

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

PANDİT CEVAHİRLAL
NEHRU

DÜNYA TARİHİ

kesitler

PANDİT CEVAHİRLAL
NEHRU
DÜNYA TARİHİ
Kesitler

Kaynak Yayınları No: 845
Yayıncı Sertifika No: 14071
ISBN: 978-605-182-015-6

1. Basım: Mayıs 2016

Genel Yayın Yönetmeni
Erdem Ergen

Çevirmen
Cüneyt Akalın
Hazal Çelik

Editör
Emral Alan

Redaktör
Gökçe Şenoğlu

Sayfa Tasarım
Güler Kızılelma
Çağlar Yalçın

Kapak Tasarım
Bora Gürsoy

Baskı ve Cilt

Ertem Basım Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Başkent Organize Sanayi Bölgesi 22. Cadde No: 6
Malıköy - Temelli / ANKARA
Tel : 0312 640 16 23
Sertifika No: 26886

© Bu kitabın yayın hakları Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Tic. ve San. Ltd. Şti.nindir.
Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen
alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. 6/3 Beyoğlu 34435 İstanbul
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

PANDİT CEVAHİRLAL
NEHRU
DÜNYA TARİHİ
Kesitler

Yayına Hazırlayan
Dr. Cüneyt Akalın

CÜNEYT AKALIN, 1945'te İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. İstanbul'da yayıncılık ve gazetecilik yaptı. *Hürriyet*, *Cumhuriyet* ve *Aydınlık* gazetelerinde muhabir, dış politika yazarı, araştırma sayfası editörü, spor editörü vb. olarak çalıştı. İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığı "Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Hareketi" adlı teziyle siyaset bilimi doktoru unvanını elde etti. Marmara Üniversitesi İletişim ve Güzel Sanatlar Fakültelerinde dersler verdi. Çeşitli dergilerde yayımlanmış çok sayıda bilimsel-siyasal makalesi, İngilizce ve Fransızcadan çevirileri, Türkçe ve İngilizce yayımlanmış kitapları vardır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

HAZAL ÇELİK, 1993 yılında İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde öğrenimine devam etmektedir. Boğaziçi Çeviri Merkezi'nde çevirmenlik yapmaktadır. İngilizce ve Rusça bilmektedir.

*Bu kitap, Hindistan sevdalısı,
Çelebi Holding Yönetim Kurulu Başkanı
Canan Çelebioğlu'nun katkılarıyla basılmıştır.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	15
NEHRU'NUN AVRASYA MERKEZLİ DÜNYA TARİHİ	17
EDİTÖRÜN NOTU	19
BİR DOĞUM GÜNÜ MEKTUBU	
ON ÜÇÜNCÜ DOĞUM GÜNÜNDE, İNDİRA PRIYADARSHINI İÇİN	21
1. YENİ YIL HEDİYESİ	25
2. TARİH DERSİ	28
3. İNKILAB ZİNDABAD	30
4. ASYA VE AVRUPA	32
5. ESKİ UYGARLIKLAR VE MİRASIMIZ	35
6. HELENLER	38
7. YUNAN ŞEHİR DEVLETLERİ	41
8. BATI ASYA'DAKİ İMPARATORLUKLAR	44
9. ESKİ GELENEKLERİN YÜKÜ	48
10. ANTİK HİNDİSTAN'IN KÖY CUMHURİYETLERİ	52
11. ÇİN'İN BİN YILI	55
12. GEÇMİŞİN ÇAĞRISI	58
13. ZENGİNLER NEREYE GİDER?	61
14. MİLAT TAN ÖNCEKİ 6. YÜZYIL VE DİN	64
15. İRAN VE YUNANİSTAN	68
16. YUNAN İHTİŞAMI	73
17. ÜNLÜ BİR FATİH AMA KİBİRLİ BİR GENÇ	76
18. CHANDRAGUPTA MAURYA VE ARTHASHASTRA	80
19. ÜÇ AY!	84
20. ARAP DENİZİ	86
21. BİR TATİL VE DÜŞ GİBİ BİR YOLCULUK	88
22. İNSANIN YAŞAM MÜCADELESİ	90
23. BİR İNCELEME	93
24. ASHOKA TANRILARIN SEVGİLİSİ	95

25. ASOKA'NIN DÖNEMİNDE DÜNYA	100
26. ÇİNLİLER VE HANLAR	103
27. ROMA KARTACA'YA KARŞI	106
28. ROMA CUMHURİYETİ BİR İMPARATORLUĞA DÖNÜŞÜR	110
29. GÜNEY HİNDİSTAN KUZey'İ GÖLGELİYOR!	114
30. SINIR BÖLGESİNDEKİ KUSHAN İMPARATORLUĞU	118
31. İSA VE HİRİSTİYANLIK	121
32. ROMA İMPARATORLUĞU	125
33. BÖLÜNEN ROMA SONUNDA HAYALETE DÖNÜŞÜR	129
34. DÜNYA DEVLETİ DÜŞÜNCESİ	133
35. PARTLAR VE SASANİLER	136
36. GÜNEY HİNDİSTAN SÖMÜRGELEŞTİRİLİR	138
37. GUPTALARIN HİNDU EMPERYALİZMİ	142
38. HUNLAR HİNDİSTAN'A GELİR	146
39. HİNDİSTAN'IN YABANCI PAZARLARA HÂKİM OLMASI	148
40. ÜLKELERİN VE UYGARLIKLARIN İNİŞ ÇIKIŞLARI	150
41. ÇİN'İN TANG YÖNETİMİNDE YILDIZI PARLIYOR	154
42. SEÇİLMİŞ VE DAINİPPON	159
43. HARTSHA-VARDHANA VE HİUEN TSANG	164
44. GÜNEY HİNDİSTAN BİRÇOK KRAL, SAVAŞÇI VE BİR BÜYÜK İNSAN YETİŞTİRİR	169
45. ORTAÇAĞDA HİNDİSTAN	174
46. MUHTEŞEM ANGKOR VE SRİ VİJAYA	177
47. ROMA YENİDEN KARANLIĞA GÖMÜLÜR	182
48. İSLAM'IN GELİŞİ	187
49. ARAPLAR İSPANYA'DAN MOĞOLİSTAN'A KADAR UZANAN TOPRAKLARI FETHEDERLER	191
50. BAĞDAT VE HARUN REŞİD	196
51. HARSHA'DAN MAHMUD'A KUZey HİNDİSTAN	200
52. AVRUPA ÜLKELERİ ETE KEMİĞE BÜRÜNÜYOR	205
53. FEODAL SİSTEM	209
54. ÇİN, GÖÇEBELERİ BATI'YA SÜRÜYOR	213
55. SHOGUN JAPONYA'YA HÜKMEDER	217
56. İNSANIN ARAYIŞI	220
57. İSA'DAN SONRAKİ İLK BİNİNCİ YILIN SONU	223
58. ASYA VE AVRUPA'YA FARKLI BİR BAKIŞ	229
59. AMERİKA'DAKİ MAYA UYGARLIĞI	233
60. MOHENJO-DARO'YA DOĞRU GERİ SIÇRAMA	237
61. KURTUBA VE GRANADA	239
62. HAÇLI SEFERLERİ	244
63. HAÇLILAR DÖNEMİNDE AVRUPA	248
64. AVRUPA KENTLERİNİN YÜKSELİŞİ	254

65. AFGANLAR HİNDİSTAN'I İŞGAL EDER	259
66. DELHİ'NİN KÖLEMEN SULTANLARI	264
67. CENGİZ HAN ASYA'YI VE AVRUPA'YI SARSIYOR	268
68. MOĞOLLAR DÜNYAYA HÂKİM OLUYOR	274
69. MARKO POLO BÜYÜK GEZGİN	278
70. ROMA KİLİSESİ MİLİTANLAŞIYOR	282
71. OTORİTARİZME KARŞI MÜCADELE	286
72. ORTAÇAĞIN GERİDE KALMASI	289
73. DENİZ YOLLARININ KEŞFİ	294
74. MOĞOL İMPARATORLUĞU'NUN DAĞILMASI	300
75. HİNDİSTAN ÇETİN BİR SORUNA EL ATIYOR	305
76. GÜNEY HİNDİSTAN'IN KRALLIKLARI	310
77. VİJAYANAGAR	314
78. MADJAPAHİT VE MALACCA'NIN MALEZYA İMPARATORLUKLARI	317
79. AVRUPA DOĞU ASYA'YA PENÇE ATMAYA BAŞLAR	322
80. ÇİN'DE BARIŞ VE REFAH DÖNEMİ	325
81. JAPONYA KENDİSİNİ (DIŞ DÜNYAYA) KAPATILIYOR	330
82. AVRUPA'DA KARGAŞA	334
83. RÖNESANS	338
84. PROTESTAN İSYANI VE KÖYLÜ SAVAŞLARI	342
85. 16. VE 17. YÜZYILLAR AVRUPASI'NDA OTOKRASİ	346
86. HOLLANDA ÖZGÜRLÜK UĞRUNA SAVAŞIR	351
87. İNGİLİZLER KRALLARININ KAFASINI KESİYOR	357
88. BABÜR	363
89. EKBER	366
90. HİNDİSTAN'DA MOĞOL İMPARATORLUĞU'NUN GERİLEYİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ	373
91. SİHLER VE MARATHALAR	379
92. İNGİLİZLER HİNDİSTAN'DA RAKİPLERİNE KARŞI ZAFER KAZANIYOR!	383
93. ÇİN'DE BÜYÜK BİR MANÇU HÜKÜMDARI	388
94. ÇİN İMPARATORU'NUN İNGİLİZ KRALINA MEKTUBU	392
95. 19. YÜZYIL AVRUPASINDA ÇATIŞAN FİKİRLER	395
96. BÜYÜK DEĞİŞİMİN EŞİĞİNDE AVRUPA	400
97. BÜYÜK MAKİNENİN ORTAYA ÇIKIŞI	406
98. İNGİLTERE'DE SANAYİ DEVRİMİ BAŞLAR	411
99. AMERİKA İNGİLTERE'DEN KOPUYOR	416
100. BASTİLLE'İN DÜŞÜŞÜ	421
101. FRANSIZ DEVRİMİ	427
102. DEVRİM-KARŞIDEVRİM	432
103. YÖNETME BİÇİMLERİ	439
104. NAPOLYON	443
105. NAPOLYON HAKKINDA...	449

106. DÜNYANIN DURUMU	455
107. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDEKİ YÜZYIL	459
108. 19. YÜZYIL SÜRERKEN	465
109. SAVAŞLAR VE HİNDİSTAN'DA AYAKLANMA	473
110. HİNT ESNAFI BAŞINI DUVARA ÇARPIYOR	481
112. İNGİLTERE HİNDİSTAN'I NASIL YÖNETTİ	485
113. HİNDİSTAN'IN YENİDEN UYANIŞI	492
114. İNGİLTERE ÇİN'İ AFYONA ZORLUYOR	501
115. ÇİN ZORLUKLAR İÇERİSİNDE	508
116. JAPONYA ÖNE FIRLIYOR	512
117. JAPONYA RUSYA'YI YENİLGİYE UĞRATYOR	518
118. ÇİN'DE CUMHURİYET KURULUYOR	524
119. UZAKTAKİ HİNT DÜNYASI VE DOĞU HİNT ADALARI	528
120. BİR BAŞKA YENİ YIL GÜNÜ	534
121. FİLİPİNLER VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	536
122. ÜÇ KİTANIN BİRLEŞTİĞİ YERDE	540
123. GERİYE DOĞRU BİR BAKIŞ	543
124. İRAN'IN ESKİ GELENEKLERİNİN İNATÇILIĞI	547
125. İRAN'DA EMPERYALİZM VE MİLLİYETÇİLİK	553
126. GENEL OLARAK DEVRİMLER ÖZEL OLARAK AVRUPA'DAKİ 1848 DEVRİMLERİ HAKKINDA	556
127. İTALYA BİRLEŞİK, ÖZGÜR BİR ULUS OLUYOR	562
128. ALMANYA'NIN YÜKSELİŞİ	565
129. BAZI ÜNLÜ YAZARLAR	570
130. DARWİN VE BİLİMİN ZAFERİ	577
132. SOSYALİZMİN DOĞUŞU	583
133. KARL MARX VE İŞÇİ ÖRGÜTLERİNİN GELİŞMESİ	589
134. MARKSİZM	595
135. İNGİLTERE'DE VICTORIA ÇAĞI	602
136. İNGİLTERE DÜNYANIN TEFEÇİSİ HALİNE GELİR	608
137. AMERİKA'DA İÇSAVAŞ	614
138. AMERİKA'NIN GİZLİ İMPARATORLUĞU	620
139. İRLANDA İLE İNGİLTERE ARASINDA 700 YILLIK ÇATIŞMA	625
140. YERİNDEN YÖNETİM (HOME RULE) VE İRLANDA'DA SİNN FEİN	632
141. İNGİLTERE EL KOYDUĞU MISIR'A DÖRT ELLE SARILIR	638
142. TÜRKİYE "AVRUPA'NIN HASTA ADAMI" OLUR	644
143. ÇARLIK RUSYA'SI	650
144. RUSYA'NIN BAŞARISIZ 1905 DEVRİMİ	655
145. BİR DÖNEMİN SONU	661
146. DÜNYA SAVAŞI BAŞLIYOR	666
147. SAVAŞIN ARİFESİNDE HİNDİSTAN	673
148. SAVAŞ, 1914-1918	679

149. SAVAŞIN SEYRİ	682
150. RUSYA'DA ÇARLIĞIN ÇÖKÜŞÜ	687
151. BOLŞEVİKLER İKTİDARI ELE ALIYOR	694
152. SOVYETLER SON RAUNDU DA KAZANIYOR	702
153. JAPONYA ÇİN'İN TEPESİNE BİNİYOR!	711
154. SAVAŞ YILLARINDA HİNDİSTAN	718
155. AVRUPA'NIN YENİ HARİTASI	724
156. SAVAŞ SONRASI DÜNYA	732
157. İRLANDA'NIN CUMHURİYET SAVAŞI	738
158. YENİ BİR TÜRKİYE KÜLLERİNDEN DOĞUYOR	744
159. MUSTAFA KEMAL GEÇMİŞTEN KOPUYOR	752
160. HİNDİSTAN GANDİ'NİN PEŞİNDEN GİDİYOR	759
161. 1920'LERDE HİNDİSTAN	767
162. HİNDİSTAN'DA BARIŞÇI AYAKLANMA	774
163. MISIR, ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN SAVAŞIYOR	784
164. İNGİZLERİN GÖLGESİNDE BAĞIMSIZLIĞIN ANLAMI	790
165. BATI ASYA YENİDEN DÜNYA SİYASETİNE DÂHİL OLUYOR	797
166. ARAP ÜLKELERİ-SURİYE	801
167. FİLİSTİN VE DOĞU ÜRDÜN	807
168. ARABİSTAN: ORTAÇAĞIN İÇİNDEN SIÇRAMAK	813
169. IRAK: HAVA BOMBARDİMANLARININ ETKİLERİ	817
170. AFGANİSTAN VE ASYA'DAKİ BAZI BAŞKA ÜLKELER	822
171. GERÇEKLEŞMEYEN DEVRİM	827
172. ESKİ BORÇLARI ÖDEMENİN YENİ YOLLARI	834
173. PARANIN GARİP DAVRANIŞI	839
174. HAMLE VE KARŞI HAMLE	845
175. İTALYA'DA FAŞİZM VE MUSSOLİNİ	851
176. DEMOKRASİ VE DİKTATÖRLÜK	858
177. ÇİN'DE DEVRİM VE KARŞİDEVİRİM	865
178. JAPONYA DÜNYAYA MEYDAN OKUYOR	873
179. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ	881
180. RUSYA'DA BEŞ YILLIK PLAN -PİATİLETKA-	889
181. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN GÜÇLÜKLERİ; BAŞARILAR, BAŞARISIZLIKLAR!	896
182. BİLİM İLERLİYOR	904
183. BİLİMİN İYİ VE KÖTÜ UYGULAMALARI	909
184. DÜNYA EKONOMİK BUHRANI	914
185. KRİZİN NEDENLERİ	920
186. AMERİKA İLE İNGİLTERE ARASINDAKİ LİDERLİK MÜCADELESİ	927
187. DOLAR, POUND VE RUPİ	935
188. KAPİTALİST DÜNYANIN BİRLEŞMEDEKİ BAŞARISIZLIĞI	942
189. İSPANYA'DA DEVRİM	946

190. ALMANYA'DA NAZİLERİN ZAFERİ	950
191. SİLAHSIZLANMA	961
192. BAŞKAN ROOSEVELT YARDIMA GELİYOR	966
193. PARLAMENTOLARIN BAŞARISIZLIĞI	972
194. DÜNYAYA SON BİR BAKIŞ	977
195. SAVAŞIN GÖLGESİ	983
196. SON MEKTUP	991
SON NOTLAR	997

ÖNSÖZ

Bu mektupların ne zaman yayımlanacağını ya da yayımlanıp yayımlanmayacağını bilmiyorum. Hindistan günümüzde garip bir ülke oldu, öngöründe bulunmak kolay değil.

Hapishane yaşamının artıları var. Hem boş vakit hem de olaylara dışardan bakabilme konumu önemli. Ama eksiler de apaçık ortada. Kütüphane yok, referans kitapları yok. Bu koşullarda, herhangi bir konuda, özellikle tarih konusunda yazmak cılgınca bir girişim. Bazı kitaplar bana ulaştı ama fazla uzun tutamadım elimde, gelip gittiler. Ama on iki yıl önce hapishaneler arasında seferlere başladığımda, okuduğum kitaplardan not çıkarma alışkanlığımı geliştirdim. Yazmaya başladığımda, notlarım yardıma geldi. Birçok kitap yardımcı oldu; bunların arasında, özellikle H. G. Wells'in *Outline of History*'sini (Tarihin Çerçevesi) belirtmeliyim. Yine de referans kitaplarının eksikliği çok açık. Bu yüzden anlatı bölümlerini uzun tutmak zorunda kaldım.

Bu mektuplar kişiseldir, kızımla aramdaki kimi özellikli konuları içeriyor. Bunları ne yapacağımı bilemedim. Çekip çıkartmak, büyük çaba sarf etmeyi gerektiriyor. O yüzden hiçbirine dokunmadım.

Fiziksel hareketsizlik içe bakışı artırıyor, değişken bir ruh haleti yaratıyor. Bu değişken ruh haletinin yazışmalara çok yansımından kaygılıyım.

Tarihçi olduğumu iddia etmiyorum. Burada gençler için basit okumaların ve yetişkinler için fikirlerin tartışıldığı bir karışım var. Birçok tekrar var. Bu olguları ve düşünceleri okuduğum eski kitaplardan aldım. Bu mektupların yetkili bir tarihçi tarafından gözden geçirilmesini amaçlıyordum. Ama hapishane dışında, dışarıda kaldığım kısa süre içinde bunu başaramadım.

Bu mektuplarda görüşlerimi zaman zaman köşeli ifade ettim Bu görüşlerin arkasındayım ama zaman içinde benim de tarihe bakışım değişti.

Bugün yazmış olsaydım daha farklı yazabilir ya da daha farklı şeyleri vurgulardım. Ama yazdıklarım yırtıp atarak, yeni bir başlangıç yapamam.

Pandit Cevahirlal Nehru

1 Ocak 1934

NEHRU'NUN AVRASYA MERKEZLİ DÜNYA TARİHİ

Cevahirlal Nehru 1964'te aramızdan ayrıldı. 1980'lerde yükselen Batı merkezli "neoliberal dalga" hiç hoşlanmadığı Bloksuzluk Hareketi'ni de önderi Nehru'yu da unutturmak için elinden geleni yaptı. Ne var ki, mızrak çuvala sığmadı. Çağdaş Hindistan'ın kurucusu Nehru'yu tarihten söküp atmak mümkün müydü? Köklü, tarihin derinliklerinden süzülüp gelen ülkesini sömürge yönetiminin pençesinden çekip alan, ortaçağın karanlığından kurtaran büyük liderdi o. Çağdaş tarih, onsuz olamazdı.

Boğaziçi Çevri Merkezi'nden genç arkadaşlarla Nehru'nun *Glimpses of World History* (Dünya Tarihinden Kesitler) kitabını çevirmeye karar verdiğimizde, doğrusu, işin tam ayırına varamamışız. Çeviri ilerledikçe Nehru'nun "Dünya Tarihi"nin türünde eşi benzeri olmayan bir kaynak olduğunu fark ettik. Nehru, o güne kadar Batılı yazarlardan okuduğumuz dünya tarihini bir Avrasyalının bakış açısıyla ele alıyor, semavi olan/olmayan dinleri, büyük düşünce hareketlerini, savaşları, barışları, farklı kültürleri, farklı insan topluluklarını, Batı'yı iyi bilen ama Hintli kökenine bağlı kalan parlak bir aydın olarak irdeliyor, tahlil ediyordu.

Nehru'nun tarih kitabı hapishaneden kızına yazdığı 196 mektuptan ve bir ekten oluşuyor. Mektuplar 1932-1933 yıllarında yazılmış; 1938'de kitap baskıya girerken bir de sonsöz eklemiştir. Kırklı yaşlarını süren Nehru ulusal davanın önderi Kongre Partisi lideri olarak, İngiliz dayatmalarına karşı geldiği için hapse atıldığı yılları eşsiz bir tarih kitabı yazarak geçirmiştir.

Zaman içinde bir keşif daha yaptık. Kitabın Türkiye'yle ilgili bölümleri sanki içimizden birinin kaleminden çıkmıştı. Üstelik Nehru, Türkiye'nin uluslararası düzlemde suçlandığı birçok konuda -Ermeni sorunu, İzmir yangını, Yunan mezalimi, Balkanlardan göçler, Arap isyanı, hilafet sorunu vb.- anlattıklarıyla uluslararası kürsülerde, Türkiye lehine tanıklık ediyordu.

Nehru'nun *Dünya Tarihinden Kesitler* kitabındaki Türkiye ve yakın çevresiyle ilgili bölümler *Türkiye ve Batı Asya Tarihi* adı altında 2015 Ocak'ında Kaynak

Yayınları'nca yayımlandı. Merak edip okuyanlar kitabı çok sevdiler. İlgi özendirici oldu, çeviriyi hızlandırdık.

Dünya Tarihinden Kesitler'e damgasını vuran başlıca özellikler, yazarın ufku ve Avrasyalı karakteri. Batılı yazarlardan daha değişik bir tad bırakıyor insanın gönlünde. Babür'ü, Ekber'i, Cengiz'i, Emevi-Abbasi halifelerini, Gazneli Mahmud'u, Gautama'nın (Buda), Aşoka'nın, Konfüçyüs'ün vb. yanibaşında bulmak, semavi dinleri Nehru'dan dinlemek farklı duygular yaratıyor insanda.

Kitabın didaktik özelliği benzersiz yanını oluşturuyor.

Nehru "kızım sana söylüyorum gelinim sen anla" dercesine öncelikle mazlumlar dünyasının milyonlarca gencini, aydınını eğitmeye çalışıyor.

Bu kitabın bugüne kadar Türkçeye kazandırılmamış olması büyük bir eksiklik. Bu eksikliğin bir nedeni emperyal sansür, diğer bir deyişle Batılı kültürel filtreler ise öteki nedeni Asya/Avrasya sorunlarına aydın çevrelerde duyulan ilgisizliktir. Milyarlık Çin'in, Hindistan'ın sorunlarına ilgisizlik, ataletin ötesinde bir fikri kuraklığın belirtisidir.

Çeviri şöyle gelişti: Kitaba "Boğaziçi Çeviri Merkezi"nden arkadaşlarla kolektif bir çeviri çalışması olarak başladık ama sonunda iş benimle Hazal Çelik'in üzerine kaldı. Hazal da öğrenim sorunlarına ağırlık verince çeviriyi tamamlamak bana düştü. Umut Tezoğlu, Kaan İpekdağ ve Onur Bayrakçelen'e yardımları için teşekkür ediyoruz.

Kitabın yayınına gelince: Sonunda sayın Canan Çelebioğlu kitaba sahip çıktı. Onun desteği olmasaydı, kitabı okurla buluşturmak güçleşirdi.

Bu kitabın yayını nedeniyle, Hindistan'ı keşfetmeme önayak olan Delhi JNU Üniversitesi'nden Prof. Ajax Patnaik ve Prof. Gülchan Dieth'e, kitabı özenle yayına hazırlayan, açıklayıcı dipnotlar ekleyerek çeviri metnini zenginleştiren genç tarihçiler Ali Erel ve Emrah Alan'a, yardımımı esirgemeyen Fatih Barıtcı'ya, destek olan Zerrin Ediboğlu'na, çeviridaşım Hazal Çelik'e, Kaynak Yayınları çalışanlarına, sıkıştığım zaman yardımına koşan, birçok şiiri çeviren eşim Lale Akalın'a teşekkür ediyorum.

Dr. Cüneyt Akalın
Şubat 2016, Kadıköy/İstanbul

EDİTÖRÜN NOTU

Bu kitap 1931-1933 yılları arasında Nehru'nun kızı İndira'ya (Sonradan İndira Gandhi) yazdığı 196 mektuptan oluşuyor. Amacı 14 yaşındaki kızına dünya tarihini öğretebilmek olan mektupların dili de oldukça sadedir. Mektuplarda çoğu kez bilginin kaynağı belirsizdir. Ancak bu mektupların büyük bir birikimin ürünü olduğuna şüphe yoktur. Bu eser Nehru'nun ufacık, izbe bir koğuştan dünyaya açılan ufkunu, dünyaya tarihsel materyalizm gözlüğüyle bakan bilincini anlamak için eşsizdir. Nehru, eseri İngilizce olarak yazmıştır. Biz de eseri basıya hazırlarken bazı noktaların üzerinde özenle durmaya çalıştık. Amacımız, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, Nehru'nun diline dokunmamak ve eseri yazıldığı dönemin havasından uzaklaştırmamaktır. Kişi isimleri, coğrafi isimleri, unvanları ve terimleri bu amaca hizmet edecek şekilde yazdık. Örnek vermek gerekirse: Türkçe'ye geçen tüm kavramları ve isimleri Türkçe kullanmaya özen gösterdik; Buddha değil Buda, Confucius değil Konfüçyüs, Charlemange değil Şarlman, Pythagoras değil Pisagor gibi. Ancak bazı özel durumlarda bunun aksini tercih etmek zorunda kaldık. Örneğin, Julius Caesar'ı Jül Sezar olarak kullanabilirdik ancak kullanmadık. Metnin içinde geçen pek çok Romalı şahsiyetin adının Türkçe'ye aktarımı konusunda bir birlik yok ve metnin bütünlüğünü bozmaktan korktuğumuzdan bu ismi özgün metindeki haliyle bıraktık. Aynı durum Hintlilerin kahramanı Aşoka için de geçerli, onun adını da Ashoka olarak, özgün metinde olduğu gibi yazdık. Yine Türkçede tek bir adla yazılmayan pek çok önemli şahsiyetin adını da özgün metindeki haliyle kullandık ancak dipnotlarla bu kişiler hakkında kısa bilgiler vererek Türkçede en çok kullanılan isimlerini orada dile getirdik.

Coğrafi isimlerde de aynı yolu tercih ettik. Türkçeye geçen yer adlarını Türkçe olarak kullanırken, özellikle Hindistan'daki yer adlarının pek çoğunu özgün metindeki haliyle kullandık. Seylan, Burma, Annam vb. isimleri ise metni yazıldığı dönemden koparmamak için olduğu gibi bıraktık. Fakat bu ülkelerin bugün kullanılan adlarını da dipnotlarla belirttik.

Yazarın diline dokunmamak için de bazı isimleri olduğu gibi bıraktık. Örneğin yazar İstanbul'a 1920'lere kadar Konstantinopol veya Konstantinopolis demektedir; biz de o hangi ismi kullanıyorsa onu kullanmayı tercih ettik. Bu konuda dikkat çekici olan şey ise yazarın İstanbul ismini Milli Mücadele dönemini anlatırken kullanmasıdır.

Bazı ölçü birimlerini de anlamayı kolaylaştırmak için bugün kullandığımız birimlere çevirmeye gayret gösterdik. Örneğin, yazar uzaklığı mil birimiyle ifade ederken biz mili kilometreye çevirdik.

Metnin içindeki parantezler Nehru'ya aitken dipnotlar bizim tarafımızdan yazıldı.

Nehru, mektupların bazılarında 1938 yılında kimi notlar düşmüştür. Bu notları da olduğu gibi bıraktık.

Emrah Alan

BİR DOĞUM GÜNÜ MEKTUBU

ON ÜÇÜNCÜ DOĞUM GÜNÜNDE, INDIRA PRIYADARSHINI¹ İÇİN

Merkez Hapishanesi, Naini
26 Ekim 1930

Doğum günlerinde hediyeleri ve iyi dilekleri kabul etmeye alışkınsın. İyi dilekler almayı gelecekte de tam anlamıyla sürdüreceksin fakat Naini Hapishanesi'nden sana hangi hediyeyi yollayabilirim ki? Benim hediyelerim maddi veya somut olamaz, yalnızca nefesten, akıl ve ruhtan oluşabilir; tıpkı bir perinin sana sunabileceği gibi, yani yüksek hapishane duvarlarının engelleyemeyeceği şeyler.

Bilirsin, vaaz vermeyi ve tavsiyeler yağdırmayı sevmem. Ne zaman böyle bir şey yapmaya kalkışsam, her defasında, aklıma bir zamanlar okuduğum "çok bilge adam"ın hikâyesi gelir. Belki bir gün sen de bu hikâyeyi içeren kitabı okuyacaksın. 1300 yıl önce, bilgi ve bilgeliği aramak üzere Çin'den Hindistan'a seyahat eden büyük bir gezgin vardır. Adı Hiuen Tsang'dır,² kuzey çöllerinden ve dağlarının üzerinden geçen, birçok tehlikeye göğüs geren, bir sürü engelle yüzleşip onların üstesinden gelen bu gezginin bilgiye susamışlığı da o denli büyüktür. Hindistan'da yıllarını öğrenerek ve başkalarına öğreterek geçirmiştir, özellikle de bugün Patna olarak bilinen, önceleri Pataliputra adıyla anılan şehrin yakınındaki büyük Nalanda Üniversitesi'nde. Hiuen Tsang öyle eğitmiştir ki kendini, "Adalet Ustası" sıfatı ona yakıştırılmıştır -Buda'nın Adaleti- ve Tsang tüm Hindistan'ı gezerek o uzak günlerde ve o büyük topraklarda yaşamış halkı görmüş ve incelemiştir. Yolculuğu sonrası bir kitap yazmış,

1 İndira Gandhi: Hindistan'da iki defa başbakanlık yapmış, Hindistan tarihindeki tek kadın başbakan. Nehru'nun kızı.

2 Hiuen Tsang: Çinli Budist rahip, gezgin, bilgin.

bu kitap aklıma gelen hikâyeyi de içeren kitaptır. Bu, Karnasuvarna'ya³ gelen Güney Hindistanlı bir adamın öyküsüydü. Yazdığına göre bu adam, üstüne bakır bir giysi giymekte, kafasının üstünde de bir fener taşımaktaymış. Elinde bir değnek, kibirli ve mağrur adımlar atarak bu ilginç kıyafet üstünde, etrafta dolaşmaktaymış. Herhangi biri merak edip ilginç dış görünüşünün nedenini sorduğunda ona, bilgeliğinin çok büyük olduğunu ve eğer bakır bir elbise giymezse karnının patlayacağını söylemiş; kafasında fener taşımamasının sebebiyse karanlıkta yaşayan cahil insanlara acımasıymış.

Güzel, oldukça eminim ki patlayacak kadar tehlikeli, çok büyük bir bilgelige sahip değilim. Dolayısıyla bakır bir zırh kuşanmam için de hiçbir neden yok. Her koşulda, umuyorum ki sahip olduğumu düşündüğüm bilgi karnımda yaşamıyordur. Nerede bulunuyorsa bulunsun, hâlâ doldurabileceği oldukça fazla yer var; ya da yer kalmaması gibi bir olasılık bulunmuyor. Ve ben, sınırlı bilgimle nasıl bilgelik taslayacak ve başkalarına öğütler yağdıracağım? Her zaman düşünmüşümdür ki neyin doğru olup olmadığına ya da neyin yapılıp yapılmaması gerektiğine karar vermenin yolu vaaz vermek değil tartışmaktır. Tartışmanın sonunda, gerçeğin bir kısmı da olsa gün yüzüne çıkar. Şimdiye kadar seninle konuşmak bana zevk verdi ve seninle birçok şeyi tartıştık, fakat dünya fazla geniş ve bizimki gibi yan yana duran muhteşem ve gizemli dünyaların her birinin çok üzerinde. Bu yüzden sıkılabilmemize olanak yok, ya da Hiuen Tsang'ın bize anlattığı öyküdeki akılsız ve kendini beğenmiş adamın yaptığı gibi her şeyi öğrendiğimizi ve fazlasıyla bilge olduğumuzu düşünmemize. Belki de yeteri kadar bilge olamamamız düşündüğümüz kadar kötü değildir; eğer varsa, böylesi kişiler arada sırada kendilerini kötü hissediyorlardır çünkü öğrenecek yeni bir şey yoktur. Keşfin ve yeni şeyler öğrenmenin keyfini özlüyorlardır -bizlerin özenle sahip olmak için uğraştığımız o büyük macerayı-.

Sonuçta vaaz verir gibi konuşmamam gerekir. Peki, ne yapmam lazım o halde? Bir mektup, bir sohbetin yerini pek alamaz, en iyi haliyle tek taraflı bir ilişkidir. Demek ki kulağa iyi gelen, iyi bir tavsiyeye benzeyen bir şey söylersem sakın bunu kötü bir hap gibi yutman gereken bir şey olarak düşünme. Sana, üzerinde düşünmen için bir öneri sunduğumu hayal et, tıpkı bir sohbet edermişizcesine.

Tarih okurken, ulusların yaşamındaki büyük zamanları, büyük adamlarla kadınları ve büyük eylemleri okuruz; bazen rüyamızda ve hayalimizde o zamanlara döndüğümüzü, eski kahramanların yaptıklarını yaptığımızı canlandırırız. Jeanne d'Arc'ın⁴ hikâyesini ilk kez okuduğunda nasıl etkilendiğini hatırlıyor musun ya da onun gibi biri olmak için duyduğun hevesi? Sıradan

3 Karnasuvarna: Bhagalpur'un yanında, bugünkü Bihar'daki bir yerlerde bulunan bir şehir.

4 Jeanne d'Arc: Fransız ulusal kadın kahramanı.

adamlar ve kadınlar genellikle kahraman değildirler. Günlük ekmek ve tereyağını, çocuklarını, ev geçindirme kaygılarını ve bunun gibi şeyleri düşünürler. Ancak bir zaman gelir ki bütün bir halk, büyük bir amaç için inançla dolar ve birdenbire sıradan adamlarla kadınlar kahramanlaşır, tarih birden coşkulu ve çığır açıcı olur. Büyük liderler, bütün bir halka ilham veren ve onları büyük eylemlere yönelten bir şeyler barındırırlar.

Doğduğun yıl -1917- tarihin en hatırlanası yıllarından biridir; büyük bir lider, ezilenler ve yoksullar için kalbi sevgi ve sempatiyle dolu bir lider, halkına destan yazdırmış, tarihte asla unutulmayacak bir sayfa açmıştır. Yine senin doğduğun ay, Lenin⁵ büyük devrimi, Rusya'nın ve Sibirya'nın çehresini değiştirecek devrimi başlattı. Ve bugün Hindistan'da bir başka büyük lider, ezilenler için kalbi sevgiyle dolu, onlara yardım etmek için tutkulu bir heves taşıyan lider, soylu bir fedakârlık ve büyük bir çabayla halkımıza ilham verdi. Böylece yeniden özgür olacaklar; açlar, yoksullar ve mazlumların üstündeki yük kalkacaktı. Bapuji hapis yatıyor ama mesajı, Hindistan'daki milyonların, erkek ve kadınların, hatta küçük çocukların kalbini çalıyor. Onlar küçük kabuklarından çıkıp Hindistan'ın özgürlük savaşçıları oluyorlar. Hindistan'da bugün tarih yazıyoruz, sen ve ben şanslıyız ki olan biteni gözlerimizden önce görüyor, bu büyük tiyatrodaki rol alıyoruz.

Bu büyük hareketin içerisinde nasıl davranmalıyız? Hangi rolü oynamalıyız? Bize hangi payın düşeceğini söyleyemem ama ne olursa olsun hatırlamalıyız ki devamıza leke sürecek ya da halkımıza utanç verecek hiçbir şey yapamayız. Eğer biz Hindistan'ın askerleriysek ve Hindistan'ın onurunu taşıyorsak, bu onur kutsaldır. Sık sık ne yapacağımız konusunda şüphelerimiz olacaktır. Neyin doğru olup olmadığına karar vermek kolay bir iş değil. Ne zaman şüphe duysan başvurma rica edeceğim bir test olacak. Bu, sana oldukça yardım edecektir. Hiçbir zaman gizli bir işe kalkışma ya da saklamak isteyeceğin bir şey yapma. Saklamak demek korkmak demektir ve korku yakışıksız, kötü bir şeydir. Cesur ol, gerisi gelecektir. Cesur olursan, korkmayacaksın ve utanaçağın hiçbir eylemde bulunmayacaksın. Biliyorsun ki bizim büyük Özgürlük Hareketimiz,⁶ Bapuji'nin önderliğinde, gizli saklı herhangi bir şeye göz yummaz. Saklayacağımız hiçbir şey yok. Yaptıklarımız ve söylediklerimizden çekinmiyoruz. Şeffafız ve aydınlıkta çalışıyoruz. Hatta kendi özel yaşantılarımızda da şeffaf arkadaşlarımız olacak, gizlice ve sinsice hareket etmeyeceğiz. Mahremiyetimiz elbette olacak ve olmalı ama bu sırdan oldukça farklı bir şey.

5 Vladimir Lenin: Rus sosyalist lider. 7 Kasım 1917'de gerçekleşen Rus Devrimi'nin lideri. SSCB'in kurucusu.

6 Hindistan Bağımsızlık Hareketi.

Böyle yaparsan canım, ışığın çocuğu olarak büyüyecek ve korkusuz, rahat, telaşsız olacaksın; ne olursa olsun.

Sana uzun bir mektup yazdım. Ve hâlâ söylemek istediğim çok şey var. Bir mektuba bütün bunlar nasıl sığabilir? Şanslısın, ülkemizde süregiden böylesi büyük bir özgürlük mücadelesine tanık oluyorsun. Şanslısın ki mükemmel, çok cesur bir anneye sahipsin. Zor zamanlarında daha iyi bir arkadaş bulamazsın.

Hoşça kal küçük kız, Hindistan'ın hizmetindeki cesur bir asker olarak büyü. Bütün sevgim ve iyi dileklerimle...

1. YENİ YIL HEDİYESİ

Yılbaşı Günü, 1931

İki yıldan daha uzun bir süre önce, sen Mussoorie ve ben Allahabad'dayken¹ sana yazdığım mektupları hatırlıyor musun? Hoşuna gitmişti ama ben sık sık bu seriyi bir kenara bırakıp dünyamızla ilgili daha çok şey söylemeyi düşündüm. Fakat duraksamadım değil. Dünya tarihindeki büyük adamlar ve kadınlar ya da büyük olaylar hakkında düşünmek çok ilgi çekici. Ve biliyorsun bugün ülkemizde tarih yazılıyor. Ve biliyorsun ki Hindistan'ın tarihi oldukça uzun ve ilkçağın sislerinde kaybolmuş; bizi utandıran ve zavallı hissettiren mutsuz ve üzgün zamanlar var ancak bütün olarak baktığımızda, gurur duyabileceğimiz ve keyifle anabileceğimiz muhteşem bir geçmişe sahibiz. Bugün de geçmiş üzerine düşünebileceğimiz küçük bir boş zamanımız var. Aklımızı meşgul eden asıl gelecektir, tasarladığımız gelecek ve tabii bütün zamanımızı ve enerjimizi emen bugün.

Burada, Naini Hapishanesi'nde² okuyup yazmak için yeterli zamanım var, tam da istediğim gibi. Fakat aklım gezintide ve dışarda devam eden büyük mücadeleyi düşünüyorum. Yani bugün ve gelecekle yeteri kadar meşgulüm ve geçmişe yer ayırmak için fazla meşgulüm. Ve bunun benim için yanlış olduğunu hissettim. Dışardaki çalışmaya katkı yapamıyorsam neden endişeleneyim ki? Ama gerçek neden -sana fısıldayabilir miyim?- yazmaya koyulmamın gerçek nedeni başka. Sana öğretecek kadar şey bildiğimle ilgili şüphe duymaya başladım! Çok hızlı büyüyorsun, küçük bilge bir kişi oluyorsun; okulda, üniversitede ve sonrasında öğrendiklerim sana yetmeyebilir ya da en

-
- 1 Mussoorie: Kuzey Batı Hindistan'da Dehradun bölgesinde bir kasaba; Allahabad: Kuzey Hindistan'da büyük bir şehir.
- 2 Naini Hapishanesi: Britanya Hindistan'ı döneminde (British Raj), Allahabad yakınlarında kurulmuş hapishane. Hindistan Özgürlük Hareketi'nden pek çok kişi bu cezaevinde kalmıştır.

azından sana bayat gelebilir. Bir zaman sonra belki de sen benim öğretmenim olup bana yeni şeyler öğreteceksin! Son doğum gününde sana yazdığım mektupta söylediğim gibi ben, fazla bilgidan patlamamak için bakır kıyafetler giyen o Çok Bilge Kişi gibi biri değilim.

Sen Mussoorie'deyken sana dünyanın erken dönemleriyle ilgili yazmak benim için oldukça kolaydı. Bugünle ilgili sahip olduğumuz bilgiler ise şüpheli ve belirsiz. Fakat eski zamanlar üzerine konuştuğumuz gibi, tarih adım adım başlar ve insan, dünyanın birçok farklı yerinde meraklı uğraşısına koyulur. Ve bazen bilge, bazen çılgın ve ahmak olan insanın uğraşını takip etmek hiç de kolay bir iş değil. Kitaplar yardımıyla kişi bunu deneyebilir. Gelgelelim Naini Hapishanesi'nin bir kütüphanesi yok. Dolayısıyla korkarım ki sana dünya tarihiyle bağlantılı bilgileri tam da istediğim gibi vermem mümkün gözüküyor. Sadece bazı tarihleri ve birkaç olguyu ezberleyerek bir ülkenin tarihini öğrenemeye çalışan genç kız ve oğlanlara kızıyorum. Fakat tarih bağlantılarıyla bir bütündür ve dünyanın öteki yerlerinde olup biteni bilmeden bir ülkenin tarihini anlamak bile olası değil. Umarım ki sen tarihi bu kısıtlı yollarla, bir ya da iki ülkeye tutsak olarak değil, bütünü araştırarak öğreneceksin. Her zaman hatırlamalısın ki halklar arasında düşündüğümüz kadar fazla bir farklılık yok. Harita ve atlaslar bize ülkeleri farklı renklerle gösterirler. Hiç şüphesiz, halklar birbirlerinden farklıdır fakat muazzam biçimde birbirlerine benzerler, bunu akıldan çıkarmamak en iyisi, bir de haritadaki renklere veya ülke sınırlarına aldanmamak.

Sana tarih üzerine gönlümce yazamam. Bunun için diğer kitaplara yönelmelisin. Ancak sana geçmişle ve geçmişte yaşamış, dünya sahnesinde büyük roller oynamış insanlarla ilgili bir şeyler yazabilirim.

Mektuplarımla ilgili çekip çekmeyeceğini veya merakını uyandırıp uyandırmayacağını bilmiyorum. Doğrusunu istersen, ne zaman bu mektupları göreceğini ya da görüp görmeyeceğini bile bilmiyorum. Garip ki birbirimize çok yakın ve bir o kadar da uzağız! Mussoorie'deyken bana birkaç yüz kilometre uzaktaydın. Yine de sana dilediğim sıklıkta yazabiliyordum, seni görme isteğim ne zaman şiddetlense sana koşabiliyordum. Fakat şimdi, Jumna Nehrinin³ farklı taraflarındayız, çok uzakta olmasak da Naini Hapishanesi'nin yüksek duvarları bizi ciddi biçimde ayırıyor. İki haftada bir mektup yazabiliyor, yine iki haftada bir mektup alabiliyorum ve iki haftada bir yirmi dakikalık görüşme yapabiliyorum. Ne olursa olsun bu kısıtlamalar güzel. Ucuz yolla sahip olabildiğimiz şeylere nadiren değer veriyoruz. Bir hapishane süreci

3 Jumna Nehri: Ganj Nehri'nin kollarından biri. Hint mitolojisinde kutsal olduğuna inanılır. Yamuna nehri.

kişinin eğitimi için oldukça istenilir bir şey. İyi ki bugün ülkemizde bu dersi alan binlerce kişi var!

Mektupları okuduğunda beğeneceğinden emin olamam ama bunları kendi zevkim için yazmaya karar verdim. Seni benim yakınımaya getirecekler ve sanki seninle sohbet ediyormuşum gibi hissedeceğim. Sıklıkla seni düşünüyorum ama bugün kafamdan neredeyse hiç eksilmiyorsun. Bugün yılbaşı günü... Yattığım yatakta, sabahın çok erken vaktinde, yıldızları seyrederken geçen o müthiş yılı düşündüm; tüm umutlarıyla, acı ve neşeleriyle, ortaya konan o büyük ve yürekli eylemleri. Ve Bapu'yu⁴ düşündüm, sihirli dokunuşuyla yaşlı ülkemizi yeniden genç ve dinç yapan, şimdiyse Yeravada'daki hücrelerinde oturan. Dadu'yu⁴ ve diğerlerini düşündüm. Özellikle anneni ve seni düşündüm. Daha sonra sabah, annenin tutuklanıp cezaevine götürüldüğü haberini aldım. Benim için güzel bir yılbaşı hediyesi oldu. Uzun zamandan beri bekleniyordu ve şüphem yok ki annen adamakıllı mutlu ve memnundur.

Yalnız hissediyorsundur. İki haftada bir anneni ve iki haftada bir beni görebileceksin ve birbirimize olan mesajlarımızı taşıyacaksın. Ancak ben elime kâğıt kalem alıp oturmalı ve seni düşünmeliyim. Sonra, sessizce bana geldiğinde birçok şeyden konuşmalıyız. Geçmiş hayal etmeli, geleceğimizi geçmişten daha güzel yapmanın yolunu bulmalıyız. Bu yılbaşı günü karar verelim, bu yıl da bitip tükendiğinde, gelecek rüyamıza bugün olduğumuzdan daha yakın olmalıyız ve Hindistan'ın tarihinde parlak bir sayfa açmalıyız.

4 Dadu: Nehru'nun babası Motilal Nehru.

2. TARİH DERSİ

5 Ocak 1931

Nereden başlamalıyım? Geçmiş düşündüğümde aklımdan sayısız görüntüler geçip gidiyor. Nerdeyse bilinçsiz olarak, geçmiş olayları bugünkülerle kıyaslıyorum, dersler çıkarmaya çabalıyorum. İnsan aklı ne kadar da karmaşık; bağlantısız fikirler, kötü düzenlenmiş görüntülerle dolu, resimlerin düzensiz yerleştirildiği sergi gibi. Yine de belki de hata bizde değildir. Bazıları kafalarında olaylar zincirini bir düzene sokmakta daha başarılılar.

Daha önce yazdım: Tarih eğitimi bize; dünyanın nasıl yavaş ama emin bir biçimde ilerlediğini, nasıl ilk basit hayvanların daha çetrefilli ve gelişmiş hayvanlara dönüştüğünü, son ve en üstün hayvanın -insanın- nasıl oluştuğunu ve nasıl aklı yardımıyla diğerleri üzerinde üstünlüğünü ilan ettiğini öğretmeli. İnsanın barbarlıktan uygarlığa ilerleyişinin, tarihin teması olduğu varsayılıyor. Kimi mektuplarımda sana, işbirliği ve birlikte çalışma fikrinin nasıl yayıldığını göstermeye ve ortak fayda için birlikte çalışmanın esas amacımız olduğunu anlatmaya çalıştım. Fakat bazen, tarihin uzun bölümlerine baktığımızda, bu idealin fazlaca ilerlediğine veya bugün daha uygar ve gelişmiş olduğumuza inanmak zor. Bugün, bir ülkenin veya halkın diğerine bencilce saldırması veya zulmetmesi için, bir kişinin diğerini sömürmesi için yeteri kadar işbirliği isteği var. Milyonlarca yıllık ilerleme sonrası bu kadar kusurlu, geri durumdaysak, hassas ve mantıklı insanlar olmayı öğrenmemiz ne kadar zaman alacak? Bazen bugün yaşadığımızdan daha iyi, daha kültürlü ve uygar görünen geçmiş dönemler üzerine okumalar yapıyoruz. Bu da ileri mi geri mi gittiğimiz konusunda bizi şüphelendiriyor. Ülkemiz geçmişte elbette şimdiki halimizden her konuda açık ara daha iyi olan parlak zamanlar yaşadı.

Geçişte birçok ülkenin -Hindistan, Mısır, Çin, Yunanistan veya bir başkası- parlak dönemlerinin olduğu ve bu ülkelerin de birçoğunun yolundan saptığı ya da geriye gittiği doğrudur. Fakat bu bile gözümüzü korkutmamalı. Dünya

çok büyük bir yer, bir ülkenin bir süreliğine yükselişi veya düşüşü, dünya ölçeğinde çok da büyük bir farklılık yaratmaz.

Bugünlerde birçok insan bizim büyük uygarlığımızla ve bilimin mucizeleriyle övünmeye meyilli. Bilim gerçekten de mucizeler yarattı, büyük bilim insanları gösterilen tüm saygıyı hak ediyor. Fakat bu övünenler için aynı şeyleri söylemek pek de doğru değil. Ve hatırlamalı ki birçok açıdan insan, diğer hayvanlara göre çok daha büyük bir ilerleme kaydetmedi. Belli başlı konularda bazı hayvanlar, insandan hâlâ daha üstün olabilir. Bu ahmakça bir yargı gibi gelebilir, bilgisiz kimileri buna gülebilir. Fakat sen Maeterlinck'in¹ "Arının Yaşamı", "Beyaz Karıncanın ve Karıncanın Yaşamı"nı henüz okudun ve bu böceklerin sosyal örgütlenmesi hakkında eminim kafa yormuşsundur. Böceklerle yukardan bakıp onların yaşayan şeylerin neredeyse en aşağısı olduğuna kanaat getiriyoruz; ancak bu minicik şeyler bile işbirliği ve ortak iyilikleri için fedakârlığı insandan daha iyi öğrenmişlerdir. Beyaz Karıncanın yoldaşları için yaptığı fedakârlıkları okuduğumdan beri, kalbimde sıcak bir yer ayırdım onlar için. Uygarlık, toplumun iyiliği için yapılan fedakârlıklarla, karşılıklı işbirliğiyle sınıanıyorsa, beyaz karıncanın bu açıdan insandan daha üstün olduğunu söyleyebiliriz.

Bizim eski Sanskritçe² kitaplarda şöyle çevrilebilecek bir dize vardır: "Aile için kişiyi feda et, topluluk için aileyi ve ülke için topluluğu ve ruh için tüm dünyayı feda et." Ruh'un ne olduğunu çok azımız bilebilir ya da söyleyebilir, her birimiz onu farklı şekilde yorumlar. Fakat bu Sanskritçe dizinin bize öğrettiği, daha büyük bir iyilik için fedakârlığın ve işbirliğinin öğrettiği dersle aynıdır. Hindistan'da biz, bu gerçek büyüklüğe giden egemen yolu uzun bir süredir unutmuştuk ve bu yüzden tökezledik. Şimdi öyle görünüyor ki bakışlarımız onu tekrar yakalıyor ve tüm bir ülke uyanıyor. Erkek ve kadınların, kız ve oğlanların, Hindistan'ın davasını gülerек ve hiçbir üzüntü, acı hissetmeden devam ettirmelerini görmek ne kadar da muhteşem! Mutlu olmaları, gülümsemeleri, büyük davalara hizmet etmenin verdiği keyiften ileri geliyor olabilir; şanslı olan bu insanlara fedakârlığın keyfi de ekleniyor. Bugün Hindistan'ı özgürleştirmeye uğraşıyoruz. Bu müthiş bir şey... Fakat daha da müthiş olan insanlığın davasının kendisidir. Mücadelemizin, acıyı, sefaleti bitirmek için verilen büyük insanlık mücadelesinin bir parçası olduğuna inandığımızdan; dünyanın ilerleyişine yaptığımız küçük katkı için sevinebiliriz.

Bu arada, sen Anand Bhawan'da³ annen de Malacca Hapishanesi'nde yaşıyorsunuz ve ben burada, Naini Hapishanesi'ndeyim. Birbirimizi özölüyoruz, fena halde. Üçümüzün bir arada olacağı o günü düşün! Ben o günü bekliyorum.

- 1 Maurice Maeterlinck: Belçikalı oyun yazarı, şair, deneme yazarı. Sembolizmin önemli bir temsilcisidir.
- 2 Sanskritçe: Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İran koluna bağlı en eski dili.
- 3 Anand Bhawan: Nehru-Gandhi ailesinin Allahabad'daki evleri.

3. INQILAB ZİNDABAD¹

7 Ocak 1931

Priyadarshini –Buraya oturup sana yazarken, ani bir yıldırım gibi, bitkin çığlıklar ulaştı bana. Bunun ne olduğuna ilkin anlam veremedim, fakat bu tanıdık bir tınıydı ve kalbimde yankılanan bir cevabı buluyordu. Yavaş yavaş yakınlıktı ve sesi yükseldi, nihayet bunun ne olduğuna dair hiçbir şüphe kalmadı. "İnqılab zindabad!" "İnqılab zindabad!", hapishane güçlü bir meydan okuyuşla çınılıyordu, kalplerimiz bunu duymaktan dolayı çok mutluydu. Hapishanenin dışında yakın bir yerlerde savaş naramızı kimin attığını -şehirden erkek ve kadınlar mı yoksa kasabalardaki köylüler mi- bilmiyorum. Neden bugün böylesi bir fırsatın doğduğunu da bilmiyorum. Kim olurlarsa olsunlar, bizi teselli ettiler ve biz de onların selamına sessiz bir yanıt yolladık, tüm iyi dileklerimizle birlikte.

Neden "İnqılab zindabad" diye bağırmalıyız? Neden değişim ve devrim istemeliyiz? Hindistan bugün kuşku yok ki büyük bir değişim istiyor. Fakat istediğimiz değişim gerçekleşse ve Hindistan bağımsız olsa bile sessiz sakin kalamayız. Dünyada canlı olan hiçbir şey değişmeden, olduğu gibi kalmaz. Bütün doğa, günden güne dakikadan dakikaya değişir, yalnızca ölümlerin büyümesi durur ve ölümler sessiz kalırlar. Tatlı su akar durur, eğer onu durdurursan sönükleşir. Bir insanın ve bir ulusun hayatı da böyledir işte. İstesek de istemesek de yaşılanıyoruz. Bebekler küçük kızlar oluyorlar, küçük kızlar büyüyor, kadın ve sonra yaşlı birer kadın oluyorlar. Bu değişimlere dayanmalıyız. Ancak bugün hâlâ dünyanın değiştiğini kabul etmeyenler var. Düşünmek fikri kadar onları korkutan başka bir şey yok. Sonucunda ne oluyor? Dünya onlara rağmen hareket ediyor, onlar ve onun gibilerin değişen koşullara uyum

1 İnqılab Zindabad: Çok yaşa devrim.

sağlamaması yüzünden iflaslar yaşanıyor zaman zaman. Büyük devrimler oluyor, yüz kırk yıl önceki büyük Fransız Devrimi gibi ya da on üç yıl önceki Rus Devrimi gibi. Bizim ülkemizde dahi bugün bir devrimin tam ortasındayız. Tabii ki bağımsızlık istiyoruz. Ama daha fazlasını da istiyoruz. Bütün durgun havuzları temizlemeyi ve temiz tatlı suyu içeri almak istiyoruz. Kiri, yoksulluğu ve sefaleti ülkemizden süpürmeliyiz. İnsanları düşünmekten ve bu işte bizimle işbirliği yapmaktan alıkoyan akıllarındaki örümcek ağlarını da mümkün olduğunca temizlemeliyiz. Bu büyük bir iş, zaman isteyecektir. En azından, onu hızlandırmak için gayret edelim –İnqılab zindabad!

Devrimimizin eşiğindeyiz. Geleceğin ne getireceğini söyleyemeyiz. Fakat bugün bile, emeklerimizin zengin getirilerini bize sunuyor. Hindistan'ın kadınlarına bak, nasıl da mücadelenin ön saflarında gururla yürüyorlar! Nazik ama yine de cesur ve inatçı. Ve bir lanet vardı hani onların ve ülkelerinin üzerinde, nerede o şimdi? Hızlıca ve sinsice sürünerek hakkı olduğu yere, müzelerin vitrinlerine, geçmiş günlerin eserlerini sakladığımız yerlere gitmiyor mu? Çocuklara bak -oğlan ve kızlara-, Vanar Scnas'a, Bal ve Balika Sabhas'a bak. Bu çocukların birçoğunun anne ve babası geçmişte korkak ve köle gibi davranmış olabilir. Fakat bizim neslimizin çocuklarının korkaklığı ve köleliği hoş göreceğini düşünmeye kim yeltenebilir?

Değişimin tekerleği dönüyor ve alttakiler yükseliyor, yüksektekiler alçalıyor. Şimdi bizim ülkemizde hareket etmesinin zamanı. Fakat bu kez onu öyle itiyoruz ki kimse durduramayacak. İnqılab zindabad!

4.

ASYA VE AVRUPA

8 Ocak 1931

Son mektubumda söylediğim gibi, her şey devamlı olarak değişiyor. Tarih nedir peki, bu değişimin kaydı mı? Eğer geçmişte çok az değişiklik yaşandıysa tarihin yazması için çok az şey mevcut demektir.

Okulda öğrendiğimiz tarih genelde hiç iyi sayılmaz. Diğerlerini bilmem ama kendim hakkında biliyorum ki okuldan çok az şey öğrendim. Biraz -çok az- Hindistan tarihi biraz da İngiltere'nin tarihi. Hatta öğrendiğim Hindistan tarihi de oldukça yanlış ve çarpıtılmış, ülkemize tepeden bakanlarca yazılmış bir tarihti. Diğer ülkeler hakkında sahip olduğum bilgiler bir hayli belirsiz. Üniversiteyi bitirdikten hemen sonra biraz biraz gerçek tarih okumaya başladım. Neyse ki hapishane ziyaretlerim bana bilgimi geliştirme fırsatı verdi.

Daha önceki mektuplarımda sana eski Hint uygarlığı hakkında, Dravidyanlar¹ hakkında ve Aryanların² gelişi hakkında yazmıştım. Aryanlardan önceki zamanlar üzerinde çok fazla durmadım çünkü fazla şey bilmiyorum. Bilmek ilgini çekebilir: Son birkaç yılda Hindistan'da, çok eski uygarlıkların kalıntıları keşfedildi. Bunlar Hindistan'ın kuzeybatısında, Mohenjo Daro³ adı verilen bir bölgenin yakınlarında bulundu. İnsanlar belki de 6000 öncesinden kalma bu kalıntıları kazdılar ve eski Mısır'dakine benzer mumyalara rastladılar. Bir düşün! Bunlar yıllar öncesinden kalmaydı, Aryanların gelişinden çok daha önce. Avrupa o zamanlarda henüz el değmemiş olmalıydı.

1 Dravidyanlar: Güney Asya'da Dravid dillerini konuşan yerli halk. Hindistan, Nepal, Pakistan, Sri Lanka civarında yaşayan 220 milyon insan bu dil grubuna bağlı dilleri konuşmaktadır.

2 Aryanlar: Sanskritçe "asil" veya "onurlu" anlamındaki "arya" kelimesinden türetilmiş bir sözcüktür. Ön Hint-Avrupa dillerini konuşan bu halkın ön-Hintliler olduğu iddia edilmektedir.

3 Mohenjo Daro: Kalıntıları bugün Pakistan'da bulunan "Ölüler Tepesi" adı verilen antik kent. Gerçek ismi bilinmemektedir.

Bugün Avrupa güçlü ve muktedir, insanları kendilerini dünyanın en medeni ve kültürlü olanları olarak görüyorlar. Asya'ya ve halklarına tepeden bakıyorlar, Asya ülkelerine gelip alabilecekleri her şeyi koparıp almaya çalışıyorlar. Zamanlar nasıl da değişti! Şimdi Avrupa ve Asya'ya iyi bir bakalım. Bir atlas aç ve büyük Asya Kıtası'na yapışmış küçük Avrupa'ya bak. Asya'nın sadece küçük bir uzantısına benziyor. Tarih okuduğun zaman göreceksin ki uzun yıllar ve süreçler boyunca Asya baskın olardı. Halkları dalga dalga ilerleyip Avrupa'yı fethetti. Avrupa'yı kasıp kavurdular ve onu uygarlaştırdılar. Aryanlar, İskitler, Hunlar, Araplar, Moğollar, Türkler hepsi de Asya'dan bir yerden gelip bütün Asya ve Avrupa'ya yayıldılar. Asya onları çekirge sürüleri gibi üretiyor gibiydi. Aslında, Avrupa uzun bir zaman Asya'nın kolonisi olageldi, modern Avrupa'nın birçok halkı bu Asyalı istilacıların soyundan geliyor.

Asya, harita boyunca büyük, hantal bir dev gibi uzanıyor, Avrupa ise küçük. Ancak tabii ki bu demek değil ki Asya boyundan dolayı önemlidir ya da Avrupa yeterli dikkati hak etmiyor. Boy, bir insanın ya da ülkenin büyüklüğünü ölçmek için en zavallı testtir. Biliyoruz ki Avrupa, kıtaların en küçüklerinden olmasına rağmen, bugün çok önemli. Yine biliyoruz ki Avrupa'nın birçok ülkesi tarihte parlak dönemler yaşadı. Keşif ve buluşlarıyla, insan uygarlığını büyük ölçüde ilerleten, milyonlarca erkek ve kadının yaşamını kolaylaştıran büyük bilim insanları yetiştirdiler. Müthiş yazar ve düşünürler çıkardılar: Müzisyenler, sanatçılar, eylem adamları. Avrupa'nın önemini tanımamak akılsızlık olurdu.

Fakat Asya'nın önemini unutmak da eşit derecede akılsızca olacaktır. Kendimizi Avrupa'nın parıltısı karşısında küçültmeye ve geçmişi unutmaya eğilimliyiz. Hatırlayalım ki dünyayı belki de herkesten çok etkileyen büyük düşünce önderleri Asya'dan çıkmıştır -başlıca dinlerin büyük kurucuları da-. Hinduizm, bugün mevcut olan büyük dinlerin en eskisi, tabii ki Hindistan'ın ürünüdür. Ve onun önemli kardeş dini Budizm, bugün tüm Çin, Japonya, Burma,⁴ Tibet ve Seylan'a⁵ yayılıyor. Musevi ve Hristiyanların dinleri de Asyalı dinlerdendir çünkü kökenleri Asya'nın batı kıyısındaki Filistin'e uzanır. Zerdüştlük, Perslerin dini İran'da başladı ve biliyorsun İslam peygamberi Muhammed, Arabistan'daki Mekke'de doğdu. Krishna,⁶ Buda, Zerdüş, İsa, Muhammed, Konfüçyüs ve Lao-Tse,⁷ Çin'in büyük filozofları ve Asya'nın büyük düşünürlerinin isimleriyle sayfaları doldurabilirsin. Yine Asya'nın büyük eylem adamlarının isimleriyle de sayfalar doldurabilirsin. Ve geçmiş

4 Burma: Myanmar.

5 Seylan: Sri Lanka.

6 Krishna: Hint mitolojisine göre tanrı Vişnu'nun sekizinci avatarıdır (Tanrının yeryüzündeki şekli).

7 Lao-Tse: Taoizm'in kurucusu sayılan Çinli filozof.

günlerde bu eski kıtanın nasıl büyük ve yaşamsal olduğunu başka yollarla da sana gösterebilirim.

Zaman nasıl da değişti! Fakat gözlerimizin önünde değişmeye hâlâ devam ediyor. Tarih genelde yüzyıllar üzerinden yavaş çalışır, yine de bazen koşuşturma ve iflas dönemleri yaşanır. Bugün, gelgelelim, Asya'da zaman hızlı hareket ediyor ve yaşlı kıta uzunca bir uyuklamadan uyanıyor. Dünyanın gözleri onun üzerinde, herkes biliyor ki Asya gelecekte çok önemli bir rol oynayacak.

5.

ESKİ UYGARLIKLAR VE MİRASIMIZ

9 Ocak 1931

Dün Bharat'ta, bize haftada iki kez dışarıdaki dünyadan haber getiren Hint gazetesinde okudum; annene Malacca Cezaevi'nde iyi davranmıyorlarmış. Ve Lucknow Cezaevi'ne gönderilecekmiş. Biraz canım sıkıldı, endişelendim. Belki de Bharat'taki söylentide doğruluk payı yoktur. Fakat bununla ilgili şüphe duymak bile kötü. İnsanın rahatsızlık ve acı duyması çok kolay. Bunun iyi bir tarafı da var, aksi takdirde fazla yumuşak büyüyebilirdik. Bizim için kıymetli olan kişilerin acı çektiğini düşünmek kolay ve konforlu değil, özellikle onlar için hiçbir şey yapamıyorsak. Bharat'ın kafamda uyandırdığı şüphe beni annen için endişelendiriyor. O cesurdur ve bir dişi aslan kalbine sahiptir ancak vücudu zayıf ve ben onun daha da zayıflanmasını istemiyorum. Ne kadar cesur olursak olalım, eğer vücudumuz bizi yarı yolda bırakırsa ne yapabiliriz ki? Eğer bir işi iyi yapmak istiyorsak sağlıklı, güçlü ve sağlam bir vücuda ihtiyacımız var.

Belki de annenin Lucknow'ya gönderilmesi iyi olacak. Orada daha rahat ve mutlu olabilir, Lucknow Cezaevi'nde bazı arkadaşları da olacak. Malacca'da büyük olasılıkla yalnızdır. Yine de onun uzak olmadığını düşünmek güzel, hapishanemizden yalnızca 6 km veya 7 km uzaklıkta. Ama bu saçma bir hayal. 6 km ya da 160 km aynı şeyler, iki hapishanenin yüksek duvarları işe karıştığında.

Dadu'nun Allahabad'a geri döndüğünü ve iyi olduğunu öğrendiğim için çok mutluyum bugün. Yine onun Malacca Hapishanesi'ne anneni görmeye gideceğini duymak da beni memnun etti. Belki de, şans eseri, yarın hepinizi görebilirim. Dadu'yu yaklaşık iki aydır görmedim. Onu görmeliyim ve umarım, gerçekten iyi olmasıyla tatmin olurum. Ve seni uzun bir iki haftadan sonra göreceğim; bana kendin ve annenle ilgili haberler getireceksin.

Sana tarihle ilgili yazmak için oturmama rağmen saçma şeyler yazıyorum. Bir süreliğine günü unutam, iki bin ya da üç bin yıl öncesine gidelim.

Bazı mektuplarımda sana, Mısır'dan ve Girit'teki eski Knossos'tan¹ biraz bahsetmiştim. Eski uygarlıkların kökeninin, Irak veya Mezopotamya ve Çin ve Hindistan ve Yunanistan'ın yanında bu iki ülkeye dayandığını belirtmiştim. Hindistan uygarlığı da o çağda Mısır, Çin ve Irak'taki kardeş uygarlıklarla birlikte yer alıyordu. Antik Yunan bile bunların küçük kardeşidir. Peki, bu eski uygarlıklara ne oldu? Knossos artık yok. Gerçekte, üç bin yıldır yok. Yunanistan'ın daha genç uygarlıkları gelip onu yok etti. Mısır'ın eski uygarlığı, binlerce yıl süren devasa bir tarihten sonra, kayboldu ve arkasında hiç iz bırakmadı; büyük Piramitler ve Sfenksler,² büyük tapınakların yıkıntıları ve mumyalar vs. haricinde. Tabii Mısır, ülke olarak hâlâ mevcut ve Nil nehri eskiden olduğu gibi ülke boyunca akıyor, erkekler ve kadınlar diğer ülkelerdeki gibi onun etrafında yaşıyor. Fakat bu modern halk ve ülkelerindeki eski uygarlığı bağlayan hiçbir bağ yok.

Irak ve İran buralarda kaç tane uygarlık yeşerdi ve birbirlerini unutarak takip ettiler! Babiller, Asurlar ve Keldaniler³ yalnızca en eskileri. Ve büyük şehirler Babil ve Ninova.⁴ İncil'deki Eski Ahit, bu halklarla ilgili birçok kayıtlı doludur. Daha sonra, eski tarihteki bu topraklarda başka imparatorluklar filizlendi ve sonra yeşermeleri son buldu. İşte Bağdat vardı, Arap Geceleri'nin⁵ sihirli şehri. Fakat imparatorluklar gelir ve imparatorluklar gider. En büyük ve en mağrur kral ve imparatorlar dünya sahnesi üzerinde yalnızca kısa bir süre için kasılarak yürürler, ancak uygarlıklar devam eder. Ancak Irak ve İran'da eski uygarlık tümüyle yok oldu, Mısır'daki eski uygarlık bile.

Aslında Yunanistan, eski günlerinde oldukça güçlüydü ve şimdi bile halkı onun görkemini merakla okur. Onun mermer heykelleri önünde huşu içinde ve hayranlıkla duruyoruz, bize kadar gelen eski edebiyatının bölümlerini saygı ve şaşkınlıkla okuyoruz. Söylenir ki, doğrudur da, modern Avrupa bazı açılardan eski Yunan'ın çocuğudur; Avrupa Yunan düşüncesinin ve Yunan yöntemlerinin etkisinde kalmıştır. Fakat Yunanistan'ın görkemi nerede şimdi? Çağlar geçti, eski uygarlık artık yok, başka şeyler onun yerine geçti ve Yunanistan bugün Avrupa'nın güneydoğusunda küçük bir ülke.

Mısır, Knossos, Irak ve Yunanistan; hepsi gittiler. Onların eski uygarlıkları, Babil ve Ninova bile, artık yaşamıyor. Peki, o halde bu gruptaki diğer iki eski

1 Knossos: Minos (Girit) uygarlığına başkentlik yapmış antik şehir. Girit'in kuzeyinde, Kandiye (Heraklion) şehri yakınındadır.

2 Sfenks: İlk örneklerine antik Mısır'da rastlanan başı insan, gövdesi ise aslan şekli alan heykeller.

3 Keldaniler: Güney Mezopotamya'da ortaya çıkan, bir süre Babil'i de yöneten halk.

4 Ninova: Bugün Irak'ta Musul şehrinin yakınında bulunan, bir dönem Asur Devleti'ne başkentlik yapmış antik kent.

5 Arap Geceleri: Bin Bir Gece Masalları. Arap Edebiyatı'nın en tanınmış anonim eseridir. Ali Baba ve Kırk Haramiler ve Alâeddin'in Sihirli Lambası gibi masallar bu eserde geçmektedir.

uygarlıktan ne haber? Çin'den ve Hindistan'dan? Diğer ülkelerde olduğu gibi onlar da imparatorluk üstüne imparatorluk gördüler. Büyük çaplı işgaller, yıkımlar ve yağmalara maruz kaldılar. Kral hanedanları, yüzlerce yıl boyunca iktidara sahip oldular ve sonra yerlerini başkaları aldı. Bütün bunlar Çin'de ve Hindistan'da, başka ülkelerde olduğu gibi meydana geldi. Ancak Hindistan ve Çin dışında, başka hiçbir yerde, uygarlığın gerçek bir devamlılığı olmadı. Her iki ülkede de bütün değişimlere, savaşımlara ve işgallere rağmen eski uygarlıklar silsilesi devam etti. Doğrudur; eski saygınlıklarını ciddi bir biçimde yitirdiler ve eski kültürleri birer toz yığınıyla kaplandı ve uzun çağlar kir tabakası biriktirdi. Yine de hâlâ yaşıyorlar ve eski Hint uygarlığı, bugün Hindistan'daki hayatın temeli olmaya devam ediyor. Şimdi dünyada yeni koşullar oluştu; buharlı gemi, demiryolu, büyük fabrikalar dünyanın çehresini değiştirdi. Aslında muhtemeldir ki şimdi değişiyor olduğu gibi gelecekte Hindistan'ın da çehresini değiştirecektir. Fakat ayrıca Hint kültürü ve uygarlığının, tarihin şafağından itibaren çağlar boyunca bize kadar uzanmasını ve sürekliliğini düşünmek daha da ilgi çekici ve muazzam. Kuzeybatıdaki dağlardan geçerek Brahmavarta,⁶ Aryavarta,⁷ Bharatavarsha⁸ ve Hindustan⁹ diye bilinen yerlerin güleç ovalarına gelen eskilerin çocuklarıyız belki de. Dağları tırmanıp aşağıdaki bilinmez topraklara yolculuk ederken onları düşünebiliyor musun? Cesur ve macera ruhuyla dolu, sonuçlarından korkmadan ilerlemeye kalkıştılar. Ölüm gelse bile umursamadılar ve gülüp geçtiler. Ama yaşamı sevdiler ve yaşamdan zevk almanın tek yolunun korkmamak, yenilgi ve felaketlerden dolayı endişe duymamak olduğunu biliyorlardı. Korkmayanlar yenilgi ve felaketten kaçınmanın yolunu bulabilirler. Onları düşün, bizim uzak atalarımız durmadan yürüyerek, görkemli bir biçimde denize dökülen soylu Ganj'ın¹⁰ kıyılarına ulaşıverdiler. Manzara onları nasıl da coşkuyla doldurmuş olmalı! Belki de onun önünde diz çöküp, zengin ve melodik dilleriyle ona övgüler düzmüşlerdir.

Bütün o çağların mirasçısı olduğumuzu düşünmek gerçekten de olağanüstü. Ama kibirli olmayalım, o çağların varisiysek de hem iyilerinin hem kötülerinin mirasını taşıyoruz. Hindistan'da bugünkü mirasımızda müthiş miktarda bir kötülük var, öyle bir miktar ki bizi sindiriyor ve soylu ülkemizi müthiş bir yoksulluğa indiriyor, başkalarının elinde oyuncağa çeviriyor. Fakat bunun daha fazla devam edeceğine karar vermemiş miydik?

- 6 Brahmavarta: Hinduizme göre kutsal olan Saraswadi ve Drishadwati nehirleri arasında kalan "kutsal topraklar".
- 7 Aryavarta: Sanskritçede Aryanların oturduğu yer anlamına gelen bugünkü Pakistan ve Kuzey Hindistan.
- 8 Bharatavarsha: Hint mitolojisine göre efsanevi imparator Bharata'nın ülkesidir. Efsanevi Hindistan. Ayrıca Hindistan'a Bharatavarsha da denilmektedir.
- 9 Hindustan: Farsçada Hindu ülkesi anlamındadır. Tarihte Hindistan'ın kuzeyine verilen addır.
- 10 Ganj: Hindistan'ın kuzey topraklarından ve Bangladeş'ten geçen 2700 km uzunluğundaki akarsu. Hinduizm'e göre kutsaldır.

6.

HELENLER

10 Ocak 1931

Bugün görüşmeye hiçbiriniz gelmediniz. Hayal kırıklığıydı. Dadu'nun iyi olmadığı haberini aldık. Neyse, görüşmenin bugün olmayacağını öğrenince "charka"¹ma¹ gittim, biraz çark döndürdüm.

Son mektubumda Asya ve Avrupa'yı karşılaştırıp kıyasladık. Eski Avrupa'ya ve şimdi nasıl olduğuna bir göz atalım. Uzun bir zaman için Avrupa, Akdeniz etrafındaki ülkeleri belirtmek için kullanılıyordu. O zamanlarda Avrupa'nın kuzey ülkeleriyle ilgili kayıtlarımız yoktu. Almanya, İngiltere ve Fransa, Akdeniz halkları tarafından vahşi ve barbar kavimlerin yaşadığı yerler olarak biliniyordu. Aslında öncelikle, uygarlık kavramı Doğu Akdeniz'le sınırlandırılıyordu. Bildiğin gibi, Mısır (tabii Avrupa'da değil Afrika'da bulunan) ve Knossos başı çeken ilk ülkelerdi. Sonra Aryanlar, Asya'dan batıya doğru aktılar ve Yunanistan'la komşularını işgal ettiler. Bunlar bugün eski Yunan olarak bildiğimiz ve hayranlık duyduğumuz Aryan Yunanlardı. Öncelikle, sanıyorum ki bunlar daha önce Hindistan'a inen Aryanlardan çok da farklı değillerdi. Fakat değişiklikler yavaşça içeri süzüldü ve yavaş yavaş Aryan ırkının iki farklı kolu arasındaki farklılıklar belirginleşti. Hindistan Aryanları Hindistan'daki daha eski uygarlıklardan ciddi şekilde etkilendiler -Dravidyanlar ve Mohenjo Daro'daki kalıntıların ait olduğu uygarlıklardan geriye kalanlar-. Aryanlar ve Dravidyanlar birbirlerine çok şey verip birbirlerinden çok şey aldılar, bu da ortak bir Hindistan kültürü inşa etti.

Aynı şekilde Aryan Yunanlar, Yunanistan ülkesinde yeşerirken buldukları eski Knossos uygarlığından bir hayli etkilendiler. Etkilenmelerine rağmen

1 Charka: Sanskritçe kökenli bir kelimedir. Tekerlek ya da dönüş anlamına gelir. Hindu geleneklerinde ve bazı inanç sistemlerinde, insanda bulunan enerji merkezlerinin girdap şeklinde dönen enerji alanlarından oluştuğuna inanıldığı için onlara bu isim verilmiştir.

Knossos'u ve etrafındaki uygarlığı yok ettiler ve harabelerinin üzerine kendi uygarlıklarını kurdular. Bu erken zamanlarda hem Aryan Yunanların hem de Aryan Hintlilerin sıkı ve sert savaşçılar olduklarını hatırlamalıyız. Güçlü ve dinçlerdi, geldikleri yerdeki daha medeni ve zayıf halkları zapt edip tahrip ettiler.

Yani Knossos, İsa'nın doğumundan yaklaşık bin yıl önce yok edildi. Yeni Yunanlar, Yunanistan'da ve etrafındaki adalarda yerleştiler. Ön Asya'nın batı kıyılarına deniz yoluyla ulaştılar, Güney İtalya ve Sicilya'ya ve hatta Fransa'nın güneyine. Fransa'daki Marsilya'yı onlar kurdu; fakat belki de onlardan da önce orada Finikelilerin yerleşkesi vardı. Hatırlarsın, Finikeliler Anadolu'daki önemli bir denizci halktı, ticaret arayışıyla dört bir yana gidiyorlardı. Henüz İngiltere'nin barbar bir ülke olduğu yıllarda, Cebelitarık Boğazı'ndan geçerek uzun, tehlikeli olabilecek bir deniz yolculuğu sonrası İngiltere'ye ulaşmışlardı.

Yunanistan anakarasında ünlü şehirler palazlandı: Atina, Sparta, Tebai, Korent. Yunanların veya kendilerinin kullandığı isimleriyle Helenlerin ilk zamanları, İlyada ve Odysseia olmak üzere iki ünlü destanla kutlandı. Bu iki destan hakkında bir şeyler biliyorsun, hani bizim Ramayana, Mahabharata destanlarına belli yönlerden benzeyen destanlar. Kör olan Homeros tarafından yazıldıkları söyleniyor. İlyada'da bize, Paris'in güzel Helen'i kendi şehri Truva'ya götürüşünden ve Yunan kralları ve üstlerinin Helen'i geri almak için Truva'yı nasıl kuşattıklarından bahsedilir. Odysseia ise, Odysseus ya da Ulysses'in Truva kuşatmasından dönüşündeki yolculuklarının öyküsünü anlatır. Anadolu'da, kıydan çok uzak olmayan bir yerde bulunur bu küçük Truva şehri. Artık mevcut değil ve aslında uzun bir zamandır yok; ama bir şairin dehası onu ölümsüz kıldı.

Helenler veya diğer adıyla Yunanlar gelişirken, başka bir gücün, Yunanistan'ı fethedip onun yerini alacak gücün sessizce doğuşuna işaret etmek ilgi çekici olacaktır. Roma'nın o yıllarda kurulduğu söylenir. Birkaç yüz yıl boyunca dünya sahnesinde önemli bir rol oynamadı. Fakat daha sonra yüzyıllar boyu Avrupa'nın tepesinde yer alacak o büyük şehrin doğuşu, "dünyanın kraliçesi" ve "Ebedi Şehir" olarak anılacak şehrin doğuşu, bahsedilmeyi hak ediyor. Roma'nın kuruluşu hakkında merakla konuşulan hikâyeler var; Remus ve Romulus'un, Roma'nın kurucularının, dişi bir kurt tarafından alınıp yetiştirilmeleri gibi.

Roma'nın kurulduğu zamanlarda ya da ondan biraz önce, eski dünyanın bir başka büyük şehri inşa edildi. Bu Kartaca'ydı, Afrika'nın kuzey kıyısında Finikeliler tarafından kurulmuştu. Önemli bir deniz gücü oluverdi ve Roma'yla aralarında koyu bir rekabet ve birçok savaş meydana geldi. Sonunda Roma kazandı ve Kartaca'yı yerle bir etti.

Filistin'e de kısaca bir göz atalım. Filistin, tabii Avrupa'da değil, ciddi bir tarihsel önemi yok. Fakat Eski Ahit'te² bahsedildiği için birçokları Filistin'in tarihini merak ediyor. Bu küçük topraklarda yaşayan bazı Yahudi kavimlerinin her iki taraftaki komşularıyla -Babil, Asur ve Mısır- yaşadıkları sorunların öyküsüdür. Eğer tarih, Musevi ve Hristiyanların dininin bir parçası olmadıysa bunun nedenini çok az kişi bilebilir. Knossos'un yıkıldığı zamanlarda Saul, Filistin'in bir kısmı olan İsrail'in kralıydı. Daha sonra bilgelikleriyle ciddi tanınırılıkları olan Davut ve Süleyman gelir.

2 Eski Ahit: Tevrat.

7.

YUNAN ŞEHİR DEVLETLERİ

11 Ocak 1931

Bizim için, hiç görmediğimiz insanlar hakkında gerçek ve doğru düşünceler ve bu gibi şeyler üretmek oldukça zor. Mevcut koşullara ve yaşam tarzlarına öyle alışmış ki tamamıyla başka tür bir dünya hakkında hayal kurmamız mümkün olmuyor. Yine de eski dünya, Hindistan'da Çin'de ya da Yunanistan'da, bugünkünden oldukça farklıydı. Yapabileceğimiz, kitapların, yapıların ve öteki kalıntıların yardımıyla, o insanların neye benzediğini tahmin etmeye çalışmak.

Yunanistan hakkında çok ilginç bir olgu var. Yunanlar görünürde büyük krallıklar veya imparatorluklar gibi değiller. Küçük şehir devletleri kurdular, yani her şehir ayrı birer bağımsız devlettir. Bunlar, şehirlerin merkezde olduğu ve etraflarındaki bölgelerden yiyecek temin ettikleri cumhuriyetlerdir. Bu Yunan şehir devletlerinin kralları yoktu fakat zengin vatandaşlarca yönetilirlerdi. Ortalama bir kişinin devlet yönetiminde çok az söz hakkı vardı veya hiç yoktu. Yine yönetimde hiç söz hakkı olmayan birçok köle vardı, aynı kadınlar için de geçerliydi. Yani nüfusun belli bir bölümü gerçek vatandaşlardı ve kamusal meselelerde yalnız onların oylarına başvuruluyordu. Dolayısıyla bu kişiler tek bir yerde kolayca buluşabildikleri için oylama işlemi oldukça kolaydı. Bir diğer neden ise tek bir yönetim altındaki büyük bir ülke olmaktan çok, bunların küçük şehir devletleri olmalarıydı. Hindistan'ın bütün seçmenlerinin veya yalnız Bengal¹ veya Agra² bölgelerinin bir araya geldiğini hayal et! Bu elbette ki mümkün değildir. Bu zorluk daha sonra birçok ülkede daha baş gösterdiği için bir çözüm bulundu: "Temsili yönetim". Böylece ülkenin seç-

1 Bengal: Hindistan'ın güneydoğusunda, Bengal körfezine bakan verimli toprakları bulunan, Ganj Nehri'nin deltasının oluşturduğu bölge.

2 Agra: Kuzey Hindistan'da Tac Mahal'in da bulunduğu şehir.

menleri, her bir mesele üzerine ayrıca toplanmaktansa ülkenin kamusal meseleleriyle ilgili karar almak ve kanunlar yapmak üzere toplanacak "temsilcileri" seçerler. Bu tabloda, herhangi bir seçmenin ülke yönetimine dolaylı yoldan yardım ettiği söylenebilir.

Gelgelelim Yunanistan'ın bununla alakası yoktu. Yunanistan bu zor durumdan, şehir devletini daha fazla büyütmeyle kaçındı. Yunanlar, sana dediğim gibi, bütün Yunanistan'a, İtalya'nın güneyine ve Sicilya'ya, Akdeniz'in diğer kıyılarına yayılmış olsalar da bütün bu bölgeleri tek başına kontrol edecek bir yönetim veya imparatorluk anlayışından uzak durdular. Gittikleri her yerde apayrı şehir devletleri kurdular.

Hindistan'da da önceleri Yunan şehir devletlerine benzeyen küçük cumhuriyetler veya krallıklar bulunuyordu. Fakat açıkçası fazla uzun süre yaşamadılar ve daha büyük krallıklar tarafından yutuldular. Ancak yine de köylerdeki panchayatlar³ uzun bir zaman elle tutulur bir güce sahiptiler. Belki de eski Aryanların birinci etkisi gittikleri her yerde küçük şehir devletleri inşa etmeleiydi. Yalnız yerleştikleri birçok ülkedeki coğrafi koşullar ve daha eski uygarlıklarla olan etkileşimleri, onları yavaş yavaş bu fikirden vazgeçirdi. Özellikle İran'da, büyük devlet ve imparatorlukların izini buluyoruz; Hindistan'da da büyük krallıklara doğru bir eğilim olduğunu görüyoruz. Ancak Yunanistan'da şehir devletleri uzun bir süreci kapsadı, ta ki tarihteki ünlü bir Yunan dünyayı fethetmek için yola koyulana kadar. Bu Büyük İskender'di.⁴ Onun hakkında daha sonra da bir şeyler söyleyeceğiz.

Kısacası Yunanlar, şehir devletlerini birleştirerek daha büyükçe bir devlet, krallık ya da cumhuriyet oluşturma fikrini reddettiler. Bunlar yalnızca birbirlerinden ayrı ve bağımsız olmakla kalmadılar, birbirleriyle neredeyse durmaksızın savaştılar da. Aralarında ciddi bir rekabet söz konusuydu ve çoğunlukla bu savaşıla sonuçlanıyordu.

Yine de bu şehir devletlerini birbirlerine bağlayan birçok ortak bağ da vardı. Ortak bir dilleri, ortak bir kültürleri ve dinleri mevcuttu. Dinleri birçok tanrı ve tanrıçayı barındırıyor, tıpkı Hindu mitolojisi gibi zengin ve güzel bir mitolojileri bulunuyordu. Onlar güzele tapıyorlardı. Bugün bile yaptıkları bazı eski mermer ve taş heykellere sahibiz, hepsi de şaşılacak derecede güzeller. Sağlıklı ve güzel vücutlara sahip olmak istiyorlardı, bunun için oyunlar ve yarışlar düzenlediler. Bu oyunlar Yunanistan'daki Olimpiya'da, zaman zaman ve büyük bir kapsamda yapılıyordu ve Yunanistan'ın dört bir yanından insanları

3 Panchayat: Kırsaldaki yerel yönetimler.

4 Büyük İskender: III. Aleksandros ya da bilinen adıyla Büyük İskender. MÖ 336-323 yılları arasında Makedonya kralı. Balkanlardan, Hindistan'a, Hindistan'dan Mısır'a kadar antik dünyanın büyük çoğunluğunu fethetmiş imparator.

aynı yerde buluşturuyordu. Bugün bile yapılmakta olan olimpiyat oyunlarını duymuş olmalısın. İsmi eski Yunan oyunlarının yapıldığı Olimpiya'dan geliyor ve bugünkü işlevi birçok ülkenin aralarında yaptıkları şampiyonalardan ileri geliyor.

Yani, Yunan şehir devletleri birbirlerinden ayrı var oldular, bunun yanında sık sık da oyunlar oynadılar veya birbirleriyle savaştılar. Gelgelelim dışarıdan gelen bir tehlikeyle karşılaşınca dayanabilmek amacıyla birleştiler. Bu Pers işgaliydi ve bunun hakkında da ilerleyen aşamalarda konuşacağız.

8.

BATI ASYA'DAKİ İMPARATORLUKLAR

13 Ocak 1931

Dün hepinizi birden görmek çok güzeldi. Fakat Dadu'yu gördüğümde sarıldım. Çok zayıf ve hasta görünüyordu. Ona iyi bak. Seninle etraflı konuşmadım. Bu mektuplarla yapamadığımız konuşmaları telafi etmeye çalışıyorum.

Şimdi antik döneme geri dönelim. Son olarak eski Yunanlarla birlikteydik. Peki, aynı dönemlerde var olan diğer ülkeler neye benziyordu? Avrupa'nın geri kalanıyla alakalı olarak zahmet etmeye pek de gerek yok. Zaten onlar hakkında çok ilgi çekici şeyler bilmiyoruz, ya da en azından ben bilmiyorum. İhtimaldir ki Avrupa'nın kuzeyinin iklimi değişmekteydi ve de bu, yeni şartların oluşmasıyla sonuçlanmış olmalı. Çok, çok uzun zaman önce, belki hatırlayacaksın, Avrupa ve Asya'nın kuzeyi son derece soğuktu. Bu dönem Buz Devri olarak anılır ve büyük buzullar Orta Avrupa'ya kadar inebilmişlerdir. İnsanoğlu da ortalarda yoktu, var idiyse bile insandan çok hayvana benziyordu. Peki, o dönemde buzulların olduğunu neye dayanarak söyleyebildiğimizi merak ediyorsundur. Tabii ki bununla ilgili herhangi bir kitapta bir kayda rastlanamaz, o günlerde ne bir yazar vardı ne de bir kitap. Fakat umarım doğanın kitabını unutmamışsındır. Doğanın kendi tarihini taş ve kayalarla yazdığı bir üslubu vardır ve isteyen herkes oradan bunu okuyabilir. Bu bir çeşit otobiyografi yani kişinin kendi yaşamöyküsüdür. Bugün, buzulların varlıklarıyla ilgili belli başlı işaretler bıraktıklarını söylüyoruz. Onları tanımayı öğrendiğinde artık yanılman oldukça zordur. Eğer bu işaretlere çalışmak istiyorsan yapman gereken tek şey bugün hâlâ varlığını sürdüren, Himalayalar'daki veya Alplerdeki veya başka bir yerdeki buzullara gitmektir. Alplerdeki Mont Blanc¹

1 Mont Blanc: Alpler'in ve Avrupa'nın en yüksek dağı.

civarında bulunan buzulları kendin gördün fakat belki de kimse sana bu işaretleri göstererek onlardan bahsetmedi. Keşmir'de² ve Himalayalar'ın başka bölgelerinde iyi durumda olan çok sayıda buzul mevcut. Bize en yakın olanı Pindari³ buzulu, o da Almora'dan⁴ bir haftalık yürüyüş mesafesinde. Küçük bir çocukken -senin şimdi olduğundan çok daha küçükken- oraya gitmiştim ve orayı hâlâ canlı biçimde hatırlıyorum.

Tarih ve geçmişi bir kenara bırakıp buzullara ve Pindari'ye kayıverdim! İşte bu hayal kurma oyununun işi. Mümkünse seninle sen buradaymış gibi konuşmak istiyorum; böylelikle ara sıra buzullara vb. küçük yolculuklar yapmış oluyoruz.

Buz Devri'ne yaptığım atıftan dolayı buzullarla ilgili konuşmaya başlamıştık. Diyebiliriz ki buzullar Orta Avrupa'ya ve İngiltere'ye kadar ilerlediler çünkü bu ülkelerde hâlâ buzullara özgü kimi işaretlere rastlıyoruz. Bunlar eski kayaların üstünde fark edilirler, bu da bize gösterir ki o dönemde Avrupa'nın ortaları ve kuzeyi epey soğuktu. Daha sonraları havalar ısınmış, buzullar aşamalı olarak ortadan kalkmıştır. Jeologlar -dünyanın tarihiyle ilgilenen kişiler- soğuk dönemi izleyen sıcak dönemin, bugünkü Avrupa'dakinden çok daha sıcak olduğunu söylüyorlar. Bu ısının doğal sonucu olarak Avrupa sık ormanlarla kaplanmıştı.

Aryanlar gezintileri sırasında Orta Avrupa'ya da uğramışlardı. Bu dönemde kayda değer bir şey yaptıkları söylenemez, onları şimdilik yok sayabiliriz. Yunanistan ve Akdeniz'in uygarlaşmış halkları, Orta ve Kuzey Avrupa'daki Aryanlar'ı barbar olarak nitelemiş olmalılar. Ancak bu "barbarlar" köy ve ormanlarında sağlıklı, savaşçı bir hayat sürüyor; henüz bilincinde olmaksızın güneydeki, kendilerinden daha uygar olan halkların yönetimlerinin üzerine çullanacakları ve onları devirecekleri gün için hazırlık yapıyorlardı. Ancak bu çok çok uzun bir zaman sonra gerçekleşti ve bizim bunu irdelemeye ihtiyacımız yok.

Eğer Kuzey Avrupa hakkında çok az şey biliyorsak, bölgenin anakarası ve geniş arazileriyle ilgili hiçbir şey bilmiyoruz demektir. Amerika'nın Kolomb tarafından keşfedildiği söylene de bildiğimiz kadarıyla bu demek değildir ki Kolomb oraya gitmeden önce orada herhangi bir medeniyet yoktu. Yine de sözünü ettiğimiz zamanların Amerika'sı hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Yine Afrika kıtası hakkında da bir şey bilmiyoruz, Akdeniz kıyıları ve Mısır hari-

-
- 2 Keşmir: Günümüzde Hindistan, Pakistan ve Çin'in sınırlarında kalan dağlık bir bölgedir. Himalayalar'ın batı ucunun güneyindeki vadi bu adla anılır.
 - 3 Pindari: Himalayalar'ın Kumaon bölgesinde bulunan buzul.
 - 4 Almora: Hindistan'ın Kumaon bölgesinde bulunan bir şehir.

cinde tabii ki. Mısır o süreçte o müthiş ve köklü uygarlığının gerileme döneminde olmalıydı. Fakat yine de o günler için fazlasıyla gelişmiş bir ülkeydi.

Şimdiye Asya'da olup bitene göz atmamız gerek. Bildiğin gibi burada üç adet eski uygarlık merkezi mevcuttu: Mezopotamya,⁵ Hindistan ve Çin.

Mezopotamya, İran ve Küçük Asya'da o günlerde bile imparatorluk üstüne imparatorluk kurulmaktaydı. Asur, Med, Babil ve daha sonra Pers İmparatorlukları vücut buldu. Bu imparatorlukların birbirleriyle nasıl mücadele ettikleri veya bir dönem için barış içinde yan yana yaşadıkları ya da birbirlerini nasıl yok ettikleri konusunda çok fazla detaya girmeyeceğiz. Yunan şehir devletleri ve Batı Asya imparatorlukları arasındaki farkı yakalayacaksın. Daha ilk günden itibaren bu ülkelerde büyük bir devlet veya imparatorluğa sahip olma tutkusu doğacaktı. Belki de bu daha eskiye dayanan uygarlıklarının sonucuydu yahut başka nedenleri de vardı.

Bir isim senin ilginı uyandırabilir: Karun.⁶ Karun kadar zengin olmak deyimi İngilizcede yaygınlaşmış bir deyimdir. Yine Karun'un ne denli zengin ve kibirli olduğunu ve daha sonra gururunun nasıl kırıldığını öykülerden okumuş olabilirsin. Karun, Lidya adındaki bir ülkenin kralıydı, bu ülke Asya'nın batı kıyısında yer alıyordu yani bugünkü Küçük Asya'da. Nasıl ki bu ülke denize dokunuyordu ise büyük olasılıkla burada kayda değer bir ticaret etkinliği vardı. Aynı dönemde Kiros⁷ yönetimindeki Pers İmparatorluğu büyümekte ve güçlenmekteydi. Kiros ve Karun karşı karşıya geldi ve Kiros, Karun'u yendi. Bu bozgunun getirdiği zavallılık içerisinde Karun'un bilgelik ve sağduyuya nasıl kavuştuğunu bir Yunan tarih yazarı olan Herodot bize anlatır.

Kiros, doğuda Hindistan'a doğru genişleyen bir imparatorluğun başındaydı. Ancak onun haleflerinden olan Darius çok daha büyük bir imparatorluğa sahip olmuştu. Öyle ki Mısır'ı, Orta Asya'nın bir kısmını ve hatta Hindistan'ın İndus Nehri kıyısındaki küçük bir parçasını da ele geçirmişti. Söylenen odur ki epey yüklü miktardaki altın tozu, bu Hint vilayetinden Darius'a haraç olarak gönderilmiştir. O günlerde İndus Nehri'nin yanı başında altın tozu bulunuyor olmalıydı. Şimdi orada hiçbir şey yok, doğrusu istenirse bölge boş bir araziye dönmüş durumda. Bu, iklimin nasıl da değişmiş olduğunu gösterir.

İleride tarih okuyup geçmiş koşulları bugünkülerle karşılaştırırken ilginı en çok çekecek şeylerden biri Orta Asya'da gerçekleşen dönüşüm olacak. Burası daha sonra uzak kıtalara yayılacak sayısız kavmin, erkek ve kadın göçmen

5 Mezopotamya: Yunanca iki nehrin arasındaki bölge demektir. Güney Toroslardan, Basra Körfezi'ne kadar Fırat ve Dicle nehirlerinin kapladığı bölgenin adıdır. Bu bölge bazı kaynaklarda medeniyetinde doğduğu yer olarak gösterilmektedir.

6 Karun: Diğer bir adıyla Krezus. MÖ 560-546 yılları arasında Lidya krallığı yapmış ve adı pek çok efsaneye karışmış olan kişi.

7 Kiros: Pers hükümdarı.

sürülerinin doğduğu yerd. Yine büyük ve kuvvetli şehirlerin bulunduğu, zengin ve yüksek nüfuslu, günümüzün Avrupa başkentleriyle kıyaslanabilecek, bugünkü Kalküta⁸ ve Bombay'dan⁹ çok daha büyük şehirlere ev sahipliğı yapan bir bölgeydi. Her yerde bahçeler ve yeşillikler bulunuyor, iklim nefis bir ılımanlıkta seyrediyor, ne çok soğuk ne çok sıcak oluyordu. Bütün bunlar oraya aitti. Ve bugün aynı bölge, yüzyıllardan beri çıplak, misafir kabul etmez ve neredeyse çölümsü bir arazi. Geçmişteki büyük şehirlerden Semerkant ve Buhara, adları birçok hatırayı çağırırtırsa da eski benliklerinin hayaleti olmaktan ileri gidemiyor.

Yine çok ilerilere gittim. Başlarda, Semerkant¹⁰ ve Buhara¹¹ da yoktu. Onlar daha sonra oluşacak. Geleceğın maskesi, Orta Asya'nın daha sonraları yeşerecek ihtişamı ve düşüşünü henüz gizliyor.

8 Kalküta: Hindistan'ın Batı Bengal eyaletinin başkenti.

9 Bombay: Hindistan'ın Maharashta eyaletinin başkenti. Mumbai olarak da bilinir. Hindistan'ın en kalabalık, dünyanın ise en kalabalık dokuzuncu şehridir.

10 Semerkant: Bugün Özbekistan sınırları içinde yer alan, dünyanın en eski şehirlerinden birisidir. Tarihi İpek Yolu üzerindedir. UNESCO, şehri 2001 yılında Dünya Mirası listesine eklemiştir.

11 Buhara: Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan ve günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde bulunan tarihi şehir. UNESCO Dünya Mirası listesindedir.

9.

ESKİ GELENEKLERİN YÜKÜ

14 Ocak 1931

Hapiste garip alışkanlıklar geliştirdim. Bunlardan biri güneşin doğuşundan bile erken uyanmak. Buna güneşin doğuşunu ve yıldızları söndürüşünü izlemeyi sevdiğim için geçen yaz başladım. Sen hiç şafaktan önceki ay ışığını ve yavaşça doğan günü gördün mü? Ay ışığıyla şafak arasındaki bu çekişmeyi sıkça izlerim ve her seferinde şafak kazanır. O garip loşlukta bir süre ay ışığıyla yeni doğan günün ışığını ayırt etmek zordur. Sonra neredeyse birden yeni doğan günün ışığı olduğuna, soluk ayın yenildiğine şüphe kalmaz.

Alışkanlığım gereği güne daha yıldızlar ortadayken uyandım ki biri günün doğacağını ancak o şafaktan hemen önceki garip loşluğa bakarak tahmin edebiliirdi. Ben okumaya başladığımda sabaha karşının serinliği uzaktan git-tikçe yükselerek gelen sesler ve guruldamalarla kırılıyordu. Sankranti¹ günü olduğunu hatırladım. Magh Mela'nın² ilk büyük gününde binlerce seyyah Ganj'in Yamuna ile buluştuğu ve görünmez Sarasvati'nin de³ onlara katılacağı Sangam'a dalmak için yürüyordu. Yürürken şarkı söyleyip bazen de Ganj Tanrıçası -Ganga Mai Ki Jai- için tezahürat yaptıklarında sesleri Naini Hapishanesinin duvarlarını aşarak bana ulaştı. Onların seslerini dinlerken inancın bu kadar fazla insanı nehre çeken ve bir süreliğine fakirliklerini ve sefaletlerini unutturan gücünü düşündüm. Yüzlerce, binlerce yıldır her sene hacıların nasıl Triveni'e⁴ yürüdüklerini düşündüm. İnsanlar gelir geçer, hükü-

1 Sankranti: Gün dönümü.

2 Magh Mela: Hindistan'da 12 yılda bir düzenlenen, Hinduizm geleneklerine göre yaşatılan toplumsal bir festivaldir. Her 12 yılda bir Hindular Ganj ve Yamuna nehirlerinin birleştiği yerde toplanarak, nehirde yıkanılır.

3 Sarasvati: Hinduizm'deki üç büyük tanrıçadan birisidir. Bilgi, müzik ve sanat tanrısıdır.

4 Triveni: Hindu geleneklerine göre üç nehrin (Ganj-Yamuna-Sarasvati) birleştiklerine inanılan Allahabad'da bulunan yer.

metler ya da imparatorluklar hüküm sürer ve yok olur ancak eski gelenek devam eder ve her nesil ona boyun eğer. Gelenek içinde iyilik barındırır ancak bazen ilerlememizi engelleyen bir yük haline gelebilir. Uzak geçmişe bağlayan bu kırılmamış zinciri düşünmek büyüleyici ama bu zincir ilerlemek istediğimiz zaman bizi geri tutar ve geleneğin esiri yapar. Geçmişimizle olan birçok bağı korumalıyız ancak ilerlememizi önlediği zaman geleneğin tutsaklığını kırmalıyız. Son üç mektubumuzda dünyanın 3000 ve 2500 yıl öncesi arasında nasıl görüldüğünü resmetmeye çalıştık. Hiçbir tarih belirtmedim çünkü tarihlerden hoşlanmıyorum ve kendini onlarla çok yormanı istemiyorum. Aynı zamanda bu eski zamanlara ait doğru tarihleri bilmek oldukça zor. Daha sonra zaman zaman birkaç tarih vermek ve bunları hatırlamak olayları doğru sırada aklımızda tutmamız için faydalı olabilir. Şimdilik antik dünya için bir fikir oluşturmaya çalışıyoruz.

Yunanistan'a, Akdeniz'e, Mısır'a, Anadolu'ya ve İran'a göz attık. Şimdi kendi ülkemize geri dönelim. Hindistan'ın eski tarihini incelerken büyük bir zorlukla karşılaşyoruz. Buradaki eski Aryanlar (Indo-Aryanlar) tarih yazıcılığını umursamadılar. Önceki mektuplarımızda Aryanların ne kadar muhteşem olduklarını gördük. Ürettikleri kitaplar –Vedalar,⁵ Upanishadlar,⁶ Ramayana, Mahabharata ve öbürleri- ancak büyük adamlar tarafından yazılabilir. Bu kitaplar ve diğer materyaller geçmiş tarihi incelememizde bize yardım ederler. Atalarımızın tutumları, gelenekleri, düşünüş ve yaşayış şekilleri hakkında bize bilgi verirler ama bunlar kesin tarih değildir. Sanskritçe tek gerçek tarih, çok daha sonraki döneme ait olsa da Keşmir'in tarihidir. Keşmir'in krallarının kronolojisi Kalhana tarafından yazılmıştır ve Rajatarangini⁷ adını alır. Bu tarihi öğrenmekle ilgileneceksin, zaten ben bu mektupları yazarken Ranjit Pupha,⁸ Keşmir'in bu mükemmel tarihini Sanskritçeden çeviriyor. Yarısını bitirdi bile. Bu çok önemli bir kitaptır. Ne yazık ki birçoğumuz orijinalini okuyacak kadar Sanskritçe bilmiyoruz dolayısıyla ancak bütün çeviri bittiği zaman hevesle okuyabileceğiz. Bu kitabı sadece güzel olduğu için değil, bize geçmiş, özellikle de memleketimiz Keşmir hakkında oldukça fazla şey anlatacağı için okumalıyız.

5 Vedalar: Aryan din edebiyatının tamamını içine alan terimdir. Hinduizm'e inanlar için kutsal dırlar. Veda kelimesi Sanskritçe bilgi anlamına gelir. Hinduizm'e inananlar için Vedalar "açığa çıkmış bilgilerdir".

6 Upanishadlar: Hinduizm'in felsefesi ve daha çok mistik yapıdaki kutsal kitaplarıdır. Anlamı "yanı başında oturmak"tır. Vedaların sonu ve tamamlayıcısı olarak görülürler.

7 Rajatarangini: Keşmir Kralı Kalhana tarafından 12. yüzyılda yazılan "Kralın Nehri" anlamına gelen tarihi-edebi eser.

8 Ranjit Pupha: Ranjit S. Pandit, yazarın o zaman onunla birlikte hapiste olan üvey kardeşi.

Aryanlar Hindistan'a geldiğinde Hindistan zaten medenileşmişti. Kuzey batıda, Mohenjo Daro'daki kalıntılar Aryanlar gelmeden önce burada büyük bir medeniyetin var olduğunu bize kesin olarak gösteriyor ama bu konu hakkında hâlâ çok fazla bilgiye sahip değiliz. Büyük ihtimal birkaç yıl içinde arkeologlarımız bütün kalıntıları incelediğinde daha kesin bilgilere ulaşacağız.

Bunun dışında Dravidlerin Güney Hindistan'dan hatta belki de Kuzey Hindistan'dan daha zengin bir medeniyete sahip olduklarını söyleyebiliriz. Sanskritçeyle bağı olmayan dilleri oldukça eski ve kaliteli bir edebiyata sahipler. Bu diller: Tamil, Telugu, Kanarese ve Malayalam hâlâ Güney Hindistan'da gelişmekte. Belki de biliyoursundur ki İngiliz Hükümetinin aksine Ulusal Kongre⁹ Hindistan'ı dil ayrımına göre böldü. Bu yöntem aynı dili konuşan, aynı görgülere sahip benzer insanları bir eyalete topladığı için çok daha iyi. Kongre eyaletleri Telugu'nun konuşulduğu Andhra-desha ya da Kuzey Madras'taki Andhra eyaleti, Tamil'in konuşulduğu Tamil Nad ya da Tamil eyaleti, Kannada ya da Kanarese'nin konuşulduğu Bombay'ın güneyi Karnataka, Malayalam'ın konuşulduğu kabaca Malabar'a denk gelen Kerala'dır. Gelecekteki eyalet ayrımlarında bölgelerin dillerine çok daha fazla dikkat edileceğine şüphe yoktur.

Burada Hindistan'ın dilleri hakkında birkaç şey daha söyleyebilirim. Avrupa'da ya da başka bir yerdeki insanlar Hindistan'da yüzden fazla farklı dil olduğunu düşünüyorlar. Böyle bir düşünce ancak gülünçtür ve cehalet belirtisidir. Hindistan gibi büyük bir ülkede doğal olarak birçok farklı lehçe var. Aynı zamanda ülkenin farklı yerlerinde büyük ve küçük, kendi özel dilleri olan kabileler var. Ancak Hindistan'ı bir bütün olarak ele aldığın zaman bunlar önemsizdir. Sadece nüfus sayımı açısından önem kazanırlar. Daha önceki mektuplarımda da belirttiğim gibi Hindistan'ın gerçek dilleri iki aileye aittir: üstte bahsettiğimiz Dravid ve Indo-Aryan. Asıl Indo-Aryan dili Sanskritçeydi, Hindistan'daki bütün Indo-Aryan dilleri bunun uzantısıdır. Bunlar Hindu, Bengali, Gujrati ve Marathi'dir. Başka çeşitleri de vardır. Assam'da Assamese, Orissa ya da Utkal'da Uriya dili kullanılır. Urdu Hintçe'nin bir çeşididir. Hindustani kelimesi hem Hindu hem Urdu anlamına gelir. Dolayısıyla Hindistan'ın on tane esas dili vardır: Hindustani, Bengali, Gujrati, Marathi, Tamil, Telugu, Kanarese, Malayalam, Uriya ve Assamese. Bunların içinden bizim de ana dilimiz olan Hindustani bütün Kuzey Hindistan'da Pencap, Birleşik Eyaletler, Bihar, Merkez Eyaletler, Rajputana, Delhi, merkez Hindistan'da konuşuluyor. Burası 160.000.000 insanın yaşadığı çok büyük bir alandır. Gördüğün üzere 150.000.000 insan küçük farklılıklarla Hindustani

9 Ulusal Kongre: Hindistan Ulusal Kongresi. 1885 yılında kuruldu. Hindistan'ın İngilizlere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinin merkezinde bulundu. Nehru bu partiye üyedir.

konusuyor ve iyi bildiğın üzere Hindustani Hindistan'ın çoğı bölgesinde anlaşılabilir. Hindustani'nin ortak dil haline gelmesi oldukça olasıdır. Ancak bu tabii ki daha önce saydığım diğeri esas dillerin yok olması gerektiğı anlamına gelemmez. Kaliteli edebiyatları olan bu diller kesinlikle esas dil olarak kalmalı ve kimse iyi gelişmiş bir dili insanlardan almaya çalışmamalıdır. İnsanların gelişmesi, çocukların öğrenmesi için tek yol kendi dilleridir. Günümüzde Hindistan'da her şey karmakarışık durumda, kendi aramızda bile büyük oranda İngilizce konuşuyoruz. Sana İngilizce yazıyor olmam gerçekten çok saçma, umarım bu alışkanlıktan yakın zamanda vazgeçeriz.

10.

ANTİK HİNDİSTAN'IN KÖY CUMHURİYETLERİ

15 Ocak 1931

Geçmiş tarihi gözden geçirirken ne kadar gelişme gösterdik? Sürekli esası atlayıp farklı konulara kayıyorum, farkındayım.

Eski Hindistan'a geri dönelim. Şimdiki Afganistan o zamanlar ve uzun bir zaman sonrasında Hindistan'ın bir parçasıydı. Hindistan'ın kuzey batısına Gandhara denilirdi. Kuzey boyunca İndus ve Ganj ovalarında Aryanların büyük yerleşimleri vardı. Göçebe Aryanlar büyük olasılıkla inşaat sanatını iyi biliyorlardı çünkü çoğunluğu o zamanlar bile büyük şehirlerin olduğu İran ve Mezopotamya'dan gelmiş olmalıydı. Aryan yerleşimleri arasında, özellikle Kuzey Hindistan'la güney arasında büyük ormanlar vardı. Büyük sayıdaki Aryanların bu ormanları geçerek güneye yerleşmesi oldukça düşük ihtimal ama birçok insan keşfetmek, ticaret yapmak, Aryan kültür ve geleneklerini taşımak için güneye gitmiş olmalı. Eski âdetlerin bize söylediğine göre güneye giden ilk Aryan, Aryan dininin mesajını, kültürünü Deccan'a¹ taşıyan Rishi Agastya'ydı.²

Hindistan ve yabancı ülkeler arasında hatırı sayılır bir ticaret çoktan gelişmişti. Güneyin biberi, altını ve incisi karşı kıyıdaki yabancı tüccarları kendine çekmişti. Pirinç de büyük olasılıkla ihraç edildi. Malabar'dan gelen tik ağacı Babil'deki antik saraylarda bulundu.

Aryanlar yavaş yavaş Hindistan'da kendi köy sistemlerini geliştirdiler. Bu eski Dravid köyü ve yeni Aryan düşüncelerinin bir karışımıydı. Bu köyler neredeyse bağımsızlardı ve kendi seçilmiş panchayatları tarafından yönetiliyorlardı. Bir takım köyler ya da küçük şehirler seçilmiş ya da soydan gelen raja ya da liderlerin yönetiminde bir araya geliyorlardı. Sık sık farklı köy grupları

1 Deccan: Hindistan'ın güneyinde, üç sıradağ arasında kalan geniş yayla.

2 Agastya: Hint mitolojisinin yedi pirinden biri.

yol, misafirhane, sulama kanalı gibi ortak şeyleri inşa etmek için işbirliği yapıyorlardı. Raja, lider olmasına rağmen her istediğini yapamıyordu. Racanın kendisi de Aryan yasalarına ve âdetlerine bağlıydı ve halkı tarafından cezalandırılıp görevinden alınabilirdi. Önceki mektuplarımda da belirttiğim üzere "L'etat cest moi"³ yoktu. Dolayısıyla Aryan yerleşimlerinde bir çeşit demokrasi vardı, Aryanlar bir dereceye kadar yönetimi kontrol edebilirdi. Bu Indo-Aryanları Aryan Yunanlarla karşılaştır. Bunların arasında birçok farkla birlikte çok sayıda benzerlik de vardır. Her iki tarafta da bir çeşit demokrasi vardı ama unutmamalıyız ki bu demokrasi sadece Aryanların kendisi içindi. Köleleri ve alt sınıftakiler demokrasiye ya da özgürlüğe sahip değildi. Sayısız ayrımıyla Kast Sistemi o zamanlar yoktu. Hintli Aryanların arasında toplumda dört ayırım, dört kast vardı: Brahmanlar ya da okumuş kişiler, rahipler; Kshattriyalar ya da yöneticiler; Vaishyalar ya da tüccarlar; Shudralar ya da işçiler, çalışanlar. Görüldüğü üzere bu ayrımlar işe dayalıydı. Kast Sisteminin Aryanlar'ın kendilerini mazbut ırktan uzak tutmak istemelerine dayandığı söylenilebilir. Aryanlar diğer ırklara üstten bakacak kadar gururlu ve kibirliydiler, kendi insanların onlarla karışmasını istemediler. Sanskritçede kast kelimesi Varna, renk demektir. Bu da Aryanlar'ın Hindistan'ın asıl yerlilerinden daha açık tenli olduklarını gösterir.

Dolayısıyla Aryanlar'ın, bir yandan işçi sınıfını bastırıp onlara demokraside pay vermezken bir yandan da kendi aralarında büyük bir özgürlük sağladıklarını unutmamamız gerekir. Krallarının ya da liderlerinin uygunsuz davranmalarına izin vermezler, karşı geleni yönetimden alırlardı. Krallar genellikle Kshattriyalardı ama bazen savaş zamanlarında, zor dönemlerde en alt sınıf olan Shudralar bile tahtı kazanabilirlerdi. Daha sonra Aryanlar yolsuzlaştı, kast sistemi katı bir hal aldı. Çok fazla ayrımcılık, güçsüzleştirdiği ülkenin düşmesine neden oldu. Özgürlük düşüncelerini de kaybettiler çünkü eski günlerde hiçbir Aryan'ın köle olamayacağı, Aryan ismini lekelemektense ölümü tercih edeceği söylenirdi.

Aryan yerleşimleri, şehirler ve köyler, rastlantı sonucu oluşmadı. Plana, geometriye uyarak yapıldılar. Gerçekten de geometrik figürler daha sonra Vedic pujaların⁴ yapımında kullanıldılar. Şimdi bile birçok Hindu evinde bu figürlerden bazıları çeşitli pujalar sırasında kullanılır. Günümüzde ev ve şehir yapımı geometriyle yakından bağlantılıdır. Her zaman saldırı tehlikesi olduğu için Aryan köyü büyük olasılıkla sağlamlaştırılmış bir kamp olarak ortaya çıktı. Saldırı tehlikesi olmadığı zaman bile aynı plana devam edildi. Plan duvarlarla kaplı bir üçgen ve dört büyük, dört küçük kapıdan oluşuyordu. Bu üçgenin içinde caddeler ve evler özel bir düzenle sıralanmıştı. Köyün mer-

3 L'etat cest moi: Devlet benim, çok devlet.

4 Vedic: Hint Astrolojisi; Puja: Hinduizm'in kutsal putları.

kezinde köyün yaşlılarının toplandığı Panchayatlar vardı. Küçük köylerde bu Panchayatlar gar yerine büyük bir ağaç olurdu. Her sene köyün bütün özgür adamları panchayatlarını seçmek için bir araya gelirdi.

Birçok bilgin basit bir hayat sürmek, sakinlikte çalışmak için köylere ya da şehirlere yakın olan ormanlara inzivaya çekildi. Öğrenciler onların etrafında toplandı ve zamanla bu öğretmen ve öğrencilerden oluşan yerleşimler meydana geldi. Bu yerleşimleri üniversiteler olarak düşünebiliriz. Burada çok iyi binalar olmasa da bilgi peşinde olanlar bu öğrenme yerlerine çok uzaklardan geldiler.

Anand Bhawan'ın⁵ karşısı Bharadwaj Ashram.⁶ Sen iyi bilirsin. Belki de Bharadwaj'ın bilgin olduğunu ve Ramachandra'nın⁷ onu sürgünde ziyaret ettiğini de biliyorsundur. Binlerce öğrencinin onunla birlikte yaşadığı söylenilir. Bharadwaj'ın başında olduğu bir üniversite olsa gerek. O günlerde Ashram Ganj'ın kıyılarındaydı. Nehir şimdi bir kilometre uzakta olsa da bunun çok olası olduğunu düşünüyorum. Bazı yerlerde bahçemizin toprağı oldukça kumlu ki o zamanlardaki Ganj'ın yatağının bir parçası olabilir

O eski günler Aryanlar'ın Hindistan'daki ihtişamlı dönemiymi. Ne yazık ki elimizde o döneme ait bir tarih yok ancak tarihsel olmayan kitaplara dayanabiliyoruz. O dönemdeki krallıklar ve cumhuriyetler: Güney Bihar'daki Magadha, Kuzey Bihar'daki Videba, Kashi ya da Benaras, başkenti Ayodya (şimdiki Feyzabad) olan Koshala ve Ganga-Jumna arasındaki Panchala. Panchala'taki başlıca iki şehir Mathura ve Kanya-kubja'ydı. Sonraki tarihlerde ünlenen bu iki şehir de hâlâ mevcutlar, Kanya-kubja Kanauj adı altında Cawnpore yakınlarında. Ujjain da şimdi Gwalior devletinde küçük bir şehir. Pataliputra ya da Patna yakınlarında Vaisali şehri vardı. Burası eski Hint tarihinde ünlü olan bir kabilenin, Lichchhavi kabilesinin başkentiydi. Bu devlet bir cumhuriyetti ve saygın kişilerle Nayaka adını alan seçilmiş bir başkandan oluşan meclis tarafından yönetiliyordu.

Zaman geçtikçe büyük şehirler oluşmaya başladı. Ticaret arttı, ustaların sanat ve zanaatları gelişti. Bu şehirler büyük ticaret merkezleri haline geldi. Bilgin Brahmanların öğrencilerle yaşadığı ormanlardaki ashramlar büyük üniversite şehirlerine dönüştü ve bu öğrenme merkezlerinde o zamanlar bilinen her türlü konu öğretiliyordu. Brahmanlar savaş sanatını bile öğrettiler. Dronacharya, Pandavas'ın Mahabharata'daki büyük öğretmeni, bir Brahmandı, onlara başka şeylerin yanı sıra dövüşmeyi de öğretmişti.

5 Anand Bhawan: Yazarın Allahabad'daki evi.

6 Bharadwaj Ashram: Bharadwaj'ın (Hinduizm'in pirlerinden birisi) Ashram'ı. (Ashram: Antik Hindistan'da orman içerisinde ya da dağda, bilgelerin dünyanın telaşından uzak, huzur içerisinde yaşadıkları yerlere verilen Sanskritçe addır.)

7 Ramachandra: Hinduizm inanışında Vişnu'nun yedinci avatarıdır.

11. ÇİN'İN BİN YILI

16 Ocak 1931

Dış dünyadan gelen haberlerden bazıları hüznün bazıları da gurur ve neşe veriyor. Sholapur insanların kaderlerini duyduk. Genç insanlarımız orada canını verirken, binlerce kadın ve erkek acımasız lathiye¹ karşı savaşıırken burada sessizce oturmak çok zor ama bu bizim için iyi bir eğitim. İnsanlarımızın acılara karşı çıktığını, her bir silahın ya da düşman darbesinin onları daha da güçlü hale getirdiğini bilmek kalbi ferahlatıyor.

Günün haberleri akli meşgul ederken başka şeyleri düşünmek zor ama sadece derin düşüncelere dalmanın da bir yararı yok, somut çalışmalar yapmak için aklımızı kontrol etmek zorundayız.

Çin'e, Hindistan'ın eski çağ tarihindeki kardeşine gidelim. Çin'de ve diğer Doğu Asya ülkelerinde Aryanlar'ı değil Moğol ırkını görürüz. Yaklaşık 5000 ya da daha fazla yıl önce Çin batıdan gelen bir işgale maruz kaldı. Bu işgalci kavimler de Orta Asya'dan geldiler: Oldukça gelişmiş bir medeniyetleri vardı. Tarım biliyorlardı, kalabalık büyükbaş hayvan sürüleri vardı. İyi evler inşa ettiler, gelişmiş bir toplum oluşturdular. Sarı Irmak da denilen Hoang Ho yakınlarına yerleştiler, burada devletlerini organize ettiler. Yüzlerce yıl boyunca Çin'e yayılmaya, sanat ve zanaatlarını geliştirmeye devam ettiler. Çinliler çiftçiydiler ve kabile reisleri aynı sana önceki mektuplarımda bahsettiklerim gibiydi. Altı ya da yedi yüz yıl sonra, günümüzden 4000'den fazla yıl önce, kendine imparator diyen Yao adında bir adam ortaya çıktı. Unvanına rağmen Mısır ya da Mezopotamya'daki imparatorlardan ziyade patriklere benziyordu. Çinliler çiftçi olarak yaşamaya devam ettiler ve merkez hükümete dair bir oluşum kurulmadı.

1 Lathi: Hindistan polisi tarafından kullanılan uzun, ağır bambudan yapılmış bir cop.

Sana kabile reislerinin önceleri insanlar tarafından seçildiğini ama daha sonra reisliğin verasetle geçer hale geldiğini daha evvel anlatmıştım. Bunun Çin'de de olduğunu görürüz. Yao oğlu tarafından takip edilmese de kendi yerine ülkedeki en becerikli adam olarak bilinen birini tayin etmişti. Ne var ki kısa bir zamanda unvan mirasla geçer hale geldi. Hsia hanedanının Çin'i 400 yıldan fazla yönettiği söylenilir. Son Hsia kralı çok zalimdi ve bir devrim onu devirdi. Sonra başka bir hanedan, Shang ya da diğer adıyla Yin hanedanı başa geçti ve bu da yaklaşık 650 yıl sürdü.

Küçük bir paragrafta, iki üç cümlede Çin'in 1000 yıldan fazla süren tarihini anlattım. Harika değil mi, bu genişlikte bir tarihle başka ne yapılabilir ki? Ancak fark etmiş olmalısın ki benim küçük paragrafım bu 1000 ya da 1100 yıllık süreyi kısaltmaz. Günler, aylar, yıllar açısından düşünmeye alıştığımız için 100 yıllık bir süreyi bile açıkça anlamak bizim için zor. Senin on üç yaşın sana fazla görünüyor değil mi? Ve her yeni yıl seni çok daha büyük yapıyor. O zaman nasıl 1000 yıllık tarihi aklında tutmayı başarabilirsin ki? Bu uzun bir süre. Nesiller gelir geçer, şehirler kurulur yıkılır, yenileri onların yerini alır. Son 1000 yıllık tarihi düşün, belki o zaman bu uzun süre hakkında bir fikir oluşturabilirsin. Bu 1000 yıllık sürede dünyada nasıl da inanılmaz değişimler oldu!

Büyük kültürel geleneğiyle, her biri 500 ya da 800 hatta daha fazla süren hanedanlarıyla Çin tarihi gerçekten olağanüstü.

Bir paragrafta anlattığım bu 1100 yıl içinde Çin'deki yavaş ilerlemeleri ve gelişmeleri düşün. Yavaş yavaş kabile reisi sistemi yerini merkezi hükümete bırakır. İyi düzenlenmiş bir devlet oluşur. Bu antik zamanlarda bile Çin yazma sanatını biliyordu ama bildiğin üzere Çin yazısı bizimkinden, İngiliz ya da Fransızların yazısından çok farklı. Bir alfabesi yok. Sembollerle ya da resimlerle yazılıyor.

Shang hanedanı 640 yıllık yönetimden sonra bir devrim ile yıkıldı ve yeni bir hanedan, Chou hanedanı, yönetime geçti. Bu hanedan gücü Shanglardan bile uzun süre elinde tuttu. 867 yıl sürdü. İyi düzenlenmiş bir Çin devleti Chou hanedanının yönetiminde ortaya çıktı. Çin'in iki büyük filozofu, Konfüçyüs ve Lao-Tse yine bu dönemde yaşadı. Onlar hakkında daha sonra konuşacağız.

Shang hanedanı yıkıldığında önde gelen yöneticilerden biri olan Ki-Tse, Chou hanedanına hizmet etmektense sürgünü tercih etti ve 5000 takipçisiyle birlikte Çin'den Kore'ye göç etti. Ülkeye "Seçilmiş", "The Land of Morning Calm"² adını verdi. Kore, Çin'in doğusunda dolayısıyla Ki-Tse doğan güneşe doğru doğruya gitmişti. Ki-Tse ile birlikte Kore'nin tarihi MÖ 1100 yılında başlar.

2 The Land of Morning Calm: Sabah Huzuru Ülkesi.

Ki-Tse bu ülkeye Çin sanatını, ev yapımını, tarımını, ipek yapımını getirdi. Daha fazla Çinli göçmen Ki-Tse'yi takip etti. Ki-Tse'nin soyundan gelenler "Seçilmiş"i 900 yıldan uzun bir süre yönetti.

"Seçilmiş" tabii ki en doğudaki ülke değildi. Bildiğimiz gibi onun doğusunda Japonya var ama Ki-Tse Seçilmiş'e gittiği zaman Japonya'da ne olduğuna dair bir bilgimiz yok. Japon tarihi Çin, hatta Kore kadar bile eski değil. Japonlar ilk imparatorlarının Jimmu Tenno olduğunu ve (MÖ) 600 ya da 700 yıllarında hüküm sürdüğünü söylerler. Jimmu Tenno'nun güneş tanrısının soyundan geldiğine inanılır. Japonya'nın şu anki imparatorunun da Jimmu Tenno'nun soyundan geldiği, dolayısıyla güneş tanrısının varisi olduğu söylenilir.

Biliyorsun, bizim ülkemizde de aynı şekilde Rajputlar³ soylarının güneş ve aydan geldiğini iddia ederler. İki ana hanedanları Survayanshi (Güneş Irkı) ve Chandravanshi'dir (Ay Irkı). Udaipur'un Maharana'sı⁴ Survayanshilerin başkanıdır ve soyu çok geçmişe dayanır. Rajputlar harika insanlardır, kahramanlık ve şövalyelik öykülerinin sonu yoktur.

3 Rajput: Sanskritçe prens anlamına gelen, raj ile oğlu anlamına gelen "putra"dan oluşan terim. Hindistan'da genellikle Ksatriya kastına ait toplumsal grup.

4 Maharana: Büyük kral.

12. GEÇMİŞİN ÇAĞRISI

17 Ocak 1931

Şimdiye kadar tahminen 2500 yıl öncesine kadarki antik dünyaya kısa bir bakış attık. Bakışımız oldukça sınırlı ve kısaydı. Sadece iyice gelişmiş ya da kesin bir tarihi olan ülkelerden bahsettik. Mısır'da sadece piramitleri ve sfenksleri yaratan büyük medeniyetten bahsettik. Bu büyük medeniyet günlerini yaşamış ve incelediğimiz bu çok eski dönemde bile düşüşe geçmiş haldeydi. Knossos da sona yaklaşmıştı. Çin'in büyük bir imparatorluk haline gelmesinin, yazıyı geliştirmesinin, ipek yapımının ve daha birçok güzel şeyi kapsayan çok uzun bir dönemin izini sürdük. Kore'ye ve Japonya'ya göz attık. Hindistan'da şimdi İndus Vadisindeki Mohenjo Daro'daki kalıntılarda kendini gösteren eski uygarlıktan, yabancı ülkelerle ticaretiyle Dravidyan uygarlığından ve son olarak Aryanlar'dan bahsettik. O dönemde Aryanların ürettiği Vedalar, Upanishadlar, efsaneler, Ramayana ve Mahabharata gibi ünlü kitaplardan bahsettik. Daha sonra onların kuzeye yayılışlarını, güneye nüfuz edişlerini ve eski Dravidyanlar'la birlikte içinde hem büyük ölçüde Dravidyan hem de Aryan bulunduran yeni bir medeniyet oluşturmalarını takip ettik. Özellikle köy topluluklarının demokrasiyle birlikte nasıl şehirlere, ormandaki ashramların nasıl üniversitelere dönüştüğünü gördük. Mezopotamya ve İran'da sadece birbiri ardına imparatorlukların gelişiminden ve sonraki imparatorluklardan biri olan Darius'un nasıl İndus nehrine kadar genişlediğinden kısaca bahsettik. Filistin'de sayıca az ve dünyanın uç bir köşesinde yaşıyor olmalarına rağmen çok dikkat çeken Yahudilerden bahsettik. Kralları Davut ve Süleyman çok daha büyük krallar unutulsa da İncil'de yer buldukları için hatırlandılar. Yunanistan'da Aryan medeniyetinin eski Knossos medeniyetinin kalıntılarının üstünde gelişmesini gördük. Şehir devletleri doğdu, Yunan

kolonileri Akdeniz sınırlarına kadar ulaştı. Büyük Roma İmparatorluğu ve en büyük rakibi Kartaca tarih sahnesinde yerlerini aldılar.

Tüm bunları az çok gözden geçirdik. Sana anlatmadığım Kuzey Avrupa ya da Güneydoğu Asya ülkelerinden bahsedebildim. Bu eski zamanlarda bile Güney Hindistan'dan gelen Hint denizciler Bengal Körfezinden geçip Malay Yarımadasına ve onun güneyindeki adalara gitmeye cesaret edebildiler. Ancak çizgiyi bir yerden çekmek zorundayız yoksa asla ilerleyemeyiz.

Bu zamana kadar incelediğimiz bütün ülkeler antik çağa aitti ama unutma ki o zamanlar uzak ülkeler arasında iletişim pek yoktu. Maceracı denizciler denizleri aştılar, bazı insanlar ticaret ya da başka amaçlar için uzun süren kara yolculukları yaptılar. Ancak bunlar çok ender oldu, çünkü tehlike çok büyüktü. Coğrafya çok az biliniyordu. Dünya yuvarlak değil, düz sanılıyordu. Kimse yakında olanlar dışındaki ülkeler hakkında çok bir şey bilmiyordu. Yunanistan'daki insanlar Çin ya da Hindistan hakkında hemen hemen hiçbir bilgiye sahip değildi, Çinliler ve Hintler de Akdeniz ülkeleri hakkında çok az şey biliyordu.

Bulabilirsen antik dünyanın haritasına bir göz at. Eski yazarların dünya hakkındaki betimlemeleri ve haritaları gerçekten gülünç. Umarım bu dönemleri okurken o yazılanlara sık sık danışsın. Bir harita fazlasıyla yardımcı olur. O olmadan tarih hakkında gerçek bir düşünceye sahip olamayız. Tarihi öğrenmek için olabildiğince fazla haritaya ve resme -eski binaların, harabelerin, kalıntıların resimlerine- sahip olmalıyız. Bu resimler tarihin kuru iskeletini doldurur ve onu bizim için canlandırır. Tarih, eğer ondan bir şey öğrenmek istiyorsak, beynimizde ardı ardına geçen canlı görüntüler halinde olmalı ki onu okuduğumuz zaman olayları gerçekten de görüyormuş gibi hissedebilelim. Tarih bazen komedi bazen trajedi olan; sahnenin dünya, oyuncuların geçmişin büyük kadın ve erkekleri olduğu büyüleyici bir oyun olmalı.

Resimler ve haritalar bu tarih gösterisini görmemize yardım ederler. Bunlar her kız ve erkek çocuğun erişiminde olmalılar. Geçmiş tarihe ait harabelere ve kalıntılara yapılan bireysel ziyaretler resimlerden çok daha etkili olur. Bütün dünyaya yayıldıkları için hepsini görmek mümkün olmasa da gözle-rimizi açık tutarsak geçmişin bazı kalıntılarına kolayca ulaşabiliriz. Büyük müzeler küçük kalıntıları ve yadigârları toplarlar. Hindistan'da geçmişe ait çok fazla kalıntı olsa da, antik zamanlardan kalanlar çok az. Mohenjo Daro ve Harappa¹ belki de şimdiye kadarki tek örnekler. Çok eski binaların çoğu sıcak iklimde kuma dönüşmüş olabilir. Aslında birçoğunun hâlâ toprak yüzeyinin altında kazılmayı bekliyor olması çok daha olası. Biz bunları kazdıkça ve eski

1 Harappa: Pakistan'ın Pencap eyaleti sınırları içinde yer alan, İndus Vadisi Uygarlığı'na ait antik bir yerleşim.

yazıtları, kalıntıları buldukça ülkemizin tarihi bize yavaşça sayfalarını açacak ve biz de bu taştan, tuğladan, harçtan sayfalardan atalarımızın eski zamanlarda neler yaptığını okuyacağız.

Delhi'de bulunmuştun ve onun çevresindeki kalıntıları, eski binaları görmüştün. Onları tekrar gördüğün zaman geçmişi düşün, onlar seni geçmişe taşıyacak ve bir kitabın verebileceğinden çok daha fazla tarih anlatacaklar. Mahabharata'nın günlerinden beri insanlar Delhi şehrinde ya da onun çevresinde yaşadılar ve ona birçok farklı isim verdiler: Indraprastha, Hastinapur, Tughlaqabad, Shahjahanabad -ben bile bütün bu isimleri bilmiyorum-. Gelenek bize Delhi'nin yedi farklı yerinde yedi farklı şehrin bulunduğunu, bunların Yamuna nehrinin taşkınlıklarından dolayı sürekli hareket halinde olduğunu söyler. Biz şimdi sekizinci şehrin -Raisina diğer adıyla Yeni Delhi- bu ülkenin şimdiki yöneticilerinin emirleriyle doğuşunu görüyoruz. Delhi'de imparatorluklar ardı ardına gelişip yok oldular.

En antik şehre, Kashi diğer adıyla Benares'e git, onun fısıltılarına kulak ver. Sana kadim geçmişinden, imparatorluklar düşerken onun devam etmesinden, Buda'nın yeni kutsal doğrularıyla ona gelişinden, milyonların huzur ve avuntu için ona gidişinden bahsetmiyor mu? Eski, saçları beyazlamış, çökmüş, kirli, kötü kokulu ama canlı, asırların gücünü taşıyan Benares. Cazibe ve merak dolu Kashi'nin gözlerinden Hindistan'ın geçmişini görebilirsin ve sularının mırıltılarında geçmiş asırların seslerini duyabilirsin. Ya da daha da yakına Allahabad şehrindeki Ashoka² sütununa git. Üstüne oyulmuş yazıtı, Ashoka'nın emirlerini gör, onun 2000 yıl önceki sesini adeta duyabilirsin.

2 Ashoka: MÖ 3. yüzyılda Maurya İmparatoru Ashoka'nın diktirdiği sütun.

13.

ZENGİNLER NEREYE GİDER?

18 Ocak 1931

Senin için Mussoorie'ye gönderdiğim mektuplarımda insanlık geliştikçe nasıl farklı insan sınıflarının oluştuğunu göstermeye çalıştım. İlk insanların yiyecek bulmanın bile zor olduğu bir hayatları vardı. Avlandılar, meyve ve kabuklu yemiş topladılar, yiyecek bulmak için sürekli dolaştılar. Gitgide kabileler oluşmaya başladı. Bunlar birlikte yaşayan, birlikte avlanan çok büyük ailelerdi çünkü birlikte olmak yalnız olmaktan çok daha güvenliydi. Sonra büyük bir değişim geldi: Tarım keşfedildi. İnsanlar tarım yöntemlerini kullanarak topraktan yiyecek elde etmenin sürekli avlanmaktan çok daha kolay olduğunu düşündüler. Tohum ekmek, toprağı sürmek ve hasat toplamak o arazide yaşamak anlamına geliyordu. Dolayısıyla eskisi gibi dolaşamazlardı, tarlalarının yakınında kalmaları gerekiyordu. Böylece köyler ve kasabalar oluştu.

Tarım başka değişimleri de beraberinde getirdi. Topraktan üretilen yiyecekler bir seferde tüketilemeyecek kadar çoktu. Bu fazlalıklar depolandı. Hayat eski avlanma günlerinde olduğundan daha karmaşık hale geldi, bazıları tarlada asıl işi yaparken diğerleri örgütlenme ve yönetimden sorumlu oldu. Yöneticiler ve örgütleyiciler zamanla daha güçlü hale geldiler ve patrik, hükümdar, kral, soylu oldular. Güce sahip oldukları için üretilen fazla yiyeceklerin büyük bir kısmını kendilerine sakladılar. Dolayısıyla onlar zenginleşirken, tarlada çalışanlar sadece yaşayacak kadar yiyeceğe sahip oldular. Zaman geçtikçe bu örgütleyiciler ve yöneticiler idare etme işini bile yapamayacak kadar tembel ve beceriksiz hale geldiler. Hiçbir şey yapmadılar ama işçilerce üretilen yiyecekten büyük pay almayı aksatmadılar ve başkalarının emeği üzerinden bu şekilde hiçbir şey yapmadan yaşamayı kendi hakları olarak görmeye başladılar.

Gördüğün üzere tarımın gelişi hayatta çok büyük bir değişim yarattı. Ürün elde etme yöntemlerini geliştirerek, kolaylaştırarak tarım toplumun bütün

temelini değiştirdi. İnsanlara boş zaman verdi. Farklı sınıflar oluştu. Artık herkes yiyecek elde etmekle meşgul değildi, bazıları başka işlerle uğraşabiliyordu. Farklı çeşitlerde zanaatlar ve işkolları oluştu. Buna rağmen güç, örgütleyici sınıfının elinde kaldı. Yiyecek ve diğer ihtiyaçların üretilmesinde bulunan yeni yöntemlerin getirdiği büyük değişimleri sonraki tarihlerde göreceksin.

İnsanlar başka şeylere de yiyecek kadar ihtiyaç duymaya başladılar. Bu yüzden üretim yöntemlerindeki herhangi bir değişim toplumda büyük değişimlere yol açtı. Sana bunun büyük bir örneğini vermem gerekirse, fabrikalarda, tren yollarında, gemilerde buhar gücü kullanılmaya başlandığında üretim ve dağıtım yöntemlerinde büyük bir değişim oldu. Buhar gücüyle çalışan fabrikalar ustalar ve zanaatkârların elleriyle ya da basit araçlarla yaptığından çok daha hızlı üretim yapmaya başladılar. Büyük makineler gerçekten muazzam araçlardı. Tren yolları ve buhar gemileri de fabrikaların ürünlerini uzak ülkelere hızlıca taşımaya yardım ettiler. Bunun dünyanın her yerinde yarattığı değişimi hayal edebilirsin.

Yiyecek ya da başka şeyleri üretmenin yeni ve daha hızlı yöntemleri tarih boyunca zaman zaman bulunmuştur. Üretim için daha iyi yöntemler bulunuyorsa daha çok üretim yapılacağını, dünyanın daha zengin olacağını ve herkesin daha çok şeye sahip olacağını düşünebilirdin. Bunun bir kısmında haklı bir kısmın da hatalı olurdun. Daha iyi üretim yöntemleri şüphesiz ki dünyayı zenginleştirdi. Ama dünyanın hangi kısmını? Ülkemizde büyük bir yoksulluğun ve sefaletin olduğu apaçık ancak bu, İngiltere gibi zengin bir ülke için de aynı. Neden? Zenginlik nereye gider? Zenginliğin gittikçe artmasına rağmen fakirlerin fakir kalması garip... Bazı ülkelerde biraz gelişim gösterdiler ancak üretilen zenginlikle karşılaştırdığımızda bu çok az kalıyor. Bu zenginliğin büyük ölçüde kime gittiğini kolayca görebiliriz. Genellikle yöneticilere ve örgütleyicilere, her güzel şeyden aslan payını almasını gerektiğini düşünenlere gider. Ve daha da garip ki sınıflar bir şey yapıyormuş gibi görünmeye bile çalışmayan ama başkalarının emeklerinden aslan payını alan insanların olduğu toplumlarda ortaya çıkar! Ve inanır mısın ki bu sınıflar onurlandırılır ve bazı aptal insanlar birinin kendi yaşamı için çalışmasının aşağılayıcı olduğunu düşünürler! İşte dünyamızın allak bullak hali budur. Bütün yiyeceği ve zenginliği üretmelerine rağmen tarladaki çiftçinin, fabrikadaki işçinin fakir olması şaşırtıcı mı? Ülkemiz için özgürlükten bahsediyoruz ama eğer özgürlük bu saçmalığa son veremiyorsa, herkese emeğinin karşılığını sağlayamıyorsa ne değeri kalır ki. Politika, yönetim sanatı, ekonomi ve milletlerin zenginliklerinin nasıl dağıtılması gerektiğine dair büyük, kalın kitaplar yazılıyor. Profesörler bu konularda ders veriyor. Ama insanlar bunlar hakkında konuşup tartışırken, çalışanlar sıkıntı çekiyor. 200 yıl önce Voltaire,¹ politikacılar ve

1 Voltaire: Fransız düşünür ve yazar. Yapıtlarıyla Fransız Devrimi'ni ve Aydınlanma Hareketi'ni etkilemiştir.

onlar gibiler hakkında şunu söylemişti: "Onlar kendi güzel siyasetlerinde dünyayı besleyen ve diğerlerine yaşam aracı verenlerin açlıktan ölmesine neden olma sanatını buldular."

Antik insan gelişti ve yavaşça doğayı gasp etti. Ormanları kesti, evler inşa etti, toprağı sürdü. İnsanın doğayı bir dereceye kadar işgal etmesi gerekiyordu ve insanın bir ölçüde doğayı fethettiğı sanıldı. Bu yarım yamalak, pek de doğru olmayan bir ifadedir. İnsanın doğayı anlamaya başladığını, daha çok anladıkça doğayla daha çok işbirliği yaptığını ve onu kendi amaçları için kullandığını söylemek daha doğrudur. Eski günlerde insanlar doğadan ve doğa olaylarından korkuyordu. Doğa olaylarını anlamaya çalışmak yerine doğa sanki yatıştırılması, kandırılması gereken yabani bir hayvanmış gibi onlara tapmaya, barış adakları sunmaya çalışıyorlardı. Birçok sıradan insan güneş ya da ay tutulmasını korkunç bir felaket olarak düşünüyordu. Bunun basit bir doğa olayı olduğunu anlamaya çalışmak yerine insanlar gereksizce telaşa kapılıyor, güneş veya ayı korumak için oruç tutuyor ya da banyo yapıyorlardı.² Güneş ve ay kendi başının çaresine bakabilir. Onlar için endişelenmemize gerek yok.

Medeniyetin ve kültürün oluşumu hakkında konuştuk ve insanlar şehirlerde, kasabalarda yaşamaya başladıklarında bunların başlangıcını gördük. Daha çok yiyeceğe sahip oldukça daha çok dinlenme zamanları oldu ve dolayısıyla avlanmaktan ve yemekten başka şeyler düşünmeye başladılar. Düşünmenin gelişimi sanatın, zanaatın ve kültürün gelişimine de yol açtı. Nüfus arttıkça insanlar birbirlerine daha yakın yaşamak zorunda kaldılar. Sürekli birbirleriyle görüşüyorlar ve iş yapıyorlardı. İnsanlar birlikte yaşamak zorundalarsa birbirlerine anlayışlı olmak zorundalar da. Dostlarına, komşularına zarar verecek herhangi bir şey yapmaktan kaçınmak zorundalar yoksa sosyal hayat mümkün olamaz. Örnek olarak bir aileyi ele alalım. Aile ancak bireyleri birbirine karşı anlayışlıysa mutlu yaşayan, toplumun küçük bir parçasıdır. Bireyler arasında duygusal bağ olduğu için bu ailede uygulanması zor bir kural değil. Buna rağmen bazen anlayışlı olmayı unuturuz ve pek de kültürlü ya da medeni olmadığımızı göstermiş oluruz. Aileden daha büyük gruplar için de, komşularımızı, şehrimizin insanları, ülkemizin insanlarını ya da diğer ülkelerin insanlarını düşündüğümüzde de durum aynıdır. Dolayısıyla nüfusun artışı daha geniş bir sosyal hayata ve başkaları için daha çok anlayışlı olma gerekliliğine yol açar. Kültür ve medeniyeti tanımlamak zordur, bunu yapmaya çalışmayacağım ama kültürün kapsadığı birçok şeyden biri başkaları için kendini kısıtlama ve düşünceli olmaktır. Bir insan kendini dizginlemiyorsa, diğerlerine anlayış göstermiyorsa kesiklikle kültürsüz olduğunu söyleyebiliriz.

2 Hinduların Ganj Nehri'nde yaptıkları dini ritüel kast ediliyor.

14.

MİLATтан ÖNCEKİ 6. YÜZYIL VE DİN

20 Ocak 1931

2500 yıl önce ya da farklı bir ifadeyle İsa'dan 600 yıl önce bir dönüm noktasına ulaştık. Bunun kesin bir tarih olduğunu düşünme. Sadece yaklaşık bir dönem söylüyorum. Bu zamanlarda Çin'den ve Hindistan'dan Yunanistan'a ve İran'a kadar farklı ülkelerde birçok büyük adamı, düşünürü, dinlerin kurucularını görürüz. Hepsi tıpatıp aynı zamanda yaşamadı ama zamanlamaları İsa'dan önceki bu 6. yüzyılı dikkat çekici yapmaya yetecek kadar yakındı.

Dünya'dan bir düşünce dalgası geçiyor olmalıydı, var olan koşullardan hoşnutsuzluk ve daha iyisi için umut, özlem dalgası. Dinlerin büyük kurucuları her zaman daha iyinin arayışı içindeydiler, insanları değiştirmeye, geliştirmeye, sefaletlerini azaltmaya çalışıyorlardı. Onlar her zaman var olan şeytanlara karşı çıkmaktan korkmayan devrimcilerdi. Eski gelenek hata yaptığında, gelecek büyümeyi engellediğinde ona korkusuzca saldırdılar ve ortadan kaldırdılar. Ve özellikle insanlar için geniş çapta bir soylu yaşam örneği oldular, nesillerden nesillere idealleştiler ve ilham kaynağı oldular.

Hindistan'da İsa'dan önceki o 6. yüzyılda Buda ve Mahavira,¹ Çin'de Konfüçyüs ve Lao-Tse, İran'da Zerdüşt, Yunan adası Samoa'da Pisagor vardı. Farklı bağlantılarla olsa da bu isimleri daha önce duymuş olabilirsiniz. Ortalama bir öğrenci Pisagor'u geometride şimdi öğrenmek zorunda olduğu bir teoremi ispat eden işgüzar olarak düşünür. Bu teorem dik üçgenin kenarlarının kareleriyle ilgilidir ve Öklid'de ya da her türlü geometride görülür. Pisagor büyük bir düşünür olmalı ancak onun hakkında çok fazla bir bilgiye sahip değiliz hatta bazı insanlar varlığından bile şüphe duyarlar.

İran'daki Zerdüşt, Zerdüştlüğün kurucusu kabul edilir ama onu kurucu kabul etmek doğru mu, emin değilim. Belki de onun İran'daki düşünce yapısına

¹ Mahavira: Jainizm'in kurucusu.

ve dine yeni bir yön ve biçim verdiğini söylemek daha iyi olur. Geçmişte uzun bir süre bu din İran'da nadiren görüldü. Uzun zaman önce İran'dan Hindistan'a gelen Parsiler² onu da beraberlerinde getirdiler ve o zamandan beri uyguluyorlar.

Çin'de bu dönemde yaşayan iki büyük adam, Konfüçyüs ve Lao-Tse vardı. Konfüçyüs'ün daha doğru bir yazılış şekli ile Kong Fu-Tse, kelimenin tam anlamıyla din kurucusu değildi. Neyin yapılması, neyin yapılmaması gerektiği hakkında ahlaki ve sosyal davranış sistemleri geliştirdiler. Ancak ölümlerinin ardından anılarına Çin'de sayısız tapınak yapıldı, kitapları Çin'de, Hinduların Vedalar'a, Hristiyanların İncil'e gösterdiği saygıyı gördü. Konfüçyüs öğretisinin bir sonucu da Çinlileri dünyadaki en saygılı ve iyi tutumlu insanlar yapmasıdır.

Hindistan'da Mahavira ve Buda vardı. Mahavira bugün var olduğu şekliyle Jain dinini başlattı. Gerçek adı Vardhamana'dı ve Mahavira ona verilen yüceliğin unvanıydı. Jainistler çoğunlukla Batı Hindistan'da, Kathiawad yarımadasında yaşarlar ve bugün de Hinduların arasında sıkça yer alırlar. Kathiawad'da ve Rajputana'daki Abu Dağı'nda güzel tapınakları vardır. Ahimsaya,³ şiddet karşıtlığına çok fazla inanırlar, canlılara zarar verecek herhangi bir şey yapmaya karşıdır. Bu bağlamda Pisagor'un katı bir vejetaryen olduğunu, öğrenci ve takipçilerinin de vejetaryen olmalarında ısrar ettiğini bilmek ilginç olabilir.

Şimdi sıra Buda'da... Şüphesiz ki bildiğin gibi bir Kshattriya'ydı, kraliyet hanedanının prensiydi ve adı Siddhartha'ydı. Annesi Kraliçe Maya için eski kayıtlar şöyle der: "Büyük leydi Maya herkesten mutlulukla hürmet görürdü, genç ay kadar güçlü, dünya kadar dingin, nilüfer kadar temiz kalpliydi." Ailesi onu rahat ve lüks içinde yetiştirdi, her türlü sefalet ve deritten uzak tutmaya çalıştı ancak bu mümkün olmadı. Geleneklerin söylediğine göre o fakirliği, sefaleti, acıyı, ölümü gördü ve onlardan çok fazla etkilendi. Sarayında onun için huzur yoktu, etrafındaki bütün lüks hatta sevdiği genç ve güzel karısı bile onun akılını acı çeken insanlıktan uzak tutamıyordu. Bu düşünceleri ve kötülöklere çözüm bulma isteği gittikçe arttı ve en sonunda daha fazla dayanamayıp bir gecenin sessizliğinde sarayını ve sevdiklerini terk etti ve kendisine sıkıntı veren sorulara cevap bulmak için geniş dünyaya doğru yürümeye başladı. Bu cevapları aramak uzun ve yorucuydu. Sonunda, uzun yıllar sonra, Gaya'da *peepal* ağacının altında otururken aydınlandığı ve Buda'nın, "Aydınlanan" olduğu söylenilir. Ve altında oturduğu ağaç da Bodhi ağacı, "Aydınlanma Ağacı" olarak bilinmeye başladı. O zamanlar Isipatana olarak bilinen Sarnath'daki geyik parkında, eski Kashi'nin gölgesi altında Buda öğretime başladı. "İyi yaşama yolunu" gösterdi. Tanrılar için kurban etme

2 Parsiler: Güney Asya'da yaşayan Zerdüşt halkı.

3 Ahimsa: Hint felsefesinde şiddete başvurmayı, canlılara zarar vermeyi yasaklayan düşünce.

âdetlerini kınadı, onların yerine kendi öfkemizi, nefretimizi, kıskançlığımızı, yanlış düşüncelerimizi kurban etmemiz gerektiğini söyledi.

Buda doğduğunda Hindistan'da eski Brahmanizm yaygındı ama çoktan değişmiş ve eski gücünden düşmüştü. Brahman rahipleri her türlü ayin, puja, batıl inancı tanıtmışlardı çünkü ne kadar çok puja olursa rahipler o kadar zenginleşiyordu. Kast sistemi daha da katılaşıyordu ve sıradan insanlar kehanetler, büyüler, sihirler, şarlatanlıklarla korkutuluyordu. Rahipler bu yöntemlerle insanları kontrol altına aldılar, Kshattriya yani yöneticilerin güçlerine kafa tutuyorlardı. Kshattriyalar ve Brahmanlar arasında rekabet vardı. Buda halktan gücünü alan büyük yenilikçi olarak ortaya çıktı, rahiplerin despot yönetimine, Brahmanizm'in içindeki bütün kötülöklere karşı çıktı. İyi bir hayat yaşayan, iyi şeyler yapan, puja ve benzerlerine katılmayan insanların üzerinde durdu. Budist Sangha'yı, onun öğretisini takip eden keşiş ve rahibelerinin olduğu bir cemiyeti kurdu.

Budizm bir din olarak bir süre Hindistan'da çok fazla yayılmadı. Sonra nasıl yayıldığını ve Hindistan'da tekrar ayrı bir din olarak neredeyse yok olduğunu göreceğiz. Seylan'dan Çin'e kadar uzak ölkelerde başarıya kavuştuğu sıralarda Hindistan'da, doğduğu yerde, Hinduizm'le ya da Brahmanizm'le birleştirildi. Ama Brahmanizm'i çok etkiledi ve bazı batıl inançları, ayinleri kaldırdı.

Günümüzde Budizm en çok sayıda insanın dini olma özelliğı taşıır. Hristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm çok sayıda takipçisi olan diğier dinlerdir. Bunların dışında Yahudilerin, Sihlerin ve Parsilerin dinleri vardır. Dinler ve kurucuları dünya tarihin büyük rol oynarlar, dolayısıyla herhangi bir tarih araştırmasında onları görmezden gelemeyiz. Ancak onları yazarken zorluk çekiyorum. Şüphesiz ki büyük dinlerin kurucuları dünyadaki en büyük ve soylu insanlardan çıktı ama müritleri ve onların arkasından gelenler bu büyüklükten ve iyilikten uzaktardı. Bizi yükseltmesi, daha iyi ve asil yapması gereken dinin insanları canavara dönüştürdüğünü tarihte sık sık görürüz. İnsanları aydınlatmak yerine onları karanlıkta tutmaya çalışır, fikirlerini genişletmek yerine çoğu zaman onları dar görüşlü, hoşgörüsüz yapar. Bununla birlikte din adı altında binlerce, milyonlarca insan öldürüldü ve mümkün olan bütün suçlar işlendi.

O zaman bir insan dinle ne yapmalı? Bazı insanlar için din öbür dünya anlamına gelir: Cennet, gök ya da nasıl adlandırılıyorsa, Cennete gitmek için dindar olurlar ve belli şeyler yaparlar. Bu bana reçel ya da jalebiyle⁴ ödüllendirilmek için hareket eden çocuğu hatırlatır. Eğer çocuk sürekli reçel ya da jalebi düşünüyorsa iyi eğitildiğini söyleyemezdin, değil mi? Her şeyi reçel ya da jalebi için yapan kız, erkek çocukları çok daha az beğenirsin. O zaman bu şekilde hareket eden yetişkin insanlar hakkında ne söylemeliyiz? Sonuç

4 Jalebi: Güney Asya'ya özgü bir çeşit tatlı.

olarak reelle cennet arasında temel bir fark yok. Hepimiz az ya da çok benciliz ama çocuklarımızı mümkün olduğunca özverili olarak yetiştirmeye çalışırız. Ne olursa olsun ideallerimiz tümüyle özverili olmalı ancak bu şekilde onları yaşayabiliriz.

Hareketlerimizin sonuçlarını görmeyi, başarıyı hepimiz isteriz. Bu doğalıdır. Ama neyi amaçlarız? Sadece kendimizle mi ilgileniriz ya da daha büyük iyiliklerle mi -toplumun, ülkemizin, insanlığın iyiliği-? Ne de olsa bu daha büyük iyilikler bizi de içerir. Sanırım birkaç gün önce mektuplarımdan birinde Sanskritçe bir dizeye yer verdim. Bu Bhagavata'dan. şöyle der: "Sekiz mkemelliğiyle en büyük mutluluğu ya da yeniden doğuşun durmasını arzu etmem. Acı çeken bütün varlıkların üzüntülerini alabilirim böylece kederden muaf olurlar." Bir dindar adam bir şey söylerken diğeri başka şey söyler ve sıklıa birbirlerini aptal ya da hilekâr olarak düşünürler.

Kim haklıdır? Grlemeyecek ya da ispat edilemeyecek şeylerden konuştukları için tartışmayı sonlandırmak zordur ama bu konularda kesin konuştukları, birbirlerini kırdıkları için küstah görünürler. Birçoğumuz dar grşlyz ve pek zeki değiliz. Bütün doğruyu bildiğimizi farz edip komşumuzu da buna inanmaya zorlayabilir miyiz? Biz haklı olabiliriz. Komşumuz da haklı olabilir. Ağaçta bir ek görürsen ona ağaç demeysin. Başka biri sadece yaprağı, bir başkası da gövdeyi görmüşse, her bir kişi ağacın sadece bir kısmını görmüş olur. Her birinin ağaç sadece ek, yaprak ya da gövde demesi ne kadar aptalca olur!

Maalesef öbür dünya beni ilgilendirmiyor. Aklım bu dünyada yapmam gereken işlerle dolu. Burada yolumu açıkça görürsem yeterince tatmin olurum. Eğer buradaki görevim belirginse başka herhangi bir dünya için kendimi yormam.

Büyüdükçe her çeşit insanla karşılaşacaksın: Dindar insanlar, din karşıtı insanlar, iki türlüsünü de umursamayan insanlar. Büyük zenginlik, g barındıran ve bunları bazen iyi bazen kötü amaçlar için kullanan büyük kiliseler ve dini örgütlenmeler var. Çok iyi ve asil olan dindar insanlarla ve başkalarını din adı altında soyan, kandıran düzenbaz insanlarla karşılaşacaksın. Bu konuları düşünmen ve kendin için karar vermen gerekecek. Bir insan diğerlerinden çok şey öğrenebilir, ama değerli olan her şeyi insanın kendisi keşfetmeli ve tecrübe etmelidir. Her insanın kendisi için cevaplamak zorunda olduğu sorular vardır.

Karar vermek için acele etme. Büyük ve önemli bir şeye karar vermeden önce bunu yapabilmek için kendini eğitmeli ve yetiştirmelisin. İnsanların kendileri için düşünmeleri ve karar vermeleri gerektiği doğrudur ama karar verme yeteneğine sahip olmak zorundadırlar. Yeni doğmuş bebekten bir şeye karar vermesini beklemezsin! Yıl olarak büyümüş olsalar da akıl göz önüne alındığında yeni doğmuş bebekle neredeyse aynı olan birçok insan var.

şimdi hiçbir şey anlamadıysan da önemi yok. Yakında anlayacaksın.

İRAN VE YUNANİSTAN

21 Ocak 1931

Mektubun bugün geldi, annenle iyi anlaştığını bilmek güzel ama Dadu'nun telaşından ve sıkıntılarından kurtulmuş olmasını isterdim. Bütün hayatı boyunca çok sıkı çalıştı, şimdi bile huzur bulup dinlenemiyor.

Kütüphaneden birçok kitabı okudun ve daha fazlasını önermemi istiyorsun ama ne okuduğunu bana söylemiyorsun. Kitap okumak iyi bir alışkanlık ama çok fazla kitabı çok çabuk okuyanlardan şüphe duyarım. Kitapları düzgünce okumadıklarını, sadece göz gezdirip ertesi gün unuttuklarını düşünürüm. Eğer bir kitap okunmaya değerse özenle ve bütünlükle okunmaya değerdir. Ancak okunmaya değer olmayan çok fazla kitap var ve iyi kitapları seçmek kolay bir iş değil. Bana bizim kütüphanemizden kitap seçiyorsan onların iyi kitaplar olması gerektiğini, aksi takdirde orada olmayacaklarını söyleyebilirsin. Doğru, okumaya devam et, ben de sana Naini Hapishanesinden edebileceğim kadar yardım edeyim. Sıklıkla senin aklının ve bedeninin gelişme hızını düşünüyorum. Yanında olmayı nasıl da isterdim. Belki de yazdığım mektuplar sana ulaştığında onları çoktan aşmış olursun. En azından Chand¹ onları okuyacak yaşta olur ve biri mektupların değerini bilmiş olur.

Eski Yunanistan ve İran'a geri dönelim, bir süre birbirleriyle yaptıkları savaflara bir göz atalım. Önceki mektuplarımızdan birinde Yunan şehir devletlerini ve Darius'un liderliğindeki Büyük Pers İmparatorluğunu ele almıştık. Darius'un imparatorluğu sadece boyut olarak değil örgütlenme bakımından da büyüktü. Anadolu'dan İndus'a kadar genişlemişti, Mısır'ı ve Anadolu'daki bazı Yunan şehirlerini de kapsıyordu. Bu büyük imparatorlukta postaların

1 Chand: İndria'nın küçük kuzeni, Chandralekha Pandit.

da geçtiği boydan boya iyi yollar vardı. Darius Yunan şehir devletlerini işgal etmeye karar verince, bu savaşlar ünlü mücadelelere sahne oldu.

Bu savaşlara ait kayıtlar olaylardan hemen sonra yaşayan Yunan tarihçi Herodot tarafından yazılmıştı. Tabii ki o Yunan yanlısıydı ama yine de kayıtları oldukça ilginçtir, mektup boyunca sana onun tarihinden alıntılar vereceğim.

Perslerin Yunanistan'a ilk saldırısında ordu hastalığa ve kıtlığa yenildiği için başarısız olmuştu. Ordu Yunanistan'a bile ulaşamamıştı, geri dönmek zorunda kaldı. İkinci saldırı MÖ 490 yılında geldi. Pers ordusu bu sefer kara rotasını değil denizi tercih etti ve Atina yakınlarında Marathon adında bir yerde karaya çıktı. Atinalılar Pers İmparatorluğu'nun büyüklüğünün ününden dolayı panik halindeydiler. Atinalılar bu korkularından dolayı eski düşmanları Spartalılarla barışmaya çalıştılar ve ortak düşmana karşı onlardan yardım istediler ama Spartalılar yetişmeden bile Pers ordusunu yenilgiye uğrattılar. Bu MÖ 490 yılında meydana gelen ünlü Marathon savaşıydı.

Küçük bir Yunan şehir devletinin büyük bir imparatorluğun ordusunu yenilgiye uğratabilecek olması garip görünüyor ama görüldüğü kadar tuhaf değil. Yunanlar evlerinde evleri için savaşıyorlarken Pers ordusu vatanından çok uzaktı. Pers İmparatorluğunun her tarafından gelen askerlerden oluşan karışık bir orduydı. Aldıkları para için savaştılar, Yunanistan'ın işgali çok fazla umurlarında değildi. Öte yandan Atinalılar özgürlükleri için savaştılar. Özgürlüklerini kaybetmektense ölmeyi tercih ettiler, herhangi bir amaç için ölmeye hazır olanlar nadiren yenilirler.

Dolayısıyla Darius Maraton'da yenildi. Daha sonra Pers İmparatorluğu'nda öldü ve yerine Serhas² geçti. Serhas'ın da Yunanistan'ı işgal etme hırsı vardı ve bunun için bir sefer hazırladı. Burada sana Herodot tarafından anlatılan büyüleyici hikâyeyi iletceğim. Artabanus, Serhas'ın amcasıydı. Yunanistan'a gidecek olan Pers ordusunun tehlikede olduğunu düşündü ve yeğenini Yunanistan'a savaş açmamaya ikna etmeye çalıştı. Herodot, Serhas'ın amcasına şu şekilde cevap verdiğini söyler:

"Söylediklerin mantıklı ama her yerde tehlike görmemelisin ya da her tehlikeyi hesaplamamalısın. Karşına ne çıkarsa çıksın her şeye aynı ağırlığı verirsen hiçbir şey yapamazsın. Her zaman iyimser olmak ve acının yarısını çekmek her zaman kasvetli beklentiler içinde olmaktan ve hiçbir acı çekmekten daha iyidir. Yapılan her teklife doğru yolu göstermeden karşı çıkarsan karşı çıktıkların kadar harap olacaksın. Ölçekler aynı oranda dengeli. Bir insan T'nin nereye yöneleceğini nerden bilebilir, bilemez. Başarı genellikle harekete geçmek isteyenlere gelir, çekingен olanlara ve her şeyi dengelemeye

2 Serhas: Diğer adıyla Xerxes. MÖ 486-465 arası Pers İmparatoru.

Çalışanlara değil. Pers İmparatorluğunun eriştiği büyük gücü görüyorsun. Eğer benden önce tahttakiler ya da onların danışmanları senin görüşlerine sahip olsalardı krallığımızın bu kadar büyük olduğunu asla gremezdin. Risk olarak şimdiki halimize geldik. Büyük şeyler büyük tehlikelerle kazanılır."

Alıntıyı uzun tuttum nk Serhas'ın sözleri Pers Kralını herhangi bir kayıttan daha iyi anlamamızı sağlar. Gerçekte Artabanus'un nasihati doğru ıktı, Pers ordusu Yunanistan'da yenildi. Serhas yenildi ama sözleri hâlâ kulağa doğru gelir ve hepimiz için bir ders olma özelliği taşır. Büyük şeyler başarmak için amacımıza yönelirken büyük tehlikelerden geçmemiz gerektiğini unutmayalım.

Serhas, kralların kralı, ordusunu Anadolu'dan geçirdi, Çanakkale Boğazı'ndan Avrupa'yı geçti. Serhas'ın yol zerindeki Truva şehri kalıntılarını, eski Yunan kahramanlarının Helen için savaştıkları yeri, ziyaret ettiği söylenilir. Ordunun geçmesi için boğaza büyük bir köprü kurulmuştu, Pers ordusu geçerken yakındaki bir tepenin başında mermer tahtta oturan Serhas onu gözden geçirdi.

"Ve" Herodot bize der ki "boğazı gemilerle, Abydos'un kıyılarını ve ovalarını adamlarla dolu gören Serhas kendini mutlu bir adam ilan etti ve gözyaşlarını tutamadı. Bunu gören amcası Artabanus -Serhas'a Yunanistan'a gidilmemesini öğütleyen- şunu sordu:

'Ah Kral, şimdi yaptığınla az önce yaptığın birbirinden ne kadar farklı. Kendini mutlu bir adam ilan ettin, şimdi de gözyaşı döküyorsun.'

Serhas cevap verdi:

'Evet, topladıktan sonra bu kadar çok insanın yüzyıl sonra canlı olmayaağını görünce insan hayatının ne kadar kısa olduğuna zldm.'"

Büyük ordu karadan ilerlerken çok sayıda gemi ona denizden eşlik etti. Ama deniz Yunanlardan yanaydı, büyük bir fırtınada gemilerin çoğunu yok etti. Bu büyük ordudan korkan Yunanlar aralarındaki bütün tartışmaları unuttular ve işgalciye karşı birleştiler. Perslerden geriye doğru çekildiler ve onları Thermopylae denilen bir yerde durdurmaya çalıştılar. Burası bir tarafta dağın bir tarafta denizin olduğu çok dar bir yoldu, böylece çok az insan bile bir orduya karşı savunma yapabiliyordu. 300 Spartalı'yla Leonidas ölümüne savunmak için buraya yerleştirilmişti. Bu yürekli adamlar Maraton'da on yıl sonra bu önemli günde ülkelerine kararlıca hizmet etmişlerdi. Yunan ordusu geri çekilirken Persleri oyaladılar. Bu dar geçitte ardada adamlar düştü ve yenileri geldi, Pers ordusu ilerleyemedi. Persler ancak Leonidas ve 300 yoldaşı Thermopylae'de öldükten sonra geçebildiler. Bu M 480 yılında, 2410 yıl önce gerçekleşti ama bugün bile insanın kalbi bu fethedilemez cesareti düşününce titriyor, bugün bile Thermopylae giden yolcular Leonidas ve yoldaşlarının taşa

oyulmuş, gözyaşıyla soldurulmuş mesajını görebilirler: "Buradan geçen sen, git ve Sparta'ya söyle, onun sözlerine uyan biz burada yatıyoruz."

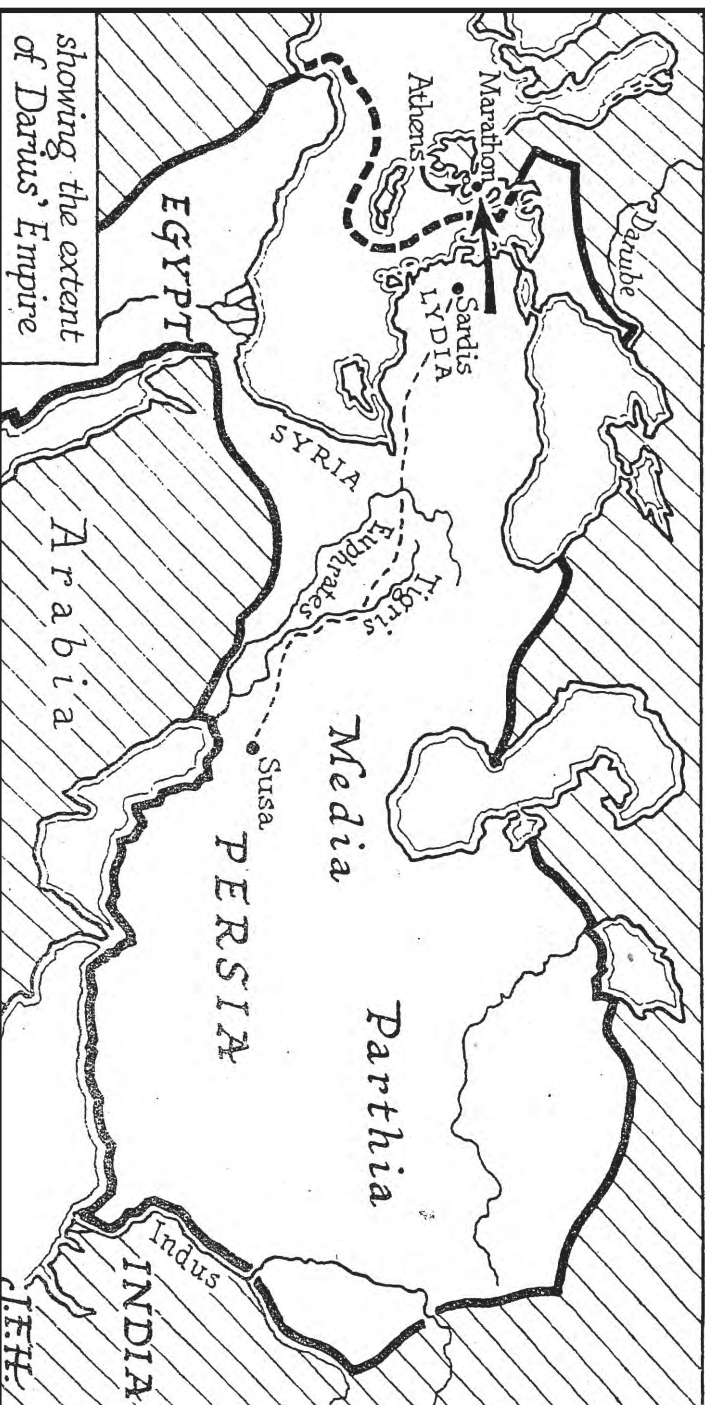
Ölümü zapt eden cesaret olağanüstüdür. Leonidas ve Thermopylae sonsuza kadar yaşayacak ve bu kadar uzaktaki Hindistan'da bile biz onları düşündüğümüz zaman bir titreme hissedeceğiz. O zaman uzun tarihimiz boyunca ölüme gülen, onla dalga geçen, ölümü onursuzluğa ve köleliğe tercih eden, zorbalığa boyun eğmektense onu parçalayan kendi insanlarımız, atalarımız, Hindistan'ın kadın ve erkekleri için ne söylemeli ya da ne hissetmeliyiz? Chittor'u,³ Rajput kadın ve erkeklerinin inanılmaz kahramanlıklarının eşsiz hikâyesini düşün. Aynı zamanda bugünü, Hindistan'ın özgürlüğü için ölümden korkmayan, bizim gibi sıcakkanlı yoldaşlarımızı düşün.

Thermopylae Pers ordusunu bir süreliğine durdurdu ama bu çok uzun sürmedi. Yunanlar çekildi hatta bazı Yunan şehirleri teslim oldu. Ancak gururlu Atinalılar teslim olmaktansa çok sevgili şehirlerini yıkıma terk etmeyi tercih ettiler, nüfusun tamamı çoğunlukla gemilerle kaçtı. Persler terk edilmiş şehre girdiler ve onu yaktılar. Buna rağmen Atina donanması daha yenilmemişti ve Salamis yakınlarında büyük bir savaş meydana geldi. Pers gemileri yok edildi ve bu felaketle ümidini tamamen yitiren Serhas, Pers İmparatorluğuna geri döndü.

Pers İmparatorluğu gücünü bir süre daha devam ettirdi ancak Maraton ve Salamis düşüşte olduğunu göstermişti. Nasıl yıkıldığını daha sonra göreceğiz. O günlerde yaşayan insanlar için bu kadar büyük bir imparatorluğun sendelediğini görmek şaşırtıcı olmalı. Herodot bunun hakkında düşündü ve bir ders çıkardı: Bir milletin tarihi üç bölümden oluşur: Başarı, başarının sonucu olarak kibir ve adaletsizlik, bunların sonucu olarak da çöküş.

3 Chittor: Cesur insanlarıyla meşhur bölge.

The GREEKS & the PERSIANS

16. YUNAN İHTİŞAMI

23 Ocak 1931

Helenlerin ya da Yunanların, Perslere karşı elde ettikleri zaferlerin iki sonucu vardı. Pers İmparatorluğu çöküşe geçti ve zayıfladı; Yunanlar ise tarihlerinin parlak bir dönemine girdiler. Bu dönem, bir ulusun hayatı için kısa ömürlü bir dönemdi. Bütünüyle 200 yıldan daha az sürmüştü ve bu parlaklık Pers İmparatorluğu ya da önceden yıkılan diğer imparatorluklar gibi yayılmacı bir imparatorluğun parlaklığı değildi. Daha sonra Büyük İskender ortaya çıkıp kısa bir süre için bütün dünyayı fetihleriyle sarstı ama şimdi konumuz o değil. Biz Pers Savaşları ile İskender'in sahneye çıkması arasındaki süreci ki bu süreç Thermopylae ve Salamis savaşlarından yaklaşık 150 yıl sonra başlamıştır, ele alıyoruz. Pers tehlikesi, Yunanları birleştirmişti. Bu tehlikenin ortadan kalkmasıyla birlikte tekrar ayrı düştüler ve kısa bir zaman içinde birbirleriyle çekişmeye başladılar. Özellikle Atina ve Sparta şehir devletleri arasında sert bir rekabet vardı. Ancak biz onların çekişmeleri nedeniyle kendimizi üzme-yelim. Bu çekişmelerin çok da bir önemi yok; onları yalnızca Yunanistan'ın o günlerde diğer alanlarda sahip olduğu ihtişamı nedeniyle hatırlıyoruz.

Yunanların o günleri hakkında sadece birkaç kitap, birkaç heykel ve birkaç da harabe biliyoruz. Ancak bu kadarı bile bizi onlara hayran bırakmaya ve Yunanistan insanlarının bu çok yönlü ihtişamını merak ettirmeye yetiyor. Zihinleri ne kadar zengin, o güzel heykelleri ve binaları yapan elleri nasıl hünerliydi kim bilir! Fidias o yılların ünlü bir heykeltıraşıydı ve onun dışında da daha birçok başka tanınmış heykeltıraş da vardı. Onların oyunları -trajedileri ve komedileri- hâlâ türlerinin en iyilerindendir. Sofokles, Eshilos, Euripides, Aristofanes, Pindar, Menandros, Sappho ve diğerleri senin için şimdilik yalnızca birer isimden ibaret olabilir. Ancak umuyorum ki büyüdüğünde onların çalışmalarını okuyacak ve Yunan ihtişamını biraz olsun kavrayacaksın.

Yunan tarihinin bu dönemi, bir ülkenin tarihini nasıl okumamız gerektiği konusunda bize bir uyarı niteliğindedir. Biz yalnızca Yunan devletlerindeki ufak tefek savaflara, öteki çekişmelere önem verirsek, onları fazla tanıyamayız. Onları anlayacaksak düşünce dünyalarına girmek, hissettiklerini ve yaptıklarını değerlendirmeye çalışmak zorundayız. Asıl önemli olan içteki tarihtir, modern Avrupa'yı birçok açıdan Antik Yunan kültürünün çocuğu yapan da budur.

Ulusların yaşamlarındaki bu gibi parlak dönemlerin gelip gidişi garip ve büyüleyicidir. Bir süre için her şeyi parlatırlar ve dönemin kadınlarıyla erkeklerinin, ülkelerinin güzel şeyler yaratmasına olanak tanırırlar. İnsanlar, benzer dönemlerden geçmiş ülkemizden de ilham almışa benziyor. Bu dönemlerin bildiğimiz kadarıyla ilki; Vedalar, Upanishadlar ve diğer kitapları doğuran dönemdi. Tabii bu antik döneme dair bir kayda sahip değiliz ve muhtemelen birçok güzel eser ya yok olup gitti ya da halen keşfedilmeyi bekliyor. Ama eski Hintlilerin zihin ve düşünce dünyasındaki büyüklüklerini göstermeye yetecek kadarına sahibiz. Daha sonraki Hint tarihinde de böyle parlak dönemler yaşandı ve belki de yüzyılları dolaşırken onlarla da karşılaşırız.

Bu dönem süresince özellikle Atina oldukça ün kazandı. Atina'nın başında 30 yıl boyunca iktidarda kalan Perikles adında büyük bir devlet adamı vardı. Onun döneminde Atina güzel mimari yapılarıyla, büyük sanatçıları ve düşünürleriyle asil bir kent oldu. Öyle ki, bugün bile, Perikles'in Atina'sından bahsedilir ve biz de Perikles Çağı'nı konuşuruz.

Bu dönemde Atina'da yaşayan tarihçi dostumuz Herodot, Atina'nın yükselişi üzerine düşünmüş ve ahlakçı biri olarak, bundan ahlaki bir çıkarım yapmıştı. Kitabında şöyle yazıyordu: "Atina güçlendi ve burada ve aslında her yerde özgürlüğün iyi bir şey olduğunun kanıtı var. Atinalılar despotça yönetilirken hiçbir savaşta komşularına karşı üstün gelemiyorlardı; ancak ne zaman ki despotlarını kovdular, komşularından daha güçlü konuma gelebildiler. Bu onların boyunduruk altındayken çaba göstermediklerini sadece efendiye itaat ettiklerini, fakat özgür olduklarında her birinin istekle kendi adlarına ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını gösterir."

Dönemin büyük isimlerinden bazılarında burada bahsettim. Ancak o dönemin en büyüklerinden, hatta tüm zamanların en büyüklerinden birini henüz anmadım. Onun adı Sokrates. Bir filozoftu ve her zaman gerçeği aradı. Onun için değerli tek şey gerçek bilgiydi; arkadaşları ve eşi dostuyla sık sık zor sorular üzerine tartıştırdı, "gerçek" ancak bu tartışmalardan çıkabilirdi. Birçok takipçisi ve öğrencisi vardı, bunlardan en önemlisi ise Platon'du. Platon, bizim de okuduğumuz birçok kitabı yazdı ve biz hocası Sokrates'in harika çalışmalarını onun bu kitapları sayesinde bilebiliyoruz. Açıkçası iktidarlar sürekli bir

şeyler bulmayı deneyen insanları sevmezler ve gerçeğin aranmasından pek hoşlanmazlar. Atina hükümeti -Perikles'in ölümünden hemen sonra- yöntemlerinden hoşlanmadıkları Sokrates'i yargıladı ve onu ölüme mahkûm etti. Ona, eğer tartıştığı konulardan vazgeçeceğine dair halkın huzurunda söz verirse ve yöntemlerini değiştirirse serbest bırakılacağını söylediler. Ancak o, bu teklifi reddetti ve bir kupa baldıran zehri içerek ölmeyi tercih etti. Ölüm anında, kendisini yargılayanları ve suçlayanları, Atinalıları kastederek şöyle söyledi: "Şayet siz bana gerçeği arayışından vazgeçmem karşılığında beraat teklif ediyorsanız, size şu yanıtı vereceğim: Size teşekkür ederim Atinalılar, ama ben size değil beni gerçeği aramakla görevlendirdiğine inandığım Tanrı'ya itaat edeceğim ve soluk aldığım sürece felsefe yapmaktan asla vazgeçmeyeceğim. Gördüğüm herkesi uyarmaya ve onlara 'Ruhuna iyi gelecek bilgeliği ve gerçeği hiç umursamadan bütün gücünü daha çok para ve şan kazanmaya harcarken hiç utanmıyor musun?' diye sormaya devam edeceğim. Ölümün ne olduğunu bilmiyorum, belki de iyi bir şeydir ve ondan korkmuyorum. Ama görevini terk etmenin kötü bir şey olduğunu biliyorum ve iyi olabilecek bir şeyi kötü olduğunu bildiğime tercih ediyorum." Sokrates yaşamı boyunca gerçeğe ve bilgiye hizmet etti, ancak ölürken ki sözleri onun en iyi hizmeti oldu.

Bu günlerde birçok konu üzerine (sosyalizm, kapitalizm ve diğer şeyler) tartışmalar döndüğünü görüyorsun. Dünyada sefalet ve adaletsizliğe karşı ciddi mücadeleler veriliyor, birçok insan dünyanın bu durumundan memnun değil, değiştirmenin yollarını arıyor. Platon da yönetimle ilgili sorunlar üzerine düşünmüş ve yazmıştı. Bugün bile insanlar bir ülkenin yönetim biçiminin, halkın daha mutlu olması için nasıl biçimlenmesi gerektiğini düşünüyorlar.

Platon yaşlanmaya başlamışken, bir başka Yunan filozof öne çıktı. Onun adı ise Aristoteles'di. Büyük İskender'in özel hocası olmuş ve İskender de ona çalışmalarında büyük yardımlarda bulunmuştu.

Aristoteles'in, Platon'nun ve Sokrates'in aksine kendini felsefe için tehlikeye atmadı. O daha çok doğayla ilgili araştırmalara yönelmişti. Onun felsefesi, doğa felsefesi, şimdiki adıyla bilim olarak anılır. Aristoteles ilk bilim insanlarından biriydi.

Şimdi Aristoteles'in öğrencisi Büyük İskender'i ve onun hızlı kariyerini ele almalıyız. Ancak bugün fazlasıyla yazdım, yani buna yarın devam edeceğiz.

Bugün Vasanta Panchami, "baharın gelişi". Kısacık bir kış geride kaldı ve hava sertliğini yitirdi. Artık daha fazla kuş gelip bize şarkılar söylüyor. Ve 15 yıl önce bugün Delhi'de, anneciğin ve ben evlendik!

17.

ÜNLÜ BİR FATİH AMA KİBİRLİ BİR GENÇ

24 Haziran 1931

Yazdığım son mektupta, Büyük İskender'e değindim. Sanırım onun bir Yunan olduğunu söylemiştim. Bu tamamen doğru değil; o aslında bir Makedon'du. Makedonlar birçok açıdan Yunanlara benzerdi, onları kuzen olarak anabilirsiniz. İskender'in babası Philip, Makedonya kralıydı. Becerikli bir kraldı ve küçük krallığını güçlendirdi, oldukça güçlü bir ordu kurdu. İskender "Büyük" unvanıyla anılan, dünya tarihi için çok önemli biri. Ancak yaptığı büyük işleri olanaklı kılan babası Philip'in dikkatli çalışmalarıydı. İskender'in gerçekten "büyük" bir adam olup olmadığı şüpheli bir konudur. Benim kahramanım kesinlikle değil. Ancak o, kısacık ömründe iki büyük kıtaya ismini duyurmayı ve tarihteki ilk dünya fatihi olarak anılmayı başardı. Çok uzaklarda, Orta Asya'da Sikandar¹ ismiyle hâlâ hatırlanıyor ve tarih, gerçekte ne olursa olsun, onun ismine şanlı bir unvan ekledi. Birçok kente onun ismi verildi ve bunlardan çoğu halen duruyor. En ihtişamlısı ise Mısır'daki İskenderiye kentidir.

İskender tahta geçtiğinde yalnızca yirmi yaşındaydı. Baştan aşağı bir yükselme hırsıyla doluydu, babasının onun için hazırladığı harika bir ordu ile eski düşman Pers İmparatorluğunun üzerine yürümeyi istiyordu. Yunanlar, ne Philip'ten ne de İskender'den hoşlanmıyorlardı ama güçleri karşısında uysallaşmışlardı. Üstelik her ikisini de, önce birini sonra diğerini, Perslere saldıran Yunan güçlerinin başkomutanı olarak tanıdılar. Böylece, yükselen yeni güce karşı boyun eğmiş oldular. Bir Yunan kenti, Thebes, ona karşı ayaklandı; ama o, bu ayaklanmayı acımasızca bastırdı. Ünlü kenti yerle bir etti, binaları yıktı ve kent halkını katledip binlercesini de köle olarak sattı. Bu barbarca tutum ile

1 Sikandar: Alexander, İskender, Sikandar, Sykender, Sikender, hepsi Büyük İskender'in isminin farklı şekilleridir.

Yunanları korkuttu. Ancak, yaşamındaki bu ve diğer barbarlık örnekleri onu bizim için övgüye değer biri yapmadı; aksine, ondan yalnızca iğrenmemize neden oldu.

O zamanlar Pers Kralı'nın elinde olan Mısır, Pers Kralı Serhas'ın halefi III. Darius'u zaten yenmiş olan İskender tarafından kolayca fethedildi. İskender daha sonra bir kez daha Perslerin üstüne yürüdü ve Darius'u ikinci defa yendi. "Kralların kralı" Darius'un muhteşem sarayı, Serhas'ın Atina'yı yakmasının intikamı olarak İskender tarafından yerle bir edildi.

Yaklaşık 1000 yıl önce şair Firdevsi tarafından yazılmış Şahname adındaki eski bir Farsça kitapta, kronolojik olarak Pers kralları ele alınır. Kitap, Darius ile İskender arasındaki savaşları da masalsi bir şekilde anlatır. Bozguna uğramak üzereyken Darius'un Hindistan'dan yardım arayışında olduğundan da bahseder. "Rüzgâr gibi hızlı bir deve gönderdi o" Porus'a, Hindistan'ın kuzeyindeki bir krala. Ancak yardım edemeyen Porus'un kendisi de İskender'in saldırısına maruz kalacaktı. Bu kitapta, Firdevsi'nin Şahnamesi'nde, Pers Kralları ve soyluları tarafından kullanılan birçok Hint kılıcı ve bıçağının isimlerini bulmamız da ilginç.

İskender İran'dan başlayarak ilerledi. Bugün Herat,² Kabul³ ve Semerkant'ın⁴ bulunduğu yere doğru gitti ve İndus Nehri'nin yukarı vadilerine ulaştı. Burada, ona karşı çıkan ilk Hint hükümdarı ile tanıştı. Yunanlar ona, kendi üsluplarıyla "Porus" adını verdiler. Gerçek ismi de buna yakın bir şeyler olmalı, ancak ne olduğunu bilmiyoruz. Cesurca dövuştüğü, İskender'i oldukça zorladığı söylenir. Söylentiye göre, bu upuzun, yiğit adam, savaşı kaybetmesine karşın mertliğiyle İskender'i de çok etkilemiştir ve İskender, onu krallığının başında bırakmıştır. Ancak, Kral Porus olarak değil, Yunanların bir sömürge valisi olarak...

İskender Hindistan'a kuzeybatıdaki Khyber Geçidi sayesinde ve Rawalpindi'nin⁵ biraz kuzeyinde yer alan Taxila⁶ üzerinden girdi. Bugün bile bu antik kentin kalıntılarını görebilirsin. Porus'u yendikten sonra İskender, Ganj Nehri boyunca güneye yürümeye karar vermiş gözükür. Ancak böyle yapmaz ve İndus Vadisi'ni takip ederek geri döner. Eğer İskender Hindistan'ın kalbine yürüseydi orada ne olabileceğini düşünmek ilgi çekici. Kazanmaya devam mı ederdi, yoksa Hint orduları onun üstesinden gelebilir miydi? Bir sınır kralı olan Porus, onun başına kayda değer sorunlar açmıştı ve Orta Hindistan'ın daha büyük krallıklarının da onu durdurmak için yeterince güçlü olmaları oldukça muhtemeldi. Ancak İskender her ne istemiş olursa olsun, askerleri onun adına

2 Heart: Afganistan'ın batısında bir kent.

3 Kabul: Afganistan'ın başkenti ve en büyük şehri. Orta Asya'nın en eski şehirlerinden biri.

4 Semerkant: Özbekistan sınırları içerisinde bulunan bir şehir.

5 Rawalpindi: Pakistan'ın Pencap eyaletine bağlı bir şehir.

6 Taxila: Takshashila. Yontma Taş Şehri (City of Cut Stone), Pakistan'ın Pencap eyaletinde antik bir yerleşim alanı.

çoktan karar vermişti. Yıllarca oradan oraya sürüklenmekten bıkmış ve yorulmuşlardı. Muhtemelen, Hint askerlerinin dövüş becerilerinden etkilenmişler ve bozguna uğrama riskini almak istememişlerdi. Sebebi ne olursa olsun, ordu geri dönmekte ısrar etti ve İskender de bunu kabul etmek zorunda kaldı. Ancak geri dönüş bir felâket oldu ve ordu açlık ve susuzlukla boğuştu. Bundan kısa bir süre sonra, MÖ 323'te, İskender Babil'de öldü. Pers Seferi'ne çıktıktan sonra, kendi vatani Makedonya'yı bir daha asla göremedi.

Yani İskender öldüğünde 33 yaşındaydı. Bu "büyük" insan, kısa yaşamında neler başardı? Bazı parlak zaferler kazandı. Kuşkusuz çok büyük bir komutandı. Ancak kibirli ve bazen oldukça acımasız biriydi. Kendini tanrı sanıyordu. Öfke krizleri anında en yakın arkadaşlarından bazılarını öldürdü ve büyük şehirleri içindeki bütün canlılarla beraber yerle bir etti. İmparatorluğunda, geriye elle tutulur hiçbir şey (hatta doğru dürüst bir yol bile) bırakmadı. Tıpkı bir göktaş gibi gelip geçti, anılar dışında ardında kendisinden çok az şey kaldı. Ölümünün ardından aile bireyleri birbirini öldürdü ve imparatorluğu paramparça oldu. O bir dünya fatihi olarak anılıyor; fethedecek yer kalmadı diye bir keresinde oturup ağladığı anlatılır! Ancak İskender, kuzey batısındaki ufak bir kısım hariç Hindistan'ı fethedememiş ve büyük bir imparatorluk olan Çin'e yaklaşamamıştı bile!

Ölümüyle beraber, imparatorluğu, kumandanları arasında bölündü. Mısır, orada bir hanedan kuran ve güçlü bir hükümet oluşturan Ptolemy'nin⁷ eline geçti. Onun yönetimi altında, başkenti İskenderiye olan Mısır güçlü bir ülke oldu ve İskenderiye bilim, felsefe ve eğitim alanında ün kazandı.

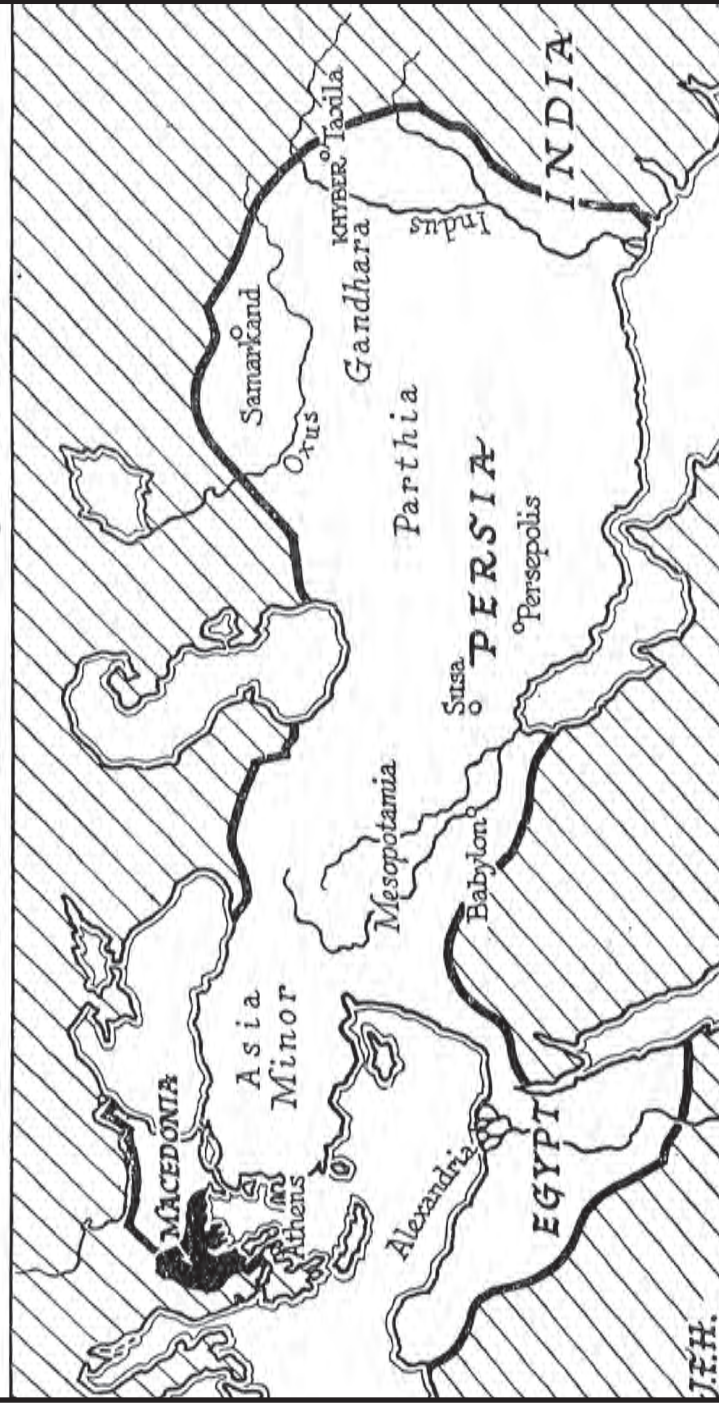
İran, Mezopotamya ve Anadolu'nun bir kısmı diğer kumandanın, Seleucus'un eline geçti. Kuzeybatı Hindistan'ın, İskender'in fethettiği kısmını o almıştı ancak elinde tutmayı başaramayınca Yunan birlikleri İskender'den sonra çekildi.

İskender'in Hindistan'a MÖ 326'da gelişi yalnızca bir baskın olmuş, Hindistan'ı neredeyse hiç etkilememişti. Bazıları onun bu baskınının, Hint ve Yunan halkları arasında etkileşimlerin başlangıcı olduğunu düşünür. Ancak, İskender'in gelişinden önce de Batı ile Doğu arasında bir anayol vardı, Hindistan, İran ve Yunanistan ile daima ilişki halindeydi. Kuşkusuz, İskender'in gelişi bu ilişkinin düzeyini yükseltmiş, iki kültürün (Yunan-Hint) etkileşimi oldukça genişlemiştir.

İskender'in baskını ve ölümü, Hindistan'da büyük bir imparatorluğun, Maurya İmparatorluğu'nun kurulmasına öncülük etti. Bu dönem, Hint tarihinin en parlak dönemlerinden biridir.

7 Ptolemy: I. Ptolemy Soter.

ALEXANDER'S EMPIRE

İskender İmparatorluğu

18.

CHANDRAGUPTA MAURYA¹ VE ARTHASHASTRA²

25 Ocak 1931

Mektuplarımda Magadha'dan bahsetmiştim. Bu, şimdi yerinde Bihar kentinin bulunduğu eski bir krallıktı. Bu krallığın başkenti Pataliputra'ydı; "modern Patna". Yaklaşık olarak şimdi değerlendirdiğimiz yıllarda Magadha'yı Nanda hanedanından bir dizi kral yönetti. İskender, Hindistan'ın kuzey batısına baskın verdiğinde, Pataliputra'yı bir Nanda kralı yönetiyordu. Orada, Chandragupta isminde, muhtemelen kralın akrabası olan, genç biri vardı. Chandragupta oldukça zeki, enerjik ve hırslı gözüküyordu; Nanda kralı, onu fazla zeki bulduğu ya da yaptığı bir şeyden hoşlanmadığı için, sürgüne yolladı. Chandragupta, muhtemelen İskender ve Yunanlar hakkındaki öykülerden etkilenip kuzeye, Taxila'ya gitti. Beraberinde, Vishnugupta adında, Chanakya olarak da anılan çok yetenekli bir Brahman vardı. Bu ikili, kader ya da olan biten karşısında ezik ve uysal kalan kişiler değillerdi. Büyük, tutkulu planları vardı, yollarına devam edip planlarını başarmak istiyorlardı. Chandragupta büyük ihtimalle İskender'in zaferlerinden etkilenmişti ve onu örnek almak istiyordu. Chanakya'nın şahsında, bu amaç için uygun bir dost ve danışman bulmuştu. İkisi de gözlerini dört açıp Taxila'da olan biteni dikkatle izliyorlar, vakitlerinin gelmesini bekliyorlardı.

Kısa süre sonra bekledikleri fırsat ortaya çıktı. İskender'in ölüm haberi Taxila'ya ulaşır ulaşmaz, Chandragupta harekete geçme vaktinin geldiğini anladı. Halkı uyandırıp ayağa kaldırdı ve onların yardımıyla, İskender'in

1 Muarya: Maurya İmparatorluğu'nun kurucusu. Hindistan tarihinin en önemli şahsiyetlerinden birisidir.

2 Arthashastra: Devlet idaresi, ekonomi politikaları ve askeri stratejileri konu alan Sanskritçe yazılmış bir eserdir. Yazarının Chandragupta'nın danışmanı ve Maurya İmparatorluğu'nun üst düzey yönetici olan Chanakya'nın olduğu düşünülmektedir.

bıraktığı Yunan birliklerine saldırıp uzağa sürdü. Taxila'yı alan Chandragupta ve destekçileri, güneydeki Pataliputra'ya yürüyerek Nanda kralını da yendi. Tarih, İskender'in ölümünden yalnız beş yıl sonrası, MÖ 321'di ve bu tarihten itibaren Maurya hanedanının saltanatı başladı. Chandragupta'nın niçin Maurya olarak anıldığı pek belli değil. Kimileri, bu ismin Mura adındaki annesinden geldiğini düşünüyor; diğerleri ise annesinin babasının, kralın tavus kuşlarının bekçiliğini yaptığını ve Sanskritçede tavus kuşunun "mayura" demek olduğunu öne sürüyor. Kelimenin aslı ne olursa olsun, Chandragupta Maurya, onu bir diğer ünlü Chandragupta'dan ayıran, bilinen adı.

Mahabharata ve diğer eski kitaplar ve öyküler, Bharata'nın tümüne hükmeden kralları anlatır. Ancak biz o günler hakkında çok açık bilgilere sahip değiliz ve Bharata'nın ya da Bharatavarsha'nın boyutunun ne kadar olduğunu bilemiyoruz. Bize anlatılan hikâyeler eski hükümdarların kudretini abartıyor olabilir. Ne olursa olsun, tarihte bulduğumuz ilk büyük ve geniş Hint imparatorluğu Chandragupta Maurya'nındır. Göreceğimiz üzere, çok güçlü ve ileri bir yönetimdi. Böyle bir yönetimin ve devletin bir anda ortaya çıkamayacağı açıktır. Uzun bir süre çeşitli ilerlemeler daha küçük krallıkların birleşmesi ve hükmetme sanatında gelişmesi yaşanmış olmalı.

Chandragupta'nın saltanatı sırasında, İskender'in Anadolu'dan Hindistan'a kadar olan ülkeleri miras alan kumandanı Seleucus, bir ordu ile İndus'a geçti ve Hindistan'ı işgal etti. Kısa sürede bu aceleciliğinden dolayı pişman oldu. Chandragupta onu hezimete uğrattı ve Seleucus geldiği yere geri döndü. Bir şeyler elde etmek yerine Gandhara'yı, yani Afganistan'ı, Kabil ve Herat'a kadar Chandragupta'ya vermek zorunda kaldı. Ayrıca Chandragupta Seleucus'un kızıyla evlendi. Artık onun imparatorluğu bütün Kuzey Hindistan'ı ve Afganistan'ın bir kısmını, Kabil'den Bengal'e ve Arap Denizi'nden Bengal Körfezi'ne dek kaplamıştı. Yalnızca Güney Hindistan onun elinde değildi. Pataliputra, bu büyük imparatorluğun başkentiydi.

Seleucus, kendisini Chandragupta Mahkemesi'nde temsil etmesi için Megasthenes adında bir elçi gönderdi. Megasthenes bize o günlerle ilgili ilginç açıklamalar bıraktı. Ancak biz, Chandragupta yönetiminin tüm ayrıntılarını veren ve daha ilginç bir beyana sahibiz. Bu, Kautilya'nın Arthashastra'sıdır. Kautilya, eski dostumuz Chanakya'dan -ya da Vishnugupta'dan- başkası değildir ve Arthashastra'nın anlamı "zenginlik bilimi"dir.

Bu kitap, Arthashastra, birçok konuyu ve burada anlatamayacağım kadar değişik sorunlardaki birçok tartışmayı ele alıyor. Kralın ve bakanların görevlerini, meclis toplantılarını, bakanlıkları, ticareti, köy ve kent yöneticilerinin sorumluluklarını, yasaları ve mahkemeleri, toplumsal ihtiyaçları, kadın haklarını, yaşlıların ve bakıma muhtaçlarının bakımını, evliliği ve boşanmayı,

vergilendirmeyi, orduyu ve donanmayı, savaşı ve barışı, diplomasiyi, tarımı, dokumayı, sanatçıları, ülkeye giriş çıkış izinlerini ele alıyordu. Saymaya devam edebilirim ama mektubu Kautilya'nın başlıklarıyla doldurmak istemedim.

Kral, taç giyme töreninde, halkın elinden kraliyet otoritesini teslim almak adına halkın hizmetinde olacağına dair bir yemin etmeliydi. "Eğer size zulmedersem cennetten, yaşamdan ve çocuklarımdan mahrum kalabilirim" beyanında bulunmak zorundaydı. Kralın günlük işleri ve rutini belliydi. Her zaman acil görevlere hazır olmak zorundaydı, toplumsal işler sorun yaratmayı sürdüremez ya da kralın keyfini bekleyemezdi. "Eğer bir kral çalışkansa, halkı da aynı derecede çalışkan olacaktır", "Onun mutluluğu, halkının mutluluğunda, refahında yatar; kendisini mutlu edeni değil, halkını mutlu edeni 'iyi' olarak nitelemelidir". Krallar artık bizim dünyamızdan kayboluyorlar. Geride çok az kral kaldı ve onlar da yakın zamanda yok olacaklar. Yine de antik Hindistan'da krallığın halka hizmet etmek anlamına geldiğini görmek, ilginç. Orada kralların ilahi hakları yoktu, otokratik iktidar yoktu. Ve bir kral yanlış davranırsa, halkının onu iktidardan indirip yerine başkasını getirme hakkı vardı. Düşünce ve teori buydu. Elbette bu düşünceye erişemeyen ve delilikleriyle halkını felakete sürükleyen krallar da oldu.

Ayrıca Arthashastra, "bir Arya asla köleliğe mahkûm edilemez" diyen eski doktrine de vurguluyordu. Görünen o ki, ülke dışından getirilen ya da ülkeye ait olan bazı köleler vardı, ancak bugüne dek konu Aryanlar'a gelince onların asla köle olmamaları gerektiği kaygısı taşınyordu.

Maurya İmparatorluğu'nun başkenti Pataliputra'ydı. Burası Ganj Nehri boyunca 15 km uzanan büyüleyici bir kentti. 64 tane ana kapısı ve yüzlerce de ufak kapısı vardı. Evler en çok tahtadan yapılrđı ve yangın tehlikesini engellemek için ayrıntılı önlemler alınırdı. Anayollarda her zaman binlerce suyla dolu fıçı bulunurdu. Her ev, su dolu fıçılarla birlikte merdiven, kanca ve lazım olabilecek öbür araçları yangın tehlikesine karşı bulundurmak zorundaydı.

Kautilya tarafından kaydedilen kent kurallarından biri ilginçti. Her kim sokakları kirletirse cezalandırılırdı. Her kim sokakta su ya da çamur birikmesine izin verirse, o da cezalandırılırdı. Şayet bu kurallar uygulandıysa, Pataliputra ve diğer kentler şüphesiz tertemiz ve çok hijyenikti. Bunun gibi kuralları bizim belediyelerimizin de hayata geçirmesini dilerim!

Pataliputra, kent işlerini çözmek için bir belediye meclisine sahipti. Bu meclisin üyeleri halk tarafından seçilirdi. 30 üyesi olurdu ve beşer üyeden oluşan altı tane kurulu vardı. Bu kurullar kentin ticaret ve zanaatıyla; gezginler ve hacılar için ayarlamalarla; vergilendirme için doğum ve ölümlerin takibiyle ve üretim ve diğer şeylerle uğraşırlardı. Tüm meclis daha sonra sağlık önlemlerine, mali işlere, su arzına, bahçelere ve kamusal binalara bakardı.

Adalet sistemini yönetmek ve temyiz mahkemeleri için panchayatlar³ bulundu. Kıtık sorununun çözümü için özel önlemler alınır ve devlet ambarlarındaki erzakın yarısı kıtlık dönemleri için her zaman yedekte tutulurdu.

Maurya İmparatorluğu 2200 yıl önce Chandragupta ve Chanakya tarafından bu şekilde örgütlendi. Ben Kautilya ve Megasthenes tarafından ele alınan konuların sadece bir kısmını aktardım. Bunlar bile Kuzey Hindistan'ın o günleri hakkında sana kabaca bir fikir verecektir. İmparatorluk başkent Pataliputra'dan imparatorluğun diğer şehirlerine ve en küçük kasabalarına kadar yaşam ile uğuldamış olmalı. Büyük yollar imparatorluğun bir tarafından diğer tarafına ulaşıyordu. Rajapattr, "Kral'ın Yolu", Pataliputra'yı geçip kuzeybatı sınırına dek uzanıyordu. Birçok kanal ve özel sulama idaresi bölümü ve limanlar, gemiler, köprüler ve bir yerden diğerine işleyen sayısız tekne ve gemi için de bir denizcilik idaresi bölümü vardı. Gemiler Burma ve Çin denizlerinin üzerinden geçiyordu.

Chandragupta bu imparatorluğu 24 yıl boyunca yönetti. MÖ 296 yılında ise öldü. Maurya İmparatorluğu'na devam edeceğiz.

3 Panchayatlar: Güney Asya'ya özgü ufak, yerel yönetimler. Bölgenin ileri gelenlerinden ya da seçilmişlerden oluşurlardı.

19. ÜÇ AY!

S.S. "Cracovia"¹/21 Nisan 1931

Son yazışımın üstünden neredeyse üç ay geçti, üç sıkıntılı ve gergin ay; Hindistan'daki, ailemizdeki bütün değişikliklerin üç ayı! Hindistan bir süre için Satyagraha eylemlerini, diğer adıyla Sivil İtaatsizlik'i durdurdu, ama karşılaştığımız sorunların çözümü kolay değil ve ailemiz sevgili liderini, bize güç ve ilham veren, bizi büyüten ve bize Hindistan'ı anlatan ortak anamızı kaybetti.

Naini Hapishanesi'ndeki o günü nasıl da iyi hatırlıyorum. Ocak'ın 26'sıydı ve her zaman yaptığım gibi sana yazmak için oturmıştım. Chandragupta'yı ve onun Maurya İmparatorluğu'nu yazmamdan yalnızca bir gün önceydi. Ve sana, öyküye devam etmeye ve Chandragupta Maurya'nın halefini, Hint göğünde pırl pırl parlayan, ardında ölümsüz bir hatıra bırakan, tanrıların sevgilisi Büyük Ashoka'yı anlatacağıma söz vermiştim. Ashoka'yı düşündüğümde zihnim biraz gezindi ve sana yazmak için bir kalem ve kâğıt ile oturduğum güne, 26 Ocak'a geri geldi. O gün bizler için harika bir gündü. Bir yıl önce bu günü bütün Hindistan'da, kentlerde ve köylerde, Bağımsızlık Günü olarak, Purna Swaraj² günü olarak kutlamış, hepimiz bağımsızlık yemini etmiştik. O zamandan beri acılarla, zaferle ve mücadeleyle dolu bir yıl geçmişti ve Hindistan yine bu büyük günü kutlayacaktı. Ve Naini Hapishanesi'nin altı numaralı koğuşunda otururken ben, bütün gün boyunca ülkenin her yerinde düzenlenecek mitingleri ve geçit törenlerini ve yaşanacak lathi suçlamalarını ve tutuklamalarını gururla, neşeyle ve acıyla düşündüm, derken düşüncelerim aniden yarıda kesildi. Bana getirilen bir mesaj, Dadu'nun çok hasta olduğunu söylüyordu; ona gitmek için bırakıldım. Bu sırada düşüncelerimi unuttum ve sana henüz yazmaya başladığım mektubu

1 S.S. "Cracovia": Nehru'nun teknesinin adı.

2 Purna Swaraj; 26 Ocak 1930'da Hindistan Ulusal Kongresi tarafından İngiltere sömürgeciliğine karşı yayımlanan Purna Swaraj bildirisi ya da diğer adıyla Hindistan Bağımsızlık Bildirisi.

bir kenara bıraktım ve Naini Hapishanesi'nden Anand Bhawan için ayrıldım.

Aramızdan ayrılmadan önce on gün boyunca Dadu ile beraberdim. On gün on gece onun acı çekişini ve Azrail'e karşı cesurca savaşını izledik. Hayatı boyunca birçok kavgaya girmiş ve birçok zafer elde etmişti. Nasıl teslim olacağını bilmiyordu ve ölümle yüz yüze bile pes etmedi. Onun bu son savaşını izlerken, ona yardım edemiyor oluşumun verdiği acıyla, aklıma Edgar Allan Poe'nun³ öyküsünde okuduğum şu satırlar geldi: "İnsan zayıf iradeli olmadıkça kendini meleklerle hatta ölüme bile tamamen bırakmaz."

Aramızdan ayrıldığında 6 Şubat sabahının ilk saatleriydi. Onun vücudunu çok sevdiği bayrağına sarıp Lucknow'dan Anand Bhawan'a taşıdık. Birkaç saat içinde bir avuç küle dönüştü ve Ganj bu değerli yükü alıp açık denize götürdü.

Milyonlar onun için yas tuttu; ama ya biz, onun çocukları, onun etinden, kemiklerinden biz! Ya yeni Anand Bhawan, tıpkı bizim gibi, sevgi ve dikkatle inşa ettiği diğer çocuğu. Yalnız, ıssız, ruhunu yitirmiş gözüküyordu; onun kimin eseri olduğunu unutmadan, rahatsız etmemek için sessizce verandada yürüdük. Her adımda onun için hüznümlendik ve onu andık. Günler geçip giderken ne yasımız azalıyor ne de onun yokluğu daha dayanılabilir oluyordu. Ama sonra düşündüm ki, o bizim bu halimize göz yummazdı. Bizi böyle bir kedere düşmüş olarak değil, o kederle yüzleşirken görmek isterdi ki tıpkı kendisinin karşısına çıkan sorunlarla yüzleşip onları yendiği gibi. Bizim, onun yarım bıraktığı işi tamamlamamızı isterdi. Hindistan'ın bağımsızlığı bizim mücadelemize bağlıyken ve kavga bizi çağırırken, nasıl olur da dinlenebilir ve nafil bir kedere düşebiliriz? O, Hindistan'ın bağımsızlığı için öldü. Biz de bu uğurda yaşayacak, savaştık ve gerekirse öleceğiz. Ne de olsa biz onun çocuklarıyız ve onun ateşinden, gücünden ve azminden bir parça taşıyoruz.

Arap Denizi'nin maviliği önümde uzanıyor ve öbür tarafta, uzakta, Hindistan sahilleri geçiyor. Bu uçsuz bucaksız ve ölçülemez genişliği düşünüyor ve koğuşumla, sana son mektuplarımı yazdığım Naini Hapishanesi'nin yüksek duvarlarıyla karşılaştırıyorum. Denizin gökyüzüyle buluştuğu yerde uzanan ufuk çizgisi aslında önümde duruyor; ama hapiste, bir mahkûmun ufku onu çevreleyen duvarların en tepesidir. Çoğumuz günlük olarak koğuşlarımızdan dışarı çıkabiliyor ve temiz hava alabiliyoruz. Ancak birçok arkadaşımız da deniz manzarasından ve topraktan ve ufuk çizgisinden mahrum olarak dar hücrelerinde kalmaya devam ediyorlar. Ve Hindistan da halen hapiste ve özgürlüğüne halen kavuşamadı. Hindistan özgür olmadıkça bizim özgürlüğümüzün değeri nedir ki?

3 Edgar Allan Poe (1809-1846): ABD'li şair, kısa öykü yazarı, editör ve edebiyat eleştirmeni. Amerikan Gotik edebiyatının öncülerinden birisidir. ABD'nin ilk kısa hikâye yazarlarından olan Poe, modern anlamda korku, gerilim ve polisiye türlerinin de öncüsüdür.

20. ARAP DENİZİ

S.S. "Cracovia"/22 Nisan 1931

Bombay'dan Colombo'ya bu tekneyle (Cracovia) yolculuk etmemizin gerekiyor oluşu tuhaf! Neredeyse dört yıl oluyor, Venedik'e gitmek için Cracovia'yı bekleyişimi halen eksiksiz hatırlıyorum. Ben gemideki Dadu'yla buluşmak için seni İsviçre'nin Bex kentindeki okulunda bırakıp Venedik'e gitmiştim. Birkaç ay sonra Dadu, yine Cracovia ile Avrupa'dan dönmüştü. Onun bazı yolculuk arkadaşları şimdi bizimle ve hepsi onun hakkında öykülerle dolular.

Son haftalarda olan bir şeyi sana hatırlatmam gerekiyor çünkü Hindistan onu uzun yıllar unutmayacak. Bir ay önce Cawnpore kentinde Hindistan'ın yiğit bir askeri öldü: Ganesh Shankar Vidyarthi¹ başkalarını kurtarmak için kendini feda etti. Ganeshji benim iyi bir arkadaşım, onurlu ve özverili bir yoldaşımdı. Geçen ay Cawnpore'da akılsızlık hâkim olup Hintliler Hintlileri öldürünce, Ganeshji kavganın ortasına atıldı; kendi vatandaşlarıyla dövüşmek için değil, onları kurtarmak için! Yüzlerce insanı kurtardı ancak kendini kurtaramadı, bunu umursamadı ve kurtarmak istediği insanların elinde ölümle buluştu. Cawnpore parlak bir yıldızını, birçoğumuz iyi ve bilge bir dostunu kaybetti. Kendisini hiç düşünmeden diğerleri için çetelerin ortasına sakince ve korkusuzca atlayarak yüzleştiği o ölüm, ne şanlı bir ölümdür!

Değişimin üç ayı! Okyanusta bir damla, bir ulusun hayatında sade bir nokta. Yalnızca üç hafta önce Mohenjo Daro'nun İndus Vadisi'ndeki Sind'de bulunan kalıntılarını görmeye gittim. Yanımda değildin. Tuğla evleri ve işlek caddeleriyle yeryüzüne çıkan harika bir kent gördüm; bu kentin 6000 yıl önce inşa edildiğini söylediler. Ve bu antik kentten çıkarılmış güzel mücevherler ve

1 Ganesh Shankar Vidyarthi (1890-1931): Gazeteci ve Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nin liderlerindendir.

kavanozlar gördüm. Neşeli kadınların, erkeklerin sokak boyu yürüyüşlerini, diledikleri gibi oyun oynayan çocukları, mallarla dolup taşan pazarları, alış-veriş yapan insanları ve çalan tapınak çanlarını hayal edebiliyordum.

Hindistan bu 5000 yılı yaşadı ve birçok değişiklik gördü. Bazen, bu antik, şimdi ise genç ve güzel, yaşlı annemizin, çocuklarının elbet bir gün bitecek sabırsızlığına ve endişelerine gülümseyip gülümsemediğini merak ediyorum.

21.

BİR TATİL VE DÜŞ GİBİ BİR YOLCULUK

26 Mart 1932

Tarih hakkında Naini Hapishanesi'nden yazdığım mektuplardan bu yana on dört ay geçti. Üç ay sonra Arap Denizi'nden yazdığım mektuplara iki yenisini ekledim. O zaman Cracovia'un güvertesinde, hızla Sri Lanka'ya ilerliyorduk. Kocaman, uçsuz bucaksız bir deniz önümde uzayıp gidiyordu; sulara diktığım gözlerimin açılığını gidermeye çalışıyordum. Sonra Sri Lanka'ya geldik, bir ay boyunca harika bir tatil yaptık, sıkıntılarımızı, üzüntülerimizi unutmaya çalıştık. Bu adaların en güzel adasının bir ucundan ötekine giderek, olağanüstü sevimliliğinin ve Doğa'nın bolluğunun tadını çıkardık. Ziyaret ettiğimiz birçok yeri gözümüzün önüne getirmek ne kadar hoş. Ama her şeyden önce, içinden yaşamın fışkırdığı, binlerce gözle bizi süzen serin tropik ormanı, dimdik duran zarif palmyeleri, sayısız Hindistan cevizi ağaçlarını düşünmeden edemiyorum. Ve Ada'nın zümrüt yeşilinin denizin ve gökyüzünün mavisi ile kesiştiği denizin kıyısını...

Senin tropik bölgelere ilk ziyaretindi, benim için de öyle. Yeni bir deneyimdi. Aslında baştan çok istekli değildim, sıcaktan çekiniyordum. Deniz, dağlar ve her şeyden öte yükseklerdeki karlar, buzullar beni büyülüyordu. Ne var ki Seylan'daki kısa süreli tatilimizde tropik bölgenin büyüsunü, çekiciliğini hissettim, dostluğumu bir gün yinelemek özlemiyle geri döndüm.

Seylan'daki bir aylık tatilimiz kısa sürdü, Hindistan'ın güney ucundaki dar denizi geçtik. Burnu döndük, kuzeye doğru yola çıktık. Travancore ve Cochin boyunca ilerledik, Malabar'ın sakin sularında ilerledik. Ne kadar güzeldiler; tekemiz ay ışığında sık ağaçlarla dolu iki kıyı arasında ilerlerken, sanki bir rüya görüyorduk. Sonra Mysore'a oradan Haydarabat'a ve Bombay'a geçtik ve en sonunda Allahabad'a vardık. Bunlar dokuz ay önceydi... O günlerde Hindistan'daki bütün yollar er geç bir noktaya çıkıyordu; düşsel ya da gerçek,

bütün yolculuklar hapiste sonlanıyordu! Ve işte yine buradayım, bildik duvarların arkasında; mektupların sana ulaşmayabilir ama artık seni düşünmek, sana yazmak için o kadar çok vaktim var ki... Bir kez daha mücadele sürüyor, kadın erkek, çoluk çocuk halkımız özgürlük için, ülkeyi yoksulluğun pençesinden söküp almak için öne atılıyor. Ama özgürlük, kalbine nüfuz edilmesi zor bir tanrıçadır; destekçilerinden özveri ister.

Hapisteki üç ayı bugün tamamlıyorum. Tam da üç ay önce bugün -26 Aralık'ta- altıncı kez tutuklandım. Bu mektupları sana özetlerken lafı uzattım ama insanın aklı günlük olaylardayken uzak geçmişi düşünmenin ne kadar zor olduğunu bilirsin. Düzenli yazmaya çalışacağım. Fakat şimdi farklı bir hapishanedeyim, değişim tam istediğim gibi değil, işime biraz müdahale ediyor. Ufkum her zamankinden geniş... Karşımdaki duvar, bir şekilde Çin Seddi ile ilişkili olmalı! Güneşin her sabah bizi ziyarete gelmeden önce, yaklaşık 8 metre yükseklikteki duvarı aşmak için bir buçuk saat tırmanması gerekiyor.

Ufkumuz bir süre için kısıtlanmış olabilir. Ama uçsuz bucaksız denizi, dağları, çölleri ve seninle, annenle beraber on ay önce yaptığımız o rüya gibi yolculuğu düşünmek güzel oluyor.

İNSANIN YAŞAM MÜCADELESİ

28 Mart 1932

Haydi, şimdi dünya tarihinin sorunlarını bir kez daha ele alalım, geçmişe yönelik bazı işaretleri gözden geçirelim. Karışık bir konu bu; çözmek güç, hatta bir bütün olarak görülmesi bile zordur. Bizler bu tarihin belirli bir parçasının içinde kendimizi kaybetmeye, ona hak ettiğinden daha fazla değer vermeye eğimliyiz. Neredeyse hepimiz kendi ülkemizin tarihinin, bu herhangi bir ülke olabilir, diğer ülkelerin tarihinden daha şanlı ve araştırmaya daha değer olduğunu düşünürüz. Seni uyarmıştım, bir kez daha uyaracağım. Bu tuzağa düşmek çok kolaydır. Bu mektubu sana yazmaya başlamamın nedeni aslında bunu önlemektir, bazen uyarılarımı çok hatalı bir şekilde yaptığımı hissettim. Benim eğitimim kusurlu, bana öğretilen tarih karmakarışıkta ben ne yapacağım? Hapishanede inzivadayken ek çalışmalar yaparak bunu telafi etmeye çalıştım; belki de bir ölçüde başarılı oldum. Fakat çocukluk ve gençlik yıllarında zihnimde yer edinen insanların ve olayların fotoğraflarını albümden çıkarıp atamam. Bu fotoğraflar, eksik bilgiler nedeniyle yeterince sınırlı kalan tarihe bakış açımı renklendiriyorlar. Bu yüzden yazdığım şeylerde hatalar yapacağım; önemsiz bir etkenden bahsederken önemli bir etkeni unutacağım. Bu mektuplar, tarih kitaplarının yerini alacak anlamına gelmiyor. En azından öyle olduğunu düşlediğim, beni mutlu eden bu mektuplar, aramızda 1000 yıllık mesafe ve bizi ayıran duvarlar olmasaydı, küçük sohbetlerden ibaret kalırdı.

Tarih kitaplarının sayfalarını dolduran bir sürü ünlü kişi hakkında yazmaktan kendimi alamıyorum. Onlar genelde kendi öyküleriyle ilginçtir, yaşadıkları zamanı anlamamıza yardımcı olurlar. Fakat tarih sadece büyük adamların, kraların, imparatorların ve benzerlerinin yaptıklarının kayda geçirilmesinden ibaret değildir. Öyle olsaydı şimdi çoktan dükkânı kapatıp gitmesi gerekirdi. Fakat gerçek büyük adamlar, kadınlar gösteriş yapmak için tabii ki tahtlara, taçlara,

takılara ya da unvanlara ihtiyaç duymazlar. Çıplaklıklarını örtmek için üniformalar giyenler, kendi üzerlerinde bir şeye sahip olmayan krallar, prenseslerdir. Ne yazık ki çoğumuz bu görünürdeki gösterişe aldanırız, yani "Kraldan başka bir şey olmayan taçlı birine soylu demek" yanılışına kapılırız.

Gerçek tarih oradaki buradaki birkaç birey ile değil bir ulusu kuran, emek veren, hayatın lükslerini ve gerekliliklerini çalışanlarla birlikte üreten, binlerce değişik yoldan birbirlerine tepki veren insanlar üzerinde yoğunlaşmalı. Böylesi bir insanın tarihi gerçekten büyüleyici bir öykü olabilir. Böylesi bir tarih, çağlar boyu insanın doğa ve doğadaki unsurlara; vahşi hayvanlara ve ormanlara ve en önemlisi ve zoru olan, kendi cinsinden olup onu kendi çıkarı için bastırmaya ve sömürmeye çalışanlara karşı mücadelesinin öyküsü olurdu. Bu tarih, insanın yaşam mücadelesinin tarihidir. Ve yaşamak için yiyecek, barınak ve soğuk iklimlerde giyecek gereklidir; bu gereklilikleri denetim altında tutanlar insanlar üzerinde egemenlik kurdular. Hükümdarlar ve patronlar otoriteye sahiptirler çünkü yaşamın bazı temel kaynaklarını denetim altında tutarlar; bu denetim insanları itaat etmeye mecbur bırakacak gücü onlara verir. Ve böylece aslında çalışmadan kazanan küçük bir kesim ile çalışan ama çok az kazanan geniş kitlelerin tuhaf görünümü ile karşı karşıya kalırız.

Yalnız avlanan yabani, giderek bir aile oluşturur; bütün ev halkı birlikte ve birbirleri için çalışır. Birçok ev halkı kasabaları oluşturmak için işbirliği yapar; işçiler, tüccarlar ve diğer kasabaların esnafları esnaf loncalarını oluşturmak için bir araya gelirler. Kademeli olarak toplumsal birliğin büyüdüğünü görürüz. Başlangıçta, bu birlik bireyseldi, yabaniydi. Ortada hiçbir toplum türü yoktu. Bu toplumsal birlik neden büyüdü? Büyümeye ve işbirliğine zorlayan bir yaşam mücadelesi içinde büyüdü; ortak düşmana karşı savunmada işbirliği yapmak, saldırıda tek kişiden çok daha etkili olmak için büyüdü. Çalışmada işbirliği ise daha da etkindi. Birlikte çalışırken ürettikleri besin ve gereksinimler yalnız ürettiklerinden daha fazlaydı. Çalışmadaki bu işbirliği ekonomik birimin de evrildiği, kendisi için avlanan yabani bireyden büyük gruplara geçildiği anlamına geliyordu. Gerçekten de, toplumun ve toplumsal birimin yaşamak için verdiği mücadele ile aralıksız desteklenen ekonomik birimin büyümesi, muhtemelen toplumun, toplumsal birimin büyümesinin bir sonucudur. Tarihin uzun dönemleri boyunca neredeyse bitmek tükenmek bilmeyen bu çatışma, acı ve bazen de gerilemenin tam ortasında büyümeyi görüyoruz. Fakat bu büyümenin ister istemez dünyanın çok ilerlediği ya da eskisinden çok daha mutlu bir yer olduğu anlamına geldiğini sanma. Belki eskisinden daha iyidir, fakat kusursuz olmaktan çok uzak, her yerde yeteri kadar sefalet var.

Bu ekonomik ve toplumsal birlikler büyüdükçe hayat çok daha fazla karmaşıklaşır. Ticaret artar. Takas hediyeinin yerini alır, sonra para gelip tüm bu

işlemleri kökten değiştirir. Ticaret gelişir gelişmez, altın ve gümüş madeni paralar değişimi kolaylaştırdı. Sonrasında bozuk para bile her zaman kullanılmadı, insanlar simgeleri kullandı. Ödeme sözü veren bir parça kâğıt yeterince geçerli sayıldı. Böylece banknotlar ve çekler kullanılmaya başlandı. Bu kredi ile iş yapma anlamına gelir. Kredinin kullanımı ticarete büyük oranda yardımcı oldu. Bildiğin gibi, çekler ve banknotlar genellikle günümüzde de kullanılır, titiz insanlar çanta dolusu altın ve gümüşü yanlarında taşımazlar.

Tarih sönük geçmişin dışına taşıp ilerlerken, insanların çok daha fazla ürettiğini, farklı ticaretlerde uzmanlaştıklarını, kendi aralarında malları değiş tokuş ederek ticareti geliştirdiklerini görüyoruz. Buhar makinesinin icadından sonra, özellikle son yüzyıl içinde yeni, daha da gelişkin iletişim araçlarını görüyoruz. Üretim büyürken, dünyanın refahı arttı, en azından bazı insanlar daha fazla boş zamana sahip oldular. Uygarlık adı verilen şey, böyle gelişiyor.

Bütün bunlar olurken insanlar aydınlanmış ve ilerlemiş çağ ile modern uygarlığımızın mucizeleriyle; gelişkin kültürümüz ve bilimimizle övünürler ama fakir ise fakir ve sefil kalmaya devam ederler; büyük milletler birbirleriyle savaşır ve milyonları katlederler; bizimki gibi büyük ülkeler de yabancılar tarafından yönetilirler. Kendi evimizdeki sorunlarda bile özgür değilken uygarlığın bize ne yararı var? Fakat şimdi ayağa kalktık ve canlıyız.

Her birimiz bu büyük maceraya dâhil olurken ve sadece Hindistan'ın değil tüm dünyanın değişim sürecinde olduğunu görürken, heyecan verici yıllarda yaşadığımız için ne kadar şanslıyız. Sen de şanslı bir kızsın. Rusya'da yeni bir çağı getiren büyük devrimle aynı ayda, aynı yılda doğdun; şimdi kendi ülkendeki devrime tanık oluyorsun, belki yakında devrimin bir aktörü olacaksın. Tüm dünyada sorunlar var, değişim yaşanıyor. Uzakdoğu'da Japonya Çin'in gırtlığına sarıldı; Batı'da, aslında tüm dünyada eski sistem sendeliyor, çöküşe doğru yol alıyor. Ülkeler silahsızlanmayı konuşuyor ama birbirlerine kuşku ile bakmaya devam ediyor, silah bırakmıyorlar. İşte bu, dünyaya uzun süredir egemen olan kapitalizmin alacakaranlığıdır. Ve kapitalizm çöktüğünde, yanında bir sürü şeytani şeyi de alıp götürecektir.

23. BİR İNCELEME

29 Mart 1932

Yüzyıllar içindeki yolculuğumuzda nerelere geldik? Mısır'ın, Hindistan'ın, Çin'in, Knossos'un eski günlerine bir nebze değindik. Mısır'ın, piramitleri yaratan, giderek gerileyen, gücünü yitiren, canlılıktan yoksun, biçimlere ve simgelere dönüşen, silik bir gölgeyi çağrıştıran kadim, olağanüstü uygarlığını gördük. Yunan anakarasından gelen kardeş ırklar tarafından yakılıp yıkılan Knossos'u gördük. Çin'de ve Hindistan'da, elde fazla malzeme olmadığı için, haklarında daha fazla şey bilemediğimiz, uzaklarda, gölgede kalan ama o günlerde bile üstünlüğünün ayırdındaki uygarlıklardan kesitlere göz atarken iki kıtayı binlerce yıldan beri birbirine bağlayan kopmaz kültürel bağları hayretle gözledik. Mezopotamya'da, birbirinin ardından bir süre gelişip serpilen ardından ötekilerin kaderini paylaşan imparatorluklardan kesitler gördük.

MÖ 500-600 yılları arasında birçok değişik ülkede ortaya çıkan birçok büyük düşünürle ilgili bir şeyler söyledik: Hindistan'da Buda ve Mahavira, Çin'de Konfüçyüs ve Lao Tse, İran'da Zerdüş, Yunanistan'da Pisagor... Buda'nın Hindistan'daki eski Vedic dininin var olan biçimlerine, öğretilerine karşı çıktığını saptadık. Kitlelere her türlü şeyin yukardan dayatıldığını, akıllarının hurafelerle çelindiğini saptayan Buda kast sistemine saldırdı, eşitliği savundu.

Sonra Asya ile Avrupa'nın kesiştiği Batı'ya döndük, İran'ın, Yunanistan'ın talih çizgisinin izini sürdük; İran'da büyük bir imparatorluğun yükselişini, "kraların kralı Darius"un imparatorluğunu Hindistan'a, Sind'e¹ kadar genişlettiğini, bu imparatorluğun Yunanistan'ı nasıl yutmaya çalıştığını ama çok şaşırtıcı da olsa, küçük şeylerin savaşabileceğini, kendi topraklarını koruyabileceğini

1 Sind: Bugünkü Pakistan'ın dört eyaletinden biri olan bölgeye verilen ad.

gördük. Ardından, bir sürü dâhinin, büyük adamın yaşadığı, en üst düzeyde sanat, edebiyat ürettiği Yunan tarihinin kısa ama parlak yıllarının izini sürdük.

Yunanistan'ın altın çağı uzun sürmedi. Makedonyalı İskender, Yunanistan'ın ününü fetihlerle uzaklara taşıdı ama bu seferle birlikte Yunanistan'ın üst kültürü giderek soldu. İskender İran İmparatorluğu'nu yerle bir etti, hatta bir fatih olarak Hindistan sınırlarını aştı. Hiç kuşkusuz büyük bir komutandı ama hakkında yayılan söylenceler sayesinde, pek de hak etmediği bir üne ulaştı.

Günümüzde eğitilmiş kişiler, Sokrates, Platon, Fidias, Sofokles ya da Yunanistan'ın öteki büyük adamları hakkında bir şeyler bilirler. Ama İskender hakkında kim bir şeyler duydu ki? İskender aslında pek de fazla bir şey yapmadı. Pers imparatorluğu yaşanmıştı, çatırdıyor, uzun süre ayakta kalacak gibi görünmüyordu. İskender'in Hindistan'a seferi sadece bir akındı, fazla bir anlam ifade etmiyordu. Belki de İskender daha fazla yaşamış olsaydı, daha somut işler başarabilirdi. Ama genç yaşta ölünce imparatorluğu hemen parçalara ayrıldı. İmparatorluğu uzun sürmemesine rağmen, ismi kalıcı oldu.

İskender'in Doğu'ya seferinin bir büyük etkisi, Batı ile Doğu arasında kurulan sıcak temas oldu. Çok sayıda Yunan, Doğu'ya gitti, eski kentlere ya da kendilerince kurulan yeni kolonilere yerleşti. Doğu ile Batı arasında İskender'den önce de temas ve ticaret vardı. Ama İskender'den sonra bunlar büyük bir artış gösterdi. İskender'in istilasının bir başka etkisi Yunanlar için büyük talihsizlikti. Bir teoriye göre İskender'in askerleri Mezopotamya bataklıklarında kaptıkları sıtmanın sivrisinek yumurtalarını Yunanistan'a taşımışlardı. Sıtma, yayıldığı Yunanistan'da ırkı zayıflattı, güçsüzleştirdi. Ama bu sadece bir teoridir, doğruluğu kesin değildir.

İskender'in imparatorluğu kısa ömürlü oldu. Ama ondan boşalan coğrafyada birçok küçük devlet kuruldu. Bunların arasında Mısır'daki Ptolemyler ve Batı Asya'daki Seleucuslar dikkati çekiyordu. Hem Ptolemy hem de Seleucus İskender'in generalleriydi. Seleucus Hindistan'a çengel altı fakat Hindistan'ın kendisine sert bir karşılık verebileceğini, şaşırarak da olsa fark etti. Chandragupta Maurya, kuzeyin tamamında ve Hindistan'ın ortasında güçlü bir devlet kurmuştu. Chandragupta'dan ve onun ünlü Brahman bakanı Chanakya'dan ve onun yazdığı *Arthashastra* adlı kitaptan sana daha önce söz etmiştim. Şanslıyız, bu kitap bize 2200 yıl öncesinin Hindistan'ı hakkında esaslı genel bir fikir veriyor.

Geçmişe bakışı tamamladık. Ashoka'nın Maurya devleti ile devam edeceğiz.

ASHOKA TANRILARIN SEVGİLİSİ

30 Mart 1932

Korkarım ki kralların ve prenslerin aleyhinde konuşmayı biraz fazla seviyorum. Onların kendilerine hayranlığını ya da saygılarını küçümsüyorum; ancak şimdi kral olmasına rağmen müthiş ve hayranlığa layık olan bir adama geliyoruz. O, Chandragupta Maurya'nın torunu Ashoka'ydı. H. G. Wells'in *Tarihin Ana Hatları* kitabında "On binlerce hükümdar ismi ve onların ihtişamları arasında Ashoka'nın ismi bir yıldız gibi parlar. Volga'dan Japonya'ya kadar onun adı hâlâ onurlandırılır. Çin, Tibet ve hatta onun doktrinini terk etmesine rağmen Hindistan bile, onun yüceliğinin geleneğini korur. Bugün onun anısını yaşatan insan sayısı, Konstantin¹ ve Şarlman'ın² ismini duymuş olanlardan daha fazladır" demektedir. Bu methiye gerçekten hak edilmiştir. Bir Hintli için, Hindistan tarihinin bu dönemini düşünmek ayrı bir zevktir.

Chandragupta, Hristiyan dönemi başlamadan yaklaşık 300 yıl önce öldü. O, görevini 25 yıllık sakin bir saltanat sürdürecektir olan oğlu Bindusara'ya devretti. Bindusara, Yunan dünyasıyla olan ilişkilerini sürdürdü ve Mısırlı Ptolemy ve Batı Asyalı Seleucus'un oğlu Antiochus'un elçileri onun makamına geldi. Dış dünyayla ticaret vardı. Mısırlıların kumaşlarını boyamak için Hindistan'dan aldıkları çividi kullandıkları söylenir. Aynı zamanda onların mumyalarını da Hint kumaşlarına sardıkları söylenir. Bihar'da keşfedilen bazı eski kalıntılar burada Maurya döneminden önce bile bir çeşit camın yapıldığını gösterdi. Chandragupta'nın makamına gelen Yunan elçisi Megasthenes'in Hintlilerin güzellik ve şıklık sevgisi, özellikle boyu uzatan ayakkabı kullanımıyla ilgili

-
- 1 Konstantin: I. Konstantin (272-337), Roma İmparatoru, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun ve İstanbul'un kurucusu.
 - 2 Şarlman (Charlemagne 742-814): Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kurucusu. Frank ve Lombard Kralı.

notlarının olduğunu bilmek ilgini çekecektir. Yani yüksek topuklar tamamen modern bir keşif değildir.

MÖ 268'te Kuzey ve Orta Hindistan'ın tamamını kaplayan ve Orta Asya'ya kadar uzanan büyük imparatorluğun başına Bindusara'nın halefi Ashoka geçti. Güneydoğu ve güneyde kalan kısımları imparatorluğa kazandırma arzusuyla, saltanatının dokuzuncu yılında Kalinga fethine başladı. Kalinga Hindistan'ın doğu kıyısında Mahanadi, Godavari ve Kistna nehirleri arasında yer alır. Kalinga halkı cesurca savaştı; fakat korkunç katliamlar sonucu bastırıldılar. Bu savaş ve katliam Ashoka'yı derinden etkiledi ve Ashoka bu yüzden savaştan, savaş işlemlerinden tiksindi. Bu andan itibaren onun için savaş olmadı. Güneydeki küçük bir tepe dışında neredeyse tüm Hindistan onun kontrolündeydi. Bu küçük yerin fethini tamamlaması kolaydı ama kendini tuttu. H. G. Wells'e göre, zaferden sonra savaşmayı tamamen bırakan tarihteki tek askeri hükümdardı.

Şanslıyız ki, Ashoka'nın neler yaptığını ve düşündüğünü kendi kelimeleriyle bilebiliyoruz. Kayalar ve metallere oyulmuş sayısız fermanla halkına ve gelecek nesillere bıraktığı mesajlara sahibiz. Allahabad Kalesinde bunun gibi bir Ashoka sütunu biliyorsun. Bizim bölgemizde böyle birçok sütun var. Bu fermanlarda Ashoka bize savaşta ve fetihle yapılan kısımlardan duyduğu korkuyu ve pişmanlığı anlatır. Tek doğru fethin, öz benliğin fethi ve Dharma³ tarafından insanların kalbinin fethi olduğunu söyler. Bu fermanlardan bazılarını senin için alıntılıyayım. Onlar senin Ashoka'ya daha yakın olmanı sağlayacak.

"Kalinga kutsal ve merhametli majestesi tarafından fethedildi. Yüz elli bin kişi orada tutsak edildi, yüz bin kişi katledildi ve daha çokları da hayatını kaybetti. Kalinga'nın ilhakından hemen sonra, kutsal majeste gayretle din hukukunu (Dharma) korumaya başladı. Böylece kutsal majestenin Kalinga'yı fethettiği için pişmanlığı ortaya çıktı; çünkü daha önce fethedilmemiş bir ülkenin fethi katliam, ölüm ve halkını tutsaklığa taşımayı içerir. Bu kutsal majeste için derin bir üzüntü ve pişmanlık meselesidir."

Ferman, Ashoka'nın artık daha fazla katliamın ya da esaretin yüzde ya da binde birine bile müsamaha etmeyeceğini söyleyerek devam eder.

"Üstelik Kutsal majestelerine karşı bir hata işlenirse o bile mümkün olduğu kadar anlayışla karşılanacaktır. Kutsal majeste egemenliği altındaki orman halkına bile nazik davrandı ve onların doğru biçimde düşünmesi için çalıştı, bunu yapmasaydı, her şey başa dönerdi. Kutsal majeste için tüm yaşayan varlıklar güvenlik, irade, huzur ve sevince sahip olmalıydı."

Ashoka gerçek fethin sorumluluk veya dindarlık kanunlarının insanların kalplerini fethetmesinden oluştuğunu açıklamaya devam eder ve böyle gerçek

3 Dharma: Hint mistisizminde çok farklı anlamda kullanılmakla beraber buradaki anlamı, Buda'nın kişiyi aydınlanmaya ulaştıran öğretileridir.

fetihleri sadece kendi egemenliği altında değil, uzak krallıklarda da kazandığını söyler.

Bu fermanlarda sürekli kaynak verilen kanun Buda'nın Kanunu'ydu. Ashoka coşkulu bir Budist haline geldi ve Dharma'yı mümkün olduğunca yaymaya çalıştı. Ama baskı ya da zorlama yapmadı. Sadece din değiştirmeyi amaçlayan insanların kalbini kazandı. Din adamları nadiren Ashoka kadar hoşgörüyü sahip olmuştur. İnsanları kendi inançlarından döndürmek için kullandıkları zorlama, terör ve dolandırıcılıktan nadiren vicdan azabı duyuyorlardı. Tarihin tamamı dini zulüm ve din savaşlarıyla doludur, din ve tanrı adına dökülen kan başka herhangi bir isim adına dökülenden daha çoktu.

Fermada, tanrıların sevgilisi (devanampriya) olarak adlandırılan Ashoka, Asya'nın batısına, Afrika ve Avrupa'daki krallıklara habercilerini ve elçilerini gönderdi. Hatırlayacaksın, Sri Lanka'ya abisi Mahendra ve kız kardeşi Sanghamitra'yı göndermişti ve onların kutsal peepal⁴ ağacının bir dalını da Gaya'dan oraya taşıdıkları söylenir. Anuradhapura tapınağında gördüğümüz peepal ağacını hatırlıyor musun? Bu ağacın o daldan büyüyen ağaç olduğunu söylemişlerdi.

Hindistan'da Budizm hızlıca yayıldı. Dharma; Ashoka için hakikat, sadece anlamsız duaların tekrarı, pujaaların performansları ve seremonilerden ibaret olmadığı; iyi şeylerin yapılması, sosyal gelişim anlamına geldiği için tüm ülkede halka açık bahçeler, hastaneler, çeşmeler ve yollar yapıldı. Kadınların eğitimi için özel hükümler verildi. Dört büyük üniversite şehri -Taxila, Mathura, Ujjain ve Nalanda- sadece Hindistan'dan değil Çin ve Batı Asya gibi uzak ülkelerden de öğrenciler çekti ve bu öğrenciler Buda'nın öğretilerinin mesajını kendi evlerine taşıdılar. Ülkenin her yerinde Vihara olarak adlandırılan büyük manastırlar yükseldi. Görünen o ki Pataliputra ya da Patna çevresinde bunlardan o kadar çok vardı ki tüm bölge Vihara olarak bilinmeye başladı, şimdi de Bihar diye adlandırılıyor. Ancak genellikle olduğu gibi, bu tapınaklar da kısa süre içinde öğretim ve düşünme ilhamını kaybetti, insanların belli ayinleri ve duaları tekrar ettiği yerler haline geldi.

Ashoka'nın yaşamı koruma tutkusu hayvanlara da uzandı. Onlar için hastaneler inşa edildi ve hayvanların kurban edilmesi yasaklandı. Bu her iki konuda da bizim zamanımızın ilerisindeydi. Maalesef hayvanların kurban edilmesi hâlâ yaygın ve dinin tamamlayıcı bir parçası olarak görülüyor, hayvanlara muameleyle ilgili çok az hüküm var. Ashoka'nın örneği ve Budizm'in yayılması vejetaryenliğin popüler olmasını sağladı. O zamana kadar, Hindistan'da Kshatriyalar ve Brahmanlar genellikle et yer ve şarap, alkollü içecekler tüketirlerdi. Hem et hem de şarap tüketimi azaldı.

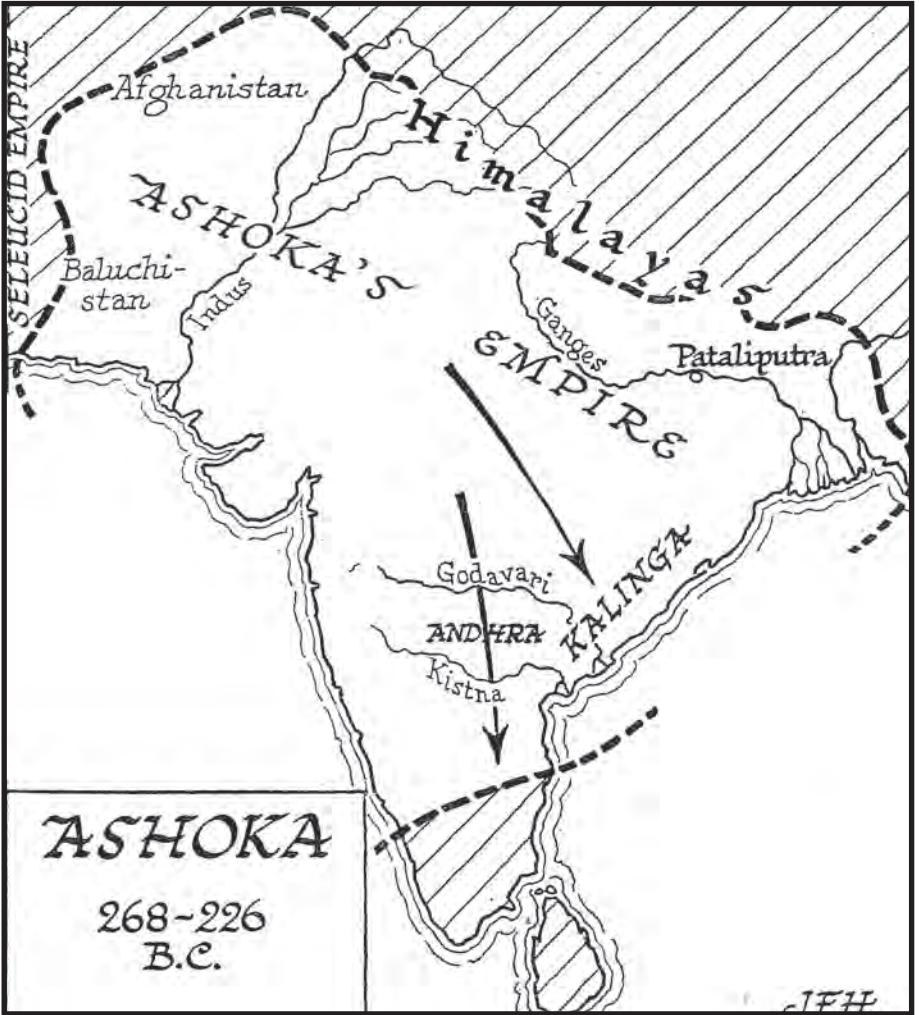
4 Peepal: Bilgelik ağacı (Bodhi tree).

38 yıl boyunca yönetimde kalan Ashoka, kamu yararını barışçıl şekilde sağlamak için elinden geldiğince çalıştı. O, halk için her zaman hazırdu: "Her zaman ve her yerde, ister yemekten ister kadınların dairesindeyken, odamda ya da tuvaletimde, arabamda ya da sarayımın bahçelerinde görevli haberciler beni daima halkla ilgili bilgilendirmeli." Eğer herhangi bir sorun ortaya çıkarsa, ona anında bir rapor hazırlanmalı, "herhangi bir saatte veya herhangi bir yerde" onun söylediği gibi "devlet için çalışmalıyım".

Ashoka MÖ 226'da öldü. Ölmeden bir süre önce Budist rahibi oldu. Biz Maurya zamanından çok az kalıntıya sahibiz. Ancak Hindistan'daki Aryan medeniyetinden kalan en eski keşfe sahibiz. Benares yakınındaki Sarnath'daki çok güzel Ashoka sütununu tepesindeki aslanlarıyla görebilirsin. Ashoka'nın başkenti olan büyük Pataliputra şehrinden hiçbir şey kalmadı. Hatta 1500 yıl önce, Ashoka'dan 600 yıl sonra, bir Çinli gezgin olan Fa-Hien⁵ orayı ziyaret etti. Şehir gelişmiş ve zenginleşmişti; ama o zaman bile Ashoka'nın sarayı harabeye dönmüştü. Hatta bu harabeler Fa-Hien'i bile derinden etkiledi, seyahat kayıtlarında onların insan eseri gibi görünmediğini söyledi.

Büyük taşın saray arkasında iz bırakmadan gitti ama Ashoka'nın hatırası tüm Asya kıtasının üzerinde yaşıyor ve fermanları hâlâ bizimle anlayabileceğimiz ve takdir edebileceğimiz bir dilde konuşuyor. Ve hâlâ onlardan çok şey öğrenebiliriz. Bu mektup uzamış ve seni yormuş olabilirim. Ashoka'nın fermanından aldığım ufak bir alıntıyla mektubu bitiyorum: "Tüm mezhepler saygıyı hak eder. Böylece bir adam kendi mezhebi için çalıştığında diğer mezheplerden insanlara da hizmet eder."

5 Fa-Hien: Faxian. Çinli Budist gezgin. 399-412 yılları arasında Pekin, Pakistan, Hindistan, Nepal, Bangladeş ve Sri Lanka'da Budist metinleri toplamıştır.

Ashoka İmparatorluğu

ASOKA'NIN DÖNEMİNDE DÜNYA

31 Mart 1932

Ashoka'nın uzak ülkelere misyonerler ve elçiler gönderdiğini, bu ülkelerle Hindistan arasında süren temas ve ticaret ilişkilerinin var olduğunu gördük. Doğal olarak, o günlerdeki bu ilişkilerden ve ticaretten bahsederken, bunların bugün bildiklerimize benzemediğini hatırlıyor olmalısın. İnsanlar ve tüccarlar için trenle, gemiyle ve uçakla ticaret yapmak artık yeterince kolay; ne var ki uzun zaman önce her yolculuk tehlikeli ve uzundu, sadece maceraperest ve cesur kişiler böyle girişimlerde bulunurlardı. O nedenle o zamanki ve bugünkü ticaret arasında karşılaştırma olamaz.

Ashoka'nın kastettiği "uzak ülkeler" nerelerdir? Onun zamanında dünya neye benziyordu? Mısır ve Akdeniz kıyısı dışında Afrika hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Kuzey, Orta ve Doğu Avrupa veya Kuzey ve Orta Asya'yı çok az biliyoruz. Amerika hakkında da hiçbir şey bilmiyoruz; fakat birçok insan Amerika kıtasında ilk çağlardan beri son derece gelişmiş bir uygarlığın var olduğunu düşünüyor. 15. yüzyılda Kolomb, Amerika'nın çok sonra keşfedildiğini söyledi. O zamanlar Peru, Güney Amerika ve çevresindeki kentlerde yüksek bir uygarlığın var olduğunu biliyoruz. Öyleyse, MÖ 3. yüzyılda, Ashoka Hindistan'a hâkimken, eğitilmiş insanların Amerika'ya yerleşip iyi örgütlenmiş toplumlar oluşturmuş olmaları mümkündür. Ancak biz onlar hakkında bilgiye sahip değiliz ve bu konuda tahmin yürütmenin yararı da yok. Onlardan bahsettik çünkü bizler, uygar insanların sadece dünyanın duyduğumuz ve okuduğumuz kısmında yaşadığını düşünme eğilimindeyiz. Avrupalılar için, uzun yıllar boyunca antik dönemde tarih, sadece Yunan, Roma ve Yahudilerin tarihi anlamına geliyordu. Onların düşünme tarzına göre, o günlerde dünyanın geri kalanı barbarlık içinde yaşıyordu. Sonraları, âlimleri ve arkeologları, onlara Çin, Hindistan ve diğer ülkelerden bahsettiklerinde bilgilerinin ne kadar sınırlı olduğunu keşfettiler.

Bu nedenle bizler dikkatli olmalı, sınırlı bilginizin tüm dünyayı kapsadığını düşünmemeliyiz. Buna rağmen şu an için biz, Ashoka'nın antik dünyasını (yani MÖ 3. yüzyıl); esas olarak Avrupa, Afrika, Akdeniz ülkeleri ve Batı Asya, Çin ve Hindistan'ın oluşturduğunu söyleyebiliriz. Çin'in Batı'yla ve hatta Batı Asya ile dolaysız ilişkileri az çok kesikti, Batı'da Çin hakkında hayali fikirler hâkimdi. Hindistan, Batı ve Çin arasındaki temas noktası olarak görünüyordu.

İskender'in ölümünden sonra onun imparatorluğunun, generalleri arasında bölüşüldüğünü gördük. Üç büyük parçaya bölünmüştü: Batı Asya, İran ve Mezopotamya'yı Seleucuslar, Mısır'ı Ptolemyler ve Makedonya'yı da Antigonuslar ele geçirmişti. İlk ikisi uzun zaman devam etti. Hatırlayacaksınız, Seleucuslar Hindistan'ın komşusuydu ve Hindistan'dan küçük bir parçayı kendi topraklarına eklemeyi isteyecek kadar da açgözlüydüler; ama Seleucus, onu geri püskürten ve şimdiki Afganistan kadar olan kısımdan vazgeçmesini sağlamış olan Chandragupta ile çok kez bir araya geldi.

Makedonya daha az şanslıydı. Galyalılar ve Kuzeyliler tarafından yağmalandı ve imparatorluğun sadece bir bölümü Galyalılara karşı dayandı ve bağımsızlığını sürdürdü. Bu, bugün Türkiye olarak bilinen Anadolu'daki Bergama'ydı. Küçük bir Yunan devletiydi; ancak 100 yıldan fazla süre Yunan kültürünün ve sanatının evi oldu; güzel binalar, kütüphaneler ve müzeler burada yükseldi. Denizin karşısındaki İskenderiye'nin küçük çaplı bir rakibiydi.

İskenderiye, Mısır'daki Ptolemy'in başkentiydi. Antik dünyada büyük ve ünlü bir şehir haline geldi. Atina'nın göz kamaştıran güzelliği büyük ölçüde azaldı ve yavaş yavaş İskenderiye Yunan dünyasının kültür merkezi olarak onun yerini aldı. İskenderiye'nin müthiş kütüphanesi ve müzesi uzak ülkelerden öğrencileri kendine çekti ve onlar felsefe, matematik, din ve diğer konularda tartışıp antik dünyanın zihnini doldurdu. Senin ve okula giden her kız ve erkek çocuğun adını duymuş olduğu Öklid, İskenderiye'nin sakinlerindendi ve Ashoka'nın çağdaşıydı.

Ptolemy, bildiğin gibi, Yunandı ama Mısır'a ait birçok yöntem ve geleneği benimsediler. Bazı eski Mısır Tanrılarını bile kabul ettiler. Homeros'un destanlarında eski Yunan'daki Jüpiter, Apollon ve diğer tanrı ve tanrıçaları, Mahabharata'daki Hint tanrıları gibi, isimleri değiştirilmiş olarak, farklı biçimlerde çok sık gösterilmiştir. Eski Mısır'ın tanrı ve tanrıçaları; İsis, Osiris, Horus ve Eski Yunan tanrıları arasında bir karışma ve birleşme vardı, yeni tanrılar çok sayıda inanan tarafından öne çıkarıldı. Onlar için, puyla ilgili olduğu sürece kimin önünde eğildiklerinin, ibadetin karşılığını vermenin ve hangi isimle bilindiğinin ne önemi vardı?

İskenderiye aynı zamanda büyük bir ticaret merkeziydi ve uygar dünyanın diğer bölümlerinden tüccarlar buraya gelirdi. Hintli tüccarların İskenderiye'de bir koloni oluşturduğu söylenir. İskenderiyeli tüccarların Güney Hindistan'da Malabar kıyısında bir yerleşimleri vardı.

Mısır'dan çok uzakta olmayan, Akdeniz'in karşısındaki Roma daha o zamanlar çok büyümüşü ve kader onu daha büyük ve daha güçlü olmaya zorluyordu. Karşısında, Afrika kıyısında yer alan Kartaca, Roma'nın rakibi ve düşmanıydı. Antik dünya hakkında herhangi bir fikre sahip olmadan önce onların hikâyesini uzun uzadıya ele almak zorundayız. Doğu'da Çin, Batı'daki Roma gibi büyüyordu. Biz dünyanın Ashoka'nın zamanındaki resmini uygun biçimde oluşturabilmek için bunu dikkate alacağız.

26.

ÇİNLİLER VE HANLAR

3 Nisan 1932

Sana geçen yılki mektubumda, Çin'in ilk zamanlarında Sarı Nehir'deki yerleşimlerden ve Hsia, Shang diğer adıyla Yin ve Chou gibi Çin'in ilk hanedanlardan söz etmiş, tarihin bu uzun dönemi boyunca Çin devletinin giderek nasıl büyüdüğünü ve merkezi bir devlete nasıl dönüştüğünü yazmıştım. Bu süreç, kâğıt üzerinde varlığını sürdüren Chou hanedanlığı döneminde merkezileşme durduğunda ve dağılma başladığında sürüyordu. Yerel bölgelerin küçük yöneticileri neredeyse bağımsız oldular ve birbirleriyle çatıştılar. Devlet işlerinin ters gidişi birkaç yüzyıl sürdükten sonra son buldu; Çin'de görülen her şey 100 yıllar ya da 1000 yıllar sürer. Bu yerel yöneticilerden biri olan Çin prensi eski ve köhne Chou hanedanını kovmayı başardı. Onun ataları Çin hanedanı olarak adlandırıldı ve ilginçtir ki Çin ismi de bu Çin ailesinden geliyor.

Çin'ler dönemlerine MÖ 265'ta başladılar. Bundan 13 yıl önce Hindistan'da Ashoka'nın hükümdarlığı başlamıştı. Bir başka deyişle, biz şu anda Ashoka'nın Çin'deki çağdaşlarıyla ilgileniyoruz. İlk üç Çin imparatorunun çok kısa süren saltanatları oldu. MÖ 246'da dördüncü hükümdar geldi. Dikkat çekici biriydi. Adı Wang Cheng'di ama sonra Shih Huang Ti¹ adını benimsedi ve genellikle "ilk büyük hükümdar" anlamına gelen ikinci ismiyle bilindi. İmparator kendi zamanına göre engin bir görüşe sahipti, geçmişe bağlı kalmadı. Gerçekten de, insanlara geçmişi unutturmak istedi; tarihin ilk büyük hükümdarla, yani kendisiyle başlamasını hayal ediyordu! Çin'de 2000 yıldan fazla bir süreden beri birbirini izleyen hükümdarların varlığı onun için çok önemli değildi. Hatta onların izleri belleklerden silinecekti ve sadece eski imparatorlar değil, geçmişin tüm diğer ünlü insanları unutturuldu. Emir o kadar ileri götürüldü ki

1 Shih Huang Ti: Çin Şi Huang. İlk Çin İmparatoru. Çin'e ismini veren hükümdardır.

özellikle tarih kitapları ve Konfüçyüs'ün klasikleri tamamen yakıldı. Sadece tıp ve bazı bilim kitapları bu saldırının dışında tutuldu. O, fermanında şöyle dedi: "Çağdaş dönemi küçültmek için eski zamanları kullananlar, ilişkide oldukları ile birlikte ölüme yollanacaktır." Ve sözünü tuttu. Kitapları saklamaya çalışan yüzlerce bilimadamı canlı canlı yakıldı. Anlaşılabacağı gibi, ilk İmparator iyi kalpli, yardımsever bir kişiydi. Geçmişte Hindistan'da çok övgü duyduğumda, sempatiyle olmasa da onu her zaman hatırlarım. Bizim insanlarımızın bazıları her zaman geçmişe bakıyor, geçmişe hep övüyor, her zaman onda esin kaynağı arıyor. Eğer geçmiş büyük başarıları esinlendiriyorsa, biz elbette ondan ilham almalıyız. Fakat devamlı geçmişe bakan her insan veya herhangi bir millet benim gözümde pek sağlıklı görünmez. Bir adamın da söylediği gibi, eğer biri devamlı geriye gitmeyi veya geçmişe bakmayı kast ediyorsa, başının arkasında gözlere sahip olmalı. Biz elbette geçmişimizi incelemeliyiz ve hayran olunacak kişilerin her birini takdir etmeliyiz ancak bizim gözlerimiz her zaman ileriye bakmalı ve adımlarımız ileriye gitmeli.

Şüphesiz ki, Shih Huang Ti barbarca bir yol izleyerek eski kitaplara sahip olanları ve bu kitapları okuyanları yaktı ya da gömdü ve sonuç olarak onun işlerinin hemen hepsi onunla birlikte yok oldu. Şimdiye kadarki Çin hanedanları arasında Çin en kısa süreliydirdi. Sana bahsetmiştim, bu hanedanların birçoğu yüzlerce yıl sürdü, bunlardan biri Çin hanedanının ataları aşağı yukarı 867 yıl hüküm sürdü. Ancak büyük Çin büyüdü, zafer kazandı, güçlü bir imparatorluğu yönetti, çürüdü ve son buldu. Bunların hepsi de topu topu elli yıl içinde oldu. Shih Huang Ti büyük imparatorlar sıralamasındaki ilk büyük imparatordu ve henüz onun MÖ 209'daki ölümünün üzerinden üç yıl geçmişken hanedanı sonlandı. Bundan sonra kitaplar ve Konfüçyüs'ün klasikleri saklandığı yerlerden çıkarıldı, önceki saygınlığını yeniden kazandı.

Bir yönetici olarak Shih Huang Ti, Çin'in sahip olduğu en güçlü hükümdarlardan biridir. O, birçok yerel yöneticinin hak talebine son verdi, feodalizmi zayıflattı ve güçlü bir merkezi hükümet kurdu. O, tüm Çin'i hatta Annam'ı² fethetti. Çin Seddi'nin yapımını başlattı. Bu pahalı bir işti; fakat Çinliler, savunma için güçlü bir ordu bulundurmak yerine onları yabancıların saldırılarından koruyacak olan bu duvarın yapımı için para harcamayı kabul ettiler. Çin Seddi büyük istilaları pek önleyemedi. Ancak küçük akınları durdurabilirdi. Bu gösterdi ki, Çinliler güçlerine rağmen barış istiyordu ve askeri zafere düşkün değillerdi.

İlk imparator Shih Huang Ti ölünce yerini alabilecek ikinci bir hanedan ortalıkta görünmüyordu. Onun döneminde Çin geleneksel olarak birliğe sahipti. Sonrasında sahneye diğer bir hanedan olan Han hanedanı çıktı. Bu hanedan 400 yıl süresince gelişti ve ilk imparatorları arasında kadın imparatorlar da

2 Annam: Bugünkü Vietnam.

vardı. Çin'in en güçlü ve en ünlü yöneticilerinden biri olan Wu-Ti altıncı sıradaydı. O, 50 yıldan fazla hükümdarlık yaptı. Devamlı olarak kuzeyden akın eden Tatarları yendi. Doğu'da Kore'den, Batı'da Hazar Denizi'ne kadar ulaştı, Çin imparatorlarının en güçlüsüydü ve Orta Asya'daki tüm kabileler onu üst kralları olarak kabul etti. Asya haritasına baktığında sen de onun muhteşem boyutlardaki etkisini anlayacak ve MÖ 12. yüzyıldaki Çin'in gücü hakkında bir fikre sahip olacaksın. Bu dönem boyunca biz Roma'nın ihtişamını çokça okuduk; tüm dünyayı Roma'nın gölgesinde bırakma eğilimideydik. Roma "dünyanın sahibi" olarak adlandırıldı. Roma o zamanlar çok gelişmişti; ancak asıl Çin muazzamdı ve çok daha güçlü bir imparatorluktu. Muhtemelen Wu-Ti'nin zamanında Çin ve Roma temas kurdular. Bugün İran ve Mezopotamya olarak adlandırılan bölgede yaşayan Partların alanında iki ülke arasında ticaret yapıldı. Sonrasında, Roma ile Partlar arasında savaş başladığında ticarete ara verildi. Bu yüzden Roma, denizden doğrudan ticaret yolunu denedi ve Roma gemileri gerçekten de Çin'e geldi; ama bu MS 2. yüzyıldaydı. Biz hâlâ milattan önceki çağlardayız.

Han hanedanı döneminde Budizm Çin'e geldi. Budizm, Hristiyan çağından önce de Çin'de biliniyordu; ama imparator bir gün mükemmel bir rüya gördüğünü ve rüyasında on altı uzun ayaklı ve başında ışık halkası olan bir adam gördüğünü söyledikten sonra Budizm yayılmaya başladı. Çünkü o bu sanrıyı Batı'da görmüş ve bu doğrultuda haberciler göndermişti. Haberciler Buda fikri ve Budist yazarlarla döndüler. Budizm, Hindistan sanatındaki etkisiyle Çin'e, Çin'den Kore'ye ve buradan da Japonya'ya geldi. Han dönemi boyunca dikkate değer iki önemli olay daha meydana geldi. Ahşap bloklardan matbaa sanatı icat edildi; ama yaklaşık 1000 yıldan fazla kullanılmadı. Çin yine de Avrupa'nın 500 yıl ilerisindeydi. İkinci kayda değer bilgi de devlet memurluğuna giriş için getirilen sınav sistemiydi. Çin devlet memuru atama sistemi o günlerde dikkate değerdi. Diğer ülkelerin memurları son dönemlere kadar en çok adam kayırmayla veya özel sınıfların, kastın dışından atanıyordu. Çin'de sınavı geçemeyen hiç kimse atanamıyordu. Bu ideal bir sistem değildi, bir insan Konfüçyüs'ün öğretileriyle sınavı geçebilir ancak bu iyi bir devlet memuru olacağı anlamına gelmez. Kayırmacılığa ve benzerlerine karşı bu sistem kapsamlı bir gelişme sağladı ve Çin'de 2000 yıl boyunca sürdü. Sistem ancak son zamanlarda sonlandırıldı.

27.

ROMA KARTACA'YA KARŞI

5 Nisan 1932

Şimdi Uzakdoğu'dan Batı'ya geçerek Roma'nın büyümesinin izini süreceğiz. Roma'nın MÖ 8. yüzyılda kurulduğu söylenir. Büyük olasılıkla Aryan soyundan olan ilk Romalıların Tiber'in¹ yakınlarındaki yedi tepenin üzerinde kurdukları bazı yerleşimler giderek bir kente dönüştü. Kent devleti İtalya'da, yarımada'nın güney ucuna, Sicilya'nın karşısındaki Messina'ya kadar büyüdü.

Yunan kent devletlerini hatırlayacaksınız. Yunanlar gittikleri yerlere kent devleti düşüncesini beraberlerinde götürdüler. Yunanlar bu düşüncüyü Yunan kolonilerinin ve kent devletlerinin bulunduğu Akdeniz çevresine en ufak ayrıntılarına kadar yerleştirdiler. Ama şimdi Roma'da çok farklı bir şeyle karşı karşıyayız. Baştan şunu söyleyelim: Roma galiba Yunan kent devletlerine benzemiyordu ama kısa sürede komşu kabileleri yenerek yayıldı. Böylece Roma devletinin toprağı büyüdü, İtalya'nın büyük bölümünü kapsadı. Bu kadar geniş bir alanda bir kent devleti olamazdı. Roma kentinden yönetiliyordu ve Roma'nın çok ilginç bir yönetim biçimi vardı. Büyük bir imparator ya da kral yoktu. Modern anlamda bir cumhuriyet de yoktu. Bununla birlikte yönetim, toprak sahibi zengin ailelerin hâkimiyetindeki bir tür cumhuriyetti. Yönetim Senato'nun eline verilmişti, Senato "konsül" adı verilen seçilmiş iki kişi tarafından atanıyordu. Uzun bir süre sadece soylular senatör olabildiler. Roma halkı iki sınıfa bölünmüştü: Patricianlar, zengin soylular; bunlar çoğunlukla toprak sahipleriydi ve plebler yani sıradan yurttaşlar. Roma devletinin ya da Roma Cumhuriyeti'nin tarihi, yüzyıllar boyunca bu iki sınıf arasındaki çatışmanın tarihidir. Bütün güç, kudret patricianların elindeydi, tabii gücün yanı

1 Tiber: Tiber Nehri. İtalya'nın en büyük üçüncü nehri. Roma şehrinden geçerek Tiren Denizi'ne dökülür.

sıra para da... Pleblerin ne gücü vardı ne parası... Plebler gücün bir miktarına sahip olabilmek için mücadele edip durdular, yavaş yavaş damlalar çanaklara düşmeye başladı. Pleblerin, çok uzun süre bir tür başarılı "işbirliğine hayır" mücadelesi yürütmesi ilginçtir, kaydetmeye değer. Topluca Roma'nın dışına çıkarak yeni bir kente yerleştiler. Bu patricianları çok korkuttu çünkü onlarsız yapamazlardı; uzlaştılar, pleblere ufak tefek imtiyazlar verdiler. Giderek bir pleb için üst rütbeli mevkilere yükselmenin hatta senatör olmanın yolu açıldı.

Patricianlarla pleblerin mücadelesinden söz edip duruyoruz, başka kimse yokmuş gibi davranıyoruz. Ama bu iki gurubun yanı sıra, Roma devletinde hiçbir hakka sahip olmayan pek çok sayıda köle vardı. Onlar yurttaş değildi, oy hakları yoktu. Onlar tıpkı köpekler ya da inekler gibi sahiplerinin özel, kişisel mülkleri idi. Sahiplerinin rızası olmadan satılamaz, cezalandırılmazlardı. Ancak belirli koşullarda serbest bırakılabilirlerdi. Serbest kaldıklarında azat edilmiş kişilerden oluşan özel bir sınıf yarattılar. Batı'da Antik dünyada kölelere her zaman çok talep olmuş, bu talebi karşılamak için dev köle pazarları kurulmuştu. Sefer heyetleri kadınları, erkekleri hatta çocukları uzak diyarlardan alıp getirip köle yapmak için yollara düştüler. Antik Yunan'ın ve Roma'nın, Antik Mısır'da olduğu gibi, gücü ve görkemi köleliğe dayalı bir sistem kurmuş olmalarından kaynaklanıyordu.

Hindistan'da da geçerli olan kölelik sistemi, bu tür bir sistem miydi? Büyük olasılıkla öyle değildi. Çin'de de öyle olmadı. Bu Antik Çin'de ya da Hindistan'da kölelik yoktu demek değildir. Ama var olduğu şekliyle bu kölelik daha çok hizmete yönelik türdendi. Birkaç hizmetçi köle kabul ediliyordu. Hindistan ve Çin köle emeğine yani toprakta ya da başka yerlerde çalışan dev guruplara sahip olmadılar gibi görünüyor. Bu yüzden bu iki ülke, köleliğin en aşağılayıcı görünümünden uzak kaldılar.

Roma böylece büyüdü, bundan yararlanan patricianlar daha zenginleştiler daha varlıklı hale geldiler. Bu arada plebler yoksul kalmaya devam ettiler. Patricianlar tepelerine biniyordu. En sonunda her ikisi de bir araya gelerek yoksul kölelerin tepesine bindiler.

Roma büyüdükçe nasıl yönetilecekti? Senato tarafından; söylemiştim. Senato'nun kendisi seçilmiş iki konsül tarafından atanıyordu. Konsülleri ise oy kullanan seçmenler seçiyordu. Başlarda Roma küçük bir kent iken, bütün seçmenler Roma'nın içinde ya da yakınında yaşıyorlardı. Bir araya gelmek ve oy kullanmak çok zor değildi. Şimdiki adıyla "temsili hükümetler" henüz gelişmemişti ve pek uygulanmıyordu. Şimdilerde, bildiğin gibi, her bölge Milli Meclis'e ya da Kongre'ye kendi seçtiği temsilcilerini yolluyor, böylece, bütün ulus küçük topluluklarca temsil ediliyor. Bu yol, öyle anlaşıyor ki, eski Romalıların yaşamına bir değişiklik getirmedi. Roma'da oy kullanmaya devam ettiler buna

karşılık uzak yerlerde yaşayanların oy kullanmaları nerdeyse imkânsızdı. Gerçekten de uzaklarda yaşayanlar ne olup bittiğinden pek haberli değillerdi. Ne gazete ne kitapçık ne de basılı malzeme vardı elde, zaten okuma yazma bilen insan sayısı da çok azdı. Diğer bir deyişle Roma'nın uzağında yaşayan kişilere tanınan oy hakkının onlara pratik bir getirisi yoktu. Seçme hakları vardı ama mesafeler bu hakkı ellerinden alıyordu. Yani Roma'da sadece bizatihi Roma kentinde yaşayan kişiler seçimlerde ve önemli kararların alınmasında pay sahibi idiler. Tahta perdenin arkasına geçerek açık havada oy kullandılar. Oy kullananların birçoğu yoksul pleblerdi. Gözlerini üst düzeydeki makamlara ve güce diken patricianlar kendilerine oy vermeleri için bu yoksul kişilere rüşvet dağıttılar. Yani Roma seçimlerindeki rüşvet ve dolambaçlı işler, günümüzdeki seçimleri aratmayacak düzeydeydi.

Roma'nın İtalya'da büyümesi gibi, Kartaca da Kuzey Afrika'da büyüyordu. Fenikelilerin soyundan gelen Kartacalılar gemicilik ve ticarete ustaydılar. Onların yönetimi de bir cumhuriyetti ama onlarınki Roma'dan da fazla zenginlerin cumhuriyetiydi, dev bir köle nüfusuna sahip bir kent devleti idi.

Roma ile Kartaca arasında, eski dönemlerde, Güney İtalya'da ve Messina'da Yunan kolonileri vardı. Ama Roma ve Kartaca, Yunanları oralardan söküp atma amacıyla birleşip bunda başarı kazanınca Kartaca Sicilya'yı aldı, Roma da İtalya çizmesinin ucuna kadar geldi. Ancak Roma ile Kartaca'nın ittifakı uzun sürmedi. Kısa süre içinde aralarında çatışma çıktı, düşmanlık gelişti. Dar bir denizin iki yakasında karşı karşıya gelen iki güç odağı için Akdeniz yeteri kadar büyük değildi. Her ikisi de tutku doluydu. Roma büyüyordu, gençliğine güveniyordu. Kartaca başlarda Roma'ya biraz tepeden baktı, denizler hâkimiyetinden emin göründü. İkisi tam 100 yıl boyunca, arada kimi barış dönemleri olsa da, birbirleri ile çatışıp durdular. Vahşi hayvanlar gibi savaştılar, nüfusun geniş kesimlerini sefaletle ittiler. Aralarında üç savaş çıktı; bunlara Pön Savaşları adı verilir. MÖ 264'ten 241'e kadar yirmi üç yıl süren İlk Pön Savaşı Roma'nın zaferiyle sonuçlandı. İkinci Pön Savaşı yirmi iki yıl sonra patlak verdi.

Kartaca, ünü tarihe geçen Hannibal isimli generalini yolladı. Hannibal tam on beş yıl boyunca Roma'yı uğraştırdı, Roma halkını çok korkuttu. Roma ordularını, özellikle MÖ 216'da Cannea'da büyük bir kıyım yaparak yenilgiye uğrattı. Ve bütün bunları, Romalılar denize hâkim oldukları için, kopuk olduğu Kartaca'dan fazla destek alamadan başardı. Ne var ki yenilgiye ve felakete rağmen, Hannibal'ın yarattığı sürekli tehdide rağmen, Roma halkı teslim olmadı, nefret ettiği düşmana karşı savaşı sürdürdü. Hannibal'le büyük bir savaşta karşı karşıya gelmekten çekinen Romalılar Hannibal'ı taciz ettiler, onun merkez ile iletişimini kopardılar. Bu şekilde savaşta kaçınmakla ünlenen Roma generali Fabius on yıl boyunca savaştan uzak durmayı başardı. İsmini büyük

biri, hatırlanmaya değer biri olduğu için değil, İngiliz dilinde bir sözcüğü, Fabian sözcüğünü doğurduğu için belirttim. Sorunu zorlamayan "Fabian" taktikler vardır, çatışmadan ya da krizden kaçınırlar, hedefe yavaş ilerlemeyi uygun görürler. İngiltere'de bir Fabian Cemiyeti vardır. Bu cemiyet sosyalizme inanır ama aceleyi ve ani değişikliği benimsemez.

Hannibal Roma'nın büyük bölümünü tarumar etti ama sonunda Roma'nın inatçılığı kazandı. Hannibal, MÖ 202'de Zama Savaşı'nı kaybetti. Bir oraya bir buraya kaçıp durdu; Roma'nın dinmeyen nefreti onu izleyip durdu. Sonunda kendisini zehirledi.

Roma'yla; yeteri kadar aşığılanan, artık Roma'ya kafa tutmayı aklından geçiremeyecek duruma sokulan Kartaca arasında, yarım yüzyıl barış hüküm sürdü. Böyle olsa da Roma hayatından memnun değildi, Kartacalıları üçüncü bir Pön Savaşı'na zorladı. Bu savaş büyük bir katliamla ve Kartaca'nın yerle bir edilmesiyle sonuçlandı.

28.

ROMA CUMHURİYETİ BİR İMPARATORLUĞA DÖNÜŞÜR

19 Nisan 1932

Kartaca'nın nihai (sonul) yenilgisinden, yakılıp yıkılmasından sonra, Roma Batı dünyasında en üst noktaya çıktı, rakipsiz hale geldi. Yunan devletlerini daha önce fethetmişti; şimdi ise Kartaca'nın hâkimiyetindeki topraklara da sahip oldu. İspanya İkinci Pön Savaşı'ndan sonra Roma'nın eline geçti. Yine de Roma hâkimiyeti sadece Akdeniz ülkelerini kapsıyordu. Avrupa'nın ortasının ve kuzeyinin tamamı Roma'dan bağımsızdı.

Roma'da zaferin ve fethin sonucu zenginlik ve şatafat fethedilen topraklardan altın ve köle yağdı. Peki, bunlar nereye gitti? Zengin soylu ailelerden oluşan Senato, daha önce belirttiğim gibi, Roma'da yönetim organıydı. Bu zengin kişiler grubu Roma cumhuriyetini, onun yaşamını denetim altında tutuyordu. Roma'nın gücü ve yaygınlığı arttıkça bu kişilerin zenginliği de arttı. Zenginler daha zengin olurken, yoksullar daha yoksullaştı. Köle nüfusu arttı, lüks ve sefalet iç içe geçti. Bunlar olursa, genellikle sorun çıkar.

Zenginler, halkı oyunlarla ve yarışlarla oyalamayla çalıştılar. Gladyatörler, seyircileri eğlendirmek için çatışmaya, birbirilerini öldürmeye zorlandılar. Çok sayıda köle ve savaş esiri sözüm ona spor adı verilen faaliyet içinde öldürüldü. Ama Roma devletindeki çatışmalar arttı. Ayaklanmalar ve katliamlar oldu, seçimlerde hile ve yolsuzluklar ortaya çıktı. Yoksul, kötü muamele gören esirler bile Spartaküs adındaki gladyatörün önderliğinde ayaklandılar. Acımasızca ezildiler; 6.000 esirin Roma'da Appian Yolu'nda¹ çarmıha gerildiği söylenir.

1 Appian Yolu: Roma'dan İtalya'nın batı kıyısı boyunca güneye uzanan, oradan doğuya dönerek Adriyatik denizi kıyısındaki Brindisi'ye, oradan da Otranto'ya varan 660 kilometrelik tarihi yol.

Maceracılar ve generaller giderek önem kazandılar, Senato'yu gölgelediler. İçsavaş ve yalnızlaşma ortaya çıktı, rakip generaller birbirleriyle çatıştılar.

Doğu'da Partlar'ın üzerine yollanan Roma birlikleri, MÖ 53'teki Carrhae Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğradı. Part birlikleri üzerlerine gelen Roma birliklerini darmadağın ettiler.

Romalı generaller kalabalığı içinde iki isim öne çıkıyordu: Pompey² ve Julius Caesar.³ Bildiğin gibi Julius Caesar, Fransa'yı ya da o zamanki adıyla Galya'yı ve İngiltere'yi fethetti. Pompey doğuya gitti ve orada bazı başarılar kazandı. Ama ikisinin arasında sert bir rekabet vardı. Her ikisi de hırslıydı, bir rakibi kabul lenemezdi. Her ikisi için de saygılı ifadeler kullanmakla birlikte, Senato geri çekildi. Caesar, Pompey'i yenilgiye uğratarak Roma dünyasının bir numaralı siması oldu. Ama Roma bir cumhuriyetti, resmen her şeyin başı olamazdı. Bu nedenle onu tahta çıkarmak için girişimler başladı. Aslında bunu istiyordu ama uzun cumhuriyetçi gelenek yüzünden tereddüt ediyordu. Gerçekten de bu gelenek çok güçlüydü, Forum'un⁴ merdivenlerinde Brutus⁵ ve ötekiler tarafından ölümle cezalandırıldı. Shakespeare'in⁶ Julius Caesar oyununu okumuş olmalısın, bu sahne orada temsil edilir.

Julius Caesar MÖ 44'te öldürüldü ama ölümü cumhuriyeti kurtaramadı. Caesar'ın evlatlığı ve büyük yeğeni Octavian ve arkadaşı Marc Antony, Caesar'ın ölümünün intikamını aldılar. Krallık geri döndü; Octavius devlet başkanı ilan edildi, cumhuriyet sonlandı. Senato varlığını sürdürdü ama eski gücü kalmamıştı.

Octavian birinci konsül olduğunda Augustus Caesar unvanını aldı. Ardından gelenlerin hepsi de sezar olarak çağrıldı. Tsar da⁷ Caesar sözcüğünden türetilmiştir. Kayser uzun süre Hintli bir sözcük de oldu: Kayser-i Rum ve Kayser-i Hind. İngiliz Kralı George şimdi Kayser-i Hint sıfatını kullanıyor. Alman kayseri gitti, Avusturya kayseri de... Türk kayseri de Rus çarı da... Geride Julius Caesar unvanını kullanan tek kişi olan İngiltere kralının, İngiltere'yi Roma için fet heden sezar adını taşıdığını görmek ilginçtir, gariptir.

Böylece Julius Caesar 'ın adı emperyal şaşaa sözcüğünün karşılığı oldu. Eğer Pompey onu Yunanistan'da yenilgiye uğratmış olsaydı, neler olacaktı? Büyük olasılıkla Pompey imparator olacak, Pompey sözcüğü imparator anlamına gele-

2 Gnaeus Pompeius Magnus (MÖ 106-MÖ 48): Romalı askeri ve politik lider.

3 Julius Caesar (MÖ 100-MÖ 44): Romalı askeri ve politik lider.

4 Forum: Roma döneminde, kamu işlerini konuşmak için halkın toplandığı alan.

5 Marcus Junius Brutus (MÖ 85-MÖ 42): Romalı askeri ve politik lider. Roma Cumhuriyeti diktatörü Julius Caesar'a karşı senatoda yapılan saldırı ile tanınır. Bazı kaynaklarda Julius Caesar'ın evlatlık oğlu bazı kaynaklarda ise öz oğlu olduğu söylenmektedir.

6 William Shakespeare: İngiliz şair, oyun yazarı ve oyuncu. İngilizce'nin en büyük yazarı ve dünyanın seçkin drama yazarı olarak kabul edilir.

7 Tsar: Çar.

cekti. O zaman Alman Pompey'imiz (II. Wilhelm) olacak hatta Kral George, "Pompey-i Hindi"ye dönüşecekti.

Roma devletinin dönüştüğü o günlerde -yani cumhuriyet bir imparatorluğa dönüşürken- Mısır'da güzelliği ile tarihe geçen bir kadın yaşıyordu. Cleopatra idi o kişi. İyi kokular saçan bir üne sahip değildi ama güzelliği ile tarihi değiş-tirme gibi bir özelliğe sahip olan az sayıda kadından biriydi. Julius Caesar Mısır'a gittiğinde bir genç kızdı o. Sonraları Marc Antonius'un yakın arkadaşı oldu ama ona pek iyi davranmadı. Gerçekten de ona hainlik yaparak, büyük bir deniz savaşının ortasında gemilerini alıp onu yalnız bıraktı. Ünlü Fransız yazarı Pascal⁸ uzun bir süre önce şunları yazmıştı: "Eğer Cleopatra'nın burnu biraz daha kısa olsaydı, yeryüzünün bütün çehresi değişecekti." Bu biraz abartma doğrusu. Dünya Cleopatra'nın burnunun uzunluğu ile çok değişmeyecekti. Ama Caesar'ın kendisini bir kral ya da imparator olarak düşünmeye başlaması, Mısır ziyaretinden sonraya rastlar. Mısır'da cumhuriyet yoktu, monarşi vardı; yönetici sadece yüce bir varlık olarak değil adeta bir tanrı gibi görülüyordu.

İskender'den sonra Mısır'a hâkim olan Yunan Ptolemyler birçok Mısır âdetini ve düşüncesini benimsediler. Bu nedenle, Ptolemy ailesine bağlı Cleopatra aslında Yunan'dı daha doğrusu Makedonya'lı bir prensesti.

Cleopatra'nın bu sürece katkıda bulunup bulunmadığı ayrı olmakla birlikte, Mısırlı tanrı-kral düşüncesi Roma'ya doğru yola çıktı, orada kendine yuva buldu. Julius Caesar'ın yaşamı boyunca bile, yani Cumhuriyet serpilirken, insanlar Caesar'ın heykeline tapındılar. Bunun nasıl Roma imparatorlarının düzenli bir uygulamasına dönüştüğünü göreceğiz.

Şimdi Roma tarihinin büyük dönüm noktasına, yani Cumhuriyet'in sonuna geldik. Octavian MS 27'de Augustus Caesar unvanı ile baş konsül oldu. Roma'yı ve imparatorlarının öyküsünü anlatmayı sürdüreceğiz. Arada Cumhuriyet'in son günlerindeki Roma'ya bir göz atalım.

Roma, doğal olarak, İtalya'yı ve Batı'daki İspanya'yı ve Galya'yı (Fransa) yönetti. Doğu'da Yunanistan ve Küçük Asya vardı. Küçük Asya'da Yunan devlet Pergamum⁹ vardı. Kuzey Afrika'da Mısır himaye altındaki bir devlet ve müttefik idi. Kartaca ve Akdeniz ülkelerinin öteki bazı parçaları da Roma'nın hâkimiyeti altındaydı. Böylece Kuzeyde Roma hâkimiyetinin sınırları Ren¹⁰ boylarına uzandı. Almanya'nın, Rusya'nın, kuzey ve orta Avrupa'nın halkları Roma dünyasının dışında kalıyorlardı. Mezopotamya'nın doğusundaki halklar da aynı şekilde Roma'nın dışındaydı.

8 Blaise Pascal (1623-1662): Fransız matematikçi, fizikçi, yazar ve düşünür.

9 Pergamum: Pergamon, günümüzde İzmir iline bağlı Bergama ilçesinin merkezinde kurulu antik kentin adıdır.

10 Ren: İsviçre Alpleri'nden doğup, Lihtenştayn ve Fransa sınırları ile Almanya ve Hollanda topraklarından geçtikten sonra Rotterdam'da Kuzey Denizi'ne dökülen 1230 km uzunluğuyla Batı Avrupa'nın en önemli nehirlerinden biri.

Roma o yıllarda çok büyüktü ama öteki ülkelerin tarihinden habersiz yaşayan Avrupalı birçok halk, Romalıların dünyaya hükmettiğini hayal ediyorlardı. Gerçek durum böyle değildi. Aynı dönemde, Çin'deki büyük Han hanedanı Asya'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan topraklara hükmediyor ya da buralarda sözünü geçiriyordu. Romalıların ağır bir yenilgiye uğradıkları Mezopotamya'daki Carrhae Savaşı'nda Moğolların Partlara yardım etmiş olmaları mümkündür.

Roma tarihi, özellikle Roma cumhuriyetlerinin tarihi Avrupalı için kutsaldır. Çünkü Avrupalı, Roma devletini modern Avrupalı devletlerin bir tür atası olarak görür; bu da bir ölçüde doğrudur. Bu nedenle, İngiliz okul çocukları, modern tarihi bilip bilmediklerine bakılmaksızın, Yunan ve Roma tarihini öğrenmeye zorlanırlar. Ben Julius Caesar'ın Galya seferini özgün Latince metinden okumaya zorlandığımı hatırlıyorum. Caesar sadece bir savaşçı değildi, zarif ve etkin bir yazardı; *De Bello Gallico*¹¹ Avrupa'da binlerce okul sınıfında hâlâ okutuluyor.

Kısa bir süre önce Ashoka dönemindeki dünyayı incelemeye başladık. Bu incelemeyi bitirmekle kalmadık, onun ötesine Çin'e ve Avrupa'ya geçtik. Dünya tarihini kesintisiz bir bütün olarak düşünmeni sağlamaya çalıştım.

O günlerde uzak ülkelerin birbirleri ile temasları son derece sınırlıydı. Birçok bakımdan ileri olan Roma, coğrafya ve haritalar hakkında çok sınırlı bilgiye sahipti, dahası bu eksikliğini gidermek için özel bir çaba göstermiyordu. Günümüzde bir okul çocuğu, kendilerini dünyanın hâkimi sanan Romalı generallerden ve senatörlerden daha fazla coğrafya biliyor. Aynı şekilde, binlerce kilometre uzakta, Asya'nın öteki ucunda, Çinli hükümdarlar da kendilerini dünyanın hâkimi kabul ediyorlardı.

11 *Commentarii de Bello Gallico*: Julius Caesar'ın, Galya'da savaşlarla geçen dokuz yılını, üçüncü şahıs ağzından anlatım yoluyla aktardığı eseridir.

GÜNEY HİNDİSTAN KUZEY'İ GÖLGELİYOR!

10 Nisan 1932

Uzakdoğu'da Çin'de, batıda Roma'da uzun gezintilere çıktıktan sonra Hindistan'a dönüyoruz.

Ashoka'nın ölümünden sonra Maurya İmparatorluğu fazla yaşamadı. Birkaç yıl içinde geri çekildi. Kuzey eyaletleri ayrılınca, güneyde yeni bir güç ortaya çıktı: Andhra Gücü. Ashoka'nın ardılları giderek sönümlenen imparatorluğun, Pushyamitra¹ adı verilen Brahman'ın komutasındaki güçler tarafından yerinden edilişine kadar, elli yıl kadar yönetmeye devam ettiler. Kendini kral ilan eden bu kişinin döneminde Brahmanizm'in² canlandığı söylenir. Budist rahipler de bir ölçüde infazlara uğradılar. Ama Hindistan tarihini okudukça, Brahmanizm'in Budizm'e saldırılarının çok daha kurnazca yapıldığını göreceksin. İnfazlar gibi kaba saba yollara başvurmadı. Evet, bazı infazlar oldu ama bunlar büyük olasılıkla dinsel değil, siyasaldı. Büyük Budist Sanghalar³ güçlü örgütlerdi, birçok yönetici bu örgütlerin siyasal gücünden çekindikleri için onları güçsüzleştirmeye çalıştılar. Brahmanizm, Budizm'i bir ölçüde özümseyerek, doğduğu topraklardan sürüp atmaya, yutmaya, ona kendi evinde bir yer açmaya yöneldi.

Dolayısıyla yeni Brahmanizm, salt işleri eski biçimine döndürmek, Budizm'in yapmaya çalıştıklarını inkâr etmek değildi. Brahmanizm'in eski önderleri çok daha akıllıydılar, yutma ve içinde eritme uygulaması onlardan kalmaydı. Aryanlar Hindistan'a ilk geldiklerinde Dravidyan kültürünün, âdetlerinin

1 Pushyamitra: Kuzey Hindistan'da Shunga İmparatorluğu'nun kurucusu.

2 Brahmanizm: Kuzey Hindistan'da Indo-Aryanların dini. Antik Hinduizm'de denilir.

3 Sangha: Sanskritçe'de ortak amaç veya vizyona sahip topluluk, dernek ya da cemiyet anlamında kullanılan bir kelimedir. Budist ve Jainist grupları tanımlamak için de kullanılır. Budist Keşişler Topluluğu.

büyük bölümünü özümstediler, tarihleri boyunca, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, bu şekilde hareket ettiler. Budizm'e de aynı şeyi yaptılar; Buda'yı dönüştürerek onu bir tanrı (Hindu dininin birçok tanrısından biri) yaptılar. Buda, pek çok kişi tarafından tapınılan, hayranlık duyulan bir kişi olarak var olmaya devam etti ama mesajı sessizce bir yana itildi, Brahmanizm ya da Hinduizm, ufak tefek değişikliklerle, günün düzeltmelere uğramış sureti olmayı sürdürdü. Ama Buda'nın Brahmanlaştırılması uzun bir süreçti, Ashoka'nın ölümünden sonra yüzyıllar boyunca Budizm Hindistan'da varlığını sürdürdü.

Magadha'da⁴ birbirini izleyen krallarla, hanedanlarla fazla uğraşmamıza gerek yok. Ashoka'nın ölümünden 200 yıl sonra Magadha Hindistan'ın birinci devleti olmaktan çıktı ama o yıllarda bile Budist kültürünün büyük merkeziydi.

Bu arada hem kuzeyde hem güneyde önemli olaylar meydana geliyordu. Kuzeyde, Baktrianlar,⁵ Sakalar,⁶ Scythianlar,⁷ Türkiler ve Kushanlar⁸ adı verilen Orta Asya halklarının birbirini izleyen işgalleri yaşanıyordu. Sana bir keresinde Orta Asya'nın halklar ve kavimler için bir soluklanma yeri olduğunu, girip çıkıp tarihe müdahil olduklarını, bütün Asya'ya hatta Avrupa'ya yayıldıklarını yazmıştım. MÖ 200. yılda Hindistan'da bu türden pek çok istila yaşandı. Ama bu istilaların sadece fetih ya da yağma amaçlı olmadığını akıldan çıkarmamalısın. Yerleşmek için yer arayışı içindeydi bu kavimler. Orta Asya kavimlerinin büyük çoğu göçebeydi, sayıları arttıkça üzerinde yaşadıkları topraklar yetersiz kalıyordu. Bu nedenle göçmek, yeni topraklar bulmak zorundaydılar. Bu büyük göçlerin altında yatan bir başka neden, arkalarındaki baskıydı. Bir büyük kabile ya da klan ötekileri başka yere sürebilir ve bu şekilde onları başka toprakları istila etmeye zorlayabilirdi. Dolayısıyla Hindistan'a işgalci olarak gelen kavimlerin çoğu kendi çayırlarından koparılmış sığınmacılardı.

Çin imparatorluğu da, Han döneminde olduğu gibi, kendini yeteri kadar güçlü hissettiğinde göçerleri sürdürdü yani onları yeni yaşam alanları aramaya zorladı.

Orta Asya'lı bu göçer kabilelerin Hindistan'ı tümüyle düşman bir ülke olarak gördüklerini aklından çıkarmamalısın. Onlara "barbarlar" deniyordu; hiç kuş-

-
- 4 Magadha: Antik Hindistan'ın on altı mahajanapadasından (Mahajanapadas: Sanskritçe büyük ülkeler) biri olan krallık. (MÖ 1200-MÖ 322)
 - 5 Baktrianlar: Hindukuş Dağları ve Ceyhun Irmağı arasında kalan, merkezi bugün Belh şehri olan, eski dönemdeki adı Baktra/Bahdi/Balhika olan antik bir ülke. Bu bölgede yaşayan İranî halka da Baktrianlar denilir.
 - 6 Sakalar: Orta Asya'da ve Doğu Avrupa'da yaşamış atlı göçebe Türk veya İranî halk. Tartışmalı bir konu olmakla beraber Türk kökenli bir halk oldukları görüşü ağır basmaktadır.
 - 7 Scythianlarla (İskitler) Sakalar'ın aynı halk olduğu ileri sürülmektedir.
 - 8 Kushanlar (Kuşanlar): MS 30-375 yılları arasında Kuzey Hindistan ve Baktriya bölgesinde hüküm süren imparatorluk.

kusuz o günlerin Hindistan'ı ile kıyaslandığında, o kadar da uygar değillerdi. Ama çoğu ateşli Budist'ler, Hindistan'ı Dharma'ya hayat veren topraklar olarak görüyorlardı.

Pushyamitra döneminde bile kuzeybatıdan gelen, dindar bir Budist olan Baktriya Menander'in başını çektiği, bir istila yaşandı. Baktriya Hindistan sınırındaki bir ülkeydi, bir süre Seleucus İmparatorluğu'nun parçası olduktan sonra bağımsızlaşmıştı. İstilasası geri püskürtülse de Menander Kabil'le Sind'i elinde tutmayı becerdi.

Ardından Sakaların istilasası geldi. Çok sayıdaki Saka Kuzey'in ve Batı'nın dört bir yanına yayıldılar. Sakalar Türki göçerlerin büyük bir kabilesiydi. Bir başka büyük kavim olan Kushanlar tarafından otlaklarından çıkartılmışlardı. Baktriya'yı ve Pers ülkesini geçerek, tedrici biçimde Kuzey Hindistan'a, özellikle de belirtmek gerekirse Pencap'a, Rajputana'ya ve Kathiawad'a yerleştiler. Hindistan'ın uygarlaştırdığı bu insanlar giderek göçer alışkanlıklarını terk ettiler.

Şunu gözlemek ilginçtir: Hindistan'ın belli bölgelerindeki Baktrianlar ve Türk yöneticiler, Hint-Aryan toplumu içinde fazla bir sorun yaratmadılar. Budist yöneticiler, eski demokratik köy toplulukları temelinde yükselen Budist Kilise örgütlenmesini izlediler. Böylece Hindistan, bu yöneticilerin yönetimi altında bile, büyük ölçüde merkezi bir gücün altında faaliyet gösteren kendi kendini yöneten köy topluluklarının ya da cumhuriyetlerin toplamı olma özelliğini sürdürdü. Bu devirde, Taxila ve Mathura, Budist öğretinin Çin'den ve Batı Asya'dan öğrencileri kendisine çeken büyük merkezleri özelliğini korudular. Ama Kuzeybatıdan peş peşe gelen istilalar ve Maurya devleti örgütlenmesinin tedrici parçalanması, bir etki yarattı. Güneydeki Hint devletleri eski Hint-Aryan sisteminin gerçek temsilcileri oldular. Böylece Hint-Aryan gücünün merkezi güneye kaydı. Büyük olasılıkla Kuzeydeki birçok yetkin insan, istilalar nedeniyle güneye göçtü. İlerde göreceksin, bu süreç Müslümanlar Hindistan'ı istila ettiğinde 1000 yıl sonra yineleni. Günümüzde bile, Güney Hindistan kuzeye göre yabancı istilalar ve temaslardan çok daha az etkilenmiştir. Kuzeyde büyüyenlerimizin çoğu bileşik bir kültüre sahiptir, Batı'nın izlerini taşıyan bir Hindu ve Müslüman kültürü. Dilimiz bile, artık adına ne dersiniz deyin, Hindu ya da Urdu ya da Hindustani, bileşik bir dildir ama Güney'de hâkim olan hâlâ Hindu ve ortodoksluktur. Güney yüzlerce yıldan beri eski Aryan geleneğini korumaya, saklamaya çalıştı, bu çaba sırasında günümüzde bile hoşgörüsüzlüğü şaşırtıcı ölçüye ulaşan katı bir toplum inşa etti. Duvarlar tehlikeli yoldaşlardır. Zaman zaman sizi dışardaki bir kötülükten koruyabilir, davetsiz misafiri dışarda tutabilirler. Ama insanı tutsak ve köle de yaparlar; sağlığını ve bağımsızlığını özgürlüğün pahasına korursunuz. En korkunç duvarlar, insanın beyninde yükselen-

lerdir; bu duvarlar insanın kötü bir geleneği sadece eski olduğu için bir kenara atmasına, yeni bir düşünceyi salt yenilik getirdiği için benimsememesine neden olurlar.

Güney Hindistan, tam 1000 yılı aşkın bir süre boyunca Hint-Aryan geleneklerini sadece dinsel alanda değil, sanatta ve politikada da koruyarak gerçek bir hizmette bulundu. Günümüzde eski Hint sanatının örneklerini görmek istersen, Güney Hindistan'a gitmelisin. Siyasette, güneydeki halk meclislerinin kralların gücünü sınırladığını Yunanca Megasthenes'ten biliyoruz.

Magadha gerilediğinde sadece eğitimli insanlar, inşaatçılar ve sanatkârlar değil, zanaatkârlar da Güney'e gittiler. Güney Hindistan ile Avrupa arasında muazzam bir ticaret gelişti. İnci, fildişi, altın, pirinç, karabiber, tavus kuşları hatta maymunlar önce Babil'e, Mısır'a ve Yunanistan'a, ardından Roma'ya gönderildiler. Malabar sahilinin tik kerestesi daha da erken dönemlerde Chaldaea'ye ve Babil'e yollandı. Bu büyük ticaretin daha doğrusu ticari malların büyük bölümü, mürettebatını Dravidyanlar'ın oluşturduğu, Hint gemileriyle yapıyordu. Bu senin Güney Hindistan'ın Antik dünyada ulaştığı ileri konumu daha iyi kavramanı sağlayacaktır. Güneyde çok sayıda Roma madeni parası bulundu, Malabar sahilinde İskender'in, İskenderiye'de de Hintlilerin kolonileri bulunuyordu.

Ashoka'nın ölümünden kısa süre sonra, güneydeki Andhra Devleti bağımsızlaştı. Andhra, Hindistan'ın doğu sahilinde Madras'ın kuzeyinde bir eyaletti. Telugu Andhra-desha'nın dilidir. Ashoka'dan sonra Andhra'nın gücü hızla yayıldı, denizden denize Deccan'ı kapladı.

Yukarıda Hindistan'ı fetheden ve kuzeyde yerleşen Sakalardan, Scythianlardan söz ettim. Onlar Hindistan'la bütünleştiler. Biz Kuzey Hindistan'da yaşayanlar, Aryanların olduğu kadar onların da soyundan geliyoruz. Özellikle yiğit, güzel görümlü Rajputlar'la, Kathiawad'ın güçlü kuvvetli halkı onların soyundan geliyor.

30.

SINIR BÖLGESİNDEKİ KUSHAN İMPARATORLUĞU

11 Nisan 1932

Son mektubumda Hindistan'da birbirini izleyen Saka ve Türki istilalarından söz ettim. Güneyde Bengal Körfezi'nden Arap Denizi'ne kadar uzanan alanda güçlenen Andhra Devleti'nden de söz ettim. Sakalar Kushanlar tarafından ileri itilmişlerdi, bir süre sonra Kushanların kendileri sahneye çıktılar. MS 1. yüzyılda Hint sınır bölgesinde kurdukları devlet büyük bir imparatorluğa dönüştü. Kushan İmparatorluğu güneyde Benares ve Vindhya Dağları'ndan kuzeyde Kaşgar, Yarkent ve Hotan'a ve Batı'da Partlara kadar uzandı. Böylece Birleşik Eyaletler, Pencap ve Keşmir'i de içine alacak şekilde Kuzey Hindistan'ın tümü, Orta Asya'nın önemlice bir bölümü Kushan hükümdarlarının eline geçti. İmparatorluk, Andhra Devleti'nin Güney Hindistan'da serpildiği döneme kadar tam 300 yıl sürdü. Kushan'ın başkenti ilk bakışta Kabil gibiydi, sonra Purushapura adı verilen Peşaver'e geçti, Kushan İmparatorluğu birçok bakımdan ilginçtir. Bir Budist imparatorluğu idi. Ünlü hükümdarlarından biri -imparator Kanishka- Dharma'ya yürekten bağlıydı. Başkent Peşaver'in yakınında bulunan Taxila çok uzun yıllar Budist kültürünün merkeziydi. Kushanlar Moğol ya da onların müttefikleri idiler. Kushan'ın başkentinden Moğol topraklarına sürekli gidiş gelişler olmuş olmalı; Budist öğretisi ve kültürü bu şekilde Çin'e ve Moğolistan'a ulaşmış olmalı. Batı Asya da aynı şekilde Budist düşüncesi ile yakın temas içine girmiş olmalı. Batı Asya İskender döneminden beri Yunan yönetimi altındaydı, çok sayıda Yunan, kültürlerini oraya taşımışlardı. Asyatik Yunan kültürü şimdilerde Hint Budist kültürü ile iç içe geçiyordu.

Çin ve Batı Asya Hindistan'dan böyle etkilendiler. Aynı şekilde Hindistan da onlardan etkilendi. Kushan imparatorluğu Batı'da Yunan-Roma dünyasının,

Doğu'da Çin'in ve güneyde Hint dünyasının ortasında dev bir heykel gibi duruyordu. İtalya ile Hindistan arasında, Hindistan ile Çin arasında, yolun ortasında yükselen kervansaray gibiydi.

Bu merkezi konum Hindistan ile Roma arasında yakın temaslara yardımcı oldu. Kushan dönemi Julius Caesar'ın hayatta olduğu Roma Cumhuriyeti'nin son günlerine ve Roma İmparatorluğu'nun ilk 200 yılına denk düşüyordu. Kushan imparatorunun Augustus Caesar'a büyük bir elçilik heyeti yolladığı söylenir. Ticaret hem karadan hem denizden canlandı. Hindistan'dan Roma'ya yollanan mallar arasında parfümler, baharatlar, ipekler, kumaşlar, altın sırmalı giysiler ve değerli taşlar vardı. Romalı yazar Pliny¹ Roma'dan Hindistan'a altın akışından acı acı yakınıyor, bu lüks düşkünlüğünün Roma İmparatorluğu'na çok pahalıya mal olduğunu söylüyordu.

Bu dönemde Budist manastırlarında, Sangha toplantılarında büyük tartışmalar, atışmalar yaşandı. Yeni düşünceler ya da değişik kisvelere bürünen eski düşünceler güneyden, batıdan geliyor, Budist düşüncesinin sadeliği giderek etkileniyordu. Değişim süreci Budizm'in iki kesime ayrılması sonucunu doğurdu. Bunlara Mahayana (büyük araç), Hinayana (küçük araç) adları verildi. Yeni yorumlarla, düşüncelerle; gündelik yaşamın ve dinin görünümün değişmesiyle bağlantılı olarak, düşüncelerin sanata, mimariye yansımaları da değişti. Bu değişimlerin nasıl ortaya çıktığını söylemek kolay değildir. Belki de Budist düşüncesini aynı yönde etkileyen iki ana kaynağı vardı. Brahmanik ve Helenik kaynaklar.

Budizm, sana daha önce birçok kez söylediğim gibi, kast sistemine, din adamları hiyerarşisine ve ritüellere karşı bir isyandı. Gautama tasvire tapınmayı onaylamadı. Tapınılması gereken bir tanrı olduğunu ileri sürmedi. O aydınlatılmıştı, Buda'ydı. Bu ideolojiyle uyum içinde, Buda resimlerle temsil edilmiyordu; o günlerin mimarisi her türlü resimden uzak duruyordu. Brahmanlar Hinduizm ile Budizm arasında bir köprü kurmak istediler, Hindu düşüncelerini, simgelerini sürekli Budist düşüncesine sokmaya çalıştılar. Yunan-Roma dünyasından sanatkarlar tanrıları tasvirlemek için kullanıldı. İmgeler giderek Budist tapınaklarına girdi. Bu imgeler başlarda Buda'yı değil, Budist inancına göre, Buda'nın ruhunun önceki yaşamlarda cisimleştiği Bodhi-Sattvas'ı temsil ediyorlardı. Bu süreç Buda'nın imgelerle tasvir edilmesine, o şekilde tapınılmasına kadar sürdü.

Budizm'in Mahayana Okulu bu değişimi onayladı. Bu, Brahman düşünce tarzına daha yakındı. Kushan imparatorları Mahayana okulunu kabul ettiler,

1 Büyük Plinius (MS 23-MS 79): Yazar ve filozof. Plinius, bilim tarihindeki yerini, dönemine ait bilgileri derlemek amacıyla kaleme aldığı, insanlık tarihinin ilk ansiklopedisi sayılan dev yapıtı *Doğa Tarihi*'ne borçludur.

yayılmasına yardımcı oldular. Ama bu hiçbir biçimde Hinayana okuluna, hatta öteki inançlara, hoşgörüsüz davrandıkları anlamına gelmiyordu. Kanishka'nın Zerdüştlüğü de teşvik ettiği söylenir. Mahayana ile Hinayana'nın farklı meziyetleri hakkında bilgili kişiler arasında yaşanan büyük tartışmaları okumak ilginçtir. Bu amaçla çok büyük Sangha toplantıları düzenlendi.

Kanishka, Keşmir'de büyük bir Sangha toplantısı düzenledi. Bu sorun hakkındaki tartışmalar, anlaşmazlıklar yüzlerce yıl sürdü. Mahayana Kuzey, Hinayana Güney Hindistan'da başarıya ulaştı, sonunda her ikisi de Hindistan'da Hinduizm tarafından yutuldu. Günümüzde Budizm'in Mahayana biçimi Çin'de, Japonya'da ve Tibet'te, Hinayana biçimi Seylan'la Burma'da sürüyor.

Bir halkın sanatı, onun aklının aynasıdır. Erken Budist düşüncesinin sadeliği yerini gelişkin bir simgeciliğe bıraktı. Böylece Hint sanatı da daha gelişkin, süslü bir hal aldı. Özellikle Gandhara'da², kuzeybatıdaki Mahayana heykelciliği süslerle doluydu. Hinayana mimarisi bile bu yeni aşamanın tümüyle dışında kalamadı, baştaki kısıtlamaları ve sadeliği tedrici olarak yitirdi, simgeciliğin zengin oymalarına ve simgeciliğe yöneldi. Bu dönemden kalma hâlâ birkaç anıt var. En ilginç olanları, Ajanta'daki³ çok güzel fresklerdir.

Artık Kushanlar'dan ayrılacağız. Şunu aklından çıkarma: Sakalar ve öteki Türki halklar gibi Kushanlar da Hindistan'a pek nüfus edemediler. Hindistan'ı bir işgal ülkesi gibi, dışardan gelen yabancılar olarak yönettiler. Dinsel inançlar onları Hindistan'a, Hint halkına bağladı, bunun dışında Hindistan'daki Aryan halkın yönetim ilkelerini benimsediler. Aryan sistemine büyük ölçüde uyum sağladıkları için, Kuzey Hindistan'ı yaklaşık 300 yıl boyunca yönetmeyi başardılar.

2 Gandhara: Bugün Afganistan sınırları içinde kalan antik bir kent.

3 Ajanta Mağaraları: Hindistan'ın Maharashtra Eyaleti'nde bulunan MÖ 7-5. yüzyılda yerleşim yeri olarak kullanıldığı düşünülen, duvar resimlerinin ve erken Budist sanat eserlerinin bulunduğu mağaralar.

31.

İSA VE HİRİSTİYANLIK

12 Nisan 1932

Hindistan'ın kuzeybatısındaki Kushan İmparatorluğu ve Çin'deki Han Hanedanı'yla tarihteki bir dönüm noktasının ilerisine geçtik, ona geri dönmemliyiz. Bu zamana kadar uğraştığımız tarihler milattan önceydi. Şimdi miladi tarihteyiz -İsa'dan sonra (İS ya da MS)-. Dönem, adından anlaşılacağı gibi, İsa'nın varsayılan doğum tarihinden başlar. Gerçekte İsa'nın bu tarihten dört yıl önce doğmuş olması olasıysa da bu çok az fark yaratır. İsa'dan sonraki yıllara MS (Anno Domini¹) olarak bahsetmek alışlagelmiş olsa da ben daha bilimsel olduğu için MS'yi kullanmayı tercih ediyorum.

İsa'nın ya da Mesih'in hikâyesi Yeni Ahit'te verilmiştir ve onun hakkında bir şeyler biliyorsun. İncil'deki kayıtlarda gençliğiyle ilgili çok az şey söylenir. Nasıra'da² doğdu, Celile'de vaaz verdi, otuz yaşındayken Kudüs'e geldi. Sonra, Roma valisi Pontius Pilate³ tarafından yargılandı ve mahkûm edildi. Vaaz vermeye başlamadan önce İsa'nın ne yaptığı, nereye gittiği açık değil. Orta Asya'nın her yerinde, Keşmir'de, Ladakh'da, Tibet'te ve daha kuzeyde bile İsa'nın oralara gittiğine dair güçlü inanışlar var. Bazı insanlar Hindistan'ı da ziyaret ettiğine inanır. Kesin olarak bir şey söylemek imkânsız olsa da İsa'nın hayatını araştıran uzmanlar onun Hindistan'a ve Orta Asya'ya geldiğine inanmazlar. Ancak doğası gereği onun için imkânsız denilebilecek bir şey yok. O günlerde Hindistan'ın büyük üniversiteleri, özellikle kuzeybatıdaki Taxila, uzak ülkelerden çalışkan öğrencileri çekiyordu, İsa da bilgi arayışıyla buraya

-
- 1 Anno Domini: "Efendimizin yılında" anlamına gelen Latince kavram. Geleneksel olarak İsa'nın doğum tarihini tanımlar.
 - 2 Nasıra: Modern İsrail'in kuzeyinde, Aşağı Celile bölgesinde bulunan tarihi şehir.
 - 3 Pontius Pilatus: MS 26-36 yılları arasında Roma İmparatorluğu Yahudiye Eyaleti'nin valisi.

gelmiş olabilir. İsa'nın öğretisi Gautama'nın⁴ öğretilerine birçok bakımdan benzer olduğu için büyük olasılıkla o konuya vâkıf olduğu düşünülür. Ancak Budizm diğer ülkelerde de yeterince biliniyordu, İsa Hindistan'a gelmeden de onu iyice öğrenebilirdi.

Dinler, her okul çağındaki çocuğun bildiği gibi, çatışmalara ve sert mücadelelere yol açtı; ama dünya dinlerinin başlangıçlarını gözden geçirmek ve onları karşılaştırmak ilgi çekicidir. Görüşlerinde ve öğretilerinde o kadar çok benzerlikler vardır ki, insanların neden küçük ayrıntılar için tartışacak kadar aptal oldukları sorgulanabilir. Eski öğretilere eklemeler yapıldı, tanınmaz hale gelinceye kadar saptırıldı; eğitimcilerin yerini dar görüşlü, hoşgörüsüz yobazlar aldı. Din sıklıkla siyasete ve emperyalizme hizmet aracı olarak kullanıldı. Batıl inançlı insanları kontrol altında tutmak daha kolay olduğundan, çıkar ve toplulukları sömürmek için batıl inançları beslemek eski bir Roma politikasıydı. Roma soyluları derin felsefelerle uğraşabilirlerdi, ancak onlar için iyi olan kitleler için iyi ve güvenli değildi. Siyaset üzerine bir kitap yazan ünlü İtalyan Machiavelli,⁵ dinin hükümet için gerekli olduğunu, bir liderin doğruluğuna inanmasa da dini desteklemesi gerektiğini belirtmiştir. Yakın zamanlarda bile emperyalizmin din perdesi altında geliştiği sayısız örnek yaşanmıştır. Karl Marx'ın "Din, kitlelerin afyonudur" diye yazması şaşırtıcı değildir.

İsa bir Yahudi'ydi ve Yahudiler özgün, garip bir şekilde dirayetli insanlardı, hâlâ da öyleler. Davut ve Süleyman döneminde yaşanan kısa süreli bir görkemden sonra, kötülük dolu günlere girdiler. Bu görkem kısıtlı bir dönem yaşamıştı fakat hayallerde bir gün yeniden geri gelecek olan bir Altın Çağ yaratıldı. Bu Yahudiler'in büyüyeceği ve güçleneceği gün toplumun karşısına çıkacaktı. Roma İmparatorluğu'nun her yanına dağıldılar, ancak Mesih'in müjdeleyeceği görkemli günlerinin geleceği düşüncesiyle birbirlerine tutundular. Yahudilerin vatansız ve bir yere sığınmadan, bütün saldırılara rağmen 2000 yıl boyunca bir arada kalmaları ve kimliklerini korumaları tarihin mucizelerinden biridir.

Yahudiler bir Mesih beklediler, belki de İsa'yla umutlandılar; ama kısa sürede hayal kırıklığına uğradılar. İsa var olan koşullara ve toplum düzenine başkaldıran bir dil kullandı. Özellikle dini, törenlere ve seremonilere indirgeyen zenginlere ve ikiyeüzlülere karşıydı. Zenginlik ve görkem vaat etmek yerine, insanlardan hayali, belirsiz Cennet'in Krallığına ulaşmak için sahip olduklarından vazgeçmelerini istedi. Hikâyelerle, alegorilerle konuştu ama var olan koşullara dayanamayan, onları değiştirmek isteyen bir isyankâr olarak doğduğu açıktı.

4 Gautama: Gotama Buda. MÖ 563-483 arasında Hindistan'da yaşadığı tahmin edilen ruhani öğretmen ve Budizm'in kurucusu. Doğduğunda adı Sidarta Gautama'dır.

5 Niccolo Machiavelli (1469-1527): İtalyan tarihçi, politikacı, diplomat, düşünür, hümanist, yazar ve modern siyaset biliminin kurucusu.

Yahudilerin istediği bu değildi, bu yüzden birçoğu ona karşı çıktı ve onu otoritelere teslim ettiler.

Romalılar din konusunda hoşgörülüydüler, bütün dinleri müsamaha gösterdiler, biri tanrılara küfretmeyi seçse bile cezalandırılmıyordu. İmparatorlardan birinin, Tiberius'un söylediği gibi: "Tanrılar hakarete uğradıysa, bırak bunu kendileri görsünler." Dolayısıyla Roma valisi Pontius Pilate de dini konularda endişelenemezdi. İsa, Roma tarafından siyasi olarak, Yahudiler tarafından ise toplumsal bir isyan olarak görüldü. Yargılandı, mahkûm edildi ve Golgotha'da⁶ çarmıha gerildi. İstirap anında onu havarileri bile terk etti, bu ihanetle birlikte acısı dayanılmaz hale geldi, ölmeden önce şu kelimeleri bağırdı: "Tanrım! Tanrım! Beni neden terk ettin?"

İsa öldüğünde otuz yaşından biraz büyüktü, gençti. İncil'in güzel diliyle onun trajik ölüm hikâyesini dinler ve etkileniriz. Sonraki yüzyıllarda Hristiyanlığın yayılmasıyla, milyonlarca insan İsa'ya tapınsalar da öğretilerine nadiren kulak astılar. Ama unutmamalıyız ki çarmıha gerildiğinde, Kudüs dışında pek tanınmıyordu. Roma'daki insanlar hakkında hiçbir şey bilmiyordu, Pontius Pilate bile bu olaya çok az önem vermiş olmalı.

Takipçileri ve havarileri korkarak onu reddettiler; ama ölümünden kısa bir süre sonra, İsa'nın kendisini hiç görmemiş olan Paul kendi düşüncesine göre Hristiyan doktrini yaymaya başladı. Paul bilgili ve yetenekli bir kişiydi; ama İsa gibi bir toplumsal isyancı değildi; ama Paul'dan sonra da Hristiyanlık yayıldı. Romalılar başlangıçta pek önem vermediler. Hristiyanlığı Yahudiliğin bir mezhebi sandılar; ama Hristiyanlar saldırganlaştı. Diğer bütün dinlere düşmandılar ve İmparator'a itaat etmeyi tamamen reddettiler. Romalılar bu mantığı anlayamadılar, bu onlara dar görüşlülük olarak görüldü. Dolayısıyla Hristiyanları kavgacı, kültürsüz, gelişmeye karşı kaçıklar olarak gördüler. Bir din olarak Hristiyanlığa hoşgörü gösterebilirlerdi; ancak Hristiyanların imparatora bağlılık göstermemeleri siyasi ihanet olarak görüldü ve ölümlle cezalandırıldı. Hristiyanlar gladyatör gösterilerini de sertçe eleştirdiler. Daha sonra Hristiyanlara zulüm edilmeye başlandı, mallarına el kondu, aslanlara yem oldular. Bu Hristiyan şehitlerinin hikâyelerini okudun, belki de sinema filmlerini de izlemişsindir. Bir insan bir amaç uğruna ölmeye hazır olduğunda, onu ve sahip olduğu amacı bastırmanın imkânsızlığı, bu ölümlerin görkemini gösterir. Roma İmparatorluğu da Hristiyanları bastırmakta başarısız oldu. Hatta bu çatışmadan zaferle çıkan Hristiyanlık oldu, MS 4. yüzyılda Roma İmparatorları'ndan bir tanesi Hristiyan oldu ve Hristiyanlık imparatorluğun

6 Golgotha: İlk Hristiyan. Hristiyan kaynaklarına göre Kudüs'ün batısında yer alan tepe, Aramice "kafatası biçiminde yer" anlamındaki sözcük.

resmi dini haline geldi. Bu Konstantinapol'ü⁷ kuran Konstantin'di. Ona daha sonra geleceğiz.

Hıristiyanlık geliştikçe İsa'nın ilahlılığıyla ilgili çeşitli tartışmalar ortaya çıktı. Gotama Buda'nın, nasıl ilahlilik iddiası olamamasına rağmen tanrı olarak görül-
düğünü anlattığını hatırlarsın. Aynı şekilde İsa'nın da böyle bir iddiası olmadı.
Tekrarladığı sözleri, tanrının oğlu olduğu ve bunun ilahi ya da insanüstü bir anla-
mının olmak zorunda olmadığı yönündeydi. İnsanlar büyük adamları tanrılaştı-
rarak, onları takip etmekten kaçınmaktan hoşlanırlar! 600 yıl sonra Muhammet
Peygamber, başka bir büyük dini başlattı; ama belki de bu olaylardan yararlan-
arak insan olduğunu ve ilahi olmadığını açıkça ve sürekli tekrar etti.

Yani Hıristiyanlar İsa'nın öğretilerini anlamak, onları takip etmek yerine
İsa'nın ilahliliğinin doğasını ve baba, oğul, kutsal ruhu tartıştılar. Birbirlerine
kâfir dediler, zulmettiler. Bir zamanlar farklı Hıristiyan mezhepleri arasında
bir ses vurgusuyla ilgili büyük ve şiddetli bir mücadele vardı. Bir taraf duada
Homo-ousion kelimesinin kullanılması gerektiğini savunurken, diğer taraf
Homoi-ousion kelimesinin kullanılmasını savunuyordu. Bu fark İsa'nın ilahi-
liğiyle ilgiliydi. Bu ses bağı üstünden şiddetli bir çatışma alevlendi, çok sayıda
insan katledildi. Kilise güç kazanırken bu iç karışıklıklar sürdü. Oldukça yakın
zamana kadar da Batı'da bu kavgalar devam etti.

Hıristiyanlığın İngiltere'ye, Batı Avrupa'ya gitmeden çok önce Hindistan'a
geldiğini öğrenmek seni şaşırtabilir ki o zamanlar Roma İmparatorluğu'nda
bile aşağılanan, yasaklanan bir mezhepti. İsa'nın ölümünden sonraki yak-
laşık 100 yıl içinde Hıristiyan misyonerler deniz yoluyla Güney Hindistan'a gel-
diler. Nazik bir şekilde karşılandılar ve inanışlarını yaşamalarına izin verildi.
Çok sayıda insanı Hıristiyan yaptılar ve soyları günümüze kadar geldi. Birçoğu
Avrupa'da yok olan eski Hıristiyan mezheplerine mensup. Bunlardan bazıla-
rının Anadolu'da ana merkezleri var.

Hıristiyanlık, Avrupalıların dini olduğu için günümüzün siyasi olarak baskın
dini. İsa'nın zarar vermemeyi ve şiddet karşıtlığını öğütleyen, toplumsal düzene
karşı olan isyanını düşünmek; sonra onun günümüzdeki çığırtaan takipçilerini
emperyalizmleriyle, silahlanmalarıyla, savaşlarıyla ve zenginliğe tapmala-
rıyla karşılaştırmak tuhaftır. İsa'nın öğretileri, modern Avrupalı Hıristiyanlık ve
Amerikan Hıristiyanlık birbirinden ne kadar da farklı! Birçok insanın Bapu'nun
İsa'nın öğretilerine, Batı'daki sözde takipçilerinden çok daha yakın olduğuna
inanmaları şaşırtıcı değildir.

7 Konstantinapol: Adını, kurucusu Roma İmparatoru Konstantin'den alan şehir. Daha sonra Doğu
Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun başkenti. Osmanlı Devleti döneminden itibaren adı İstanbul
olarak değişmiştir.

32. ROMA İMPARATORLUĞU

23 Nisan 1932

Yeniden Roma'ya ya da eski Sanskritçe kitaplardaki ifadeyle Romaka'ya dönelim. Roma Cumhuriyeti'nin sonundan ve Roma İmparatorluğu'nun ortaya çıkışından söz etmiştik. Julius Caesar'ın evlat edindiği Octavius Augustus, Caesar adıyla ilk monark oldu. Kendini kral diye adlandırmıyordu; bunun nedeni kısmen, unvanın kendisine küçük gelmesi ise öteki nedeni Cumhuriyet'in dış görünümünü koruma isteğiydi. Bu nedenle kendine "imparator" ya da komutan adını verdi. "İmparator" sözcüğü en üst unvan oldu; İngilizce sözcük "emperor" buradan gelir. Yani Roma'daki erken imparatorluk nerdeyse dünyadaki bütün monarklar tarafından kullanılan iki sözcüğü bize sundu: İmparator ve Caesar ya da Kayser ya da Tsar.¹ Başlarda her dönemde sadece bir imparator olabileceği düşünülüyordu; bir çeşit dünyanın patronu yani... Roma'ya dünyanın sahibi adı veriliyordu, Batı'daki halklar bütün dünyanın Roma'nın hâkimiyetinde yaşadığını düşünüyordu. Tabii bu doğru değildi, olsa olsa coğrafya ve tarih bilgisinin yetersizliğini ifade ediyordu. Roma imparatorluğu büyük ölçüde bir Akdeniz imparatorluğu idi, doğuda Akdeniz'in ötesine geçmedi. Çin'de ve Hindistan'da zaman zaman daha büyük, daha güçlü ve daha kültürlü devletler vardı. Buna karşın Batı dünyası açısından bakıldığında Roma tek imparatorluktu ve eskilere bir tür dünya imparatorluğu gibi görünüyordu. Saygınlığı çok yüksekti.

Roma'yla ilgili en harika şey, gerisindeki bu düşünce yani dünya hâkimiyetidir. Roma yıkıldığında bile bu düşünce onu korudu, ona güç verdi. Roma bir hayalete döndüğünde bile Roma düşüncesi var oldu.

Roma ve takipçileri hakkında yazmak benim için kolay değil. Hapse düşmeseydim büyük olasılıkla okumamış olacağım Roma tarihi hakkındaki ünlü

1 Tsar: Çar.

kitaplardan biri ilginçtir. Kitap o kadar kalındır ki, öteki uğraşların arasında vakit bulup boydan boya hepsini okumak çok güçtür. İngiliz yazar Gibbon'un² yazdığı kitabın adı *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Düşüşü*'dür. Uzun bir süre önce İsviçre'de Leman Gölü'nün³ kıyısında yazılmıştı -150 yıl kadar önce-. Ama kitap bugün bile insanı büyüler; kitabı o şiirsel dili ile bir romandan daha çekici bulurum. Kitabı yaklaşık on yıl kadar önce Lucknow Bölge Hapishanesi'nde okudum. Ve bir aydan uzun bir süre, yakın bir dost olarak Gibbon ile birlikte yaşadım. Ve kullandığı dilin beynimde yarattığı geçmişe ait imgelerle haşır neşir oldum. Sonra, kitabı daha bitirmeden tahliye oldum. Büyü bozulmuştu; geri dönüp beni eski Roma'ya ya da Konstantinopolis'e götürecek olan kalan 100 kadar sayfayı okuyacak zamanı ve ruh halini bulamadım. Ama bu on yıl önceydi, doğal olarak okuduklarımın büyük bölümü aklımdan çıkmıştı. Yine de yeteri kadar bilgi aklımda kalmış; kafa karışıklığının sana geçmesini istemiyorum.

Önce, istersen, Roma İmparatorluğu'na ya da imparatorluklara yüzyılların penceresinden genel bir bakış atalım. Ardından ufak ufak içeri doldurabiliriz.

İmparatorluk, Hristiyan çağının eşiğinde Augustus Caesar ile başlar. Bir süre imparatorlar Senato'ya saygılı davranırlar ama kısa bir süre sonra Cumhuriyet'in son izleri de silinip gider; imparator çok güçlü, tam anlamıyla otokrat bir hükümdara dönüşür, deyim yerindeyse tanrılaşır. Yaşamı boyunca, yarı tanrı gibi, ona tapınılır. Ölümünden sonra tam tanrılaşır. Dönemin yazarları ilk imparatorların büyük bölümüne, özellikle Augustus'a her türlü erdemi bahşederler. Buna Altın Çağ, her türlü erdemin serpildiği, iyinin ödüllendirildiği, kötünün cezalandırıldığı Augustus Çağı adı verirler. Bu, despotik ülkelerde yazarların izlediği yoldur çünkü oralarda hükümdarın övgüsünün geçerli akçe olduğu açıktır. Okulda kitaplarını okuduğumuz ünlü Latin yazarlarının bazıları -Virgil, Ovid, Horace- yaklaşık bu dönemde yaşadılar. Cumhuriyet'in son günlerinde sürekli yaşanan içsavaşlar ve kargaşanın ardından gelen barış, ticaret ve uygarlığın bazı unsurlarının serpilebildiği ara dönemin büyük bir rahatlama getirmiş olması mümkündür.

Peki ama nasıl bir uygarlıktı bu? Bu, zenginlerin uygarlığı idi; bu zenginler Antik Yunan'daki sanatkâr ve keskin zekâlı zenginlere benzemiyorlardı. Bunlar oldukça sıradan ve sıkıcı bir topluluktan ve başlıca işleri gönül eğlendirmektir. Dünyanın dört bir yanından gelen yiyecekler ve lüks maddeler büyük bir şaşaa ve gösteriş aracıydı onlar için. Bu tür insanların soyu henüz tükenmiş değil.

2 Edward Gibbon (1737-1794): İngiliz tarihçi ve milletvekili. En önemli çalışması *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi*'dir.

3 Leman Gölü: Cenevre Gölü olarak da bilinir. İsviçre ile Fransa arasında kalır.

Hipodromlarda düzenlenen oyunlar ve gladyatör dövüşlerine giderken, bu insanlar gösterişli, göz alıcı geçit törenleri yapıyorlardı.

Ne var ki, bu büyük saltanatın arkasında, kitlelerin yoksulluğu ve çektiği acılar vardı. Esas olarak halkın sırtına yüklenen ağır vergiler vardı, çalışmanın yükü ise sayısız kölenin sırtına yıkılmıştı. Roma'nın önde gelen kişilerinin sağlık hizmetleri, felsefe eğitimleri ve düşünce etkinlikleri de büyük ölçüde Yunan asıllı kölelere bırakılmıştı. Kendilerini hâkimi ilan ettikleri bu dünyanın gerçeklerini bulup çıkarma ya da insanları eğitme konusunda çok az bir çaba gösteriyorlardı.

İmparatorlar birbirini izledi, bazıları kötü bazıları ise çok kötüydü. Giderek ordu istediğini imparator yapıp, istemediğini yapmayacak kadar çok güçlü hale geldi. Bu şekilde ortaya çıktı ki imparatorlar ordunun gözüne girmeye çalışıyorlar, orduya verecekleri rüşvetin parasını da kitlelerden ya da işgal ettikleri topraklardan çıkarıyorlardı. Büyük gelir kaynaklarından biri köle ticaretiydi, Roma ordularınca Doğu'da düzenli olarak köle avları düzenlenirdi. Kölelere olay yerinde el koymak için köle tacirleri ordu ile birlikte hareket ederdi. Eski Yunan'da kutsal sayılan Delos Adası⁴ kimi zaman günde 10.000 kölenin alınıp satıldığı büyük bir köle ticareti pazarı oldu. Roma'nın ünlü Kolezyum'unda popüler bir imparator bir anda 1200 gladyatörü; yani imparatorun ve halkının seyir zevki için ölecek olan köleleri harekete geçirebiliyordu.

İmparatorluk günlerinde Roma Uygarlığı böyle bir şeydi. Bununla birlikte dostumuz Gibbon şunları söylüyordu: "Eğer, bir kişiden, insanoğlunun dünya tarihi içinde en mutlu ve müreffeh yaşadığı bir dönemi seçmesi istenseydi, hiç kuşkusuz Domitian'ın ölümünden Commodus'un tahta çıkışına kadar geçen süreyi yani MS 96'dan MS 180'kadar geçen 96 yıllık süreyi işaret ederdi." Öyle sanıyorum ki Gibbon bütün o geniş bilgisine rağmen, pek çok kimsenin onaylamakta tereddüt edeceği şeyler söylemiş. İnsanoğlundan söz ederken, Hindistan, Çin ya da Antik Mısır hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığı ya da çok az sahip olduğu için, esas olarak Akdeniz dünyasını kastediyor.

Belki de Roma'ya karşı biraz katı davranıyorum. Roma, hâkimiyetindeki toprakların bir ölçüde barışa kavuşması hoş bir değişiklik olmalı. Sınırlarda sürekli savaşlar yaşanıyor ama imparatorluğun içinde, en azından başlarda, Pax Romana, Roma Barışı hüküm sürüyordu. Güvenlik bir ölçüde sağlanmıştı bu ise ticareti beraberinde getirdi. Roma yurttaşlığı bütün Roma dünyasına yayıldı ama unutma ki zavallı kölelerin bu haklardan yararlanamadı. Şunu hiç aklından çıkarmamalısın: İmparator çok güçlüydü, yurttaşların ise hakları sınırlıydı. Siyasi herhangi bir tartışma imparatora karşı ihanet kabul edilebi-

4 Delos Adası: Bugün Yunan takımadalarından Mykonos'un (Mikonos) yanında kayalık, küçük bir adadır.

lirdi. Üst sınıflar için tek parça bir yönetim ve bir yasa vardı. Bu, geçmişte çok kötü bir despotizm altında ezilen birçok kişi için büyük bir kazanç olmalıdır.

Romalılar giderek tembelleştiler, kendi ordularıyla bile savaşamayacak duruma düştüler. Ülkenin kırsal kesimlerinde çiftçiler taşımakta oldukları yük nedeniyle daha da yoksullaştılar, kentte yaşayanların başına da aynı şeyler geldi. Ama imparatorlar, sorun çıkarmamaları için, kent halkının gönlünü hoş etmeye çalıştılar. Bu amaçla halka bedava ekmek ve sirklerde bedava eğlence sağlandı. Böylece halkın morali yüksek tutulacaktı ama bu bedava dağıtım ancak birkaç merkezde yapılıyordu. Bu kadarı bile, Mısır gibi öteki ülkelerde, bedava unu sağlayan köle nüfusunun canını çıkarma, onlara acılar çekirme pahasına yürütülebiliyordu.

Roma halkı orduya çok katılmadığı için, imparatorluğun dışında kalan halklar -onlara verilen adla "barbarlar"- askere alınıyordu; böylece Roma orduları büyük ölçüde Roma'nın düşmanı "barbarlarla" ilintili, onlarla müttefik halklardan oluşan ordulara dönüştü. Sınır boylarında bu "barbar" kavimler Romalıları sürekli baskıladılar ve kuşattılar. Roma zayıfladıkça "barbarlar" daha güçlendiler, daha atak hale geldiler. Özellikle Doğu'da tehlike çanları çalıyordu; sınırlar da Roma'dan uzak olduğu için oraları korumak kolay olmuyordu. Augustus Caesar'dan üç yüz yıl sonra Konstantin adındaki imparator çok ileri sonuçlar doğuran büyük bir adım attı. Roma İmparatorluğu'nun başkentini batıdan doğuya taşıdı. Boğaz kıyısında, Karadeniz ile Akdeniz arasında, Byzantium adı verilen eski bir kentin yanında kendisinden sonra Konstantinopolis adını alacak olan kenti kurdu. Konstantinopolis ya da Yeni Roma, İmparatorluğun başkenti ve yeni payitahtı oldu. Günümüzde bile Asya'nın birçok bölgesinde Konstantinopolis Rum⁵ ya da Roum olarak bilinir.

5 Rum, Romalı anlamındadır.

33.

BÖLÜNEN ROMA

SONUNDA HAYALETE DÖNÜŞÜR

24 Nisan 1932

Roma İmparatorluğu hakkındaki incelemeye devam edeceğiz. Hıristiyanlık döneminin başlarında, 4. yüzyılda -MS 326'da- Konstantin eski Byzantium'un yanında Konstantinopolis kentini kurdu. Ve imparatorluğun başkentini eski Roma'dan alarak Boğaz'daki Yeni Roma'ya taşıdı. Haritaya bir göz at. Yeni Konstantinopolis kenti Avrupa'nın kenarında koca Asya'ya doğru bakıyor; iki kıta arasındaki bir tür bağ sanki... Birçok büyük ticaret yolu, karadan, denizden, buradan geçti. Bir kent, bir başkent için çok uygun bir yer. Konstantin iyi bir seçim yaptı ama hem kendisi hem de takipçileri, başkent değişikliğinden dolayı bir bedel ödemek zorunda kaldılar. Nasıl Roma Küçük Asya'dan ve Doğu'dan biraz uzak kalıyor idiyse, Doğu'daki yeni başkent de Galya ve Britanya gibi Batıdaki ülkelerden uzak kalıyordu.

Bu güçlüğün üstesinden gelebilmek için bir süre, biri Roma'da öteki Konstantinopolis'te oturan eş imparatorlar sistemi uygulandı ama bu uygulama imparatorluğun Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmasına yol açtı. Roma'nın başkenti olduğu Batı İmparatorluğu bu şokun üzerine fazla yaşamadı. "Barbarlar" adı verilen kimselere karşı kendini koruyamadı. Bir Germen kavmi olan Gothlar gelip Roma'yı yağmaladılar, onları Vandallar¹ ve Hunlar² izledi, sonunda Batı imparatorluğu çöktü. Hun sözcüğünü duymuş olmalısın. Geçen büyük savaşta İngilizler, Almanların çok acımasız ve barbar

-
- 1 Vandallar: Doğu Germen (Cermen) kavimlerindenirler. 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun çeşitli eyaletlerini yağmaladılar.
 - 2 Hunlar veya Hun Türkleri: Kavimler Göçü (375) ile Roma İmparatorluğu'nu istila etmesiyle bilinen kavimler topluluğuna verilen ortak addır. Hunların Türk kökenli olduğu savı kabul görmekle beraber tartışmalıdır. Avrupa literatüründe yukarıdaki anlamıyla kullanılmaktadır.

olduklarını anlatmak için sürekli bu sıfatı kullanıyorlardı. Aslına bakılırsa, savaş zamanında herkes, ya da hemen herkes aklını biraz kaçırr, uygarlık ve uygun davranışlar hakkında öğrendiklerini unuttur, acımasızca, barbarca davranır. Almanlar bu şekilde davrandılar, İngilizler ve Fransızlar da öyle... Bu açıdan ikisi arasında bir seçim yapmak söz konusu olamaz.

Hun sözcüğü korkunç bir karalama terimine dönüştü. Vandal sözcüğü de öyle... Bu Hunlar ve Vandallar, büyük olasılıkla kaba, hoyrat insanlardı, birçok şeye zarar verdiler ama onlar hakkında bildiklerimizin hepsini düşmanları Romalılardan öğrendik; kimse onlardan tarafsız olmalarını bekleyemez. Her hal ve karda Gothlar,³ Vandallar ve Hunlar, Batı Roma İmparatorluğunu, kâğıttan kule gibi, bir vuruşta yerle bir ettiler. O kadar kolay başarı kazanmalarının bir nedeni, büyük olasılıkla Roma köylülerinin durumuydu. Köylüler İmparatorluk yönetimi altında o kadar büyük bir sefalet içinde yaşıyorlar, öylesine ağır vergiler ödüyorlardı ki, bir değişimi memnuniyetle karşıladılar. Aynen yoksul Hint köylülerinin korkunç, yoksulluk ortamında, herhangi bir değişimi sevinçle karşılayacakları gibi...

Böylece çöken Batı Roma İmparatorluğu birkaç yüzyıl sonra bir başka biçimde yeniden doğacaktır. Doğu İmparatorluğu varlığını sürdürdü ama Hunların ve ötekilerin akımlarına göğüs germek hiç de kolay değildi. Bu akınların ardından ayakta kalmakla kalmadı, Araplarla, ardından Türklerle giriştiği birbirini izleyen çatışmalara karşın, yüzyıllar boyunca varlığını korudu. Konstantinopolis Osmanlı Türkleri tarafından 1453'te fethedilinceye kadar 1100 yıl gibi şaşırtıcı bir süre ayakta kalabildi. O zamandan beri Konstantinopolis ya da Türklerin verdiği adla İstanbul, Türklerin elinde kaldı. Bu kentten yola çıkan Türkler Avrupa'ya yöneldiler, Viyana kapılarına kadar dayandılar. Sonraki yıllarda geri püskürtüldüler ve Büyük Savaşta⁴ yenilgiye uğramanın ardından, neredeyse Konstantinopolis'i kaybetmenin eşiğine geldiler. İngilizler kente hâkim oldular, Türk sultanı onların elinde bir kuklaydı. Fakat bir büyük lider, Mustafa Kemal Paşa halkının imdadına yetişti, yiğitçe bir mücadeleden sonra başarıya ulaştı. Günümüzde Türkiye bir cumhuriyettir, saltanat ise geri gelmemek üzere yok oldu. Konstantinopolis hâlâ Türkiye'nin bir parçası olmakla birlikte artık başkent değildir. Türkler (İstanbul'u) emperyal çevrelerden uzak tutmayı tercih ettiler, başkenti Küçük Asya'nın içlerindeki Ankara'ya taşıdılar.

Yaklaşık 2000 yılı boydan boya kat ettik, Konstantin'in kenti kurmasından, Roma imparatorluğunun başkentinin yeni kente taşınmasına kadar uzanan değişiklikleri hızla izledik. Konstantin yeni bir şey daha yaptı: Hristiyan oldu. Bu imparator Hristiyan olduğu için Hristiyanlığın imparatorluğun resmi dini

3 Gothlar: Gotlar. Güney İskandinavya'nın Gotland bölgesinde oturan eski bir Cermen kavmi.

4 Büyük Savaş: Birinci Dünya Savaşı (1914-1918).

olması anlamına geldi. Hristiyanlığın konumundaki ani değişiklik, garip bir şey; baskı, takip altındaki bir inançtan, emperyal bir dine dönüştü.

Değişim bir süre fazla bir yarar sağlamadı. Hristiyanlığın farklı mezhepleri birbirleriyle kavga etmeye başladılar. Ardından iki kesim arasında -Latin kesimi ile Yunan kesimi arasında- büyük bir kopuş yaşandı. Latin kesiminin karargâhı Roma'daydı, Roma piskoposu bu kesimin başı olarak görülüyordu; Yunan kesiminin karargâhı ise Konstantinopolis'teydi. Kuzey ve Batı Avrupa'nın dört bir yanına yayılan Latin Kilisesi; Roma Katolik Kilisesi, Yunan Kilisesi ise Ortodoks Kilisesi olarak ünlendi. Doğu Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Rusya Ortodoks Kilisesi'nin gelişip serpildiği başlıca ülke oldu. Şimdilerde Bolşevizm'in⁵ Rusya'ya hâkim oluşuyla bu kilise resmi konumunu yitirdi.

Doğu Roma İmparatorluğu'ndan söz ediyorum ama bunun aslında Roma ile pek bir ilişkisi yoktu. Konuşulan dil bile Latince değildi, Yunancaydı. Bir bakıma Büyük İskender'in Yunan İmparatorluğu'nun bir devamı olarak kabul edilebilir. Batı ülkeleri ile temasları azdı. Buna rağmen Doğu İmparatorluğu Roma sözcülüğüne sarıldı, halk kendine Rum⁶ adını verdi, sanki bu sözcükte bir sihir varmış gibi... Daha da garibi, imparatorluğun başı olmaktan çıkmasına rağmen, Roma kenti saygınlığını korudu, fethetilen barbarlar bile bocaladılar, saygılı davrandılar. İşte, büyük bir adın ve düşüncenin gücü!

İmparatorluğu yitiren Roma, yeni ama farklı bir imparatorluğu şekillendirmeye koyuldu. İsa'nın havarisi Peter⁷ Roma'ya geldi ve orada başpiskopos oldu. Bu, Roma'ya, Hristiyanların gözünde kutsallık, Roma piskoposluğuna özel bir önem kazandı. Roma piskoposu da öteki piskoposlar gibiydi ama imparator Konstantinopolis'e göçünce piskopos önemini artırdı. Ona gölge edecek kimse kalmayınca, Peter'in koltuğunun ardılı, piskoposların başı olarak görüldü. Daha sonra Papa adını aldı.

Roma kilisesi ile Rum Ortodoks kilisesi arasındaki çatlağın nedenlerinden birinin ikon kullanımı olması ilginçtir. Roma Kilisesi azizlerin özellikle İsa'nın annesi Meryem'in tasvirlerinin önünde tapınmayı teşvik ederken, Ortodoks Kilisesi buna şiddetle karşı çıktı.

5 Bolşevizm: Bolşevik, "çoğunluktan yana" anlamına gelen Rusça kelime, 1903 yılında düzenlenen Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin İkinci Kongresi'nde Vladimir Lenin ve Julius Martov arasında yeni kurulmakta olan partinin üyelik tanımı üzerine başlayan görüş ayrılığı sonucu yaşanan ayrışmadaki taraflardan Lenin yanlısı grup. Kongrede Lenin yanlıları çoğunlukta olduğu için Rusça çoğunluk anlamına gelen "Bolşevik" olarak, azınlıktaki Martov yanlıları da "Menşevik" olarak adlandırılacaktır. Bolşevikler Ekim Devrimi ile iktidarı alacaklar ve Sovyetler Birliği'ni kuracaklardır.

6 Rum: Roman (Romalı).

7 Saint Peter (ö. MS 64): İsa'nın on iki havarisinden biri.

Roma, kuşaklar boyunca kuzey kabilelerinin reisleri tarafından işgal altında tutuldu, yönetildi. Ama onlar bile Konstantinopolis'teki imparatorun himayesini tanıdılar. Zamanla, bir dini lideri olarak, Roma'daki piskoposun gücü arttı, sonunda Konstantinopolis'e kafa tutacak noktaya kadar geldi. Görüntülere tapınma sorunu önüne gelince Papa, Roma'yı Doğu'dan tümüyle koparma kararı aldı. Bu sırada, Arabistan'da yeni bir din, İslam doğdu. Araplar Kuzey Afrika'nın tümünü ve İspanya'yı ele geçirerek, Avrupa'nın kalbine saldırılar düzenlediler; Avrupa'nın kuzey ve batı taraflarında yeni devletler kuruldu; bu arada Doğu Roma İmparatorluğu Arapların şiddetli saldırılarına uğruyordu. Papa, kuzeyli Alman kavmi Franklar'ın büyük şefi Charles veya diğer adıyla Karl'dan yardım istedi. Bir süre sonra Charles Roma imparatoru olarak taç giyecektir. Bu oldukça yeni bir imparatorluk ya da devletti, ama ona "Roma İmparatorluğu" sonraları da "Kutsal Roma İmparatorluğu" adı verildi. Roma'nın olmadığı bir imparatorluk düşünemiyorlardı; Roma ile pek bir ilişkisi olmamasına rağmen, Büyük Charles adını alan Charlemagne,⁸ imparator, Caesar ve Augustus adını aldı. Yeni imparatorluğun eskisinin devamı olacağı varsayılıyordu ama adına bir ek yapılmış, "kutsal" eki eklenmişti. Kutsaldı çünkü manevi baba olarak Papa'nın başında bulunduğu özellikli bir Hristiyan İmparatorluğu idi.

Bir kez daha düşüncelerin garip gücü ortaya çıkıyor. Orta Avrupa'da yaşayan bir Frank ya da Germen, Roma imparatoru oluyor! Bu "kutsal" imparatorluğun geleceği daha da garip oldu, İmparatorluk olarak gölgede kaldı. Konstantinopolis'teki Doğu Roma İmparatorluğu varlığını bir devlet olarak sürdürmesine karşılık, batıdaki değişti, yok oldu, zaman zaman batıp çıktı. Gerçekten bir hayalet, bir gölge gibiydi Roma adı, Hristiyan Kilisesi'nin saygınlığı sayesinde teorik olarak varlığını sürdürüyordu. Gerçeklere pek uymayan, hayali bir imparatorluktu. Biri, sanıyorum Voltaire, "Kutsal Roma İmparatorluğu"nu ne kutsal ne Romalı ne de imparatorluk" olarak tanımlamıştı. Tıpkı bir başkasının bir zamanlar Hint Sivil Hizmetleri'ni ne Hintli ne sivil ne de hizmet diye tanımladığı gibi...

Her ne hal ise, hayalet Roma İmparatorluğu adını en az 1000 yıl sürdürdü, sonunda, yaklaşık 100 yıl kadar önce, Napolyon döneminde yok oldu. Sonu çok dikkat çekici ya da dramatik olmadı. Ama hayaleti yok olmadı, Kayser, Çar vb. gibi kisvelere büründü.

8 Charlemagne: I. Şarلمان.

34.

DÜNYA DEVLETİ DÜŞÜNCESİ

25 Nisan 1932

Özellikle son iki mektubum senin için bir sınav olmuş olmalı. Binlerce yılın içinde bir geri bir ileri gittim, binlerce kilometre kat ettim; eğer kafanı karıştırdıysam, hata tümüyle bana aittir. Moralini bozma. Devam et. Benim söylediklerimi kabul etmiyorsan, sorun yapma, işine bak. Bu mektupların amacı sana tarih öğretmek değil, tarihten bazı kesitler vererek, merakını uyandırmaktır.

Roma İmparatorluğu'ndan yorgun düşmüş olmalısın. İtiraf ediyorum ben yoruldum. Ama bugün onlar hakkında bir şeyler daha paylaşıp, ardından onlardan bir süreliğine ayrılacağız.

Biliyorsun, günümüzde milliyetçilik ve yurtseverlik yani vatanını sevmek hakkında pek çok tartışma yapılıyor. Milliyetçilik tarihte oldukça yeni bir şeydir, başlangıcını ve gelişimi bu mektuplarda inceleyebilirsin. Günümüzde Hindistan'da hepimiz yoğun biçimde milliyetçiyiz; Roma imparatorlukları döneminde pek böyle bir şey yoktu. İmparatorluğun dünyaya hükmeden tek bir büyük devlet olması beklenirdi. Dünyaya tek başına hükmeden böyle bir imparatorluk ya da devlet hiçbir zaman olmadı. Ama coğrafya hakkındaki bilgisizlikten ve uzun mesafeler arasındaki taşımacılığın ve yolculuğun güçlüklerinden, eski çağlarda insanlar böylesi bir devletin var olduğuna inandılar. Böylece, Avrupa'da ve Akdeniz çevresinde henüz bir imparatorluğa dönüşmediği koşullarda Roma devleti, ötekilerin ona tabi olacağı bir tür süper devlet olarak görülüyordu.

Bu devletin saygınlığı o kadar yüksekti ki, Küçük Asya'daki Helen devleti Pergamum gibi, Mısır gibi devletler Roma halkına hükümdarları üzerinden tanıtılıyordu. Roma'nın çok güçlü, karşı konulamaz olduğuna inanılıyordu. Bununla birlikte, daha önce belirttiğim gibi, Roma bir cumhuriyet olarak da, imparatorluk olarak da, Akdeniz ülkelerinin ötesini yönetemedi. Kuzey Avrupa'daki "barbarlar" ona boyun eğmediler, Roma da onları fazla umursamadı. Ama

otoritesinin yaygınlığı ne kadar geniş olursa olsun, dünya devleti düşüncesini arkasına aldı; bu düşünce Batı'da birçok halk tarafından kabul edilmişti. Bu nedenledir ki Roma İmparatorluğu çok uzun süre yaşadı; arkasında maddi bir gücün mevcut olmadığı koşullarda bile, adı ve saygınlığı yüksek olduğu için, Roma imparatorlukları o kadar uzun süre yaşayabildi.

Dünyanın geri kalan bölümlerine hükmeden tek bir büyük devlet düşüncesi sadece Roma'ya özgü değildi. Bu düşünceye geçmişte Çin'de ve Hindistan'da da rastlıyoruz. Bildiğin gibi, Hazar Denizi'ne kadar uzanan Çin devleti Roma İmparatorluğu'ndan da genişti. "Cennetin çocuğu" adıyla anılan Çin imparatoru Çinliler tarafından evrensel egemen olarak kabul ediliyordu. Sorun yaratan, imparatora tam anlamıyla itaat etmeyen kabilelerin ve halkların olduğu doğrudur ama onlar "barbarlar"dı, tıpkı Romalıların Kuzey Avrupalıları "barbarlar" olarak adlandırdığı gibi. Aynı şekilde Hindistan'da en eski devirlerden beri bu evrensel egemenlere -Ghokravarti Raja¹- göndermeler görülür. Doğal olarak, dünya hakkındaki düşünceleri çok sınırlıydı. Hindistan o kadar kocamandı ki, onlara dünyanın tamamı gibi görünüyordu, Hindistan'a hâkim olmak dünyaya hâkim olmak gibi görünüyordu. Dışarda kalanlar "barbarlar"dı mlechchhalardı.² Ülkemize adını veren efsanevi Bharat -Bharatavarsha- geleneksel olarak bu tür bir efsanevi chakravarti egemendi. Yudhishthira³ ve kardeşi, Mahabharata'ya göre, bu dünya egemenliği için savaştılar. Ashvamedha⁴ -büyük at kurbanı- dünya hâkimiyetinin meydan okuması ve simgesiydi. Ashoka önceleri bunu hedefledi ama sonra pişmanlık duyduğu için bütün çatışmaları durdurdu. Daha sonraları Hindistan'ın, Guptalar gibi, bu amacı güden imparatorlarını göreceksiniz.

Eski dönemlerde halklar evrensel egemenler ve dünya devleti terimleriyle düşündüler. Çok sonraları milliyetçilik ve yeni bir tür emperyalizm ortaya çıktı. İkisnin arasında kargaşa yaşandı. Günümüzde, büyük bir imparatorluk ya da evrensel egemen olarak değil de, bir ulusun, bir halkın ya da bir sınıfın bir başkası tarafından sömürülmesinin önüne geçecek bir tür dünya cumhuriyeti üzerinde konuşmalar yapılıyor. Böyle bir şeyin kısa erimde gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini söylemek zor. Ama dünya kötü durumdadır ve hastalıklardan kurtulmanın başka bir yolu görünmüyor.

Sık sık Kuzey Avrupa'nın "barbarlarından" söz ettim. Bu sözcüğü kullanıyorum çünkü Romalıları bu şekilde gönderme yapıyor. Bu halklar, tıpkı Orta Asya'nın göçerleri ve öteki kabileleri gibi, Roma'daki ya da Hindistan'daki komşularından daha az uygar idiler. Ama açık havada yaşadıkları için, daha güçlü

1 Ghokravarti Raja: Antik Hindistan'da "dünya hükümdarı" anlamında kullanılan söz.

2 Mlechchha: Vedic Sanskritçe'sinde "Vedic olmayan", "barbar" anlamında kullanılan kelime.

3 Yudhishthira: Hint destanı Mahabharata'da adı geçen, Kral Pandu ve Kraliçe Kunti'nin en büyük oğulları ve Indraprastha kralı.

4 Ashvamedha: Antik Hindistan'da çok önemli, kraliyet ailesinin uyguladığı ritüel. Tarihi Vedic dinindeki "at kurban etme".

kuvvetli idiler. Sonraları Hristiyan oldular ve Roma'yı fethettikleri dönemde bile, kural olarak, acımasız düşmanlar haline gelmediler. Kuzey Avrupa'nın modern ulusları bu "barbar" kavimlerin, Gothlar'ın, Frankların ve ötekilerin soyundandır.

Roma imparatorlarının adlarını vermedim. Bir sürüsü vardı ama birkaç tanesini çıkartırsak, çoğu kötüydü. Hatta bazıları canavardı. Neron'un⁵ adını duymuş olmalısın ama ondan çok daha kötüler de vardı. Bir kadın İrene,⁶ tahta çıkmak için imparator olan öz oğlunu öldürdü. Bu olay Konstantinopolis'te yaşandı. Bir Roma imparatoru ötekilerin üzerinde yer alır. Adı Marcus Aurelius Antonius idi. Bir filozof olarak görülüyordu; görüşlerini, düşüncelerini içeren kitabı incelemeye değer. Marcus Aurelius'u dengelemek istercesine, takipçisi oğlu Roma'nın yarattığı en kötü canavarlardan biri oldu.

Roma imparatorluğu 300 yıl boyunca Batı dünyasının merkeziydi. Roma gösterişli binalarla dolu, imparatorluğun dört bir yanından hatta ötesinden halkların geldiği büyük bir kent olmuş olmalı. Sayılamayacak kadar çok gemi, uzak ülkelerden Roma'ya hoş şeyler -ender yiyecekler ve pahalı eşyalar- taşıdılar. Her yıl, Mısır'ın Kızıl Deniz'deki limanlardan Hindistan'a 120 gemilik bir filonun gittiği söylenir. Muson rüzgârlarından yararlanmak için zamanı ayarlıyorlardı. Çoğunlukla Güney Hindistan'a gittiler. Değerli yüklerini boşalttılar, bir kez daha uygun rüzgârların yardımı ile Mısır'a a döndüler. Mallar Mısır'dan karayolu veya denizyolu ile Roma'ya yollanıyordu. Ama bütün bu ticaret zenginlerin yararıydı. Birkaç kişiye yarayan lüksün gerisinde, çoğunluğun sefaleti yatıyordu. Roma 300 yıl boyunca Batı'da üstünlüğünü korudu, Konstantinopolis kurulduğunda üstünlüğü onunla paylaştı. Bu uzun süre içinde Roma'nın, Atina'nın kısa sürede yaptığı gibi, düşünce alanında büyük bir şey üretememiş olması gariptir. Gerçekten de Roma uygarlığı, Helen uygarlığının solgun bir kopyası gibidir. Bir alanda Roma'nın başı çektiği kabul edilir. Hukuk alanında. Avrupa'da hukukçular, günümüzde bile Roma Hukuku'nu öğrenmek zorundadırlar çünkü Roma Hukuku büyük ölçüde Avrupa Hukuku'nun temelidir. İngiliz İmparatorluğu çoğu kez, İngilizlerce, Roma İmparatorluğu ile kıyaslanır. Bütün imparatorluklar az çok birbirine benzer, çoğunluğun sömürülmesi temelinde büyürler. Ama İngiliz İmparatorluğu ile Roma İmparatorluğu arasında bir başka güçlü benzerlik vardır. Her ikisi de hayal gücünden yoksundur. Kendini beğenmiş, kendinden memnun, dünyanın kendileri için yaratıldığına inanmış olarak, kuşku duymaksızın ya da sıkıntı çekmeksizin yaşayıp giderler.

5 Neron (MS 37-68): Roma İmparatoru (54-68). 64'te meydana gelen büyük Roma yangınının Neron tarafından tertiplendiği iddia edilir.

6 Atinalı İrini: 752-803 yılları arasında Doğu Roma İmparatoriçesi.

PARTLAR VE SASANİLER

26 Nisan 1932

Dünyanın diğer bölgelerini ziyaret etmek amacıyla, Roma İmparatorluğu'nu ve Avrupa'yı terk ediyoruz. Asya'da neler olduğunu görmek, Hindistan ve Çin'in hikâyesini sürdürmek zorundayız. Bilinen tarihin içinde yer alan diğer ülkelerle ilgili de bir şeyler söylememiz gerekiyor. Hatta devam ettikçe, umutsuzca vazgeçtiğim yerler hakkında da söylenecek sözler olacak.

Mektuplarımdan birinde, Roma İmparatorluğu ordularının Carrhae Savaşı'ndaki¹ büyük yenilgisinden bahsetmiştim. Partlar'ı, şimdiki İran'la Mezopotamya'da kurdukları devleti anlatmayı bitirmedim. Hatırlayacağınız gibi, İskender'den sonra, onun komutanı Seleucus ve soydaşları, Hindistan'dan batıdaki Küçük Asya (Anadolu) sınırına kadar uzanan bir bölgede hüküm sürdüler. Yaklaşık 300 yıl boyunca, başka bir Orta Asya kabilesi olan Partlar tarafından buradan sürülene kadar geliştiler. İran'da ve Parthia'daki Partlar, cumhuriyetin son günlerinde Romalıları yenilgiye uğratan ve ondan sonra gelen imparatorluğun asla yenilgiye uğratamadığı kabileydi. Bir iç devrim onları kovana kadar, Parthia'yı iki buçuk asır yönettiler. İranlılar kendilerine yabancı olan hükümdarlarına karşı ayaklandılar ve onların yerine kendi ırk ve bölgelerinden olanları koydular. Bu kişi Sasani Hanedanlığı'ndan gelen birinci Ardeshir'di. Ardeshir, Zerdüştlük dininin sıkı bir destekçisiydi ve diğer dinlere karşı hoşgörüsü yoktu. Sasaniler ve Roma İmparatorluğu arasında sürekli bir savaş vardı. Hatta neredeyse Roma imparatorunu ele geçirmeyi başaracaktı. Mısır'ı fethettiklerinde Pers orduları, Konstantinopolis'e ulaşacak birkaç fırsat yakalamıştı. Sasani İmparatorluğu Zerdüştlük dinine bağlıydı. 7. yüzyılda

1 Carrhae Savaşı: MÖ 53 yılında Carrhae (Şimdiki Harran) şehri yakınlarında Roma ile Part İmparatorluğu arasında yapılan, Partların mutlak zaferiyle biten savaş.

İslam ortaya çıktığında, Zerdüştlük ve Sasani İmparatorluğu sona erdi. Birçok Zerdüş, bu değişiklik ve yapılan işkenceler yüzünden ülkeyi terk etmeyi seçti ve onları, tıpkı diğer barınak arayışında olan insanlara yaptığı gibi, hoş karşılayan Hindistan'a geldiler. Bugün, Hindistan'daki Parsilerin kökü bu Zerdüştlere dayanmaktadır.

Hindistan ve diğer ülkeleri, farklı dinlere olan davranışları konusunda karşılaştırmak ilginç ve bir o kadar da muhteşem bir durumdur. Geçmişte, Avrupa başta olmak üzere birçok yerde, siz de göreceksiniz, resmi dini kabul etmeyenlere karşı tahammülsüzlük ve eziyet vardı. Neredeyse her yerde zorlama vardı. Avrupa'daki engizisyon² ve cadıların yakılmasıyla ilgili yazıları okuyacaksınız. Ancak Hindistan'ın eski zamanlarında büyük bir hoşgörü vardı. Hinduizm ve Budizm arasındaki çatışmanın, batıdaki şiddetli dini çatışmalarla karşılaştırılabilecek bir noktası yoktu. Maalesef, şunu hatırlamakta fayda var ki son zamanlarda toplumsal ve dini sorunlarımız var ve bazı tarih bilmez cahiller bunun Hindistan'ın asırlardır süregelen kaderi olarak görüyorlar. Bu tamamen yanlıştır. Bu sorunların çoğu yeni ortaya çıktı. İslam'ın ortaya çıkışından sonra, Müslümanlar yüzlerce yıl Hindistan topraklarında komşularıyla barış içinde yaşadılar. Tüccar olarak geldiklerinde hoş karşılandılar ve yerleşmeleri konusunda cesaretlendirildiler. Birkaç yüz yıl önce olduğu gibi, Hindistan Zerdüştləri ve aynı zamanda Roma'dan gelen Yahudileri de iyi karşıladı.

İran'daki Sasani hükümdarlığı döneminde, Palmira adında küçük bir çöl devleti ortaya çıktı. Palmira, Orta Suriye'de yer alan bir ticaret merkeziydi. Bugün bile görülen muhteşem harabeler, onların güçlü binaları hakkında bize birçok bilgi veriyor. Devletin yöneticilerinden biri Zenobia adında bir kadındı. Ancak Zenobia, Romalılarca yenilgiye uğratıldı. Romalılar Zenobia'yı zincire vurarak Roma'ya götürecek kadar kaba saba davrandılar.

Suriye Hristiyan çağının başlarında çok güzel bir ülkeydi. Yeni Ahit bu konuda bize bilgiler veriyor. Kötü yönetime ve tiranlığa rağmen, birçok güzel kasabası ve yoğun bir nüfusu vardı. Ayrıca geniş kanalları ve kapsamlı bir ticareti vardı; ancak sürekli savaşlar ve kötü yönetim bu güzel ülkeyi 600 yıl içerisinde bir çöle ve harabeye dönüştürdü. Eğer Hindistan'dan uçakla Avrupa'ya seyahat edersen, Palmira harabelerinin üzerinden geçebilirsin. Aynı zamanda Babil'i ve tarihte ünlü birçok yeri görebilirsin.

2 Engizisyon: Katolik Kilisesi'ne bağlı bir mahkeme sistemidir. Kilisenin kendine tehdit olarak gördüğü unsurları ortadan kaldırdığı yargı sistemine verilen addır.

GÜNEY HİNDİSTAN SÖMÜRGELEŞTİRİLİR

28 Nisan 1932

Çok uzaklaştık. Şimdi Hindistan'a geri dönelim ve atalarımız neler yapıyor bir bakalım. Kushan Sınır İmparatorluğu'nu hatırlarsın. Başkenti Peşaver olan, Kuzey Hindistan'ın ve Orta Asya'nın bir kısmının en büyük Budist devletidir. Aynı zamanda Hindistan'ın güneyindeki bu dönemde, denizlerden denizlere uzanan Andhra Devleti'ni de hatırlarsın. Yaklaşık 300 yıl Andhra ve Kushan devletleri geliştiler. 3. yüzyılın ortalarında bu devletler yok oldular ve bir süre Hindistan birçok küçük devlete bölündü. Ancak 100 yıl içinde Pataliputra'da bir başka Chandragupta ortaya çıktı ve güçlü bir Hindu emperyalizmini başlattı. Guptalar'a geçmeden önce, Hint sanatını ve kültürünü doğuya taşıyan güneydeki bu girişimin başlangıcına bir göz atabiliriz.

Hindistan'ın, Himalayalar ve iki deniz arasında yer aldığını çok iyi biliyorsun. Kuzey, denizden çok uzaktadır. Temel sorun ise düşmanların ve istilacıların geldiği sınırlardı. Doğu, batı ve güneyde muazzam bir deniz kıyısına sahiptik ve Hindistan, doğunun batıyla birleştiği Kanya Kumari'ye kadar uzanırdı. Deniz kenarında yaşayan çoğu insan doğal olarak denize ilgi duyar ve herhangi biri onların denizle ilgili bir toplum olmalarını bekler. Güney Hindistan'ın Batı ile olan büyük ticaretinden sana daha önce bahsetmiştim. Bu nedenle, eski zamanlarda Hindistan'da gemi imalatının olduğunu görmek şaşırtıcı değildir ve insanlar bu gemileri ticaret için deniz aşırı yerlere gitmek ve macera amacıyla kullanırlardı. Vijaya'nın, Hindistan'dan gitmesi gerekiyordu ve Gotama Buda'nın yaşadığı sırada Sri Lanka'yı fethetti. Ajanta mağaralarında, Vijaya'nın, atları ve filleri gemilerle taşıyarak Sri Lanka'yı geçişinin sembolleri vardır. Adaya Sinhala adı Vijaya tarafında verilmiştir. Sinhala, Sinha (aslan) adından türetilmiştir ve bu durum unuttuğum eski bir hikâyeye dayanmaktadır. Ayrıca bence, Sri Lanka kelimesi de Sinhala'dan gelmektedir.

Güney Hindistan'dan Sri Lanka'ya geçiş tabii ki çok önemli bir olay değil; ancak gemi imalatı ve Bengal'den Gujrat'a kadar birçok Hint limanından denizleri aşan insanlar hakkında kanıtlar elde ettik. Chandragupta Maurya'nın başbakanı Chanakya, Arthashastra adlı eserinde, sana Naini'den yazdığım donanma hakkında bir şeyler anlatır. Chandragupta Sarayı'ndaki Yunan büyükelçi Megasthenes de donanmadan bahseder. Bu nedenle, Maurya döneminin başlarında dahi, gemi imalatı Hindistan'da önemli bir endüstriydi. Önemli miktarda insan bu gemilerle denizi geçmiş olmalı. Bugün bizim bazı insanlarımız denizde yolculuk yapmaktan korkarken, bu insanları düşünmek çok garip ve değişik geliyor.

Güney, doğal olarak, kuzeye göre daha çok denize bakmaktadır. Dış ticaretin büyük bir kısmı güneyleydi. Tamil¹ şiirlerinde "yavana" şaraplarına, vazolara ve lambalara göndermeler bulunmaktadır. Yavana, genellikle Yunanlar, bazen de diğer tüm yabancılar için kullanılırdı. 2. ve 3. yüzyılda, Andhra madeni paralarının yüzünde iki direkli gemi simgesi vardı. Bu durum eski Andhralılar'ın denizcilikle ne kadar ilgili olduklarının bir göstergesidir.

Bu nedenden ötürü, batıdaki adalarda Hint kolonilerinin ilan edilmesiyle sonuçlanan büyük girişime Güney liderlik etmiştir. Bu kolonileşme hareketleri birinci yüzyılda başladı ve yüzlerce yıl devam etti. Malezya, Cava,² Sumatra,³ Kamboçya ve Borneo'ya⁴ kadar gidip oraları ele geçirdiler, kolonileştirdiler ve Hint kültürü, sanatını buralara taşıdılar. Özellikle Burma,⁵ Siam⁶ ve Çinhindi⁷ gibi bölgelerde büyük Hint kolonileri oluştu. Yeni şehirlerin isimleri ve yaşayanlar dâhil Hindistan'dan alındı. Tarih kendini nasıl da tekrar ediyor! Tıpkı Anglosaksonların⁸ Amerika'ya gidip eski İngiliz şehir isimlerini vermeleri gibi.

Tüm sömürgecilerin yaptığı gibi, Hintliler de gittikleri yerlerde kötü davrandılar. Mutlaka onlardan faydalanmaları ve onları yönetmeleri gerekiyordu; ancak bir süre sonra, sömürgeciler ve adanın eski insanları bir bütün oluşturdu ve bu durum Hindistan ile sömürgeler arasındaki iletişimi zorlaştırdı. Hindu

1 Tamiller: Hindistan'ın güneybatısındaki Tamil Nadu Eyaleti'nde ve Sri Lanka'nın kuzeyinde yaşayan etnik grup.

2 Cava: Endonezya'nın başkenti Cakarta'nın üzerinde bulunduğu ada.

3 Sumatra: Bugün Endonezya sınırlarında bulunan bir ada.

4 Borneo: Dünya'nın en büyük üçüncü adasıdır. Güneydoğu Asya'da bulunur. Bugün Endonezya, Malezya ve Brunei tarafından paylaşılmıştır.

5 Burma: Diğer adıyla Myanmar.

6 Siam: Diğer adıyla Tayland.

7 Çinhindi: Güneydoğu Asya'da Hindistan ile Çin arasında kalan bölgeyi kapsayan terim. Myanmar, Tayland, yarımada Malezya'sı, Laos, Kamboçya ve Vietnam'ı içine alır.

8 Anglosakson: 5. yüzyıldan itibaren günümüzde İngiltere olarak adlandırılan bölgeyi istila edip, 1066'daki Norman İstilasına kadar yöneten Cermen halkı. Angluslar, Saksonlar ve Jütler'den oluşurlar.

devletler ve imparatorluklar doğudaki adalarda sömürge ilan ettiler ancak daha sonra Budist yönetimler geldi ve Budistler ile Hindular arasında üstünlük mücadelesi başladı. Bu uzun ve muhteşem bir hikâyedir. Harabeler ise Hint insanları tarafından süslenen muhteşem binalar ve tapınaklar hakkında birçok şey anlatıyor. Kamboçya, Sri Lanka, Muhteşem Angkor,⁹ Madjapahit gibi yerler Hintli ustalar tarafından inşa edilmiş muhteşem yerlerdir.

Hindu ve Budist devletler arasındaki üstünlük mücadelesi 1400 yıl boyunca devam etti. Bu süre boyunca yönetim sürekli el değiştirdi ve zamanla birbirlerini yok ettiler. 15. yüzyılda Müslümanlar yönetimi ele geçirdi. Kısa süre sonra Portekizliler, İspanyollar, Almanlar, İngilizler ve en son da Amerikalılar yönetimi ele geçirdi. Çinliler de her zaman yakın oldular, bazen müdahalelerde ve fetih denemelerinde bulundular. Bazen de kardeşçe yaşayıp hediyeler gönderdiler. Ancak her zaman uygarlıklarıyla ve kültürleriyle bu bölgeleri etkilediler.

Doğudaki bu Hindu sömürgeleri ilgimizi çekecek birçok şeye sahip. En vurucu özelliği ise sömürge fikrinin Güney Hindistan'daki yönetimlerden biri tarafından örgütlenmesidir. Başta birçok kâşif bölgeye gitmiştir. Zamanla ticaret geliştikçe, aileler ve gruplar da bölgeye gitmişlerdir. İlk yerleşenlerin doğu kıyısındaki Kalinga şehrinde olduğu söylenir. Bazıları ise Bengal'den gelmiş olabilir. Aynı zamanda Gujrat'dan bazı insanlar kendi topraklarından sürülerek bu adalara yerleşmek zorunda bırakılmıştır. Ancak bunlar tamamen varsayımdır. Sömürgecilerin temel akışı ise Tamil adasının güney bölgesinde yer alan ve Pallava Hanedanlığı tarafından yönetilen Paliava ülkesindendir. Bu ülke Malezya'nın sömürgeleştirilmesinin örgütleyicisi olmuştur. Belki de insanlar üzerindeki nüfus baskısı onları Kuzey Hindistan'dan uzaklaştırmıştır. Nedeni ne olursa olsun, Hindistan'dan uzakta, dağınık olarak yaşayan kişiler özellikle seçilmiş ve sömürgeleşme bu bölgelerde başlamıştır. Çinliler, Malay yarımadası, Borneo, Sumatra ve Cava sömürgeleştirilen ilk bölgelerdir. Tüm bu bölgeler Hint adını taşıyan Pallava sömürgeleridir. Hindicini'deki Kamboçya bölgesi adını Kabil vadisinden almaktadır. 400-600 yılları arasında bu bölgeler Hindu dinine bağlı kaldılar. Daha sonra Budizm yayıldı. Çok daha sonra İslamiyet geldi ve Malezya'nın bir bölümünde yayıldı. Diğer bölümler ise Budizm'e bağlı kaldı.

Malezya'ya birçok krallık ve imparatorluk geldi; ancak Güney Hindistan'daki sömürgeleştirme girişiminin sonucu Hindu-Aryan uygarlığının dünyanın bu bölümüne tanıtılmasıdır ve belli bir ölçüde bugünkü Malezyalılar, tıpkı bizim gibi, bu uygarlığın çocuklarıdır. Çinliler başta olmak üzere Hindular da etkilemişlerdir. Hint ve Çin gibi iki güçlü kültürün, Malezya topraklarında oluşturduğu

9 Angkor: Kamboçya'da bulunan, UNESCO korumasında bulunan antik tapınak.

bu karışımı gözlemek oldukça ilginçtir. Bazıları daha çok Hintlileşmişken, bazılarında Çin etkisi daha barizdir. Merkezde, Malay hariç, Burma, Siam ve Çinhindi gibi yerlerde Çin etkisi baskınken adalarda, Cava, Sumatra ve diğerlerinde Hint etkisi ve İslam kendilerini göstermektedir; ancak Çin ve Hint etkileri arasında bir çatışma yoktu. Tamamen farklı etkilerdi; ama hiçbir zorluk olmadan paralel şekilde bir arada yaşayabildiler. Din konusunda ise Budizm ya da Hinduizm fark etmeksizin, Hindistan kaynak konumundaydı. Hatta Çin bile dinini Hindistan'a borçluydu. Sanat konusunda da Hindistan etkisi baskın gelmişti. Çin etkisinin baskın olduğu Çinhindi'de bile mimari tamamen Hint kültürünün özelliklerini taşıyordu. Çin bu ülkeleri yönetim şekli ve hayat felsefesi konusunda daha çok etkiledi. Bu yüzdendir ki, bugün Çinhindi, Burma, Siam gibi yerlerde yaşayan insanlar Hintliden çok Çinliye benzemektedirler. Tabii ki ırk olarak Moğol kanını taşımaktadırlar ve bu nedenle de bazen Çinlileri andırmaktadırlar.

Borobudur¹⁰ ve Cava'da, Hintli sanatçılar tarafından yapılmış muazzam Budist tapınaklarının kalıntıları vardır. Buda'nın tüm hayatı bu yapıların duvarlarına oyulmuştur ve bunlar sadece Buda'nın değil, Hint Sanatı'nın da eşsiz eserleridir.

Hint etkisi çok daha uzaklara ulaşmıştır. Filipinlere, hatta Sumatra'nın Hindu Sri Lanka Krallığı olan Formosa'ya¹¹ kadar uzanmıştır. Daha sonraları Filipinler, İspanyollar tarafından yönetildi ve şimdi Amerikan kontrolü altındalar. Filipinler'in başkenti Manila'dır. Yüzeyinde Filipin kültürünü simgeleyen dört sembolün olduğu yeni bir yasama binası inşa edildi. Bu semboller antik Hindistan'ın büyük yasa koyucusu Manu, Çin filozofu Lao-Tse ile Anglosakson ve İspanya Hukukunu, adaletini simgeleyen iki semboldür.

10 Borobudur: 9. yüzyıla ait görkemli Budist tapınağı. Bugün modern Endonezya sınırları içerisinde. Bu tapınak UNESCO Dünya Mirası listesinde.

11 Formosa: Tayvan.

GUPTALARIN HİNDU EMPERYALİZMİ

29 Nisan 1932

Güney Hindistanlı erkekler engin denizleri aşırp uzak diyarlarda yerleşim alanları ve şehirler bulurken, Hindistan'ın kuzeyinde garip bir kaynaşma vardı. Kushan İmparatorluğu gücünü ve ihtişamını kaybetmişti, giderek küçülüp daralıyordu. Kuzeyin her tarafında, Hindistan'a kuzeybatı sınırından gelen Sakalar, Türkler ve İskitler tarafından yönetilen küçük devletler vardı. Bu insanların Budist olduğunu, Hindistan'a düşman olarak değil, yerleşmek için geldiklerini sana söylemiştim. Çinlilerin daha sonra Orta Asya'dan kovduğu bazı kavimler tarafından buralara gelmeye zorlandılar. Hindistan'a gelirken Hindu-Aryan gelenek ve göreneklerine uyum sağladılar. Hindistan'ı din, kültür ve uygarlık bakımından ata ülkesi olarak gördüler. Kushanların kendileri de büyük ölçüde Hindu-Aryan geleneklerini benimsedi. Bu durum onların neden Hindistan'da kalmayı başarırp uzun süre buranın büyük bir kısmını yönettiklerini açıklar. Hindu-Aryan olarak davranmayı denediler ve ülke insanlarının onların birer yabancı olduğunu unutmasını istediler. Tamamen olmasa da bir ölçüde bunu başardılar. Özellikle yabancıların onları yönettiğini düşünen Kshattriyalar konusunda sorun yaşadılar. Bu yabancı yönetim altında yıprandılar ve insanların kafasında sorunlar ortaya çıktı, telaş arttı. Sonunda bu muhalif kesim bir lider buldu ve onun bayrağı altında "Özgür Aryavarta" adını verdikleri kutsal bir savaş başlattılar. Bu liderin adı Chandragupta'ydı. Onu, Ashoka'nın büyük babası olan diğer Chandragupta ile karıştırma. Bu adamın Maurya soyuyla hiçbir ilgisi yoktu. Hatta o Pataliputra'nın önemsiz bir hükümdarıydı ama Ashoka'nın ataları ondan sonra bilinmezliğe yol aldılar. Unutma ki şu an MS 4. yüzyılda, 308 yılındayız ve bu tarih Ashoka'nın ölümlünden 534 yıl sonradır. Chandragupta hırslı ve becerikliydi. Kuzeydeki diğer Aryan liderlerini yenerek, federasyon tarzı bir yönetim oluşturmakta karar-

lıydı. Lichchhavi klanından Kumari ile evlendi ve bu klanın desteğini arkasına aldı. Zeminini iyi hazırladı ve Hindistan'daki tüm yabancı yöneticilere karşı olan kutsal savaşını başlattı. Güçleri ve pozisyonları yabancılar tarafından engellenmiş Kshattriyalar ve Aryan aristokrasisi bu savaşın destekçileriydi. 12 yıllık bir mücadelenin ardından Chandragupta, şimdiki adı Birleşik Şehirler olan Kuzey Hindistan'ın bir bölümünün kontrolünü ele geçirmeyi başardı ve kendini kralların kralı ilan etti. Böylece Gupta soyu başladı. Hunlar gelip sorun olana kadar yaklaşık 200 yıl sürdü. Biraz saldırgan bir Hinduizm ve milliyetçilik dönemi. Türkler, Partlar ve diğer Aryan olmayanlar tamamen ve zorla yok edildiler. Burada ırksal düşmanlığın iş başında olduğunu görüyoruz. Hindu-Aryan aristokrati kendi ırkıyla gurur duyuyordu ve bu barbarları aşağılıyordu. Gupta, ele geçirilen Hindu-Aryanlara hoşgörölü davrandı; ancak Aryan olmayanlara hoşgörölü yoktu.

Chandragupta'nın oğlu Samudragupta babasından çok daha savaşçı biriydi. Büyük bir komutandı ve imparator olduğunda güney dâhil tüm ülkede birçok zafer kazandı. Gupta İmparatorluğu'nu Hindistan'ın büyük bir kısmını içine alacak şekilde büyüttü; ancak güneydeki hükümdarlığı çok önemli değildi. Kuzeyde ise Kushanlar, İndus Nehri'nin karşısına kadar itildiler. Samudragupta'nın oğlu 2. Chandragupta da savaşçı bir kraldı ve uzun bir süre Saka ya da Türk soyları tarafından yönetilen Kathiawad ve Gujrat'ı fethetti. Genelde bilindiğı Vikramaditya adını aldı; ancak bu isim, tıpkı Caesar gibi, diğer birçok hükümdar için de bir unvan oldu. Bu nedenle de kafa karıştırıcıdır.

Delhi'deki muazzam demir sütun Qutub Minar'ı hatırlıyor musun? Bu sütunun Vikramaditya tarafından zafer sütunu olarak inşa ettirildiğı söylenir. İyi bir çalışmadır ve tepesinde imparatorluğun simgesi olan nilüfer çiçeğı vardır.

Gupta dönemi, Hindistan'daki Hindu emperyalizmi dönemidir. Aryan kültürünün ve Sanskrit ilminin harika bir canlandırmasıdır. Yunanlar, Kushanlar ve diğerleri tarafından Hint yaşamına ve kültürüne getirilen Helenistik ve Moğol öğeler cesaretlendirilmedi, hatta Hindu-Aryan gelenekleri bu öğelerin yerine yerleştirildi. Sanskritçe mahkemenin resmi diliydi. Ancak o günlerde bile Sanskritçe halk tarafından kullanılmıyordu. Konuşma dili Sanskritçeye çok benzeyen Prakrit'in bir türüydü. Sanskritçe çok kullanılmamasına rağmen yeteri kadar yaşadı. Sanskritçe şiirlerin, tiyatronun ve Hindu-Aryan sanatının büyük bir yükselişiydi.

Vedalar ve destanlar... Kalidasa,¹ bu müthiş yazar o dönemde yaşadı. Vikramaditya'nın, o günün en iyi yazar ve sanatçıları bir araya getirdiğı görkemli bir konağının olduğu söylenir. Onun konağındaki Navaratna'yı -Dokuz

1 Kalidasa: Hintli Sanskrit şairidir. Hindu felsefesi mitolojisi üzerine şiirler yazmıştır.

Taş (Nine Jewels)-² duymadın mı? Kalidasa'nın da bu dokuz taştan biri olduğu söylenir.

Samudragupta, imparatorluğunun başkentini Pataliputra'dan Ayodhya'ya³ çevirdi. Belki de Samudragupta, Valmiki'nin destanında ölümsüzleşen Ramachandra'nın hikâyesini barındıran Ayodhya'nın, kendi saldırgan Indo-Aryan profiline daha uygun bir geçmiş sunduğunu düşünmüştü. Aryanizm ve Hinduizm'in Gupta olarak yeniden canlanması doğal olarak Budizm'e uygun bir eğilimde değildi. Bunun bir nedeni, bu eylemin Kshattriya'nın ileri gelenleri tarafından desteklenen aristokratik bir eylem olmasıydı ki Budizm içinde daha çok demokrasi barındırıyordu; bir diğer nedeniyse Budizm'in Mahayana sınıfı, Kushanlar ve Kuzey Hindistan'ın diğer yabancı hâkimleriyle yakın bir bağının olmasıydı; ama görünen o ki, Budistlere eziyet edilmedi. Budist manastırları varlığını sürdürmekteydi ve hâlâ müthiş eğitim kurumlarıydı. Guptalar, Budizm'in geliştiği bölge olan Seylan'ın (Sri Lanka) yöneticileriyle arkadaşlık ederlerdi. Seylan kralı Meghavarna, Samudragupta'ya pahalı hediyeler gönderdi ve Gaya'da Sinhalese⁴ öğrencileri için bir manastır yaptırdı. Yine de Hindistan'da Budizm azaldı. Bunun nedeni, daha önce de söylediğim gibi, Brahmanlar ya da o dönemin yöneticilerinin uyguladığı dış baskı değildi. Bunun nedeni, Hinduizm'in onu aşama aşama içine çeken (asimile eden) gücüydü.

Bu sıralarda Çin'in ünlü gezginlerinden biri Hindistan'a ziyarete geldi, bu gezgin daha önce sözünü ettiğim Hiuen Tsang değil, Fa-Hien'di. Bu kişi bir Budist olarak, Budizm'in kutsal kitaplarını araştırmaya gelmişti. Fa-Hien bize şunu söyler: Magadha insanları mutlu ve zengindi, burada adalet ılımlı bir şekilde uygulanırdı ve ölüm cezası yoktu. Gaya sefil ve terk edilmişti, Kapilavatsu ormana dönüşmüştü; ama Pataliputra insanları "zengin, varlıklı ve erdemliydi". Bir sürü zengin ve görkemli Budist manastır vardı. Ana yollar boyunca, yolcuların kalıp halkla aynı ücrete yemek yiyebildiği kervansaraylar (dharmas-halas) vardı. Bu müthiş şehirlerde hastaneler vardı. Fa-Hien, Hindistan'ı gezdikten sonra Seylan'a gitti ve orada iki yıl kaldı. Ama onun arkadaşı Tao-Ching Hindistan'ı çok beğendi ve Budist rahiplerin merhametinden o kadar etkilendi ki, orada kalmaya karar verdi. Fa-Hien deniz üzerinden Seylan'dan Çin'e geçti ve onca yıl ayrılıktan sonra evine tekrar kavuştu.

İkinci Chandragupta ya da Vikramaditya, yaklaşık yirmi yıl hükümdarlığını sürdürdü ve ondan sonra, oğlu Kumaragupta geldi ve 40 yıl süren uzun

2 Dokuz Taş, Hint mitolojisinde ve Güneydoğu Asya ülkelerinin tamamında görülen kültürel bir inanıştır. Yakut Güneş'i, inci Ay'ı, mercan Mars'ı, sarı safir Jüpiter'i, elmas Venüs'ü, mavi safir Satürn'ü, tarçın taşı Rahu'yu, kedigözü ise Ketu'yu sembolize eder.

3 Ayodhya: Hindistan'da antik bir şehirdir. Ramachandra'nın burada doğduğuna ve Valmiki'nin ünlü destanı Ramayana'yı burada oluşturduğuna inanılır.

4 Sinhalese: Sri Lanka'da yaşayan, adanın en büyük etnik grubu.

bir dönem boyunca yönetimde kaldı. Sonraki hükümdar ise MS 453 yılında yönetime gelen Skandagupta'ydı. Skandagupta, Gupta İmparatorluğu'nu sonunda yıkıma uğratan yeni bir terörle yüzleşmek zorunda kaldı. Bu konudan bir dahaki mektubumda söz etmeliyim.

Salon ve tapınaklara ek olarak; Ajanta'nın en iyi fresklerinden (duvar resmi) bazıları da Gupta sanatının örnekleridir. Onları görünce ne kadar muhteşem olduğunu anlarsın.

Guptalar Hindistan'da imparatorluğunu sürdürürken dünyanın diğer bölgelerinde ne olup bitiyordu? Birinci Chandragupta, Konstantinopolis'i kuran Roma hükümdarı Büyük Konstantin'le aynı çağda yaşamıştı. Daha sonraki Gupta'ların zamanında Roma İmparatorluğu doğu-batı olmak üzere ikiye bölünmüştü. Ve Batı Roma sonunda kuzey "barbar" kabileleri tarafından yıkılmıştı. Yani Roma İmparatorluğu'nun zayıfladığı dönemlerde, Hindistan müthiş komutanları ve güçlü ordularıyla çok güçlü bir devlete sahipti. Bazen Samudragupta'dan, "Hindistan'ın Napolyon'u" olarak söz edilir; ama onun kadar tutkulu olmakla birlikte, fetihleri sırasında Hindistan öncülerinin arkasında kalmamıştır. Gupta dönemi, bir saldırgan emperyalizm, fetih ve zafer dönemiydi. Ama her ülkenin tarihinde bu gibi emperyalist dönemler olur ve aslında uzun ömürlü bir ülkede bu dönem az bir öneme sahiptir. Gupta'nın bu dönemlerinin bu kadar dikkat çekmesinin ve Hindistan'da biraz da gururla anılmasının sebebi ise tanık oldukları müthiş sanat ve edebiyat Rönesans'ıdır.

HUNLAR HİNDİSTAN'A GELİR

4 Mayıs 1932

Kuzeybatı dağlarını aşarak Hindistan'a inen yeni tehlike Hun terörüydü. Hunlar hakkında Roma İmparatorluğu'nu tartıştığımız önceki mektuplarda bir şeyler söyledim. Avrupa'da Hunların en büyük lideri hem Roma'yı hem Bizans'ı terörize eden Attila'ydı. Bu kabilelerin soydaşları olan Hunlar -Ak Hunlar adını alıyorlardı- yaklaşık aynı tarihlerde Hindistan'a ulaştılar. Onlar da Orta Asyalı göçebelere. Çok uzun yıllar boyunca sınırda düşüp kalktılar, ilgili bütün taraflara çok sorun yarattılar. Sayıları arttıkça ve belki de arkadan başka kabilelerce itildikleri için, bir istilaya giriştiler.

Gupta ailesinin zincirindeki beşinci halkası olan Skandagupta Hun istilasını göğüslemek zorunda kaldı. Onları yendi, topraklarından söküp attı. Fakat bir on yıl kadar sonra Hunlar geri geldiler. Kandahar'a ve Kuzey Hindistan'ın büyükçe bölümüne adım adım yayıldılar. Budistlere işkence ettiler, her türlü zulme başvurdular.

Hunlara karşı sürekli savaşmaları gerekiyordu, Guptalar onları geri püskürtemediler. Gelen yeni Hun dalgaları Orta Hindistan'a yayıldı, şefleri Toraman¹ kendisini kral olarak yerli halka dayattı. O yeteri kadar kötüydü ama ardından gelen oğlu Mihiragula kelimenin tam anlamıyla vahşiydi, acımasızdı. Kalhana Kaşmir tarihinde -Rajatarangini- Mihiragula'nın eğlencelerinden birinin filleri vadideki uçurumlardan aşağı atmak olduğunu söylüyor. Zulümleri, Aryavarta'yı ayağa kaldırdı ve Aryalar, Guptalı Baladitya ve Orta Hindistan hükümdarı

1 Toraman: Ak Hunlar'ın (Bizans kaynaklarına göre Eftalitler'in) 5. yüzyılının sonu ve 6. yüzyılın başlarındaki lideri.

Yashodharman önderliğinde Hunları yenilgiye uğrattılar, Mihiragula'yı esir aldılar. Fakat Hunların tersine şövalye ruhlu Baladitya Mihiragula'ya kıymadı, ülke dışına gitmesine izin verdi. Mihiragula Keşmir'e sığındı, ardından kendisine çok cömert davranmış olan Baladitya'ya arkadan saldırdı.

Ne var ki, kısa süre içinde Hun gücü zayıfladı. Buna rağmen Hunların ardıllarından birçoğu kaldı ve kademeli olarak Aryan nüfusuyla kaynaştı. Orta Hindistan'daki Rajput klanlarımızın ve Rajputana'nın Ak Hun kanından izler taşıyor olmaları mümkündür.

Hunlar Kuzey Hindistan'ı çok kısa bir süre yönettiler -50 yıldan az-. Ardından barışçı bir biçimde yerleştiler. Fakat Hunların savaşları ve zulümleri Aryan Hintliler üzerinde derin izler bıraktı.

Hun yaşam biçimleri ve hükümetleri Aryanlardan çok farklıydı. Aryanlar hâlâ büyük ölçüde özgürlük aşığı bir ırktı. Kralları bile halkın iradesi önünde eğiliyordu, köy meclisleri çok güçlüydü. Fakat Hunların gelişi, yerleşik hayata geçmeleri ve Hint halkı ile karışmaları Aryan standartlarını değiştirdi, biraz düşürdü.

Büyük Guptalar'ın sonuncusu Baladitya MS 530'da öldü. Fakat bu tipik Hindu çizgisindeki hükümdarın kendisine Budizm'in çekici gelmesi ve Gurusunun² bir Budist keşiş olduğunu kaydetmek ilginçtir. Gupta dönemi özellikle Krishna tapınmalarının canlandırılması olarak bilinir; öyle olsa bile Budizm'le görüşürde bir çatışma yaşanmadı.

200 yıllık Gupta yönetiminin ardından, kuzeyde merkezi herhangi bir otoriteden bağımsız birçok devletin ortaya çıktığını tespit ediyoruz. Bununla birlikte Hindistan'ın güneyinde, o sıralarda büyük bir devlet geliyordu. Ramachandra'nın ardılı olduğunu öne süren Pulakesin adındaki hükümdar güneyde, Chalukyan İmparatorluğu³ olarak bilinen bir imparatorluk kurdu. Bu güneyli halkların, doğu adalarındaki Hint kolonileri ile yakın ilişki içinde olduğu ve bu adalarla Hindistan arasında düzenli trafiğin olduğu tahmin edilebilir. Hint gemilerinin İran'a sık sık mal taşıdıklarını da öğreniyoruz. Chalukyan İmparatorluğu Sasaniler'le, özellikle büyük hükümdarları 2. Hüsrev ile birbirlerine elçi gönderdiler.

2 Guru: Yol gösterici, danışman.

3 Chalukyan İmparatorluğu: 6. ve 12. yüzyıllar arasında Orta ve Güney Hindistan'da hüküm süren Chalukyan hanedanlığı, krallığı.

HİNDİSTAN'IN YABANCI PAZARLARA HÂKİM OLMASI

5 Mayıs 1932

Ele aldığımız bu dönemde, 1000 yıldan fazla bir süre Hint ticaretinin hem batıda Avrupa'ya, doğuda ise Batı Asya'ya hem de Çin'e kadar gelişip serpil-diğini tespit ediyoruz. Bu nasıl böyle oldu? Sadece Hintliler o günlerde iyi deniz-ciler ve iyi tüccarlar oldukları için değil, (aslında çok iyi denizci ve tüccarlardı), sadece zanaatlardaki el hünerleri nedeniyle de değil (aslında çok da yetenekli idiler). Bunların hepsinin katkısı oldu. Ama Hintlilerin uzak pazarları denetim altına almalarının başlıca nedeni, kimyada, özellikle boyamada sağladıkları ilerlemelerdi. O günlerin Hintlilerinin giysiler için hızlı boyama teknikleri keş-fettikleri anlaşıyor. Bir bitkiden çivit boyası hazırlamanın özel yöntemini de biliyorlardı. "Çivit"¹ sözcüğünün Hindistan'dan geldiğine dikkat çekerim. Eski Hintlilerin çeliği tavına getirmenin yollarını bildikleri, dolayısıyla güzel çelik silahlar yapabildikleri de biliniyor. Sana daha önce yazmıştım, İskender'in fethini konu alan eski İran öykülerinde ne zaman bir kılıçtan ya da hançerden söz edilse, bunun Hindistan'dan geldiği belirtilir.

Bu boyaları ve diğer maddeleri öteki ülkelere göre daha iyi yaptıkları için, Hintlilerin pazarlara hâkim olmaları doğaldı. Daha iyi bir alete sahip olan ya da bir kalemi daha iyi ya da daha ucuza mal etme yöntemini bilen kişi ya da ülke uzun erimde, o derecede iyi olmayan bir alete ya da yöneme sahip olmayan bir kişi ya da ülkeyi pazarın dışına atma gücüne sahip olur. Son iki yüz yılda Avrupa'nın Asya'nın önüne geçmesinin nedeni de budur. Yeni keşifler

1 Çivit: Eskiden çivit otundan, günümüzde ise kimyasal yollarla elde edilen, mavi renkli, sarılığını gidermek için çamaşırın son suyuna konulan toz boya (İngilizce: İndigo).

ve buluşlar Avrupa'ya yeni, güçlü aletler, imalatla yeni yöntemler kazandırdılar. Avrupa bunların yardımı ile pazarları ele geçirerek zenginleşti, güçlendi. Yardımcı olan başka nedenler de vardı. Ama şu an için bir aletin ne kadar önemli bir şey olduğunu düşünmeni istiyorum. Bir büyük adam, bir zamanlar, insan alet yapan hayvandır demişti. En eski günlerden bugünlere kadar uzanan insanın tarihi, taş devrinin taştan yapılma ok ve baltalarından günümüzdeki demiryollarına, buharlı makinelere, dev makinelere uzanan daha etkin aletlerin yapımı tarihidir. Gerçekten de yaptığımız her iş bir aleti gerektirir. Alet olmasaydı ne yapardık?

Alet iyi bir şeydir, çalışmayı kolaylaştırır. Tabii bir alet kötüye de kullanılabilir. Testere yararlı bir alettir, ama bir çocuğu yaralayabilir. Bir bıçak akla gelebilecek en yararlı aletlerden biridir. Her izcinin belinde bir tane olmalı. Ama kaçık biri, bir bıçakla başkasını öldürebilir. Bu, garip bıçağın hatası değildir. Hata, onu yanlış kullanan kişidedir. Aynı şekilde, kendi başına iyi olan modern makineler birçok bakımdan kötü kullanılıyor. Bu makineler, kitleler üzerindeki çalışma yükünü hafifletmek yerine, çoğu kez yüklerini daha da ağırlaştırdılar. Milyonlarca insana rahatlık ve mutluluk getireceklerine, birçoğunun sefaletine neden oldu. Hükümetlerin elini öyle güçlendirdiler ki, milyonlarca kişiyi savaşlarda kırdırabilirler. Ama hata makinelerde değil, onların kötü kullanımında. Eğer büyük makineler, kendi ceplerini doldurmayı amaçlayan sorumsuz kişilerin değil, genel olarak insanların yararını düşünen iyi insanların elinde olsaydı, çok farklı sonuçlar ortaya çıkardı. Yani Hindistan, günümüzden farklı olarak, o günlerde imalat yöntemlerinde dünyanın önündeydi. Hint kumaşları, Hint boyaları ve öteki mal kalemleri çok uzak ülkelere gidiyor, her yerde aranıyor. Bu ticaret Hindistan'a refah getirdi. Bu ticaretin yanı sıra Güney Hindistan karabiberi ve öteki baharatları sağladı. Bu baharatlar doğu adalarından getirilip Hindistan üzerinden Batı'ya yollandılar.

Karabiber Roma'da ve Batı'da çok değerliydi; söylendiğine göre 410'da Roma'yı fetheden Gotların şefi Alaric kilolarca karabiber almıştı. O karabiberler ya Hindistan'dan ya da Hindistan üzerinden gelmiş olmalı.

40.

ÜLKELERİN VE UYGARLIKLARIN İNİŞ ÇIKIŞLARI

6 Mayıs 1932

Uzun bir süredir Çin'den uzak kaldık, yeniden oraya dönerek anlatımımızı sürdürelim. Batı'da Roma çökerken ve Hindistan Guptalar'ın yönetiminde ulusal bir canlanma yaşarken, orada neler olduğuna bir bakalım. Roma'nın yükselişi ve çöküşü Çin'i fazla etkilemedi. İkisi de birbirinden çok uzaktı. Ama sana daha önce de söylediğim gibi, Çin devletinin Orta Asya kavimlerini geri püskürtmesi kimi zaman hem Roma hem de Hindistan için feci sonuçlar doğurdu. O kavimlerin ve iteledikleri başkalarının güneye, batıya yönelmeleri krallıkları ve devletleri kaygılandırdı, kargaşa yarattı. Çoğu Doğu Avrupa'da ve Hindistan'da yerleşik hayata geçti.

Çin'le Roma arasında, doğal olarak, dolaysız temaslar vardı, elçi değişimi yapılmıştı. Sözü edilen elçi değişimlerinin Çin kitaplarında geçen en eskisi MS 166'da Roma İmparatoru An-Tun'den geldi. An-Tun, sana önceki mektuplarda sözünü ettiğim Marcus Aurelius Antonius'dan başkası değildir.

Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşü büyük bir olaydı. Bu sadece bir kentin ya da bir imparatorluğun çöküşü değildi. Roma İmparatorluğu bir biçimde Konstantinopolis'te uzun süre yaşadı, imparatorluğun hayaleti tam 1400 yıl boyunca Avrupa'nın üzerinde gezinip durdu. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü büyük bir dönemin sonuydu. Bu Helen ve Roma dünyasının sonuydu. Batı'da Roma İmparatorluğu'nun yıkıntılarından yeni bir dünya, yeni bir kültür, yeni bir uygarlık doğuyordu. Sözcükler ve cümleler bizi yanlış yönlendiriyor, bu nedenle aynı cümlelerin kurulduğunu gördüğümüzde aynı şeylerin kastedildiğini düşünmeye eğilimliyiz. Roma yıkılınca, Batı Avrupa Roma'nın dilinde konuşmaya devam etti ama o dilin arkasında farklı düşünceler ve anlamlar

vardı. Günümüzde Avrupa'nın ülkelerinin Helen'in ve Roma'nın çocukları olduğu söyleniyor. Bu bir ölçüye kadar doğrudur, yine de yanlış anlamalara yol açabilecek bir cümledir. Çünkü Avrupa'nın ülkeleri Helen'in ve Roma'nın temsil ettiklerinden farklı bir şeyi temsil ediyorlar. Roma ve Helen'in eski dünyası nerdeyse tümüyle çöktü. 1000 yılda belki de daha uzun bir sürede inşa edilen uygarlık güçten düştü ve çöktü. İşte o zaman Batı Avrupa'nın yarı uygar yarı barbar ülkeleri tarih sahnesine çıktılar ve yavaş yavaş yeni bir kültür ve uygarlık inşa ettiler. Roma'dan çok şey öğrendiler; eski dünyadan pek çok şey aldılar. Ama öğrenme süreci güçlü, çok emek gerektirdi. Kültür, yüzlerce yıl boyunca Avrupa'da uykuya dalmış gibi göründü. Cehaletin ve bağınazlığın karanlığı vardı. Bu yüzden bu yüzyıllara Karanlık Çağ dendi.

Bunlar neden oldu? Dünya neden geriye gidecekti, yüzyıllar boyunca emek harcanarak biriktirilmiş bilgi, neden yok olacak ya da unutulacaktı? Bunlar büyük sorulardır, en akıllı olanımızın bile sıkıntıya sokacak olan bu soruları yanıtlamaya yeltenmeyeceğim. Eylemde ve düşüncede büyük bir ülke olan Hindistan'ın büyük bir yoksulluk içine gömülmesi ve uzun yıllar köle durumuna düşmesi garip değil midir? Ya da göz kamaştırıcı Çin, neden bitmek tükenmek bilmez savaşların acımazlığının içine düştü? Bir şekilde gözlerimiz kapanır, akıp giden zamanı göremeyiz. Pencere kapanır, karanlık çöker. Ama dışarısı ışıklar içindedir, gözlerimizi, penceremizi kapalı tutmamız, ışığın yok olduğu anlamına gelmez.

Bazı kişiler Karanlık Çağ'ın Hristiyanlık yüzünden -İsa'nın dini nedeniyle değil- Hristiyanlığı kabul eden İmparator Konstantin'den sonra Batı'nın benimsediği resmi Hristiyanlık nedeniyle ortaya çıktığını öne sürerler. Gerçekten de bu kişiler, Konstantin'in 4. yüzyılda benimsediği Hristiyanlığın; aklın zincire vurulduğu, düşüncenin köleleştirildiği ve bilginin ilerleme kaydedemediği yeni bir "millenium"u (1000 yıl) başlattığını söylerler. Bu binyıl sadece infazları, hoşgörüsüzlüğü ve yobazlığı getirmekle kalmadı, insanların bilimde ve birçok başka alanda ilerleme kaydetmelerini de güçleştirdi. Kutsal kitaplar çoğu kez ilerlemenin önünde engel oldular. Bu kitaplar dünyanın yazıldıkları dönemde nasıl olduğunu bize anlatırlar. Bize o dönemlerin düşüncelerinden ve âdetlerinden söz ederler. Kimse bu düşüncelere ve âdetlere karşı çıkmaya cesaret edemez çünkü "kutsal"dırlar. Yani dünya büyük ölçüde değişmiş olsa bile, düşüncelerimizin ve âdetlerimizin değişen koşullara ayak uydurmasına izin verilmez. Sonuç olarak uyumsuzluklar doğar, sorunlar başlar.

Yani bazı kişiler, Karanlık Çağ Avrupa'ya getirdiği için, Hristiyanlığı suçlarlar. Başkaları Karanlık Çağ'da öğrenmenin aydınlığını Hristiyan keşişlerin ve papazların yanık tuttuğunu sanatı ve resmi yücelttiklerini, değerli kitapları özenle koruduklarını, onlardan kopyalar çıkardıklarını söylerler. İşte insanlar bu

düşünceleri savunuyor. Belki her ikisi de haklıdır. Ama Hristiyanlığın Roma'nın yıkılışından sonra ortaya çıkan bütün kötülüklerden sorumlu olduğunu iddia etmek saçmadır. Gerçekten de Roma bu kötülüklerin tümü yüzünden yıkıldı.

Çok ileri gittim. Sana şunu göstermek istiyordum: Avrupa aniden büyük bir çöküntü ve büyük bir toplumsal değişim içine girdiğinde Çin'de hatta Hindistan'da böyle ani bir değişim yoktu. Avrupa'da bir uygarlığın çöküşünü ve bugüne kadar gelen yavaş bir evrimin içindeki yeni bir uygarlığın doğuşunu görüyoruz. Çin'de, benzer bir şekilde aynı üst düzeydeki kültür ve uygarlığın bir kesintiye uğramadan devam ettiğini görüyoruz. İnişler ve çıkışlar vardır. İyi dönemler ve kötü krallar, imparatorlar gelir gider, hanedanlar değişir. Ama kültürel miras parçalanıp dağılmaz. Çin'in birçok prensliğe bölündüğü ve çatışmaların sürdüğü ortamda bile sanat ve edebiyat gelişip serpildi, zevkli resimler, güzel resimler zarif binalar yapıldı. Resim yapma ve çay içme moda oldu. Şiir eşliğinde ancak üst düzeyde bir uygarlıktan çıkabilecek bir incelik ve sanatkârlık Çin'de sürüp gitti.

Hindistan için de öyle. Roma'da olduğu gibi ani bir kesinti yoktur, Hiç kuşkusuz iyi ve kötü dönemler olmuştur. Ama uygarlık sürer gider. Hindistan'dan öteki doğu ülkelerine yayılır. Yağmaya gelen barbarları bile içine alır, eğitir.

Batı'nın aleyhine Doğu'yu yüceltmeye çalıştığımı sanma. Günümüzde Hindistan'ın ve Çin'in koşullarını olduğundan iyi göstermek anlamsızdır çünkü bir kör bile, bu ülkelerin geçmişteki büyüklüklerine rağmen, milletler ailesi içinde aşağılara düştüğünü görür. Geçmiş kültürlerinde ani bir düşüş olmaması, kötüye doğru bir değişim olmadığı anlamına gelmez. Uygarlığımızın kesintisizliğinden hoşnut olabiliriz ama uygarlığın kendisinin güçten düşmesi gerektiğinde, bu olsa olsa küçük bir mutluluk olabilir. Belki de geçmişte ani bir kesinti yaşamış olmamız daha iyi olurdu. Bu bizi sarsabilir ve yeni bir hayatiyet kazandırabilirdi bize. Bugün ülkemizde ve dünyada meydana gelen olaylar Hindistan'a bu itici gücü sağlıyor, ona gençlik aşısı yapıyor olabilir.

Hindistan'ın geçmişteki gücü ve sebatkârlığı kendi kendini yöneten yaygın köy cumhuriyetleri sistemi, panchayatlarla ilgili olabilir. Günümüzde olduğu gibi toprak ağaları ve zamindarlar¹ yoktu. Toprak köy topluluğuna ya da panchayata ya da toprağın üzerinde çalışan köylülere aitti. Ve bu panchayatların büyük gücü ve otoritesi vardı. Köy halkı tarafından seçiliyorlardı ve böylece sistemin içinde demokrasinin temeliydiler. Krallar gidip geldiler, birbirleri ile çatıştılar ama köy sistemine dokunmadılar, müdahale etmediler, panchayatların özgürlüklerine el atmaya kalkışmadılar. Böylece imparatorluklar değişirken, köylerdeki sistemin üzerinde yükselen toplumsal yapı, fazla bir değişime

1 Zamindarlar: Hindistan'da soylu aileden gelen belirli bir bölgeyi yöneten, köylülerden vergi alan kişilerdir. Hindistan'a özgü lord.

uğramadan sürüp gitti. İşgallerin ve savaşların ve hükümdarların değişmesinin muhasebesini yaparken, bunların nüfusun bütününe etkilediğini düşünme eğilimindeyiz. Hiç kuşkusuz nüfus özellikle Hindistan'ın kuzeyinde kimi zaman etkilendi ama bir bütün olarak bakıldığında bunların çok dert etmediği ve tepedeki değişimlere rağmen yaşayıp gittiği söylenebilir.

Hindistan'da toplumsal sistemi uzun süre pekiştiren bir başka etken, özgün haliyle süren kast sistemiydi. Kast o zamanlar sonraları olduğu kadar katı değildi; sadece doğuma da dayanmıyordu. Hint yaşamını binlerce yıl bir arada tuttu ve bunu ancak ve ancak değişimi ve büyümeyi engelleyerek değil, tersine büyümeye alan yaratarak sağlayabilirdi. Eski dinsel ve yaşam Hint görünümü hep hoşgörüye, tecrübeye ve değişime dayalıydı. Hindistan'a gücünü bu sağlıyordu. Bununla birlikte tedrici olarak, birbirini izleyen işgaller ve öteki sıkıntılar kastları katılaştırdı ve böylece bütün Hindistan'ın dış görünümünü daha katı ve semeresiz hale geldi. Bu süreç Hint halkının bugünkü sefil duruma indirgenmesine kadar sürdü, kast sistemi her türlü ilerlemenin düşmanı oldu. Toplumsal yapıyı bir arada tutacak yerde, yüzlerce parçaya bölündü, bizi zayıflattı, kardeşi kardeşe düşürdü. Yani kast, geçmişte Hindistan'ın toplumsal sistemini güçlendirmeye hizmet etti. Öyle olmakla birlikte içinde çöküntünün tohumlarını taşıyordu. Eşitsizliğin ve adaletsizliğin sürmesi temelinde yükselmişti. Eşitsizlik ve adaletsizlik ya da bir sınıfın ya da grubun başkası tarafından sömürülmesi temelinde herhangi bir sağlam ve istikrarlı toplum inşa edilemez. Günümüzde bu adaletsiz sömürü sürdüğü için, dünyanın dört bir yanında sorunlar ve mutsuzluklar gözlüyoruz. Ama hemen hemen her yerde insanlar görmeye başladılar ve değiştirmek için uğraşıp duruyorlar.

Hindistan'da olduğu gibi Çin'de de toplumsal sistemin gücü köylere ve toprağı sahiplenene ve işleyen yüzbinlerce köylüye dayanır. O zaman da büyük zamindarlar yoktu. Dinin dogmatikleşmesine ve hoşgörüsüzleşmesine asla izin verilmemişti. Dünyanın bütün halkların arasında, dinsel konularda en az bağnaz olan ve bu özelliğini hâlâ sürdüren Çinlilerdir.

Yine hatırlayacaksınız. Hindistan'ın ve Çin'in her ikisinde de Yunanistan'da, Roma'da ya da ilk dönemdeki Mısır'da olduğu gibi kölelik yoktu. Köle olan bazı hizmetçiler vardı ama bu toplumsal sistemin bütününde küçük bir yer tutuyordu. Onlar olmadan da sistem sürüp gidebilirdi. Ama çok sayıda kölenin sistemin esas bölümünü oluşturduğu eski Yunanistan'da ve Roma'da öyle değildi, yükün esas onların sırtındaydı. Bu köle emeği olmasaydı, o koca piramitler nasıl inşa edilebilirdi?

ÇİN'İN TANG YÖNETİMİNDE YILDIZI PARLIYOR

7 Mayıs 1932

Çin'deki Han hanedanından söz ettim. Budizm'in doğuşundan, matbaanın icadından, kamu görevlilerinin seçimi için sınav sistemine geçişten de...

Milattan sonra 3. yüzyılda Han hanedanı sonlandı, imparatorluk üç devlete bölündü. "Üç Krallık" olarak adlandırılan bu dönem Çin Tang Hanedan adı verilen hanedanca yeniden birleştirilerek güçlü bir devlete dönüştürülünceye kadar yüzlerce yıl sürdü, 7. yüzyıla uzandı.

Bölünmüşlüğe, kuzeyden gelen Tatar saldırılarına rağmen, Çin'de bu dönemde de sanat ve kültür gelişimini sürdürdü. Büyük kütüphanelerden ve zarif resimlerden söz ediliyordu. Hindistan sadece güzel kumaşları ve öteki malları değil, düşüncelerini, dinini ve sanatını ihraç etmeyi sürdürdü. Birçok Budist misyoner Hindistan'dan Çin'e giderken Hint sanatının geleneklerini yanlarında taşıdılar; Hintli sanatçıları ve zanaatkârları beraberlerinde götürmüş olmaları da mümkündür. Hindistan'dan Budizm'in ve yeni düşüncelerin gelişi Çin'de büyük etkiler yarattı. Çin geçmişte oldukça uygar bir ülke olmuştu, hâlâ da öyleydi. Durum dinin, düşüncelerin ya da sanatın Hindistan'dan geri bir ülkeye gidişi ile oraya hâkim oluşundan farklıydı.

Gelenler Çin'in eski öz sanatı ve düşünce biçimi ile karşı karşıya kaldılar. İkili etkilerin sonuçları her ikisinden de farklı sonuçlar doğurdu, yani epeyce Hintli olan ama esas karakterini Çin'in verdiği ve Çin kalıplarına göre şekillenen bir kültüre... Hindistan'dan gelen bu akım ve düşünceler Çin'in sanatsal düşünsel yaşamına yeni bir itici güç kazandırdılar.

Budizm'in mesajları ve Hint sanatı aynı yollardan daha da uzaklara, Kore'ye ve Japonya'ya ulaştı. Bu ülkelerin etkilenme derecesi ilginçtir. Her ülke kendine göre aldığı bölümü kendine uyarladı. Budizm Çin'de, Japonya'da serpilmiş olsa da, her ülkede farklı bir görünüm taşır. Bu nedenle Hindistan'dan çıkıp

giden Budizm birçok bakımdan öteki ülkelerden farklı bir karaktere sahiptir. Sanat da gök kubbenin farklı bölümlerinin altında ve farklı halkların bünyesinde değişiklikler taşır. Hindistan'da biz, bir halk olarak, unutulmuş sanata ve güzelliklere sahibiz. Ne var ki bu büyük güzellikleri unutmakla kalmadık, o güzelliklerin tadına varmanın yollarını da unuttuk. Özgür olmayan bir ülkeden güzellikler ve sanat nasıl serpilip gelişebilir? Tabiiyetin ve baskının karanlığı bu ülkelerin üzerine çöker. Ne var ki, önümüzdeki özgürlük vizyonu ile birlikte, güzellik duygularımız yavaş yavaş uyanıyor. Özgürlük gelip kapımıza dayanınca bu ülkede sanatta ve güzel sanatlarda büyük bir canlanmanın yaşanacağını, güzelliklerin evlerimizin, kentlerimizin, yaşamlarımızın çirkinliklerini silip süpüreceğini umuyorum. Çin'le Japonya Hindistan'a göre daha şanslılar çünkü sahip oldukları güzelliklerin ve sanatların büyük bölümünü korudular.

Budizm Çin'de yayıldıkça giderek daha çok Hintli Budist ve keşiş Çin'e gitti, Hintli keşişler de Hindistan'da ve başka ülkelerde seyahatlere çıktılar. Fa-Hien'den söz etmiştim, Hiuen Tsang'ı da biliyorsun. Her ikisi de Hindistan'a geldi. Hui Sheng adındaki Çinli keşişin doğu kıyısında yaptığı yolculuk hakkında çok ilginç bir rapor var. MS 499'da Çin'in başkentine geldiğini, Çin'in doğusundan binlerce kilometre uzakta, Fu Sang adını verdiği toprakları ziyaret ettiğini belirtiyor bu kişi. Çin'in, Japonya'nın doğusunda Pasifik Okyanusu olduğuna göre, Hui Sheng'in bu okyanusu geçmiş olması mümkündür. Belki de eski bir uygarlığın bulunduğu Meksiko'yu ziyaret etmiş olabilir.

Çin'de Budizm'in yayılmasından çok memnun kalan, adı ya da unvanı Bodhi Dharma olan Hint Budizm'inin Patriği Güney Hindistan'dan Çin'deki Kanton'a gitti. Budizm'in Hindistan'da giderek güç yitirmesi de onu bu yolculuğa itmiş olabilir. MS 526'da bu yolculuğa çıktığında yaşını başını almış bu kişiyle birlikte ve onun ardında birçok Budist keşiş de Çin'gitti. Çin'in sadece bir eyaletinde -Lo Yang- o devirde 300 Hintli keşişin, 3000 Hintli ailenin yaşadığı söylenir.

Kısa bir süre sonra Hindistan'da Budizm'in yeniden canlandığı bir dönem yaşandı; Budizm'in doğum yeri ve birçok kutsal yazışmanın mekânı olan topraklar birçok dindar Budist için çekiciliğini sürdürdü. Ama Budizm'de üstünlük Hindistan'dan Çin'e geçmişti bir kez, Çin artık önde gelen Budist ülkeydi.

Tang Hanedanı imparator Kao Tsu tarafından MS 618'de kuruldu. İmparator Çin'in bütününe birleştirmekle kalmadı, güneyde Annam ve Kamboçya'dan batıda İran'a ve Hazar Denizi'ne kadar uzanan muazzam bir coğrafyaya yaydı. Kore'nin bir bölümü de bu dev imparatorluğa eklenmişti. İmparatorluğun başkenti doğu Asya'da görkemi ve kültürü ile sivrilen ünlü Si An Fu kenti idi. Japonya'dan ve o zamanlar hâlâ özgür olan Güney Kore'den gelen elçiler ve heyetler, sanat, felsefe, uygarlık örneklerini incelemek üzere buraya geldiler.

Tang imparatorları yabancı tüccarları ve ziyaretçileri teşvik ettiler. Çin'e gelip, yerleşen yabancılar için, mümkün olan yerlerde, kendi geleneklerine yasalarına göre yargılanmaları için özel yasalar çıkartıldı. MS 300'lerde özellikle Güney Çin'de Kanton yakınlarında Arap yerleşimini görüyoruz. Bu olay  lam'dan, Muhammed peygamberin doğumundan önceydi. O Arapların yardımı ile Arap ve Çin gemileriyle yapılan bir deniza arı ticaret geli mi ti.

Nüfus sayımının çok eski bir Çin kurumu olduğunu öğrenmen, seni  a ırtabilir. MS 156'ya kadar geri giden bir tarihte sayımın yapıldığı söylenir. Hanlar dönemine rastlıyor bu olay. Bireyler değil aileler sayılmı tı sayımda. Her ailede kabaca 5 kişinin yaşadığı varsayılıyordu. Bu yaklaşıma göre Çin MS 156'da 50.000.000 kişilik bir nüfusu barındırıyordu. Çok sağlıklı bir yöntem değil bu ama unutma ki sayım Batı'da oldu a yeni bir şeydir. Öyle sanıyorum ki ABD'de ilk sayım 150 yıl önce yapıldı.

Tang döneminin ilk yıllarında iki yeni din Çin'e ulaştı: Hristiyanlık ve  lam. Hristiyanlık Batı'da sapkın ilan edilen, dışlanan Nasturiler tarafından getirildi. Hristiyan tarikatları arasındaki çatışmalardan sana daha önce söz etmiştim. Roma'dan sürülen bu insanlar Çin'e,  ran'a ve birçok başka Asya ülkesine yayıldılar. Hindistan'a da geldiler, bazı başarılar elde ettiler. Sonraları Hristiyanlığın  teki kolları ve  lam Nasturileri yuttu; onlardan geride kalan fazla bir şey yok. Geçen yıl ziyaret ettiğimiz Güney Hindistan'ın bir yerinde onlardan k  k bir koloniye rastlamak  a ırtıcı olmuştu; hatırlıyorsun değil mi? Bizi  aya davet eden piskoposları, harika bir ya lı adamdı.

Hristiyanlığın Çin'e ulaşması zaman aldı.  lam daha hızlı ulaştı. Gerçekten de Nasturilerden birkaç yıl önce, daha peygamberin yaşamı süresinde ulaştı. Çin imparatoru hem  lam hem de Nasturi elçilerini nezaketle karşıladı, anlattıklarını dinledi. Görüşlerini takdir etti, tarafsız bir destek gösterdi. Araplar'ın Kanton'da bir cami yapmalarına izin verildi. Dünyadaki en eski camilerden bir olan 1320 yıllık bu cami hâlâ varlığını koruyor. Tang İmparatorluğu Hristiyanlar'ın da bir kilise ve manastır yapmalarına izin verdi. Bu ho   r l  anlayış ile o günlerde Avrupa'daki ho   r s zl k arasındaki çelişki çok dikkat çekicidir.

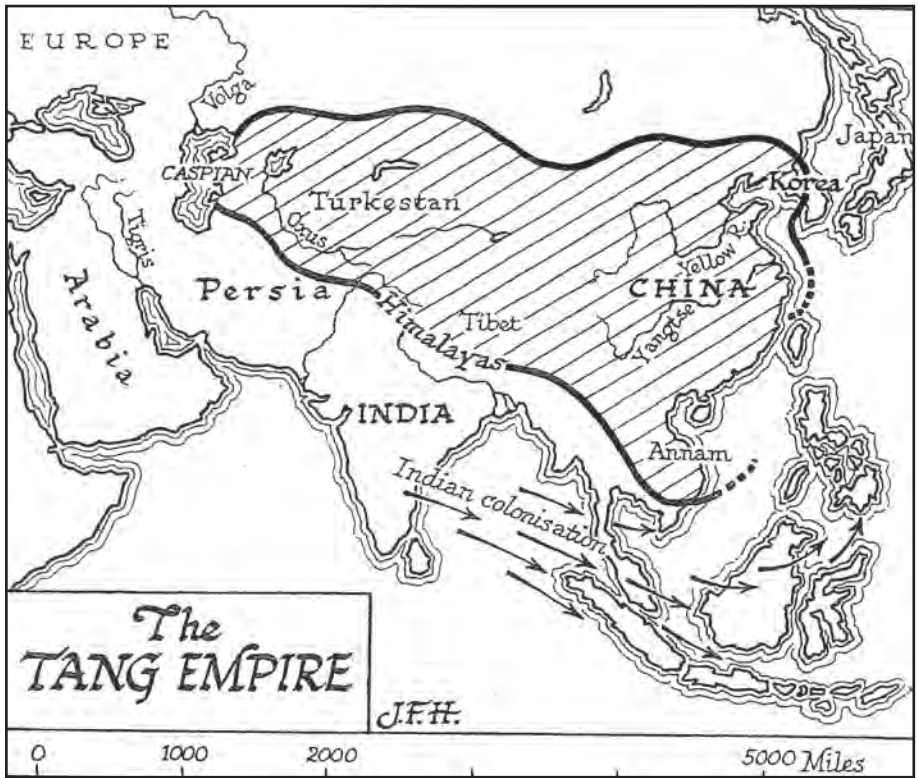
Arapların k  t  yapımını Çinlilerden öğrendiği, sonra Avrupa'ya öğrettiği söylenir. MS 751'de Orta Asya'da Türkistan'da Çinlilerle Müslüman Araplar arasında bir savaş oldu.¹ Esir d  en Çinliler Araplara k  t  yapımını öğretti.

Tanglar MS 907'ye kadar varlıklarını sürdürdüler. Bu 300 yıl birçok kişi tarafından Çin'in en parlak dönemi olarak gösterilir. Bu dönemde sadece yüksek bir kültür değildi söz konusu olan, halk da mutlu yaşadı. Batı'nın daha sonraları

1 Talas Savaşı.

öğrendiği pek çok şeye Çinliler sahipti. Kâğıdı söylemiştim, barut da öyleydi. İyi mühendisleri vardı, Avrupa'nın çok ilerisindeydiler. Peki, o kadar ileri idilerse, neden öncelikli konumlarını koruyamadılar, Avrupa'ya bilim ve keşiflerde öncülük edemediler? Bir çocuğun büyüyüp güçlenip büyüklerine yetişmesi gibi Avrupa arkadan gelerek onlara yetişti, hatta öne geçti. Ulusların tarihinde neden böyle şeylerin olduğu sorusu çok zor sorulardan biridir.

Çin'in bu dönemdeki büyüklüğü, doğal olarak, sanatta ve uygarlıkta Çin'den rehberlik bekleyen Asya'nın geri kalan bölümleri üzerinde büyük etkiler yarattı. Gupta İmparatorluğu'nun sonlanmasından sonra Hindistan'ın yıldızı artık çok parlamıyordu. Bununla birlikte, sık sık görüldüğü gibi, Çin'deki gelişmeler ve uygarlaşma, aşırı lükse, tembelliğe yol açtı. Devlet içinde başlayan yozlaşma ağır vergileri beraberinde getirdi. Giderek Tanglar'dan da bıkan halk bu hanedanı sonlandırdı.

Tang İmparatorluğu

SEÇİLMİŞ VE DAİNİPPON

8 Mayıs 1932

Dünyanın öyküsünü anlatmayı sürdürürken, daha başka ülkeler de gündeme gelecek. Şimdi Çin'in yakın komşuları ve birçok açıdan Çin uygarlığının çocukları Kore ve Japonya'ya bir göz atmamız gerekiyor. Bu iki ülke, Asya'nın ucundadır -Uzak Asya- onların ardından büyük Pasifik Okyanusu başlar. Yakın zamana kadar Amerikan kıtasıyla, doğal olarak, herhangi bir temas yoktu. Bu nedenle onların yegâne temasları anakaradaki büyük ulusla, yani Çin'le olan temaslarıydı. Çin üzerinden dine, sanata ve uygarlığa ulaşıtlar. Hem Kore'nin hem de Japonya'nın Çin'e borçları çok büyüktür. Bir ölçüde Hindistan'a da borçludurlar; ama Hindistan'dan her ne aldılarsa, aldıklarını Çin üzerinden, Çin renkleriyle, Çin ruhuyla aldılar. Bulundukları yer dikkate alındığında, hem Kore hem de Japonya'nın Asya'da ya da ötesinde meydana gelen olaylarla ilişkileri sınırlı oldu. Olayların meydana geldiği merkezlerin uzağındaydılar; o açıdan biraz da şanslıydılar; özellikle Japonya. Dolayısıyla, yakın zamana kadar çok fazla güçlük çekmeden onların tarihini bilmezlikten gelebilirdik. Bu, bizim Asya'nın geri kalan bölümlerinde meydana gelen olayları kavramamıza fazla etki etmezdi. Ama nasıl Malezya'nın ve Doğu Adaları'nın geçmiş tarihini görmezden gelmiyorsak, onları da görmezden gelemeyiz. Zavallı küçük Kore bugün neredeyse tümüyle unutuldu. Japonya onu yutarak imparatorluğunun bir parçası haline getirdi. Ama Kore hâlâ özgürlüğün düşünür kuruyor, bağımsızlığı için mücadele ediyor. Japonya şimdilerde iyice göz önünde, gazeteler Çin'e yönelik saldırılarının haberleri ile dolu. Şu satırları yazdığım sırada, Mançurya'da¹ savaşa benzer bir durum sürüp gidiyor. Bu yüzden Kore'nin ve Japonya'nın geçmişi hakkında biraz bilgilenmek, günümüzü anlamaya yardımcı olacak.

1 Mançurya: Doğu Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeydoğu bölgesi.

Akılda tutulması gereken ilk nokta, her ikisinin de uzun süreli soyutlanmışlığıdır. Özellikle Japonya'nın dikkat çekici bir soyutlanmışlık geçmişi ve istilalardan uzak kalışı söz konusudur. Japonya'nın tarihinde, birkaç işgal girişimine rastlanır ancak bunlar başarıya ulaşamamıştır. Japonya'nın yaşadığı sıkıntılar, yakın zamana gelene dek, kendi iç sorunları olmuştur. O kadar ki, Japonya bir dönem kendini dünyanın geri kalan bölümlerinden tümüyle kopardı. Japonların dışarı gitmeleri ya da yabancıların, Çinlilerin bile, Japonya'ya girmeleri pek mümkün olmadı. Bunu, kendilerini Avrupalı yabancılardan ve Hristiyan misyonerlerden korumak için yaptılar. Bu aslında tehlikeli ve çılgınca bir şeydi, çünkü bütün ulusu hapse tıkmak ve ülkeyi, iyi ya da kötü, her türlü yabancı müdahalenin dışında tutmak anlamına geliyordu. Sonra birden Japonya kapılarını, pencerelerini sonuna kadar açtı, Avrupa'nın her şeyini öğrenmek için çabalayıp durdu. O kadar kararlı bir yönelişti ki bu, bir iki kuşak içinde dış görünümü itibariyle, Avrupalıların kötü âdetlerini kopya etmek dâhil, bir Avrupalı ülkeye benzedi. Bütün bunlar son yetmiş yılın içine sığırdı.

Kore tarihi, Çin ve Japon tarihinden çok sonra başlar. Sana geçen yıl yazdığım mektuplardan birinde, hanedan değişikliğini onaylamayan Ki-Tse adındaki Çinli sürgünün 5000 takipçisi ile birlikte Doğu'ya doğru ilerlediğini, "Seçilmiş"-Sabah Sakinliği Beldesi- adını verdiği Kore'ye yerleştiğini anlattım. Bu MÖ 1120'de gerçekleşti. Ki-Tse Çin sanatını, zanaatını, tarımını ve gümüş-işçiliğini beraberinde getirdi. 900 yılı aşkın bir süre Ki-Tse'nin ardılları "Seçilmiş"i yönettiler. Çinli göçmenler zaman zaman "Seçilmiş"e gelerek yerleştiler, bu sayede Çin'le oldukça yakın temaslar yaşandı.

Shih Huang Ti imparator olduğunda çok sayıda Çinli geldi. Ashoka'nın çağdaşı olan bu imparatoru hatırlıyor olabilirsin. O kendisine "ilk imparator" adını veren ve eski kitapları yaktıran kişiydi. Shih Huang Ti'nin acımasız yöntemleri sonucunda sürülen birçok Çinli güçsüz düşen Ki-Tse'nin ardıllarını kovarak Kore'ye sığındı. Bunun ardından "Seçilmiş" 800 yıl boyunca, sık sık birbirleriyle çatışan birçok prensliğe bölündü. Bir keresinde bu prensliklerden biri Çin'den yardım istedi; tehlikeli bir talepti bu. Yardım ulaştı ama geri dönmeyi reddetti. Güçlü ülkelerin tutumu böyledir. Çin orada kalıcı oldu ve "Seçilmiş"in bir bölümünü imparatorluğa kattı. Hatta "Seçilmiş"in geri kalan bölümü Çin'deki Tang hanedanının egemenliğini tanıdı. "Seçilmiş" MS 935'te birleşik bağımsız bir krallığa dönüştü. Bunu başaran kişi, Wang Kien'in takipçileri, 450 yıl boyunca bu krallığı yönetmeyi becerdiler.

Sana iki, üç paragrafta Kore tarihinin 2000 küsur yılını anlattım! Akılda tutulması gereken, Kore'nin Çin'e olan büyük borcudur. Yazma sanatı Kore'ye Çin'den geldi. Bin yıl boyunca harfleri değil, düşüncelerini ve sözcükleri temsil eden Çin karakterlerini kullandılar. Sonraları, bu özel alfabeden kendi dil-

lerine daha uygun birine geçtiler. Budizm Çin üzerinden geldi, Konfüçyüs felsefesi de Çin'den geldi. Hindistan'dan sanatsal etkiler, Çin üzerinden Kore'ye ve Japonya'ya ulaştılar. Kore özellikle heykel alanında çok güzel sanatsal işler üretti. Mimarileri Çin'e benzedi. Tekne yapımında da büyük gelişme sağlandı. Bir dönem Kore halkı, Japonya'yı istila eden güçlü bir donanmaya sahip oldu.

Büyük olasılıkla günümüz Japonya'sının ataları Kore'den, "Seçilmiş"ten geldiler. Bazıları da güneyden Malezya'dan gelmiş olabilir. Bildiğin gibi Japonlar bir Moğol ırkıdır. Japonya'da hâlâ, Ainu adı verilen, ülkenin ilk sakinleri oldukları varsayılan bazı insanlar vardır. Beyaz tenli ve daha saçlı olan bu insanlar ortalama Japon'dan oldukça farklıdır. Ainular adaların kuzey kesimlerine sürülmüştür.

Yaklaşık MÖ 200'de belli bir kişinin, imparatoriçe Jingo'nun, Yamato Devleti'nin başı olduğunu biliyoruz. Yamato Japonya'nın özgün adıydı, ya da göçmenlerin yerleştiği kesimin adıydı. Jingo adındaki hanımın adını bir yere not et. Bunun Japonya'nın ilk egemenlerinden birinin adını olması garip bir rastlantıdır. "Jingo" sözcüğünün İngilizce'de belirli bir anlamı vardır. Kibirli, dayatmacı, emperyalist anlamına gelir. Buna sadece emperyalist de diyebiliriz. Çünkü öyle olan doğal olarak dayatmacı ve kibirli de olur. Son yıllarda Kore ve Çin'e karşı kötü davranan Japonya'nın emperyalizm ya da Jingoizm bulaşıcı hastalığından etkilendiği düşünülür.

Yamato, Kore ile yakın ilişkileri sürdürdü. Çin uygarlığı Yamato'ya Kore üzerinden ulaştı. Çin yazılı dili de MS 400'lerde Kore üzerinden geldi. Aynı şekilde Budizm de öyle. MS 552'de Pakche Hükümdarı (Pakche Kore'nin bölündüğü birkaç parçadan biriydi) Yamato hükümdarına Buda'nın altından bir heykelini ve kutsal kitabıyla Budist misyonerleri yolladı.

Japonya'nın eski dini Şinto'ydu. Bu "Tanrıların yolu" anlamına gelen Çince bir sözcüktür. Doğaya tapınma ile atalara tapınmanın bir karışımıydı. Bu inanç, gelecekteki yaşamı, gizemleri ya da sorunları fazla dert etmiyordu. O, bir savaşçılar grubunun diniydi. Çin'in çok yakınında bulunan ve uygarlıkları açısından ona çok şey borçlu olan Japonlar aslında Çinlilerden çok farklıdılar. Çinliler esas olarak barışçıl bir toplumdular, öyle de kaldılar. Uygarlıklarının bütünü ve yaşam felsefeleri barışçıldır. Öte yandan Japonlar, hep savaşçı bir halk oldular, hâlâ da öyledirler. Askerin esas erdemi şefine ve arkadaşlarına olan sadakatidir. Bu bir Japon'un erdemiydi ve onların gücünün büyük bölümü buradan gelir. Shinto bu erdemi öğretti: "Tanrı'yı yücelt ve onun takipçilerine sadık kal." Shinto Japonya'da bugünlere kadar geldi ve Budizmle birlikte var olmayı sürdürüyor. Ama bu bir erdem mi? Yoldaşa ya da bir davaya sadık kalmak hiç kuşkusuz bir erdemdir. Ama Şinto ve öteki dinler bizim sadakatimizi, bazılarının bizi yönetmesi için istismar ettiler. Japonya'da, Roma'da ve başka yer-

lerde öğrettikleri otoriteye tapınmayla bize ne kadar çok zarar verdiklerini sonraları göreceksin.

Yeni Budizm geldiği zaman eski Shinto'yla arasında çatışmalar çıktı. Ama sonraları yan yana geldiler ve beraber bugünlere kadar geldiler. Shinto hâlâ ikisi içinden daha popüler olanıdır ve itaati ve bağlılığı öğrettiği için yönetici sınıflarca özendirilir. Budizm'in kendisi biraz daha tehlikeli bir dindir çünkü kurucusunun kendisi isyancıdır.

Japonya'nın sanatsal tarihi Budizm ile başlar. Japonya ya da Yamato o zaman Çin'le direkt temasa geçti. Çin'e, özellikle Tang döneminde, yeni başkent Si-An-Fu'nun bütün Asya'da üne kavuştuğu yıllarda, sürekli elçiler yollanıyordu. Japonya ya da Yamato halkının kendisi de Nara adında yeni bir başkent kurdular, onu Si-An-Fu'nun bir kopyası haline getirmeye çalıştılar. Japonlar şaşırtıcı bir kopyalama, başkalarını taklit etme kapasitesine sahiptir.

Kişi, Japonya tarihi boyunca, birbirleri ile çatışan ve güç için mücadele eden büyük ailelerle karşılaşır. Başka yerlerde de eski zamanlarda benzer olaylara rastlanır. Bu ailelerde eski klan düşüncesi, varlığını korur. Diğer bir deyişle Japonya tarihi, rakip ailelerin öyküsünün tarihidir. İmparatorları Mikado'nun soyu Güneş'e dayanan, otokrat, çok güçlü ve yarı ilahi bir varlık olduğu varsayılır. Şinto ve atalara tapınma halkın imparatorun otokrasisini kabul etmesine yardımcı oldu ve onları o yörenin güçlü adamına itaatkâr kıldı. Fakat imparatorun kendisi Japonya'da çoğu kez gerçek güce sahip olmayan bir kukla konumunda kaldı. Güç ve otorite, kralı tahta taşıyan kralları kendi tercihlerine göre seçen büyük ailelerin ve klanların elindeydi.

Tarihte devleti kontrol eden ilk büyük Japon ailesi Soga ailesidir. Budizm'i onlar benimsemiş, bu inancı Saray'ın resmi dini haline getirmişlerdi. Onların liderlerinden biri, Shotoku Taishi Japonya tarihinin en büyük kişilerinden biridir. O samimi bir Budist ve çok yetenekli bir sanatçıydı. Fikirlerini, Çinli Konfüçyüs klasiklerinden edindi ve hükümeti sadece güce değil, ahlaki temellere de oturtmaya çalıştı. Japonya o sıralarda, neredeyse bağımsız, birbirleri ile çatışan ve herhangi bir otorite tanımayan klanlardan geçilmiyordu. Kulağa hoş gelen sıfatına rağmen, imparator sadece bir büyük klan şefi konumundaydı. Shotoku Taishi bunu değiştirmek üzere harekete geçti, merkezi hükümeti güçlendirdi. Çeşitli klan şeflerini ve soyluları imparatora tabi kıldı. Bunlar MS 600'lerde oluyordu. Ne var ki, Shotoku Taishi'nin ölümünden sonra Soga ailesi yönetimden uzaklaştırıldı. Kısa bir süre sonra Japonya tarihinin çok ünlü bir başka siması sahne aldı. Adı Kakatomi no Kamatori'ydi. Yönetimde değişimin her yolunu denedi, Çin'e ait birçok yöntemi kopya etti. Ama Çin'e özgü, kamu görevlilerinin atamasında kullanılan sınav sistemini taklit etmedi. İmparator böylece bir klan şefinden çok daha önemli bir kişi haline geldi, merkezi hükümet güçlendi.

Nara onun döneminde başkent oldu ama bu kısa bir süre içindi. Kyoto MS 794'te başkent yapıldı ve kısa bir süre önce Tokyo yerini alıncaya kadar, tam 1100 yıl öyle kaldı. Tokyo büyük, modern bir kenttir, ama Japonya'nın ruhu söz konusu olduğunda bize bir şeyler anlatan ve 1000 yıllık anılarını taşıyan Kyoto'dur.

Kakatomi no Kamatori, Japon tarihinde büyük bir rolü olan Fujiwara ailesinin kurucusudur. Fujiwara ailesi tam 200 yıl boyunca yönetimde kaldı, kendi ailelerinden kadınlarla evlenmeye zorladıkları imparatorları iyice kuklalaştırdı. Öteki ailelerdeki çekindikleri yetenekli erkekleri manastırlara yolladılar.

Başkent Nara iken Çin imparatoru Japon hükümdarına yolladığı mesajda ona Tai-Nyih-Pung-Kok imparatoru diye hitap etti. "Büyük Güneşin Doğuşu Krallığı" anlamına gelen bu ifadeyi Japonlar sevdiler. Yamato'dan çok daha etki-leyici geldi onlara. Ülkelerini "Dai Nippon" (Doğan Güneşin ülkesi) diye adlandırmaya başladılar. Bu hâlâ Japonların kendilerine verdikleri addır. Japonya adı garip bir biçimde Nippon'dan geldi. 600 yıl sonra, Marko Polo adındaki büyük bir İtalyan gezgini Çin'i ziyaret etti. Japonya'ya hiç gitmedi ama gezi notlarına onun hakkında bazı şeyler yazdı. Duyduğu Nyih-Pung-Kok adını, notlarına "Chipango" diye yazdı, Japonya adı buradan türedi.

Bizim ülkemize neden Hindistan ya da Hindustan dendiğini biliyor musun? Her iki isim de İndus ya da Sindhu ırmağından gelir, yani Hindistan'ın ırmağı anlamına gelir. Sindhu'dan hareketle eski Yunanlar bizim ülkemize Indos adını verdiler, India (Hindistan) buradan çıktı. Persler Sindhu'dan Hindu'yu elde ettiler ve Hindustan buradan geldi.

HARTSHA-VARDHANA¹ VE HİUEN TSANG

11 Mayıs 1932

Yeniden Hindistan'a döneceğiz. Yenilgiye uğratılan Hunlar geri püskürtülmüştü ama birçoğu kıyıda bucakta varlığını sürdürüyordu. Büyük Gupta hanedanı Baladitya'dan sonra eriyip gitmişti ve Kuzey Hindistan'da birçok krallık ve devlet bulunuyordu. Güney Pulakesin'de Chalukyan İmparatorluğu kurulmuştu.

Cawnpore'dan² fazla uzak olmayan bir yerde küçük Kanauj kenti bulunur. Cawnpore büyük bir kent değildir, fabrikalarıyla, bacalarıyla çirkin bir yerdir, Kanauj ise bir köyden biraz daha iri, mütevazı bir yerdir. Ama sözünü ettiğin dönemde, Kanauj, şairleri ile sanatçıları ve filozofları ile ünlü büyük bir merkezdi, Cawnpore ise o sıralarda henüz doğmamıştı, yüzlerce yıl içinde ortaya çıkmayacaktı.

Kanauj modern addır. Gerçek adı "Kanya-Kubja (kambur kız)"dı. Hikâyeye göre, şaşalı bir gösteriye kızan eski bilgiler ya da diğer adıyla rishiler, kralın yüzlerce kızına beddua ederler, onları kamburlaştırırlar. O zamandan beri yaşadıkları kent "Kambur Kızlar Kenti" yani "Kanya-Kubja" olarak adlandırılır. Ama biz kısaca Kanauj diyeceğiz Hunlar Kanauj'un hükümdarını öldürdüler, karısı Rajashri'yi esir ettiler. Rajashri'nin kardeşi Raja-Vardana kız kardeşini kurtarmak için Hunlarla savaşmaya geldi. Hunları yendi ama ihanete uğrayarak öldürüldü. Onun üzerine kardeşi Harsa-Vardana kız kardeşi Rajashri'yi aramak üzere ortaya çıktı. Zavallı kız dağlara kaçmayı becermiş, çektiği acıları sonlandırmak için intihar etmeyi kararlaştırmıştı. Ölmek üzereyken Harsha'nın onu bulduğu ve koruma altına aldığı söylenir.

-
- 1 Harsha-Vardana: 590-647 yılları arasında Kuzey Hindistan'da Harsha İmparatorluğu'nu yöneten lider. İmparatorluğun başkenti Kanauj'dur.
 - 2 Cawnpore: Hindistan'ın Uttar Pradesh Eyaleti'nde Allahabad'dan sonra en büyük ikinci şehir. Deri üretimiyle ünlüdür.

Kız kardeşini bulup kurtaran Harsha'nın ikinci işi, kardeşini haince öldüren hükümdarı cezalandırmak olacaktı. Hükümdarı cezalandırmakla kalmadı, bir denizden ötekine ve güneydeki Vindhya Dağları'na kadar Hindistan'ın kuzeyini tümüyle fethetti. Vindhya'nın ötesi, Chalukyan İmparatorluğu idi ve Harsha burada durduruldu.

Harsha-Vardana Kanauj'u başkenti yaptı. Kendisi de bir şair ve yazar olduğu için, şairleri ve sanatçıları çevresine topladı, Kanauj ünlü bir kent oldu. Harsha ateşli bir Budist'ti. Ayrı bir inanç olarak Budizm Hindistan'da çok zayıflamıştı. Brahmanlar tarafından yutulmuştu. Harsha Hindistan'ın son büyük Budist egemeni olarak öne çıkıyor.

Eski dostumuz Hiuen Tsang Harsha'nın yönetimi sırasında Hindistan'a geldi. Dönüşünde gezisi hakkında yazdığı kitap, bize Hindistan hakkında ve Hindistan'a gelirken içinden geçtiği Orta Asya ülkeleri hakkında çok şey anlatıyor. Dindar bir Budist'ti, Budizm'in kutsal yerlerini ziyaret etti ve amacı Budizm'in kutsal metinlerini alıp götürmekti. Kat ettiği Gobi Çölü boyunca birçok ünlü kenti ziyaret etti -Taşkent, Semerkant, Belh,³ Hotan⁴ ve Yarkent⁵-. Hindistan'ın dört bir yanına gitti, Seylan'ı bile ziyaret etmiş olabilir. Kitabı, ziyaret ettiği ülkeler hakkında yaptığı dikkatli, büyüleyici ve şaşırtıcı gözlemlerden, Hindistan'ın dört bir yanında tanıdığı bugün bile rastlayacağımız insanların portrelerinden, duyduğu olağanüstü öykülerden ve Budistlerden duyduğu sayısız mucize örneklerinden oluşur.

Hindistan'da uzun yıllar geçirdi, özellikle Pataliputra'dan pek uzakta olmayan büyük Nalanda Üniversitesi'nde. Manastır ve üniversitenin bileşiminden oluşan Nalanda'da 10.000 öğrencinin ve rahibin yaşadığı söyleniyordu. Burası Budist eğitimin büyük merkeziydi, Brahman eğitiminin kalesi Benares'in rakibiydi.

Sana bir kez, Hindistan'ın Ayın Ülkesi -İndü Land- olarak bilindiğini anlattım. Hiuen Tsang da bize bundan söz ediyor, ismin ne kadar uygun düştüğünü anlatıyor. Öyle anlaşıyor ki, Çin'ce de İn-Tu da ayın adıdır. Yani senin için bir Çin adı benimsemek oldukça kolay olacak.⁶

Hiuen Tsang Hindistan'a MS 629'da geldi. Çin'den yola çıktığında 26 yaşındaydı. Eski bir Çin kaydı Hiuen'in uzun boylu ve yakışıklı olduğunu belirtiyor. "Rengi hoştu, gözleri parlıyordu, davranışları ciddi ve göz alıcıydı, görünüşü

3 Belh: Bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Orta Asya'nın en eski şehirlerindendir. Yunanca Bactra adını alan şehir.

4 Hotan: Bugün Çin'e bağlı Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin batısında, İpek Yolu'nun güney güzergâhı üzerinde bulunan tarihi bir vaha şehridir.

5 Yarkent: Bugün Çin'in Sincan-Uygur Özer Bölgesi'nde bulunan ve nahiye düzeyine düşürülmüş eski şehir.

6 Nehru'nun kızı İndira'nın takma adı Indu idi.

sevimliydi, ışık saçıyor gibiydi... Yeryüzünü çevreleyen uçsuz bucaksız suların büyüklüğüne, suların içinde açılıp saçılan nilüfer çiçeğinin dinginliğine ve parlaklığına sahipti."

Çin imparatoru izin vermemiş olmasına rağmen, Sarı Budist giysilerine -bhikshu- bürünmüş halde, yalnız başına, gezisine başladı. Büyük sıkıntılara göğüs gererek Gobi Çölü'nü aştı, Çölün hemen yanı başındaki Turfan krallığına ulaştı. Bu çöl krallığı küçük tarımsal vahaydı. Şimdilerde buraları arkeologların eski eserler araştırdıkları ölü yerlerdir. Ama 7. yüzyılda yani Hiuen oralardan geçtiğinde, hayat ve yüksek kültür izleri ile doluydu. Ve bu kültür Çin'in, Hindistan'ın, İran'ın dikkat çekici bir bileşkesi idi, hatta Avrupa'nın da izlerini taşıyordu. Budizm serpilmmişti, Sanskritçe üzerinden Hint etkileri seçiliyordu. Öte yandan, buradaki yaşam tarzı büyük ölçüde Çin'den ve İran'dan alınmıştı. Konuşulan dil, kimilerinin ilk elde aklına gelebileceği gibi, Moğolca değildi, birçok açıdan Celtic dillerine⁷ benzeyen bir Hint-Avrupa diliydi. Ve daha da garibi, ta fresklerde, Avrupa'dakilere benzer figürler göze çarpıyordu. Budalarıyla, Bodhisattvalarıyla⁸ tanrı ve tanrıcaları ile bu freskler çok güzeldi. Tanrıçalar çoğu kez Hint giysiler ya da Yunan tarzı saç ve giysiler içinde karışımıza çıkıyor; Fransız eleştirmen M. Grousset'in sözleriyle "Hint inceliğinin, Yunan belagatinin ve Çin çekiciliğinin en mutlu bileşimini" sunuyorlardı.

Turfan var olmaya devam ediyor, haritada bulabilirsin. Ama artık önemsiz bir yerdir. Çok uzak geçmişte kalan 7. yüzyılda, çok uzaklardan gelen zengin kültür akıntılarının burada buluşmaları ve uyumlu bir sentez yaratmaları ne kadar harika bir şey, değil mi?

Gezgin Hiuen Tsang, Turfan'dan, o sıralarda zengin ve parlak kültürü ile sivrilen, müzisyenleri ve kadınlarının çekiciliği ile bilinen bir başka ünlü Orta Asya kentine, Kushan'a geçti. Buranın dini ve sanatı Hindistan'dan gelmişti. İran, kültürüne ve mal ticaretine katkıda bulunuyordu, dili ise Sanskritçe'yle, eski Farsça'yla, Latince'yle ve Keltçe'yle ilişkiliydi. Bir başka harika karışım!

Hiuen Tsang, Budist Büyük Han'ın büyük bölümüne hükmettiği Orta Asya'da Türklerin topraklardan geçerek, gezisini sürdürdü. Yaklaşık 1000 yıl önce buradan geçen İskender'i anılarıyla dolu eski bir kente dönüşen Semerkant'a, Belh'e, Kabil Irmağı Vadisi'ne, Keşmir'e ve Hindistan'a gitti.

O sıralarda, bir sanat ve eğitim merkezi olan, başkentleri Si-An-fu'da Tang hanedanının ilk günleri yaşıyor, Çin dünya uygarlığına önderlik ediyordu. Çok uygar bir ülkeden gelen Hiuen Tsang'ın kıyaslama yeteneğinin üst düzeyde

7 Celtic dilleri: Kelt dilleri. Hint-Avrupa dil ailesinin bir koludur. Yaşayan dilleri Bretonca, Galce, İrlandaca, İskoç dili, Kernevekçe ve Mankça'dır.

8 Bodhisattva: Budist düşüncede kendini tüm duyarlı canlıların Budalığa ulaşmasına yardımcı olmaya adanmış kişidir.

olduğunu sanıyorum. Bu nedenle, Hindistan hakkındaki tanıklığı önemli ve değerlidir. Hint halkını ve yönetimini övüyor "doğal olarak, saf olmalarına rağmen" diyor "sıradan insanlara ölçülü davranıyorlar", "doğru ve namuslu insanlardır. Para konularında hilesiz hurdasızdırlar", ve "yönetimde adalet kaygısı içinde davranırlar, hayal kırıklığı yaratmazlar, aldatmazlar. Yeminlerine sadıktırlar, sözlerini tutarlar. Hükmetme kurallarına dikkate değer bir doğruluk, davranışlarına yumuşaklık ve güzellik hâkimdir. Suç işleme ve kargaşa çıkarmaya gelince, bunların sayıları azdır ve ender olarak sorun yaşanır".

Gezgin şunları da ekliyor: "Hükümetin idaresi yumuşak ilkelere dayandığı için uygulama sade... Halk angaryaya tabi değil." Böylece halka uygulanan vergiler hafif, talep edilen kişisel hizmetler makul kalıyor. Herkes kendi dünyevi mallarına güzelce sahip çıkıyor, Krallık topraklarını işleyenler ürünün altıda birini vergi olarak veriyor. Ülkede ticaretle uğraşan tüccarlar girip çıkıyor işlemlerini kolaylıkla yapıyorlar.

Hiuen Tsang halkın eğitiminin örgütlenmiş olduğunu, erken yaşlarda başladığını tespit ediyor. İlk sınıf geçildikten sonra, kız ya da erkek çocuk 5 sınıflı Shastralar'da eğitime başlıyorlar. Shastra günümüzde salt din okulu olarak anlaşıyor ama o günlerde her türlü bilgi anlamına geliyordu. Beş Shastra şunlardı: 1) Gramer, 2) Sanat ve Zanaat bilimi, 3) Tıp, 4) Mantık, 5) Felsefe. Bu konuların öğrenimi üniversitelerde devam ediyor, çoğunlukla otuz yaşında ancak tamamlanıyordu. Öyle sanıyorum ki o yaşa kadar öğrenimini sürdürenlerin sayısı fazla olmamalı. Öyle anlaşıyor ki ilköğretim oldukça yaygındı, bütün rahipler ve din adamları öğretmenlik yaptıkları için, eksiklikleri hissedilmiyordu. Hiuen Tsang Hint halkının öğrenme aşkından çok etkilendiğini kitaplarında sık sık belirtiyor.

Hiuen bize Prayag'daki⁹ büyük Kumbh Festivalini anlatıyor. Bu festivali yeniden gördüğünde, Hiuen'in 1300 yıl önceki ziyaretini düşün. Allahabad Ekber tarafından 400 yıl önce kurulmuştu. Prayag çok daha eskiydi ama Ganj'in Yamuna ile kesiştiği yere binlerce yıl milyonlarca insan geliyordu.

Hiuen Tsang bize, Budist olmasına rağmen Harsha'nın bu tipik Hindu festivaline nasıl gittiğini anlatıyor. Onun onuruna çıkartılan bir imparatorluk fermanı "Beş Hindi'nin bütün yoksulları ve ihtiyaç sahiplerini festivale gelip konuk olmaya" davet ediyor. Bir imparator söz konusu olsa bile bunun cesur bir davet olduğunu teslim etmek gerekir. Belirtmeye gerek yok, birçok kişi çıka geldi. Harsha'nın, konuk olarak, günde 100.00 kişinin karnını doyurduğu söylenir ve Harsha, bu panayırda, her beş yılda bir hazinenin bütün fazlalarını dağıtmaya devam etti: Altınları, mücevherleri, ipeklileri yani elindeki her şeyi... Tahtta oturmaktan ve gösterişli giyim kuşamdan bile vazgeçti, daha önce giyilmiş bir giysiye kız kardeşi Rajashri'den alarak üzerine geçirdi.

9 Prayag: Allahabad'ın eski adı.

Muhafazakâr bir Budist olan Harsha hayvanların et için kesimini durdurdu. Bu büyük olasılıkla Brahmanların çoğunun itirazıyla karşılaşmadı çünkü Buda'nın zuhurundan beri giderek vejetaryenliği benimsemişlerdi. Bu noktada Hiuen'in kitabında ilgini çekebilecek küçük bir bilgi var. Bir kişi Hindistan'da hasta olduğu zaman hemen yedi günlük oruca başlamış. Birçok kişi bu oruç sırasında iyileşir, hastalık devam ederse ilaç almaya başlamış. Hastalık o yıllarda pek popüler bir şey değildi, doktorlara da fazla talep yoktu.

O günlerdeki Hindistan'ın çarpıcı bir özelliği, yöneticilerin ve askerlerin eğitilmiş, kültürlü insanlara gösterdiği saygıydı. Hindistan'da ve Çin'de, kaba kuvvete ve zenginlere değil, öğrenmeye ve kültüre saygın bir yer kazandırmak için bilinçli çabalar gösterilmiş, bu alanlarda büyük başarılar kazanılmıştı.

Hiuen Tsang, Hindistan'da uzun yıllar geçirdikten sonra, bir kez daha kuzey dağlarını aşarak evine doğru yola çıktı. Neredeyse İndus'da boğuluyordu, değerli kitaplarının çoğu ıslandı. Buna rağmen elyazmalarının birçoğunu yanında götürmeyi başardı. Bunların Çinceye çevirisi yıllarını aldı. Tang imparatoru tarafından Si-An-Fu'da çok sıcak karşılandı; onu gezinin öyküsünü yazmaya zorlayan da imparator oldu.

Hiuen Orta Asya'da karşılaştığı Türklerden de söz ediyor. Bu yeni kavim sonraki yıllarda batıya yönelecek ve birçok krallığı kaygılandıracaktır. Orta Asya'nın dört bir yanındaki Budist manastırlarından söz ediyor. Gerçekten de Budist manastırları İran'da, Irak'ta ya da Mezopotamya'da, Horasan'da, Musul'da, Suriye sınırına kadar uzanan alanda mevcuttu.

Hiuen Farslar hakkında bize şunları söylüyor: "Öğrenmeye çalışmıyorlar ama kendilerini tümüyle zanaata veriyorlar. Yaptıkları sanat eserleri komşu ülkelerde çok değerliydi."

O günlerin olağanüstü gezginleriydi bu insanlar! Günümüzde Afrika'nın kalbine ya da Güney, Kuzey Kutbu'na yapılan seyahatler o günlerin dev gezileri ile kıyaslandığında cılız kalıyor. O gezginler, dağları ve çölleri aştılar, arkadaşlarından, yakınlarından tümüyle koptular. Belki de kimi zaman ev özlemi çektiler ama bunu içlerine atacak kadar gururlu kişilerdi. Ancak bu gezgincilerden biri, uzak diyarlardan birinde durup evini düşünür, özlerken kafasından geçenleri, bizimle, biraz olsun paylaşmış. Adı Sung-Yun, Hindistan'a Hiuen Tsang'dan 100 yıl önce gelmiş. Hindistan'ın kuzeybatısında dağlık Kandahar'da bulunmuş. Anlattığına göre "havada esinti yaratan yumuşak meltem, kuşların cıvıltıları, baharın güzelliklerine bürünen çeşit çeşit çiçeğin üzerine uçuşan kelebekler; tüm bunlar uzak bir ülkede bu güzellikleri seyreden Sun-Yun'un düşüncelerini ülkesine, evine taşımış; anımsadıkları ona o kadar hüznün vermiş ki, ağır bir hastalığa yakalanmış".

44.

GÜNEY HİNDİSTAN BİRÇOK KRAL, SAVAŞÇI VE BİR BÜYÜK İNSAN YETİŞTİRİR

13 Mayıs 1932

Kral Harsha MS 648'de öldü. Ölümünden önce Hindistan'ın kuzeybatı sınırında, Belucistan'da¹ küçük kara bulutlar toplanmaya başladı. Bu bulutlar Batı Asya'da, Kuzey Afrika'da ve güney Avrupa'da patlak veren büyük fırtınanın habercileriydi. Arabistan'da yeni bir peygamber ortaya çıkmıştı; adı Muhammed olan bu peygamber yeni bir dini, İslam'ı yayıyordu. Yeni inancın ateşlediği, özgüven dolu Araplar, kıtaları aştılar, gidebildikleri yerleri fethettiler. Yeni, büyük bir olaydı bu, dünyaya yeni gelen ve büyük değişiklikler yaratan bu güçlü yakından incelemeliyiz. Ama ondan önce Güney Hindistan'ı ziyaret etmeli, o günlerdeki halinin bir kesitini almalıyız. Müslüman Araplar Belucistan'a Harsha zamanında ulaştılar, kısa süre içinde Sind'e hâkim oldular. Ama orada takılıp kaldılar, 300 yıl boyunca başka bir Müslüman istilasını olmadı. Ve yeni istilalar, Arapların değil, İslam'ı benimseyen Orta Asya kabilelerinin marifeti oldu.

Şimdi güneye gidiyoruz. Batıda ve ortada büyük ölçüde Maharashtra² bölgesinden oluşan, Badami'nin başkentliğini yaptığı Chalukyan krallığı vardı. Hiuen Tsang Maharashtralılar'ı yüceltir, cesaretlerini över: "Savaşçıdırlar, gururludurlar, iyilikleri şükranla karşılarlar, kötülüklerin intikamını ararlar." Chalukyan Harsha'yı kuzeyde, Pallavalar'ı³ güneyde, Kalingalar'ı⁴ doğuda tutmak zorunda kaldılar. Güçlerini artırdılar, denizden denize yayıldılar, sonra Rashtrakutalar⁵ tarafından yerlerinden edildiler.

1 Belucistan: Bugün Pakistan'ın en batıdaki ve en büyük eyaleti. Batıda İran, kuzeybatıda Afganistan, kuzeydoğu ve doğuda da Pencap ve Sind Eyaletleriyle çevrilidir.

2 Maharashtra: Hindistan'ın eyaletlerinden birisi.

3 Pallavalar: Pallava Hanedanı.

4 Kalingalar: Doğu Hindistan'da bir krallıktır.

5 Rashtrakutalar: Rashtrakuta Hanedanlığı.

Böylece büyük imparatorluklar ve krallıklar güneyde gelişip serpildi; bazen birbirlerini dengeleyerek, bazen de içlerinden birisi büyüyerek ve ötekileri gölgede bırakarak. Pandyan krallarının yönetiminde Madura büyük bir kültürel merkezdi, Tamil dilinde yazan ozanlar, yazarlar burada toplandılar. Tamil klasiklerinin büyük çoğunluğu Hristiyanlığın başlangıç yıllarına denk düşer. Başkenti Kanchipura -modern Conjeevaram- olan Pallavalar'ın da zafer günleri oldu. Malezya'nın kolonizasyonu büyük ölçüde onların eseridir.

Sonraları, Chola İmparatorluğu güçlendi, 9. yüzyılın ortalarında güneye hâkim oldu. Bir deniz gücüydü bu devlet, büyük donanmasıyla Arap Denizi'ni ve Bengal Körfezi'ni silip süpürdü. Başlıca limanı Kaveri ırmağının ağzındaki Kaviripaddinam'dı. Vijayalaya ilk büyük hükümdarlarıydı. Güneye doğru yayıldılar, aniden yenildiler ama Chola'nın varlığını yeniden sağlayan Rajaraja altında kısa sürede toparlandılar. Bu yaklaşık 10. yüzyılın sonundaydı, Kuzey Hindistan'da Müslüman saldırılarının yaşandığı tarihlerde... Kuzeyde olup bitenlerden fazla etkilenmeyen Rajaraja kendi emperyal maceralarını sürdürüyordu. İşgal ettiği Seylan'ı, günümüzde Sri Lanka, Colalar 70 yıl boyunca yönettiler. Oğlu Rajendra da saldırgandı, savaşıyordu. Savaş filleri gemilere doldurarak güney Burma'yı fethetti. Kuzey Hindistan'a da geldi, Bengal kralını da yenilgiye uğrattı. Böylece Cola imparatorluğu çok genişledi, Guptalar'dan beri en büyüğü olsa da, imparatorluk uzun süreli olmadı. Rajendra büyük bir savaşıyordu ama acımasız olduğu anlaşıyor, fethettiği beylikleri kazanmak için hiçbir şey yapmadı. 1013'ten 1044'e kadar yaşadı, ölümünden sonra Chola İmparatorluğu parçalandı, tabii devletlerin çoğu isyan ettiler.

Savaşta kazandığı başarıların yanı sıra, Cholalar deniz ticaretinde de ünlenmişlerdi. Zarif pamuklu malları çok aranıyordu, limanları Kaviripaddinam uzak yörelere mallar taşıyan gemilerin konakladığı çok işlek bir yerdi. Yavanalar'ın⁶ ya da diğer bir deyişle Helenlerin de orada yerleşimleri vardı. Cholalar'a Mahabharata'da bile atıf vardır.

Kısaca anlattıklarım kafanı karıştırmış olabilir. Ama yolumuzu farklı krallıkların ve hanedanların girdabında kaybetmeye razı olamayız. Önümüzde koskoca bir dünya var.

Krallardan, fetihlerinden de önemlisi, o dönemdeki kültürel, sanatsal kayıtlardı. Sanatsal olarak, kuzeye göre güneyde çok daha fazla kalıntı vardır. Kuzeydeki anıtların ve binaların çoğu Müslüman istilas sırasında yakılıp yıkılmıştı. Güneyde Müslümanların ulaştığı yerlerde bile bu binalar yıkılmaktan

6 Yavanalar: Hint mitolojisinde adı geçen bir topluluktur. Bu isim Büyük İskender'in Hindistan'a gelmesinden sonra Yunanlar için de kullanılmaya başlandı.

kurtuldular. Kuzeydeki birçok binanın yakılıp yıkılması çok yazık oldu. Oraya gelen Müslümanlar -hatırlatıyorum Araplar değil Orta Asyalılardı- yeni dinlerinin ateşi ile yanıp tutuştukları için putları tahrip etmek istediler. Ama bu yıkımın bir başka nedeni, belki de eski tapınakları, kaleler, savaş alanları olarak kullanma girişimleriydi. Güneydeki tapınakların çoğu, günümüzde bile bir saldırı anında kendilerini savunabilecekleri kaleleri andırır. Yani bu tapınaklar, ibadetin yanı sıra, birçok başka amaca da hizmet ettiler. Bunlar; köyün okulu, panchayat ghar yani köyün buluşma yeri ya da meclisi ve nihayet gerektiğinde düşmana karşı savunma kaleleri oluyordu. Böylece köyün bütün yaşamı tapınağın çevresinde oluşuyordu; her şeye göz kulak olanlar, tapınağın rahipleri ve brahmanlardı. Tapınakların kimi zaman kale gibi kullanılmış olmaları, Müslüman fatihlerin bunları neden yakıp yıkmış olduklarını açıklayabilir.

Bu dönemden, Chola hâkimi Rajaraja tarafından Tanjore'de⁷ yaptırılan güzel bir tapınak vardır... Hem Badami'de hem de Conjeevaram'da zevkli tapınaklar vardır. Ama o günlerden kalan en güzel tapınak Ellora'daki Kailasa⁸ tapınağıdır. Yapımına 8. yüzyılın ikinci yarısında başlanmıştı.

Chola Kralı I. Rajendra, Cholapuram'da güzel sulama kanalları inşa ettirdi. Yüz yıl sonra buraları ziyaret eden Arap gezgin El Biruni⁹ şaşkınlığını dile getiriyor: "Halkımız bunları görünce şaşırıyor, tasvir edemiyor."

Bu mektupta, kısa süreli zafer günlerini yaşadktan sonra yok olan unutulmuş krallardan, hanedanlardan söz ettim. Ama Hindistan'ın kaderinde bütün bu krallardan, hanedanlardan daha çok rol oynamaya kaderin mahkûm ettiği bir kişi güneyde ortaya çıktı.

8. yüzyılın sonunda doğduğu sanılan, Shankaracharya¹⁰ olarak bilinen genç kişi, akıllara durgunluk veren bir dahi idi. Hinduizm'i daha doğrusu Hinduizm'in entelektüel özellikli bir biçimi olan Saivism adı verilen, Shiva'ya tapınmayı canlandırdı. Budizm'e karşı mücadele etti. Budist Sangha'sına benzer şekilde bütün kâstlara açık sanyasin tarikatını oluşturuldu. Sanyasin tarikatının dört merkezini güneyde, kuzeyde, doğuda ve batıda kurdu. Gezip dolaştığı bütün Hindistan'da gittiği her yerde zafer kazandı. Benares'e bir fatih olarak geldi ama zihinleri belgelerle fetheden biri olarak... Sonra, ebedi karın başladığı Himalayalar'daki Kedarnath'a gitti, orada öldü. Öldüğünde sadece 32 yaşındaydı.

7 Tanjore: Güney Hindistan'da Tamil Nadu eyaletinde bir şehir.

8 Kailasa Tapınağı: Kailasa Dağı'nın eteklerinde yekpare taş oyularak yapılan tapınak. Kailasa Dağı tanrı Shiva'nın oturduğu yer olarak kabul edilir. Tapınak da onun için yaptırılmıştır.

9 El Biruni (973-1048): Batı dillerinde adı Alberuni veya Aliboron olarak geçer. Gökbilim, matematik, doğa bilimleri, coğrafya ve tarih alanındaki çalışmalarıyla tanınır.

10 Shankaracharya: Adi Şankara (788-820). Hintli düşünür ve teolog.

Shankaracharya hakkındaki kayıtlar dikkat çekicidir. Kuzeyden güneye sürülen Budizm, artık Hindistan'dan yok olmak üzereydi. Hinduizm ve onun bir türü olan Saivism ülkenin her yanında hâkim hale geldi. Bütün ülke Shankara'nın kitapları ve yorumlarıyla düşünsel bir canlılık kazandı. O sadece Brahman kastının büyük önderi olmakla kalmadı, kitlelerin hayal gücünü de ele geçirmiş gibiydi. Birinin sadece güçlü bir aydın birikimine sahip olduğu için büyük bir öndere dönüşmesi olağan değildir. Büyük askerler, fatihler tarihte daha kolay öne çıkarlar. Popüler olurlar ya da nefret toplarlar, kimi zaman da tarihi şekillendirirler. Büyük dinsel önderler milyonları harekete geçirir, onlara heyecan aşırlar ama bu sadece inanç temelinde gerçekleştirilebilir.

Akla ya da zekâyâ çağrı yapmak güçtür. Ne yazık ki insanların çoğu düşünmez, duyumsarlar, duygularına göre hareket ederler. Shankara'nın çağrısı, eski bir kitapta yer alan dogmanın tekrarından ibaret değildi, zekâyâ ve mantığa yönelikti. Dine yönelik akli yaklaşımında ilginç olan şey, yaklaşım yöntemine rağmen kazandığı başarıdır.

Hindu filozofların arasında yer alan Charvaka'nın¹¹ ateizmi savunması, yani tanrının olmadığını söylemesi, sana ilginç gelebilir. Günümüzde özellikle Rusya'da tanrının olmadığına inanan birçok kişi vardır. Ama çok ilginç olan şey, Hindistan'da o eski günlerde var olan düşünce ve yazma özgürlüğüdür. Vicdan özgürlüğü olarak bilinen şey mevcuttu. Bu durum, son zamanlara kadar, Avrupa'da öyle değildi; günümüzde bile bazı sorunlar yaşanıyor.

Shankara'nın kısa süren ama çetin geçen yaşamının ortaya koyduğu gerçek, Hindistan'ın kültürel birliğidir. Antik tarih boyunca bu birliğe ulaşıldığı görülüyor. Bildiğin gibi coğrafi olarak Hindistan az çok bir bütündür. Siyasal olarak, sık sık bölündü, ara sıra bir merkezi otoritenin altına girdi. Ama baştan itibaren kültürel olarak birdi çünkü aynı arka plana, aynı geleneklere, aynı kadın erkek kahramanlara, aynı eski mitolojiye ve aynı aydın diline (Sanskrit) sahipti; aynı tapınma yerleri, aynı panchayat köyü, aynı ideoloji ve siyaset ülkenin dört bir yanına yayılmıştı. Ortalama bir Hintli için bütün Hindistan bir tür kutsal toprak, punya bhumi idi. Buna karşılık dünyanın geri kalan bölümleri mlechchhalardan¹² ve barbarlardan oluşuyordu. Böylece ortak bir Hint bilinci gelişerek başarı kazandı, ülkenin siyasal bölünmüşlüğüne kısmen görmezden geldi. Panchayat köy sistemi yönetim biçimi sürdükçe, tepedeki değişiklikler ne olursa olsun, bu durum özellikli varlığını korudu.

11 Charvaka: Hintli düşünür. Materyalist fikirleri ve dinleri reddetmesiyle tanınan filozof.

12 Mlechchhalar: Sanskritçe'de "Vedic olmayan", barbar anlamında kullanılan kelime.

Shankara'nın, tarikatı sanyasinler için Hindistan'ın dört köşesini seçmesi, Hindistan'a kültürel bir bütün olarak baktığını gösteriyor. Ve kampanyasının çok kısa sürede bütün ülke sathına yayılarak başarı kazanması, düşünsel ve kültürel akımların ülkenin bir ucundan ötekine ne kadar büyük bir hızla ulaştığını gösteriyor.

Shankara'nın yaydığı Saivism özellikle güneyde yayıldı. Güneyde eski tapınakların büyük çoğunluğu Saiva tapınaklarıdır. Kuzey'de, Gupta döneminde Vaishnavizm¹³ ve Krishna tapınması çok canlandı. Hinduizm'in bu iki kolunun tapınakları birbirinden farklıdır.

Uzattım ama sana hâlâ Hindistan'ın ortaçağlardaki durumu hakkında anlatacaklarım var. Bir başka mektuba kalacak artık.

13 Vaishnavizm: Hinduizm'in bir mezhebi.

45.

ORTAÇAĞDA HİNDİSTAN

14 Mayıs 1932

Ashoka'nın büyükbabası, Chandragupta Maurya'nın başbakanı olan Chanakya'nın yazdığı kitaptan, *Arthashastra*'dan bahsettiğimi hatırlarsın. Bu kitap dönemin insanları ve yönetim biçimiyle ilgili her şeyi sanki MÖ 4. yüzyıl Hindistan'ına bir pencere açmışta bize gösteriyormuşçasına anlatır. Yönetim hakkında bize detaylı bilgi veren böyle kitaplar, kralların ve onların fetihlerinin abartılmış kayıtlarından çok daha faydalıdır.

Ortaçağ Hindistan'ını anlamamızda bize yardım eden başka bir kitap daha var. Bu Shukracharya'nın *Nitisara*'sıdır. *Arthashastra* kadar mühim, yararlı olmasa da onun ve diğer kayıtların, yazıların yardımıyla MS 9. ve 10. yüzyıllara bir pencere açmaya çalışacağız.

Nitisara der ki: "Bir Brahman'ın ruhunun değeri ne renkle ne de soyla yaratılabilir." Yani ona göre kast ayrımı doğuştan değil, kapasiteye göre şekillenmelidir. Ve yine der ki: "Resmi atamalar yapılırken kast ya da aile değil; emek, karakter ve hüner değerlendirilirdi." Kral kendi fikrine göre değil, halkının çoğunluğunun düşüncesine göre hareket ederdi. "Nasıl birçok liftten oluşan halat aslanı sürükleyecek kadar güçlüyse, halkın düşüncesi de kraldan daha güçlüdür."

Bunlar bugün bile teoride güzel olan, muhteşem atasözleri ama pratikte pek yararlı olamıyorlar. Bir insan kapasiteyle, marifetle gelişebilir ama bu kapasiteye ve marifete nasıl ulaşabilir? Bir kız ya da erkek biraz zekiyse uygun bir eğitim, alıştırma ile akıllı, yetkin bir insan haline gelebilir. Ancak eğitim ve alıştırma için düzenleme yapılmazsa zavallı kız ya da erkek ne yapabilir ki? Aynı şekilde halkın düşüncesi nedir? Kimin düşüncesi halkın düşüncesi sayılır?

Büyük ihtimal Nitisara'nın yazarı çok sayıdaki shudra¹ işçisini fikir belirtecek yetkide görmemiştir. Halkın düşüncesi belki de sadece üst ve yönetici sınıfların düşüncesidir. Yine de ortaçağda, daha önceden olduğu gibi, Hint yönetiminde otokrasinin ve kralın ilahi yetkilerinin yer almadığını fark etmek ilginçtir. Sonra bize kralın devlet şurası ve bayındırlıktan, parklardan, ormanlardan; şehir ve köy hayatının örgütlenmesinden; köprülerden, vapurlardan, dinlenme yerlerinden, yollardan ve bir köy ya da şehir için en önemli diğer şeyden sorumlu devlet erkânı anlatılır. Köyün panchayatı, köyle ilgili bütün işleri kontrol ederdi ve panchlar kralın subayları tarafından büyük saygı görürdü. Toprağı dağıtan, vergi toplayan ve daha sonra köyün adına devlete vergiyi ödeyen panchayatı. Diğer panchayatların çalışmalarını kontrol eden, gerekirse karışan üst bir panchayat ya da mahasabha vardı. Bu panchayatların aynı zamanda hukuki yetkileri de vardı ve yargıç gibi hareket edip insanları yargılayabiliyorlardı.

Güney Hindistan'dan bazı eski kayıtlar bize panchayata üyelerinin nasıl seçildiklerini, sahip olmaları ve olmamaları gereken nitelikleri anlatır. Kamu gelirleriyle ilgili hesap veremeyenler men edilirdi. Bir diğer ilginç kural üyelerin yakın akrabalarının göreve getirilememesiydi. Bu kural günümüzde bütün kurul, meclis ve belediyelerde uygulanabilse ne kadar mükemmel olur!

Komite üyesi bir kadının isminden bahsedilir. Bundan anlıyoruz ki kadınlar panchayatlar da ve onların komitelerinde görev alabiliyordu. Komiteler panchayatların seçilmiş üyelerinden oluşturulurdu, her komite bir yıl sürerdi. Eğer bir üye yanlış hareket ederse atılabilirdi.

Bu köylerin kendi kendilerini yönetme sistemi Aryan hükümet şeklinin temeliydi. Ona güç veren buydu. Köy meclisleri özgürlükleri açısından o kadar titizdi ki hiçbir asker kraldan izin almadan köye giremiyordu. Nitisara der ki bir vatandaş bir memurdan şikâyetçi olduğu zaman kral "memurun değil vatandaşın tarafını tutmalı" ve çok sayıda insan şikâyet ederse çalışan işten atılabilir çünkü "kim gücün kibriyle zehirlenmez ki?" Özellikle günümüzde hatalı davranan ve bizi yanlış yönetenlere yönelik zekice sözler!

Birçok esnaf ve tüccarın olduğu daha büyük şehirlerde loncalar kuruldu. Meslek loncaları, bankacılık kooperatifleri ve ticaret ortaklıklarıyla birlikte tabii ki dini dernekler de vardı. Bütün bu organizasyonlar iç ilişkilerinde büyük kontrole sahipti.

Kralın halka zarar vermemek ve ona yük oluşturmamak için halktan az vergi alması sağlanmıştı. O, halkı, bir bahçıvan nasıl ağaçlardan sadece çiçek ve yaprak topluyor, ağaçları yakmıyorsa öyle vergilendiriyordu.

Bunlar ortaçağ Hindistan'ı hakkında toplayabildiğimiz parça parça bilgiler. Kitaplardaki teorilerin pratiğe ne kadar dökülebildiğini öğrenmek biraz

1 Shudra: Hint kast sisteminin en alt sırasında bulunan sosyal sınıf.

zordur. Kitaplara güzel teoriler ve idealler yazmak ne kadar kolaysa onlara göre yaşamak da bir o kadar zordur; ama kitaplar, gerçek hayata geçirilmemiş olsa bile, o zamanların insanların düşüncelerini, ideolojilerini anlamamıza yardım eder. Kralların ve yöneticilerin otokrat olmadıklarını öğrendik. Güçleri seçilen panchayatlar tarafından kontrol ediliyordu. Aynı zamanda köylerde ve şehirlerde gelişmiş özerk yönetimlerin olduğunu ve merkezi hükümetin onlara çok az müdahale ettiğini öğrendik.

Peki, insanların ideolojisinden, özerk yönetimden bahsettiğimde ne anlatmaya çalışıyorum? Hindistan'daki bütün sosyal düzen kast sistemine bağlıydı. Teoride bu sistem katı olmasa da, *Nitisara*'nın söylediği gibi kapasiteye ve marifete açık olsa da gerçekte bunların çok da anlamı yok. Yönetici kastlar Brahmanlar ve Kshatriyalar'dı. Bazen ikisi arasında egemenlik için çekişme olsa da genellikle birlikte yönettiler ve birbirlerine uyum sağladılar. Diğerlerini aşağıda tuttular. Zamanla ticaret geliştikçe tüccar sınıfı zenginleşti ve önemli hale geldi. Bu yüzden loncalarının kendi iç işlerini düzenlemesinde bazı ayrıcalıklara ve özgürlüklere sahip oldular. Yine de devletin gücünde pay sahibi değillerdi. Zavallı Shudralar dipte kalmaya devam ettiler, onların altlarında bile insanlar vardı.

Zaman zaman alt sınıftan insanlar iyi yerlere geldiler. Çok nadir de olsa kral olmayı başaran Shudralar bile var. Sosyal hayatta yükseliş daha çok kast içi ilerlemeyle oluyordu. Sık sık yeni kabileler Hinduizm'e tabandan katılıyor ve yukarı çıkmaya çalışıyorlardı.

Gördüğün üzere Batı'da olduğu gibi Hindistan'da işçi köleliği olmasa da bütün toplumsal yapımız derecelerden, üst üste sınıflardan oluşuyordu. Tabandaki milyonlarca insan tepedekilerce sömürülüyor ve onların yükünü taşımaya mahkûm ediliyordu. Tepedeki insanlar ise bu sistemin devam etmesi için çalışıyor, tabandaki insanlar eğitim ve alıştırma olanağı vermeyerek gücü ellerinde tutuyordu. Köy panchayatlarında köylüler belki de biraz söz sahibi olabiliyordu ancak büyük olasılıkla birkaç uyanık Brahman bu panchayatlara da hükmediyordu.

Eski Aryan yönetim şeklinin Aryanlar'ın Hindistan'a geldiği ve Dravidler'le ilişki kurduğu günlerden şimdi bahsettiğimiz ortaçağlara kadar sürdüğü ancak gitgide bozulduğu ve zayıfladığı görülüyor. Belki de ilişki eskidi ya da dışarıdan gelen akınlarca zamanla yıpratıldı.

Hindistan'ın eski zamanlarda matematikte inanılmaz olduğu ve ünlü isimlerinin arasında Lilavati adında bir kadının bulunduğunu bilmek ilgini çekebilir. Ondalık sistemi Lilavati'nin babası Bhaskaracharya'nın veya Brahmagupta'nın geliştirdiği söylenir. Cebir'in de Hint kökenli olduğu söylenir; Hindistan'dan Arabistan'a, oradan da Avrupa'ya giden cebir kelimesi Arapça kökenlidir.

MUHTEŞEM ANGKOR VE SRİ VİJAYA

17 Mayıs 1932

Şimdi Güneydoğu Asya'ya Güney Hindistan'dan gelen kolonilerin Malezya ve Çinhindi'deki yerleşimlerine kısa bir ziyaret yapacağız. Sana bu yerleşimlerin nasıl planlanarak örgütlendiğini anlatmıştım. Kendi kendilerine oluşmadılar. Sık sık denizler arası yolculuk yapılmış, denizlerde yeterli bir hâkimiyet kurulmuş ve bu kolonilere eşzamanlı olarak farklı yerlere yerleşim izni verilmiş olmalı. Sana bu kolonilerin MS 1. ve 2. yüzyıllarda başladığını söylemiştim. Bunlar Güney Hindistan isimleri taşıyan Hindu kolonileriydiler. Birkaç yüzyıl sonra Budizm yayıldı ve neredeyse bütün Hindu Malezya'sı Budist oldu.

Önce Çinhindi'ne gidelim. En eski koloni Annam'daki Champs'tı. Burada 3. yüzyılda Pandurangam şehrinin yükselişini görürüz. 200 yıl sonra büyük şehir Kamboja gelişti. Harika binalar ve taştan tapınaklarla doluydu. Bu Hint kolonilerinin her yerinde büyük binaların yükseldiğini görürsün. Mimarlar ve inşaat ustaları Hindistan'dan getirilmiş ve inşaattaki Hint geleneğini de beraberlerinde taşımış olmalı. Farklı devletler ve adalar arasında inşaatçılıkta rekabet vardı ve bu rekabet büyük bir sanatsal gelişmeyle sonuçlandı.

Bu yerleşimlerde yaşayanlar doğal olarak denize alışkın insanlardı. Onlar ya da onların ataları bu yerlere ulaşmak için denizi aşmıştı ve her yanlarında da deniz vardı. Kolayca ticaret yapmaya başladılar. Bu insanlar tüccar ve satıcıydılar; mallarını deniz yoluyla farklı adalara, batıda Hindistan'a, doğuda Çin'e taşıyorlardı. Yani, Malezya'daki farklı devletler çoğunlukla tüccar sınıfının kontrolü altındaydı. Devletler arasında sık sık anlaşmazlıklar, büyük savaşlar ve katliamlar yaşandı. Bazen bir Hindu devleti bir Budist devlete savaş açtı; ancak o günlerde bu savaşların birçoğunun altında yatan neden ticaretteki rekabetti. Tıpkı günümüzdeki büyük güçler arasında ürettikleri mallar için pazar arayışından doğan savaşlar gibi.

300 yıl boyunca, 8. yüzyıla kadar, Çinhindi'de üç farklı Hindu devleti vardı. 9. yüzyılda bu devletleri birleştiren ve bir imparatorluk kuran büyük lider Jaya-varman ortaya çıktı. Büyük ihtimalle Budist'ti. Başkenti Angkor'da kurmaya başladı, takipçisi Yaso-varman kurumu tamamladı. Bu Kamboçya İmparatorluğu neredeyse 400 yıl boyunca ayakta kaldı. İmparatorlukların gittikçe büyümesi ve güçlenmesi gerekir. Kraliyet şehri Angkor Thom doğuda "Muhteşem Angkor" olarak bilinirdi. Bir milyondan fazla insanın yaşadığı, Caesar'ın Roma'sından daha büyük olan bir şehirdi. Yakınında müthiş Angkor Vat tapınağı vardı. 13. yüzyılda Kamboçya birçok yandan saldırıya uğradı. Anamlılar doğudan, yerli kabileler batıdan saldırdı. Kuzeyde Shan halkı Moğollar tarafından güneye sürülüyordu, kaçacak başka yer bulamadıkları için Kamboçya'ya saldırdılar. Krallık, sürekli savaştan ve kendini korumaktan yorgun düşmüştü yine de Angkor şehri doğunun en görkemli kentlerinden biri olmaya devam etti. 1297'de Kamboçya kralına gönderilen bir Çin elçisi harika binalar için övgü dolu bir betimleme yazdı. Ancak Angkor aniden korkunç bir felaket yaşadı. MS 1300'lü yıllarda Mekong Nehri'nin ağız çamur birikintileriyle tılandı. Nehirden akamayan sular geri tepti, bütün bölgeyi seller kapladı, verimli arazileri bataklığa çevirdi. Şehrin kalabalık nüfusu aç kalmaya başladı. Orada yaşamaya devam edemediler ve göç etmek zorunda kaldılar. "Muhteşem Angkor" terk edildi, orman her yanı sardı, harika binaları toz haline gelene kadar bir süre vahşi hayvanlara ev oldu.

Kamboçya Devleti bu felakete uzun süre dayanamazdı. Gitgide çöktü ve bazen Siyam, bazen de Annam tarafından yönetilen bir eyalet haline geldi. Ancak bugün bile büyük Angkor Vat tapınağının kalıntıları bize uzak topraklardan tüccarları çeken, diğer ülkelere sanatçıları ve yurttaşları tarafından üretilen iyi malları yollayan, gururlu ve olağanüstü şehri anlatır.

Denizin öbür tarafında, Çinhindi'den çok uzak olmayan Sumatra Adası bulunur. Burada Güney Hindistan'dan gelen Pallavalar en eski kolonilerini MS 1. ya da 2. yüzyılda yerleştirmişlerdi. Bu koloniler zamanla büyüdü. Malay Yarımadası Sumatra Devleti'nin bir parçası haline geldi ve daha sonra uzun süre boyunca ikisinin tarihleri bağlaşıkmaya devam etti. Devletin başkenti Sumatra dağlarının iç kısmında bulunan, Palembang Nehri'nin ağzında limanı olan büyük Sri Vijaya şehriydi. 5. ya da 6. yüzyıl yakınlarında Budizm Sumatra'nın yaygın dini olmaya başladı. Hatta Sumatra Budizm'in misyonerlik çalışmalarında başı çekti ve Malezya'daki Hinduların birçoğunu Budizm'e çevirmeyi başardı. Bu yüzden bu Sumatra İmparatorluğu Sri Vijaya'nın Budist İmparatorluğu olarak bilinir.

Sri Vijaya gittikçe büyümeye devam etti. Bu sadece Sumatra ve Malay değil; Borneo'yu, Filipinler'i, Cebes'i,¹ Cava'nın yarısını, Formosa'nın yarısını (şu

1 Cebes: Malaya takımadalarından birisidir.

anda Japonya'ya ait), Seylan'ı, Çin'in güneyinde Kanton yakınlarındaki bir limanı kapsayana kadar sürdü. Büyük ihtimalle Hindistan'ın güney ucunda Seylan'a bakan bir limanı da içeriyordu. Anladığın üzere bütün Malezya'yı kapsayan geniş çaplı bir imparatorluktu. Ticaret ve gemi yapımı bu Hint kolonilerinin başlıca işleriydi. Zamanın Çinli ve Arap yazarları bize Sumatra Devleti'nin sahip olduğu kolonilerin ve limanların uzun listelerini verir.

Günümüzde Britanya İmparatorluğu bütün dünyaya yayılmış durumda ve her yerde deniz ve kömür ikmal limanlarına sahip: Cebelitarık, Süveyş Kanalı (büyük ölçüde İngiliz kontrolü altında),² Aden, Colombo, Singapur, Hong Kong ve dahası. 300 yıldır İngilizler tüccar bir millet olmayı sürdürüyorlar, ticaretlerinin ve güçlerinin ana kaynağı deniz gücüdür. Bu yüzden dünyanın her yerinde uygun uzaklıkta limanlara ihtiyaç duyuyorlar. Sri Vijaya İmparatorluğu'nda ticarete bağlı deniz gücünden oluşuyordu. Dolayısıyla en ufak bir kara parçasında bile limanları vardı. Sumatra Devleti'nin yerleşimlerinin önemli bir özelliği stratejik değerleriydi, yerleşimler etrafındaki denizleri kontrol edebilecek şekilde dikkatlice kurulmuştu. Genellikle hâkimiyeti devam ettirmek için çiftler halinde birbirlerine yardım ediyorlardı.

Şu anda büyük bir şehir olan Singapur, başlangıçta Sumatra'nın kolonisiydi. İsmi, fark edeceğin üzere, tam bir Hint ismi: Singhpur. Sumatralılar boğazın tam karşısından Singapur'a bakan başka bir yerleşime de sahipti. Bazen boğaza demir bir zincir geriyorlar ve oldukça pahalı olan geçiş parasını ödemedemem gemilerin geçmesine izin vermiyorlardı. Dolayısıyla Sri Vijaya İmparatorluğu çok daha küçük olsa bile Britanya İmparatorluğu'na benzemiyor değildi; ancak Britanya İmparatorluğu'nun kalabileceğinden daha uzun süre ayakta kaldı. En büyük gelişme gösterdiği dönem Chola İmparatorluğu'nun da Güney Hindistan'da parladı dönemdi, 11. yüzyıldı; ancak Chola İmparatorluğu'ndan çok daha uzun süre yaşadı. Uzun süre aralarındaki ilişki dostça yürüse de ikisi de denizci, saldırgan halka ve güçlü donanmayla birlikte geniş ticaret bağlantılarına sahipti. 11. yüzyılın başlarında anlaşmazlıklar ortaya çıktı ve savaş oldu. Chola Kralı I. Rajendra Sri Vijaya'yı aşağılayan bir denizaşırı sefer yaptı; ama Sri Vijaya kısa sürede bu şoku atlattı.

11. yüzyılın başında Çin İmparatoru Sumatra Kralı'na bronz çanlardan oluşan bir hediye gönderdi. Diğer de karşılığında inciler, fildişi ve Sanskritçe kitaplar gönderdi. Aynı zamanda "Hint karakterleriyle" altın bir tabak üzerine yazılmış bir mektubun da olduğu söylenir.

Sri Vijaya 2. yüzyıl civarı başlayarak 5. ya da 6. yüzyıllarda, Budizm'e geçtiği yıllarda, devam ederek yavaş ama devamlı olan gelişmesini 11. yüzyıla kadar

2 Yazar mektubun yazıldığı 1932 yılından örnekler vermektedir.

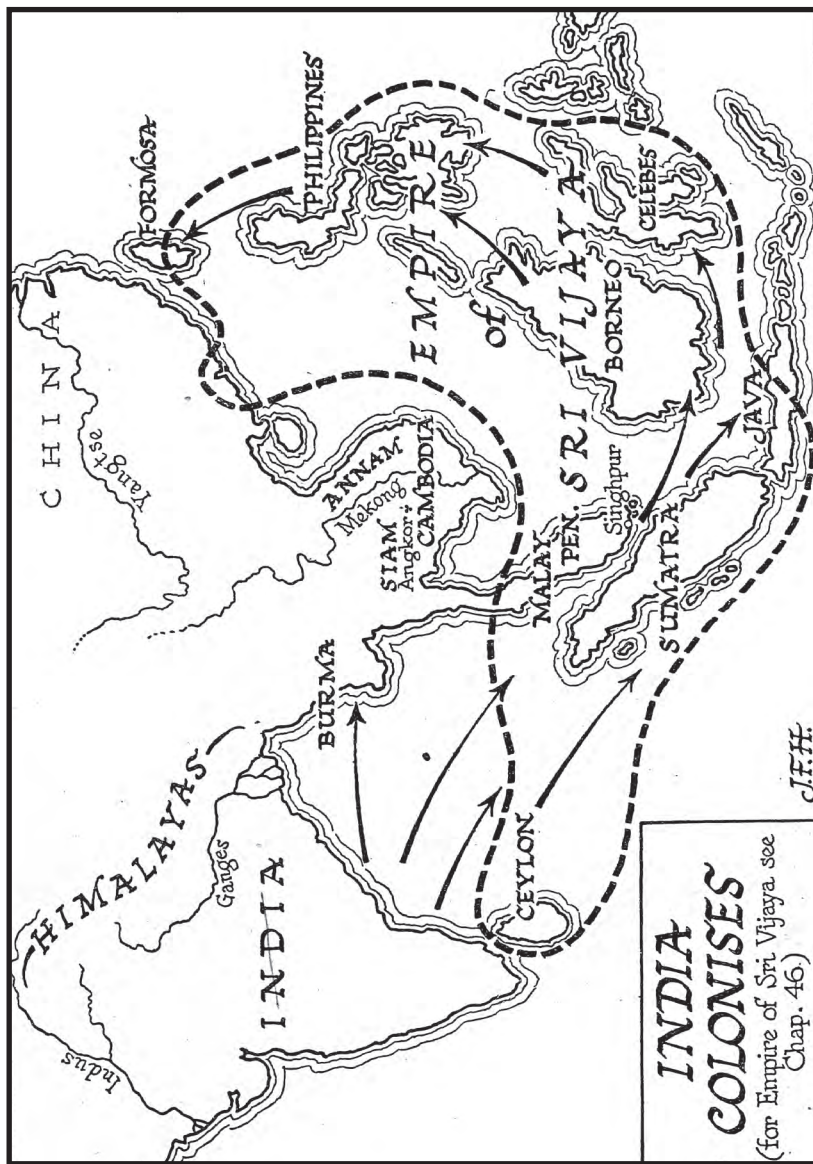
sürdü. Diğer 300 yıl boyunca da Malezya'nın ticaretini kontrol eden büyük bir imparatorluk olma konumunu korudu. MS 1377 yılında eski bir Pallava kolonisi tarafından tamamen yıkıldı.

Sri Vijaya İmparatorluğu'nun Seylan'dan Çin'deki Kanton'a kadar yayıldığını söylemiştim. Aradaki adaların birçoğunu da kapsıyordu; ancak küçük bir yeri zapt edemedi. Bu Cava'nın doğudaki parçasıydı, bağımsız devlet olmayı sürdürdü ve Budist olmayı reddetti, Hindu olarak kaldı. Yani Cava'nın batı tarafı Sri Vijaya'nın kontrolündeyken, doğusu bağımsızdı. Bu Doğu Cava'nın Hindu devleti de aynı zamanda ticari bir devlettir ve zenginliği ticarete bağlıydı. Konumu dolayısıyla büyük bir ticaret merkezi haline gelen Singapur'a kıskanç gözlerle bakmış olmalı. Sri Vijaya ve Doğu Cava arasında rekabet vardı ve bu rekabet sert bir düşmanlığa dönüştü. 12. yüzyıldan itibaren Cava Devleti Sri Vijaya'nın üstünden gelişmeye başladı ve söylediğim gibi 14. Yüzyılda (MS 1377'de) Sri Vijaya'yı tamamen yenilgiye uğrattı. Çetin bir savaştı ve büyük bir yıkıma sahne oldu. Hem Singapur hem de Sri Vijaya şehirleri yerle bir edildi. Böylece büyük Malezya İmparatorlukları'ndan ikincisi, Sri Vijaya İmparatorluğu yıkıldı ve onun kalıntılarından bu imparatorlukların üçüncüsü Madjapahit İmparatorluğu kuruldu.

Doğu Cava her ne kadar Sri Vijaya'yla olan savaşta barbarlık ve zalimlik gösterse de birçok kitapta o dönemde Cava'daki Hindu devletinin yüksek derecede bir medeniyete ulaştığını görüyoruz. En üstün oldukları alan inşaatçılıktı, özellikle de tapınak inşaatıydı. 600'ün üstünde tapınak vardı ve bunlardan bazılarının taş mimarisinin dünyadaki en güzel ve en sanatsal örnekleri olduğu söylenir. Bu büyük tapınakların birçoğu 7. yüzyılın ortalarıyla 10. yüzyılın ortaları arasında, yani MS 650-950 arasında inşa edildi. Cavalılar bu büyük tapınakları inşa etmek için Hindistan'dan ve diğer komşu ülkelerden birçok işçi ve inşaat uzmanı getirtmiş olmalı. Cava'nın ve Madjapahit'in geleceğine bir diğer mektupta devam edelim.

Burada Borneo'nun ve Filipinlerin yazma sanatını bu eski Pallava kolonileri aracılığıyla Hindistan'dan öğrendiğinden bahsedebilirim. Ne yazık ki eski yazmaların birçoğu İspanyollar tarafından yok edildi.

İslam'dan çok öncesinde Arapların da bütün bu adalar çevresinde kolonilerinin olduğunu hatırla. Çok önemli tüccarlardı ve ticaret nerede olursa olsun Araplar oraya giderdi.

ROMA YENİDEN KARANLIĞA GÖMÜLÜR

19 Mayıs 1932

Son mektubumda seni 14. yüzyılın sonundaki Malezya'ya götürdüm. Ne var ki Kuzey Hindistan'da Kral Harsha devrinin yani 7. yüzyılın ötesine geçememiştik. Avrupa'da daha da geride kaldık. Her yerde aynı zaman yelpazesine bağlı kalmak çok zor... Hatırla, Kamboçya İmparatorluğu ile Sri Vijaya İmparatorluğu doğuda gelişip serpildiğinde, Hindistan'da Çin'de, Avrupa'da büyük değişimler meydana geliyordu. Çinhindi'nde ve Malezya'da son 1000 yıl içinde yaşanan, son mektubumda özetlediğim olayları hatırla. O olaylar, Asya ve Avrupa'nın temel eğilimlerinin dışında kaldıkları için, fazla dikkat çekmediler. Ama bu ülkelerin de uzun, zengin bir tarihleri var; zengin derken ticaretteki, sanattaki ve özellikle mimarideki başarılarını kast ediyorum. Öyküleri Hintliler için özellikle önemlidir, çünkü Hindistan'ın neredeyse bir parçası idiler. Hintli kadın ve erkekler doğu denizlerini geçerek Hint kültürünü, Hint uygarlığın, sanatını, dinini beraberlerinde oralara taşıyorlardı.

Şimdi bir kez daha Avrupa'ya bir göz atmak için biraz gerilere gidelim.

Hatırlayacaksın, Roma İmparatoru Konstantin Marmara Boğazı'nın kıyısında Byzantium'un bulunduğu yerde Konstantinopolis kentini kurmuştu. İmparatorluğun başkentini bu yeni kente, Yeni Roma'ya taşıdı. Kısa süre sonra Roma imparatorluğu ikiye bölündü: Başkenti Roma olan Batı İmparatorluğu ve Konstantinopolis'te yerleşen Doğu İmparatorluğu. Doğu İmparatorluğu büyük güçlüklerle, birçok düşmanla boğuşmak zorunda kaldı. Buna rağmen, Türkler gelip yıkıncaya kadar yüzlerce yıl ayakta kalmayı becerdi.

Batı İmparatorluğunun varlığı böyle sürmedi. Roma isminin ve Batı dünyasını çok uzun süre hâkimiyeti altında tutan Roma kentinin taşıdığı büyük saygınlığa rağmen, şaşırtıcı biçimde hızla çöktü. Kuzey kabilelerinin saldırılarına göğüs geremedi. Gotlardan Alaric İtalya'nın üzerine yürüdü, MS 410'da Roma'yı

ele geçirdi. Ardından gelen, Roma'yı yağmalayan Vandallar, Fransa ve İspanya üzerinde Afrika'ya geçerek Kartaca'nın yıkıntıları üzerinde bir krallık kurdular. Eski Kartaca'dan yola çıkarak denizleri aştılar ve Roma'yı işgal ettiler. Sanki Pön Savaşları'nda Roma'nın kazandığı zaferin gecikmiş bir intikamıydı bu.

Bu sıralarda Orta Asya'dan, Moğolistan'dan gelen Hunlar güçlendiler. Göçer olan bu insanlar Tuna'nın¹ doğusuna, Doğu Roma imparatorluğunun kuzeyine ve batısına yerleşmişlerdi. Attila'nın önderliğinde çok saldırganlaştılar; Konstantinopolis devletiyle hükümeti Hunların sürüp giden terörü altında yaşadı. Attila baskı yaparak, büyük miktarlarda haraç ödemelerini sağladı. Doğu Avrupa'yı yeteri kadar aşağıladığına hükmeden Attila, Batı Avrupa'ya yöneldi. Galya'lı fethetti, güney Fransa'daki birçok kent ve kasabayı yakıp yıktı. Devletin güçleri Attila ile baş edemiyordu, Romalıların "barbarlar" diye nitelediği Germen kavimler Hun istilasından ürkmüşlerdi; Franklar da öyle. Franklar ve Gotlar imparatorluğun ordusuna katıldılar; Büyük Troyes Savaşı'nda² hep birlikte Attila'nın Hunlarına karşı savaştılar. 150.000 kişinin öldürüldüğü söylenen bu savaşta Attila yenildi, Moğol Hunlar MS 451'de geri püskürtüldü. Ama yenilgiye uğramış olmasına rağmen, Attila, savaşma isteğini koruyordu. Güneye İtalya'ya indi, Kuzey'de birçok kenti yakıp yıktı, yağmaladı. Kısa süre sonra öldüğünde, arkasında acımasızlık ve zulümle dolu bir şöreti bıraktı. Hun Attila günümüzde bile acımasız yakıp yıkmamanın cisimleşmiş halidir.

Attila'nın ölümünden sonra Hunlar sakinleşip, toprağa bağlandılar, ötekilere karıştılar. Hatırla, Ak Hunlar'ın Hindistan'a gelişi yaklaşık bur tarihlerdedir.

40 yıl sonra bir Got, Theodoric, Roma kralı olunca, Batı Roma İmparatorluğu'nun sonu geldi. İtalya'yı ele geçirme konusundaki başarılı girişim, bir süre sonra, Doğu imparatoru Justinian'dan geldi; hem İtalya'yı hem de Sicilya'yı fethetti ama kısa süre sonra buraları koptu. Doğu İmparatorluğu kendini korumakta güçlük çekiyordu.

İmparatorluk Roma'sının o kadar kolay, o kadar hızla çöküşü şaşırtıcı değildir.

Roma'nın gücü, ne zamandır saygınlığına dayanıyordu. Geçmişteki tarihi, öteki halkları, dünyanın önderi olarak gördükleri Roma'ya saygı ile ve neredeyse kuruntulu sayılabilecek bir korku ile yaklaşmaya yöneltti. Bu yüzden

- 1 Tuna, Almanya'nın güneyinde Kara Orman bölgesinde Donaueschingen kasabasında Brigach ve Breg nehirlerinin birleşmesiyle meydana gelen nehir. Tuna Nehri havzası, 801.463 kilometrekare toplam alanıyla Volga Nehri'nden sonra Avrupa'nın en büyük ikinci nehir havzasıdır. Nehir 10 ülkeyi kat ederek Karadeniz'e dökülmektedir.
- 2 Yazar coğrafi yakınlık nedeniyle bu savaşa Troyes Savaşı demiştir fakat Attila'nın yenilgiye uğradığı bu savaşa Chalons Savaşı ya da Catalaunum Savaşı adı verilir.

Roma, aslında içi boşalmış olsa da dış görünüşü itibariyle güçlü görünümünü sürdürdü. Dışarda sükûnet hüküm sürüyor, tiyatrolar, stadyumlar, ticaret merkezleri dolup taşıyordu. Ne var ki, güçsüz olduğu için değil, zengin insanların uygarlığını kitlelerin köleliği ve sefaleti temelinde inşa ettiği için, Roma kaçınılmaz olarak çöküşe doğru ilerliyordu. Mektuplarımdan birinde yoksulların ayaklanmalarını, başkaldırılarını yazdım. Acımasızca bastırılan büyük köle ayaklanmasını da... Ayaklanmalar Roma'nın toplumsal yapısının ne kadar çürümüş olduğunu gösterdi. Aslında dağılan, parçalara ayrılan Roma'nın kendisiydi, kuzeyden gelen kabileler -Gotlar ve ötekiler- süreci hızlandırdı; onun için fazla bir karşı koyma ile karşılaşmadı.

Sefil, yağmadan bıkıp usanan Roma köylüleri, ne olursa olsun, değişimi benimsediler. Yoksul emekçilere, kölelere gelince onların durumu çok daha kötüleşmişti.

Batı Roma İmparatorluğu'nun sonu ile birlikte Batı'da öne çıktığını gördüğümüz yeni toplumları -Gotlar, Franklar ve ötekiler- günümüzdeki Batı Avrupalılar'ın atalarıdır. İmparatorluk Roma'sının sonu, Roma'nın lüks ve sefahatinin de sonu oldu. Roma'nın sırtına binen yüzeysel uygarlık, kökleri kuruduğu için, nerdeyse bir günde yok oldu. Gözle görülür biçimde, bir uygarlık gerilemesine tanık olduk. Üstelik bu gerileme Hindistan'da, Mısır'da, Çin'de, Yunanistan'da, Roma'da ve başka yerlerde de karşımıza çıkıyor. Bir durgunluk hatta bir gerileme yaşanıyor. Geçmişin üzerine bir örtü serilmiş sanki...

Sonuçta Avrupa karanlığa gömüldü. Karanlık yıllar başladı, yaşam ilkelleşti, acımasızlaştı, bilim ortadan kalktı; çatışma tek uğraş ya da eğlence gibi görüldü. Sokrates'li, Platon'lu günler çok uzaklarda kaldı.

Batıyla ilgili bu kadar yeter. Bir de Doğu İmparatorluğu'na bir bakalım. Hatırla, Konstantin Hristiyanlığı imparatorluğun resmi dini yapmıştı. Ardıllarından biri, imparator Julian, Hristiyanlığı kabul etmedi. Eski tanrılara-tanrıçalara dönmek istedi. Ama başaramadı, eski tanrıların-tanrıçaların günü geçmiş, Hristiyanlık çok güçlenmişti. Julian'a dönme adı verildi, bu adla tarihe geçti.

Julian'ın hemen ardından hiç de ona benzemeyen bir imparator çıkageldi.

Adı Theodosius'tu, "Büyük Theodosius" olarak adlandırılıyordu. Büyüklüğü sanıyorum, eski tapınakları, eski tanrı, tanrıça heykellerini tahrip etmesinden kaynaklanıyordu. Sadece Hristiyanlara karşı gelenlere karşı güçlü değildi, kendisi gibi düşünmeyen Hristiyanlara da karşıydı. Onaylamadığı hiçbir düşünceye, dine hoşgörülü davranmıyordu. Theodosius, kısa bir süre için, MS 392'de barbar istilası Roma'ya ulaşmadan önce, Doğu ile Batı'yı birleştirerek ikisinin de imparatoru oldu.

Hristiyanlık yayılmaya devam ediyordu ama şimdi mücadeleleri Hristiyan olmayanlarla değildi. Hristiyan tarikatlar, hoşgörüyü bir yana bırakarak, kıyasıya birbirine giriyorlardı. Hristiyanların kardeş Hristiyanları döverek,

evlerini ateşe vererek, benzer ikna yöntemleri kullanarak dize getirmeye çalıştığı yerlerde, boylu boyunca Kuzey Afrika'da, Batı Asya'da, Avrupa'da çatışma alanı çoktu.

MS 527 ile 565 yılları arasında Konstantinopolis'te Justinian imparatordu. Daha önce yazmıştım, Gotlar'ı İtalya'dan o çıkardı; İtalya ve Sicilya bir süreliğine Doğu İmparatorluğu'nun parçaları haline geldi. Sonraları, Gothlar İtalya'yı geri aldı.

Justinian, hâlâ Bizans kiliselerinin en zariflerinden biri olan görkemli Aya Sofya Katedralini yaptırdı. Dahası, yetenekli hukukçulara, mevcut yasaların hepsini bir araya getiren düzenlemeyi yaptırdı. Doğu Roma İmparatorluğu ve imparatorları hakkında hiçbir şey duymadan önce Justinian'ın adını hukuk kitabından dolayı duymuştum. Justinian Konstantinopolis'de üniversite kurmasına rağmen, Platon'un kurduğu, 1000 yıl boyunca faaliyet gösteren Atina'daki eski felsefe okullarını, Akademi'yi kapattı. Felsefe, herhangi bir dogmatik düşünce için tehlikelidir, insanları düşünmeye iter.

Böylece 6. yüzyıla geldik. Roma ile Konstantinopolis'in giderek birbirlerinden uzaklaştıklarını görüyoruz. Roma'ya kuzeyden gelen Germen kökenli kabileler hâkim oldu, Konstantinopolis, Roma adını taşımasına rağmen Helen imparatorluğunun merkezine dönüştü. Roma bölünüp parçalandı, geçmişte "barbarlar" adını verdiği fatihlerinin uygarlık düzeyine indi. Konstantinopolis de, bir biçimde eski geleneği sürdürmekle birlikte, uygarlık düzeyinde gerilemeler yaşadı. Hristiyan tarikatları hâkimiyet uğruna birbirleri ile savaştılar. Türkistan'dan Çin'e ve Etiyopya'ya kadar uzanan alana yayılan Doğu Hristiyanlığı Konstantinopolis'ten ve Roma'dan koptu. Karanlık Çağ başladı. Bilim o zamana kadar klasik eğitimdi, Antik Yunan'dan kaynaklanan biçimde, Yunanca ya da Latince yapılıyordu. Ama tanrıları-tanrıcaları ya da filozofları işleyen kitaplar, o günlerin hoşgörüsüz, dindar Hristiyanları için uygun görülmemeyince, teşvik görmeyen bilim ve sanatın birçok biçimi sıkıntıya girdi. Ama Hristiyanlık bilimi ve sanatı korumak için bir adım attı. Budist sanghalar gibi manastırlar kuruldu, yayıldı. Bu manastırlarda kimi zaman eski bilim dalları kendine bir yuva buldu. Ve yüzlerce yıl sonra filizlenerek ürünlerini verecek olan yeni sanatın başlangıcı da buralarda yaşandı. Keşişler bilimin ve sanatın ışığını kısık da olsa tutmayı becerdiler. Sönüp gitmesini önlemeye yönelik bir hizmetti bu. Işık ancak dar bir alanda yakılabiliyor, genel karanlık dışarda hükümünü sürdürüyordu.

Hristiyanlığın bu erken döneminde, bir başka garip eğilim belirdi. Dinsel inançların yakıp tutuşturduğu pek çok insan, insanların sık sık uğradığı yerlerden ellerini ayaklarını çekerek çöllere ve yalnız yerlere çekildiler, oralarda ilkel bir biçimde yaşadılar. Kendilerine eziyet ettiler, hiç yıkanmadılar, kendi-

lerine mümkün olduğunca eziyet ettiler. Bu özellikle Mısır'da görüldü, pek çok münzevi³ çölde yaşadı. Ne kadar çok acı çekerlerse, ne kadar az yıkanılırsa o kadar kutsallaşacaklarına inanıyorlardı. Bu münzevilerden biri bir sütunun tepesinde yıllarca yaşadı. Bu münzevilerin sayısı giderek azaldı ama uzun bir süre kendini adanmış birçok Hristiyan, bir şeylerden hoşlanmanın neredeyse günah olduğuna inandı. Bu acı çekme düşüncesi, Hristiyan anlayışına renk kattı. Günümüzde Avrupa'da bu eğilime pek rastlanmıyor. Herkes deli gibi oraya buraya koşuşturarak, gününü gün etmenin yolunu arıyor. Şu işe bakın, sağa sola koşuşturma çoğu kez bıkkınlıkla, can sıkıntısıyla sonlanıyor.

Ne var ki günümüzde bile Hindistan'da, Mısır'daki Hristiyan münzeviler gibi davranan insanlara rastlıyoruz. Bir kolunu, güdükleşinceye kadar havada tutanlar, çivili tahta üzerinde yaşayanlar ve benzeri deli dolu işleri yapanlar çıkıyor. Öyle sanıyorum ki, bazıları bunları cahil insanlara bir şeyler dayatmak, onlardan para sızdırmak için, bazıları da böylece daha kutsallaştıklarına inandıkları için yapıyorlar. Sanki vücudun, herhangi bir olağan eylem için, uygun halde kalmasını istemiyorlarmış gibi davranıyorlar.

Bu bana Buda'nın bir öyküsünü anımsattı; bunun için eski dostumuz Hiuen Tsang'e gönderme yapacağım. Buda çile çeken genç müridine şunu sorar: "Genç kardeşim, sıradan bir kişi olarak yaşarken, lute⁴ çalmayı biliyor muydun?" "Evet, biliyordum" karşılığını alınca "Peki" der Buda, "Kissadan hisse çıkarcayım. Teller çok gergin olursa, ahenk sağlanmaz, çok gevşek olursa ne ahenk sağlanır ne de hoş ses çıkar; ne zaman ki teller çok gergin, çok gevşek olmaz, o zaman sesler ahenkli hale gelir. Buradan" diye devam etti Buda, "vücuda gelirsek, kötü kullanılan vücut yorulur, akıl canlılığını yitirir, eğer çok gevşek davranılırsa, duygular bocalar, irade zayıflar" .

3 Münzevi: Dinsel amaçlarla toplumdan uzaklaşıp yalnız yaşayan kişi.

4 Lute: Ut, Budistler'in çaldığı bir müzik aleti.

48. İSLAM'IN GELİŞİ

21 Mayıs 1932

Birçok ülkenin tarihinden, birçok krallık ve imparatorluğun yükseliş ve düşüşlerinden konuştuk. Fakat Arabistan henüz hikâyemize dâhil olmuş değil. Haritaya göz at. Arabistan'ın batısında Mısır; kuzeyinde Suriye ve Irak, birazcık doğusunda İran, kuzeybatısının biraz ötelerinde Küçük Asya ve İstanbul. Yunanistan uzak değil, Hindistan ise denizin hemen karşı tarafında. Çin ve Uzakdoğu'yu saymazsak Arabistan, eski uygarlıkların tam merkezinde konuşlanmış. Dicle ve Fırat üzerinde büyük şehirler yeşermiş, Mısır'da İskenderiye, Suriye'de Şam, Küçük Asya'da Antakya... Araplar gezgin ve tüccardılar, bu şehirlere sık sık gitmiş olmalılar. Ancak yine de Arabistan tarih sahnesinde kayda değer bir rol almış değildir. Komşu ülkelerdeki yüksek uygarlık seviyelerine yetişememiş görünüyorlar. Bu ülkeleri fethetmeye de kalkışmamışlar, ama öte yandan kolay kolay hizaya getirilememişlerdir.

Arabistan çöl arazisidir, çöller ve dağlar kolayca zapt edilemeyen, özgürlüğüne düşkün çetin insanlar meydana getirmiştir. Zengin bir ülke de hiç olmamıştır ve yabancı fetihçi, emperyalistleri çekecek çok az şeye sahip olmuştur.

Yalnızca iki küçük şehri vardır: Deniz kıyısındaki Mekke ve Yesrib.¹ Geri kalanı çöllerdeki küçük yerleşim yerlerinden oluşur ve ülke insanının çoğu Bedeviler, yani "çöl sakinleridir". Yanlarında devamlı bulunan yoldaşları develer ve pek güzel atlarıdır, eşekleri ise sıra dışı güç ve dayanıklılıklarıyla onların sadık dostlarıdır. Eşeğe benzetilmek diğer ülkelerin zıttı olarak bir iltifat sayılır. Nasıl ki çölde yaşam zorsa, direnç ve dayanıklılık herhangi başka bir yere göre çok daha değerli özelliklerdir.

1 Yesrib: Medine şehri.

Bu çöl insanları gururlu, hassastırlar ve kavgacıdırlar. Klan ve aileler içerisinde yaşayıp diğer klan ve ailelerle mücadele edegelmişlerdir. Yılda bir barış yapıp Mekke'ye hac etmiş, suretleri orada bulunan tanrılarını ziyaret etmişlerdir. Her şeyden önce, o devasa siyah taş, Kâbe'ye ibadette bulunmuşlardır. Bu göçer, ataerkil bir yaşamdır, Orta Asya'daki, başka yerlerdeki ilkel kavimlerin, yerleşik yaşama geçip kentler, uygarlıklar kurmadan önce sürdürdüğü yaşama benzer. Yukarısında kurulan büyük imparatorluklar Arabistan'ı egemenlikleri altına almıştı ama bu fiili değil göstermelik olarak böyleydi. Göçebe çöl kavimlerine hükmetmek hiç de kolay bir iş değildi.

Bir keresinde, belki hatırlarsın, Suriye'de Palmira'da küçük bir Arap devleti ortaya çıkmış ve İsa'dan sonraki 3. yüzyılda kısa, parlak bir dönem yaşamıştı. Ama bu bile asıl Arabistan'ın dışında meydana gelmişti. Neyse, Bedeviler nesilden nesile çöl yaşamını sürdürdüler. Arap gemileri ticarete açıldıysa da Arabistan küçük değişikliklerle varlığını sürdürdü. Bazıları Hristiyan ve bazılarıysa Musevi oldu ama büyük kısmı Mekke'deki Siyah Taş'ta² bulunan 360 puta tapmaya devam etti.

İlginçtir, Arap ırkı uzun çağlar boyunca uykuya yatarken etrafında olup bitenle bağlarını koparmış gibi görünse de birdenbire uyanmış olmalı ki muazzam bir enerji göstererek dünyayı ürkütmeye, sarsmaya başladı. Arapların öyküsü ve hızlıca tüm Asya'ya, Avrupa'ya ve Afrika'ya yayılıvermeleri, inşa ettikleri yüksek kültürün, uygarlığın harikalarındandır. İslam Arapları uyanıran, özgüven ve enerjiyle dolduran yeni bir güç ve ülküydü. Bu, Muhammed, yani MS 570 yılında Mekke'de doğmuş yeni bir peygamber tarafından başlatılan bir dindi. Bu dini başlatmak için hiç acelesi yoktu. Sessiz bir yaşam sürdü, yurttaşları onu sevdi ve ona güvendiler. "Emin" yani güvenilir olarak tanınacaktı. Ne zaman ki yeni dini tebliğ etmeye başladı ve Mekke'deki putların aleyhinde telkinlerde bulundu; ona karşı gürültülü bir feryat koptu ve nihayetinde hayatını kurtarmak için Mekke'yi terk etmek durumunda kaldı. Her şeyden önce yalnızca tek bir tanrı olduğunu iddia ediyor ve o "Tanrı'nın Elçisi" olduğunu ileri sürüyordu.

Mekke'den kendi halkınca sürülünce arkadaşları ve yardımcılarıyla birlikte Yesrib'e iltica etti. Mekke'den yaptığı yolculuk Arapçada Hicret olarak anılır ve Müslüman takvimi bu tarihten, yani MS 622'den başlar. Bu Hicri takvim bir ay takvimidir, yani aya göre hesaplanır. Bizim genelde gözlemlediğimiz güneş yılına göre beş ya da altı gün daha kısa sürer ve Hicri aylar her sene aynı mevsimlere rastlamaz. Yani aynı ay bu yıl kışa tesadüf ediyorsa birkaç yıl sonra yaz ortasına denk gelebilir.

2 Siyah Taş: Kabe'nin duvarındaki parlak, siyah taş.

İslamiyet'in MS 622'de Hicret ile başladığı söylenebilirse de bir bakıma biraz daha öncesinde başlamış olmalıdır. Yesrib şehri Muhammed'i kabul etti ve onun gelişi şerefine şehrin ismi "Medinet-ün Nebi", yani "Peygamberin Şehri" olarak ya da kısaca bugünkü haliyle Medine olarak değiştirildi. Medine halkı bu unvandan gurur duyuyordu ki bugün hâlâ bu ismi kullanırlar.

İslamiyet ve Arapların fetih serüvenlerine geçmeden önce kısaca bir etrafa bakalım. Roma'nın çözülüşünü henüz gördük. Eski Yunan-Roma uygarlığı sonlandı ve inşa ettiği bütün o sosyal yapı sarsıldı. Kuzey Avrupa'daki kavim ve klanlar belli bir önem kazanmaktaydılar. Roma'dan bir şeyler öğrenmeye çalışarak tam anlamıyla yeni bir tür uygarlık yapılandırmaktaydılar. Fakat bu sadece başlangıçtı ve küçücük bir kısmı görünür durumdaydı. Yani eski olan kaybolmuş, yeni ise onun yerini henüz almamıştı; bu demekti ki Avrupa'da bir karanlık hâkimdi. En doğu ucunda, evet doğrudur, Doğu Roma İmparatorluğu vardı ve hâlâ oldukça iyi durumdaydı. Konstantinopolis hâlâ büyük ve şahane bir şehirdi, hatta Avrupa'nın en büyüğüydü. Amfiteatrlarda oyunlar ve gösteriler yapılıyor, bir ihtişam ve debdebe almış başını gidiyordu. Ancak İmparatorluk her geçen gün zayıflamaya devam ediyordu. İran'daki Sasanilerle sonu gelmeyen savaşlar mevcuttu. İran'daki İkinci Hüsrev Konstantinopolis'in hâkim olduğu bölgelerin bir kısmını ele geçirmiş ve dahası Arabistan üzerinde sözde bir derebeylik ilan etmişti. Hüsrev ayrıca Mısır'ı da fethetti ve Konstantinopolis'e kadar dayandı fakat orada Yunan İmparatoru Heraclius tarafından mağlup edildi. Sonra Hüsrev kendi oğlu Kavadh tarafından öldürülecekti.

Batıda Avrupa hem de doğuda İran fena durumdaydı. Buna ek olarak Hristiyan mezhepleri arasındaki çatışmalar da son bulmamıştı. Çok yoz ve geçimsiz bir Hristiyanlık anlayışı Batı'da ve Afrika'da türemişti. İran'da Zerdüştlük dini devletin bir parçası olduğundan halka dayatılıyordu. Yani Avrupa'daki ya da Afrika'daki ya da İran'daki ortalama bir kişi var olan din tarafından hayal kırıklığına uğratılıyordu. Tam da bu zamanlarda, 7. yüzyılın başlarında büyük veba salgınları bütün Avrupa'yı süpürerek milyonlarca insanı öldürecekti.

Hindistan'da Harsha-Vardhana hüküm sürüyorken Hiuen Tsang'de ona bir ziyarette bulundu. Harsha'nın iktidarında Hindistan gerçek bir güçtü ancak kısa bir süre sonra kuzeyi bölünerek zayıf düştü. Daha doğuda ise Çin'de, büyük Tang hanedanı, kariyerine henüz başlamıştı.

MS 627'de Çin'in gelmiş geçmiş en büyük imparatorlarından Tai Tsung tahta oturdu ve onun yönetimi sırasında Çin İmparatorluğu, batıda Hazar Denizi'ne kadar uzanacaktı. Orta Asya'daki birçok ülke onun egemenliğini kabullenip ona vergi ödeyecekti. Büyük olasılıkla bu geniş imparatorluğun merkezileşmiş bir yönetimi bulunmuyordu.

İşte İslamiyet doğduğunda Asya'nın ve Avrupa'nın hali böyledi. Çin dirençli ve kuvvetliydi ancak uzaktaydı; Hindistan en azından yaşadığı döneme göre yeteri kadar güçlüydü fakat göreceğiz ki uzunca bir süre herhangi bir çekişme yaşamayacaktı; Avrupa ve Afrika'da güçsüz ve bitkindi.

Yedi yıllık ayrılık sonrası Muhammed, Mekke'ye bu kez şehrin efendisi olarak geri döndü. Bundan önce, Medine'deyken Muhammed dünyanın kral ve hükümdarlarını Tanrı ve onun Peygamberi'ni kabul etmeye davet ediyordu. Heraclius, Konstantinopolis İmparatoru, bu daveti Suriye'de Perslerle savaşır durumdayken almıştı; Pers Kralı'na da davet ulaştı ve hatta Çin'de Tai Tsung'un bile bu daveti aldığı söylenir. Bu kral ve hükümdarlar nasıl olup da bu meçhul kişinin onlara buyurmaya cüret ettiğini düşünmüş olmalılar! Muhammed'in bu çağrıları gönderişinden kendine ve davasına olan üstün inancıyla ilgili fikirler geliştirebiliriz. Halkına vermeyi başardığı güven ve inançla, teselli ve ilhamla, çok da ehemmiyeti olmayan bu çöl halkı, bilinen dünyanın yarısını fethetmeyi başaracaktı.

Kendilerine olan güven ve inançları büyük bir şeydi. İslamiyet aynı zamanda onlara kardeşlik çağrısında da bulunuyor, Müslüman olan herkesin eşitliğinden bahsediyordu. İnsanlar arasında bir nevi demokrasi yerleşmekteydi. Yozlaşmış Hristiyan dünyasıyla kıyaslandığında bu kardeşlik çağrısı, yalnızca Araplarda değil, gittikleri ülkelerin sakinlerinde de ciddi bir cazibe uyandırmış olmalıydı.

Muhammed MS 632 yılında, Hicret'ten on yıl sonra öldü. Arabistan'da kendi arasında çatışmakta olan birçok kavmi, onları bir dava için coşkuyla ateşleyip birleştirerek tek bir halk yaratmayı başarmıştı. Ailesinin bir üyesi olan Ebu Bekir, Halife olarak onu takip etti. Bu silsile, halk toplantılarında yapılan bir çeşit gayriresmi seçimle sürdürülecekti. İki yıl sonra Ebu Bekir öldü ve on yıl Halifelik yapacak Ömer onun yerine geçti.

Ebu Bekir ve Ömer, Arapların ve İslamiyet'in azametinin temellerini atan büyük kişilerdi; halife olarak hem dini önderler hem de siyasi liderlerdi. Yüksek makamların ve devletlerinin büyüyen gücüne rağmen, gidişatlarının sadeliğine bağlı kalarak lükse ve şaşaaya yüz vermediler. İslam'ın demokrasisi onlar için canlı bir şeydi. Ancak emir ve memurları kısa bir süre içerisinde lükse ve ipeklere meylettiler; Ebu Bekir ve Ömer'in bu memurları savurganlıklarından dolayı paylamaları ve cezalandırmalarıyla ilgili birçok hikâye anlatılır. Hissediyorlardı ki dirençleri, sade ve zor yaşantılarından doğuyordu ve Pers yahut Konstantinopolis saraylarındaki lükse dalmaları Arapları çürütecek, yok edecekti.

Ebu Bekir ve Ömer yönetimindeki bu birkaç yıllık kısa sürede Araplar, hem Doğru Roma İmparatorluğu'nu hem de Pers Kralı'nı bozguna uğratmışlardı. Musevi ve Hristiyanların kutsal şehri Kudüs Araplar tarafından işgal edilmiş, tüm Suriye, Irak ve İran yeni Arap İmparatorluğu'nun parçaları haline gelmişti.

ARAPLAR İSPANYA'DAN MOĞOLİSTAN'A KADAR UZANAN TOPRAKLARI FETHEDERLER

23 Mayıs 1932

Diğer bazı dinlerin kurucuları gibi, Muhammed de varlığını sürdüren birçok toplumsal geleneğe başkaldırmıştı. Tebliğ ettiği din, sadeliği, doğrudanlığı, taşıdığı demokrasi ve eşitlik havasıyla; uzun zamandan beri despot krallar ve yine despot rahiplerin zorbalığına ezilen komşu ülkelerin halklarını da cezbetmişti. Eski düzenden yılmış ve değişime açıldılar. İşte bu değişimi onlara İslamiyet sunacaktı ve bu hoş karşılanmış bir değişimdi, onları birçok yönden iyileştirecek ve birçok eski suiistimale son verecekti. İslam, kitlelerin sömürülmesine geniş çaplı bir nokta koyacak büyük bir sosyal devrimi beraberinde getirmedi. Ancak Müslümanları kaygılandıran bu sömürüyü azalttı, onların büyük bir kardeşlik ruhu içine girmelerini sağladı.

Sonunda Araplar fetihten fethetme koştu. Çoğunlukla da savaşmadan kazandılar. Peygamberlerinin ölümünden sonraki 25 yıl içinde Araplar, bütün İran'ı, Suriye'yi, Ermenistan'ı, Orta Asya'nın bir kısmını, Mısır'ı ve Kuzey Afrika'nın batısından bir bölümü fethetmişlerdi bile. Mısır, Roma İmparatorluğu'nun sömürsünden ve Hristiyan mezheplerinin rekabetinden dolayı hasara uğramış, bu nedenle de Araplar tarafından büyük bir kolaylıkla düşürülmüştür. Bir rivayete göre Araplar İskenderiye'deki ünlü kütüphaneyi yakmışlardır, ancak bugün bunun doğru olmadığına inanılır. Araplar böyle barbarca bir davranışı düşünmeyecek kadar kitaplara düşkündür. Ancak olasıdır ki sana daha önce de adından bahsettiğim Konstantinopolis'teki İmparator Theodosius, bu yıkımdan veya onun bir parçasından sorumludur. Kütüphane'nin bir kısmı çok daha önceden, Julius Caesar dönemindeki bir kuşatma sırasında yok edilmişti. Theodosius ise antik Yunan mitolojileri ve felsefelerinden bahseden eski pagan

kitaplarından rahatsızdı. Çok dindar bir Hıristiyan'dı. Bu kitapları banyosunu ısıtmak için yakıt olarak kullandığı söylenir.

Araplar hem Batı'da hem de Doğu'da ilerlemeyi sürdürdüler. Doğuda Herat, Kabil ve Belh düşürüldü ve böylece İndus Nehri ve Sindh'e kadar dayandılar. Fakat bundan öteye geçmediler, Hindistan'ın içine girmediler ve birkaç yüzyıl boyunca Hintli yöneticilerle dostane ilişkiler kurdular. Batıdaysa gittiler de gittiler. General Okba'nın, bugün Fas olarak bilinen, Kuzey Afrika'nın Atlas Okyanusu kıyısına ulaşana dek yürüdüğü söylenir. Bu engel karşısında düş kırıklığına uğramış, denizin içinde ilerleyebildiği kadar ilerleyip sonrasında Allah adına bu yönde fethedecek toprak kalmamasından duyduğu üzüntüyü belirtmiştir!

Afrika'dan Fas üzerinden Araplar, bu dar denizi -eski Yunanlarca bu dar boğazlar Herkül'ün Sütunları olarak bilinirdi- geçerek İspanya'ya ve Avrupa'ya varmışlardır. Arap general Avrupa'ya Cebelitarık Boğazı'nı geçerek ulaştı. Zaten boğazın adı da generalin isminden bir hatıradır. Generalin adı Tarık'tır. Cebel-üt Tarık, yani Tarık'ın kayası anlamına gelir.

İspanya hızlıca fethedildi ve Araplar Fransa'nın güneyine doluştular. Yani, Muhammed'in ölümünden yaklaşık yüz yıl kadar sonra Arap İmparatorluğu, Fransa'nın güneyi ve İspanya'dan itibaren Kuzey Afrika ve Süveyş'e, Arabistan'dan sonra da İran ve Moğolistan sınırlarına dek Orta Asya'ya uzanmaktaydı. Hindistan ise Sind haricinde bunun dışında kalıyordu. Avrupa iki taraftan Arapların kuşatması altındaydı: Doğrudan Konstantinopolis ve de Afrika üzerinden Fransa. Fransa'nın güneyindeki Araplar sayıca azdılar ve evlerinden epey uzaktaydılar. Bu yüzden Orta Asya'yı işgal etmekle meşgul Arabistan'dan gereken yardımı tedarik edemiyorlardı. Ama yine de Fransa'daki Araplar Batı Avrupa halklarını kokutmıştı, bunun üzerine onlarla savaşmak için büyük bir güç birliği oluşmuştu. MS 732 yılında bu birliğin lideri Charles Martel'di ve onları Fransa'daki Tours Savaşı'nda¹ mağlup etmişti. Bu zafer Avrupa'yı Araplardan kurtardı. Bir tarihçiye göre Tours'da Araplar, neredeyse avuçlarına aldıkları dünya imparatorluğunu kaybedivermişlerdi. Hiç şüphesiz Araplar Puvatya'da kazansalar Avrupa tarihi kökten değişecekti. Onları Avrupa'da durdurabilecek başka kimse yoktu ve Konstantinopolis'e kadar yürüyüp Doğu Roma İmparatorluğu'na ve yollarına çıkan diğer devletlere son verebilirlerdi. Hıristiyanlığın yerine İslamiyet, Avrupa'nın dini olabilir ve her türden değişiklik de meydana gelebilirdi. Ancak bu yalnızca hayaldir. Olana bakıldığında Araplar Fransa'da durduruldu. Gelgelelim daha sonraki yüzlerce yıl İspanya'da kaldılar ve orada hüküm sürdüler.

1 Tours Savaşı: Puvatya Muharebesi (10 Ekim 732). Endülüs Emevileri ile Fransa'yı yöneten Franklar arasında yapılmış bir muharebedir. Bu savaşı Franklar kazanmış, böylece Müslümanların Avrupa'nın içine ilerlemeleri durdurulmuştur.

İspanya'dan Moğolistan'a kadar Araplar türlü zaferler kazandılar ve çöllerden gelen bu göçmenler kuvvetli bir imparatorluğun gururlu hükümdarı oldular. Saracenler² olarak anılıyorlardı; bu isim Sahra, yani çöl sakinlerinden geliyor olabilir. Fakat bu çöl sakinleri kısa zamanda lükse ve kent yaşamına dadandılar, şehirlerinde saraylar yükseldi. Tabii ki bu sefer Arabistan'ı, bir büyük imparatorluğu yönetmek için en tepeye çıkma amacıyla yeni bir çekişme doğacaktı. Yani Halifelik makamı için sık sık çekişmeler yaşanır oldu. Küçük, aile içindeki çekişmeler içsavaşa kadar evirildi. İslam dünyasında büyük bir ayrılmaya neden olan bu çekişmelerden iki mezhep doğdu: Bugün hâlâ var olan Sünniler ve Şiiler.

İki büyük Halife, Ebu Bekir ve Ömer'in yönetimleri hemen sonrasında başa büyük bir bela geldi. Ali, Muhammed'in kızı olan Fatma'nın kocası, kısa bir süre için Halife oldu. Ancak çatışmaların ardı arkası gelmedi. Ali öldürülmüş, hemen sonrasında da oğlu Hüseyin ailesiyle birlikte Kerbela ovasında katledilmişti. Muharrem ayında Müslümanlar, özellikle Şiiler tarafından her yıl yası tutulan Kerbela trajedisi işte budur.

Halife bu kez mutlak kral olmuştu. Ne demokrasiden ne de seçimlerden geriye bir şey kalmıştı. O dönemin herhangi bir mutlak monarşiden hiçbir farkı yoktu. Teoride halifeler, "Müminlerin Emiri" adıyla dini lider olarak kalıyordu. Fakat bu liderlerden bazıları, baş koruyucusu olması beklenen İslam'a fiilen hakaret edecekti.

Yüz yıl kadar bir süre Halifeler Muhammed'in ailesinin bir kolundan gelmekteydiler ve Emeviler olarak biliniyorlardı. Başkentlerini Şam olarak değiştirdiler ve bu eski kent, sarayları, camileri, çeşmeleri ve köşkleriyle çok güzel bir şehre dönüşüverdi. Şam'ın su ikmal yolları oldukça ünlüydü. Tam da bu devirde Araplar Müdeccen üslubu³ olarak tanınacak özel bir mimari tarzı geliştirdiler. Bu tarzda süslemeye fazla yer yoktu. Sade, etkileyici ve güzeldi. Bu mimarinin özünde Arabistan ve Suriye'nin zarif palmiyesi yatıyordu. Kemerleri, sütunları, minareleri ve kubbeleri; palmiyeliklerin kemerlenme ve kubbeleşmelerini andırıyordu.

Bu mimari Hindistan'a da uğradı, ancak burada Hint düşüncesinden etkilenmesiyle birlikte karma bir üsluba evrildi. Müdeccen üslubun en iyi durumdaki örneklerinden bazıları hâlâ İspanya'dadır.

Refah ve imparatorluk beraberinde lüksü, yarışları ve pahalı sanatları

2 Saracenler: Sarazenler (Latince: Sarcenus). Haçlı Seferleri sırasında Avrupalı savaşçılar kendilerini Batılı olarak lanse etmiş ve Müslümanlara bu adı takmıştır. Genel olarak Hristiyan olmanın anlamına gelir. Kelimenin etimolojik kökeni Sina'da yaşayan bir Arap kabilesine dayanır. Başka bir görüşe göreyse Yunanlar, Arapça'daki şark (doğu) sözcüğünü dillerine "sarakenoi" olarak geçirmişlerdir. Bu sözcük önce Arapları sonra tüm Müslümanları betimleyen Saracen'e dönmüştür.

3 Müdeccen üslubu: Yahudi, Hristiyan ve İslam sanatlarının karışımını ifade eden tarz.

getirdi. At yarışları Arapların en sevdiği eğlencelerin başında geliyordu, yine polo, avlanma ve satranç bunlardan bazılarıydı. Ayrıca oldukça revaçta olan bir müzik çalgınlığı, özellikle de şarkı söylemeye ciddi bir rağbet vardı ve başkent şarkıcılarla ve onların kervan ve izleyicilerle dolup taşıyordu.

Bununla birlikte bir başka büyük, ancak talihsiz değişiklik kendini göstermekteydi. Bu kadınların konumuyla ilgiliydi. Önceleri, Arapların arasındaki kadınlar, herhangi bir örtünmeye uymuyorlardı. Gözden uzaklık ve gizlilikleri yoktu. Kamuya karışıyorlar, camilere ve derslere gidiyor hatta dersler veriyorlardı. Ancak elde ettikleri başarı, Arapları her iki taraflarındaki eski imparatorlukların geleneklerini gitgide daha da fazla taklit etmeye itti: Doğu Roma ve Pers İmparatorluklarının. İlkini yenmişler ve ikincisine son vermişlerdi ancak kendi kendilerine, bu imparatorlukların uğursuz alışkanlıklarına boyun eğdiler. Araplarda kadının gizlenmesinin özellikle Konstantinopolis ve İran etkisiyle başladığı söylenir. Yavaş yavaş harem sistemi kuruldu, erkek ve kadınlar her geçen gün daha az yan yana gelir oldular. Ne yazık ki kadınların toplumdan koparılması İslami toplumun bir özelliği haline geldi ve Hindistan bu kavramı Müslümanlar buraya geldiğinde öğrendi. Bazı insanların bu barbarlığa hâlâ dayanabiliyor olduğunu düşünmek beni hayrete düşürüyor. Ne zaman peçe arkasındaki bir kadını, dış dünyadan bağı koparılmış bir kadını düşünsem, aklıma hep hapishane geliyor. Bir toplum, nüfusunun yarısı hapishanevari bir biçimde saklanıyorken nasıl gelişebilir?

Neyse ki, Hindistan peçeden hızlıca uzaklaşıyor. Müslüman toplumu bile ciddi anlamda bu korkunç yükü üzerinden atmakta. Türkiye'de Kemal Paşa buna nihai bir son verdi; Mısır'da da bu süreç hızlı işliyor.

Bir şey daha ve bu mektubu bitirmeliyim. Araplar, özellikle uyanışlarının hemen başında, inançlarının coşkusuyla doluydular. Yine de hoşgörülü insanlardı ve dindeki toleranslarının sayısız örneği vardı. Kudüs'te Halife Ömer bunu gösterdi. İspanya'da bu vicdan özgürlüğünü sonuna kadar yaşayan büyük bir Hristiyan nüfusu vardı. Hindistan'da Araplar Sindh haricinde hiçbir zaman hükmetmediler fakat çok sık temaslar ve dostça ilişkiler kuruldu. Doğrusu istenirse tarihin bu dönemiyle ilgili en göze çarpan şey Müslüman Arapların hoşgörüsü ve Avrupa'daki Hristiyanların hoşgörüsüzlüğü arasındaki zıtlıktır.

BAĞDAT VE HARUN REŞİD

27 Mayıs, 1932

Diğer ülkelere geri dönmeden önce Arapların hikâyesine devam edelim. Yaklaşık 100 yıl boyunca, sana en son mektubumda anlattığım üzere, Halifeler Muhammed'in ailesinin Emevi koluna mensuptu. Halifeler Şam'da hüküm sürdü ve egemenlikleri sırasında Müslüman Araplar İslam standardını her yere taşıdı. Araplar uzak toprakları işgal ederken, yurtlarında çatışıyorlardı ve sık sık içsavaş oluyordu. En sonunda Emeviler, Muhammed'in ailesinin amcası Abbas'ın soyundan gelen, bu yüzden Abbasiler diye adlandırılan başka bir kol tarafından iktidardan düşürüldü. Abbasiler Emeviler'in zulmünün intikamını almak vaadiyle geldi, ama zulümde ve katliamda onları aştılar. Bulabildikleri tüm Emevileri avladılar ve barbarca öldürdüler.

Bu MS 750'de Abbasi halifelerinin uzun saltanatının başlangıcıydı. Çok talihli veya hayırlı bir başlangıç değildi ama yine de Abbasi dönemi Arap tarihinde yeterince parlak bir dönemdi. Emevi günlerine kıyasla büyük değişiklikler vardı. Arabistan'daki içsavaş Arap İmparatorluğu'nun tümünü sarstı. Abbasiler yurtlarında kazanmışlardı, ama uzakta İspanya'da Arap Hükümdarı Emevi'ydi ve Abbasi Halifesi'ni tanımayı reddediyordu. Kuzey Afrika kısa süre sonra hemen hemen bağımsız hale geldi. Mısır da aynısını yaptı ve hatta başka bir Halife ilan edecek kadar ileri gitti. Mısır tehdit edilecek ve boyun eğmeye mecbur bırakılacak kadar yakındı ve bu zaman zaman yapıldı. Ama Afrika'ya engel olunmadı ve İspanya da herhangi bir eylem için çok daha uzaktaydı. Böylece Arap İmparatorluğu'nun Abbasilerin tahta çıkması üzerine bölündüğünü görüyoruz. Halife artık tüm Müslüman dünyanın başında değildi, tüm müminlerin komutanı da değildi. İslam artık birlik içinde değildi ve İspanya'daki

Araplar ile Abbasilerin arası o kadar kötüydü ki her biri sık sık diğersinin talih-sizliklerini hoş karşıladır.

Tüm bunlara rağmen, Abbasi Halifeleri büyük hükümdarlardı ve imparatorlukları da büyük bir imparatorluktu. Dağları fetheden ve bozkırdaki ateş gibi yayılan o eski inanç ve enerji artık görünmüyordu. Geriye sadelik ve biraz olsun demokrasi kalmamıştı. Müminlerin komutanı önceki Araplardan ya da Konstantinopolis'in İmparatoru tarafından mağlup edilen kralların kralı Pers Kralı'nda sadece biraz farklıydı. Muhammed'in zamanındaki Araplarda, diğers kralların ordularının gücünden farklı tuhaf bir yaşam ve güç vardı. Onlar kendi zamanlarının dünyasında direniş gösterdiler, ordular ve prensler karşı konulamaz yürüyüşlerinden önce yıkıldı. Kitleler bu prenslerden usanmıştı ve Araplar onlara daha iyiye doğru giden değişim ve sosyal devrim vaadini getirmiş gibi görünüyordu.

Şimdi tüm bunlar değişti. Çöldeki adamlar şimdi saraylarda yaşıyordu ve hurma yerine en muhteşem yemeklere sahipti. Yeterince rahatlardı, o zaman neden değişim ve sosyal devrim konusunu kendilerine dert etsinlerdi? Eski imparatorluklarla ihtişam içinde rekabet ettiler ve onların şeytani geleneklerinin çoğunu benimsediler. Bunlardan biri, sana söylediğim gibi, kadınların inzivaya çekilmesi idi. Başkent Şam'dan Irak'taki Bağdat'a taşındı. Bu başkent değişimi bizzat önemliydi, çünkü Bağdat eskiden Pers krallarının yazları inzivaya çekildikleri yerdı. Ve Bağdat Avrupa'ya Şam'dan daha uzak olduğu için, Abbasiler Avrupa'dan çok Asya'ya bakıyordu. hâlâ Konstantinopolis'i ele geçirmek için pek çok girişim vardı ve Avrupa uluslarıyla pek çok savaş yapı-lıyordu; ama bu savaşların çoğu savunma savaşıydı. Fetih günleri sona ermiş görünüyordu ve Abbasi Halifeleri imparatorluğu onlara kaldığı haliyle sağlam-laştırmaya çalışıyorlardı. Bu İspanya ve Afrika olmadan bile muazzamdı.

Bağdat'ı, Harun Reşid'i,¹ Şehrazat'ı,² ve Arap Geceleriyle³ dolu harikulade hikâyeleri hatırlamıyor musun? Abbasi Halifelerinin hüküm sürdüğü zamanda gelişmeyen şehir, Arap Gecelerinin şehriydi. O sarayların, kamu kurumlarının, okulların, yüksek okulların, büyük mağazaların, parkların ve bahçelerin uçsuz bucaksız şehriydi. Tüccarlar Doğu ve Batı'yla geniş çaplı bir ticaret içindeydi. Hükümetin memurlarının cemaati İmparatorluğun uzak bölgeleriyle sürekli bir iletişim halindeydi ve giderek daha da karışık hale gelen hükümet, birçok bölüme ayrılmıştı. Etkili bir posta sistemi İmparatorluğun tüm köşelerini başkente bağladı. Hastanelerin sayısı arttı. Ziyaretçiler, özellikle okumuş erkekler, öğrenciler ve

1 Harun Reşid (763-809): Beşinci ve en tanınmış Abbasi halifesi.

2 Şehrazad: Efsanevi Pers prensesi ve Binbir Gece Masalları'nın anlatıcısı.

3 Binbir Gece Masalları (Alf Laila wa Laila): Ortaçağda kaleme alınmış Ortadoğu kökenli edebi eserdir. Şehrazad'ın hükümdar kocasına anlattığı hikâyelerden oluşur.

sanatçılar, dünyanın dört bir yanından Bağdat'a geldi; çünkü Halifenin okumuş ya da sanata yeteneği olan herkesi hoş karşıladığı biliniyordu. Halifenin kendisi kölelerle çevrili büyük bir lüksün içinde yaşadı ve kadınları haremine aldı. Abbasi İmparatorluğu Harun Reşid'in MS 786-806 arasındaki saltanatı sırasında zaferin zirvesindeydi. Çin hükümdarından ve Batı'daki hükümdar Şarlman'dan elçiler Harun'a geliyordu. Bağdat ve Abbasi toprakları, tüm yönetim sanatlarında, ticarette ve öğrenmeye dair gelişimde o günlerin Avrupa'sından üstündüler, bunun tek istisnası İspanya'daki Araplardı.

Abbasi dönemi bilime yeni bir ilgi başlattığı için bizim için özellikle ilginçtir. Bilim, bildiğin üzere, modern dünyada çok büyük bir şeydir ve biz ona çok şey borçluyuz. Bilim sadece oturup bir şeylerin gerçekleşmesi için dua etmez, ancak onların neden olduğunu bulmaya çalışır. Deneyler yapar ve tekrar tekrar uğraşır, bazen başarısız olur bazense başarılı olur ve azar azar insanoğlunun bilgisine eklemeler yapar. Bizim modern dünyamız ortaçağın antik dünyasından çok farklıdır. Bu büyük değişiklik, geniş ölçüde bilim sayesinde.

Antik Mısır, Çin ya da Hindistan'da bilimsel yöntemle rastlamayız. Sadece eski Yunan'da biraz bulabiliriz. Roma'da da bilim yoktur. Ama Araplar araştırmanın bilimsel ruhuna sahiptir ve bu nedenle onlar modern bilimin ataları olarak değerlendirilebilir. Tıp ve matematik gibi bazı konularda, Araplar Hindistan'dan çok şey öğrendi. Pek çok Hint bilimadamı ve matematikçi Bağdat'a geldi. Arap öğrencilerin büyük bir kısmı, tıpta uzmanlaşmak üzere Kuzey Hindistan'daki hâlâ büyük bir üniversite olan Taxila'ya gitti. Özellikle tıbbi konular ve diğer Sanskrit kitapları Arapçaya çevrildi. Çoğu şeyi (örneğin kâğıt yapımını) Araplar Çin'den öğrendi. Ama onlar bilginin temelinde kendi araştırmalarını yaptılar ve birkaç önemli icatta bulundular, ilk teleskopu ve denizci pusulasını yaptılar. Tıpta, Arap fizikçiler ve cerrahlar Avrupa'nın her yanında ünlüydüler.

Bağdat, tabii ki, tüm bu entelektüel aktivitelerin muazzam merkeziydi. Batı'da, Arap İspanya'sının başkenti Kordoba başka bir merkezdi. Arap dünyasında entel yaşamın geliştiği -Kahire, Basra ve Kufe gibi- başka pek çok üniversite merkezi vardı. Ama genel olarak bu ünlü şehirler Arap tarihçinin tanımladığı şekliyle "İslam'ın başkenti, Irak'ın gözbebeği, imparatorluğun tahtı, güzelliğin, kültürün, sanatın merkezi" Bağdat kadar yükseldi. İki milyon üzerindeki nüfusuyla modern Kalküta ya da Bombay'dan daha büyüktü.

Çorap ve uzun çorap giyme alışkanlığının Bağdat'ta zenginler arasında başladığını bilmek ilginç olabilir. Onlara "moza" deniyordu ve onlar için kullanılan Hintçe kelime buradan geliyor olmalı. "Kamis"ten gelen Fransızca "chemise", gömlek de aynı şekilde. Hem kamis hem de moza Araplardan Konstantinopolis'teki Bizanslılara ve oradan da Avrupa'ya geçti.

Araplar her zaman muhteşem gezginler olmuşlardır. Denizaşırı uzun seyahatlerine devam ettiler ve Afrika'da, Hindistan sahillerinde, Malezya'da ve hatta Çin'de koloniler kurdular. Ünlü gezginlerinden biri Hindistan'a gelen, Hiuen Tsang gibi gezi kayıtlarını bırakan Biruni'ydi.

Araplar ayrıca tarihçiydi, onlar hakkında kendi kitaplarından ve tarihlerinden pek çok şey biliyoruz. Ve hepimiz ne kadar iyi hikâyeler yazabileceklerini de biliyoruz. Binlerce insan Abbasi Halifelerinden ve onların imparatorluğundan haberdar değildi; ama "Alf Laila wa Laila"nın Bağdat'ını, "Binbir Gece"yi, gizem ve romantizmin şehrinin biliyordu. Hayal gücünün imparatorluğu çoğunlukla imparatorluğun kendisinden daha gerçek ve daha kalıcıydı.

Harun Reşid'in ölümünden kısa süre sonra Arap İmparatorluğu'na bela gelip çattı. Usulsüzlük vardı ve imparatorluğun farklı kısımları geriledi, vilayet yöneticileri miras yoluyla geçen hükümdarlar haline geldiler. Halifeler, bir halife sadece Bağdat'ın ve etrafındaki birkaç köyü yönetir hale gelene kadar giderek daha çok güçsüzleşti. Hatta bir halife kendi askerleri tarafından sarayının dışına sürüklenerek öldürüldü. Sonra bir süre boyunca Bağdat'ı yöneten ve kendilerine bir halife bağlayan bazı kudretli adamlar yükselişe geçti.

O zamanlarda İslam birliği uzak geçmişe ait bir şeydi. Ayrı krallıklar Mısır'dan Orta Asya'daki Horasan'a kadar her yerde ortaya çıktı. Ve Uzakdoğu'dan hâlâ göçmen kavimler batıya taşınıyordu. Orta Asya'nın eski Türkleri Müslüman oldu ve Bağdat'ı ele geçirdi. Onlar Selçuk Türkleri olarak biliniyor. Avrupa'yı epey şaşırtarak Konstantinopolis'in Bizans ordusunu tamamen mağlup ettiler. Avrupa, Arapların ve Müslümanların güçlerini harcadığını ve giderek güçsüz hale geldiğini düşünüyordu. Arapların büyük bir düşüşe uğradığı doğrudur; ama Selçuk Türkleri şimdi İslam'ın bayrağını muhafaza etmeye, onunla Avrupa'ya meydan okumaya gelmişti. Bu zorluk göreceğimiz gibi kısa sürede aşıldı ve Avrupa'nın Hristiyan ulusları kutsal şehirleri olan Kudüs'ü tekrar almak, Müslümanlarla savaşmak için haclı seferlerini düzenlediler. Yüz yıldan fazla süre boyunca Hristiyanlık ve İslam, Suriye, Filistin ve Anadolu'ya hâkim olmak için birbirlerini yok ettiler ve bu toprakların her bir karışını insan kanyla yıkadılar. Bu bölgelerin verimli şehirleri ticaretini, harikalığını yitirdi, gülümseyen topraklar vahşete döndü. Birbirleriyle savaştilar. Ne var ki daha onların birbiriyle savaşı bitmeden Moğolistan'da Asya boyunca, aslında Asya ve Avrupa'yı sarsacak olan, "Dünyayı Sarsan Moğol" olarak adlandırılan Cengiz Han ortaya çıktı. Cengiz Han ve torunları Bağdat ve Bağdat İmparatorluğu'nu yıktı. Moğollar işini bitirdiğinde, ünlü Bağdat kenti bir toz ve kül yığınıydı, iki milyon halkın çoğu ölmüştü.

HARSHA'DAN MAHMUD'A KUZHEY HİNDİSTAN

1 Temmuz 1932

Araplar hakkında anlattıklarımızı bir yana bırakıp başka ülkelere bakalım. Araplar güç kazanırken fetihler yaparken, yayılırken ve ardından gerilerken, Hindistan'da, Çin'de, Avrupa'nın öteki ülkelerinde neler oluyordu? Kimi küçük parçaları daha önce gördük -Arapların Fransa'da Tours'da 732'de Charles Martel'in komutasındaki ordu tarafından yenilgiye uğratılması, Orta Asya'yı fethetmeleri, Hindistan'da Sind'e ayak basmaları vb.- Şimdi önce Hindistan'a dönelim.

Kanaujlu Harsha-Vardhana MS 648'de öldü. Onun ölümüyle birlikte, Kuzey Hindistan'daki siyasal yozlaşma daha gözle görülür hale geldi. Bu durum bir süreden beri böyle sürüp gidiyordu; Hinduizm ile Budizm'in çatışması bu süreci ağırlaştırmıştı. Harsha döneminde görünüşte cesurca önlemler alındı ama sadece bir süre için. Onun ardından Kuzey'de zaman zaman kısa süreli bir zaferin keyfini çıkaran, zaman zaman birbirleri ile çatışan bir takım küçük devletler boy verdi. Harsha'dan sonraki 300 yılda sanat ve edebiyatın ışıldaması, birçok güzel kamu binasının yapılması ilginçtir. Bhavabhuti ve Rajasekhara gibi birçok ünlü Sanskrit yazar bu dönemde yaşadılar, siyasal bakımdan önemli olmamakla birlikte, birçok kral sanat ve eğitimle uğraştı. Bu yöneticilerden biri -Raja Bhoja- örnek kralın, efsanevi bir tipi olmuştu; günümüzde bile kendisini öyle hatırlayanlara rastlanıyor.

Ne var ki, bu parıltılı noktalara rağmen Kuzey geriliyordu. Güney Hindistan yeniden öne geçiyor ve Kuzey'i gölgede bırakıyordu. Daha önceki bir mektupta sana o günlerdeki Güney'i, Chalukyalar'ı, Chola imparatorluğunu, Pallavalar'ı, Rashtrakutalar'ı anlatmıştım. Sana, kısa ömürlerinde ülke çapında hem eğitimlileri hem de eğitimsizleri etkilemeyi başaran, neredeyse Hindistan'da Budizm'in sonunu getirmeyi başaran Shankaracharya'dan da söz etmiştim. Gariptir, eğer

bunu başarabilmiş olsaydı, yeni bir din Hindistan'ın kapılarını çalacak, sonra mevcut düzene kafa tutmak için bir fetihler dalgası çıkagelecekti.

Araplar yakın zamanda hatta Harsha hayattayken, Hindistan'ın sınırlarına ulaştılar. Bir süre oralarda oyalandıktan sonra Sind'i ele geçirdiler. MS 710'da Arap ordusunu kumanda eden 17 yaşındaki bir genç, Muhammed ibn Kasım, Batı Pencap'da İndus Vadisi'ni Multan'a kadar fethetti. Arap fetihleri en fazla buraya kadar uzandı. Kim bilir, daha çok uğraşmış olsalardı, daha ileri noktalara gitmeleri zor olmayabilirdi çünkü Kuzey Hindistan güçsüzdü. Ama Araplarla komşu beylikler arasında birçok çatışma yaşanmasına rağmen fetih için organize bir girişim olmadı. Dolayısıyla, Arapların Sind'i fethetmeleri önemli bir olay haline gelmedi. Müslüman fetihleri Hindistan'a birkaç yüz yıl sonra varacaktır. Ne var ki, Araplarla Hint halkının kültürel temasları büyük sonuçlar doğurdu.

Araplar, Güney'deki Hint yöneticileriyle özellikle Rashtrakutalarla dostça ilişkiler içindeydiler. Birçok Arap Hindistan'ın batı kıyılarına yerleşti, oralarda camiler inşa etiler. Arap gezginler ve tüccarlar Hindistan'ın değişik yerlerini ziyaret ettiler. Çok sayıda Arap öğrenci, özellikle Tıp eğitimi ile ünlü Taxila'daki Kuzey Üniversitesi'ne ya da Taxila'ya geldiler. Harun Reşid'in döneminde Hintli eğitimci Bağdat'ta çok itibar görüyorlardı. Fizik tedavici Hindistan'dan Bağdat'a giderek hastaneleri, Tıp Okulları'nı örgütüyorlardı. Matematik ve astronomi hakkındaki birçok Sanskritçe kitap Arapça'ya çevrildi.

Araplar, böylece, eski Hint-Aryan kültüründen çok şey aldılar. İran'daki Aryan kültüründen ve Yunan kültüründen de çok şey aldılar. Güçlü kuvvetli oldukları dönemin başında adeta yeni bir ırk gibiydiler, çevrelerinde buldukları ve onlardan öğrendikleri eski kültürlerin avantajlarını kullanıyorlardı. Ve bu temelde kendilerine özgü "Müslüman Arap" Saracenik kültürünü¹ yarattılar. Karşılaştırmalı ele alındığında kısa süreli bir dönemdi bu; ama Avrupa'daki ortaçağın karanlıklarına göre ışıldayan bir yaşamdı.

Arapların Hint-Avrupalılarla, Farslarla ve Helen kültürüyle temaslarından yararlanmalarına karşılık, Hintlilerin, Farsların ve Yunanların Araplarla temaslarından çok yararlanmamalarını, ilginçtir. Bu belki de Arapların yeni, enerji ve heyecan dolu oluşu ile buna karşılık ötekilerin yerinde saymalarıyla, değişim için bir heyecan duymayan eski ırklara mensup oluşuyla açıklanabilir. Zamanın bireyler üzerinde olduğu gibi halklar ya da ırklar üzerinde benzer etkiler yarattığını, onların hareketlerini yavaşlattığını, zihinsel ve bedensel esnekliği yitirmelerine neden olduğunu, muhafazakârlaştırdığını ve değişimden korkar hale getirdiğini gözlemek ilginçtir.

1 Özgün metinde "sarecenic culture" diye geçen ifade, ortaçağda Batı'da kullanılan Arap Müslümanları anlamına geliyor.

Sonuçta, Hindistan Araplarla girdiği ve yaklaşık birkaç yüz yıl süren bu temastan çok etkilenmedi. Ama yıllar alan bu dönemde yeni din hakkında, İslam hakkında bir şeyler öğrenmiş olmalı. Müslüman Araplar gittiler, geldiler, camiler inşa ettiler, dinlerini yaydılar, hatta halkı din değiştirmeye yönelttiler. O günlerde bununla ilgili herhangi bir itiraz, Hinduizm ile İslam arasında bir sorun ya da sürtüşme yaşanmadı. Bunu kaydetmek önemlidir çünkü daha sonraki günlerde iki din arasında sürtüşmeler ve sorunlar çıktı.

İslam 11. yüzyılda Hindistan'a elinde kılıçla, fatih olarak geldiğinde şiddetli bir tepki yarattı, eski hoşgörü yerini nefret ve çatışmaya bıraktı. Hindistan'a kılıç sallayarak gelen, bölgeyi ateşe veren ve katliamlara yol açan kişi Gazneli Mahmud'tu. Gazne günümüzde Afganistan'da küçük bir kasabadır. Gazne çevresinde 10. yüzyılda bir devlet ortaya çıktı. Orta Asya devletleri şeklen Bağdat'taki Halife'ye bağlıydılar ama daha önce belirttiğim gibi, Harun Reşid'in ölümünden sonra Hilafet zayıfladı, imparatorluğu bir dizi bağımsız devlete bölündü. Şimdi, işte bu dönemi konuşuyoruz. Subuktagin² adındaki bir Türk köle Gazne ve Kandahar çevresinde MS 975'te kendine bir devlet kurdu, Hindistan'a da akınlar düzenledi. O günlerde Jaipal adındaki kişi Lahor'da mihrace idi. Çok maceracı biri olan Jaipal Kabil Vadisi'ne doğru yürüdü, Subuktagin'in üzerine gitti ama yenildi.

Subuktagin'in ardından Mahmud iktidara geldi. Parlak bir komutan, yaman bir süvari idi. Yıllarca Hindistan'a akınlar düzenledi, yağmaladı, öldürdü, birçok hazineyi, pek çok esiri beraberinde götürdü. Tam on yedi sefer düzenledi bunlardan sadece biri -Keşmir'e düzenlediği sefer- başarısızlığa uğradı. Ötekiler başarılıydı. Terör Kuzey'in geneline yayıldı. Güneyde Pataliputra, Mathura ve Somnath'ya kadar uzandı. Thaneshwara'dan 200.000 esiri ve çok sayıda hazineyi alıp yanında götürdüğü söylenir. En büyük ganimeti Somnath'dan aldı. Orası en büyük tapınaklardan biriydi, yılların armağanları orada birikmişti. Mahmud yaklaştığında binlerce kişinin, bir mucizenin gerçekleşerek, tanrının kendilerini koruyacağı inancı ile tapınağa sığındığı söylenir. Ama mucizeler kırk yılda bir ve daha çok inananların hayalinde gerçekleşir. Yine öyle oldu, tapınak yakılıp yıkıldı, Mahmud tarafından yağmalandı, bekledikleri mucize gerçekleşmeyince 50.000 insan orada çürüyüp yok oldu.

Mahmud, MS 1050'de öldü. O tarihte Pencap'ın ve Sind'in tümü onun nüfuzu altına girmişti. İslam'ı Hindistan'da yaymaya gelen büyük bir lider olarak görülmüyordu. Müslümanlar'ın çoğu ona hayran, Hinduların çoğu ona düşmandı. Aslına bakılırsa dindar biri değildi, doğal olarak Müslüman inancındandı, doğuştan öyleydi. O her şeyden önce bir askerdı, parlak bir asker. Ne yazık ki askerlerin yaptığı gibi, fethetmek ve yağmalamak için Hindistan'a geldi; hangi

2 Subuktagin: Sebük Tegin (ö. Ağustos 997, Gazne, Afganistan). 977-997 yılları arasında hüküm süren Gazne Devleti sultanı.

inanca bağı olursa olsun, aynı şeyi yapacaktı. Sind'in Müslüman yöneticisini tehdit ettiğini saptamak ilginçtir; yönetici ancak boyun eğerek, haraç ödeyecek canını kurtardı. Bağdat'taki halifeyi bile tehdit etti, Semerkant'ı kendisine istedi. Bu nedenle, Mahmud'u başarılı bir asker olmanın ötesine taşan bir varlık olarak değerlendiren yaygın hataya düşmemeliyiz.

Mahmud çok sayıda Hintli mimari ve inşaatçıyı yanında Gazne'ye götürdü, orada "Tanrısal Gelin"³ adını verdiği güzel bir cami yaptırdı. Bahçeleriyle çok gururlanıyordu.

Mahmud'un Mathura'dan yaptığı tanım, oranın ne kadar güzel bir kent olduğunu bize gösteriyor. Gazne'deki valisine yazdığı mektupta şöyle diyor: "Burada (Mathura) bir müminin inancı kadar sağlam binlerce yapı var. Böyle bir kent ancak milyonlarca dinar harcanarak, 200 yıllık çalışmaya inşa edilebilir."

Mahmud'un bu betimlemesine Firdevsi'nin verdiği bir dökümde rastlıyoruz. Firdevsi Mahmud'un döneminde yaşayan büyük bir Fars şairiydi. Şahname'nin Mahmud'un isteği üzerine yazıldığına dair bir öykü dolaşır ortalıkta. Mahmud her dize için bir altın dinar vaat etmiş. Öyle anlaşılıyor ki, Firdevsi özlü ya da kısa yazmaya inanmıyormuş. Çok uzun yazdı; binlerce dizeden oluşan metni Mahmud'un önüne koyduğu zaman, övgü aldı. Ama Mahmud ödemek için vaat ettiği miktardan pişman olmuştu. Daha az bir miktar ödemeye çalışınca Firdevsi kızdı, alacağını reddetti.

Harsha'dan Mahmud'a kadar uzandık, Hint tarihinin yaklaşık 350 kûsur yılını inceledik. Daha fazla şeyler de anlatılabilirdi. Birbirleriyle görüşüp duran, hatta zaman zaman Kuzey Hindistan'da büyük bir krallık kuran örneğin Panchala Krallığı'ndan söz edebilirim vb. ama bunlar amaca hizmet etmek yerine kafanı daha çok karıştırır.

Hint tarihinin uzun bir bölümünün sonuna geldik, yeni bir bölüm başlıyor. Tarihi bölümlere bölmek güç olduğu kadar yanıltır da... Tarih akan bir ırmak gibidir, akıp gider. Zaman zaman değişikliğe uğrar, bir dönemin bittiğini yeni bir dönemin başladığını görebiliriz. Hind dönemi adı verilen dönem giderek sona eriyor. Binlerce yıldır açılıp saçılan Hint-Avrupa kültürü şimdilerle yeni gelenle mücadele etmek durumunda kalıyor. Ama unutma, bu değişim ani olmadı. Yavaş yavaş gelişen bir süreçti. İslam Mahmud'la kuzeye geldi. İslamcı fetihler çok uzun bir süre güneye ulaşmadı. Hatta Bengal bile yaklaşık 200 yıl boyunca özgür kaldı. Kuzeyde Chittor, Rajput klanlarının toplanma noktası oldu. Ama İslam fetihleri dalgası kesin ve önlenemez biçimde yükseldi; bireysel cesaretli girişimler bu dalgaları durduramazdı. Hint-Avrupa Hindistan'ının inişe geçtiği konusunda bir kuşku yoktu.

3 Özgün metinde "Celestial Bride".

Fetihleri ve yabancıları durduramayan Hint-Aryan kültürü savunmacı bir tavır benimsedi. Kendini korumak için kabuğuna çekildi. Kast sistemini daha katılaştırdı. Kadınların özgürlüğünü sınırlandırdı. Köylerdeki panchayatlar bile yavaş yavaş daha kötüye gitti. Çekişmenin Hint-Aryan uygarlığı ile üst düzeydeki Arap uygarlığı arasında olmadığını akıldan çıkarmamalısın. Çekişme uygar ama çöküntü içindeki Hindistan ile Orta Asya'nın son yıllarda İslam'a dönüştürülmüş yarı uygar ve kısmen göçebe toplulukları arasındaydı. Ne yazık ki Hindistan, uygarlıktan yoksun bir ortamda, Mahmud'un akınlarının terörüyle İslam'la temasa geldi, acılar arttı.

AVRUPA ÜLKELERİ ETE KEMİĞE BÜRÜNÜYOR

3 Haziran 1932

Tatlı kızım, Avrupa'ya bir göz atalım mı? Roma İmparatorluğu'nun çöküşü Batı Avrupa'da uygarlığın çöküşü anlamına geldi. Konstantinopolis'in denetimindeki alanlar dışında Doğu Avrupa'daki koşullar daha da kötüydü. Hunların önderi Attila Avrupa'nın dört bir yanını ateşe vermiş, yakıp yıkmıştı. Ama Doğu Roma İmparatorluğu, gerilemesine rağmen, ayakta kalabilmiş hatta zaman zaman bazı atılımlar yapmayı başarmıştı.

Roma'nın düşüşünden sonra ortaya çıkan kargaşada olaylar bir başka şekilde yerine oturmaya başladı. Her şeyin yerli yerine oturması uzun zaman aldı. Bazen insan, olayların gelişiminin aldığı yeni şekilleri fark eder. Hristiyanlığın yayılmasına kimi zaman azizlerin çabaları kimi zaman da savaşçı kralların kılıcı yardımcı oldu. Yeni krallıklar doğdu. Fransa'da Belçika'da ve kısmen Almanya'da Franklar (onları şimdilik Fransızlarla karıştırmamalıyım) Clovis adındaki MS 481-511 yılları arasında hükmeden kişinin yönetimi altında bir krallık kurdular. Bu krallığa Clovis'in büyükbabasına atfen Merovenj Hanedanı adı verildi. Bu krallar bir süre sonra Saray'ın kâtibinin gölgesinde kaldılar. Kâtiplerin hepsi güçlü kişilerdi, aile irsi olarak görevde kaldı. Gerçek yönetici onlardı, krallar ise kuklalar idi.

Saracenler'i MS 732'de Fransa'da büyük Tours Savaşı'nda yenilgiye uğratan, bu kâtiplerden biri olan Charles Martel'dir. Bu zaferle Saracenler'in fetih dalgasını durduran Charles Martel, Hristiyanların gözünde Avrupa'yı kurtaran kişi oldu. Ünü ve saygınlığı çok arttı. Düşmanlara karşı Hristiyanlığın öncüsü olarak görüldü. Konstantinopolis imparatorları Roma'daki Papalara iyi gözle bakmıyorlardı. Bu nedenle Papa yardım için dikkatini Charles Martel'e çevirdi.

Oğlu Pepin kendisine kral unvanı vererek, kukla kralı yerinden etmeye karar verdi, Papa da bunu memnuniyetle onayladı.

Pepin'in oğlu Charlemagne idi. Papa'nın başı yine derde girince Charlemagne'den yardım istedi. Charlemagne isteneni yaptı, Papa'nın düşmanlarını kovaladı. Papa, MS 800 de Katedral'de yapılan büyük bir törenle Charlemagne'a taç giydirdi. Sözünü ettiğim Kutsal Roma imparatorluğu o gün kuruldu. Garip bir imparatorluktu bu, sonraki tarihi daha da garip gelişti, giderek yok oldu.

Kutsal Roma İmparatorluğu eski Batı Roma İmparatorluğu'nun bir devamı değildi. Daha farklı bir şeydi. Kendisini bir imparatorluk, imparatorunu da -belki Papa'nın dışında- herkesin efendisi olarak görüyordu.

İmparator ile Papa arasında, hangisinin daha büyük olduğu konusundaki çekilme yüzyıllar boyunca sürdü. Yeni imparatorluk eski Roma İmparatorluğunun, doruktaki haliyle, canlandırılmış biçimi olarak görülüyor, Roma'nın dünyanın sahibi olduğu söyleniyordu. Ama bu önermelere yeni bir düşünce eklenmişti: Hristiyanlık ve Hristiyan âlemi. Dolayısıyla imparator kutsaldı, İmparator Tanrı'nın yeryüzündeki bir tür valisi gibiydi, Papa da öyle. Birisi siyasal sorunlarla öteki ruhani sorunlarla ilgileniyordu. Düşünce buydu ve sanıyorum Avrupa'da kralların ilahi hakları düşüncesi buradan doğdu. İmparator Dinin koruyucusu idi. İngiliz kralı hâlâ "Dinin Muhafızı" olarak görülür. Bu imparatoru, "Müminlerin Koruyucusu" olarak düşünülen Halife ile kıyasla. Halife gerçekten de İmparator ile Papa'nın bileşimiydi. Sonraları sadece göstermelik biri oldu.

Konstantinopolis imparatorları batıda beliren "Kutsal Roma İmparatorluğu"ndan hoşlanmadılar. Charlemagne'ın taç giydiği sırada, İrene adındaki kadın Konstantinopolis İmparatoriçesi ilan edildi. O imparatoriçe olmak için kendi oğlunu öldürecek tıynetle bir yaratıktı; işler de genel olarak iyi gitmiyordu. Zaten, Papa'yı Charlemagne'e taç giydirenken Konstantinopolis'ten kopmasına yol açan etkenlerden biride buydu. Charlemagne artık Hristiyan dünyasının başıydı Tanrı'nın yeryüzündeki valisi, kutsal imparatorluğun imparatoru... Ne kadar fiyakalı sıfatlar, değil mi? Ama insanlar kandırdıkları, göz kamaştırdıkları için amaca hizmet eder bu sıfatlar. Tanrı'yı ve dini yardıma çağıran yetkililer, çoğunlukla başkalarını aldatarak kendi kudretlerini artırmaya çalıştılar. Kral, imparator, yüksek rütbeli din adamı, ortalama biri için sıradan bir yaşamın uzağındadır, bir tanrı gibidir. Bu gizem onlar korkutur. Saray törenlerini tapınaklardaki ve kiliselerdeki ibadet törenleriyle bir kıyasla. Çocukluğumuzdan beri çeşitli biçimlerde otoriteye tapma öğretildi bize. Bu korkunun aracıdır, sevginin değil.

Charlemagne Bağdat'taki Harun Reşid'in çağdaşı idi. Birbirleri ile yazıştılar. Charlemagne -bu noktaya dikkatini çekirim- Doğu Roma İmparatorluğu ile İspanya'daki Saracenler'e karşı ittifak teklif etti. Bu öneriye bir yanıt gelmedi ama bu kadarı bile kralların ve siyasetçilerin kafalarının nasıl çalıştığını gösteriyor. Düşünebiliyor musun, Hristiyan âleminin başı "Kutsal" imparator, Bağdat'taki halife ile bir Hristiyan Gücü ile bir Arap Gücüne karşı el ele veriyorlar. Saracenler'in Bağdat'taki Abbasi halifesini tanımayı reddettiklerini hatırlayacaksın. Bağımsız davrandıkları için Bağdat Saracenler'den yakınıyordu. Ama çatışamayacak kadar uzakta idiler birbirlerinden. Konstantinopolis ile Charlemagne arasında da pek bir yakınlık yoktu. Burada da aradaki mesafe bir çatışmayı engelledi. Kralların aklındaki esas güdü, güç-kudret, yetki ve zenginlik elde etmektir, din paravan olarak kullanılıyordu. Aslında her yerde böyle oldu. Mahmud'un Hindistan'a din adına geldiğini gördük ama dini kendisi için kullandı.

Ne var ki insanın düşüncesi zamanla değişir, uzun süre önce yaşayanlar hakkında hüküm vermek bizim için çok zordur; bunu akıldan çıkarmamalıyız. Bugün bize apaçık görünen birçok şey, onlara çok garip görünmüş olabilir; onların âdetleri ve düşünme biçimleri de bize garip gelebilir. Halk bir yandan yüksel ideallerden, kutsal imparatorluktan, Tanrı'nın valisinden İsa'nın vekili Papa'dan söz ederken, Batı'da koşullar çok kötüydü. Charlemagne'ın hükümlerliğinden hem sonra İtalya ve Roma acınacak durumdaydı. Bir sürü rezil adam, kadın Roma'da akıllarına geleni yapıyor, istediklerini Papa seçtiriyor istemediklerini seçtirmiyorlardı.

Roma'nın yıkılışından sonra Batı Avrupa'ya hâkim olan genel kargaşa, birçok kişiyi eğer imparatorluk canlandırılırsa koşulların düzeleceği düşüncesine yöneltti. Bir imparatora sahip olma düşüncesi saygınlık unsuru olarak da görüldü. O eski günleri yazanlardan biri "Eğer Hristiyanlar imparatorluktan vazgeçselerdi, paganların hakaretine uğrayacaklardı" düşüncesiyle Charlemagne'ın imparator seçildiğini yazıyor.

Charlemagne'ın imparatorluğu Fransa'yı, Belçika'yı, Hollanda'yı, İsviçre'yi Almanya'nın yarısını ve İtalya'nın yarısını kapsıyordu. Güneybatısında, Araplar'ın bulunduğu İspanya, kuzeydoğusunda ise Slavlar ve öteki kabileler, kuzeyinde Danimarkalılar ve Kuzeyliler güneydoğuda Bulgarlar ve Sırplar ve hepsinin gerisinde Konstantinopolis'teki Roma İmparatorluğu bulunuyordu.

Charlemagne 814'te ölümünün ardından, imparatorluğun ganimetlerinin bölüşülmesi konusunda karışıklıklar çıktı. Carlovingianlar (Charles Latince Carolus) adını alan ardılları pek matah kişiler değillerdi. Onlara layık görülen Şişko, Kel, Yobaz gibi lakaplar da bunu gösteriyor. Charlemagne'ın imparatorluğunun bölünüşünün ardından Fransa ve Almanya şekillendi. Almanya'nın bir ulus olarak MS 843'te doğduğu varsayılır, 962 ile 973 yılları arasında hükmeden

imparator Büyük Otto'nun Almanları az, çok tek bir halk haline getiren kişi olduğu söylenir. Fransa, Otto İmparatorluğu'nun parçası olmaktan çıkmıştı. 987'de Hugh Capet cılız Carlovingian krallarını söküp atarak Fransa'nın denetimini sağladı. Buna tam bir denetim denemez çünkü Fransa sık sık aralarında çatışan soyluların yönetimdeki büyük alanlara bölünmüştü. Ama birbirlerinden çok imparatorlardan ve Papa'dan korktukları için onlara direnmek için birleşiyorlardı. Fransa'nın Hugh Capet altında bir ulus olarak doğduğu o yıllarda bile günümüze kadar tam 1000 yıl süren Almanya Fransa rekabetin görebiliriz. Fransa ve Almanya gibi kültürlü ve iyi durumdaki iki komşu ülkenin ve halkın kuşaktan kuşağa geçen bu eski düşmanlığın yaralarını saramamış olmaları gariptir. Ama belki de hata onlardan çok içinde yaşadıkları sistemdedir.

Rusya da yaklaşık o yıllarda tarih sahnesine çıktı. Kuzeyden, Rurik adlı birinin yaklaşık MS 850'de Rusya devletinin temellerini attığı söylenir. Avrupa'nın güneydoğusunda Bulgarların yerleşik düzene geçtikçe saldırganlaştıklarını görüyoruz; aynı şekilde Sırpların da. Macarlar ve Polonyalılar'da Kutsal Roma İmparatorluğu ile yeni Rusya arasında devletler kurmaya başladılar.

Bu arada birileri Kuzey Avrupa'dan gemilerle batı ve güney ülkelerine geldiler, yakıp yıktılar, öldürdüler ve yağmaladılar. Akdeniz'e inen Normanlar¹ büyük ırmakları gemileriyle geçtiler, gittikleri yerleri soydular, yağmaladılar. İtalya'da anarşi hüküm sürüyordu, Roma acınacak durumdaydı. Roma'yı yağmaladılar, Konstantinopolis'i bile tehdit ettiler. Bu soyguncular ve yağmacılar Fransa'nın kuzeybatısını, şimdiki Normandiya bölgesinin bulunduğu yer, Güney İtalya'yı, Sicilya'yı ele geçirdiler; giderek bulundukları yerlere yerleştiler, zenginleşen soyguncuların sık sık yaptığı gibi, toprak ağalarına, toprak sahiplerine dönüştüler. Fransa'daki Normandiya'dan hareket edip 1066'da fatih William'ın komutasında İngiltere'yi fethedenler, bu Normanlardır. İngiltere de böylece şekillenmeye başladı.

Böylece kabaca ilk milenyumun sonuna, Avrupa'daki Hristiyanlık döneminin 1000 yılına geldik. Bu yıllarda Gazneli Mahmud Hindistan'a akınlar düzenliyor, yine bu yıllarda Bağdat'taki Abbasi halifeleri dağılırken, Selçuklu Türkleri İslam'ı Batı Asya'da canlandırıyorlardı.

İspanya Arabistan'daki anavatanlarından tümüyle kopan, Bağdat'ın hâkimleri ile araları açık Arapların yönetimi altında yaşamaya devam ediyordu. Kuzey Afrika fiilen Bağdat'tan bağımsızdı. Mısır'da sadece bağımsız bir hükümet yoktu, ayrı bir halife de vardı. Mısır'daki halife bir süre Kuzey Afrika'yı yönetti.

1 Normanlar (Kuzeyli Adamlar): MS 912 yılından itibaren Normandiya'ya yerleşen Frenk ve İskandinav karışımı halk.

53. FEODAL SİSTEM

4 Haziran 1932

Son mektubumda, Fransa, Almanya, Rusya ve İngiltere'nin kuruluşlarına göz atmıştık. Sanma ki, o günün insanları bu ülkeleri bizim bugün gördüğümüz gibi görüyordu. Biz farklı uluslardan insanları İngiliz, Fransız, Alman gibi görüyoruz, bu insanların her biri kendi ülkesini memleketi, atalarının vatanı ya da anavatanı olarak görüyor. Bu, günümüz dünyasında oldukça belirgin olan milliyetçilik duygusudur. Bizim Hindistan'daki özgürlük için olan mücadelemiz, "milli" bir mücadele; ama milliyetçilik duygusu o günlerde yoktu. O günlerde, kâfirlere ya da Müslümanlara karşı Hristiyan bir grup ya da topluma ait olma fikri, yani Hristiyanlık vardı. Aynı şekilde, Müslümanlar da diğerlerine, yani inanmayanlara karşı İslam dünyasına ait olma fikrini benimsemişlerdi. Buna rağmen, Hristiyanlık ve İslamiyet kavramları insanların günlük yaşamlarına etki edecek kadar baskın değillerdi. Sadece belirli durumlarda bu kimlikler belirgin bir rol oynardı. Örneğin İslamiyet ya da Hristiyanlık için insanlar savaşın diye dini duygular yoğunlaştırmaya çalışılırdı. Milliyetten ziyade, insanlar arasında ayrı bağlar vardı: Feodal Sistem'den feodal ilişkiler doğdu. Roma'nın çöküşünden sonra Batıdaki eski düzen çöktü. Her yerde düzensizlik, anarşi, şiddet ve zorbalık vardı. Güçlü olan, istediğini elde edip, daha güçlü biri onu vazgeçmek zorunda bırakana kadar elde ettiği şeye sıkıca sarılırdı. Güçlü kaleler inşa edildi ve bu kalelerin lordları istilacı gruplara katılıp kırsal kesimlerin huzurunu bozdular, bazen de birbirleriyle savaştılar. Ülkedeki fakir köylüler ve işçiler bu durumdan en çok zarar görenlerdi. Feodal sistem bu bozukluktan dolayı gelişti.

Köylüler teşkilatlı değildi ve kendilerini bu soyguncu baronlara karşı savunamıyorlardı. Onları koruyacak güçte bir merkezi yönetim de yoktu. Bu nedenle kötünün iyisi olan bir karara vardılar: Kendilerini yağmalayan kalelerin lordlarıyla uzlaştılar. Köylüler, bu kale lordlarına kendi topraklarında ürettiklerinden

pay vermeyi ve onlara bir şekilde hizmet etmeyi kabul ettiler, bunun karşılığında onlardan kendilerine zarar vermeyip, diğer yağmacılara karşı da korumalarını istediler. Küçük kale lordları da aynı şekilde daha büyük kalelerin lordlarıyla anlaştılar; ama küçük kale lordu, köylü veya üretici konumunda olmadığı için büyük lorda ürün vermedi. Bu nedenle o da gerektiğinde savaşmak için büyük lorda askeri destek vermek için anlaştı. Büyük lord da küçüğü koruyacaktı; bu durumda küçük olan büyüğe bağlıydı. Ve böylece yavaş yavaş, bu feodal yapının sonunda bir kral olana kadar daha büyük lordlar ve soylular ortaya çıktı. Yine de bu sistem o noktada bile durmadı. Onlara göre, cennette bile kendi sistemine özgü bir feodalite, en üstünde Tanrı'nın olduğu bir üçlü sistem vardı.

Avrupa'daki bu sistem, düzensizlikten doğan ve sonra kademe kademe yükselen bir sistemdi. Şunu unutmayın ki, o dönemde merkezi bir yönetim yoktu; polis ya da benzeri bir şey de yoktu. Bir parça toprağın sahibi, o toprakta yaşayan insanlar da dâhil olmak üzere, oranın hükümdarı, yöneticisiydi. O toprağın sahibi bir tür küçük kraldı, o toprakta yaşayan ve o toprakta ürün yetiştiren insanları, hizmetlerinden dolayı koruması gerekirdi. Yani, köylü ya da köle olarak adlandırılan bu halkın amiri-lorduydu. Teoride, kendisi de bu toprağı onun bir üstü olan lordtan almıştı, yani kendisi de o lorda bağlıydı ve ona askeri hizmet sunuyordu. Kilise görevlileri bile bu feodal sistemin bir parçasıydı. Bunlar hem papaz hem de feodal lordlardı. Bu nedenle, Almanya'da toprağın ve maddi varlığın neredeyse yarısı piskopos ve başrahiplere aitti. Papazın kendisi ise feodal lordu. Senin de fark edeceğin gibi, bu sistem tamamen dereceler ve sınıflardan oluşuyordu. Eşitlik diye bir sorgulama yoktu. En altta köle ya da köylüler vardı ve bunlar sosyal sistemin bütün yükünü taşımak zorundaydı; küçük ve büyük lordlar ve daha büyük lordlar ve kral. Ve kilisenin bütün masrafı, piskoposun, başrahibin, kardinalin, papazın yükünü de bu sınıf taşıyordu. Lordlar, büyük ya da küçük olsun, yiyecek ya da başka bir şey olsun, üretim anlamında hiçbir iş yapmıyordu. Onlara göre üretim alt sınıfın işiydi. Onların asıl işi savaşmaktı ve savaşmadıkları zamanlardaysa ava gitmek ya da eğlenmek için dövüşlere ve turnuvalara katılmaktı. Bu sınıf, kaba ve eğitimsizdi, savaşmak, yemek ve içmek dışında nasıl vakit geçireceklerini, eğleneceklerini bilmezlerdi. Sonuç olarak, yiyecek diğer gerekli şeyleri üretmede bütün yük köylü ve zanaatkârların üzerindeydi. Bütün bu sistemin başında kral vardı ve kral da Tanrı'nın kölesi olarak görülürdü. Feodal sistemin ardındaki düşünce buydu. Teoride lordlar köylülerini, kölelerini korumak zorundaydı, uygulamada ise kendi başlarına buyruklardı. Onları üsleri olan kral çok nadir denetlerdi ve köylülerse onların isteklerine karşı direnemecek kadar zayıflardı. Lordlar, daha güçlü oldukları için köylülerden alabildikleri her şeyi alıp, onlara perişan bir şekilde varlıklarını devam ettirebilecekleri kadar az miktarda ürün bırakırlardı. Toprak sahipleri için, durum her ülkede ve

her zaman böyle olmuştur. Toprak sahibi olmak, soyluluk sebebiydi. Hırsız bir şövalye toprağı ele geçirip bir kale inşa ederek herkes tarafından saygı gören bir soylu olurdu. Toprak sahibi olmak aynı zamanda güç de kazandırır ve toprağın sahibi bu güçle köylüden ve üreticiden istediğı kadar ürüne el koymak için kendinde hak bulurdu.

Yasalar bile toprak sahiplerine yardım ediyordu, çünkü bu yasalar da toprak sahipleri ve onların arkadaşları tarafından hazırlanıyordu. Ve birçok insanın, toprağın kişilere değil de bir topluluğa ait olmasını istemesinin sebebi de buradan kaynaklanmakta. Eğer toprak bir devlet ya da topluluğa ait olursa, üzerinde yaşayan herkese ait olmuş olur ve kimse diğerlerinin haklarını kötüye kullanamaz ya da adil olmayan davranışlarda bulunamaz. Ama bu düşünce tarzı günümüzde var. Sözüünü ettiğimiz dönemde insanlar bu konularda düşünmezlerdi. Çok sayıda insan perişan haldeydi ama bu durumdan kurtulmanın yolunu bulamıyorlardı. O dönemde insanlar o duruma katlandı ve umutsuz bir şekilde hayatları boyunca çalıştılar. Boyun eğme alışkanlığı içlerine işlemiştii ve eğer insana bu bir kere aşılırsa, insan neredeyse her şeye katlanır. Yani bir tarafta feodal lordlar ve onların uşakları, diğer tarafta fakirlerin olduğu bir toplum görüyoruz. Lordun kalesi, kölelerin çamur ya da odundan yapılan kulübeleri ile çevriliydi. Birbirinden çok uzak iki dünya vardı; efendilerin dünyası ve köylülerin dünyası. Ve muhtemelen efendiler, köleleri, baktıkları sığırlardan birkaç derece üstün görürlerdi. Bazen daha düşük rütbedeki papazlar köleleri efendilerinden korumaya çalışırlardı; ama kural olarak papazlar ve rahipler efendilerin yanında yer alırdı. Ve aslında bu feodal efendiler de piskopos ve başrahiplerin ta kendisiydi. Hindistan'da biz böyle bir feodal sisteme sahip değildik ama buna benzer bir sistem bizde de var. Aslında bizim Hindistan Devletleri yöneticileriyle, soyluları ve efendileriyle hâlâ birçok feodal alışkanlıkları sürdürmekte. Hindistan'daki kast sistemi feodal sistemden tamamen farklı olmasına rağmen toplumu yine de sınıflara ayırır. Çin'de, sanırım sana söylemiştim, herhangi bir otokrazi ya da ayrıcalıklı bir sınıf asla olmamıştır. Onların en eski sistemlerinden bu yana, sınav sistemiyle en yüksek rütbelerin kapısı her zaman herkese açıktı; ama tabii uygulamada çok sayıda kısıtlamalar olmuş olabilir. Kısacası, feodal sistemde eşitlik ya da özgürlük yoktu. Haklar ve zorunluluklar düşüncesi vardı. Bu, feodal lordun hizmet görme ve toprakta üretilenden almak hakkı olduğu ve toprağında yaşayanları da koruma zorunluluğı olduğu anlamına gelirdi. Ne yazık ki, haklar her zaman hatırlandı ve zorunluluklar her zaman unutuldu. Bizim şimdilerde bile, bazı Avrupa ülkelerinde ve Hindistan'da kiracılarından büyük miktarlarda kira alan toprak sahiplerimiz var, bu kişiler bir parça bir iş bile yapmazlar ve zorunluluklarını da çoktan unutmuşlardır.

Özgürlüğüne oldukça düşkün olan Avrupa'nın eski barbar kabilelerinin, özgürlük anlayışlarına tamamen zıt olan feodal sistemi yavaş yavaş benimsemeleri de ilginç bir durum. Bu kabileler, kendi şeflerini kendileri seçer, onları sürekli kontrol ederlerdi. Feodal sistemde ise, her durumda bir despotluk ve otokrasi görüyoruz ve seçimin sözü bile edilmiyor. Bu değişimin neden olduğu hakkında bir fikrim yok. Belki Kilise tarafından yayılan doktrinler bu demokrasi dışı fikirlerin yayılmasını desteklemiş olabilir. Kral, Tanrı'nın dünyadaki gölgesi olmuştu, Yaratıcının gölgesiyle bile nasıl tartışır ya da nasıl ona itaat etmezdin?

Feodalsistem, torbasındacennetvedünyayıbarındırıyorgibiydi. Hindistan'da da eski Aryanın yavaş yavaş değişen özgürlük düşünceleri geçerliydi. Onlar da, zayıflaya zayıflaya sonunda tamamen unutuldular. Shukracharya'da Nitisara ve Güney Hindistan yazıtlarına göre, ortaçağların başlarında, bu düşünceler hâlâ bir dereceye kadar hatırlanıyordu.

Ortaya çıkan bazı yeni akımlar sayesinde, Avrupa'da özgürlük biraz da olsa yer almaya başlamıştı. Toprak sahipleri ve toprakta çalışanlar, efendi ve kölelerin yanı sıra, farklı halk sınıfları da vardı; zanaatkârlar ve tacirler gibi. Bu insanlar feodal sistemin bir parçası değildi. Düzenin bozulduğu sıralarda, neredeyse hiç ticaret yoktu ve el sanatları gelişmemişti; ama aniden, ticaret gelişti ve zanaatkâr ustaları ile tüccarlar önem kazandı. Bu sınıf zenginleşti ve efendilerle baronlar, bunlardan borç para istemeye başladı. Tüccar ve zanaatkâr sınıfı borç para verdiler ama bunun yanı sıra kendileri için bazı ayrıcalıklar istediler. Bu ayrıcalıklar, tüccar ve zanaatkâr sınıfının gücüne güç kattı. Yani şimdi, efendilerin kalelerini kuşatan kölelerin kulübeleri yerine, bir kilise, katedral ya da belediye binasının etrafındaki evleriyle gelişen küçük kasabalar görüyoruz. Tüccarlar ve zanaatkârlar lonca ya da dernekler kurdular ve bunların merkezleri de belediye binaları oldu ve daha sonra da kasabanın merkezi haline geldiler. Bu gelişen şehirler, -Köln, Frankfurt, Hamburg ve daha niceleri- feodal liderlerin rakibi haline geldiler. Bu şehirlerde yeni bir sınıf oluşuyordu; soyluları bile koruyabilecek güçteki zanaat ve tüccar sınıfı. Bu uzun süren bir çekişmeydi ve kral, kendi soyluları ve baronlarının gücünden korktuğu için şehirlerin tarafını tutuyordu. Konudan çok uzaklaştım

Bu mektubuma, o günlerde milliyetçilik duygusunun olmadığını anlatarak başladım. Halk, efendisine bağlılığı, sadakati görev olarak bilirdi. Efendisine hizmet etmek için yemin içmişti. Kral bile bu durumda önemsiz görünecek kadar uzak bir pozisyondaydı. Eğer efendileri krala karşı isyan başlattıysa, halktan da kendisini takip etmesini beklerdi. Bu düşünce, daha sonraları yerleşecek olan milliyetçilik duygusundan oldukça farklıydı.

ÇİN, GÖÇEBELERİ BATI'YA SÜRÜYOR

5 Haziran 1932

Sana uzun süreden beri Çin ve Uzakdoğu ülkeleri hakkında yazmadım. Avrupa'daki ve Hindistan'daki birçok değişikliği tartıştık; Arapların yayılmalarını ve birçok toprağı fethetmelerini, Avrupa'nın karanlıkların içine yuvarlanmasını ve o karanlıktan çıkma mücadelesini tartıştık. Bütün bu süre boyunca Çin, doğal olarak, yoluna devam ediyor, işleri genel olarak yolunda gidiyordu. 7. ve 8. yüzyıllarda Tang imparatorluğu altında Çin, en uygar ve dünyada en iyi yönetilen ülkeydi. Avrupa'yı onunla kıyaslamak mümkün değildi çünkü Avrupa Roma'nın yıkılışından sonra çok geri durumdaydı. Kuzey Hindistan bu dönemin büyük bölümünde çöküş, gerileme içindeydi. Harsha'nın yönetimi gibi parlak dönemleri oldu ama bir bütün olarak bakıldığında gerileme içindeydi. Güney Hindistan kesinlikle Kuzey'den daha sağlamdı; denizasıri kolonileri, Angkor ve Sri Vijaya, büyük bir dönemin eşğindeydi. Bu dönemde Çin'e bir ölçüde rakip olabilecek iki devlet, Bağdat ve İspanya'daki iki Arap devletiydi. Ama bunların bile zafer günleri görece kısa sürdü. Şu ilginç husus belirtilmelidir: tahtından uzaklaştırılan Tang imparatoru Arapları yardıma çağırdı; Arapların yardımı sayesinde tahtına yeniden kavuştu.

Kısacası, Çin o günlerde uygarlığın ileri kolu konumunu sürdürüyordu ve dönemin Avrupalılarına, bir ölçüde haklı olarak, yarı-barbarlar gözüyle bakıyordu. Bilinen dünyada onun üzerine yoktu. Bilinen diyorum çünkü o dönemde Amerika'da neler olup bittiğini bilmiyorum. Hem Meksika'da hem Peru'da yüzlerce yıldan beri süregelen, bazı açılardan dikkat çekici ölçüde ileri uygarlıkların var olduğunu biliyoruz. Bazı bakımlardan ise dikkat çekici ölçüde gerilikler taşıdıkları anlaşılıyor. Onlar hakkında o kadar az şey biliyorum ki, üzerinde fazla konuşmaya cesaret edemiyorum.

Hatırlatmak istediğim bir başka şey şu: Birçok göçebe kabile Orta Asya'da belirdi, Avrupa'ya doğru ilerledi, ya da Hindistan'a indi.

Hunlar, İskitler, Türkler ve birçok başka kavim birbirini izleyen dalgalar halinde geçip gittiler. Hindistan'a gelen Ak Hunlar'ı ve Atilla'nın Avrupa'daki Hunlar'ını hatırlayacaksın. Bağdat'taki imparatorluğa hâkim olan Selçuklu Türkleri de Orta Asya'dan gelmişti. Sonraları, Türklerin bir başka kolu -Osmanlı Türkleri- gelecek, sonuçta Konstantinopolis'i fethedecek ve Viyana surlarına kadar ilerleyecektir. Orta Asya'dan ve Moğolistan'dan gelen korkunç Moğollar Avrupa'nın kalbine kadar ilerleyecek hatta Çin'i kendi nüfuzları altına alacaktır. Onların ardıllarından biri Hindistan'da bir hanedan ve imparatorluk kuracak, içlerinden ünlü hükümdarlar çıkartacaktır.

Çin, Orta Asya'nın ve Moğolistan'ın bu göçebe kabileleri ile sürekli savaştı. Bu göçebelerin Çin'i sürekli rahatsız ettiklerini ve Çin'in kendini savunmak zorunda kaldığını söylemek belki daha doğru olacak. Çin Seddi bu savunma ihtiyacından doğmuştu. Set, hiç kuşkusuz, işe yaradı ama akınlara karşı koruma sağlamada yetersiz kaldı. İmparatorlar, birbiri ardı sıra göçebeleri geri sürmek zorunda kaldılar ve bu iteleme sürecinde Çin imparatoru çok uzaklara, Hazar Denizi'ne kadar uzandı. Çin halkı emperyalizme pek hevesli değildi. İmparatorlarının bazıları kuşkusuz emperyal özelemler içindeydi, fetih hırsı taşıyorlardı. Fakat başka halklarla kıyaslandığında, barışçıldılar, savaşa ve fetihlere eğilimli değildiler. Çin'de eğitilmiş kişi, savaşçıya göre, her zaman için daha çok saygı görmüş, daha çok yüceltilmişti. Buna rağmen Çin imparatorları zaman zaman çok kapsamlı operasyonlara girişmişlerse de, bunun nedeni göçerlerin kuzeyden ve batıdan düzenledikleri sürekli akınlar ve yarattıkları rahatsızlıklardı. Güçlü imparatorlar, kurtulmak için, onları Batı'nın çok uzak noktalarına sürdüler. Sorunu tam olarak çözmediler ama bir ölçüde rahatlatıldılar. Fakat Çin halkının rahatlaması, öteki halkların, ülkelerin sırtından oldu.

Çinliler tarafından sürülen göçerler gittiler başka ülkelere saldırdılar. Hindistan'a geldiler. Defalarca Avrupa'ya gittiler. Çin'deki Han imparatorlarının sürdükleri, Hun, Tatar ve diğer göçerler öteki ülkelere yol aldı. Türkleri Avrupa'ya Tanglar takdim etti.

O zamana kadar Çinliler kendilerini göçebe kabilelerden korumayı büyük ölçüde başardılar. Şimdi, o kadar başarılı olmadıkları bir döneme geleceğiz. Tang hanedanı, başka yerlerde yaşandığı gibi, öncüllerinin güçlü yanlarından nasibini almamış sadece lüks içinde yaşayan yetersiz hükümdarların etkisi altında, giderek güç yitirdi. Yozlaşma devlet içinde yaygınlaştı, bunun ardından, doğal olarak esas yükü fakir sınıfların omzuna binen ağır bir vergi yükü geldi. Hoşnutsuzluk arttı ve 10. yüzyılın başında, MS 907'de hanedan düştü.

Yarım yüzyıl kadar, küçük önemsiz yöneticiler birbirini izledi. Bununla birlikte MS 960'da büyük Çin hanedanlarından bir başkasının dönemi başladı. Bu

Kao Tsu tarafından kurulan Sung hanedanıydı. Ama hem içerde hem de sınırlarda sıkıntılar sürdü. Ağır toprak vergileri köylünün sırtında ağır bir yükü ve çok tepki çekiyordu. Toprak sistemi, Hindistan'da olduğu gibi, halk için bir yükü; bu durum değişmedikçe ne barış ne ilerleme sağlanabilirdi.

Fakat kök, dal değişimini yapmak her zaman için zordur. Tepedeki insanlar mevcut sistemden yararlanırlar ve bir değişiklik önerisi gelince, bağırıp çağırmaya başlarlar. Fakat zamanında yapılmayan değişiklik, bu kez davetsiz gelir ve bütünü tehdit eder.

Tang hanedanı düştü çünkü gerekli değişiklikleri yapmamıştı. Sunglar da bu nedenle sürekli sorun yaşadılar. Biri çıktı ve başarılı oldu. Bu kişi 11. yüzyılda Sunglar'ın başbakanlığını yapan Wang An-Shih idi. Çin, daha önce belirttim, Konfüçyüs düşüncesi tarafından yönetilen bir topraktı. Bütün görevliler Konfüçyüsçü klasiklerden sınava giriyor, hiç kimse Konfüçyüs'ün söylediği bir şeyin tersini söylemeye cesaret edemiyordu. Wang An-Shih fikirlere karşı çıkmadı ama onları dikkate değer bir biçimde yorumladı. Bu akıllı kişilerin bir şeyin etrafından dolanarak hedefe ulaştıkları yöntemdir. Wang'ın bazı düşünceleri dikkat çekici derecede moderndi. Kafasındaki esas düşünce, yoksulların sırtındaki vergi yükünü hafifletmek, vergiyi ödeyebilecek varlıklı kesimin yükünü artırmaktı. Toprak vergisini azalttı ve köylülerin para ile ödemekte güçlük çekerlerse vergiyi aynı ödemelerine izin verdi -yani ürün olarak. Zenginlere gelir vergisi saldı. Bunun oldukça modern bir vergi olduğu kabul edilir ama işte Çin'de 900 yıl önce önerildiğini görüyoruz. Wang çiftçilere yardımcı olmak için, hükümetin kredi açacağı, çiftçilerin de borçlarını harman zamanı ödeyebilecekleri bir sistem önerdi. Aşılması gereken bir başka güçlük, tahıl fiyatlarında yaşanan iniş çıkışlardı. Piyasa fiyatları düşünce, yoksul köylüler tarlalarında ürettiklerinin çok azını satın alabiliyorlardı. Satamayınca, vergi ödeyecek ya da mal satın alacak paraları olmuyordu. Wang An-Shih bu sorunu ele aldı, fiyatların iniş çıkışına engel olmak için ürünü hükümetin satın alması gerektiğini savundu.

Wang ayrıca kamu çalışmalarında angaryanın olmaması gerektiğini ve çalışan her kişiye tam ücret verilmesi gerektiğini önerdi. Pao Chia adı verilen bir yerel milis teşkilatı da kurdu. Ama Wang, ne yazık ki zamanının çok ilerisindeydi, reformları bir süre sonra geçerliğini yitirdi. Sadece milis teşkilatı 800 yıldan fazla yaşadı.

Önlerine çıkan sorunlarla yüzleşmek için yeteri kadar cesur davranmayan Sunglar, giderek o sorunlara teslim oldular. Kuzeydeki barbarlar, Khitanlar¹

1 Khitanlar: Çin ülkesinin kuzeyinde Mançurya'dan Orta Asya'ya kadar olan bölgede yaşamış Moğol kökenli bir kavim. Ancak Türk-Tunguz melezli olduklarını savunan ve Kitaylar olarak adlandırıldıkları tezler de mevcuttur.

onları çok rahatsız ediyordu. Onları geriletemeyince, kuzeybatıdaki bir başka kabileden, Kinler ya da diğer adıyla Altın Tatarlardan yardım istediler. Kinler gelip Khitanlar sökü� attılar ama kendileri kaldılar ve yerlerini terk etmeyi reddettiler. Bu, güçlü birinden yardım isteyen kişinin ya da ülkenin kaderidir.

Kinler Kuzey Çin'e sahip çıktılar ve Pekin'i başkentleri yaptılar. Sunglar güneye döndüler ve Kinlerin ilerlemesinin karşısında kabuklarına çekildiler. Böylece Kuzey Çin'de bir Kin imparatoru güneyde ise Sung imparatoru vardı.

Bu Sunglar'a Güney Sunglar'ı adı veriliyordu. Sung hanedanı kuzeyde 960'dan 1127'ye kadar sürdü. Güney Sunglar'ı Güney Çin'de, Moğollar gelene ve onlara bir son verene kadar 150 yıl hüküm sürdü. Çin, eski Hindistan'da olduğu gibi, buna Moğolları yutarak ve özümseyerek ve onları Çinlileştirerek karşılık verdi. Yani Çin sonunda göçebe kabilelere yenik düştü. Ama bu duruma düşerken bile onları uygarlaştırdı ve Asya'nın, Avrupa'nın başka bölümlerinde yaşayanlar kadar acı çekmedi.

Sunglar, güneyde ve kuzeyde, siyasal bakımdan öncülleri Tanglar kadar güçlü değillerdi. Ama Tanglar'ın en parlak devirlerinde ulaştıkları sanatsal geleneği devam ettirdiler hatta geliştirdiler. Güney Çin, Güney Sunglar'ın yönetiminde sanatta ve şiirde yetkinleşti ve Sung sanatçıları özellikle doğa resimleri yaptılar. Porselenler de sanatçıların parmaklarının değışı ile birlikte güzelleşti. Bu gelişme, Ming kralları döneminde 200 yıl sonrasına kadar iyice güzelleşecek ve kusursuzlaşacaktı. Ming dönemine ait bir porselen, Çin'de bugün bile ender rastlanan çok değerli bir parçadır.

SHOGUN JAPONYA'YA HÜKMEDER

6 Haziran 1932

Çin'den Sarı Deniz'i aşıp Japonya'ya ulaşmak kolaydır. Biz de öyle yapalım. Son ziyaretimizi hatırlıyor musun? Hâkimiyet için çatışan büyük ülkelerin yük-selişini ve merkezi hükümetin giderek daha belirginleştiğini gördük. İmparator, büyük ve güçlü bir kabilenin şefi olmaktansa, merkezi hükümetin başı oldu. Başkent Nara, merkezi otoritenin simgesi olarak kuruldu. Sonra başkent Kyoto'ya nakledildi. Çin yönetim yöntemleri kopya edildi, birçok şey -sanat, din, siyaset- Çin'den ya da Çin üzerinden alındı; ülkenin adı bile -Dai Nippon-!

Kudretli bir ailenin -Fujiwara ailesi- bütün gücü eline geçirmesine ve imparatorlara kukla muamelesi yapmasına tanık olundu. Aile, tam 200 yıl boyunca, imparator umutsuzluğa kapılana ve tahttan feragat edip manastıra çekilinceye kadar ülkeyi yönetti. Fakat eski imparator bir akıllı hocası olmakla yetineceğine büyük ölçüde oğlunun hükümetinin işlerine karıştı. İmparatorlar, bu yöntemle Fujiwara ailesinin etrafından bir ölçüde dolaşmayı başardı. Oldukça dolambaçlı bir süreçti ama Fujiwara'nın gücü bir ölçüde sınırlandırıldı. Gerçek güç birbiri ardından tahttan feragat eden ve din adamı olan imparatorlara geçti. Bundan böyle onlara inzivaya çekilmiş imparatorlar adı verildi.

Bu arada başka değişiklikler de yaşandı; aynı zamanda asker de olan geniş topraklara sahip yeni bir sınıf ortaya çıktı. Bu toprak sahibi sınıfı, hükümet için vergi toplamak üzere, Fujiwaralar yaratmıştı. Onlara "büyük isimler" anlamına gelen "Daimyo"lar adı veriliyordu. Bunu, İngilizlerin gelişinden hemen önce doğan benzer bir sınıf ile kıyaslamak ilginçtir. Kral, özellikle, güçsüz düştüğü Oudh'da, vergi tahsildarları atamıştı. Bu kişiler, gerektiğinde zora başvurmak için küçük ordular besliyorlar ve tabiatıyla topladıklarının büyük bölümünü kendi ceplerine atıyorlardı. Bu vergi toplayıcılar, bazı durumlarda, taluqdarlara dönüştüler.

Daimyolar muhafızları ve küçük orduları ile çok güçlendiler, birbirleriyle çatıştılar, Kyoto'daki merkezi hükümeti görmezden geldiler. İki önde gelen Daimyo ailesi Tairalar ve Minamotolar'dı. Bu aileler 1156'da Fujiwaralar'ı ortadan kaldırmada imparatora yardımcı oldular. Ama ardından birbirlerine saldırdılar. Tairalar kazandı ve muhtemeldir ki, rakip ailenin kendilerine gelecekte sorun çıkarmaması için, onları öldürdüler. Biri on iki yaşında bir erkek çocuğu olan Yoritomo ve dört çocuk dışında önde gelen bütün Minamotolar'ı öldürdüler. Taira Ailesi, bu girişime rağmen rahatlamamıştı. Yoritomo adındaki çocuk, intikam duyguları içinde Taira ailesine düşman olarak büyüdü. Onları başkentten dışına sürdü, ardından bir deniz savaşında ezip geçti.

Yoritomo çok güçlendi, imparator ona "barbarlara diz çöktüren büyük general -Seitai Shogun-" adını verdi. Bu olay 1192'de meydana geldi. Bu unvan yönetmek için bütün güce sahip olmak anlamına geliyordu ve babadan oğula geçiyordu. Gerçek yönetici Shogun'du. Japonya'da Shogunluk böyle başladı. Shogunluk çok uzun bir süre, yani modern Japonya'nın feodal kabuğunu parçaladığı yakın geçmişe kadar yaklaşık 700 yıl sürecektir. Ama bu, Yoritomo'nun ardıllarının 700 yıl boyunca Shogunlar olarak yönettikleri anlamına gelmez. Shogunlar'ın içinden çıktığı ailelerde birçok değişiklik yaşadı. Sürekli içsavaş yaşanıyor ama Shogun'un gerçek hükümdar olması ve gücü sınırlı imparator adına ülkeyi yönetmesi olayı uzun süre devam etti. Olaylar öyle gelişti ki, Shogun'un kendisi bile gölgede kaldı ve bir takım devlet görevlileri iktidarı ele geçirdiler.

Yoritomo başkentte, yani Kyoto'da, lüks içinde yaşamaktan çekiniyordu, bu tür bir yaşamın kendisini ve çalışma arkadaşların zayıf düşüreceğine inanıyordu. Bu nedenle askeri başkentini Kamakura'da kurdu; bu yüzden ilk Shogunluk Kamakura Shogunluğu olarak adlandırılır. MS 1333'e kadar yaklaşık 150 yıl sürdü. Bu dönemin büyük bölümünde Japonya barış içinde yaşadı. Uzun yıllar süren içsavaşın ardından barış sevinçle karşılanmıştı ve bir refah dönemi yaşandı. Bu dönemde Japonya'nın durumu, çağdaşı Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha iyiydi ve hükümet çok daha etkindi. Dış görünüş itibarıyla farklı da olsa, Japonya Çin'in yetenekli bir öğrencisiydi. Daha önce belirttiğim gibi Çin barışçı, huzurlu bir ülkeydi. Öte yandan Japonya saldırgan, militarist bir ülkeydi. Çin'de bir askere tepeden bakılır, savaşıma işi çok saygın bir etkinlik kabul edilmezdi. Japonya'da tepedeki insanlar askerlerdi, en ideal görüneni bir Daimyo ya da savaşan bir şövalye idi.

Yani Japonya Çin'den aldığı pek çok şeyi kendisine uyarladı, onları kendisine göre şekillendirdi. Arada özel temaslar ve Çinli gemilerle yapılan ticari ilişkiler sürdü. Bu 1243'te kesintiye uğradı çünkü Moğollar Çin'e ve Kore'ye gelmişlerdi. Moğollar Japonya'yı da istila etmeye kalkıştılar ama geri püskürtür-

düler. Yani Asya'nın görünümünü boydan boya değiştiren, Avrupa'yı sarsan Moğollar Japonya'da belirli bir iz bırakamadılar.

Eski Japon resmi yıllıklarında ilk pamuk bitkisinin ülkeye gelişi ile ilgili bir öyküye rastlanır. Japon kıyılarında deniz kazasına uğramış kimi Hintlilerin ülkeye MS 799'da pamuk tohumlarını getirdiği söylenir. Çay bitkisi daha sonra geldi. Bir Budist rahibin 1191'de tohumlarını Çin'den getirdiği çay bitkisi kısa sürede yaygınlaştı. Çay içimi ince porselenlerin üretimi için bir talep yarattı. Çay içimi günümüzde Japonya'da bir güzel sanat olarak kabul edilir. Gelişkin törenler yapılır. Japonya'ya gidince çayı uygun biçimde yudumlamalısn yoksa bir ölçüde barbarlığın izlerinin sende sürüp gittiğine hükmederler.

İNSANIN ARAYIŞI

10 Haziran 1932

Sana dört gün önce Bareilly Gaol'dan yazdım. Tam da o akşam eşyalarımı toplamam gerektiği, hapisten çıkacağım söylendi; serbest bırakılma değil, bir başka hapis haneye transfer edilmek üzere. Dört ayı barakada birlikte geçirdiğim arkadaşlarıma veda ettim, içeriye son bir kez göz attıktan sonra, bir süreliğine de olsa, dış dünyayı görmek üzere kapıya doğru yürüdüm. Öteki hapis haneye götürülen iki kişiydik. Bir arabanın içinde, doğaya terkedilmiş küçük bir istasyona kadar 80 km boyunca yol aldık. Bu yolculuktan çok hoşnut kaldım. Aylarca süren inzivadan sonra, akşamın serinliğini duyumsamak, hayalet gibi görünen ağaçları, yarı karanlıkta oraya buraya hareket eden insanları, hayvanları görmek çok keyifliydi.

Dehra Dun'a getirildik. Sabahın erken saatlerinde trenden alındık, arabaya bindirildik, gün batımından önce yolumuzun sonundaki hedefe ulaştık. Küçük Dehra Dun Hapishanesi Bareilly'den daha iyi. Çok sıcak değil, çevreleyen duvarlar da o kadar yüksek olmadığı için ağaçların üst dalları görünüyor. Hatta uzaktan gördüğüm palmyelerin yaprakları bana Sri Lanka'da olduğum izlenimi veriyor. Dalları engellediği için ağaçların gerisindeki dağları göremiyorum ama onların yanı başında olmak insana iyi geliyor.

Bu mektupları sen Mussoorie'deyken üç yıl önce yazmaya başladım. Bu üç yıl içinde ne kadar çok şey oldu; dahası sen de büyüdün. Bu mektuplara, çoğunlukla hapishaneden yazmaya devam ettim. Yazdıkça bu mektupların seni ilgilendirmeyeceği, hatta sana bir yük olacağı korkusu içime düştü. Peki, o zaman niye yazmaya devam ettim? Dünyamızın adım adım nasıl değiştiğini, geliştiğini, kalkındığını, kimi zaman açıkça geriye gittiğini, geçmişin canlı

görüntülerini önüne koyarak sana anlatmak istemiştim; eski uygarlıklardan bazı şeyleri, onların nasıl yükseldiklerini ardından gerilediklerini görmeni istemiştim; tarihin ırmağının bir çağdan ötekine nasıl akıp gittiğini, hâlâ bilin-medik bir yerlere doğru koştuğunu gözünün önünde canlandırmanı istemiştim. Mussoorie günlerinde ateşin, tarımın nasıl keşfedildiğini, insanların kentlere nasıl yerleştiklerini, işbölümünü konuştuğumuzu hatırlıyor olmalısın.

Ne var ki gelişip ilerledikçe, imparatorluklarla, benzeri yapılarla daha çok iç içe geçtik, çoğu kez yolumuzu kaybettik. şimdiye kadar tarihin yüzeysel bir taramasını yaptık. Geçmişte olup bitenlerin ana hatlarını, iskeletini önüne koydum, onu ete kemiğe büründürme gücünü kendimde bulmak istedim. Korkarım bu güce sahip değilim, iş gelip senin hayal gücünü çalıştırmana dayanıyor. Peki ama geçmiş birçok iyi kitaptan okuyup öğrenebileceğine göre, ben neden yazmaya devam ediyorum? Zaman zaman bocalasam da yazmaya devam ettim, sanıyorum yazmaya devam edeceğim. Sana verdiğim sözü hatırlıyorum, o sözümü tutacağım. Ama bundan da önemlisi, oturup yazdığım zaman senin yanı başımda olduğunu, birbirimizle konuştuğumuzu hayal ediyorum.

Yukarıda belirttiğim gibi insanoğlunun izini sürerken, onu balta girmemiş ormanlarda düşe kalka ilerlediğini görüyoruz. Yüz binlerce yıla yayılan uzun bir süreçti bu. Ama onu yeryüzünün insandan önceki tarihi ile kıyaslarsan, sürenin kısalığını daha iyi anlarsın. Bizim için insan, doğal olarak, kendisinden önce var olan büyük hayvanlardan daha ilginçtir; ilginçtir çünkü ötekilerin yapamadıklarını yaptı, beraberinde yeni bir şey getirdi. Bu şey, bulup çıkarma, öğrenme merakıydı. Bu nedenle ilk günden itibaren insanın arayışı başladı. Küçük bir çocuğu, onun yeni, harika dünyaya nasıl baktığını, şeyleri ve insanları nasıl tanıdığını, nasıl öğrendiğini gözlemle. Küçük bir kıza bak. Sağlıklı, uyanık biriye birçok şey hakkında pek çok şey soracaktır. Tarihin şafağında, insanlık daha gençken; dünya yeni, harika ama bir bakıma ürkütücüyken, gözlerini çevresinde olup bitenlere dikmiş, sorular sormuş olmalı. Kendisinden başka kimi sormuş olabilir? Yanıt verebilecek kimse de yoktu. Ama onun yanında harika küçük bir şey -akıl- vardı; aklının yardımı ile yavaş yavaş, acılı bir süreçten geçerek tecrübelerini ve onlardan çıkardığı dersleri biriktirmeye karar verdi. Kısacası ilk zamanlardan günümüze kadar insanın arayışı sürüp gitti. İz sürmeye devam ettikçe, önünde göz alabildiğince uzanan birçok yeni yol keşfediyor; bu yollar ona arayışının sona ereceğı noktadan -eğer bir son varsa- hâlâ ne kadar uzakta olduğunu gösteriyor.

İnsanın arayışı neydi? Nereye yöneliyordu? İnsan, binlerce yıl boyunca bu sorulara yanıt aradı. Din, felsefe ve bilim bunları ele alarak, birçok yanıt verdiler, bunlarla kafanı şişirmeyeceğim çoğunu ben de bilmiyorum. Ana hatlarıyla şunu söyleyebilirim: Din verdiği bütünlüklü, dogmatik yanıtta akla pek dikkat etmedi, insanları aldığı kararlara itaate zorladı. Bilim kuşkucu ve bocalayıcı yanıtlar verdi çünkü olayları dogmatizme etmemek, deneyi, insan aklında mantığı esas almak onun doğasında vardır. Şunu ayrıca belirtmem bilmem gerek var mı: Benim tercihim bilimden, bilimsel yöntemlerden yanadır.

İnsanın arayışı hakkındaki sorulara güven içinde yanıt vermek mümkün olmayabilir. Ama bu kendini arayışı iki çizgiye büründü. İnsan hem dış hem de iç dünyaya baktı. Hem doğayı hem de kendisini anlamaya çalıştı. Aslında arayış tekti, aynıydı, çünkü insan doğanın parçasıdır. "Kendini bil" demişti Hintli ve Atinalı filozoflar; Upanishadlar eski Aryan yerlilerinin sahip olduğu bilgiden sonra girilen sonsuz ve harikulade çabaların kayıtlarını içerir.

Doğa hakkındaki öteki bilgi bilimin özel alanına girer ve bizim modern dünyamız bu alandaki büyük gelişmelere tanıktır. Bilim, gerçekten de, kanatlarını daha da ilerilere uzatıyor, bu arayışın iki çizgisini sırtlanıyor, onların eşgüdümünü sağlıyor. Çok uzaktaki yıldızlara güvenle bakıyor, maddeyi oluşturan, sürekli hareket halindeki küçük şeyler -elektronlar, protonlar- hakkında bize harikulade şeyler anlatıyor.

İnsan akli, keşif yolculuğunda uzun bir yol kat etti. Doğayı anlamanın yollarını öğrenince, ondan daha çok yararlandı, onu kendi istediği yönde kullandı sonuçta daha çok güç kazandı. Ne var ki, bu yeni gücü kullanmanın her zaman için doğru yolunu bulamadı, sık sık kötüye kullandı. Bilim, insanlar tarafından, kardeşlerini öldürmek için, korkunç silahlar üretmek, çok emek harcayarak inşa ettiği uygarlığı tahrip etmek için kullanıldı.

İSA'DAN SONRAKİ İLK BİNİNCİ YILIN SONU

11 Haziran 1932

Seyahatimizin bu noktasında biraz durup çevremize göz atmamızda yarar var. Nerelere kadar gittik, şimdi neredeyiz? Dünya neye benziyor? Alaattin'in Uçan Halısı'nın bir köşesine ilişip o günün dünyasının değişik kesimlerine bir göz atalım.

Hristiyanlık döneminin ilk bin yılında dolaşıp durduk. Çin'i Sung hanedanının yönetiminde görüyoruz. Büyük Tang hanedanı sona erdi; Sunglar, içerdeki karışıklıklarla ve kuzey barbarları Khitanlılar'dan gelen dış saldırılarla boğuştu. 150 yıl boyunca uğraştılar ama ardından yorgun düşerek öteki barbar kavimlerin Altın Tatarların ya da diğer adıyla Kinlerin yardımını aradılar. Kinler gelip kalıcı olunca, zavallı Sunglar güneye, Güney Sunglar'ı olarak 150 yıl geçirecekleri topraklara kaydılar. Bu arada güzel sanatlar, resim, porselen yapımı serpilip gelişti.

Uzun bir bölünme ve çatışma döneminin ardından Kore'de MS 935'te kurulan bağımsız birleşik krallık, uzun yıllar, yaklaşık 450 yıl ayakta kaldı. Kore, uygarlığının büyük bölümünü, sanatı ve yönetim biçimini Çin'den aldı. Din ve sanatın bir bölümü de, Kore'ye, Japonya'ya olduğu gibi, Çin üzerinden Hindistan'dan geldi. İyice doğuda yer alan, Asya'nın bekçisi görünümündeki Japonya, dünyadan bir ölçüde kopukluğun izlerini üzerinde taşıyordu. Fujiwara ailesi en üstte idi, bir süre öncesine kadar bir kabile şefinin biraz iricesi olan imparator, gölgede kalmıştı. Ardından Shogun boy gösterdi.

Malezya'da Hint kolonileri gelişti. Göz kamaştırıcı Angkor, Kamboçya'nın başkentiydi ve bu devlet gücünün ve gelişiminin doruğundaydı. Sumatra'da Sri Vijaya, bütün doğu adalarını denetim altında tutan ve aralarındaki yoğun ticareti yürüten Büyük Budist İmparatorluğu'nun başkentiydi. Doğu Cava'da,

kısa süre içinde büyüyecek ve Sri Vijaya ile ticarette rekabete girecek bağımsız bir Hindu devleti vardı.

Hindistan'da güney ve kuzey eskisine göre birbirinden daha çok kopuk haldeydi. Kuzey'de Gazneli Mahmud sürekli olarak yayılıyor, yakıp yıkıyor, yağmalıyordu. Çok sayıda zenginliği alıp götürdü, Pencap'ı krallığına bağladı. Güneyde Chola İmparatorluğu'nun Rajaraja ve oğlu Rajendra'nın yönetimi altında genişlediğini ve yayıldığını görüyoruz. Hindistan'ın güneyine hâkim olan bu güçlerin donanmaları Arap Denizi'nden Bengal Körfezi'ne kadar yayıldılar. Seylan'a, Güney Birmanya'ya ve Bengal'a seferler düzenlediler ve fetihlere giriştiler.

Batı ve orta Asya'da Abbasi devletinin kalıntılarını görüyoruz. Gelişimini ve güçlenmeyi sürdüren Bağdat yeni bir yönetici grubun, Selçuklu Türkleri'nin yönetimi altına girdi. Ama eski imparatorluk birçok devlete bölünmüştü. İslam bir imparatorluk olmaktan uzaklaşmış, birçok ülkenin ve halkın dini haline gelmiştir. Abbasi İmparatorluğu'nun yıkıntılarından Gazneli Mahmud'un yönettiği ve ona dayanarak Hindistan'a çullandığı krallığı doğmuştu. Bağdat İmparatorluğu'nun parçalanmış olmasına rağmen, Bağdat'ın kendisi, uzaktaki sanatçıları ve eğitilmiş kişileri çeken büyük bir kent olmaya devam etti. Bu dönemde, Orta Asya'da Buhara, Semerkant, Belh vb. birçok kent gelişimini sürdürdü. Bu kentler arasında yaşanan yoğun ticari faaliyet, boydan boya Asya'ya yayılacaklardır. Günümüzde bile, Orta ve Batı Asya'daki hâkim ırklar göçerlerden üremişlerdir. Çinliler onları Batı'ya sürünce bazıları Avrupa'ya yöneldi bazıları güneye Hindistan'a indi. Batıya sürülen Selçuklu Türklerinin Bağdat İmparatorluğu'nun hazineleri üzerine oturduğunu, Konstantinopolis'teki Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırdığını ve onu yenilgiye uğrattığını görüyoruz.

Asya'yla ilgili bu kadar... Kızıl Deniz'in çaprazında Bağdat'tan bağımsız Mısır yer alıyordu. Dönemin Müslüman yöneticisi kendisini ayrı bir halife ilan etmişti. Kuzey Afrika da bağımsız bir Müslüman yönetimi altındaydı. Cebelitarık Boğazı'nın ötesinde İspanya'da da bağımsız bir Müslüman devleti vardı: Kurtuba Emirliği. İspanya'nın, iktidara geldiğinde Abbasi halifesine boyun eğmeyi reddettiğini biliyorsun. O zamandan beri bağımsız kaldı. Fransa'yı fetih girişimleri, Charles Martel tarafından engellendi. Şimdi sıra İspanya'nın kuzeyindeki Hristiyan devletlerinin Müslümanlara saldırmasına gelmişti; zaman ilerledikçe daha büyük bir güvenle saldırmaya başladılar.

Sözünü ettiğimiz yıllarda Kurtuba Emirliği, uygarlıkta ve bilimde Avrupa devletlerinin çok önündeki büyük ve ilerici bir devlettir.

İspanya'yı dışarda tutarsak, Avrupa, bir dizi Hristiyan devlete bölünmüştü. O yıllarda Hristiyanlık, kıtanın dört bir yanına yayılmış kahramanlardan, tanrılardan, tanrıçalardan oluşan eski din, Avrupa'dan tümüyle yok olmuştu.

Avrupa'nın modern ülkelerinin şekillendiğini görüyoruz. Fransa Hugh Capet altında MS 987'de ortaya çıktı. İngiltere'de denizdeki dalgalara hükmetmekle ünlü Danimarkalı Canute 1016'da başa geldi. Onun ardından, 50 yıl sonra, fatih William Normandiya'dan geldi. Almanya Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun parçasıydı ama birçok küçük devlete bölünmesine rağmen, kesinlikle ayrı bir ülke olarak şekillenmeye başlamıştı. Doğuya doğru yayılan Rusya gemileriyle sık sık Konstantinopolis'i tehdit ediyordu. Bu Rusya'nın Konstantinopolis'e duyduğu, gözlerini kamaştıran, garip ilginin başlangıcıydı. Tam bin yıl boyunca bu büyük kente göz dikmiş ve sonunda ona Büyük Savaş'ın ardından sahip olmayı düşlemişti. Ama birden çıkagelen Devrim, Rusya'nın planlarını altüst etti.

900 yıl önceki Avrupa haritasında Polonya'yı, Macarların yaşadığı Macaristan'ı Bulgar ve Sırp krallıklarını da göreceksin. Ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun birçok düşman tarafından kuşatılmış ama hâlâ varlığını sürdüren halini göreceksiniz. Ruslar saldırdı, Bulgarlar kaygılandırdı ve Normanlar denizden sürekli tacizde bulundu; sonunda en tehlikelileri, Selçuklu Türkleri onu can alıcı yerinden tehdit ettiler. Ama bütün bu düşmanlara ve güçlülere karşın, Bizans daha 400 yıl ayakta kalacaktı. Konstantinopolis'in şaşırtıcı direnişi, kısmen, kentin konumunun gücü ile açıklanabiliyordu. Kent o kadar iyi konumlanmıştı ki, düşmanın onu alması güçtü. Bir başka nedeni Yunanların bir başka savunma yöntemini keşfetmiş olmalarıydı. "Rum Ateşi"¹ adı verilen yönteme göre, madde suyla temasa geçince ateş alıyordu. Konstantinopolis halkı Rum Ateşi sayesinde kenti istila etmeye gelen ordulara, donanmalarını Boğazdan geçerken ateşe vererek, çok zarara uğrattılar.

Hıristiyanlıktan bin yıl sonra Avrupa haritası bu durumdaydı. Normanların ya da Kuzeylilerin gemileriyle gelerek Akdeniz'in kıyılarındaki kentleri ve açık denizdeki gemileri taciz edip yağmaladıkları da görülüyordu. Başarı elde ettikçe saygı görüyorlardı. Fransa'da Batı'da Normandiya'da yerleşmişlerdi. İngiltere'yi Fransa'daki üslerinden yola çıkarak fethetmişlerdi. Sicilya Adası'nı Müslümanlar'ın elinden aldılar, Güney İtalya'ya kattılar böylece Sicilya Krallığı ortaya çıktı.

Avrupa'nın merkezinde Roma'nın kuzeyinde tek başlı birçok devletten oluşan Kutsal Roma İmparatorluğu yayılıyordu. Roma imparatoru ile Roma'daki Papa arasında hâkimiyet konusunda sürekli bir itiş kakış yaşanıyordu. Kimi zaman imparator kimi zaman Papa öne çıktı ama giderek Papalar güçlerini artırdılar. Ellerindeki aforoz tehdidi, korkunç bir silahtı. Papa, kibirli bir impa-

1 Rum Ateşi (Bizans Ateşi, Roma Ateşi, Grejuva Ateşi, Yunan Ateşi, Vahşi Ateş, Sıvı Ateş): Kızgın kömür, kükürt ve zift karışımından oluşan bir karışımdır. Daha sonra MS 660'larda zift, reçine, kükürt, nafta, kireç ve güherçile ile zenginleştirilmiştir. Su eklendikçe alevi artar.

ratorun burnunu sürtmek için, af dilemek üzere çıplak ayakla Canossa'daki evine kadar yürüyerek gelmesini ve Papa'nın kendisini kabulünü beklemesini şart koşmuştu.

Biz Avrupa'nın bu ülkelerinin insanların çok değişik giyinip kuşandığını görüyoruz ama o günlerde bugünkü hallerinden çok daha farklıydılar, özellikle halkları. Kendilerine Fransız, Alman, İngiliz adını vermiyorlardı. Yoksul üreticiler çok sefil durumdaydılar, ülke ya da coğrafya hakkında bir bilgiye sahip değillerdi. Bildikleri tek şey lordlarının serfleri ve lordlarının isteklerini yerine getirmek zorunda oldukları idi. Kim olduklarını sorduğunuzda, soylular, şu ya da buranın lordu ya da daha üst bir lordun ya da kralın hamisi olduklarını söylüyorlardı. O sıralarda Avrupa'nın tümüne yayılmış olan feodal sistem böyle bir şeydi. Giderek, Almanya'da ve özellikle Kuzey İtalya'da kalabalık kentlerin büyüdüğünü görüyoruz. Paris de o sıralarda önde gelen bir kentti. Bu kentler alışverişin ve ticaretin merkeziydi; dahası buralarda servet yoğunlaşması yaşıyordu. Kentler feodal lordları sevmezler, ikisi arasında her zaman için bir çekişme vardır ama sonunda para konuşur. Özel kişiler, lordlara açtıkları kredinin yardımı ile ayrıcalıklar ve güç satın aldılar. Ve yavaş yavaş, kentlerde, feodal sistem ile uyuşmayan yeni bir sınıf gelişti. Böylece, Avrupa'daki sistemlerin feodal kalıplara göre bölündüğünü görürüz; Kilise bile takdislerini ve yapıtımlarını bu düzen çerçevesinde yapıyordu.

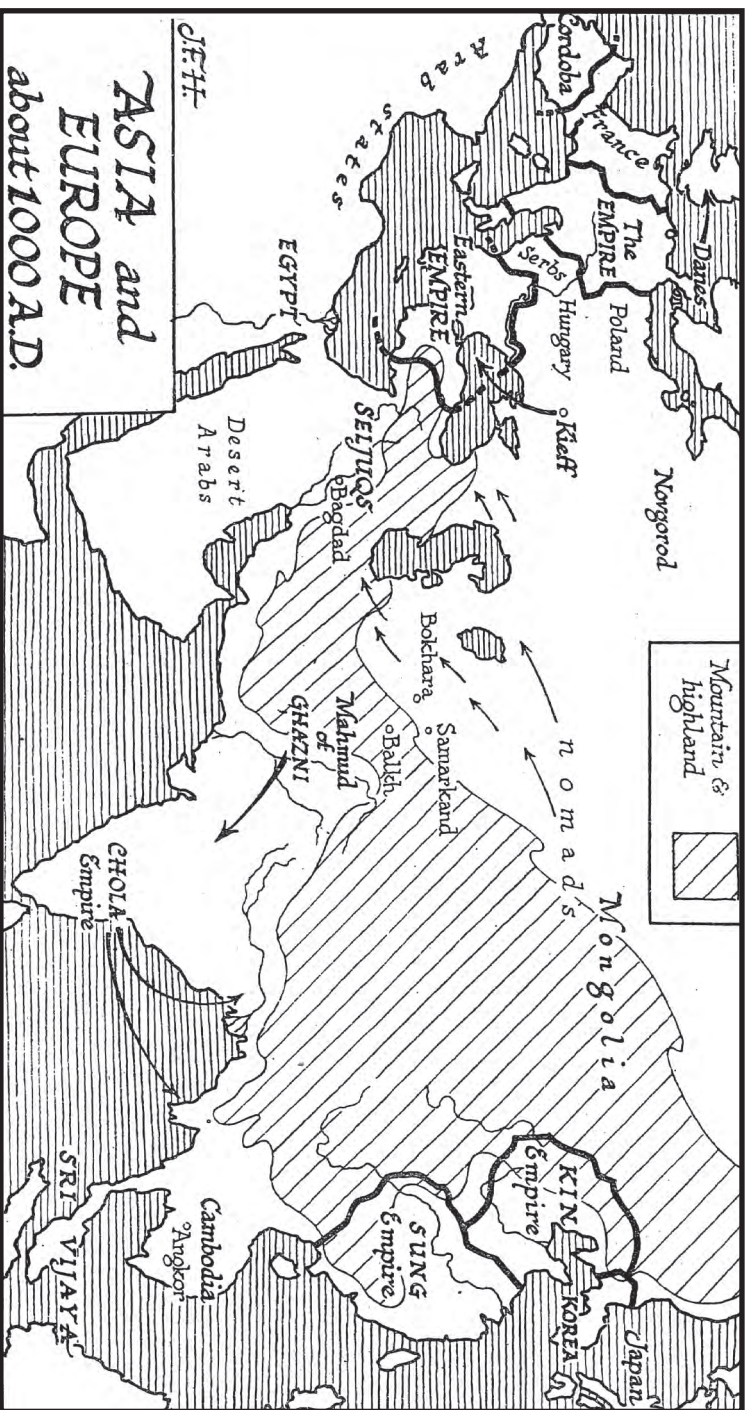
Bir milliyet duygusu yoktu. Avrupa'nın hemen tamamında, özellikle üst sınıflarda belli bir Hristiyan dünyası yani Avrupa'nın Hristiyan uluslarını bir araya getiren bir duygu vardı. Kilise bu düşüncenin yayılmasına katkıda bulundu çünkü bu Kilise'yi güçlendirdi ve giderek tartışmasız biçimde Batı Avrupa'daki Kilise'nin başı olan Roma'daki Papa'nın gücünü artırdı. Hatırlayacaksınız, Roma Konstantinopolis'ten, Doğu Roma İmparatorluğu'ndan kopmuştu. Konstantinopolis ortodoksluk üzerindeki etkisini sürdürüyordu, Rusya da dinini Bizans'tan almıştı. Papa Rum Ortodokslar tarafından tanınmıyordu. Ama tehlike gelip kapıyı çaldığında, yani Konstantinopolis düşmanlarca ve özellikle Selçuklu Türkleri tarafından kuşatıldığında, Bizans gururunu ve Roma'ya nefretini bir yana bıraktı, Papa'dan Müslümanlara karşı yardım talep etti. O sırada Roma'da, daha sonra 7. Gregory adını alacak olan büyük bir Papa vardı. Alman imparatorunun çıplak ayak kapısına dayandığı Papa buydu.

O yıllarda Hristiyan Avrupa'nın düşlerini bir başka olay ateşlemişti. Birçok Hristiyan İsa'dan bin yıl sonra dünyanın sonunun geleceğine inanmıştı. Birçoğu topraklarını satıp savıp, dünyanın sonunu beklemek üzere Filistin'e göçtü. Ama dünyanın sonu gelmedi. Kudüs'e göçenlerin binlercesi Türkler'in kötü muamelelerine ve eziyetlerine maruz kaldı. Aşağılanmış halde, öfke içinde, Avrupa'ya döndüler, kutsal Topraklarda acı çekenlerin öykülerini yaydılar. Ünlü bir keşiş,

özellikle Peter Hermit,² kutsal Kudüs kentinin Müslümanlar'dan kurtarılması için halka vaazlar verdi. Aşağılanma duygusuna tepkilerin ve heyecanın Hristiyanlar arasında yaygınlaştığını gören Papa hareketin başına geçmeye karar verdi.

Tam da bu sırada Konstantinopolis'ten kâfirlere karşı yardım çağrısı gelmişti. Şimdi, Katolik olsun, Rum Ortodoks olsun bütün Hristiyanlar, ilerleyen Türklere karşı mevzilenmiş gibiydiler. Büyük Kilise Konsili, 1095'te, Kutsal Kudüs kentinin Müslümanlardan kurtarılması için kutsal savaş ilan etmeyi kararlaştırdı. İşte Haçlı seferleri yani Hristiyanlığın İslam'a ya da haçın hilale karşı savaşı böyle başladı.

2 Peter Hermit ya da Keşiş Pierre (1050-1115): Fransız bir keşiş. Hristiyanları, Müslümanlara karşı savaşa sürükleyen Fransız vaizdir.

ASYA VE AVRUPA'YA FARKLI BİR BAKIŞ

12 Haziran 1932

İsa'dan sonraki 1000 yıllık kısa dünya incelememizi -Asya, Avrupa ve biraz da Afrika- tamamladık. Şöyle, kabaca bir göz atalım.

Asya: Hindistan'ın ve Çin'in eski uygarlıkları sürüyor, çiçek açmaya devam ediyor. Hint kültürü Malezya'ya, Kamboçya'ya yayıldı ve orada zengin meyve-lerini verdi. Çin kültürü Kore'ye, Japonya'ya ve bir ölçüde Malezya'ya yayıldı. Batı Asya'da Arap kültürü Arabistan'da, Filistin'de Suriye'de, Mezopotamya'da üstün geldi; İran'da Eski İran ve yeni Arap kültürünün bir karışımı görülüyor. Orta Asya ülkelerinin bazıları da iç içe geçmiş İran, Arap kültürünü içlerine taşımakla birlikte, onlar da Çin ve Hint kültürlerinden etkileniyorlar. Bütün bu ülkelerde üst düzeyde bir uygarlık mevcut; ticaret, öğretim ve sanatlar gelişiyor; büyük kentler çoğalıyor. Ünlü üniversiteler değişik yerlerden öğrenci çekiyorlar. Sadece Moğolistan'da ve Orta Asya'nın bazı kesimlerinde ve Kuzeyde Sibiry'a da uygarlık düzeyi düşüyor.

Avrupa: İlerici Asya ülkeleri ile kıyaslandığında gerilik ve yarı barbarlık göze çarpıyor. Eski Yunan-Roma uygarlığı uzak geçmişin anılarında kaldı. Öğrenim geriliyor, sanatlar geri planda kalıyor ve fazla göze batmıyor. Ve ticaret Asya'nın çok gerisinde... Sadece iki yer ışıltıyor; Araplar'ın yönetimindeki İspanya, Araplar'ın büyük günlerinin geleneğini yaşıyor, öte yandan Avrupa ile Asya arasına kurulu Konstantinopolis, yavaş bir gerileme içinde olsa bile, büyük ve kalabalık kenttir. Avrupa'nın büyük bölümünde sık sık kargaşa yaşanır. Hâkim feodal sistemin altında, her şövalye ve lord bir bakıma bölgesinin kralıdır. Bir zamanlar imparatorluğun başkenti olan Roma bir büyük köye dönüşmüştür, hayvanlar Kolezyum'da yaşamaya başlamıştır. Ama yeniden büyümektedir.

Yani, İsa'dan sonraki bin yılda Avrupa ile Asya kıyaslandığında, sonuç Asya'nın lehine olacaktır.

Şimdi, olaya bir başka türlü bakalım ve şeylerin su altındaki kısımlarını görelim. Yüzeysel bir gözlemcinin düşlediğinden farklı olarak, Asya'da her şeyin çok iyi gitmediğini saptıyoruz. Uygarlığın iki beşiği Hindistan ve Çin'de sıkıntılar baş gösterdi. Sıkıntılar sadece dışardan gelen fetihlerden kaynaklanmıyor, daha gerçek sıkıntılar iç yaşamı etkileyen güçlerden geliyordu. Batıda Araplar büyük güçlerinin sonuna ulaştılar. Selçukluların güçlendikleri doğru ama onların yükselişi esas olarak savaşçı niteliklerine dayanıyordu. Onlar, Çinliler, Hintliler, Persler ya da Araplar gibi Asya'nın kültürünü değil, Asya'nın savaşçı niteliklerini temsil ediyorlardı. Asya'da hemen her yerde eski kültürlü ırklar geriliyor gibiydi. Kendilerine olan inançlarını yitirdiler ve savunmaya geçtiler. Enerji dolu yeni halklar ortaya çıktı, Asya'daki eski ırkları fethettiler Avrupa'yı bile tehdit eder hale geldiler. Fakat bunlar kendileri ile birlikte yeni bir uygarlık dalgası ya da kültürel yeni bir atılım getirmediler beraberlerinde. Eski ırkla onları yavaşça uygarlaştırdı ve fatihlerini özümsemi.

Yani Asya'nın büyük bir değişim içine girdiğini görüyoruz. Bir yandan eski uygarlıklar sürer ve güzel sanatlar gelişirken, lüks artar ve incelirken, uygarlığın nabızı yavaşlıyor, yaşamın soluğu giderek zayıflıyordu. Bunlar daha uzun süre devam edecektir. Bunun biri kesintisi ve sonu yok; Moğolların geldiği Arabistan ve Orta Asya dışında. Çin'de ve Hindistan'da, seyretmesi çok güzel olan ama cansız bir tablo gibi görünen eski uygarlıklar giderek boyalı bir tabloyu andırıyorlar, yani bu uygarlıklarda bir yavaşlama görülüyordu...

Uygarlıklar, tıpkı imparatorluklar gibi, esas olarak dışardan gelen düşmanın gücüyle değil, içlerindeki zafiyetten ve bozulmadan yıkılırlar. Roma barbarlar yüzünden yıkılmadı; Barbarlar, zaten ölmüş bir şeyi yerle bir ettiler. Kolları ve bacakları kesildiğinde, Roma onları yenecek gücünü çoktan yitirmişti. Bu sürecin bir benzerini Çin'de Hindistan'da ve Arapların durumunda görüyoruz. Arap uygarlığının çöküşü hızlı oldu, tıpkı yükselişi gibi. Hindistan'da ve Çin'de süreç çok uzun sürdü, aşırı uzun süren bu süreci saptamak da kolay değildir.

Bu süreç Gazneli Mahmud Hindistan'a gelmeden çok önce başlamıştı. Bu değişimi insanların zihninde görebiliriz. Hint halkı, yeni düşünceler ve fikirler yaratacağına, daha önce yapılmış olanları yinlemekle ve kopyalamakla uğraştı. Kafaları hâlâ yeteri kadar iyi çalışıyordu ama çok eskilerde söylenmiş ve yazılmış olanları yorumlamakla ve açıklamakla geçirdiler vakitlerini. hâlâ çok güzel yontular yapıyorlardı ama ayrıntıya boğulmuşlardı. Özgünlük yoktu, atılgı ve soylu çizgilerin olmadığı gibi. Zarafet, sanat ve lüks zenginlerin arasında varlığını sürdürdü ama genel olarak emekçi halkın yoksulluğunu hafifletmek ve üretimi artırmak için pek bir şey yapılmıyordu. Bütün bunlar uygarlığın soldu-

ğunun işaretleridir. Bu belirtiler ortaya çıkınca, bir uygarlığın yaşamının sonlandığından emin olabilirsiniz; tekrar ve kopya değil, yaratıcılık yaşam belirtisidir.

O sıralarda bu türden süreçler Çin'de ve Hindistan'da açığa çıkmıştı. Beni yanlış anlamayın. Çin'in ve Hindistan'ın bu nedenle varlığını yitirdiğini ya da barbarlığa geri döndüğünü söylemek istemiyorum. Çin'in ve Hindistan'ın sahip olduğu eski yaratıcı enerjinin tükendiğini ve bu ülkelerin kendilerini yenileyemediğini söylemek istiyorum. O enerji kendini değişen koşullara uyarlayamadı. Ancak kendini ayakta tutabildi. Bu her ülkenin ya da uygarlığın başına gelir. Bazen büyük yaratıcı çabalar ve büyüme dönemleri, bazen de tükeniş dönemleri yaşanır. Çin'de ve Hindistan'da tükenişin o kadar uzun sürmüş ve dahası, hiçbir zaman tamamlanmamış olması şaşırtıcıdır.

İslam Hindistan'daki insani gelişime yeni bir itici güç getirdi. Bir ölçüde, uyarıcı işlevi gördü. Hindistan'ı sarstı. Fakat yapabileceğinden daha az fayda sağladı; bunun iki nedeni var: Yanlış yoldan geldi ve görece geç geldi. Gazneli Mahmud'un Hindistan'a akınlar düzenlemesinden yüzyıllar önce, Müslüman misyonerler Hindistan'a ayak basmışlar, iyi karşılanmışlardı. Barış içinde geldiler ve bazı başarılar kazandılar. İslam'a karşı pek; hatta hiç kötü duygular görülmedi. Ardından Gazneli Mahmud ateşle ve kılıçla geldi; bir fatih sıfatıyla yağmalayan ve öldüren geliş biçimi Hindistan'da İslam'ın şöhretini, bir başka şeyle kıyaslanmayacak kadar zedeledi. O da, öteki fatihler gibiydi, katlediyor, yağmalıyor, dini fazla dikkate almıyordu. Fakat akınları, çok uzun süre, Hindistan'daki İslam'ı gölgeledi, halkın onu sakın biçimde kavramasını güçleştirdi. Bu birinci nedendi, ötekisi; geç geldi. Yola çıktıktan 400 yıl sonra geldi; bu uzun süre içinde bir şekilde tükenmiş ve yaratıcı enerjisinin bir bölümünü büyük ölçüde tüketmişti. Eğer Araplar Hindistan'a erken dönemde İslam'la gelmiş olsalardı, yükselen Arap kültürü eski Hint kültürü ile karışacak her ikisi büyük sonuçlar doğurabilecek etki-tepki ilişkisi içine girecekti. Bu iki kültürel ırkın karışımı olacaktı ve Araplar dinsel alandaki hoşgörülerini ve akılcılıklarıyla ünlenmiştiler. Gerçekten de bir dönemde, Bağdat'ta halifenin himayesindeki bir ortamda bütün dinlerden insanlar ve dinsiz insanlar bir araya gelerek, her türlü olayı salt akılcılık açısından tartışıyorlardı. Fakat Araplar Hindistan'ın içlerine kadar gelmediler. Sind'de durdular, Hindistan onlardan az etkilendi. İslam Hindistan'a Türkler Arapların kültürel hoşgörüsünü taşımayan ve öncelikle asker olan Türkler ve ötekiler tarafından taşındı. Yine de, ilerleme ve yaratıcı çabalar için, Hindistan'a yeni bir atılım gelmişti. Bunun ülkeye nasıl yeni bir yaşam getirdiğini ve ardından nasıl denemelere yol açtığını ilerde göreceğiz.

Hint uygarlığının zayıflamasının bir başka sonucu artık apaçık ortaya çıkmıştı. Dışardan saldırıya uğrayınca, kendini yükselen dalgaya karşı çevresinde

bir kabuk öreerek savunmaya kalkıştı; nerdeyse kendini hapsedti. Bu da bir kez daha bir korku ve zafiyet işaretiydi. Ve ilaç hastalığı daha da artırdı. Gerçek hastalık yabancı istila değildi, durgunluktu. Bu sıkışıp kalma sonucunda durgunluk arttı ve büyümenin bütün yollarının önü tılandı. Daha sonra göreceğiz; Çin de kendine göre aynı şeyi yaptı, Japonya'da. Tıpkı bir istiridye kabuğu gibi kapalı bir toplumda yaşamak, oldukça tehlikelidir. Orada taşlaşırız, yeni soluklara ve fikirlere kapalı kalırız. Temiz hava, bireyler için olduğu gibi toplumlar için de gereklidir.

Asya için bu kadar. Avrupa, gördük, o sıralarda geriye, kargaşa içindeydi. Fakat bütün o düzensizliğin içinde, en azından dinamizm ve hayat seçilebiliyordu. Asya geriliyor, Avrupa yükseliyordu. Ama Asya'nın düzeyine yaklaşabilmek için, daha çok yol kat etmesi gerekiyordu.

Günümüzde Avrupa hâkimdir ve Asya acılar içinde özgürlük için mücadele ediyor. Ama bir kez daha, yüzeysel bakmayalım. Asya'da yeni bir enerji, yeni bir yaratıcı düşünce ve yeni bir yaşam göreceksin. Asya yeniden ayakta ve en ufak bir tereddüt yok. Ve Avrupa, daha doğrusu Batı Avrupa, büyüklüğüne rağmen, yozlaşma belirtileri gösteriyor. Avrupa uygarlığını tahrip edecek kadar güçlü barbarlar yok artık. Buna karşılık uygar halkların kendileri barbarca davranırlar; böyle davranırlarsa uygarlık kendini tahrip edebilir.

Asya ve Avrupa'dan söz diyorum ama bunlar salt coğrafi deyimlerdir ve karşımıza çıkan sorunlar salt Asya'nın ve Avrupa'nın sorunları değildir, dünyanın, insanlığın sorunlarıdır. Ve bunları bütün insanlık için çözüme kavuşturamaz isek, sorunlar yaratmayı sürdüreceklidir. Böylesi bir çözümün tek karşılığı yoksulluğu ve sefaleti her yerde bitirmektir. Bu uzun zaman alabilir ama bu hedefi önümüze koymalı ve israfı ret etmeliyiz. Ancak o zaman, herhangi bir ülkenin ya da sınıfın sömürsünün söz konusu olmadığı, eşitli temelinde yükselen gerçek bir kültüre ve uygarlığa sahip olabiliriz. Böylesi bir toplum, kendini değişen koşullara uyarlayan ve üyelerinin işbirliği temelinde yükselen, yaratıcı ve ilerici bir toplum olacaktır. Ve bu toplum giderek dünyanın her yanına yayılmalıdır. Bu, eski uygarlıklarda görüldüğü gibi, çökme ve gerileme tehlikesi yaşamayacaktır.

Bunun içindir ki, Hindistan'ın özgürlüğü için mücadele ederken, büyük hedefimiz, bizim insanımızı olduğu kadar öteki halkları da kapsar biçimde, insanın özgürlüğü olmalıdır.

AMERİKA'DAKİ MAYA UYGARLIĞI

13 Haziran 1932

Bu mektuplarda dünya tarihinin izini sürmeye çalışıyorum. Ancak şu ana kadar bunun yansıması Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika tarihi şeklinde oldu. Amerika ve Avustralya'dan hiç bahsetmedim. Yine de seni başlarda Amerika'da da bir uygarlık olduğuna dair uyarımdım. Bu uygarlıkla ilgili çok şey bilinmiyor; doğrusu ben de gerçekten az bilgiye sahibim. Yine de sana burayla ilgili bir şeyler anlatma hevesime direnemiyorum; böylece belki yaygın yapılan bir hataya düşmez ve Kristof Kolomb'un oraya ulaşmasından önce Amerika'nın barbar bir ülke olduğunu düşünmezsin.

Muhtemelen, uzun bir zaman önce, henüz insan yerleşik hayata geçmemiş ve avcılık yapıyorken, Asya ve Kuzey Amerika arasında coğrafi bir bağlantı vardı. İnsan toplulukları ve kabileler, Alaska'yı kullanarak bir kıtadan diğerine geçmiş olmalıydı. Daha sonra bu bağlantı kesildi ve Amerika'daki insanlar kendi uygarlıklarını geliştirmeye başladılar. Unutma, bugüne kadar bildiğimiz gibi, Amerika'yı Avrupa ya da Asya ile bağlayan bir bağ yoktu. 16. yüzyılın sonunda Yeni Dünya¹ keşfedilene kadar da kayda değer hiçbir iletişim izi bulunmuyor. Amerika böylece Avrupa'daki ve Asya'daki gelişmelerden etkilenmeyen, kendine has bir kıtadır.

Amerika'da uygarlığın beşiği olarak üç yer görünüyor: Meksika, Orta Amerika ve Peru. Ne zaman başladıkları kesin olarak belirli değil, ancak Meksika takvimi MÖ 613 yılında bir günde başlıyor. Miladi takvimin ilk yıllarında, 2. yüzyıldan itibaren, zaten birçok şehrin geliştiğini görebiliyoruz. Bu yıl-

1 Yeni Dünya kavramı 15. yüzyılın sonlarından itibaren Amerika'nın keşfiyle Avrasya ve Afrika gibi eski kıtaların dışında yeni kıta Amerika'yı kastetmek için kullanılmıştır.

larda taş işçiliği, çanak çömlek, dokuma ve oldukça kaliteli boyacılık var. Bolca bakır ve altın da bulunuyor, ancak demir yok. Mimari gelişmekte ve şehirler inşaatçılıkta birbiriyle yarışmakta. Sanat, özellikle de heykel sanatı, birçok elle tutulur iz bırakmış ve gözle görülür bir güzelliğe sahip.

Bu uygarlık bölgelerinin her birinde ayrı ayrı devletler bulunuyordu. Farklı farklı diller ve bu dillerin dikkate değer yazınları vardı. İyi örgütlenmiş, güçlü hükümetler oluşmuştu ve kentli halk kültürlü ve entelektüeldi. Bu devletlerin hukuk sistemleri de ekonomik yapıları da oldukça gelişmişti. MS 960'da Uxmal kenti kuruldu. Bu kentin kısa sürede dönemin Asya kentleriyle karşılaştırılabilecek düzeyde geliştiği söylenir. Bunun gibi başka büyük kentler de vardı: Labua, Mayapan, Chaomultun.

Orta Amerika'nın üç lider devleti, şimdi "Mayapan İşbirliği" olarak anılan bir ittifak kurmuşlardı. Bu, İsa'nın doğumundan yalnızca 1000 yıl sonraydı. Yani, İsa'nın doğumundan bir milenyum sonra Orta Amerika'da uygar devletlerin güçlü bir birlikteliği vardı. Ancak bütün bu devletler ve Maya uygarlığının kendisi, bir keşiş istilasına uğramıştı. Astronomi en onurlu bilim koluydu ve astronomi bilgilerini kullanan keşişler halkın cehaletiyle oynuyorlardı: tıpkı Hindistan'daki milyonların güneş ve ay tutulmaları boyunca arınma ve oruç tutma gerekliliğine kandırılmaları gibi.

100 yıldan sonra Mayapan İşbirliği sona erdi. Ondan sonra toplumsal bir devrimin olduğu ve yabancı bir gücün sınırdan müdahalede bulunduğu görüldü. MS 1190 yılında Mayapan kenti yıkıldı. Ancak diğer büyük kentler ayakta kaldı. Bir başka 100 yılda başka insanlar sahneye çıktı. Bunlar, Meksika'dan Aztekler'di. 14. yüzyılın ilk zamanlarında Aztekler, Maya ülkesini fethettiler ve yaklaşık MS 1325 yılında Tenochtitlan kentini kurdular. Bu kent kısa sürede bütün Meksikalılar dünyasının başkenti ve kalabalık nüfusuyla Aztek İmparatorluğu'nun merkezi oldu.

Aztekler bir asker ulustu. Askeri kolonilere, askeri birliklere ve bir askeri yollar ağına sahiptiler. Onların, diğer devletleri hırgür çıkararak kendilerine bağlayacak kadar kurnaz oldukları bile söylenir. Eğer bölünürlerse onlara hükmetmek kolay olurdu. Bu, bütün imparatorlukların eski bir politikasıdır: Divide el impera! Böl ve yönet!

Zeki olmalarına rağmen Aztekler de diğer konularda keşişlerin etkisi altındaydılar; daha da kötüsü, dinleri tamamen insan kurban etmeye dayalıydı. Her yıl binlerce insan korkunç yöntemlerle kurban edilirdi.

Aztekler imparatorluklarını neredeyse 200 yıl boyunca kimsenin gözünün yaşına bakmadan yönettiler. Görünüşte imparatorlukta güvenlik ve huzur ortamı üst düzeydeydi, ancak halk aslında acımasızca sömürülüyor ve yoksullaştırılıyordu. Bu şekilde inşa edilen ve yürütülen bir devlet ayakta kalamazdı.

Nitekim öyle de oldu. 16. yüzyılın başlarında (1519 yılında), Aztekler en güçlü dönemindeymiş gibi gözüktürken, yabancı soyguncuların ve serüvencilerin darbesiyle bir anda bütün imparatorluk çözüverdi! Bu, bir imparatorluğun çöküşünün en inanılmaz örneklerinden biridir. Ve buna yol açan kişi bir İspanyol serüvenci, Hernan Cortes ve beraberindeki ufak birlikti. Cortes yürekli bir adamdı, gözü karaydı. İki de büyük yardımcısı vardı: Ateşli silahlar ve atlar. Görüldüğü kadarıyla Meksika İmparatorluğu'nda hiç at yoktu; ateşli silahların bulunmasıyla kesin olarak biliyoruz. Ancak, eğer Aztek İmparatorluğu kalpten çürümemiş olsaydı, ne atları ne de ateşli silahları Cortes'in işine yarardı. İmparatorluk içerden çürümüştü ve yalnızca dış görünümü duruyordu; hafif bir tekme bile onu yıkmaya yeterdi. Sömürü üzerine inşa edilmiş bir imparatorluktu ve en büyük rahatsızlığı halk duyuyordu. Bu yüzden, saldırıya uğradığında, halkın büyük kısmı bu bozuntuyu hoş karşıladı. Genelde böyle durumlarda olduğu gibi, bir toplumsal devrim de gerçekleşti.

Cortes bir keresinde yenilmiş, zar zor kaçıp canını kurtarmıştı. Ancak sonra geri döndü ve bazı yerlilerin de yardımıyla fethi gerçekleştirdi. Aztek egemenliğini sonlandıran yalnızca bu değildi, ama bütün Meksika uygarlığının bununla çökmüş olduğunu ve dev, emperyal Tenochtitlan kentinden geriye hiçbir şey kalmadığını görmek tuhaf. Ondandır ki geriye tek bir taş bile kalmadı ve bulunduğu araziye İspanyollar bir katedral diktiler. Diğer büyük Maya kentleri de parçalara ayrıldı ve Yucatan ormanları onları adları bile unutulana kadar yuttu; öyle ki şimdi birçoğu yakın kasabaların adlarıyla anılıyor. Bütün edebiyatları da çürüyüp gitti, yalnızca üç kitap kurtulabildi ve onların da hiçbirini okunabilecek durumda değil.

Antik bir halkın ve uygarlığın böyle aniden ortadan kayboluşunu açıklamak oldukça zor... Avrupa'dan gelen yeni insanlarla ilişki kurduktan kısa süre sonra, yaklaşık 1500 yıl süren egemenlikleri sona ermişti. Öyle görünüyor ki kurdukları bu ilişki onları yok eden yeni bir istila olmuştu. Bazı açılardan yüksek bir uygarlığa sahip olmakla beraber, diğer açılardan oldukça çağdışıydılar. Tarihin farklı dönemlerinin tuhaf bir bileşimiydiler.

Güney Amerika'daki bir diğer uygarlık beşiğiysen Peru'ydu. Burada İnka egemenliği vardı. Bir çeşit "kutsal" monarşi söz konusuydu. İşin garip tarafı bu Perulu uygarlık, en azından son zamanlarında, Meksika uygarlığından tamamen kopmuştu. Birbirlerine uzak değillerdi, ancak biri diğeri hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Başlı başına bu bile bazı açılardan ne kadar çağdışı olduklarını gösteriyor. Peru Devleti'nin sonunu da, Cortes'in Meksika'daki başarısının ardından, yine bir İspanyol getirdi. Adı Pizarro'ydu. 1530'da geldi ve İnka İmparatorluğu'nu aldatmacalarla ele geçirdi. Bizatihi "kutsal" monarşinin ele geçirilmesi halkı terörize etmişti. Pizarro bir süre için bu bahaneyle İnkalar

adına hükmetti ve geniş bir servete konu. Daha sonra bu bahane sona erdi ve İspanyollar Peru'yu sömürgelerinden biri yaptılar.

Cortes, Tenochtitlan kentini ilk gördüğünde, muhteşemliğinden dolayı afallamıştı. Avrupa'da böyle bir şey hiç görmemişti. Birçok Maya ve Peru sanat eserinin kalıntıları kurtarılabildi ve Amerikan müzelerinde, galiba özellikle de Meksika'da görülebilirler. Zarif bir sanatsal geleneği gösteriyorlar. Peruluların altın işlemelerinin harika olduğu söylenir. Bulunan bazı heykel parçaları da, özellikle bazı taştan yılanlar, oldukça zariftir. Korku saçmayı amaçlayan ötekiler gerçekten de korku saçıyorlardı.

MOHENJO-DARO'YA DOĞRU GERİ SIÇRAMA

14 Temmuz 1932

Son zamanlarda Mohenjo-Daro ve Hindistan'ın İndus Vadisi uygarlığı hakkında okumalar yapıyorum. Bu uygarlığı betimleyen, şimdiye kadar yapılmış olan çalışmaları anlatan güzel bir kitap çıktı. Kazılardan sorumlu kişiler tarafından hazırlanan, yazılan o kitaptaki bazı alıntılarını seninle paylaşmak istiyorum. İndus uygarlığı harika bir şey, insan öğrendikçe şaşkınlığı artıyor. Bu mektupta tarih anlatımına bir ara verip 5000 yıl geriye sıçramaya, umarım bir itirazın olmaz.

Mohenjo-Daro'nun 5000 yıldan eski var olduğu söyleniyor. Mohenjo-Daro, anlaşılan, hoş bir kent, kültürlü, uygar insanların barındığı bir yer. Arkasındaki uzun büyüme sürecini o kitaptan öğreniyoruz. Kazılardan sorumlu Sir John Marshall bize şunları söylüyor:

"Hem Mohenjo-Daro'da hem de Harappa'da açık, kesin olan husus, şudur: Karşımıza çıkan uygarlıklar, yeni yetme değil, Hint toprağına özgü, binlerce yıllık insan çabasına sırtını dayayan uygarlıklardır. Bu nedenle Hindistan, İran'ın, Mezopotamya'nın, Mısır'ın yanı sıra, uygarlık sürecinin başladığı, geliştiği en önemli alanlardan biri olarak tanınmalıdır."

Sana Harappa'dan da söz etmedim. Orası da Mohenjo-Daro'dakiler gibi eski kalıntılara ulaşmak için kazıların yapıldığı, Batı Pencap'ta bir yerdir. Yani İndus Vadisi'nde sadece 5.000 yıl öncesine değil daha da eskilere binlerce yıl öncesine, insanın yerleşik yaşama ilk geçtiği yıllara uzanıyoruz. Mohenjo-Daro'nun ilk gelişim yıllarında Aryanlar henüz Hindistan'a gelmemişlerdi ama şu noktada kuşku yoktur:

"Hindistan'ın öteki köşeleri hakkında kesin bir şey söylenemez ama Pencap ve Sind kendine özgü ileri, sade bütünlüklü bir uygarlığı, çağdaşları

Mezopotamya'dakine, Mısır'dakine benzeyen ama bazı bakımlardan onlardan üstün bir uygarlığı yaşıyorlardı."

Mohenjo-Daro ve Harappa'daki kazılar bu kadim, büyüleyici uygarlığı gün yüzüne çıkardı. Hindistan topraklarının altında çok daha fazlası yatıyor. Bu uygarlıkların Hindistan'da oldukça geniş bir alana yayılmış, sadece Mohenjo-Daro ve Harappa ile sınırlı kalmamış olması güçlü olasılıktır. Zaten bu iki yer de birbirinden oldukça uzaktır.

"Bu, taştan silah ve araçlarla bakır, bronz silahların yan yana kullanıldığı bir çağdı." Sir John Marshall İndus Vadisi halkının, çağcilleri Mısır ve Mezopotamya halkları aralarındaki farkları ve üstün yanlarını bize anlatıyor:

"Öne çıkan birkaç noktayı belirtelim: Dokumada pamuğun kullanımı bu dönemde Hindistan'la sınırlıydı, 2000-3000 yıl sonrasına kadar Batı dünyasına taşınmadı. Dahası, bildiğimiz kadarıyla, tarih öncesi Mısır'da ya da Mezopotamya'da ya da Batı Asya'nın herhangi bir yerinde, Mohenjo-Daro'nun sakinlerinin yaşadığı ferah evlerle, iyi inşa edilmiş hamamlarla kıyaslanabilecek bir şey yoktu. O ülkelerde paranın ve düşüncenin çoğu tanrılar için görkemli tapınakların inşasına, kralların saraylarına ve mezarlarına saçıldı, halkın geri kalan bölümü kerpiçten uyduruk evlerle yetinmek zorunda kaldı. İndus Vadisi'nde bu görünüm tersine çevrilmişti, en ince yapılar yurttaşların kullanımı için yapılanlardı."

Bize şunlar da söylendi:

"İndus Vadisi'ne özgü ve bölgenin havasının damga vurduğu karakter, yörenin sanatı ve diniydi. Diğer ülkeler hakkında bildiklerimiz arasında, biçem bakımından; koç, köpek ve diğer hayvanların fayans tekniğiyle yapılmış bu modellerine, ya da taş üstüne oyma tarzında yapılmış bu ayıbalığı figürlerine benzeyen hiçbir şey yoktur. Bu figürlerin en başarılıları -bilhassa kısa ve kıvrımlı boynuzlarıyla boğalar- yapıtlarına sinen ruh ve taş oymacılığı sanatında benzerine pek rastlanmayan çizgi ve plastik form gibi ayırt edici özelliklere sahiptir. Harappa'da bulunmuş olan ve 10 ve 11 numaralı levhalara oyulmuş olan iki küçük insan heykelciği Klasik dönem Yunan eserlerine gelinceye kadar eşine rastlanılmamış olan zarif bir kıvraklığa sahiptir. İndus halklarının dininde, tabii ki başka ülkelerde de benzerine rastlanan pek çok şey vardır.

Bu, tarih öncesinde, hatta tarih çağları boyunca var olmuş her din için söylenebilir. Ancak bir bütün olarak ele alırsak, söz ettiğimiz dinler o denli Hint özellikleri taşır ki, bugünkü Hinduizm'den ayırt etmek çok zordur."

Bu alıntıdaki bazı sözcükleri anlamamış olabilirsin. "Fayans" porselen, "intaglio ve glyptic" işleri, sert bir şey üzerine, çoğunlukla değerli taşlar üzerine oymalar yapmaktır.

Keşke Harappa'daki heykelcikleri, hiç olmazsa resimlerini görmüş olabilseydim. Belki bir gün, bu yerlere tam anlamıyla nüfuz edebilmek için, seninle birlikte Harappa'yı ve Mohenjo-Daro'yu ziyaret ederiz.

61.

KURTUBA VE GRANADA

16 Haziran 1932

Asya ve Avrupa'yı yıllar yılı turladıktan sonra, bu işe bir ara verip MS 1000'inci yılın sonuna geri dönelim. İspanya -Arapların yönetimindeki İspanya- bir ölçüde bizim yaptığımız muhasebenin dışında kaldı. Geri dönüp İspanya'yı genelin içine oturtalım.

MS 711'de Tarık adındaki Arap general Afrika'dan İspanya'ya geçti Cebel ü Tarık'da (Tarık Kayalıkları) karaya çıktı. Arapların iki yıl içinde tümünü fethettikleri İspanya'ya kısa süre sonra Portekiz de katıldı. Araplar ilerleyip durdular, Fransa'ya ulaştılar ve boydan boya güneye yayıldılar. Bu gelişmelerden çok korkan Franklar ve öteki kabileler Charles Martel'in önderliğinde birleşerek Arapları durdurmak için büyük çaba harcadıktan sonra, bunu başardılar. Fransa'da Poitiers yakınlarındaki Tours'da Franklar Arapları yendiler. Büyük bir yenilgiydi bu, Arapların Avrupa'yı fethetme düşlerini sonlandırdı. Bu olaydan sonra, Araplar, Franklar ve öteki Hristiyan halklar birçok kez birbirileri ile çatıştılar. Kimi zaman Araplar kazandı Fransa'ya girdi, kimi zaman İspanya'ya geri püskürtüldü. Charlemagne bile İspanya'da onlara saldırdı ama yenildi. Bir bütün olarak bakıldığında denge korundu, Araplar İspanya'yı yönettiler ama daha ileri gitmediler.

Sonuçta, İspanya boylu boyunca Afrika'dan Moğolistan'a kadar uzanan büyük Arap İmparatorluğu'nun parçası haline geldi. Ama bu durum uzun sürmedi. Hatırlayacaksın, Arabistan'da içsavaş patlak verdi ve Abbasiler Emevi halifeleri devirdiler. İspanya'daki Arap vali Emevi'ydi, yeni Abbasi halifesini tanımayı reddetti. Böylece İspanya Arap imparatorluğundan koptu, kendi dertleri ile uğraşan, uzaktaki Bağdat'taki halifenin ise elinde bir şey gelmi-

yordu. İspanya ile Bağdat arasındaki gerginlik sürdü, iki Arap devleti zor günlerde birbirlerine yardımcı olacaklarına, ötekinin dertlerini memnuniyetle karşıladılar.

Anavatanlarından uzak kalmak, ihtiyatsız bir davranıştı, uzak bir ülkede, yabancı bir nüfusun ortasında, düşmanlarla çevrili halde idiler. Az sayıdaydılar, bir tehlike karşısında yardımlarına gelecek kimse yoktu. Ama o günlerde özgüven doluydular, tehlikeleri önemsemiyorlardı. Aslına bakılırsa, kuzeydeki Hristiyan ulusların sürekli baskılarına rağmen dikkat çekici başarılar kazandılar, İspanya'nın bölük bölümü üzerindeki hâkimiyetlerini tek başlarına 500 yıl boyunca sürdürdüler. Ardından, İspanya'nın güneyindeki küçük bir krallığı 200 yıl elde tutmayı başardılar. Böylece Bağdat'taki büyük imparatorluktan daha uzun ömürlü oldular. Araplar İspanya'ya veda ettiklerinde, Bağdat yerle bir olmuştu.

İspanya'daki 700 yıllık Arap hâkimiyeti oldukça şaşırtıcıdır. Daha ilginç olanı, İspanya'daki Arapların (onlara Moorlar deniyordu) uygarlık, yüksek kültür düzeyidir. Bunun heyecanını duyan bir tarihçi şöyle demişti:

"Moorlar, Avrupa barbarca bir cehalete, parçalanmışlığa gömüldüğü sırada, tek başlarına bilim ve uygarlık meşalesini Batı dünyasına karşı yükselten, ortaçağın mucizesi harika Kordoba Krallığı'nı örgütlemişlerdi"

Kurtuba 500 yıl boyunca bu krallığın başkenti idi. Burası bir milyonluk büyük bir kentti, 16 km uzunluğunda bir bahçe şehir; 60.000 sarayın ve konağın, 200.000 daha küçük boyda evin, 80.000 dükkânın, 3800 caminin ve 700 hamamın bulunduğu söylenir. Sayılar abartılı olabilir ama kentin boyutları hakkında bir fikir veriyor. Birçok kütüphane vardı, bunlardan Emir'in Saray Kütüphanesi'nde 400.000 kitap bulunuyordu. Kurtuba Üniversitesi'nin ünü Avrupa'ya hatta Batı Asya'ya yayılmıştı. Temel eğitim okullarında yoksullara ücretsiz eğitim sağlanıyordu. Bir tarihçi şöyle diyor:

"İspanya'da hemen herkes okuma yazma biliyordu, buna karşılık Hristiyan Avrupa'da din adamları bir yana konursa, en üst kademelerdeki insanlar bile tümüyle cahildiler."

Öteki büyük Arap kenti Bağdat'la yarışan Kurtuba'da durum böyleydi. Ünü bütün Avrupa'ya yayılmıştı, 10. yüzyılda yaşayan bir Alman yazar kente "dünyanın süsü" demişti. Üniversitelerine uzaktan öğrenciler geliyordu. Arap felsefesinin etkileri Avrupa'nın öteki üniversitelerine, Paris'e Oxford'a ve Kuzey İtalya'daki üniversitelere yayılmıştı. 12. yüzyılda Kurtuba'nın ünlü felsefecisi Averroes ya da İbn-i Rüşd'dü.¹ Sonraki yıllarda İspanya Emiri ile ters düştü, sürgüne yollandı. Gittiği Paris'e yerleşti.

1 İbn-i Rüşd (Latince: Averroes, 1126-1198): Endülüslü, Arap felsefeci, hekim, fıkıhçı, matematikçi ve tıpçı.

Avrupa'nın öteki bölgelerinde olduğu gibi, İspanya'da da bir tür feodal sistem vardı. Büyüyen, güçlenen soylular sınıfı ile İspanya'nın hâkimi Emir arasında sık sık çatışmalar çıkıyordu. Arap devletini dışardan gelen saldırılardan çok, içerdeki içsavaş zayıflattı. Aynı sıralarda Kuzey İspanya'da güçlenen bazı küçük Hristiyan devletleri Arapları sürmeye koyuldular.

MS 1000'de yani ilk bin yılın sonunda Emir'in krallığı İspanya'nın dört bir yanına yayılmıştı, hatta Güney Fransa'nın bir bölümünü de kapsıyordu. Ama çöküş gecikmedi; nedeni, her zaman olduğu gibi, iç zaafıydı. Sanatıyla, lüksüyle, şövalyeliğiyle göz alan Arap Uygarlığı'nın bu zarif ürünü, eninde sonunda zengin insan uygarlığıydı. Yokluktan kırılan yoksullar ayaklandılar, emek direnişleri patlak verdi. Giderek içsavaş yayıldı, eyaletler bölündü, Arapların İspanya İmparatorluğu parçalandı. Bölünmüşlüğe rağmen Araplar, 1236'da Kurtuba Kastilya'nın Hristiyan kralının eline düşene kadar, varlıklarını sürdürdüler.

Araplar güneye sürülmüştü ama direniyorlardı. İspanya'nın güneyinde küçük bir krallık, Granada, oluşturarak, orada tutundular. Aslında, boyu posuyla küçük bir krallıktı ama Arap Uygarlığı'nı küçük boyutlarda da olsa yeniden üretti. Ünlü Alhambra Sarayı, arkları, sütunları ve arabesk tarzı ile eski günleri anımsatırcasına, Granada'da hâlâ varlığını sürdürüyor. Saratın özgün adı Arapça "El Hamra" yani kırmızı saraydı. İslam duvar resimlerini özendirmez. Bu yüzden inşa edenler girintili çıkıntılı, işlemeli işlere yöneldiler. Kur'an'dan Arapça dizeleri duvarlara işleyerek, güzel süslemeler yaptılar. Arap yazısı akıcıdır, bu tür süslemelere kolayca uyum sağlar.

Granada Krallığı 200 yıl sürdü. İspanya'nın Hristiyan krallıklarının, özellikle Kastilya'nın baskısına, tacizlerine uğradı, bir tarihte Kastilya'ya haraç ödemeyi kabul etti. Aslında. Ne var ki 1469'da önde gelen iki prensliğin yöneticileri arasında, Ferdinand ile İsabella arasında yaşanan ilginç evlilik Kastilya'yı, Aragon'u ve Leon'u birleştirdi. Ferdinand ile İsabella Granada Arap devletine son verdiler. Araplar, sonunda, Granada'da çepre çevre kuşatılınca kadar kahrmanca savaştılar. Açlıktan kırılınca, 1492'de teslim oldular.

Arapların ya da Saracenler'in çoğu İspanya'yı terk ederek Afrika'ya geçti. Granada'nın yakınında, kente hâkim bir yerdeki mevkide hâlâ "El ultimo sospiro del moro"² Moorlar'ın son izleri ifadesi dikkati çeker.

Çok sayıda Arap İspanya'da kaldı. Bu Araplara reva görülen muamele, İspanya tarihinin en karanlık sayfaları arasındadır. Zulümler, katliamlar yaşandı, hoşgörü sözleri unutuldu. Roma Kilisesi'nin kendisine boyun eğmeyenlere karşı kullandığı korkunç silah olan engizisyon İspanya'da kuruldu. Saracenler'in yönetimi altında zenginleşen Yahudiler dinlerini değiştirmeye

2 (Moor) Arap'ın Göz Yaşı Tepesi veya kısaca Göz Yaşı Tepesi.

zorlandılar, kadın ve çocuk ayrımı yapılmadan birçoğu yakıldı. "Münafıklara" (yani Saracenler) diye yazıyor bir tarihçi, "renkli giysilerini çıkarmaları, fatihlerinin şapkalarını ve giysilerini giymeleri, dillerini, âdetlerini ve ritüellerini hatta isimlerini terk etmeleri, İspanyolca konuşmaları, bir İspanyol gibi davranmaları, İspanyol adları almaları emredildi". Tabii bu barbarlıklara karşı ayaklanmalar patlak verdi vermesine ama çıkan ayaklanmalar acımasızca bastırıldı.

İspanyol Hristiyanları'nın yıkanmaya hamama gitmeye çok karşı oldukları anlaşılıyor. Belki, bu tutumu, yıkanmaktan çok hoşlanan ve her yere hamamlar yapan İspanya'daki Araplara bir tepki olarak geliştirmişlerdi.

Hristiyanlar, "Moorlar'ın ya da Araplar'ın ıslah edilmeleri için "ne kendilerine ne kadınlarına ne de bir başka kişiye evlerinde ya da başka bir yerde yıkanma izni verilmemiştir" şeklinde talimatlar çıkartarak hamamların yıkılmasını emrettiler.

Yıkanma suçunun dışında, "Moriscoları"³ yöneltlen bir büyük suçlama, dinsel açıdan hoşgörülü olmalarıydı. Okuması bile akıl dışıdır ama bu, Valensiya Başpiskoposu'nun 1602'de Saracenler'in İspanya'dan kovulması tavsiyesini dayandırdığı başlıca suçlamalardan biriydi. Başpiskopos, yaptığı göndermede, "Moriscoları tüm dini konularda, Türklerle öteki sahip çıktıkları Müslümanlar'ın kendi uyruklarına tanımadıkları vicdan özgürlüğüne..." söylüyordu. İspanya'daki Müslümanlara, istemeden de olsa yapılan bu büyük komp-liman, İspanya'daki Hristiyanların ne kadar farklı, hoşgörüsüz olduğunu gösteriyordu.

Milyonlarca Saracen zorla İspanya'dan sürüldü, büyük çoğunluğu Afrika'ya bir bölümü Fransa'ya gitti. Ama Arapların tam 700 yıl İspanya'da yaşadıklarını, uzun yıllar içinde İspanyol halkı ile iç içe geçmiş olduklarını unutmamalısn. Aslen Arap olanlar, giderek daha çok İspanyollaşmışlardı. Sonraki yılların İspanyol Arapları, muhtemelen, Bağdat'taki Araplardan çok farklıydılar. Günümüzde bile İspanyol ırkının damarlarında Arap kanı vardır.

Saracenler Fransa'nın güneyine ve hatta yerleşmek için İsviçre'ye kadar yayıldılar. Bu sadece İspanya'daki Saracen hâkimiyetini sonlandırmakla kalmadı, Arap uygarlığına da noktayı koydu. Hatta bu uygarlık, şimdi göreceğimiz gibi, daha da önce Asya'da çökmüştü. Birçok ülkeyi olduğu gibi kültürü de etkilemiş, birçokları için parlak anılar bırakmıştı. Ne var ki, sonraki yıllarda bir daha kendi başına toparlanamadı. Saracenler'in ülkeyi terk etmesinden sonra, İspanya, Ferdinand ve İsabella'in yönetiminde büyüdü. Kısa bir süre sonra Amerika'nın keşfi ülkeyi çok zenginleştirdi, bir süreliğine, ötekilere hükmeden Avrupa'nın en güçlü ülkesi haline geldi. Ama düşüşü hızlı oldu, kısa süre

3 Morisko: İspanyol hâkimiyeti altında yaşayan zorla Hristiyanlaştırılmış Müslümanlara verilen ad.

içinde silikleşti; öteki Avrupa ülkeleri ilerlerken, İspanya, dünyanın değiştiğini bir türlü göremeyen, hâlâ ortaçağı düşleyen tıkanıklığını aşamadı. İspanya'daki Saracenler hakkında yazan İngiliz tarihçi Lane Poole, şöyle diyor:

"İspanya yüzyıllar boyunca uygarlığın merkezi, sanatın, bilimin, öğrenmenin, her türlü ince aydınlanmanın alanı oldu. Avrupa'daki başka hiçbir ülke, Moorlar'ın eğitimli hâkimiyetinin düzeyine yaklaşamamıştı.

Ferdinand ve İsabella'nın iktidarının kısa süreli parlaklığı, Charles'ın imparatorluğu, bu tür bir kalıcı hâkimiyet sağlamamıştı. Moorlar topraklarından sürülünce, bir süre ödünç aldığı ışıklarla ay gibi parlayan Hristiyan İspanya, ardından gelen ay tutulmasının karanlığında, o günden sonra bir türlü toparlanamadı. Moorlar'ın gerçek anıları, bir zamanlar Moorlar'ın yetiştirdiği verimli bağların, zeytinliklerin, sarı mısır tarlalarının ardından gelen çoraklığın, zamanında zekânın ve bilginin açılıp saçıldığı bir halkın aptallığının, cahilliğinin izlerinde, kısacası umutsuzca milletçikler durumuna düşen, bu nedenle onuru kırılan bir halkın duraklamasında, gerilemesinde görülebilir."

Bu, katı bir hükümdür. Yaklaşık bir yıl önce İspanya'da bir devrim yaşandı, kral alaşağı edildi. Şimdi orada bir cumhuriyet var. Belki de bu genç cumhuriyet daha iyi şeyler yapacak, İspanya'yı öteki ülkelerin düzeyine çıkartacak.

62.

HAÇLI SEFERLERİ

19 Haziran 1932

Papa'nın Kudüs'ü geri almak için Müslümanlara karşı verecekleri kutsal savaş hakkında yaptığı açıklamadan ve oluşturduğu Kilise Konsili'den bahsetmiştim. Selçuklu Türklerinin artan gücü Avrupa'yı ve özellikle de tehdidi doğrudan üzerinde hisseden Konstantinopolis yönetimini dehşete düşürdü. Türklerce Kudüs ve Filistin'deki Hristiyan hacılara yapılan kötü muamele Avrupalıları gerdi, öfkелendirdi. "Kutsal savaş" böylece ilan edildi. Papa ve Kilise Avrupa'nın tüm Hristiyanlarını kutsal şehir kurtarmak için harekete geçmeye çağırırdı.

Haçlı Seferleri MS 1095'te başladı, Hristiyanlar ve Müslümanlar, Haç ve Hilal arasındaki mücadele 150 yıldan fazla devam etti. Aralarda uzunca sükunet dönemleri görüldü ama nerdeyse kesintisiz bir savaş hali yaşandı. Kutsal topraklar için savaşan, çoğunlukla orada ölen Hristiyanlar dalga dalga buralara geldiler. Uzun savaş yılları Hristiyanlar için tatmin edici sonuçlar yaratmadı. Kısa süreliğine onların eline geçen Kudüs sonrasında yeniden Türklerle döndü, onların elinde kaldı. Haçlı Seferlerinin başlıca sonucu milyonlarca Hristiyan'a ve Müslüman'a ölüm ve sefalet getirmesi, Ön Asya ve Filistin'i bir kez daha kana bulamasıydı.

Bu dönemde Bağdat'ı hangi devlet yönetiyordu? Abbasiler devletin başı olarak devam etti. hâlâ halife yani dini komutan onlardı. Fakat onlar sözde liderdi çünkü çok az bir güce sahiptiler. İmparatorluğun parçalandığını, yerel yöneticilerin nasıl bağımsız olduklarını önceden gördük. Hindistan'a sık sık akınlar düzenleyen Gazneli Mahmud, isteklerine göre hareket etmeyecek Halife'yi tehdit edebilecek güçlü bir hükümdardı. Hatta Bağdat esas olarak Türkler'in denetimi altındaydı. Sonrasında Türklerin diğer bir kolundan olan Selçuklular gelerek hızla kendi güçlerini kurdular; zaferler kazanarak Konstantinopolis kapılarına dayandılar. Siyasi gücü olmamasına rağmen, halife hâlâ güçlüydü.

Halife Selçuklu önderlerine Sultan unvanını verdi ve Sultanlar hükmetti. Bu yüzden Haçlılara karşı Selçuklular ve onların takipçileri savaştı.

Haçlı Seferleri, Avrupa'da Hristiyanlık düşüncesini geliştirdi, Hristiyan dünyasına karşılık tüm Hristiyan olmayanlar. Avrupa kutsal toprakların sözde kâfirlerden geri alınmasına dair ortak bir düşünce ve amaca sahipti. Bu ortak amaç insanları heyecanlandırdı ve birçok kişi evini ve malını bu önemli amaç uğruna terk etti. Birçoğu asil dürtülerle gitti. Papa'nın gidenlerin günahlarının affedileceğine dair verdiği söz birçoğunun ilgisini çekti. Haçlı Seferleri için başka nedenler de vardı. Roma öncelikle Konstantinopolis'in hâkimi olmak istiyordu. Hatırlayacaksınız, Konstantinopolis Kilisesi Roma Kilisesinden farklıydı. Konstantinopolis kendisini Ortodoks Kilisesi olarak adlandırır, Katolik Kilisesi'nden hoşlanmaz, Papa'nın sonradan türediğine inanır. Papa, Konstantinopolis'in bu kibrine son vermek, kendi bünyesine katmak istiyordu. Papa, kâfir Türklere karşı yapılacak kutsal savaş bahane ederek, uzun zamandır taşıdığı arzularını gerçekleştirmek istiyordu. Bu politikacıların, kendilerini devlet adamı olarak düşünenlerin yöntemiymi. Roma ve İstanbul arasındaki çatışmayı akıldan çıkarmamak gerekir çünkü bu çatışma Haçlı Seferleri boyunca sürekli ortaya çıktı.

Haçlı Seferleri'nin diğer bir nedeni de ticariydi. İşadamları özellikle de gelişen Venedik ve Cenova limanları Haçlı Seferleri'ni istiyorlardı çünkü ticaretleri sıkıntıdaydı. Selçuklu Türkleri onların ticaret yollarının birçoğunu kesmişti. Sıradan halk tabii ki bu nedenler hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Onlara kimse bir şey anlatmamıştı. Politikacılar genellikle gerçek nedenleri saklar, buradaki gibi, dinden onurdan, adaletten ve doğruluktan söz ederler. Bu Haçlı Seferleri zamanında da böyleydi. hâlâ da öyledir. İnsanlar o zaman aldatıldı; hâlâ insanların büyük çoğunluğu tatlı tatlı konuşan politikacılarca aldatılır.

Böylece Haçlı Seferleri için çok sayıda kişi toplandı. Onların arasında iyi ve çalışkan insanlar vardı ama iyilikten uzak ve yağma umudu taşıyan birçok insan da vardı. Garip bir sahte sofı yığını, dindar adamlar ve her türlü suçu işleyebilecek ayaktakımı vardı. Gerçekten de şövalyelerin birçoğu asil nedenlere hizmet etmekten vazgeçmiş, kendilerini alçakça suç işlemeye vermişlerdi. Çoğu yağma ve kötü muameleyle meşgul olduğundan Filistin'in yakınlarına bile ulaşamadılar. Bazıları yol üzerindeki Yahudileri katletti, bazı başkaları da Hristiyan kardeşlerini katlettiler. Hristiyan ülkelerin köylerinin içinden geçerken kıyım yaptılar, kötü davranışlarını artırıp halka saldırdılar. Birçoğu öldü ya da başka yöne kaçtı.

Haçlılar sonunda Normandiyalı Godfrey of Bouillon'ın önderliğinde Filistin'e ulaştılar. Kudüs onların eline düştü ve sonrasında kıyım bir hafta sürdü. Korkunç bir katliam vardı. Fransız tanıklarının söylediklerine göre, caminin revakları altındaki kan diz seviyesindeydi, atların dizginlerine ulaşmıştı. Godfrey, Kudüs'ün kralı oldu. Kudüs yedi yıl sonra Mısır Sultanı Selâhaddin tarafından

Hristiyanlardan geri alındı. Bu Avrupa halkını galeyana getirdi ve birçok haçlı yeniden harekete geçti. Bu kez bizzat Avrupa'nın kralları ve imparatorları da geldi, fakat onlar da çok az başarılı oldu. Onlar kendi aralarında çekiştiler, birbirlerini kıskandılar. Bu dehşetli hikâye, amansız bir savaş, küçük entrikalar ve alçak suçlardan oluşur. Filistin'deki yabancı krallar arasında İngiliz, Aslan Yürekli Richard fiziksel gücü ve cesaretiyle dikkati çekiyordu. Selâhaddin de büyük bir savaşçıydı ve şövalyece davranışlarıyla tanınıyordu. Hatta savaşan Haçlılar bile Selahaddin'in şövalyeliğini takdir etmişlerdi. Bir hikâye anlatılır: Richard çok hastaydı, ateşten mustaripti. Bunu duyan Selahaddin dağdan kar ve buz hazırlatıp gönderdi. Biliyoruz ki, buz yapay bir şekilde yapılamaz. Bu yüzden dağdan gelen doğal kar ve buz süratli haberciler tarafından aldırılır.

Haçlı Seferleri dönemine ait bir sürü hikâye vardır. Belki Walter Scott'ın Talisman'ını okumuşsundur. Haçlıların bir grubu İstanbul'a gitti ve kenti ele geçirdiler. Onlar Doğu İmparatorluğu'nun Yunan İmparatorunu kovdular ve bir Latin Krallığı, Roma Katolik Kilisesi kurdular. İstanbul'da korkunç katliamlar yaşandı ve hatta kentin bir bölümü Haçlılar tarafından yakıldı. Ama bu Latin krallığı fazla uzun sürmedi. Doğu İmparatorluğu'nun Yunanlıları geri döndü ve yaklaşık 50 yıl sonra Latinleri def etti. Konstantin'in Doğu İmparatorluğu, 1453'te Türkler son darbeyi indirene dek 200 yıl daha varlığını sürdürdü.

İstanbul'un Haçlılar tarafından ele geçirilişi Katolik Kilisesi ve Papa'nın burada etkisini artırma isteğini pekiştirdi. Rumlar panik anında Türklere karşı yardım alabilmek için Roma'ya başvurmuş olsalar da, Haçlılara pek yardım etmediler, onlardan çokça nefret ettiler. Ancak bu Haçlı Seferleri'nden en korkuncu Çocuk Haçlı Seferleri olarak adlandırılır. Çok sayıda genç erkek, özellikle Fransız ve biraz Alman, heyecan verici bir şekilde evlerini bırakarak Filistin'e gitmeye karar verdiler. Bunların birçoğu yolda öldü veya kayboldu. Çoğunluğu Marsilya'ya ulaştı ve burada zavallı çocuklar dolandırıldı, onların coşkusundan hainler faydalandı. Köle tüccarları onları kutsal topraklara götürmek bahanesiyle gemilerine alıp Mısır'a götürdü ve onları köle olarak sattı. İngiltere'den Richard dönüş yolundayken Doğu Avrupa'da düşmanları tarafından kaçırıldı ve özgürlüğünü kazanmak için çok yüksek bir fidye ödedi. Fransa Kralı Filistin'de ele geçirildi ve fidye ödetildi. Kutsal Roma İmparatorluğu hâkimi Frederick Barbarossa, Filistin'de bir nehirde boğuldu. Bunun yanı sıra, zaman içinde Haçlı Seferleri tüm cazibesini kaybetti. İnsanlar onlardan yaka silkti. Kudüs Müslümanların elinde kaldı. Avrupalılar Kudüs'ü geri almak için daha fazla yaşam ve servet harcamayı istemiyordu. Kudüs yaklaşık 700 yıl Müslümanların hâkimiyetinde kaldı. Kudüs ancak son zamanlarda, 1918'de İngiliz bir general tarafından Türklerden alındı. Sonraki Haçlı Seferleri ilginç ve olağandışıydı. Gerçekten, o güç bela eski savaş anlamındaki kelimeyi karşılamıyordu. Kutsal

Roma Germen İmparatorluğu imparatoru II. Frederick savaşmak yerine Mısır Sultanı ile görüşmek gibi dostça bir anlayışla geldi. Frederick olağanüstü bir insandı. O zamanda birçok kral zoraki okuma yazma bilirken o Arapça dâhil birçok dil biliyordu. "Dünyanın harikası" olarak biliniyordu. Papa'yı çok az önemsiyordu ve bu yüzden Papa onu aforoz etti; ama bu onu çok az etkiledi.

Haçlı Seferleri, başarıya ulaşamadı. Fakat süren bu mücadele Selçuklu Türklerini zayıflattı. Daha da önemlisi, feodalizm Selçuklu İmparatorluğu'nun temellerini zayıflattı. Güçlü feodal beyler kendilerini pratikte bağımsız olarak düşündüler, birbirleriyle savaştılar. Kimi zaman birbirlerine karşı Hristiyanlardan yardım istediler. Bu durum Türklerin içsel bir zaafiydi. Buna rağmen Selahaddin gibi güçlü hükümdarlar var olduğunda, biraz gelişir gibi oldular.

Haçlı Seferleriyle ilgili başka bir görüş İngiliz tarihçi G. M. Trevelyan'a aittir (*Garibaldi* kitabının yazarı, belki biliyordur). Trevelyan'a göre, Haçlı Seferleri Doğu'ya karşı Avrupa'nın canlanan güçlerinin askeri ve dinsel yönden genel, toplu itici gücüdür.

Selahaddin 1193 yılında öldü, Arap İmparatorluğu'nun geri kalanı yavaş yavaş parçalandı. Batı Asya'nın birçok bölümünde küçük feodal beylerin yönetimi altında düzensizlik yaşandı. Son Haçlı Seferi 1249'da, yenilen, esir edilen Fransız Kralı XI. Louis'in yönetiminde yapıldı. Bu arada Doğu ve Orta Asya'da önemli şeyler oluyordu. Cengiz Han'ın yönetimindeki Moğollar kara bir bulut gibi ilerleyerek doğunun ufkunu kapladılar. Haçlılar, kendilerini savunmaya çalışanlar, Hristiyanlar, Müslümanlar yaklaşan saldırıyı korku içinde izlediler.

Asya'da olduğu kadar Avrupa'da da ünlü olan çok büyük bir Arap doktor Orta Asya'daki Buhara'da yaşadı. Adı İbn-i Sina'ydı¹ ama Avrupa onu Avicenna ismiyle bilir. İbn-i Sina'dan, ünlü olduğu için söz ettim; ancak unutma bu dönem boyunca Arap İmparatorluğu gerilerken, Arap medeniyeti Batı'da ve Orta Asya'nın bazı kısımlarında varlığını sürdürdü. Selahaddin Eyyubi, Haçlılarla yoğun bir şekilde savaşırken birçok medrese ve hastane yaptırdı. Ancak bu uygarlık ani ve büyük bir çöküşün eşliğindeydi. Moğollar doğudan geliyordu.

1 İbn-i Sina (980-1037): Tıp adamı, fizikçi, yazar, filozof ve bilim insanı. Tıp ve felsefeye ağırlık verdiği değişik alanlarda 200 kitap yazmıştır. Batılılarca, ortaçağ Modern Bilimi'nin kurucusu ve hekimlerin önderi olarak bilinir ve "Büyük Üstad" ismiyle tanınır.

HAÇLILAR DÖNEMİNDE AVRUPA

29 Haziran 1932

11., 12. ve 13. yüzyıllarda Hristiyanlık ile İslam arasındaki çatışmalardan devam ediyorum. Avrupa'da gelişen Hristiyanlık kıtanın dört bir yanına yayıldı, son katılanlar Doğu Avrupa'nın Slav halklarıydı yani Ruslar ve ötekiler. Ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum ama eski Rus halkının Hristiyan olmadan önce, eski dinlerini değiştirmeyi, bir yenisini benimsemeyi tartıştıklarını anlatan ilginç bir öykü var. Adını duydukları yeni iki din, İslam ve Hristiyanlıktı. Bu dinlerin uygulandığı ülkelere, inceleme yapmaları ve rapor hazırlamaları için heyetler yolladılar. Heyetler önce İslam'ın ağır bastığı Batı Asya ülkelerini ziyaret ettiler sonra Konstantinopolis'e gittiler. Konstantinopolis'te gördükleri karşısında şaşırıp kaldılar. Ortodoks Kilisesi'nin müzikle ve güzel şarkılarla iç içe geçen törenleri zengin ve görkemliydi. Papazlar çok göz alıcı giysilerle geliyor, tütsüler yakılıyordu. Bu törenler, kuzeyden gelen basit ve yarı uygar halkları etkiledi. İslam'ın böyle görkemli bir şeyi yoktu. Sonuçla Hristiyanlık seçimini yaptılar, bunu dönüşte krallarına rapor ettiler. Kral ve halk böylece Hristiyan oldular; Hristiyanlığı Konstantinopolis'ten aldıkları için Roma'nın değil, Ortodoks Kilisesi'nin takipçileri oldular. Rusya hiçbir zaman Roma'daki Papa'yı tanımadı.

Rusya'nın Hristiyanlığı benimsemesi Haçlı Seferlerinden çok önce oldu. Bulgarların da, bir zamanlar Müslüman olmaya eğilim gösterdiği ancak o sıralarda Bizans'ın çekiciliğinin ağır bastığı söylenir. Kralları bir Bizans prensesi ile evlendi (Byzantium Konstantinopolis'in eski adıydı) ve Hristiyan oldu. Çevredeki öteki halklarda aynı şekilde Hristiyan oldular.

Haçlı seferleri sırasında Avrupa'da neler oluyordu? Bazı kralların ve imparatorların Filistin'e yolculuk ettiklerini (gittiklerini) ve birçoğunun orada başının belaya girdiğini daha önce gördük. Papa bu sırada Roma'daydı ve "münafık" Türklere karşı "kutsal savaş" için emirler veriyor ve çağrılar yapıyordu. Bu dönem, belki de, Papaların gücünün dorukta olduğu yıllardı. Gururlu bir imparatorun Canossa'da kar altında çıplak ayak af dilemek için Papa'nın huzuruna kabul edilmeyi nasıl beklediğini daha önceleri yazdım. Bu kişi, ilk ismi Hildebrand olan ve Papaların seçimi için yeni bir yöntem saptamış olan papa 7. Gregory'di. Kardinallerden oluşan kutsal bir kurul -buna Kutsal Kurul adı verildi- yeni Papa'yı seçme yetkisi ile donatıldı. 1059'da devreye sokulan yeni sistem ufak tefek değişikliklerle günümüze kadar geldi. Günümüzde bile, Papa ölünce, Kardinaller Kurulu derhal bir araya gelir, kapalı bir odada toplanır. Seçim bitene kadar kimse odaya giremez ya da çıkamaz. Tercihlerini kabul ettiremedikleri durumlarda saatlerce orada oturup kaldıklarına sık sık rastlanır. Ama dışarı çıkamazlar! Yani sonunda kabule zorlanırlar ve seçim yapılır yapılmaz beyaz duman dışarı salınır ve böylece dışarıda bekleyen kalabalık bilgilendirilir.

Papa nasıl seçiliyorsa, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun imparatoru da seçimle belirleniyordu. İmparator büyük feodal yedi lordca seçiliyordu. Bu şekilde imparatorun hep aynı aileden çıkmasının önüne geçilmek istendi. Buna karşın, tek aile uzun süreler bu seçimlere egemen oldu. 12. ve 13. yüzyılda Hohenstaufen ailesinin Avrupa'ya hâkim olduğu görüldü.

Hohenstaufen, öyle sanıyorum ki, Almanya'da küçük bir kasaba ya da bir köydür. Oradan çıkan aile, o yerin adını aldı. I. Frederick Hohenstaufen olarak 1152'de imparator oldu. Genellikle Frederick Barbarossa olarak anılan, Haçlılara katılmak üzere yolda giderken nehirde boğulan kişidir. Hükümdarlığının, imparatorluğun tarihindeki en parlak dönem olduğu söylenir. Alman halkı için bir kahraman, bir efsane oldu. Dağdaki bir kuytu mağarada uyuduğu ve halkını korumak için zamanı geldiğinde uyanacağı söyleniyordu.

Papa'ya karşı büyük bir mücadele veren Frederick Barbarossa mücadele Papa'nın zaferi ile sonuçlanınca, boyun eğmek zorunda kaldı. Otokrat bir monarktı fakat büyük feodal vassalları ona çok güçlük yarattılar. Büyük kentlerin büyüdüğü İtalya'da, Frederick özgürlüğü ezmeye kalkıştı, ama başaramadı. Almanya'da da, özellikle ırmakların kenarında şehirler büyüyordu: Köln, Hamburg, Frankfurt ve ötekiler. Burada Frederick'in politikası farklıydı. Soyuların ve feodal lordların gücünü kırmak için özgür Alman kentlerini destekledi.

Sana birçok vesile ile krallık hakkındaki eski Hint düşüncesini anlattım. Eski Aryan günlerinden Ashoka'ya, Shukracharya'nın *Arthashastra*'sından

Nitisara'sına kadar ısrarla kralın halkın önünde eğilmesi gerektiği yinelendi. Son tahlilde hâkim olan halktır. Bu Hint teorisiydi ama Hindistan'da ve başka yerlerde kralların pratiği oldukça otokratikti. Bunu Avrupalı görüşlerle kıyasla. O günlerin hukukçularına göre imparator mutlak otoriteye sahipti. İradesi, yasaydı. "İmparator yeryüzündeki yaşayan yasadır" deniyordu. Frederick Barbarossa şunları söylemişti: "Prese yasaları söylemek halka düşmez, ona düşen itaattir."

Bunu Çinli düşünce ile de kıyaslayabiliriz. Oradaki kral ya da imparator "Cennetin Oğlu" gibi koca koca sıfatlarla anılırdı ama bu bizi yanlış yönlendirmesin. Teoride, onun konumu eski çok güçlü Avrupalı imparatorlardan çok farklıydı. Eski bir Çinli yazar, Meng Tse şunları yazmıştı: "Bu ülkede en değerli unsur halktır. Onu toprağın bilinen yararları ve ürünleri izler. Önem sırasına göre en sonda hükümdar gelir."

Avrupa'da imparator yeryüzündeki en üst varlık olarak kabul ediliyordu, kralın kutsal hakkı kavramı da bundan çıktı. Doğal olarak uygulamada, en yüce varlık olmaktan çok uzaktı. Feodal çevresi bile yeteri kadar kargaşa içindeydi ve göreceğimiz gibi, gücü paylaşmak isteyen yeni sınıflar kentlerde yavaş yavaş ortaya çıktı. Öte yandan, Papa da yeryüzünün en değerli varlığı olduğunu öne sürdü. İki "en üst" varlık karşı karşıya geldiğinde, sorun çıkar.

Frederick Barbarossa'nın torununun adı da Frederick idi. Genç yaşta imparator oldu, II. Frederick adını aldı. Kendisine sputor mundi yani dünyanın harikası, adı verildi. Adının adamıydı doğrusu. Filistin'e gitti, Mısır sultanı ile dostça söyleşiler yaptı. Dedesi gibi Papa'ya meydan okudu, ona itaat etmeyi reddetti. Papa, aforoz ederek karşılık verdi. Bu Papa'nın eski, güçlü silahıydı ama giderek paslanıyordu. II. Frederick, Papa'nın öfkesine kulak asmadı, zaten dünya da değişiyordu. Frederick Avrupalı prenslere ve hükümdarlara uzun mektuplar yazarak kralların işine burnunu sokmanın Papa'ya düşmediğini anlattı. Papaların işi politikaya bulaşmak değil, dinsel ve ruhsal konulara bakmaktı. Ruhban sınıfının yozlaşmasına da işaret eden Frederick Papa'ya karşı argümanlarını savunmada, açık ara ile öndedir. İmparator ile Papa arasındaki mücadelenin içeriğini yansıtan, modern ruh halinin ilk işaretlerini veren mektupları ilginçtir.

II. Frederick dinsel konularda çok hoşgörülüydü. Arap ve Yahudi filozoflar sarayına geldiler. Arap sayılarının ve cebirin (hatırlayacaksınız, bunlar da Hindistan'dan geldiler) onun sayesinde Avrupa'ya geldiği söylenir. Napoli Üniversitesi'ni ve eski Salerno Üniversitesi'ndeki Tıp okulunu da o kurdu.

1212 ile 1250 arasında hüküm süren II. Frederick'in ölümü ile birlikte Avrupa'daki Hohenstaufen otoritesi sona erdi. Aslında, imparatorluk fiilen sonlandı; İtalya koptu gitti, Almanya ufak parçalara bölündü, uzun süreli ürkütücü bir kargaşa başladı. Şövalyeler ve haydutlar soydular, yağmaladılar; onları denetim altına alacak kimsecikler yoktu. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yükü Alman krallarının taşıyabileceğinin üzerindeydi. Fransa'da ve İngiltere'de krallar giderek

konumlarını pekiştiriyorlar ve sorun çıkaran büyük vassalları alaşağı ediyorlardı. Almanya'da kral aynı zamanda imparatoru, Papa ile ve İtalya kentlerindeki soylularla uğraşıp duyuyordu. Almanya İmparatora sahip olmanın tartışılır onurunu yaşıyordu ama buna karşılık içindeki güçsüzlüğünün ve fitnenin bedelini ödedi. Almanya daha birleşmeden çok önce Fransa ve İngiltere güçlü uluslar olarak büyüdüler. Yüzlerce yıl boyunca Almanya'da irili ufaklı birçok prenslik varlığını sürdürdü. Almanya ancak 1870'de birleşti, o zaman bile küçük prenslikler de varlığını sürdürdü. 1914-1918 Büyük Savaşı bu kalabalığa son verdi.

II. Frederick den sonra Almanya'da çok kargaşa yaşandı; tam 23 yıl boyunca imparator seçilemedi. 1273'te Habsburg Kontu Rudolph imparator olarak seçildi. Yeni bir aile -Habsburg Ailesi- sahneye çıktı. Bu aile, sonuna kadar imparatorluğa yapışacaktı. Bu aile de, hükümdar aile olarak, Büyük Savaş'da yok oldu. Savaşta Avusturya-Macaristan İmparatoru Habsburg'lardan Francis Joseph idi. O çok yaşlı biriydi, 60 yıldan beri tahtta oturuyordu. Yeğeni ve tahtın varisi Franz Ferdinand'ın 1914'te Bosna'da katledilmesi pek çok şeyle birlikte Habsburg hanedanının da sonu olacak Büyük Savaşın patlak vermesine yol açtı

Kutsal Roma imparatorluğu hakkında bu kadar... Onun batısında Fransa ve İngiltere sık sık birbirleri ile savaştılar ve daha da sık olarak her birinin kralı, kendi soyluları ile savaş halindeydi. İngiltere ve Fransa çok daha kompakt kralıklar olacak şekilde büyüdüler ve ülkedeki birlik onlara güç kattı.

İngiltere'de o sıralarda meydana gelen bir olayı duymuş olabilirsin. Bu olay, Kral I. John'un 1215'te Magna Charta'yı imzalamasıdır. John ağabeyi Aslan Yürekli Richard'ı izledi. John çok haris biriydi ama aynı zamanda zayıftı, herkesi sinir etmeyi başardı. Soylular onu Thames'de¹ bir adada sıkıştırdılar ve nerdeyse kılıcın ucunu göstererek onu Magna Charta'yı -Büyük Ant'ı- imzalamaya zorladılar. Ant soyluların ve İngiliz halkının bazı özgürlüklerine saygı vaadini içeriyordu. Bu İngiltere'de siyasal özgürlükler için verilen uzun mücadelenin ilk adımıydı. Kralın hiçbir yurttaşın mülkiyetine ve özgürlüğüne, eşitlerinin uzlaşması olmadan müdahale edemeyeceği özellikle Ant'da kaydedilmişti. Bundan, eşitlerin yargıç olmasının varsayıldığı jüri sistemi çıktı. Böylece İngiltere'de kralın gücünün erken dönemde denetim altına alındığını görüyoruz. Kutsal Roma Germen imparatorluğunda geçerli olan hükümdarın üstünlüğü teorisi, o dönemdeki İngiltere'de bile kabul görmemişti.

İngiltere'de 700 yıl önce konan bu kuralın Hindistan'a uygulanmadığını, 1932'deki İngiliz yönetiminin bile bu kuralı uygulamadığını kaydetmek ilginç olsa gerektir. Günümüzde bir Vali (1930'ların koşulları dille getiriliyor—Ç.N.) yasaları sınırlama ve halkın özgürlüklerden ve mülkiyetten yoksun bırakma gücüne sahiptir.

1 Thames: İngiltere'nin güneyinde bir nehir. Londra'nın içinden geçerek Kuzey Denizi'ne dökülür.

Magna Charta'dan hemen sonra, İngiltere'de dikkat çekici bir başka olay meydana geldi. Ülkenin değişik yörelerinden ve kentlerinden yollanan şövalyeler ve yurttaşların bir araya geldiği "ulusal konsey" giderek büyüdü. Bu İngiliz Parlamentosu'nun başlangıcıydı. Şövalyeler ve yurttaşlar Avam Kamarası'nı oluşturmak üzere bir araya geldiler. Lordlar ve din adamları Lordlar Kamarası'nı oluşturdular. Başlangıçta Parlamento'nun gücü sınırlıydı ama giderek güçlendi. Sonunda Kral ile Parlamento arasındaki son sınav gelip çatı; kim en büyüktü? Kral kellesini yitirdi, Parlamento tartışmasız büyük haline geldi. Ne var ki, bu ancak 400 yılsonunda, 17. yüzyılda gerçekleşecekti. Fransa'da da, onların verdiği adla, üçlü (Tiers-Etats) Konseyi olarak ortaya çıktı. Bu üç kesim lordlardan, kilise mensuplarından ve halktan oluşuyordu. Konsey, kralın isteğine bağlı olarak, zaman zaman toplanıyordu. Fakat toplantıları düzensiz olduğu için, İngiliz parlamentosunun kazandığı gücü kazanamadı. Fransa'da da, krallığın çatırdaması için, kralın kafasının kopartılması gerekti.

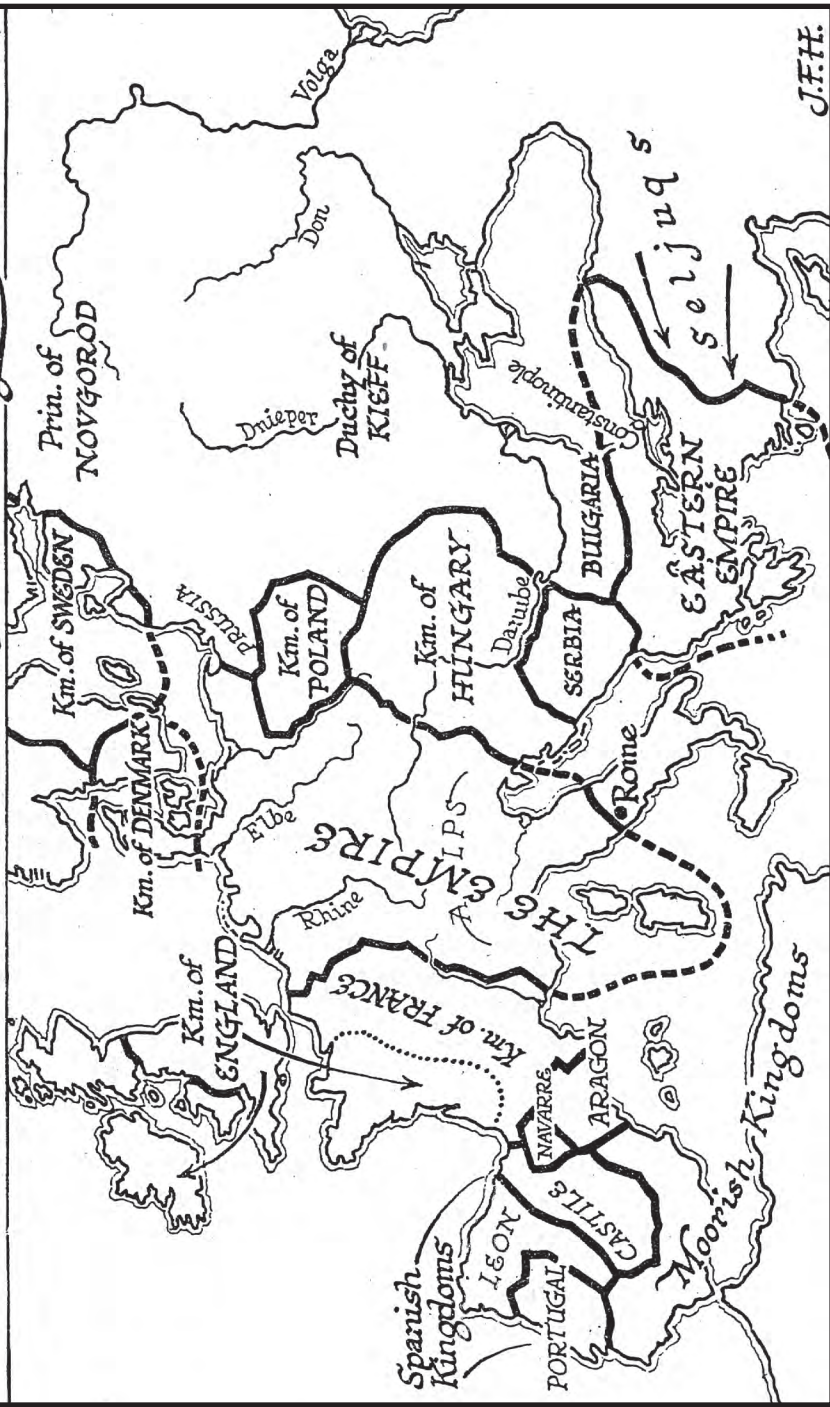
Doğu'da, Doğu Roma İmparatorluğu'nda Yunanlar yaşamaya devam ediyordu. İlk günden itibaren savaşı bu devlet, tükenme noktasına gelmiş görünse de, barbarların ardından Müslümanların saldırılarına karşı ayakta kaldı. Ruslardan, Bulgarlardan ya da Araplardan ve Selçuklu Türkleri'nden gelen saldırılar arasında en öldürücü olanı Haçlılardan geldi. Hristiyan şövalyeler Hristiyan Konstantinopolis'e "mümin olmayanlar"dan fazla zarar verdiler. Bu büyük felaketin ardından Konstantinopolis ve imparatorluğu bir türlü toparlayamadı.

Batı dünyası Doğu İmparatorluğundan epeyce habersizdi. Doğrusu çok da umursamıyordu. Orası "Hristiyan Dünyası"nın parçası değildi. Dili Yunancaydı, oysa Batı Avrupa'nın eğitim dili Latinceydi. Aslına bakılırsa, gerileme döneminde bile Konstantinopolis'te, Batı'ya göre çok daha fazla ilim ve sanatsal faaliyet vardı ama bu yaşlıların eğitimi öğretimine yönelikti; arkasında bir güç ya da yaratıcı faaliyet bulunmuyordu.

Doğu'da, Batı'dan farklı olarak, kilise ile imparator arasında bir çatışma yoktu. En üstteki imparator oldukça despottu. Herhangi bir özgürlük sorunu yoktu. Taht, en güçlüye ya da en acımasız verilmiş bir ödündü. İnsanlar, öldürmelerle, cinayetlerle, hilelerle kan dökerek tahta çıkıyor, halk da koyun gibi onlara itaat ediyordu. Kimin hükmettiği onlar için önemsizdi.

Doğu (Roma) İmparatorluğu, Avrupalılar'ı Asyalılar'ın saldırılarından koruyan bir tür kapı işlevi görüyordu. Yüzlerce yıl bu görevi başarıyla sürdürdü. Araplar Konstantinopol'ü alamadılar, Selçuklu Türkleri çok yakınına kadar gelmiş olmalarına rağmen, kenti alamadılar. Moğollar yakınından geçerek kuzeye yöneldiler. Sonunda Osmanlı Türkleri geldi, Konstantinopolis 1453'te onların eline düştü. Kentin düşüşü, Doğu İmparatorluğu'nun da düşüşü demek oldu.

EUROPE in the 13th Century

AVRUPA KENTLERİNİN YÜKSELİŞİ

21 Haziran 1932

Haçlı Seferleri Avrupa için ortak özlemler ve inançlardan oluşan büyük bir inanç dönemi idi. İnsanlar günlük yoksulluklarından bu inançlara ve umuda sarılarak uzaklaştılar. Bilim yoktu, eğitim çok sınırlıydı; bilim ve inanç kolay kolay bir arada olmaz. Eğitim ve bilgi insanları düşünmeye iter; kuşku ve sorgulama inanç için güçlük çıkaran arkadaşlardır. Ve bilimin yolu, sorgulamanın ve deneyin yoludur; inancın yolu ise bu değildir. İlerde bu inancın nasıl zayıfladığını ve kuşkunun yükseldiğini göreceğiz. Şimdilik burada duralım.

İnancın serpilip geliştiğini ve Roma Kilisesi'nin kendisini "müminler" in tepesine yerleştirdiğini, onları çoğunlukla sömürdüğünü görürüz. Haçlı Seferleri ile Kudüs'e yollanan "Müminler" in binlercesi geri dönmedi. Papa, kendisine her alanda itaat etmeyen Hristiyan halkı ve grupları Hristiyanlığa karşı olmakla suçladı. Papa ve Kilise, inançtan yararlanarak "endüljanslar" ve "muafiyetler" çıkarmaya başladı. Muafiyetler, Kilise'nin bazı yasalarını ya da anlaşmalarını bozma izni veriyordu. Yani Kilise, kendi yaptığı yasaların bazı özel durumlarda bir yana konmasına izin veriyordu. Bu tür yasalara saygı, uzun süremezdi. "Endüljanslar" daha da kötüydü. Roma Kilisesi'ne göre, ölümden sonra ruh, cennet ile cehennem arasındaki bir yerde bulunan bir arafa gidiyor, orada dünyada işlediği günahların acısını çekiyordu. Papa halka, ödeme yapmaları durumunda arafı atlayacakları ve dolaysız yoldan cennete gideceklerini vaat eden belgeler çıkardı. Diğer bir deyişle, sıradan insanın inancı Kilise tarafından sömürüldü, günah ya da suç sayılmayan şeylerden bile Kilise para aldı. "Endüljans" satma uygulaması, Haçlı Seferleri'nden bir süre sonra yaygınlaştı. Bir süre sonra büyük bir skandala dönüştü, birçok insanın Roma Kilisesi'ne karşı tavır almasının nedenlerinden biri oldu.

İnanç sahibi basit insanların ne kadar şeye tahammül ettikleri garip... İşte bu yüzden din birçok ülkede en kazançlı iş haline geldi. Tapınaklardaki rahiplerin yoksul müminleri nasıl tırtıkladığına bakın. Ganj sahillerine gidin; orada gan-gaların, mutsuz köylü ödeme yapmadan törene başlamayı reddettiğini görür-sünüz. Ailede ne olursa -doğum, evlilik, ölüm- rahip bir adım atar, para ister.

Bütün dinlerde böyledir: Hinduizm, Hristiyanlık, İslam, Zerdüştlük... Her birinin müminin inançlarından yararlanarak para kazanmak üzere geliştirdiği yöntemler vardır. Hinduizm'de yöntemler yeteri kadar açıktır. İslam'da rahipler sınıfının olmadığı ve bunun geçmişte müminlerin sömürüsünü bir ölçüde engellediği varsayılır. Fakat kendilerine din uzmanı, tahsilli insanlar, Mevleviler ve mollalar adını veren bireyler ve sınıflar ortaya çıktı; kendilerini sıradan Müslümanlara dayattılar, onları sömürdüler. Uzun bir sakalın, başın tepesindeki bir perçem saçın ya da alındaki bir uzun işaretin ya da bir fakirin giysisinin ya da sanyasin'in sarı ve kırmızı giysilerinin kutsallığa nasıl pasaport çıkardığını ve bunun halka dayatıldığını anlamak güç değildir. Amerika'ya, gelişmiş ülkelerin çoğuna giderseniz oralarda da dinin halkın sömürüsüne dayanan büyük bir sanayi olduğunu görürsünüz. Bu iş üzerinde uzun süredir düşünüyorum. Geçmişe dönelim.

İnancın görünür ve yaratıcı şekillere büründüğünü görüyoruz. 11. ve 12. yüzyıllarda Batı Avrupa'nın her yanında katedrallerin fışkırdığı büyük bir inşa dönemi vardır. Daha önce hiç rastlanmayan yeni bir mimari boy gösterir. Akıllıca bir düzenleme sayesinde, ağır çatının ağırlığı ve gerginliği binanın dışındaki büyük payandalara dağıtılır. Arap tarzı mimariden alınma sivri bir kemer bulunur. Binanın tepesinde gökyüzüne tırmanan bir uç yer alır. Bu, Avrupa'da evirilen Gotik mimarı tarzıdır. Mucizevi güzellikteki bu mimari yükselen inancı, özlemi temsil eder. Doğrusu, inancın o çağını temsil eder. Bu tür yapılar ancak işlerine âşık, elbirliği içindeki mimarlar ve zanaatkârlar tarafından büyük bir girişim olarak yapılabilir.

Batı Avrupa'da Gotik mimarinin yükselişi şaşırtıcıdır. Bu güzellikler kargaşa ve anarşinin, cehaletin ve hoşgörüsüzlüğün içinden, cennete yakarcasına uzanan bir el gibi ortaya çıktı. Fransa'da, Kuzey İtalya'da, Almanya'da, İngiltere'de, Gotik katedraller neredeyse kendiliğinden yükseldi. Nasıl başladığını kimse bilmiyor. Hiç kimse mimarlarının adını bilmiyor. Onlar, tek bir mimarın çabasından çok halkın ortak iradesini ve emeğini temsil ediyor görünüyorlar. Bir başka yeni şey Katedrallerin pencerelerindeki renkli camlardı. Bu pencerelerdeki güzel renklere ince tablolar ekleniyor, pencereden içeriye süzülen ışık binanın yarattığı heybeti ve görkemi artırıyordu.

Bir süre önce yazdığım mektupta Avrupa ile Asya'yı kıyasladım. O yıllarda Asya'nın Avrupa'ya göre çok daha kültürlü ve uygar olduğunu gördük. Buna

karşılık Hindistan'da pek yaratıcı çalışma yoktu ve söylediğim gibi yaratıcılık hayat belirtisidir. Yarı uygar Avrupa'dan yükselen Gotik mimari, orada hayat olduğunu gösteriyor. Kargaşanın ve uygarlığın geri düzeyde olmasının yarattığı güçlüklerle rağmen bu yaşam boy veriyor, kendini dışa vurmanın yöntemlerini arıyor. Gotik binalar bu dışa vurumlar arasındaydı. Sonraları aynı şeylerin resimde, heykelde ve serüven merakında ortaya çıktığını göreceğiz.

Bu Gotik katedrallerden bazılarını gördün. Bilmem hatırlıyor musun? Almanya'daki güzelim Köln Katedralini ziyaret ettin. İtalya'da Milan'da ve Fransa'da Chartres'da çok güzel birer Gotik katedral vardır. Bu yerlerin hepsinin adını sayamam. Katedraller Almanya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye ve Kuzey İtalya'ya yayıldı. Roma'da kayda değer bir gotik yapının olmayışı garip doğrusu.

11. ve 12. yüzyıldaki bu büyük yapım döneminde, Paris'teki Büyük Notre Dame Kilisesi ve büyük olasılıkla senin Bizans tarzı bir çalışma olarak gördüğün, içinde çok güzel mozaikleri barındıran Venedik'teki St. Mark gibi, Gotik olmayan kiliseler de yapılmıştı.

İnanç çağı geriledi ve kiliselerin, katedrallerin inşası ile insanın düşüncesi başka yönlerle, kendi ticaretine, işine, kendi sivil yaşamına döndü. Katedrallerin yerine Belediye Meclis salonları inşa edilmeye başlandı. Böylece 15. yüzyılın başından itibaren, Gotik Belediye Salonları ya da zanaatkâr birliklerinin salonlarının Kuzey ve Batı Avrupa'da yayıldığına tanık olduk. Londra'da Parlamento Binası gotik tarzdadır ama ne zaman yapıldığını bilmiyorum. Öyle sanıyorum ki eski Gotik bina yanmış, yerine yine Gotik tarzda yenisi yapılmış.

11. ve 12. yüzyıllarda yükselen bu büyük gotik katedraller kasabalarda ve kentlerde bulunuyorlardı. Eski kentler uyanıyor, yeni kentler ve kasabalar da ortaya çıkıyordu. Avrupa'nın her yerinde büyük bir değişiklik yaşanıyor, her yerde kent yaşamı geliyordu. Roma imparatorluğunun eski günlerinde büyük kentlere Akdeniz sahillerinde rastlanıyordu. Ama Roma'nın düşüşü ile ve Yunan-Roma uygarlığının gerileyişi ile birlikte o kentler de geriledi. Arapların bulunduğu İspanya'yı bir yana bırakırsak, Konstantinopolis'in dışında Avrupa'da nerdeyse büyük kent kalmamıştı. Aynı yıllarda Asya'da -Hindistan, Çin, Arap dünyası- büyük kentler ışıldıyordu. Ama Avrupa'da bunlardan yoktu. Kentler, kültür ve uygarlık el ele gelişir; Roma düzeninin çöküşünün ardından, Avrupa bunlardan herhangi birine sahip değildi. Ama şimdi, kent yaşamının canlandığı görülüyordu. Özellikle İtalya'da kentler büyüdü. Bunlar Roma Germen İmparatorluğu'nun içinde birer dikendi çünkü edindikleri bazı özgürlüklerin kaldırılmasını kabul etmiyorlardı. İtalya'daki ve başka yerlerdeki bu kentler tüccar sınıfının ve burjuvazinin ya da orta sınıfın büyümesini temsil ediyorlardı.

Adriyatik denizine hükmeden Venedik özgür bir cumhuriyet olmuştur. Girintili çıkıntılı kanallarla denize ulaşan günümüzdeki gibi güzel kentin arazisinin eskiden bataklık olduğu söylenir. Hunların Atilla'sı Aquileia'ya¹ ateş ve kılıçlarla geldiği zaman, bazı kaçaklar Venedik sınırına kadar kaçmayı başardılar. Orada kendilerine Venedik kentini inşa ettiler ve kenti Doğu Roma İmparatorluğu ile Batılılar arasında inşa ettikleri için, özgür kalmayı başardılar. Hindistan'dan ve Doğu'dan gelen ticaret zenginlik getirdi. Venedik kendine bir donanma inşa etti ve bir deniz gücü haline geldi. Başında Doge adı verilen bir başkanın bulunduğu, zengin adamların cumhuriyetiydi. Bu cumhuriyet, 1797'de Napolyon bir fatih olarak Venedik'e girene kadar varlığını sürdürdü. Çok yaşlı biri olan son Doge'nin aynı gün yıkılıp kaldığı söylenir. O Venedik'in son Doge'si olmuştur. İtalya'nın öteki ucunda yer alan, Venedik'in rakibi Cenova'da denizcilikle uğraşan büyük bir ticaret kentidir. İkisnin arasında Üniversite kenti Bologna, Pisa, Verona ve Floransa yer alıyordu. Floransa, biliyoruz, ünlü Medici Ailesi'nin yönetimi altında pek çok parlak sanatçı yetiştirmişti. Kuzey İtalya'daki Milan da önemli bir imalat merkezi haline gelmişti. Ve güneyde Napoli geliyordu. Fransa'da Hugh Capet'in başkent yaptığı Paris de Fransa ile birlikte büyüyordu. Paris her zaman Fransa'nın sinir merkezi ve kalbi olmuştur. Başka ülkelerde başka başkentler oldu ama hiçbiri 1000 yıl boyunca Paris'in Fransa'ya hâkim olduğu kadar olamadı. Fransa'nın önem kazanan öteki kentleri Lyon, Marsilya (çok eski bir limandı), Orleans, Bordeaux ve Bolonya idi.

İtalya'da olduğu gibi Almanya'da da 13. ve 14. yüzyıllarda özgür kentlerin gelişmesi, en dikkat çekici şeydir. Nüfusları arttı, güçleri ve varlıkları artıkça daha da büyüdüler ve soylularla savaştılar. İmparator, soyluları etkisizleştirmek istediğinden zaman zaman bu kentlere destek verdi. Bu kentler, kendilerini savunmak için büyük ticari birlikler ve dernekler kurdular. Bu birliktelikler ya da adlandırıldıkları gibi konfederasyonlar, soyluların karşı birliktelikleri ile savaşlar yaptılar. Hamburg, Köln, Frankfurt, Münih, Danzig, Nürnberg ve Breslau büyüyen bu kentlerden bazılarıydı.

Alçak ülkede (Netherlands; Hollanda ve Belçika olarak bilinir) iş hacmi hızla artan ticaret kentleri Anvers, Bruges ve Gent kentleri bulunuyordu. İngiltere'de, doğal olarak, Londra dikkati çekiyordu ama Londra o tarihlerde, ne ticaret hacmi ne de varlık açısından Kıta Avrupa'sının öteki kentleri ile rekabet edebilecek güçte değildi. Oxford ve Cambridge gibi iki üniversite, eğitim merkezleri olarak önemlerini artırıyorlardı. Avrupa'nın doğusunda, kıtanın en eski kentlerinden Viyana vardı. Ve Rusya'da Moskova, Kiev ve Novgorod yer alıyordu.

1 Aquileia: Kuzeydoğu İtalya'da Friuli-Venezia Giulia Bölgesi'ne bağlı Udine ili içinde, antik bir Roma şehridir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndedir.

Bu yeni kentler eski tarz emperyal kentlerden ayırt edilmelidir. Avrupa'nın yükselen kentlerinin önemi şu ya da bu kraldan, imparatorndan değil kontrol altında tuttuğu ticaretten kaynaklanıyordu. Tüccar kentleriydi bunlar. Bu nedenle ticaret kentlerinin yükselişi, burjuvazinin yükselişi anlamına geliyordu. Bu burjuvazi, göreceğimiz, giderek gücünü artırdı, krala ve soylulara başarı ile meydan okudu, iktidarı ele geçirdi. Ama bunlar ele aldığımız dönemden çok sonra meydana geldi.

Daha öncede söylemiştim kentler ve uygarlıklar çoğunlukla birlikte ilerlerler. Kentlerin büyümesi ile birlikte, eğitim de özgürlük ruhu da artar. Kırsal alanlarda yaşayan insanlar dağınıktırlar ve çoğu kez önyargılıdırlar, çeşitli unsurların insafına sığınmış gibidirler. Çok çalışmak durumundadırlar, boş vakitleri yoktur, beylerine kafa tutmayı göze alamazlar. Kentlerde çok sayıda insan birlikte yaşar. Bu insanlar, daha uygar bir yaşam sürmek, öğrenmek ve eleştiriler yapmak ve tartışmak, düşünmek özgürlüğüne sahiptirler. Bu nedenle, özgürlük ruhu hem feodal beyler tarafından temsil edilen siyasal otoriteye hem de Kilise tarafından temsil edilen manevi otoriteye karşı büyür. İnanç çağı geriler, kuşku çağı başlar. Papa'nın ve Kilise'nin otoritesine insan körü körüne itaat etmez. İmparator II. Frederick'in Papa'yı nasıl tehdit ettiği gördük. Karşı koyma ruhunun geliştiğini göreceğiz.

12. yüzyıldan itibaren bir de öğrenme isteğinin canlandığını görüyoruz. Avrupa'da Latince eğitimin ortak diliydi, bilgi arayışındaki insanlar bir üniversiteden ötekine gidip geldiler. Büyük İtalyan şairi Dante Alighieri 1265'te, bir başka büyük İtalyan şairi Petrarch 1304'te doğdu. Kısa süre sonra, büyük İngiliz şairlerinin en eskisi Chaucer İngiltere'de serpilip gelişti. Ama eğitimin canlanmasından daha da ilginç olanı, sonraki yıllarda çok gelişecek olan bilimsel ruhun belli belirsiz boy vermesiydi. Arapların bu ruha sahip olduklarını ve bir ölçüde buna uygun olarak çalıştıklarını söylediğimi hatırlayacaksın. Bu tür bir araştırma ve deney yapma ruhunun ortaçağ Avrupa'sında var olması güçtü. Kilise buna hoşgörü göstermeyecekti. Fakat bu ruh Kilise'ye rağmen, giderek görünür hale geldi. O yıllarda Avrupa'da bu bilimsel ruhu taşıyan ilk kişilerden biri, Oxford'da 13. yüzyılda yaşayan İngiliz Roger Bacon'dı.

AFGANLAR HİNDİSTAN'I İŞGAL EDER

23 Haziran 1932

Sana yazdığım mektup kesintiye uğradı. Yukardan emir geldiği ve annenle anneannenle görüşmemin yasaklandığı bana bildirildi. Nedenini bilmiyorum; bir tutukluya neden bilgi verilsin ki? 10 gün beklemişler ama benimle görüştürmemişler. Neyse, kafayı buna takmamalıyız. Şimdi, Hindistan'a geri döneceğiz. Ondan epeyce uzak kaldık.

Avrupa ortaçağın karanlığı ile mücadele ederken burada neler oluyordu? Halklar feodal sistemin ağırlığı, genel kargaşanın ve hâkim kötü yönetimin baskısı altında ezilirken Papa ile imparator birbirleri ile mücadele ederken, Avrupa ülkeleri şekillenirken, Hristiyanlık ile İslam Haçlı seferleri sırasında hâkimiyet için çatışırken, buralarda neler oluyordu?

Önceleri, ortaçağ sırasında Hindistan'ın değişik kesitlerini görmüştük. Sultan Mahmud'un Gazne'den Kuzey Hindistan'ın zengin kuzeybatı ovalarına kadar bölgeyi yukardan aşağı süpürdüğünü, yağmaladığını ve tahrip ettiğini anlatmıştım. Korkunç olsalar da, Mahmud'un akınları Hindistan'da büyük ve kalıcı değişimler yaratmadı. Bu akınlar Hindistan'da, özellikle Kuzey'de büyük sarsıntılar yarattı; birçok anıt, yapı Mahmud tarafından tahrip edildi. Fakat sadece Sind ve Pencap'ın bir bölümü Gazne İmparatorluğu'nda kaldı. Kuzey'in geri kalan bölümleri kısa sürede yaralarını sardı; güneye, Bengal'e dokunulmamıştı. Mahmut'tan yaklaşık 150 yıl sonra ne Müslüman fetihleri ne de İslam Hindistan'da fazla ilerleme kaydedemedi.

12. yüzyılın sonlarına doğru (yaklaşık 1186'da) yeni bir istila dalgası kuzeybatıdan geldi. Afganistan'da yeni bir lider ortaya çıkmış, Gazne'yi esir almış ve Gazne İmparatorluğu'na son vermişti. Bu liderin adı, Shahabuddin Ghuri'ydi (Ghur, Afganistan'da bir kasabaydı). Lahor'a geldi, oraya hâkim oldu, Delhi'ye yürüdü. Delhi'nin kralı Prithwi Raj Chauhan'dı; onun önderliğinde kuzey

Hindistan'ın pek çok lideri işgalciye karşı savaştı, bir süreliğine de olsa başarı kazandılar. Shahabuddin bir yıl sonra daha büyük bir güçle geri döndü, bu kez Prithwi Raj'ı yenilgiye uğrattı, ardından öldürdü. Prithwi Raj hâlâ popüler bir isimdir, hakkında pek çok söylence, şarkı bestelenmiştir.

Böylece 1192 de Shahabuddin'in ilk büyük zaferi tamamlandı, Hindistan'da Müslüman hâkimiyeti kuruldu. 150 yıl içinde Müslüman hâkimiyeti (1340'lar) güneyin büyük bölümüne yayıldı. Sonra güneyde gerilemeye başladı. Bazısı Müslüman bazısı Hindu yeni devletler doğdu. Hindu Vijayanagar Devleti önemliydi. 200 yıl boyunca İslam bir ölçüde geriledi; ancak Büyük Ekber,¹ 16. yüzyılın ortalarında gelince, İslam yeniden yaygınlaştı ve yaklaşık bütün ülkeye yayıldı.

Müslüman fatihlerin Hindistan'a gelişleri birçok tepki yarattı. Unutma gelen istilacılar, Arap, Pers ya da Batı Asya'nın kültürlü ve hayli uygarlaşmış halkları değildi. Uygarlık açısından bakıldığında bu Afganlar, Hintlilere göre geriye diler. Ama o yıllarda Hintlilere göre enerji doluydular, Hindistan'a göre daha canlıydılar. Hindistan yerinde sayıyordu; değişmez, ilerlemez bir hale gelmişti. Eski âdetlere sarıldı, onları iyileştirmek için bir çaba içine girmede. Hindistan savaş yöntemlerinde bile geriye, Afganlar daha iyi örgütlenmişlerdi. Böylece, cesarete ve fedakârlığa rağmen, Hindistan Müslüman işgalcilerin önünde yenilgiye uğradı.

Bu Müslümanlar acımasızdı, zalimdi, "yumuşaklığın" değer verilmediği sert bir ülkeden gelmişlerdi; ek olarak, yeni fethedilmiş bir ülkedeydiler, çevreleri her an isyan edebilecek düşmanlarla çevriliydi. İsyan korkusu her zaman için mevcut olmalı; korku çoğu kez zulüm ve korkunçluklar yaratır.

Bu nedenle halkı bastırmak için katliamlar yapıldı. Bu bir Müslüman'ın bir Hindu'yu öldürmesi sorunu değil, yabancı bir istilacının esir alınanın direniş ruhunu kırmaya çalışmasıdır. Bu zalim eylemleri açıklamak için çoğu kez din öne sürülür ama doğru değildir. Kimi zaman din bir bahane olarak kullanılır. Aslında gerçek nedenler siyasal ve toplumsaldır. Hindistan'ı fethetmeye gelen Orta Asya'da yaşayan halklar, İslam'a geçmeden önce evlerinde bile acımasız ve öfkeliydiler. Yeni bir ülkeyi işgal edince, onu denetim altında tutmanın tek bir yolunu biliyorlardı, terör yolunu.

Bununla birlikte Hindistan'ın bu acımasız savaşçıları yumuşattığını ve uygarlaştırdığını gördük. Kendilerini yabancı işgalciler olarak değil, Hintli olarak hissetmeye başladılar. Ülkenin kadınları ile evlendiler, işgalci ile işgal edilen arasındaki mesafe giderek azaldı.

Kuzey Hindistan'ın görüp geçirdiği en büyük tahripçi olan ve "putpe-restlere" karşı İslam'ı savunan Gazneli Mahmud'un Tilak adındaki bir Hindu generalin komutasında Hindu ordu birlikleri vardı. Mahmud, Tilak ve Hindu

1 Büyük Ekber: Ekber Şah. Babür İmparatoru. Babür İmparatorluğu en parlak dönemini Ekber Şah ile yaşamıştır.

ordusunu Gazne'ye götürdü, Müslümanların isyanının bastırmak için kullandı. Yani görüldüğü gibi Mahmud için amaç, fetihtir. Hindistan'da "putperestleri" Müslüman askerlerin yardımı ile öldürmeye hazırdı. Orta Asya'da aynı şekilde Müslümanları Hindu askerlerin yardımı ile öldürmeye hazırdı.

İslam Hindistan'ı sarstı. Adım adım tutuculaşan bir topluma ilerleme yolunda itici güç, canlılık kazandırdı. Giderek gerici ve hastalıklı hale gelen, tekrarlarla ağırlaşan, ayrıntılar içinde boğulan Hindu sanatı Kuzey'de bir değişikliğe uğradı. Hint-Müslüman olarak adlandırılabilir, enerji ve hayat dolu bir sanat gelişti. Eski Hint ustalar, Müslümanlarca taşınan yeni düşüncelerden esinler çıkardılar. İslam inancının yalınlığı ve yaşama bakışı dönemin mimarisini etkiledi, onu eski yalın ve soyut haline taşıdı.

Mahmud'un işgalinin ilk etkisi Güney'deki halkın sürgünü oldu. Mahmud'un akınlarının ve katliamlarının ardından İslam Kuzey Hindistan'da barbarca zulümle ve yıkımla birlikte anılır oldu. Bu yüzden, yeni bir dalga geldiğinde ve kontrol altına alınamadığında yetenekli zanaatkârlardan, eğitilmiş kişilerden oluşan kalabalıklar, Güney'e geçtiler. Bu, Güneyde Aryan kültürüne büyük bir güç kattı.

Güney hakkında sana bir şeyler söyledim. Batı'da ve ortada (Maharashtra bölgesi) Chalukyalar'ın 6. yüzyılın ortalarından itibaren 200 yıl boyunca nasıl hâkim güç olduklarını anlattım. Hiuen Tsang o sıralarda oralara hâkim olan 2. Pulakesin'i ziyaret etti. Ardından Rashtrakuta'lar geldi, Chalukyalıları yendiler ve güneye 8. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar 200 yıl hâkim oldular. Bu Rashtrakutalar Sind'in Arap yöneticileriyle çok iyi ilişkiler içine girdiler, pek çok Arap gezgini onları ziyarete geldi. Bu gezginlerden biri ziyaretini yazdı. Gezgin bize dönemin Rashtrakuta yöneticisinin (9. yüzyıl) dünyanın dört büyük monarkından biri olduğunu yazdı.

Ona göre öteki üç hükümdar, Bağdat'taki Halife, Çin İmparatoru ve Rum İmparatoruydu (Konstantinopolis'teki hükümdar). Bir Arap gezgincisinin Rashtrakuta'daki krallığı, Bağdat'ın gücünün dorukta olduğu yıllarda Halife'nin imparatorluğu ile kıyaslaması, Maharashtra'nın çok güçlü ve sağlam olduğu anlamına gelir. Rashtrakutalar 10. yüzyılda (973) yerlerini Chalukyalılara bıraktılar ve bunlar iki yüz yıl daha başta kaldılar (1190'a kadar).

Hindistan'ın daha güneyinde ve doğuda Tamil ülkesi uzanır. Burada, 3. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar yaklaşık 600 yıl Pallavalar hüküm sürdü. Ve 200 yıl boyunca 6. yüzyılın ortalarından başlayarak güneye hâkim oldular. Bizim koloni seferlerimizi Malezya'ya ve doğu adalarına taşıyan bu Pallavalar oldu. Pallava devletinin başkenti o zamanlar güzel bir kent olan, bugün bile kent planlaması ile dikkati çeken Kanchi ya da diğer adıyla Conjeevaram'dı.²

2 Kanchi: Kuzeydoğu Hindistan'da Tamil bölgesinde bulunan bir şehir.

Pallavalar yerini 10. yüzyılda saldırgan Cholalara bıraktılar. Rajaraja'nın ve Rajendra'nın Chola imparatorluğu Seylan'ı, Birmanya'yı ve Bengal'ı işgal etmek için büyük filolar inşa ettirdi. Daha ilginç olanı köylerdeki panchayat sistemidir. Bu sistem aşağıdan yukarıya doğru inşa edilmişti ve köy birlikleri değişik işler yapmak üzere birçok komite ve bölge birlikleri seçiyordu. Birkaç bölge bir eyalet yapıyordu. Bu mektuplarda köylerdeki panchayat sistemine sık sık gönderme yaptım çünkü bu, eski Aryan politikasının belkemiği idi.

Afgan istilasının kuzeyde meydana geldiği yıllarda Cholalar Güney Hindistan'da hâkimdiler. Ancak kısa süre içinde gerilediler, onlara bağlı küçük krallık bağımsızlığını kazandı ve büyüdü. Bu Pandya Krallığı'ydı. Krallığın başkenti Madura, limanı Kayal'dı. Venedik'ten gelen ünlü gezgin Marko Polo³ ki onun hakkında sana daha geniş yazacağım, Kayal limanını 1288 ve 1293'te iki kez ziyaret etti.

Marko Polo kenti Arabistan'dan ve Çin'den gelen gemilerle dolu, ticari bakımdan canlı "büyük ve soylu kent" olarak betimliyor. Marko'nun kendisi de buraya Çin'den gemi ile gelmişti. Marko Polo bize "örümcek ağı"nı andıran kumaşlara benzeyen ince tül bentlerin Hindistan'ın doğu kıyılarında imal edildiğini yazıyor. Marko, Madras'ın doğusundaki kıyılarda Telugu ülkesinde bir kadının -Rudramani Devi- kraliçe olduğunu da belirtiyor: Ülkesini kırk yıl yöneten kadın hakkında yüceltici şeyler söylüyor.

Marko'dan öğrendiğimiz ilginç bir başka şey, Güney Hindistan'a Arabistan'dan ve İran'dan çok sayıda atın ithal edilmiş oluşudur. Güneyin iklimi at yetiştirmeye elverişli değildi. Müslüman savaşçıların Hindistan'ı istila etmelerinin bir nedeninin, daha iyi atlara sahip olmalarının olduğu iddia edilir. Asya'nın en iyi at yetiştirme merkezleri onların denetimindeydi. Yani 13. yüzyılda Cholalar gerilediğinde yönlendirici Tamil gücü Pandya Krallığı'ydı. 14. yüzyılın başlarında Müslüman istila dalgası güneye ulaştı. Pandya Krallığı'na yöneldi ve onu çöktürdü.

Güney Hindistan'daki durum biraz karışıktır. Ashoka Hindistan'ın bütününe (alttaki bir küçük parça dışında), Afganistan'a ve Orta Asya'nın bir bölümüne hükmetti. Onun ardından Güney'de yükselen Andhra gücü Deccan'a yayıldı ve Kushanlılar'ın kuzeyde sınırdaki kurduğu devlete kadar burada 400 yıl hüküm sürdü. Telugu Andhra gerileyince, Tamil Pallavalar doğu kıyılarında ve güneyde yükseldi ve uzun bir süre oralarda kaldılar. Malezya'da koloniler kurdular. 600 yıl süren hâkimiyetten sonra yerlerini, uzak toprakları fetheden ve donanmalarıyla denizlere hâkim olan Cholalara bıraktılar. Üç yüz yıl sonra sahnedan çekil-

3 Marko Polo: Ünlü İtalyan gezgin (1254-1324). Yaklaşık 20 yıl boyunca Venedik'ten başlayarak Asya ülkelerini gezdi. Tarihi, coğrafik, etnografik gözlemlerini yazdığı eseri oldukça önemlidir.

diler, Pandya Krallığı öne çıktı. Madura kenti kültürel bir merkeze, Kayal limanı uzak ülkelerle irtibat halindeki büyük ve işlek bir limana dönüştü.

Güney ve Doğu hakkında bu kadar... Batı'da Maharashtra bölgesinde Chalukyalar ve sonra Rashtrakuta'lar vardı sonra Chalukyalar yeniden hâkim oldu. Bütün bunlar birer isimden ibarettir. Ama bu krallıkların ne kadar uzun ömürlü olduklarını ve ulaştıkları uygarlık düzeyini düşünebiliyor musun? Sanki barış ve istikrarı sağlayan içsel güç onların içinde Avrupa'daki krallıklarda olduğundan daha çoktu. Ama toplumsal yapılar eskimiş, istikrar kalmamıştı. Mevcut yapılar, kısa bir süre sonra, Müslümanların güneye doğru ilerledikleri 14. yüzyılda altüst olacaktı.

DELHİ'NİN KÖLEMEN SULTANLARI

24 Haziran 1932

Sana Gazneli Sultan Mahmud'u yazdım; Mahmut'un talebi üzerine Farsça Şahname'yi yazan şair Firdevsi'den¹ söz ettim. Fakat Mahmut döneminde onunla beraber Pencap'a gelen bir başka seçkin isminden bahsetmedim. Bu kişi, günün yırtıcı ve bağnaz savaşçılarından çok farklı, engin bilgi sahibi, bilimadamı El Biruni idi. Bütün Hindistan'ı gezdi, yeni ülkeyi ve halkını anlamaya çalıştı.

Hintlilerin görüşlerini öğrenmek için o kadar istekliydi ki... Sanskritçeyi öğrendi, Hinduların belli başlı kitaplarını okudu. Hindistan'da okutulduğu şekliyle felsefeyi, bilimi ve sanatı inceledi. Bhagawad Gita² en sevdiği şeylerden oldu. Güneye Chola Krallığı'na gitti, orada gördüğü büyük sulama çalışmasından hayretler içinde kaldı. Hindistan'daki gezileri, halen elimizde bulunan en büyük gezi kitapları arasındadır. Yıkım, katliamlar ve hoşgörüsüzlüğün kol gezdiği karışık bir ortamda gözlemleyen, inceleyen, gerçeği araştıran sabırlı bir bilim insanı olarak ayakta kaldı.

Prithwi Raj'ı yenen Afganlı Shahabuddin'in ardından, Kölemen sultanları adı verilen Delhi sultanları geldi. Onların ilki Qutubuddin idi. Shahabuddin'in kölesi idi ama köleler de yüksek mevkilere gelebiliyorlardı. İlk Delhi sultanı olmayı başardı. Onun ardından gelenlerin bazıları da köken olarak köle oldukları için, onlara kölemen hanedanı adı verildi. Hepsı oldukça yırtıcı kişilerdi, fetihler, binaların ve kütüphanelerin yıkımı ve terörize etme iç içe geçti.

1 Firdevsi (940-1020): Ünlü Fars şairi. İran Edebiyatının en önemli eserlerinden biri sayılan Şahname'si 60.000 civarı beyitten oluşmaktadır. Bu eser eski Fars efsaneleri üzerine kurulan manzum bir destandır.

2 Bhagawad Gita: Kutsal bir Hindu metni. Hindu edebiyatı ve felsefesindeki en önemli metinlerden biri olarak kabul edilir. Mahabharata destanının bir parçasıdır.

Qutubuddin, Delhi'nin yakınındaki, senin çok iyi bildiğin Kutup Minar'ın³ inşasına başladı. Takipçisi, İltutmish⁴ kuleyi tamamladı ve yakınına hâlâ varlığını koruyan kemerler yaptırdı. Bu yapılar için gerekli malzemenin hemen hemen tamamı, esas olarak tapınaklar olmak üzere Hint binalarından sağlandı. Yapı ustaları doğal olarak Hintliydi ama Müslümanlar'ın getirdiği yeni fikirlerden etkilenmişlerdi.

Gazneli Mahmud'dan başlayarak Hindistan'a gelen bütün fatihler, dönüşte birçok zanaatkârı ve yapı ustasını beraberinde götürdüler. Böylece Hint mimarisinin etkileri Orta Asya'da boy gösterdi.

Bihar ve Bengal Afganlar tarafından kolayca işgal edildi. Gözü pek kişileri bunlar, savunmacıları boş bulundukları anda yakaladılar. Bengal'in fethi, Cortes'in ve Pizarro'nun⁵ fetihleri kadar şaşırtıcıdır.

İltutmish'in yönetimi sırasında (1211-1236) büyük, ürkütücü bir bulut Hindistan sınırlarına yerleşti. Cengiz Han yönetimindeki Moğollardan söz ediyorum. Cengiz, İndus'a kadar geldi, düşmanı izledi ama orada durdu. Hindistan ondan kurtuldu. Yaklaşık 200 yıl sonra onun soyundan biri, Timur, Hindistan'a geldi, katletti, yakıp yıktı. Cengiz gelmedi ama birçok Moğol Hindistan içlerine akın düzenleme tecrübesini edindi; Hatta Lahor'a kadar uzananlar oldu. Terörü yaydılar, sultanları bile korkuttular. Sultanlar onlara zaman zaman rüşvet verdi. Binlercesi Pencap'a yerleşti.

Sultanların arasında Razia adında bir kadın vardı. İltutmish'in kardeşiydi. Yetenekli bir kadına benziyordu, cesur bir savaşçıydı fakat öfkeli Afgan soyluları ile ve onlardan da öfkeli Pencap'a akınlar düzenleyen Moğollarla sorunlar yaşadı.

Kölemen Sultanlığı 1290'da sona erdi. Kısa bir süre sonra tahta amcası ve kayınpederi olan kişiyi ince yöntemlerle katleden Alauddin Khilji geçti. Başladığı işe devam ederek, sadakatsizliğinden kuşku duyduğu bütün Müslüman soyluları katletti. Bir Moğol tertibinden kuşku duyduğu için, topraklarındaki her Moğol'un öldürülmesini emretti. Doğal olarak çoğu masum yaklaşık 20.000-30.000 Moğol katledildi.

Sık sık katliamlara yapılan göndermelerin hoş olmadığını farkındayım. Geniş bir açıdan bakıldığında, çok önemli olmadıkları da ortada yine de, bunlar

-
- 3 Kutup Minar ya da Kutup Minaresi: Dünya'nın tuğladan yapılmış en yüksek kulesidir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndedir.
 - 4 Bu Kölemen Sultanları'nın isimlerinin Türkçe'de tek bir karşılığı olmadığından özgün metindeki hallerini kullandık. İltutmish, İltutmüş; Shahabuddin, Şahabettin veya Şihabettin; Qutubuddin, Kutbettin veya Kütübeddin; Alauddin Khilji, Alaettin Kilci; Mohammad bin Tughlaq, Muhammed bin Tuğluk...
 - 5 Cortes ve Pizarro: Amerika kıtasının keşfinden sonar 16. yüzyılda Güney Amerika'yı işgal eden sömürgeci komutanlar.

Kuzey Hindistan'daki koşulların güvenli, uygar olmadığını kavramamıza yardımcı oluyor. Bir tür barbarlığa geri dönüş yaşandı. İslam, Hindistan'a ilerlemenin unsurlarını getirirken, Müslüman Afganlar barbarlığın unsurlarını getirdiler. Birçok kişi ikisini karıştırıyor ama ikisi birbirinden ayrılmalı.

Ötekiler gibi Alauddin de hoşgörüsüzdü. Fakat öyle anlaşılıyor ki, Hindistan'ın Orta Asyalı hâkimleri giderek değiştiler. Hindistan'ı kendi vatanları gibi görmeye başladılar. Artık burada yabancı değillerdi. Alauddin bir Hintli kadınla evlendi, oğlu da aynı şekilde davrandı.

Alauddin'in yönetiminde yeterli yetersiz bir yönetim sistemi yerleştirme girişimleri görüldü. Ordunun hareketleri için iletişim hatları özellikle düzenli tutuldu; Alauddin orduya özel önem verdi. Güçlü hale getirdiği orduya dayanarak Gujrat'ı ve Güney'in büyük bölümünü ele geçirdi. Generalleri Güney'den büyük bir servetle döndüler. 50.000 maund⁶ altının, çok miktarda mücevherin ve incinin, 20.000 atın ve 312 filin getirildiği söylenir.

Romantizmin ve şövalyeliğin yuvası, ama o zaman için bile eski moda olan ve eski savaş usullerine takılıp kalan Chittor, Alauddin'in etkin ordusu tarafından ezilip geçildi. 1303'te Chittor yağması var. Bundan önce kaledeki kadınlar ve erkekler geleneklere uygun olarak korkunç jauhar törenini yaptılar. Buna göre, yenilik tehdit ettiğinde ve başka bir çare kalmadığı zaman, erkekler için çıkıp savaş meydanında ölmek, kadınlar için kendini yakmak daha doğru kabul ediliyordu. Kadınların da kılıcı ellerine alarak dövüşmeleri, savaş alanında can vermeleri daha iyi olurdu. Fakat her hal ve karda ölüm köleliğe ve aşağılanmaya tercih edilmeliydi.

Bu arada ülkenin halkı, Hindular, yavaş yavaş İslam'a dönüştürüldüler. Süreç hızlı çalışmadı. Bazıları, İslam onlara çekici geldiği için din değiştirdi, bazıları korkudan böyle davrandı, bazıları da ki bu doğaldır, kazanan tarafta olmak istediler. Fakat dönüşümün esas nedeni ekonomikti. Müslüman olmayan halk, özel bir vergi, bir tür kelle vergisi, cizye ödemek durumunda kaldılar. Bu fakirlerin sırtına konan büyük bir yükü. Birçok kişi, bundan kaçmak için din değiştirdi. Üst sınıflar arasında Saray'ın himayesini kazanmak ve mevki sahibi olmak güçlü bir güdüydü. Alauddin'in ünlü generali, Güney'i fetheden Malik Kafur Hinduizm'den dönmüştü.

Sana bir başka Delhi sultanından, olağanüstü bir kişilikten de söz etmeliyim. Bu kişi Mohammad bin Tughlaq idi. Çok bilgili, hem Arapçaya hem de Farsçaya hâkim bir kişiydi. Felsefe ve mantık eğitimi görmüştü; Yunan felsefesi de. Matematikten, bilimden ve tıptan da anlıyordu. Yiğit biriydi, dönemine göre öğrenme ve merak açlığı içindeydi. Ama o bir zalim canavardı ve öyle anlaşılıyor

6 Maund: Bölgesel bir ölçü birimi; 1 maund = 37,3242 kg.

ki, delinin tekiydi. Öz babasını öldürerek tahta çıktı. İran'ı ve Çin'i fethetmek şeklinde fantastik bir düşünceye sahipti. Doğal olarak hayal kırıklığına uğradı. Fakat en büyük macerası, başkenti Delhi'yi yıkıma uğratmak oldu çünkü kentten yaşayan bazıları onun politikalarını ortak ifadelerle eleştirmeye kalkışmışlardı. Başkentin Delhi'den güneydeki Deoghiri'ye (şimdilerde Haydarabat) taşınmasını emretti. Buraya Devletabad adını verdi. Ev sahiplerine bir miktar tazminat ödendi, ardından istisnasız herkesten kenti üç gün içinde terk etmesi istendi.

Çoğu insan terk etti. Kimileri saklandı. Yakalandıklarında acımasızca cezalandırıldılar; bunlardan birisi bir kör öteki bir özürlü olsa da... Delhi'den Devletabad'a kadar 40 günlük bir yürüyüşü bu. Yürüyüş sırasında halkın çektiklerinin korkunçluğu, kaçının yollarda düşüp kaldığı tahmin edilebilir.

Peki Delhi'ye ne oldu? İki yıl sonra Mohammad bin Tughlaq Delhi'yi yeniden iskâna açtı. Ama başaramadı. Bir görgü tanığının ifadesiyle kenti "tam bir çöle" çevirmişti. Bir bahçeyi bakımsız bir toprağa dönüştürmek mümkündür. Ama bakımsız bir toprağı bahçeye dönüştürmek kolay değildir. Sultan'la bir araya gelen Fas'lı gezgin İbn Battuta⁷ Delhi'ye döndükten sonra şunları söylüyor: "Evrendeki en büyük kentlerden biridir. Başkente geldiğimizde boştu, terk edilmişti, çok az bir nüfusu vardı." Sekiz ila on mile yayılan kenti, bir başka kişi betimliyor: "Her şey yakılıp yıkılmıştı, yıkıntı o boyutlardaydı ki, binaların arasında tek bir köpek ya da kedi kalmamıştı."

Bu deli, bir Sultan olarak ülkeyi 1351'e kadar tam yirmi beş yıl yönetti. Hükümdarların hilelerine, zulümlerine ve yetersizliklerine halkın ne kadar göğüs gerebildiği şaşırtıcıdır. Ancak halkın itaatkârlığına rağmen Mohammad bin Tughlaq imparatorluğunu bölüp parçalamada başarılı oldu. Ülke, onun deli dolu yöntemleri ve ağır vergilendirmesi yüzünden yıkıma uğradı. Açlık başladı sonunda isyanlar patlak verdi. Daha kendi yaşam süresinde, 1340'larda imparatorluğun geniş alanları bağımsızlaştılar. Bengal bağımsız oldu. Güneyde birçok devlet doğdu. Bunların başlıcası, 1336'da doğan ve 10 yıl içinde Güney'de büyük bir güç haline gelen Hindu devleti Vijayanagar'dı.

Delhi'nin yakınlarında Mohammad bin Tughlaq'ın babası tarafından inşa edilen kale Tughlaqabad'ın harabelerini hâlâ görebilirsiniz.

7 İbn-i Batuta (1304-1369): Ortaçağın en önemli seyyahlarından biridir ve *Rihlet-ü İbn Battûta* diye bilinen seyahatnamenin yazarıdır. Avrupalılarca çok az bilinen Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya yolculuklar yapmış ve eserinde bu yolculuklarda ki gözlemlerini aktarmıştır.

CENGİZ HAN ASYA'YI VE AVRUPA'YI SARSIYOR

25 Haziran 1932

Son mektuplarımın birçoğunda Moğollara gönderme yaptım, yol açtıkları terör ve yıkım hakkında ipuçları verdim. Çin'de Sung hanedanı ile hesabımız, Moğolların gelişi ile birlikte kapandı. Batı Asya'da bir kez daha onlarla karşı karşıya kaldık ve eski düzen sonlandı. Hindistan'da Kölemen kralı onlardan kaçabildi fakat her şeye karşın Moğollar yeteri kadar gürültü kopardı. Bütün Asya bu göçerler tarafından alaşağı edildi. Sadece Asya değil, Avrupa'nın yarısı da... Bir anda öne atılan ve dünyayı şaşkına çeviren bu şaşırtıcı insanlar kimlerdi? Scythianlar, Hunlar ve Türkler ve Tatarlar -hepsi Orta Asya'dan geldiler- daha önceleri tarihte dikkate değer roller oynamışlardı. Bu halkların bazıları hâlâ ön plandaydılar: Selçuklu Türkleri Batı Asya'da, Tatarlar Kuzey Çin'de ve başka yerlerde... Fakat Moğollar o güne kadar fazla bir şey yapmamışlardı. Büyük olasılıkla Batı Asya'da kimse onlar hakkında fazla bilgiye sahip değildi. Moğolistan'daki birçok önemsiz kabileye aittiler ve Çin'in kuzeyini fetheden Kin Tatarları'na tabi yaşıyorlardı.

Birden güç kazandılar. Bölünmüş kabileleri bir araya geldi, tek bir lider seçtiler: Büyük Han ve ona sadakat yemini ettiler. Onun yönetimi altında Pekin'e yürüdüler ve Kin İmparatorluğu'na son verdiler. Batıya yöneldiler ve önlerine çıkan büyük krallıkları süpürdüler. Rusya'ya gittiler ve diz çöktirtiler. Sonraları Bağdat'ı ve imparatorluğunu silip süpürdüler ve Polonya'ya, orta Avrupa'ya kadar gittiler.

Onları durduracak kimse yoktu. Hindistan şans eseri kurtuldu. Avrasya dünyasının bu volkanik patlama karşısında nasıl bir şaşkınlık içine girdiği hayal edilebilir. Bu insanın önünde çaresiz kaldığı, bir deprem gibi, büyük bir doğal felaket gibi bir şeydi.

Moğolistanlı bu göçerler, kadın ve erkeklerden oluşan, Kuzey Asya'nın geniş steplerinde çadırlarda yaşayan güçlülere alışık insanlardı. Fakat son derece dikkate değer bir kişi olan bir şef üretmiş olmasalardı, güçleri ve katı eğitimleri işe yaramayabilirdi. Bu kişi Cengiz Han olarak bilinen kişiydi. 1155'te doğmuştu, özgün adı Timuçin'di. Babası Yesugei Bagatur, o küçük bir çocukken öldü. Bu arada şunu söylemeliyim: "Bagatur"¹ Moğol soyluları arasında gözde bir isimdi; kahraman anlamına geliyordu. Öyle sanıyorum ki Urducadaki "bahadır", oradan geliyor. Küçükken kimseden yardım görememesine rağmen, mücadeleye devam etti, sonunda başardı. Kurultay adı verilen büyük Moğol Meclisi toplanana ve kendisini Büyük Han, Kağan ya da imparator seçene kadar ilerledi. Birkaç yıl önce kendisine Cengiz adı verilmişti.

13. yüzyılda yazılan ve 14. yüzyılda Çin'de yayımlanan *Moğol Halkının Gizli Tarihi* bu seçimi söyle betimliyor: "Keçe çadırlarda yaşayan kuşakların hepsi, Leopar yılında Onon'un² kaynakları yakınında, tek bir otorite etrafında birleşti, Dokuz Ayakların Beyaz Bayrağını kaldırarak Cengiz'e Kağan unvanını tevcih ettiler."

Cengiz, Büyük Han ya da Kağan olduğunda 51 yaşındaydı. Çok genç değildi, o yaştakilerin çoğu barış ve sükûneti arzu ederlerdi. Ancak bu, onun fetihler kariyerinin sadece başlangıcıydı. Bu, kayda değer bir husustur çünkü fatihlerin büyük çoğunluğu fetihlerini oldukça genç yaşta yaparlar. Bu bize, Cengiz'in Asya'yı hallaç pamuğu gibi atmasının sadece bir gençlik hevesi olmadığını hatırlatıyor. Orta yaşlı, dikkatli ve tedbirli biriydi o, büyük eylemlerden önce, düşünce ve hazırlık safhasına büyük önem veriyordu.

Moğollar, kentlerden ve kentlerdeki yaşamdan nefret eden göçebelerdi. Birçok kişi göçebe oldukları için barbar olduklarını düşünüyor ama bu yanlıştır. Doğal olarak, kent sanatlarının birçoğunu bilmiyorlardı ama kendilerine göre bir yaşam biçimi geliştirmişlerdi, karmaşık bir örgütlenmeye sahiptiler. Savaş alanlarında büyük başarılar kazanmalarının nedeni, sayısal üstünlükleri değil, disiplinleri ve örgütlenmeleriydi. Ve her şeyden önemlisi, Cengiz'in parlak önderliği. Çünkü Cengiz hiç kuşkusuz, tarihteki en büyük askeri deha ve önderdi. İskender ve Caesar onun yanında küçük kalırlar. Cengiz Han sadece kendisi için büyük bir komutan değildi, birçok generalini de çok iyi eğitmiş ve parlak liderler yapmıştı. Bu askeri liderler, yurtlarından binlerce kilometre uzakta, düşmanlarla kuşatılmış olmalarına karşın, sayıca üstün güçlere karşı zaferle sonuçlanan savaşlara giriştiler.

Cengiz harekete geçtiğinde, Asya-Avrupa haritası nasıl bir şeydi? Moğolistan'ın güneyindeki ve doğusundaki Çin bölünmüştü. Güneyde Sung

1 Bagatur: Bahadır.

2 Onon: Onon Nehri.

İmparatorluğu vardı; kuzeyde Pekin'in başkentliğini yaptığı Sunglar'ı süren Kin imparatorluğu ya da diğer adıyla Altın Tatarlar vardı. Batı'da Gobi Çölünde ve ötesinde, göçer Tangut İmparatorluğu vardı. Hindistan'da Kölemen krallığının hüküm sürdüğünü gördük. İran'da ve Mezopotamya'da, Semerkant'ın başkenti olduğu Harezm ya da Hive'de büyük Müslüman krallıkları vardı. Buraların batısında Selçuklular ve Mısır'da ve Filistin'de Selahattin'in takipçileri vardı. Halife, Bağdat'ın çevresini Selçukluların himayesinde yönetiyordu. Bu son haçlılar dönemiydi. Ezeli şaşkın II. Frederick (Hohenstaufen) Kutsal Roma'nın imparatoruydu. Bu dönem Magna Charta yılları ve hemen sonrasıydı. Fransa'ya, Haçlı Seferi'nde Türklere esir düşen sonra fidye karşılığında serbest bırakılan Kral 9. Louis hükmediyordu. Doğu Avrupa'da, görünüme göre iki devlete bölünmüş Rusya vardı. Kuzeyinde Novgorod güneyinde Kiev yer alıyordu. Rusya ile Kutsal Roma imparatorluğu arasında Macaristan ve Polonya vardı. Bizans İmparatorluğu Konstantinopolis çevresinde ışıldıyordu.

Cengiz fetihlerine özenle hazırlık yaptı. Ordusunu eğitti, daha da önemlisi atları eğitti, onları dinlendirdi. Göçmen bir halk için atlardan değerli bir şey yoktur. Ardından doğuya yöneldi, Kuzey Çin'deki ve Mançurya'daki Kin İmparatorluğu'na son verdi ve Pekin'i aldı. Kore'ye boyun eğdirdi. Güneydeki Sunglar'la iyi ilişkiler kurdukları hatta Sunglar'ın kuzeydeki Kinlere karşı onlara yardım ettikleri görülüyor, ama demek ki Sunglar sıranın kendilerine geleceğini görememişler. Cengiz daha sonra Tangutlar'ı da fethetti. Bu zaferlerin ardında Cengiz duraklayabilirdi. Batı'yı işgal etmek için herhangi bir istek taşıyorsa benzemiyor. Şah ya da Harezm Kralı ile dostça ilişkiler içinde olmayı arzu ediyordu. Ama öyle olmadı. Eski bir Latin özdeyişi Tanrıların yok etmek istedikleri varlıklar önce çıldırırlar anlamını taşır. Harezmşah sanki kendi kendini yok etmeye karar vermişti, bunu gerçekleştirmek için elinden geleni yaptı. Moğol tüccarlar Şah'ın valisi tarafından öldürüldü. Cengiz o durumda bile barıştan yanaydı, valinin cezalandırılması isteğiyle elçiler yolladı. Fakat kendi önemini abartan kibirli şah, elçileri aşağıladı onları ölüme yolladı. Bu artık Cengiz'in kaldırmabileceğinin ötesine geçmek demekti. Ama acele etmedi. Dikkatli hazırlıkların ardından ordusu ile birlikte Batı'ya yürüdü.

1219'da başlayan bu yürüyüş Asya'nın ve kısmen Avrupa'nın gözlerini yeni teröre açtı. Yuvarlanıp gelen şey acımasızca kentleri yerle bir ediyor, milyonlarca insanı öldürüyordu. Harezm İmparatorluğu yok oldu. Saraylarla dolu, milyon nüfuslu büyük Buhara kentinden geriye külleri kaldı. Başkent Semerkant tahrip edildi, kentte yaşayan bir milyon kişiden geriye 50.000 insan kaldı. Herat, Belh ve gelişen öteki kentlerin hepsi tahrip edildi. Orta Asya'da yüzlerce yıldan beri gelişen bütün sanatlar ve zanaatlar yok oldu. Uygar dünya Orta Asya'nın ve İran'ın sınırında sona ermiş gibiydi. Cengiz'in geçtiği yerler çöle dönüyordu.

Harezmşah'ın oğlu Jalaluddin³ bu dalgaya cesaretle karşı durdu. İndus ırmağına kadar geri çekildi, orada sıkıştırılınca 10 metre yükseklikten atı ile birlikte ırmağa atladığı ve yüzerek karşı kıyıya çıktığı söylenir. Delhi Sarayı'na sığındı. Cengiz onu takip etmeyi gerekli görmedi.

Selçuklu Türkleri'nin ve Bağdat'ın şansı varmış; Cengiz onlara dokunmadı, kuzeye Rusya'ya yöneldi. Tangutlar'ın bir isyanını bastırmak için Doğu'ya döndü.

Cengiz 1227'de, 72 yaşında öldü. Pasifik kıyılarından Batı'da Karadeniz kıyılarına uzanan imparatorluğu genişlemeye devam ediyordu. Başkenti hâlâ Moğolistan'daki küçük Karakurum kentiydi. Göçer olsa da, çok yetenekli bir örgütçüydü, yetkin bakanları yanında çalıştıracak kadar akıllı, geniş görüşlüydü. Çok hızla fethedilen topraklardan oluşan imparatorluğu, ölümünün ardından bir anda dağılmadı.

Fars ve Arap tarihçilerin göre Cengiz bir canavardır. Ona "Tanrı'nın kırbağı" adını verdiler. Çok zalim biri olarak betimlendi. Kuşku yok ki, çok acımasızdı, fakat o günlerin öteki birçok hükümdarından çok farklı değildi. Hindistan'da Afgan kralları da, daha küçük ölçekte, aynı şekilde davranıyorlardı. Gazne 1150'de ele geçirildiğinde, eski bir kan davasını kenti yağmalayarak ve yakarak sonuçlandırdılar. Yağma, yıkım ve katliam yedi gün boyunca sürdü. Ele geçirilen bütün erkekler katledildi, kadınlar ve çocuklar esir edildi. Mahmudi⁴ Krallardan kalan ve dünyada eşi benzeri olmayan saraylar ve binalar tahrip edildi. Bu Müslümanların, kardeş Müslümanlara reva gördükleri bir davranıştı. Afgan krallarının Hindistan'daki yönetimi ile Cengiz'in Orta Asya'yı ve İran'ı fethi arasında nitelik olarak bir fark yoktu. Cengiz, Harezmliyle özellikle kızgındı çünkü elçisi Şah tarafından öldürülmüştü. Bu bir tür kan davasıydı. Cengiz tarafından yapılan yakıp yıkmalar başka yerlerde de görüldü ancak bunlar Orta Asya'daki boyutlarda değildi.

Cengiz'in kentleri yakıp yıkmasının ardında bir başka güdü vardı. O bir göçer ruh haleti taşıyor, kasabalardan kentlerden nefret ediyordu. Steplerde ya da ucu bucağı olmayan ovalarda yaşamaktan hoşlanıyordu. Bir ara Cengiz Çin'deki bütün kentleri tahrip etmeyi aklından geçirdi ama çok şükür ki bu düşünceden vazgeçti. Ona göre uygarlık göçer yaşam ile bütünleştirilmeliydi. Ne var ki bu, o gün de bugün de mümkün olmadı.

Cengiz Han'ın adından, onun bir Müslüman oluşunu düşünebilirsiniz. Ama öyle değildi. İsim bir Moğol ismidir. Cengiz dinsel konularda çok hoşgörülüydü.

3 Jalaluddin: Celalettin.

4 Mahmudi: Gazneli Mahmud'un soyundan gelenler kastediliyor.

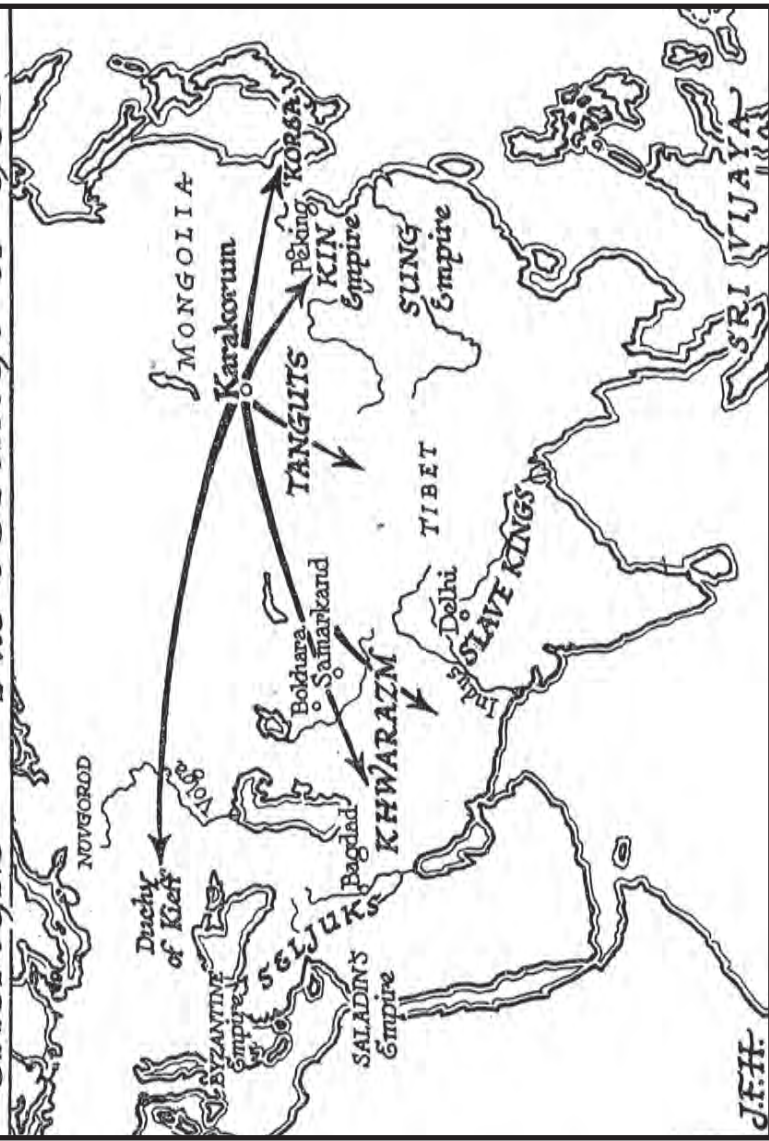
Dini, Şamanizm'di; "uçsuz bucaksız mavi gök"e tapınıyordu. Çinli Taocu bilgelerle uzun konuşmalar yaptı ama Şamanizm'e bağlıydı ve başı sıkıştığı zaman, gökyüzüne danışıyordu.

Bu yazının başında Cengiz'in Moğol Meclisi tarafından Büyük Han "seçildiğini" fark etmişsindir. Bu Meclis aslında feodal bir meclisti, bir halk meclisi değildi; Cengiz bu yüzden klanların feodal başıydı. Okuma yazma bilmiyordu, takipçileri de öyleydi. Yazı denen şeyden uzun süre haberinin olmamış olması olasıdır. Mesajlar ağızdan iletilen sözcükler biçimindeydi; o kadar geniş bir imparatorlukta ticaretin ağızdan mesajlar aracılığı ile taşınması şaşırtıcıdır. Cengiz yazı diye bir şeyin olduğunu öğrendiğinde, çok yararlı ve değerli olduğunu fark etti, oğullarına ve önde gelen yöneticilere yazıyı öğrenmelerini emretti. Moğolların örfi yasalarının ve eski özdeyişlerinin yazılı hale getirilmesini de emretti. Ana fikir, örfi yasanın asla "değiştirilemez bir yasa" olmasıydı, kimse ona uymazlık edemezdi. İmparator da ona tabiydi. Fakat bu "değiştirilemez yasa" şimdilerde kayıptır; Moğollar günümüzde onu hayal meyal bile anımsama geleneğine sahip değildir.

Her ülke ve her dinin kendi örfi hukuku ve yazılı hukuku vardır ve çoğu kez bunun "değişmez bir yasa" olarak sonsuza dek süreceğini düşünür. Fakat yasalar var olan koşullara uygun düşmek durumundadırlar ve bizim kendimizi geliştirmemizi amaçlarlar. Eğer koşullar değişirse, eski yasalar bunlara nasıl uyabilir? Değişen koşullarla birlikte yasalar da değişmelidir aksi takdirde dünya ilerlerken bizi geriye zincirleyen engellere dönüşürler. Hiçbir yasa "değişmez yasa" olmamalıdır. Yasa bilgiye dayanmalıdır, bilgi artıkça yasa da gelişmelidir.

Sana Cengiz Han hakkında biraz fazla bilgi vermiş olabilirim. Fakat bu kişi beni büyülüyor. Bir göçebe kavmin yırtıcı, zalim ve şiddetle iç içe yaşayan feodal şefinin, benim gibi barışçı, şiddet karşıtı, kentli, feodal olan her şeyden nefret eden ılımlı bir kişinin gözlerini kamaştırması, aslında şaşırtıcı, değil mi?

CHENGIZ — "The SCOURGE of GOD"

68.

MOĞOLLAR DÜNYAYA HÂKİM OLUYOR

26 Haziran 1932

Cengiz Han ölünce, oğlu Ögeday,¹ Büyük Hakan oldu. Cengiz Han'la, o dönemin Moğolları ile kıyaslandığında Ögeday insancıldı, barışa eğilimliydi. "Cengiz Kağanımız, çok emek harcayarak, bizim imparatorluk evimizi inşa etti. Şimdi halklara barış ve refah sağlamanın ve yüklerini hafifletmenin zamanıdır." Bir feodal kabile şefi olarak nasıl akıl yürüttüğüne, dikkatini çekerim.

Ne var ki fetihler dönemi sona ermemişti, Moğollar enerji doluydu. Büyük General Sabutay'ın komutasında Avrupa'ya doğru ikinci bir istila dalgası yaşandı. Avrupa'nın komutanları ve orduları Sabutay² düzeyinde değildi. Sabutay, bilgi toplamak için düşman topraklara casuslar ve ileri unsurlar yollayarak zemini oluşturuyor, ilerlemeden önce o ülkelerin siyasal ve askeri koşulları hakkında bilgi sahibi oluyordu. Savaş alanında savaş sanatının ustasıydı, onunla kıyaslandığında Avrupalı generaller acemi kalıyorlardı. Sabutay güneybatıda Bağdat'a ve Selçuklulara dokunmadan doğruca Rusya'nın üzerine yürüdü. Tam alt yıl boyunca ilerledi, Moskova'yı, Kiev'i, Polonya'yı, Macaristan'ı, Krakow'u yağmaladı, yakıp yıktı. 1241'de bir Polonya-Alman ordusu Orta Avrupa'daki Aşağı Saksonya'daki Liebnitz'de imha edildi. Avrupa'nın bütünü kötü kaderi ile baş başa kalmıştı. Moğolları durduracak kimse yoktu. Dünya harikası diye yüceltilmesine rağmen, Moğolistan'dan gelen gerçek mucize karşısında II. Frederick'in benzi sararmış olmalıdır. Avrupa'nın kralları ve yöneticileri sıkışıp kalmışken, hiç beklenmedik bir yardım geldi. Ögeday ölmüştü ve ardılı hakkında bazı sorunlar vardı. Bu yüzden, yenilmez olmalarına karşın, Moğol orduları doğuya döndüler, evlerine yöneldiler. Avrupa bir kez daha nefes aldı.

1 Özgün metinde "Oghotai".

2 Özgün metinde "Sabutai".

Bu arada Moğollar Çin'e yayılmışlar, Kuzey'deki Kin hanedanının, hatta Çin'in güneyindeki Sunglar'ın işini tümüyle bitirmişlerdi. Mengü 1252'de Büyük Han oldu ve Kubilay'ı Çin valisi atadı. Mengü'nün Karakurum'daki Sarayı Avrupa ve Asya halklarının büyük buluşma alanı haline geldi. Büyük Han, uzun göçerlik yıllarından sonra, hâlâ çadırdaki yaşıyordu. Fakat çadırlar kıtadan yağmalananlarla ve mallarla zenginleşmişti. Tüccarlar, özellikle Müslüman tüccarlar buraya geliyor, Moğolların cömertliğinden mutlu oluyorlardı. Zanaatkârlar, astrologlar, matematikçiler, günün bilimsel bulgularına bulaşmış olanlar çadırlardan oluşan bu kentte bir araya geliyordu. Geniş Moğol topraklarında bir ölçüde barış ve düzen hüküm sürüyor, kervanlar kıtanın bir ucundan ötekine gidip geliyorlardı. Avrupa ile Asya yakın temas içine girmişti. Ve din adamları arasında da Karakurum'a doğru bir yarış vardı. Hepsi, dünyanın bu fatihlerini kendi inançlarına döndürmeye çalışıyorlardı. Bu çok güçlü insanları yanlarına çeken din, hiç kuşkusuz gücüne güç katacak, bütün ötekiler üzerinde hâkimiyet kuracaktı. Papa Roma'dan heyetler yolladı. Nasturi Hristiyanlar geldiler. Müslümanlar geldiler. Budistler de öyle. Moğollar yeni bir dine geçmekte acele etmiyorlardı. Dine düşkün bir halk değildiler.

Öyle anlaşıyor ki, Büyük Han bir ara Hristiyanlık ile flört etmişti ama Papa'nın iddiaları katlanılır gibi değildi. Sonuçta Moğollar yerleştikleri coğrafyanın dinine yöneldiler. Çin'de ve Moğolistan'da çoğu Budist oldu. Orta Asya'da Müslüman oldular; kim bilir, bazıları Rusya'da ve Macaristan'da Hristiyan olmuştur. Büyük Han Mengü'nün Papa'ya yazdığı mektubun orijinal hali, Papalık Kütüphanesi'nde durmaya devam ediyor. Metin Arapça. Papa'nın Ögeday'ın ölümünden sonra yeni Han'ı Avrupa'yı yeniden istila etmemesi konusunda uyarmak üzere bir heyet gönderdiği anlaşıyor. Han, Avrupa'yı kendisine düzgün davranmadıkları için istila ettiği yanıtını vermiştir.

Bununla birlikte Mengü döneminde yeni bir fetih ve tahribat dalgası yaşandı. Kardeşi Hülagü İran valisiydi. Bağdat'taki halifenin bir davranışına kızan Hülagü,³ sözlerini tutmadığı için kendisine iğneleyici sözler taşıyan bir mesaj yolladı, gelecekte dikkatli davranması yoksa imparatorluğunu yitireceği uyarısını ekledi. Halife dar kafalı biriydi, tecrübelerden dersler çıkarmamıştı. Saldırgan bir karşılık verdi, Moğol heyeti Bağdat'ta kalabalıklar tarafından hakarete uğradı. Hülagü'nün Moğol kanı tepesine sıçramıştı. Öfkeyle Bağdat'a yöneldi, 40 günlük bir kuşatmadan sonra kenti teslim aldı. Bu Binbir Gece Masalları'nın kentinin ve 500 yıl boyunca kentte biriktirilen hazinelerin sonu oldu. Halife, oğulları ve yakın akrabaları ölüme yollandı. Haftalar süren bir katliam yaşandı, Dicle ırmağı kilometreler boyunca kıpkırmızı aktı. Bir buçuk milyon insanın yok olduğu söylendi. Sanatsal ve edebi hazineler ve kütüphaneler tahrip edildi.

3 Özgün metinde "Hulagu".

Bağdat yerle bir edildi. Batı Asya'nın binlerce yıllık sulama kanalları bile Hülagü tarafından tahrip edildi. Halep, Urfa ve birçok başka kent aynı kaderi paylaştı. Gecenin karanlığı Batı Asya'nın üzerine çöktü. Bu dönemin bir tarihçisi bunun bir "bilim ve erdem yoksunluğu" dönemi olduğunu yazıyor. Filistin'e yollanan bir Moğol ordusu Mısır sultanı Baybars tarafından yenilgiye uğratıldı. Sultan'ın ilginç bir lakabı vardı: "Bandukdar". Bu sıfat, ateşli silahlarla donatılmış bir alay sözcüğünden geliyordu. Çinliler uzun süredir barutu biliyorlardı. Moğollar büyük olasılıkla onlardan öğrenmişlerdi; ateşli silahları kullanmaları zaferlerine yardım etmiş olabilir. Ateşli silahlar Moğollar aracılığıyla Avrupa'ya taşındı.

Bağdat'ın 1258'de tahrip edilmesi, Abbasi İmparatorluğu'ndan geri kalan her şeyi sonlandırdı. Uzaklarda, Güney İspanya'da Granada Arap geleneğini sürdürdü. Çökmeden daha iki yüz küsur yıl yaşadı. Arabistan'ın kendisi hızla çöktü ve halkı o zamandan beri tarihte önemli bir rol oynamadı. Sonradan Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldiler. 1914-18 Büyük Savaşı sırasında Türklere karşı İngilizlerin kotardığı bir Arap isyanı patlak verdi; o zamandan beri Arabistan az çok bağımsız kaldı.

İki yıl boyunca Halife olmadı. Ardından Sultan Baybars, Abbasi halifesinin bir akrabasını Halife olarak atadı. Ama o halifenin siyasal bir gücü yoktu sadece dini liderdi. Üç yüz yıl sonra Osmanlı padişahı Halifelik sıfatını, son sahibinden devraldı. Türk sultanları birkaç yıl önce Mustafa Kemal Paşa tarafından sonlandırılıncaya kadar halifelik sıfatını taşıdılar.

Öykümden uzaklaştım. Büyük Han Mengü 1239'da öldü. Ölümünden önce Tibet'i fethetmişti. Çin valisi Kubilay Han Büyük Han oldu. Kubilay uzun süreden beri Çin'deydi, bu ülke onu ilgilendiriyordu. Başkentini Karakurum'dan, adını "Hanbalık" (Han kenti) olarak değiştirdiği Pekin'e taşıdı. Kubilay'ın Çin sorunlarına ilgisi, koca imparatorluğu ihmal etmesine neden oldu; Moğol valiler zamanla bağımsızlaştılar.

Kubilay Çin'in fethini tamamladı ancak onun operasyonları öteki Moğol kampanyalarından çok farklıydı. Çok daha az şiddet ve yıkım vardı. Çin Kubilay'ı yatıştırmış, uygarlaştırmıştı. Çinliler ona çok yumuşak yaklaştılar, kendilerinden biri gibi davrandılar. O da bir Çinli hanedan kurdu -Yuan Hanedanı-. Kubilay Tonking'i, Burma'yı ve Annam'ı imparatorluğuna kattı. Japonya'yı ve Malezya'yı da fethetmek istedi ama başarılı olamadı çünkü Moğollar denize yatkın değillerdi, tekne yapım teknolojisini bilmiyorlardı. Mengü Han'ın hükümdarlığı sırasında ona Fransız Kralı 9. Louis'den ilginç bir elçi geldi. Louis, Müslümanlara karşı Moğollarla Avrupa'nın Hristiyan güçleri arasında bir ittifak önerdi. Zavallı Louis Haçlı Seferleri sırasında esir düştüğünde zor günler geçirmişti. Fakat Moğollar bu tür ittifaklara ilgi göstermiyorlardı. Dindar insanlara bu nedenle saldırmaya da hevesli değillerdi.

Avrupa'nın küçük kralları ile neden ittifak içine gireceklerdi sanki? Ve kime karşı ittifak yapacaklardı? Batı Avrupalı devletlerin ya da İslam devletlerinin savaşçı niteliklerinden korkmuyorlardı. Batı Avrupa düpedüz şans

sayesinde ellerinden kurtulmuştu. Selçuklu Türkleri önlerinde eğilmiş, haraç vermişlerdi. Sadece Mısır Kralı Moğol ordusunu yenilgiye uğratmıştı.⁴ Fakat Moğollar ciddi olarak yüklenselerdi, diz çöktürebilirlerdi şeklinde bir kuşku da vardı. Moğol İmparatorluğu Avrupa'da ve Asya'da bir uçtan öteki uca yayılmıştı. Tarihte Moğol fetihleri ile kıyaslanabilecek başka bir şey yoktur; bu kadar geniş bir imparatorluğa başka hiçbir zaman rastlanmadı. O günlerde Moğollar yeryüzünün beyleri olarak görülmüş olmalılar. Hindistan onlardan uzak durdu, bunun nedeni sadece ülkenin onların yollarının üzerinde olmamasıdır. Hindistan boyutundaki Batı Avrupa da imparatorluğun dışındaydı. Ama bu yerler de acı içinde yaşıyordu. İşte 13. yüzyılda bunlar görünüyordu. Moğolların sahip oldukları muazzam enerji giderek azaldı, fetih içgüdüsü zayıfladı. O dönemde insanların ya yavaşça yürüyerek ya da at üzerinde hareket ettiklerini aklından çıkarmamalısın. Hareket etmek için hızlı yöntemler yoktu. Bir ordunun Moğolistan'dan kalkıp Avrupa'daki imparatorlukların Batı sınırına ulaşması bir yıllık bir süreyi gerektirebilirdi. O fetih girişimlerini kendi topraklarında yapamazlardı çünkü orada yağmalanacak bir şey yoktu. Dahası, savaşta ve yağmada yinelenen başarılar Moğol birliklerini ganimet zengini yapmıştı. Çoğu, köle sahibi bile olmuştu. Bu nedenle sakinleştiler, daha makul ve barışçı yollar aramaya koyuldular. Her şeye sahip olan kişi, barış ve düzen ister.

Geniş Moğol İmparatorluğu'nun yönetimi çok güç bir iş olmalı. Bu yüzden bölünmesine şaşdırmamak gerekir. Kubilay Han 1292'de öldü. Onun ardından büyük han gelmedi. İmparatorluk beş büyük alana bölündü:

Moğolistan'ı, Mançurya'yı ve Tibet'i içeren Çin imparatorluğu; en büyük parça buydu. Kubilay'ın ardılları Yuan Hanedanı'nı oluşturdular.

Uzak Batı'da Rusya'da Polonya'da, Macaristan'da Altın Orda İmparatorluğu kuruldu.

(Moğollar bu adı verdiler)

İran'da Mezopotamya'da ve Orta Asya'nın bir bölümünde İlhanlılar vardı. Hülagü'nün kurucusu olduğu bu imparatorluğa Selçuklular haraç ödediler.

Tibet'in kuzeyinde Orta Asya'da büyük Türkiye⁵ vardı. Adı Çağatay İmparatorluğu'ydü.

Moğolistan ile Altın Orda arasında Moğolların Sibiry İmparatorluğu vardı.

Büyük Moğol İmparatorluğu bölünmesine rağmen, beş parçadan her biri aslında bir imparatorluktu.

4 Yazar, Memlûklülerle Moğollar arasında 1266 yılında meydana gelen Ayn Calut Savaşı'ndan bahsediyor. Bu savaşı Memlûkler kazanarak, Moğolların ilerleyişini durdular.

5 Yazar burada Türkiye'yi Türkistan anlamında kullanıyor.

MARKO POLO BÜYÜK GEZGİN

27 Haziran 1932

Sana Büyük Han'ın Karakurum'daki Sarayını anlattım. Moğolların ününün ve zaferlerinin parlaklığının çekiciliğine kapılan tüccar ve zanaatkâr kalabalıklarının, eğitilmiş insanların ve misyonerlerin buraya geldiklerini anlattım. Geliyorlardı çünkü Moğollar da onları gelmeye teşvik ediyorlardı. Garip bir halktı Moğollar. Bazı konularda çok etkin iken bazı konularda çocukça davranış içindeydiler. Sarsıcı gaddarlıkları ve zalimlikleri bile çocukça unsurlar barındırıyordu içinde. Öyle sanıyorum ki, bu çocukça davranışları, yırtıcı savaşçıları ilginç kılıyordu. Yüzlerce yıl sonra bir Moğol, ya da Hintlilerin deyişi ile bir Moghal, Hindistan'ı fethetti. Bu kişi annesi Cengiz Han'ın soyundan gelen Babür'dü. Hindistan'ı fethetmiş olmasına rağmen, Kabil'in ve Kuzey'in serin rüzgârını, çiçeklerini, bahçelerini, kavununu özliyordu. Harika biriydi o; kaleme aldığı anılar onu çok insani ve çekici bir şahsiyet kılıyor.

Kısacası, Moğollar yabancı ziyaretçileri ülkeye gelmeye teşvik ediyorlardı. Bilgilenmek arzusundaydılar, yabancılardan öğrenmek istiyorlardı. Sana, Cengiz Han'ın yazı diye bir şey olduğunu öğrendiği zaman anlamını hemen kavradığını ve öğrenmeleri için görevlilere emir verdiğini anlattığımı hatırlıyor olmalısın. Açık fikirleydiler, kavrayışlıydılar, başkalarından öğreniyorlardı. Kubilay Han, Pekin'e yerleştikten ve saygın bir Çin hükümdarı olduktan sonra, yabancı ülkelerden ziyaretçilerin gelişini özellikle teşvik etti. Ona Venedik'ten iki tüccar ziyaretçi geldi: Nikolo ve Maffeo Polo kardeşler. İş arayışı içinde Buhara'ya gelmişler, orada Kubilay Han ve İran'daki Hülagü tarafından yollanan bazı heyetlerle tanışmışlardı. Heyetlerin kervanlarına davet ettiği iki ziyaretçi kendilerini Pekin'de, Büyük Han'ın Sarayı'nda buldular.

Kubilay Han'dan iyi kabul gören Nikola ve Maffeo, Han'a Avrupa'yı, Hristiyanlığı ve Papa'yı anlattılar. Anlatılanlara çok ilgi gösteren Kubilay,

Hristiyanlığı çekici bulmuş gibi davrandı. Polo'ları yanlarına Papa'ya sunulmak üzere bir mesaj vererek, 1269'da geri yolladı. "Akıllı, yedi sanat dalına yatkın" ve Hristiyanlığı savunmaya muktedir 100 eğitimli adamın kendisine yollanmasını istedi. Fakat iki Polo, dönüşlerinde, Avrupa'yı ve Papa'yı kötü durumda buldular. 100 yetişkin adam yoktu ortalarında. İki yıllık gecikmenin ardından iki Hristiyan keşişle birlikte geri döndüler. Daha da önemlisi, yanlarına, Nikolo'nun oğlu Marko'yu da almışlardı.

Üç Marko müthiş gezilerine başladılar, Asya'yı, bir uçtan öteki uca karadan kat ettiler. Dev bir seyahatti bu. Poloların kat ettiği yolu kat etmek, günümüzde bile yılın önemlice bölümünü alır. Pololar kısmen Hiuen Tsang'ların eski yolunu izlediler. Filistin üzerinden Ermenistan'a, oradan Mezopotamya'ya oradan da Basra Körfezi'ni gittiler; burada Hintli tüccarlarla karşılaştılar. İran'ı ve Delhi'yi, ardından Kaşgar'ı geçtiler; Hotan'ı, Lop-Nor'u, Başiboş Göl'ü, Çölü arkada bıraktılar; ardından Çin'in ve Pekin'in tarlalarına ulaştılar. Yanlarında bir de pasaport taşıyorlardı; Büyük Han'ın verdiği altın bir tablet.

Bu Suriye ile Çin arasındaki eski kervan yoluydu. Kısa bir süre önce, Sven Hedin adındaki bir İsveç'li kâşif ve gezgin tarafından kaleme alınan Gobi Çölü'nün bir uçtan öteki uca geçilmesi hakkındaki yolculuğu okudum. O, Pekin'den Batı'ya doğru ilerledi, Göl'den Lop-Nor'dan Hotan'a ve ötesine geçti. Yanında her türlü modern olanak vardı, buna rağmen yolculuğu sıkıntılarla, acılarla geçti. 700-1300 yıl önce, Poloların ve Hiuen Tsang'ın yolculuğunun nasıl bir şey olduğunu tahmin edebilirsiniz. Sven Hedin ilginç bir keşifte bulundu. Lop-Nor Gölü'nün konum değiştirdiğini fark etti. Uzun süre önce, 14. yüzyılda Lop-Nor Gölüne akan Tarin Irmağı mecra değiştirmiş, Çöl'ün kumları gelerek eski yatağı hızla örtmüştü. Oradaki eski Loulan kenti dış dünyadan kopmuş ve sakinleri onu yıkım halinde bırakmıştı. Göl de, bu ırmak nedeniyle yer değiştirmişti, eski kervan ve ticaret yolu da aynı şekilde yer değiştirmiş, eski konumuna dönmüştü. Tarin Irmağı'dan ve Lop-Nor'dan söz ettim çünkü suyun akışının geniş alanları değiştirdiğini, böylece tarihi etkilediğini anlatmak istedim. Daha önce gördüğümüz gibi, Orta Asya, eski dönemlerde, çok güçlü bir nüfusa sahipti ve bu nüfus dalga dalga güneye ve batıya doğru fetihlere girişti. Günümüzde artık birkaç kasabayla ve dağınık nüfusuyla nerdeyse terkedilmiş bir haldedir.

Büyük olasılıkla o dönemlerde bölgede daha çok su mevcuttu, dolayısıyla bölge daha kalabalık bir nüfusu kaldırabiliyordu. İklim kuraklaşınca ve su daha az hale gelince, nüfus seyrekleşti, giderek azaldı. O uzun yolculukların bir avantajı vardı. İnsan yeni bir dil ya da diller öğrenebiliyordu. Üç Polo Venedik'ten Pekin'e üç buçuk yılda ulaştılar; bu uzun yolculuk sırasında Marko Moğolca'da yetkinleşti, Çince de de. Marko Büyük Han'ın gözdesi oldu ve tam 17 yıl boyunca ona hizmet etti. Vali olarak atandı, Çin'in değişik yerlerine görevli olarak yol-

landı. Marko ve babasını ev özlemi sarmıştı, Venedik'e dönmek istediler fakat Han'ın iznini almak kolay olmadı. Sonunda dönüş için bir şans yakaladılar. Kubilay'ın kuzeni İran'daki İlhanlı Moğol hükümdarı eşini kaybetmişti. Yeniden evlenmek istiyordu. Fakat eski eşi klanın dışında bir kadınla evlenmemesi için kendisinden söz almıştı. Bu yüzden Argon (adı buydu) Kubilay'a heyetler yollamış, klandan uygun bir kadını kendisine yollaması için ricacı olmuştu.

Kubilay Han bir küçük Moğol prensesini seçti; tecrübeli gezginler, üç Polo'yu da refakatçi olarak yanına kondu. Güney Çin'den deniz yoluyla Sumatra'ya gittiler ve bir süre orada kaldılar. Sumatra'da yükselen Sri Vijaya'nın Budist imparatorluğu içine girmişti.

Grup Sumatra'dan Hindistan'a geldi. Marko'nun Güney Hindistan'daki Pandya Krallığı'ndaki gelişen Kayal Limanı'na yaptığı ziyareti daha önce anlatmıştım. Prens, Marko ve Pololar oldukça uzun bir süre kaldılar Hindistan'da; aceleleri olmadığı anlaşılıyordu. İki yılda İran'a ulaştılar. Fakat arada, gözleri yollardaki damat adayı ölmüştü. Çok beklemişti. Ölümü belki de kötü bir rastlantı sayılmamalı. Genç prenses, yaklaşık kendi yaşında olan Argon'un oğlu ile evlendi.

Pololar prensesten ayrıldılar, Konstantinopolis üzerinden evlerine yöneldiler. 1295'te, ayrıldıktan tam 24 yıl sonra, Venedik'e ulaştılar. Kimse onları tanımadı. Eski dostlarının ve tanıdıklarını etkilemek için bir ziyafet verdikleri ve ziyafetin ortasında eski püskü giysilerini çıkartıp attıkları söylenir. Birden değerli mücevherler -elmaslar, zümrütler, yakutlar ve öteki değerli taşlar- yığınla ortaya dökülünce, konuklar şaşırdı. Buna rağmen Poloların Çin ve Hindistan'taki serüvenleri hakkında anlattıklarına çok az kişi inandı. Marko'nun, babasının ve amcasının abarttığını sandılar. Küçük Venedik cumhuriyetlerine alışık insanlar, Çin'in ve öteki Asya ülkelerinin zenginliklerinin boyutunu hayal dahi edemiyorlardı.

Üç yıl sonra, 1295 yılında, Venedik Cumhuriyeti Cenova kenti ile savaşa tutuştu. Her ikisi de deniz gücündü, birbirlerinin rakibiydiler; ikisinin arasında şiddetli bir deniz savaşı patlak verdi. Venedikliler yenildiler, aralarından binlercesi Cenovalılar tarafından hapsedildi. Mahpuslar arasında dostumuz Marko da vardı. Cenova'da hapisanede bulunduğu sırada, gezinin bir dökümünü yazdı daha doğrusu dikte etti. *Marko Polo'nun Gezileri* işte bu şekilde ortaya çıktı. Hapishane, güzel şeyler yapmak için uygun bir yerdir.

Marko bu gezilerde özellikle Çin'i ve orada yaptığı pek çok geziyi betimler. Bir ölçüde Siam'ı, Cava'yı, Sumatra'yı, Seylan'ı ve Güney Hindistan'ı da anlatır. Doğu'nun dört bir yanından gelen gemilerle dolu Çin limanlarını, bazıları 300-400 adamlık mürettebata sahip dev gemileri anlatır. Çin'i, birçok kenti ve bölgeyi barındıran, ipek giysiler, altın ve ince tafta kumaşlar üreten; güzel üzüm bağlarından, tarlalardan ve bahçelerden oluşan, yollar boyunca "gez-

ginler için mükemmel konaklama olanakları"na sahip güler yüzlü ve müreffeh bir ülke olarak betimler. İmparatorun mesajları için özel posta teşkilatından söz eder. Bu ulaklar, at değiştirerek, 24 saatte 700 km yapıyorlardı; bunun çok büyük bir başarı olduğu açıktır. Çin halkının yerde kazarak çıkardıkları kara taşlardan yararlandıklarını öğreniyoruz. Bu açıkça ısınmada kömür kullandıklarını ifade ediyor. Kubilay Han kâğıt para bastı; bu, günümüzde olduğu gibi, karşılığını altın ile ödeme anlamına geliyordu. Günümüzdeki modern kredi yaratma imkânlarının Kubilay tarafından kullanıldığını öğrenmek gerçekten ilginç. Marko, Avrupa'daki halkları şaşırtan ve heyecanlandıran bir biçimde, Çin'de Prester John'un yönetiminde bir Hristiyan kolonisi yaşadığını da duyurdu. Galiba, Moğolistan'da bazı yaşlı Nasturiler de vardı.

Japonya, Burma ve Hindistan hakkında ise kimi zaman gördüklerini kimi zaman işittiklerini yazıyordu: Marko'nun öyküsü, harika bir gezi öyküsü idi, hâlâ da öyledir. Küçük kıskançlıkları ile iç içe yaşayan küçük ülkelerindeki Avrupa halkları için göz açıcı idi. Onlara daha geniş bir dünyanın büyüklüğünü, zenginliğini ve mucizelerini getirmişti. Hayal güçlerini tahrik etti, macera duygularına seslendi ve hırslarını kışkırttı. Onları daha çok denize açılmaya teşvik etti. Avrupa büyüyordu. Anakaranın genç nüfusu ayakları üzerine dikiliyor, ortaçağın sınırlandırmalarına karşı mücadele ediyordu. Tıpkı bir delikanlı gibi, enerji doluydu. Denize yönelme, zenginlik ve macera arayışı Avrupahlıları daha sonraları Amerika'ya, Ümit Burnu'na, Pasifik'e, Hindistan'a, Çin'e ve Japonya'ya taşıdı. Deniz dünyanın otoyolu haline geldi, anakaranın iki ucunu bağlayan kervan yolları önemini giderek yitirdi.

Büyük Han, Kubilay, Marko yanından ayrıldıktan kısa bir süre sonra öldü. Kurduğu Yuan hanedanı uzun süreli olmadı. Moğol gücü hızla geriledi, yabancılara karşı bir Milliyetçi Çin dalgası yükseldi. Altmış yıl içinde Moğollar Güney Çin'den sökülüp atıldılar; Bir Çinli Nanking'de kendisini imparator ilan etti. Onlarca yıl sonra -1368'de- Yuan hanedanı kesin olarak yıkıldı, Moğollar Çin Seddi'nin ötesine sürüldü. Bir başka büyük Çin hanedanı, "Tai Ming" hanedanı sahneye çıktı. Bu hanedan, uzun bir süre, yaklaşık 300 yıl boyunca Çin'i yönetti ve bu dönem iyi yönetim, refah ve kültür unsurları ile iz bıraktı. Yabancı fetihler ya da emperyalist maceralar için herhangi bir girişimde bulunulmadı.

Çin'de Moğol İmparatorluğu'nun yıkılışı, Çin ile Avrupa arasındaki alışverişe son verdi. Kara yolları artık güvenli değildi. Deniz yolları ise henüz o kadar çok kullanılmıyordu.

ROMA KİLİSESİ MİLİTANLAŞIYOR

28 Haziran 1932

Kubilay Han'ın Papa'ya mesaj yollayarak 100 bilgili adamı Çin'e yollamasını istediğini sana yazdım. Fakat Papa'nın böyle şeylerden haberi yoktu. O dönemde kötü bir durumdaydı. Hatırlıyor musun bilemiyorum, İmparator II. Frederick'in ölümünün ardından, 1250'den 1273'e kadar uzanan yıllar bir imparatorun mevcut olmadığı dönemdi. Orta Avrupa, o sıralarda, kızılca kıyametin koptuğu koşullarda yaşıyordu, kargaşa hüküm sürüyordu ve yağmacı şövalyeler her yeri soyup soğana çeviriyorlardı. Rudolph von Habsburg 1273'te imparator oldu ama işleri çok düzeltmedi.

Sadece kargaşa hüküm sürmüyordu, Roma Kilisesi açısından dinsel kargaşa denebilecek bir dönem de başlamıştı. Halk Kilise'nin emirlerine eskisi gibi uysal, uyumlu davranmıyordu. Kuşku duymaya başlamışlardı; kuşku dinsel konularda tehlikeli bir şeydir. İmparator II. Frederick'in Papa'yı arada tehdit ettiğini ve aforoz edilmeyi kafaya takmadığını daha önce gördük. Hatta Papa ile bir yazılı tartışma bile başlattı ve Papa bu tartışmadan iyi çıkmadı. O dönemde II. Frederick gibi kuşku duyan pek çok kişi olmalı. Kuşku duymasa ya da Papa'nın ya da Kilise'nin iddialarına itiraz etmese bile Kilise'nin üst düzeydeki insanların yozlaşmasına, lüksüne tiksinti duyan insanlar da vardı.

Haçlı Seferleri büyük umutlarla ve heyecanla başlamıştı ama başarı kazanmadı; bu tür başarısızlıklar her zaman bir tepkiyi beraberinde getirir. Kilise'nin içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan halk belli belirsiz, yavaş yavaş ışığı başka yerlerde aramaya başladı. Kilise şiddet kullanarak karışıklık verdi, insan beyni üzerindeki denetimini terör yöntemleri ile sürdürmeye kalkıştı. İnsan beyninin çok karmaşık bir şey olduğunu ve kaba gücün ona karşı

kullanılabilecek cılız bir silah olduğunu unuttu. Bu nedenle, bireylerin ve grupların bilincindeki canlanmayı boğmaya çalıştı.

Daha 1155'lerde, Kilise'nin gazabı halk arasında sevilen, ağırbaşlı bir vaizin, İtalya'da Brescia'lı Arnold'un üzerinde yoğunlaştı. Arnold ruhbanın yozlaşması ve lüks düşkünlüğü hakkında vaazlar vermişti. Yakalandı, idam edildi, yakılan cesedinin külleri Tiber ırmağına serpildi. Böylece halk onu kutsal emanet olarak göremeyecekti.

Papalar, inanç farklılıkları yüzünden ya da ruhbanı sıkça eleştiren grupların tümünü aforoz edecek kadar ileri gittiler. Bu gruplar Haçlılara hedef gösterildi ve her türlü iğrenç zulüm ve iğrençlik uygulandı. Fransa'nın güneyindeki Toulouse'da Albigeois ve Waldo adındaki kişinin takipçilerine, yani Waldense'lere böyle davranıldı.

Bu tarihlerde ya da bundan kısa bir süre önce, Hristiyanlığın en çekici simalarından biri İtalya'da yaşadı. Bu kişi Assisili Francis'ti. Zengin biriydi ama zenginliklerini terk ederek yoksulluğa yöneldi, hastalara ve yoksullara yardım etmek için yollara düştü. O yıllarda lepra hastaları en kötü durumda oldukları ve tedavi göremedikleri için, kendini öncelikle onlara adadı. Buda'nın Sangha'sına benzer bir emir -Aziz Francis'in Emri- diye bilinen bir tarikat kurdu. Oradan oraya giderek vaazlar verdi, İsa'nın yaşadığı gibi yaşadı. Birçok insan kendisini görmeye geldi, birçok kişi de onun müridi oldu. Haçlılar oralarda dolaşırken, Mısır'a ve Filistin'e bile gitti. Hristiyan olmasına rağmen, Müslümanlar bu hoş, sevimli adama saygı gösterdiler, ona hiçbir şekilde ilişmediler. 1181 ile 1226 arasında yaşayan bu kişinin tarikatı, ölümünden sonra, Kilise'nin üst düzey görevlileri ile çatışma içine girdi. Galiba, kilise yoksulluk yaşamına vurguya ilgi duymadı. Bu ilkel Hristiyan doktrinini terk etmişlerdi. 4 Hristiyan din adamı, 1318'de Marsilya'da sapkınlık suçlaması üzerine diri diri yakıldı.

Bundan birkaç yıl önce Assisi kasabasında, Aziz Francis'in onuruna büyük bir kutlama yapılmıştı. Nedenini tam bilemiyorum, galiba Aziz Francis'in ölümünün 700. yılı dolayısıyla idi. Fransiskan Tarikatı gibi ama onun ruhundan farklı olarak, Kilise'nin içinde yeni bir tarikat doğdu. İspanyol Aziz Dominik tarafından kurulmuştu ve Dominikan Tarikatı adını almıştı. Saldırgan ve ortodoks bir tarikatı bu. Onlara göre her şey inancın korunması görevine bağlı olmalıydı. Eğer bu, ikna yoluyla başarılamaz ise şiddet yoluyla yapılmalıydı.

Kilise, şiddete dayanarak yönetme düzenini, resmen ve 1233'te engizisyon adını verdiği şeyi başlatarak yürürlüğe koydu. Bu halkın inançlarının doğru- luğunu sorgulayan bir tür mahkemeydi, sorgulanan kişiler standardı tuttu- ramazlarsa, yakılma suretiyle idama mahkûm ediliyorlardı. "Sapkınlar" avı başladı, yüzlerce kişi yakıldı. Yakmadan daha da kötüsü, caydırmak amacıyla uygulanan işkencelerdi. Talihsiz birçok yoksul kadın cadılıkla suçlandı, yakıldı.

Ve bu çoğunlukla, özellikle İngiltere'de ve İskoçya'da, Engizisyonun emriyle değil, sokaklardaki kalabalıklar eliyle yapılıyordu. Papa insanları ihbarcılığa özendiren "İnanç Fermanı"nı çıkardı.

Şeytani bir sanat olarak nitelediği Kimya'yı yasakladı. Ve bütün bu şiddet ve terör büyük bir içtenlikle yapıldı. Yapanlar söz konusu kişiyi yakarak kişinin ya da başka kişilerin ruhunu kurtardıklarına inanıyorlardı. Tanrı adına öldürdüler ve katlettiler. Ve "ölümsüz ruhu" kurtarmaktan söz ederken, insanları cayır cayır yakmaktan geri durmadılar. Dinin kayıtları çok kötüdür. Fakat soğukkanlılıkla işlenen bu zulümler için engizisyonu yerden yere vurmanın anlamı olduğuna inanmıyorum. İşin düşündürücü yanı şudur: Birçok kişi bunu kişisel kazançlar elde etmek için değil, doğru olduğuna inandıkları için yaptılar.

Papalar Avrupa'da teröre kapı açtıklarında, kralların ve imparatorların üzerindeki otoritelerini yitirdiler. İmparatorları aforoz etme ve onları boyun eğmeye zorlama günleri geride kaldı.

Kutsal Roma imparatorları kötü yola girdiklerinde ve ortalıkta imparator kalmadığında ya da imparator Roma'nın uzağında tutulduğunda, Fransa'da krallar Papa'ya müdahaleye başladılar. Kral 1303'te Papa'nın yaptığı bir şeye kızdı. Yolladığı adam Papa'nın yatak odasına kadar zorla girdi ve yüzüne karşı hakaret etti. Bu aşağılayıcı davranış hakkında herhangi bir ülkeden olumsuz tepki gelmedi. Bunu Canossa'daki çıplak ayaklı imparatorla kıyaslasana.

Birkaç yıl sonra, bir Fransız olan yeni Papa, Avignon'daki konutuna yerleşti. Burada Papalar 1377'ye kadar, büyük ölçüde Fransız krallarının nüfuzu altında yaşadılar. Bir yıl sonra 1378'de, Kardinaller Meclisi'nde, büyük bölünme adın verilen bölünme yaşandı. Her biri ayrı kardinaller grubunca oylanan iki Papa seçildi. Bir papa Roma'da yaşadı, imparatorla Kuzey Avrupa'nın birçok ülkesi onu tanıdı. Papa karşıtı adını alan öteki Papa ise Avignon'da yaşadı, Fransa kralı ve bazı müttefikleri onu destekledi. Bu, kırk yıl boyunca böyle devam etti, her iki papa da birbirleri ile uğraştılar, birbirlerini aforoz ettiler. 1417'de bir uzlaşma sağlandı; Roma'da yaşayan Papa iki taraf tarafından seçildi. Fakat iki papa arasında eş benzeri olmayan bu çatışma Avrupa halkları üzerinde büyük etki yaratmış olmalı. Tanrı'nın temsilcileri oldukların iddia eden bu kişiler bu şekilde davranırlarsa, insanların bunların kutsallığından ve iyi niyetinden kuşku duymaya başlamaları doğaldı. Bu kavga, halkın dinsel otoriteye körü körüne bağlılığını kırmasına yardımcı oldu. Ne var ki daha çok sarsılmaya ihtiyaç vardı.

Kilise'yi görece özür biçimde eleştiren kişilerden biri, İngiliz Wycliffe'di. O bir din adamı ve Oxford'da profesördü. İncil'i İngilizceye ilk çeviren kişi olarak tanındı. Yaşamı süresince Roma'nın öfkesinden uzak durmayı becerdi ama

1415'te, ölümünden otuz bir yıl sonra bir Kilise Konseyi kemiklerinin mezardan çıkartılıp yakılmasına karar verdi. Ve bu karar uygulandı.

Wycliffe'in kemikleri yakıldı ama kolayca yok edilebilecek gibi olmayan görüşleri yayıldı. Bu görüşler Bohemya'ya kadar yayıldı, Prag Üniversitesi'nin başına geçen John Huss'u etkiledi. Huss görüşleri nedeniyle Papa tarafından aforoz edildi, ama çok popüler olduğu kentinde ona fazlaca dış geçiremediler. Bunun üzerine bir hileye başvurdular. İmparator güvence verdi ve Kilise Konseyi'nin toplanacağı İsviçre'deki Constance kentine davet edildi. Oraya gitti. Hatasını itiraf etmesi istendi. İkna edilmediği sürece bunu yapmayı reddetti. Bunun üzerine verilen güvenceye ve sözlere rağmen Huss 1415'te canlı canlı yakıldı. Huss çok yürekli biriydi, yanlış bildiğini söylemek yerine acı çekerek ölmeyi tercih etti. Bir inanç özürlüğü ve ifade özgürlüğü şehidi olarak can verdi. O Çek halkının kahramanlarından biridir, Çekoslovakya'da anılır.

John Huss boşuna şehit edilmemişti. O Bohemya halkının isyanını ateşleyen bir kıvılcımdı. Papa onlara karşı bir Haçlı Seferi ilan etti. Haçlı Seferi ilan etmek ucuzdu, maliyeti yoktu. Çevrede bir sürü işsiz güçsüz ve maceracı vardı. Bu Haçlılar masum insanlara "gaddarca mezalimler" yaptılar (G. H. Wells'in ifadesiyle) Fakat Hussçuların ordusu gelip savaş şarkılarını seslendirdiklerinde, Haçlılar yok oldular. Geldikleri gibi hızla gittiler. Masum köylüleri öldürmeye ve soymaya gelince heyecanla dolup taşan Haçlılar, örgütlü savaşçılar yaklaştınca kaçıp gittiler.

Böylece otokratik ve dogmatik dine karşı başlayan bir dizi ayaklanma ve başkaldırı bütün Avrupa'ya yayıldı ve anakarayı rakip kamplara böldü, Hıristiyanlık Katoliklik ve Protestanlık olarak bölündü.

OTORİTARİZME KARŞI MÜCADELE

30 Haziran 1932

Benim dinsel çatışmalar hakkındaki değerlendirmemi ağır bulabilirsin. Ancak bu çatışmalar, modern Avrupa'nın nasıl kurulduğunu bize gösterdikleri için önemlidirler. Avrupa'yı anlamamıza yardımcı olurlar. 14. yüzyıl Avrupası'nda gördüğümüz dinsel özgürlük mücadeleleri ve ardından gelen siyasal özgürlük mücadeleleri, aslında aynı mücadelenin iki farklı görünümüdür. Bu otoriteye ve otoriterliğe karşı mücadeledir. Hem kutsal Roma İmparatorluğu hem de Papalık mutlak otoriteyi temsil ettikleri için insanın ruhunu ezmeye çalıştılar. İmparator "kutsal haklar" sayesinde bulunduğu yerde duruyordu, Papa da tam anlamıyla öyleydi. Kimsenin bunu sorgulamaya, ya da yukardan gönderilen emirlere itaat etmemeye hakkı yoktu. İtaat büyük erdemdi. Özel yargıda bulunmak bile günah sayılıyordu. Dolayısıyla, kör itaat ile özgürlük arasındaki sorun apaçık ortadaydı. Vicdan özgürlüğü ve ardından siyasal özgürlükler için Avrupa'da yüzyıllardan beri büyük bir mücadele verilmişti. Birçok iniş çıkışın, büyük acıların ardından, başarıya bir ölçüde ulaşılmıştı. Ama halklar, özgürlük hedefine ulaşıldığı için kendilerini kutladıkları sırada, yanlış yaptıklarının farkına vardılar. Yoksulluk sürdükçe, ekonomik özgürlük olmadan gerçek bir özgürlük olamazdı. Açlıktan ölen insanı özgür diye nitelemek, onunla alay etmektir. O nedenle bir sonraki adım, günümüzde dünyanın dört bir yanında sürdürülen ekonomik özgürlükler için mücadeleydi. Ekonomik özgürlüklerin genel olarak halk tarafından kazanıldığı tek bir ülke gösterilebilir; bu ülke Rusya ya da diğer adıyla Sovyetler Birliği'dir.

Hindistan'da ilk günlerden itibaren vicdan özgürlüğü için mücadele diye bir şey olmadı çünkü bu özgürlük hiçbir zaman inkâr edilmemişti. Bir zorlama yoktu, insanlar istekleri her şeye inanabiliyorlardı. İnsanların aklını etkilemenin yöntemi baskıdan, sopadan değil, savlamaktan ya da tartışmadan geçi-

yordu. Kuşkusuz kimi zaman zorlama ya da şiddete başvurulmuş olabilir ama vicdan özgürlüğü hakkı eski Aryan teoride benimsenmişti. Garip görünebilir ama bunun sonucu tam anlamıyla iyilik getirmedi. Teorik düzeyde var olan özgürlüklere güvenen halk, bu haklara sahip çıkmakta yeteri kadar dikkatli davranmadı, yozlaşan bir dinin karmaşık ritüellerinin, törenlerinin ve önyargılarının içine çekildi. Onları çok gerilere götüren, dinsel otoritenin köleleri yapan bir dinsel ideoloji yarattılar. O otorite ne bir Papa'nın ne de bir başka kişinin otoritesiydi; o, "Kutsal kitaplar"dan, âdetlerden, anlaşmalardan çıkan bir otoriteydi. Diğer bir deyişle, bir yandan vicdan özgürlüğünden söz ederken, ona sahip olmakla gururlanırken, aslında ondan çok uzakta duruyorduk, eski kitapların ve geleneklerimizin üzerimizde izler bırakan düşüncelerine zincirlenmiştik. Otorite ve otoritecilik bize hükmetti, beyinlerimizi denetim altına aldı. Zaman zaman vücudumuza vurulan zincirler yeteri kadar kötüdür; ama düşüncelerden, önyargılardan oluşan, beyinlerimize vurulan görünmez zincirler daha kötüdür. Onları bizler yaratırız; çoğu kez bilincinde olmasak da, bizi korkunç pençelerinin kısılcığında tutarlar.

Müslümanların istilacılar olarak Hindistan'a gelişi dinde zorunluluk unsurunu devreye soktu. Aslında çatışma işgalcilerle işgale uğrayanlar arasındaki bir siyasal olaydı. Ama dinsel renklere boyanmıştı, zaman zaman dinsel infazlar da yaşanıyordu. İslam'ın bu infazların arkasında yer aldığını düşünmek yanlış olacaktır. Bir İspanya'lı Müslüman'ın geride kalan Müslümanlarla birlikte 1610'da ülkeden sürülüşünün ardından yaptığı konuşmanın ilginç bir mektubu vardır.

Engizisyonu protesto eden Müslüman şunları söyler: "Muzaffer atalarımız, güç kudret sahibiyken Hristiyanlığı İspanya'dan söküp atmaya kalkıştılar mı? Zorla din değiştirmenin bazı örnekleri olsa da, sayıları sözünü etmeye değmeyecek kadar azdır; bunu yapanlar da yüreğinde Allah ve Peygamber korkusu duymayan, İslam'ın kutsal emirlerine ve talimatlarına taban tabana zıt hareket etmiş olan kişilerdir. Sizin melun Engizisyona varan çılgın yaklaşımlarla yarattığınız kanlı mahkeme gibi bir şeyi, bizim içimizde, asla yaratamazsınız. Kollarımız dinimizi kucaklayan herkesin ulaşabileceği uzaklıktadır, Ama bizim kutsal kitabımız Kur'an, bilinçler üzerinde zorbalık kurmaya izin vermez."

Yani, eski Hint yaşamının belirgin özellikleri olan dinsel hoşgörü ve vicdan özgürlüğü bir ölçüde elimizden kayıp giderken, Avrupa bizden aldığı bu kavramları, birçok mücadeleden sonra daha ileri noktalara götürdü. Günümüzde, Hindistan'da zaman zaman farklı kesimler arasında gerginlikler yaşanıyor, Hindularla Müslümanlar çatışıp birbirlerini öldürüyorlar. Şurası bir gerçek ki bu olaylar, sık sık olmasa da, bazı yerlerde meydana geliyor; bizler çoğunlukla, gerçek çıkarlarımıza uygun olarak, barış ve kardeşlik içinde yaşıyoruz. Bir Hindu

ile Müslüman'ın, din adına, kardeşi ile çatışması utanç vericidir. Buna bir son vermeliyiz, mutlaka vereceğiz. Asıl önemli olan, din kisvesi altında bizleri zincirleyen geleneklerin, dönmeliğin ve hurafelerin oluşturduğu karmaşık ideolojiden kurtulmaktır.

Hindistan, dinsel hoşgörüde olduğu gibi, siyasal özgürlüklerde de oldukça iyi biçimde yol aldı. Bizim köy cumhuriyetlerimizi, orada kralın yetkilerinin nasıl sınırlandığını hatırla. Krallar, Avrupa'da olduğu gibi, ilahi haklar adı verilen şeye sahip değillerdi. Bütün politikamız köy özgürlüğü temelinde yükseldiği için, halk kimin kral olduğunu önemsemiyordu. Yerel özgürlükleri güvence altına alınmış olduğu için, yukardaki patronun kim olduğu kimseyi fazla ilgilendirmiyordu. Ama bu tehlikeli, çılgınca bir düşünceydi. Zaman içinde tepedeki patron yetkilerini artırarak, köyün özgürlüğüne tecavüz etmeyi başladı. Ve öyle günler geldi ki, mutlak monarklarımız oldu, köyün kendi kendini yönetmesi ortadan kalktı, yukardan aşağıya kadar özgürlüğün zerresi kalmadı.

ORTAÇAĞIN GERİDE KALMASI

1 Temmuz 1932

Bir kez daha 13. ve 14. yüzyıldan Avrupa'ya bakalım. Çok büyük ölçüde asayişsizlik, şiddet ve çatışma görünüyor. Hindistan'da koşullar oldukça kötüydü ama Avrupa ile kıyaslayınca, insanın Hindistan'ın huzur içinde olduğunu söyleyesi geliyor.

Moğolların Avrupa'ya getirdiği barut ve ateşli silahlar o tarihlerde kullanılıyordu. Krallar, kendilerine kafa tutan feodal beyleri ezmek için bundan yararlandılar. Bu çalışmada kentlerde yeni yükselen tüccar sınıfının da desteğini aldılar. Soylular ise aralarında küçük özel savaşlar çıkarma alışkanlığını sürdürüyorlardı. Bu onları zayıflatıyordu ama kırsal alanları da örseliyordu. Krallar güçlendikçe bu özel savaşlara son verdiler. Kimi yerlerde taht üzerinde hak iddia eden bu iki rakip arasında içsavaşlar yaşandı. Bu açıdan, İngiltere'de iki aile arasında, York ile Lancaster aileleri arasında çatışma vardı. Her bir taraf sembol olarak gülü benimsemişti, biri beyaz gülü öteki kırmızı gülü. Bu yüzden bu savaşlara Güller Savaşı adı verilir. Bu savaşlarda çok sayıda soylu öldürüldü. Haçlılar da birçoğunu öldürdü. Feodal beyler giderek denetim altına alındı. Fakat bu, siyasal gücün soylulardan halka geçtiği anlamına gelmiyordu. Giderek güçlenen kral oldu. Halk yerinde saydı ama özel savaşların azalması nedeniyle eskiye göre durumu iyileşti. Öte yandan krallar, çok güçlü baskıcı bir monarşi geliştirdiler. Kral ile yeni tüccar sınıfı arasındaki çatışma daha henüz başlamamıştı.

Savaşlardan, hatta katliamlardan daha korkuncu yaklaşık 1348'de Avrupa'ya ulaşan veba salgınıydı. Rusya'dan, İngiltere'ye, Küçük Asya'ya kadar bütün Avrupa'ya yayıldı, Mısır'a, Kuzey Afrika'ya, Orta Asya'ya sıçradı, sonra Batı'ya doğru ilerledi. "Kara veba" adı verilen hastalık milyonlarca insanı öldürüyordu. İngiltere'de nüfusun yaklaşık üçte biri öldü. Çin'de, başka yerlerde ölenlerin

sayısı akıllara durgunluk verici düzeydeydi; vebanın Hindistan'a gelmemiş olması, şaşırtıcıdır.

Bu korkunç felaket nüfusu büyük ölçüde azalttı; çoğu kez toprağı sürecektir insan bulunamıyordu. İnsan kıtlığına bağılı olarak, işçi ücretleri, içinde bulunduğı sefil seviyeden yukarlara doğru çıkma eğilimi gösterdi. Fakat toprak ağaları ve mülk sahipleri parlamenterleri denetim altında tutuyorlardı, halkı eski sefil ücretler düzeyinde çalışmaya, daha fazlasını istememeye zorlamak için yasalar çıkardılar. Dayanma gücünün ötesinde sömürülen, ezilen köylü kitleleri ve yoksullar ayaklandılar. Batı Avrupa'nın hemen her yerinde art arda köylü isyanları patlak verdi. Fransa'da 1358'de Jacquerie¹ adı verilen olay, İngiltere'de, 1381'de Tyler'in kralın önünde katledildiğı Wat Tyler² ayaklanması yaşandı. Bu ayaklanmalar, çoğu kez acımasızca bastırıldı. Ama yeni eşitlikçi fikirler yayılıyordu bir yandan. Halk, başkaları zenginken ve her şeye bol bol sahipken, neden yoksul olduklarını ve açlıktan nefesinin koktuğunu kendisine soruyordu. Neden bazıları lord bazıları serf³ olarak yaşıyordu? Bazıları güzel giysiler giyerken, ötekiler neden vücutlarını örtecek kadar kumaş parçasına bile sahip değildi? Bütün bir feodal sistemin üzerine bina edildiğı eski, otoriteye boyun eğme düşüncesi kırılıyordu. Bu nedenle köylüler defalarca ayaklandılar ama güçsüz ve örgütsüzdüler. Ezildiler. Ayağı kalkmaları bir süreyi alacaktı.

İngiltere ile Fransa birbirleri ile neredeyse sürekli savaş halindeydi. Aralarında 14. yüzyılın ortalarından 15. yüzyılın ortalarına kadar Yüzyıl Savaşları adı verilen savaş yaşandı. Fransa'nın doğusunda güçlü Burgundy vardı, Fransa kralına tabiydi. Ama Burgundy içten içe kaynayan bir vassallıktı. İngiltere onunla ve öteki güçlerle Fransa'ya karşı birleşti. Fransa bir süre, dört bir yandan kuşatılmış oldu. Batı Fransa'nın önemli bir bölümü İngiliz hâkimiyetindeydi, dahası İngiltere kralı kendisine Fransa kralı adını vermeye başlamıştı. Fransa tam anlamıyla dibe vurmuşken ve umut ışığı görünmezken, umut genç bir köylü kızı olarak çıkageldi. Orleans'lı hizmetçi kız Jeanne d'Arc, hakkında bir şeyler biliyorsun. O sizin kahramanınızdır. Çöküntüye uğramış halkına güven kazandırdı, gayret göstermeleri için esin kaynağı oldu; açtığı yoldan ilerleyen halk, İngilizleri ülkeden söküp attı. Ama bütün bunlara karşılık aldığı ödöl Engizisyonunda yargılanmak oldu. İngilizler onu yakaladılar,

1 Jacquerie Ayaklanması: Fransa'nın kuzeydoğusunda, köylülerin soylulara karşı 1358'de giriştiğı ayaklanma. Adını soyluların köylülerden küçümsemeyeyle Jacques ya da Jacques Bonhomme biçiminde söz etme alışkanlığından alır. Ortaçağın geç döneminde, feodal egemenliğin zayıflaması temelinde patlak veren halk ayaklanmalarının en önemlileri arasında yer alır.

2 Wat Tyler: 1381 yılında İngiltere'de gerçekleşen köylü ayaklanması. 1340'lı yıllardan itibaren görülen Kara veba ve devam eden 100 Yıl Savaşları'nın yıkıcı ortamında gerçekleşmiştir.

3 Serf: Ortaçağ Avrupası'nda, miras yoluyla kendine tahsis edilen arazide toprak ağası (lord) adına çalışan köylü.

Kilise'nin mahkûm etmesini sağladılar ve 1430'da Rouen'ın çarşısında onu yak-
tılar. Yıllar sonra Roma Kilisesi, mahkûm eden kararı tersyüz ederek yapılanları
örtbas etmeye çalıştı, yıllar sonra ise Jeanne d'Arc'ı azize ilan etti.

İngilizleri ülkeden söküp çıkartan Fransız kralı yüzünü, çok sorun yaratmış
olan Burgundy'e çevirdi. Bu güçlü beylik sonunda denetim altına alındı,
Burgundy 1483'te Fransa'nın parçası oldu. Fransa kralı giderek güçlü bir
hükümdar haline geldi. Feodal beylerin hepsi ya bastırılmış ya da denetim altına
alınmıştı. Burgundy'nin Fransa tarafından yutulması üzerine Fransa ile Almanya
yan yana geldiler. Sınırları bitmişti. Ne var ki Fransa merkezîyetçi güçlü bir monarşi
olmasına karşılık, Almanya güçsüzdü, birçok devletçiğe bölünmüştü.

İngiltere de İskoçya'yı fethetmeye çalışıyordu. Bu da uzun bir öyküdür.
İskoçya İngiltere'ye karşı sık sık Fransa ile aynı safta yer alıyordu. 1314'te
İskoçlar Robert Bruce yönetiminde İngilizleri Bannockburn'de yendiler.

Bundan önce, 12. yüzyılda İngilizler İrlanda'yı fetih girişimlerine başlamış-
lardı. Aradan yedi yüz yıl geçmesine rağmen o tarihten beri İrlanda'da sık sık
savaşlar, isyanlar, korkunç olaylar, terör sürüp gitti. Bu küçük ülke, yabancı
boyunduruğuna boyun eğmeyi reddetti, kuşaklar boyunca boyun eğmeye-
ceğini ilan etmek için isyan etti.

13. yüzyılda Avrupa'nın bir başka küçük ülkesi, İsviçre, özgürlük talebinde
bulundu. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun bir parçası idi, Avusturya
tarafından yönetiliyordu. Büyük bir olasılıkla doğru olmasa da, William
Tell⁴ oğlunun öyküsünü okumuş olmalısın. Daha da harika olanı, İsviçre
köylülerinin büyük imparatorluğa isyan etmeleri, boyun eğmeyi reddetmeleri
oldu. Önce üç kanton ayaklanarak, 1291'de o zaman verilen adla "Ebedi Birlik"i
kurdular. Başka kantonların da katılımıyla federasyon oluşturan İsviçre özgür
bir cumhuriyet oldu. İsviçre Konfederasyonu adını aldı. Ağustosun birinde
İsviçre Dağlarının tepelerinde gördüğümüz şenlik ateşlerini hatırlıyor musun?
İsviçre'nin milli günüydü, şenlik ateşi ise Avusturya yönetimine karşı yükselen
devrimin başlangıcının işaretiydi.

Avrupa'nın doğusunda, Konstantinopolis'te neler oluyordu? Hatırla,
Haçlılar bu kenti 1204'te Rumların elinden almıştı. 1261'de Haçlıları kentten
söküp atan Rumlar Doğu İmparatorluğu'nu yeniden kurdular. Fakat bir başka
ve daha büyük bir savaş yaklaşıyordu.

Moğollar Asya'da ilerlediklerinde, 50.000 Osmanlı Türkü onların önünden
kaçmıştı. Bunlar Selçuk Türklerinden farklıydılar. "Ottoman" ya da Osman
adındaki bir atanın, ya da hanedanının kurucusunun peşinden gidiyorlardı.

4 William Tell: 13. yüzyılda ve 14. yüzyılın başlarında yaşadığı iddia edilen efsanevi İsviçreli
kahraman. Tell'in gerçek bir şahsiyet olup olmadığı tartışmalıdır. Tell'in 14. yüzyılın başında,
İsviçre'yi Avusturya boyunduruğundan kurtarmaya yardım ettiğine inanılır.

Bu Türkler Batı Asya'da Selçukluların koruması altına girmişlerdi. Selçuklu Türkleri zayıfladıkça, Osmanlılar güçlenmiş görünüyor. Yayıldılar. Öteki birçok gücün kendilerinden önce yaptığı gibi, Konstantinopolis'in yanından geçtiler, 1353'te Avrupa'ya ulaştılar. Hızla ilerlediler, Bulgaristan'ı ve Sırbistan'ı işgal ettiler, Edirne'yi başkent yaptılar. Yani böylece Osmanlı İmparatorluğu Asya'da ve Avrupa'da Konstantinopolis'in iki yanına yayıldı. Konstantinopolis'i kuşattı ama kent bu kuşatmada düşmedi. Ne var ki, kendinden emin 1000 yıllık Doğu Roma bir kente indirgenmiş, başka bir şeyi de kalmamıştı. Türkler Doğu Avrupa'yı hızla yutuyorlardı ama öyle anlaşıyor ki sultanlarla imparatorlar arasında kardeşçe ilişkiler hüküm sürüyordu; birbirlerine kız alıp veriyorlardı. Sonuçta 1453'te Konstantinopolis Türklerin eline geçti. Bundan sonra artık sadece Osmanlı Türklerine gönderme yapacağız. Selçuklular genel akışın dışında kalmışlardı.

Uzun süreden beri bekleniyor olsa da, Konstantinopolis'in düşüşü, Avrupa'yı sarsan büyük bir olaydı. 1000 yıllık Roma İmparatorluğu'nun sonunu getiren bu olay, Avrupa için bir başka Müslüman istilasını idi. Türkler yayılmaya devam ettiler, Avrupa'yı fethedecek gibi görüyorlardı. Ancak Viyana'nın kapısında durduruldular.

6. yüzyılda İmparator Justinian tarafından inşa ettirilen büyük Saint Sofia Katedrali camiye çevrildi, Aya Sofya adı verildi. Hazinelerinin bir bölümü yağmalanmıştı. Bu olay Avrupa'yı heyecanlandırmıştı ama elden gelen bir şey yoktu. Bununla birlikte Osmanlı sultanları Ortodoks Rum Kilisesi'ne çok hoşgörülü davrandılar; Sultan II. Mehmet kendisini Rum Kilisesi'nin hamisi ilan etti. Daha sonra, Muhteşem Süleyman olarak bilinen sultan kendisini Doğu imparatorlarının temsilcisi saydı, Caesar adını aldı. Eski geleneğin gücü, işte budur.

Osmanlı Türkleri Konstantinopolis'in Rumları tarafından kötü karşılanmadılar. Rumlar yaşlı imparatorluğun çöktüğünü görüyorlardı. Türkleri Papa'ya ve Batılı Hristiyanlara tercih ettiler. Latin Haçlıları'ndan geride kalan tecrübe kötüydü. 1453'teki kuşatmanın son günlerinde Bizanslı bir soylunun "Müslüman sarıgını Katolik kühahına tercih ederim" dediği söylenir.

Türkler Yeniçeri adı verilen özel bir birlik kurdular. Küçük Hristiyan çocuklarını bir tür vergi olarak ailelerinden alarak özel bir eğitime tabi tuttular. Genç oğlanları ailelerinden kopartmak zalimce bir şeydi ama bu oğlanlar da bazı avantajlara sahiptiler. İyi eğitim alıyorlar, bir tür askeri aristokrasi oluşturuyorlardı.

Benzer bir şekilde, Mısır'da, yeniçerilere denk düşen bir "Memlük" birliği oluşturulmuştu. Bu birlik çok güçlendi hatta içlerinden çıkardıkları kişileri Mısır'a sultan yaptılar.

Osmanlı sultanları, Konstantinopolis'i alırken, lüks ve yozlaşma gibi kötü alışkanlıklardan birçoğunu öncülleri Bizans imparatorlarından miras almış

gibiydiler. Bizanslıların kokuşmuş bütün sistemleri onları sarıp sarmalamıştı, giderek güçlerini bozdu. Fakat bir süre güçlü kaldılar. Hristiyan Avrupa onlardan korkuyordu. Mısır'ı fethettiler, halifeliği Abbasilerin güçsüz ve halsiz temsilcilerinin elinden aldılar. O günlerden sonra Osmanlı sultanları kendilerine halife adını verdiler. Bu, Mustafa Kemal Paşa'nın hem saltanatı hem de Hilafeti kaldırdığı birkaç yıl öncesine kadar böyle sürdü.

Konstantinopolis'in düşmesi, tarihte büyük bir olaydır. Bir devrin bitişi yeni bir devrin başlaması olarak kabul edilir. Bin yıllık Karanlık Çağ sona erer, Avrupa şevke gelir, yaşamın canlılığı ve enerjisi gözle görünür hale gelir. Buna Rönesans'ın -öğrenmenin ve sanatın yeniden doğuşu- başlangıcı adı verilir. İnsanlar, uzun süreli uykudan uyanmış gibidir, yüzyılların arasından eski Yunan'ın zafer günlerine bakarak, oralardan esin kaynağı çıkarmaktadır. Kilise'nin yüreklen-dirdiği yaşama köhne ve karanlık bakışa karşılık bir zihin devrimi görülür. Eski Yunan'da görülen güzellik anlayışı ortaya çıkar, Avrupa'da resimlerden, heykel-lerden, mimariden oluşan güzel sanatlar ürünleri pıtrak gibi çoğalır.

Doğal olarak, bütün bunların, Konstantinopolis'in düşüşünün sonucunda bir anda olduğunu düşünmek saçma olur. Kentin Türklerin eline düşmesi üzerine çok sayıda bilgili adamın ve akademisyenin kentten ayrılarak Batı'ya göç etmesinin etkileri sınırlı kaldı. Bu kişiler beraberlerinde İtalya'ya, tam da Batı'nın onları istekle değerlendirme havasında olduğu sırada, Yunan edebiyatının hazinelerini taşıdılar. Bu anlamda, kentin düşüşü Rönesans'ın hamlesin bir ölçüde yardımcı oldu. Fakat bu, büyük değişimin sadece küçük bir nedeni idi. Eski Yunan edebiyatı ve düşüncesi ortaçağda İtalya için, Batı için yeni bir şey değildi. Öğrenciler Üniversitelerde, eğitimli kişiler çevrelerinde konuları incelemişlerdi. Fakat bilgiler zamana, hâkim yaşam tarzına uygun düşmediği için yaygınlık kazanmadı. Yeni yaşam tarzının zemini, insanların zihninde kuşkuların yavaş yavaş yeşermesi ile oluştu. İnsanlar yaşadıklarından mutlu değil-lerdi, mutlu olacakları şeyleri arıyorlardı. Kuşkular ve arayışlar içinde yaşarken, zihinleri Eski Yunan'daki pagan felsefeyi keşfetti, onun edebiyatını içmeye baş-ladılar. Tam da aradıkları şeymiş gibi gelen bu keşif, insanları heyecanlandırdı.

Rönesans önce İtalya'da başladı. Sonra Fransa'ya, İngiltere'ye ve öteki yerlere sıçradı. Bu olay salt, Yunan düşüncesinin ve edebiyatının yeniden keşfinden ibaret değildi. Daha büyük, daha geniş bir şeydi. Avrupa'nın zemininde uzun bir süredir yaşanan sürecin dışı vurumu idi. Bu öfke birçok biçimde patlak verecekti. Rönesans bunlardan biriydi.

DENİZ YOLLARININ KEŞFİ

3 Temmuz 1932

Artık ortaçağın parçalanmaya başlayıp yerini yeni bir düzene bıraktığı sıradaki Avrupa'ya ulaştık. Hâlihazırdaki durumlara karşı hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik bulunmaktaydı; bu duygular değişim ve gelişimin esasıdır. Feodal ve dini sistem tarafından sömürülmüş tüm sınıflar hoşnutsuzdu. Köylü isyanları ya da Fransa'daki adıyla Jacqueries (adını Jacques adlı bir köylüden alıyordu) meydana geldi; ama köylüler yine de çok geri durumdaydılar, zayıflardı. Ayaklanmalarına rağmen ellerine çok az şey geçmişti.

Onların günü gelmek üzereydi. Asıl savaş eski feodal sistem ile yeni uyanmış ve güçlenmekte olan orta sınıf arasındaydı. Feodal sistemde varlık toprağa bağlıydı, aslında toprağın ta kendisiydi. Ama şimdi toprak yerine üretim ve ticaretten oluşan yeni bir zenginlik biçimi doğuyordu. Yeni orta sınıf ya da diğer bir deyişle burjuva bu sistem sayesinde kazanç sağladı ve bu sistem onlara güç kazandırdı. Bu çatışma zaten geçmişe dayanıyordu. Gördüğümüz manzara iki parti arasındaki bağıl pozisyonlardaki değişimdir. Feodal sistem hâlâ devam etmesine rağmen savunmadadır. Burjuvalar ise yeni gücüne güvenerek hücumla geçmişlerdir. Çekişme yüzyıllar boyunca burjuvaların lehinde sürüp gitmiştir. Bu çekişme Avrupa'nın farklı ülkelerinde dağınıklık gösterir. Doğu Avrupa'da çekişme ufak boyutlardadır. Burjuvaların ilk ön plana çıktığı yer batıdır. Eski bariyerlerin yıkılması birçok alanda ilerlemenin kaydedilmesi anlamına gelmektedir -bilimde, sanatta, edebiyatta, mimaride, yeni buluşlarda-. İnsanoğlu ruhunun zincirlerini kırdığında bu her zaman olur; genişler ve yayılır. Hatta ülkemize özgürlük geldiğinde, insanlarımız ve zekâmız genişler ve dört bir yana yayılır.

Kiliseye olan bağlılığın zayıfladığı zamanlarda, insanlar katedraller ve kiliseler için daha az para harcarlar. Birçok yerde güzel binalar dikilir ama bunlar

belediye binaları ve bunun gibilerdir. Gotik tarzı da geriledi ve yeni bir tarz gelişti. Batı Avrupa'nın yeni bir enerji ile dolu olduğu bu sırada, Doğu'daki altının cazibesi de Batı'ya ulaştı. Hindistan ile Çin'de bulunmuş gezginler ve Marko Polo hakkındaki hikâyeler Avrupa'nın hayal gücünü canlandırdı ve doğunun bu bahsedilmeyen zenginliğindeki kıskırtıcılık birçok kişiyi denize çekti. Bundan sonra İstanbul'un düşmesi geldi.

Doğuya giden kara ve deniz yolları Türklerin kontrolü altındaydı, ticarete yeterince önem verilmemişti. Büyük tacirler ve tüccarlar bundan rahatsızdı. Doğudaki altını elde etmek isteyen yeni maceraperest grup da rahatsız olmuştu. Bu yüzden "altından doğuya" ulaşabilmek için yeni yollar aradılar.

Her okul çocuğu bilir ki dünya yuvarlaktır ve güneşin etrafında döner. Bu hepimiz için bariz bir şeydir. Ama eski günlerde pek de açık değildi ve bunu düşünmeye, konuşmaya cesaret eden insanlar kilise ile sorunlar yaşıyordu. Kiliseye duyulan korkuya rağmen daha da fazla insan dünyanın yuvarlak olduğunu düşünmeye başladı. Eğer dünya yuvarlaksa o zaman batıya giderek Çin'e ve Hindistan'a ulaşmak mümkün olmalıydı. Bazıları böyle düşünüyorlardı. Diğerleri Afrika etrafından dolanarak Hindistan'a ulaşmayı düşünüyorlardı. Hatırlamalısın ki o zamanlar Süveyş Kanalı yoktu ve gemiler Akdeniz'den Kızıldeniz'e geçemiyorlardı. Yükler, ticaret malları muhtemelen deve sırtlarında karayolu kullanılarak Akdeniz'den Karadeniz'e gönderiliyor, karşı taraftaki öteki gemilerle naklediliyorlardı. Bu durum her zaman elverişli değildi. Mısır ve Suriye Türklerin himayesi altındayken bu yolu kullanmak daha da zor oluyordu. Ama Hintlilerin sahip olduğu zenginliğin cazibesi birçok insanı heyecanlandırmaya ve oraya çekmeye devam etti. İspanyol ve Portekizliler keşif gezilerinde başı çekti. O sırada İspanya Saracenler'in sonunu getiriyordu. Aragon Krallığı'nın veliahdı Ferdinand ile Kastilya krallığından İsabella'nın evliliği Hristiyan İspanyayı birleştirdi. 1492'de, Türkler Avrupa'nın diğer tarafındaki İstanbul'u ele geçirdikten yaklaşık 50 yıl sonra Arapların elinde bulunan Granada düştü. İspanya hızla Avrupa'da büyük bir Hristiyan gücü haline geldi. Portekizliler doğuya, İspanya'nın batısına ulaşmaya çalıştılar. İlk büyük gelişme 1445'te Yeşil Burun Adaları'nın Portekizliler tarafından keşfiydi. Bu adalar Afrika'nın batısındaki en uzak noktadır. Afrika haritasına bakmalısın. Avrupa'dan bu adalara açılan kişinin güneybatıya yönelmek zorunda olduğunu göreceksin. Yeşil Burun Adaları nezdindekiler köşeyi dönerek güneydoğuya yönelmeye başlar. Buranın keşfi insanları Afrika'yı dolaşarak Hindistan'a geçilebileceğine inandırdığı için umut verici bir işarettti. Ancak Afrika dolaşılana kadar 40 yıl geçmişti. 1486'da bir başka Portekizli olan Bartolomeu Dias Afrika'nın güney ucunu yani Ümit Burnu olarak adlandırılan kısmını dolaşmıştı. Birkaç yıl içinde başka bir Portekizli olan Vasco da Gama bu keşiften faydalanarak Ümit

Burnu yolu üzerinden Hindistan'a geçmişti. Vasco da Gama 1498 de Malabar kıyısı üzerindeki Kalküta'ya ulaşmıştı.

Sonuç olarak Portekizliler Hindistan'a ulaşma yarışında başarılı olmuştur; ama bu sırada dünyanın diğer tarafında güzel şeyler gerçekleşiyor, İspanya bunlardan faydalanıyordu. Kristof Kolomb Amerika kıtasına 1492'de ulaşmıştı. Fakir bir Cenovalı olan Kolomb dünyanın yuvarlak olduğuna inanıyordu. Gemiyle batıya açılarak Japonya ve Hindistan'a gitmek istemişti. Yolculuğunun bu noktaya geleceğini düşünmemiştir

Sonunda İspanya hükümdarlığından Ferdinand ve İsabella yardım etmeyi kabul etti ve Kolomb gezisine üç küçük gemi ve seksen sekiz adamla başladı. Bilinmeyene doğru cesurca ve macera dolu bir adımdı çünkü kimse önlerinde nelerin olduğunu bilmiyordu. Ama Kolomb'un gerekçeleri vardı ve gerekçelerinde haklıydı. Altmış dokuz günlük gemi yolculuğundan sonra karaya vardılar. Kolomb buranın Hindistan olduğunu düşünüyordu. Aslında Batı Hint Adaları'ndaydılar.¹ Kolomb Amerika kıtasına hiç ayak basmamıştı, son günlerinde Asya'ya ulaştığına inanıyordu. Onun bu ilginç hatası bugüne kadar süregeldi. O adalar hâlâ Batı Hint Adaları olarak, Amerika yerlileri ise Hintliler ya da Kızılderililer olarak çağırılıyor.

Kolomb Avrupa'ya geri döndü ve ertesi yıl daha çok gemiyle tekrar yola çıktı. Hindistan'a gittiğini sandıkları yeni yolun keşfi Avrupa'yı çok heyecanlandırmıştı. Bundan kısa bir süre sonra Vasco da Gama doğu yolculuğuna hız verdi ve Kalküta'ya ulaştı. Doğudan ve batıdan ulaşan yeni keşif haberleri ile Avrupa'nın heyecanı büyüdü. Bu yeni topraklarda egemenlik kurmaya çalışan iki rakip İspanya ve Portekiz'di. Sonra Papa sahneye girdi ve Portekizliler ile İspanyollar arasındaki çatışmayı önlemek için, diğer insanların iyiliği için cömert davranmayı karar verdi. 1493'te "Sınır Fetvası"² diye bilinen çağrıyı yaptı. Kuzeyden güneye, Azorlar'ın batısındaki yüz kadar hayali bir çizgi çizdi. Portekiz'in çizginin doğusundaki Hristiyan olmayan tüm topraklara, İspanya'nın çizginin batısındaki topraklara sahip olması gerektiğini bildirdi. Avrupa haricinde tüm dünya için bu muhteşem bir hediye idi ve bunu gerçekleştirmek Papa için hiçbir şey mal olmamıştı. Azorlar Atlantik okyanusundaki adalar ve 100 kümeden oluşan bir çizgiydi. Yani pratikte Papa Amerika'yı İspanyollara, Hindistan Çin Japonya ve Afrika'nın tamamı gibi diğer doğu ülkelerini de Portekiz'e hediye etti!

¹ Batı Hint Adaları: Karayipler.

² Sınır Fetvası: Tordesillas Antlaşması dönemin deniz güçleri Portekiz ve İspanya arasında gerçekleşti. Cabo Verde Adaları'nı başlangıç noktası olarak, bu noktanın 370 fersah (1550 km) batısında kuzey-güney meridyeni çizildi. Çizgi, Avrupa'nın haricindeki dünyayı Portekiz ve İspanya'ya ait iki imtiyazlı yarıya ayıran sınır kabul edildi. Sınırın batısında kalan keşfedilmiş ve keşfedilecek bütün bölgeler İspanya'ya aitti. Sınırın doğusunda kalan keşfedilmiş ve keşfedilecek bütün bölgeler ise Portekiz'e aitti.

Portekizliler bu geniş toprakların hâkimiyetini ele geçirmek üzereydi. Kolay değildi; ama ilerleme kat ettiler ve doğuda ilerlemeye devam ettiler. 1510'da Goa'ya ulaştılar, 1511'de Malay Yarımadasında Malacca'ya kısa süre sonra da Cava'ya ve 1576'da Çin'e ulaştılar. Bu, Portekizlilerin bu bölgeleri hâkimiyetleri altına aldığı anlamına gelmedi, sadece birkaç bölgede mevki kazandıkları anlamına geldi. Doğu'daki gelişmeleri öteki mektuplarda tartışmalıyız.

Portekizliler arasında doğuda yaşayan Ferdinand Macellan adında bir adam vardı, ama Portekizli efendileri ile birlikte düşerek Avrupa'ya döndü ve İspanya vatandaşı oldu. Daha önce batı yolu üzerindeki Ümit Burnunu kullanarak Hindistan ve doğu ada ülkelerinde bulunmuşken şimdi de batı yolunu kullanarak Amerika üzerinden oraya ulaşmak istiyordu. Muhtemelen Kolomb tarafından keşfedilmiş bu toprağın Asya olmaktan çok uzak olduğunu biliyordu. Aslında 1513'te Balboa adında bir İspanyali, Amerika'nın merkezindeki Panama adalarını geçip Pasifik Okyanusuna ulaşmıştı. Her nedense buraya Güney denizi dedi ve bu denizin kıyısında durarak, bu yeni denizin ve onun sularıyla yıkanan bütün toprakların, İspanya Kralı'na ait olduğunu ilan etti.

1529'da, Macellan batı yolculuğuna başladı ki bu onunla giden herkesin en iyi yolculuğu olacaktı. Beş gemi ve 270 adamı vardı. Atlantik üzerinden Güney Amerika'ya geçti, kıtanın sonuna gelene kadar ilerlemeye devam etti. Gemilerinden birisi karaya oturdu, biri de battı. Geriye üç gemileri kaldı. Bu üç gemiyle, Güney Amerika kıtası ile küçük bir adanın arasındaki dar boğazdan geçerek öteki taraftaki açık denize çıktılar.

Orası, Macellan'ın deyişiyle Pasifik Okyanusu'ydu çünkü Atlantik ile karşılaşılırıldığında çok sakin, huzur vericiydi. Pasifik'e ulaşmak, Macellan'ın sadece on dört ayını almıştı. Oraya giderken geçtiği dar boğaz, günümüzde hâlâ Macellan Boğazı olarak bilinir. Macellan, Pasifik'ten sonra korkusuzca kuzeye doğru ilerledi, daha sonra da bilinmeyen denizin kuzey batısında ilerledi. Bu, yolculuğun en korkunç bölümüydü. Kimse bunun o kadar uzun süreceğini bilmiyordu. Neredeyse dört ay, tam olarak 108 gün, çok az yiyecek ve içeceklerle okyanusun ortasında kaldılar. Sonunda, büyük sıkıntıdan sonra, Filipin Adaları'na ulaştılar. Orada tanıştıkları insanlar, onlara dostça davrandı, yiyecek verdiler, bazı şeylerin karşılığında hediyeler sundular. Ama İspanyollar kırıncı, baskıcı ve ezici davrandılar. Macellan, iki kabile reisinin arasındaki savaşa katıldı ve orada öldürüldü. Diğer birçok İspanyol da, ezici davranışlarından dolayı yerliler tarafından öldürüldü. İspanyollar, baharatların geldiği Baharat Adaları'nı aradılar. Bunun için yolculuklarına devam ettiler. Bir gemi daha bırakmak zorunda kaldılar ve onu yaktılar. Sadece iki gemiyle devam ettiler. Bu gemilerden birinin, Pasifik Okyanusu üzerinden, diğerinin de Ümit Burnu üzerinden İspanya'ya dönmesine karar verildi. Pasifik'ten giden gemi, Portekizliler tarafından ele geçirildiği için çok yol alamadı. Ama Victoria adındaki diğer gemi, Afrika'ya sokularak İspanya'daki

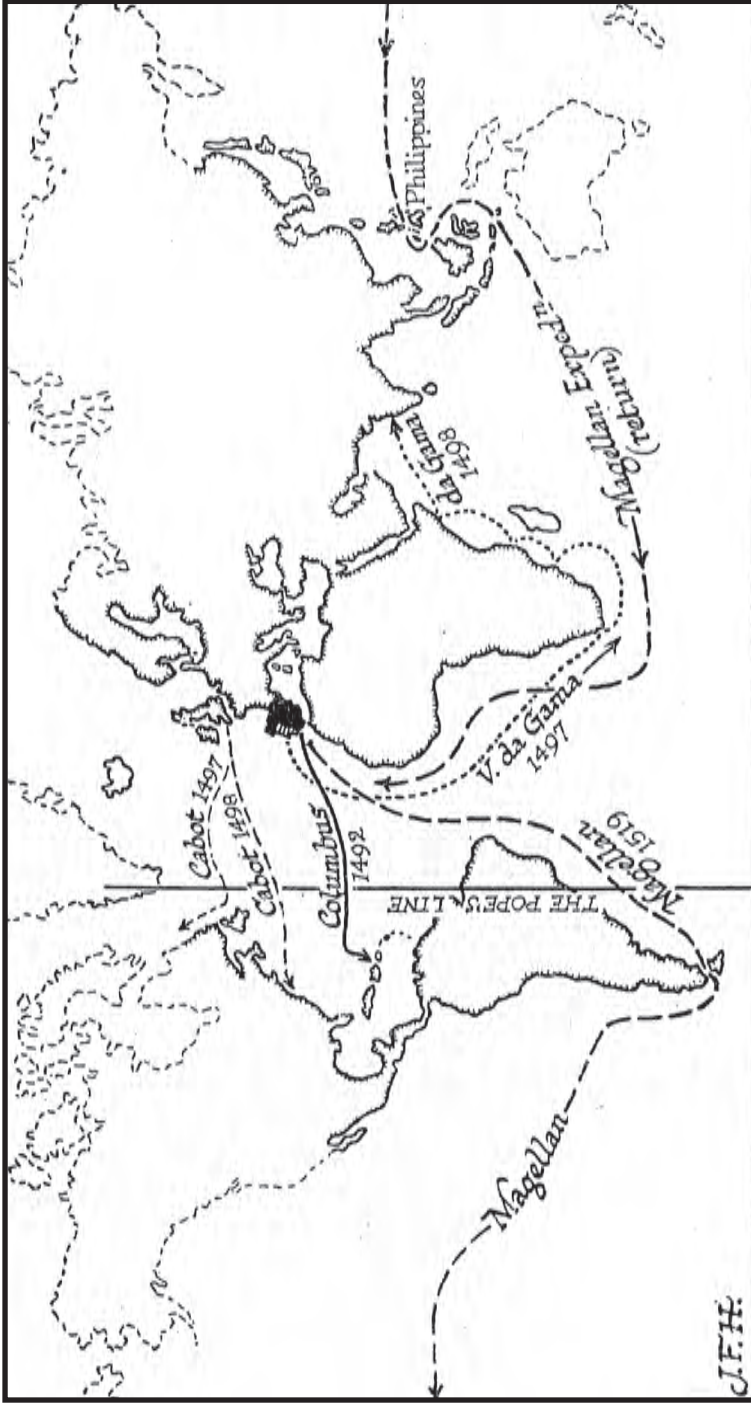
Sevilla'ya kadar vardı. Gemi, üç yılın ardından, 1522 adamla dönmüştü. Dünya üzerinde tam tur yapan ilk gemiydi. Victoria hakkında biraz fazla yazdım, çünkü bu müthiş bir yolculuktu. Günümüzde kocaman gemilerle son derece konforlu bir şekilde uzun yolculuklar yapabiliyoruz. Ama düşün bir kere, geçmişteki ilk deniz yolcuları, kendilerinden sonra gelecekler için, her türlü tehlike ve tehdide açık bir şekilde, bilinmeyen, keşfedilmeyen yerlere yolculuklar yaptılar.

O zamanlardaki İspanyollar ve Portekizliler, acımasız, zalim ve kibirli insanlardı. Ama aynı zamanda, bir cesaret ve macera ruhuna sahiplerdi. Macellan dünyayı dolaşırken, Cortes Meksika'ya girip, İspanya Kralı için Aztek İmparatorluğu'nu fethetti. Bu konuya ve Amerika'daki Maya medeniyetine zaten biraz değinmiştim. Cortes, Meksika'ya 1519 yılında ulaştı. Pizarro, günümüzde Peru'nun olduğu, Güney Amerika'daki İnka İmparatorluğu'na 1530'da ulaştı. Cortes ve Pizarro, cesaret ve korkusuzlukla, vahşet ve zulimlikle, insanların arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak, bu iki eski imparatorluğa son verdiler; ama bu imparatorlukların ikisi de çok eskiydi ve birçok yönden ilkel kalmıştı.

Bundan dolayı, bu iki imparatorluk, kâğıttan bir kule gibi ilk darbeye yıkıldı. Müthiş kâşiflerin ve maceracıların gittiği yerleri, yağmalamak ve soymaya hevesli kabileler doldurdu. Özellikle (İspanyol Amerika'sı) Güney Amerika bu kalabalıktan çok çekti, Kolomb bile bu insanlar tarafından tehdit edildi. Aynı zamanda, altın ve gümüş, Peru ve Meksika'dan durmaksızın İspanya'ya taşındı. Büyük miktarlarda altın ve gümüş, Avrupa'ya taşınınca İspanya Avrupa'nın en baskın gücü haline geldi, Avrupa'nın diğer ülkelerine de yayılan bu madenler Avrupa'da, Doğu'nun ürünlerini almak için tükenmeyen bir kaynak oluşturdu.

Portekiz ve İspanya'nın başarısı, Fransa, İngiltere, Hollanda gibi ülkelere ve Kuzey Almanya şehirlerine yeni hayaller getirdi. Bu ülkeler, Asya ve Amerika'ya kuzeyden bir geçiş yolu bulmak için Norveç'in kuzeyinden doğuya, Grönland'dan da batıya doğru yollar aradılar. Ne var ki başarısız olunca, yeniden bildik yollara döndüler.

Dünyanın keşfedildiği ve hazinelerini göstermeye başladığı o dönemler mükemmel zamanlar olmalı. Birbiri ardınca gelen keşifler, okyanuslar, yeni kıtalar; ölçülemeyecek kadar çok madenin, sadece "Açıl Susam" gibi bir sihirli sözcüğü beklediği zamanlar. Bu maceraların yaşandığı yıllar havada tam bir mucize kokusunun olduğu zamanlar. Dünya şimdi daha küçük bir yer ve keşfedecek az şey var. Öyle görünüyor. Ama aslında öyle değil. Çünkü bilim, keşfedilmeyi bekleyen dünyalara koca koca yeni kapılar açtı. Kilitsiz, anahtarsız bu kapılar, maceracıların içire girmesini bekliyor. Özellikle de günümüzde, Hindistan'da...

MOĞOL İMPARATORLUĞU'NUN DAĞILMASI

9 Temmuz 1932

Ortaçağın geride kaldığını, Avrupa'da yeni bir ruhun canlandığını, yolunu arayan yeni bir enerjinin ortaya çıktığını yazmıştım. Bu ani değişikliğin nasıl meydana geldiğini merak edebilirsin. 13. yüzyılın ortalarında Moğollar Asya'ya ve Avrupa'ya hâkim oldular. Doğu Avrupa onların elindeydi, Batı Avrupa bu büyük, görünüşe göre yenilmez savaşçıların önünde titriyordu. Avrupa'nın krallarının ve imparatorlarının, Büyük Han'ın bir generalinin önünde esamesi bile okunmuyordu.

İki yüz yıl sonra, Osmanlı Türkleri imparatorluk kenti Konstantinopolis'i ve Güneydoğu Avrupa'nın önemli bir bölümünü ele geçirmişti. Müslümanlarla Hristiyanlar arasında 800 yıl süren son savaştan sonra, Arapların, Selçukluların gözlerini kamaştıran büyük ödül Osmanlılar'ın eline geçmişti. Bununla yetinmeyen Osmanlı sultanları aç gözlerle bakışlarını Batı'ya, Roma'ya kadar çevirdiler. Kutsal Roma Germen İmparatorluğunu, İtalya'yı tehdit ettiler. Macaristan'ı fethettiler, Viyana'nın surlarına ve İtalya'nın sınırlarına dayandılar. Doğu'da Bağdat'ı, Güneyde Mısır'ı kendi hâkimiyet alanlarına eklediler. 16. yüzyılın ortalarında Muhteşem adı verilen Sultan Süleyman büyük Türk imparatorluğuna hükmetti. Denizlerde bile filoları üstündü.

Bu nasıl meydana geldi? Avrupa Moğol tehdidinden nasıl kurtuldu? Türk tehlikesini nasıl atlattı? Türk tehlikesine karşı nasıl ayakta kaldı? Ayakta kalmak bir yana kendisi saldırgan ve başkalarına tehdit yöneltir hale nasıl geldi?

Avrupa'ya yönelik Moğol tehdidi fazla sürmedi. Yeni Han'ı seçmek için kendi rızalarıyla ayrıldılar ve geri dönmediler. Batı Avrupa kendi memleketleri olan Moğolistan'da çok uzaktaydı. Belki de ormanlık arazi onlara çekici gelmemişti çünkü uçsuz bucaksız ovalara ve bozkırlara alışkıtlar. Her hal ve karda Batı

Avrupa, sadece kendi gücüne dayanarak değil, Moğollar'ın Avrupa'ya kayıtsız kalmasından ve kendi dertlerine düşmelerinden dolayı Moğollar'dan kurtuldu. Moğol gücü tamamen dağılana kadar, Doğu Avrupa'da daha uzun bir süre kaldı.

Sana daha önce söyledim, Konstantinopolis'in 1453'te Türklerin eline geçmesi, Avrupa tarihinin bir dönüm noktasıdır. Bu olay, kolaylık olsun diye, ortaçağın sonunu ve yeni bir ruhun, çok değişik şekillerde çiçek açan Rönesans'ın gelişinin işareti sayılır. Yani, garip biçimde şu çıkıyor: Avrupa Türkler tarafından tehdit edildiğinde ve Türklerin başarı kazanma olasılığı arttığında, Avrupa ayakları üzerinde dikildi ve gücünü geliştirdi. Türkler, daha bir süre Batı Avrupa'da ilerlemeye devam ettiler; ilerledikleri sırada, Avrupalı kâşifler yeni ülkeler ve denizler keşfediyorlardı. 1520'den 1566'ya kadar tahtta kalan Muhteşem Süleyman'ın yönetiminde Türk imparatorluğu Viyana'dan Bağdat'a ve Kahire'ye kadar genişledi. Fakat ardından bir ilerleme kaydedilmedi. Türkler Yunanların, Bizans'ın yozlaştırıcı, zayıflatıcı geleneklerine teslim oldukça zayıfladılar; Avrupa gücünü artırdıkça Türkler eski enerjilerini yitirdiler, güçsüzleştiler.

Geçmiş yıllara uzanan gezintimiz sırasında, Avrupa'nın birçok kez Asya tarafından işgal edildiğini gördük. Asya'nın da Avrupa tarafından işgal edildiği oldu ama bunlar cılız olaylardı. İskender'in Asya'yı bir uçtan ötekine Hindistan'a kadar kat etmesinin önemli sonuçları olmadı. Romalılar Mezopotamya'nın ötesine geçemediler. Buna karşılık Avrupa, eski çağlardan beri Asyalı kabileler tarafından birbiri peşi sıra işgal edildi. Bu Asyalı işgaller arasında Osmanlılarınki sonuncusuydu. Giderek rollerin değiştiğini gördük, Avrupa saldırganlığı devrildi. Bu değişikliğin 16. yüzyılın ortalarında yaşandığı söylenebilir. Yeni keşfedilen Amerika hızla Avrupa'nın önünde eğildi. Asya daha çetin bir sorundu. Tam 200 yıl boyunca Avrupalılar Asya kıtasının değişik yerlerinde ayak basacak yerler aradılar; 18. yüzyılın ortalarından itibaren Asya'nın bazı bölümlerine hâkim olmaya başladılar. Bunu hatırlamak iyi oluyor çünkü tarihten habersiz bazı kişiler Avrupa'nın her zaman Asya'yı yönettiğini sanıyor. Avrupa'nın bugünkü rolü oldukça yenidir; görünüm değişiyor. Doğu'nun bütün ülkelerinde yeni düşünceler canlıdır; özgürlüğü amaçlayan güçlü hareketler kafa tuttuğu Avrupa'nın hâkimiyetini sarsıyor. Giderek yaygınlaşan, derinleşen milliyetçi düşünceler emperyalizme, sömürüye son vermek isteyen yeni toplumsal düşüncelerdir. Gelecekte Avrupa'nın Asya'ya ya da Asya'nın Avrupa'ya hâkim olması gibi ya da herhangi bir ülkenin ötekini sömürmesi gibi bir sorunun olmaması gerekir.

Çok uzun bir giriş oldu bu. Moğollara dönelim. Onların kaderine bir göz gezdirelim, başlarına neyin geldiğine bakalım. Kubilay Han'ın son büyük Han olduğunu hatırlayacaksın. Onun 1292'daki ölümünün ardından, Kore'den

Avrupa'da Polonya'ya ve Macaristan'a uzanan bu büyük imparatorluk beş devlete bölündü. Bu beş devletten her biri dev birer imparatorluktu.

Birincisi Mançurya'yı, Moğolistan'ı, Tibet'i, Kore'yi, Annam'ı, Tonking'i ve Burma'nın bazı bölümlerini kapsayan Çin imparatorluğu idi. Kubilay'ın takipçileri Yuan Hanedanı bunu başardılar, ama başarı uzun sürmedi. Kısa sürede, güneydeki parçalar koptu; 1368'de yani Kubilay'ın ölümünden 68 yıl sonra hanedanı yıkıldı ve Moğollar uzaklara sürüldü.

Uzak Batı'da Altın Orda İmparatorluğu yer alıyordu. Ne kadar büyüleyici bir isim, değil mi? Rus soyluları, Kubilay'ın ölümünden sonra, tam 200 yıl boyunca ona haraç ödediler. Bu dönemin sonunda (1480) imparatorluk zayıfladı, Rus soyluların başına geçmeyi başaran Moskova Büyük Dükü, haraç ödemeyi reddetti. Büyük Dük'ün adı, Büyük İvan'dı. Rusya'nın kuzeyinde, tüccarlar ve ticaret erbabı tarafından denetim altında tutulan eski Novgorod Cumhuriyeti yaşıyordu. İvan bu cumhuriyeti yendi, devletine kattı. Bu arada Konstantinopolis Türklerin eline düşmüş, eski imparatorluk ailesi sökülüp atılmıştı. İvan bu ailenin kızlarından biriyle evlenerek eski Bizans'ın imparatorluk mirası üzerinde hak iddia etti. Sonuçta 1917 devrimleriyle sona erecek olan Rus İmparatorluğu Büyük İvan'la bu şekilde başladı. Çok acımasız olan, bu yüzden Korkunç İvan adını alan, Büyük İvan'ın torunu İvan, kendisine Caesar ya da imparatora denk düşen Çar¹ unvanını layık gördü. Moğollar, böylelikle Avrupa'dan çekildiler. Altınordu'nun ya da Orta Asya'daki öteki Moğol kalıntıları hakkında uzun uzadıya kafa yormaya gerek yok. Doğrusu onlar hakkında fazla bir şey de biliyor değilim ama aralarından biri dikkat çekiyor.

Bu kişi ikinci bir Cengiz Han olmak isteyen Timur'du. Cengiz'in soyundan geldiğini söylüyordu ama o gerçekte bir Türk'tü. Aksadığı için Aksak Timur ya da Timurlenk diye adlandırılıyordu. Babasının yerine geçti, 1369'da Semerkant'ın hâkimi oldu. Bir süre sonra, fetihler ve acımasızlık serüvenine başladı. Büyük bir komutandı ama tam anlamıyla vahşiydi. Orta Asya'nın Moğolları Müslüman olmuşlardı, Timur da Müslüman olmuştu. Fakat Müslümanlarla düşüp kalkması onu hiç yumuşatmamıştı. Gittiği her yere perişanlığı, salgın hastalıkları ve aşırı yoksulluğu götürdü. Doğu'daki Delhi'den Batı'daki Anadolu'ya kadar yüz binlerce insanı katletti, onların kafataslarını piramit şeklinde dizdirdi.

Cengiz Han ve Moğolları zalim ve yıkıcıydılar ama o dönemin öteki insanları gibiydiler. Timur çok daha kötüydü. Timur aklına eseni yapması ve kişinin yüzüne gülen zalimliği ile bir başka yere oturuyor. Bir yerde, üst üste dizdirdiği iki bin canlı kişiden oluşan kuleyi tuğla ve çamurla kapattırdığı söylenir. Hindistan'ın zenginliği o yırtıcıya çekici geldi. Hindistan'ı işgal önerisine gene-

1 Tsar.

ralleri ve soyluları ikna etmekte kimi güçlüklerle karşılaştı. Semerkant'ta büyük bir konsey toplandı, soylular çok sıcak olduğu için Hindistan'a gitme fikrine karşı çıktılar. Buna karşılık Timur, Hindistan'da kalıcı olmayacağı sözünü verdi. Sadece gidip yağmalayacak, yakıp yıkacak ve geri dönecekti. Sözünü tuttu.

Kuzey Hindistan, o yıllarda, Müslümanların yönetimi altındaydı. Delhi'de bir sultan vardı. Fakat Müslüman devleti zayıftı, sınırlarda Moğollarla yapılan sürekli savaşlar yapısını bozmuştu. Timur bir Moğol ordusu ile birlikte geldiğinde fazla direnişle karşılaşmadı, katliamlarına, piramitlerine neşeli biçimde devam etti. Hem Müslümanlar hem Hindular katliama uğratıldı. Aralarında bir ayırım yapılmadığı anlaşılıyor. Tutuklular ağırlık yapıyorlardı bu yüzden hepsinin öldürülmesini emretti, 100.000 kişi katledildi. Bir yerde, Hinduların ve Müslümanların Jauhar Rajput törenini, yani ölümün üzerine yürümeyi, birlikte icra ettikleri söylenir. Peki, ama neden bu dehşet öykülerini anlatıp duruyorum? Geçtiği yollarda hep aynı şeyler yaşandı. Açlık ve salgın Timur'un ordusunu izledi. 15 gün kaldığı Delhi'de koca kenti harabeye çevirdi. Yolunun üzerindeki Keşmir'i yağmaladıktan sonra Semerkant'a döndü.

Vahşi olmakla birlikte, Timur Semerkant'a ve Orta Asya'nın öteki köşelerine güzel binalar yerleştirmek istedi. Uzun yıllar önce Sultan Mahmud'un yapmış olduğu gibi, Hindistan'daki zanaatkârları, yetenekli ustaları, inşaatçıları topladı, yanında götürdü. Bu inşaat ustalarının ve zanaatkârların en iyilerini kendi çevresinde tuttu. Ötekiler Orta Asya'nın belli başlı kentlerine yayıldı. Böylece yeni bir mimari tarz gelişti. Timur'un ayrılmasından sonra Delhi ölü bir kente dönüştü. Kıtlık ve veba hüküm sürdü. Tam iki ay boyunca düzeni kuracak kimse ortaya çıkmadı. Kentin birkaç sakini kalmıştı. Timur'un Delhi'de kral naibi olarak atadığı kişi bile Multan'a çekildi. Timur ardından Batı'ya yöneldi, perişanlığı İran'a, Mezopotamya'ya taşıdı. Ankara'da 1402'de büyük bir Türk-Osmanlı ordusu ile karşı karşıya geldi. Üstün komuta yeteneği sayesinde Osmanlı Türklerini yendi. Fakat denizi aşmak ona fazla geldi, Boğaz'ı geçemedi. Avrupa işte böyle kurtuldu.

Timur, üç yıl sonra, Çin'e doğru ilerlerken öldü. Batı Asya'nın neredeyse tamamını kaplayan büyük imparatorluk çöktü. Osmanlılar, Mısırlılar, Altınordu ona haraç ödediler. Gücü, dikkat çeken generallerinin yeteneği ile sınırlıydı. Sibirya'da karlar içinde yürüttüğü operasyonların bazıları olağanüstüydü. Fakat kalben barbar bir göçerdi, bir örgütlenme yapamadı, geride Cengiz'in yaptığı gibi İmparatorluğu alıp götürecek uzman kişileri ortaya çıkaramadı. Sonuçta Timur'un imparatorluğu kendisi ile birlikte öldü, geride sadece katliamlar ve terk edilmişlik duygusu bıraktı. Orta Asya'da, oraları çiğneyip geçen maceracılar ve fatihlerden geriye akıllarda dört kişinin ismi kaldı: İskender, Sultan Mahmut, Cengiz

Han, Timur. Timur, yenilgiye uğrattığı Osmanlı Türklerini sarstı. Fakat Osmanlılar kısa sürede toparlandılar, elli yıl içinde Konstantinopolis'i aldılar (1453).

Artık Orta Asya'dan ayrılabiliriz. Biraz yükseldi ama sonra tarihin karanlıklarına gömüldü. Daha sonra dikkate değer bir şey olmadı. Sadece eski uygarlıkların, insan eliyle yakılıp yıkılan uygarlıkların, anıları geride kaldı.

Doğa da bu gelişime el attı, iklim giderek daha kuraklaştı, toplumların yaşamını güçleştirdi. Sonraları Hindistan'a gelen ve orada büyük, ünlü bir imparatorluk kuran kolu dışında Moğollara veda etmeliyiz.² Cengiz Han'ın imparatorluğu ve takipçileri bölündü, Moğollar küçük kabilelerine ve kabile alışkanlıklarına geri döndüler.

² Yazar, Babür Devleti'ni kastediyor.

HİNDİSTAN ÇETİN BİR SORUNA EL ATIYOR

12 Temmuz 1932

Sana, Timur ve Timur'un katliamları, kellelerden yapılma piramitler hakkında yazmıştım. Bütün bunlar ne kadar barbarca ve korkunç gözüküyor! Bu tip bir şey bizim uygar çağımızda olamaz. Yine de, pek emin olma! Bizim çağımızda bile neler olabildiğini ve olabileceğini görelî, duyalı çok zaman olmadı. Cengiz Han'ın ya da Timur'un sebep olduğu yıkım, Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yıkımın yanında sönük kalır. Modern dünyanın korkunç örnekleri bütün Moğol vahşetine rakip olabilir.

Yine de Cengiz Han ve Timur döneminden beri yüzlerce açıdan ilerleme kaydettiğimize kuşku yok. Yaşam artık yalnızca çok daha karmaşık değil, çok daha zengin; doğanın birçok gücü keşfedildi, anlaşıldı ve insanların kullanımına sunuldu. Bugün dünya kesinlikle daha uygar ve kültürlü... Peki, öyleyse niçin savaş dönemlerinde barbarlığımız depresiıyor? Çünkü şimdiye kadar çağdaş beyinlerin bulduğu, kullandığı çok korkunç silahlar savaşa yarar sağlasa da savaşın bizzat kendisi uygarlığın, kültürün reddidir, inkârıdır. Savaşın gelişyle beraber, savaşa dâhil olan birçok insan, kendilerine öğretilen uygarlığı, gerçeği ve yaşamın erdemlerini unutarak bir heyecan dalgasına kapılır. Öyleyse, ne zaman patlak verirse versin, savaşın korkunç bir şey olması şaşırtıcı mıdır?

Yabancı biri bir savaş sırasında bu dünyaya bizi ziyarete gelse, ne derdi? Dünyamızı barış zamanında değil de yalnızca o sırada gördüğünü varsay. Bizi savaş dönemiyle yargılar; saldırılarda ara sıra yiğitlik ve fedakârlıklar olsa da bir tek tutku -diğerini yok etmek- baskın olduğu için acımasız olduğumuza kanaat getirirdi. Bizi yanlış değerlendirir, dünyamız hakkında çarpık bir görüş

oluştururdu. Çünkü pek de hoş olmayan özel bir dönemde bizim yalnızca bir yönümüzü görmüş olurdu.

Bu durumda biz de geçmişî değerlendirirken sadece savaşlardan ve katliamlardan söz edersek, hata ederiz. Ne yazık ki savaşlar ve katliamlar ciddi olarak ilgi çekerler. Bir halkın günlük yaşamı, oldukça sıkıcıdır. Tarihçiler bunla ilgili ne söyleyebilir ki? Bu nedenle bir savaşın üzerine çullanıyor, en çok onun üzerinde çalışıyorlar. Tabii ki bizler savaşları unutamaz, yadsıyamayız, ancak onlara hak ettiklerinden fazla önem vermemeliyiz. Hadi, günümüz açısından geçmişî ve kendimiz açısından da o günlerin insanlarını düşünelim. Böylece onlar hakkında daha insancıl bir bakış açısına sahip olur ve o insanların gündelik yaşamlarında ve düşünce dünyalarında asıl neyin değerli olduğunu fark ederiz ki bunlar nadiren gerçekleşen savaşlar değildir. Tarih kitaplarınızın çeşit çeşit savaşlarla dolup taşıtığını da hatırlamalı. Benim mektuplarım bile bu yola sapmaya eğilimli. Bunun asıl nedeni ise, geçmişteki gündelik yaşam hakkında yazmanın zorluğu. Bu konu hakkında yeterince şey bilmiyorum.

Önceden bahsettiğimiz gibi, Timur, Hindistan'ın başına gelmiş en büyük acılardan biriydi. Gittiği her yere yaydığı dehşeti düşünen birinin tüyleri ürperir. Yine de Güney Hindistan ondan büsbütün etkilenmemişti; aynı şekilde Doğu, Batı ve Orta Hindistan da öyle. Bugünkü Birleşik Eyaletler bile, kuzeyde Delhi ve Meerut yakınlarında küçük bir kısım hariç, pratikte kendilerini kurtarabilmişlerdi. Delhi'nin komşusu Pencap, Timur işgalinden en çok zarar gören kentti. Orada bile işgalden esas etkilenenler Timur'un rotası üzerindelerdi. Pencap halkının büyük bir kısmı gündelik işlerini hiçbir müdahale olmaksızın sürdürmüştü. Yani savaşların ve işgallerin önemini abartmamak için her zaman tetikte olmak zorundayız.

Biraz da 14. ve 15. yüzyıl Hindistan'ına bakalım. Küçülen Delhi Sultanlığı, Timur'un gelişiyile beraber yok olup gider. Bu dönemde Hindistan'da, çoğu Müslüman olan birçok bağımsız devlet bulunur ama yalnızca bir tane güçlü Hindu devleti vardır: Güneydeki Vijayanagar. İslam, Hindistan için artık yabancı ya da yeni değildir. Başarıyla yerleşmiştir. İlk Afgan istilacılarının ve Kölemen Kralların tonu yumuşamıştır, Müslüman krallar da en az Hindu kralları kadar Hindistanlıdır. Hiçbir dış bağlantıları yoktur. Aralarında savaşlar yaşansa da bunlar dinsel değil, politiktir. Bazen bir Müslüman devleti, Hindu birlikleri; bazense bir Hindu devleti, Müslüman birlikleri kullanır. Müslüman krallar sık sık Hindu kadınlarla evlenirler, Hindular çoğu zaman Müslüman krallar tarafından bakan ya da yüksek görevli olarak atanırlar. Çok az bir yöneten ve yönetilen ya da fetih eden ve edilen duygusu hissedilmez. Aslında, yöneticiler de dâhil olmak üzere Müslümanların çoğu, İslam'ı seçen Hintlilerdir. Bunların birçoğu mahkemelerde kayırlamak ya da ekonomik ayrıcalığa ulaşmak umuduyla dinlerini değiştirmişler, dinlerini değiştirmelerine rağmen eski geleneklerini sür-

dürmüşlerdir. Bazı Müslüman hükümdarlar din değıştirme konusunda baskıcı yöntemler benimsemişlerdir ama bu bile büyük ölçüde politik bir amaç içindir. Çünkü din değışiminin daha kalıcı olacağı düşünülür. Ancak bu baskıcı yöntemler, İslam'ı yayma konusunda çok da başarılı olamaz. Daha etkili olan, ekonomik yöntemlerdir. Gayrimüslimler cizye adı verilen bir vergi vermeye zorunlu tutulurlar, bu yüzden birçoğu bir kaçış yolu olarak Müslümanlığa geçerler.

Ancak bu daha çok kentlerde gerçekleşir. Köyler bundan çok az etkilenirler, milyonlarca köylü eski yaşamını sürdürür. Kralın adamlarının köy yaşamına daha çok müdahalede bulunduğu bir gerçektir. Köy panchayatlarının güçleri eskiye göre daha azdır, ancak halen vardırırlar, köy yaşamının bel kemiğidirler. Toplumsal olarak, hele din ve gelenekler konusunda, köy yaşamı neredeyse hiç değışmez. Bildiğin gibi Hindistan hâlâ yüz binlerce köyün olduğu bir ülkedir. Görünürde kasabalar ve kentler olsa da, gerçek Hindistan bir köylü ülkesiydi, hâlâ da öyledir. Bu köylü Hindistan, İslam tarafından çok da değışikliğe uğramadı.

Hinduizm, İslam'ın gelişiyile, birbirinin karşısı iki yoldan sallandı. Bu yollardan biri muhafazakârlaşma oldu; kendini dış saldırılara karşı koruma içgüdüsiyle kabuğuna çekildi. Kast içine kapanarak daha da katılaştı. Diğer taraftan da kast sistemine karşı bir tür isyan doğdu. Reform için büyük çaba harcandı.

Elbette çok eskiden beri Hinduizm'in saptırılmasına karşı mücadele eden reformcular vardı. Buda bunların en büyüklerinden biriydi. Ayrıca, 8. yüzyılda yaşamış olan Shankaracharya'dan da bahsetmiştim. Ondan 300 yıl sonra, 11. yüzyılda, güneydeki Chola İmparatorluğu'nda, Shankaracharya'nın felsefesine rakip olarak bilinen bir okulun liderliğini yapan başka bir büyük reformcu yaşadı. Adı Ramanuja'ydı. Shankara bir Shaivite ve tam bir entelektüeldi. Ramanuja ise bir Vaishnavite ve inanç adamıydı. Ramanuja'nın etkisi bütün Hindistan'ı sardı. Sana Hindistan'ın tarihi boyunca politik olarak çeşitli devletlere bölünse bile kültürel olarak nasıl bir arada kaldığını anlatmıştım. Ne zaman büyük bir insan ya da hareket yükselse, politik sınırları kırarak bütün Hindistan'a yayılmıştır.

İslam'ın Hindistan'da yerleşmesinden sonra, hem Hindular hem de Müslümanlar arasında yeni bir reformcu yükseldi. Bu kişi, ortak yanlarını öne çıkarıp ritüellerine saldırarak iki dini birbirine yaklaştırmaya çalıştı. İki dinin sentezinin oluşturulması için çaba harcandı. Bu zor bir görevdi çünkü iki tarafta da hasta duygulara ve önyargılara sahip insanlar vardı. Ancak bizim görmemiz gereken, yüzyıllar sonra böyle bir çabaya girilmiş olduğudur. Öyle ki bazı Müslüman hükümdarlar bile, özellikle büyük Ekber, bir sentez geliştirmeye çalıştı.

14. yüzyılda güneyde yaşamış olan ünlü hoca Bamanand, bu sentez fikrini ilk telkin eden kişiydi. Kast sistemine karşı vaazlar vermiş, sistemi reddetmişti. Takipçileri arasında, daha sonra ünü kendisini geçecek olan, Kabir adlı Müslüman bir dokumacı da vardı. Kabir oldukça popüler oldu. Muhtemelen sen de biliyorsundur; Hintçe söylediği şarkıları, kuzeyin ücra köylerinde bile

ezbere bilinir oldu. O, ne bir Hindu'ydu ne de Müslüman'dı; ya her ikisi birden ya da ikisinin arasındaydı. Öldüğünde bir yaprağa sarılan vücuduna dair bir öykü vardır. Hindu müritleri vücudunu yakmak isterken Müslüman müritleri gömmek istemişler. Bu yüzden de tartışıp birbirlerine girmişler. Ancak yaprağı kaldırdıklarında, ele geçirmek için birbirlerine girdikleri vücudun ortadan yok olduğunu, yerinde yepyeni çiçeklerin açtığını görmüşler. Belki oldukça hayali bir öykü, ama hoş doğrusu...

Kabir'den sonra kuzeyde bir başka büyük reformcu ve dini lider daha ortaya çıktı. Bu kişi Sihizm'in kurucusu Guru Nanak'tı. Guru Nanak'ı 10 Sih Guru'su daha izledi. Bunların sonuncusu Guru Govind Singh'dir.

Hindistan'ın kültürel ve dinsel tarihindeki ünlü bir adı daha anmalıyım. 16. yüzyılın başlarında Bengal'de yaşayan ünlü bilgin Chaitanya, birdenbire değersiz olduğuna karar verdiği öğretisini terk eder, inanç yollarına düşer. Sonra müritleriyle bütün Bengal'de bhajanlar söyleyen büyük bir bhakta oldu. Ayrıca kurduğu bir Vaishnave düzeninin etkisi Bengal'de halen sürmektedir.

Bir dolu dinsel reform ve sentez... Ayrıca yaşamın diğer alanlarında da bu sentez bazen bilinçli bazense bilinçsizce sürüyordu. Yeni bir kültür, yeni bir mimari, yeni bir dil filizleniyordu. Ancak bütün bunların köylerden ziyade kentlerde, özellikle de imparatorluğun başkenti olan Delhi'de ve eyaletlerin diğer büyük başkentlerinde gerçekleştiğini unutma. En tepedeyse kral hiç olmadığı kadar otokratikleşmişti. Eski Hint hükümdarların, otokrasilerini denetim altında tutma gibi bir âdetleri vardı. Yeni Müslüman hükümdarlardaysa bu bile yoktu. Teoride İslamiyet çok daha eşitlikçi, bizim de gördüğümüz gibi kölelerin bile sultan olabildiği bir din olmasına karşın, yine de kralın denetimsiz ve otokratik gücü arttı. Bunun, başkenti Delhi'den Devletabad'a taşıyan çılgın Tughlaq'tan daha inanılmaz bir örneği olabilir mi?

Köleleştirme de, özellikle sultanlar tarafından, pratikte oldukça arttı. Savaşlarda köle ele geçirmek için özel çaba sarf edildi. Zanaatkârlar, köleler arasında en değerlilerdi. Diğerleri sultanın muhafızları olarak anılırdı.

Peki, Nalanda'nın, Taxila'nın büyük üniversitelerinin durumu nedir? Onlar uzun zamandır duruyorlardı, ama yeni tarzda birçok üniversite açıldı. Eski Sanskritçe eğitiminin de verildiği bu merkezlere "Tols" deniyordu. Çağdaş üniversiteler değillerdi. Geçmişte yaşıyorlardı ve muhtemelen tepkisel bir ruh barındırıyorlardı. Benares bu merkezlerin en büyüğüydü.

Kabir'in Hintçe şarkılarından bahsetmiştim. Bu şarkılar sayesinde Hintçe 15. yüzyılda yalnızca konuşulan bir dil değil, yazınsal bir dil de olmuştu. Sanskritçe artık yaşayan bir dil değildi Kalidalar'ın ve Gupta krallarının zamanında bile Sanskritçe sadece eğitim öğretime hapsedilmişti. Sıradan halk, Sanskritçe'nin bir çeşidi olan Prakritçe konuşuyordu. Zamanla Sanskritçe'nin diğer yavruları -Hintçe, Bengalce, Marathice ve Gujraticce- gelişti. Birçok Müslüman şair ve yazar,

Hintçe de yazdılar. 15. yüzyılda, Müslüman bir Jaunpur kralı, Mahabharata'yı ve Bhagawad'ı Sanskritçe'den Bengalce'ye çevirdi. Müslüman Bijapur hükümdarlarının kayıtları Marathice tutuldu. Böylece 15. yüzyılda Sanskritçe'den türeyen dillerin geliştiğini kesin olarak görüyoruz. Elbette güneydeki Dravidyan dilleri -Tamil ve Telugu ile Malaj'alam ve Kanarese- çok daha eskiydiler.

İslami mahkemelerin dili Farsçaydı. Birçok okumuş insan, mahkemelerle ya da saray yetkilileriyle işleri olabileceği için Farsça öğrendi. Böyle çok sayıda Hindu, Farsça bilir oldu. Kamplarda ve pazarlarda ise yavaş yavaş "Urduca" adı verilen bir dil gelişmeye başladı. Gerçekte bu yeni bir dil değildi. Hintçenin biraz farklı giyinmiş biçimiydi; daha fazla Farsça sözcük içeriyordu, bunun dışında Hintçeydi. Bu Hintçe-Urduca dili, ya da zaman zaman söylenen adıyla Hindustani, bütün Kuzey ve Orta Hindistan'a yayıldı. Bu dil ufak tefek değişikliklerle bugün de 150 milyon ve belki daha fazla insan arasında konuşuluyor. Bu rakamdan yola çıkarak söyleyebiliriz ki bu dil, dünyada en çok konuşulan dillerden biri.

Mimaride yeni tarzlar gelişti ve güneydeki Bijapur ve Vijayanagar'da, Golkonda'da, zaten çok güzel bir şehir olan Ahmedabad'da ve Allahabad'da çok uzak olmayan Jaunpur'da birçok asil bina yükseldi. Haydarabad yakınlarındaki eski Golkonda harabelerine ziyaretimizi hatırlıyor musun? O büyük ormanı tırmanmış ve altımızda yayılan eski kenti, pazarlarının ve saraylarının bütün kalıntılarını görmüştük.

Yani, krallar birbirini yiyip yok ederken, sessiz güçler Hindistan halkının bir armoni içinde yaşayabilmesi ve enerjilerini daha ileri gitmek için harcamaları amacıyla bir sentez için kesintisiz çalışıyorlardı. Ancak işlerini tamamlamadan önce keyifleri kaçırın bir durum daha yaşandı ve ulaştığımız noktadan geriye döndük. Bugün yeniden aynı yolu yürümek ve bütün bu güzelliklerin bir sentezini oluşturmak zorundayız. Ancak bu sefer temelleri çok daha sağlam olmalı. Özgürlük ve toplumsal eşitlik üzerine kurulmalı ve daha iyi bir dünya düzenine uygun olmalı. Ancak bu şekilde ayakta kalabilir.

Dinsel ve kültürel sentez sorunu, Hindistan'ın aklını yüz yıllar boyu meşgul etti. Bu akıl kendini tamamen bu soruna vermişti ve toplumsal, politik özgürlük konusu unutulmuştu ve Avrupa düzinelerce yoldan ilerlediğinde Hindistan geride kaldı.

Sana Hindistan'ın kumaş boyama ve demir tavlama gibi amaçlarla kimya alanında yabancı pazarlara egemen olduğu zamandan daha önce bahsetmiştim. Üretilen mallar, gemilerle uzak yerlere taşınırdı. Üzerinde konuştuğumuz zamanda, Hindistan bu pazarlardaki egemenliğini yitireli çok oluyordu. 16. yüzyılda nehir yeniden Doğu'ya doğru akmaya başladı. Bu başlangıçta küçük, ancak güçlü bir akıntı olana kadar büyüyecek bir damlaydı.

GÜNEY HİNDİSTAN'IN KRALLIKLARI

14 Temmuz 1932

Şimdi Hindistan'a bir göz atalım, devletlerin, imparatorlukların değişen panoramasını görelim. İnsan, birbirini izleyen, bitmek tükenmek bilmez bir büyük film izliyormuş, duygusuna kapılıyor.

Deli sultan Mohammad Tughlaq'ın Delhi İmparatorluğu'nu nasıl bölüp parçaladığını hatırlıyor olmalısın. Güneydeki büyük eyaletler kopunca, oralarda yeni devletçikler ortaya çıktı; önde gelenleri Vijayanagar Hindu devleti ile Gulbarga Müslüman devletiydi. Doğuya doğru Bengal ile Bihar'ı kapsayan Gaur Eyaleti, bir Müslüman yöneticinin hâkimiyetinde bağımsızlaştı.

Muhammed'in ardılı, yeğeni Firoz Şah amcasına göre daha akıllı başında biriydi. Daha insanca yaklaşımlar içinde olmasına rağmen, hoşgörüsüzlük ortamı dağılmamıştı. Firoz etkin bir yöneticiydi, idaresine birçok reformu soktu. Yitirilen güneydeki, doğudaki eyaletleri geri alabilmesi mümkün değildi ama imparatorluğunun parçalanma sürecini denetim altına almayı becerdi. Yeni kentlerin, sarayların, camilerin ve tasarlanmış bahçelerin inşasına özellikle eğilim duyuyordu. Delhi yakınlarındaki Firozabad ve Allahabad'tan çok uzak olmayan Jaunpur onun tarafından kurulmuştu. Jumna'nın üzerinde yeni bir kanal inşa ettirdi, yıkılmanın eşiğine gelmiş eski binaları onarttı. Yaptıklarından gurur duyduğu, yaptırdığı binaların ve onarttığı eski yapıların uzun bir listesini bırakmasından belli oluyordu.

Firoz'un annesi, Bibi Naile, bir büyük şefin kızı, bir Rajput kadınıydı. Başlarda Firoz'un babası ile evliliğine izin verilmediği söylenir. Bu nedenle savaş çıkmış, Naile'nin ülkesi saldırıya uğramış, yakılıp yıkılmıştı. Bibi Naile halkının kendi yüzünden çektiği acıları öğrenince çok üzüldü, acıları sonlan-

dırmak, halkını korumak için kendisini Firoz Şah'ın babasına teslim etmeye karar verdi. Böylece Firoz Şah da Rajput kanı taşımaya başladı. Şuna dikkatini çekerim: Müslüman hükümdarlarla Rajput kadınları arasında evliliklerin sıklaşması ortak milliyet duygusunun gelişmesine katkıda bulunmuş olmalıdır.

Firoz Şah, otuz yedi yıllık uzun bir hükümdarlıktan sonra 1388'de öldü. Bir arada tuttuğu Delhi İmparatorluğu kısa sürede bölünüp parçalandı. Merkezi hükümet dağıldı, küçük beyler her yere hâkim oldu. Timur, bu kargaşa döneminde, Firoz Şah'ın ölümünden sadece 10 yıl sonra Kuzey'den çıkageldi.

Delhi'yi neredeyse yok etti. Yavaş yavaş yaralarını saran kent, 50 yıl sonra bir kez daha, bir Sultan'ın hâkimiyetindeki merkezi hükümetin payitahtı oldu. Ama küçük bir devletti bu, güneyindeki, batısındaki, doğusundaki büyük krallıklarla kıyaslanması söz konusu olamazdı. Sultanlar Afgan'dılar. Aslında, Afgan soylularının bile yaka silktiği çulsuz kişilerdi; bezgin ruh haleti içinde, kendilerini yönetecek bir yabancıyı davet etmeye karar verdiler. Yabancı kişi, bir Moğol olan Babür'dü. Kendisi Timur'un, annesi Cengiz Han'ın soyundan geliyordu. O sıralarda Kabil'in hükümdarıydı. Hindistan davetini memnuniyetle kabul etti. Aslına bakılırsa, davet olmasaydı bile gelebilirdi. Delhi yakınındaki Panipat Ovası'nda, 1526'da Babür Hindistan imparatoru oldu, Hint Moğol devleti olarak bilinen bir büyük imparatorluk doğdu. Delhi yeniden canlılık kazanarak imparatorluğun payitahtı haline geldi. Ayrıntılarına geçmeden önce, Delhi'nin 150 yıllık gerileyişi içinde olup bitenlere şöyle bir göz atalım.

Hindistan'da bu dönemde irili ufaklı birçok devlet var oldu. Yeni kurulan Jaunpur'da Doğulu kralları tarafından yönetilen küçük Müslüman devlet güçlü değildi, siyasal bakımdan önemli de değildi. Ama 15. yüzyılda, 100 yıl boyunca bölgede büyük bir kültür ve hoşgörü merkezi işlevi gördü. Hatta, sana daha önce yazmıştım, yöneticilerden biri Hinduizm ile İslam'ın sentezini yapmaya kalkıştı. Sanat, zarif binaların yapımı ve Hindi, Bengali gibi ülkenin gelişen dilleri özendirildi. Hoşgörüsüzlüğün yaygın olduğu bir ortamda, küçük, kısa ömürlü Jaunpur devleti, bir ilim, kültür, hoşgörü merkezi olarak sıvrıldı.

Doğu'da hemen Allahabad'ın yanı başında, Bihar ve Bengal'i kapsayan büyük Gaur devleti bulunuyordu. Gaur kenti Hindistan'ın kıyı kentleri ile denizden iletişimi sürdüren bir liman kentiydi. Orta Hindistan'da, Allahabad'ın batısında Gujrat'a kadar, kentle kalenin bileşiminden oluşan Mandu'nun başkentliğini yaptığı olan Malwa vardı. Mandu'da yükselen güzel, görkemli binaların yıkıntıları hâlâ birçok ziyaretçiyi çekiyor.

Malwa'nın kuzeybatısında birçok Rajput devletinin özellikle Chittor'un bulunduğu Rajputana yer alıyordu. Chittor, Malwa ve Gujrat arasında sık sık çatışmalar meydana geliyordu. Chittor öteki iki güçlü devlete göre zayıftı ama Rajputlar her zaman için yiğit savaşçılar olmuşlardı. Kimi zaman, sayılarının az

olmasına rağmen, kazandılar. Chittor'lu Rana Malwa'ya karşı kazandığı bu tür bir zaferi Chittor'da zarif bir Zafer Kulesi inşa ettirerek kutladı. Mandu sultanı, geri kalmamak için, Mandu'da yüksek bir kule inşa ettirdi. Chittor Kulesi hâlâ duruyor; Mandu'daki yok oldu.

Malwa'nın batısında Gujrat yer alıyordu. Burada, başkentliğini Ahmet Şah'ın kurduğu, giderek nüfusu 1.000.000'a ulaşan Ahmedabad'ın üstlendiği güçlü bir krallık kurulmuştu. Kentte birbirinden güzel binalar yükseldi. Ahmedabad'ın 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar 300 yıl boyunca dünyanın en güzel kentlerinden biri olduğu söylenir. Kentin büyük Cuma Mescidi'nin Chittor'lu Rana tarafından Ranpur'da yaptırılan Jaina Tapınağı'na benzemesi, ilginçtir. Bu, eski Hint mimarlarının yeni düşüncelerden nasıl etkilendiklerini ve yeni bir mimari tarz ürettiklerini gösteriyor. Sanattaki sentezi burada bir kez daha görüyoruz.

Olağanüstü oymalarıyla bu binaların büyük bir bölümü hâlâ Ahmedabad'da varlığını sürdürüyor, ama çevresinde gelişen, büyüyen yeni sanayi kenti hiç de o güzelliği taşımıyor.

Portekizliler tam bu sırada Hindistan'a ulaştılar. Hatırlayacaksın, Vasco da Gama, Ümit Burnu'nun dolaşarak Hindistan'a gelen ilk kişiydi. Güney'deki Kalküta'ya 1498'de ulaştı. Tabii, birçok Avrupalı daha önce Hindistan'ı ziyaret etmişti ama bu kişiler ya ticaret ya da sadece ziyaret amacıyla gelmişlerdi. Oysa gelen Portekizlilerin aklında farklı düşünceler vardı.

Kibirliydiler, özgüven doluydular. Papa Doğu dünyasını onlara hediye etmişti. Fetih amacıyla geldiler. Başlarda az sayıdaydılar, zaman içinde gelen gemilerin sayısı arttı, bazı sahil kasabalarını, özellikle Goa'yı ele geçirdiler. Portekizliler Hindistan'da fazla bir şey yapmadılar, ülkenin içlerine hiç girmediler. Ama Hindistan'a saldırmak amacıyla denizden gelen ilk Avrupalılar onlardı. İngilizler, Fransızlar çok daha sonra geldiler. Deniz yollarının açılması Hindistan'ın deniz üzerinden zafiyetini ortaya çıkardı. Hindistan'ın eski Güçleri hem küçülmüş hem de dikkatlerini içerden gelecek tehlikelere çevirmişlerdi.

Gujrat sultanları Portekizlilere karşı denizde bile savaştılar. Osmanlı Türkleri ile ittifak kurarak Portekiz filosunu yenilgiye uğrattılar. Ama Portekizliler bir kez daha kazanarak denize hâkim oldular. O sıralarda Delhi'de bulunan Moğollardan korktukları için, Gujrat sultanları Portekizlilerle barışın yollarını aradılar ama Portekizliler onlara oyun oynadı.

Güney Hindistan'da 14. yüzyılın başında iki güçlü devlet yükselmişti: Bahmani Krallığı da denen Gulbarga ile onun güneyindeki Vijayanagar. Bahmani Krallığı Maharashtra'nın dört bir yanına, kısmen Karnataka'ya yayılmıştı. 150 yıl boyunca yaşayan bu krallığın şeceresi tiksinti vericidir. Sultanın ve soyluların hoşgörüsüzlüğü, şiddeti, cinayetleri, lükse düşkünlükleri halkın aşırı sefaleti ile iç içe geçmişti. Bahmani Krallığı 16. yüzyılın başında yöneticilerine becerik-

sizliği yüzünden çökerek beş sultanlığa -Bijapur, Ahmednagar, Golkonda, Bidar ve Berar - ayrıldı. Bu arada 200 yıldan beri ayakta kalan Vijayanagar devleti gelişmeye devam ediyordu. Her birinin Güney'in hâkimiyetini ele geçirmeye çalıştığı bu altı devlet sık sık çatışyordu. Aralarında her türlü birleşim yaşıyor, bu birleşimler sürekli değişiyordu; kimi zaman bir Müslüman devlet Hindu devletle çatışıyor, kimi zaman kimi zaman bir araya gelen bir Müslüman devletle bir Hindu devlet öteki Müslüman devletle çatışyordu. Mücadele tümüyle siya-saldı, aralarından biri güçlenmeye yüz tutunca, ötekiler ona karşı birleşiyordu. Sonuçta, Vijayanagar'ın zenginliği, gücü Müslüman devletleri kendisine karşı birleşmeye itince, bu devletçikler 1565'te Talikota Savaşı'nda yerle bir etmeyi başarinca, Vijayanagar devleti iki yüz elli yılın ardından sona erdi, güzel, göz kamaştırıcı kent yakıldı, yıkıldı.

Zafer kazanan müttefikler kısa süre sonra birbirlerine düştüler, Delhi Moğol İmparatorluğu'nun gölgesi üzerlerine düşene dek aralarında savaştılar. Dertlerinden biri de, Goa'yı 1510'da işgal eden Portekizlilerdi. Burada Bijapur devleti bulunuyordu. Oradan sökülüp atılmaları için gösterilen bütün çabalara rağmen, Portekizliler Goa'ya sarıldılar, liderleri Doğu'nun kral naibi unvanını taşıyan Albuquerque, iğrenç zulümlere başvurdu. Portekizliler kadın, çocuk ayrımı yapmadan halkı katlettiler. O günlerden beri Portekizliler Goa'daki varlıklarını sürdürüyorlar.

Güneydeki bu devletçiklerde özellikle Vijayanagar'la Golkonda ve Bijapur'da güzel binalar yapılmıştı. Golkonda şimdilerde yıkım halindedir; Bijapur'da o güzel binalardan pek çoğu duruyor. Vijayanagar yerle bir edildi, geriye hiçbir şey kalmadı. Haydarabat kenti o sıralarda Golkonda'nın yakınlarında kuruldu. Güney'deki zanaatkârların, ustaların sonraları kuzeye giderek Tac Mahal'in yapımına yardımcı oldukları söylenir.

Ötekinin dinine genel olarak saygılı davranılmasına karşın, zaman zaman yobazlık ve hoşgörüsüzlük de oluyordu. Savaşların ardından korkunç kırmalar, boğazlaşmalar, yakıp yıkmalar yaşıyor. Yine de Müslüman Bijapur devletinin Hindu süvarilere, Vijayanagar Hindu devletinin bir miktar Müslümana birliğine sahip olmaları dikkati çekiyor. Oldukça ileri bir uygarlık düzeyine ulaşıldığı anlaşılıyor ama bu uygarlık zengin adamın gösterişi içindi, tarladaki adamı tümüyle dışlıyordu. Tarladaki emekçi yoksuldu ama hep görüldüğü gibi, zenginlerin büyük saltanatının yükünü omuzlarında taşıdı.

VİJAYANAGAR

Temmuz 15, 1932

Güneydeki krallıklar içinde Vijayanagar en uzun ömürlü olanıdır. Birçok yabancı ziyaretçi, gelip kaldıkları devlet ve kent hakkında tanıklıklar bıraktılar. İtalyan Nicolo Conti 1420'de, Orta Asya'daki Büyük Han'ın Sarayı'ndan yola çıkan Heratlı Abdur-Razzaq 1443'te geldi. Portekizli Paes kenti 1522'de ziyaret etti; birçok başka kişi de geldi. Güney Hindistan devletlerini özellikle Bijapur'u konu alan bir Hindistan tarihi de vardır. Bu tarih, ele aldığımız dönemden kısa süre sonra, Ekber zamanında Ferishta tarafından Farsça yazıldı. Çağdaşı öyküler çoğu kez yanlış, abartılıdır ama çok yararlı olurlar. İslam öncesi dönem hakkında, Keşmir'deki Rajatarangini dışında, bilinen pek bir örnek yoktur. Ferishta'nın tarihi doğrusu büyük bir yenilikti, arkadan başkaları geldi.

Yabancı gezginlerin Vijayanagar betimlemeleri, kentin güzel, bütünlüklü bir görünümünü sunuyor. Bunlar, sık sık sözü edilen yıkık dökük duvarlardan daha fazla bilgi veriyorlar.

Vijayanagar 1336'da, Güney Hindistan'ın Karnataka bölgesi olarak bilinen yerde kuruldu. Hindu devleti olduğu için Güney'deki Müslüman devletlerden göçen çok sayıda göçmeni kendisine çekerek hızla büyüdü. Birkaç yıl içinde Güneye hâkim olan devletin başkenti zenginliği, güzelliği ile dikkatleri üzerine çekti. Vijayanagar, Dekhan'ın hâkim gücü oldu.

Ferishta bize kentin büyük zenginliklerini anlatıyor ve Gulbarga Kralı Müslüman Bahmani bir Vijayanagarlı prensesle evlenmeye giderken 1406'da uğradığı başkenti betimliyor, 10 km uzunluğundaki yolun altın, kadife kumaşlarla ve benzer pahalı maddelerle kaplı olduğunu anlatıyor. Ne kadar korkunç, iğrenç bir israf değil mi? 1420'de gelen İtalya Nicolo Conti'den, çapı 96 kilometreye ulaşan kentin geniş, çok sayıda bahçeyle kaplı olduğunu öğreniyoruz. Conti, Raya adını verdiği Vijayanagar hâkiminin o dönemde Hindistan'ın

en güçlü hükümdarı olduğu görüşündedir. Ardından Orta Asya'dan gelen Abdur-Razzaq, Vijayanagar yolunda, Mangalore yakınında, eritilmiş pirinçten yapılma çok güzel bir tapınak görür. 5 metre yüksekliğinde, 10 metre genişliğinde, tabanı 10 metre bir tapınak... Daha aşağıda, Belur'da bir başka tapınakta daha da şaşırır. Onu betimlemeye cesaret edemez, "abartı ile suçlanacağı"ndan çekinir. Vijayanagar kentine ulaşınca kendinden geçer. "Burası öyle bir kent ki, yeryüzünde bir benzerini ne göz gördü ne de kulak işitti." Birçok çarşırı şu sözlerle anlatır: "Her çarşının başında büyük bir ark ve göz kamaştırıcı bir avlu vardır ama Kral'ın Sarayı hepsinden görkemlidir." "Çarşılar çok uzun ve geniştir." "Güzel kokulu çiçekler kentte taze satır alınabilir, dahası bu çiçekler olmazsa olmaz maddeler olarak kabul edilir. Ayrı ayrı loncalara bağlı esnafın dükkânları birbirine yakındır. Kuyumcular yakutlarını, incilerini, elmaslarını, zümrütlerini pazarda ortalıkta satarlar." Abdur-Razzaq betimlemesini sürdürür: "Kralın sarayının da bulunduğu bu büyüleyici bölgede, birçok derecik ve akıntı, yontulmuş hatta cilalanmış taşların arasından akıp gider. Ülkedeki yerleşim o kadar iyi düzenlenmiştir ki, düzeni aktarmak için sözcükler yetersiz kalır." 15. yüzyılın ortasında Orta Asya'dan gelen ziyaretçi, Vijayanagar'ın görkemini bu sözcüklerle anlatıp durur.

Abdur-Razzaq'ın, büyük kentler hakkında fazla bir fikre sahip olmadığı için Vijayanagar'ı görür görmez çarpıldığı düşünülebilir. Buna karşılık öteki ziyaretçimiz, çok seyahat etmiş, görmüş geçirmiş Portekizli Paes'in durumu farklıdır. Rönesans'ın İtalya'yı etkisi altına aldığı, birbirinden güzel binaların İtalyan kentlerinde yükseldiği sırada 1522'de kente geldi. Öyle anlaşıyor ki Paes o İtalyan kentlerini biliyordu; bu nedenle tanıklığı çok değerlidir. Vijayanagar kenti "Roma kadar büyüktür, görünümü çok güzeldir." Kentin harikalarını, sayısız gölün, şelalenin, meyve bahçelerinin güzelliğini uzun uzadıya anlatır bizim gezgin. "Dünyanın en tedarikli kentidir... Çünkü kentin yönetimi, ikmal ve tedarikte çoğu kez başarısızlığa uğrayan öteki kentlerinki gibi değildir; burada her şey boldur."

Paes ziyareti sırasında Vijayanagar'a hükmeden kişiyi de betimliyor. Güney Hindistan tarihinin en büyük hükümdarlarından biriydi. Bir büyük savaşçı, düşmanlarına iyi davranan biri, edebiyatsever, sevilen, yüce gönüllü biri olarak ünü hâlâ Güney'de yaşıyor. Adı Krishna Deva Raya idi. 1509'dan 1529'a kadar tam 20 yıl boyunca hükmetti. Paes hükümdarın boyundan, yüzünden ve karışık diye söz ettiği ten renginden bile söz ediyor. "En çok çekinilen, olabilecek en kusursuz kraldı. Neşe saçıyordu, çok güler yüzlüydü. Yabancılarla dostluğunu göstermek için fırsat kollar, onları içtenlikle kabul eder, hal hatır sorardı." Kral'ın birçok sıfatını sıralayan Paes şunları ekliyor: "Onun gibi birinin, aslında olması gereken kişi ile benzerliği yoktu; her zaman çok nazikti,

kusursuzdu." Gerçekten de büyük övgü! Vijayanagar imparatorluğu o dönemde Mysore'a, Travancore'u, günümüz Madras'ının bütününe kapsıyordu, boydan boya güneye ve doğu kıyısına yayılmıştı.

Bir şeyden daha söz etmeliyim. MS 1400'lerde kente iyi su getirmek için büyük sulama kanalları yapıldı. Bir ırmağın önü bentle kesilerek su göleti oluşturuldu. Su, oradan kente kadar 24 km uzunluğundaki, çoğunlukla kayalara oyulan su kemerleri ile taşındı.

Vijayanagar işte böyle bir yerdi. Refahından, güzelliğinden gururlanıyor, gücüne kudretine pek güveniyordu. Kentin, devletin sonunun yaklaştığı kimsenin aklına gelmedi. Paes'in ziyaretinden sadece 43 yıl sonra tehlike birden kapıya dayandı. Kıskançlıktan kıvranan Dekhan'ın öteki devletleri, Vijayanagar'ı yerle bir etmek üzere aralarında birlik oluşturdular. O günlerde bile Vijayanagar kendinden çok emindi. Ne var ki, korkunç son gecikmedi.

Vijayanagar, daha önce belirttiğim gibi, 1565'te devletler birliğince yenilgiye uğratıldı. Korkunç bir kırım, koca kentin yağmalanması izledi. Bütün güzel binalar, tapınaklar, saraylar yerle bir edildi. İnce oymalar, yontular parçalandı, yakılabilecek her şey şenlik ateşlerinde ateşe verildi. "Asla" diyor bir İngiliz tarihçi, "Tarihte, belki de bütün dünya tarihinde, böyle bir yıkım, bu kadar ani gelen bir yıkım yaşanmadı. Kent, deyim yerindeyse bir gün çalışan, varsıl bir nüfusu barındırırken, bir sonraki gün yağmalandı, yakıldı yıkıldı, vahşi katliamlara sahne oldu".

78.

MADJAPAHİT VE MALACCA'NIN MALEZYA İMPARATORLUKLARI

17 Temmuz 1932

Malezya ile Doğu Adalarını çoktur ihmal ettik, sana onlarla ilgili yazalı uzun zaman oldu. Şöyle bir geriye baktım ve onlarla ilgili yazdığım son mektubun 46. mektup olduğunu gördüm; üzerinden otuz bir mektup geçmiş ve şu an 78. mektuptayız. Tüm ülkeleri aynı çizgide götürmek zor oluyor.

Bundan iki ay önce tam da bugün sana yazdıklarımla ilgili bir şeyler hatırlıyor musun? Kamboçya, Angkor, Sumatra ve Sri Vijaya hakkında? Hindiçini'deki eski Hint kolonilerinin nasıl da yüz yıl içinde gelişip bir tek büyük devlete, Kamboçya İmparatorluğu'na dönüştü? Sonra doğa müdahale edip acımasızca ve aniden, imparatorluğun varlığını sona erdirdi. Bu MS 1300 yılı civarındaydı. Denizin üstünde, Sumatra Adası'nda, neredeyse Kamboçya Devleti'yle yaşıt olan bir başka büyük devlet daha vardı. Ancak bu devlet, yani Sri Vijaya, Kamboçya'dan biraz daha sonra imparatorluk olmuş ve ondan daha uzun yaşamıştı. Sri Vijaya'nın da sonu çok ani gelmişti ancak nedeni doğa değil, insandı. Sri Vijaya'nın Budist İmparatorluğu 300 yıl boyunca büyüdü ve neredeyse bütün Doğu adalarını kontrolü altına aldı; kısa bir süre için Hindistan, Seylan ve Çin'e de ayakbastı. Bu, bir tüccar imparatorluğuydu ve ticaret, ana işleviydi. Ancak daha sonra, Cava Adası'nın doğusunda Sri Vijaya'ya boyun eğmeyi reddeden bir başka tüccar devlet, bir Hindu devleti yükseldi.

Bu Doğu Cava Devleti, 9. yüzyılın başlangıcından sonraki 400 yıl boyunca Sri Vijaya'nın artan gücünün tehdidi altındaydı. Ancak bir yandan bağımsızlığını korumayı, bir yandan da çok sayıda harika taş tapınak inşa etmeyi başardı. Bunların en büyüğü olan Borobudur tapınakları halen görülebilir durumda ve birçok ziyaretçinin ilgisini çekiyor. Sri Vijaya hâkimiyetinden kaçarken Doğu

Cava'nın kendisi saldırganlaştı ve bu sefer o, eski rakibi Sri Vijaya için bir tehlide dönüştü. İkisi de birer tüccar devletiydi, ticaret yapmak için denizleri aşiyorlardı ve sık sık birbirleriyle karşılaşır anlaşmazlığa düşüyorlardı.

Cava ve Sumatra'nın arasındaki rekabetle çağımızın büyük güçleri olan İngiltere ve Almanya'nın rekabetini karşılaştırma konusu beni cezbedi. Cava, Sri Vijaya'yı denetim altında tutmak ve ticaretini büyütmek için tek yolun denizlerdeki gücünü artırmak olduğunu hissederek donanmasını epey geliştirdi. Çok büyük deniz seferlerine çıkmalarına rağmen düşmanlarıyla yıllarca pek karşılaşmadılar. Böylece Cava, gelişimini sürdürdü ve gitgide daha da saldırganlaştı. 13. yüzyılın sonlarına doğru Madjapahit adında bir kent kuruldu ve bu kent büyüyen Cava Devleti'nin başkenti oldu.

Cava Devleti oldukça küstah ve kibirliydi. Kubilay'ın vergi almak için gönderdiği bazı elçilerini doğrudan aşağıladılar. Vergi vermemekle kalmayıp bir elçinin alnına aşağılayıcı sözler bile yazdılar! Bir Moğol Han'ıyla böyle oynamak çok tehlikeli ve ahmakça bir oyundu. Benzer bir aşağılama, Orta Asya'nın Cengiz Han, Bağdat'ın Hülagü Han tarafından yakılıp yıkılmasıyla sonuçlanmıştı. Yine de Cava Devleti böyle bir girişimde bulunmaya cüret etti. Ama neyse ki Moğollar yumuşamışlardı ve Cava'yı fethetmek istemediler. Ayrıca deniz savaşlarına pek meyilli değillerdi; kendilerini karada daha güçlü hissediyorlardı. Kubilay yine de suçlu hükümdarı cezalandırmak için Cava üzerine bir sefer düzenledi. Çinliler Cavalılar'ı yenmiş ve kralı öldürmüştü ancak çok da zarar vermiş gibi görünmediler.

Moğollar, Çin'in etkisiyle nasıl da değişmişlerdi! Aslında Çin seferi Cava'yı ya da artık söylememiz gereken şekliyle Madjapahit'i, güçlendirmişti. Bunun nedeni, Çinlilerin Cava'ya ateşli silahları tanıtmasıydı ve muhtemelen Madjapahit sonraki savaşları bu ateşli silahlar sayesinde kazanmıştı.

Madjapahit İmparatorluğu gitgide yayılıp genişledi. Bu şans eseri değildi. Devlet tarafından hazırlanan, etkili bir ordu ve donanma tarafından yürütülen emperyalist bir yayılmaydı. Bu yayılma döneminin hükümdarı bir kadın, Kraliçe Suhita'ydı. Yönetim son derece merkezi ve etkili görünüyordu. Batılı tarihçiler vergilendirme sisteminin, gümrük gelirlerinin, geçiş ücretlerinin ve milli gelirin kusursuz seviyede olduğunu belirtiyorlar. Birbirinden ayrı yönetim birimleri arasında şunlar vardı: Sömürge Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Toplumsal Yardımlaşma ve Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Savaş Bakanlığı. Ayrıca iki başkan ve yedi üyeye sahip bir yüksek mahkeme de bulunuyordu.

Bu bakanlıklar bize bazı açılardan Arthashastra'yı hatırlatıyor; ancak Sömürge Bakanlığı yeniydi. İçişlerinden sorumlu bakan mantri adıyla anılıyordu. Bu, Hint geleneklerinin ve kültürünün Güney Hindistan'dan gelen Pallava kolonicilerinin ilk yerleşmelerinden 1200 yıl sonra hâlâ devam ettiğini

gösteriyor. Bu ancak ilişkilerin sürmesiyle mümkündü. Yani ticaret yoluyla ilişkilerin sürdüğüne hiç kuşku yok.

Madjapahit bir ticaret imparatorluğu olduğundan, ihracat ve ithalat işleri doğal olarak çok dikkatli düzenlenmişti. Ticaretin yapıldığı başlıca ülkeler Hindistan, Çin ve Madjapahit'in kendi sömürgeleriydi. Sri Vijaya ile bir savaş durumu olduğu sürece bu sömürgelerle huzur içinde ticaret yapmak olanaklı değildi. Cava Devleti yüzlerce yıl ayakta kaldı, ancak büyük Madjapahit İmparatorluğu dönemi 1335'ten 1380'e kadar, yalnızca 45 yıl sürdü. Sri Vijaya'nın ele geçirilip yok edilmesi de bu döneme, 1377 yılına denk geliyordu. Annam, Siyam ve Kamboçya ile kurulmuş ittifaklar vardı.

Madjapahit'in başkenti, merkezinde muazzam bir Shiva tapınağı olan hoş ve zengin bir kentti. Birçok görkemli binaya sahipti. Aslında, Malezya'daki bütün Hint sömürgeleri güzel binalar inşa etmekte uzmanlaşmışlardı. Cava'da daha başka birçok harika kent ve liman vardı. Bu emperyalist devlet eski düşmanı Sri Vijaya'ya karşı uzun süre dayanamadı. Bir içsavaş çıktı ve Çinlilerle yaşanan sorunlar sonucunda büyük bir Çin Filo'su Cava'ya geldi. Sömürgeler birer birer düştü. 1426'da büyük bir kıtlık oldu ve iki yıl sonra Madjapahit bir imparatorluk olmaktan çıktı. Buna rağmen bir elli yıl daha, Müslüman Malacca Devleti tarafından ele geçirilene dek, bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürdü.

Böylece Malezya'daki eski Hint kolonilerinden doğan imparatorlukların üçüncüsü sona erdi. Kısa mektuplarımız boyunca uzun dönemlerle uğraştık. Hindistan'dan ilk sömürgeciler Miladi takvimin ilk zamanlarında geldiler ve biz şu an 15. yüzyıldan bahsediyoruz. Yani biz bu kolonilerin 1400 yılını inceledik. Üstünde durduğumuz üç imparatorluk da (Kamboçya, Sri Vijaya, Madjapahit) yüzlerce yıl ayakta kaldı. Bu uzun dönemlerin bize, bu devletlerin istikrarı ve verimliliği konusunda bazı fikirler verdiğini hatırlamak yararlı olacaktır. Güzel mimariyeye çok düşküncüler, ticaret ise esas işleriydi. Hint kültürünü sürdürmüşler ve Çin kültüründen birçok parçayla uyumlu bir biçimde karıştırmışlardı.

Özellikle belirttiğim bu üçlü dışında daha çokça Hint kolonisi olduğunu hatırlayacaksınız. Ancak hepsinin üzerinde ayrı ayrı duramayız bu yüzden iki komşu ülke, Burma ve Siyam hakkında da çok şey söyleyemeyeceğim. Bu iki ülkede de güçlü devletler yükseldi ve çok sayıda sanatsal etkinlik vardı. İkisinde de Budizm yayıldı. Burma bir kere Moğollar tarafından işgal edildi, ancak Siyam, Çinliler tarafından hiç işgal edilmedi. Buna rağmen Burma da Siyam da çoğu zaman Çin'e hürmetlerini sundular. Bu tıpkı genç kardeşin büyük kardeşe gösterdiği gibi bir saygı göstermeydi. Çin de genç kardeşine pahalı hediyeler sunarak bu saygıya karşılık veriyordu.

Moğol işgalinden önce Burma'nın başkenti Kuzey Burma'daki Pagan'dı. 200 yılı aşkın bir süre bu kent başkentti ve söylenene göre tek rakibi Angkor

olan oldukça güzel bir kentti. Bu kentin en hoş binası, Budist mimarinin dünyadaki en güzel örneklerinden biri olan Anand Tapınağı'ydı. Daha başka birçok büyüleyici bina vardı. Aslında Pagan kentinin şimdiki kalıntıları bile çok güzel. Pagan'ın azametli günleri 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar sürdü. Bir süre sonra Burma'da çeşitli sorunlar ve karışıklıklar baş gösterdi ve Kuzey-Güney Burma diye ayrıldı. 16. yüzyılda güneyde büyük bir hükümdar ortaya çıkıp Burma'yı yeniden birleştirdi. Başkent güneydeki Pegu oldu.

Umarım Burma ve Siyam hakkında yaptığım bu kısa bilgilendirme kafanı karıştırmaz. Malezya ve Endonezya tarihinde bir bölümün sonuna geldik ve incelememizi tamamlamak istiyorum. Bu bölgeleri etkileyen en temel kültürel ve politik etkilerin kaynağı buraya kadar Çin ve Hindistan'dı. Güneydoğu Asya'daki Burma, Siyam ve Hindicın gibi kıta ülkeleri sana önceden de söylediğim gibi daha çok Çin'den etkilenmişlerdi; adalar ve Malay Yarımadası ise daha çok Hindistan'ın etkisi altındaydı.

Şimdi yeni bir etki sahneye çıkıyor. Bu etkiyi Araplar taşımıştı. Burma ve Siyam bundan etkilenmediler, ancak Malay ve adalar bu etkiye yenik düştüler ve kısa zaman içinde bir Müslüman imparatorluğu doğup büyüdü. Arap tüccarlar bu adaları ziyaret ettiler ve 1000 yıl boyunca buralara yerleştiler; ancak niyetleri ticaret yapmaktı ve diğer hükümet işlerine bulaşmadılar. 14. yüzyılda Arap misyonerler Arabistan'dan çıkıp geldiler ve özellikle kimi yerel hükümdarların dinini değiştirmede başarılı oldular.

Aynı zamanda politik değişiklikler meydana geldi. Madjapahit genişliyor ve Sri Vijaya'yı parçalıyordu. Sri Vijaya düştüğünde, çok sayıda mülteci Malay Yarımadası'nın güneyine göç etti ve orada Malacca kentini kurdu. Bu kent, tıpkı devletler gibi, çabucak büyüdü. 1400 yılında çoktan geniş bir kent olmuştu. Madjapahit'teki Cavalılar, hâkimiyetleri altında bulunun halklar tarafından pek sevilmiyordu. Genelde bütün emperyalistlerin olduğu gibi onlar da tirandı ve birçok insan yeni kurulan Malacca kentine gitmeyi tercih etti. Siyam da bu yıllarda oldukça saldırgandı. Böylece Malacca birçok insan için bir sığınma yeri oldu. Hem Budistler hem de Müslümanlar oradaydı. Hükümdarlar ise ilk başta Budist'ken daha sonra İslam'a geçtiler.

Genç Malacca Devleti, bir yandan Cava bir yandan da Siyam tarafından tehdit altındaydı. Bu yüzden adalardaki diğer küçük Müslüman devletleri arasında kendine dost ve müttefik bulmaya çalıştı. Hatta korunma için Çin'e bile başvurdu. Bu sırada Çin'e, Moğolları yerlerinden eden Ming Hanedanı hükmediyordu. Malezya'daki bütün bu küçük İslam devletlerinin korunma için nasıl da aynı anda yüzlerini Çin'e döndüklerini görmek olağanüstü. Bu bize güçlü düşmanlar tarafından gerçekten ciddi bir tehdidin olduğunu gösteriyor.

Çin, Malezya ülkelerine karşı her zaman dost canlısı bir politika izledi ama onları izole etmeyi de ihmal etmedi. Fethetmeye pek istekli değildi. Bunun getirisinin az olacağını hissediyordu, ancak onlara kendi uygarlığını öğretmek için de hazırdı. İmparator Ming gözle görülür biçimde bu eski politikayı değiştirmeye karar verdi ve bu ülkelere büyük ilgi gösterdi. Cava'nın ve Siyam'ın saldırganlığını onaylamıyor gözüktü. Böylece, bu durumu denetim altına almak ve Çin'in gücünü diğerleri tarafından hissedilir kılmak için Amiral Cheng Ho kumandasında çok büyük bir donanma filosu gönderdi. Bu filodaki gemilerin bazıları 400 metre uzunluğundaydı.

Cheng Ho birçok sefer gerçekleştirdi ve neredeyse bütün adalara (Filipinler, Cava, Sumatra, Malay Yarımadası vs.) uğradı. Hatta Seylan'a bile geldi ve burayı fethedip kralı Çin'e kaçırdı. Son seferinde ise Basra Körfezi'ne kadar gitti. Cheng Ho'nun 15. yüzyılın ilk yıllarında ziyaret ettiği bütün ülkelerin üzerinde etkisi büyük oldu. Hindu Madjapahit'i ve Budist Siyam'ı denetim altına almak isteyip kasıtlı olarak İslam'ı özendirdi ve Malacca Devleti onun büyük filosofunun koruması altında kararlı bir biçimde kuruldu. Tabii ki Cheng Ho'nun dürtüleri tamamen politikti ve dinle hiçbir işi yoktu. Bizzat kendisi bir Budist'ti. Böylece Malacca Devleti, Madjapahit'e muhalefette başı çekti. Güçlendi ve yavaş yavaş Cava'nın sömürgelerini ele geçirdi. 1478'de Madjapahit kentinin kendisi ele geçirildi. Daha sonra mahkemelerin ve kentlerin dini İslam oldu; ancak kırsalda, tıpkı Hindistan'da olduğu gibi, eski gelenekler, mitler ve inançlar sürdü.

Malacca İmparatorluğu bir Sri Vijaya ya da Madjapahit kadar büyüyüp onlar kadar uzun yaşayabilirdi ancak bu şansa sahip olmadı. Araya Portekizliler girdi ve birkaç yıl içinde (1511'de) Malacca onların eline geçti. Böylece bu imparatorlukların dördüncüsü, yine uzun ömürlü olamayacak beşincisine yer açtı ve tarihte ilk defa Avrupa doğudaki deniz savaşlarında saldırı ve baskın oldu.

AVRUPA DOĞU ASYA'YA PENÇE ATMAYA BAŞLAR

19 Temmuz 1932

Kısa bir süre önce sana deniz yollarının keşfini ve Portekizlilerle İspanyollar arasındaki Doğu'ya ilk ulaşan olma yarışını anlattığımı hatırlarsın. Portekizliler doğuya, İspanyollar batıya gitti. Portekizliler Afrika'yı dolaşıp Hindistan'a ulaşmayı başardılar; İspanyollar yanlışlıkla Amerika'ya takıldılar, daha sonra Güney Amerika'dan dolaşıp Malezya'ya vardılar. Şimdi Malezya'nın hikâyesine devam edebiliriz.

Baharatlar (karabiber vs.), bildiğin gibi, sıcak iklimlerde, ekvatora yakın ülkelerde yetiştirilir. Avrupa bunların hiçbirini üretemez. Güney Hindistan ve Seylan bunların bir kısmını üretir; ancak bu baharatların birçoğu Molucca adındaki Malezya adalarından gelir. Aslında bu adalar Baharat Adaları olarak bilinir. Çok eski zamanlardan beri Avrupa bu baharatlara talep gösteriyor ve onlar da düzenli olarak Avrupa'ya yollanıyordu. Avrupa'ya ulaştıklarında çok değerli oluyorlardı. Roma döneminde karabiber altınla eş değerdii. Baharatların çok değerli olması ve Batı'da onlar için çok büyük talep olmasına rağmen Avrupa onları kendisi gidip almak için hiçbir adım atmadı. Çok uzun bir süre baharat ticareti Hintlerin elinin altındaydı, daha sonra Araplar kontrolü ele geçirdi. İspanyolları ve Portekizlileri dünyanın farklı yönlerinden Malezya'ya çeken baharatların cazibesiydi. İspanyollar Amerika'yla meşgul olurken Portekizliler bu arayışta başı çekti.

Vasco da Gama Ümit Burnu'ndan geçerek Hindistan'a vardıktan kısa bir süre sonra, birçok Portekiz gemisi aynı yolu izledi ve daha da doğuya gitti. O sıralarda baharatlar ve ticaret Malacca İmparatorluğu'nun kontrolü altındaydı. Dolayısıyla Portekizliler hem onla hem de Arap tüccarlarla anlaşmazlığa düştüler. Komutanları Albuquerque Malacca'yı 1511'de ele geçirdi ve Müslüman ticaretine son verdi. Artık Portekizliler Avrupa'ya olan ticareti kontrol ediyordu

ve Avrupa'daki başkentleri Lizbon, baharatların ve Doğu'dan gelen daha birçok malın dağıtımının yapıldığı ticari bir merkez haline geldi.

Albuquerque her ne kadar Araplara karşı düşmanca bir tutum sergilediyse de doğudaki diğer tüccar halklarla dostça bir ilişki sürdürmeye çalıştı. Özellikle karşısına çıkan bütün Çinlilere nezaketle davrandı, bu da Çin'e Portekizlilerle ilgili olumlu raporların gitmesiyle sonuçlandı. Büyük ihtimal Araplara olan düşmanlık Arapların doğu ticaretindeki hâkimiyetinden kaynaklanıyordu.

Bu sırada Baharat Adaları'nı arayış sürüyordu ve Dünya'nın çevresini dolaşan, Pasifik'i geçen Macellan da Molucca'yı bulan keşif grubunun bir üyesiydi. Portekizliler Avrupa'ya olan baharat ticaretini 60 yıldan uzun bir süre rekabetsiz sürdürdüler.

İspanyollar 1565'te Filipin Adaları'nı işgal ettiler ve böylece ikinci bir Avrupalı güç doğu sularında kendini gösterdi. Ancak İspanyollar esasen tüccar bir millet olmadıkları için, Portekizlilerin ticaretinde çok büyük bir değişikliğe neden olmadılar. Doğu'ya askerleri ve misyonerleri yolladılar. Bu sırada Portekizliler baharat ticaretinde öyle bir tekele sahip olmuştu ki Persler ile Mısırlılar bile baharatlarını Portekizlilerden almak zorundaydı. Başka birinin Baharat Adalarıyla doğrudan ticaret yapmasına izin vermiyorlardı. Dolayısıyla Portekiz zenginleşti; ancak kolonileşme girişiminde bulunmadı. Bildiğin gibi Portekiz küçük bir ülkeydi ve yollayacak yeterli sayıda adamı yoktu. Böyle küçük bir ülkenin yüzyıl boyunca (16. yüzyılın tamamı) doğuda neler yapabildiğini görmek yeterince şaşırtıcıdır.

Bu sırada Filipinlerde sıkışmış durumdaki İspanyollar mümkün olduğunca çok para kazanmaya çalışıyorlardı. Haraç toplamak dışında çok az şey yaptılar. Doğu sularında Portekizlilerle çatışmadan kaçınıyorlardı. İspanyol hükümeti Meksika'dan ve Peru'dan Doğu'ya gümüş ve altın gitmesinden korktuğu için Filipinlerin Latin Amerika'yla ticaret yapmasına izin vermezdi. Sadece yılda bir kere "Manilla Galleon" adında bir gemi gelip giderdi. Bu yıllık ziyaretin Filipinlerdeki İspanyollar tarafından ne kadar hevesle beklendiğini tahmin edebilirsin. 240 yıl boyunca bu "Manilla Galleon" adalarla Amerika arasındaki Pasifik'i geçti.

İspanyolların ve Portekizlilerin başarıları Avrupa'da öteki ulusların kıskançlıklarına yol açıyordu. Daha sonra göreceğimiz gibi o dönemde İspanyollar Avrupa'ya hâkim durumdaydı. İngiltere birinci dereceden bir güç olmaktan uzaktı. Hollanda'da İspanyol yönetimine karşı isyan çıktı. Hollandahlara sempati duyan ve İspanyolları kısıkanan İngilizler gizlice Hollanda'ya yardım ettiler. Denizcilerinin bir kısmı açık denizde korsanlık yaparak İspanyolların Amerika'dan gelen hazine gemilerini ele geçirdiler. Bu tehlikeli ama kârlı oyunun lideri Sör Francis Drake'di ve yaptığı işe "İspanyol Kralı'nı sakalından tutuşturma" adını veriyordu.

1577'de Drake beş gemiyle birlikte İspanyol kolonilerini yağmalamaya gitti. Saldırısında başarılı oldu; ama dört gemisini kaybetti. Gemilerinden sadece bir

tanesi -Altın Geyik- Pasifik'e ulaştı ve Drake bu gemiyle Ümit Burnu üzerinden İngiltere'ye döndü. Altın Geyik Dünya'nın çevresini dolaşan ikinci gemiydi, ilki Macellan'ın Vittoria'sıydı. Çemberi tamamlamak üç yıl sürdü.

"İspanyol Kralı'nın sakalından tutuşturma" sorun çıkarmadan uzun süre devam edemezdi. Çok zaman geçmeden İngiltere ile İspanya arasında savaş çıktı. Hollandalılar zaten İspanyollarla savaşıyordu. Geçmişte bir süre aynı kral hem İspanya'yı hem Portekiz'i yönettiği için Portekiz de bu savaşa dâhildi. Büyük bir şans ve kararlılık sonucunda, Avrupa'yı şaşırtarak, İngiltere savaştan başarıyla çıktı. İspanyollar tarafından İngiltere'yi işgal etmesi için gönderilen "Yenilmez Armada" yok edildi; ancak şu an için biz doğuyla ilgileniyoruz.

Hem İngilizler hem de Hollandalılar Uzakdoğu'yu işgal ettiler ve Portekizlilere, İspanyollara saldırdılar. İspanyollar Filipinlerde yoğunlaşmış durumdaydı, bu sayede kolayca savunma yapabildiler; ancak Portekizliler ağır hasara uğradı. Onların doğu imparatorluğu Kızıl Deniz'den Molucca, Baharat Adalarına kadar 9600 km. boyunca yayılıyordu. Onlar Aden yakınlarında, Basra Körfezi'nde, Seylan'da, Hint kıyılarındaki birçok yerde ve tabii ki doğu adalarında, Malay'daydılar. Portekizliler Doğu imparatorluklarını adım adım kaybettiler; şehirler ve yerleşimler İngilizlere ve Hollandalılara geçti. Malacca bile 1641'de kaybedildi. Sadece Hindistan'da ve başka birkaç yerde ileri karakollar kaldı. Batı Hindistan'daki Goa bunların başıydı, Portekizliler hâlâ oradalar ve birkaç yıl önce kurulan Portekiz Cumhuriyet'inin bir parçası oldular. Büyük Ekber Goa'yı Portekizlilerden almaya çalıştı; ancak o bile başaramadı.

Böylece Portekiz Doğu tarihinden koptu. Küçük ülke çok büyük, ağız dolusu bir lokma aldı ama yutmayı başaramadı, çabalarken kendi kendini yordu. İspanyollar Filipinlere yapıştı ancak doğuyla ilgili meselelerde çok az rol sahibi oldu. Değerli Doğu ticaretinin egemenliği İngilizlere ve Hollandalılara geçti. İki ülke de çoktan ticaret şirketleri kurarak buna hazırlanmıştı. İngiltere Kraliçesi Elizabeth 1600 yılında Doğu Hindistan Şirketi'ne imtiyaz verdi. Bundan iki yıl sonra Hollanda'da Doğu Hindistan Şirketi kuruldu. Bu iki şirketin de amacı sadece ticaretti. Özel şirketlerdi; ancak sık sık devletten yardım alıyorlardı. En çok Malezya baharat ticaretiyle ilgiliydiler. Hindistan o dönemde Moğol İmparatorlarının kontrolünde güçlü bir ülkeydi, kızdırılması güvenli olmazdı.

İngilizler ve Hollandalılar kendi aralarında sık sık çekişiyorlardı, en sonunda İngiltere doğu adalarından çekildi ve Hindistan'a ilgi göstermeye başladı. Moğol İmparatorluğu'nun zayıflaması yabancı maceracılar için iyi bir olanaktı. İngiltere ve Fransa'dan gelen bu maceracıların nasıl entrikalar çevirerek ve savaşarak dağılan imparatorluktan parçalar koparmaya çalıştıklarını ileride göreceğiz.

ÇİN'DE BARIŞ VE REFAH DÖNEMİ

22 Temmuz 1932

Hasta olduğunu duydum tatlım, aklım sende. Garip bir şekilde bir yerlere dağılmışız. Sen Poona'da uzaktasın, annen Allahabad'da, geri kalanlarımız ise değişik hapisanelerde... Birkaç gündür mektup yazarken güçlük çektim. Seni Poona'da yatarken gözümün önüne getirdim, yeniden ne zaman görebileceğimi düşündüm. Bir araya gelmeden bakalım daha kaç ay ya da kaç yıl geçecek? Arada ne kadar büyümüş olacaksın, merak ediyorum doğrusu.

Neyse konumuza dönelim. Malezya'daydık, değil mi? Garip bir şeye tanık olduk. Avrupa Asya'da giderek saldırganlaşıyordu. Portekizlilerin ardından İspanyollar geldi; daha sonra İngilizler, Hollandalılar... Avrupalıların faaliyetleri uzun bir süre Malezya ve adalarla sınırlı kaldı. Batı'da Moğolların hâkimiyetinde güçlü bir Hindistan, kuzeyinde ise duruma hâkim bir Çin vardı. Bu nedenle Hindistan ve Çin Avrupa'dan fazla müdahale ile karşılaşmadılar. Aslında Malezya Çin'in burnunun dibindedir. Şimdi oraya gidelim. Kubilay Han tarafında kurulan Yuan Hanedanı yani Moğollar, tükenmişti. Bir halk ayaklanması Moğolların son güçlerini 1368'de Çin Seddi'nin ötesine itti. Ayaklanmanın lideri, yoksul bir emekçi çocuğu olan, doğru dürüst okul eğitimi görmemiş Hung Wu'duydu. Hung başarılı bir lider, ardından da akıllı, fikirli bir hükümdar oldu. İmparator olduğu için kibirlenmeye, gururlanmaya kalkışmadı, bütün yaşamı boyunca halkın çocuğu olduğunu akıldan çıkarmadı. 30 yıl boyunca yönetti; yönetimi hâlâ içinden çıktığı sıradan halkın yaşamını iyileştirmek için gösterdiği sürekli çabalarla hatırlanıyor. Sade zevklerini korudu.

Hung Wu, Ming hanedanının ilk imparatoruydu. Oğlu Yung Lo da büyük bir hükümdardı. 1402 ile 1424 arasında imparatorluk yaptı. Fakat seni bu Çin isimleriyle fazla yormayayım. Birçok iyi yönetici vardı ama genellikle görüldüğü gibi, bir gerileme başladı. Ama şimdilik bu imparatorları unutalım, Çin tari-

hinin bu dönemini ele alalım. Parlak bir dönemdir bu, yalın bir çekiciliği vardır. Zaten "Ming" sözcüğünün kendisi "ışık saçan" demektir. Ming hanedanı, 1368'den 1644'e kadar tam 276 yıl sürdü. Bu bütün Çin hanedanları arasında en tipik Çinli olanıydı ve bu yönetim sırasında Çin halkının dehası tam anlamıyla fışkırdı. Hem içerde hem dışarda bir barış dönemi idi. Saldırgan bir dış politika izlemediler, emperyal maceralara kalkışmadılar. Komşu ülkelerle kardeşçe geçindiler. Sadece kuzeyde Tatar kavimlerinden kaynaklanan bazı tehlikeler kendini gösteriyordu. Doğu dünyasının geri kalanı için Çin tam anlamıyla akıllı, kültürlü, beğenilen, üstün özelliklerinin tam anlamıyla bilincinde olan ama genç kardeşlerinin iyiliğini düşünen, kültürünü, uygarlığını onlara öğretmeye ve paylaşmaya hazır bir ağabeydi. Japonya bile bir dönem Çin'in egemenliğini kabul etti, Japonya'yı yöneten Shogun kendisine Ming İmparatoru'nun beyi adını verdi. Kore'den, Endonezya adalarından yani Cava'dan, Sumatra'dan ve Hindicini vb. bağlılık mesajları geldi.

Amiral Cheng Ho'nun komutasında Malezya'ya büyük deniz seferi Yung Lo'nun yönetimi sırasında idi. Cheng Ho, yaklaşık 30 yıl boyunca Basra Körfezi'ne kadar doğu denizlerinin kıyılarında dolaşıp durdu. Bu, ada devletlerini sindirmeye yönelik emperyal bir girişime benziyor. Bununla birlikte, bir fetih ya da bir şeyler edinme niyeti görülüyordu. Siam'ın ve Madjapahit'in büyüyen gücü, muhtemeldir ki, Yung Lo'u bu sefere çıkmaya itti. Nedeni ne olursa olsun, sefer büyük sonuçlar doğurdu. Madjapahit'i Siam'ı denetim altına aldı, Malacca'daki yeni İslam devletini cesaretlendirdi; Çin kültürünü Endonezya'ya, doğuya yaydı.

Komşuları ile arasında barış hüküm sürdüğü için, Çin iç sorunlarına daha çok dikkat yönlendirildi. İyi bir yönetim sağlandı, vergiler azaltılarak köylülerin sırtındaki yük hafifletildi. Karayolları, su yolları, kanallar ve su depoları geliştirildi. Kötü mahsul yılları ve zor zamanlarda tedarik sağlamak için kamu tahıl ambarları kuruldu. Hükümet kâğıt para basarak kredilendirmeyi artırdı, ticareti ve malların değişimini kolaylaştırdı. Kâğıt para yaygın biçimde kullanıma sokuldu, vergilerin yüzde 70'ine kadar olan bölümünün kâğıt para ile ödenmesi mümkün kılındı. Daha da dikkat çekici olan, dönemin kültürel tarihiydi. Çinliler yüzyıllar boyunca kültürlü ve sanata düşkün bir halk oldular. Ming döneminin iyi yönetimi ve sanata verilen teşvikler halkın yaratıcılığını geliştirdi. Görkemli binalar yükseldi, güzel resimler ve zarif şekilleri ile bilinen Ming porselenleri ortaya çıktı. Porselenler, İtalya'da Rönesans döneminde ortaya çıkan örneklerle yarışlıyordu. Çin, 15. yüzyılın sonunda refah, sanayi ve kültür alanlarında Avrupa'nın çok ilerisindeydi. Ming dönemi boyunca, Avrupa'daki ya da başka herhangi bir başka yerdeki bir ülke, halkın mutluluğu ve sanatsal

faaliyetlerin düzeyi açısından Çin ile kıyaslanamaz. Bunun Avrupa'daki tüm Rönesans dönemini kapsadığı akıldan çıkarılmamalı.

Ming döneminin sanatsal açıdan çok tanınmış bir dönem olmasının nedeni, güzel sanatlar alanında pek çok eser vermiş olmasıdır. Ahşaptan, fildişinden, yeşim taşından yapılmış birbirinden güzel çok sayıda oymalar, bronz vazolar ve porselenler dikkati çeker. Ming döneminin sonlarına doğru çok süslü olma eğilimine giren çizgiler, oymaları ve resimleri yozlaştırmıştır. Portekiz gemileri Çin sularına ilk kez bu dönemde ulaştı. Kanton'a 1516'da geldiler. Albuquerque karşılarına çıkan bütün Çinlilere iyi davranmış, bu nedenle hakkında yazılan olumlu raporlar Çin'e ulaşmıştı. Yani iyi kabul görmüşlerdi. Ama kısa bir süre sonra, Portekizliler birçok bakımdan kötü davranmaya başladılar, birçok yerde sorunlar çıkardılar. Çin hükümeti bu barbarlığa şaşırılmıştı. Apar topar önlem almaya kalkışmadı ama birçoğunu dışarı attı. Portekizliler, o zaman, bildik yöntemlerin Çin'de geçerli olmadığını kavradılar. Daha barışçı ve alçakgönüllü davrandılar, 1557'de Kanton yakınlarında yerleşme iznini yönetimden kopardılar. Makao, işte o dönemde onlar tarafından kuruldu.

Portekizlilerle birlikte Hristiyan misyonerler de geldi. En ünlülerinden biri St. Francis Xavier idi. Vaktinin büyük bölümünü geçirdiği Hindistan'da adının verildiği pek çok koleje rastlamak mümkündür. Japonya'ya da gitti. Karaya çıkmasına izin verilmeden kısa bir süre önce bir Çin limanında öldü. Hristiyan misyonerler Çinliler tarafından teşvik edilmediler. Bununla birlikte, iki Cizvit papaz Budist öğrenci kisvesine bürünerek, uzun yıllar Çince öğrendi. Büyük Konfüçyüsçü âlimler oldular, bilimsel alanda da üne kavuştular. Birinin adı Matteo Ricci idi. Çok yetkin ve parlak bir âlimdi, imparatorun çevresinden dolaşacak kadar ince taktikler de geliştirebilmişti. Sonraları büründüğü kisveyi üzerinden attı, onun etkisi ile Hristiyanlık Çin'de çok daha ileri bir noktaya ulaştı.

Hollandalılar Makao'ya 17. yüzyılın başlarında geldiler. Ticaret için izin istediler. Ancak kendilerini pek sevmeyen Portekizliler Çinlilerin önyargılarını artırmak için ellerinden geleni yaptılar, Çinlilere Hollandalıların acımasız korsanlardan oluşan bir millet olduğunu söylediler. Bunun üzerine Çinliler izin vermeyi reddettiler. Birkaç yıl sonra Hollandalılar Cava'daki Batavia kentinden Makao'ya büyük bir filo yolladılar. Makao'yu güç kullanarak alabileceklerini sanacak kadar akılsızca davrandılar; Çinliler ve Portekizliler onlardan çok daha güçlülerdi. Hollandalıları İngilizler izledi ancak onlar da fazla bir başarı kazanamadı. Ming döneminin sona ermesi üzerinedir ki Çin ticaretinden pay alabildiler. Ming dönemi, iyi ya da kötü şeylerden oluşan her şey gibi, 17. yüzyılın ortalarında, sona ulaştı. Kuzeyde beliren küçük Tatar bulutu giderek büyüdü, gölgesi Çin'in üzerine düştü.

Eski Kinleri ya da diğerk adıyla Altın Tatarları hatırlayacaksın. Sunglar'ı Çin'in güneyine sürmüşlerdi buna karşılık onlar da Moğollar tarafından dışarı atılmışlardı. Kinlerin akrabası olan bir başka kabile giderek Çin'in kuzeyine, Mançurya'nın bulunduğu bölgeye hâkim oldu. Kendilerine Mançu adını verdiler. Mingler'in yerine sonunda Mançular geçti.

Aslında Çin iki rakip cepheye bölünmüş olmasaydı, Mançular Çin'i fethetmekte çok güçlük çekebilirlerdi. Hemen hemen bütün ülkelerde -Çin, Hindistan vb.- yabancı istila o ülkenin zaafı ve halkın içindeki çatışmalar yüzünden başarıya ulaştı. Bu açıdan, Çin'in her yerinde gerginlikler yaşıyordu. Son Ming imparatorları o kadar yoz ve yetersizdi ya da ekonomik koşullar o kadar kötüydü ki, belki de bir toplumsal devrim yaşanabilirdi. Mançulara karşı mücadele de çok maliyetliydi, bütçeye ağır bir külfet yükliyordu. Çete liderleri her yerde ortaya çıkıvermişti, onların en büyüğü kısa bir süre için imparator oldu. Mingler'in Mançulara karşı ordularını yöneten General Wu San Kwei'di. O da çeteci imparatorla Mançular arasında yolunu bulmaya çalıştı. Çılgınca, belki de haince bir tutumla, çetelere karşı mücadelede Mançulardan yardım istedi. Mançular bu isteği memnuniyetler yerine getirdiler ve doğal olarak Pekin'de kaldılar. Mingler'in davasının umutsuz olduğuna inanan Wu San Kwei saf değiş-tirdi, yabancı işgalcilere yani Mançulara katıldı. O günlerin Çin'inde gönülsüzce anılan bu kişinin tarihin en büyük hainlerinden biri olarak görülmesi, şaşırtıcı değildir. Ülkenin savunmasının emanet edildiği bu kişi, düşmana gitti, güney eyaletlerini boyun eğdirmek için onlara yardım etti. Mançuların ona ödülü, bu eyaletlerin valiliğini ona vermek oldu.

1650'de Kanton, Mançular tarafından ele geçirilince Çin'in fethi tamamlandı. Mançular kazandı çünkü belki Çinlilerden daha iyi savaşçıydılar. Belki de barış ve refah döneminin çok uzun sürmesi Çin'i askeri açıdan zayıflatmıştı. Fakat Mançu fethinin hızı büyük olasılıkla başka etkenlere, özellikle Çinlileri yatıştırmaya verdikleri büyük öneme de bağlıydı. Geçmiş dönemde Tatar istilalarına zulüm ve katliamlar eşlik ederdi. Bu kez Çinli yetkilileri ikna etmek için her türlü yola başvuruldu, hatta aynı yetkililer aynı görevlere atandı. En üst kademeleri Çinli görevliler ellerinde tuttular. Mingler'in yönetim yöntemlerine dokunulmadı. Sistem olduğu gibi devam ediyor gibiydi, sadece tepedeki yönetici kesim değişmişti. Fakat iki olgu Çinlilerin yabancı hâkimiyetinde yaşadıklarını kaydetti. Mançu birlikleri önemli merkezlere yerleştirilmişti. Ve saç kuyruğu uzatma boğun eğmenin simgesi olarak Çinlilere dayatılmıştı. Birçoğumuz Çinlileri bu kuyruk ile bütünleştirmişizdir. Ama bu kesinlikle bir Çin âdeti değil, kölelik işareti idi; tıpkı günümüzde bazı Hintliler'in bir utanç ve aşağılanma duygusuna kapılmadan benimsedikleri birçok işaret gibi. Çinlilere kuyruk takılmıştı. Parlak Ming dönemi bu şekilde sonlandı. İnsan, üç yüz yıl süren iyi

yönetimin ardından bu kadar kısa sürede nasıl çöktüğüne şaşırıyor. Hükümet varsayıldığı kadar iyi olsaydı, neden o kadar çok isyan ve iç kargaşa yaşanmıştı? Mançurya'dan gelen yabancı işgalciler neden durdurulamamıştı? Büyük bir olasılıkla hükümet sonlara doğru baskıcı bir karakter kazanmıştı, hükümetin fazla korumacı tavırları halkın direncini zayıflattı. Kaşıkla beslenmek çocuklar için de uluslar için de iyi sonuç vermez. Bazıları şunu da sorguluyor: Üst düzeyde kültürlü Çin; bilim, keşifler vb. alanlarda neden ilerleyemedi? Avrupa halkları Çin'den çok geriydi. Buna karşılık Rönesans yıllarında enerji doluydular, sorgulama ruhu içindeydiler ve serüven peşindeydiler. Orta yaşlı, sakin ortamdan memnun, yeni maceralara heves etmeyen ya da rutininden sapmak istemeyen, klasik kitapları ve sanatı ile iç içe yaşayan bir kişi ile bize garip görünebilen ama enerji dolu, araştıran, sorgulayan ve her yerde macera arayan genci kıyaslayabiliriz. Çin'de çok güzellikler vardı ama bunlar öğleden sonranın ya da akşamın sakin güzellikleriydi.

JAPONYA KENDİSİNİ (DIŞ DÜNYAYA) KAPATİYOR

23 Temmuz 1932

Çin'den, arada Kore'de çok kısa bir durak yaptıktan sonra, Japonya'ya gidebiliriz. Moğollar, Kore'ye hükmettiler. Japonya'ya da saldırmak istediler ama başarılı olamadılar. Kubilay Han Japonya'ya birçok sefer düzenledi ama bunlar geri püskürtüldü. Moğollar kara insanlarıydı, denizde kendilerini asla rahat hissetmediler. Ada Japonya'nın elinden kurtuldu.

Moğolların Çin'den sökülüp atılmalarından kısa bir süre sonra Kore'de bir devrim patlak verdi, Moğollara tabi olan yöneticiler kovuldu. Bu devrimin lideri yurtsever Koreli Yi Taijo'du. Yeni hükümdar olarak başa geçen Yi'nin kurduğu hanedan 1392'den Japonya'nın Kore'yi ilhak ettiği yakın zamana kadar, 500 yıldan fazla sürdü. Seul o zaman başkent yapıldı ve o yıllardan beri bu konumunu korudu. Kore tarihinin bu 500 yılı boyunca o yıllardaki adıyla "Seçilmiş" neredeyse tümüyle bağımsız bir dönem geçirdi ama bu, Çin'in gölgesi altında, çoğu kez haraç ödenerek sağlandı. Japonya ile çok savaş yaşandı ve bunların bazılarında Kore başarı kazandı. Ama şimdilerde ikisi arasında bir kıyaslama yapılamaz. Japonya günümüzde, bir imparatorluğun bütün kötülüklerini bağrında taşısa da, büyük ve güçlü bir devlettir; yoksul Kore bir ölçüde, Japonlar tarafından yönetilen ve sömürülen, özgürlüğü için umutsuzca ama yüreklice mücadele veren bu imparatorluğun bir tür parçasıdır; ama bu, yakın tarih. Biz hâlâ uzak geçmişteki tarihteyiz.

Hatırlayacaksın, Japonya'da Shogun 12. yüzyılın sonunda gerçek hükümdar haline gelmişti. İmparator sadece bir simgeydi. Kamakura Shogunluğu olarak bilinen, 150 yıl kadar süren ilk Shogunluk ülkeye etkin bir yönetim ve barış getirdi. Bunu, baştaki hanedanın bilindik gerileyişini yetersizlik ve lüks izledi

ardından da içsavaş geldi. Kendini dayatan imparator ile Shogun arasında çatışmalar çıktı. İmparator da Shogun da başarısız oldu. Bunun üzerine 1338'de yeni bir Shogunluk iktidara geldi. Bu, 235 yıl süren Ashikaga Shogunluğu'ydü. Bir çatışma ve savaş dönemi olarak yaşanan bu dönem Çin'deki Minglerle aynı yıllara rastladı. Shogunlar'dan biri Mingler'in iyi niyetine alet olmaya çok hevesliydi. Kendisini Mingler'in himayesinde bir bey olarak gösterecek kadar işi ileri götürdü. Japon tarihçileri Japonya'nın küçük düşürüldüğü bu dönemden çok rahatsız olur, bu kişiyi şiddetle kınarlar.

Çin'le ilişkiler, doğal olarak, çok dostçaydı, Mingler döneminde Çin kültürü yeni bir ilgi alanı olarak yükseldi. Çin'e ait her şey -resim, şiir, mimari, felsefe, hatta savaş bilimi- hayranlıkla inceleniyordu. İki ünlü bina, Kinkakuji (Altın Köşk) ve Ginkakuji (Gümüş Köşk) bu dönemde inşa edildi. Bu sanatsal gelişmenin ve lüksün yanı sıra köylüler çok acı çekiyordu. Köylülere bindirilen vergiler çok ağırdı, içsavaşın yükü büyük ölçüde onların sırtına bindi. Merkezi hükümetin başkent dışına adımını atamayacağı günlere kadar koşullar giderek ağırlaştı. Portekizliler bu savaşlar sırasında geldiler. Ateşli silahların ilk kez Japonya'ya getirildiğini belirtmek önemlidir. Bu, insana garip gelebilir çünkü Çinliler ateşli silahları uzun süredir biliyorlardı; Avrupalılar silahları Moğollar üzerinden Çinlilerden almışlardı.

Sonuçta üç kişi, Japonya'yı tam yüz yıl süren içsavaştan kurtardı. Bunlar bir Daimyo ya da soylu olan Norbunaga, bir köylü olan Hideyoshi ve en büyük soylulardan biri olan Tokugawa Iyeyasu'ydü. 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde, bütün Japonya bir kez daha birleşmişti. Köylü Hideyoshi Japonya'nın en yetenekli devlet adamlarından biriydi. Kısa boylu ve bodur haliyle çok çirkin olduğu, yüzünün tıpkı bir maymuna benzediği söylenir. Japonya'yı birleştiren bu kişiler, kocaman orduyu ne yapacaklarını bilemediler. Çare olarak, Kore'yi istila ettiler ama hemen sonra bundan pişman oldular. Koreliler Japon donanmasını yenilgiye uğrattılar ve iki ülke arasındaki Japon denizini denetim altında tuttular. Bunu büyük ölçüde, bir tosbağanın sırtına benzeyen, madeni levhalarla kaplı yeni tip gemilerle başardılar. Bu gemilere köstebek gemiler adı verilmişti. Japon savaş gemileri, isteğe göre ileri geri hareket edebilen bu gemilerce tahrip edildi.

Adı geçen kişilerden üçüncüsü, Tokugawa Iyeyasu, içsavaştan yararlanmayı bildi. O kadar ki çok zengin oldu, Japonya'nın yaklaşık yedide biri eline geçti. Mülküne sahip olduğu Yedo kentini inşa ettiren odur. Burası sonraları Tokyo olacaktır. İyeyasu 1603'te Shogun oldu, böylece 250 yıl sürecek olan üçüncü ve sonuncu Shogunluk, Tokugawa Shogunluğu başladı.

Bu sıralarda Portekizliler küçük çapta ticarete devam ediyorlardı. Yaklaşık 50 yıl boyunca hiçbir Avrupalı rakipleri olmadı; İspanyollar 1592'de, Hollandalılar ve İngilizler daha bile sonra geldiler. Hristiyanlık Aziz Francis Xavier tarafından 1549'da ülkeye sokuldu; Cizvitlerin vaaz vermelerine izin verildi hatta

teşvik edildi. Bunun nedeni siyasiydi, çünkü Budist manastırlarının entrikanın yatağı olduğu kanısı yaygındı. Bu nedenle Budist din adamları baskıya uğradı, Hristiyan misyonerlere anlayış gösterildi. Ne var ki kısa bir süre sonra Japonlar bu misyonerlerin tehlikeli olduğu sonucuna varınca politikalarını hemen değiştirerek onları ülke dışına atmaya çalıştılar. Daha 1587'de çıkartılan bir Hristiyan karşıtı kararname, bütün misyonerlerin Japonya'yı yirmi gün içinde terk etmelerini aksi takdirde idam edileceklerini bildiriyordu. Bu kararname tüccarları kapsamıyordu. Kararnamede tüccarların kalabileceği ve ticareti sürdürebileceği ancak gemilerinde bir misyoner bulunursa, gemilerin içindeki mallara el konacağı açıkça belirtiliyordu. Bu kararname salt siyasal nedenlerle geçirildi. Hideyoshi tehlikeyi sezmişti. Misyonerlerin ve onların din değiştirmeye zorladığı kişilerin siyasal olarak tehlikeli olabileceklerini düşündü. Çok da yanılmamıştı.

Bu olayın meydana gelişinden kısa bir süre sonra, korkularının doğrulandığı kanısı pekişen Hideyoshi iyice küplere bindi. Manilla Galleon adındaki gemi, hatırlayacaksınız, yılda bir kez Filipinlerle İspanyol Amerika'sı arasında gidip gelen gemi, bir tayfun tarafından Japon kıyılarına sürüklendi. İspanyol kaptan bir dünya haritasında İspanyol kralının sahip olduğu geniş toprakları göstererek Japonya yerel makamlarını korkutmaya çalıştı. Kaptana İspanyol kralının bu geniş toprakları nasıl elde etmeyi becerdiği soruldu. Çok basit, diye yanıtladı kaptan. Önce misyonerler gittiler, ardından birçok kişi din değiştirdi, ardından din değiştirenlere yardım etmek ve hükümeti alaşağı etmek üzere asker yollandı. Kendisine ulaştırılan rapor Hideyoshi'nin hoşuna gitmedi, daha da misyoner karşıtı tavır içine girdi. Manilla Galleon'un gitmesine izin verildi ama yanındaki bazı misyonerler ve dönmeler idama mahkûm edildi.

İyeyasu Shogun olduğunda yabancılara daha dostça davrandı. Özellikle dış ticareti geliştirmeye çalıştı, bunu da kendi kurduğu limandan Yedo'dan yapmaya yöneldi. Ancak İyeyasu'nun ölümünün ardından Hristiyanların infazı yeniden başladı. Misyonerler ülke dışına sürüldü, Japon dönemler Hristiyanlığı terk etmeye zorlandı. Yabancıların siyasal emellerinden o kadar korkmuşlardı ki, Japonlar ticaret politikasını bile değiştirdiler. Ne pahasına olursa olsun, yabancıları dışarıda tutmak istiyorlardı. Japonların bu tepkileri anlaşılabilir. Şaşırtıcı olan, yabancıların emperyalizmin kurduna koyun postunu iyi giydirememiş olmalarıdır. Sonraki yıllarda ve başka ülkelerde, dinin Avrupalı güçler tarafından kendi büyüme emelleri uğrunda nasıl kullanıldığını iyi biliyoruz. Ve o zaman tarihte eşi benzeri olmayan bir şey başladı. Japonya içine kapandı. Soyutlama, dışlama politikası bilerek isteyerek benimsendi ve bir kez benimsendikten sonra şaşırtıcı bir kararlılıkla uygulandı. Hoş karşılanmadıklarını gören İngilizler 1623'te Japonya'ya gitmekten vazgeçtiler. Bir sonraki yıl, en çok korkulan kişiler olan İspanyollar sınır dışı edildiler. Sadece Hristiyan olma-

yanların ticaret için yurtdışına çıkabileceği açıkça belirtildi. Sonuçta, bir on yıl kadar sonra, 1636'da Japonya, kapılarını kilitlemişti. Portekizliler sürülmüştü. Hristiyan olsun olmasın bütün Japonların, nedeni ne olursa olsun dışarıya gitmeleri yasaklandı, yurtdışında yaşayan Japonların ülkeye döndüklerinde idam edilecekleri belirtildi. Geride sadece birkaç Hollandalı kaldı ama onların da limanı terk etmeleri ve ülke içine girmeleri yasaklandı. 1641'de bu Hollandalılar bile Nagazaki yakınındaki küçük bir adaya sürüldü, orada tutuklular gibi yaşamak üzere tutuldular. Böylece Portekizlilerin ilk gelişinden doksan yıl sonra Japonya her türlü ticari alışverişi kesti ve kendini dış dünyaya kapattı. 1640'ta bir elçilik heyetiyle gelen Portekiz gemisi, ticaretin yeniden başlatılmasını talep etti. Ama yapılacak bir şey yoktu. Japonlar heyet mensuplarını ve mürettebattan birçok kişiyi öldürdüler, geri kalan birkaç kişiyi de, geri dönüp olayı rapor etmeleri için serbest bıraktılar.

Tam 200 yıl boyunca Japonya dünyadan, hatta komşuları Çin ve Kore'den tümüyle kopuk olarak yaşadı. Sıkı denetim altındaki birkaç Hollandalı ve ara sıra boy gösteren birkaç Çinli dış dünyayla bağlantıları kuran yegâne unsurlardı. Bu kopuş çok olağanüstü bir olaydır. Kayıt altındaki tarihin başka hiçbir döneminde ve hiçbir ülkede bunun bir başka örneğine rastlanamaz. Gizemli Tibet ya da Orta Afrika bile sık sık komşularıyla iletişime girdiler. Birinin kendisini soyutlaması tehlikeli bir şeydir; hem bireysel hem de ulus olarak. Fakat Japonlar üstesinden gelebildiler, içerde barışı sağlayıp uzun süren içsavaşın yaralarını sardılar. Ve sonunda, 1853'te kapıları, bacaları yeniden açtıklarında, bir başka olağanüstü şeyi ortaya koydular. Hızla ileri atıldılar, yitirdikleri zamanı yakaladılar, Avrupalı milletlerin düzeyine ulaştılar, onları kurallarını kendi koydukları oyunda yenilgiye uğrattılar.

Tarihin kuru kuruya çerçevesini çizmek ne kadar tatsızdır; oradan gelip geçen simalar ne kadar silik, cansızdır! Yine de insan eski zamanlarda yazılmış bir kitabı okuduğu zaman yaşam ölü bir geçmişe doğru akıyor gibi olur, sahne bize yaklaşır, insanların yaşamı, aşkları, nefretleri harekete geçer. Yüzlerce yıl önce, sana bu mektupta anlattığım içsavaştan yıllar önce yaşayan hoş bir Japon hanım, Bayan Murasaki hakkında bir kitap okuyorum. Japonya'daki imparatorluk sarayında geçen yaşamının uzun bir muhasebesini yapmış; bundan hayranlık verici, duygulandırıcı, içtenlikli bölümleri ve saray saçmalıklarını okuduğumda Bayan Murasaki bana çok gerçekmiş gibi geldi, eski Japon Sarayı'nın sınırlı sanatsal dünyası hakkında canlı bir görüntü beynimde şekillendi.

AVRUPA'DA KARGAŞA

4 Ağustos 1932

Birkaç gündür sana mektup yazmıyorum, en son yazdığımдан beri iki hafta geçmiş olmalı. İnsan dışarda olduğu gibi hapishanede de çeşitli ruh hallerine girebiliyor. Son zamanlarda sana benden başka kimsenin görmediği bu mektupları yazmak içimden çok gelmiyor. Mektuplar bir köşede, birbirlerine tutturulmuş senin onları göreceğin zamanı bekliyorlar. Belki de aylar, yıllar boyu bekleyecekler! Yeniden buluştuğumuzda, birbirimize iyice baktığımızda, ne kadar büyüyüp değiştiğine şaşıracağım. Konuşacak ve yapacak çok şeyimiz olacak, bu mektuplara pek ilgi göstermeyeceksin. O zamana kadar dağ gibi birikecekler, hapis hayatımın kaç yüzlerce saati onların içinde olacak. Yine de yeni mektuplara devam edeyim. Belki de ilgini çekerler, benim ilgimi kesinlikle çekiyorlar.

Bir süredir Asya'dayız, hikâyesini Hindistan'da, Çin'de, Malezya'da ve Japonya'da takip ettik. Avrupa'yı, tam uyanıp ilginçleşmeye başladığı sıralarda, aniden terk ettik. "Rönesans", yeniden doğuş gerçekleşti. Ya da belki de yeni bir doğumun gerçekleştiğini söylemek daha doğru olur; çünkü 16. yüzyılda gelişmekte olduğunu gördüğümüz Avrupa, eski dönemlerine hiçbir şekilde benzemiyor.

Avrupa'nın her yerinde kargaşa ve huzursuzluk var. Avrupa'da yüzyıllar boyunca feodal bir sosyal ve ekonomik düzen hüküm sürdü. Bu feodal kabuk, bir süre, gelişmeyi engelledi. Ama kabuk birçok yerden çatlamaya başladı. Kolomb, Vasco da Gama ve deniz yollarının eski kâşifleri bu kabuğu kırıp geçtiler. İspanya ve Portekiz'in doğudan ve Amerika'dan gelen ani ve şaşırtıcı zenginliği Avrupa'nın gözlerini kamaştırdı ve değişimi hızlandırdı. Avrupa kendi

dar sularından öteye bakmaya, dünya açısından düşünmeye başladı. Dünya ticaretinin büyük olanakları ve sömürgeler önlerinde açıldı. Burjuvazi güçlendi ve feodalizm Batı Avrupa'da bir ayak bağı haline geldi.

Feodalizm çoktan gününü tamamlamıştı. Bu düzenin temeli köylünün acımasızca sömürülmesine dayanıyordu. Zorla çalıştırma, ücretsiz çalıştırma, lorda özel vergi ve ödemeler vardı; lordun kendisi hâkim sayılıyordu. Köylünün ıstırabı o kadar büyüktü ki sık sık köylü isyanları ve savaşları alevleniyordu. Bu köylü savaşları yayıldı, daha sık olur hale geldi ve feodal sistemi orta sınıf, burjuva devletine çeviren iktisadi devrim meydana geldi. Bu devrim büyük çoğunlukla kırsal isyanların ve köylü ayaklanmalarının sonucuydu. Ama bu değişikliklerin çok çabuk getirildiğini düşünme. Uzun süren, tekrarlanan içsavaşlarla geldiler. Hatta Avrupa'nın büyük bir kısmı bu savaşlarla mahvoldu. Bu savaşlar sadece köylü savaşları değildi: Protestanlarla Katolikler arasındaki din savaşlarıydı, Hollanda'da olduğu gibi ulusal özgürlük savaşlarıydı ve burjuvazinin kralın mutlak gücüne karşı isyanıydı. Bunların hepsi çok kafa karıştırıcı görünüyor, değil mi? Evet, bunlar kafa karıştırıcı ve karmaşıklardır; ama büyük olaylara ve eylemlere bakarsak bir şeyler anlayabiliriz.

Hatırlamamız gereken ilk şey köylüler arasında inanılmaz bir sıkıntı ve rahatsızlık vardı ki bu da köylü savaşlarına neden oldu. İkinci olarak not etmemiz gereken şey ise burjuvazinin yükselişi ve üretici güçlerinin gelişimidir. Üretimde daha çok iş gücü kullanılıyordu ve daha fazla ticaret vardı. Not etmemiz gereken üçüncü şey de Kilise'nin en büyük toprak sahibi olduğudur. Bu onun için muazzam bir çıkar kaynağıydı, dolayısıyla feodal düzenin devam etmesi de onun menfaatlerinden biriydi. Onu varlık ve mülklerinden mahrum edebilecek herhangi bir iktisadi değişiklik istemiyordu. Bu yüzden dini isyan, ekonomik olanla uyum sağladı.

Bu iktisadi devrim her yönden, sosyal, dini, siyasi, birçok değişikliği beraberinde getirdi. 16. ve 17. yüzyıl Avrupa'sına uzaktan bakabilirsen bütün bu faaliyetlerin, eylemlerin ve değişimlerin nasıl birbirleriyle alakalı ve iç içe olduklarını anlayabilirsin. Genellikle bu dönemin 3 büyük hareketine önem verilir: Rönesans, Reform ve Devrim; ama bunların arkasında, değişimlerin açık ara en önemlisi olan iktisadi devrime yol açan ekonomik sıkıntıların ve kargaşaların olduğunu unutma.

Rönesans öğrenmenin yeniden doğuşuydu; sanatın, bilimin, edebiyatın ve Avrupa dillerinin gelişimiydi. Reform, Roma Kilisesine karşı bir isyandı. O, halkın, kilisenin yozlaşmasına karşı isyanıydı. Aynı zamanda Avrupa prenslerinin Papa'nın onları aşağılamasına karşı isyanıydı. Üçüncü olarak da kiliseyi kendi içinden yenileme teşebbüsüydü. Devrim burjuvazinin kralları kontrol etmek ve güçlerini sınırlamak için ortaya koyduğu siyasi mücadeleydi.

Bütün bu eylemlerin arkasında başka bir faktör daha vardı: Matbaacılık. Arapların kâğıt yapımını Çinlilerden, Avrupalıların ise Araplardan öğrendiğini hatırlayacaksınız. Yine de, kâğıdın ucuz ve bol olması için uzun zaman geçmesi gerekti. 15. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'nın çeşitli yerlerinde (Hollanda, İtalya, İngiltere, Macaristan vb.) kitaplar basılmaya başlandı. Kâğıt ve matbaacılık yaygın olmadan önce dünyanın neye benzediğini düşünmeye çalış. Kitaplara, kâğıda ve matbaaya o kadar alışınız ki onlarsız bir dünya hayal etmek gerçekten zor. Basılı kitaplar olmadan çok sayıda insana okumayı, yazmayı bile öğretmek neredeyse imkânsızdır. Kitapların elle çoğaltılması gerekir ve onlar da ancak az sayıda insana ulaşabilir. Öğretimin büyük ölçüde sözlü olması ve öğrencilerin her şeyi ezberlemesi gerekir. Bu durumu şimdi bile ilkel mekteplerde görebilirsin.

Kâğıdın ve matbaacılığın gelişyle muazzam bir değişim yaşandı. Basılı kitaplar, ondan kısa zaman sonra da okumayı ve yazmayı bilen insanlar ortaya çıktı. İnsanlar ne kadar okursa, o kadar düşünür. (Ama bu düşünce içeren kitapların okunması için geçerlidir, şimdi ki çöplerin değil.) Ve biri düşündükçe, var olan koşulları sorgulamaya ve eleştirmeye başlar. Bu da genellikle var olan koşula meydan okumaya yol açar. Cehalet değişimden her zaman korkar. Bilinmeyenden korkar, ne kadar zavallı olursa olsun rutinine yapışır. Bu körlükte tökezleyerek yaşar; ancak doğru okumayla belli ölçüde bilgilenir, gözleri biraz açılır.

Kâğıt ve matbaacılığın aracılığıyla bu gözlerin açılması, konuştuğumuz bütün bu büyük eylemlerin gerçekleşmesine muazzam katkıda bulunmuştur. Basılan en eski kitapların arasında İncil'ler vardı ve o zamana kadar sadece Latincesini duyan ve anlayamayan insanlar, şimdi kitabı kendi dillerinde okuyabiliyorlardı. Bu okuma çoğunlukla onları eleştirel ve bir şekilde rahiplerden bağımsız hale getirdi. Çok sayıda okul kitabı da ortaya çıktı. Bu zamandan başlayarak Avrupa dillerinin hızla geliştiğini görüyoruz. Bu zamana kadar Latince onları gölgede bırakıyordu.

Bu dönemki Avrupa tarihi birçok önemli insanın adıyla kaplıdır. Bunlardan bazıları daha sonraları karşımıza çıkacak. Bir ülke ya da kıta ne zaman gelişmeyi engelleyen kabuğunu kırsa, birçok yönden ileri atılır. Bunu Avrupa'da da görüyoruz. Bu dönemdeki Avrupa'nın hikâyesi, yaşanan ekonomi ve diğer alanlardaki büyük değişimlerden dolayı çok ilginç ve öğreticidir. Onu aynı dönemdeki Hindistan'ın, hatta Çin'in tarihiyle karşılaştır. Sana söylediğim gibi, o zamanlar her iki ülke de birçok yönden Avrupa'nın ilerisindeydi; buna rağmen Avrupa'daki dinamiklikle karşılaştırıldığında onların tarihlerine edilebilirlik hâkimdi. Hindistan'da ve Çin'de önemli yöneticiler, insanlar vardı; ancak kitleler ruhsuz ve durağandı. Yöneticilerdeki değişimi itiraz etmeden

sineye çektiler. İtaate alıştıkları için otoriteye karşı çıkamıyorlardı. Dolayısıyla onların tarihleri, zaman zaman ilgi çekici olsa da, halk hareketlerinden değil, olayların kaydı ve yöneticilerden oluşuyordu. Bunun Çin için ne kadar doğru olduğundan emin değilim; ama Hindistan'ın yüzyılları boyunca kesinlikle doğru. Ve bu dönem Hindistan'ın başına gelen bütün kötülükler, insanların bu mutsuz durumlarından kaynaklanıyordu.

Hindistan'da dikkat edilmesi gereken bir başka eğilim ileri değil, geriye bakma isteğiydi; bir zamanlar ulaştığımız zirveler, ulaşmayı umduklarımız değil. Yani insanlarımız yollarına devam etmek yerine geçmişe iç çektiler, onlara emir veren herhangi birine itaat ettiler. Nihayetinde, imparatorluklar hâkimiyeti altındakilerin güçlerine değil, itaatkârlıklarına dayanırlar.

83.

RÖNESANS

5 Ağustos 1932

Avrupa'nın dört bir yanına yayılan kargaşadan, doğumu çağrıştıran sancılardan Rönesans'ın zarif çiçeği boy verdi. Önce İtalya topraklarında yeşeren bu çiçek esinlenmek, beslenmek için başını yüzyılların üzerinden Antik Yunan'a çevirdi. Güzellik aşkını antik Yunandan aldı ama cisimleşmiş güzelliğe daha derinlikli bir şeyi, akıldan gelen, ruhtan kaynaklanan bir şeyi ekledi. Kentsel büyümenin ürünüydü o, Kuzey İtalya kentleri, kalkan oldular; özellikle Floransa erken Rönesans'ın yuvasıydı.

Floransa, 13. ve 14. yüzyıllarda İtalyan dilinin iki büyük şairi Dante ile Petrarch'ı yaratmıştı. Floransa, ortaçağda uzun bir süre, ödünç para verenlerin, tefecilerin toplandığı Avrupa'nın mali başkentiydi. Kendi büyük adamlarına kötü muamele eden zenginlerin oluşturduğu bir küçük cumhuriyetti. "Fırıldak Floransa" adı verilmişti. Ama tefecilere, zorbalara, tiranlara rağmen, kent, 15. yüzyılın ikinci yarısında dikkat çekici üç büyük kişi yarattı: Leonardo da Vinci, Michelangelo ve Raphael. Üçü de büyük sanatçı idiler. Leonardo ve Michelangelo başka açılardan da büyüktüler. Michelangelo büyük cisimleri yekpare mermerden yontabilen olağanüstü bir heykeltıraştı; büyük bir mimardı da... Büyük Saint Peter Katedrali'ne esas olarak o şekil vermişti. Çok uzun süren yaşamının -90'lı yaşlarda öldü- neredeyse son gününe kadar St. Peter de çalıştı. Huzursuz biriydi, hep görünenin arkasındakini araştırdı, hep düşündü, hep olmadık işlere girdi. "İnsan beyniyle boyar, eliyle değil" demişti bir keresinde...

Leonardo aralarında en yaşlı ve birçok bakımdan olağanüstü olanıydı. Gerçekten de döneminin, üstelik birçok büyük adam yetiştiren bir dönemin en dikkate değer simasıydı. Çok büyük bir ressam ve heykeltıraş olmanın yanı

sıra, büyük bir düşünür ve bilimadamıydı. Sürekli deneyen, sürekli araştıran, şeyleri nedenlerini bulup çıkarmaya çalışan Leonardo, modern bilimin temel-lerini atan büyük bilimadamlarından ilkiydi. "İyiliksever doğa" demişti "dün-yanın her yerinde öğrenecek bir şey bulabileceğimizi bize gösterir" Kendini eğitmiş biriydi, otuz yaşında kendi başına Latince, matematik öğrendi, büyük bir mühendis oldu; dahası vücuttaki kan dolaşımını ilk o keşfetti. Vücudun yapısı büyülüydü onu. "Kötü alışkanlıklara ve yüzeysel değerlendirmelere sahip hantal kişiler" demişti "insan vücudu gibi kusursuz, karmaşık bir ana-tomik aleti hak etmiyorlar. Onlar yiyecekleri almak, ardından atmak için sadece bir ot torbası ile yetinsinler çünkü vücutları sadece bir beslenme kanalıdır!" Vejetaryendi, hayvanlara çok düşküdü. Pazardan kafesteki kuşları satın alıp salmayı âdet edinmişti.

Hepsinden şaşırtıcı olanı Leonardo'nun havacılıkla ilgilenmesi ve uçma giri-şimleri idi. Başaramadı ama epeyce yol kat etti. Teorilerini ve deneylerini sürdü-recek kimse çıkmadı. Leonardo'nun izinden giden birkaç kişi olsaydı, modern uçak 200-300 yıl önce keşfedilmiş olabilirdi. Bu garip olağanüstü şahsiyet 1452'den 1519'a kadar yaşadı. Yaşamının "doğal ile bir diyalog" olduğu söylenir. Her zaman sorular soruyor, deneyler yaparak bu sorulara yanıtlar arıyordu. Sürekli ileriye uzanan, geleceği kavramaya çalışan bir kol gibiydi.

Floransa'lı bu üç kişi hakkında, özellikle Leonardo hakkında yazdım çünkü o benim en sevdiğim kişidir. Entrikalarla, zorbalarla, hilekâr yöneticilerle dolu Floransa Cumhuriyetinin tarihi çok hoş, öğretici değildir. Ama yetiştirdiği bu üç kişi yüzünden pek çok şeyini, hatta tefecilerini bile affedebiliriz. Bu üç büyük evladının gölgeleri sanki hâlâ kentin üzerine düşüyor, kentin sokaklarında dolaştıkça ya da ortaçağ köprülerinin altından akıp giden sevimli Arno'ya bak-tıkça insan büyüleniyor, geçmiş renklenip canlanıyor. Dante oradan geçiyor, âşık olduğu Beatrice kokular saçarak ilerliyor. Yaşamın, doğanın gizemini tartan, düşüncelere dalmış Leonardo dar sokaklarda tek başına yürüyor.

15. yüzyıldan itibaren İtalya'da çiçek açan Rönesans adım adım öteki Batılı ülkelerle ulaştı. Büyük sanatçılar taşa ve beze can vermeye çalıştılar, Avrupa'nın galerileri, müzeleri resimlerle, heykellerle doldu. İtalya'da 16. yüzyılın sonunda sanatsal Rönesans'ta gerileme yaşandı. 17. yüzyılda Hollanda'da yetişen büyük resamlardan biri Rembrandt'dı. O sıralarda İspanya'da Velasquez yetişti. Daha çok isim vermeyeyim, o kadar çok ki...

Bu dönemde -16. ve 17. yüzyıllar- bilim de kendine geldi, ileri atıldı. Kilise ile çetin bir kavgaya girdi, çünkü Kilise insanları düşünceye yöneltmeye, deney-selliğe inanmıyordu. Kilise'ye göre yeryüzü evrenin merkeziydi ve Güneş onun etrafında dönüyordu, yıldızlar cennetteki sabit noktalardı. Başka bir şey söy-leyen kişi hemen sapkın ilan ediliyor ve Engizisyona gönderilebiliyordu. Buna

karşın, bir Polonya'lı, Kopernik, bu inanca meydan okudu, dünyanın güneşin etrafında döndüğünü kanıtladı. Böylece modern evren düşüncesinin temel-lerini attı. 1473'ten 1543'e kadar yaşadı. Devrimci ve sapkın görüşlerine rağmen, Kilise'nin gazabından bir şekilde kurtulmayı başardı. Ardından gelenler o kadar talihli çıkmadı. İtalyan Giordano Bruno, yerkürenin güneşin etrafından dön-duğünü, yıldızların kendilerinin güneşi olduğunu savunmaya devam edince, 1600'de Roma'da yakıldı. Çağdaşı, teleskobu yapan Galileo da Kilise tarafından tehdit edilince, görüşlerinden caymanın kendisi açısından daha uygun ola-cağına hükmetti. Hata yaptığını, yerkürenin evrenin merkezi olduğunu, güneşin yerkürenin etrafında döndüğünü Kilise'nin önünde kabul etti. Öyle bile olsa, bir süre hapis yatarak kefarete ödedi.

16. yüzyılda bilimin önde gelen kişileri arasında, en sonunda kan dolaşımını kanıtlayan Harvey de vardı. 17. yüzyılda bilimin bir başka büyük ismi, büyük matematikçi, Isaac Newton ortaya çıktı. Yerçekimi yasası –ya da cisimlerin düşüşü- yasasını keşfederek doğanın bir başka gizemini bulup çıkardı.

Az oldu ama bilim bu kadarla kalsın. Edebiyat da dönemin önüne geçti. Yeni ruh Avrupa dillerini güçlü biçimde etkiledi. Bu diller bir süredir varlıklarını hissettiriyorlardı; İtalya'nın büyük şairler yetiştirdiğini görmüştük. İngiltere'de Chaucer vardı. Ne var ki Avrupa'nın genelinde eğitilmiş kişilerin ve Kilise'nin konuştuğu ve yazdığı dil olan Latince, bu dilleri gölgeliyordu. Kaba saba dil-lerdi bunlar, hâlâ birçok kişinin Hint dillerine taktığı adla vernaküler¹ dillerdi. Neredeyse bunlarla yazmaya tenezzül edilmiyordu. Ama yeni ruh, kâğıt ve baskı teknikleri bu dilleri iteledi. İtalyanca bu alanda ilkti; ardından Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve en sonunda Almanca geldi. 16. yüzyılda Fransa'da bir grup genç yazar, Latince değil, en iyi edebi anlatım için uygun bir araç haline gelene dek "kaba saba dillerini" geliştirmek için kendi dillerinde yazmaya karar verdiler.

Böylece Avrupa dilleri, günümüzde olduğu gibi ileri diller haline gelinceye kadar geliştiler, zenginlik, güç kazandılar. Sadece birkaç tanesinin ismini vere-ceğim: İngiltere'de 1564'ten 1616'ya kadar ünlü Shakespeare yaşadı. Onun hemen ardından 17. yüzyılda, *Yitik Cennet*'in kör şairi Milton geldi. Fransa'da aynı yüzyılda filozof Descartes ve oyun yazarı Moliere yaşadı. Moliere, Paris'teki büyük devlet tiyatrosu Comedie Francaise'in kurucusuydu. Shakespeare'in İspanya'daki çağdaşı, *Don Kişot*'u yazan Cervantes'ti.

Adını, büyüklüğünden dolayı değil, çok bilindiği için belirteceğim bir başka isim, bir başka Floransalı Machiavelli'dir. 15. ve 16. yüzyıllarda sıradan bir siya-setçi idi ama yazdığı "Prens" adındaki kitap ünlendi. Kitap günümüz prens-

1 Vernaküler: Yerli halka özgü olan.

lerinin ve siyasetçilerinin akıllarından geçen kesitleri sunar. Machiavelli bize dinin, halkı daha erdemli yapmak için değil, gerilimi düşürmek, halkı baskı altında tutmak için hükümete gerekli olduğunu söyler. Bir dini desteklemenin, bir yöneticinin görevi olduğunu bile söyler. "Bir prens" der Machiavelli, "aynı anda hem insan hem hayvan hem aslan hem de tilki olmasını bilmelidir. Verdiği söz kendi aleyhine olacaksa, tutmamalı, zaten tutamayacaktır da... Her zaman dürüst olmanın insanın çok aleyhine olacağını söylemek cesaretini gösteriyorum; öte yandan, dindar ve inançlı, insancıl ve dini bütün olmak yararlıdır. Hiçbir şey erdemli gibi görünmekten daha yararlı değildir".

Pek hoş değil, değil mi? Alçaklık arttıkça Prens büyür. O günlerin Avrupa'sında ortalama bir prensin kafasının böyle çalıştığına şaşdırmamak gerekir çünkü sürekli çatışmalar yaşanıyordu. Peki ama neden o kadar geriye gidelim? Günümüzde de emperyalist güçler tıpkı Machiavelli'nin Prensi gibi davranıyorlar. Erdem görüntüsünün arkasında açgözlülük, acımasızlık, vicdansızlık, uygarlık eldiveninin altında, canavarın tırnakları görülüyor.

PROTESTAN İSYANI VE KÖYLÜ SAVAŞLARI

8 Ağustos 1932

15. ve 17. yüzyıllar Avrupa'sıyla ilgili birçok mektup yazdım. Sana ortaçağın geçişinden, köylülerin sıkıntılarından, burjuvazinin yükselişinden, Amerika'nın ve doğuya uzanan deniz yollarının keşfinden, sanatın, bilimin ve Avrupa dille-rinin gelişiminden söz ettim; buna rağmen resmi tamamlamam için söylemem gerek daha çok şey var. Unutma ki son iki mektubum, deniz yollarıyla ilgili olan mektup, bu mektup ve bundan sonra gelecek bir iki tanesi de Avrupa'nın aynı dönemini ele alıyor. Farklı eylemleri ve hareketleri ayrı ayrı yazıyorum; ama bun-ların hepsi aşağı yukarı aynı dönemde gerçekleştiler ve birbirlerini etkilediler.

Rönesans'tan önceki zamanlarda bile Katolik Kilisesinin içinde kımıl-danmalar vardı. Avrupalı prensler ve halk Katolik Kilisesinin baskısını his-setmeye, sorgulamaya ve şikâyet etmeye başlamıştı. Hatırlarsın ki İmparator II. Frederick, Papa'yla tartışmış ve aforoz edilmeyi bile umursamamıştı. İtaatsizlik ve şüphe duyma gösteren bu hareketler Roma'yı kızdırdı, çözüm bu sapkın-lığın ortadan kaldırılmasında görüldü. Bu amaçla Engizisyon Mahkemeleri kuruldu ve Avrupa'nın her yerinde kâfir ve cadı olmakla suçlanan erkekler, kadınlar yakıldı. Prag'da John Huss kandırıldı ve yakıldı, bunun sonucunda Bohemya'daki takipçileri isyan bayrağını kaldırdı. Engizisyon Mahkemeleri'nin tüm gücü bile Katolik Kilisesine karşı oluşan bu isyan ruhunu bastıramadı. İsyan yayıldı ve en büyük toprak sahibi olan Kiliseye karşı köylüyle de birleşti. Birçok yerde prensler bu isyan ruhunu bencil nedenlerle desteklediler. İhtirasla ve harisle gözlerini Kilise'nin geniş topraklarına dikmişlerdi. Kitap ve İncil basımı da bu ateşi körükledi.

16. yüzyılın başlarında, daha sonradan Roma'ya karşı isyanın büyük lideri haline gelecek olan Martin Luther ile birlikte ayağa kalktılar. Martin Luther Hristiyan bir rahipti, Roma'yı ziyaretinden sonra Kilise'nin içinde bulunduğu yozlaşmışlık ve lüksten iğrendi. Bu anlaşmazlık Katolik Kilisesi ikiye ayrılana, Batı Avrupa hem siyasi hem de dini olarak iki ayrı kampa bölünene kadar büyümeye devam etti. Rusya'nın eski Ortodoks Yunan Kilisesi ve Doğu Avrupa bu anlaşmazlığın dışında kaldı. Böylece Protestan İsyanı başladı. Protestan adını almasının sebebi, Katolik Kilisesi'nin birçok doğmasını "protesto" etmesiydi. O zamandan beri Batı Avrupa'da Hristiyanlıkta iki ana ayrım var: Katolik ve Protestan; ama Protestanlar birçok tarikatla ayrılırlar.

Kiliseye karşı bu hareket Reform olarak adlandırılır. Kilisenin hem yozlaşmışlığına hem de otoriter rejimine karşı bir halk isyanıydı. Bunlarla yan yana olarak, birçok prens Papa'nın onları hâkimiyet altına alma teşebbüslerinin tamamına son vermek istedi. Papa'nın siyasi işlere karışmasına sinirlendiler. Reformun üçüncü bir aşaması da sadık rahiplerin Kilise'nin istismarlarını içerden düzeltmeye çalışmalarıydı.

Kilisenin iki tarikatını belki de hatırlarsın: Dominikan ve Fransiskan. 16. yüzyılda, Martin Luther King'in güç kazandığı sıralarda İspanyol Loyola Ignatius yeni bir tarikat kurdu; "İsa'nın Tarikatı" adını aldı, üyelerine de Cizvitler denildi. Cizvitlerin Çin'e ve Doğu'ya geldiğini daha önce anlatmıştım. Cizvitler dikkate değer bir topluluktuk. İnsanları Katolik Kilisesi'ne ve Papa'ya tam zamanlı, verimli, sadık yardımcıları olmaları için eğitmeyi amaçlıyordu. Bu çok zorlu bir eğitimdi ve başarılı oldu. O kadar sadıklardı ki Kilise'nin emirlerini gözleri kapalı, sorgulamadan yerine getiriyorlardı; her şeylerini ona verdiler. Kilise'nin çıkarının olduğu her yerde kendilerini feda ettiler. Hatta Kiliseye tereddütsüz hizmet etmeleriyle ünlenmişlerdi. Kilise'nin iyiliği her şeyi haklı çıkartır, mazur gösterirdi.

Bu dikkat çekici insan topluluğu Katolik Kilisesi'nin en büyük yardım kaynağıydı. Sadece Kilise'nin ismini ve mesajlarını uzak topraklara taşımakla kalmadılar, Avrupa'daki kiliselerin standartlarını da yükselttiler. Kısmen iç reform hareketlerinden, çoğunlukla Protestan İsyanı tehdidinden dolayı Roma'da çok daha az yozlaşma vardı. Reform Kiliseyi ikiye böldü, aynı zamanda da içten de yeniledi.

Protestan İsyanı, Avrupa'nın krallarını ve prenslerini de iki gruba böldü. Bunun arkasındaki dini nedenler çok azdı. Daha çok siyasetle ve kazanç sağlama isteğiyle ilgiliydi. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun o zamanki imparatoru Habsburg Hanedanı'nın mensubu 5. Charles'tı. Babasının ve büyükbabasının evlilikleri sayesinde Avusturya, Almanya, İspanya, Napoli, Sicilya, Hollanda ve Latin Amerika'yı kapsayan büyük bir imparatorluğu miras olarak almış oldu. Evlilik sayesinde hâkimiyete yeni bölgeler eklemek o günler Avrupa'sında

sevilen bir yöntemdi. Dolayısıyla Charles, hiç hak etmese de, Avrupa'nın yarısından fazlasını yönetmiş oldu ve bir süreliğine iyi bir adammış gibi göründü. Protestanlara karşı Papa'yla birlik olmaya karar verdi. Reform düşüncesi imparatorluk düşüncesiyle uyuşmuyordu; ancak küçük Alman prensliklerinin çoğu Protestanlarla birlik oldu, Almanya'da iki fraksiyon vardı: Katolik ve Lüteran.¹ Bu doğal olarak Almanya'da içsavaşa neden oldu.

İngiltere'de 8. Henry Papa'ya karşı çıktı, Protestanları desteklerdi ya da daha doğrusu kendisini. Kilise'nin mallarına göz dikmişti, Roma Kilisesi'nden ayrıldıktan sonra manastırların ve kiliselerin bütün zengin topraklarına el koydu. Papa'dan ayrılmasının kişisel bir nedeni de eşinden boşanmak ve başka bir kadınla evlenmek istemesiydi.

Fransa'da durum kendine özgüydü. Kral'ın başbakanı pratikte ülkeyi yöneten ünlü Kardinal Richelieu Fransa'yı Papa'nın, Kilise'nin yanında tuttu ve Fransa'daki Protestanlığı ezdi; ama belki içsavaş çıkar, Almanya bölünür ve zayıflar amacıyla Almanya'daki Protestanlığı destekledi! Siyasetin entrikaları böyledir. Fransa ve Almanya arasındaki bu gerginlik tarih boyunca bir tehdit olarak devam etti.

Luther büyük bir Protestan'dı ve Roma'nın otoritesine karşı çıktı; ama dini konularda hoşgörülü olduğunu düşünme. Savaştığı Papa kadar hoşgörüsüzdü. Dolayısıyla Reform Avrupa'ya dini özgürlük getirmede. Yeni bir çeşit tutuculuğu destekledi: Püritenler ve Calvinistler... Calvin, Protestan hareketinin sonraki liderlerinden biriydi. İyi bir örgütleyiciydi, bir süreliğine Cenevre şehrini kontrol etti. Cenevre parkındaki büyük Reform Anıtı'nı hatırlıyor musun, Calvin ve diğerlerinin heykellerinin olduğu kocaman duvarı? Calvin o kadar hoşgörüsüzdü ki insanları sadece onu haklı bulmadıkları ve özgür düşündükleri için öldürdü.

Halkta Katolik Kilisesi'ne karşı güçlü bir his vardı, Luther ve Protestanlar bu sayede halktan destek aldılar. Sana söylediğim gibi, köylüler o kadar zavallı haldeydi ki sürekli ayaklanmalar oluyordu. Bu ayaklanmalar Almanya'da sürekli devam eden Köylü Savaşları'na dönüştüler. Yoksul köylüler şeytani düzene karşı ayaklandılar ve bu düzen tarafından ezildiler. En sıradan, makul hakları talep ediyorlardı (köleliğin kaldırılması, balıkçılık ve avcılık hakkı); ama bunlar bile onlardan mahrum görüldü, Alman Prensleri her türlü barbarlıkla onları ezmeye çalıştı. Luther'in, büyük reformcunun, buna yaklaşımı neydi? Yoksul köylülerin yanında olup, haklı taleplerini destekledi mi? Hayır, bunu yapmadı. Köylülerin köleliğin kaldırılması talebiyle ilgili şunu söyledi: "Bu hak bütün insanları eşit hale getirir ve dolayısıyla İsa'nın ruhsal krallığını dünyevi olanla

1 Lüteran: Lütercilik. Eski bir Augustinuscü keşiş olan Alman tanrıbilimci Martin Luther'in öğretisini temel alan bir Hristiyan mezhebidir. Protestan Reform Hareketinin başlamasıyla ortaya çıkmıştır.

değiştirir. Olanaksız! Dünyevi bir krallık insanlar arasında eşitsizlik olmadan var olamaz. Bazıları özgür, diğerleri köle; bazıları yöneten, diğerleri yönetilen olmak zorundadır." Köylüleri lanetledi ve yok edilmelerini istedi. "Dolayısıyla onları baltalayacak olanlara izin ver, onları gizlice ve açık açık katlet ve unutma ki bir isyandan daha zehirli, tehlikeli, tamamen şeytani bir şey yoktur. Kuduz bir köpeği öldüreceğin gibi onu da öldürmelisin. Sen ona saldırmazsan, o sana ve herkese saldıracaktır." Ne kadar da güzel bir dil, özellikle dini bir lider ve reformcudan gelmesiyle!

Böylece bağımsızlık ve özgürlük konuşmalarının sadece üst sınıflar için yapıldığı, kitleleri amaçlamadığı anlaşılabilir. Neredeyse her çağda kitleler hayvanlardan çok da uzak olmayan hayatlar yaşadılar. Luther'e göre böyle de devam etmeleri gerekir, çünkü tanrı tarafından böyle kurulmuştu. Roma'ya karşı Protestan isyanının nedeni büyük ölçüde insanların yaşadığı ekonomik sıkıntılardı. İki birbiriyle uyuştular, birbirlerini desteklediler; ama serflerin çok ileri gidebilecekleri ve özgürlüklerini kazanabilecekleri korkusu yayıldığı zaman, Protestan liderler prenslerle birleşerek onlara karşı hareket etti. Kitlelerin günü hâlâ çok uzaktaydı. Yeni doğan çağ burjuvazinin, orta sınıfın çağıydı. 16. ve 17. yüzyıldaki bütün çekişmelerden ve savaşlardan bu sınıfın basamak basamak yükselişi görülebilir.

Bu yükselen burjuvazi nerede güçlüyse orada Protestanlık yayıldı. Protestanlığın birçok çeşidi ve tarikatı vardı. İngiltere'de Kral kendisini Kilise'nin başına geçirdi, "İnancın Savunucusu" olduğunu ilan etti ve Kilise uygulamada kilise olmaktan çıktı ve krallığın bir bakanlığı haline geldi. Anglikan Kilisesi o zamandan beri bu şekilde varlığını sürdürüyor.

Diğer ülkelerde, özellikle Almanya, İsviçre ve Hollanda'da, başka mezhepler öne çıktı. Calvinizm, burjuvazinin gelişmesiyle uyumlu olduğu için yayıldı. Calvin dini konularda korkunç derecede hoşgörüsüzdü. Kâfirlere işkence uygulanıyordu, inanç disiplinleri çok katıydı; ancak Katolik öğretisiyle karşılaştırıldığında onun öğretisi, işletme meselelerinde artan ticarete ve sanayiye daha uyumluydu. İşletmedeki kârlar kutsanıyor, krediler teşvik ediliyordu. Böylece burjuvazi eski inanın bu yeni versiyonunu kabullendi ve para kazanmaya vicdanı rahat devam etti. Kitleleri feodal soylularla olan savaşlarında kullandılar. Soylulara karşı zafer kazanınca da kitleleri görmezden geldiler ve baskı altına aldılar.

Ancak burjuvazinin yüzleşmesi gereken daha çok engel vardı. Kral hâlâ önlerinde duruyordu. Kral soylulara karşı şehir insanlarıyla birlik olmuştu. Soylular güçsüz bırakılınca kral daha da güçlendi. Sıra kralla burjuvazi arasındaki yarıştaydı.

16. VE 17. YÜZYILLAR AVRUPASI'NDA OTOKRASİ

26 Ağustos 1932

Son mektuplarım Avrupa'daki büyük çalkantı ve değişim yılları hakkındaydı. Bu mektuplar 16. ve 17. yüzyıllarda yaşanan büyük değişimler, ortaçağa son veren ve burjuvazinin doğuşuna tanıklık eden ekonomik devrimle gelen, onu izleyen değişimler hakkındaydı. Batı Avrupa'da Hristiyanlığın Katoliklik ve Protestanlık olarak iki mezhebe ayrıldığını gördük. Bu iki mezhep arasındaki dinsel çatışmalarda Almanya savaş alanıydı çünkü her iki tarafın güçleri az çok dengededeydi. Batı Avrupa'nın öteki ülkeleri de bir ölçüde bu çatışmalara katıldılar. İngiltere kıtadaki bu çatışmalardan kendini ayırdı; Kral VIII. Henry'nin yönetimi altında, fazlaca iç karışıklık yaşamadan Roma'dan uzaklaştı, Katoliklikle Protestanlık arasında bir yerde konumlanan kendi kilisesini kurdu. Henry dine pek aldırış etmiyordu. Gözlerini diktiği Kilise'nin topraklarını aldı. Yeniden evlenmek istiyordu ve evlendi. Böylece Reform'un belli başlı sonucu, kralları ve prensleri Papa'nın dayatmacılığından kurtarmak oldu.

Rönesans ve Reform'un ve ekonomik alt üst oluşun yarattığı bu hareketler Avrupa'nın çehresini değiştirirken, acaba siyasal arka planda neler yaşanıyordu? 16. ve 17. yüzyıllar Avrupası'nın haritası nasıl bir şeydi? Doğal olarak, 200 yıl boyunca değişken bir haritaydı o. 16. yüzyılın başında Konstantinopolis'i ellerinde tutan Türkler Macaristan'a doğru ilerliyorlardı. Güneybatı köşesinde, Arap fatihlerinin ardılları Müslüman Saracenler Granada'dan sürülünce, İspanya Ferdinand ve Isabella'nın ortak yönetiminde bir Hristiyan güç olarak sivrildi. İspanya'da Hristiyanlarla Müslümanlar arasında yüzyıllarca süren çatışmalar, İspanyolları Katolik dinine bağnazca sıkı sıkı sarılmaya itmişti. Korkunç engizisyon İspanya'da kuruldu. Amerika'nın keşfinin ve oradan sağ-

lanan zenginliklerin göz kamaştırıcılığında İspanya, Avrupa politikalarında öncü bir rol oynamaya başladı.

Haritaya bir kez daha bak. İngiltere'yi ve Fransa'yı tanıyoruz, gümümüzde oldukları gibiler. Haritanın ortasında az çok bağımsız yaşayan birçok Alman devletine bölünmüş imparatorluk yer alıyor. Prenslerin, dukelerin, piskoposların, elektörlerin¹ ve buna benzer şahısların yönetimi altındaki garip bir dizi küçük devlet bunlar. Özel ayrıcalıklara sahip birçok kent de mevcut; kuzeydeki ticari kentler birleşerek bir konfederasyon oluşturdular. Bir de İsviçre cumhuriyeti var; aslında özgür ama henüz resmen tanınmadı. Venedik Cumhuriyeti ve Kuzey İtalya'daki öteki kent cumhuriyetleri de var. Roma'nın çevresinde, papalara ait topraklardaki devlete Papalık Devleti adı veriliyor. Onun güneyinde Napoli ve Sicilya krallıkları bulunuyor. Kuzeyde imparatorlukla Rusya arasında Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gölgesinin üzerine düştüğü Macar Krallığı yer alıyor. Doğuya doğru gidildikçe, Moğollardan kalma Altınordu devletinden yakasını kurtaran Rusya, güçlü bir devlet olarak karşımıza çıkıyor. Batı'da ve kuzeyde başka devletler de bulunuyor.

16. yüzyılın başında Avrupa'nın durumu böyleydi. 1520'de Charles imparator oldu. Bir Habsburg Hanedanı'ndan olan Charles İspanya, Napoli ve Sicilya krallıklarını ve Hollanda'yı miras yoluyla elde etti. Bazı kraliyet evliliklerinden dolayı Avrupa'daki ülkelerin ve halkların tümüyle hükümdar değiştirmeleri çok ilginçtir. Koca koca ülkeler, milyonlarca insan bir anda tevarüs ediliyordu. Bunların bazen çeyiz olarak verildiği de oluyordu. Bombay adası İngiliz kralı II. Charles'a bu şekilde, Braganza da (Portekiz'de) eşi Catharine'in çeyizi olarak verildi. Özenle seçilmiş evliliklerle Habsburglar bir imparatorluğu bir araya getirdiler, V. Charles bu imparatorluğun başı oldu. Charles çok sıradan biriydi. Başlıca özelliği delice yemek yemesiydi ama o sırada hükmettiği alanların büyüklüğü onu Avrupa'da bir dev görünümüne soktu.

Charles'ın imparator olduğu yılda, Süleyman, Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçti. Onun yönetimi altında imparatorluğu dört bir yana, özellikle Doğu Avrupa'ya doğru yayıldı. Türkler Viyana'nın kapısına gelip dayandılar ama bu güzelim antik kentin fethini son anda elden kaçırdılar. Ama çok korkuttukları Habsburg İmparatoru çareyi Süleyman'a haraç ödemekte buldu. Kutsal Roma İmparatoru'nun Türk Sultanı'na haraç ödediğini hayal edebiliyor musun? Süleyman "Muhteşem Süleyman" olarak bilinir. Kendisini Doğu Bizans'ın Çarı olarak gördüğü için, imparator sıfatını aldı.

Süleyman döneminde Konstantinopolis'te büyük çapta inşa faaliyetleri yürütüldü, güzel camiler yapıldı. İtalya'daki sanatsal Rönesans'ın Doğu'da da

1 Elektörler: Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda, imparator seçimine katılma hakkına sahip prens ya da piskoposlara verilen unvan.

benzerlerinin olduğu anlaşıyor. Sanatsal faaliyetler Konstantinopolis ile sınırlı kalmadı, İran'da ve Orta Asya'daki Horasan'da güzel resimler yapıldı.

Hindistan'da, Moğol asıllı Babür'ün kuzeybatıdan gelerek yeni bir hanedan kurduğunu gördük. Bu 1526'da, yani V. Charles'in Avrupa'ya, Süleyman'ın Konstantinopolis'e hükmettiği yıllarda gerçekleşti. Babür ve onun parlak ardılları hakkında söyleyeceğimiz çok şey olacak. Hemen şunu belirteyim; Babür'ün kendisi Rönesans tipli bir yöneticiydi, daha doğrusu Avrupalı benzerlerinden daha da iyi bir örnekti. Serüvenci biriydi, edebiyata ve sanata tutkulu, ateşli bir savaşçıydı. O dönemin İtalya'sında da serüveni seven edebiyat ve sanat aşığı prensler vardı. Floransalı Mediciler ve Borgia Aileleri ünlüydü. Ama onların küçük saraylarının parlaklığı görünüşteydi. Bu İtalyan prensleri ve o yıllardaki Avrupalı prenslerin birçoğu, ahlaksızlıklarıyla, entrikalarıyla, despot tutumlarıyla Machiavelli'nin has takipçileriydiler; karıştlarına kupalar içinde zehir sunmaktan, cinayetlerde hançeri kullanmaktan çekinmiyorlardı. Şövalye ruhlu Babür'ü bu kalabalıkla kıyaslamak pek adil olmayacak, onların küçücük saraylarını Delhi'deki ve Agra'daki Moğol imparatorlarının, Babür'ün, Cihan Şah'ın ve ötekilerinin sarayları ile de kıyaslamak uygun düşmeyecekti. O Moğol saraylarının görkemli, belki de o zamana kadar var olanların en zenginleri ve en şatafatlıları oldukları söylenir.

Neredeyse farkında olmadan Avrupa'dan Hindistan'a kaydık. Avrupa'nın Rönesans günlerinde Hindistan'da ve başka yerlerde olup bitenleri gözünün önünde canlandırmanı istedim. O sıralarda Türkiye'de, İran'da, Orta Asya'da ve Hindistan'da sanatsal faaliyetler canlıydı. Üst düzeyde bir sanatsal üretime ulaşılan Çin'de Mingler'in barışçıl, varıl günleri yaşıyordu. Ama Rönesans döneminin sanatı, belki Çin dışında, az çok bir saray sanatıydı. Halkla ilgisi yoktu. İtalya'da büyük sanatçıların ölümünden sonra, Geç Rönesans döneminin sanatı değerini yitirdi, önemsizleşti.

16. yüzyılın Avrupa'sı Katolik ve Protestan prensler arasında bölünmüştü. O yıllarda halkın değil prenslerin sözü geçiyordu. İtalya, Avusturya, Fransa ve İspanya Katolik idi. Almanya yarı yarıya Katolik ve Protestan'dı. İngiltere Protestan'dı çünkü kralı o inançtan olmayı seçmişti. Ve İngiltere'nin Protestan olması, İngiltere'nin fethetmeye ve baskı altında tutmaya çalıştığı İrlanda'nın Katolik kalmakta ısrar etmesi için yeterliydi. Ama halkın dininin hiç önem taşımadığını söylemek doğru olmaz. Sonunda önem kazanır; savaşların ve devrimlerin birçoğu o yüzden patlak verir. Olayın dinsel yanını, siyasal ve ekonomik yanından ayırmak güçtür. Roma'ya karşı Protestan ayaklanmasının, özellikle ticaret sınıfının giderek güçlendiği koşullarda meydana geldiğini sana yazdığımı sanıyorum. Buradan, dinle ticaret arasında bir bağın olduğunu görürüz. Dahası, prenslerin birçoğu dinsel reformdan ürküyorlardı çünkü bu görünüm

altında, otoritelerini yıkan sivil bir devrim meydana gelebilirdi. Bir kişi Papa'nın dinsel otoritesine karşı çıkmayı göze alıyorsa, bir kralın, prensin siyasi otoritesine de karşı çıkabilirdi. Tehlikeli bir doktrindi bu krallar için. Kendilerine benzer kişilerin ilahi haklarına sarılıyorlardı. Protestan prensler bile bundan vazgeçmeye hazır değillerdi. Ne var ki, Reforma karşın Avrupa'da krallar çok güçlüydüler. Hiç bu kadar otokratik olmamışlardı. Geçmişte büyük feodal soylular onları dengelemiş, çoğu kez otoritelerine meydan okumuşlardı. Tüccarlar ve burjuvazi bu soylulardan da krallardan da hoşlanmadılar. Böylece krallar tüccar sınıfının ve köylülerin desteği ile soyluları ezerek iyice güçlendiler. Güçlenmesine ve önemini artırmasına karşın, burjuvazi, kralı dengeleyecek güce ulaşmamıştı. Ne var ki, kısa süre içinde orta sınıflar Kral'ın yaptığı şeye itiraz etmeye başladılar. Özellikle birbirini izleyen vergilere ve dine müdahaleye karşı çıktılar. Kral bundan hiç hoşlanmadı. Her yaptığına itiraz edilmesinden rahatsız olmuştu. Onları hedefe yerleştirdi, başka yollarla cezalandırdı. Tıpkı günümüz Hindistan'ında İngiliz hükümetine karşı boyun eğmeyi reddettiğimiz için başımıza gelenler gibi, keyfi tutuklamalar yaşanıyordu. Kral da ticarete müdahale etti. Bütün bunlar işleri daha da kötüleştirince krala karşı direniş büyüdü. Burjuvazinin kralların otokrasisine karşı verdiği güç mücadelesi, son zamanlara kadar, yüzyıllarca sürdü, kralların semavi hakları düşüncesi sonunda toprağa gömülene ve krallar yerli yerine oturtuluncaya kadar, birçok kralın kellesi kopartıldı. Bazı ülkelerde zafer çabuk geldi başkalarında geç kaldı. Ama 16. yüzyılda krallar, Avrupa'nın hemen her yerinde güç odağının tepesindeydi; yaklaşık her yerde demek daha doğru olacak. Hatırlayacaksınız, İsviçre'nin dağlardaki yoksul köylüleri büyük Habsburg kralına kafa tutma cesaretini göstererek özgürlüklerine kavuşmuşlardı. Kısacası, mutlakiyetin ve otokrasinin Avrupa denizinde, küçük İsviçre Köylü Cumhuriyeti, kralların herhangi bir yere sahip olmadığı bir ada gibi kaldı.

Kısa bir süre sonra sorunlar bir başka yerde -Hollanda- gelip duvara tosladı. Temel ve dinsel özgürlükler için verilen mücadeleler kazanıldı. Hollanda küçük bir ülkeydi ama o yılların Avrupası'nın en büyük gücü olan İspanya'ya karşı büyük mücadeleler orada verildi. Hollanda Avrupa'ya önderlik etti. Ardından İngiltere'de, kralın kellesine mal olan ve Parlamento'yu zafere taşıyan temel haklar mücadelesine sıra geldi. Burjuvazinin otokrasiye karşı verdiği bu mücadelelerde Hollanda ve İngiltere başı çekti. Ve burjuvazi bu ülkelerde zafer kazandığı için, yeni koşulların avantajlarına sahip çıkabildi, öteki ülkelerin önüne geçebildi. Sonraları, her ikisi de güçlü donanmalar inşa ettiler; her ikisi de uzak ülkelerle ticareti geliştirdiler; her ikisi de Asya'da imparatorluğun temellerini attılar.

Bu mektupta İngiltere hakkında şimdiye kadar fazla bir şey söylemedik. Fazla bir şey yoktu söyleyecek çünkü İngiltere Avrupa'nın önemli ülkelerinden biri

değildi. Ama o sıralarda İngiltere'de meydana gelen ve şimdi göreceğimiz değişim meydana gelince, İngiltere hızla öne fırladı. Şimdiye kadar Magna Charta'ya, Parlamento'nun ilk yıllarına, köylü sorunlarına ve hanedanlar arasındaki çatışmalara göndermeler yapmıştık. Bu çatışmalarda kralların işledikleri cinayetler ve suikastlar sıradan olaylardı. Çok sayıda feodal soylu bu çatışmalarda öldüğü için sınıfları güç yitirdi. İngiltere'de Tahta çıkan yeni hanedan Tudorlar, pek güzel otokrat rolü oynadılar. VIII. Henry bir Tudor'du, kızı Elizabeth de...

V. Charles'dan sonra imparatorluk bölündü. İspanya ve Hollanda oğlu II. Philip'in payına düştü. İspanya o sıralarda en güçlü monarşi olarak Avrupa'nın tepesinde oturuyordu; hatırlayacaksın, Peru'yu ve Meksika'yı ele geçirmişti. Altın Amerika'dan Avrupa'ya akmaya başladı. Ne var ki Kolomb'a, Cortes'e ve Pizarro'ya rağmen İspanya yeni koşullardan avantaj elde edemedi. Ticarete ilgi duymuyordu. İlgi duyduğu tek şey, en bağınaz ve acımasız biçimiyle, dindi. Ülkenin dört bir yanında engizisyon yayıldı, sapkınlar olarak adlandırılan kişilere en ağır işkenceler reva görüldü.

Zaman zaman düzenlenen büyük şenliklerde, kadınlı erkekli "sapkın" gruplar odun yığınlarının üzerinde canlı canlı yakıldılar. Kral, kraliyet ailesi, elçiler ve binlerce kişi bu sahneleri seyrediyordu. Kamu önündeki bu yakılmalara inanç eylemleri, "Autos da fe" adı veriliyordu. Bütün bunlar korkunç, canavarca gözüküyor. O dönemdeki Avrupa'nın tarihi, inanılmaz ölçülerde şiddetle, korkunç, barbarca zulümlerle ve dinsel bağnazlıkla doludur.

İspanya İmparatorluğu fazla uzun sürmedi. Hollanda'nın yiğitçe mücadelesi İspanya'nın temellerin çatırdattı. Kısa bir süre sonra, 1588'de, İngiltere'yi fetihme girişimi tam anlamıyla çuvalladı, İspanyol birliklerini taşıyan "Yenilmez Armada" İngiltere'ye bile ulaşamadı. Denizin ortasında yok olup gitti. Bu şaşırtıcı değildir çünkü Armadayı kumanda eden kişi, gemiler ve deniz hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Gerçekten de o kişi kral II. Philip'e gitti, "Majestelerinin kendisini bu görevden affetmesini, deniz stratejisi hakkında bir şey bilmediğini, kötü bir denizci olduğunu" söyledi. Ama Kral filoyu onun yönetmesini emretti.

İspanyol İmparatorluğu dağılıp gitti. V. Charles günlerinde güneşin imparatorluğun üzerinden hiç batmadığı söylenmişti. Bu söz şimdi bir başka kibirli imparatorluk için sıkça söyleniyor.

HOLLANDA ÖZGÜRLÜK UĞRUNA SAVAŞIR

27 Ağustos 1932

Son mektubumda kralların, 16. yüzyılda hemen hemen bütün Avrupa'da nasıl yüceltildiklerini anlatmıştım. İngiltere'de Tudorlar, İspanya'da ve Avusturya'da Habsburglar, Rusya'da, Almanya'nın, İtalya'nın büyük bölümlerinde otokrat krallar vardı. Kişisel monarşi yoluyla bir kraliyet yönetiminin tipik örneği belki de Fransa idi; bütün krallık neredeyse kralın kişisel malvarlığı sayılıyordu. Çok becerikli bir bakan, Kardinal Richelieu, Fransa'nın monarşisinin gücünü pekiştirmesine yardımcı oldu. Fransa gücünün ve güvenliğinin Almanya'nın güçsüzlüğünde yattığını düşündü. Katı bir Katolik din adamı olan, Fransa'da Protestanları acımasızca ezen Richelieu, Almanya'daki Protestanları özendirdi. Karşılıklı çatışmaları, düzensizliği körükleyerek Almanya'yı zayıflatmayı amaçlayan bu politika başarı ile uygulandı. İlerde göreceğiz, en kötüsünden bir içsavaşın patlak verdiği Almanya yıkıma uğradı.

17. yüzyılın ortalarında Fransa'da, Fronde Savaşı adı verilen bir içsavaş patlak verdi. Ne var ki kral hem soyluları hem de tüccarları ezip geçti. Soyluların pek bir gücü kalmamıştı ama Kral, kendi tarafında tutmak için onlara bir sürü ayrıcalık tanımıştı. Fiiliyatta vergi ödemiyorlardı. Hem soylular hem de din adamları vergiden muaf tutulmuşlardı. Verginin bütün yükü sıradan insanların özellikle köylülerin sırtına binmişti. Sefalet içinde yaşayan gariplerden sızdırılan paralarla büyük, görkemli saraylar inşa edildi, göz kamaştıran bir maiyet, kralı kuşattı. Paris yakınlarındaki Versailles'i hatırlıyor musun? Şimdi ziyaret ettiğimiz o büyük saraylar 17. yüzyılda Fransız köylülerinin kanı ile inşa edilmişti. Versailles mutlak yetkili, sorumluluk taşımayan monarşinin simgesiydi.

Versailles'ın, bütün monarşilere son veren Fransız Devrimi'nin habercisi olması şaşırtıcı değildir. Ama Devrim o günlerde hâlâ çok uzaktaydı.

"Güneş Kral" adı verilen büyük monark, Kral XIV. Louis'di... Çok uzun bir süre, 1643'den 1725'e kadar tam 72 yıl boyunca ülkeyi yönetti. Baş nazırı bir başka büyük bir kardinal olan Mazarin'di. Tepede, büyük bir lüks ihtişam ile bilim, edebiyat ve sanat himaye ediliyordu ama görkemli ince tabakanın altında sefalet ve yoksulluk görülüyordu. Kırk yılın başında yıkanan, kir pasla dolu bir gövdeyi zarif giysilerle, güzel peruklarla, ipekli manşetlerle örten bir dünyaydı bu.

Hepimiz şaşaaadan ve azametten büyük ölçüde etkilenmişizdir; XIV. Louis'in de uzun süreli hükümdarlığında Avrupa'yı büyük ölçüde etkilemesi şaşırtıcı değildir. O örnek bir kraldı, ötekiler ondan kopya çekmeye çalıştılar. Peki, o büyük kral nasıl biriydi? "XIV. Louis'nin takılarını çıkartıp alırsanız" diyor ünlü İngiliz yazar Carlyle "geriye turp gibi oyulmuş boş bir şey kalır". Ağır bir tanım bu, ama öyle sanıyorum ki pek çok krala ve sıradan insana uygulanabilir.

XIV. Louis bizi 18. yüzyılın başına taşıyor. Arada Avrupa'da pek çok şey yaşandı.

Hollanda'nın isyanının İspanya'ya karşı olduğunu belirtmiştim. Amerikalı J. L. Motley bu özgürlük mücadelesinin bir dökümünü çıkararak sürükleyici, büyüleyici bir öykü yarattı. Avrupa'nın bir köşesinde 350 yıl önce yaşananların canlı dökümünü yapan bu roman kadar sürükleyici bir başka şey okumadım. Hapiste okuduğum bu kitabın adı *Hollanda Cumhuriyeti'nin Doğuşu*'dur.

Alçak Topraklar¹ hem Hollanda'yı hem de Belçika'yı kapsar. Adından da anlaşılacağı gibi deniz seviyesinin altındaki topraklardır buraları. Büyük bentler ve setler bu toprakları Kuzey Denizi'ne karşı korur. Kişinin sürekli denizle mücadele içinde olduğu bir ülke, ender olarak denizci yetiştirir, onlar da çoğunlukla ticarete yönelirler. Hollanda halkı bu şekilde tüccar oldu. Yünlüler ve başka mallar ürettiler, Doğu'nun baharatları da onlara geldi. Bruges gibi, Gent gibi özellikle Antwerp gibi işlek, zengin kentler doğdu. Doğuyla ticaret geliştikçe, bu kentlerin refahı arttı, Antwerp 16. yüzyılda Avrupa'nın ticari başkenti haline geldi. Bir söylentiye göre günde 5.000 tüccar ticaret odasında başkalarıyla iş yapmak üzere bir araya geliyordu. Limanda aynı anda 2.500 tekne bulunabiliyordu. Yaklaşık 500 tekne limana giriş çıkış yapıyordu. Tüccarlar sınıfı kent yönetimlerini denetim altında tutuyorlardı. Bu tam da Reform'un yeni dinsel düşüncelerine çekici gelecek bir tür ticaret topluluğu idi. Protestanlık buralarda özellikle Kuzey'de yayıldı.

Verasetin cilveleri Habsburg'lu X. Charles'ı ardından oğlu II. Philip'i Hollanda'nın hükümdarı yaptı. Her ikisi de özgürlüğün hiç bir türüne, ne siya-

1 Alçak Topraklar: Netherlands.

salına ne de dinselene hoşgörü gösterme eğiliminde değillerdi. Philip yeni dini olduğu gibi kentlerin ayrıcalıklarını da bastırmaya çalıştı. Baskıları ve tiranlığı ile ünlenen Alva Dükü'nü genel vali olarak yolladı. Engizisyon kuruldu, "Kan Konseyi" binlerce kişiyi kazığa ya da darağacına yolladı.

İspanya'nın zorbalığı arttıkça, halkın mücadele gücü de arttı. Aralarından çıkan, Sessiz William olarak bilinen akıllı, büyük lider Orange'lı William, Alva Dükü'nün dengi olmanın çok ötesindeydi. Engizisyon 1568'de tek bir cümlede, ismen belirlediği birkaç kişi dışında Hollanda'nın bütün sakinlerini sapkınlar olarak ölüme mahkûm etti. Tarihte eşi benzeri olmayan bir cümleydi bu, üç dört satırla üç milyon kişi mahkûm ediliyordu!

Başlarda mücadelenin Hollandalı soylularla İspanya Kralı arasında olduğu sanıldı. Öteki ülkelerde yaşanan soylu-kral çatışmasına çok benziyordu. Alva onları ezmeye çalıştı, soylu büyüklerden birçoğu Brüksel'de idam sehpasını boyladı. İnfaz edilen halkça sevilen ünlü soylulardan biri Kont Egmont idi. Sonraları, paraya sıkışan Alva yeni, ağır vergilendirmelere girişince, cebine el uzatıldığını hisseden tüccar sınıfı ayaklandı. Bu gerginliğe Katoliklerle Protestanlar arasındaki mücadele de ekleniyordu.

İspanya, büyüklüğün kibriyle gerinen büyük bir güçtü; Hollanda ise sıradan tüccarlardan, devrini tüketmiş, har vurup harman savuran soylulardan oluşan birkaç eyaletti. İkisini kıyaslamak söz konusu olamazdı. Buna rağmen İspanya onları ezip geçmekte güçlüklerle karşılaştı. Sürekli katliamlar yaşanıyor, bütün bir nüfus temizliğe tabi tutuluyordu. Alva ve generalleri, insanları yok etmede, Cengiz Han'la, Timur'la yarıştılar. Kentler Alva tarafından kuşatıldı, kentin çoğunlukla eğitimsiz erkekleri ve çoğunlukla kadınları, açlıktan mücadeleyi sürdüremeyecek hale gelinceye kadar, karada ve denizde Alva'nın eğitilmiş askerleri ile savaştılar. Hatta yarattıkları her şeyin yok olmasını İspanyol boyun-duruğuna tercih eden Hollandalılar bentleri yıkarak Kuzey Denizi'nin sularının İspanyol birliklerinin boğulmalarını, yok olmalarını sağladılar. Mücadele sür-dükçe her iki taraf da acımasızlaştı, zalimleşti. Son ana kadar kahramanca savunulan güzel Haarlem Kuşatması, İspanyol askerlerinin alışılagelmiş yağ-masıyla, katliamlarıyla son buldu. Alkmaar Kuşatması bentlerin delinmesiyle, Leyden Kuşatması halkın açlıktan kırılması ve hastalıkların binlerce kişiyi kır-masıyla sonuçlandı. İnsanlar yaprakları yiyip bitirdikleri için Leyden'deki ağaç-larda tek bir yeşil yaprak kalmamıştı. İnsanlar, kıyı köşelerdeki atıkları kapmak için aç köpeklerle çekişiyorlardı. Buna rağmen teslim olmadılar.

Yorgun, açlıktan tükenmiş halk, kalenin mazgallarından düşmana meydan okumaya devam etti, teslim olmaktansa fareleri ve köpekleri yiyerek yaşam-larını sürdüreceklerini İspanyollara haykırdı. "Bizim dışımızda her şey yok olduğunda, sağ kolumuzu; kadınlarımızı, özgürlüğümüzü ve dinimizi yabancı

tirana karşı savunmak için kullanırken, sol kolumuzu kesip atacağımızdan emin olun. Eğer Tanrı, öfkesiyle, bizi her türlü ferahlamadan yoksun kalmaya mahkûm etmişse, o durumda bile sizin buraya girmenize karşı, sonuna kadar dik duruşumuzu koruyacağız. Son dakika gelip çatığında evlerimizin kirletilmesinin, özgürlüklerimizin bastırılmasının acılarını çekmektense, kenti kendi ellerimizle ateşe vererek, alevlerin erkekleri, kadınları, çocukları yutmasını tercih edeceğiz."

Leyden halkının ruh hali işte buydu. Ama herhangi bir iyileşme olmadan günler birbirini izleyince, umutsuzluğa kapıldılar. Ve dışardaki dostlarına, mal mülk sahiplerine mesaj yolladılar. Dışardaki mal mülkü sahipleri, Leyden'i düşman işgaline terk etmektense, aziz topraklarının su altında kalmasını kararlaştırdılar. "Kayıp topraktansa su altında kalmış toprak daha iyidir." Ve canları gibi aziz bildikleri kardeş kent Leyden'e şu mesajı yolladılar: "Leyden! Seni yüzüstü bırakmaktansa, elimizdeki bütün toprakların suların altında kalmasını tercih ederiz."

Sonunda, bentler peşi sıra yıkılınca, uygun bir rüzgârın da etkisiyle, sular içerlere kadar yayıldı, yiyecek ve yardım taşıyan gemiler içerlere ulaştı. Ve deniz adındaki bu yeni düşmandan korkan İspanyol birlikleri, apar topar kaçtılar. Leyden kurtuldu, Kentin sakinlerinin kahramanlıkların anısına, o zamandan beri ününü koruyan Leyden Üniversitesi 1575'te kuruldu.

Bu türden birçok kahramanlık ve birçok katletme öyküsü vardı. Güzel Antwerp'de korkunç bir katliam ve yağma yaşandı, 8.000 kişi öldürüldü. "İspanyol çılgınlığı" adı verildi buna. Ama büyük mücadele, Alçak Topraklar'ın güney kesimi tarafından değil, esas olarak Hollanda tarafından verilmişti. İspanyol yöneticiler rüşvetle, zorla Alçak Topraklar'daki soyluların birçoğunu yanlarına çekmeyi başararak, onların kendi vatandaşlarını ezmelerini sağladılar. Güneyde Protestanlardan çok daha fazla Katolik olması da işlerini kolaylaştırdı. Katolikleri kazanmaya çalıştılar ve bunu kısmen başardılar. Soylulara gelince! Birçoğunun, ülkeleri çürümeye terkedilmişken, kendi çıkarlarını korumak ve İspanyol kralından mevki kazanmak için dolaplar çevirmeleri ve ihanetleri utanç vericiydi.

Alçak Topraklar Genel Meclisi'ne seslenen Orange'lı William şunları söyledi: Netherlands'a ancak Netherlandliler zarar verebilir. Alva Dükü övündüğü gücü sizlerden, Netherlands kentlerinden alıyor. Gemileri, paraları, silahları, askerleri Netherlands halkından geliyor.

Sonuçta, İspanyollar Alçak Topraklar'ın günümüzde Belçika olarak bilinen bölümüne hâkim olmayı becerdiler. Ama Hollandalılara diz çöktemediler.

Bu mücadele boyunca, mücadelenin sonuna kadar, Hollanda'nın İspanya kralı II. Philip'e bağlılığı reddetmediğini kaydetmek de ilginçtir. Hollandalılar,

özgürlüklerini tanıdığı takdirde, İspanya Kralı'nı tanımaya hazırdılar. Sonunda ondan kopmak zorunda kaldılar. Tacı büyük önderleri William'a sundular ama o kabul etmedi. Yani, koşullar onların iradesine rağmen, bir cumhuriyetin kurulmasını beraberinde getirdi. Yani o günlerin gelenekleri o denli kralcıydı...

Hollanda'daki mücadele böylece yıllarca sürüp gitti; 1609'a kadar bağımsızlığını kazanamadı. Ama alçak topraklardaki gerçek çatışma 1567 ile 1584 arasında yaşandı. Orange'lı William'ı yenilgiye uğratamayan İspanya Kralı II.Philip bir katil tutarak onu öldürtmek istedi. Cinayet fiili için kamusal bir ödül vaat etti; o yıllarda Avrupa'nın ahlak anlayışı böyleydi. William'ı birçok öldürme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı ama 6. girişim başarıya ulaştınca, Hollanda'nın dört bir yanında "Baba William" olarak adlandırılan o büyük şahsiyet öldü. William ölmüştü ama görevini başarmıştı. Hollanda cumhuriyeti özveri ve acılar temeline yükselmişti. Tiranlara, despotlara direniş bir ülkeye, bir halka iyi gelir. Halkı eğitir, güçlendirir. Güçlü, özgüvenli Hollanda kısa sürede büyük bir deniz gücü oldu, Uzakdoğu'ya doğru yayıldı. Hollanda'dan ayrılan Belçika, İspanyol yönetimi altında yaşamaya devam etti.

Avrupa'nın görünümünü tamamlamak için Almanya'ya bir göz atalım. Burada 1618 ile 1648 yılları arasında "Otuz Yıl Savaşları" adı verilen korkunç bir iç savaş yaşandı. Katoliklerle Protestanlar arasında yaşanan bu savaşta Almanya'nın küçük prensleri, yerel yöneticileri birbirlerine ve imparatora karşı savaştılar. Fransa'nın Katolik kralları, kargaşanın sürmesi için, Protestanların tarafını tuttular. Sonunda, "Kuzey'in Aslanı" adı verilen İsveç Kralı Gustavus Adolphus, yukardan aşağı indi, imparatoru yenilgiye uğratarak Protestanları kurtardı. Ne var ki, Almanya yakılıp yıkılmıştı. Eşkıyalaşan paralı askerler soygun, yağma peşindeydiler. Askerlerine ödeyecek para bulamayan hatta onların karnını bile doyuramayan generaller bile yağmaya karıştılar. Düşünebiliyor musun, bu savaş tam otuz yıl sürdü: Katliamlar, yıkım ve yağma birbirini izledi, yıllar boyunca sürdü. Ticaret ya yok oldu ya da çok daraldı. Ekim dikim durdu. Yiyecek azalınca, açlıktan kırılmalar arttı. Doğal olarak, bu durum, eşkıyalığın, yağmanın artışı beraberinde getirdi. Almanya, profesyonel, paralı askerlere bir tür yataklık alanına dönüştü.

Sonunda, belki de yağmalanacak, talan edilecek bir şey kalmadığı için, savaş sona erdi. Ama Almanya'nın yaralarını sarması, yeniden bir araya gelmesi uzun yılları aldı. 1648'deki Westphalia Barışı Almanya'daki iç savaş sonlandırdı. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu güçsüz bir hayaletle dönüştü.

Fransa kopardığı büyük parçayı, Alsace'ı, 200 yıl boyunca elde tuttukten sonra yeni Almanya'ya geri verecek, 1914-1918 Büyük Savaşı'nın ardından yeniden ele geçirecektir. Yani o barış Fransa'nın yararına oldu ama bu süreç

içinde Almanya'da yeni bir güç gelişti; Fransa'nın başına bela kesilecek olan bu güç, Hohenzollern Hanedanı tarafından yönetilen Prusya'ydı.

Westphalia Barışı sonunda Hollanda ve İsviçre cumhuriyetlerini tanıdı.

Sana savaşlarla, katliamlarla, yağma ve soygunlarla dolu bir masal anlattım. Şu işe bak ki, bu dönem, Rönesans'ın hemen ardından gelen dönemdi, yani enerjinin, sanatsal, edebi faaliyetlerin fışkırdığı bir dönem. Avrupa'yı Asya ülkeleri ile karşılaştırdım, Avrupa'da canlanan yeni yaşama işaret ettim. Yeni bir çocuğun ve yeni bir düzenin doğuşu acılarla iç içedir. Tabanda ekonomik istikrarsızlık varsa, üstte toplum ve siyaset sallanır. Yeni yaşamın Avrupa'da yükseldiği apaçık ortadaydı. Ama dört bir yanda barbarca davranışlar göze çarpıyordu. O dönemin ünlü özdeyişi şöyleydi: "Hâkim bilim, yalanın bilimidir." Havada yalanlar, entrikalar, şiddet ve acımasızlık uçuşuyordu; doğrusu insanlar buna nasıl katlandılar sorusu geliyor akla.

İNGİLİZLER KRALLARININ KAFASINI KESİYOR

29 Ağustos 1932

İngiltere'yi ihmal ettik. Doğrusu, ortaçağda İngiltere'ye fazla ilgi yoktu. Ülke Fransa'dan, İtalya'dan geriye. Ne var ki, bilimin merkezi olarak ünlenen Oxford Üniversitesi'ni, bir süre sonra Cambridge izledi. Wycliffe'i Oxford yaratmıştı.

Erken İngiltere tarihinin başlıca ilgi alanı, Parlamento'nun gelişimi çevresinde yoğunlaşır. İlk günlerden itibaren soylular Kral'ın yetkilerini sınırlandırmak için çaba gösterdiler. Magna Charta 1215'te imzalandı. Bir süre sonra Parlamento'nun doğuşu gözle görünür hale geldi. Başlangıcın ana hatları bunlardır. Lordlar Kamarası'nı oluşturan büyük soylular ve din adamları da vardı. Fakat sonuçta daha önemlisi, şövalyelerden, küçük toprak sahiplerinden, bazı kent temsilcilerinden oluşan seçilmiş konseydi. Bu konsey Avam Kamarası'na doğru evrildi. Hem bu konseyler hem de meclisler toprak sahiplerinden ve zengin kişilerden oluşuyordu. Avam Kamarasındaki kişiler bile az sayıda zengin toprak sahibiyle tüccarları temsil ediyordu.

Avam Kamarası'nın gücü sınırlıydı. Dilekçe hakkını kullanıyor, mağduriyetleri Krala bildiriyordu; giderek vergilemeye de müdahil oldu. Kamaranın (Avam) onayı olmadan yeni vergilerin konulması ve toplanması güçtü; böylece Kral bu tür vergilemelerde Avam Kamarasının onayını aramaya başladı. Cüzdanın gücü her zaman için etkilidir; Parlamento ve özellikle Avam Kamarası bu gücü kazandıkça saygınlığını ve gücünü artırdı. Kral ile Avam arasında sık sık sürtüşmeler çıkıyordu. Ama Parlamento hâlâ güçsüzdü, Tudor Hanedanı'ndan egemenler az çok mutlak monarklardı. Ne var ki Tudorlar kurnazdılar, Parlamento ile çatışmaktan kaçındılar.

İngiltere kıtadaki acı dinsel çatışmalardan uzak durdu. Dinsel çatışmalar, direnişler, yobazlıklar büyük ölçüde sürüyordu; cadı olduğu öne sürülerek çok sayıda kadın canlı canlı yakılmıştı. Yine de Kıta ile kıyaslandığında, İngiltere sakindi. VIII. Henry ile birlikte ülke Protestanlığa döndü. Doğal olarak, ülkede, birçok Katolik ve bir sürü aşırı Protestan vardı. Ne var ki Yeni İngiltere Kilisesi ikisinin arasında bir şeydi, kendisine Protestan adını verse de, protestondan çok Katolik'ti; gerçekte ise başında Kralın yer aldığı bir devlet bakanlığı gibi çalışıyordu. Roma'dan, Papa'dan kopuş tamamlanmıştı, birçok Papa karşıtı gösteri yaşıyordu. Kraliçe Elizabeth döneminde (VIII. Henry'nin kızıydı) Doğu'ya ve Amerika'ya doğru yeni deniz yollarının açılması, ticaret için yeni olanaklar, birçok insana çekici geldi. İspanyol ve Portekizli denizcilerin başarılarından çok etkilenen, edinilen servetlerden ağzı sulanan İngiltere de denize yöneldi. Sör Francis Drake ve onun gibi bazıları, ilk elde deniz korsanlığı yaptılar, Amerika'daki İspanyol teknelerini yağlamadılar. Drake, ardından, dünyanın çevresinde büyük bir yolculuğa çıktı. Sör Walter Raleigh Atlantik'i geçti, şimdi ABD olarak bilinen toprakların doğu kıyısında bir yerleşim kurdu. Buraya Elizabeth'e jest olarak Virginia¹ adı verildi. Amerika'dan Avrupa'ya tütün içme âdetini ilk getiren Raleigh'dir. Ardından, İspanyol donanması geldi. Bu kibirli oluşumun büyük başarısızlıkları İngiltere'yi cesaretlendirdi. Bu olaylar, Kral ile Parlamento arasındaki mücadelede fazla bir yer tutmasa da, halkın kafasını meşgul etti, dikkati de dış olaylara yöneltti. Ama Tudor döneminde sorunlar alttan alta fokurdadı.

Elizabeth dönemi İngiltere'nin en parlak dönemlerinden biridir. Elizabeth büyük bir kraliçeydi, İngiltere onun döneminde pek çok büyük eylem adamı yetiştirdi. Ama kraliçeden, maceracı şövalyelerinden de önemli olanı, bu kuşağın yetiştirdiği şairler, yazarlardı; ölümsüz William Shakespeare hepsinin üzerinde yer alır. Oyunları dünyanın dört bir yanında tanınır ama şahsiyeti hakkında az şey biliyoruz. O, İngiliz dilini zenginleştiren parlak yazarlardandır.

Hepimize mutluluk veren değerli eserler vermiştir. Elizabeth döneminin küçük lirik şiirleri bile, başka hiçbir döneme rastlanmayan kendine özgü bir büyüye sahiptir. Bu şiirler tümüyle kendilerine özgü bir şekilde, çok basit, çok tatlı bir dille, neşe içinde akarlar, bize günlük olayları anlatırlar. Bu dönemle ilgili bilgi veren Lytton Strachey adlı İngiliz eleştirmen bize şunları anlatıyor: "Güçlü ve benzersiz bir ruha sahip olan, soylu Elizabeth dönemi yazarları tek bir kuşakta dünyanın şimdiye kadar kaydettiği en şanlı tiyatro mirasını armağan ettiler."

1 The Virgin Queen; "Bakire Kraliçe" anlamında.

Elizabeth 1603'te, Büyük Ekber'den sadece iki yıl önce öldü. Ardından İskoçya Kralı tahta çıktı çünkü verasette² sıra ondaydı. I. James adını aldı, İngiltere ve İskoçya tek bir krallık oldular. İngiltere'nin şiddete başvurarak yapmaya çalıştığı, barışçı yollardan gerçekleşmişti. Kralların semavi haklarına inanan I. James Parlamento'dan hoşlanmıyordu. Elizabeth kadar akıllı biri olmadığı için kısa sürede Parlamento ile arasında sorunlar çıktı. İngiltere'de boyun eğmeyen, I. James'in otokratik yöntemine karşı çıkan birçok Protestan 1620'de doğdukları ülkeyi terk ederek Mayflower Gemisi ile Amerika'ya doğru yelken açarken, bir yandan da yeteri kadar Protestan bulmadıkları İngiliz Kilisesi'ne tepki gösterdiler. Evlerini barklarını terk ederek Atlantik'in öteki yakasındaki bakir topraklara yöneldiler. Amerika'nın kuzey kıyısında, Yeni Plymouth adını verdikleri bir yerde karaya çıktılar. Ardından başkaları geldi, yeni gelenlerle kolonilerin sayısı doğu kıyısı boyunca 13'e çıktı. Bu koloniler ABD'ye doğru geliyeceklerdir ama buna daha çok vakit vardı.

I. James'in oğlu I. Charles'ın 1625'te başa geçişinden çok kısa bir süre sonra olaylar hızla gelişti. Parlamento 1628'de, İngiltere tarihinde ünlü bir belge olan "Dilekçe Hakkı"nı Kralın önüne koydu. Bu dilekçeyle, mutlak monark olmadığı, elinden fazla bir şey gelmeyeceği Krala hatırlatılıyordu: Yasal yollara başvurmadan vergilendirme yapamaz, halkı hapse atamazdı. Hatta 17. yüzyılda, İngiliz genel valisinin 20. yüzyılda Hindistan'da yaptıklarını bile yapamaz yani emirnameler çıkartarak insanları tutuklayamazdı. Ne yapıp ne yapamayacağı hakkında kendisine söylenenlerden rahatsızlık duyan Charles Parlamento'yu feshetti, ülkeyi Paramentosuz yönetti. Ne var ki birkaç yıl sonra paraya çok sıkışınca yeni bir Parlamento'yu toplantıya çağırarak zorunda kaldı. Charles'ın Parlamento'dan habersiz işler çevirmesi büyük öfke yaratmıştı, Yeni Parlamento da onunla çatışmanın tohumlarını ekiyordu. İki yıl içinde, 1642'de, bir yanda birçok soylunun ve ordunun büyük bölümünün desteğini alan kral ile öteki yanda zengin tüccarların ve Londra kentinin desteğini alan Parlamento arasında içsavaş başladı. Bu savaş büyük bir lider, Oliver Cromwell, ortaya çıkana dek sürüp gitti. Büyük bir örgütçü, katı disiplinli, dava için büyük dinsel heyecan taşıyan Cromwell hakkında Carlyle şunları söylüyor: "Savaşın karanlık günlerinde, umut, başka herkeste tükenmişken savaş meydanlarının yüksek tepelerinde Cromwell'in şahsında, tıpkı ateşten bir sütun gibi yükseliyordu." Cromwell adını alan yeni bir ordu kurdu, kendi heyecanlı disiplinini askerlerine taşıdı. Parlamento ordusunun "püritenleri" Charles'ın "şövalyeleri" ile karşı karşıya geldiler. Sonuçta Cromwell kazandı, Kral Charles Parlamento'nun eline esir düştü.

2 Veraset: Yerine geçme hakkı.

Birçok Parlamento üyesi hâlâ Kral'la uzlaşmaya çalışıyordu ama Cromwell onlara kulak asmadı, Ordu da bir subay olan Albay Pride kararlılıkla Parlamento binasına yürüdü, o üyeleri dışarı attı. Buna "Pride Tasfiyesi" adı verildi. Acı bir ilaçtı bu, Parlamento'ya çok nazik gelmedi. Parlamento'nun Kral'ın otoritesine itiraz etmesi, yasal ileri geri konuşmalara pek aldırmayan bir başka gücün varlığına, kendi ordusuna dayanıyordu. Devrimlerin tarzı böyledir.

Avam Kamarası'nın geri kalan üyeleri, Rump Parlamentosu'nu topladı, Charles'ı, Lordlar Kamarası'nın itirazlarına rağmen, yargılamaya karar verdiler, onu "zorba, hain, katil ve ülkenin düşmanı" suçlamasıyla ölüme mahkûm ettiler. Ve 1649'da, kutsal yönetim haklarından söz eden bu kişinin, yani Kralın, Londra Whitehall'de kellesi kesildi.

Krallar da öteki insanlar gibi ölürlər. Gerçekten de birçoğu şiddet olayları ile iç içe geçen ölümler yaşadılar. Otokrasi ve krallıklar katliamlarla, cinayetlerle iç içe yaşarlar; İngiliz kraliyet aileleri de çok cinayet yaşadılar. Ama seçilenlerden oluşan bir Meclis'in kendini bir mahkemenin yerine koyması, Kral'ı yargılaması ve Kral'ı idama mahkûm etmesi, ardından Kral'ın kellesinin vurulması, yeni, şaşırtıcı bir şeydi. Çok muhafazakâr, hızlı değişimlere karşı olan İngiliz halkının, bir tirana ya da hainlik yapan bir krala nasıl davranılması gerektiği konusunda örnek ortaya koyması, şaşırtıcı oldu. Ama bu eylem bir bütün olarak İngiliz halkından çok, Cromwell'in yönetimindeki yeni "Demir Saf"lar³ tarafından gerçekleştirilmişti.

Avrupa'nın bütün kralları, sezarları, prensleri ve daha alt düzeydeki iktidar sahipleri büyük bir şokun içine girmişlerdi. Sıradan insanlar bu kadar kendini bilmez biçimde davranıp İngiltere örneğini yinelemeye kalkışarlarsa, başlarına neler gelmezdi ki... Birçoğu İngiltere'ye saldırabilir, onu ezebilirdi, ama İngiltere'nin kaderi o sıralarda yetersiz bir kralın sorumluluğunda değildi. İngiltere tarihinde ilk kez bir cumhuriyet olmuştu, Cromwell'le ordusu cumhuriyeti savunmak için oradaydılar. Cromwell fiiliyatta diktatördü. "Korumacı Lord" adı verilmişti kendisine. Cromwell'in katı, etkin yönetiminde güçlenen İngiltere donanması Hollanda, Fransa ve İspanya filolarını uzaklaştırdı. İngiltere ilk kez Avrupa'nın başlıca deniz gücü haline geldi.

Ama İngiliz cumhuriyetinin ömrü çok kısa oldu, I. Charles'ın ölümünden sonra sadece 11 yıl sürdü. Cromwell'in 1658'deki ölümünden iki yıl sonra, Cumhuriyet yıkıldı. I. Charles'ın yabancı ülkeler sığınan oğlu İngiltere'ye döndüğünde çok sıcak karşılandı, II. Charles unvanı ile taç giydi. II. Charles alt düzeyde, ünü iyi olmayan biriydi, krallıktan tek anladığı iyi vakit geçirmektir. Ama Parlamento'nun

3 Özgün metinde "Iron Sides".

karşısına dikilmeyecek kadar akıllı davranmayı bildi. Aslında Fransız kralı ile gizli ilişki içindeydi. İngiltere Cromwell döneminde kazandıklarını yitirmiş, Hollanda İngiliz donanmasını Thames nehrinde yakmıştı.

II. Charles'ı kardeşi I. James izledi; kısa sürede Parlamento ile çatışma çıktı. James inançlı bir Katolik'ti, Papa'nın siyasal nüfuzunu İngiltere'de yeniden kurmaya çalıştı. Ama din hakkında ne gibi düşünceler taşıyor olursa olsun -çoğunun kafası karışık- İngiliz halkının çoğu Papa'ya, tüm "Papalıklar"a karşıydı. Bu yaygın hissiyata karşılık, elinden bir şey gelmeyen James, Parlamento'yu da kızdırmış olduğu için, sığınmak üzere Fransa'ya kaçtı.

Parlamento, bir içsavaşa gitmeden, gayet barışçı bir şekilde, bir kez daha krala karşı zafer kazanmıştı. Ülkede kral yoktu artık. Ama İngiltere yeniden cumhuriyet olmayacaktı. İngilizlerin Lord'u sevdiği, dahası azamet ve şatafatı sevdiği söylenir. Parlamento yeni bir kral aradı, aradığı kişiyi, 100 yıl önce Hollanda'nın İspanya'ya karşı verdiği büyük mücadeleye önderlik eden Sessiz William'da, Orange Hanedanı'nda buldu. Orange prensi bir başka William vardı artık, İngiliz kraliyet ailesinden Mary ile evlenen. Mary ile William 1688'de ortak hükümdar ilan edildiler. Parlamento en yüce konumdaydı, Parlamento'da temsil edilen halka güç veren İngiliz devrimi tamamlanmıştı. O tarihten sonra, İngiliz kral ve kraliçeleri Parlamento'nun otoritesine karşı gelmeyi göze alamadılar. Ne var ki, karşı gelmeden, meydan okumadan dolap çevirmenin, yönlendirmenin çok çeşitli yolları vardır; birçok İngiliz Kralı bu yöntemleri benimsediler.

Parlamento en yüce makam oldu. Peki ama bu Parlamento nasıl bir şeydi? İngiltere halkını temsil ettiğini sanma, halkın sadece küçük bir parçasına temsil ediyordu. Lordlar Kamarası, adından da anlaşılacağı gibi, lordları, büyük soyluları ve din adamlarını temsil ediyordu. Avam Kamarası bile, toprak sahipleri olsun, büyük tüccarlar olsun, zengin insanların bir araya geldiği bir yerdi. Seçme hakkı çok sınırlı bir kesime tanınmıştı. Yüz yıl öncesi kadar İngiltere'de birçok "cep bölgeleri" diye anılan bölgeler vardı. Bunlar kelimenin tam anlamıyla birisinin cebinde sayılan seçim bölgeleriydi. Tüm seçim bölgesi bir parlamento üyesini seçecek bir iki seçmenden oluşabilirdi! Söylendiğine göre, 1793 yılında Avam Kamarası'nın 306 üyesi sadece 160 kişi tarafından seçilmişti. Old Sarum adlı bir mezra Parlamento'ya iki üye sokmuştu. Görüldüğü gibi, geniş kesimlerinin oy hakkına sahip olmadığı halk, Parlamento'da temsil edilmiyordu. Avam Kamarası bir halk meclisi olmanın çok uzağındaydı. Kentlerde doğan yeni orta sınıfı bile temsil etmiyordu. Sadece toprak sahibi sınıfı, bazı zengin tüccarları temsil ediyordu.

Parlamentodaki sandalyeler alınıp satılıyor, büyük rüşvetler dönüyordu. Bunlar, yaklaşık 100 yıl önce, birçok siyasal mücadelenin ardından 1832'de geçirilen Reform Yasası'nın hemen öncesinde olup biten olaylardı.

Sonuçta, Parlamentonun krala karşı kazandığı zaferin bir avuç zengin in zaferi anlamına geldiği görülüyor. İngiltere gerçekte tüccarların omuz verdiği bir avuç toprak sahibi tarafından yönetiliyordu. Neredeyse tüm ulusu kucaklayan öteki sınıflar, söz sahibi değillerdi. Aynı şekilde, İspanya'ya karşı verilen büyük mücadelenin içinde kurulan Hollanda cumhuriyeti de zengin adamların cumhuriyetiydi.

William ve Mary'nin ardından, Mary'nin kız kardeşi Anne, İngiltere kraliçesi oldu. Onun 1714'te ölümünün ardından, bir sonraki kralla ilgili yeni güçlükler yaşandı. Parlamento seçim için Almanya'nın yolunu tuttu. O sırada Hannover'in yöneticisi bir Almanı, I. George sıfatıyla İngiltere Kralı yaptılar. Büyük bir olasılıkla Parlamento akılsız, işlek zekâlı olmadığı için onu seçmişti, Parlamenteoya müdahale edebilecek akıllı bir kraldansa, deli dolu bir krala sahip olmak, daha güvenliydi. I. George İngilizce bile konuşamıyordu, İngiliz Kralı İngilizce cahiliydi. II. George adıyla tahta çıkan oğlu bile zar zor İngilizce konuşuyordu. Hâlâ hüküm süren Hannover ailesi ya da Hannover Hanedanı İngiltere'de bu şekilde kuruldu. Hüküm sürdü demek pek doğru olmaz çünkü hükmetme ve yönetim işi Parlamento tarafından yapılıyordu.

16. ve 17. yüzyıllarda İrlanda ile İngiltere arasında büyük sorunlar, sürtüşmeler yaşandı. Elizabeth ve I. James dönemleri boyunca İrlanda'nın fethi için girişimler, ayaklanmalar, katliamlar meydana geldi. I. James İrlanda'nın kuzeyindeki Ulster'de toprakların büyük bölümüne el koydu, İskoçya'daki Protestanları getirerek buraya yerleştirdi. O zamandan beri Protestan yerleşmeciler orada kaldıkları için İrlanda Katolik kökenlilerle İskoçyalı Protestan koloniciler arasında ikiye bölündü: Doğal olarak, ikisi arasındaki nefret duygularıyla yüklü bölünmeden İngilizler yararlandı. Yönetenler, her zaman için "böl ve yönet" politikasına sarılırlar. Günümüzde bile İrlanda'nın en büyük sorunu, Ulster sorunudur.

İngiliz içsavaşında İrlanda'da bir İngiliz katliamın yaşandı. Cromwell bu zulmün intikamını, bugün bile İrlandalılarca acıyla anımsanan katliamla almaya kalkıştı. Çatışmalar sürdü, düzenlemeler, anlaşmalar yapıldı ama gün geldi bunlar İngilizler tarafından çiğnendi. İrlanda'nın acıları uzun, hüzünlü bir tarihtir.

İlgini çekebilir; *Gulliver'in Seyahatleri*'nin yazarı Jonathan Swift bu yıllarda, 1667 ile 1745 arasında yaşadı. Çocuk edebiyatının ünlü klasiği olan bu kitap aslında o günlerin İngiltere'sinin acı bir yergisidir. *Robinson Crusoe*'yi yazan Daniel Defoe, Swift'in çağdaşıydı.

88. BABÜR

3 Eylül 1932

Babür'ün güçsüz, rezil Delhi Afgan Sultanına karşı 1526'da kazandığı zafer Hindistan'da yeni bir dönemi başlattı, yeni bir imparatorluk doğdu: Moğol İmparatorluğu kısa bir kesintiyi bir yana bırakırsak, imparatorluk 1526'dan 1707'ye kadar 181 yıl sürdü. Bu yıllar imparatorluk için güçlenme ve zafer yıllarıydı; Hindistan'daki Büyük Moğol'un ünü bütün Asya'ya ve Avrupa'ya yayılmıştı. Bu hanedanın altı büyük yöneticisi vardı, ardından imparatorluk parçalandı, Marathalar, Sihler ve ötekiler ondan kendilerine göre devletler çıkardılar. Ardından, merkezi otoritenin parçalanmasından ve ortaya çıkan kargaşadan yararlanan İngilizler, egemenliklerini adım adım tesis ettiler.

Sana Babür'den söz etmiştim. Cengiz'in ve Timur'un soyundan gelen Babür onların büyüklüğünden, askeri yeteneklerinden payını almıştı. Ancak Moğollar Cengiz'li yıllardan beri daha uygar bir hale gelmişlerdi; Babür, kişinin karşısına çıkabilecek en kültürlü, en harika insanlardan biriydi. Sekterlikten, dinsel bağnazlıktan çok uzaktı, atalarının yaptığı gibi yakıp yıkmaya kalkışmadı. Sanat ve edebiyat aşığı idi, kendisi de Farsça şiirler yazıyordu. Çiçekleri, bahçeleri çok seviyordu ve Hindistan'ın sıcağında sık sık Orta Asya'daki evini hayal ediyordu. "Fergana'da menekşeler çok hoş" diye yazıyor anılarında, "Bir laleler ve güller denizi gibi..."

Babür, babası öldüğünde, 11 yaşındayken Semerkant'ın egemeni oldu. Kolay bir şey değildi bu; çevresi düşmanlarla çevriliydi. Yaşlılarının okula gittiği çağda kılıcı eline aldı, sefere çıktı. Yitirdiği tahtını yeniden kazandı. Fırtınalı kariyerinde başından pek çok macera geçti. Ama edebiyatla, şiirle, sanatla uğraşmayı becerdi. Gözünü hırs bürümüşü. Kabil'i fethettikten sonra, İndus üzerinden Hindistan'a indi. Çok küçük bir ordusu vardı ama o sıralarda Avrupa'da ve Batı Asya'da kullanılan yeni topçu birliklerine sahipti. Dev Afgan ordusunu param-

parça etti. Ancak sıkıntıları sonlanmadı. Kader anları birçok kez gidip geldi. Bir keresinde büyük bir tehlike ile karşı karşıya kaldığında, generalleri ona kuzeye çekilmeyi önerdiler. Ama onun kumaşı farklıydı, geri çekilmektense ölmeyi tercih ettiğini söyledi. Şarap kadehini çok sevdi. Ancak hayatının buhranlı bir döneminde içkiye veda etti; bütün şarap kadehlerini kırdı.

Babür Hindistan'a geldikten sadece dört yıl sonra öldü. Dört yıl kavgayla geçti, dinlenme fırsatı bulamadı. Hindistan'a yabancı kaldı, hakkında çok az şey öğrendi. Agra'da güzel bir başkent kurdu ve kendisine iyi bir mimar yol-laması için İstanbul'a haber yolladı. O yıllar Sinan'ın İstanbul'u süslediği yıl-lardı. Sinan en gözde kalfası Yusuf'u Hindistan'a yolladı.

Babür anılarını yazdı. O harika kitap hakkında önemli ipuçları veriyor. Hindustan'ı, hayvanlarını ve çiçeklerini, ağaçlarını ve meyvelerini anlatıyor, kurbağaları da unutmadan. Doğduğu toprakların kavununa, üzümlerine ve çiçeklerine özlem duyuyor. Halk hakkında duyduğu aşırı hayal kırıklığından söz ediyor. Ona göre halkın övülesi tek bir yanı yok. Belki de savaşla geçen dört yıl içinde onları tanımadı, daha kültürlü sınıflar yeni fatihi halktan uzak tuttular. Belki de bunun nedeni, yeni gelenin bir başka halkın kültürüne ve toplumsal yaşamına kolayca nüfus edememesidir. Her hal ve karda, ne bir süre yönettiği Afgan hakim sınıfları arasında ne de halkın çoğunluğunun arasında hoşuna gidecek bir şey bulamadı. O iyi bir gözlemciydi, yeni gelenin tarafgirliğini göze alsak bile anlattıklarından o yıllarda Kuzey Hindistan'ın yoksul durumda olduğu anlaşılıyor. Güney'i hiç ziyaret etmedi.

"Hindustan İmparatorluğu" diye anlatıyor Babür, "çok geniş, kalabalık ve zen-gindir. Doğusundan, batısından ve güneyinden büyük okyanuslarla çevrilidir. Kuzeyinde Kabil, Kandahar ve Gazne vardır. Hindustan'ın başkenti Delhi'dir". Hindistan'ın bütününün Babür tarafından tek bir parça olarak görülmesi ilginçtir; oysa ayak bastığında ülke birçok prensliğe bölünmüştü. Öyle anlaşılıyor ki, Hindistan'ın birliği düşüncesi tarih boyunca inatla varlığını sürdürdü.

Babür Hindistan betimlemesini şöyle sürdürür:

"Çok hoş bir ülkedir. Bizim ülkelerle kıyaslandığında çok farklı bir dünyadır. Tepeleri ve ırmaklarının, ormanları ve ovalarının, insanları ve dillerinin, rüzgarları ve yağmurlarının hepsi bir başka tabiattandır. Sind'i geçer geçmez, ağaçların, taşların, orada burada dolaşan kabilelerin, halkın davranışlarının ve Adetlerinin hepsi Hindustan'a aittir. Kertenkeleler bile farklıdır. Hindustan'ın kurbağaları da dikkate değer. Bizimkilerle anı türden olsalar bile, suyun yüzeyinde altı yedi kez sıçrayabilirler."

Ardından, Hindustan'daki hayvanların, çiçeklerin, ağaçların ve meyvelerin listesini veriyor.

Ve halka geliyor:

"Hindustan ülkesinde önerilebilecek hoşluklar sınırlıdır. Halk pek güzel değildir. Kardeşçe bir toplumun sıcaklığına ya da kaynaşmaya yatkın ya da bildik bir muhabbet fikrine sahip değildirler. Ne parlak fikirlere, ne anlayışa, ne nazik davranışlara, ne içten, kardeşçe duygulara, el zanaatlarında ne mekanik bir düzenlemeye ya da uygulamaya, ne mimaride, çizimde yeteneğe ya da bilgiye sahiptirler; ne güzel atları, ne lezzetli etleri, üzümeleri ve kavunları vardır. Ne güzel meyvelere, ne buzlara ya da soğuk sulara ne güzel yiyeceklere ya da pazarda ekmeklere sahiptirler; ne banyoları, ne mumları, ne meşaleleri vardır. Bir şamdanları bile yoktur."

O zaman insanın aklına şu takılıyor? Neleri var? Bu satırları kaleme aldığı Babür bezginliğin sınırlarına dayanmış olmalı.

"Hindustan'ın başlıca üstünlüğü (diyor Babür) büyük bir ülke oluşu ve sahip olduğu altın ve gümüş bolluğudur. Hindustan'ın bir başka dikkat çekici özelliği her meslekten zanaatkârların ve ticaret erbabının çok bol sayıda, neredeyse sınırsız olmasıdır. Herhangi bir iş/çalışma için, on yıllardan beri babadan oğula geçen, aynı iş/ticaret bağlamında her zaman hazır bir düzen vardır."

Babür'ün anılarından oldukça uzun alıntılar yaptım. Bu tür kitaplar, kişi hakkındaki herhangi bir betimlemeden çok daha iyi bir fikir verir.

Babür 1530'da 49 yaşında öldü. Ölümü hakkında çok bilinen bir öykü anlatılır. Oğlu Humayun'da hastaydı. Oğlunu çok seven Babür hayatını oğluna bağışlamak istedi. Hümayun'un hızla iyileştiği, ardından birkaç gün sonra Babür'ün öldüğü söylenir.

Babür'ün naaşını Kabil'e götürdüler; orada, çok sevdiği bir bahçeye gömüldü. Uzun süredir hayal ettiği çiçeklerine sonunda kavuşmuştu.

89. EKBER

4 Eylül 1932

Babür Kuzey Hindistan'ın büyük bölümünü generalleri ve askeri yetkinliği sayesinde fethetmişti. Afgan Delhi sultanını, sonra daha zor bir görevi, Rajput tarihinin ünlü kahramanı heybetli Rana Sanga'nın önderliğindeki Rajput klanlarını yenilgiye uğratmıştı. Fakat oğlu Humayun'a zor bir görev bıraktı. Hümayun kültürlü, bilgili bir kişiydi ama babası düzeyinde bir asker değildi. Yeni imparatorluğun dört bir yanında sorunlarla karşı karşıya kaldı ve sonunda 1540'ta, Babür'ün ölümünden 10 yıl sonra, Bihar'daki bir Afgan şefi, Şer Han, onu yenilgiye uğrattı, Hindistan'ın dışına sürdü. Yani Büyük Moğolların ikincisi aranan, saklanan, her şeyden yoksun bırakılmanın acısını çeken bir konuma düştü. İşte bu saklanmalar sırasında, eşi Kasım 1542'de Rajputana Çölü'nde ona bir oğlan çocuğu doğurdu. Çöl'de doğan bu erkek çocuk Ekber olacaktı.

Humayun İran'a kaçtı. Bölgenin hâkimi Şah Tamasp ona sığınma olanağı sağladı. Bu arada Şer Han Kuzey'de en üst mevkideydi ve tam beş yıl boyunca Şer Han olarak hükmetti. Kısa yönetimi süresinde bile, çok muktedir bir kişi olduğunu kanıtladı. Parlak bir örgütleyiciydi, hükümeti faal ve etkindi. Savaş yıllarının ortasında, çiftçilere vergi koymak için yeni ve daha iyi bir toprak geliri sistemi başlatma fırsatı buldu. Sert, çetin biriydi ama Hindistan'daki Afgan uyruklu yöneticiler içinde hiç kuşkusuz en yeteneklisi idi. Fakat bütün etkin otokratlarda görülen, onun durumunda da görüldü. Hükümette o, her şeydi, ölümü üzerine bütün yapı dağılıp gitti.

Humayun bu karışıklıktan yararlandı, 1556'da İran'dan bir orduyla geri döndü. Düşmanlarını yendi, on altı yıllık bir aradan sonra yeniden Delhi'de tahta oturdu. Ama bu uzun sürmedi. Altı ay sonra merdivenlerden düşerek öldü.

Şer Han ile Humayun'un mezarlarını ya da mozolelerindeki tezağı kıyaslamak ilginçtir. Afgan'ın Bihar'da Sahasram'daki mezarı, kendisi gibi, sert, sağlam, kendini dayatan bir binadır. Buna karşılık Hümayun'un Delhi'deki taşları parlatılmış mezarı zarif bir yapıdır. İnsan, bu taştan yapılardan yola çıkarak, 16. yüzyılda imparatorluk için birbiri ile rekabet eden bu kişiler hakkında iyi bir fikre sahip olabilir. Ekber o sıralarda sadece 13 yaşındaydı. Büyükbabası gibi tahta erken çıktı. Bayram Han ya da Bayram Baba adında bir koruması ve hamisi vardı. Fakat Ekber dört yıl içinde her türlü korumadan, öteki kişilerin yönlendirmesinden uzaklaştı, hükümeti kendi ellerinin arasına aldı.

Ekber, Hindistan'ı 1556'dan 1605'in sonuna kadar yaklaşık 50 yıl yönetti. Bu, Avrupa'da Hollanda'nın, İngiltere'de Shakespeare'in isyanı ile aynı yıllara denk düşüyordu. Ekber adı Hindistan tarihinin dışına taşar ve kimi durumlarda Ashoka'yı hatırlatır. Hindistan'ın MÖ 3. yüzyıldaki Budist yöneticisi ile MS 16. yüzyıldaki Hindistan'ın Müslüman imparatorunun aynı tarzda ve hemen hemen aynı tonda konuşmaları, garip bir şeydir. İnsan, kendisine soruyor evladından çıkan sesler acaba Hindistan'ın sesleri midir? Ashoka hakkında, kendisinin taşla kazıtarak geride bıraktığı şeyler dışında az şey biliyoruz. Ekber hakkında epeyce şey biliyoruz. Sarayının iki çağdaş tarihçisinden geriye uzun belgeler kaldı, onu ziyaret eden yabancılar ve özellikle kendisini Hristiyanlığa döndürmek için çok çaba gösteren Cizvit rahipler hakkında uzun uzadıya yazdılar.

Ekber, Babür'den sonra üçüncü sırayı kaplıyordu ama Moğollar bu ülkede hâlâ yeniydiler. Yabancı olarak görülüyorlardı, dayanakları askeriydi. Hint topraklarına kök salan ve dış görünümü itibarıyla tam anlamıyla Hintliye benzeyen Moğol hanedanı Ekber zamanında oluştu. Büyük Moğol unvanı Avrupa'da onun zamanı için kullanılır oldu. Çok otokrattı, sınırsız güce sahipti. O yıllarda Hindistan'da bir hükümdarın gücünü denetleyecek bir kişi yoktu. Ekber geniş görüşlü bir despottu, Hint halkının refahı için çok çalıştı. Bir bakıma Hint milliyetçiliğinin babası olarak kabul edilebilir. Ülkede milliyet açısından fazla bir şey yokken ve din bölücü bir etken iken, Ekber ortak Hint milleti idealini dinsel ayrılıkçı iddiaların önüne geçirdi. Bu teşebbüsünde tam anlamıyla başarılı olduğu söylenemez. Fakat olayı taşıdığı nokta ve çabalarının kazandığı büyük başarılar şaşırtıcıdır. Öte yandan, olduğu haliyle Ekber'in başarısı sadece yarımsız, kişisel çabasının ürünü değildi. Zamanın koşulları olgunlaşmadıkça ve ortam elverişli değilse, kimse büyük başarılar kazanamaz. Büyük bir adam çoğunlukla koşulları zorlar ve kendi ortamını yaratır. Fakat büyük adamın kendisi dönemin koşullarının ve hâkim atmosferin ürünüdür. Ekber de Hindistan'da o dönemin koşullarının ürünüydü.

Önceki mektuplardan birinde Hindistan'daki sessiz güçlerin, ülkeye birlikte örtülen iki dinin sentezi için çalıştıklarını anlattım. Yeni mimari tarzlarından ve Hintli yeni dillerin özellikle Urdu ve Hindustani'nin doğuşundan söz

ettim. Ramananda, Kabir ve Guru Nanak gibi, ortak özelliklerinin altını çizerek, ritüellerine ve törenlerine hücum ederek İslam ve Hinduizm'i yakınlaştırmaya çalışan reformculardan ve dini liderlerden söz ettim. Bu sentez ruhu açıktaydı ve duyarlı, kavrayışlı aklı ile Ekber bunu büyük ölçüde özümsemiş olmalıdır. Gerçekten de bunun baş temsilcisi oldu.

Bir devlet adamı olarak kendi gücünün ve milletin gücünün, bu sentezde gizli olduğu sonucuna ulaşmış olmalıdır. Kahraman bir savaşçı ve yetenekli bir komutandı. Ashoka'dan farklı olarak, savaşa asla karşı değildi. Fakat sevgi kazanımlarını kılıç kazanımlarına tercih etti, bunların daha kalıcı olduğunu biliyordu. Bu yüzden Hindu soylularının ve Hindu kitlelerinin iyi niyetini kazanmayı önüne hedef olarak koydu. Müslüman olmayanlar üzerindeki cizye vergisini ve Hindu hac vergisini kaldırdı. Soylu bir Rajput ailenin kızıyla evlendi. Sonradan oğlunu da bir Rajput kıızıyla evlendirdi. Ve karma evlilikleri teşvik etti. Rajput soylularını ülkenin en yüksek mevkilerine getirdi. En cesur komutanlarından birçoğu ve en yetkin bürokratlarının, valilerin çoğu Hindu'ydu. Hatta Raja Man Singh bir süreliğine Kabil'e vali olarak yollanmıştı. Gerçekten de Rajput'ları ve Hindu kitleleri yatıştırma politikasını o kadar ileri noktalara götürdü ki, zaman zaman Müslüman uyruklara haksızlık etti. Buna karşılık Hinduların dostluğunu kazanmayı başardı. Rajputlar, biri dışında, ona hizmet etmek ve onu onurlandırmak istediler. Tek istisna Rana Pratap'dır. Ekber'in egemenliğini, sözde bile olsa, kabullenmeyi reddetti. Savaşta yenilince Ekber'in yanında bir bey olarak yaşamaktansa, ormanda kaçak yaşamayı tercih etti. Bu gururlu Rajput, boyun eğmeyi kabul etmedi, Delhi'nin imparatoruna karşı savaştı. Ömrünün sonuna doğru bazı başarılar da kazandı. Bu heybetli Rajput'un anıları Rajputana'da gizlidir, adı etrafında pek çok söylence yaratıldı.

Rajputlar'ın üzerinde hâkimiyet kuran Ekber'in halk arasında saygınlığı çok arttı. Parsilere, hatta sarayına kadar gelen Cizvit misyonerlere cömert davrandı. Fakat bu müsamahası ve Müslüman âdetlerine karşı bir ölçüde ters davranışları, onu Müslüman kitleler arasında itici kıldı, ona karşı birçok isyan patlak verdi. Onu Ashoka ile kıyasladım ama bunun seni yanlış yönlendirmesine izin verme. Birçok bakımdan onun gibi değildi. Çok hırslıydı ve döneminin son günlerinde, imparatorluğunu büyütmeyi hedefleyen bir fatih oldu çıktı. Cizvitler bize şunu söylüyor: "Sağlam muhakemesi vardı, temkinliydi, nazikti, cömertti. Bu niteliklerini, büyük imparatorlukları kotaran ve taşıyan kişilerin cesareti ile birleştirdi. İlgiliydi, birçok şey öğrenmek istiyordu... Sadece askeri ve siyasal konulara değil, mekanik zanaatlara da ilgi duyuyordu. Coşkusu çok seyrek olarak yitirirdi. Böyle durumlarda şiddetli bir öfkeye kapıldı. Ama öfkesi uzun süreli olmazdı."

Şunu hatırlatayım: Bu betimlemeler kur yapmaya çalışan birine değil, başka topraklardan gelen ve Ekber'i gözlemek için birçok fırsata sahip olan bir yabancıya aittir. Ekber fizik olarak çok güçlü ve canlıydı; en çok hoşuna giden şey yabani hayvan avına çıkmaktı. Bir asker olarak cüretkârlık derecesinde cesurdu. Şaşırtıcı enerjisi hakkında Agra'dan Ahmedabad'a dokuz günde yaptığı yolculuk bir fikir verebilir. Gujrat'ta bir ayaklanma patlak vermişti, Ekber küçük bir ordunun başında hızla 450 millik Rajputana Çölü'nü geçti. Olağanüstü bir başarıydı bu. O zamanlarda ne demiryolu ne de motorlu araçların olmadığını hatırlatmalıyım. Ancak büyük adamlar, bütün bu niteliklerinin üzerinde bir şeylere sahiptir. İnsanları çeken bir şeylere sahip oldukları söylenir. Bu kişisel çekicilikten Ekber çok nasibini almıştı. Keskin bakışları Cizvit papazının çok güzel ifadesiyle "yakamozla parıldayan deniz gibiydi". Bu kişinin bizi hâlâ büyülemesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Ekber, bir fatih olarak, Kuzey Hindistan'ın tamamında hatta Güney Hindistan'da zafer kazandı. Gujrat'ı, Bengal'i, Orissa'yı, Keşmir'i ve Sind'i imparatorluğuna kattı. Orta Hindistan'da zaferler kazandı ve Güney Hindistan'ı vergiye bağladı. Orta Eyalet hâkimi Rani Durgavati'yi yenilgiye uğratması, kendisine fazladan itibar sağlamadı. Yiğit Rani iyi bir yöneticiydi, kimseye zararı yoktu. Ancak, imparatorluk tutku ve arzusu bu tür engellere takılmaz. Ordusu Güney Hindistan'da bir başka kadın yöneticiyle, Ahmedabad naibi ünlü Chand Bibi ile çatıştı. Kadının cesareti, becerileri ve karşı koyuşu Moğol ordusunu bile etkilemiş olacak ki ona uygun bir barış için güvence verdiler. Ne var ki, yönetici kendi ordusundan hoşnutsuz bir asker tarafından öldürüldü. Ekber'in ordusu Chittor'u da kuşattı. Bu Rana Pratap'tan önceydi. Chittor Jaimal tarafından canla başla savunuluyordu. Ölümünde bir kez daha o korkunç jauhar töreni yaşandı, Chittor düştü.

Ekber, kendisine sadakatle bağlı birçok etkin yardımcıyı çevresinde toplamayı becermişti. Bunların başında iki kardeş olan Faizi ve Ebul Fazl ile hakkında sayısız öykü anlatılan Birbal gelir. Todar Mal maliye bakanıydı. Bütün gelir sistemini değiştiren oydu. İlginî çekebilir, o dönemlerde zamandari, zamandar ya da diğer bir adıyla taluqdar sistemi de yoktu. Devlet bireysel üreticilerle, ryotlarla, anlaştı. Bu günümüzdeki ryot wari sistemidir. Günümüzdeki zamindarlar İngilizlerin icadıdır. Jaipur'lu Raja Man Singh Ekber'in en iyi komutanlarındandı. Ekber'in sarayının bir başka ünlü kişisi ünlü şarkıcı Tansen'di. Tansen Hindistan'daki bütün şarkıcıların kutsal lideri oldu.

Ekber'in başkenti başlarda Akra'ydı, orada bir kale inşa ettirdi. Ardından, Agra'ya yaklaşık 80 km uzaklıkta "Fatehpur-Sikri" adlı yeni bir kent inşa ettirdi. Burayı, ulu bir kişi, Şeyh Salim Chishti orada yaşadığı için seçti. Oraya, 15 yıldan fazla imparatorluğa başkentlik yapan, o yılların bir İngiliz gezgininin ifadesiyle

"Londra'dan çok daha büyük", göz kamaştırıcı bir kent inşa ettirdi. Ardından Lahor'u başkenti yaptı. Ekber'in arkadaşı ve nazırı Ebul-Fazl "Majesteleri görkemli binalar tasarlar ve bu beyinsel ve yüreksel çalışmayı taş ve alçı ile giydirir" demişti. Fatehpur-Sikri güzel camisi ile ve büyük Buland Darwaza'sı ile ve birçok zarif yapısı ile hâlâ ayakta. Terkedilmiş bir kenttir burası, içinde yaşam belirtisi yoktur. Fakat ölü bir imparatorluğun hayaleti, kentin sokakları ve geniş sarayları boyunca hâlâ ortalıkta gibidir.

Allahabad kenti de Ekber tarafından kurulmuştu ama doğrusu yeri çok eskidir. Prayaga *Ramayana* günlerinden beri burada serpildi. Allahabad Kalesi de Ekber tarafından yaptırıldı. Fetihlerden ve imparatorluğun güvence altına alınmasından oluşan güç bir yaşamdı bu. Fakat bu açıdan, insan Ekber'in dikkat çekici bir başka özelliğini görebilir. Sınırsız bir meraka sahipti ve gerçeği arıyordu. Herhangi bir konuya ışık tutuyor, sorguluyordu. Farklı dinlerden insanlar İbadethane'de onun çevresinde toplandılar; her biri monarkı kendi dininde çevirmeye çalışıyordu. Bu kişiler çoğunlukla kendi aralarında tartıştılar; savundukları argümanları dikkatle dinleyen Ekber her birine sorular soruyordu. Gerçeğin herhangi bir dinin ya da tarikatın tekelinde olmadığına gerçekten inanmış gibiydi; kesin olarak benimsediği ilkenin dine evrensel hoşgörüyle yaklaşmak olduğunu ilan etti. Yönetiminin kaydını tutan, toplanmalarının birçoğuna katılan tarihçi Badauni'nin, Ekber hakkında verdiği ilginç dökümü alıntılatacağım. Badauni katı bir Müslüman'dı, Ekber'in bazı faaliyetlerini hiç onaylamıyordu.

"Majesteleri (diyor) herkesin ve özellikle Müslüman olmayanların düşüncesini alır, benimsediklerini alır, tutumuma ters düşenlerini ve isteklerine karşı çıkanları reddederdi. Çocukluğundan erişkinliğine ve yaşlılığına kadar her dönemde zat-ı şahaneleri her türlü yoldan geçti, her türlü dinsel ibareti ve mezhepsel inancı tattı. İnsanların kitaplarda bulacağı her şeyi kendine özü bir yetenekle ve her türlü ilkeye (İslami) ters düşen bir sorgulama ile topladı. Ve bunun sonucunda zat-ı şahanelerinin yüreğinde, duyarlı insanlara her dinde rastlanacağı, az yiyip çok düşünen insanların her milletin içinden çıkacağı kanısı oluştu. Eğer bazı doğru bilgilere her yerde bulunabilir ise, gerçek neden tek bir dinin içine hapsedilsin?"

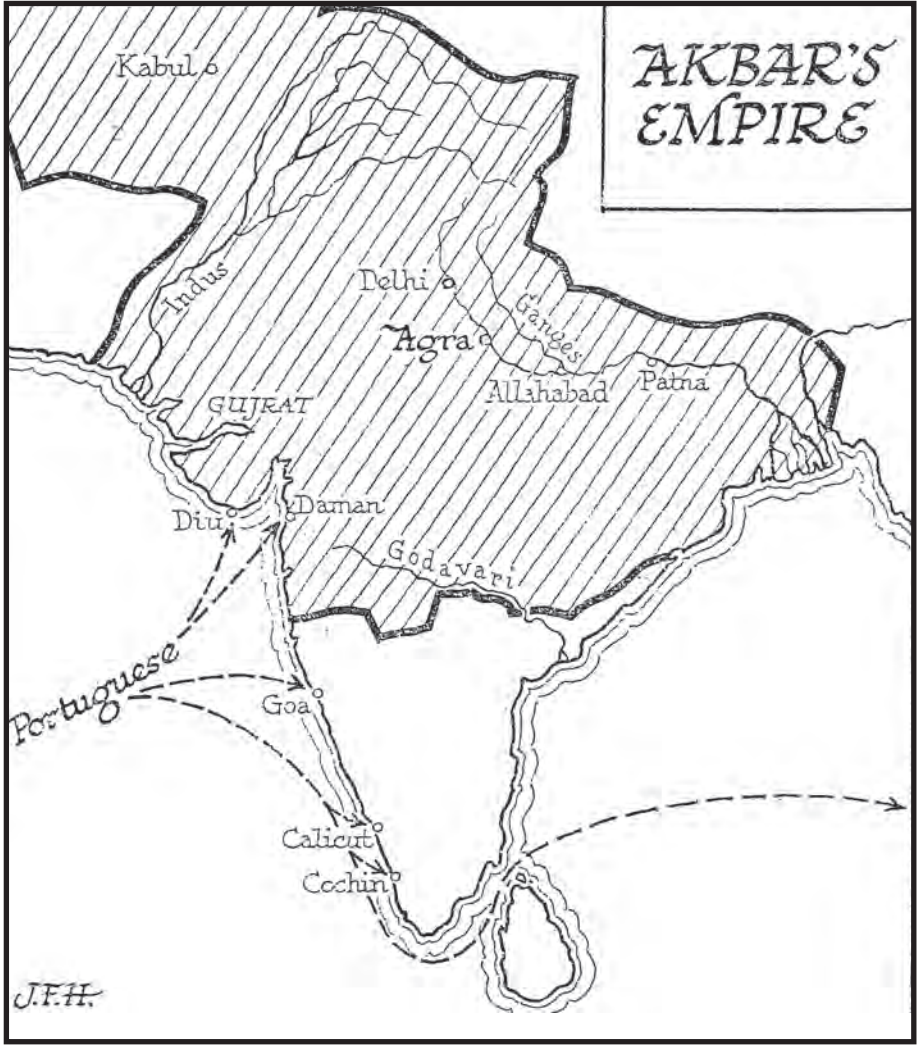
Anımsayacaksın, bu dönemde Avrupa'da din alanında büyük bir hoşgörü-süzlük hüküm sürüyordu. Engizisyon İspanya'da, Hollanda'da ve başka yerlerde yükseliyordu. Katolikler de Calvinistler de öteki için hoşgörüyü bir günah olarak kabul ediyorlardı. Ekber'in, bütün dinlerden âlimlerle yıllar süren dinsel konuşmalarının ve tartışmalarının ardından, âlimler yorgun düştüklerini anladılar ve onu kendi inançlarına çevirmeden vazgeçtiler. Her inanç gerçeğin bir parçasını yakalamışken, tek birine nasıl sabitlenebilirdi? Ekber'in sorusu

çok anlamlıydı ama Cizvitleri rahatsız etti. Kendi kitaplarına şunları yazdılar: "Böylece kralda, ateistlerin düştüğü hatayı görüyoruz."

Ekber'in neyi amaçladığı çok açık değildir. Soruna, üstten salt bir siyasal sorun olarak mı bakıyordu? Ortak bir milliyete doğru evrilme arzusunda, farklı dinleri bir mecrada akmaya mı zorluyordu? Ya da amaçladıklarında ve arayışında dindar mıydı? Bilmiyorum. Ama ben, onun dinsel bir reformcudan çok bir devlet adamı olduğunu düşünmeye eğilimliyim. Amacı ne olursa olsun, yeni bir dini, Din-i İlahi'yi, kendisinin başını çektiği dini ilan etti. Başka alanlarda olduğu gibi dinde de, otoritesine kimse yan bakamıyordu; bir sürü de saçma tapınma, el etek öpme vb. şeyler vardı. Bütün yaptığı, Müslümanları kızdırmak oldu.

Ekber, özü itibariyle tek elden yönetimciydi. Buna karşılık, liberal düşüncelere karşı tavrının ne olacağı konusunda spekülasyon yapmak ilginç olabilir. Eğer vicdan özgürlüğü olacaksa, neden halka daha fazla siyasal özgürlük tanınmasın? Bilim de ona çok çekici geliyordu. Ne yazık ki, o sıralarda Avrupa'daki bazı insanların kafasını karıştırmaya başlayan düşünceler, Hindistan'da güncel değildi. Matbaanın kullanıldığına dair bir işaret de yoktu, eğitim ise çok sınırlıydı. Şimdi sıkı durun. Ekber'in okuması yazmasının olmadığını öğrenince şaşıracaksınız! Buna rağmen üst düzeyde eğitimliydi, kendisine kitap okunmasından çok mutlu oluyordu. Emri üzerine birçok Sanskritçe kitap Farsçaya çevrildi. Hindu dullarının satı uygulamasını, savaş esirlerinin köle yapılmasını yasaklaması ilginç notlar olarak kaydedilmelidir. Ekber, yaklaşık elli yıllık hükümdarlıktan sonra 1605'te 64 yaşında öldü. Naaşı Agra yakınlarındaki Sikandra'daki güzelim mozoleye gömüldü.

Ekber'in hükümdarlığında Kuzey Hindistan'da -özellikle Benares'de- adı Birleşik Eyaletlerdeki her köyde duyuldu. Oralarda çok iyi tanındı, Ekber'den bile popüler oldu. *Ramacharitmana*'yı ya da Hint dilinde *Ramayana*'yı yazan Tulsi Das'ı kastediyorum.

Ekber'in İmparatorluğu

HİNDİSTAN'DA MOĞOL İMPARATORLUĞU'NUN GERİLEYİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

9 Eylül 1932

Ekber hakkında daha çok şey anlatmaya niyetliydim ama kendimi tutacağım. Bununla birlikte, Portekizli misyonerlerin yaptığı dökümlerden daha çok alıntı vermekten kendimi alıkoyamıyorum. Onların düşünceleri, diplomatik yazışmalardan çok daha değerlidir. Misyonerlerin Ekber Hristiyanlığa dönmediği için hayal kırıklığına uğradığını hatırlatmak gerekir. Buna rağmen şunu söylüyorlar: "Gerçekten büyük bir kraldı. Çünkü iyi bir hükümdar aynı anda hem uyruklarını yöneten hem de onların bağlılığını, saygısını, sevgisini ve çekingенliğini kazanan kişidir. O, herkes tarafından sevilen bir prensti, büyüklerin yanında kendinden emin, daha alt seviyedekilere anlayışlı ve yukarıda, aşağıda, komşu ya da yabancı Hristiyan Saracen¹ ya da Gentile² kim olursa olsun herkese adildi. Öyle ki herkes kralın kendi yanında olduğuna inanıyordu. "Bazı zamanlar" diye anlatıyor Cizvitler "devlet işlerine dalar ya da uyruklarına kulak verirdi; ama bir saniye sonra develerin tüylerini kırkarken, taşları savururken, odun keserken ya da demiri döverken görülürdü. Bunları öyle özenle yapardı ki, kendi özel merakını gideriyor duygusu yaratırdı." Güçlü ve otokrat bir hükümdar olmasına rağmen, bazı insanların yaptığı gibi, kol gücünün onuruna dokunduğunu düşünmezdi.

Şunlar da bize söylendi: "Az az yerdi, eti üç dört ayda bir ağzına götürürdü... Gece zar zor üç saatini uykuya ayırabiliyordu. Kusursuz bir belleğe sahipti.

1 Saracen: Kökü eskileri dayanmakla birlikte Haçlı seferleri sırasında yaygınlaşan, farklı anlam-lara gelen kavram. Burada Hristiyan olmayan anlamında.

2 Gentile: İsrailoğulları'ndan (Yahudi) olmayan.

Sayıları binlere ulaşmasına rağmen fillerini, atlarını, geyiklerini hatta güvercinlerini ismen biliyordu." Hayret verici bellek öyküsü çok inandırıcı görünmüyor, bunda bir abartı olabilir. Ama harikulade bir beyne sahip olduğu kuşku götürmez. "Okuma yazma bilmemesine rağmen, hükümdarlığında olup biten her şeyden haberdardı" ve "bilgi için açlığı" o derecedeydi ki, "her şeyi bir anda öğrenmeye çalışıyordu, tıpkı aç bir adamın yiyeceği bir lokmada yutmak istemesi gibi". Ekber böyle biriydi. Aslında tam bir otokrattı, halkının güvenliğini geniş ölçüde sağlamasına, köylüler üzerindeki vergi yükünü hafifletmesine rağmen, eğitimin öğretimin genel düzeyini yükseltmeyi akıl etmemişti. O dönem otokrasi dönemiymi, öteki otokratik monarklarla kıyaslandığında, bir hükümdar ve insan olarak ışı ışı parlıyordu.

Babür'den sonra üçüncü kuşaktan olmasına karşın, Ekber Hindistan'daki Moğol hanedanının gerçek kurucusudur. Tıpkı Çin'deki Kubilay Han'ın Yuan hanedanı gibi, Moğol hükümdarlar, Ekber'den sonra bir Hint hanedanına dönüştüler. Ekber'in imparatorluğunu sağlamlaştırmak için gösterdiği büyük çaba sayesinde, hanedanı ölümünden yüz yıl sonra ayakta kalabildi. Ekber'den sonra üç muktedit hükümdar vardı ama bu kişilerin olağanüstü özellikleri yoktu. Bir imparator ölünce, oğulları arasında taht için bir kargaşa yaşanıyordu. Oğullar arasında saray entrikaları, yerine tahta geçme kavgaları; oğulların babalara, kardeşlerin birbirlerine karşı isyanları, akrabaları katletme ve kör etme gibi otokrasiye ve mutlak hükümdarlığa eşlik eden şeyler görölüyordu. Eşi benzeri olmayan gösteriş, göz kamaştırıcı olaylar görölüyordu. Bu dönemde, hatırlayacaksın, Fransa'da yükselen Güneş Kral XIV. Louis Versailles'ı inşa ettirdi, kısacası şahane bir saray yaptırdı. Fakat Güneş Kral'ın görkemi, Büyük Moğol'un görkeminden önce soldu. Moğol hükümdarları, büyük olasılıkla dönemin en zengin egemenleriydi.

Öyle olmakla birlikte, imparatorluk sarayı lüks içinde yaşarken zaman zaman kendini gösteren açlık, veba ve salgın hastalıklar çok sayıda insanı alıp götürdü.

Ekber döneminin hoşgörüsü, oğlu Cihangir'in yönetiminde de sürdü. Sonraları hoşgörü azaldı, bazı Hıristiyanlarla Hindular infaz edildi. Evrengezb döneminde, Hindu tapınaklarının tahrip edilmesi, Hindular'ın infazı ve nefret edilen cizye vergisinin yeniden salınması için ısrarlı girişimler yaşandı.

Ekber'i, bir Rajput kadından doğan oğlu Cihangir izledi. Cihangir babasının geleneklerini bir ölçüde sürdürdü ama o, öyle anlaşıyor ki, hükümeti çekip çevirmekten çok sanatla ve resimle, bahçelerle ve çiçeklerle ilgiliydi. Bir güzel sanatlar galerisi vardı. Her yıl Keşmir'e gitti; öyle sanıyorum ki Srinagar yakınlarındaki ünlü Shalamar Bahçesi'ni ve Nishat Bağ'ını kuran odur. Cihangir'in eşi, daha doğrusu birçok eşinden biri, güzeller güzeli Nur Cihan, tahtın arka-

sındaki gerçek güçtü. "İtmad-ud-Daula"ı içinde barındıran güzel bina Cihangir döneminde inşa edilmişti. Agra'ya her gidişimde, gözlerimi güzellikle dinlendirmek için bu mimari şaheseri ziyaret etmeye çalışırım

Cihangir'i ülkeyi otuz yıl yönetecek olan (1628-1658) oğlu Şah Cihan izledi. Hükümdarlığı sırasında Fransa'da XIV. Louis tahttaydı, öte yandan gerilemenin tohumları da çevreye saçılmıştı. Pahalı mücevherlerle kaplı ünlü Tavuskuşu Tahtı, kral için yapılmıştı. Ardından, Agra'da Jumna tarafından güzellik düşü Tac Mahal yapıldı. Bu, bildiğin gibi, sevgili eşi Mümtaz Mahal'ın mezarıdır. Cihan Şah kendisini yüceltecek, onurlandıracak fazla bir şey yapmadı. Dinsel konularla hoşgörüsüzdü, korkunç bir kıtlık Dekhan'ı ve Gujrat'ın kırıp geçirdiğinde, halka elini uzatmak için bir şey yapmadı. Zenginliği ve gösterişi, halkının yoksulluğu, sefaleti ile kıyaslandığında daha da tiksindirici hale geliyor. Yine de, geride bıraktığı taş ve mermerden sevgi mucizelerinin hatırı için bağışlanabilir. Moğol mimarisi onun döneminde doruğa ulaştı. Taç'ın yanı sıra Agra'daki İnci Cami'yi ve Delhi'deki Cuma Mescidi'ni, Delhi'deki sarayda Divan-ı am³ ve Divan-ı khas'ı⁴ inşa ettirdi. Bunlar soylu bir yalınlık taşıyan binalardır; bazıları dev gibi olsa da, şık ve zariftir, peri masalı havasındadır. Fakat bu peri masalı güzelliklerinin gerisinde, saraylar için bedel ödeyen, çoğunun başını sokacağı çamurdan bir kulübesi bile olmayan yoksulluktan kıvranan bir halk vardı. Sınırsız bir zorbalık hüküm sürüyordu. İmparatorun, yardımcılarının ya da valilerin hoşuna gitmeyen kişilere acımasızca ceza veriliyordu. Saray'ı entrikalarla, Machiavelli'nin ilkeleri yönetiyordu. Ekber'in merhameti, hoşgörüsü ve iyi yönetimi geçmişte kalmıştı. Sorunlar büyüyordu.

Ardından, Büyük Moğol hükümdarlarının sonuncusu Evrengezb geldi. Hükümdarlığına kendi yaşlı babasını tutuklatarak başladı. 1659'dan 1707'ye kadar 48 yıl hükümdarlık yaptı. Büyükbabası Cihangir gibi sanatı ve edebiyatı, ya da babası Cihan gibi mimariyi seven biri değildi. Kendi dininden başkasına hoşgörü göstermeyen katı bir sofı, bağnazdı. Sarayın saltanatı sürüyordu ama Evrengezb'in kişisel yaşamı, münzevi denecek ölçüde yalındı. Hindu inancının takipçilerine baskı yapmaya yönelik bir siyaset geliştirdi. Ekber'in uzlaşma ve sentez politikasını bilerek, isteyerek tersine çevirdi, İmparatorluğun üzerine oturtulduğu temelleri sarstı. Cizye vergisini Hindulara yeniden koydu; onları olabildiğince devlet görevlerinden uzaklaştırdı. Ekber'den beri hanedanı destekleyen Rajput soylularına karşı saldırıya geçti, bir Rajput savaşı yarattı. Binlerce Hindu tapınağını yakıp yıktı, geçmişin birçok eski binası toz toprağa dönüştü. İmparatorluğun güneye doğru yayılmasına ve Bijapur ve Golkonda'yı

3 Divan-ı am: Delhi'de bulunan Kızıl Kale'nin içinde yer alan "huzura kabul" salonu.

4 Divan-ı khas: Delhi'de bulunan Kızıl Kale'nin içinde yer alan "özel konukların huzura kabul" salonu.

eline geçirmesine rağmen, temellerinden kötü kokuların yükseldiği imparatorluk giderek zayıflıyor, düşmanlar her yerde boy gösteriyordu. Kendisine, Hindu cizye karşıtlarının verdiği bir Hindu dilekçesi "haracın iğrenç ve gayri adil, iyi yönetimden uzak olduğunu, ülkeyi yoksullaştıracağını, dahası bunun Hindistan yasaları açısından bir ihlal olduğunu" belirtiyordu. Aynı dilekçe İmparatorluğun içinde bulunduğu koşullara dikkat çekerek şunları vurguluyordu: "Majestelerinin yönetiminde birçok kişi imparatorluğa yabancılaştı, yıkım ve çapulculuk hiçbir sınır tanımadan her yerde karşımıza çıktığına göre, toprak kayıplarının yaşanması kaçınılmazdır. Uyruklarınız ayaklar altındadır, imparatorluğunuzun her eyaleti yoksullaştı, nüfus azalıyor ve güçlükler üst üste yığılıyor."

Bu genel sefalet, Hindistan'a yarım yüz yıl sonra gelecek olan büyük değişikliğin başlangıcıydı. Bu değişikliklerin başında, Evrengzeb'in ölümünden sonra, Büyük Moğol İmparatorluğu'nun birden, tümüyle çöküşü geldi. Büyük değişikliklerin ve büyük hareketlerin arkasında hemen her zaman ekonomik nedenler yer alır. Avrupa'da ve Çin'de büyük imparatorlukların yıkılışı ve ekonomik çöküntüler, habercisi oldukları devrimlerin ardından geldi. Hindistan'da da böyle oldu. Moğol İmparatorluğu da, birçok başka imparatorluk gibi, kendi içsel güçsüzlüğü nedeniyle çöktü. Kelimenin tam anlamıyla dağıldı. Ama bu süreç Evrengzeb'in akıllarına düşürdüğü Hindular arasında gelişen bir başka ayaklanma bilinci tarafından desteklendi. Fakat bu bir tür dinci Hindu milliyetçiliğinin kökleri, Evrengzeb'den önceye kadar uzanır. Evrengzeb'in o kadar acımasız olmasının bir nedeni de kısmen bu olabilir. Marathalar, Singhler ve ötekiler bu Hindu yenilenmesinin koçbaşları oldular, sonuçta Moğol İmparatorluğu onlar tarafından yıkıldı yıkılmasına ama zengin mirastan yeteri kadar yararlanamayacaklardı. İngilizler sakin, akıllı bir biçimde ilerlediler, berikiler kendi aralarında çatışırken, onlar ganimete el koydular.

Şunu bilmek ilginç çekebilir: Moğol imparatorlarının kraliyet kampı ordu düzenini kurdukları gibiydi. Çapı 50 kilometreye uzanan, içinde yarım milyon insanın yaşadığı bir yerdi. Bu nüfus imparatora eşlik eden orduyu kapsıyordu ama içinde çok sayıda başka insanlar vardı; yüzlerce pazar bu yürüyen kentte faaliyet gösteriyordu. "Urdu" (Ordu) dili bu hareket halindeki ordularda gelişti. Moğol dönemine ait pek çok portre, güzel ve ince resimler hâlâ var olmay devam ediyor. İmparatorların portrelerinin bulunduğu düzenli bir galeri de mevcut. Bu portreler Babür'den Evrengzeb'e kadar bu insanların kişiliklerini olağanüstü bir biçimde gözler önüne seriyor Moğol imparatorları günde en az iki kez balkona çıkıp halka göründüler, dilekçeleri kabul ettiler. İngiliz Kralı V. George, tahta çıkış törenini izlemek için 1911'de Delhi'ye geldiğinde, kendisinin bu şekilde halkın önüne çıkarılmasını sağladı. İngilizler Hindistan'a hâkim olurken ken-

dilerini Moğollar'ın ardılı gördüler, şaşaada ve kaba gövde gösterilerinde onları taklit etmeye çalıştılar. Daha önce sana söylemiştim, İngiliz kralları kendilerine Moğol hükümdarlarının taşıdığı unvanı vermişlerdi: Kayser-i Hind.⁵ Günümüzde bile, Hindistan'daki İngiliz valisinin etrafındaki şatafat ve debdebeye dünyanın başka herhangi bir yerinde rastlamak herhalde mümkün değildir.

Sana geç dönem Moğolların yabancılarla ilişkilerini henüz anlatmadım. Ekber'in Sarayı'nda Portekizli misyonerler çok gözdeydi, Ekber'in Avrupalılarla temasları Portekizliler üzerinden gerçekleşiyordu. Ekber'in gözünde Portekizliler Avrupalı milletler arasında en güçlü olanıydı, denizlere onlar hükmediyorlardı. İngilizler ortaya çıkmamıştı. Ekber göz koyduğu Goa'ya saldırsa da başarılı olamadı. Moğollar denize uygun biçimde yaşamıyorlardı, bir deniz gücü karşısında güçsüz düşüyorlardı. Bu şaşırtıcı bir şeydir, çünkü Doğu Bengal'de o yıllarda çok sayıda tekne yapımı faaliyeti sürüyordu. Fakat bunların çoğu ticaret gemisiydi. Moğol imparatorluğunun yıkılışının nedenlerinden biri olarak denizdeki güçsüzlüğü gösterilmiştir. Deniz gücünün vakti gelip çatmıştı.

İngilizler'in Moğol Sarayı'nı ziyaret etmesini Portekizliler kısındılar, Cihangir Şah'ın önyargılarını artırmak için ellerinden geleni yaptılar. Ne var ki İngiltere Kralı I. James'in elçisi Sör Thomas Roe 1615'te Cihangir'in Sarayı'na ulaşmayı başardı, imparatorudan imtiyazlar koparmayı becerdi. Doğu Hindistan Şirketi'nin ticaretinin temellerini attı. Bu arada İngiliz filosu Portekiz gemilerini Hint Okyanusu'nda yenilgiye uğratmıştı.

İngiliz yıldızı ufukta yavaş yavaş yükseliyordu. Portekiz Batı'da inişe geçmişti. Hollandalılar ve İngilizler Portekizlileri giderek Doğu sularından uzaklaştırdılar; hatta hatırlayacaksın büyük Malacca Limanı bile 1641'de Hollandalıların eline düştü. 1629'da Hugli'de Şah Cihan ile Portekizliler arasında savaş çıktı. Portekizliler düzenli köle ticaretine devam ediyorlar, insanları Hristiyanlığa geçişe zorluyorlardı. Hugli yaman bir direnişin ardından Moğolların eline geçti. Portekiz'in küçük ülkesi yinelenen savaşlarda tükenmişti. Bir imparatorluk olma iddiasından vazgeçti, Goa'ya, birkaç başka yere tutundu ve hâlâ oradadır.

Bu arada İngilizler Hint kıyılarında, Madras, Surat yakınlarında fabrikalar kurmaya başladılar. Madras'ın kendisi de onlar tarafından 1639'da kuruldu. 1662'de İngiliz II. Charles, Portekizli Catherine Braganza ile evlendi, çeyiz olarak Bombay Adası'nı aldı. Bir süre sonra burasını ucuza Doğu Hindistan Şirketi'ne sattı. Bu satış Evrengzeb'in yönetiminde gerçekleşti.

Portekizlileri oralardan sürdüğü için gurur duyan ve Moğol imparatorluğunun zayıfladığını düşünen Doğu Hindistan Şirketi, 1695'te Hindistan'da sahip

5 Kayser-i Hind: Hint İmparatoru.

olduğu toprakları şiddete başvurarak genişletmeye çalıştı. Ama bu girişim hüsrarla sonuçlandı. İngiltere'den yola çıkan savaş gemileri Evrengezb'in hâkimiyetindeki hem Bengal'in doğusundaki hem de batıda Surat'taki yerlere saldırdılar. Fakat Moğollar hâlâ onları kesin bir yenilgiye uğratacak kadar güçlüydüler. Bundan bir ders çıkaran İngilizler, çok daha temkinli davrandılar. Evrengezb'in ölümünden sonra bile, Moğol gücünün dağıldığı apaçık hale gelmişken, uzun yıllar büyük işletmeler kurmak için ikircikli davrandılar. Aralarından biri, 1690'da Kalküta kentini kurdu. Böylece, İngilizler tarafından kurulan üç büyük kent, Madras, Bombay ve Kalküta, başlarda yine onların girişimleri ile büyüdü. Fransa da Hindistan'da boy gösterdi. Kurulan bir Fransız ticaret şirketi 1668'de Surat'ta ve öteki yerlerde bir fabrika kurdu. Birkaç yıl sonra, satın aldıkları Pondicherry kenti, Doğu kıyısında en önemli ticaret limanı haline geldi.

Evrengezb 1707'de yaklaşık 90 yaşında öldü. Geride bıraktığı göz kamaştırıcı ödülü, yani Hindistan'ı, sahiplenmek üzere bekleyenler için koşullar oluşmuştu: Yetersiz ardılları, büyük valilerden bazıları oradaydı, kuzey-batı sınırının ardından aç gözlerle bakanlar da vardı; Marathalar ve Sihler, denizden gelen iki yabancı millet vardı: İngilizler ve Fransızlar. Peki, Hindistan'ın yoksul halkının başına gelenleri artık sen düşün.

SİHLER VE MARATHALAR

12 Eylül 1932

Evrengezb'in ölümünü izleyen 100 yıl boyunca Hindistan garip bir yamalı bohçayı, sürekli değişen ama güzel görüntüler vermeyen bir prizmayı akla getiriyordu. Bu tür dönemler maceracılar için çok idealdir. Hindistan'ın her yerinde maceracılar ortaya çıktı. Aralarında bu topraklardan çıkanlar, kuzeybatı sınırından girenler, İngilizler-Fransızlar gibi denizlerden gelenler vardı. Herkes kendi oyununu oynadı, ötekilerin canını cehenneme yollamak için elinden geleni yapmaya hazırды. Kimi zaman, üçüncüyü alt etmek üzere ikisi el ele verdi, ardından birbiriyle çatıştı. Ama bütün bu ayaklanmalar ve kargaşa, geri dönüşler, çalkantılar alttan alta gelişen bir devrimin işaretleriydi. Eski ekonomik düzen çatırdıyordu. Günlerini dolduran feodalizm çöküyordu, ülkenin yeni ekonomik koşullarına ayak uyduramıyordu. Avrupa'da bir tüccar sınıfının doğuşunu gördük. Ne var ki bu sınıf mutlak monarklar tarafından denetleniyordu. Sadece İngiltere'de ve bir ölçüde Hollanda'da monarklar boyun eğmişti.

Evrengezb tahta çıktığında İngiltere, kralın infazının ardından gelen kısa ömürlü Cumhuriyet yönetimi altındaydı. İngilizlerin Parlamente'ya benzeyen yarı halkçı bir konseye sahip olmaları, bu mücadeleye çok yardımcı olmuştu. Konsey önce feodal lordlara ardından krala karşı durabildi. 18. yüzyılda İngiltere'deki koşullar, bir ölçüde, Almanya'nın 30 Yıl Savaşları dönemi ile kıyaslanabilir. Ama kıyaslamayı çok ileri götürmemeye dikkat edelim. Her iki ülkede bir ekonomik çöküntü yaşıyordu; eski feodal sınıf yerinden olmuştu. Feodalizm, Hindistan'da çöküntü içine girmişti girmesine ama bir anda yok olmadı, uzun süre varlığını korudu. Pratikte yok olduğu yıllarda bile, dış görünümünü korudu. Günümüzde bile feodalizmin birçok kalıntısına rastlanıyor.

Moğol İmparatorluğu bu ekonomik değişiklikler nedeniyle parçalandı, ama ortalıkta bu fırsatı değerlendirerek iktidara el koymaya hazır bir orta sınıf yoktu. İngiltere'de olduğu gibi, bu sınıfları temsil eden örgütler ya da konseyler de yoktu. Çok sayıda despotik kural halkı genel olarak uysal kılmıştı. Özgürlük gibi eski fikirler unutulmuştu. Feodalizmin çöküşüyle iktidarı devralmaya hazır bir orta sınıfın yükselişi arasında bir boşluğun ortaya çıkışına bir işaret koyalım. Böylesi bir boşluk, kargaşa ve altüst oluş demektir. Hindistan'da da böyle oldu. Küçük krallar ve beyler ülkeye hâkim olmak için çatıştılar ama onlar çöken düzenin temsilcileriydiler, sağlam bir temele sahip değillerdi. Yeni bir sınıf ile karşı karşıya kaldılar. Kendi ülkesinde bir süre önce zafere ulaşmış olan İngiliz burjuvazisinin temsilcileri İngiliz orta sınıfı feodallere göre daha yüksek bir toplumsal düzeni temsil ediyordu. Dünyada gelişen koşullarla iç içeydi, daha iyi örgütlüydü, daha etkindi. Daha gelişkin aletler ve silahlara sahipti, bu yüzden daha etkili bir savaşı çıkarabilirdi. Ve denizlere de hâkimdi. Hindistan'ın feodal prensleri bu yeni güçle yarış edebilecek durumda değildiler; teker teker onun önünde eğildiler.

Şimdi biraz geriye dönelim. Evrengzeb'in son günlerinde patlak veren ayaklanmalardan ve Hindu milliyetçiliğinin canlanmasından söz etmiştim. Moğol İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde yarı dinsel halk hareketlenmelerine rastlıyoruz. Bunlar bir süre barışçı hareketlerdi, siyasetle ilişkileri yoktu. Ortaya çıkan şarkılar ve marşlar kitle bilincini yükseltti. Dinsel tarikatlar kuruldu. Yönetici kesimle -Moğol İmparatorluğu- sürtüşmeler çıkınca tarikatlar üzerinde baskılar başladı. Bu baskılar barışçı tarikatları askeri bir dayanışmaya itti. Sihler ve birçok başka tarikat işte böyle doğdu, gelişti. Marathalar'ın geçmişi daha karışıktır ama onlar da Moğollara karşı silaha sarılan dinsel ve milliyetçi karışımın bir eseridir. Moğol imparatorluğu İngilizler tarafından değil, dinsel milliyetçi karakterli hareketler tarafından ve özellikle Marathalar tarafından devrildi. Bu hareketler, çoğunlukla, Evrengzeb'in hoşgörüsüzlük politikalarının içinde güç kazanmışlardı. Tabii etki tepki de söz konusudur. Evrengzeb, yönetime karış çıkan dinsel bilince karşı giderek daha acımasız olmuştu.

1669'larda Mathura'nın Jat köylüleri ayaklandılar. Bastırıldılar ama Evrengzeb'in ölümüne kadar yeniden, defalarca isyan ettiler. Unutmayalım ki, Mathura başkent Agra'nın yakınındaydı. Bir başka ayaklanma bir Hindu tarikatı olan Satnamiler arasında patlak verdi. Bunlar da yoksul insanlardı, ayaklanmaları da soyluların, valilerin ayaklanmalarından çok farklıydı. Dönemin bir Moğol soylusu onları "kuyumculardan, marangozlardan, tabakçılardan, çöpçülerden ve öteki şerefsiz varlıklardan oluşan bir avuç kanlı isyancı" olarak tanımlıyor. Ona göre bu "şerefsiz insanların" kendisinden yükseklerdeki kişilere isyan etmeleri skandal gibi bir şeydi.

Şimdi Sihlere geliyoruz; onların geçmişini daha geriden alalım. Guru Nanak'tan söz etmiştim. Babür'ün Hindistan'a gelişinden kısa bir süre sonra öldü. O, İslam ile Hinduizm arasında ortak bir zemin bulmaya çalışanlardan biriydi. Ardından gelen üç başka guru da, tıpkı onun gibi, çok barışçı kişilerdi, siyasetle ilgilenmiyorlardı. Ekber Amritsar'daki gölü ve Altın Tapınağı dördüncü guruya verdi. O zamandan beri Amritsar Sihlerin başkenti oldu. Ardından beşinci guru, Arjun Singh geldi. Sihlerin özdeyişler ve söylencelerden oluşan kutsal kitabını yani Oranth'ı meydana getirdi. Bir siyasal saldırı nedeniyle Cihangir Argun Singh'e ölümüne işkence etti. Bu Sihlerin hareketinin dönüm noktası oldu. Gurularının gördüğü kötü, haksız muamele içlerine öfke doldurdu, dikkatlerini silaha yöneltti. Altıncı Guru Hargovind'den itibaren askeri bir örgütlenme içine girdiler ve yönetici kesimle sık sık çatıştılar. Dokuzuncu guru, Evrengezb döneminde yaşayan Tegh Bahadır'du. Evrengezb'in İslam'a sarılmasını emrettiği Bahadır, talebi reddedince infaz edildi. Onuncu ve sonuncu guru, Sihleri güçlü bir askeri topluluk haline getiren Govind Singh'di. Evrengezb'den bir yıl sonra öldü. O zaman beri bir guru ortaya çıkmadı. Guruların güçlerinin bundan böyle bütün Sih topluluğuna, Kalsa'ya ya da verilen adla "seçilmiş"e dayandığı söylenir. Evrengezb'in ölümünden kısa bir süre sonra, bir Sih ayaklanması patlak verdi. Ayaklanma, bastırılmasına bastırıldı ama Sihler güç kazanmaya ve durumlarını Pencap'da sağlamlaştırmaya devam ettiler. Sonraları, yüzyılın sonunda, bir Sih devleti Ranjit Singh'in yönetiminde Pencap'da ortaya çıkacaktır. Bütün ayaklanmalar sorunlar yaratır yaratmasına ama Moğol İmparatorluğuna karşı gerçek tehlike güneybatıdaki yükselen güç olan Marathalar'dan kaynaklandı. Şah Cihan'ın yönetiminde bile önce Ahmednagar ardından Bijapur eyaletinde Shahji Bhonsla, bir Maratha şefi, sorunlar yarattı. 1627'de doğan oğlu Marathalar'ın gururu oldu, imparatorlukta terör estirdi. Daha on dokuz yaşındayken Poona yakınlarında ilk kaleyi ele geçirdi. O heybetli bir yüzbaşı, ideal bir gerilla lideri ve maceracıydı, yürekli ve çetin dağlılardan kendisine sadık bir çete yarattı. Adamlarının yardımı ile birçok kaleyi ele geçirdi ve Evrengezb'in komutanlarına zor günler yaşattı. 1665'te bir İngiliz fabrikasının bulunduğu Surat'ta ortaya çıktı, kenti yağmaladı. Evrengezb'in Agra'daki Sarayı'nı ziyaret etmeye davet edildi ama bağımsız bir prens muamelesi görmediği için kendisini aşağılanmış ve hakarete uğramış hissetti. Hapse atıldı ama kaçtı. Evrengezb, ona bir Raja unvanı vererek, gönlünü almaya çalıştı. Fakat kısa süre sonra Shivaji bir kez daha savaş yollarına düştü, güneydeki görevliler o kadar korkmuşlardı ki korunmak için ona para ödediler. Böylece, Moğol gücü zayıflarken, Maratha gücü arttı. Shivaji 1674'te Raigarh'da büyük bir törenle başına tacı geçirdi. Zaferleri öldüğü 1680 yılına kadar devam etti.

Maratha ülkesinin tam ortasındaki Poona'yı bilirsin, Shivaji'nin orada ne kadar sevildiğini biliyor olmalısın. O yukarda sözünü ettiğim dinsel milliyetçi türden bir canlanmayı temsil ediyordu. Ekonomik çöküntü, halkın genel sefaleti ve iki büyük Marathi ozan, Ramdas ve Tukaram şiirleriyle ve marşlarıyla zemini hazırladılar. Maratha halkı, bu şekilde bilinçlendi ve birliğe ulaştı ve onları zafere taşıyacak olan komutan tam da o sırada çıkageldi.

Shivaji'nin oğlu Sambhaji Moğollar tarafından işkence edilmiş ve öldürülmüştü, ama Marathalar bir takım gerilemelerden sonra büyüyüp güçlenmeye devam etti. Evrengezb'in ölümünden sonra, büyük imparatorluğu buharlaşmaya başladı. Birçok vali merkezden bağımsızlığını ilan etti. Bengal koptu. Oudh ve Rohilkhand da aynı şekilde çöktü. Güneyde Vezir Asaf Şah, bir krallık kurdu: Modern Haydarabad. Nizam, Asaf Şah'ın ardıllarındandır. Evrengezb'in ölümünden yaklaşık on yedi yıl sonra imparatorluk neredeyse tümüyle yok olmuştu. Delhi'de ya da Agra'da bazı imparatorlar kâğıt üzerinde görünüyordu ama bunların da bir imparatorluğu yoktu.

İmparatorluk zayıfladıkça, Marathalar güçlendi. Peshwa adı verilen başbakanları gerçek gücü elinde tutuyor, Raja'yı gölgede bırakıyordu. Peshwa kurumu, tıpkı Japonya'daki shogunluk gibi, babadan oğula geçer hale geldi, Rajalar arka plana itildi. Gücünü yitiren Delhi'deki imparator, Marathalar'ın Dekhan'ın genelinde chauth¹ vergisi toplama hakkını tanıdı. Bununla yetinmeyen Marathalar Gujrat'ı, Malwa'yı, merkez Hindistan'ı fethettiler. Birlikleri 1737'de Delhi kapılarına dayandı. Marathalar Hindistan'ın kaderine el koyacak hale gelmişlerdi. Fakat birdenbire, 1739'da kuzeybatıdan beklenmedik biçimde çıkagelen işgal hareketi güç dengesini altüst etti ve Kuzey Hindistan'ın görünümünü değiştirdi.

1 Chauth: Sanstkritle dörtte biri anlamına gelen kelime. 18. yüzyılda Maratha İmparatorları'nın halka uyguladıkları, üretilen malın yüzde 25'inin alındığı vergi.

İNGİLİZLER HİNDİSTAN'DA RAKİPLERİNE KARŞI ZAFER KAZANIYOR!

13 Eylül 1932

Delhi imparatorluğunun kötü durumda olduğunu gördük. Aslına bakılırsa onu Delhi'de ve Kuzey Hindistan'da daha da kötü günler bekliyordu. Önceden yazmıştım, alt üst olma günleriydi bunlar. Maceracı bir prens bir anda kuzeybatıdan girebilir, kesip biçtikten, yağmaladıktan sonra el koyduğu dev bir hazine ile çekip gidebilirdi. İran'ın hükümdarı Nadir Şah böyle yaptı. Şah Cihan'ın kendisi için yaptırdığı ünlü "Tavuskuşu Tahtı" alıp götürdü. 1739'da gerçekleşen ziyaret sırasında Kuzey Hindistan soyuldu soğana çevrildi. Nadir Şah hâkimiyetini İndus'a kadar yaydı. Böylece Afganistan Hindistan'dan koptu. Mahabharata ve Gandhara günlerinden beri Afganistan Hindistan'la iç içe geçmişti. Şimdilerde bu ilişki koptu.

Delhi, on yedi yıl içinde bir başka fatih ve yağmacı ile karşılaştı. Bu kişi, Afganistan'da Nadir Şah'ın ardılı Ahmet Şah Durrani idi. Öte yandan, bu işgallere rağmen Maratha Gücü yayılmaya devam etti ve 1758'de Pencap onların ayaklarının altındaydı. Bu topraklarda bir hükümet örgütlemeye çalışmadılar. Ünlü chauth vergilerini saldıktan sonra yönetimi yerel halka bıraktılar. Yani Delhi İmparatorluğu pratikte devam ediyordu. Ama ardından büyük müdahale geldi. Durrani kuzeybatıdan aşağıya indi ve başkalarıyla el ele 1761'de ünlü Panipat Meydan Savaşı'nda Marathalar'ın yuvasına büyük bir darbe indirdi. Durrani kuzey Hindistan'a hâkim olmuştu, ona dur diyecek kimse yoktu. Ancak tam da zafer kazandığı sırada, kendi halkının isyanı ile karşılaşınca ülkesine geri döndü.

Marathalar'ın hâkimiyet günlerinin bir süre için sonlandığı, beklentilerinin sonuna gelindiği sanıldı. Peşinden koştukları büyük ödülü yitirmişlerdi. Ama

yeniden toparlandılar, Hindistan'ın en büyük iç gücü oldular. Bununla birlikte, devreye giren daha kudretli güçler, ülkenin kaderini yeni kuşaklara teslim ettiler. Bu sırada Peshwa'ya tabi olduğu varsayılan birçok Maratha şefi ortaya çıktı.

Şimdi, yukarda gönderme yaptığım öteki olaylara bir bakalım. Bu dönemde Güney Hindistan'a hâkim olan gerçek, İngilizlerle Fransızlar arasındaki mücadele idi. Fransa ve İngiltere 18. yüzyıl boyunca Avrupa'da, uzantıları ise Hindistan'da birbirleriyle sık sık savaştılar. Kimi zaman bu ikili, ülkeleri barış içinde yaşarken bile Hindistan'da savaştı. Her iki tarafta da servet ve güç kazanma aşkı ile yanan, cüretli, vicdansız maceracılar vardı, doğal olarak da ikisi arasında yoğun bir rekabet yaşanıyordu. Fransa tarafında o günlerin en önde gelen ismi Dupleix, İngiltere tarafında ise Clive idi. Dupleix eğitilmiş birliklerini geride tutarak iki eyalet arasındaki yerel çatışmalarda yer alarak güç kazanmak şeklindeki kârlı oyunu başlattı. Fransız etkisi arttı. İngilizler de Dupleix'in yöntemini hemen benimseyerek geliştirdiler. Her iki taraf da leş kargaları gibi burunlarını sokacak sorun aradılar. Sorundan çok ne vardı! Güneyde babadan oğula geçişte bir sorun çıktığında, İngilizler hak iddia eden taraflardan birini, Fransızlar ötekini tutuyordu. On beş yıl süren bir savaşın ardından İngiltere Fransa'yı yendi (1746-1761). İngiliz maceracılar anavatanın tam desteğini arkalarına almışlardı. Dupleix ve arkadaşları bu tür bir desteği Fransa'dan sağlamadılar. Aslında bu şaşırtıcı değildi, Hindistan'daki İngiltere'nin arkasında İngiliz tüccarları ve Doğu Hindistan Şirketi'nin paydaşları yer alıyordu; onlar Parlamento'yu ve hükümeti etkileyebiliyorlardı. Fransa'nın arkasında felakete koşan XV. Louis vardı (Büyük monark XV. Louis'in torunu ve takipçisi). Hem Fransa hem de İngiltere yerli halktan "sipahi" adı verilen birlikleri eğitmişlerdi; yerellerden daha iyi donatılmış ve daha disiplinli bu birliklere talep çok artmıştı.

Sonuçta İngilizler Fransızları Hindistan'da yenilgiye uğratarak Fransız şehirleri Pondicherry ve Chandarnagore'yi yerle bir ettiler. O kadarki her iki şehirde de tek bir çatının ayakta kalmadığı söyleniyordu. Fransızlar, daha sonraları Pondicherry'yi ve Chandarnagore'u geri aldılarsa ve hâlâ ellerinde tutuyorlarsa da, Hindistan sahnesinden uzaklaştırıldılar.

Hindistan, o yıllarda İngiltere ile Fransa arasındaki tek savaş alanı değildi. Avrupa'nın yanı sıra Kanada'da çatışıyorlardı birbirleriyle. Kanada'da da İngiltere kazandı. Bununla birlikte kısa bir süre sonra İngilizler Amerika'daki kolonilerini yitirdiler, Fransızlar da bu kolonilere yardım ederek intikamlarını aldılar.

Fransızlardan kurtulduktan sonra kimler İngiltere'nin önüne çıktılar? Doğal olarak Batı ve Orta Hindistan'da hatta bir ölçüde Kuzeyde Marathalar bulunuyordu. Haydarabad'da Nizam vardı ama fazla öne çıkmıyordu. Ve güneyde yeni ve güçlü bir hasım vardı: Haydar Ali. Vijayanagar İmparatorluğu'nun kalıntı-

larından yola çıkarak kendisini bey yapmıştı; burası günümüzdeki Mysore eyaletine denk düşüyor. Kuzeyde Bengal, tümüyle yetersiz birinin, Siraj ud Daula'nın denetimindeydi. Delhi İmparatorluğu sadece düşlerde yaşıyordu. Bununla beraber, gariptir, İngilizler Delhi İmparatorluğu'na tabiyet ifadesi olarak mütevazı hediyeler göndermeye devam ettiler. Hatırlayacaksınız, İngilizler Evrengezb döneminde Bengal'de saldırı macerasında bulunmuşlar ama ağır bir yenilgiye uğramışlardı. Yenilgi onları o kadar ürktümüştü ki, yeni bir girişimde bulunmadan önce çok bocaladılar. Oysa kuzeyde koşullar, kararlı tek bir kişi için bile açık bir davet niteliğinde idi.

Ülkesindeki insanların bir imparatorluk inşacısı olarak hayranlık duydukları Clive, işte böyle kararlı bir kişiydi. Şahsı ve icraatlarıyla imparatorlukların nasıl inşa edildiklerini açıkça ortaya koyuyordu. Gözü kara, maceracı ve hırslıydı, kararlılığı sayesinde yalan dolanın ve sahteciliğin önünde geri adım atmıyordu. İngilizlerin yaptıkları pek çok şeyden rahatsızlık duyan Bengal'in hakimi Siraj başkent Murshidabad'dan çıkageldi ve Kalküta'yı ele geçirdi. "Kara Delik" adını alan trajedinin o zaman meydana geldiği söylenir. Söylentiye göre Siraj'ın adamları birçok İngiliz'i gece boyunca küçük, boğucu bir odaya tıktılar; birçoğu boğularak öldü. Kuşkusuz böyle bir şey barbarcadır, korkunçtur. Ancak öykü, çok güvenilir sayılmayan bir kişinin anlatısına dayanıyor. O yüzden birçok kişi öykünün gerçek olmadığını, en azından büyük ölçüde abartılı anlatıldığını düşünüyor.

Clive, Kalküta'yı alarak intikamını aldı. Fakat imparatorluğu inşa eden bu kişi, Nawab'ın bakanı Mir Cafer'i kendi usulleriyle hainlik yapmaya zorladı. Clive ortamı sahtecilikle ve ihanetle hazırladıktan sonra, Nawab'ı 1757'de Plassey'de yendi. Aslında küçük bir savaştı bu ve daha savaş başlamadan Clive entrikaları ile savaşı kazanmıştı. Ama küçük Plassey Savaşı büyük sonuçlar doğurdu. Bengal'in kaderini belirledi. Dahası, Hindistan'daki İngiliz hâkimiyetinin Plassey'le başladığı sık sık söylenir. Hindistan'daki İngiliz İmparatorluğu bu çirkin ihanetler ve sahtecilikler temelinde inşa edildi. Ne var ki bu, az çok, bütün imparatorların ve imparatorlukları kuranların yöntemidir.

Şans topu hızla Bengal'deki maceracı ve gözü kara İngiliz'in eline geçti. Artık Bengal'e hâkimdiler, önlerine çıkabilecek kimse yoktu. Böylece Clive'in önderliğinde eyaletin kamu gelirleri kasasına daldılar ve onu tümüyle kuruttular. Clive kendisine nakit iki buçuk milyon rupilik¹ bir pay ayırdı, bununla da yetinmeyerek dönümlerce büyüklükteki bir araziye üzerine geçirdi. Öteki İngilizler de benzer şekilde kendilerini ödüllendirdiler. Zenginler arasında rezilce bir kargaşa yaşandı, Doğu Hindistan Şirketi'nin görevlilerinin acımazlığı ve vicdansızlığı her türlü sınırı aştı.

1 Rupî: Hindistan para birimi.

İngilizler Bengal'i şekillendirdiler, her değişiklikte rüşvet ve büyük hediyeler rol oynadı. İngilizler hükümetin yönetiminde sorumluluk taşımıyorlardı. Bu yerel güçlerin işiydi, onların görevi bir an önce zengin olmaktı.

Birkaç yıl sonra, 1764'te İngilizler Buxar'da bir savaş daha kazandılar. Bunun sonucunda kâğıt üzerindeki Delhi İmparatoru onlara teslim oldu. Onların himayesine girdi. İngilizlerin Bengal'deki ve Bihar'daki hâkimiyetlerine karşı çıkan kalmamıştı. İngilizler geçmişte uyguladıkları yaygın yağmayı yeterli bulmadılar, yeni yöntemler geliştirdiler. İç ticarete bulaşmadılar. Bu ticareti, iç ticaretle uğraşan tüccarların ödemek zorunda oldukları transit vergilerini ödemeden yapmak istediler. Bu İngilizlerin Hindistan'ın imalatçılarına ve ticaretine indirdikleri ilk darbelerden biriydi.

Bu durumda İngilizlerin Kuzey Hindistan'daki konumu, sorumluluk almadan güç ve refah kazanmaktı. Doğu Hindistan Şirketi'nin tüccar maceracıları iyi niyetli ticaretle, adil olmayan ticaret ve saf yağma arasında ayırım yapmak için bir çaba göstermediler. O günler İngilizler'in İngiltere'ye ceplerinden tıka basa Hint parası dolu döndükleri günlerdi. Thackeray'in *Vanity Fair*'ini okursan böylesine şişkin bir kişi ile karşılaşırısın.

Siyasal istikrarsızlık ve kargaşa, kuraklık, İngiliz el atma siyaseti gibi unsurlar bir araya gelince, 1770'de Bengal'de ve Bihar'da en korkunç açlık ortaya çıktı. Bu bölgelerin nüfusunun üçte birinin telef olduğu söylenir. Bu korkunç rakamları bir düşün. Ağır ağır açlıktan kırılarak kaç kişinin öldüğünü bir düşün. Bu alanlarda nüfus seyrelince büyüyen balta girmemiş orman çevredekiler tarlaları ve köyleri yuttu. Açlıktan kırılan insanlara kimse elini uzatmadı. Nawablar'ın gücü, otoritesi ya da ilgisi kalmamıştı. Doğu Hindistan Şirketi'nin gücü, otoritesi vardı ama onlar herhangi bir sorumluluk ve ilgi duymuyorlardı. İşleri, paraları toplamak, gelirleri tahsil etmekte; bunu o kadar etkin ve ceplerine uygun düşecek biçimde yaptılar ki, büyük kıtlığa ve nüfusun üçte birinin yok olmasına rağmen, hayatta kalanlardan alacaklarını tam olarak tahsil ettiler. Hatta daha fazlasını tahsil ettiler, bunu resmi raporların da belirttiği gibi, "şiddete başvurarak" sağladılar. Büyük bir faciadan arta kalan, açlıktan ve sefaletten kırılan bu felaketzedelerden zorla, şiddetle yapılan bu tahsilâtın gayriinsaniliğini tam anlamıyla kavramak güç.

Bengal'de Fransızlara karşı zafer kazanmalarına karşın, İngilizler güneyde büyük güçlüklerle karşılaştılar. Son zafere ulaşınca kadar, yenilgilerle, aşağılanmalarla karşılaştılar. Mysore'lu Haydar Ali başlıca hasımlarıydı. Becerikli, ateşli biri olan Haydar Ali İngiliz güçlerini peş peşe yendi. 1769'da kendine uygun düşen barışın koşullarını Madras Surları'nın dibinde dikte ettirdi. On yıl sonra bir kez daha başarıya ulaştı ve ölümünden sonra oğlu İngilizler'in başına iş açmaya devam etti. Tippu'yu kesin yenilgiye uğratmak için iki Mysore savaşı

daha vermek ve yılların geçmesini beklemek gerekti. Mysore'un mevcut mihra-
cesinin atası, İngiliz himayesinin başına oturtuldu.

Marathalar da İngilizleri 1782'de güneyde yenilgiye uğrattılar. Kuzeyde
Gwalior'lu Scindia hâkimdi, bahtsız Delhi İmparatoru'nu denetim altında
tutuyordu.

Bu arada, İngiltere'den yollanan Warren Hastings ilk genel vali oldu. İngiliz
Parlamentosu İngiltere'yle ilgilenmeye başladı. Hastings'in Hindistan'daki
İngilizler arasında en büyük yönetici olduğu kabul ediliyordu ama onun döne-
minde bile hükümetinin yozluktan ve istismardan geçilmediği gayet iyi bilinir.
Hastings'in büyük miktarlara ulaşan bazı haraç alma olayları, çok duyulmuştu.
Hastings İngiltere'ye dönüşünde, Hindistan'da gösterdiği yönetim nedeniyle
Parlamento'da suçlandı ancak uzun bir yargılamanın sonucunda aklandı. Daha
önce de Clive Parlamento'da suçlanmış ve sonuçta intihar etmişti. Diğer bir
deyişle İngiltere bu kişileri suçlayarak, yargılayarak vicdanını rahatlatmış ama
içten içe onlara hayranlık duymuş, izledikleri politikadan yararlanmaya çalışmış.
Clive ve Hastings suçlanmış olabilir ama onlar tipik imparatorluk inşacıları
dır ve imparatorluklar tabii halklara dayatıldıkları ve halklar sömürüldükleri
sürece, bu tür kişiler öne çıkacak ve hayranlık toplayacaktır. Sömürü yön-
temleri dönemden döneme değişir ancak anlayış aynı anlayıştır. Clive İngiliz
Parlamentosu tarafından suçlanmış olabilir ama Londra'ya heykelini diktiler,
dahası onun ruhu ve yöntemleri Hindistan'daki İngiliz siyasetlerinde yaşıyor.

Hastings, İngiliz denetimine tabi kukla Hintli prensler siyasetini başlattı. Bu
nedenle, Hint sahnesinde boy gösteren ve kendilerine zararları dokunan yal-
dızlı ve boş kafalı mihraceler yığını için kendisine teşekkür etmeliyiz.

İngiliz İmparatorluğu Hindistan'da büyürken Marathalarla, Afganlarla,
Sihlerle, Burmalılarla birçok başka savaş oldu. Ama bütün bu savaşları bir-
birine benzeten tek şey, İngilizlerin çıkarları için yapılmalarına rağmen,
bedelini Hindistan'ın ödemesiydi. İngiltere'nin ve İngiliz halkının sırtına bir
yük binmedi. Onlar sadece karları topladılar.

Doğu Hindistan Şirketi'nin -bir ticaret şirketi- Hindistan'ı yönettiğini hatırla-
malısın. İngiliz Parlamentosu'nun denetimi giderek arttı ama işin esasına
bakılırsa Hindistan'ın kaderi bir avuç maceracı tüccarın elleri arasındaydı.
Hükmetmek, büyük ölçüde ticaret yapmak, ticarete büyük ölçüde yağma
anlamına geliyordu. Şirket hissedarlarına muazzam paylar ödeniyordu. Şirketin
görevlileri de ticaret tekellerini ele geçirmişler ve kısa süre içinde büyük ser-
vetler kazanmışlardı. Şirketin Hindistan'daki düzeni buydu.

ÇİN'DE BÜYÜK BİR MANÇU HÜKÜMDARI

15 Eylül 1932

Son birkaç mektubum Hindistan hakkındaydı; sana anlattığım öykünün son bölümü çok eğitici olmadı. Hindistan yere serilmiş yatıyordu, her hayduda ya da maceracıya yalvarıp duruyordu. Doğu'daki büyük kardeşi Çin ise çok daha iyi durumdaydı; biz de şimdi Çin'e bir uzanalım. Sana Ming hanedanının parlak günlerinden, daha sonra yozlaşmanın ve dağılmanın nasıl ortaya çıktığından söz ettiğim mektubu (80. mektup) hatırlayacaksın. Çin'in kuzeydoğusundaki komşusu, Mançular aşağı indiler ve ülkeyi fethettiler. 1650'lerden itibaren Mançular Çin'in dört bir yanına sağlam biçimde yerleşmişlerdi. Bu yarı-feodal hanedanın yönetiminde Çin güçlendi, hatta saldırganlaştı. Mançular yeni bir strateji geliştirdiler; Çin'in içine mümkün olduğunca az müdahale ederken, fazla enerjilerini, imparatorluğu kuzeye, batıya ve güneye doğru genişletmek için harcadılar.

Genellikle yeni bir hanedan, başlarda yetenekli yöneticiler çıkartır, zamanla yöneticilerin niteliği düşer. Mançular da bu şekilde olağanüstü yetenekli yöneticiler ve devlet adamları çıkardılar. İkinci imparator Kang Hi'di. Tahta çıktığında sadece 8 yaşında olan Kang Hi dünyadaki bütün benzerlerinden büyük bir imparatorluğu tam 61 yıl boyunca yöneten bir monark oldu. Fakat tarihteki yerini belirleyen onun bu özelliği ya da askeri cesareti olmadı. O devlet adamlığı ve dikkat çekici kültürel etkinlikleri ile anılıyor. 1661'den 1722'e kadar imparatorluk yaptı. Fransa'nın "büyük kralı" XIV. Louis'nin çağcılıydı. Her ikisi de çok uzun süreler yönettiler. Louis tam 72 yıla yayılan hükümdarlığı ile bu yarışta öne geçti. İkisini kıyaslamak ilginç olur ancak bu kıyaslama Louis'in aleyhine sonuç verir. Yarattığı büyük borç yükü ile ülkesini bunaltan, buhrana iten Louis dinsel konularda hoşgörüsüzdü. Kang Hi samimi bir Konfüçyüsçüydü ama öteki inançlara karşı da hoşgörülü davrandı. Onun, daha doğrusu ilk dört Mançu

İmparatoru'nun, yönetiminde tedirgin edilmeyen Ming kültürü üst düzeyde niteliğini korudu hatta bazı açılardan gelişme gösterdi. Sanayi, sanat, edebiyat ve eğitim Ming döneminde olduğu gibi açılıp serpildi. Olağanüstü porselenlerin üretimine devam edildi. Renkli boya icat edilmişti, bakır üzerine işlemecilik ise Cizvitlerden öğrenildi.

Mançu yöneticilerinin devlet adamlığının ve başarılarının sırrı, kendilerini tümüyle Çin kültürü ile özdeşleştirmelerinde gizlidir. Çin düşüncesini ve kültürünü özümserken, daha az uygar Mançuların enerjilerini ve dinamizmlerini yitirmediler. Buna bağlı olarak, Kang Hi, sıra dışı bir karışımdı, kültürel faaliyetlerle iç içe geçen gayretli bir felsefe ve edebiyat öğrencisi, fetihlerle gururlanan etkin bir askeri komutandı. Onun heveskâr biri ya da yüzeysel bir sanat ve edebiyat aşığı olduğu asla sanılmamalı. Edebi faaliyetleri içinde, onun önerisi üzerine hazırlanan ve onun tarafından denetlenen üç çalışma, merakları ve öğreniminin derinliği hakkında size bir fikir verecektir.

Çin dili, bildiğin gibi, sözcüklerden değil, karakterlerden oluşur. Kang Hi, açıklayıcı çok sayıda cümlelerin eşlik ettiği 40.000 karakter içeren bir sözlük hazırlattı. Bunun günümüzde bile eşi benzerinin mevcut olmadığı söylenir. Kang Hi'nin heyecanına borçlu olduğumuz bir başka üretim alanı, yüzlerce ciltten oluşan açıklayıcı dev bir ansiklopediydi. Bunlar başlı başına bir kütüphaneydi. Her şey vardı, her şey ele alınmıştı. Kitap, Kang Hi'nin ölümünden sonra, oynak bakır plakalardan baskıya geçirildi.

Burada ele alacağım üçüncü önemli çalışma, sözcüklerin ve metinlerdeki pasajların bir araya getirildiği ve kıyaslandığı bir çalışmadır. Bu bütün Çin edebiyatı ile uyum içinde bir çalışmaydı. Dahası, edebiyatın bütününe yönelen bir çalışma olduğu için, olağanüstüydü. Ozanlardan, tarihçilerden ve denemecilerden alınan bütünlüklü alıntılara yer verilmişti.

Kang Hi'nin pek çok kültürel faaliyeti vardı ama bu üçü herhangi birini etkilemek için yeter de artar bile. Buna benzer bir modern çalışma olarak aklıma sadece, çok sayıda uzmanın elli yıllık çalışmasının ürünü olan ve birkaç yıl önce tamamlanan Büyük İngiliz Oxford Sözlüğü'nden başka bir çalışma gelmiyor.

Kang Hi Hristiyanlığa ve Hristiyan misyonerlere iyi davrandı. Dış ticareti teşvik etti, bütün Çin limanlarını dış ticarete açtı. Fakat Avrupalıların kötü davranışlar içinde olduklarını ve denetim altında tutulmaları gerektiğini kısa süre içinde fark etti. Misyonerlerin, işgalin yolunu açmak için kendi emperyalist hükümetleri ile dolaplar çevirmesinden, haklı olarak, kuşkulandı. Bu, onun Hristiyanlığa karşı hoşgörülü tavrını terk etmesine yol açtı. Kuşkuları sonraları Kanton'daki bir Çinli askeri görevliden alınan raporca doğrulandı. Bu raporda, Filipinler'de ve Japonya'da Avrupalı hükümetlerle o ülkelerin tüccarları ve misyonerleri arasındaki temasların ne kadar yakın olduğu belirtiliyordu. Buna

bağlı olarak, görevli, İmparatorluğun bir işgalden ve yabancı entrikalardan korunması için yabancı ticaretin sınırlandırılmasını ve Hristiyanlığın yayılmasının önlenmesini tavsiye ediyordu.

Bu rapor 1717'de sunulmuştu. Rapor, doğu ülkelerindeki yabancı entrikalarına ve bu ülkelerden bazılarının dış ticareti ve Hristiyanlığın yayılmasını sınırlandırmalarına ışık tutuyordu. Japonya'da da yaşanan benzer gelişmeler, hatırlayacaksınız, ülkenin dışa kapanmasına yol açtı. Çinlilerin ve ötekilerin geri ve cahil oldukları, yabancılardan nefret ettikleri ve ticarete güçlük çıkardıkları sık sık söylenir. Aslına bakılırsa, tarihe şöyle bir göz attığımızda, eski zamanlarda Hindistan ile Çin ve öteki ülkeler arasında bol bol temaslar yaşandığını açıkça görüyoruz. Yabancılardan ya da dış ticaretten nefret söz konusu bile olmamıştı. Gerçekten de, Hindistan, uzun yıllar boyunca, birçok yabancı pazarı denetim altında tuttu. Ne zaman ki dış ticaret heyetleri Batı Avrupalı güçlerin emperyal genişlemelerinin bildik yöntemleri haline geldiler, işte o zaman Doğu'da kuşkuları üzerlerine çektiler. Kanton'daki görevlinin raporu Çin Yüce Devlet Konseyi tarafından ele alındı, incelendi ve onaylandı. Onun üzerine, imparator Kang Hi bu yönde girişimler başlattı, dış ticareti ve misyoner faaliyetlerini sıkı sıkıya denetleyen kararnameleri yayımladı.

Şimdi seni bir süreliğine Çin'den Asya'nın kuzeyine -Sibirya'ya- götürerek, orada olup bitenleri anlatmaya çalışacağım. Sibirya'nın geniş alanları Uzakdoğu'daki Çin ile batıdaki Rusya arasındaki bağlantıyı sağlıyor. Çin'deki Mançu hanedanının saldırganlığından söz etmiştim. Doğal olarak, Mançurya'yı içine aldı, Moğolistan'a ve ötesine yayıldı. Altınordu'nun Moğollarını söküp atan Ruslar da güçlü bir merkezi devlet oluşturmuşlardı, Sibirya düzlüklerinden doğuya doğru yayılıyorlardı. İki imparatorluk Sibirya'da karşı karşıya geldi.

Moğolların Asya'da hızla güçsüzleşmeleri ve çöküntüye uğramaları, tarihin garip olgularından biridir. Asya ile Avrupa'nın üzerinde kasırğa gibi esen ve bilinen dünyanın büyük bölümünü Cengiz Han ve takipçileri döneminde fetheden bu halk unutulurcasına çöktü. Timur döneminde bir süre ayağa kalktılar ama onun imparatorluğu da Timur'la birlikte öldü. Onun ardından Timurcular adını alan takipçileri Orta Asya'ya hükmettiler. Ünlü bir resim okulunun Orta Asya'daki saraylarında parladığını biliyoruz. Hindistan'a gelen Babür de bir Timurcuydu. Bu Timurcu hükümdarlara rağmen, Moğol ırkı bir uçtan öteki uca, Rusya'dan anayurdu Moğolistan'a kadar geriledi ve önemini yitirdi. Niye böyle oldu sorusuna kimse doğru dürüst yanıt veremiyor. Bazıları bunun iklim değişiklikleri ile bir ilişkisinin olduğunu öne sürüyor; başkalar başka şeyler söylüyor. Her hal ve karda eski fatihler ve işgalcilerin kendileri sağdan soldan işgale uğruyorlar.

Moğol İmparatorluğunun dağılışından sonra, Asya'nın bir ucundan öteki ucuna uzanan karayolları yaklaşık 200 yıl boyunca kapalı kaldı. Bununla birlikte, Ruslar 16. yüzyılın ikinci yarısında Çin'e karayolundan bir elçi yolladılar. Ming imparatorları ile başarıya ulaşmasa da diplomatik ilişki kurmaya çalıştılar. Kısa bir süre sonra, Yermak adındaki bir haydut, bir Kazak çetesinin başında Ural Dağları'nı aştı, Sibir adlı küçük devleti fethetti. Sibiryada adı bu devletten türetilmiştir.

Ruslar 1851'de giderek Doğu'ya doğru ilerlediler ve yaklaşık 50 yılda Pasifik Okyanusu'na ulaştılar. Kısa sürede Amur Vadisi'nde Çinlilerle temasa geçtiler; ikisi arasında patlak veren çatışmalar Rusların yenilgisiyle sonuçlandı. 1689'da iki ülke arasında imzalanan Nerchinsk Antlaşması ile sınırlar belirlenmiş, ticaret düzenlenmişti. Bu, Çinlilerin bir Avrupa ülkesi ile imzaladıkları ilk anlaşmadır. Anlaşma Rusların ilerlemesini durdurdu ama çok önemli bir kervan ticareti gelişti. Bu yıllarda Rusya'nın başındaki Çar Büyük Petro Çin ile ilişkiler geliştirme arzusundaydı. Kang Hi'ye iki elçi yolladı ve Çin Sarayı'nda sürekli bir temsilci bulundurdu.

Daha ilk günlerden itibaren Çin yabancı elçileri kabul etme âdetini benimsedi. Sanırım Roma imparatoru Marcus Aurelius Antonius'un İsa'dan sonra 2. yüzyılda bir elçi yolladığından sana söz etmiştim. 1656'da Hollanda ve Rusya elçilerinin gittikleri Çin Sarayı'nda, Şah Cihan olduğunu sandığım Büyük Moğol imparatorunun heyeti ile karşılaştıklarını saptamak ilginçtir.

ÇİN İMPARATORU'NUN İNGİLİZ KRALINA MEKTUBU

16 Eylül 1932

Mançu İmparatorları çok uzun yaşadılar. Kang Hi'nin büyük oğlu, dördüncü imparator Chien Lung'du. O da 1736'dan 1796'ya kadar uzanan çok uzun bir süre hükmetti. O da birçok bakımdan büyükbabasına benziyordu; başlıca iki uğraşı edebiyat ve imparatorluğu büyütme. Korumaya değer bütün edebiyat eserleri hakkında büyük bir araştırma yaptırdı. Eserler toplandı ve listeleri çıkartıldı. Listeleme uygun sözcük müdür, tartışılabilir; çünkü her çalışma için bilinen her türlü gerçek kayda geçirilmiş, eleştirel gözlemler de eklenmişti. İmparatorluk Kütüphanesi bu betimleyici listeyi dört başlık altında toplanmıştı. Klasikler yani Konfüçyüsçülük, tarih, felsefe ve genel edebiyat. Bunun bir başka benzeri olmadığı söylenir.

Yaklaşık bu dönemde Çin romanları, kısa öyküler ve oyunlar gelişti, yüksek düzeye ulaştı. Romanın İngiltere'de de o dönemde gelişmesi ilginçtir. Çin porse-lenlerine ve öteki güzel sanat çalışmalarına Avrupa'da talep artarken, bunların ticareti canlılığını koruyordu. Daha da ilginç olanı, çay ticaretinin başlamasıdır. Bu ticaret ilk Mançu İmparatoru ile başladı. Çay İngiltere'ye büyük olasılıkla II. Charles döneminde ulaştı. Ünlü İngiliz vakanüvis Samuel Pepys, 1660'de ilk kez çay içimi hakkında günlüğüne şu notu düşmüş: "Çay, Çin içkisi." Çay ticareti çok gelişti ve 200 yıl sonra, 1860'larda, tek başına bir Çin limanından, Foochow'dan, yüz milyon poundluk çay ihracatı yapıldı. Sonraları, başka yerlerde de çay tarımı yapıldı; bildiğin gibi şimdilerde Hindistan'da ve Seylan'da yoğun çay tarımı yapılıyor.

Chien Lung Orta Asya'da Türkistan'ı fethederek ve Tibet'i işgal ederek imparatorluğunu büyüttü. Chien Lung o tarihlerde Gurkalar'ı Tibet'ten çıkartmakla kalmadı, onları Himalayalar'daki Nepal'e kadar sürdü, Nepal'i, Çin

İmparatorluğu'nun himayesinde yaşayan bir devlete dönüştürdü. Nepal'in fethi önemli bir başarıydı. Çin ordusunun Tibet'i ve Himalayalar aşması, Gorkhalar gibi savaşçı bir halkı kendi evinde yenilgiye uğratması, şaşırtıcıdır. Hindistan'daki İngilizler sadece yirmi iki yıl sonra 1814'te Nepal'de sorunlar yaşadılar; Himalayalar aşmak gibi bir zorunlulukları olmamasına rağmen, burayı fetih ederken büyük güçlüklerle karşılaştılar.

1796'da Chien Lung'un hükümdarlığının sonunda bizzat onun tarafından yönetilen imparatorluk Mançurya'yı, Moğolistan'ı, Tibet'i ve Türkistan'ı kapsıyordu. Çin'in hâkimiyetini kabul eden devletler Kore, Annam, Siam ve Burma idi. Ne var ki fetihler, askeri zaferler, pahalı oyunlardır. Aşırı harcamalar yaratırlar, halkın vergi yükü artar. Yük her zaman en yoksulların sırtına biner. Değişen ekonomik koşullar da hoşnutsuzluğu artırdı. Ülkenin dört bir yanında gizli cemiyetler kuruldu. Çin'in tıpkı İtalya gibi, gizli cemiyetler konusunda bayağı bir ünü vardır. Bunların bazıları ilginç isimler aldılar: Beyaz Zambak Cemiyeti, İlahi Adalet Cemiyeti, Beyaz Tül Cemiyeti, Cennet ve Yeryüzü Cemiyeti.

Bu arada, bütün sınırlamalara rağmen, dış ticaret artıyordu. Bu sınırlamalar hakkında yabancı tüccarlarda büyük hoşnutsuzluklar vardı. Bu kısıtlamaları en çok Kanton'a kadar yayılan, bu ticaretin aslan payını alan Doğu Hindistan Şirketi sahipleniyordu. O günler, sonraki mektuplarda göreceğimiz gibi, İngilizlerin başını çektiği Sanayi Devrimi'nin başlangıcıydı. Buharlı gemi yapılmıştı, yeni yöntemler ve makine kullanımı işi kolaylaştırıyor, özellikle pamuklu ürünlerde üretimi artırıyordu. Üretilen bu artı malların satılması gerektiği için yeni pazarlar aranıyordu. Hindistan'ı tam da bu yıllarda denetim altına alan İngiltere çok şanslıydı, burada ürünlerinin satışını zorlayabilirdi. Ama Çin'le de ticaret yapmak istiyordu.

Bu nedenle, İngiliz hükümeti 1792'de, Lord Macartney başkanlığındaki bir elçilik heyetini Pekin'e yolladı. O sıralarda III. George kraldı. Chien Lung, heyeti kalabalık bir topluluk önünde kabul etti, karşılıklı hediyeler sunuldu. Ama imparator, yürürlükteki ticaret sınırlamalarında bir değişikliğe gitmeyi reddetti.

Chien Lung'un III. George'a yolladığı, çok ilginç bir belge niteliğindeki yanıtın uzunca bir bölümü buraya alıyorum:

"...Ey Kral, sen birçok denizin ötesinde yaşıyorsun, yine de bizim uygarlığımızdan pay alabilmek gibi masum bir istekle, senin mesajını bana saygıyla taşıyan bir heyet yollamışsın. ... Bize olan bağlılığımı göstermek için de, ülkenin ürünlerinden bazı armağanlar yollamışsın. Mesajını okudum; kullandığın içtenlikli ifadeler, övgümüzü hak edecek kadar saygılı bir alçak gönüllük sergiliyor.

Koca dünyayı yöneten ben, tek bir amaca sahibim, bu da, kusursuz bir yönetim sergilemek ve devlet görevlerini yerine getirmektir; tuhaf ve pahalı nesneler ilgimi çekmez. Ülkenin ürünlerinin benim için hiçbir yararı yoktur. Sana

düşen, ey Kral, benim duygularıma saygı göstermek ve ileride daha büyük bir saygı ve bağlılık sergilemektir. Bundan böyle, ülken için barış ve refahı bizim Tahtımıza sonsuza kadar boyun eğerek sağlayabilirsin. ...

Titreyerek itaat et, hiçbir şeyi ihmal etme!"

III. George ve bakanları bu yanıtı okuyunca, çarpılmış olmalılar. Ama yüce bir uygarlığa duyulan güven ve yanıtın güçlü kudretli mesajı, aslında kalıcı bir nitelik taşımıyordu. Mançu hükümeti güçlü görünüyordu, Chien Lung yönetiminde güçlüydü de... Ama değişen ekonomik koşullar devletin temellerini çatırdatıyordu. Sözüünü ettiğim gizli cemiyetler hoşnutsuzluğun işaretleriydi. Ama esas sıkıntı, ekonomik temellerin, yeni koşullara uyarlı hale getirilmemiş olmasıydı. Buna karşılık, yenedünya düzeninin başını çeken Batı, hızla geliştii, giderek iyice güçlendi. İmparator Chien Lung'un İngiltere Kralı III. George'a yol-ladığı, tepeden bakan tavırlı mesajdan yetmiş yıl sonra Çin, İngiltere ve Fransa tarafından aşağılandı, gururu çiğnendi.

Chien Lung'un 1796'da ölümü üzerine, fiilen 18. yüzyılın sonuna geldik. Ama yüzyıl sonlanmadan Amerika'da ve Avrupa'da pek çok olağanüstü şey meydana geldi. Avrupa'daki savaşlardan ve karışıklıklardan kaynaklanan bu olaylar nedeniyle Çin üzerindeki baskılar çeyrek asırlık bir sürede hafifledi.

Mektubumu bitirmeden Rusya'nın doğuya doğru ilerlemesini de anlatmalıyım.

1689'de Rusya ile Çin arasında imzalanan Nerchinsk Anlaşması'ndan sonra, bir buçuk yüzyıl boyunca doğuda Rusya etkisi arttı. 1728'de Rusya'nın hizmetindeki Danimarkalı kaptan Vitus Bering Amerika ile Asya arasındaki boğazı keşfetti. Boğaz hâlâ "Bering" adını taşıyor. Alaska'ya geçen Bering buraları Rus toprağı ilan etti. Alaska büyük bir kürk diyarıydı; Çin'de kürke çok talep olduğu için Rusya ile Çin arasında özel bir ticaret geliştii. Gerçekten de 18. yüzyılın sonunda Çin'de kürklere o kadar büyük bir talep vardı ki, Rusya bunları İngiltere üzerinden Kanada'daki Hudson Vadisi'nden ithal ediyor, sonra Sibiry'a da Baykal Gölü'nün yakınında, Kiakhta'daki büyük kürk pazarına gönderiyordu. Kürkler büyük bir geziye çıkıyorlardı senin anlayacağın...

19. YÜZYIL AVRUPASINDA ÇATIŞAN FİKİRLER

Avrupa'daki değişimleri anlamak için, şeylerin altında yatanları bulup çıkarmaya, insanların beynindekileri anlamaya çalışacağız. Eyleme gelince, onun kendisi karmaşık düşünce ve tutkuların, önyargıların ve hurafelerin, umudun ve korkunun ürünüdür. Ona yol açan nedenler kavranmadıkça eylemin anlaşılması güçtür. Bu da kolay bir şey değildir. Tarihteki olağanüstü olaylara şekil veren şeylerin nedenlerini ve güdülerini yazmaya muktedir olsaydım bile, bu mektupları olduklarından daha ağır, daha sönük yazmayı düşünmezdim. Bir konuya ya da bir hususa duyduğum heyecanın beni, kimi zaman, durmam gereken noktanın ötesine taşıyor olmasından çekiniyorum. O yüzden, bu nedenler üzerinde daha çok derinleşemeyeceğiz. Ama bunları bilmezden gelmek de çok saçma olacak. Zaten bu hataya düşersek, tarihin anlamını ve büyüsunü kaçıırırız.

Avrupa'da 16. yüzyılda ve 17. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan ayaklanmaları, kargaşayı ele aldık. 17. yüzyılın ortasında, Korkunç Otuz Yıl Savaşları'nı sonlandıran Westphalia Anlaşması (1648) yer alıyordu; ondan bir yıl sonra İngiltere'de İçsavaş sona erdi, I. Charles kellesini kaptırdı. Bunu görece bir barış dönemi izledi. Avrupa kıtası tam anlamıyla tükenmişti. Amerika'daki kolonilerle ve başka yerlerle yapılan ticaret Avrupa'ya para getirdi, bu ise çeşitli sınıflar arasındaki gerginliği yumuşattı, azalttı.

İngiltere'de II. James'i tahttan indiren, Parlamento'yu zafere taşıyan barışçı bir devrim yaşandı (1688). Gerçek savaş I. Charles'a karşı verilen savaşta Parlamento tarafından kazanılmıştı. Barışçı devrim 40 yıl önce silah gücüyle alınan kararı tümüyle onaylamış oldu. Bu nedenle İngiltere'de kral arka koltuğa geçmek zorunda kaldı ama kıtada, küçük İsviçre'yi ve Hollanda'yı bir yana

koyarsak, işler farklıydı; yetkileri belirsiz, sorumsuz monarklar dalgası sürüyordu; Kralların kralı Fransa'nın XIV. Louis'i başkalarına model oluşturmaya devam ediyordu. 17. yüzyıl, Avrupa kıtasında pratikte XIV. Louis'nin yüzyılıydı. Kendilerini bekleyen kadere pervasızca kafa tutan, İngiltere Kralı I. Charles'ın başına gelenlerden ders çıkarmayan Avrupa kralları, otokratlık oyununu tüm çılgınlığı, gösterişi içinde sürdürdüler. Güç kudretin tümüne, toprak üzerindeki tüm zenginliklere sahip çıktılar; ülkeleri sanki onların özel mülküydü. 400 yıl önce, ünlü Hollandalı düşünür Erasmus şunları yazmıştı:

"Bütün kuşların arasında sadece kartal, güzel değil, müzikal değil, eti yenir gibi değil, tersine etobur, açgözlü, herkesten nefret eden, herkesin lanetlisi ama büyük kötülük yapma gücüyle hepsinin önüne geçiyor."

Günümüzde krallar neredeyse yok oldular, yerlerini koruyup başta kalanlar ise, fazla gücü olmayan geçmişin kalıntılarıdır. Artık onları görmezden gelebiliriz. Ama daha farklı daha tehlikeli kişiler onların yerini aldılar; kartal hâlâ son günlerde karşımıza çıkan emperyalistlere ve demir, petrol, gümüş ve altın krallarına uygun düşen simgedir.

Avrupalı monarşiler güçlü merkezi devletler geliştirdiler. Lordların, vasalların eski feodal düşünceleri ölmüştü, ölmeye yüz tutmuştu. Bir birlik ya da bütünlük olarak ülke düşüncesi onun yerini aldı. Fransa, iki çok becerikli bakanın, Richelieu ve Mazarin, elinde bu işin liderliğini yaptı. Böylece milliyetçilik ve bir ölçüde yurtseverlik gelişti. O güne kadar insanların hayatında en önemli unsur olan din geri çekildi, yerini yeni düşünceler aldı. Modern bilim içinde yuvalandığı ve bir dünya pazarı oluştuğu için 17. yüzyıl, daha dikkat çekici bir nitelik kazandı. Bu yenedünya pazarı, doğal olarak Avrupa'nın eski ekonomilerini kaygılandırdı; Avrupa'da, Asya'da ve Amerika'da fiilen yaşananların çoğu, ancak bu yeni pazar dikkate alındığında anlaşılabilir. Bilim ardı sıra gelişti, yenedünya pazarının ihtiyaçlarını karşılayacak araçları yarattı.

18. yüzyılda özellikle İngiltere ile Fransa arasında, sömürgeler ve sömürge imparatorlukları için yarış sadece Avrupa'da değil, Kanada'da ve daha önce görmüş olduğumuz gibi, Hindistan'da savaflara yol açtı. Yüzyılın ortalarında yaşanan bu savafların ardından, görelî bir barış dönemi yaşandı. Avrupa sakin, nerdeyse huzurlu denebilecek günler yaşadı. Avrupa'nın birçok sarayı, çok nazik, kültürlü ve ince hanımları ve beyleri ile doluydu. Ama sükûnet sadece yüzeydeydi. Yerin altı kaynıyordu, insanların zihinleri yeni düşüncelerle ve görüşlerle harekete geçirilmişti. Erkeklerin bedenleri, Saraylardaki ve üst sınıflardaki gözleri kamaşmış bazı çevreler dışarda tutulursa, artan yoksulluk nedeniyle giderek artan acılar yaşıyordu. Bu nedenle, 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da yaşanan sükûnet çok aldatıcıydı; fırtınadan önceki sessizlikti. 1789'un 14 Temmuz'unda bu fırtına, Avrupa'daki en büyük monarşinin

Fransa'nın başkentinde, Paris'te patlak verdi. Bu, monarşiyi ve eskimiş, zamanı geçmiş yüzlerce âdeti, ayrıcalığı silip süpürdü.

Fırtına ve onu izleyen değişim, Fransa'da ve kısmen Avrupa'nın öteki ülkelerinde, uzun süredir yeni fikirlerce hazırlanmıştı. Din, ortaçağ boyunca Avrupa'da hâkim etken olmuştu. Daha sonraları bile, Reform döneminde böyle olmaya devam etti. Ekonomik ya da siyasal, her sorun dinsel açıdan ele alınıyordu. Din organize bir güçtü, Papa'nın ya da Kilise'nin üst düzey görevlilerinin görüşü demek oluyordu. Toplumun örgütlenmesi Hindistan'daki kastlar gibiydi. Özgün haliyle kast düşüncesi, mesleğe ya da uğraşa göre bölünme demektir. Toplumsal işleve göre toplumsal sınıf düşüncesi, ortaçağdaki toplum düşüncelerinin tam da temeliydi. Kastın içinde olduğu gibi sınıfın içinde de eşitlik vardı. Buna karşılık, iki ya da daha fazla sınıf arasında eşitsizlik vardı. Eşitsizlik bütün toplumsal yapının tam temeline oturmuştu, kimse ona karşı çıkmıyordu. Bu sistemde acı çekenlerin "cennette ödüllendirilecekleri" söyleniyordu. Bu açıdan, din adil olmayan toplumsal düzeni korumaya çalıştı, halkın dikkatini öteki dünyaya yöneltti. Güvenirlilik doktrinini de savundu. Buna göre zengin kişi yoksul için bir tür güvenceydi. Toprak ağası toprağı kiracısı için elinde tutuyordu. Bu, çok ters durumu Kilise'ye özgü açıklama çabası zengin kişi için fark etmiyordu ama yoksullara bir rahatlama sağlamadı. Kurnazca yapılan açıklamalar boş mideyi doldurmaz.

Acı din savaşları Katolik ve Protestanlar arasında patlak verdi, Katolikler'in, Calvinistler'in ve Engizisyon'un hoşgörüsüzlüklerinin hepsi, bu yoğun dinsel ve yerel görünümünden kaynaklandı. Bir an için düşün. Yüzbinlerce kadın Avrupa'da, çoğunlukla Püritenlerce cadı diye yakılmışlardı. Bilimsel yeni düşünceler Kilise'nin olaylara bakış açısı ile ters düştüğü varsayıldığı için, kitaplardan çıkarılmışı. Donuk, yaşamın hareketsizliğini esas alan bir görüştü bu. İlerleme söz konusu değildi. Bu düşüncelerin 16. yüzyıldan sonra giderek değişmeye başladığını görüyoruz. Bilim öne çıktı, dinin her şeyi kısılcasına alan tutumu geriledi; siyaset, ekonomi dinin dışında ele alındı. Rasyonalizmin geliştiğı söylendi yani 17. -18. yüzyıllarda akıl kör inanca karşı çıkıyordu. Gerçekten de 18. yüzyılda hoşgörünün zafere ulaştığı kabul edilir. Kısmen doğrudur bu. Ama zafer, aslında insanların dinlerine eskisi kadar önem atfetmemeleri anlamına geliyordu. Hoşgörü, kayıtsızlığa çok yakındı. İnsanlar, çok arzu ettikleri konularda ender olarak hoşgörülü davranırlar; sadece bir şeyi fazla dert etmediklerinde, giderek içtenlikle hoşgörülü olduklarını ifade ederler. Sanayileşmenin ve büyük makinenin yaşamımıza girişiyle birlikte, dine karşı kayıtsızlık giderek arttı. Bilim, Avrupa'da eski inancın temellerini yıktı. Yeni sanayi, ekonomi insanların kafalarını kurcalayan yeni sorunlar ortaya çıkardı. Böylece insanlar dinsel sorunlarda ya da dogma-

larda birbirlerinin kafasını kırma alışkanlıklarından (tam olmasa bile) vazgeçtiler. Kafalarını ekonomik ve toplumsal konularda patlattılar.

Avrupa'nın bu dinsel dönemini günümüz Hindistan'ı ile kıyaslamak ilginçtir, öğreticidir. Hindistan, çoğu kez, hem övgülerde hem de alaylı ifadelerde dini, ruhani bir ülke olarak ele alınır. Laik yaşamın güzel şeylerine eğilimli Avrupa ile çeliştiği söylenir. Aslına bakılırsa, bu "dini Hindistan", 16. yüzyıldaki Avrupa gibi, dinlerin renk kattığı bir yerdir. Kuşkusuz benzetmeyi çok ileri noktalara taşıyamayız. Ama bizim burada yaptığımız şekliyle, dinsel inançlar, dogmalar gibi aşırı vurgulu sorunları siyasal, ekonomik sorunların dinsel grupların kesimsel çıkarları ile iç içe geçirişimizin, ortaçağ Avrupası'nda yaşanan fenomenle aynı olduğu çok açıktır. Pratik davranan, maddeci Batı ile ruhani, öteki dünyaya ait Doğu diye bir sorun yoktur. Fark, bunlara eşlik eden iyi ve kötü yanlarıyla sanayileşmiş, hayli makineleşmiş Batı ile hâlâ büyük ölçüde sanayi öncesi yapısını sürdüren, tarımsal karakterli Doğu arasındadır.

Avrupa'da hoşgörünün ve akılcılığın gelişimi ağır bir süreçti. Başlarda, halk Hristiyanlığı kamu önünde açıkça eleştirmekten çekindiği için, kitaplardan fazla destek almadı. Böyle davranmak hapis ya da benzeri cezalara çarptırılmak anlamına geliyordu. Bir alman filozofu yasaklandı çünkü Konfüçyüs'ü çok övmüştü. Hristiyanlığın hor görülmesi olarak yorumlanmıştı bu davranış.

Bununla birlikte 18. yüzyılda yeni düşünceler daha açık seçik bir hale gelip yaygınlaşınca, bu konuları işleyen kitaplar çıkmaya başladı. Rasyonalizm ve öteki konularda dönemin en ünlü yazarı, hapsedilen ve yasaklanan ve sonunda Cenevre'nin yakınlarındaki Ferney'de yaşayan Fransız Voltaire'di. Hapisteyken kendisine kâğıt ve mürekkep verilmemişti. O da kurşun kalemi parçasıyla kitap satırlarının arasına dizeler yazdı. Genç yaşta üne kavuştu. Gerçekten de, olağanüstü yetenekleri ile dikkati çektiğinde daha 10 yaşındaydı. Voltaire yobazlıktan, adaletsizlikten nefret ediyordu. Ünlü çılgılığı *Alçaklığı Ezin* olmuştu. Uzun yıllar yaşadı (1694-1778), pek çok kitap yazdı. Ortodoks Hristiyanlar Hristiyanlığı eleştirdiği için kendisinden nefret ettiler. Kitaplarından birinde şöyle der: "Dinini incelemeden kabul eden biri, arabaya koşulan öküze benzer." Voltaire'in yazıları halkın rasyonalizme ve yeni düşüncelere eğilim duyması yönünde çok etkili oldu. Ferney'deki evi hâlâ ziyaretçi akınına uğrar.

Voltaire'in çağdaşı ama ondan biraz daha genç bir büyük yazar, Jean Jacques Rousseau idi. Cenevre'de doğmuştu ve Cenevre bundan çok gurur duyuyordu. Oradaki heykelini anımsıyor musun? Rousseau'nun din ve siyaset üzerine yazdıkları epeyce gürültü kopardı. Yine de romanı ve görece toplumsal ve siyasal teorileri, yeni düşüncelerle ve yeni yönelişlerle birçok kişinin zihninde şimşekler çaktırdı. Siyasal teorilerinin günümüzde modası geçti ama bu düşünceler Fransız halkını büyük devrim hazırlamada önemli rol oynadı.

Rousseau, Devrimi telkin etmedi, büyük olasılıkla bir devrim de beklemiyordu. Ama kitapları ve düşünceleri insanların zihnine, Devrim'de çiçek açacak olan fiderleri dikti. En bilinen kitabı "Du Contrat Social"dır (Toplum Sözleşmesi). Bu kitap ünlü bir cümlecikle başlar: "İnsanlar hür doğarlar ama her yerde zincirler içindedirler." Rousseau, aynı zamanda büyük bir eğitimciydi, önerdiği birçok eğitim yöntemi günümüzde okullarda uygulanıyor.

18. yüzyıl Fransa'sında Voltaire ve Rousseau'nun yanı sıra seçkin birçok başka yazar daha vardı. Tek bir isimden söz edeceğim: Başka kitapların yanı sıra *Kanunların Ruhu*'nu yazan Montesquieu. O sıralarda Paris'te Diderot'nun ve öteki yetenekli yazarların siyasal ve toplumsal konularda yazılar yazdıkları bir ansiklopedi de yayımlandı. Gerçekten de Fransa, filozoflarla ve düşünürlerle dolup taşıyor izlenimi yaratıyordu. Dahası, düşünürler yaygın bir şekilde izleniyor, sıradan insanlara ulaşmayı başarıyorlardı. Böylece Fransa'da dinsel hoşgörüsüzlüğe, siyasal ve toplumsal ayrıcalıklara karşı çıkan güçlü bir düşünceler kümesi ortaya çıktı. Belli belirsiz bir özgürlük arzusu halkı sarıp sarmaladı. Buna karşın, gariptir, ne filozoflar ne de halk kralı başından atmak istiyordu. Cumhuriyet düşüncesi yaygın değildi, halk hâlâ ideal bir krala sahip olabileceği umudunu taşıyordu; Platon'un öngördüğü gibi, halkın sırtındaki yükü hafifletebilecek, adaleti ve bir ölçüde özgürlüğü sağlayacak bir filozof krala...

Her hal ve karda filozofların yazdıkları bunlardı. Kişi, acı çeken kitlelerin kralı ne kadar sevdiğini görünce, kuşkuya kapılıyor doğrusu.

İngiltere'de, Fransa'dakine benzer yönde gelişen siyasal düşüncelere rastlanmıyordu. İngilizlerin siyasal hayvan olmadıkları, buna karşılık Fransızların bu niteliği taşıdığı söylenir. Yanı sıra, 1648 İngiliz Devrimi, bir ölçüde gerginliği azaltmıştı ama yine de belli sınıfların yararlandığı pek çok ayrıcalık sürüyordu.

Bir başka mektupta sözünü edeceğim; Amerika'da ve Hindistan'da meydana gelen yeni ekonomik gelişmeler, İngilizlerin kafasını kurcalıyordu. Toplumsal gerginlik arttığında, güncel uzlaşmanın sağlanması kopuş tehlikesini yok etti. Fransa'da böyle bir uzlaşmanın zemini olmadığı için altüst oluş yaşandı.

Bununla birlikte, modern romanın, 18. yüzyılın ortalarında İngiltere'de geliştiğini kaydetmek ilginçtir. *Gulliver'in Seyahatleri* ve *Robinson Crusoe*'nin her ikisi de, daha önce belirttiğim gibi, 18. yüzyılın başında ortaya çıktı. Onları gerçek romanlar izledi. Yeni bir okur kitlesi, İngiltere'de bu yıllarda ortaya çıktı.

İngiliz Gibbon ünlü *Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesi ve Çöküşü*'nü yine 18. yüzyılda yazdı. Önceki mektubumda Roma İmparatorluğu'nu anlatırken, ona ve kitabına gönderme yapmışım.

BÜYÜK DEĞİŞİMİN EŞİĞİNDE AVRUPA

24 Eylül 1932

18. yüzyıl Avrupası'nda, özellikle Fransa'da, yaşayan kadınların, erkeklerin aklından geçenleri kavramaya çalıştık. Eski düşüncelerle çatışan yeni düşüncelerin ipuçlarını veren küçük kesitlerdi bunlar. Şimdiye kadar sahnenin arkasındaydık; artık Avrupa sahnesindeki aktörlere bir göz atacağız.

Fransa'da XIV. Louis sonunda, 1715'te ölmeyi becerdi. Birçok kuşak boyunca yaşadığı için yerine büyük torunu, XV. Louis adıyla tahta geçti. Elli dokuz yıllık, uzun süreli bir başka hükümdarlık yaşandı. Böylece, birbirinin ardılı iki Fransız kralı, XIV. Louis ve XV. Louis toplam 131 yıl hükmetmiş oldular. Kesinlikle bir dünya rekoru olmalı bu. Çin'deki iki Mançu imparatoru Kang Hi ve Chien Lung'un ikisi de atmış yıla ulaşmışlardı ama birbirlerini izlememişlerdi, arada bir üçüncü hükümdar yer almıştı.

XV. Louis'in hükümdarlığı, olağanüstü uzun sürmesinin yanı sıra, esas olarak iğrenç yozlaşma ve entrikalarla dikkat çekiyordu. Krallığın kaynakları kralın zevki sefası için kullanılıyordu. Saray'da yolsuzluk temelinde har vurup harman savurma yaşıyordu. Saray'da kralın gözüne giren kadın ve erkekler toprak ve arpalık gibi armağanlar elde ediyorlar, yani emeksiz gelire kavuşuyorlardı. Bütün bunların yükü giderek daha çok kitlelerin sırtına bindi. Otokrasi, yetersizlik, yozlaşma el ele ilerledi. Çıkmaz sokağa yüzyılın bitiminden önce girmiş olmaları ilginçtir. Yolun çok uzun sürmüş, çöküşün gecikmiş olması şaşırtıcıdır. XV. Louis halkın kesin hükmünden, intikamından yakayı sıyrıldı. Bunlarla 1774'te tahta çıkan ardılı XVI. Louis yüz yüze gelecektir.

Yetersizliğine ve ahlaki düşkünlüğüne karşın XV. Louis devletteki mutlak otoritesi hakkında en ufak bir kuşku duymuyordu. Her şey onundu, kimse

yaptığı bir seçim hakkında bir şey söyleme hakkına sahip değildi. Bakın, 1766'da Paris'te Meclis'e seslenirken şunları söylemişti:

"Egemen otorite sadece benim şahsımda varlığını sürdürüyor... Yasama gücü, başka yere bağımlı olmadan ve bölünmeden sadece bana aittir. Kamu düzeni tümüyle benden neşet eder; ben onun en üst koruyucusuyum. Halkım benimle bütünleşti. Monarktan ayrı bir bütünlük olması yönünde girişimde bulunulan ulusun hakları ve çıkarları, kaçınılmaz olarak benimkilerle birleşmiştir; sadece benim ellerimin arasındadır."

18. yüzyılın büyük bölümünde, Fransa'nın hâkiminin tutumu buydu. Bir süreliğine Avrupa'ya hâkim gibi göründü ama bir süre sonra öteki kralların ve halkların tutkuları ile çatışma içine girince, bir süre sonra yenilgiyi kabullenmek zorunda kaldı. Fransa'nın eski rakipleri Avrupa sahnesinde hâkim bir rol oynayamadılar ama ötekiler sahnede yerlerini alarak Fransa'nın gücüne kafa tuttular. Mağrur İspanya, kısa süren görkemli imparatorluk günlerinden sonra, hem Avrupa'da hem de başka alanlarda geride kalmıştı. Yine de Latin Amerika'da, Filipin Adalarında geniş sömürge alanlarını elinde tutmaya devam ediyordu. Çok uzun yıllar imparatorluğun riyasetini tekelinde tutmuş, bu şekilde Avrupa'ya liderlik yapmış olan Avusturyalı Habsburglar da artık eski güçlerinde değillerdi. Avusturya şimdilerde imparatorluğun başı çeken devleti değildi. Bir başkası, Prusya yükselmiş, önem kazanmıştı. Avusturya tahtına geçmek için savaşlar çıkıyordu; Maria Theresa adındaki kadın tahtta kaldı.

1648 Westphalia Anlaşması, hatırlıyor olmalısın, Prusya'yı Avrupa'nın önemli güçlerinden biri yapmıştı. O devleti yöneten Hohenzollern öteki Alman hanedanlarının, örneğin Avusturya hanedanı Habsburglar'ın üstünlüğüne karşı çıktılar. Prusya tam 41 yıl boyunca, elde ettiği askeri başarılar yüzünden büyük diye adlandırılan Frederick tarafından yönetildi. O da, Avrupa'daki ötekiler gibi, bir mutlak monarktı ama bir filozof edası takındı, Voltaire'le dost olmaya çalıştı. Güçlü bir ordu kurdu, başarılı bir generaldi. Kendine "akılcı" adını veren Frederick'in "herkese kendi bildiği yoldan cennete gitme fırsatı tanınmalı" dediği söylenir.

17. yüzyıldan sonra Fransız kültürü hâkim hale geldi. Bu özellik 18. yüzyılın ortalarından itibaren daha da belirginleşti. Voltaire Avrupa'da çok saygınlık kazandı. Gerçekten de bazı kişiler bu yüzyıla "Voltaire yüzyılı" adını verdiler. Fransız edebiyatı Avrupa'nın bütün saraylarında, geri kalmış St. Petersburg'da bile, inceleniyor, eğitilmiş, kültürlü insanlar Fransızca yazıp konuşmayı tercih ediyorlardı. Prusya'lı Büyük Frederick bu yüzden hemen her zaman Fransızca konuşup yazdı. Hatta Fransızca şiir bile yazmaya kalkıştı, Voltaire'in yazdıklarını düzeltmesini istedi.

Prusya'nın doğusunda, son yıllarda giderek devleşen Rusya uzanıyordu. Çin tarihini ele aldığımızda, Rusya'nın Sibirya boyunca Pasifik'e doğru nasıl ilerle-

diğini, hatta Alaska'ya bile geçtiğini gördük. 17. yüzyılın sonlarına doğru Rusya, Büyük Petro adındaki güçlü yöneticiye kavuştu. Petro, Rusya'nın Moğollardan edindiği toplumsal örgütlenmelere ve görünümüne bir son vermek istemişti. Söylenildiği gibi, Rusya'yı "modernleştirmek" istiyordu. Bu nedenle gırtlığına kadar eski geleneklerin içinde boğulan başkent Moskova'dan ayrılarak kendisine yeni bir kent ve başkent inşa etti. Bu kent, kuzeyde, Neva Irmağı'nın kıyısında Finlandiya Körfezi'nin ağzındaydı. Altın kubbe ve çatılarıyla bu kent, Moskova'ya hiç benzemiyordu. Batı Avrupa'daki büyük kentlerden biri gibiydi. St. Petersburg "Batılılaşma"nın simgesi haline geldi, Rusya Avrupa siyaset sahnesinde daha büyük bir rol oynamaya başladı. St. Petersburg adını duymuş olmalısın. Son yirmi yıl içinde adı iki kez değişti. İlk olarak Petrograd olarak değiştirildi sonra hâlâ kullanılan Leningrad adını aldı.

Büyük Petro Rusya'da birçok değişikliğe imza attı. Seni ilgilendirebileceğini düşündüğüm birinden söz etmek istiyorum. Petro o tarihlerde Rusya'ya hâkim olan ve *terem* diye ifade edilen kadınların dışlanmışlığına son verdi. Petro'nun gözleri, Hindistan üzerindeydi, Hindistan'ın uluslararası politikadaki değerinin bilincindeydi. Vasiyetine şunları yazdı: "Hindistan ticaretinin dünya ticareti olduğunu ve buna tek başına hükmedenin Avrupa'nın diktatörü olacağını, aklından hiç çıkartma." Petro'nun son sözleri, İngiliz gücünün Hindistan'a hâkim oluşunun ardından hızla gelişmesi ile doğrulandı. Hindistan'ın sömürüsü İngiltere'ye saygınlık ve zenginlik kazandırdı onu kuşaklar boyunca dünyanın önder gücü haline getirdi.

Prusya-Avusturya bir yanında, Rusya öteki yanında olmak üzere Polonya yer alıyordu. Yoksul köylülüğü ile geri bir ülkeydi burası. Fazla bir ticaret ve sanayi ve büyük kent de yoktu. Kudretin soyluların elinde bulunduğu, seçilmiş bir kralın başında yer aldığı garip bir anayasası vardı. Çevredeki ülkeler güçlendikçe Polonya zayıfladı. Prusya, Rusya, Avusturya aç gözlerini üzerine diktiler.

Buna karşılık, Türklerin 1683'teki Viyana'ya saldırılarını geri püskürten Polonya kralı oldu. Osmanlı Türkleri bir daha saldırmadılar. Enerjilerini tüketmişlerdi, yavaş yavaş geri çekildiler. Böylece savunmaya geçtiler, Avrupa'daki Türk İmparatorluğu çözülmeye başladı. Ama ele aldığımız 18. yüzyılın ilk yarısında Türkiye Avrupa'nın güneydoğusunda güçlü bir ülkeydi, imparatorluğu Macaristan ve Polonya'dan Balkanlara kadar uzanıyordu.

Güneyde İtalya farklı prensler arasında bölünmüştü, Avrupa'da fazla bir önem ifade etmiyordu. Papa artık yönetici rol oynayamıyor, krallar ve prensler kendisine karşı saygıda kusur etmeseler bile, siyasal konularda onu görmezden geliyorlardı. Avrupa'da yeni bir sistem, büyük güçler sistemi geliyordu. Güçlü merkezi monarşiler, daha önce belirttiğim gibi, ulus düşüncesinin gelişimine katkıda bulundular. Halklar kendi ülkelerini, günümüzde doğal karşılandığı

ama o yıllarda öyle kabul edilmediği bir biçimde, özel olarak ele alıyorlardı. Fransa, İngiltere, İtalya ya da benzer öteki simalar belirmeye başlamıştı. Ulusu simgeliyora benziyorlardı. Sonraları, 19. yüzyılda, bu simalar insanların beyininde iyice şekillendiler, yüreklerini garip biçimde ısıttılar. Sunağında her yurtseverin tapınacağını varsayıldığı, adına her yurtseverin savaşıacağı ve ötekini öldüreceği yeni tanrılara dönüştüler. Bharat Mata -Hindistan ana- düşüncesinin bizi nasıl harekete geçirdiğini ve bu mistik, hayali sima için halkın giderek acı çektiğini, hayatını verdiğini biliyorsun. Şunu demek istiyorum: Öteki ülkelerdeki insanlar da anayurt düşüncesini içlerinde hissettiler. Ama bunlar daha sonra oldu. Şimdilik, 18. yüzyılın ulus ve yurtseverlik düşüncesinin kök saldığı yıllar olduğunu söylemek istiyorum.

Fransız filozofları bu sürece yardımcı oldular, Büyük Fransız Devrimi bu düşünceye damgasını vurdu. Bu uluslar "büyük güçler"di. Krallar tahta çıktılar, indiler ama uluslar sürdü. Bu uluslar içinde bazıları öne çıktı. 18. yüzyılın başlarında Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya tartışmasız "büyük güçler"e dönüştüler. Öteki bazıları, örneğin İspanya, teoride büyüktü ama geriliyordu. İngiltere hızla güç kazanıyor ve zenginleşiyordu. Elizabeth dönemine kadar Avrupalı anlamda, daha az ölçüde de olsa dünya genelinde, önemli bir ülke sayılmamıştı. Nüfusu azdı, o yıllarda 6.000.000 aşmıyordu, yani şimdiki Londra'nın nüfusundan çok daha azdı. Ama Püriten Devrimi ve Parlamento'nun kralla karşı zafer kazanmasının ardından İngiltere yeni koşullara uyum sağlayarak ileri atıldı. İspanya'nın boyunduruğunun kırılmasından sonra Hollanda da aynı şeyi başardı.

18. yüzyılda Amerika'da ve Asya'da koloniler kargaşası yaşandı. Birçok Avrupa ülkesi bu kargaşaya katıldı ama esas kavga iki ülke arasında, İngiltere ile Fransa arasında, yaşandı. İngiltere, bu yarışta hem Amerika'da hem de Hindistan'da öne fırladı. Fransa, yeteneksiz XV. Louis tarafından yönetiliyor olmasının yanı sıra, Avrupa politikasına gırtlığına kadar batmıştı. 1756 ile 1786 arasında bu iki büyük güç ve öteki güçler arasında, Avrupa'ya, Kanada'ya ve Hindistan'a kimin hâkim olacağı konusunda savaşlar patlak vermişti. Bu olay, Yedi Yıl Savaşları diye anılır. Fransa yenilgiye uğradığında, bir bölümüne biz de Hindistan'da tanık olduk. Kanada'da da İngiltere kazandı. Avrupa'da, sonraları iyice bilinen politikasını uyguladı yani bedelini ödeterek başkalarını kendisi için savaştırdı. Büyük Frederick müttefiki idi.

Yedi Yıl Savaşları'nın sonuçları İngiltere'ye yaradı. Hem Kanada'da hem de Hindistan'da Avrupalı rakiplerini tasfiye etti. Denizde üstünlüğünü sağladı. Böylece İngiltere İmparatorluğunu hem kurarak ve genişleterek bir dünya gücü oldu. Prusya da gücünü artırdı.

Avrupa bir kez daha çatışmalardan yorgun düşmüştü, bir kez daha nispi sükûnet kıtaya egemen oldu. Ama bu sükûnet Almanya, Prusya ve Avusturya'nın

Polonya'yı yutmasının önüne geçemedi. Polonya bu güçlere karşı savaşacak güçte değildi, üç kurt tepesine bindi, onu paylaşarak bağımsız bir ülke olan Polonya'nın sonunu getirdiler. Üç paylaşma meydana geldi, 1772'de, 1773'te ve 1795'te. Bunların ilkinden sonra Polonyalılar ülkelerini reforme etmek, güçlendirmek için çok çaba harcadılar. Parlamentoyu kurdular, sanat ve edebiyatta bir canlanma yaşandı. Ama Polonya'yı çevreleyen ülkelerin monarklar kan kokusunu almışlardı. Dahası, parlamento'ya hiç sempati duymuyorlardı. Bu nedenle, Polonyalıların yurtseverliklerine ve büyük kahraman Kosciusko'ya verdikleri büyük desteğe rağmen, Polonya 1795'te haritadan silindi. Ama Polonyalılar yurtseverliklerini canlı tuttular, özgürlük hakkındaki düşlerini sürdürdüler ve bunun 123 yıl ardından, Büyük Savaş'tan sonra bağımsız bir ülke olarak Polonya yeniden sahneye çıktı.

18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da bir ölçüde sükûnetin hüküm sürdüğünü yazmıştım. Ama esas olarak yüzeydeki bu görüntü fazla uzun sürmedi. Olup biten olayları yazmıştım. 18. yüzyıl gerçekten üç olayla -üç devrimle- ünlenmiştir; bu üç olay bir yana konursa, Avrupa'da izleyen yüzyıl boyunca meydana gelen olaylar anlamsızlaşır. Bu üç devrim de yüzyılın son çeyreğinde meydana geldi. Üçü de farklı nitelikteydi; siyasal, sanayisel ve toplumsal. Siyasi devrim Amerika'da meydana geldi. Oradaki İngiliz kolonilerinin ayaklanması bağımsız bir cumhuriyetin, ABD'nin kurulması ile sonuçlandı. Sanayi devrimi İngiltere'de başladı, öteki Avrupa ülkelerine ve ardından başka yerlere yayıldı.

Güçlü bir devrimdi bu, çok uzaklara ulaştı, dünyanın dört bir yanında yaşamı daha önce tarihte kaydedilen her şeyden fazla etkiledi. Buhar makinesi ve büyük makine günlük yaşamımıza girdi, çevremizde karşımıza çıkan sayısız filiz verdi. Toplumsal Devrim büyük Fransız Devrimi'ydi; Devrim sadece krallığı sonlandırmakla kalmadı, sayısız ayrıcalığa da son verdi, yeni sınıfları cepheye sürdü. Bu üç devrimi de ayrıntılarıyla inceleyeceğiz.

Büyük değişimlerin arifesinde monarşilerin Avrupa'da hâkim olduklarını gördük. İngiltere'de ve Hollanda'da parlamentolar vardı ama bunlar soyluların, zenginlerin hâkimiyetindeydi. Yasalar zenginler için, onların mülklerini, haklarını ve ayrıcalıklarını korumak için yapıyordu. Eğitim de salt zenginler, ayrıcalıklı sınıflar içindi. Aslında, hükümetin kendisi de bu sınıflar içindi. Dönemin en önemli sorunlarından biri, yoksulların sorunuydu. Üst kesimlerde koşullar biraz düzelse de, yoksulların sefaleti sürdü bazı yerlerde daha belirginleşti.

18. yüzyıl boyunca Avrupa ulusları acımasız zalim bir köle ticaretini sürdürdüler. Tam anlamıyla kölelik Avrupa'da artık varlığını sürdürmüyordu ama serflerin durumu ancak biraz daha iyiydi. Bununla birlikte Amerika'nın keşfi ile birlikte eski köle ticareti en acımasız biçimiyle canlandı. İspanyollarla Portekizliler Afrika kıyılarında zencileri esir almaya başladılar, onları toprakta çalışmak

üzere Amerika'ya götürdüler. İngilizler de bu iğrenç ticaretten paylarını aldılar. Vahşi hayvanlar gibi avlanan ardından zincire vurularak Amerika'ya nakledilen bu Afrikalıların çektiği korkunç acıları sizin, benim gibi insanların anlaması kolay değildir. Daha işin sonuna varmadan çoğu ölüp gitti.

Bu dünyada acı çekenler içinde, öyle sanıyorum ki, en ağır yük siyahilerin payına düştü. Kölelik, İngiltere'nin başı çekişi sonucunda, 19. yüzyılda resmen kaldırıldı. Sorunu çözmek için Amerika'da bir içsavaştan geçmek gerekti. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan milyonlarca siyahi, o kölelerin ardıllarıdır.

Mektubu, bu yüzyılda Almanya'da ve Avusturya'da müziğin kaydettiği büyük gelişimi anlatarak hoş bir şekilde bitireyim. Bildiğin gibi, Almanlar Avrupa'da müziğin önderleridir. Bazılarının adları daha 17. yüzyılda ortaya çıkmıştı. Başka yerlerle olduğu gibi, müzik, Avrupa'da dinsel törenlerin parçasıydı. Giderek ayrışan müzik, kendi başına bir sanat oldu. 18. yüzyılda iki büyük isim öne çıktı: Mozart ve Beethoven. Her ikisi de harika çocuktu, dahi bestecilerdi. Batı'nın belki de en büyük müzikal bestecisi Beethoven, söylemesi garip ama sağırлаştı, başkaları için yarattığı harika müzik parçalarını kendisi dinleyemedi. Müziği notaya geçirmeden önce kalbi şarkıyı ona mırıldanmış olmalı.

BÜYÜK MAKİNENİN ORTAYA ÇIKIŞI

26 Eylül 1932

Şimdi Sanayi Devrimi adı verilen olayı ele alacağız. İngiltere'de başladı, biz de bu nedenle İngiltere'den yola çıkarak inceleyeceğiz. Kesin tarih veremem çünkü değişim belli bir tarihte meydana gelmedi, adeta sihirli bir el değdi. Ama hızla ilerledi, 18. yüzyılın ortalarından itibaren 100 yıldan kısa bir sürede yaşamın yüzünü değiştirdi. Bu mektuplarda tarihin akışını izledik, binlerce yıl geriye uzanan ilk günlerden itibaren, birçok değişime tanık olduk. Ama bütün bu değişimler, bazıları çok büyük olsa da, halkın yaşadığı yaşamın biçimini büyük ölçüde değiştirmede. Eğer Sokrates ya da Ashoka ya da Julius Caesar bir anda Ekber'in sarayında, ya da 18. yüzyılın başında İngiltere'de Fransa'da boy göstermiş olsa idi, pek çok değişimi gözlemiş olacaktı. Bunların bazılarını benimseyebilir, bazılarını onaylamayabilirlerdi. Ama bir bütün olarak baktıklarından, dış görünümü değişmiş de olsa dünyayı tanıyacaktı; çünkü düşünceler çok farklılaşmamıştı. Yine dış görünüm olarak baktığımızda, kendilerini tümüyle olayın dışında görmeyeceklerdi. Bir yere gitmek istiyorlarsa, kendi devirlerinde olduğu gibi, at binebilir ya da at arabası ile yolculuk edebilirlerdi. Seyahatte geçen zaman aşağı yukarı aynı olacaktı.

Bu üç şahıstan herhangi biri günümüz dünyasına ulaşıyorsa, çok şaşırarak, şaşkınlığı acı verici bile olabilecekti. İnsanların en hızlı attan çok daha hızlı, okun yaydan çıkışı gibi, daha çabuk hareket ettiklerini görecekti. İnsanların, demiryoluyla, buharlı gemilerle, otomobille ya da uçakla dünyanın dört bir yanına korkunç bir hızla ulaştıklarını görecekti. Oradan telgrafa, telefona, telsize, modern basımevlerinin binlercesini bastığı çok sayıda kitaba, gazeteye ulaşacaktı. Bunların hepsi Sanayi Devrimi'nin sunduğu, yeni sanayi dallarıydı.

Sokrates'in Ashoka'nın ya da Julius Caesar'ın yeni yöntemleri onaylayıp onaylamayacağını bilemiyorum ama bunları kendi dönemlerine hâkim olanlardan çok farklı bulacaklarını kesinlikle söyleyebilirim.

Sanayi Devrimi büyük makineyi dünyaya taşıdı. Makine Devrini ya da Mekanik Çağı başlattı. Tabii, eskiden de makine vardı ama hiç biri yeni makine kadar büyük değildi. Bir makine nedir? İnsanın işini yapmaya yardımcı olan bir büyük alettir. İnsan alet-yapan hayvan olarak tanımlanır; gerçekten de yüz-yıllar öncesinden beri aletler yaptı, yaptığı aletleri geliştirmeye çalıştı. Birçoğu kendisinden güçlü olan hayvanlara karşı üstünlüğünü bu aletler sayesinde gerçekleştirdi. Alet elinin uzantısıydı, bir üçüncü el gibiydi. Makine aletin gelişmiş haliydi. Alet ve makine insanı kaba saba yaratığın ötesine taşıdı. İnsan toplumlarını doğanın engellerinden kurtardı, aletlerin ve makinenin yardımı ile insan, şeylerin üretimini daha kolay başardı. Daha çok üretirken, daha çok boş vakte kavuştu. Bu, sanatta ve uygarlıkta, düşüncede ve bilimde ilerleme sonucunu doğurdu. Ama büyük makine ve çevresindekiler süttten çıkmış ak kaşıklar değillerdi. Uygarlığın gelişiminin önünü açmış olsalar da savaş ve yıkım silahları üreterek barbarlığın gelişimini de teşvik ettiler. Bolluk üretmiş olmakla birlikte, bu, esas olarak kitleler için değil, bir avuç kişi içindi. Çok zenginin lüks yaşamı ile yoksulun yoksulluğu arasındaki uçurumu eskisine göre derinleştirdiler. İnsanın bir aleti ve hizmetkâr olmaktan çıkarak insana hükmeder hale geldiler. Bir yanda, işbirliği, örgüt, dakiklik gibi bazı erdemleri öğrettiler öte yandan yaşamı, milyonlarca insan açısından ruhsuz bir rutin, içinde neşeye ve özgürlüğe pek yer olmayan mekanik bir yüke dönüştürdüler.

Peki ama ondan çıkan hastalıklar nedeniyle neden zavallı makineyi suçlayalım? Hata, onu kötü kullanan insanlarda, ondan tam anlamıyla yararlanamayan toplumdadır. Dünyanın ya da herhangi bir ülkenin Sanayi Devrimi'nden önceki günlere dönebileceğini düşünmek akıl dışıdır ve bazı kötülükleri başımızdan savmak için sanayileşmenin bize sağladığı birçok şeyi bir yana itmek, istenebilir, arzu edilebilir bir şey değildir. Her hal ve karda makine hayatımıza girdi ve bu böyle sürecek. Dolayısıyla bizim sorunumuz, sanayinin getirdiği iyi şeyleri korumak, onunla ilintili kötü şeylerden kurtulmaktır. Yarattığı zenginliklerden yararlanmalı, ama zenginliğin onları yaratanlar arasında adil dağılımının sağlanmasının gerekliliğini görmeliyiz.

Bu mektup sana İngiltere'deki Sanayi Devrimi'ni anlatmayı amaçlıyordu. Ama huyum kurusun, yine konudan uzaklaştım, sanayileşmenin etkilerini tartışmaya koyuldum. Önüne koyduğum sorun günümüzde insanları tedirgin ediyor. Ama bugüne gelmeden önce dünün sorunlarının üstesinden gelmeliyiz. Sanayileşmenin sonuçlarını el almadan önce, nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığını incelemeliyiz. Önemini sana anlatmak için sözü uzattığım bu devrim, tepedeki

kralları ve hükümdarları yerinden eden bildik siyasal devrimlerden değildi. Bütün değişik sınıfları ve gerçekten herkesi etkileyen bir şeydi. Makinenin ve sanayileşmenin zafere ulaşması, makineyi kontrol eden sınıfların zafere ulaşması demekti. Daha önce yazmış olduğum gibi, üretim araçlarını kontrol eden sınıf, yöneten sınıftır. Eski devirlerde tek üretim aracı topraktı, toprağa sahip olanlar -toprak ağaları- patrandular. Feodal dönemde durum böyleydi.

Toprağın dışındaki zenginlik kaynağı sonradan ortaya çıktı, toprak sahibi sınıflar iktidarı üretim araçlarının yeni sahipleri ile bölüşmeye başladılar. Şimdi, büyük makine çıkageldi; doğal olarak onu kontrol eden sınıflar öne geçiyor, patron oluyor.

Bu mektuplarda sana, birçok vesileyle kentlerdeki burjuvazinin feodal lordlarla mücadele ederek nasıl önem kazandığını, bazı yerlerde bir ölçüde zafere ulaştığını anlattım. Feodalizmin çöküşünden söz ettim, yeni orta sınıfın yani burjuvazinin onun yerini nasıl aldığını hayalinde canlandırmaya çalıştım. 1648 İngiliz Devrimi Parlamento'nun zaferi ile sonuçlandı ama Parlamento'nun kendisi, az sayıda insanı özellikle toprak sahiplerini temsil ediyordu. Kentlerdeki temel büyük tüccarlar içine girmiş olabilir ama genel olarak bakıldığında tüccar sınıfı -orta sınıf- Parlamento'da bir yer bulamamıştı kendine.

Bu nedenle siyasal güç-kudret toprak mülkiyetini elinde tutanlardaydı. İngiltere'deki bu durum başka yerlerde de aynıydı. Toprak mülkiyeti babadan oğula geçiyordu. Bu yüzden siyasal güç de miras bırakılabilen bir ayrıcalıktı. Yükselen orta sınıfın bazı zengin üyeleri parayı bastırarak Parlamento'da bir sandalye satın alabiliyorlardı. Ama kitlelerin böyle bir olanağı yoktu. Ayrıcalık ve güç miras almamışlardı, açıkça gücü satın alacak durumda da değillerdi. Zengin ve ayrıcalıklı kitle tarafından sömürüldüklerinde ellerinden ne gelirdi? Parlamento'nun içinde bir sesleri hatta Parlamento üyelerinin seçiminde de sesleri duyulmuyordu. Dışarda düzenledikleri gösterilerde bile yetkililer öfkeli bakışlarını onlara çeviriyor hatta güç kullanılarak engelleniyorlardı. Örgütsüz, güçsüz ve umutsuz durumdaydılar. Ama bardak acılarla ve sefaletle ağzına kadar dolup taşınca, yasayı ve düzeni unutarak isyana kalktılar. İngiltere'de 18. yüzyılda kanunsuzluk yaygındı, halkın genel ekonomik durumu kötüydü.

Büyük toprak sahiplerinin, malikânelerini sıkışıp kalan küçük çiftçiler aleyhine genişletme çabaları, halkın durumunu daha da kötüleştirmişti. Köyün ortak malı topraklar da ellerinden alınmıştı. Bütün bunlar kitlelerin çektiği acıları ağırlaştırdı. Halk sesinin hükümet katında hiç işitilmediğini de fark etti, daha fazla özgürlük yolunda belli belirsiz bir talep de vardı.

Fransa'da daha da kötü olan işler ülkeyi sonunda Devrim'e taşıdı. İngiltere'de kral önemini yitirmişti, siyasal güç daha çok kişi tarafından paylaşıyordu. Dahası, İngiltere'de, Fransa'da olduğu gibi, siyasal tartışmalar yoktu.

Bu nedenle İngiltere büyük bir altüst oluşun dışında kalabildi, değişim daha tedrici yaşandı. Öte yandan, sanayileşmenin getirdiği büyük değişim, yeni ekonomik yapının yolunu açtı.

18. yüzyılda İngiltere'de siyasal ortam böyleydi. Küçük ev üretiminde İngiltere, göç eden yabancı zanaatkârlar sayesinde öne geçmişti. Kıtadaki din savaşları birçok Protestan'ı ülkesini terk ederek İngiltere'ye sığınmaya zorlamıştı.

İspanyolların Hollanda'daki ayaklanmayı bastırmaya çalıştığı devirde, çok sayıda zanaatkâr Hollanda'dan İngiltere'ye kaçtı; 30.000 kadarı İngiltere'nin doğusuna yerleştirildi. Kraliçe Elizabeth bu göçmenlere yerleşme izni verirken her haneye yanında bir İngiliz çırağı çalıştırma şartı getirmişti. Bu önlem, dokuma sanayisini geliştirmede İngiltere'ye yardımcı oldu. Sistem kurulduktan sonra, İngiliz halkı Hollanda mallarının İngiltere'ye girişini yasakladı. Bu arada özgürlük savaşının tam ortasında yaşayan Hollanda'nın dokuma sanayisi sıkıntıya girdi. Eskiden Hollanda ürünleri yüklü birçok taşıt İngiltere'ye giderken, kısa bir süre sonra, bu hareket durmakla kalmadı, İngiliz mallarından oluşan, boyutları giderek büyüyen bir karşı dalga Hollanda'ya yöneldi. Yani Belçikalı Walloonlar İngilizlere giyim sanayisini öğrettiler. Ardından gelen Huguenotlar -Fransız Protestan sığınmacılar- ipekli dokumayı İngilizlere öğrettiler. 17. yüzyılın ikinci yarısında çok sayıda nitelikli işçi Kıtadan Ada'ya geçti, İngilizler kâğıt üretimi, cam yapımı, mekanik oyuncaklar, duvar ve kol saatleri gibi birçok faaliyeti onlardan öğrendiler.

Böylece, o zamana kadar Avrupa'da geri bir ülke sayılan İngiltere zenginleşti, önemini artırdı. Londra da büyüdü, tüccarlardan, araçılardan oluşan canlı nüfusu ile önemli bir liman haline geldi. Londra'nın 17. yüzyılın başında çok önemli bir liman ve muazzam bir ticaret merkezi olduğunu anlatan güzel bir öykü vardır. Kellesini kaybeden I. Charles'ın babası İngiliz kralı I. James otokrasiye ve krallığın ilahi haklarına çok inanan biriydi. Parlamento'dan ve Londra'nın türedi tüccarlarından hoşlanmadığı için, öfkeli bir anında Londra'nın sakinlerini Sarayını Oxford'a taşımakla tehdit etti. Bu tehdit karşısında soğukkanlılığını koruyan Londra'nın lord ünvanlı belediye başkanı, umudunun "Majesteleri'nin Thames'ı cömertçe kendilerine bırakması olduğunu" söylemişti. Parlamento'ya destek veren ve I. Charles'e karşı mücadelede karşıtlarını büyük paralarla destekleyen, Londralı bu zengin tüccar sınıfıydı.

İngiltere'de gelişen bu sanayiler küçük ev sanayii adı verilen faaliyetlerdi. Yani zanaatkârlar ya da ustalar kendi evlerinde ya da küçük gruplar halinde çalışıyordu. Her meslekte loncalar ya da zanaatkâr kümeleri vardı; bu yapı Hindistan'daki birçok kasta benziyordu ama içinde din unsuru yoktu. Ustabaşı acemileri çevresinde topluyor, onlara zanaatı öğretiyordu. Dokumacıların kendi tezgâhları, çeviricilerin kendi çıkırıkları vardı. Çıkrık işi oldukça yaygındı,

kadınların, genç kızların boş zamanlarını dolduran bir etkinlikti. Kimi zaman, kimi tezgâhların bir araya geldiği küçük fabrikalar vardı; dokumacılar burada birlikte olmakla birlikte, her dokumacı tezgâhında kendi başına çalışıyordu; Kendi evinde tezgâhının başında çalışması ile bir başka yerde başka dokumacılarla birlikte çalışması arasında, aslında hiçbir fark yoktu. Küçük fabrika, büyük makineyi kullanan modern fabrikaya hiç benzemiyordu.

Küçük ev sanayisi sadece o sırada İngiltere'de değil dünyanın dört bir yanında, sanayinin var olduğu her ülkede gelişip serpildi. Hindistan'da küçük ev sanayileri çok ileriye. İngiltere'de küçük ev sanayisi neredeyse tümüyle yok oldu ama Hindistan'da onlardan birçoğu hâlâ duruyor. Hindistan'da hem büyük makineler hem de dokuma tezgâhları yan yana varlığını sürdürüyor; her ikisini mukayese edebilir, karşı karşıya koyabilirsin. Bildiğin gibi giydiğimiz giysi el dokuması olan khadidir. Bu nedenle tümüyle Hint küçük el sanayisinin ürünüdür.

Bununla birlikte, yeni mekanik icatlar, İngiltere'deki küçük ev sanayisinden çok farklılaştı. Makineler giderek daha çok insanın işini görüyor, daha ez emekle daha kolay üretimi mümkün kılıyordu. 18. yüzyılın ortalarında başlayan bu icatları, ilerde ele alacağım.

Kısaca khadi üretiminden söz ettim. Burada sözü uzatmak istemiyorum. Ama bu üretimden charkha (çıkırık) büyük makine ile rekabet anlamı çıkmadığını belirtmek durumundayım. Birçok kişi bu yanlışla düşünüyor, charkha'nın ortaçağa dönmek ve makinelerin ve sanayileşmenin bize getirdiklerini tasfiye etmek anlamını taşıdığını düşünüyor. Bizim hareketimiz kesinlikle sanayileşmeye, makinelere ve fabrikalara karşı değildir. Hindistan'ın her şeyin en iyisine hem de en kısa sürede kavuşmasını istiyoruz. Ne var ki mevcut koşullara özellikle köylümüzün korkunç yoksulluğuna baktıkça, onları boş zamanlarında çıkırıkla iplik eğirmeye çağırdık. Böylece, durumlarını biraz daha iyileştirmekle kalmıyorlar, ülkemizin zenginliklerinin pek çoğunu alıp götüren yabancı dokumacılar karşı, bağımlılığımızı azaltmaya yardımcı oluyorlar.

98.

İNGİLTERE'DE SANAYİ DEVRİMİ BAŞLAR

27 Kasım 1932

Şimdi sana üretim yöntemlerinde muazzam değişikliklere neden olan mekanik icatlardan bahsetmeliyim. Bir atölyede ya da fabrikada bunları gördüğümüzde çok basit olduklarını düşünebiliriz; ancak onları ilk kez tasarlamak, icat etmek çok zor bir işti. Bu icatların ilki 1738'de Kay¹ adında bir adamın mekik dokuma tezgâhı tasarlamasıyla gerçekleşti. Bu icat üretim hızını artırdı ve dokumacının ürününü ikiye katladı. Bu aynı zamanda dokumacının daha çok iplik kullanması gerektiği anlamına geliyordu. Sarma makineleri bu ilave ipliği tedarik edemiyordu. Bu problem 1764'te Hargreaves'in büküm makinesini icat etmesiyle kısmen çözüldü. Richard Arkwright ve diğerlerinin icatları bunları takip etti, sırasıyla su gücü ve buhar gücü kullanıldı. Bütün bu icatlar önce pamuk sanayisinde uygulandı, pamuk fabrikaları arttı. Pamuğun arkasından yün sanayisi geldi.

Bu sırada, 1765'te James Watt buhar makinesini icat etti. Bu büyük bir olaydı, buharın fabrika üretiminde kullanılmasını sağladı. Yeni fabrikalarda kömür ihtiyacı doğdu, kömür sanayisi de böylece gelişti. Kömürün kullanılması yeni demir eritme yöntemlerine yol açtı. Bunun üzerine demir sanayisi hızlıca gelişti. Yeni fabrikalar kömür orada daha ucuz olduğu için, kömür yataklarının çevrelerine kuruldu.

Böylece İngiltere'de 3 büyük sanayi gelişti -tekstil, demir ve kömür- ve fabrikalar kömür yatakları çevrelerinde, diğer uygun alanlarda türedi. İngiltere'nin çehresi değişti. Birçok yerde yeşil ve güzel kırların yerini dumanlı, karanlık mahalleler aldı. Kömür dağlarıyla ve atık yığınlarıyla çevrilmiş bu fabrikalar göze gerçekten hoş gelmiyordu. Aynı şey fabrikaların çevresinde oluşan

1 John Kay (1704-1779): İngiliz mucit.

imalat şehirleri için de geçerliydi. Fabrika sahiplerinin tek umursadıkları para kazanmaktı. Fabrikalar çirkin, büyük ve pisti. İşçiler bunlarla birlikte korkunç derecede sağlığa zararlı şartlarda çalışmak zorundaydılar.

İngiltere'deki küçük çiftçilerin büyük toprak sahipleri tarafından nasıl topraklarından kovulduklarını, bunun işsizliğin artmasına ve sonuç olarak da isyanlara, kanunsuzluklara yol açtığını anlatmıştım. Yeni gelişen sanayiler var olan bu sorunları daha da kötü hale getirdi. Tarım zarar gördü, işsizlik arttı. Aslında her yeni icat kol gücünün yerine mekanik gücü getiriyordu. Bu sıklıkla işçilerin işten çıkarılmalarına, dolayısıyla kinlenmelerine neden oldu. Birçoğu yeni makinelerden nefret etmeye başladı, hatta onları kırmaya bile çalıştılar. Bu insanlar makine parçalayıcıları olarak anılıyorlardı.

Makine parçalayıcılarının Avrupa'da uzun bir tarihleri vardır. Bu tarih 16. yüzyılda Almanya'da basit bir makine tezgâhının icadıyla başlar. İtalyan bir papaz tarafından 1579'da yazılan bir kitap bu tezgâhtan bahseder: "Danzig kasabası konseyi, icadın çok sayıda işçiyi sokağa atacağından korkarak, makineyi imha ettirdi, mucidini de gizlice öldürdü." Bu mucidin hikâyesine rağmen aynı makine 17. yüzyılda tekrar ortaya çıktı ve Avrupa'nın her yerinde ayaklanmalara neden oldu. Birçok yerde kullanılmasına karşı yasalar yürürlüğe kondu, pazar alanlarında halkın gözü önünde yakıldı. Makine ilk icat edildiğinde kullanılsaydı, onun peşinden birçok yeni icadın gelmesi mümkündü, makine dönemi, olduğundan çok daha önce gelebilirdi. Ancak kullanılmaması bile şartların daha olgunlaşmamış olduğunu gösteriyordu. Şartlar olgunlaştığında, sayısız ayaklanmaya rağmen makineler kendilerini kabul ettirdiler. İşçilerin makinelere kin duymaları doğaldı. Zamanla makinelerin bir hatası olmadığını, hatanın az sayıda insana kâr sağlamak için onların kullanılış şeklinde olduğunu öğrendiler. Haydi, şimdi İngiltere'de makinelerin ve fabrikaların gelişimine geri dönelim.

Yeni açılan fabrikalar birçok küçük ölçekli sanayiye ve özel işçileri işlevsiz bıraktılar. Bu işçilerin makinelerle yarışması imkânsızdı. Bu yüzden zanaatlarını bırakıp o nefret ettikleri fabrikalarda yevmiyeli işçi olmak ya da işsiz kalmak zorundaydılar. Küçük ölçekli sanayinin çöküşü aniden olmadı; ancak yine de yeterince hızlıydı. Yüzyılın sonlarına, 1800'lere doğru büyük fabrikalar apaçık ortadaydılar. Yaklaşık otuz yıl sonra Stephenson'un ünlü makinesi Roket ile birlikte İngiltere'de buharla çalışan trenler kullanılmaya başlandı ve makine ülkenin her yerine, sanayinin ve hayatın her bölümüne yayıldı.

Mucitlerin tamamının, birçokşundan bahsetmedim, işçi sınıfından çıkması ilginçtir. İlk sanayi liderlerinin çoğu yine bu sınıftan çıkmıştır. Ancak yeni icatlar ve fabrika düzenin değişmesi işçiyle işveren arasındaki uçurumu daha da genişletti. Fabrikadaki işçi kontrol etmeyi bırak anlayamadığı büyük iktisadi güçlerin elinde çaresiz kaldı, çarktaki bir diş haline geldi. Yeni fabrikanın onlarla rekabet ettiğini, ürünleri onların yapabileceğinden çok daha ucuza

üretim sattığını gören zanaatkârlar ve esnaflar bir şeylerin yanlış olduğunu düşündüler. Hiç hataları olmadan dükkânlarını kapatmak zorunda kaldılar. Eğer kendi zanaatlarını bile devam ettiremiyorlarsa yenisiyle başarıya ulaşmaları çok zordu. Dolayısıyla işsizler ordusuna katıldılar ve aç kaldılar. "Açlık, fabrika sahibinin eğitim çavuşudur" ve açlık onları iş aramaya fabrikaya yönlendirir. Fabrika sahipleri onlara pek merhamet etmedi. Onlara iş verdiler ama boğaz tokluğuna çalışarak elde ettikleri ücret ancak geçinmelerini sağladı. Kadınlar, küçük çocuklar bile boğucu, sağlıksız yerlerde bayılana kadar saatlerce çalıştılar. Erkekler kömür madenlerinin altında tüm gün çalıştılar, aylarca güneş ışığını görmedikleri oldu.

Bunların hepsinin işverenlerin zalimliğinin suçu olduğunu düşünme. Hata sistemin kendisinde yatıyor. İşlerini geliştirmeye, diğer ülkelerdeki uzak pazarları ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bunun için her şeyi yapmaya hazırlardı. Yeni fabrikaların yapımı, makineleri satın almak çok masraflıydı. Ancak fabrika üretim yapmaya başlayıp ürünler pazarda satılınca para kazanılır. Dolayısıyla fabrika sahiplerinin fabrika inşa etmeleri için tasarruf yapmaları gerekir. Erken sanayileşme sayesinde diğer ülkelerin önüne geçtiler, bundan çıkar sağlamak istediler, sağladılar da. Dolayısıyla işlerini büyütmek, para kazanmak için olan delice istekleri zenginliklerinin kaynağı onların işgücü olan zavallı işçileri ezdiler.

Böylelikle yeni sanayi düzeni güçlünün zayıfı ezmesine uyarlamış oldu. Tarih boyunca güçlünün zayıfı sömürdüğünü görürüz. Fabrika düzeni bunu daha da kolaylaştırdı. Yasaya göre kölelik yoktu; ama gerçekte aç kalan işçiler, ücretli köleler, eski kölelerden sadece biraz daha iyi durumdaydı. Yasa işverenin yanındaydı. Bu dünyadaki zavallı hayata katlanmayı ve öbür dünyada cenneti ummayı öğütleyen din bile onun yanındaydı. Hatta yönetici sınıf, fakirliğin toplum için gerekli olduğunu, bu yüzden de az maaş vermenin erdemli olduğunu söyleyen uygun bir felsefede ortaya çıkardı; eğer yoksula daha yüksek maaş verilirse, çok çalışmak yerine iyi vakit geçirmeyi dener. Fabrika sahiplerinin ve diğer zenginlerin somut çıkarlarına hizmet ettiği için bu rahatlatıcı, işe yarar bir düşünce tarzıydı.

Bu zamanlar hakkında okumak hem ilginç hem de öğreticidir. Mekanik üretim sürecinin ekonomi ve toplum üzerindeki muazzam etkilerini görebiliriz. Toplumsal doku altüst oldu, yeni sınıflar öne çıktı ve güçlendi, zanaatkârlar sınıfı fabrikalardaki ücretli işçilere dönüştü. Buna ek olarak yeni ekonomi insanların dinlerini ve ahlaklarını bile şekillendirdi. İnsanların inançları, çıkarları, sınıf anlayışlarıyla birebir gider; güçleri olduğunda kendi çıkarlarını korumak için yasalardan yardım alırlar. Tabii ki bunların hepsi insanlığın iyiliği için yapıldığı, erdemli davranışlar olduğu şeklinde yansıtılır. Hindistan'da İngilizlerin bu göstermelik duyarlılıkları bolca var. Sıklıkla nasıl Hindistan'ın iyiliği için çalıştıklarını dinliyoruz. Bizi emirleriyle ve süngüleriyle yönetirken,

halkımızın ciğerlerini de söküp alıyorlar. *Zamindarlar* kiracılarını ne kadar sevdiklerini söylüyorlar; ama onların her şeyini sömürmekte tereddüt etmiyorlar. Kapitalistler ve büyük fabrika sahipleri de işçilere yönelik iyi niyetli olduklarını temin ediyorlar; ancak bu iyi niyet kendini daha yüksek ücretler, daha iyi çalışma koşulları olarak göstermiyor. Bütün kârlar işçinin çamurdan kulübesine değil, yeni sarayların yapımına gidiyor.

Kendi çıkarları için insanların kendilerini ve başkalarını kandırmaları gerçekten şaşırtıcı. 18. yüzyılda İngiliz işverenlerin de işçilerin koşullarını her türlü iyileştirme taleplerine karşı çıktığını görüyoruz. Fabrika yasalarını, konut reformunu reddettiler ve yoksulluğun kaldırılmasında toplumun sorumluluk taşıdığını kabul etmediler. Sadece tembellerin sıkıntı çektikleri düşüncesiyle kendilerini rahatlattılar ve herhangi bir olayda işçileri kendileriyle eşit insanlar olarak görmediler. Serbest bırakma (*laissez faire*)² denilen yeni bir felsefe geliştirdiler -devletin müdahalesi olmadan, işlerinde her istediklerini yapmak istediler-. Diğer ülkelerin daha önce yapmadıkları şekilde yeni fabrikalar kurdukları için öne geçmiş oldular, tek istedikleri para kazanacakları serbest bir alandı. *Laissez faire* yararlanabilen herkese eşit imkân sağlayan, neredeyse kutsal bir teori haline geldi. Her kadın ve adam dünyanın geri kalanıyla savaşmalıydı, mücadelede birçok insanın zarar görmesinin ne önemi vardı?

Daha önceki mektuplarımda insanlar arasındaki dayanışmanın gelişiminin medeniyetin temeli olduğundan bahsetmiştim; ama *laissez faire* ve yeni kapitalizm orman kanunlarını geri getirdi. Carlyle³ "Domuz Felsefesi" olarak adlandırdı. Bu yeni yaşam ve iş kanunu kim ortaya koydu? İşçiler değil. Zavallı yoldaşların bu konuda söyleyebilecekleri çok az şey vardı. Başarılarına hiçbir şeyin müdahale etmesini istemeyen tepedeki fabrikatörler yaptı. Özgürlük ve mülkiyet hakları adı altında, zorunlu sağlık hizmetlerine ve ürünlerin saflığının denetlenmesine bile karşı çıktılar.

Az önce kapitalizm kelimesini kullandım. Kapitalizm -endüstrinin birikmiş kazançlar üstünden dönmesi- bütün ülkelerde uzun süredir varlığını sürdürüyor. Ancak büyük makinenin ve sanayileşmenin gelişyle fabrika üretimi için daha büyük miktarlarda paraya ihtiyaç oldu. Bu "Endüstriyel sermaye" adını aldı ve kapitalizm kelimesi şimdi, Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan iktisadi düzeni tanımlamak için kullanılıyor. Bu düzende, kapitalistler -sermaye sahipleri- fabri-

2 *Laissez faire*: Sadece mülkiyet haklarını korumayı amaçlayan yeterli düzenlemelerin bulunduğu bir ekonomik ortamda özel taraflar arasındaki alım satım işlemlerinin müdahaleci hükümet kısıtlamaları, tarifeler ve sübvansiyonlardan arındırılmasını ifade eder. *Laissez faire*, "bırakınız yapınlar" anlamına gelir.

3 Thomas Carlyle (1795-1881): İskoç asıllı deneme ve hiciv yazarı, tarihçi ve eğitmandir. Carlyle "Edinburgh Ansiklopedisi"nde yazdığı makalelerde, tartışmalara yol açan sosyal yorumlamalarıyla ve iktisat bilimini "kasvetli bilim" olarak tanımlaması ile hatırlanmaktadır. Yapıtlarında İngiltere'nin tarihini, toplumsal yaşamını ve işçi sorunlarını ele almıştır.

kaları kontrol ettiler ve kârları ele geçirdiler. Sanayileşmeyle birlikte kapitalizm Sovyetler Birliği ve başka bir iki bölge dışında her yere yayıldı. İlk günlerinden itibaren zenginle fakir arasındaki farkı vurguladı. Sanayinin makineleşmesi üretimin ve dolayısıyla zenginliğin artmasına yol açtı; ancak bu zenginlik yalnızca küçük bir gruba, sermaye sahiplerine gitti. İşçiler fakir kaldı. Hindistan ve diğer yerlerin sömürülmesiyle İngiltere'deki işçilerin durumu çok yavaş da olsa iyileşti; ama sanayi kârlarının içinde işçilerin payı çok küçüktü. Sanayi Devrimi ve kapitalizm üretim sorununu çözdü, oluşan zenginliğin dağılımı sorununu değil. Zenginler ve fakirler arasındaki mücadele devam etmekle kalmadı, şiddetlendi.

Sanayi Devrimi 18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşti. Bu, İngiltere'nin Hindistan'da ve Kanada'da savaştığı döneme denk geliyordu. Daha sonra Yedi Yıl Savaşları yaşandı. Bu olaylar birbirlerini etkilediler. Doğu Hindistan Şirketi'nin ve onun uşaklarının (Clive'ı hatırlarsın) Hindistan'dan kopardıkları inanılmaz miktarlardaki paralar, yeni sanayilerin kurulmasına çok yardımcı oldu. Sanayileşmenin çok pahalı bir iş olduğunu söylemiştim. Bazen hiç geri dönüş yapmadan çok fazla paranın harcanmasını gerektirir. Eğer bol miktarda para yoksa krediyle ya da başka türlü, sanayi para kazanmaya başlayana kadar fakirliğe ve sıkıntılara neden olur. İngiltere bu para ihtiyacını Hindistan'dan karşılayabildiği için çok şanslıydı.

Yeni fabrikaların yapımıyla yeni istekler de ortaya çıktı. Fabrikalar, imal edilmiş ürünlere çevrilecek hammaddeye ihtiyaç duydular. Dolayısıyla dokuma için pamuğa ihtiyaç vardı. Bundan daha da gerekli olan, yeni fabrikalarca üretilenlerin satılacağı yeni pazarlardı. İngiltere fabrikaları ilk kuran ülke olduğu için muazzam bir avantajı vardı. Bu avantaja rağmen pazar bulmakta zorlanabilirdi. Bu sıkıntıdan onu yine Hindistan kurtardı. Hindistan'daki İngilizler Hindistan sanayisini yok etmek için her türlü yöntemi denediler ve Hindistan'ı İngiliz kumaşına zorladılar. Bu konuyu daha sonra detaylandıracağım.

Sanayicilik 19. yüzyıl boyunca dünyanın her yerine yayıldı, kapitalist sanayi İngiltere'de olduğu gibi buralarda da gelişti. Her yerde üretime katmak için hammaddeye, üretilenleri satmak için de pazara talep vardı; kapitalizm kaçınılmaz olarak yeni emperyalizmin doğuşuna yol açtı. Hammaddeye ve pazara ulaşmanın en kolay yolu başka bir ülkeyi ele geçirmektir. Dolayısıyla yeni bölgeleri ele geçirmek için güçlü ülkeler arasında vahşi bir mücadele oldu. İngiltere'nin yine Hindistan'dan ve deniz gücünden gelen bir avantajı vardı; ama emperyalizm ve onun meyveleri hakkında daha sonra konuşacağım. Sanayi Devrimi'yle Lancashire kumaş imalatçıları, demir imalatçıları, maden sahipleri İngiliz dünyasına hükmettiler.

AMERİKA İNGİLTERE'DEN KOPUYOR

2 Ekim 1932

Şimdi, 18. yüzyılın ikinci büyük devrimini, Amerikan kolonilerinin İngiltere'ye karşı ayaklanmasını ele alacağız. Sadece bir siyasal devrimdi bu, inceleyip durduğumuz Sanayi Devrimi kadar ya da onun peşinden gelen, Avrupa'nın toplumsal temellerini sarsan Fransız devrimi kadar kapsamlı değildi.

Buna karşılık, Amerika'daki siyasal değişim önemliydi, büyük sonuçlar doğurmaya adaydı. O zaman özgürlüklerine kavuşan Amerikalılar günümüzde dünyanın en güçlü, en zengin, sanayi alanında en ileri ülkesi haline geldiler.

1620'de bir grup Protestan'ı İngiltere'den alıp Amerika'ya götüren gemiyi, Mayflower'ı anımsıyor musun? I. James'in otokratik yönetimi de, dini de hoşlarına gitmedi. O zamandan beri "Hacıların Ataları" olarak adlandırılan bu insanlar İngiltere'nin tozunu ayaklarından silerek, daha özgürce yaşayacakları bir koloni kurmak için Atlantik Okyanusu'nun ötesindeki garip yeni topraklara doğru yola çıktılar. Kuzeyde karaya çıktılar, oraya yeni Plymouth adını verdiler. Koloniciler bu göçlerden önce Kuzey Amerika'nın başka yerlerine ulaşmışlardı. Onların peşinden giden birçok kişi doğu kıyısı boyunca kuzeyden güneye doğru sıralanan küçük kolonilere yerleştiler. Katolik koloniler, İngiltere'den şövalyeler tarafından kurulan koloniler ve Quaker kolonileri vardı -Pennsylvania'ya Quaker Penn'e izafeten Pennsylvania adı verilmişti-. Hollandalılar, Almanlar, Danimarkalılar ve kimi Fransızlar da vardı. Bir miktar karışmışlardı ama büyük çoğunluğu İngiliz kolonisiydi. Hollandalılar kurdukları kente Yeni Amsterdam adını verdiler. İngilizler bir süre sonra ele geçirdikleri bu kente, günümüzde çok iyi bilinen New York adını verdiler.

İngiliz kolonileri İngiliz Kralı'nı ve Parlamento'sunu tanımaya devam ettiler. Aslında birçoğu yapılanlardan memnun olmadıkları için evlerini barklarını terk etmiştiler, Kral'ın ve Parlamento'nun yaptıklarının çoğunu da onaylamıyorlardı. Ama kopma isteği taşıyorlardı. Şövalyelerden ve Kral'ın destekçilerinden oluşan güney kolonileri daha da İngilizlere bağlıydı. Koloniler ayrı ayrı yaşıyordu aralarında; fazla bir temasları, ortaklıkları yoktu. 18. yüzyıla gelindiğinde doğu kıyısında var olan on üç koloninin hepsi İngilizlerin denetimindeydi. Kuzeyde Kanada, güneyde İspanyol toprakları uzanıyordu. 13 koloni içindeki Hollanda, Danimarka kolonileri ve öteki yerleşimler, bütün içinde erimişlerdi, hepsi İngilizlerin denetimindeydi. Ama kolonilerin sadece kıyıda ve kıyının biraz içerisinde yer aldığını aklından çıkarma. Onların ötesinde, Batıya doğru Pasifik'e kadar geniş topraklar uzanıyordu. Bu topraklar herhangi bir Avrupa kolonisinin işgali altına girmemişti. Kızılderili yerlilerden oluşan çeşitli uluslar ve kabileler buralarda yaşıyor, buraları denetim altında tutuyordu. Bu kabilelerin en önde geleni İrokualar'dı.

Yüzyılın ortasında, İngiltere ile Fransa arasında dünya çapında bir mücadele patlak verdi. Yedi Yıl Savaşı (1756-1763) olarak bilinen bu savaş sadece Avrupa'da değil, Hindistan ve Kanada da yürütüldü. İngiltere kazanınca Fransa orayı İngiltere'ye vermek zorunda kaldı. Fransızlar Amerika'dan tasfiye edildiler, Kuzey Amerika'daki bütün koloniler İngilizlerin denetimine girdi. Sadece Quebec eyaletinde bir miktar Fransız kaldı ama yerleşimler büyük çoğunluğu itibariyle İngiliz'di. Garip ama gerçek, Quebec'in çevresi hâlâ Anglosakson nüfus tarafından çevrili, Fransızca konuşulan bir ada gibidir. Quebec eyaletinin en büyük kenti Montreal (Mont Royal'den geliyor; Kral Dağı anlamında) sanıyorum, Paris'in dışında en çok Fransızca konuşulan kenttir.

Önceki mektuplarımda, köle ticaretinin, emekçilerin Afrika'dan Amerika'ya taşınması için Avrupalı ülkeler tarafından yapıldığını yazmıştım. Bu korkunç, ölümcül ticaret büyük ölçüde Portekizlilerin, İspanyolların, İngilizlerin elindeydi. Amerika'da, özellikle tütün plantasyonlarının yaygınlaştığı güney eyaletlerinde işgücüne ihtiyaç duyuluyordu. Ülkenin Kızılderililer adı verilen yerel halkı göçebeydiler, yerleşik hayattan hoşlanmıyorlardı. Dahası, kölelik koşullarında çalışmayı reddediyorlardı. Dönüştürülemediler, kınılıp dökülmeyi yeğlediler; öyle de oldu. Sonuçta yok edildiler. Çoğu mevcut koşullarda tükenip gittiler. Bir zamanlar tüm kıtaya yayılan bu halklardan geriye kalanların sayısı fazla değildir.

Kızılderililer plantasyonlarda çalışmayı reddedince ve işgücü ihtiyacı sürdüğü için, Afrika'nın gariban insanları korkunç insan avlarında ele geçirildiler ve akıl almaz eziyetlerle deniz aşırı bölgelere sevk edildiler. Afrikalı siyahiler Güney Eyaletlere -Virginia, Caroline, Georgia- götürüldüler, kitleler halinde plantasyonlarda çalıştırıldılar.

Kuzey eyaletlerde koşullar farklıydı. Göçmen babalar tarafından *Mayflower* tarafından oralara taşınan eski Püriten geleneği hâlâ sürüyordu. Derli toplu çiftlikler vardı, güneydeki gibi plantasyonlara rastlanmıyordu. Bu çiftliklerde kölelere ya da çok sayıda işçiye gerek duyulmuyordu. Yeni topraklara kavuşma olanağı olmadığı için, her kişi kendi çiftliğine sahip olmak, kendi işinin patronu olmak istiyordu. Böylece yerleşenler arasında bir eşitlik duygusu gelişti.

Bu sömürgelerde iki ekonomik sistemin geliştiğini görüyoruz; Kuzey'de küçük çiftçilik temelinde yükselen ve bir ölçüde eşitlikçi olan ekonomi ile güneyde geniş plantasyonlara ve köleliğe dayalı sistem. Kızılderililere ikisinde de yer yoktu. Anakaranın yerlileri olan bu halklar, yavaş yavaş batıya doğru itildiler. Kızılderililerin kendi aralarındaki çatışmalar ve bölünmeler bu süreci kolaylaştırdı.

İngiltere kralının ve büyük toprak sahiplerinin bu kolonilerde, özellikle güneydekilerde, büyük çıkarları vardı. Sömürüyü azami ölçüde artırmak istiyorlardı. "Yedi Yıl Savaşları"nın ardından, Amerikan kolonilerinden para toplamak için özel bir çaba sarf edildi. Toprak sahiplerinin hâkimiyetindeki İngiliz Parlamentosu bu kolonileri sömürmek istedi, kralı destekledi. Vergiler dayatıldı, ticaret sınırlandırıldı. Bu sıralarda İngilizlerce Bengal'in yoğun biçimde sömürüsü başlamıştı, Hint ticaretinin her yoldan önü kesiliyordu.

Koloniler bu sınırlamalara ve yeni vergilere itiraz ettiler ancak İngiliz hükümeti "Yedi Yıl Savaşları"nda kazandığı zafer nedeniyle kendini güçlü, özgüvenli hissetti, itirazları görmezden geldi. Ne var ki "Yedi Yıl Savaşları" kolonilere de çok şey öğretmişti. Farklı kolonilerden insanlar bir araya geliyor, birbirlerini tanıyordu. Fransızlara karşı İngiliz birliklerinde savaşırken, savaşla ve onun ürkütücü yüzüyle karşılaştılar. Yani koloniler de adaletsizlik olarak nitelendikleri ve kendilerine yanlış görünen şeylere boyun eğmeme ruh hali içine girdiler. Olaylar 1773'te İngiliz hükümeti Doğu Hindistan Şirketi'nin çayını onlara dayatmak istediğinde patlak verdi. İngiltere'deki zenginlerin birçok Doğu Hindistan Şirketi'nin hisselerine sahipti ve şirketin servetiyle ilgileniyorlardı.

Hükümet onların etkisi altındaydı, büyük olasılıkla hükümet üyelerinin kendileri de Doğu Hint Şirketi'nin ticaretiyle ilgiliydiler. Hükümet, Doğu Hindistan Şirketi'nin çaylarının Amerika'ya satmasını kolaylaştırarak, Şirket'in ticaretini teşvik etmeye çalıştı. Yerel kolonilerin ticaretine zarar veren bu önlem tepki topladı. Bu nedenle yabancı çayın boykot edilmesi kararlaştırıldı.

1773'te Doğu Hindistan Şirketi'nin çaylarının bir bölümünün Boston'da karaya indirilmesi girişimine karşı direniş başladı. Kolonilerin sakinlerin bazıları Kızılderili giysilerine bürünerek yük gemisine çıktılar, çayları denize döktüler. Bunlar, rıhtımda olayı seyreden geniş bir kitlenin gözü önünde gerçekleşti. Bu meydan okuma, isyancı kolonilerle İngiltere arasında savaşa yol açtı.

Tarih kendini hiçbir zaman aynen yinelemez ama zaman zaman büyük benzerliklere neden olur. 1773'te Boston'da çayların güverteden denize atılması

eylemi çok   lenerek "Boston   ay Partisi" adını aldı. İki buçuk yıl   nce Bapu¹ tuz kampanyasını ve Gandhi'ye b  y  k y  r  y     ve tuz akınını ba lattı ında, Amerika'daki birçok kişinin aklına "Boston   ay Partisi" geldi, yeni "tuz partisi"ni onunla kıyasladılar. Tabii, ikisinin arasında b  y  k farklar vardı.

Bir buçuk yıl sonra, 1775'te İngiltere ile Amerika'daki kolonileri arasında savaş patlak verdi. Koloniler ne için sava ıyorlardı? Bağımsızlık için değil, İngiltere'den kopmak için değil... Savaşı patlak verdiği ve her iki tarafın kan d  kmeye ba ladı ı koşullarda bile kolonilerin liderleri İngiltere kralı III. George'a "  ok saygıdeğer h  k  mdarımız" diye hitap ediyorlar ve kendilerini O'nun sadık tebaası olarak kabul ediyorlardı. Başka yerlerde de karşımıza çıkan ilginç bir tavidir bu. Hollanda'da, ordusuna karşı  etin bir savaş y  r  t  lmesine karşın İ panya kralı II. Philip'e h  k  mdar deniyordu. Uzun yıllar s  ren savaşın sonundadır ki, Hollanda ba ımsızlı ını ilan etmeye zorlandı. Hindistan'da, yıllar s  ren kuşku ve bocalamaların ardından, Dominyon Stat  s   vb. d    ncesi ile oyalandıktan sonra, Milli Kongre'miz 1 Ocak 1930'da bağımsızlık y  n nde açıklama yaptı.şimdi bile bağımsızlık d    ncesinden, Dominyon Y  netimi'nin tartışmaya açılmasından korkar gibi davrananlar mevcuttur. Ama tarih bize, Hollanda ve Amerika örneklerinde olduğu gibi, bu t  r m  cadelelerin ancak ba ımsızlıkla sonu lanabilece ini öğretiyor.

1774'te yani Kolonilerle İngiltere arasındaki savaşın başlamasından kısa bir s  re   nce, Washington, Kuzey Amerika'da aklı başındaki hiç kimsenin ba ımsızlı ı istemediğini belirtti. İlginçtir, Washington, Amerikan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olacaktır. 1774'te savaşın başlamasından sonra Koloniler Kongresi'nin   nde gelen kırk altı   yesi, "kralın sadık uyrukları" sıfatıyla Kral III. George'e yazdıkları mektupta, barışın sağlanması ve "kan d  k  lmesinin"   n ne geçmesi için kendisinden yardım istediler. İngiltere ile Amerika'daki çocukları arasındaki uyumun ve iyi-niyetin yeniden tesisini içtenlikle istiyorlardı. B  t  n istedikleri bir t  r Dominyon stat  s   idi; Washington'un a zından, aklı başında hiç kimsenin bağımsızlık istemediği şeklinde ifade ettikleri bu talebe "Zeytin Dalı Dilekçesi" adı verildi. Ama iki yıldan az bir s  re içinde bu dilekçenin imzacılarından yirmi be i bir başka belgenin altına, Bağımsızlık Bildirgesi'ne imza attılar. Yani koloniler savaşmaya bağımsızlık uğruna ba lamamı lardı. ik  yetleri vergiler ve ticaretteki sınırlamalardı. İngiliz Parlamentosu'nun, kendi iradelerine rağmen vergi salma hakkını tanımıyorlardı.   nl     lıkları "Temsil olmadan vergi salınamaz"dı; İngiliz Parlamentosu'nda temsil edilmiyorlardı.

Kolonilerin ordusu yoktu ama gerektiğinde i lerine çekilip yeniden ortaya çıkabilecekleri geniş bir alan vardı. Zaman içinde bir ordu inşa ettiler, başına

1 Gandhi kastediliyor.

da Washington geçti. Başta bazı başarılar kazanınca, eski düşmana can alıcı darbeyi indirmenin zamanının geldiğine inanan Fransa, kolonilerin safına katıldı. İspanya da İngiltere'ye karşı savaş ilan etti. Parçaları İngiltere'ye karşı bir araya getiren savaş uzun sürdü. 1776'da kolonilerin ünlü "Bağımsızlık Bildirgesi" çıkageldi. Savaş 1782'de sona erdi, çatışan taraflar 1783'te Paris Barışı'nı imzaladılar.

Sonuçta on üç Amerikan kolonisi bağımsız bir cumhuriyet oldu ve Amerika Birleşik Devletleri adını aldı. Ama uzunca bir süre, her eyalet ötekilerine mesafeli davrandı, az çok bağımsızlığını korudu. Ortak bir milliyet düşüncesi ancak zaman içinde gelişti. Geniş ülke, sürekli Batı'ya doğru genişliyordu. Küçük İsviçre'nin tek gerçek cumhuriyeti olduğu o yıllarda modern dünyanın ilk büyük cumhuriyeti oldu. Cumhuriyet olmasın rağmen, Hollanda soylularca denetim altında tutuluyordu. İngiltere sadece bir monarşi değildi, Parlamentosu da küçük bir zengin toprak sahibi sınıfın denetimi altındaydı. Bu nedenle ABD cumhuriyeti yeni tür bir ülkeydi. Avrupa'daki ve Asya'daki ülkelerden farklı olarak, geçmişi yoktu. Güneydeki plantasyon sistemi ve kölelik bir yana bırakılırsa, feodalizm kalıntısına da rastlanmıyordu. Babadan oğula geçen bir monarşisi yoktu. Büyümesinin önünde fazla bir engel olmadığı için, burjuvazi, orta sınıf, hızla büyüdü. Bağımsızlık Savaşı'ndan önce nüfusu 4.000.000'den azdı. 1930'da yaklaşık 123.000.000'a ulaştı. Virginia eyaletinden büyük toprak sahibi George Washington ülkenin ilk başkanı oldu. Cumhuriyetin kurucuları kabul edilen dönemin öteki büyük adamları Thomas Paine, Benjamin Franklin, Partick Henry, Thomas Jefferson, Adams ve James Madison idiler. Aynı zamanda bilimadamı olan Benjamin Franklin özellikle dikkati çekiyordu. Çocukların uçurtmalarından hareket ederek, bulutlardaki şimşeklerin elektrikle aynı şey olduğunu kanıtladı.

1776 tarihli Bağımsızlık Bildirge'si "bütün insanlar eşit doğarlar" der. Bu ne kadar doğru bir önermedir? Deşildiğinde, bazılarının zayıf bazılarının güçlü, bazılarının ötekilerine göre daha akıllı ve becerikli olduğu görülür. Ama önermenin arkasındaki düşünce açıktır, övgüyü hak eder. Kolonileri kuranlar Avrupa'daki feodal eşitsizliklerden kurtulmak istediler. Bu duygunun kendisi bile büyük bir ilerlemeydi. Büyük olasılıkla, Bağımsızlık Bildirgesi'ne şekil verenlerin çoğu, 18. yüzyılın Voltaire'den Rousseau'ya kadar uzanan filozoflarından, düşünürlerinden etkilenmişlerdi. "Bütün insanlar eşit doğarlar." Güzel ama pek bir hakka sahip olmayan yoksul siyahlar orada duruyordu. Ona ne diyeceğiz? Varlığı Anayasa'ya nasıl uyuyor? Aslında uymuyordu, daha henüz uydurulmamıştı da... Onlarca yıl sonra Kuzeylilerle Güneyliler arasında patlak veren acı bir içsavaşın sonucunda kölelik kaldırıldı. Ne var ki siyahi sorunu Amerika'da sürüyor.

100. BASTİLLE'İN DÜŞÜŞÜ

7 Ekim 1932

Şimdiye kadar 18. yüzyılın iki devrimini kısaca ele aldık. Bu mektupta üçüncü devrimden, Fransız Devrimi'nden söz edeceğim. Üçü arasında en çok gürültüyü Fransa'daki kopardı. İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi çok daha önemliydi ama tedrici olarak gelişti, halk tarafından fark edilmedi bile. Gerçek anlamının ayırdına ancak bir avuç insan varabildi. Buna karşılık Fransız Devrimi şaşkın Avrupa'nın gözleri önünde, bir şimşek gibi bir anda çaktı. Avrupa hâlâ monarşilere, imparatorluklara yataklık ediyordu. Eski Kutsal Roma İmparatorluğu işlevlerini yerine getiremiyordu ama kâğıt üzerinde varlığını sürdürüyor, hayaleti Avrupa'nın üzerinde dolaşıyordu. Bu krallar, imparatorlar, saraylar dünyasında sıradan insanların borçlarının arasından, alışkanlıkları ve ayrıcalıkları dikkate almayan, bir kralı tahtından söküp alan, kaderin kaçınılmaz eylemi gibi ötekileri tehdit eden o garip, ürkütücü yaratık belirdi. Uzun zamandan beri görmezden geldikleri, bastırdıkları kitlelerin ayaklanması karşısında kralların, Avrupa'nın imtiyazlı şahsiyetlerinin titremeleri şaşırtıcıdır.

Fransız Devrimi bir volkan gibi patladı. Bununla birlikte, devrimler ve volkanlar durup dururken, bir neden olmadan ya da uzun bir evrim yaşamadan patlamaz. Bizler ani patlamayı görüyor, şaşırp kalıyoruz. Ama birçok güç yeryüzünün altında uzun yıllar boyunca birbirleriyle mücadele eder, sonunda lavlar dağın yamaçlarından aşağıya doğru akmaya başlar. Aynı şekilde, devrimde patlak veren güçler, uzun süre toplumun yüzeyinin altında hareket ederler. Su ısınınca kaynar. Ama kaynama noktasına geldiğini iyice ısındığında biliriz.

Düşünceler ve ekonomik koşullar devrimi yaparlar. Otoriteden gözü kararmış, düşüncelerine uymayan her şeye kapalı kişiler, devrimlerin ajitatörlerce yapıldığını sanırlar. Ajitatörler var olan koşullardan hoşnut olmayan, değişim isteyen ve bunun için çalışan kişilerdir. Her devrimci dönem onlardan

birçoğunu sağlar. Ajitatorlerin kendileri, var olan kaynaşmanın ve hoşnutsuzluğun sonucudur. Ama on binlerce, yüzbinlerce insan salt bir ajitatorün çağrısı ile harekete geçmezler. İnsanların çoğu her şeyden önce güvenli bir ortam ister. Elleri riskte etmek istemezler. Ekonomik koşullar giderek kötüleşince, günlük acılar artınca, yaşam çekilmez bir yük haline gelince, o zaman güçsüzler bile risk almaya hazır hale gelirler. İşte o zaman, içine düştükleri sefaletten çıkmanın yolunu gösteriyor gibi görünen ajitatorün sesine kulak verirler.

Birçok mektubumda halkın çektiği sıkıntılardan ve köylü ayaklanmalarından söz ettim. Asya'nın, Avrupa'nın her ülkesinde, çoğu kez kan dökülmesine yol açan ve acımasızca bastırılan o köylü ayaklanmaları patlak verdi. Çektikleri acılar köylüleri devrimci eyleme itti ama çoğu kez bu insanlar amaçları hakkında net bir düşünceye sahip değillerdi. Düşüncedeki belirsizlik, ideolojik bakış açısı eksikliği nedeniyle çabaları çoğu kez başarısızlıkla sonuçlandı. Fransız Devrimi'nde yeni bir unsur karşımıza çıkıyor; düşüncelerin ekonomik gereksinimler için devrimci bir eylemde birleşmesi zorunluğu. Böyle bir birleşme olduğunda, gerçek devrim de oluşur, gerçek devrim yaşamın ve toplumun siyasal, toplumsal, ekonomik, dinsel her yönünü etkiler. Bunlar 18. yüzyılın son yıllarında karşımıza çıktı.

Fransız krallarının lükse batmış yoz yaşamlarını, yetersizliklerini, buna karşılık sıradan halkın iç paralayıcı yoksulluğunu daha önce anlatmıştım. Fransız halkının aklında mayalanan, Voltaire'den Rousseau'ya Montesquieu'ye ve ötekilere kadar uzanan düşünceleri de anlatmıştım. Yani iki süreç iç içe geliyordu; Ekonomik sıkıntılar ve bir ideolojinin oluşumu -Birlikte hareket etmek, birbirini etkilemek-. Bir halk için ideoloji inşası çok vakit alır, çünkü yeni fikirler halka süzüle süzüle ulaşırlar, eski önyargılarından ve kavramlarından vazgeçmeye az kişi heves eder. Gerçekte olan şudur: Çoğunlukla yeni bir ideolojinin yerleştiği, halkın en sonunda bir dizi yeni düşünceyi benimsediği anda, bu fikirler epeyce eski moda hale gelir. 18. yüzyıl Fransız filozoflarının düşüncelerinin Avrupa'nın sanayi öncesi dönemin düşünceleri temelinde yükselmesi ilginçtir. Yaklaşık aynı yıllarda İngiltere'de Sanayi Devrimi başlıyordu; Devrim sanayii ve hayatı o derecede değiştiriyordu ki, gerçekte yeni Fransız teorilerinin birçoğunu yerle bir ediyordu. Sanayi Devrimi gerçekte daha sonra gelişti; Fransız düşünürlerin neyin meydana geleceğini kestirmeleri, doğal olarak, mümkün değildi. Ne var ki, Fransız Devrimi'nin ideolojisini büyük ölçüde dayandırdığı düşünceler, büyük sanayinin devreye girişiyle kısmen çağdışı hale gelmişti.

Her neyse, Fransız filozoflarının düşüncelerinin ve teorilerinin Devrim üzerinde çok derin izler bıraktığı açıktır. Geçmişte kitlelerin ayaklanmalar şeklinde birçok eylemi olmuştu. Bilinçli hareketin eyleme geçişi ya da bilinçli yönlen-

dirilen kitlelerin eylemi söz konusuydu. Fransa'daki büyük devrimin önemi buradadır.

XV. Louis'in, büyükbabası XIV. Louis'in ardından 1715'te tahta çıktığını, 49 yıl hükmettiğini anlatmıştım. "Benden sonra tufan" (apres moi le deluge) dediği söylenir, doğrusu ya buna uygun davrandı. Ülkeyi tümüyle cehenneme çevirdi, İngiliz Devrimi'nden ve kralın kellesinin vurulmasından hiçbir ders çıkarmadı ve yerini 1774'te deli dolu, tahtı akılsız torunu XVI. Louis'e bıraktı. Eşi Marie Antoinette Habsburglar'dan Avusturya imparatorunun kardeşiydi. O da çok deli dolu biriydi ama tutkulu bir yanı vardı, XVI. Louis'i parmaklarında oynatıyordu. "Kralların ilahi gücü" fikrini Louis'ten de fazla sahipleniyor, sıradan insanlardan nefret ediyordu. Karı koca her ikisi, halkın monarşiden nefret etmesi için ellerinden geleni yaptılar. Fransız halkının kafası, Devrimi izleyen günlerde bile, monarşi konusunda net değildi, ama Louis-Marie Antoinette davranışlarıyla, çılgınlıklarıyla cumhuriyeti kaçınılmaz hale getirdiler. Öte yandan, daha ileri görüşlü olsalardı bile, ellerinden fazla bir şey gelmezdi. Rusya'nın çarı ve çariçesi de 1917 Devrimi'nin arifesinde şaşırtıcı çılgınlıklar yaptılar. Bu kişilerin, kriz derinleştikçe daha da çılgınlaştıklarını ve böylece kendi yok oluşlarına katkıda bulunduklarını gözlemek, şaşırtıcıdır. Bu duruma tam uyan bir Latin özdeyişi vardır: Quem deus perdere vult, prius dementat (Tanrı yok etmek istediği kişiyi önce delirtir) Bu sözün neredeyse aynı Sanskritçe'de mevcuttur: Vinash kale viparit buddhi.

Monarşinin ve diktatörlüğün amaçlarından biri, sık sık askeri zafer olmuştur. İçerde bir sorun yaşandığında, kral ya da yönetici grup, halkın dikkatini dağıtmak için askeri maceralara yönelir. Fransa'da askeri maceralar kötü sonuçlandı. "Yedi Yıl Savaşları" Fransa açısından yenilgi, dolayısıyla monarşiye bir darbe anlamına geldi. İflas giderek yakınlaştı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na Fransızların katılımı daha çok harcama anlamına geliyordu. Peki, bütün bu paralar nereden bulunacaktı? Soylular ve din adamları ayrıcalıklara sahiptiler, vergilerin çoğundan muaftılar, dahası bu imtiyazlarından vazgeçmeye hiç niyetli görünmüyorlardı. Ama sadece borçları ödemek için değil, Saray'ın sağa sola saçtıkları için de para bulmak gerekiyordu. Peki sıradan halk, kitleler ne durumdaydı? Fransız Devrimi hakkında yazan İngiliz yazarı Carlyle'in onlar hakkındaki betimlemesini buraya taşıyacağım; fark edeceğin gibi, kendine özgü bir tarzı vardır ve betimlemelerinde çok etkilidir:

"Emekçi sınıflar içinse, yine işler yolunda değildi. Şanssızlık işte! Zira bunlardan yirmi ya da yirmi beş milyon kadar var. Biz de onları bir tür karanlık, sıkışık bir bütün halinde istifleriz, heyulâ gibi ama karanlık: Ayak takımı veya daha insani bir ifadeyle kitleler. Kitleler ya; ama her biri tekil. Eğer, hayal gücünüzü zorlayıp da onları şu koca Fransa üzerinde, kilden yapılma virane-

lerine, tavan arasındaki deliklerine, kümeslerine kadar izleyecek olsanız, bu kitlelerin birimlerden oluştuğunu görürsünüz. Her bir birimin kendi yüreği ve acıları vardır; orada, kendine ait bir deriyle kaplı olarak durmaktadır ve çimdikleyecek olursanız, kan akacaktır."

Betimleme sadece 1789 Fransa'sına değil, 1932 Hindistan'ına da çok uygun düşüyor! Birçoğumuz Hindistan'daki kitleleri, milyonlarca köylüyü ve işçileri mutsuz, kaba saba varlıklar olarak gruplara tıkıştırıyor muyuz? Onlara "sempati" duyarız, onlara iyilik etmek için üst perdeden konuşuruz. Ne var ki onları çok ender olarak, bize pek de benzemeyen bireyler, insanlar olarak görürüz. Çamurdan kulübelerinde kendi yaşamlarını yaşadıklarını, hepimiz gibi acıktıklarını, üşüdüklerini, acı çektiklerini aklıdan çıkarmamak gerekir. Hukuk eğitimi görmüş, anayasayı bilen, anayasadan söz eden siyasetçilerimizin birçoğu, anayasaların, yasaların esas konusu insanları unuturlar. Kerpiç evlerin ve kentlerdeki gecekonduların sakinleri milyonlarımız için siyaset açlar için yiyecek, giyecek ve barınaktır.

Fransa XVI. Louis'in yönetimi altında böyle yaşadı. Hükümdarlığının hemen başında açlık grevleri yaşıyordu. Bunlar yıllarca sürdü sonra araya giren boşluğun ardından yeni köylü ayaklanmaları patlak verdi. Dijon'daki yiyecek ayaklanmalarından birinde, vali açlıktan kırılan halka şöyle seslendi: "Çayırlarda otlar bitti. Oralara gidip otlayın!" Çok sayıda insan profesyonel dilenci oldu. 1777'de on bir dilenci grubunun olduğu resmen açıklanmıştı. Bu yoksulluktan, sefaletten söz edince, aklımıza kaçınılmaz olarak nasıl da Hindistan geliveriyor!

Köylüler sadece yiyecek açlığı içinde değillerdi, toprak açlığı da çekiyorlardı. Feodal sistem altında, soylular toprakların ağaları idiler, topraktan sağlanan gelirin büyük bölümü onlara gidiyordu. Köylüler ne açık seçik düşüncelere ne de açık seçik bir hedefe sahiptiler fakat kendi topraklarına sahip olmak istiyorlardı; kendilerini ezen bu feodal sistemden, soylulardan, bürokrasiden ve sıkıntılarını özellikle yoksulların hissettiği gabelle ya da tuz vergisinden (bir kez daha aklına Hindistan gelmiştir) nefret ediyorlardı.

Köylülerin durumu buydu ama Kral ve Kraliçe para toplamak için yaygara kopartıyorlardı. Hükümetin parası tükenmişti, borçlar artıyordu. Marie Antoinette'in lakabı "Açık Veren Madam"dı. Daha fazla para toplamanın yolu kalmayınca, sonunda 1789 Mayıs'ında, XVI. Louis Genel Meclisi toplantıya çağırıldı. Meclis üç sınıfın temsilcilerinden oluşuyordu: Soylular, din adamları ve halk. Yani durum, soylulardan ve din adamlarından oluşan Lordlar Kamarası ile yurttaşların bir araya geldiği Avam Kamarası'ndan farklı değildi. Ama ikisi arasında birçok fark vardı. İngiliz Parlamentosu yüzlerce yıldan beri az çok düzenli toplanıyordu, dahası çalışma yöntemleri gelenekleri iyice düzenlenmişti. Ara sıra toplanan Genel Meclis bir gelenek yaratamamıştı. Her iki kuruluş

da üst sınıfları temsil ediyordu; İngiltere Avam Kamarası Genel Meclis'e göre daha temsili özellikteydi. Köylüler hiçbir yerde temsil edilmiyorlardı.

Genel Meclis 4 Mayıs 1789'da Kral tarafından Versailles'da açıldı. Ama Kral kısa sürede bu üç sınıfın temsilcilerini toplantıya çağırıldığına pişman oldu. Üçüncü gurup, Avam ya da orta sınıf, onayları alınmadan vergi salınamayacağı konusunu ısrarla gündeme taşıdılar. İngiliz Avam Kamarası örneği önlerindeydi.

Yakın zamanda yaşanan Amerikan örneği de yanı başlarındaydı. İngiltere'nin özgür bir ülke olduğu düşüncesine kapıldılar. Aslında bu bir yanılsamaydı, İngiltere soylulardan, toprak sahiplerinden oluşan bir sınıfa denetleniyor, yönetiliyordu. Parlamento'nun kendisi, kısıtlı bazı imtiyazlar dışında -oy hakkı gibi- onların tekelindeydi.

Bununla birlikte, Üçüncü Güç ya da Avam'ın yaptıkları Kral Louis'in sabrını taşıyordu. Salonu terk etmelerini istedi ama temsilciler için peşini bırakmak niyetinde değillerdi. Tenis kortunda toplanarak yeni bir anayasa yapmadan dağılmayacaklarına dair yemin ettiler. Ardı sıra, Kral'ın kuvvete başvurmak istemesine, askerlerin karşı gelmesi, emre uymaması geldi. Her devrimde, hükümetin temel organı olan ordunun, karşısına dikilen kalabalıkların içindeki kardeşlerine ateş etmeyi reddettiği bir kriz yaşanır. Korkan Louis geri adım attı ama sonra, her zamanki gibi, deli dolu yollara başvurarak, yabancı birliklerin gelip kendi halkına ateş açması için entrikalar çevirmeye başladı. Durum artık dayanılmaz hale gelince, halk 14 Temmuz 1789'da Paris'te ayaklandı, Bastille Hapishanesi'ni basarak tutukluları serbest bıraktı.

Bastille'in düşüşü tarihte büyük bir olaydır. Devrimi başlattı. Halkın bütün ülke sathında ayaklanması için bir işaret. Fransa'nın eski düzeninin, feodalizmin, büyük mülkiyetin ve ayrıcalıkların sonu anlamına geliyordu; aynı zamanda Avrupa'nın bütün kralları ve imparatorları açısından hiç de hoş olmayan bir belirtiydi. Büyük monarşiler sistemini getiren Fransa şimdilerde yeni bir dalgaya önderlik ediyordu; Avrupa şaşkındı. Olup bitene bazılarının korku ile bakmasına, soğuk durmasına karşılık, birçok kişi umutlanmıştı; daha iyi günlerin işaretlerini görüyorlardı. 14 Temmuz hâlâ Fransa'da ulusal bayram günüdür, her yıl ülkenin dört bir yanında kutlanır. 14 Temmuz'da Bastille Paris halkının eline düştü. Ama yetkililerin gözü o kadar kör olmuştu ki, bir gece önce Versailles'da büyük bir balo düzenlenmişti. Yenilmiş, içilmiş, isyancı Paris halkına karşı ileriki günlerde kazanılacak zaferin şerefine Kral ve Kraliçe önünde kadeh kaldırılmıştı. Avrupa'da o yıllarda monarşi düşüncesinin ne kadar olağanüstü katı olduğunu saptamak, ilginçtir.

Bizler, günümüzde cumhuriyet düşüncesine çok alıştık, kimse kralları ciddiye almıyor. Geride kalan birkaç kral koşullara ayak uydurdu. Öyle de olsa, pek çok kişi monarşi düşüncesine karşıdır çünkü monarşi sınıf bölünmelerini

koruyor, dışlanmayı ve kendini beğenmişliği özendiriyor. Ama durum 18. yüz-yılda böyle değildi. O günlerde bir ülkenin kralsız yönetilebileceğini düşlemek bile hayaldi. Bu nedenle, XVI. Louis'in çılgınlıklarına ve karşı çıkışlarına karşın onu tahttan indirme girişimine henüz rastlanmıyordu. Yaklaşık iki yıl boyunca, kaçmaya çalışana ve yakalanana kadar Fransa ona ve entrikalarına katlandı.

Bu olay daha sonra meydana gelecektir. Bu arada Genel Meclisler Ulusal Meclise dönüştüler, Krallık anayasal yani sınırlı bir monarşi konumuna geldi. Ama Kral, ondan da fazla Marie Antoinette, durumdan nefret ediyorlardı. Paris halkı ise onlardan hoşlanmıyor, entrika çevirmelerinden kuşkulanıyordu. Kral ve Kraliçe'nin yaşadığı Versailles Sarayı Paris'ten uzakta olduğu için, başkent halkı onları gözetim altında tutamıyordu. Versailles'daki lüks, debdebe hakkındaki söylentiler de halkı kışkırtıyordu. Sonunda, Kral Kraliçe, en garip kor-tejlerden birinin eşliğinde, Paris'teki Tuileries Sarayı'na getirildi.

101.

FRANSIZ DEVRİMİ

10 Ekim 1932

Fransız Devrimi hakkında yazmayı biraz güç buluyorum. Nedeni, malzemenin yetersizliği değil, tersine bolluğu. Devrim, bizi, yıllar sonra da olsa, büyüleyen, dehşete düşüren, heyecanlandıran garip, sürekli değişen dramatik bir olaydı. Prenslerin, siyaset adamlarının faaliyet yerleri kapalı kapıların ardı, özel görüşmelerdir; gizlilik örtüsü birçok kabahati gizler, süslü ifadeler çatışan tutkuları ve hesapları kapatır. Çok sayıda gencin bu tutkular, hesaplar nedeniyle savaşa yollandığı durumlarda bile, kulaklarımız bu tür ufak tefek şeylere kapalıdır. Bunun yerine bize, özveri gerektiren büyük ideallerden, büyük davalardan söz edilir.

Devrim çok farklıdır. Devrimin alanı tarlalar, sokaklar, çarşılarıdır; yöntemleri katıdır, hoyrattır. Devrimi yapan insanlar, prenslerin ve siyaset adamlarınıninki gibi, eğitim görme fırsatına sahip olamamıştır. İfadeleri, birçok entrikayı, şeytani tasarımı gizleyen incelikler, alı pullu sözlükler taşımaz. Gizli bir yanları yoktur, akıllarından geçen apaçık ortadadır; doğrusu, vücutlarını bile yeteri kadar örtecek şeylerden yoksundurlar. Devrim dönemlerinde siyaset, kralların, profesyonel siyasetçilerin yaptığı bir spor olmaktan çıkar. Gerçekle iç içe geçer; gerçeğin gerisinde çıplak insan doğası, açlığın yarattığı boş mideler vardır.

1789'dan 1794'e kadar uzanan beş kader yılında Fransa'da eylemdeki aç kitleleri gördük. Bocalayan siyasetçileri monarşiyi, feodalizmi, Kilise'nin ayrıcalıklarını kaldırmaya zorlayan kitlelerdi. Giyotine ağır bedel ödeyen, geçmişte kendilerini acımasızca ezen, yeni özgürlük ortamına karşı dolaplar çevirdiklerine inandıklarından intikam alanlar da onlardı.

Devrimlerini savaş alanında savunmak için öne atılan, kendilerine karşı birleşen Avrupa'nın iyi eğitim görmüş ordularını geri püskürtenler de bu kaba saba, çıplak ayaklı kişilerdi. Fransız halkı mucizeler yarattı ancak birçok yıl süren

korkunç çatışmalardan sonra enerjisini tüketen Devrim içine döndü, kendi çocuklarını yemeğe başladı. Ardından devrimi yutan, kendisine karşı çıkmaya cesaret eden sıradan insanları yeniden "üsttekilerin" hâkimiyetine gönderen karşıdevrim geldi. Karşıdevrimin içinden diktatör, İmparator Napolyon çıktı. Ne var ki ne karşıdevrim ne de Napolyon insanları eski yerlerine geri gönderebilirdi. Kimse Devrim'in temel kazanımlarını söküp alamaz, kimse boyun-duruğunu kırıp attıkları günlerin tutkulu anılarını Fransız ve Avrupa'nın öteki halklarından geri alamazdı.

Devrimin ilk günlerinde duruma hâkim olmak için mücadele eden birçok parti ve grup vardı. XVI. Louis'i mutlak yetkilerle başta tutmak için umutsuzca çırpınıp duran kralcılar vardı. İlimli liberaller bir anayasa istiyor, sınırlandırılmış yetkileriyle Kral'ı başta tutmaya çalışıyorlardı. İlimli cumhuriyetçilere Jirondenler, daha aşınlarına Jakoben Kilisesi'nde toplandıkları için Jakobenler deniyordu. Birçok grup vardı ama hepsinin arasında ve dışında çok sayıda maceracı da bulunuyordu. Bütün bu grupların ve bireylerin arkasında kendi içlerinden çıkan bir önderin arasında hareket eden Fransız ve özellikle Parisli kitleler yer alıyordu. Yabancı ülkelerde, özellikle İngiltere'de Devrim'den kaçan ve sürekli Devrim karşıtı dolaplar çeviren göçmüş, emigre, soylular yaşıyordu. Avrupa'nın bütün güçleri Devrimci Fransa'ya karşı safa girmişlerdi. Parlamenter düzene geçmiş olmakla birlikte aristokratlarca yönetilen İngiltere gibi, Kıta Avrupası'nın kralları ve imparatorları da, sıradan insanların dünya-sında meydana gelen bu olayı ezmeye çalışıyorlardı.

İmparatorların ve kralın dolapları, sonucu, kendi sonlarını hızlandırdı. Başlarda Millet Meclisi'nde en etkili olan grup, ılımlı liberallerdi. Bunlar ABD, İngiltere örneğinden esinlenerek bir anayasa istiyorlardı. Liderleri Mirabeau idi. Millet Meclisi'nde iki yıldan beri iktidarda idiler, Devrim'in ilk günlerdeki başarılarının ardından cesur bildiriler yayınlamışlar, önemli değişimler getirmişlerdi. Bastille'in düşüşünden yirmi gün sonra, 4 Ağustos 1789'da Meclis'te dramatik bir oturum yapıldı. Meclis'in önüne gelen konu, feodal hakların, ayrıcalıkların kaldırılmasıydı. Fransa'nın havasında halkın kafasına nüfuz eden bir şeyler vardı; özgürlük şarabından tadıp bir ölçüde etkilenen feodal lordlar da görölüyordu. Büyük soylularla Kilise önderleri feodal hakları, ayrıcalıkları terk etme hakkında Millet Meclisi'nde birbirleriyle yarıştılar. Dürüst ve cömert bir davranış olmasına rağmen, bu jest o yıllarda fazla bir sonuç doğurmadı.

Devrimci Fransa'nın Millet Meclisi, coşkulu bir havada, en azından karar düzeyinde köleliği, feodal ayrıcalıkları ve feodal mahkemeleri, soyluların ve din adamlarının vergiden muaf tutulmalarını hatta unvanlarını kaldırdı. Kral yerli yerinde duruyordu ama soylular unvanlarını yitirmişti.

Meclis bunun üzerine İnsan Hakları Bildirgesi'ni geçirmeye yöneldi. Bu ünlü bildirgenin esin kaynağı büyük olasılıkla Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi idi. Ne var Amerikan bildirgesinin kısa ve yalın olmasına karşılık Fransız bildirgesi uzun, oldukça karmaşıktır. İnsan Hakları, insanların eşitliğini, özgürlüğünü ve mutluluğunu güvence alacağı varsayılan haklardır. İnsan Hakları Bildirgesi o sıralarda çok cesur ve gözü kara olarak nitelenmişti, yaklaşık 100 yıl sonra da Avrupa'nın liberallerinin ve demokratlarının bildirgesi olmayı sürdürüyordu. Buna karşılık, günümüzde eskimiştir, güncel herhangi bir sorunu çözemez. Salt yasa önünde eşitlik ve bir oy sahibi olmak gerçek eşitliği, özgürlüğü ya da mutluluğu sağlamıyor, çünkü iktidar sahipleri sömürü için başka yollar buluyorlar. Fransız Devrimi günlerinden beri siyasal düşünce çok gelişti; öyle sanıyorum ki muhafazakârların büyük çoğunluğu İnsan Haklarının kulağa hoş gelen ilkelerini kabul edecektir. Ama bu, kolayca saptayabileceğimiz gibi, bildirgenin gerçek eşitliği ve özgürlüğü bahşetmek için hazırlandığı anlamına gelmez. Gerçekten de bu bildirge özel mülkiyeti koruyor. Büyük soyluların ve Kilise'nin mülklerine başka nedenlerle, feodal haklara, özel ayrıcalıklara ilişkin nedenlerle el konulmuştu ama mülkiyete sahip olma hakkının kendisi kutsal, ihlal edilemez bir haktı. Bildiğin gibi, şimdilerde daha ileri siyasal düşünceler özel mülkiyetin bir kötülük olduğunu, bir an önce kaldırılması gerektiğini öne sürüyor.

İnsan Hakları Bildirgesi bize günümüzde sıradan bir belge gibi görünebilir. Dünün cesur idealleri zaman içinde sıradan belgelere dönüşürler. Ne var ki, ilan edildiği tarihte Avrupa'ya bir canlılık getirdi, ezilenler, kendilerine tepeden bakılanlar için daha iyi günler vaat ettiğine inanıldı. Ama Kral bundan hoşlanmadı. Dine küfür gibi gördüğü belge şaşırtmıştı, uygulamayı reddetti. hâlâ Versailles'da oturuyordu. Bunun üzerine, bir kadının önderliğindeki Parisli kitleler Versailles Sarayı'na geldiler, Bildirgeyi uygulamasını sağlamakla kalmadılar, Kralı Paris'ten gitmeye de zorladılar.

Meclis birçok başka yararlı reform getirdi. Kilise'nin geniş mülklerine devlet el koydu. Fransa'nın yeni idari bölümlenmesi yapıldı, ülke sekiz idari bölgeye bölündü. Eski feodal mahkemelerin yerini alacak daha iyi mahkemeler kuruldu. Bunların hepsi iyiydi ama fazla ileri gitmedi. Toprağa aç köylülere ve ekmeğe aç kentli sıradan insanlara fazla yarar sağlamadı. Devrimin önü kesilmişti sanki.

Söylediğim gibi, kitleler, köylüler ve kentli sıradan insanlar Meclis'te temsil edilmiyorlardı. Meclis Mirabeau'nun önderlik ettiği orta sınıf tarafından denetleniyordu. Ve bu kişiler, hedeflerine ulaştıklarını düşündükleri anda Devrim'i durdurmak için ellerinden geleni yapmaya çalıştılar. Kral Louis ile ittifak arayışı içine girdiler, taşrada köylülere arkadan vurdular. Mirabeau giderek kralın danışmanı oldu. Bastille'i basan, o vesile ile zincirlerini kırıp attıklarını sanan sıradan insanlar, olup biteni anlamaya çalışıyorlardı. Özgürlük sanki onlardan

tümüyle uzaklaşmıştı, dahası Yeni Meclis, tıpkı eskiden lordların yaptığı gibi, onları Meclis'in dışında tutuyordu.

Meclis'te engellenen Devrim'in yüreği Paris halkı, devrimci enerjisini yönelteceği bir başka kanal buldu. Paris Komünü'ydü bu kanal. Sadece Komün değil, çoğu Komün'e dönüştürülen kentin birçok kesimi kitlelerle dolaysız temas içinde canlı bir örgütlenmeye kavuştu. Komün ve özellikle kesimlerdeki yerel belediyeler Devrim'in sancaktarları ve Meclis'teki orta sınıfın ılımlılarının hasımları oldular. Bu arada Bastille'in düşüşünün yıldönümü gelip çattı, Paris halkı 14 Temmuz'da büyük bir şenlik düzenledi. Paris halkı kenti süslemek için gönüllü oldu, çünkü şenliğin kendilerine ait olduğunu düşünüyorlardı.

1790 ile 1791'de devrim sürdü. Meclis bütün devrimci heyecanını yitirmiş, değişimi yeterli bulmaya başlamıştı. Ama Paris halkı içtene içe kaynıyor, köylülerin toprak açlığı sürüyordu. İşler böyle sürüp gidemezdi. Ya Devrim ilerleyecek ya da yok olup gidecekti. İlimli lider Mirabeau 1791 başında öldü. Gizliden gizliye Kral'la çevirdiği dolaplara rağmen halkın içindeki saygınlığını koruyordu. 21 Haziran 1791'de meydan gelen bir olay Devrim'in kaderini belirledi. Bu, Kral Louis ile kraliçe Marie Antoinette'in "tebdili kıyafet" ederek kaçmalaıydı. Sınıra ulaşmak üzereydiler. Ama bazı köylüler onları Verdun yakınındaki Varennes'de tanıınca durduruldular, Paris'e geri götürüldüler.

Bu eylem, Paris halkı açısından Kral ile kraliçenin kaderini belirledi. Cumhuriyet düşüncesi hızla yayıldı. Ne var ki Meclis halkın duygularından o kadar kopuk ve o kadar uzaktı ki, Louis'in tahttan indirilmesini talep eden halka ateş açmayı sürdürüyordu. Devrim'in en önemli şahsiyetlerinden Marat kaçmaya çalışan Kral'ı hainlikle suçladığı için, yetkililerce hedef alınmıştı. Saklandığı Paris'in kanalizasyon şebekesinde ağır bir cilt hastalığına yakalanmıştı.

Söylemesi garip ama Louis, bir yıldan fazla bir süre tahtta kaldı. Millet Meclisi 1791 Eylül'ünde görevini sonlandırdı, yerini Yasama Meclisi'ne bıraktı.

Bu Meclis de öteki gibi ılımlıydı, sadece üst sınıfları yansıtıyor, Fransa'nın yükselen ateşini temsil etmiyordu. Devrim ateşi halk arasında ve Jakoben adı verilen, halkın içinden çıkan aşırı cumhuriyetçiler arasında yayıldı, güçlendi. Olup biteni şaşkınlıkla izleyen Avrupalı güçler tedirgindiler. Bir süre Prusya'nın Avusturya'nın Rusya'nın dikkati başka yerleydi; Polonya krallığına son veriyorlardı. Ama Fransa'daki olaylar çok ileri gittiği için dikkatlerini çekiyordu. Fransa 1792'de Avusturya ve Prusya ile savaş halindeydi. Avusturya'nın elindeki Hollanda'nın Belçika kısmının Fransa ile ortak sınırı vardı. Yabancı ordular Fransız topraklarına girerek Fransız birliklerini yenilgiye uğrattılar. Kral'ın onlarla birlikte hareket ettiğinden kuşkulananıyor, bütün kralcılar hain olarak görülüyordu. Tehlike büyüdükçe Fransız halkının tedirginliği arttı. Her yerde casuslar ve hainler görmeye başladılar. Paris'in devrimci Belediye'si bu krizde

ön aldı, halkın sıkıyönetim ilan ettiği anlamına gelen Kızıl Bayrağı açtı ve 10 Ağustos 1792'de Kral'ın Sarayı'na karşı saldırı emri verdi. Kral İsviçreli muhafızlarına ateş açtırdı. Ama zafer halkın oldu. Belediye Meclis'i Kral'ı tahtından indirmeye ve tutuklatmaya zorladı.

Bilindiği gibi, Kızıl Bayrak günümüzde her yerde işçilerin, sosyalizmin, komünizmin bayrağıdır. Eskiden sıkıyönetimin ilanına işaret ediyordu. Öyle sanıyorum ki Paris Komünü Kızıl Bayrak'ı ilk kez halk için kullandı. Kızıl bayrak zaman içinde işçi bayrağına dönüştü.

Kral'ın tahttan indirilmesi ve hapsedilmesi yeterli değildi. İsviçreli muhafızların ateş açmasından ve pek çok kişiyi öldürmesinden dolayı öfkeli olan, hainlere ve casuslara öfke saçan Paris halkı, kuşkulandığı kişileri tutuklamaya ve bunları hapisanelere doldurmaya başladı. Tutuklananların birçoğu, kuşkusuz, suçluydu ama birçok masum insan da tutuklandı. Birkaç gün sonra halkın içinden bir tutku dalgası daha yükseldi; hapisten alınan tutukluların çoğu, uyduruk bir yargılamanın ardından öldürüldüler. "Eylül katliamları" adı verilen bu olayda 1000'in üzerinde insan katledildi. Bu, Paris'teki Sokak kalabalıklarının yaşadığı büyük çaplı ilk kanlı tecrübeydi.

Fransız birlikleri Eylül'de işgalci Avusturyalı ve Prusyalılara karşı ilk zaferlerini de kazandılar. Bu küçük Valmy Savaşı'ydı; aslında kendisi küçüktü ama sonuçları büyük oldu çünkü Devrim'i kurtardı.

Ulusal Konvansiyon 21 Eylül 1792'de toplandı. Meclis'in yerini alan yeni bir kurumdu bu. Önceki iki meclise göre daha ileri noktada olmasına rağmen Belediye'nin (Komün) gerisindeydi. Konvansiyon'un yaptığı ilk iş cumhuriyeti ilan etmek oldu. XVI. Louis'in yargılanması, bunun peşinden geldi. Ölümüne mahkûm edilen kral, monarşinin günahlarını kellesi ile ödemek üzere 21 Ocak 1793'te giyotine mahkûm edildi. Fransız halkı artık geriye dönmek üzere gemileri yakmıştı. Son adımı atarak Avrupa'nın krallarına, imparatorlarına meydan okudular. Onlar için, özellikle kralın kanı giyotine bulaştıktan sonra, geri dönüş yoktu. Devrimin büyük lideri Danton, toplanan kalabalığa şöyle seslendi:

"Avrupa'nın kralları bize meydan okudular. Biz de onların önüne bir kralın kellesini attık."

102.

DEVİRİM-KARŞIDEVRİM

13 Ekim 1932

Kral Louis yoktu artık. Ama ölümünden önce bile Fransa inanılmaz bir değişimden geçmişti. Halkın kanı, devrimin ateşiyle birlikte yakıcıydı.

Damarları karıncalandı, ateşli bir coşku sardı halkı. Cumhuriyetçi Fransa köşeye sıkışmıştı. Avrupa'nın geri kalanı, kralcı Avrupa ona karşıydı. Cumhuriyetçi Fransa, yürekli özgürlük güneşi ile ısınan bu yurtseverlerin, yıpranmış krallara ve prenslere karşı nasıl savaşabileceğini gösterecekti. Onlar sadece kısa süre önce kazandıkları kendi özgürlükleri için değil, kralların, soyluların baskısı altında yaşayan bütün ötekiler için de savaşacaklardı.

Fransa halkı, kendi yöneticilerine karşı ayaklanmaları için, Avrupa halklarına mesajlar gönderdi, kendilerini her türlü kralcı yönetimin düşmanı, halkların dostu ilan etti. Özgürlüğün anasına dönen Fransa için, *vatanı* adına fedakârlıkta bulunmak, mutluluktu. O ateşli günlerde çok güzel bir şarkı çıkageldi; Rouget de Lisle'nin Ren Ordusu için hazırladığı, o günden beri "Marseillaise" olarak bilinen, hâlâ Fransa milli marşı olarak söylenen savaş şarkısıydı bu:

Haydi, yurttaşlar ileri
Zafer günü geldi çattı;
Karşımıza geçmiş, kanlı sancağını
Tiranlık bir kez daha sallıyor,
Nasıl bağırıyorlar, duyuyor musun?
Uzaktaki askerlerin çığlıklarını,
Saflarımıza dayandılar, boğazlamaya gelmişler
Eşlerimizi, çocuklarımızı,
Haydi, yurttaşlar silah başına,

Sıklaştıran safları,
Üzerlerine üzerlerine yürüyün,
Alçakların kanıyla sulansın toprağımız!

Krallara uzun ömürler dileyen, beş para etmez şarkılar söylemediler. Onun yerine vatan, vatan aşkı, özgürlük, özgürlük aşkı şarkıları söylediler:

"Vatan aşkı kutsaldır,
Davran, intikam peşindeki gücümüzü destekle,
Ey özgürlük, aziz özgürlük,
Koruyucularınla el ele ver, savaş!"

Korkunç yokluklar vardı. Yeteri kadar yiyecek, giyecek, bot ya da ayakkabı hatta silah bile yoktu. Birçok yerde yurttaşlardan, ayakkabılarını, botlarını orduya vermeleri istendi. Yurtseverler, kıt olmasına rağmen ordunun ihtiyaç duyduğu birçok çeşit yiyeceği bağışladılar. Bazılarına sık sık talep oldu. Deri ürünleri ve mutfak aletleri, tavalar, kovalar ve benzeri pek çok ev aleti talep edildi yurttaşlardan. Paris'in sokaklarında üretim yapılıyor, kadın erkek yurttaşlar silah yapımına bile yardımcı oluyorlardı. Yokluk diz boyuydu, çaputlara sarılı ama başına özgürlüğün tacını geçirmiş Fransa, güzel vatan Fransa; tehlikede olunca, düşman kapıya dayanınca yoksulluğun ne önemi vardı? Fransız gençliği vatanının yardımına koştu, açlığa ve susuzluğa aldırmadan, zafere yürüdü. Bunun üzerine gençlik Fransa'nın imdadına yetişti; açlığa, susuzluğa aldırmadan zafere koştu. Carlyle diyor ki: "Halkın tümünün herhangi bir davaya inandığı saptamasını yapmak, pek sık rastlanan bir şey değildir. Bu ancak yenecek, elle tutulacak şeyler için söylenebilir. Bir davaya inanınca, o halkın tarihi coşturucu, dikkat çekici hale gelir." Büyük bir davaya inanç Devrim'in kadınlarına ve erkeklerine ulaştı; onların o unutulmaz günlerde yaptıkları tarih, katlandıkları fedakârlıklar bize güç veriyor, nabzımızın atışını hızlandırıyor.

Yeni askere alınanlardan oluşan, yarım yamalak eğitim görmüş bu devrimci ordular bütün yabancı birlikleri Fransız topraklarından söküp attı, ardından aşağı Hollanda'yı (Belçika vb.) Avusturyalılardan kurtardı. Habsburglar terk ettikleri Hollanda'nın bir daha yüzünü göremediler. Avrupa'nın iyi eğitim görmüş profesyonel orduları, devrimcilerden devşirilmiş orduların karşısına çıkamadılar. Eğitimli askerler para için ve dikkatli savaşıyordu; devrimci askerler bir amaç için savaşıyorlardı ve gerektiğinde kazanmak için büyük riskleri göze alıyorlardı. Profesyonel askerler sırtlarında kilolarca yük taşıyorlar, devrimciler ise, çok az yüklü oldukları için, hızlı hareket edebiliyorlardı. Bu

nedenle devrimci ordular, savaşta yeni bir tür yarattılar, yeni tekniklerle savaşıyorlardı. Savaşın eski yöntemlerini değiştirerek, bir ölçüde, Avrupa'nın önündeki 100 yıl için ordulara model oluşturdular. Ama bu orduların gerçek gücü, heyecanlarında, ataklıklarında gizliydi. Şiar olarak kullandıkları ki bu o aşamada Devrim'in şiarıydı, Danton'un şu cümlecğini anımsatalım: "Devrimin düşmanlarını alt edebilmek için bize cesaret, daha fazla cesaret, hep cesaret gerek."

Savaş yayıldı; İngiltere, donanması sayesinde güçlü bir düşman haline geldi. Cumhuriyetçi Fransa büyük bir kara ordusu inşa etmiş ama denizde zayıf kalmıştı. İngiltere Fransız limanlarını abluka altına almaya başladı. İngiltere'den Fransa'ya binlerce göçmen ve Fransa Cumhuriyeti'ni ekonomik olarak yıkmak için sahte banknotlar akmaya başladı.

Yabancılarla savaş her şeyin önüne geçti, ulusun tüm enerjisi oraya yöneldi. Bu tür savaşlar devrim için tehlikelidir, dikkati toplumsal sorunlardan yabancı düşmanlara çevirir, böylece devrimin gerçek amacı gümbürtüye gider. Savaşın ateşi, devrimin ateşinin yerini alır. Olaylar böyle gelişince, aşağıda göreceğimiz gibi, Fransa'da son aşamada "büyük askeri komutan"ın diktatörlüğü yaşandı.

İçerde de sorunlar vardı. Fransa'nın batısındaki Vendee'de, nedeni kısmen köylülerin yeni orduya katılmayı reddetmesinden kısmen de kralcılarının ve *göçmenlerin* çabalarından kaynaklanan büyük bir köylü ayaklanması patlak verdi. Devrim fiilen Paris kentinin halkınca denetleniyor, yönlendiriliyordu; köylüler başkentte meydana gelen hızlı değişiklikleri kavrayamıyor ya da değerlendiremiyor, bu nedenle karşı çıkıyorlardı. Vendee ayaklanması acımasızca bastırıldı. Savaş sırasında, özellikle içsavaşta en şiddetli tutkular ortaya dökülür, merhamet yersiz yurtsuz bir göçebeğe döner. Lyon'da bir karşıdevrimci ayaklanma yaşandı. Ayaklanma bastırıldı, ardından Lyon kentinin yıkılıp yıkılarak cezalandırılması önerisi geldi: "Özgürlüğe karşı savaşan Lyon yerle bir olmalı!" Çok şükür bu öneri kabul görmedi ama Lyon epeyce acı çekti.

Bu arada Paris'te neler yaşanıyordu? Denetim kimin elindeydi? Yeni seçilen Komün'e¹ bağlı kesimler hâlâ kentin yaşamına egemendi. Ulusal Konvansiyon'da çeşitli gruplar arasında güç mücadelesi yaşanıyordu. Grupların başını çeken ılımlı cumhuriyetçi Jirondenlerle² aşırı cumhuriyetçi Jakobenler arasındaki mücadeleyi Jakobenler kazanınca 1793 Temmuz'unda Jironden milletvekillerinin çoğu Konvansiyondan çıkartıldı. Konvansiyon o sıralarda feodal hakların kaldırılması için nihai adımı attı, feodal beylere ait toprak-

1 Paris Belediyesi diğer adıyla Paris Komünü.

2 Jironden: İsimlerini Bordeaux kentini de içine alan "Gironde" bölgesinden almış, Fransız İhtilali esnasında mecliste burjuvazinin sesi olarak algılanmış, Kral'a yakın bir gruptur.

lar yerel yönetimlere, belediyelere devredildi. Yani bu topraklar ortak mülke dönüştü. Artık Jakobenlerin hâkimiyetine giren Konvansiyon geniş yetkilerle donattığı iki komite atadı: Halkın Refahı Komitesi ve Halkın Güvenliği Komitesi. Bu komiteler ve özellikle Halkın Güvenliği Komitesi kısa süre içinde çok güçlendi, korku saldı. Bu komiteler Konvansiyonu adım adım Devrimin terör bataklığına ittiler. Korku dağları bekliyordu; kendilerini çepçevre kuşatan ve sayıları hiç de az olmayan düşmanların, casusların ve hainlerin yarattığı korku. Korku insanları korkutur, gözlerini kök eder. Nitekim Konvansiyon 1793 Eylül'ünde korkunç bir yasaı, Şüpheliler Yasası'nı yürürlüğe koydu. Kuşkulu olan hiç kimse güvende değildi, kimse de kuşkudan ari değildi. Bir ay sonra, Devrimci Mahkeme tarafından yargılanan 223 Jironen milletvekili kısa süre içinde idama mahkûm edildiler.

Terör devri böyle başladı. Hüküm giyenlerin yollandığı giyotin günleri oluyordu. O günlerde at arabaları Paris'in Arnavut kaldırımı döşeli sokaklarında kurbanları taşıırken, sokaktaki halk mutsuz insanlarla dalga geçiyordu. Konvansiyon'da bile yönetici klişe laf etmek tehlikeliydi, laf kuşkuya, kuşku yargılanmaya ve giyotine götürebiliyordu. Konvansiyon Halkın Refahı Komitesi'nin ve Halkın Güvenliği Komitesi'nin denetimi altındaydı. Ölüm ve yaşam dâhil her şeyi denetimleri altında tutan bu komiteler, gücü kudreti başkaları ile paylaşmak niyetinde değillerdi. Paris Komünü'ne, daha doğrusu, kendilerini tam anlamıyla kabullenmeyen herkese karşı çıkıyorlardı. Güç halkı yozlaştırmanın olağanüstü bir biçimidir. Bu komiteler, devrimin belkemiği olan Komünü ve ona bağlı kesimleri çökertmek için harekete geçtiler. Önce ona kesimleri dağıttılar, sonra onların desteğin yitiren Komün'e sıra geldi. Devrim sık sık kendi çocuklarını yer. 1794 başında Komün'ün ezilmesi, devrimin kan dolaşım sisteminin kesilmesi anlamına geldi. Böylece Konvansiyon ve Komiteler en üst düzeydeki hükümet organları haline geldiler ama artık halktan kopmuşlardı. Bu gerçek devrimci devrin sonu oldu. Terör daha altı ay kadar sürecek, Devrim topallayacaktı. Ama tünelin ucu görünmüştü.

Bu fırtınalı ve gergin günlerde Paris'in liderleri kimlerdi? Birçok ad öne çıkıyor. Bastille'in basılmasına önderlik eden, arada birçok olayda sorumluluklar üstlenen Camille Desmoulins, Terör döneminde atifete vurgu yapınca giyotinin kurbanı oldu. Ardından, birkaç gün sonra onsuz yaşamaktansa ölmeyi tercih eden genç eşi Lucille de giyotini boyladı. Kamu savcısı Fouquier Tinville de... Devrimin belki de en etkili ve en yetenekli kişisi Marat, genç bir kız tarafından, Charlotte Corday tarafından ölümüne bıçaklandı. Daha önce kendisinden söz ettiğim, büyük, saygın hatip, aslan yürekli, cesur Danton da sonunda giyotine yollandı. Ve hepsinin en iyi bilineni, Jakobenlerin lideri ve terör günlerinde Konvansiyonun diktatörü olarak tanınan Robespierre... O de-

virde terörün simgesi haline geldiği için birçok insanı titretiyordu. Bununla birlikte dürüstlüğünden, vatanseverliğinden hiç kuşku duyulmuyordu. "dürüstlüğü'nün timsali" olarak kabul ediliyordu. Çok sade bir yaşam sürmesine karşın aşırı benmerkezciydi; kendisinden farklı düşünen herkesin Cumhuriyet'e ve Devrime ihanet ettiğini düşünüyor görünüyordu. Yakın çalışma arkadaşı olan birçok önemli şahsiyet onun ısrarı üzerine giyotine yollanmıştı; Konvansiyon sonunda onun karşısına dikilene kadar... Onu tiran ve despot olarak nitelendiler, ona ve despotizmine nokta koydular.

Devrimin bütün liderleri genç kişilerdi. Zaten devrim ender olarak yaşlı kişilerce yapılır. Bu önderlerin çoğu önemli kişiler olmakla birlikte, Robespierre dâhil hiçbiri bu büyük dramda hâkim unsur olmadı. Devrim gerçeği karşısında hepsi büzülmüş gibiydiler. Çünkü devrim onlarca yaratılmamış hatta kontrol bile edilememişti. O ara sıra meydana gelen, toplumsal koşulların ve yılların sefaletinin yavaş yavaş ama geri dönüşü olmayan biçimde hazırladığı insani yer sarsıntılarından biriydi.

Konvansiyonun kavgadan ve giyotinden başka bir şey yapmadığını sanma. Bir devrimin ortaya çıkardığı enerji her zaman için çok büyüktür. Bu enerjinin çoğu yabancılarla yapılan savaşlarda harlandı; yine de geriye kalanıyla birçok yapıcı iş yapıldı. Özellikle ulusal eğitim bir bütün olarak gözden geçirildi. Şimdi okullarda her çocuğun öğrendiği metrik sistem, o yıllarda devreye sokuldu, ağırlık ve uzunluk ölçüleri sadeleştirildi. Sistem şimdilerde dünyanın uygar kesimlerinin büyük bölümüne yayıldı ama muhafazakâr İngiltere hâlâ eski sistemi kullanıyor. Biz Hindistan'da bu karışık ölçüm sistemlerini ve kâhinliği vb. bir yana bırakmalıyız.

Metrik sistemle ilintili olarak, yeni cumhuriyetçi takvim ortaya çıktı. Takvim Cumhuriyet'in ilan edildiği gün, yani 22 Eylül 1792'de başladı. 7 günlük hafta 10 günlük haftaya çevrildi, 10. gün tatil olacaktı. 12 ay kalacaktı ama adları değiştirildi. Şair Fabre d'Eglantine mevsimlerden yola çıkarak aylara çok hoş adlar taktı. Bu takvim çok uzun süre yaşamadı. Bir ara Hristiyanlığa karşı güçlü bir hareket vardı, akla tapınma önerisi getirildi.

Hakikat tapınakları inşa edildi. Hareket hızla taşraya yayıldı. 1793 Kasım'ında Paris'teki Notre Dame Katedrali'nde düzenlenen Büyük Özgürlük ve Akıl Şenliği'nde, akıllı güzel bir kadın temsil etti. Ama Robespierre bu konularda muhafazakârdı, hareketi onaylamadı; Danton da öyle... Jakoben Halkın Refahı Komitesi de harekete karşı idi, bu nedenle hareketin liderleri giyotine yollandı. Güç-kudret ile giyotin arasında orta yol yoktu. Özgürlük ve Akıl Şenliği'ne karşı Robespierre bir başka kutlama düzenledi: Yüce Varlık Şenliği... Konvansiyon, Fransa'nın Yüce Varlık'a inanmasını oylarıyla kabul etti. Katolik inancı yine gözde hale gelmişti.

Paris Komünü'nün ve ona bağlı kesimlerinin ezilmesinden sonra olaylar hızla gelişti. Jakobenler en üstteydi. Hükümeti kontrol ediyorlardı ama kendi aralarında birbirlerine giriyorlardı. Özgürlük ve Akıl Şenliği'nin başını çeken Hebert'in ve yandaşlarının giyotine yollanmaları, Jakoben partisi içindeki ilk çatlaktı. Fabre d'Eglantine onu izledi. Danton, Camille Desmoulins ve ötekiler çok fazla kişiyi giyotine yolladığı için Robespierre'e karşı çıktıklarında, kendilerini ele verdiler. Danton'un 1794 Nisan'ında halk müdahale etmesin diye aceleye getirilen idamı, Paris halkına ve taşraya Devrimin sonlandığı mesajını ilettiler. Devrimin aslanlarından biri ölmüştü, dar bir klik iktidardaydı artık. Etrafı düşmanlarla çevrili, halktan kopan bu klik dört bir yanda ihanet vehmediyor, kendini güvende hissetmek için terörü şiddetlendirmekten başka çare bulamıyordu. Terör yaygınlaşarak şiddetlendi, giyotine insan taşıyan arabalar giderek doldu taşıdı. 22. Prairial adı verilen bir yasa geçirildi. Bu yasa halkı bölmek ve ayaklandırmak, ahlakı bozmak ve kamu vicdanını yozlaştırmak için yalan haber yaymayı idamla cezalandırılacak bir suç sayıyordu.

Robespierre'le ve kafadarlarıyla arasına mesafe koyan kişi, kim olursa olsun, bu yasa çerçevesinde yakayı ele verebilirdi. Sayıları 150'yi bulan, kralcılardan ve ötekilerden oluşan karışık bir hükümlüler grubu, bir seferde birlikte yargılanarak idam edildi.

Bu yeni terör dalgası 46 gün sürdü. Sonunda, Thermidor'un³ 9'unda (27 Temmuz 1794) kapak indi. Konvansiyon birden Robespierre'e ve takipçilerine karşı döndü ve "Tiran'a son" çağlıkları arasında, Robespierre'e söz hakkı tanımadan hepsini tutukladılar. Bir sonraki gün, at arabası pek çok kişiyi yolladığı giyotine bu kez Robespierre'i taşıyordu. Fransız Devrimi'nin sonu böyle geldi.

Robespierre'in düşüşünü karşıdevrim izledi. Ilımlılar öne çıktı, Jakobenlerin tepesine bindiler, terörize ettiler. Kızıl Terörü Beyaz Terör izledi. On beş ay sonra 1795 Ekim'inde Konvansiyon dağıldı, beş üyeli Direktuar⁴ kurulu hükümet oldu. Bu kesinlikle, sıradan insanları yatıştırmaya çalışan, bir burjuva hükümetiydi. Direktuar kurulu dört yıldan fazla bir süre Fransa'yı yönetti; içerdeki karışıklıklara karşın Cumhuriyet o kadar güçlü ve itibarlıydı ki, dışarda muzaffer savaşlar yürüttü. Bazı ayaklanma girişimleri bastırıldı. Bunlardan birinde Cumhuriyet ordusunun genç generallerinden biri olan Napolyon Bonapart, Parisli kalabalığa -misket bombasının dumanı diye anılan ateş açtırmaya cüret etmiş ve birçoğunu katletmişti. Eski devrimci ordu artık

3 Thermidor: Fransız Devrim'inden sonra kullanılmaya başlanılan yeni takvime göre temmuz ortasından ağustos ortasına dek süren ay.

4 Direktuar: Fransız Devrimi'nden sonra meydana gelen yönetim şeklidir. Yaşlılar Meclisi ve 500'ler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Fransa'nın sıradan insanlarını öldürmek için kullanılıyordu. Bu, Devrimin izi bile kalmamış demektir.

Devrim böylece son buldu. İdealistlerin parlak düşleri ve yoksulların umutları noktalandı. Ama umulandan daha çok kazanç ortaya çıkmıştı. Hiçbir karşıdevrim bundan böyle köleliği, hatta yeniden başa geçince köylülere dağıtılan toprakları geri almaya kalkan Bourbon krallarını geri getiremezdi. Köylerde ve kentlerde sıradan insanlar, eskiye göre çok daha iyi bir noktada idiler. Terör döneminde bile, Devrim öncesine göre daha iyi durumdaydılar. Sonlara doğru yoksul insanların bir bölümüne acı çektirmiş olsa da, terör onlara karşı değildi, üst sınıflara karşıydı.

Devrim bitti ama cumhuriyet düşüncesi bütün Avrupa'ya yayıldı, İnsan Hakları Bildirgesi'nde ilan edilen ilkeler de bu fikirlerle birlikte dört bir yana ulaştı.

YÖNETME BİÇİMLERİ

27 Ekim 1932

İki haftadır yazamadım. Yavaşlıyorum galiba. Öykünün sonuna yaklaştığımız düşüncesi beni ağırlaştırıyor. Daha şimdiden 18. yüzyılın sonuna geldik. 19. yüzyıl bizi bekliyor. Ardından 20. yüzyılın ilk otuz yılını inceleyeceğiz. Bu yüz otuz küsur yıl içinde söyleyeceğimiz çok şey var. Bize daha yakın olmalarının yanı sıra kafamızı kurcalıyor, daha önceki olaylara göre daha önemli gibi görünüyorlar. Günümüzde karşımıza çıkan şeylerin çoğunun kökleri o yıllara dayanıyor, uzanıyor. Geçmiş yüzyılın olaylarının sık ağaçlı ormanları arasında sana rehberlik etmek, kolay iş değil.

Fransız Devrimi hakkında üç mektup yazdım; Fransa'nın tarihindeki beş kısa yıl hakkında üç uzun mektup. Fransa'da 1789 ile 1794 yılları arasında oldukça uzun süre geçirdik. Yüzyılların üzerinden kocaman adımlarla aştık, anakaralara şöyle bir göz attık. Yine de, kısa tutmak için çok çaba gösterdiğimi bilmelisin. Kafamın içi doluydu, kalemim akıp gidiyordu. Fransız Devrimi tarihsel bakımdan önemlidir. Bir dönemin bitişine yeni bir dönemin başlangıcına işaret eder. Dahası, dramatik karakteri ile göz kamaştırır, hepimize çok şey öğretir. Günümüz dünyası da kaynıyor, büyük değişimlerin eşiğindeyiz. Kendi ülkemizde, barışçı olsa da, bir devrim dönemi yaşıyoruz. Bu nedenle, Fransız Devrimi'nden ve Rusya'daki gibi günümüzde ve nerdeyse gözlerimizin önünde meydana gelen büyük devrimden çok şey öğrenebiliriz.

Bu ikisi gibi, halkın gerçek devrimi, yaşamın acı gerçeklerine güçlü bir ışık tutabilir; bir flaş gibi, tablonun bütünü, özellikle karanlık köşeleri aydınlatılabilir. Amaç, en azından kısa bir süre için, açık seçik, garip biçimde yakınımızda görülebilir. İnsanın içinde inanç ve enerji dolup taşar. Kuşkular, tereddütler yok olur. İkinci en iyi çözüm ile uzlaşma yoktur. Devrimi yapan kişi, bir ok gibi, sağa sola yalpalamadan, dümdüz hedefe yönelir. Ve ufku ne kadar

şaşmaz ve kesin olursa, devrim o kadar ileri gider. Ama bu ancak devrimin üst aşamasında, liderler tepenin doruklarında ve kitleler yamaçta iken yaşanır. Heyhat! Bir süre sonra liderlerin dağlardan aşağıdaki karanlık vadilere ineceği, inancın zayıfladığı, enerjinin azaldığı günler gelir çatar. Neredeyse yaşamının tümünü sürgünde geçiren yaşlı Voltaire ölmek için 1778'de Paris'e döner. O günlerde 84 yaşındadır. Paris'teki gençlere şöyle seslenir: "Gençler şanslı, büyük şeyler görecekler." Gerçekten de on bir yıl sonra patlak veren devrimde gençler çok şeyler gördüler ve yaşadılar. Zaten uzun süredir o günleri bekliyorlardı. "Devlet benim" demişti 17. yüzyılda büyük monark XIV. Louis, "Benden sonra tufan" demişti 18. yüzyılda, ardılı XV. Louis. Bu çağrının ardından tufan geldi, XVI. Louis'i, çevresini ezip geçti. Tozlu peruklu, ipek atkılı soylular yerine "donsuzlar"ı öne çıkıttı. Artık Fransa'da herkes "yurttaş"tı, kadınlar dâhil. "Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik" yeni Cumhuriyetin şiarıydı.

Devrim günlerinde terör öne çıkar. Özel Devrim Mahkemesi'nin atanmasından Robespierre'in düşüşüne kadar geçen on altı aydan kısa sürede yaklaşık 4000 kişi giyotine yollandı. Büyük bir sayıdır bu, hele insan birçok masum insanın giyotine yollandığını düşünmesi, insanı sarsar, acı verir. Yine de bazı gerçekleri anımsayarak Fransız terörünü yerli yerine oturtabiliriz. Cumhuriyet düşmanlarla, hainlerle, ajanlarla kuşatılmıştı, giyotine yollananların çoğu Cumhuriyet'in yıkılması için çalışıyordu. Terörün sonuna doğru masumlar suçlularla beraber acı çektiler. Korku gelip çattığında ufkumuz kararır, suçlu ile masumu birbirinden ayırmak güçleşir. Fransız Cumhuriyeti, en kritik günlerle, Lafayette gibi büyük generallerinin de içinde yer aldığı muhalefetle, ihanetle karşı karşıya geldi. Öyle anlaşıyor ki, sınırları zayıf düşen devrimin liderleri, ayırım yapmadan sağa sola saldırmaya başladılar.

O günlerde, H. G. Wells'in tarihinde belirttiği gibi, İngiltere'de, Amerika'da ve öteki ülkelerde olup bitenleri hatırlamak da gereklidir. Ceza Yasası, özellikle mülkiyeti korurken çok vahşiydi, birçok kişi uyduruk nedenlerle asılmıştı. Bazı yerlerde işkenceye resmi olarak başvuruluyordu. Wells aynı yıllarda, Fransa'da terör döneminde giyotine yollanan insanlardan çok daha fazlasının İngiltere'de ve Amerika'da bu şekilde asıldığını söylüyor.

Korkunç zulüm ve gayri insanı koşullarda yaşanan, kölelerin birbirleriyle yarışırıldığı o günleri hatırla. Delikanlılık çağında yüz binlerce genci yutan savaşları, özellikle modern savaşları düşün. Daha yakına, bizim ülkemize gel, yakın geçmişte yaşananları gözünün önüne getir. On üç yıl önce, Nisan ayında bir bahar şenliği gününde, Jallianwala Bağ'ında yüzlerce insan ölüme yollandı, binlerce insan ağır şekilde yaralandı. Bütün o tertipler, özel mah-

1 Donsuzlar: Yoksul, fakir, çulsuz Fransız halkı anlamında kullanılan bir terim.

kemeler ve özel programlar, halkı terörize etmekten, baskı altına almaktan başka nedir ki? Baskının ve terörün yoğunluğu hükümetin korkusunun ölçüsüdür. İster gerici ister devrimci olsun yabancı ya da *Swadeshi*,² her hükümet, varlığıyla ilgili korkuya kapıldığı anda terörizme başvurur. Gerici hükümet bazı ayrıcalıklı kişiler adına, kitlelere karşı böyle davranır; devrimci hükümet kitleler adına ve ayrıcalıklılara karşı harekete geçer. Devrimci hükümet daha açık yürekli, dosdoğru hareket eder. Çoğu kez katıdır, acımasızdır ama aldatmacaya başvurmaz. Gerici hükümet aldatmaca ortamında yaşar, gerçekler bilinirse ayakta kalamayacağını bilir.

Özgürlükten söz eder ama kastettiği kendisi için özgürlüktür, canının istediğini yapabilmektir. Adaletten söz ederken kastettiği, ötekiler çürürken, düzenin sürmesidir. Her şeyden önce yasalardan, düzenden söz ederken bu cümlelerin arkasına gizlenerek ateş eder öldürür, hapse atar, rehin alır, her türlü gayrimeşru ve düzen karşıtı eylemi yapar. Yüzlerce kardeşimiz "yasalar ve düzen" adına özel mahkemelerde yargılandı, ölüme mahkûm edildi. Bu cümleden olmak üzere, iki buçuk yıl önce Peşaver'de bir Nisan gününde, makinelili tüfekler yurttaşlarımız yiğit Pathan kardeşlerimizin üzerine, silahsız oldukları bir durumda ateş açtılar. Bu "yasalar ve düzen" için İngiliz Hava Kuvvetleri bizim ve Irak'ın sınır köylerinin üzerine bombalar yağdırdı, erkek, kadın, çocuk ayırımı yapmadan insanları katletti. İnsanların uçak yaklaşınca kaçıştığını saptayan bir kurnaz "geç patlayan bomba"ları icat etti. Bu bombalar düştükleri yere ilk anda zarar vermiyor, bir süre patlamıyorlardı. Tehlikenin geçtiğini sanan köyün erkek ve kadınları evlerine döndüklerinde bomba patlıyor, öldürüyor, yakıp yıkıyordu.

Milyonların üzerine çöken günlük terörü ve kırılmayı da düşün. Biz çevremizdeki sefaletle alıştık. İşçilerin ve köylülerin çektikleri acıya yeteri kadar duyarlı davranmıyoruz. Bihar'da Jharia'da bir kömür madenine yaptığım ziyaretini hatırlıyorum. Kadın ve erkekleri yerin altında uzun, karanlık mahzenlerde çalışırken gördüğümde yaşadığım sarsıntıyı asla unutmuyacağım. İnsanlar madenciler için sekiz saatlik iş gününden söz ediyorlar; kimileri buna karşı çıkarak, daha çok çaba gösterilmesi gerektiğini savunuyor. Bu savları okuduğumda ya da duyduğumda aklıma bir anda kömür madenine yaptığım ziyaret geliyor. O karanlık dehlizlerde sekiz dakika kalmak bile bir ceza gibi gelmişti.

Fransız terörü korkunç bir şeydi. Ama yoksulluğun ve işsizliğin kronikleşen kötülüklerinin yanında, sivrisinek ısırtığı gibi kalıyordu. Toplumsal devrimin maliyeti, ne kadar büyük olursa olsun, o kötülüklerden ve savaşın ma-

2 Swadeshi: Hindistan'da düzenlediği İngiliz mallarını boykot kampanyalarıyla öne çıkan siyasi hareket.

liyetinden daha düşüktür. Fransız Devrimi'nin terörünün bilançosu ağır görünüyor çünkü ünlü ve soylu birçok kişi terörün kurbanı olmuştu. Ayrıcalıklı sınıfları yüceltmeye o kadar alışmışız ki, başları derde girince hemen onlara sempati gösteriyoruz. Ama onların birkaç kişi olduğunu hatırlamalıyız. Onların iyiliğini isteyebiliriz ama asıl olan kitlelerdir. Birkaç kişi için birçok kişiyi feda edemeyiz. Rousseau şöyle demişti: "Halk olmayanın ne olduğu o kadar önemsizdir ki, kaç kişi olduklarını sayma zahmetine girmek bile gereksizdir."

104. NAPOLYON

4 Kasım 1932

Fransız Devrimi'nden Napolyon çıktı. Avrupa'yı dönüştüren, krallarına kafa tutan Fransa, Cumhuriyet Fransa'sı, ufak tefek Korsikalı'nın eline düştü. Fransa o sıralarda garip, vahşi bir güzelliğe bürünmüştü. Fransız şairi Barbier, Fransa'yı yabani bir hayvana, dik başlı, parlak derili, özgür bir kısırağa benzetmişti, donanımı, dizginleri, eyeri kabullenmeyen, toprağa damgasını vuran, kişnemesiyle dünyayı titreten güzel bir serseriye... Bu gururlu kısırak Korsika'dan genç birinin sırtına binmesini içine sindirdi, genç adam onunla çok güzel işler başardı. Fakat genç adam aynı zamanda onu ehlileştirdi, yabani, özgür varlığın tüm yabanlığını ve özgürlüğünü yitirmesini sağladı. Genç adam onu sömürdü, tüketti, sonunda kısırak onu üzerinden atarken kendisi de yıkıldı.

Uzun yeleli atların Korsika'sı! Fransa öyle güzeldi ki...
Haziranın parlak güneşinde,
Ne demirden gem ne de altından yularla baş edilemez,
İsyankâr bir küheylandı o.
Kralların kanının üzerinde tüttüğü
Her zora dayanıklı sağrısıyla bir kısırak
Gururlu, ayağımın bütün gücüyle ecdadımın toprağını eşerken,
İlk kez özgür!
Hiç bir el onu damgalamak, çiğnemek, saymamak için
Üstüne değmedi;
Ne geniş sağrısı eyer taşıdı,
Ne de yabancının koşum takımını,
Işıl ışıl parlayan tüyleriyle, yakışıklı serseri
Gözü yukarda, sağrısı oynak,

Şaha kalkarak korkutuyordu dünyayı,
Kişnemesinin gürültüsüyle.¹

Peki, Napolyon nasıl biriydi? Yeryüzünün büyük adamlarından, Kader adamlarından, insanlığı sırtındaki yüklerden kurtaran olası kahramanlardan biri miydi? Ya da G. H. Wells'in ve bazı başkalarının söylediği gibi, Avrupa'da ve uygarlıkta büyük yaralar açan, basit bir maceracı, bir yıkıcı mıydı? Büyük olasılıkla her iki görüş de abartılıdır. Büyük olasılıkla her iki görüş de bir ölçüde gerçeği ifade eder. Hepimiz iyi ile kötünün, büyük ile küçüğün garip karışımları değil miyiz? O da böylesi bir karışımdı ama çoğumuzdan farklı olarak, olağanüstü nitelikler o karışımda öne çıktılar. Cesaret, özgüven, hayal gücü ve şaşırtıcı bir enerji ve büyük tutkular... Geçmişin büyük önderleri İskender'le, Cengiz'le kıyaslanabilecek büyük bir generaldi, savaş sanatının ustasıydı. Öte yandan ufak tefekti, bencildi, benmerkezciydi, yaşamının itici gücü bir ideal peşinde koşmak değil kişisel güç arayışıydı. "Benin metresim" demişti bir keresinde, "Güç benim metresimdir! Bu metrese sahip olmak bana o kadar pahalıya mal oldu ki, kimsenin onu alıp götürmesine ya da onu paylaşmaya asla razı olmayacağım". Aslında devrimin çocuğuydu ama büyük imparatorluklar hayal ediyordu, İskender'in fetihleri aklını kurcalıyordu. Avrupa bile ona küçük görünüyordu. Doğu onu cezp ediyordu; özellikle Mısır ve Hindistan... "Büyük imparatorluklar" demişti 27 yaşında, kariyerinin başındayken, "sadece Doğu'da ortaya çıktı, muazzam değişimler orada yaşandı, 600 milyon insanın yaşadığı Doğu'da. Avrupa, tümsek gibi kalıyor!"

Napolyon Bonapart 1769'da Fransa hâkimiyetindeki Korsika Adasında doğdu. Fransız-Korsikalı ve İtalyan karışımı bir kökenden geliyordu. Fransa'da bir askeri okulda eğitim görmüş, Devrim sırasında Jakoben Kulübe üye olmuştu. Büyük olasılıkla Jakoben Kulübüne ideal uğruna değil, kişisel hesapları nedeniyle katıldı. İlk zaferini 1793'de Toulon'da kazandı. Devrimci rejimin altında ellerindeki mülkleri yitirmenin kaygısını taşıyan bölgenin zenginleri davet ettikleri İngilizlere Fransız donanmasından geri kalanları sunmuşlardı. Ötekilerle paralel yürüyen felaket genç cumhuriyet için büyük bir darbeydi; eli silah tutan kadın erkek herkes silah başına çağrıldı. Napolyon isyancıları bastırdı, Toulon'daki İngiliz gücünü usta bir manevrayla yenilgiye uğrattı.

Yıldızı parladı, 24 yaşında general oldu. Ne var ki, Robespierre giyotine yollanınca, onun kulübüne üye olduğu gerekçesiyle kuşkuları üzerinde toplandı. Ama o aslında sadece bir partinin, Napolyon partisinin üyesiydi. Ardından Direktuvar geldi, Napolyon bu dönemde Jakobenlik bir yana aslında karşıdev-

1 Fransızcadan çeviren Hasan Ali Öndül.

rimin bir lideri olduğunu, gözünü kırpmadan halka ateş açtırabileceğini gösterdi. Ünlü "misket bombası dumanı"ydı bu. Napolyon, Cumhuriyeti yaraladı. On yıl içinde Cumhuriyete son verdi, Fransız imparatoru oldu. 1796'da İtalya ordusunun komutanlığına getirildi, Kuzey İtalya'da komuta ettiği parlak harekât ile Avrupa'yı şaşırttı. Fransız ordusu hâlâ devrimin ateşinden bir parçayı yüreğinde taşıyordu. Ama askerler paçavralar içindeydi, ne doğru dürüst üniformaları ne ayakkabıları ne yiyecekleri ne de ceplerinde paraları vardı. Napolyon yırtık pırtık çullar içindeki, ayağı çıplak bu orduyu Alplerden aşırıldı, askerlere yiyecek ve zengin İtalya ovalarına ulaşınca sahip olacakları her türlü şeyi, İtalya halkına ise özgürlüğü vaat etti. Onları baskıdan kurtarmaya geliyordu. Yağma, talan perspektifi ile iç içe karışık, garip devrimci bir jargondu bu. Fransızların ve İtalyanların duyguları ile kurnazca oynadı, kendisi de kısmen İtalyan olduğu için, çok etkili oldu. Zaferlere ulaştıkça saygınlığı arttı, ünü yaygınlaştı. Ordusunda, birçok yola başvurarak, sıradan askerin kaderini paylaştı, tehlike karşısında saldırının en tehditkâr olduğu yerde bulundu. Gerçek liyakatin bulup çıkartılmasının peşindeydi, bunu anında ödüllendirdi, savaş alanında bile... Askerlerinin gözünde o, sıcakkanlılıkla "küçük onbaşı" diye adlandırılan, "sen" diye hitap edilen bir babaydı -çok genç bir baba-. Yirmili yaşlarda generalliğe yükselen bu genç kişinin Fransız askerlerinin sevgili olması şaşırtıcı olmamalı.

Kuzey İtalya'nın dört bir yanında zaferler kazanan, Avusturya'yı yenilgiye uğratan, yaşlı Venedik Cumhuriyeti'ni sona erdiren, hiç de istenmedik bir emperyalist barış anlaşması yapan Napolyon, kahraman bir fatih olarak Paris'e döndü. Daha o zamandan Fransa'ya hâkim olmaya başlamıştı. Ama o sıralarda iktidarı ele geçirmenin kendisi için uygun olmayacağını hissetmiş olmalı ki, ordunun başında Mısır'a gitmeye karar verdi. Doğu'dan yükselen, gençlik yıllarından beri yüreğinde hissettiği çağrıya kulak vermiş, geniş bir imparatorluk düşü k kafasında uçuşup durmuş olmalı. Akdeniz'deki İngiliz filosundan kaçmayı başardı, İskenderiye'ye ulaştı.

Mısır o sıralarda Osmanlı Türk İmparatorluğu'nun parçasıydı ama imparatorluk gerilediği için, Türk Sultanı adı altında ülkeyi fiilen Memlûklüler yönetiyorlardı. Devrimler ve keşifler Avrupa'yı sarsıyordu ama Memlûklüler ortaçağdaki gibi yaşamaya devam ediyorlardı. Söylentiye göre, Napolyon Kahire'ye yaklaşırken ipekli giysiler giyinip kuşanmış, kılıç donanımlı bir Memlûk silahşoru çıkagelir, Fransız ordusunun karşısına geçer, komutanları teke tek çarpışmaya çağırır. Zavallı adam, bir yayılım ateşi ile karşılanır. Napolyon kısa sürede Piramitler Savaşı'nı² kazanır. Dramatik pozlardan çok gu-

2 Piramitler Savaşı: 21 Temmuz 1798 yılında Mısır'daki Napolyon komutasındaki Fransız ordusu ile yerel Memlûk kuvvetleri arasında meydana gelen çatışma.

rurlanan, Piramitlerin yanı başında birliklerinin önünde at binmiş halde poz veren Napolyon askerlere şöyle seslenir: "Askerler, 40 yüzyıl tepeden sizleri seyrediyor."

Napolyon kara savaşının ustasıydı, kazanmaya devam ediyordu. Ama denizde durumu hiç de parlak değildi. Bunu kavramadı, yetenekli amirallere sahipmiş gibi de görünmüyor. Tam o sırada Akdeniz'deki İngiliz donanmasının komutası Horatio Nelson adındaki dâhinin elindeydi. Nelson, bir gün cüretkâr bir biçimde limanın içine girdi, Nil Savaşı adı verilen savaşta Fransız filosunu tahrip etti. Napolyon böylece yabancı bir ülkede Fransa'dan koptu. Gizlice kaçmayı becerdi. Fransa'ya döndü ama bedelini Doğu Ordusu'nu feda ederek ödedi.

Kazandığı zaferlere ve bazı askeri başarılarla karşın büyük doğu seferi başarısız geçmişti. Bununla birlikte Napolyon'un, birçok bilgin, eğitimli kişileri, profesörleri, kitapları ve gerekli aletleri yanlarında olmak üzere, beraberinde Mısır'a götürmesi ilginçtir. Bu "Enstitü"de Napolyon'un eşit bir unsur olarak katıldığı günlük tartışmalar yapıyordu; bilginler bilimsel keşif anlamında bol miktarda güzel çalışmalar yaptılar. Eskiden beri sürmekte olan hiyeroglif bilmececi üç farklı yazı ile yazılmış -Yunan yazısı ve Mısır resim yazısının iki farklı değişkesi- bir metni ihtiva eden bir granit levhanın bulunması ile çözülmüş oldu. Süveyş'te bir kanal açma düşüncesinin de Napolyon'u çok ilgilendirdiğini belirtmek gerekir.

Mısır'dayken Napolyon İran Şahı ile ve Güney Hindistan'daki Tippu Sultanı ile pazarlıklara girişti. Bunlardan bir şey çıkmaması, denizdeki güçsüzlüğündendir. Napolyon'u sonradan dağıtan deniz gücüdür. İngiltere'yi 19. yüzyılda büyüten de deniz gücüydü.

Napolyon'un dönüşünde Fransa kötü durumdaydı. Herkes, saygınlığını, popülaritesini yitiren Direktuvar'a cephe almıştı. Napolyon çok güçlenmek istiyordu. Dönüşünden bir hafta sonra, Kasım 1799'da kardeşi Lucien'in yardımı ile Meclis'i dağıttı ve böylece Direktuvar'ın yönetimini dayandırdığı mevcut anayasaya son verdi. Bu *darbe* Napolyon'un duruma hâkim olmasını sağladı. Bunu yapabildi çünkü halkı içinde saygındı, halk ona inanıyordu. Devrim uzun süreden beri tasfiyeye uğramıştı, demokrasi de yok oluyordu, alan hâkimiyeti ise popüler bir generalin eline geçmişti. Yeni bir anayasa hazırlandı, yetkiler üç konsüle verildi (bu ad Roma'dan alınmıştı). Ama aralarında tam yetkili, 1. Konsül adını alan, 10 yıllığına atanan Napolyon'du. Anayasa tartışmaları sırasında biri, şimdilerde anayasal meşruti krallar ya da günümüzdeki cumhurbaşkanları gibi fazla reel gücü olmayan, başlıca işi belgeleri imzalamak ve cumhuriyeti temsil etmek olan bir cumhurbaşkanı makamının oluşturulmasını önerdi. Ama Napolyon kendisine, sadece krallığın şatafatını

değil, gücünü de istiyordu. O kocaman sıfatlara sahip olacak ama gücü kudreti olmayacaktı. "Bunun canı cehenneme" diye haykırdı.

Napolyon'u 10 yıl süre ile 1. Konsül yapan Anayasa halkoyuna sunuldu, 3.000.000'u aşkın oyla yani neredeyse oybirliğiyle kabul edildi. Fransız halkı bütün gücü, kudreti Napolyon'a verdi; Napolyon'un özgürlük ve mutluluk getireceğini umarak...

Napolyon'un yaşam öyküsünün tüm ayrıntılarına yer veremeyiz. Bu öykü yoğun etkinliklerle ve daha fazla güce açlık çekerek geçti. Yeni anayasanın hazırlanışından ya da Meclis'ten geçirilmesinden önce *Darbeyi* izleyen ilk gecede hukuk yasasını tasarlamak üzere iki komiteyi görevlendirdi. Bu, diktatörlüğün ilk perdesiydi. Napolyon'un da katıldığı uzun tartışmaların ardından yasa 1804'te benimsendi. Ona Napolyon Yasası³ adı verildi. Devrimin fikirlerinin ya da modern standartların kefesine konduğunda bu yasa ileri değildi. Ama mevcut koşullara göre bir ileri adımdı; bir bakıma, 100 yıl boyunca, Avrupa için neredeyse bir modeldi. Birçok başka açıdan idareye sadelik ve etkinlik kazandırdı. Harika bir belleğe sahip Napolyon her şeye müdahale ediyordu. Şaşırtıcı enerjisi ve hayatiyeti ile yardımcılarının ve sekreterlerinin canını çıkardı.

10 yıllığına 1. Konsül olmuştu. 1802'de iktidar merdiveninin basamaklarını tırmandıktan üç yıl sonra, kendisini ömür boyu Konsül ilan etti ve yetkilerini artırdı. Cumhuriyet, adı dışında, sonuna gelip dayanmıştı; o artık, adını koymasa bile, tam bir monarktı ve halkın oyunu aldıktan sonra, 1804'te kaçınılmaz olarak kendini imparator ilan etti. Fransa'da çok güçlüydü ama eskinin otokratik kralları ile arasında büyük fark vardı. Otoritesini geleneğe ya da ilahi güce dayandıramıyordu. Otoritesini etkinliğine ya da özellikle köylüler olmak üzere, topraklarını koruduğunu hissettikleri için en sadık takipçileri olan halk içindeki saygınlığına dayandırmak zorundaydı.

"Yazıp çizenleri, gevezelerin görüşlerini takmam bile" demişti bir keresinde. "Tek bir görüşü ciddiye alıyorum, köylülerin görüşünü..." Ama sonunda köylüler de sürekli olup biten savaşlara çocuklarını yollamaktan bıkip usandılar. Bu destek geri çekilince, Napolyon'un kurduğu büyük bina çatırdamaya başladı.

İmparator olduğu 10 yıl boyunca Avrupa kıtasının dört bir yanına koştu, etkili askeri harekâtlar yürüttü, unutulmaz zaferler kazandı. Adını duyanın titrediği Avrupa o güne kadar böylesi bir hâkimiyete tanık olmamıştı. Marengo (Karla kaplı İsviçre'de Büyük Saint-Bernard Geçidini 1800'de ordusu ile geçtiği yer) Ulm, Austerlitz, Jena, Eylau, Fried land, Wagram Napolyon'un karada

3 Özgün metinde "Code Napoleon".

kazandığı bazı zaferlerin adıdır. Avusturya, Prusya ve Rusya, önünde yıkıldılar. İspanya, İtalya, Hollanda, Ren Konfederasyonu adını alan Almanya'nın büyük bölümü, Varşova Düklüğü adını alan Polonya tabi devletlere dönüştü. Uzun süredir sadece ismen varlığını sürdüren Kutsal Roma İmparatorluğu sonunda yok oldu.

Belli başlı Avrupa güçlerinden sadece İngiltere felaketin dışında kalabildi. Napolyon için her zaman gizemli olan deniz, İngiltere'yi korudu. Ve denizin sağladığı güvence nedeniyle İngiltere, düşmanlarının en büyüğü ve en acımasız haline geldi. Kariyerinin başında Nelson'un Napolyon'un donanmasını Nil Savaşı'nda tahrip ettiğini anlatmıştım. Nelson, 21 Ekim 1805'de birleşik İngiliz İspanyol donanmalarına karşı İspanya'nın güneyinde Trafalgar Burnu açıklarında daha da büyük bir zafer kazandı. Nelson tam da bu savaşın öncesinde donanmasına ünlü işaretini vermişti: "İngiltere her yurttaşının görevini yerine getirmesini umuyor." Nelson zafer saatinde öldü ama İngiliz halkı tarafından sevinçle kutlanan, Londra'da Trafalgar Meydanı'ndaki Nelson Anıtı'nda anısı yaşatılan zafer, Napolyon'un İngiltere'yi fethetme hayalini yıktı.

Napolyon bu hamleye Avrupa kıtasının bütün limanlarını İngiltere'ye kapatarak karşılık verdi. Her türlü iletişim kesilecek ve "tüccarlar ulusu İngiltere"ye diz çöktürülecekti. Öte yandan İngiltere de kendi açısından bu limanları abluka altına alarak Napolyon İmparatorluğu ile Amerika ve öteki kıtalar arasındaki ticareti engelledi. İngiltere kıtada sürekli entrikalar çevirerek, düşmanlarına ve tarafsız kalan ülkelere bol keseden altın dağıtarak Napolyon'a karşı savaşı sürdürdü. Avrupa'nın büyük para babalarının bazıları ve özellikle Rothschildler yardımına geldiler.

Napolyon'a karşı İngiltere'ce benimsenen bir başka yöntem de propaganda idi. Bu yeni tür bir kampanya türüydü ama o zamana kadar oldukça yaygınlaşmıştı. Fransa'ya ve özellikle Napolyon'a karşı büyük bir basın kampanyası başlatıldı. Yeni imparatoru alaya alan her türlü makale, kitapçık, haber bülteni, karikatür, yalanlarla dolu uydurulmuş anılar, Londra'da basılarak Fransa'nın içlerine sokuluyordu. Günümüzde yalan haberlerle dolu bir basın kampanyası, modern savaşın bildik bir parçası haline geldi. 1914-1918'teki Büyük Savaş sırasında en olağanüstü yalanlara en arsız biçimde ilgili tüm hükümetlerce başvurulmuştu. Bu yalanları imal etme ve dolaşıma sokma sanatında açık ara ile başı çeken İngiltere, Napolyon günlerinden beri yüzyıla yayılan bir eğitimden geçmişti. Biz Hindistan'da ülkemizle ilgili gerçeklerin nasıl gizlendiğini, en inanılmaz yalanların burada ve İngiltere'de nasıl dolaşıma sokulduğunu çok iyi biliyoruz.

NAPOLYON HAKKINDA...

6 Kasım 1932

Napolyon gittiği her yere Fransız Devrimi'nden bir şeyler götürdü. Fethettiği ülkelerin halkları, gelişine çok da karşı çıkmadılar. Tepelerinde oturan yarı feodal yöneticilerin tükenmişliğinden bıkmışlardı. Bu duygu Napolyon'a çok yardımcı oldu, o ilerledikçe feodalizm önünde çöktü. Almanya'da özellikle feodalizm dağıldı. İspanya'da engizisyona son verdi. Ama elinden olmadan uyandırdığı milliyetçiliğin özü Napolyon'a yöneldi, sonunda onu yenilgiye uğrattı. Yaşlı kralları, imparatorları iktidardan alaşağı edebilirdi ama bütün halkı yerinden edemezdi. İspanyol halkı ona karşı ayaklandı, yıllar boyunca enerjisini ve kaynaklarını tüketti. Alman halkı da Napolyon'un amansız bir düşmanı haline gelen bir büyük vatanseverin, Baron Von Stein'in önderliğinde örgütlendi. Bir Alman kurtuluş savaşı yaşandı. Yani Napolyon'un kendisinin uyandırdığı milliyetçilik, deniz gücü ile ittifak yaparak Napolyon'un yenilgisini getirdi. Her hâlükârda Avrupa'nın bütünü söz konusu olduğu için bir diktatörü hoşgörü ile karşılamak mümkün olmayacaktı. Kendisi hakkında ettiği şu sözlerde galiba haklıydı: "Düşüşüm hakkında benden başka kimse suçlanmamalı. En büyük düşmanımı, feci kaderimi ben yarattım"...

Bu dahi adam en olağanüstü başarısızlıkları tattı. Her zaman üzerinde bir sonradan görmüşlük vardı, devri geçmiş krallarla, imparatorlarla eşit tutulma isteğini her zaman içinde taşıdı. Son derece saçma sapan yollara başvurarak kardeşlerini öne sürdü oysa hepsi çok yetersizdi. En iyileri, 1799 darbesinin kritik bir anında kendisine destek olan erkek kardeşi Lucien'di. Ama o da kendisiyle ters düştü ve İtalya'ya çekildi. Değersiz, deli dolu öteki kardeşleri Napolyon tarafından kral ve yönetici yapıldı. Ailesini öne sürmek gibi ilkel bir tutkusu vardı. Ama hemen hepsi ona oyun oynadılar, sıkıntılı zamanlarında yalnız bıraktılar. Napolyon bir hanedan yaratma konusunda da çok istekliydi.

Kariyerini başında, İtalya seferine çıkmadan önce güzel ama uçarı bir kadının olan Josephine de Beauharnais ile evlenmişti. Aklında bir hanedan kurma

düşüncesi yattığı için Josephine'den çocuk sahibi olmamak Napolyon'u hayal kırıklığına uğrattı. Sevmesine rağmen boşandı, bir başka kadınla evlenmeye karar verdi. Bir Rus grandüşesi ile evlenmek istedi ama Çar buna izin vermedi. Napolyon bütün Avrupa'nın hâkimi olmuştu, Rus Çarı evlilik yoluyla Rus imparatorluk ailesine sızma eğilimini hissetti. Napolyon bunun üzerine Avusturya'nın Habsburg imparatorunu kızı Marie Louise'i kendisine vermesi için baskı yaptı. Ondan bir oğlu oldu ama Marie Louise akılsız biriydi, hiç sevmeydiği Napolyon'a kötü bir eş oldu. Başı sıkıştığında onu terk etti, tümüyle defterden sildi.

Bir şekilde kuşağının tepesine tırmanan bu adamın, eski krallık düşüncesinin yaldızlı boşluğunun nasıl kurbanı olduğunu saptamak çok ilginçtir. Aslında sık sık devrimci sözcüklerle konuşuyor, devri tükenmiş krallarla alay ediyordu. Aslında Devrim'e ve yeni düzene bilerek, isteyerek sırt çevirmişti; eski düzen ne ona uygun düşüyor ne de onu içine almayı içine sindirebiliyordu. İkisnin arasında kalarak, tökezledi. Askeri zaferlerden oluşan bu kariyer kaçınılmaz olarak trajik sona yöneldi. Bakanlarından bazıları hainlik yaptı, entrikalar çevirdi: Talleyrand Rus Çarı ile, Fouch İngiliz kralı ile dolaplar çevirdi. Bu hainlikleri saptamasına rağmen, Napolyon uyarmakla yetindi, bakanlık görevlerini sürdürmelerine izin verdi. Generallerinden biri, Bernadotte, karşısına geçti, amansız düşmanı oldu. Annesi ve kardeşi Lucien dışında kalan aile bireyleri kötü tutumlarını sürdürdüler, sık sık ona karşı çalıştılar. Fransa'da hoşnutsuzluk arttı, diktatörlüğü sert ve acımasız bir karakter kazandı, birçok kişi yargılanmadan hapse atıldı. Yıldızı sönüyordu, birçok fare, gelişmeleri önceden görerek gemiyi terk etti. Aslında hâlâ genç olmasına rağmen, fiziksel ve ruhsal olarak çöküyordu. Şiddetli ağrılar, savaşın tam ortasında vücuduna saplanıyordu. Güç onu yozlaştırdı. Yetenekleri sürüyordu ama artık ağır hareket ediyordu. Sık sık bocalıyor, tereddütler geçiriyordu; orduları hantallaşmıştı.

1812'de Rusya'yı işgal etmek için büyük bir orduyla harekete geçti. Rusları yenilgiye uğrattı, fazla bir direnişle karşılaşmadan ilerledi. Rus ordusu ısrarla geri çekildi, savaşmaktan kaçındı. Büyük ordu onları boşuna arayıp durduktan sonra Moskova'ya ulaştı. Çar teslim olmaya eğilimli idi ama iki kişi, biri eski generallerinden, çalışma arkadaşlarından Bernadotte, öteki Alman milliyetçi liderlerinden, Napolyon'un yasadışı ilan ettiği Baron Von Stein, öyle yapmamasını Çar'a telkin ettiler. Ruslar düşmanı kovmak için sevgili kentleri Moskova'yı ateşe verdiler. Moskova yangın haberi St. Petersburg'a ulaştığında Stein kadehin kaldırarak şöyle haykırdı: "Yükümü birkaç kez kaybettim. Üzerimizdeki yükleri atmaya alışmalıyız. Hepimiz öleceğiz, hiç olmazsa kahrmanca ölelim!"

Kışın başıydı. Napolyon alevler içindeki Moskova'yı terk etmeye, Fransa'ya dönmeye karar verdi. Büyük Ordu bezgin bir şekilde ağır ağır dönmeye başladı. Yanı başlarında, tepelerinde cirit atan Rus kazakları saldırıyor, sürekli taciz ediyor, savaşçıları kırıyorlardı. Acı soğuk ve tepelerindeki Kazaklar binlerce askerin canının aldı ve Büyük Ordu çapullara sarılı halde, ayakta sürünen bir hayalet ordusuna dönüştü. Napolyon da askerlerle birlikte yürüyordu. Korkunç, yürek paralayıcı bir yürüyüşü bu, dev ordu küçüldükçe küçüldü, neredeyse yok oldu. Bir avuç insan geriye dönebildi.

Rusya seferi korkunç bir darbeydi, Fransa'nın insan gücünü tüketti. Daha da kötüsü, Napolyon'u yaşlandırdı, bezginleştirdi, kaygılarını artırdı. Ama öyle olsa da, köşesine çekilmesine izin verilemezdi. Düşmanları çevresini kuşattılar, hâlâ zaferler kazanan parlak komutan özelliğini korumasına rağmen kısıkcı daralttılar. Talleyrand'ın entrikaları arttı, güvendiği bazı generaller bile karşısına geçti. Yorgun, bıkkın Napolyon, 1814 Nisan'ında tahttan çekildi.

Napolyon'un devre dışı kaldığı koşullarda Avrupa'nın yeni haritasını çizmek üzere Avrupalı güçlerce büyük bir kongre Viyana'da toplandı. Napolyon Akdeniz'deki küçük Elba Adası'na yollanmıştı. Bir başka Bourbon, bir başka Louis, giyotine yollananın kardeşi inzivada yaşadığı yerden bulunup çıkarılarak XVIII. Louis adıyla tahta oturtuldu. Bourbonlar yeniden iktidardaydı, onların iktidarıyla eski tiranlığın büyük bölümü de geri gelmişti. Yani bu Bastille'in düşüşünün ardından 25 yılda yaşanan yiğit işlerin sonuydu. Viyana'da krallar ve bakanlar kendi aralarında tartıştılar, çatıştılar, verilen aralarda ise eğlendiler. Kendilerini çok rahatlamış hissediyorlardı. Büyük bir terör dalgası halledilmişti, şimdilerde derin bir soluk alabilirlerdi. Napolyon'a ihanet eden Talleyrand bu krallar ve bakanlar kalabalığı içinde çok popülerdi ve Kongre'de önemli rol oynadı. Kongre'deki bir başka ünlü diplomat, Avusturya'nın Dışişleri Bakanı Metternich idi.

Bir yıldan kısa süre içinde Napolyon Elba'dan, Fransızlar da Bourbonlar'dan sıkıldılar. Küçük bir tekneyle kaçmayı başararak, neredeyse tek başına 26 Şubat 1815'de Riviera'da¹ Cannes'da karaya çıktı. Köylülerce heyecanla karşılandı. Üzerine yollanan ordular küçük komutanı "Küçük Onbaşı"nı karşılarında görünce "Yaşasın imparator" nidalarıyla ona katıldılar. Böylece, muzaffer bir eda içinde Paris'e ulaşınca, Bourbon kralları kaçtılar. Avrupa'nın öteki başkentlerinde terör ve korku hüküm sürüyordu. Kongre'nin ağırdan ağırdan sürüp gittiği Viyana'da danslar ve ziyafetler birden kesildi, ortak düşman korkusu kralları ve bakanları bütün ağız dalaşlarını bir yana bırakmaya, Napolyon'u yeniden bir kez daha ezip geçme görevinde yoğunlaşmaya itti. Bütün Avrupa

1 Riviera: Akdeniz Sahili.

arkalarındaydı ama Fransa savaş bıkkınıydı. Ve Napolyon da sadece 46 yaşında olmasına rağmen karısı Marie Louise tarafından bile terk edilen yorgun bir kişiydi. Bazı başarılar kazanmasına rağmen, sonunda karaya ayık basışından tam 100 gün sonra Brüksel yakınlarındaki Waterloo'da Wellington ve Blücher komutasındaki İngiliz ve Prusya orduları tarafından yenilgiye uğratıldı.² Bu nedenle dönüşü "100 Gün" olarak adlandırıldı. Waterloo çok tartışmalı bir savaştı, zafer dengenin ucundaydı. Napolyon'un şansı hiç yaver gitmedi, savaşı kazanabilirdi ama bir süre sonra birleşik Avrupa karşısında yenilmeye mahkûmdu. Bu şekilde yenilgiye uğratılınca, destekçilerinden birçoğu kendilerini kurtarmak için karşısına geçtiler. Mücadele umutsuzdu, ikinci kez tahttan çekildi. Bir Fransız limanındaki İngiliz gemisine giderek, İngiltere'de sakin bir yaşam sürmek istediğini söylediği kaptana kendisini teslim etti. Ama İngiltere'den, Avrupa'dan özgür, dayatmacı olmayan, nazik, ölçülü davranışlar beklemiş ise yanılmıştı. Ondan çok korkuyorlardı; Elba'dan kaçışı uzaklarda bir yerde tutulması, iyi korunması konusunda düşmanlarında bir kanı oluşmuştu. Protesto etmesine rağmen savaş esiri ilan edildi ve birkaç refakatçisiyle birlikte çok uzaklardaki bir adaya, Güney Atlantik Okyanusundaki Saint-Helena Adası'na gönderildi. O "Avrupa'nın mahkûmu" olarak görülüyordu. Birçok Avrupa gücü St. Helena'da nezaret etmek üzere temsilciler yolladılar ama aslında muhafaza işinde sorumluluk tümüyle İngiltere'ye aitti. O dünyanın ucundaki adaya bile, korumak amacıyla bir ordu yığdılar. Yapayalnız St. Helena kayası, o sıralardaki Rus Komiseri Kont Balmain tarafından şöyle tasvir edilmişti: "O nokta dünyadaki en hüznü, en soyutlanmış, en yaklaşılmaz, savunması en kolay nokta..." Adanın İngiliz yöneticisi olağanüstü kaba, barbar biriydi, Napolyon'a çok kötü davrandı. Adanın en sağlıksız tarafından iğrenç bir evde tutuldu, ona ve refakatindekilere çok tahrik edici kısıtlamalar getirildi. Zaman zaman yeteri kadar yiyeceği bile olmadı. Avrupa'daki arkadaşları ile hatta güçlü olduğu günlerde Roma Kralı ilan ettiği küçük oğlu ile bile iletişim kurmasına izin verilmiyordu. Oğlunun haberleri bile kendisine iletilmiyordu.

Napolyon'a reva görülen muamele şaşırtıcıdır. Ama St. Helena Adası'nın yöneticisi hükümetin elindeki bir araçtı. Öyle anlaşıyor ki elindeki esirlere kötü muamele etmek, aşağılamak İngiliz Hükümeti'nin tasarlanmış bir politikasıydı. Öteki Avrupa güçler bu durumla kısmen uyuyorlardı. Napolyon'un annesi ilerlemiş yaşına rağmen oğlunun yanına gelmek istedi ama Büyük Güçler hayır dediler. Ona reva görülen bu sefil muamele, kanatlarının kırılmış

2 Waterloo Savaşı: 16-18 Haziran 1815 tarihlerinde gerçekleşen, Fransa İmparatoru Napolyon'un mutlak yenilgisiyle sonuçlanan ve Avrupalı güçler arasında 23 yıldır süren silahlı mücadelenin (Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları) sonunu getiren muharebe.

ve gücünü yitirmiş bir halde dünyanın ucundaki bir adada yatıyor olmasına rağmen, Avrupa'da çağrıştırdığı terörün bir ölçüsüydü.

Bu ölümcül yaşamı St. Helena Adası'nda 5,5 yıl sürdürdü. O kadar enerji dolu ve tutkulu bir insanın küçücük bir kaya parçasında yaşamaya, ufak ufak aşığılanmalara tabi tutulması, çok acı vermiş olmalı. 1821 Mayıs'ında öldü. Yöneticinin kötü muamelesi ölümünden sonra da sürdü, uyduruk bir mezarı kondu. Napolyon'a reva görülen kötü muamelenin haberleri yavaş yavaş Avrupa'ya ulaştıkça (o günlerde haberler yavaş yayılıyordu) İngiltere dâhil pek çok ülkede tepkiler yükseldi. Kötü muamelenin baş sorumlusu olan dışişleri bakanı Castlereagh hem bu tutumu hem de katı iç politikası nedeniyle çok itibarsızlaştı.

Büyük, olağanüstü insanları değerlendirmek güçtür. Napolyon'un kendi tarzında büyük ve olağanüstü biri olduğu kuşku götürmez. Adeta bir doğa gücü gibi, basitti. Düşünceler kafasında uçuşuyordu, hayal gücü zengindi, öte yandan ideallere ve bencil olmayan güdülere kapalıydı. Zaferler ve zenginlikler sunarak halkı etkilemeye ve kazanmaya çalıştı. Bu yüzden zaferlerin sayısı, gücü azaldıkça, ileri taşıdığı halkın yoksul kesimlerini yanında tutabilecek çok sayıda özelliğe sahip olmadığı için, birçok kişi kendisini terk etti. Din ona göre, yoksul ve sefalet içinde yaşayan kesimleri paylarına düşenle yetinmeye ikna etmenin bir yöntemi idi. Hıristiyanlık hakkında şunları söylemişti: "Lanet olası Sokrates ve Platon'u çağrıştıran bir dini nasıl kabul edebilirim?" Mısır'a gidişinde bir ölçüde İslam'ı övdü ama bunu hiç kuşkusuz yerel unsurlar arasında kendisine saygınlık edinme kaygısıyla yapmıştı. Dini inançlardan tam anlamıyla uzaktı ama dini teşvik etti çünkü dini mevcut toplumsal düzenin payandası olarak görüyordu. Şöyle demişti: "Din, cennet düşüncesiyle eşitlik düşüncesini birleştirerek yoksulların zenginleri katletmesinin önüne geçiyor. Mucizelere eğilim gösteren yönelimimizi yüceltıyor, bizi şarlatanlardan koruyor... Toplumlar mülkiyet eşitsizliği olmadan var olamazlar ama bu eşitsizlik din olmadan var olamaz. Biri nefis yemeklerle karnını tıka basa doyururken, yanı başındaki açlıktan kırılan biri ancak yüce bir güce ve öteki dünyada daha farklı bir gelir dağılımının mevcudiyetine inandırılarak, yerinde tutulabilir." Gücünün doruğundayken, şunları söylediği iddia edilir: "Eğer gök üzerimize yıkılırsa, mızraklarımızın ucuyla tutarız."

Büyük bir şahsiyetin büyüleyiciliğine sahipti, birçok sadık dost da kazandı. Saçığı ışıltılar, Ekber gibi, göz alıcıydı. "Kılıcımı ender olarak çektim" demişti bir keresinde, "Savaşları silahlarla değil, gözlerimle kazandım". Avrupa'yı savaşa sürükleyen bir adamdan çıkan garip bir önerme! Sonraki yıllarda, sürgünde, gücün çare olmadığını, insanın maneviyatının kılıçtan güçlü olduğunu söyledi. "Biliyor musunuz" diye sormuştu "beni en çok şaşırtan şey nedir?

Herhangi bir şeyi örgütlemeye gücün önemi... Dünyada iki güç var: Maneviyat ve kılıç. Uzun erimde kılıç her zaman için maneviyat tarafından fethedilecek." Ama onun için uzun erim yoktu. Acelesi vardı ve kariyerinin başında kılıçlı yolu seçmişti. Kılıçla fethetti kılıçla yenildi. Şunu da söylemişti: "Savaş bir şaş zamandır. İlerde zaferler top ve süngü olmadan kazanılacak." İnsan hayatını savaş alanında feda ederken gözü karaydı ama çekilen acıların onu çok etkilediği de söylenir.

Kişisel yaşamı sadeydi, çalışma dışında herhangi bir aşırılığı yoktu. Ona göre "küçük insan ne kadar az yerse yesin, aslında fazla yer. İnsan, az yemekten değil, çok yemekten hastalanır." Basit yaşamı ona çok güçlü bir sağlık ve geniş bir enerji verdi. İsteddiği zaman ve istediği kadar uyuyabilirdi. Sabahın bir saatinde ya da öğleden sonra 160 kilometre at binmek onun için sıradan bir işti.

Tutkuları onu Avrupa kıtasının bir ucundan ötekine taşıdıkça, Avrupa'yı tek bir devlet, tek bir hukuklu, tek bir hükümetli, tek bir birim olarak düşünmeye başladı. "Bütün ulusları tek bir ulusun içinde eriteceğim" dedi. Bu düşünce, sonraları, St. Helena'daki sürgünü sırasında daha gayri şahsi bir biçimde aklına geldi. "Bu (Avrupa uluslarının birliği) birlik olayların gücüyle er geç gelip kendisini dayatacaktır. İlk itici güç verildi bile. Ve benim sistemimin yıkılışından sonra bana öyle geliyor ki Avrupa'da dengenin kurulmasını sağlayacak tek yol ulusların birlikteliğidir." 100 yıl sonra Avrupa, hâlâ "Milletler Cemiyeti"yle kem küm ediyor!

Son vasiyetinde, Roma Kralı yaptığı, haberlerinin vicdansızca kendisine iletilmediği oğluna bir mesaj bıraktı. Oğlunun bir gün hükmedeceğini umduğunu belirtti, şiddete başvurarak değil, barış içinde hükmetme telkininde bulundu. "Avrupa'nın gözünü silahla korkutmak zorundaydım; günümüzde geçerli yol insanları akıl yoluyla ikna etmektir." Ama oğlu hükmetmek için yaratılmamıştı, genç yaşında Viyana'da öldü; babasından 11 yıl sonra.

Bütün bu düşünceler aklına sürgünde geldi, o şekilde yola getirilmek istendiği koşullarda; belki de bunları ilerde insanları kendi lehinde düşünmeye itmek için yazıyordu. Büyüklük günlerinde filozoftan çok bir eylem adamı gibi davranıyordu. Sadece gücün tapınağında ibadet etti. Tek ve gerçek aşkı güç idi, gücü gerçekten sevdi, kabaca değil, adeta bir sanatkârca. Ama aşırı güç arayışı tehlikelidir, çöküntü, yıkım onun peşinde koşan bireyleri, ulusları gelip bulur.

Bu arada Bourbonlar Fransa'ya hükmettiler. Ama Bourbonlar'ın asla hiçbir şey öğrenmedikleri, asla hiçbir şeyi unutmadıkları söylenir. Napolyon'un ölümünden 9 yıl sonra, Bourbonlar'dan bıkan Fransa onları devirdi. Bir başka monarşi kuruldu. Napolyon'un anısına bir iyi niyet işareti olarak, kaldırılan heykeli yeniden yerine kondu. Ve yaşlılığın gözlerini kör ettiği Napolyon'un mutsuz annesi, şöyle dedi: "İmparator bir kez daha Paris'te."

DÜNYANIN DURUMU

19 Kasım 1932

Napolyon uzun süre üzerinde hâkimiyet kurduğu dünya sahnesinden çekildi. Aradan 100 yıldan fazla bir süre geçti, birçok çelişen şeyin parçası, kırıntısı yerli yerine oturdu. Daha önce söylemiştim, insanlar onun hakkında çok farklı şeyler düşünürler. Eğer Napolyon, başka bir dönemde, daha sakin yıllarda doğmuş, yaşamış olsaydı, kimsenin varlığından haberi olmadığı, salt seçkin bir general olarak kalabilirdi. Ne var ki devrim ve değişim, ona olayların önüne geçme fırsatını verdi, o da bunu iyi kullandı. Düşüşü ve Avrupa siyasetlerinin dışında kalması, savaştan usanan Avrupa halklarını çok rahatlatmış olmalı. Bir kuşak, özlem duydukları gerçek barışı görmemişti. Kimse rahatlamayı Napolyon'un adı geçince yıllarca titremeye başlayan Avrupa'nın kralları ve prensleri kadar kalbinde duymadı.

Avrupa'da ve Fransa'da çok vakit harcadık. Şimdi, Napolyon'un düşüşü sırasında ne durumda olduğunu görmek için dünyaya bir göz atalım. Hatırlayacaksınız, eski krallar ve bakanları Viyana Kongresi'nde bir araya geldiler.

Öcü yok olmuştu; yeniden eski çirkin oyunlarına dönebilir, milyonların kaderini kendi gönüllerince şekillendirebilirlerdi. Halkın ne istediğinin bir önemi yoktu, ülkelerin doğal ve dilsel sınırlarının da bir önemi yoktu. Rusya Çarı, İngiltere (Castlereagh tarafından temsil edildi) Avusturya (Mettich tarafından temsil edildi) ve Prusya başlıca güçlerdi. Bir de, bir zamanlar Napolyon'un bakanı olan, şimdi Fransa'nın Bourbon krallarının bakanlığını yapan kurnaz, şakacı, popüler Talleyrand vardı. Bu kişiler, ziyafetlerin ve dans partilerinin arasında Napolyon tarafından çok değiştirilen Avrupa'nın haritasını yeniden çizdiler.

Bourbon Hanedanı'ndan XVIII. Louis yeniden Fransa tahtına oturtuldu. İspanya'da engizisyon bile geri getirildi. Viyana Kongresi'nin monark-

ları cumhuriyetlerden hoşlanmadılar. Bu nedenle Hollanda'daki eski Dutch Cumhuriyeti'ni yeniden kurmadılar. Bunun yerine Hollanda ile Belçika'yı Netherlands Krallığı altında birleştirdiler. Polonya, ayrı bir ülke olarak, haritadan silindi, Avusturya, Prusya ve özellikle Rusya tarafından yutuldu. Venedik ve Kuzey İtalya, Avusturya'ya gitti. İsviçre ile Riviera arasında kalan İtalya'nın küçük bir parçasıyla Fransa'nın küçük bir parçası Sardinya Krallığı oldu. Orta Avrupa'da garip, sınırları belli belirsiz bir Alman Konfederasyonu vardı; buradaki belli başlı iki güç Prusya ve Avusturya olmaya devam ediyordu. Başka değişiklikler de vardı. Viyana Kongresi'nin demir yumruklu adamları, halkı oyalayarak, bir ileri bir geri giderek, ortaya koyduğu iradeye rağmen halkı başka yönle ittiler, gelecekteki kargaşanın ve savaşların tohumlarını attılar.

1814-1815 Viyana Kongresi'nin esas üzerinde durduğu nokta, krallıkların güvenliğini sağlamaktı. Fransız Devrimi yüreklerine korku salmıştı; şimdi, budalaca, yeni devrimci düşüncelerin yayılmasını önleyeceklerini düşünüyorlardı. Rus Çarı, Prusya kralı ve Avusturya İmparatoru kendilerini ve öteki monarkları korumak için "kutsal ittifak" adı verilen bir şey de kurdular. Sanki XV. ve XVI. Louis günlerine geri dönmüştü. Liberal düşüncelerin doğduğu İngiltere dâhil, Avrupa'nın dört bir yanında, baskı hüküm sürüyordu.

Avrupa'daki ilerici insanlar, Fransız Devrimi'nde çekilen acıların boşa gidişinden umutsuzluğa kapılmış olmalı.

Doğuda Türkiye çok zayıflamıştı. Ağır ağır çöküş süreci yaşıyordu. Mısır, Türk İmparatorluğu'nun içinde görünüyordu ama yarı bağımsız davranıyordu. Yunanistan, Türk hâkimiyetine karşı ayaklanmış, 8 yıl süren bir savaştan sonra İngiltere, Fransa ve Rusya'nın yardımıyla özgürlüğüne kavuşmuştu. İngiliz şair Byron bu savaşta gönüllü olarak savaşırken öldü. Okumuş olabilirsin, Yunanistan hakkında çok güzel şiirler yazmıştı.

1830'ların Avrupası'nda meydana gelen iki önemli siyasal değişime de değineyim. Bourbonlar'ın baskısından ve zorbalığından bıkan Fransa, onları bir kez daha sökü� attı. Ama cumhuriyete dönmek yerine yeni bir kral seçti. Seçilen Louis Philippe biraz daha iyi davrandı, Anayasa'ya daha uygun hareket etti. Daha büyük bir patlamanın yaşanacağı 1848'e kadar başta kalmayı başardı. 1830'da Belçika'da yaşanan ayaklanmanın sonunda Belçika ile Hollanda ayrıldı. Avrupa'nın büyük güçleri cumhuriyete şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bir Alman prensini Belçika'ya kral yaptılar. Bir başka Alman prensi Yunanistan kralı yapıldı. Birçok Alman devleti bu türden prenslerin bolluğu içindeydi, boş taht olunca gözler onlar çevriliyordu. Hâlâ hüküm süren İngiliz kraliyet ailesi, hatırlayacaksın, Almanya'daki küçük Hannover Prensiği'nden gelmişti.

1830 yılında, Avrupa'nın başka yerlerinde de, Almanya'da, İtalya'da ve özellikle Polonya'da, ayaklanmalar oldu. Ancak ayaklanmalar krallar tarafından bastırıldı. Polonya'da Ruslar çok baskı yaptılar, Lehçe'nin konuşulma-

sı bile yasaklandı. Bu yıl, biraz sonra göreceğimiz gibi, devrimci bir yıl olan 1848'in bir tür ön işaretiydi.

Avrupa'yla ilgili bu kadar... Atlantik'in öteki yakasında Amerika Birleşik Devletleri ağır ağır batıya doğru yayılıyordu. Avrupa'daki çatışma ve savaş ortamının çok dışında kalan, önlerinde uçsuz bucaksız toprakların uzandığı Amerika hızla ilerliyor, Avrupa'ya yaklaşıyordu. Bununla birlikte, Güney Amerika'da büyük değişiklikler meydana geldi. Bunlara, dolaylı olarak, Napolyon yol açmıştı. İşgal ettiği İspanya'nın tahtına kardeşini oturtunca, Güney Amerika ayağa kalktı. Böylece, garip bir biçimde, Amerika'daki İspanyol kolonilerinin eski İspanyol hanedanına sadakati, bu kolonileri bağımsızlığa yöneltti. Ama bu ilk bahaneydi. Bağımsızlık ruhu bütün Güney Amerika'da yayıldığı için, bir gün bir bahane nasıl olsa bulunacaktı. Güney Amerika'daki bağımsızlık hareketlerinin büyük önderi; Kurtarıcı, *El Libertador* olarak adlandırılan Simon Bolivar'dı. Bolivya Cumhuriyeti, adını ondan alır. Napolyon düşünce, İspanyol Amerika İspanya'dan koptu, bağımsızlık için mücadeleye koyuldu. Napolyon'un düşüşü mücadelede fazla bir değişikliğe yol açmadı, İspanya'ya karşı yıllarca sürdü. Avrupa krallarının bazıları, İspanya'daki kardeş krala yardım elini uzatmak için kolonilerdeki devrimcileri ezmek istediler. Ama Amerika bu müdahalenin önünü kesti. O sıralarda ABD'nin başkanı olan Monroe, Avrupalılara eğer Amerika'ya müdahale ederlerse ABD ile savaşmak zorunda kalacaklarını hatırlattı. Bu tehdidin korkuttuğu Avrupalı güçler, Güney Amerika'dan uzak durdular. Başkan Monroe'nin tehdidi "Monroe Doktrini" olarak ünlendi. Monroe'nin açıklaması yeni Güney Amerika cumhuriyetlerini uzun süre Avrupa'nın açgözlülüğünden korudu, serpilmelerini kolaylaştırdı. Avrupa'dan iyi biçimde korunuyorlardı ama onları koruyucudan -ABD- koruyacak kimse yoktu. Günümüzde ABD onlara hâkim oldu, küçük cumhuriyetlerin birçoğu tümüyle Amerika'nın denetimi altındadır.

Geniş Brezilya ülkesi Portekiz'in sömürgesiydi. O da İspanyol kolonileriyle birlikte yaklaşık aynı tarihlerde bağımsızlığına kavuştu. Yani 1830'lar da Güney Amerika'nın tümü Avrupa hâkimiyetinden kurtulmuştu. Kuzey Amerika'da, Kanada İngiliz kolonisiydi.

Şimdi, Asya'ya geliyoruz. Hindistan'da, kuşkusuz, İngilizler hâkim güçtüler. Avrupa'daki Napolyon savaşlarında İngiltere konumunu sağlamlaştırmış hatta Java'yı ele geçirmişti. Mysore'daki Tippu Sultanı yenilgiye uğratılmış, sonunda 1819'da Maratha gücü alaşağı edilmişti. Bununla birlikte Pencap'ta Ranjit Singh adında bir Sih devleti vardı. Hindistan'ın her yerine sızan İngilizler yayılıyordu. Doğu'da Assam ilhak edilmişti; Arakan -Burma- bir sonraki lokma, gibi görünüyordu.

İngilizler Hindistan'da yayılırken bir başka büyük Avrupa gücü olan Rusya, Orta Asya'da yayılıyordu. Daha o günlerde Doğu'da Pasifik'e ve Çin'e

ulaşmıştı. Şimdilerde Orta Asya'nın küçük devletçiklerinin üzerinden Afgan sınırına doğru yuvarlanıyordu. Bu devin kendilerine doğru yaklaşmasından dolayı korkuya kapılan Hindistan'daki İngilizler, bir mazeretin arkasına bile gizlenmeden savaş kışkırtıcılığı yaptılar. Ama ateş ellerini yaktı.

Çin, haklı nedenlerle ticaret ya da din adına gelen yabancılardan kuşku-lanıyor, onları uzak tutmaya çalışıyordu. Ama yabancılar onların burnunun dibinde oraya buraya girip çıkmaya, kötü niyetli davranışlar sergilemeye ve afyon satışına devam ettiler. İngilizlerin Çin'deki ticareti Doğu Hindistan Şirketi'nin elindeydi. Çin imparatoru afyonun girişini yasakladı ama kaçak-çılık sürüyordu. Yabancılar gayrimeşru yollardan ticareti sürdürdüler. Bu İn-gilizlerle, tam da Afyon Savaşı olarak bilinen, savaşa yol açtı, İngilizler Çin'i afyon almaya zorladılar.

Japonya'nın 1634'te kapılarını kapattığını yazmıştım. 19. yüzyılın sonun-da Japonya hâlâ yabancılara kapalıydı. Ama kapılarını kapayan ülkede, yaşlı Shogunluk giderek zayıflıyor, eski sistemi bir anda son verecek olan yeni ko-şullar geliyordu. Daha güneyde, güney-doğu Asya'da Avrupalı güçler toprak ediniyordu. İspanyollar hâlâ Filipinlerdeydi. Portekizliler İngilizler ve Hollan-dalılar tarafından sökülüp atılmışlardı. Viyana Kongresi'nin ardından Hollan-dalılar Java Adası'nı geri aldılar. İngilizler Singapur'a ve Malay Yarımadası'na doğru yayıldılar. Çin'e ara sıra haraç verseler de Annam, Siyam ve Burma hâlâ bağımsız idiler.

Waterloo'dan 1830'a kadar geçen on beş yıllık süre içinde dünyanın du-rumu kabaca böyleydi. Avrupa dünyanın patronu olmaya doğru ilerliyordu. Ve Avrupa'nın kendisinde gericilik güçleniyordu. İmparatorlar, krallar hatta İngiltere'nin gerici parlamentosu, liberal düşünceleri sonunda ezdiklerine kanaat getirmişlerdi. Düşünceleri de susturmaya çalıştılar ama doğal olarak, başaramadılar; ayaklanmalar birbirini izledi.

Siyasal değişim rüzgârları siyasal sahneye hâkim olmuş görünüyordu. Çok daha önemlisi, İngiltere'deki Sanayi Devrimi ile başlayan üretim ve dağıtım yöntemlerindeki büyük devrimdi. Bu süreç yavaş yavaş ama karşı durulmaz bir biçimde Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da yaygınlaşıyor, milyonların dış görünü-münü, alışkanlıklarını ve farklı sınıflar arasındaki ilişkileri değiştiriyordu.

Makinelerin tıkırtıları arasında yeni fikirler doğuyor, yeni bir dünya inşa ediliyordu. Avrupa giderek daha etkin ve daha öldürücü biçimde büyüyor, daha açgözlü, daha emperyalist hale geliyor, giderek kabuklaşıyordu. Napolyon'un ruhu içine iyice sinmişti sanki. Ama Avrupa'da emperyalizme karşı mücadele, onu alt etme amacına yönelen düşünceler de giderek güçleniyordu.

Bu dönemin göz kamaştırıcı edebiyatı, şiirleri ve müziği de vardır. Bu gün-lük burada keseyim.

DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDEKİ YÜZYIL

22 Kasım 1932

Napolyon 1814'te düştü. Bir sonraki yıl Elba'dan döndü ama bir kez daha yenildi. Aslında sistemi 1814'de yıkılmıştı. Tam yüz yıl sonra, 1914'te dünyanın dört bir yanına yayılan Büyük Savaş başladı; sürdüğü dört yıl boyunca korkunç kayıplara ve acılara yol açtı. Bu yüzyıllık dönemi ayrıntılı biçimde ele almak zorundayız. Bu yüzyıla farklı ülkelerdeki parçaları incelemeden önce, bir bütün olarak göz atmak yararlı olacak; yüzyıla hâkim olan ana eğilimlerle ilgili daha sağlıklı bir fikre sahip olacak, ağaçları olduğu kadar ormanı da görebileceğiz.

1814'ten 1914'e kadar uzanan bu yüz yıl, kolayca fark edebileceğin gibi, 19. yüzyılı büyük ölçüde kapladı.

19. yüzyıl büyüleyici bir dönemdir ama incelenmesi o kadar kolay değildir. Geniş bir tablodur, büyük bir resimdir: o yüzden kendisine çok yakın olduğumuz için, daha önceki yüzyıllara göre daha büyük, daha dolu gibi görünür. Ondan çıkan yüzlerce tehdidi anlamaya çalıştığımız için, büyüklük ve karmaşıklık zaman zaman bizi baskı altına almaya eğilimlidir.

Müthiş mekanik ilerleme yüzyılıydı bu yıllar. Sanayi Devrimi, Makine Devrimi'nin trenlerini beraberinde getirdi. Makine insan yaşamında giderek daha çok önem kazandı, insanın daha önce yaptıklarını artırdı, angaryayı hafifletti, doğaya bağımlılığı azalttı, refahı artırdı. Bilim buna çok yardımcı oldu, taşımacılık, ulaşım çok kolaylaştı. Demiryolu at arabasının yerini aldı, buharlı gemi yelkenli gemiyi yerinden etti; ardından bir okyanustan ötekine hızla ulaşan, düzenli seferler yapan okyanus hatları ortaya çıktı. Yüzyılın sonuna doğru otomobil ortaya çıktı, motorlu taşıtlar dünyanın dört bir yanına yayıldı. En sonunda uçak boy gösterdi. Aynı sıralarda insanoğlu yeni harikalarından -elektrik- yararlanmaya başladı, telgraf ve telefon onun ardından geldi. Bütün bunlar dünyanın çehresini değiştirdi. İletişim araçları geliştikçe,

insanlar daha çok seyahat ettikçe, sanki büzülen dünya çok daha küçüldü. Günümüzde bunlara çok alıştık, ender olarak aklımıza geliyor. Bütün bu gelişmeler ve değişimler bizim dünyamızın yeni konuklarıdır. Hepsi son yüzyıl-da çıkageldiler.

Bu yüzyıl aynı zamanda Avrupa'nın daha doğrusu Batı Avrupa'nın özellikle İngiltere'nin yüzyılıdır. Sanayi Devrimi ve Makine Devrimi orada başlamış, gelişmiş, Avrupa'nın önünü açmıştı. İngiltere esas olarak bir deniz gücü ve sanayi ülkesiydi ama giderek Batı Avrupa'nın öteki ülkeleri de bu gelişmeyi yakaladılar. Amerika Birleşik Devletleri de bu yeni mekanik uygarlığın başına geçti, demiryollarının Atlantik'ten Pasifik'e kadar birleştirdiği dev ülke, bir ulus oldu. ABD kendi sorunlarıyla ve yayılma ile o kadar meşguldü ki, Avrupa'da ve dünyanın geri kalan bölgelerinde olup bitenlere ilgi duymadı. Ama Avrupa'dan gelecek herhangi bir müdahaleyi hissedecek ve önleyecek güçteydiler. Sana daha önce sözünü ettiğim Monroe Doktrini Güney Amerika cumhuriyetlerini Avrupa'nın açgözlülüğünden kurtardı. Bu cumhuriyetlere, İspanya ve Portekiz halkları tarafından kurulmuş oldukları için Latin Cumhuriyetleri adı verilir. Bu iki ülkenin yanı sıra İtalya ve Fransa da Latin ulusları olarak adlandırılır. Avrupa'nın kuzey ülkeleri ise Teutoniktir;¹ İngiltere Teutonlar'ın Anglosakson koludur. Amerikan halkı köken olarak Anglosakson soyundan gelmez ama sonraları her türlü göçmen çıkageldi ABD'ye.

Dünyanın geri kalan bölümleri sanayi ve mekanik düzlemde geriydi, Batı'nın yeni mekanik uygarlığı ile rekabet edecek durumda değildi. Avrupa'nın yeni makine sanayileri malları, küçük ev sanayisine göre çok daha hızlı ve bol üretiyorlardı. Bu malları üretmek için hammadde gerekiyordu ama hammaddelerin büyük bölümü Avrupa'da değildi ve mallar üretildiğinde satılmaları lazımdı yani pazarlar gerekiyordu. Avrupa ülkeleri hammadde sağlayabilecek ve mamul maddeleri satan alabilecek ülkeler aradılar. Asya ve Afrika güçsüzdü, Avrupa onların üzerine aç hayvanlar gibi çöktü. İmparatorluklar yarışında İngiltere, sanayideki öncülüğü ve deniz gücü sayesinde, kolayca öne geçti.

Hatırlayacaksın, Avrupalılar Hindistan'a ve Doğu'ya önce baharat ve Avrupa'nın talep ettiği öteki maddeleri satın almak için geldiler. Birçok Doğu malı Avrupa'ya gitti, Doğu'nun el tezgâhlarında üretilen birçok mal Batı'ya yöneldi.

Makinenin icat edilmesiyle süreç tersine çevrildi. Batı Avrupa'nın ucuz malları Doğu'ya geldi, Hindistan'ın küçük el tezgâhları sanayisi, İngiliz mallarının satışının teşvik edilmesi için Doğu Hindistan Şirketi tarafından bile rek isteyerek yok edildi.

1 Teutonik: Cermen.

Avrupa dev Asya'nın üzerine oturdu. Kuzeyde Rusya İmparatorluğu bütün kıta boyunca yayıldı. Güneyde İngiltere, ödüllerin en büyüğüne, Hindistan'a sıkı sıkıya yapıştı. Batı'da Türk İmparatorluğu dağılıyor, Türkiye'den "Avrupa'nın hasta adamı" diye söz ediliyordu. Kâğıt üzerinde bağımsız İran, İngiltere ile Rusya'nın hâkimiyetine girmişti. Güneydoğu Asya'nın tümü, Burma, Çin-Hindi, Malay, Java, Sumatra, Borneo, Filipinler, kısmen Siam bunun dışında tutulabilir, Avrupa tarafından yutulmuştu. Avrupalı güçler Uzakdoğu'da Çin'i taviz üzerine taviz vermeye zorlayarak varlığını birlikte kemirdiler. Sadece Japonya ayakta kalabildi ve Avrupa'nın karşısına eşit olarak çıkabildi. Japonya dışlanmışlığını aşabilmiş ve dikkat çekici bir çabuklukla yeni koşullara ayak uydurabilmişti.

Mısır dışında Afrika çok geriydi. Avrupa'ya etkili bir direniş sağlayabilecek durumda değildi, Avrupalı güçler, imparatorluk kurma yarışında kuduzlar gibi üzerine çökerek koca kıtayı böldüler. İngiltere Hindistan yolu üzerindeki Mısır'ı işgal etti, İngiliz politikasına Hindistan'a dört elle sarılma arzusu egemen oldu. 1869'da açılan Süveyş Kanalı Avrupa'dan Hindistan'a uzanan yolu çok kısalttı. Mısır'ın değerini de artırdı çünkü Mısır Kanal'a müdahale edebilir, Hindistan deniz yolunu denetim altına alabilirdi. Böylece Makine Devrimi'nin bir sonucu olarak, kapitalist uygarlık dünyanın dört bir yanına yayıldı; Avrupa her yerde hâkim konumdaydı. Kapitalizm ise emperyalizme yol açtı. Bu nedenle yüzyıl emperyalizm yüzyılı olarak da adlandırılabilir. Ama bu yeni emperyal çağ, Roma'nın, Çin'in, Hindistan'ın Arapların ve Moğolların eski tarz emperyalizmlerinden çok farklıydı. Hammadde ve pazar açlığı çeken yeni tür bir imparatorluktu bu. Yeni emperyalizm yeni sanayileşmenin çocuğuydu, "Ticaret bayrağın peşinden gider" deniyordu ama bayrak çoğu kez İncil'in peşinden gitti. Din, bilim, kişinin vatanını sevmesi gibi unsurların hepsi tek bir amaca, büyük makinenin sahiplerinin, sanayinin prenslerinin zenginliklerine zenginlik katabilmeleri için yeryüzündeki güçsüzlerin, sanayisel düzlemde geri kalmış halkların sömürülmesine yöneltilerek yozlaştırıldı. Hakikatin, sevginin peşindeki Hristiyan misyonerler çoğu kez emperyal politikaların ileri karakolları işlevini gördüler; onlara en ufak bir zarar geldiğinde, uyruğu oldukları ülkeler, bunu toprak işgal etmenin, yeni tavizler kopartmanın bahanesi olarak kullandılar.

Sanayinin ve uygarlığın kapitalist organizasyonu kaçınılmaz olarak bu emperyalizme yol açtı. Kapitalizm milliyetçi duyguların yoğunlaşmasına da yol açtı; bu nedenle bu yüzyıl milliyetçiliğin yüzyılı olarak da adlandırılabilir. Bu milliyetçilik salt birinin öz vatanını sevmesi değildi, ötekilerden nefret etmesiydi. Birinin kendi toprağının bir parçasını yüceltmesinden ötekileri aşağılamaya kadar uzanan bir yelpazede, çeşitli ülkeler arasında sorunların ve

sürtüşmelerin çıkması kaçınılmazdı. Sanayide rekabet ve emperyalizmde rekabet Avrupa ülkelerin arasındaki işleri daha da kötüleştirdi. 1814-1815 Viyana Kongresi'nde çizildiği şekliyle Avrupa haritası bir başka kışkırtıcı unsurdur. Kongre kararıyla bazı milliyetler bastırılmış, zorla başka halkların yönetimi altına sokulmuştu. Bir ulus olarak Polonya yok olmuş, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu birbirinden hiç hoşlanmayan birçok halkın aynı sepete konduğu sağlıksız bir yapıya kavuşturulmuştu. Avrupa'nın güneydoğusundaki Türk İmparatorluğu Balkanlarda Türk olmayan birçok halkı kapsıyordu. Birçok devlete bölünen İtalya'nın bir bölümü Avusturya'nın hâkimiyeti altındaydı. Avrupa'nın bu haritasını değiştirmek için savaşlar ve devrimler gibi girişimler birbirini izlemişti. Son mektubumda Viyana düzenlemesinden sonra yaşanan bazı girişimlerden söz etmiştim. Yüzyılın ikinci yarısında İtalya kuzeydeki Avusturyalıları ve merkezdeki Papa'nın hâkimiyetini sarsmayı başararak birleşik bir ulus oldu. Bunu, kısa bir süre sonra Prusya'nın önderliğinde birleşen Almanya izledi. Fransa Almanya tarafından yenilgiye uğratılmış, aşağılanmış, iki sınır vilayetinden, Alsace ve Lorraine'den, yoksun bırakılmıştı. Fransa daha o günden itibaren rövanşı (intikamı) hayal edip durdu. Elli yıldan kısa bir süre içinde kanlı, korkunç intikam yaşandı.

İngiltere, yaptığı büyük öncülük nedeniyle, Avrupa ülkelerinin en şanslısıydı. Bütün ödülleri topladı, işlerin gidişatından memnundu. Hindistan yeni tür imparatorluğun modeliydi. Hindistan sömürsünün sonucunda altından bir ırmağın sürekli İngiltere'ye doğru aktığı zengin bir topraktı. Ötekiler İngiltere'nin Hindistan'a sahipliğine özenen imparatorluk heveslileriydi. Hindistan modeli temelinde imparatorluklar inşa etmeye çalışıyorlardı. Fransızlar bunda bir ölçüde başarı kazandılar, Almanlar bu alana geç girdiler, onlara pek bir şey kalmamıştı. Yani Avrupa'nın, giderek daha çok toprak parçasını yutmaya çalışan ve birbirinin ayağını kaydırmaya çalışan "Büyük Güçleri" arasında dünyanın dört bir yanında siyasal gerginlikler yaşanıyordu. Özellikle İngiltere ile Rusya arasında sürekli sürtüşmeler mevcuttu; Rusya hâkim olduğu Orta Asya'dan İngiltere'nin elindeki Hindistan'ı tehdit eder gibi görünüyordu. İngiltere sürekli, Hindistan'ı yenilgiye uğratmaya çalışıyordu.

Rusya, yüzyılın ortasında Türkiye'yi yenilgiye uğratarak Konstantinopolis'e göz koyduğunda, İngiltere Türkiye'nin yanına gelerek, Rusya'yı geri püskürttü. İngiltere, Türkiye'yi sevdiği için değil, Rusya'dan ve Hindistan'ı kaybetmekten korktuğu için böyle davranmıştı.

Almanya, Fransa ve ABD onu yakaladıkça, İngiltere'nin sanayideki öncülüğü giderek azaldı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde işler karışmaya başladı. Avrupalı Güçlerin ihtirasları dikkate alındığında, dünya çok küçülmüştü. Her biri ötekiden korkuyor, nefret ediyor, kıskanıyor, bu korku ve nefret onları

ordularını ve savaş gemilerine büyütmeye itiyordu. İmha makinelerinin yapımında ateşli bir yarışma vardı. Farklı ülkeler birbirleri ile savaşmak için ittifaklara girdiler ve sonuçta Avrupa'da birinin başına Fransa'nın çektiği ve İngiltere'nin de özel olarak katıldığı, ötekinin başını Almanya'nın çektiği iki ittifak sistemi karşı karşıya geldi. Avrupa silahlı bir kampa dönüştü. Sanayi alanında, ticaretle ve silahlanmada rekabet daha ateşli hale gelmişti. Dar bir milliyetçilik anlayışı Batılı ülkelerin her birini kamçılayarak kitlelerin, öteki ülkelerdeki komşularından nefret etmelerine neden oldu. Bu onları savaşın eşiğine getirdi.

Kör bir milliyetçilik böylece Avrupa'ya hâkim olmaya başladı. Aslında garip bir durumdu bu, çünkü iletişimdeki gelişme değişik ülkeleri birbirine yaklaştırmış, seyahat eden insanların sayıları katlanmıştı. Doğrusu, insanın aklına, insanlar komşularını daha yakından tanıdıkça önyargıların azalacağı, dar görüşlülüğün yerini daha geniş bir bakım açısına bırakacağı geliyor. Bu olay, hiç kuşkusuz, bir ölçüde gerçekleşti ama yeni sanayi kapitalizminin altındaki toplumun bütün yapısı o hale gelmişti ki, uluslar, sınıflar ve insanlar arasındaki sürtüşmeler artmıştı.

Milliyetçilik Doğu'da da arttı. Ülkeye hâkim olanlara ve sömürenlere karşı bir direniş biçimini aldı. Başlarda Doğu'daki ülkelerde var olan feodal kalıntılar yabancı hâkimiyetine direndiler çünkü konumlarının tehdit altında olduğunu hissettiler. Başarısızlığa uğradılar zaten buna mahkûmdular. Onun üzerine dinsel görünüme bürünen yeni bir milliyetçilik boy gösterdi. Dinsel renkler giderek soldu, Batı tipli bir milliyetçilik su yüzüne çıktı. Japonya'da yabancı hâkimiyetine imkân tanınmadı, yarı feodal karakterli milliyetçilik özendirildi.

Asya, Avrupa'nın saldırganlığına ilk günden direnmeye başladı ama Avrupa ordularının sahip olduğu silahların gücü ve etkinliği direnişin şevkini azalttı.

Bilimin gelişmesi ve Avrupa'da sağlanan mekanik ilerleme Avrupa ordularını Doğu'nun sahip olduğu her şeyin üzerinde bir güce ulaştırmıştı. Bu nedenle Doğulu ülkeler onların karşısında kendilerini güçsüz hissettiler, umutsuzluk içinde boyun eğdiler. Bazıları Doğu'nun maneviyata Batı'nın maddiyata önem verdiğini söyler. Bu tür sözler çok aldatıcıdır. Avrupa 18. ve 19. yüzyıllarda saldırgan olarak sahneye çıktığında, Doğu ile Batı arasındaki gerçek fark, Doğu'nun Ortaçağı ile Batı'nın sanayisel ve mekanik ilerlemesi arasındaydı. Başlarda Hindistan'ın ve öteki Doğulu ülkelerin gözleri, sadece Batı'nın askeri etkinliğinden dolayı değil, bilimsel ve teknik gelişmişlik düzeyinden dolayı da kamaşmıştı. Bu unsurların bir araya gelişi, Doğulularda askeri ve teknik konularda aşağılık duygusu yarattı. Buna karşın milliyetçilik

gelişti, yabancı saldırılara karşı direnme isteği güçlendi. 20. yüzyılın başında Asya'nın zihninde büyük iz bırakan bir olay yaşandı. Çarlık Rusya'sı Japonya tarafından yenilgiye uğratıldı. Küçük Japonya'nın Avrupalı güçlerin en büyük ve en güçlülerinden birini yenilgiye uğratması, birçok kişiyi şaşırttı. Batı'nın saldırganlığına karşı savaşıyan Asya'nın temsilcisi olarak görülen Japonya Doğu'nun dört bir yanında çok saygınlık kazandı. Aslında Japonya Asya'yı temsil konumunda değildi, tıpkı Avrupa'nın öteki Büyük güçleri gibi kendisi için mücadele ediyordu. Japon zaferinin haberi geldiğinde ne kadar çok heyecanlandığımı çok iyi anımsıyorum.

Batı'nın emperyalizmi giderek daha çok saldırganlaştıkça, ona karşı çıkan, savaşıyan milliyetçilik Doğu'da gelişti. Batı'daki Arap uluslarından başlayarak Uzakdoğu'daki Moğolistan'a kadar ulusal hareketler şekillendi, önceleri dikkatli ve ılımlı bir biçimde ilerleyen hareketlerin talepleri zaman içinde kökten-cileşti. Hindistan, Ulusal Kongre'nin başlangıcını ve erken yıllarını yaşadı.

Asya'nın isyanı başlamıştı.

19. YÜZYIL SÜRERKEN

24 Kasım 1932

19. yüzyılın belli başlı ayırt edici özelliklerinden bazıları ve büyük makinelerin ortaya çıkışının ardından Batı Avrupa'ya hâkim olan sanayi kapitalizmi hakkında sana yazmıştım. Bu olayda Batı Avrupa'nın başı çekmesinin nedeni kömür yataklarına ve demir cevherine sahip olmasıdır. Büyük makinenin yapımında kömür ve demir esastı.

Kapitalizm, daha önce gördüğümüz gibi, emperyalizme ve milliyetçiliğe yöneldi. Milliyetçilik yeni bir şey değildi, daha önce de vardı ama daha yoğun ve daha dar bir hale geldi. İnsanları hem bir araya getirdi hem de ayırdı; aynı ulusal birim içinde yaşayanlar birbirlerine yaklaştılar ama başka bir ulusal birim içinde yaşayanlardan giderek daha çok uzaklaştılar. Her ülkede yurtseverlik gelişti ama yabancılardan hoşlanmama ve güvensizlik duyguları da ona eşlik etti. Avrupa'da sanayide gelişmiş ülkeler yırtıcı hayvanlar gibi birbirlerine saldırdılar. Ganimetin büyüğünün üzerine konmuş olan İngiltere, doğal olarak, buna sıkı sıkıya sarılmak istiyordu. Ama başta Almanya olmak üzere öteki ülkeler açısından her yerde karşılırlarına çıkan İngiltere sorunlar yaratıyordu. Artan sürtüşmeler açık çatışmalara dönüştü. Sanayi kapitalizminin bütün yapısı ve ondan çıkan emperyalizm bu sürtüşmelere ve çatışmalara önayak oldu. İçinde, çatışma, rekabet ve sömürü temelinde yükselen uzlaşmaz çelişkiler yer alıyordu. Dolayısıyla, Doğu'da, emperyalizmin çocuğu milliyetçilik, onun amansız düşmanı kesildi. Bu çelişkilere karşın, uygarlığın kapitalist biçimi birçoklarına yararlı bir ders sundu. Örgütlenmeyi öğretti. Büyük makine ve geniş çaplı sanayi, işlemeye geçmeden önce üst düzeyde bir örgütlenmeyi gerektirir. Kapitalist uygarlık geniş çaplı girişimlerde işbirliğini, etkinliği ve dakiklığı öğretti. Bu nitelikler sağlanmadan büyük fabrikaları ya da demiryolu sistemlerini işletmek mümkün değildir. Kimi zaman bu nite-

liklerin tipik batılı nitelikler olduğu, Doğu'nun bu niteliklere sahip olmadığı söylendi. Başka birçok konuda olduğu gibi bu konuda da Doğu ve Batı diye bir sorun yoktur. Bu nitelikler sanayileşme nedeniyle geliştirilmişlerdi; Batı sanayileştiği için bu niteliklere sahip iken büyük ölçüde tarımsal karakterini koruyan ve sanayileşemeyen Doğu söz konusu niteliklerden yoksun kalmıştı.

Sanayi kapitalizmi bir başka büyük hizmet daha gördü. Zenginliğin enerji üretimiyle nasıl üretilceğini ortaya koydu; doğal olarak bu büyük makinenin, kömürün ve buhar makinesinin yardımıyla gerçekleşti. Dünyada yeteri kadar kurcalanacak şey olmadığı için çok sayıda yoksulun mevcudiyetinin kaçınılmazlığı düşüncesi, yere çakıldı. Dünya nüfusu için, bilimin ve makinelerin yardımıyla yeteri kadar yiyecek, giyecek ve gerekli öteki kalemler üretilibildi. Üretim sorunu, en azından teoride, çözüldü. Ama orada durdu. Zenginlik, hiç kuşkusuz, çok bolca üretilmişti ama yoksul yoksul kaldı, hatta daha yoksullaştı.

Avrupa'nın hâkimiyeti altındaki Doğu ülkelerinde ve Afrika'da, doğal olarak, çıplak ve rezil bir sömürü vardı. Oralarda yaşayan mutsuz insanlar kimse'nin umurunda değildi. Yoksulluk Batı Avrupa'da bile kalıcılaştı, giderek daha gözle görünür hal aldı. Dünyanın geri kalan bölümlerinin sömürülmesi, bir süreliğine, Batı Avrupa'ya refah getirdi. Bu refahın büyük bölümü tepedeki bir avuç insanın elinde kaldı, az bir bölümü yoksul sınıfların haznesine damlayınca, yaşam standartları bir ölçüde yükseldi. Nüfus da çok hızlı arttı. Ama bu servetin büyük bölümünün ve yaşam standartların yükselmesinin nedeni Asya, Afrika ve sanayileşmemiş öteki yerlerde yaşayan halkların sömürülmesiydi. Sömürü ve refah akışı kapitalist sistemin çelişkilerini bir süreliğine gizledi. Böyle olsa da zengin ile yoksul arasındaki fark arttı, mesafe büyüdü. İki ayrı halk iki farklı ulus ortaya çıktı. 19. yüzyıl İngiltere'sinin büyük siyasetçisi Benjamin Disraeli bu durumu şöyle tanımlamıştı: "İki farklı ulus; aralarında herhangi bir temas, sempati yok. Sanki farklı bölgelerin sakinleriymiş gibi, farklı gezegenlerden gelmiş gibi, birbirinin alışkanlıklarından, düşüncelerinden, duygularından haberleri yok. Sanki farklı yetiştirilmişler, farklı yiyeceklerden besleniyorlar, farklı usullerle yönlendiriliyorlar, sanki aynı yasalarca yönetilmiyorlar... Zenginler ve yoksullar bunlar."

Sanayideki yeni koşullar çok sayıda işçiye fabrikaya taşıdı, yeni bir sınıf ortaya çıktı: Fabrika işçileri sınıfı. Bu kişiler köylülerden ve tarlalarda çalışan işçilerden birçok bakımdan farklıydılar. Köylü büyük ölçüde mevsimlere ve yağışlara bağımlıdır. Bunlar elinde olmadığı için sefaletinin ve yoksulluğunun doğaüstü nedenlerden kaynaklandığını düşünmeye başlar. Batıl inançlara bağlanır, ekonomik nedenleri gözden geçirir; hiçbir zaman değişmeyen, hoş olmayan bir kadere boyun eğen boş, umutsuz bir yaşam yaşar. Ama sana-

yi işçisi insan tarafından yapılan makinelerle çalışır; mevsimlere, yağışlara aldırmadan mallar üretir. Refah üretir ama bunun büyük ölçüde başkalarına gittiğini, kendisinin yoksul kaldığını fark eder. Ekonomik yasaların eyleme geçişini bir ölçüde görür. Bu nedenle doğaüstü nedenlere yönelmez, köylü kadar batıl inançlara eğilimli değildir. Yoksulluğundan tanrıyı sorumlu tutmaz; toplumu ya da toplumsal sistemi özellikle de işçilerinin sırtından kârların büyük bölümünü edinen fabrikanın kapitalist sahibini suçlar. Sınıf bilincine ulaşır, farklı sınıfların varlığını ve üst sınıfların kendi sınıfına dua ettiğini görür. Bu ise hoşnutsuzluğa ve isyana yol açar. Hoşnutsuzluğun ilk mırıltıları belli belirsiz ve cansızdır. İlk ayaklanmaların ufku dardır, düşüncesi kıttır, cılızdır; hükümet tarafından kolayca bastırılır. Şimdilerde hükümet tümüyle büyük fabrikaları ve onların uzantılarını denetim altında tutan yeni orta sınıfın çıkarlarını temsil ediyor. Ama açlık uzun süre bastırılamaz, yoksul işçi kısa süre içinde yoldaşlarıyla birleşerek yeni güç kaynakları bulur. Sendikalar, işçileri korumak için ayağa kalkar ve hakları için mücadele eder. Başlarda gizli oranlardır bunlar çünkü hükümet işçilerin örgütlenmesine izi vermez. Hükümetin bir sınıfın damgasını taşıdığı ve her yola başvurarak temsil ettiği sınıfın çıkarlarını koruduğu apaçık ortaya çıkar. Yasalar da sınıf yasalarıdır. İşçiler yavaş yavaş güç kazanır, sendikaları güçlü örgütler haline gelirler. Değişik kesimlerden işçiler giderek iktidardaki sömürücü sınıfı karşı çıkarlarının gerçekte aynı olduğunu görürler.

Farklı sendikalar birlikte işbirliği yaparlar, sonuçta bir ülkedeki işçiler tek bir örgütlü grup oluştururlar. Bir sonraki adım, farklı ülkelerdeki işçilerin birleşmesidir; çıkarları ve düşmanları ortaktır. Çılgık yükselir: "Dünyanın işçileri birleşin!" Giderek uluslararası işçi örgütleri kurulur. Kapitalist sanayi de aynı şekilde gelişir, uluslararasılaşır. Sanayi kapitalizminin geliştiği yerlerde emekçiler kapitalizmle karşı karşıya gelir.

Çok hızlı gittim, geri dönmeliyim. Ne var ki 19. yüzyıl dünyası çoğunlukla birbiriyle çelişen birçok eğilimin yarattığı o kadar büyük bir kargaşadır ki, hepsini dikkate almak çok güçtür. Doğrusu merak ediyorum, kapitalizmin ve emperyalizmin, milliyetçiliğin ve enternasyonalizmin, zenginliğin ve yoksulluğun bu garip karışımının içinden sizler acaba nasıl çıkardınız? Ama yaşamın kendisi garip bir karışım değil midir? Onu olduğu gibi kabul etmeli, anlamaya ve iyileştirmeye çalışmalıyız.

Bu uygunsuzluklar yığını Avrupa'daki ve Amerika'daki birçok insanı düşünmeye itti. Yüzyılın başında, Napolyon'un düşüşünden sonra, Avrupa ülkelerinin hemen hepsinde özgürlükler sınırlıydı. Bu Avrupa ülkelerinin bazılarında kral despotizmi yaşıyordu; İngiltere gibi bazı başkalarında ise küçük bir aristokrat ve zengin sınıfı iktidardaydı. Daha önce belirttiğim gibi, hemen her yer

de liberal unsurlara baskı uygulanıyordu. Buna rağmen, Amerikan ve Fransız Devrimleri demokrasi ve siyasal özgürlükler düşüncelerinin liberal çevrelerce bilinmesini ve benimsenmesini sağlamıştı. Gerçekten de demokrasi, devletin ve halkın karşılaştığı bütün sorunların tedavisinin çaresi olarak görülmeye başlandı. Demokratik ülkeler, hiçbir ayrıcalığı kabul etmiyordu. Her bir kişi, devletten eşit bir toplumsal ve siyasal değer olarak muamele görmeliydi.

Doğal olarak halktan insanlar birçok bakımdan diğerinden ayrılır. Bazıları daha güçlüdür bazıları da daha akıllı. Ama demokrasiye inananlar, aralarındaki farklar ne olursa olsun, bütün insanların aynı siyasal statüye sahip olmaları gerektiğini savundular. Ve bu herkese bir oy verme imkânıyla sağlanacaktı.

İleri düşünürler ve liberaller demokrasinin erdemlerine hararetle inandılar, ona ulaşmak için çok çabaladılar. Muhafazakârlarla gericiler onlara karşı durdular, her yerde büyük bir çatışma yaşandı. Bazı ülkelerde devrimler oldu.

Oy hakkı genişletilmeden yani Parlamento seçimler için seçme hakkı daha başka insanlara genişletilmeden önce İngiltere içsavaşın eşiğine gelmişti. Bununla birlikte, birçok yerde demokrasi tedrici olarak zafer kazandı. Yüzyılın sonuna gelinceye kadar, en azından erkeklerin çoğu Batı Avrupa'da, Amerika'da oy hakkını elde etti. 19. yüzyılın büyük ideali demokrasi idi; o kadar ki yüzyıl, demokrasi yüzyılı olarak da adlandırılabilir. Demokrasi sonunda zafere ulaştı ama son gelip çatınca insanlar ona duydukları inancı yitirmeye başladılar.

Demokrasinin yoksulluğa, sefalet ve kapitalist sistemin birçok çelişmesine bir çözüm getiremediğini gördüler. Oy hakkı aç insanın neyine yarardı? Öte yandan oyu ya da hizmeti bir yemek karşılığında satın alınabilecek durumda ise, özgürlüğünün ölçüsü neydi? Böylece demokrasinin adı kötüye çıktı ya da daha doğru bir ifadeyle demokrasi gözden düştü. Ama bu 19. yüzyılın kapsamının dışındadır.

Demokrasi özgürlüğün siyasal görünümü ile uğraştı. Bu otokrasiye ve öteki despotluk biçimlerine karşı bir tepkiydi. Sanayinin giderek artan sorunlarına, yoksulluğa ve sınıf çatışmalarına özel bir çözüm önermiyordu. Kendi çıkarından yola çıkan her bireyin her yola başvurarak yaşamını iyileştirmeye çalışacağı, bunun da toplumu ilerleteceği umudunu esas alan teorik bireysel özgürlüklere vurgu yapıldı. Bu bir tür "bırakınız yapsınlar, bırakınız etsinler" doktriniydi. Bireysel özgürlükler teorisi çıktı çünkü ücret için çalışmaya mahkûm olan insan özgür olmanın çok uzağındaydı.

Sanayi kapitalizmi altında ortaya çıkan büyük güçlük şuydu: Çalışan ve dolayısıyla topluluğa hizmet edenlere düşük ücretler ödeniyor, ödül ötekilere, çalışmayanlara gidiyordu. Dolayısıyla ödülle hizmet arasındaki bağ kopmuştu.

Bu, çalışanların yoksullaşmasına, durumunun kötüleşmesine yol açtı. Öte yandan bu durum, kendisi çalışmadan ya da sanayiye kendinden hiçbir şey katmayan, başkalarının sırtından geçinen bir sınıfın yaratılmasına neden oldu.

Bu durum, kırsal alanlarda köylülük ile kendisi toprakta çalışmadan çalışanların emeğinden yararlanan zamindar ilişkisi gibiydi. Emeğin meyvelerinin bu şekilde dağılımı açıkça adaletsizdi. Dahası, işçiler, uzun süreden beri acı çeken köylülerden farklı olarak, bu adaletsizliği fark ettiler ve tepki gösterdiler. Durum zaman geçtikçe kötüleşti. Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinde bu tutarsızlıklar apaçık, düşündürücü bir hal aldı, dürüst insanlar bu karmaşanın üstesinden gelebilmek için çareler aradılar. Kapitalizmin çocuğu olarak doğan, ona düşman kesilen ve belki de onu yok etmeye mahkûm sosyalizm diye bilinen bir dizi fikir ortaya çıktı. Sosyalizm İngiltere'de daha ılımlı, Fransa ve Almanya'da daha devrimci bir biçime büründü. Kapitalizmin Batı Avrupa'ya getirdiği adaletsizlikler ve sefalet, görece daha az bir nüfusun geniş topraklarda yaşadığı Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun bir süre Avrupa'daki boyutlarda gözler önüne serilmedi.

19. yüzyılın ortalarında, sosyalizmin peygamberi ya da komünizm olarak bilinen o sosyalizm biçiminin babası olan kişi, Almanya'da doğdu. Onun adı Karl Marx'dı. O sadece akademik teorileri tartışan ortalama bir filozof ya da profesör değildi. Pratik sorunlara yöneliyordu; yöntemi, dünyanın yakalandığı hastalıklara ilaç olmak üzere bilimin tekniklerini, siyasal ve ekonomik sorunlara uygulanmaktan oluşuyordu. Felsefe, demişti, dünyayı açıklamaya çalıştı. Komünist felsefe dünyayı değiştirmeyi amaçlamalıdır. Bir başka kişiyle, Engels'le birlikte felsefesinin ana hatlarını ortaya koyan "Komünist Manifesto"yu yayımladı. Sonradan yayımladığı ve dünya tarihini bilimsel olarak gözden geçirdiği *Das Kapital* adlı yapıtında, toplumun hangi yönde geliştiğini ve bunun nasıl hızlandırılacağını gösterdi. Marksist felsefeyi burada açıklamaya çalışacak değilim. Sadece şunu belirteyim: Marx'ın dev yapıtı, sosyalizmin gelişiminde muazzam etki yarattı; günümüzde Komünist Rusya'nın İncil'i olarak kabul ediliyor.

İngiltere'den yüzyılın ortalarına doğru çıkan ve büyük heyecan yaratan bir başka ünlü kitap Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı yapıtıydı. Darwin bir doğacıydı, doğayı, özellikle bitkileri ve hayvanları gözleyip ve inceliyordu. Birçok örneğe dayanarak bitkilerin ve hayvanların doğada nasıl geliştiğini gösterdi, bir türün doğal ayıklama yoluyla bir başka türe nasıl dönüştüğünü, basit türlerin nasıl daha karmaşıklaştığını gösterdi. Bu tür bir bilimsel akıl yürütme dünyanın, hayvanların ve insanların yaradılışıyla ilgili kimi dinsel düşüncelerin tam karşısında yer alıyordu. O sıralarda bilimcilerle inançlılar arasında büyük bir tartışma yaşanıyordu. Gerçek çatışma olgulardan çok yaşama ilişkin genel

duruşla ilgiliydi. Dar dinci tutum korkudan ve büyüden ve kuruntulardan kaynaklanıyordu. Sorgulama özendirilmiyor, halkın kendisine söylenenlere inanması, nedenlerini sorgulamaması isteniyordu. Birçok konu, mistik kutsallık sargıları ile sarılıyor, keşfedilmemeleri ve el atılmamaları isteniyordu.

Bilimin özüyle, yöntemleri bundan çok farklıydı. Bilim her şeyi bulup çıkarmaya çok meraklıydı. Peşin kabulleri reddediyor, her şeyi araştırıyor, boş inançları özendirmiyor, ancak deney ya da akıl tarafından kanıtlanan şeylere inanıyordu. Bu mücadelede bilimin özü, fosilleşmiş dinsel bakış açısına karşı başarı kazandı. Bu konularda kafa yoran insanların büyük çoğunluğu, daha on 8. yüzyılın sonunda bile, akılcı olmuşlardı. Fransa'nın Devrimden önce tanık olduğu felsefi düşünceler dalgası hakkında yazdıklarımı hatırlıyor musun? Ama şimdilerde değişim daha da derindeydi. Ortalama eğitilmiş insan, bilimin ilerleyişinden etkilenir hale geldi. Belki konu hakkında çok derinlemesine düşünmedi, bilim hakkında fazla bilgiye de sahip değildi. Ama gözünün önünde uzanan keyif ve buluşlar gösterilerine kayıtsız kalmak elinden gelmiyordu. Demiryolu, elektrik, telgraf, telefon, gramofon ve birçok başka şey o kadar çok birbirini izledi ki... Üstelik bunların hepsi bilimsel yöntemlerin yavrularıydı. Bilimin zaferleri olarak selamlandılar. Bilim sadece insan bilgisini artıran bir şey olarak değil, insanın doğa üzerindeki denetimini artıran bir unsur olarak kabul edildi. Bilimin zafer kazanması, halkın bu çok güçlü yeni tanrıya selam durmaları, şaşırtıcı olmamalı. Ve 19. yüzyılın bilim insanları kendine fazla güvenen, kendinden çok emin ve düşüncelerinde çok katı kişiler haline geldiler. Bilim o günlerden beri son yarım yüzyıl içinde büyük ilerlemeler kaydetti ama günümüzde tavrı 19. yüzyıldaki kendinden emin tavırdan çok farklıdır. Günümüzde gerçek bilim insanı bilgi okyanusunun çok geniş, uçsuz bucaksız olduğunu, o denizde yelken açmak istese bile öncülerine göre daha alçakgönüllü ve tereddütlü davranmak gerektiğini hissediyor.

19. yüzyılın bir başka dikkat çekici özelliği, Batı'da halk eğitimi konusunda kazanılan büyük başarılarıdır. Buna hâkim sınıfların birçok üyesi büyük bir heyecanla karşı çıktılar. Onlara göre bu girişim sıradan insanları mutsuzlaştıracak, kışkırtacak, küstahlaştıracak, dahası Hristiyanlıktan uzaklaştıracaktı. Bu sava göre Hristiyanlık cehaletten, zenginlere, güçlülere itaatten ibaretti. Bu karşı koymaya karşın ilkokullar kuruldu, halkın eğitimi yaygınlaştırıldı. 19. yüzyılın öteki birçok unsuru gibi, bu unsur da yeni sanayileşmenin bir sonucuydu. Büyük makinenin, fabrikanın talep ettiği sanayisel etkinlik ancak eğitimle sağlanabilirdi. O dönemin toplumu yetişkin, nitelikli işçi ihtiyacı içerisindeydi. Bu ihtiyaç halkın eğitimi ile karşılanacaktı.

Temel eğitimin çok yaygınlaşması çok geniş bir eğitimli sınıf yarattı. Eğitimli oldukları pek söylenemese de, okuyup yazabiliyorlardı. Gazete okuma

alışkanlığı yaygınlaştı. Yayınlanan ucuz gazeteler muazzam tirajlara ulaşarak halkın kanıları üzerinde güçlü bir etki yaratmaya başladılar. Gerçekten de insanların tutkularını sık sık komşu bir ülkenin üzerine yönelterek savaş kıskırtıcılığı yaptılar. Ne olursa olsun, "basın" kabul gören bir güce dönüştü.

Bu mektupla yazdıklarımın büyük bölümü Avrupa ve özellikle Batı Avrupa ile ilgilidir. Bir ölçüde Kuzey Amerika için de geçerlidir. Dünyanın geri kalan bölümleri, Japonya dışında kalan Asya ve Afrika pasiftiler ve Avrupa'nın izlediği siyasetler canlarını yakıyordu. Daha önce söylediğim gibi, 19. yüzyıl Avrupa yüzyılıydı. Avrupa dünyanın merkezine yerleşmişti. Geçmişte Asya'nın Avrupa'ya hâkim olduğu uzun dönemler yaşanmıştı. Uygarlık merkezlerinin ve gelişmenin Mısır'da ya da Irak'ta, Hindistan'da Çin'de, Yunanistan'da, Roma'da sivrildikleri olmuştur. Ama eski uygarlıklar kendilerini boğdular, taşlaşıp fosilleştiler. Değişimi, ilerlemeyi sağlayan hayati unsurlar onları terk etti, yaşam başka bölgelere sıçradı. Artık sıra Avrupa'daydı. Dünyanın dört bir yanına kolayca, hızla ulaşabilen iletişim araçlarındaki gelişim Avrupa'nın hâkimiyetini pekiştirdi.

19. yüzyıl, sanayi kapitalizminin yarattığı burjuva sınıfı nedeniyle "burjuva uygarlığı" adı verilen Avrupa uygarlığının gelişip serpildiği yüzyıl oldu.

Bu uygarlığın birçok kötü yanını ve çelişkilerini anlatmıştım. Biz Hindistan'da ve Doğu'da yaşayanlar bu kötü hususları özellikle gördük, acı çektik. Ama hiçbir ülke, içinde bir cevher olmadan büyüyemez. Batı Avrupa'da bu cevher vardı. Avrupa'nın saygınlığı askeri gücünden çok onu büyüten öteki özelliklerinden kaynaklanıyordu. Her yerde büyük bir canlılık ve yaratıcı güç dikkat çekiyordu.

Büyük şairler ve yazarlar, filozoflar ve bilimadamları, müzisyenler, mühendisler, eylem adamları ortaya çıkmıştı. Ve hiç kuşku yok ki, Batı Avrupa'daki sıradan insanların büyük çoğunluğu da eskiye göre daha iyi yaşıyordu. Büyük sermaye kentleri, Londra, Paris, Berlin, New York giderek iyice büyüdüler, binaları iyice yükseldi, lüks yaygınlaştı. Yaşam varlıklı sınıflar arasında giderek inceldi, kültürel boyutlar kazandı; bir tür kendinden memnuniyet, kendi kendine yeterlilik üzerlerine çöktü. Sanki uygarlığın hoş bir akşamüstü ya da akşamı yaşanıyordu. Yani 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa hoş, müreffeh bir görünüm içindeydi. Ve en azından görüntüde, bu olgun kültürün ve uygarlığın süreceği, başarıdan başarıya koşacağı duygusu uyanıyordu. Ama olaya biraz tepeden bakınca, garip bir kargaşa ve hoş olmayan pek çok yan görülmüyordu. Bu varlıklı kültür sadece Avrupa'nın zengin sınıfları içindi, birçok ülkenin ve halkın sömürülmesi temelinde yükseliyordu. İşaret ettiğim çelişkilerin bir bölümünü, ulusal nefreti, emperyalizmin acımasız, zalim yüzünü kolayca göreceksin. O zaman 19. yüzyıl uygarlığının çekiciliği ya da süreklili-

đi hakkında tereddütlere kapılabılırsin. Vücut sağlam gibi görünüyordu ama kalp hastaydı. Sağlıktan, ilerlemeden çok söz ediliyordu ama çöküntü burjuva uygarlığını kemiriyordu. Gümbürtü 1914'te koptu. Dört buçuk yıl süren savaşın ardından Avrupa yeniden su yüzüne çıktı. Ne var ki, hâlâ kapanamayan derin yaralar açılmıştı.

Bunları daha sonra konuşacağız.

SAVAŞLAR VE HİNDİSTAN'DA AYAKLANMA

27 Kasım 1932

19. yüzyılı geniş biçimde inceledik. Şimdi dünyanın öteki köşelerine bir göz atalım; bu işe de Hindistan'dan başlayalım.

Bir süre önce İngilizlerin Hindistan'daki rakiplerine nasıl üstünlük sağladığını anlatmıştım. Napolyon Savaşları sonrasında Fransızlar kesin olarak tasfiye edildiler. Mysore'daki Marathalar ve Pencap'taki Sihler İngilizleri bir süre durdurdular. Ama uzun süre direnmeleri mümkün değildi. İngilizler büyük güçler arasında en güçlü, en donanımlı olanıydı. Daha iyi silahlara, daha iyi bir örgütlenmeye sahiptiler, her şeyden önemlisi bunların arkasına yerleştirdikleri güçlü bir donanmaları vardı. Aslında sık sık yenilgiye uğruyorlardı ama böylesi bir durumda yok olmuyor, deniz yolları üzerinde hâkim olabilecekleri öteki kaynaklara yöneliyorlardı. Buna karşılık yerel güçler açısından, yenilgi bir felaket, tedavisi mümkün olmayan öldürücü bir hastalık anlamına geliyordu. İngilizler sadece daha iyi donanımlı savaşçılar, daha iyi örgütçüler değillerdi, yerel rakiplerinden çok daha akıllı oldukları için rekabeti her fırsatta avantaja çeviriyorlardı. Böyle olunca İngiliz gücü kaçınılmaz olarak yaygınlaşıırken karşısındakiler, bir sonraki çatışmada kendi karşılarına geçecekleri hasmın yardımı ile birer birer yere serildi.

Hintli feodal aşiretlerin o yıllardaki dar görüşlülüğü şaşırtıcıdır. Düşmanı karşısında birleşmeyi hiç akıllarına getirmediler. Her biri tek başına savaştı, kaybetti, kaybetmeye mahkûmdu.

İngilizler güçlendikçe daha saldırgan, daha acımasız oldular. Bir bahane olsun olmasın, savaş çıkardılar. Birçok örneği var, listeyi uzatarak seni üzme-yeyim.

Savaşlar hoş şeyler değildir, tarihte onlara hak ettiklerinden çok daha fazla önem atfedildi. Bir şeyler söyleyerek tabloyu tamamlayacağım.

Mysorelu Haydar Ali ile İngilizler arasındaki iki savaştan söz etmiştim. Haydar Ali bu savaşlarda çok başarılı oldu. İngilizlerin, amansız düşmanı olan

oğlu sultan Tippu'nun işini bitirebilmek için 1790-1792 ile 1799'da iki savaş daha yapmaları gerekti. Tippu savaşıarak öldü. Gömüldüğü, Mysore kentinin yakınındaki eski başkent Seringapatam'ın yıkıntılarını hâlâ görebilirsiniz.

Marathalar İngiliz hâkimiyetine meydan okumaya devam ettiler. Batıda Peshwa, Indoreli Holkar ve öteki şefler vardı. Ama Maratha gücü, iki büyük siyasetçinin, 1794'te ölen Mahadaşi Scindia'nın ve 1800'de ölen Peshwa nazırı Nana Farnavis'in ardından bölündü. Marathalar birçok kez darbe yediler, İngilizler Marathalar'ı 1819'da yenilgiye uğrattı. Maratha şefleri ayrı ayrı yenilgiye uğratıldı, her biri ötekinin yenilgisini seyretti. Scindia ve Holkar, İngiliz egemenliğini tanıyan bağımlı hükümlara dönüştüler. Barodalı Gaikwar yabancı güçlerle daha önce anlaşmıştı.

Marathalar'dan ayrılmadan önce, Orta Hindistan'da ünlenen bir kişiden söz edeceğim. Bu kişi, 1765'den 1775'e kadar Indore'a hükmeden Ahalya Bai'dir. Gaddi'ye geldiğinde otuzunda bir duldu, beyliğinin yönetiminde dikkat çekici bir başarı gösterdi. Purdah'ı dikkate almadı. Marathalar hiçbir zaman öyle yapmadılar. Beyliğinin ticareti ile bizzat ilgilendi, Indore'u küçük bir köyden varlıklı bir kente dönüştürdü. Savaşlardan kaçındı, barışı korudu ve Hindistan'ın büyük bölümünün kargaşa içinde yaşadığı bir dönemde, beyliğini refaha kavuşturdu. Orta Hindistan'da hâlâ bir azize olarak kabul edilmesi, saygı görmesi şaşırtıcı değildir.

Son Maratha Savaşı'ndan kısa bir süre önce, İngilizler 1814 ile 1816 yılları arasında Nepal'le savaştılar. Dağlarda büyük güçlüklerle karşılaştılar ama sonunda şimdi bu satırları yazdığım Dehra Dun bölgesinde savaşı kazandılar.

Kumaun ve Naini Tal İngiliz yönetimine girdi. Çin hakkındaki bir mektupta, Çin ordusunun Tibet'i geçerek, Himalayalar'ı aşarak Gurkalar'ı evlerinde Nepal'de yendiğini anlattığımı hatırlayabilirsin. Bu, İngiliz-Nepal Savaşı'ndan sadece 20 yıl önceydi. O zamandan beri Nepal Çin'in egemenliğini şeklen tanımıştı ama hâlâ bu tavrını sürdürdüğünü sanmıyorum. Kendine özgü bir ülke orası, çok geri, dünyanın geri kalan bölümlerinden tümüyle kopmuş ama doğal zenginliklerle dolu, her açıdan harika bir ülke. Kaşmir ya da Haydarabad gibi bağımlı bir beylik değil. Bağımsız deniliyordu ama İngilizler bu bağımsızlığın sınırlarının olduğunu biliyorlardı. Nepal'in yiğit, savaşçı halkı -Gurkalar- Hindistan'da, Hintlileri uzakta tutmak için İngiliz ordusuna alınıyor.

Doğu'da Burma Assam'a kadar yayılıyor. Sürekli ilerleyen İngilizlerle onların arasında çatışma çıkması kaçınılmazdı. Burma ile üç savaş patlak verdi, her birinde İngilizler bir parça toprak ilhak ettiler. 1824-1826'daki ilk savaş Assam'ın İngiliz hâkimiyetine girmesiyle sonuçlandı. 1852'deki ikinci savaşta Güney Burma ilhak edildi. Mandalay yakınında Ava'daki başkenti ile Kuzey Burma denizden tümüyle kopartıldı, yukarlarda, kurak alanlarda bir yerler-

de, İngilizlerin merhametine terk edildi. Süreç sonuna 1885'de Üçüncü Burma Savaşı'ndan sonra ulaştı, ülkenin tümü İngilizler tarafından ilhak edildi, İngiliz İmparatorluğu'na katıldı. Ama Burma, kâğıt üzerinde Çin'in himayesindeydi. Gerçekten de Çin'e haraç yollamaya devam etti. İngilizler'in Burma'yı ilhak ederken, Çin'e haraç yollamayı sürdürmesine izin vermeleri, ilginçtir. Bu şunu gösteriyor: Çin'in kendi sorunları ile boğuştuğu için himayesindeki Burma'nın işgale uğradığında yardım elini uzatamamasına karşın, İngilizlerin Çin'in gücünden etkilendiğini gösteriyor. İngilizler 1885'den sonra Çin'e bir kez haraç ödedikten sonra, bu işlemi durdurdular.

Burma savaşları bizi 1885'e götürdü. Hepsini birlikte ele almak istedim. Şimdi Kuzey Hindistan'a ve yüzyılın başlarına dönebiliriz. Pencap'ta Ranjit Singh Singh'in başkanlığında büyük bir Sih devleti doğdu. Yüzyılın hemen başında Ranjit Singh Amritsar'ın hâkimi oldu. 1820'ye gelindiğinde Pencap'ın tümüne, Keşmir'e hâkim olmuştu. 1839'da öldü. Sih devleti ölümünden kısa bir süre sonra zayıfladı, parçalanmaya başladı. Sihler bir kişinin rekabet içinde yükseldiği, başarıya ulaşınca gerilediğini vurgulayan eski özdeyişi akla getiriyor. Hedef alınan bir azınlık grup olmalarına rağmen son Moğollar'ın Sihler'i ortadan kaldırması mümkün olmadı. Ama siyasal gelişmelerin ardından, başarının temelleri zayıfladı. Sihlerle İngilizler arasında iki savaş yaşandı, biri 1845-46'da öteki 1848-49'da... İkinci savaş sırasında Chilianwala'da İngilizler ağır bir yenilgiye uğradılar. Bununla birlikte, sonunda, İngilizler tam anlamıyla zafer kazanınca, Pencap ilhak edildi. Keşmirli olduğun için seni ilgilendirebilir. Kaşmir İngilizler tarafından Jammulu bir mihraceye, Gulab Singh'e satıldı.

Gulab Singh iyi bir iş becermişti. Tabii bu alışverişte yoksul Kaşmir halkının adı geçmedi. Kaşmir şimdilerde İngilizlere bağımlı eyaletlerden biridir, oradaki mihrace ise Gulab Singh'in ardıllarındandır.

Daha kuzeyde, daha doğrusu Pencap'ın kuzeybatısında Afganistan yer alır, Afganistan'ın öteki yanında ise Ruslar vardır. Rus imparatorluğunun Orta Asya'da yayılması, İngilizleri sinirlendirdi. Rusya'nın Hindistan'a saldırabileceğinden çekindiler. 19. yüzyıl boyunca "Rusya tehdidi" konuşuldu.

Hindistan'daki İngilizler 1839'da, hiçbir tahrik olmadan Afganistan'a saldırdılar. O sıralarda Afgan sınırı İngiliz Hindistan'ının uzağındaydı. Pencap'taki bağımsız Sih Devleti müdahale etti. Buna rağmen İngilizler Sihlerle ittifak kurarak Kâbil'e yürüdüler. Ama Afganlar intikam alma kararı verdiler. Birçok bakımdan ne kadar geri olurlarsa olsunlar, düşkün oldukları özgürlüklerini korumak için sonuna kadar mücadeleyi göze aldılar. Bu yüzden Afganistan, işgale kalkışan herhangi bir yabancı ordu için her zaman bir "eşekarısı kovanı" olmuştur. İngilizlerin Kabil'i ve ülkenin birçok bölgesini işgal etmiş

olmalarına karşın birden dört bir yanda ayaklanmalar patlak verdi, geri püs-kürtülen İngiliz ordusu yıkıma uğradı. Bu felaketin intikamını almak için bir başka İngiliz işgali yaşandı. İngilizler Kâbil'i işgal ettiler, kentin büyük kapalı çarşısını yaktılar, İngiliz askerleri birçok yeri yağmaladı, kentin büyük bölümünü ateşe verdi. Bununla birlikte İngilizlerin Afganistan'ı sürekli savaşma-dan elinde tutamayacağı açıkça ortaya çıkmıştı. Bu nedenle, çekildiler.

Yaklaşık kırk yıl sonra, 1878'de Rusya ile dostça ilişkiler geliştiren Afganistan emiri Hindistan'daki İngilizleri sınırlendirdi. Tarih büyük ölçüde tekrerrür ediyordu. Bir kez daha savaş patlak verdi. İngilizler ülkeyi işgal ettiler, zafere ulaşmış göründüler ama İngiliz heyeti Afganlarca katledildi ve İngiliz ordusu bozguna uğrattıldı. İngilizler misilleme için bazı önlemler aldılar ve bir kez daha "eşekarısı kovanından" geri çekildiler. Bundan sonra Afganistan'ın özel konumu sürdü.

İngilizler, Emir'in öteki yabancı ülkelerle dolaysız ilişki içine girmesine izin vermediler ama aynı zamanda her yıl ona çok miktarda para verdiler. 13 yıl önce, 1919'da patlak veren üçüncü Afgan Savaşı, Afganistan'ın bağımsızlığını kazanması ile sonuçlandı. Ama bu olay, ele aldığımız dönemin dışında kalıyor.

Başka küçük savaşlar da yaşandı. Bunların en rezillerinden biri, 1843'de Sind'de yaşandı. Oradaki İngiliz temsilcisi Sindliler'e saldırdı, kışkırttı, ardından onları ezip geçti, eyaleti ilhak etti. Ardından bu eylem nedeniyle İngiliz görevlilere para ödülleri dağıtıldı. İngiliz temsilcisi Sör Charles Napier'nin payına düşen de oldukça yüksekti. O dönemin Hindistan'ının vicdansız, mace-racı İngilizlere çekici gelmesi hiç şaşırtıcı değildir.

Oudh da 1856'da ilhak edildi. O yıllarda kötü yönetilmenin sonucunda çok kötü durumdaydı. Yöneticileri bir süredir Nawab-Vezirleri adını verdikleri kişilerdi. İlk önceleri Nawab vezirleri Delhi'deki Moğol imparatoru tarafın-dan Oudh valisi olarak atanıyordu. Ama Moğol imparatorluğunun çöküşüyle birlikte Oudh bağımsızlaştı. Ama bu uzun sürmedi. Sonraki Nawab vezirleri tümüyle yetersiz ve baştan çıkarılmış kişilerdi, iyi bir şeyler yapmak istese-ler bile, Doğu Hindistan Şirketi'nin müdahaleleri nedeniyle bunları yapmaya muktedir değillerdi. Gerçek bir güce sahip değillerdi, İngilizler ise Oudh'un içe dönük yönetimine ilgi duymuyorlardı. Böylece Oudh parçalara ayrıldı, ka-çınılmaz olarak İngiliz hâkimiyetinin parçası haline geldi.

Savaşlardan ve ilhaklardan yeterince söz ettim ama bütün bunlar sürüp giden bir büyük sürecin işaretleriydi. İngilizler geldiğinde, Hindistan'daki eski ekonomik düzen çatırdıyordu. Feodalizmin başı belada idi. O sıralarda hiçbir yabancı güç Hindistan'a gelmemiş olsaydı bile feodal düzen çok fazla ayakta kalamazdı. Avrupa'da olduğu gibi, yerini yavaş yavaş yeni bir düzene,

yeni üretici sınıfların daha güçlü olduğu bir yeni düzene bırakacaktı. Ama bu değişiklik meydana gelmeden önce, bir kırılma yaşandı. İngilizler geldi, fazla bir güçlük çekmeden çatlağın içine daldılar. Yeni yöneticiler Hindistan'da savaştılar ve artık geçmişe ait olan şeyleri yenilgiye uğrattılar. Bu nedenle İngilizler'in o koşullarda başarıya ulaşması kaçınılmazdı. Hindistan'da feodal düzenin sonunu hızlandırdılar. Ama garip bir biçimde, daha sonra ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, feodaliteyi desteklediler ve Hindistan'ın yeni düzene doğru ilerlemesinin önüne engeller koydular.

Böylece İngilizler Hindistan'daki tarihsel sürecin yani feodal Hindistan'ı modern tarzda kapitalistleşmiş bir devlete dönüştürme sürecinin temel unsurları oldular. Ancak kendileri bunun farkında değillerdi. Ve onlara karşı savaşıyan değişik Hintli yöneticilerin de bundan haberi yoktu. Yok olmaya mahkûm bir düzen zamanın işaretlerini; amacını ve işlevlerini tamamladığını; her şeye hükmeden olayların kendisini onursuz bir geri çekilmeye mecbur etmeden önce kibarca çekilmesi gerektiğini fark edemez ve dünyanın "tarihin çöplüğü"nü geride bırakarak ilerlemekte olduğunun değerini bilemez. Böyle bile olsa, Hint feodal düzeni bunları göremedi, uygun olmayan koşullarda İngilizlere karşı savaştı. Hindistan'daki ya da Doğu'nun başka yerlerindeki İngilizler günümüzde devirlerinin geçtiğini, imparatorluk günlerinin geride kaldığını, dünyanın bıkıp usanmadan ileri doğru ilerlerken İngiliz İmparatorluğu'nun "tarihin çöplüğüne" doğru ittiğini göremediler.

İngiliz yayılcılığı sırasında Hindistan'a hâkim olan feodal düzen gücü yeniden yakalamak, yabancıları söküp atmak için son bir çaba içine girdi. Bu 1857'deki büyük ayaklanmada yaşandı. İngilizlere karşı bütün ülke çapında büyük bir hoşnutsuzluk vardı. Doğu Hindistan Şirketi'nin politikası para kazanmaktan ibaretti. Ve bu politikaya birçok görevlinin cehaletinin, açgözlülüğünün eklenmesi, yaygın sefaleti doğurdu. İngiliz Hindistan Ordusu bile etkilendi, küçük küçük isyanlar patlak verdi. Feodal şeflerin birçoğuyla takipçileri doğal olarak yeni sahiplerine karşı tepkiliydiler. Böylece büyük ayaklanma gizli gizli örgütlendi. Örgütlenme, Birleşik Eyaletlerden ve Orta Hindistan'dan çevreye yayıldı, buna karşın Hindistan'daki İngiliz halkı Hintlilerini ne düşündüğüne ve yaptığına o kadar ilgisizdi ki, hükümetin haberi bile olmadı. Ayaklanmanın birçok yerde aynı anda başlaması için bir tarih tespit edilmişti. Ama bazı Hint birlikleri fazla acele ettiler, 10 Mayıs 1857'de ayaklandılar. Bu erken patlama ayaklanmanın liderlerinin programını güç duruma soktu çünkü hükümeti önlem almaya itti. Buna karşın ayaklanma Birleşik Eyaletlere, Delhi'ye, kısmen Orta Hindistan'a, Bihar'a yayıldı. Tam anlamıyla bir askeri ayaklanma değildi, İngilizlere karşı bu bölgelerde patlak veren bir halk ayaklanmasıydı. Büyük Moğollar'ın son halkası, güçten kuvvetten düşmüş

şair Bahadır Şah, bazılarınca imparator ilan edildi. Ayaklanma, nefret edilen yabancı güce karşı bağımsızlık savaşı olarak gelişti ama bu, başında otokratik imparatorun yer aldığı eski tür feodal bir bağımsızlıktı. Sıradan insanlara özgürlük yoktu bu eylemde, ama halktan birçok insan ayaklanmaya içinde yaşadıkları sefalet ve yoksulluk koşullarını İngilizler'in ülkedeki varlığı ile birleştirdikleri için ve kimi yerlerde büyük toprak sahiplerine karşı oldukları için katıldılar. Dinsel tepkiler de rol oynadı. Hem Müslümanlar hem de Hindu-lar tam anlamıyla bu savaşa katıldılar.

Kuzey ve Orta Hindistan'daki İngiliz hâkimiyeti, birçok ay boyunca pamuk ipliğine bağlı gibiydi. Ama ayaklanmanın kaderi Hintlilerin kendileri tarafından şekillendirildi. Sihler ve Gurkalar İngilizleri desteklediler. Güneydeki Nizam kuzeydeki Scindia ve birçok Hint eyaleti İngilizlerle saf tuttu. Bu sıkıntıların yanı sıra, ayaklanma başarısızlık tohumlarını içinde taşıyordu. Yitirilmiş bir dava için, feodal düzen için savaşıyordu; iyi bir önderliği yoktu; örgütlenmesi kötüydü, sürekli arbedeler yaşanıyordu içerde. İsyançıların bazıları İngilizlere acımasız katliamlar uygulayarak, davayı lekelediler. Bu barbarca davranışlar, kaçınılmaz olarak Hindistan'daki İngiliz halkının tepkisine neden oldu ve Hintlilere yüz binlerce misliyle ödetildi. İngilizler özellikle Cawnpore'da kadınlara ve çocuklara yapılan katliama tepkiliydiler; bu katliam söylendiğine göre, Nana Sahab tarafından verilen güvenlik sözüne rağmen, haince uygulanmıştı. Cawnpore'daki anıt bu korkunç trajedinin anısını yaşıyor.

Birçok yerde İngiliz üsleri kalabalıklarca kuşatılmış, bazılarına iyi davranılmıştı, bazılarına kötü... Büyük dengesizliğe rağmen yığıtçe savaştılar. Lucknow'daki karargâh, İngiliz cesaretinin ve dayanıklılığının bir örneği olarak korunuyor. Delhi'nin 1857 Eylül'ünde kuşatılması ve düşüşü ayaklanmanın dönüm noktası oldu. O tarihten sonra, İngilizler aylar boyunca uğraşarak ayaklanmayı bastırdılar. Bastırırken terörü her yere yaydılar. Çok sayıda kişi soğukkanlılıkla kurşuna dizildi. Birçok kişi top mermileri ile parçalandı. Binlerce kişi ağaç dallarında sallandırıldı. Allahabad'dan Cawnpore'a ilerleyen Neill adındaki İngiliz generalin, ağaç kalmayınca kadar, yolun iki tarafındaki ağaçlara insanları astırdığı söylenir. Varlıklı köyler talan edildi, yakılıp yıkıldı.

Bu, korkunç, çok acıklı bir öyküdür, kısa geçiyorum. Nana Sahab barbarca ve haince davrandı, İngiliz subayları bunu misliyle katladılar. Başlarında komutanları, liderleri bulunmayan Hintli asker kalabalıkları zulüm ve katliamlardan dolayı suçlu iseler, subayları tarafından yönetilen eğitimli İngiliz askerleri zulüm ve barbarlıkta yüzlerce fersah ileri gitmişlerdi. İkisini kıyaslamak istemiyorum. İki yanlı, acıklı bir öyküdür. Ancak bizim sapkın tarihlerimiz Hint tarafındaki zalimlikleri ve ihanetleri uzun uzadıya anlatırken,

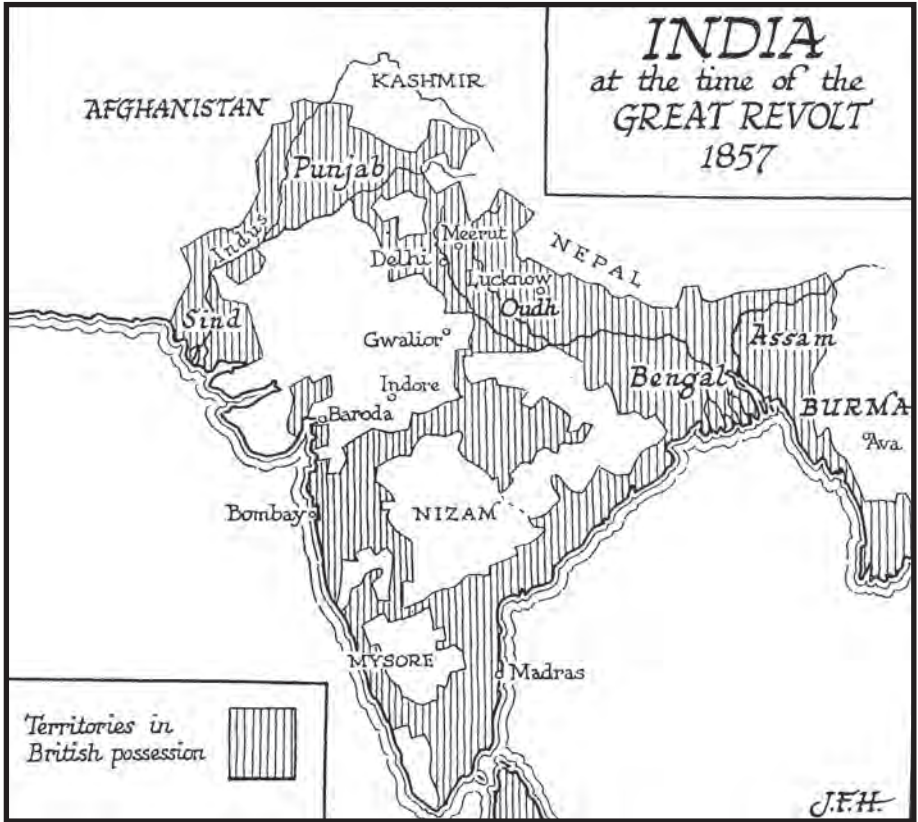
öteki tarafinkilerden söz etmiyorlar. Şu da unutulmamalıdır: Kalabalıkların acımasızlığı, bir kalabalık gibi davranmaya başlayan örgütlü bir hükümetin acımasızlığının yanında hiçbir şeydir. Bizim eyalete gidersen¹ halkın ayaklanmanın bastırılması sırasında duyulan korkuların canlı anılarını hâlâ yaşattığını görürsün.

Ayaklanma ve bastırılmasıyla ilgili dehşet öykülerinin arasında, bir tanesi karanlık bir zemini aydınlatan ışık huzmesi gibi öne çıkar. Bu öykü, erkek giysisi giyerek öne atılan ve halkının İngilizlere karşı mücadelesine önderlik eden yirmi yaşındaki genç kadın, dul Rani of Jhansi'nin öyküsüdür. Azmi, yetenekleri ve cesareti hakkında pek çok öykü anlatılır. Savaştığı İngiliz generali onu isyancı liderlerin "en iyisi, en cesuru" olarak nitelemişti. Savaşarak öldü.

1857-1858 Ayaklanması, feodal Hindistan'ın son titreşimi idi. Birçok şeyi bitirdi. Büyük Moğollar zincirini sonlandırdı. Bahadır Şah ve iki oğlu, herhangi bir neden olmadan, durup dururken, kendilerini Delhi'den bir başka yere götüren Hudson adındaki İngiliz subayı tarafından kurşunlanarak öldürüldü. Böylece, Timur'la başlayan, Babür'le ve Ekber'le süren çizgi alçakça bitirildi.

Ayaklanma, Doğu Hindistan Şirketi'nin yönetimine de son verdi. İngiliz hükümeti yönetimi dolaysız biçimde üstlendi, İngiliz genel valisi "kral nai-bi" olarak taçlandırıldı. 19 yıl sonra İngiliz Kraliçesi, Ceasar'ın ve Bizans İmparatorluğu'ndan Hintçeye uyarlanan "Kaiser-i Hind" adını aldı. Artık Moğol hanedanı yok olmuştu. Ama otokrasinin ruhu ve simgeleri sürüyordu; aslında Büyük Moğol İngiltere'de oturuyordu.

1 Allahabad'ın içinde yer aldığı Pradeş eyaleti.

1857 Büyük Grevi'nde Hindistan

HİNT ESNAFI BAŞINI DUVARA ÇARPIYOR

1 Aralık 1932

Hindistan'daki 19. yüzyıl savaşlarını bitirdik. Bundan memnunum. Şimdi bu dönemde Hindistan'da olan daha önemli olaylara geçebiliriz; ancak unutmamalısın ki bu savaşlar İngiltere'nin çıkarı için Hindistan üzerinden yapıldı. İngilizler kendi fetihlerini Hindistan halkına başarıyla ödedi. Aynı zamanda Hint halkı aralarında hiçbir sorun olmamasına rağmen komşularının -Burmalılar, Afganlar- fethini kanları ve varlıklarıyla ödediler. Bütün savaşlar zenginliğin yıkılması demektir, savaşlar Hindistan'ı da fakirleştirdi. Savaş aynı zamanda, Sind örneğinde gördüğümüz gibi, işgalci için para kazanma anlamına da gelir. Yoksullaşmaya rağmen, büyük hisse sahipleri paylarını alabilirler diye Doğu Hindistan Şirketi'ne altın ve gümüş aktarımı devam etti.

İngiliz gücünün Hindistan'daki ilk zamanlarının ayırım gözetmeden ticaret yapan, yağmalayan maceracı tüccarların günleri olduğunu sana daha önce anlattığımı düşünüyorum. Doğu Hindistan Şirketi ve onun temsilcileri bu şekilde Hindistan'ın büyük miktarda zenginliğini ele geçirdi. Bunların pratikte Hindistan'a hiçbir kazancı yoktu. Normal ticarete alışveriş vardır; ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Plassey'den sonra, bütün para tek bir yöne, İngiltere'ye gitti. Dolayısıyla Hindistan eski zenginliğinden mahrum bırakıldı, o zenginlikler İngiltere'nin endüstriyel gelişiminde kullanıldı. İngilizlerin Hindistan'daki, ticarete ve yalnız yağmaya dayalı, bu ilk dönemi kabaca 18. yüzyılla birlikte sona erdi.

İngiliz yönetiminin ikinci dönemi, Hindistan'ın İngiltere'deki fabrikaları besleyen büyük bir hammadde kaynağı ve İngiliz malları için pazar haline geldiği, 19. yüzyılı kapsar. Bu Hindistan'ın büyümesinin ve ekonomik gelişmesinin engellenmesiyle yapıldı. Yüzyılın ilk yarısında bir ticaret şirketi olan ve para kazanmak için kurulan Doğu Hindistan Şirketi Hindistan'ı yönetti. İngiltere Parlamentosu Hindistan'ın işlerine gittikçe daha fazla dikkat göstermeye başladı. 1857-1858 isyanından sonra, önceki mektupta gördüğümüz

gibi, İngiliz Parlamentosu Hindistan'ı doğrudan kontrolü altına aldı; ancak bu ana siyasette önemli bir değişiklik yaratmadı; çünkü hükümet Doğu Hindistan Şirketi'ni kontrol eden aynı sınıfı yansıtıyordu.

İngiltere ve Hindistan'ın ekonomik çıkarları arasında açık bir çatışma vardı. Bu çatışma her zaman İngiltere'nin lehine çözülüyor, bütün güç onda oluyordu. İngiltere'nin sanayileşmesinden bile önce ünlü bir İngiliz yazar Doğu Hindistan Şirketi'nin Hindistan'daki yönetiminin zararlı sonuçlarını söylemişti. Bu yazar politik ekonominin babası olarak anılan Adam Smith'ti.

1776'da yayınlanan ünlü kitabı *Milletlerin Zenginliği*'nde Doğu Hindistan Şirketi hakkında şunları yazdı:

"Bir ülke için belki de en kötü hükümet, ayrıcalıklı bir ticaret şirketinin hükümetidir... Egemen güç olarak, Doğu Hindistan Şirketi'nin çıkarı, kendi dominyonu olan Hindistan'a getirilen Avrupa menşeli malların burada mümkün olan en düşük fiyata satılması ve Avrupa'ya götürülen Hint mallarının da orada mümkün olan en yüksek fiyattan satılmasıdır. Ancak, tüccar olarak çıkarları bunun tam tersidir. Egemen güç olarak çıkarları, yönettikleri ülkenin çıkarlarıyla tamamen aynıdır. Tüccar olarak çıkarları ise bunun tam tersidir."

Doğu Hindistan Şirketi, ilk başta, Hint sanayisini para kazanmak için destekledi. Hint mallarının yabancı ülkelerde satılması ülkeye altın ve gümüş kazandırdı. Ancak İngiliz üreticiler bu rekabetten hoşlanmayınca hükümetlerini 18. yüzyılın başlarında Hindistan'dan gelen mallara vergi koymaya ikna ettiler. Bazı Hint ürünlerinin ülkeye girişi tamamen yasaklandı. Bazı Hint mallarının dışarıda giyilmesinin suç haline geldiğini düşünüyorum. Yasalarla boykotlarını güçlendirdiler. Şu anda Hindistan'da biri İngiliz mallarını boykot etmekten bahsetse suçlu duruma düşer. İngiltere'nin Hint mallarına boykotu, başka pazarlar da olduğu için, tek başına çok büyük zarara neden olmazdı; ancak o zamanlar İngiltere Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla Hindistan'ın büyük bir kısmını kontrol altında tutuyordu, İngiltere Hint sanayisi yerine özellikle İngiliz sanayisini yaymaya başladı. İngiliz malları Hindistan'a herhangi bir vergi ödmeden girebiliyordu. Hindistan'daki esnaf ve zanaatkarlar Doğu Hindistan Şirketi'nin fabrikalarında çalışmaya zorlandılar. Hindistan'ın uluslararası ticaretine bile çeşitli taşıma vergileri ile zarar veriliyordu.

Hindistan'ın tekstil sanayisi o kadar verimliydi ki İngiltere'nin yükselen makine sanayisi bile onla yarışamıyordu, yüzde seksenlik bir vergiyle korunması gerekti. 19. yüzyılın başlarında bazı Hint ipekleri ve pamukları İngiliz pazarlarında İngiliz yapımı olanlardan çok daha ucuza satılabiliyordu; ancak İngiltere, Hindistan'ın yönetici gücü, Hint sanayisini parçalamaya karar verince buna devam edilemedi. Hint küçük sanayisi İngiliz makine sanayisiyle yarışamadı; çünkü makine sanayisi çok sayıda malın üretilmesinde çok daha

verimliydi ve dolayısıyla malları küçük sanayininkinden daha ucuzdu. İngiltere bu süreci hızlandırırken aynı zamanda Hindistan'ın da kendini değişen koşullara alıştırmasına engel oldu.

Yüzyıllar boyunca "Doğu'nun Lancashire'si" olan, 18. yüzyılda Avrupa'ya çok büyük miktarda pamuk sağlayan Hindistan; üretici ülke pozisyonunu kaybetti ve sadece İngiliz mallarının tüketicisi haline geldi. Normalde gelebilecek olan makine teknolojisi Hindistan'a gelmedi; ancak dışarıdan onla üretilen mallar geldi. Hindistan'dan Hint mallarını taşıyan, karşılığında da altın ve gümüş getiren akıntı tersine döndü.

Bu saldırıyla çöken ilk tekstil sanayisi oldu. İngiltere'deki makine endüstrisi geliştikçe diğer sanayiler de tekstili takip etti. Normalde, bir ülkenin sanayisini koruma görevi o ülkenin hükûmetine aittir; ancak korumayı bırak, Doğu Hindistan Şirketi İngiliz sanayisiyle çatışan ülkedeki her sanayiye parçaladı. Hindistan'daki gemi yapımı yok oldu, metal işçileri çalışmadı, bardak ve kâğıt üretimi gitgide azaldı.

İlk başta ithal mallar liman şehirlerine ve çevresine ulaştı. Kara ve demir yolları yapıldıktan sonra ürünler daha iç kısımlara ulaşabildi ve köylerde bile zanaatkârları işlevsiz kıldı. Süveyş Kanalı'nın açılması İngiltere'yi Hindistan'a yakınlaştırdı ve İngiliz mallarının buraya getirilmesi ucuzladı. Daha da çok ithal mal geldi, en uzak köye bile ulaştı. Bu süreç 19. yüzyıl boyunca devam etti ve aslında hâlâ bir anlamda devam ediyor; ancak son birkaç senedir kontrol edilmeye başlandı, bundan daha sonra bahsedeceğiz.

Başta kıyafet olmak üzere, İngiliz mallarının yayılması Hindistan'ın küçük sanayisinin ölümüne yol açtı; ancak bunun daha korkunç olan başka bir boyutu vardı. İşlerinden atılan milyonlarca esnaf ne olacaktı? İşsiz kalan dokumacılar, diğer işçiler ne yapacaktı? İngiltere'de de büyük fabrikalar gelince el işçileri işlerini kaybettiler. Sefalet çektiler; ama büyük fabrikalarda iş buldular, kendilerini yeni duruma adapte ettiler. Hindistan'da böyle bir alternatif yoktu. Gidecekleri bir fabrika yoktu; İngilizler Hindistan'ın modern bir sanayi ülkesi olmasını istemediler. Fakir, evsiz, işsiz kalan esnaf toprağa mecbur kaldı; ancak o bile onları hoş karşılamadı, tarımda çalışacak zaten yeterli sayıda insan vardı, sahip olunacak arsa kalmamıştı. Mahvolan esnafın bir kısmı köylü olmayı başardı; ama büyük bir çoğunluğu iş arayan, topraksız işçiler haline geldi. Kalabalık bir kısmı açlıktan ölmüş olmalı. 1834'te Hindistan'daki İngiliz Yönetici-Komutan şunları söyledi: "Bu konuda çekilen acıların ticaret tarihinde bir eşi benzeri daha yoktur. Pamuklu dokuma işçilerinin kemikleri Hindistan düzlüklerini beyaza boyuyor."

Bu dokumacıların ve esnafın birçoğu şehirlerde yaşıyordu. İşlerini kaybedince köylerine geri döndüler. Bu yüzden şehir popülasyonu azalırken köy

popölasyonu arttı. Böylece Hindistan daha az kentsel, daha çok kırsal oldu. 19. yüzyıl boyunca devam eden ve hâlâ da sürmekte olan bu kırsallaşma Hindistan açısından çok önemlidir. Bütün dünyada makine endüstrisinin ve sanayileşmenin etkisiyle insanlar köylerden şehirlere yönelirken, Hindistan'da tersi bir eğilim vardı. Şehirler ve kasabalar küçüldüler; çok sayıda insan geçim kaynağı olarak tarıma bel bağladı.

Ana sanayilerle birlikte yan sanayiler de yok olmaya başladı. Tarama, bo-yama, baskılama gittikçe azaldı; eğirme bitti ve çarklar milyonlarca evden yok oldular. Bu köylülerin bir geçim kaynağını kaybettiği anlamına gelir, eğirme köylülere toprak dışından ek gelir sağlıyordu. Bütün bunlar makine sanayisi gelişince tabii ki Batı Avrupa'da da yaşandı; ancak orada değişim doğal bir şekilde gerçekleşti, bir düzenin yok oluşu öbürünün başlangıcıydı. Hindistan'da değişim sertti. Küçük sanayinin eski düzeni kaldırılınca yeni bir düzenin ortaya çıkması, İngiliz otoriteler tarafından, İngiliz sanayisinin çıkarı için engellendi.

İngilizler burada güç kazandığı sırada Hindistan'ın zengin, üretici bir ülke olduğunu gördük. Normal akışında bir sonraki seviyenin sanayileşme ve makineleşme olması gerekirdi; ama Hindistan, İngilizlerin politikaları sonucu ileri gitmek yerine geriledi. Üretici gücünü kaybetti ve hiç olmadığı kadar bir tarım ülkesi haline geldi.

Zavallı tarım bu kadar çok sayıda işsiz insanı desteklemek zorunda kaldı. Toprağın üstündeki baskı inanılmaz arttı, hâlâ da devam ediyor. Bu Hint fakirliğinin kaynağı ve dayanağıdır. Birçok sorununuz bu politika sonucunda ortaya çıktı. Bu temel problem çözülmeden fakirliği ve Hint köylüsünün zavalılığını sona erdirmek mümkün değildir.

Tarım dışında işi olmayan çok sayıda insan toprağa takılı kaldı. Her bir köylünün sahip olduğu çok küçük boyuttaki topraklar geçimlerini doğru düzgün sağlamaya yetmiyordu. En iyi günlerinde bile fakirlik ve yarı açlıkla karşı karşıyaydılar ve çoğu zaman iyi günler çok uzaktaydı. Mevsimlerin, doğal unsurların, musunun insafına kalmışlardı. Kıtliklar baş gösterdi, korkunç hastalıklar yayıldı ve milyonları beraberinde götürdü. Bania'ya² gittiler, ondan borç aldılar. Borçları büyüdükçe ödeme olanakları ve umutları kayboldu, hayatları taşıması çok güç bir yük haline geldi. 19. yüzyılda İngiliz yönetimindeki Hint nüfusunun büyük çoğunluğunun durumu buydu.

2 Banya: Hindistan'da özellikle köylerdeki kast içerisindeki tüccar, banker, tefeci vb.nin bulunduğu sınıf.

İNGİLTERE HİNDİSTAN'I NASIL YÖNETTİ

5 Aralık 1932

19. yüzyıl Hindistan'ı hakkında üç uzun mektup yazdım. Bu uzun bir hikâye, uzun bir acı ve sıkıştırırsam anlaşılması daha zor olur diye korkuyorum. Belki de Hindistan'ın bu dönemine diğer ülkelerden çok dikkat gösteriyorum. Doğal bu. Bir Hintli olarak ona daha çok ilgi gösteriyorum, hakkında daha çok şey biliyorum ve yazabiliyorum. Ayrıca bu dönem bizim için tarihi bir ilgiden çok daha fazlası. Eğer Hindistan'ı anlamak istiyorsak, Hindistan'ı Hindistan yapan güçleri de anlamamız gerekir. Ancak o zaman ona akıllıca hizmet edebiliriz, ne yapmamız ve hangi yolu izlememiz gerektiğini biliriz.

Hindistan tarihinin bu dönemiyle daha işim bitmedi. Sana anlatacak hâlâ çok şeyim var. Bu mektuplarda bir ya da daha çok konuyu seçip onlar hakkında konuşacağım. Her konuyu ayrı ayrı inceleyeceğim, böylece anlamak belki senin için daha kolay olur; anlattığım olaylarla değişimlerin, bu ve sonraki mektuplarda anlatacağım şeylerle az çok eşzamanlı gerçekleştiğini, birbirlerini etkilediklerini, birlikte 19. yüzyıl Hindistan'ını oluşturduklarını gözden kaçırmamalısın.

İngilizlerin Hindistan'daki eylemlerini ve kabahatlerini okuyunca, uyguladıkları politikadan ve sebep oldukları sefaletten ötürü zaman zaman sinirleneceksin. Peki ama bunun suçlusu kimdi? Bizim zayıflığımız ve cehaletimizden mi kaynaklandı? Zayıflık ve akılsızlık her zaman zorbalığa davetiye çıkarır. İngilizler eğer bizim çekişmelerimizden kazanç sağlayabilecekse, aramızda tartışmak bizim suçumuz. Ayrı grupların bencillikleri üzerine oynayarak bizi bölüp güçsüz bırakabiliyorlarsa bizim buna izin vermemiz bile İngilizlerin üstünlüğünün bir göstergesidir. Bu yüzden sinirleneceksen zayıflığa, cesaretsizliğe, iç karışıklığa sinirlen çünkü bizim sıkıntılarımızın nedenleri bunlar

İngilizlerin zorbalığı diyoruz. Neticede kimin zorbalığı bu? Bundan kazanç sağlayan kim? Bütün İngiliz ırkı olmadığı kesin, milyonlarcası mutsuz ve ezil-

miş durumda ve şüphe yok ki İngiliz sömürsünden kazanç sağlayan küçük Hint grupları, sınıfları da var. O zaman çizgiyi nerede çekmeliyiz? Bu bireylerle değil, sistemle ilgili bir sorudur. Biz Hindistan'ın milyonlarını sömüren ve ezen büyük bir makinenin altında yaşıyoruz. Bu makine yeni emperyalizmin makinesidir, sanayi kapitalizminin sonucudur. Bu sömürünün kazançlarının büyük bir kısmı İngiltere'ye, İngiltere'deki belli sınıflara, gider. Sömürünün kazancının bir kısmı Hindistan'da kalır, yine belli sınıflara gider. Dolayısıyla bireylere, hatta tümünden İngilizlere kızmak bizim için aptalca olur. Eğer bir sistem yanlışsa ve zarar veriyorsa değiştirilmek zorundadır. Onu kimin yürüttüğünün çok fazla önemi olmaz, iyi insanlar bile kötü sistemde çaresiz kalabilir. En iyi dileklerinle de çalışsan, ne kadar pişirirsen pişir taşları yemek haline getiremezsin. Aynı şeyin emperyalizm ve kapitalizm için de geçerli olduğunu düşünüyorum. Onlar iyileştirilemezler, tek iyileştirme onlardan tamamen kurtulmakla olur; ama bu benim düşüncem. Bazı insanlar farklı düşünebilir. Hiçbir şeyi sorgusuz sualsiz kabul etmemelisin, zamanı geldiğinde kendi sonuçlarını çıkarabilirsin. Çoğu insanın katıldığı bir şey vardır ki o da sistemin yanlışlığı ve bireylere kızmanın gereksizliğidir. Değişim istiyorsak, haydi saldıralım ve sistemi değiştirelim. Sistemin Hindistan'daki bazı şeytani sonuçlarını gördük. Çin'e, Mısır'a ve diğer ülkelere baktığımızda da yine aynı sistemi, kapitalist-emperyalizmin insanları sömüren aynı makinesini görürüz.

Hikâyemize dönelim. İngilizler geldiğindeki Hindistan'ın küçük ölçekli sanayisinin ileri düzeyinden bahsetmiştim. Üretim yöntemlerindeki doğal gelişimle, dışarıdan müdahale olmadan, büyük olasılıkla makine sanayisi Hindistan'a da gelirdi. İngiltere'deki gibi burada da demir ve kömür vardı, bunların yeni sanayiye büyük yardımı dokundu, hatta bir anlamda onu ortaya çıkaranlar oldular. Eninde sonunda bu Hindistan'da da olabilirdi. Karmaşık siyasi durumdan dolayı biraz gecikebilirdi; ancak İngilizler müdahale etti. Çoktan büyük makine üretimine geçmiş devleti, topluluğu temsil ettiler. Dolayısıyla biri aynı değişimin Hindistan'da olmasını da destekleyeceklerini düşünebilir. Böyle bir şey yapmadılar. Hatta tam tersini yaptılar. Hindistan'a muhtemel bir rakip olarak davrandılar, sanayisini parçaladılar, makine endüstrisine geçiş umudunu köreltiler. Böylece Hindistan'da dikkat çeken bir gidişat buluyoruz. İngilizlerin, dönemin Avrupa'sındaki en gelişmiş insanların, Hindistan'daki en geri ve tutucu sınıflarla ittifak kurduklarını görüyoruz. Feodal sınıfı desteklediler, toprak sahipliği sistemini oluşturdular, yüzlerce bağımlı Hint yöneticilerini yarı feodal devletlerinde desteklediler. Hindistan'da feodalizmi gerçek manada güçlendirdiler. Yine de bu İngilizler Avrupa'da orta sınıfın ya da burjuva devriminin öncüsü olmuşlardı, dünyaya sanayi kapitalizmini tanıtmakla sonuçlanan Sanayi Devrimi'nde de öncü

konumdaydılar. Bu öncülüklerinden dolayı rakiplerinden çok öne geçtiler ve büyük bir imparatorluk kurdular.

İngilizlerin Hindistan'da niye böyle hareket ettiklerini anlamak zor değil. Kapitalizmin bütün temeli zalim bir rekabete ve sömürüye dayanır, emperyalizm de bunun bir üst seviyesidir. Bu yüzden güç sahibi İngilizler gerçek rakiplerini yok ettiler, muhtemel rakiplerini de engellediler. Kitlelere arkadaşça davranamazlardı çünkü Hindistan'da olmalarının esas amacı onları sömürmekti. Sömürenlerin ve sömürülenlerin çıkarları asla aynı olamaz. Dolayısıyla İngilizler Hindistan'ın hâlâ sahip olduğu feodal kalıntılara yaslandılar. İngilizler geldiğinde bu kalıntıların çok az gücü vardı; ancak biraz destekle onlar da sömürüden paylarını aldılar. Bu desteklerle zamanını çoktan doldurmuş bir sınıf ancak geçici bir rahatlık yaşayabilirdi, destek kaybolduğunda yok olmaya ve yeni duruma uyum göstermeye mecburdu. İngilizlerin merhametine kalmış, küçük büyük 700 Hint devleti vardı. Büyük devletlerden birkaçını biliyorsun: Haydarabad, Keşmir, Mysore, Baroda, Gwalior vb. Ama ilginç bir şekilde tıpkı büyük zamindarın çok eski köklere sahip olmaması gibi bu devletlerin Hint yöneticilerinin çoğu da eski feodal soylulardan gelmiyordu. Sadece bir yönetici; Udaipur'un Maharana'sı, Surya Vanshi'nin¹ lideri, güneş ırkının prensi olarak soyunu tarih öncesi zamanlara kadar izleyebiliyordu. Büyük ihtimal onla bu anlamda rekabet edebilecek tek kişi Japonya'nın Mikado'sudur.

İngiliz yönetiminin dini muhafazakârlığa da yardımcı olmaları garip görülebilir; ancak İngilizlerin Hristiyanlığı icra ettiklerini söylemelerine rağmen, Hindistan'a gelişleri Hinduizm ve İslam'ı daha katı hale getirmiştir. Yabancı işgali, ülkeyi kültürünü ve dinlerini sertlikle korumaya yönelttiği için böyle etkiler olması bir yere kadar normaldir. Aynı şekilde Müslüman işgalinden sonra da Hinduizm katılaşmış, kastlar oluşmuştu. Şimdi hem Hinduizm hem de İslam bu şekilde karşılık verdi; ancak bundan ayrı olarak İngiliz hükümeti, hem bilerek hem de bilinçsizce, iki dinin de içindeki muhafazakâr doğal unsurlara yardım ettiler. İngilizler dinle ya da din değiştirmeye ilgili değillerdi, para kazanmaya gelmişlerdi. Dini meselelere karışıp insanları kızdırmaktan ve isyana neden olmaktan korkuyorlardı. Bu yüzden müdahalenin şüphesini bile engellemek için ülkenin dinlerini koruyacak, en azından dış görünüşünü, kadar ileri gittiler. Sonuç dış kısmı kalsa bile içinin boşalması oldu.

Bu geleneksel insanları rahatsız etme korkusu hükümetin reform konularında onlarla birlik olmasına yol açtı. Yabancı bir hükümet nadiren sosyal reform yapar; çünkü uygulamaya çalışacağı herhangi bir değişikliğe halk di-

1 Eski Hindistan'da bir hanedan.

renir. Hinduizm ve Hindu hukuku son yüzyıllarda oldukça yavaş bir süreçte de olsa birçok manada değişiyor ve geliyordu. Hindu hukuku çoğunlukla geleneklerden oluşur ve gelenekler değişir, gelişir. İngiliz yönetiminde Hindu hukuku bu esnekliğini kaybetti ve yerini muhafazakâr insanlara danışılarak oluşturulan katı kanunnamelere bıraktı. Böylece Hindu toplumunun yavaş olan gelişimi tamamen durdu. Müslümanlar bu koşullara daha da alındılar ve kabuklarına çekildiler.

İngilizler sati geleneği olarak bilinen, Hindu dul kadının, kocasının cenazesinde kendisini yakması ayinini kaldırdıkları için çok övgü kazandılar. Bir ölçüde övgüyü hak etseler de gerçekte hükümet Raja Ram Mohan Roy liderliğindeki Hint reformcuların yıllar süren çabalarından sonra harekete geçmişti. Onlardan önce başka yöneticiler, özellikle Marathalar, satiyi yasaklamıştı; Portekizli Albuquerque Goa'da uygulamayı kaldırmıştı. Hintlilerin çabaları ve Hristiyan misyoner faaliyetleri sonucunda İngilizler tarafından bastırıldı. Hatırladığım kadarıyla bu İngiliz Hükümeti tarafından uygulanan, dini önemi olan tek reformdu.

İngilizler ülkedeki geri ve muhafazakâr kesimle ittifak kurdular ve Hindistan'ı kendi sanayileri için hammadde üreten tamamen tarımsal bir ülke yapmaya çalıştılar. Hindistan'da fabrikaların ortaya çıkmasını engellemek için ülkeye giren makinelere vergi koydular. Diğer ülkeler kendi sanayilerini desteklediler; ama Hindistan'da İngiliz Hükümeti ayak diredi. Hindistan'da işçiliğin daha ucuz olmasına rağmen makineler üstüne konan ve 1860'a kadar kaldırılmayan vergiler Hindistan'da fabrika kurmanın İngiltere'ye göre 4 kat daha pahalı olmasına yol açtı. Bu engelleme politikası sorunları ancak erteleyebilirdi, olayların kaçınılmaz ilerleyişini durduramazdı. Yüzyılın ortalarına doğru makine sanayisi Hindistan'da gelişmeye başladı. Hint keneviri sanayisi İngiliz sermayesiyle Bengal'de başladı. Demiryollarının gelişi sanayinin gelişmesine yardım etti, 1880'den sonra pamuk fabrikaları çoğunlukla Hint sermayesiyle Bombay ve Ahmedabad'da kuruldu. Daha sonra madencilik geldi. Pamuk fabrikaları dışında, bu yavaş sanayileşme çoğunlukla İngiliz sermayesince, neredeyse hükümete rağmen yapıldı. Hükümet laissez faire politikasından, işleri kendi haline bırakmak ve özel girişime karışmamaktan, bahsediyordu. İngiliz Hükümeti 18. ve 19. yüzyıllarda rakip haline gelince Hint ticaretine müdahale etti, İngiltere'de yasakladı, vergilerle ezdi. Zirveye ulaşınca laissez faire'den konuşabiliyorlardı. Aslında tamamen kayıtsız değillerdi. Bazı Hint sanayilerine, özellikle Bombay ve Ahmedabad'daki yükselen pamuk sanayisine köstek oldular. Hint fabrikalarının mallarına vergi kondu, buna satış vergisi adını verdiler. Bunun amacı Lancashire'dan gelen İngiliz pamuklu mallarına Hint tekstiliyle rekabet etmesi için yardım etmektir. Neredeyse her ülke kendi sana-

ysisini korumak ya da para kazanmak için yabancı mallarına vergi koyar; ama Hindistan'daki İngilizler hiç alışılmadık ve dikkat çekici bir şey yaptılar. Hindistan'daki Hint mallarına vergi koydular! Bu pamuk satış vergisi, çok fazla çalkantıya rağmen, yakın zamana kadar devam etti.

Bu şekilde modern sanayi, hükümete rağmen, Hindistan'da yavaşça gelişti. Hindistan'daki zengin sınıflar daha da çok sanayi gelişimi olmasını talep ettiler. Ancak 1905'te hükümet Ticaret ve Sanayi Bakanlığını kurdu, o da Dünya Savaşı'na kadar çok az faaliyette bulundu. Sanayinin gelişmesi şehirlerdeki fabrikalarda çalışan, sanayi işçilerinden oluşan bir sınıfın ortaya çıkmasına neden oldu. Toprağın üstündeki baskı, kırsal alanlardaki yarı kıtlık durumu birçok köylüyü bu fabrikalara ve Bengal, Assam'da yükselen büyük fidanlıklara sürdü. Bu baskı aynı zamanda birçok kişinin daha yüksek maaş alacaklarının söylendiği yabancı ülkelere göç etmesine neden oldu. Göç özellikle Güney Afrika'ya, Fiji'ye, Mauritius'a ve Seylan'a yapıldı; ancak bu değişim işçilere çok az iyilik getirdi. Bazı ülkelerdeki göçmenler köle muamelesi gördü. Assam'daki çay ekim alanlarında da daha iyi durumda değillerdi. Cesaretleri ve kalpleri kırılmış birçok işçi daha sonra fidanlıklardan kendi köylerine dönmeye çalıştılar; ancak sahip olunacak toprak kalmadığı için köylerinde de hoş karşılanmadılar.

Fabrikalardaki işçiler de biraz yüksek maaşın çok da fark etmediğini anladılar. Şehirde her şey daha pahalıydı, yaşam maliyeti çok daha yüksekti. Pis, karanlık, sağlıksız sefil barakalarda yaşamak zorunda kaldılar. Çalışma koşulları da aynı şekilde kötüydü. Köyde sık sık aç kalıyorlardı; ama en azından güneş ve temiz hava vardı. Fabrika işçisi için temiz hava yoktu, güneşi çok az görüyorlardı. Maaşları pahalı yaşam maliyeti için yeterli değildi. Kadınlar ve çocuklar bile uzun saatler boyunca çalışmak zorundaydı. Bebekli anneler çalışırken bölünmemek için bebeklerini ilaçla uyutuyorlardı. Bu sanayi işçileri fabrikalarda böyle zavallı koşullar altında çalıştılar. Mutsuzdular ve tabii ki hoşnutsuzluk zamanla arttı. Bazen çaresizlik içinde grev yaptılar, çalışmayı durdurdular; ama zayıf ve dayanıksızdılar, hükümet tarafından desteklenen zengin işverenlerince kolayca ezilebiliyorlardı. Çok yavaşça ve acı tecrübeler sonucunda birlikte hareket etmenin önemini anladılar. Sendikalar kurdular. Bunu eski koşulların bir anlatısı olarak düşünme. Hindistan'daki işçilerin durumlarıyla ilgili bazı iyileştirmeler yapıldı. Zavallı işçiye çok az da olsa koruma sağlayan belli yasalar çıktı; ama şu an bile Bombay'a ya da Cawnpore'a ya da fabrikaların olduğu herhangi bir yere gidersen işçilerin evlerinin görüntüsüyle dehşete düşersin.

Hindistan'daki İngilizler ve İngiliz Hükümetiyle ilgili sana birçok mektup yazdım. Peki, hükümet nasıl çalışıyordu? İlk olarak Doğu Hindistan Şirketi

vardı; ama onun arka planında İngiliz Parlamentosu vardı. 1858'de, büyük isyandan sonra, İngiliz Parlamentosu doğrudan yönetime başladı ve İngiliz Kralı ya da Kraliçesi, o zamanlar kraliçe vardı, Kaiser-i Hind oldu. Hindistan'da genel vali vardı, daha sonra kralı temsil eden vali haline geldi, onun altında kalabalık memur grubu çalışıyordu. Hindistan, aşağı yukarı şimdiki gibi büyük eyaletlere ve devletlere bölünmüş durumdaydı. Hint yöneticilerin yönetimindeki devletler yarı bağımsız sayılıyorlardı; ama gerçekte tamamen İngilizlere bağılıydılar. Yerleşimci olarak anılan bir İngiliz memuru her devlette bulunur ve yönetim üzerinde himaye kurardı. İşleriyle ilgilenmezdi, devletin hükümetinin ne kadar kötü ya da çağdışı olduğunu umursamazdı. İlgilendiği zaman da bu devletteki İngiliz otoritesini artırmak için olurdu.

Hindistan'ın yaklaşık üçte biri devletlere bölünmüştü. Kalan üçte ikilik kısmı doğrudan İngiliz kontrolündeydi. Bu yüzden üçte ikilik kısım İngiliz Hindistan'ı olarak biliniyordu. İngiliz Hindistan'ındaki bütün yüksek memurlar İngiliz'di; ancak yüzyılın sonlarına doğru birkaç Hintli içeri süzülebildi. O zaman bile bütün güç ve otorite İngilizler de kaldı ki hâlâ da öyle. Bu yüksek memurlar, ordu dışında, Hint Sivil Servisi (H.S.S.) adını alıyordu. Bütün Hindistan hükümeti bu servisin, H.S.S.'nin kontrolü altındaydı. Bu birbirlerini atayan ve yaptıklarından sorumlu olmayan memurların oluşturduğu hükümet, bürokrasi adını alıyordu.

Bu H.S.S hakkında çok şey duyduk. Garip insanlar topluluğuydular. Hükümeti organize ettiler, İngiliz yönetimini güçlendirdiler ve bir ara ondan çok kâr elde ettiler. Hükümetin İngiliz yönetimini sağlamlaştırmaya ve vergi toplamaya yardım eden bütün bakanlıkları verimli bir şekilde organize edilmişti. Halk tarafından atanmayan, onlara karşı sorumlu olmayan H.S.S, halkı en çok ilgilendiren öbür bölümlere çok az dikkat gösterdi. Bu koşullar altında doğal olarak, halk tarafından kibirli, buyurgan, küçük gören olarak bilindiler. Dışarıdan sığ ve kıt görünürken, kendilerini dünyanın en zeki insanları olarak görmeye başladılar. Hindistan'ın iyiliği onlar için öncelikle kendi iyilikleri anlamına geliyordu. Bir çeşit karşılıklı yönetim topluluğu oluşturmuşlardı, sürekli birbirlerini övüyorlardı. Kontrolsüz güç ve otorite kaçınılmaz olarak, Hint Sivil Servisi'nin uygulamada Hindistan'ın efendisi olmasına yol açtı. İngiliz Parlamentosu herhangi bir olayda karışmak için çok uzaktaydı ve servis İngilizlerin çıkarlarını koruduğu için gerek de duymuyordu. Hindistan halkının çıkarları için de İngilizleri etkilemenin herhangi bir yolu yoktu. O kadar hoşgörüsüzlerdi ki en ufak bir eleştiriye bile alınıyorlardı. Bunlara rağmen Hint bürokrasisi içinde iyi, dürüst, becerikli insanlar da vardı; ancak onlar da politikaların çarpıklığını ve Hindistan'ı dibe sürükleyen akıntıyı düzeltme-

diler. Ne de olsa H.S.S başlıca amacı Hindistan'ı sömürmek olan İngiltere'nin endüstriyel ve finansal çıkarlarının temsilcisiydi.

Hindistan'ın bu bürokratik hükümeti nerede kendi çıkarları ve İngiliz endüstrisinin çıkarları söz konusu olursa orada verimli bir şekilde çalıştı; ancak eğitim, temizlik, hastaneler ve bir ulusu gelişen, sağlıklı hale getirecek her türlü aktivite ihmal edildi. Uzun seneler boyunca bunlar hiç düşünülmedi. Eski köy okulları zamanla yok oldu. Sonra yavaşça ve isteksizce küçük bir başlangıç yapıldı. Eğitimdeki bu başlangıcı kendi ihtiyaçlarından dolayı da yaptılar. İngilizler yüksek memurlukları doldurdular; ama daha küçük olanları ve kâtiplikleri dolduramadılar. Kâtiplere ihtiyaç duyuluyordu ve İngilizler bu ihtiyaçtan dolayı okullar açmaya başladılar. O zamandan beri bu Hindistan'daki eğitimin amacı haline geldi ve mezunlarından çoğu sadece kâtiplik yapabilecek yetenekte oldu; ancak kâtiplerin arzı talepten daha çok hale geldi. Birçoğu dışarıda kaldı ve yeni bir eğitimli işsiz sınıfını oluşturdu. Bengal bu yeni İngiliz eğitiminde başı çekti; dolayısıyla yeni yetişen kâtip sayısı burada çok fazlaydı. 1857'de Madras, Bombay ve Kalküta'da olmak üzere 3 tane üniversite kuruldu. Fark edilmesi gereken bir gerçek var ki o da Müslümanların yeni eğitimi hoş karşılamamasıdır. Bu yüzden kâtiplik ve hükümet işleri yarı-şında geride kaldılar. Bu daha sonra sorunlarından biri haline geldi.

Hükümetin eğitimde yeni bir başlangıç yaptığı sırada kızları tamamen görmezden gelmesi de fark edilmelidir. Bu şaşırtıcı değil. Verilen eğitim erkek kâtip yetiştirmek amacındaydı, geri kalmış sosyal geleneklerden dolayı uygun olan sadece buydu. Bu yüzden kızlar tamamen görmezden gelindi, onlar için eğitimde ilk adımlar çok sonra atıldı.

HİNDİSTAN'IN YENİDEN UYANIŞI

7 Aralık 1932

Hindistan'daki İngiliz yönetiminin sağlamlaştırılma sürecinden ve halkımıza fakirlik ve sefalet getiren siyasetinden sana bahsetmiştim. Kesinlikle barış geldi, düzenli bir hükümet de öyle, ikisi de Babür İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen rahatsızlıklardan sonra hoş karşılanmıştı. Örgütlü hırsız çeteleri ve çete elemanları denetim altına alınmıştı. Ancak huzur ve düzen; tarlada, fabrikada çalışan, bu yeni tahakkümün öğütücü ağırlığı altında ezilen insanlar için çok küçük bir değer taşıyordu. Fakat yine de, bir ülkeye veya bir halka, İngiltere veya İngilizlere öfkelenmek saçma olur. Onlar da en az bizim kadar aynı şartların kurbanlarıydı. Tarih çalışmalarımız bize gösteriyor ki hayat çoğunlukla amansız ve şefkatsizdir. Yani bu konuda kızmak ya da insanları sadece suçlamak saçmadır, işe yaramaz. Yoksulluğun, sefaletin, sömürünün nedenlerini anlamaya ve onları ortadan kaldırmaya çalışmak çok daha akla yatkındır. Bunu başaramazsak olayların seyrinde geriye düşer ve acı çekmeye mecbur oluruz. Hindistan işte bu şekilde geri düştü. Bir nevi fosile dönüştü; eski gelenekte dondu kaldı, sosyal hayatı canlılığı ve enerjisini yitirdi, durgunlaştı. Hindistan'ın başına gelenler sürpriz değil. Onun acı çekmesinin ihalesi İngilizlere kaldı. Orada olmasalardı, belki de bu kez başka insanlar yine aynı şekilde davranacaklardı. Ancak İngilizler Hindistan'a bir katkı sundu. Yeni ve dinç yaşamlarının çabuk etkisi Hindistan'ı şöyle bir salladı ve bir çeşit siyasi birlik ve ulusallık duygusu getirdi. Belki böylesi bir şok, her ne kadar sancılı da olsa, eski ülkemiz ve halkımızı canlandırmak için gerekliydi. Memurlar yetiştirme amacındaki İngiliz eğitimi, Hintlileri mevcut Batı düşüncesiyle buluşturdu. Yeni bir sınıf, İngiliz eğitimi alan sınıf, sayıca az da olsa kitlelerden ayrılarak yükselmeye başladı, fakat hâlâ kaderinde yeni milliyetçi hareketlerin başını çekmek olacaktı. Bu sınıf başta İngiltere'ye, İngilizlerin özgürlük fikirlerine hayranlık duyuyordu. O sıralar İngiltere'deki insanlar yoğun bir şekilde özgürlük ve demokrasiden konuşuyorlardı. Fakat bu tümüyle

şüpheliydi ve İngiltere Hindistan'da despotik bir biçimde kendi çıkarını önde tutan bir egemenlik sürüyordu. İyimser olunarak İngiltere'nin doğru zamanda Hindistan'a özgürlük sunacağı umut ediliyordu.

Batılı fikirlerin Hindistan'daki etkisi bir ölçüde Hindu dinine de yansdı. Kitleler etkilenmemişti, daha önce de sana söylediğim gibi, İngiliz Hükümeti'nin politikası aslında tutucu halka yaradı. Hükümetin yardımcıları ve profesyonel insanlardan oluşan ve yükselmekte olan yeni orta sınıf ise etkilenmişti. 19. yüzyılın başında Hinduizm'de Batı tipi bir reform yapma denemesi Bengal'de gerçekleşti. Tabii ki geçmişte Hinduizm sayısız reformcuya sahip oldu, sana da mektupların akışında bunların bazılarından bahsettim. Fakat yeni denemeler açıkça Hristiyanlıktan ve Batı düşüncesinden etkilenmişti. Bu denemenin faili Raca Ram Mohan Roy, büyük bir adam ve bilgindi, ismine denizcilik kısıtlamalarıyla ilgili olarak denk gelmiştik. Sanskritçe, Arapça ve birçok başka dil biliyordu; çeşitli dinleri dikkatle çalışmıştı. Puja ve benzeri dini törenlere karşıydı, kadınların eğitilmesini ve sosyal reform yapılmasını savunuyordu. Kurduğu topluluk Brahmo Samaj adıyla anılıyordu. Bu küçük bir örgüttü ve öyle kaldı, sayıları bir dereceye kadar arttı ve Bengal'in İngilizce bilen insanlarıyla sınırlı kaldı. Ancak Bengal'deki hayatı hatırı sayılır şekilde etkiledi. Tagore Ailesi de buraya kaydı ve uzunca bir süre, şair Rabindranath'ın babası, Maharshi Debendra Nath Tagore, Samaj'ın taşıyıcı direği idi. Önde gelen bir diğer üye ise Keshab Chander Sen idi.

Aynı yüzyılın ilerleyen zamanlarında bir başka dini reform hareketi ortaya çıktı. Bu kez yeri Pencap ve kurucusu da Swami Dayananda Saraswati'ydi. Adı Arya Samaj olan yeni bir topluluktu. Hinduizm'e sonradan yapılan eklemelerin birçoğunu onlar da reddediyor ve kast sistemine karşı mücadele veriyorlardı. Sloganları "Vedalar'a Dönüş"tü. Bir reform hareketi olsa da hiç kuşku yok ki Müslüman ve Hristiyan düşüncesinden etkileniyordu ve esasında saldırgan bir militan hareketti. Daha sonraları nasıl olduysa, birçok Hindu mezhebinin arasında belki de İslam'a en yakın olan Arya Samaj, İslam'ın karşıtı ve rakibi oluverdi. Bu, savunmacı ve statik Hinduizm'i saldırgan bir misyoner dine dönüştürme çabasıydı. Amacı Hinduizm'e yeniden can vermektir. Bu hareketi renklendiren ve ona güç veren şey milliyetçilikti. Daha doğrusu Hindu milliyetçiliği başını kaldırmaktaydı. Bunun da en baştaki sonucu Hindu milliyetçiliğinin Hint milliyetçiliği halini alması artık kolay değildi. Arya Samaj, Brahmo Samaj'dan çok daha yaygındı, özellikle de Pencap'ta. Ama yine orta sınıfa sıkışıp kalmıştı. Samaj eğitimle ilgili birçok önemli hamle yaparak hem erkek hem de kızlar için okul ve üniversiteler açtı.

Yüzyılın bir diğer öne çıkan dini kişiliği, her ne kadar bu mektupta bahsettiğim diğerlerinden çok farklı olsa da, Ramakrishna Paramhansa'ydı. Re-

form amaçlı herhangi bir mücadelecı topluluk kurmadı. Daha çok hizmeti vurguladı, Ramakrishna Sevash'ları ülkenin birçok yerinde yoksul ve yardıma muhtaç kişilere hizmet etme geleneğini sürdürüyordu. Ramakrishna'nın ünlü öğrencilerinden biri de Swami Vivekananda'ydı, milliyetçiliğin müjdelarını ikna edici ve kuvvetli bir biçimde vaaz etmekteydi. Bu hiçbir biçimde Müslümanlık karşıtı veya herhangi başka bir şey karşıtı olamazdı, Arya Samaj'ın dar görüşlü milliyetçiliğiyle de uzaktan yakından ilgili değildi. Bununla birlikte Vivekananda'nın milliyetçiliği Hindu milliyetçiliği ve köklerini Hindu diniyle kültüründen alıyordu.

Bunu söylemek ilginç olacak ama 19. yüzyılda Hindistan'daki ilk milliyetçilik dalgaları dini ve Hindu'ydu. Müslümanlar da doğal olarak bu Hindu milliyetçiliği içinde yerlerini alamazlardı. Bundan uzak durdular. İngiliz eğitiminden de uzak kalınca yeni fikirler onları daha az etkiledi ve içlerinde uzak ara daha az bir entelektüel mayası vardı. On yıllar sonra kabuklarından çıkar oldular ve Hindularınki gibi, kendi milliyetçilikleri de İslami geleneklere ve kültüre gözlerini çeviren, Hindu çoğunluğundan dolayı bunları kaybetmekten korkan bir Müslüman milliyetçiliği halini aldı. Fakat bu Müslüman hareketi çok daha sonraları, yüzyılın sonlarına doğru açık seçik hale gelecekti.

Bir başka ilginç nokta şu ki Hinduizm'deki ve İslam'daki bu reform ve ilerleme hareketleri; mümkün olabildiğince kendi eski dini kavramları ve alışkanlıklarını Batı'da türeyen yeni bilimsel ve siyasi fikirlere uydurmaya çalışıyorlardı. Bunlar, eski kavramları ve alışkanlıklarını gözden geçirip onlara meydan okumaya hazır değillerdi; etraflarında dönmekte olan yeni bilim dünyasını ve sosyal, siyasi fikirleri görmezden de gelemezlerdi. Dolayısıyla bütün modern fikirlerin ve ilerlemenin izlerinin, dinlerinin eski kutsal kitaplarında bulunabileceğini göstermek isteyerek bu ikisini uyuşturmaya çalıştılar. Bu deneme başarısızlığa mahkûmdu. Yalnızca insanları sağlıklı düşünmekten alıkoymuş oldu. Cesaretle düşünmek ve dünyayı değiştiren yeni güçlerle fikirleri anlamaya çalışmak yerine eski alışkanlık ve geleneklerin ağırlığı altında ezildiler. İleriye bakmak ve ileriye yürümek yerine sinsice geriye bakadurdular. Kafa her daim geri dönükken ve geriye bakıyorken ilerlemek de kolay değildi.

İngiliz eğitimli sınıf şehirlerde yavaş yavaş büyüdü, aynı sırada ise hukukçu, doktor, esnaf ve tüccar, yani profesyonel insanlardan oluşan yeni orta sınıf meydana gelmişti. Elbette eskiden de bir orta sınıf mevcuttu ama bu erken dönem İngiliz siyasetiyle uflanacaktı. Yeni burjuvazi ya da orta sınıf İngiliz yönetiminin doğrudan sonucuydu; bir anlamda bu yönetimin asalaklarıydılar. Küçük bir ölçekte kitlelerin sömürölmesine katıldılar; İngiliz yönetici sınıfın zengince yüklenmiş masasından düşen kırıntıları topladılar. Ülke idaresindeki İngilizlere yardım eden küçük memurlardı; birçoğu açılan davalarla

zenginleşen mahkemelerin çalışmasına yardım eden hukukçulardı ve yine İngiliz mallarını kâr veya komisyon amacıyla satan, İngiliz ticareti ve sanayisinin aracılığını yapan tüccarlar da mevcuttu.

Yeni burjuvazinin içinde yer alan insanların çok büyük çoğunluğu Hindu'ydu. Bunun nedeni, Müslümanlara kıyasla bir miktar daha iyi ekonomik koşullara sahip olmaları ve devlet hizmetleriyle mesleklerine ulaşımında pasaport işlevi gören İngilizce eğitimi görmeleriydi. Hindistan endüstrisinin İngilizlerce uğradığı yıkım sonrası iflas eden dokumacıların çoğu Müslümandı. Hindistan eyaletleri arasında en büyük Müslüman nüfusunun yaşadığı Bengal'de, Müslümanlar ya yoksul kiracılar ya da küçük toprak sahipleriydi. Büyük toprak sahibi genellikle bir Hindu'ydu, aynı şekilde tefecilik yapan ve köy ambarının sahibi olan köy baniası da Hindu'ydu. Büyük toprak sahipleri ve banialar, kiracıları ezerek sömüren bir pozisyonlardı ve bu pozisyonlardan sonuna kadar faydalanacaklardı. Bu olguyu akılda tutmak gerekir çünkü Hindular ve Müslümanlar arasındaki gerginliğin temelinde bu yatıyor.

Benzer biçimde kastın tepesindeki Hindular, özellikle güneydekiler, çoğu toprak işçisi olan sözde "bastırılmış" sınıfları sömürdüler. Bu bastırılmış sınıfların sorunları düne kadar bir hayli fazlaydı, özellikle de Bapu'nun orucundan itibaren. Dokunulmazlık boydan boya saldırıya uğramış, yüzlerce tapınak ve başka mekân bu sınıflara açılıvermişti. Ancak temeldeki sorun doğrudan bu ekonomik sömürüydü; ekonomik sömürü ortadan kalkmadıkça bastırılmış sınıflar bastırılmış kalmaya devam edecekti. Dokunulmazlar toprak sahibi olmasına izin verilmeyen tarım serfleriydi. Daha bir sürü engel de cabasıydı.

Her ne kadar kitleler ve Hindistan'ın bütünü yoksullaşıyor olsa da yeni burjuvaziye de kapsayan bir avuç insan bir dereceye kadar işlerini büyüttüler çünkü ülkenin sömürülmesine ortak olmuşlardı. Avukatlar ve diğer meslek sahipleriyle tüccarlar epeyce para biriktirdiler. Ve bununla yatırım yapmak istediler ki bu sayede faiz yoluyla gelir sahibi olacaklardı. Birçoğu, fakirleşen toprak sahiplerinden arsalar satın aldı ve böylelikle kendileri toprak sahibi oldular. Diğerleri, İngiliz endüstrisinin olağanüstü bolluğunu görerek paralarını Hindistan'daki fabrikalara yatırmak istediler. Böylece Hint sermayesi büyük makine fabrikalarına gitti ve Hintli bir endüstriyel kapitalist sınıfı oluşmaya başladı. Bu, elli yıl kadar öncesi ve 1880'in hemen ertesindeki durumdu.

Burjuvazi büyüdükçe iştahı da büyüyordu. Daha ileri gitmek; daha çok para kazanmak, devlet hizmetlerinde daha çok makam sahibi olmak, fabrika kurmak için daha çok olanak elde etmek istediler. Çıktıkları her yolda İngilizleri önlerini tıkarken buldular. Bütün yüksek makamlar İngilizlerce tekelleştirilmiş ve sanayi de İngilizlerin kârı için çalışır olmuştu. Sonunda çalkalanmaya başladılar ve bu da yeni milliyetçi hareketin kaynağı oldu. 1857

ayaklanması ve onun korkunç şekilde bastırılması sonrasında insanlar, yeni bir galeyan veya yırtıcı hareket için fazlasıyla hırpalanmışlardı. Biraz olsun canlanmaları bile uzun yıllar aldı.

Kısa süre sonra milliyetçi fikirler yayılıyor, başı ise Bengal çekiyordu. Bengalce basılan kitaplar Bengal'deki milliyetçiliğin gelişmesinde olduğu kadar dil üzerinde de büyük bir etki yaratıyordu. Ünlü şarkımız Vande Mairam, bu kitapların birinin içinde, Bankim Chandra Chatterji'nin yazdığı Ananda Matha'da yer alıyordu. Heyecan yaratan bir başka Bengalce şiir de Nil Darpan, yani çivitotunun aynasıydı. Sana biraz bahsettiğim, çiftlik sistemi altında çalışan Bengal köylüsünün sefaleti bu şekilde kendini gösteriyordu.

Bu sıralarda Hint sermayesinin gücü de artmaktaydı, büyümek için daha fazla hareket alanına ihtiyaç duyuyordu. En sonunda, 1885'te, yeni burjuvazinin çeşitli bileşenleri davalarını savunmak için bir mekanizma kurmaya karar verdi. Böylece Hindistan Ulusal Kongresi 1885'te vücuda gelmiş oldu. Senin ve Hindistan'daki bütün oğlanlarla kızların iyi bildiği bu kuruluş, geçtiğimiz yıllarda güçlü ve önemli bir duruma kavuştu. Kitlelerin davalarını sahiplenerek bir bakıma onların kahramanı oldu. Hindistan'daki İngiliz yönetiminin tam da çekirdeğini hedef aldı ve ona karşı fevkalade kitle hareketlerine öncülük etti. Bağımsızlık bayrağını yükselterek özgürlük için mertçe savaştı. Ve bugün hâlâ bu savaşı sürdürüyor. Tabii bütün bunlar daha sonrasındaki hikâyeler. Ulusal Kongre ilk kurulduğunda çok ılımlı ve sakıngan bir gövdeydi, İngilizlere olan bağlılıklarını bildiriyor ve çok kibar biçimde küçük reformlar talep ediyorlardı. Burjuvazinin görece zengin kanadını temsil ediyordu ve içinde daha yoksul olan orta sınıf hiç yoktu bile. Kitlelere, köylü ve işçilere gelince; bununla hiçbir alakaları yoktu. Bu, en çok İngilizce eğitilmiş sınıfların organıydı ve bütün etkinliklerini bizim üvey ana dilimiz olan İngilizce olarak gerçekleştiriyorlardı. Talepleri büyük toprak sahiplerinin, Hintli kapitalistlerin ve iş arayan işsiz aydınların talepleriydi. Kitlelerin öğütücü sefaleti veya ihtiyaçlarına çok nadir kulak veriliyordu. Hizmetlerin "Hintlileşmesi" isteniyordu, bu demek oluyor ki İngilizlerin yerine daha çok Hintli devlet hizmetlerinde istihdam edilmeliydi. Hindistan'da yolunda gitmeyen şeyin halkı sömüren mekanizma olduğunu, bu mekanizmayı Hintlilerin ya da yabancıların yürütmesinin hiçbir şey değiştirmeyeceğini göremediler. Kongre, İngiliz yetkililerin askeri ve sivil hizmetlere yaptıkları devasa harcamalardan ve altınla gümüşün Hindistan'dan İngiltere'ye "akmasından" yakındı.

Erken dönem Kongre'nin sorunlara işaret ederken ne kadar ılımlı olduğunu eleştirdiğimi veya küçümsemeye çalıştığımı sakın düşünme. Amacım bu değil, o günlerde Kongre'nin ve liderlerinin müthiş bir iş yaptığına inanıyorum. Hindistan siyasetinin inkâr edilemez gerçekleri, onları adım adım ve isteme-

den daha uç bir duruşa itti. Ancak ilk başlarda yapmış olduklarından başka bir şey yapamazlardı. Ve o günlerde, kurucularının ileri gitmek için müthiş bir cesarete ihtiyaçları vardı. Yığınlar bizimle birlikteyken ve bizi överlerken cesurca özgürlükten bahsetmek bizim için yeterince kolay. Büyük bir girişmenin öncüsü olmaksa bir o kadar zor.

İlk Kongre 1885'te Bombay'da toplandı. Bengal'den W. C. Bonnerji ilk başkan oldu. İlk günlerde öne çıkan diğer isimler, Surendra Nath Banerji, Badrudin Tyabji ve Pheroze-shah Mehta'ydı. Fakat bir isim geri kalanların hepsinden üstteydi: daha sonraları Hindistan'ın Büyük Babası olacak, Hindistan'ın davası için Swaraj sözcüğünü ilk kullanan kişi Dadabhai Naoroji. Sana söylemem gereken bir diğer isimse bugün hâlâ Kongre'nin eski muhafızları arasında hayatta olan tek kişi olan ve senin çok iyi tanıdığın Pandit Madan Mohan Malaviya'ydı. Elli yılı aşkın bir süre Hindistan'ın davası için emek verdi, seneler ve kaygılar onu yıpratırsa da gençliğinde kurduğu hayalin gerçekleşmesi için hâlâ çaba harcıyor.

Böylece Kongre yıldan yıla ilerleyerek güç kazandı. Eski zamanlardaki Hindu milliyetçiliği gibi dar bir söylemde bulunmuyordu. Ancak temelde yine Hindu'ydu. Bazı Müslüman önderler de eklemeli, hatta başkanlık yaptılar ancak bir bütün olarak Müslümanlar kendilerini uzak tuttular. O günün büyük Müslüman liderlerinden biri Sör Syed Ahmad Khan'dı. Eğitim eksikliğinin, özellikle modern eğitimin eksikliğinin Müslümanları ciddi şekilde yaraladığını ve onları geri bıraktığını gördü. Bu sebeple, amatör olarak siyasetle uğraşmadan önce onları bu eğitimi almaya ve onun üzerine yoğunlaşmaya ikna etmesi gerektiğini hissetti. Böylece Müslümanlara Kongre'den uzak durmalarını tavsiye etti ve hükümetle işbirliğinde bulunarak Aligarh'ta, daha sonra üniversiteye evrilecek iyi bir yüksekokul kurdu. Müslümanların büyük çoğunluğu Sör Syed'in tavsiyesine uyarak Kongre'ye katılmadı. Küçük bir azınlık hep onunlaydı. Hatırla, azınlık ve çoğunluklardan her bahsettiğimde aslında İngilizce eğitilmiş Müslüman ve Hinduların, üst orta sınıfın azınlığını veya çoğunluğunu kastediyorum. Hem Müslüman hem de Hindu kitlelerin Kongre'yle alakaları yoktu, hatta o günlerde çok azının bundan haberi vardı. Alt orta sınıf bile ondan etkilenmiyordu.

Kongre büyüdü, hatta Kongre'nin milliyetçilik fikirlerini ve özgürlük arzusunu büyütmesinden bile hızlı büyüdü. Kongre'nin cazibesi zorunlu olarak sınırlıydı çünkü yalnızca İngilizce bilen insanlardan meydana geliyordu. Bu, bir ölçüde farklı eyaletleri birbirine yaklaştırmada ve ortak bir bakış açısı geliştirmelerinde yararlı bile oldu. Fakat halkın tabanına inmediği için gücü azdı. Başka bir mektupta sana, Asya'yı adamakıllı karıştıran bir olaydan bahsetmiştim. Bu, küçücük Japonya'nın dev Rusya karşısında 1904-1905'te kazan-

dığı zaferdi. Hindistan, diğer Asya ülkeleriyle ortak olarak, bundan çok etkilenmişti; demek istediğim eğitimli orta sınıf bundan çok etkilenmiş ve özgüveni artmıştı. Eğer Japonya, Avrupa'nın en güçlü ülkelerinden biri karşısında bu kadar iyi bir iş çıkarabiliyorsa, neden Hindistan da bunu yapamasın? Uzun bir süre Hindistan halkı, İngilizlere karşı duyduğu aşağılık duygusundan dolayı sıkıntı yaşamıştı. İngilizlerin uzun süren hâkimiyeti, 1857 ayaklanması'nın vahşice bastırılışı onların gözünü korkutmuştu. Bir Silah Yasası'yla silah bulundurmaları engellenmişti. Hindistan'da tüm olan biten, onlara kendilerinin tabi ırk, alt ırk olduklarını hatırlatıyordu. Onlara verilen eğitim bile bu aşağılık fikriyle doldurulmuştu. Sapkın ve düzmece tarih onlara Hindistan'ın, her defasında anarşinin hüküm sürdüğü bir toprak parçası olduğunu; İngilizler ülkeyi bu acınası kötü halden kurtarmaya, ona huzur ve refah getirmeye gelene kadar Hinduların ve Müslümanların birbirlerinin boğazını kestiğini öğretiyordu. Gerçekte, olaylara ve tarihe bakmaksızın Avrupalılar, Asya'nın tamamının geri kalmış bir kıta olduğuna ve Avrupa'nın egemenliği altında kalması gerektiğine inanıyorlar ve bunu ifade ediyorlardı.

Bu nedenle Japonların zaferi Asya için müthiş canlandırıcı bir olaydı. Hindistan'da, birçoğumuzun sıkıntısını çektiği aşağılık duygusunu azalttı. Milliyetçi fikirler çok daha geniş çapta yayıldı, özellikle de Bengal ve Maharashtra'da. Hemen sonrasında da Bengal'i derinden sarsacak ve bütün Hindistan'ı çalkalayacak bir olay meydana geldi. İngiliz hükümeti o zamanlar Bihar'ı da kapsayan büyük Bengal eyaletini, bir tanesi Doğu Bengal olacak şekilde ikiye ayırdı. Bengal'de büyümekte olan burjuvazinin milliyetçiliği buna öfkелendi. İngilizlerin onları bölerek zayıflatmak istediğinden şüphelendiler. Doğu Bengal'de Müslüman çoğunluğu vardı, dolayısıyla bu bölünmeyle Hindu-Müslüman sorunu da ortaya çıkacaktı. Bengal'de İngiliz karşıtı büyük bir hareket yükseldi. Toprak sahiplerinin çoğu da buna destek verdi, aynı şekilde Hintli kapitalistler de. Swadeshi çılgılığı bunun hemen sonrasında koptu, tabii ki Hint sanayisine ve sermayesine yarayacak olan İngiliz mallarına yapılan boykot da beraberinde geldi. Bu hareket bir derecede kitlelere bile yayılmıştı ve ilhamını kısmi olarak Hinduizm'den alıyordu. Bununla bitişik olarak Bengal'de, bir devrimci şiddet ekolü doğmuştu ve bomba silahı Hindistan siyasetinde ilk kez yerini almıştı. Aurobindo Ghose, Bengal hareketinin parlak liderlerinden biriydi. O hâlâ yaşıyor ama yıllardır Fransız Hindistan'ındaki Pondicherry'de gözden uzak bir yaşam sürüyor.

Batı Hindistan'daki Maharashtra eyaletinde; bu zamanlarda rengini biraz da Hinduizm'den alan, agresif bir milliyetçiliğin uyanışı mayalanıyordu. Büyük bir lider orada doğacaktı: Bal Gangadhar Tilak, Hindistan boyunca bilindiği şekliyle Lokamanya, yani "Halkın Yüz Akı". Tilak büyük bir âlimdi, hem

Doğu'nun eski alışkanlıkları hem de Batı'nın yeni çözümleriyle eğitilmişti; büyük bir siyasetçiydi ama her şeyden öte büyük bir kitle önderiydi. Ulusal Kongre'nin liderleri sadece İngilizce eğitilmiş Hintlilere hitap edebiliyor, kitleler nezdinde tanınırlıkları çok azdı. Tilak, yeni Hindistan'ın kitlelere ulaşan ve gücünü onlardan alan ilk siyasi lideriydi. Dinamik kişiliği, Bengal'e yeni bir güç unsuru ve boyun eğmez bir cesaret getirmiş, yeni bir milliyetçilik ruhu ve özverisi kazandırmıştı. Bu da Hindistan siyasetinin çehresini değiştirdi.

Peki, Kongre 1906'nın, 1907'nin, 1908'in çalkantılı günlerinde ne yapmak istiyordu? Kongre liderleri bu ulusal ruhun uyanışı sırasında millete önderlik etmekten çok uzakta, gönülsüzlerdi. Kitlelerin dâhil olmadığı görece sessiz bir siyaset üslubuna alıştılar. Ne Bengal'in alevlenen coşkusundan hoşlandılar ne de Tilak'ta vücutlaşan yeni inatçı ruhla kucaklaştılar. Swadeshi'yi övdüler ama İngiliz mallarının boykot edilmesinde tereddüt ettiler. Kongre'de iki kanat oluştu: Tilak önderliğindeki radikaller ve bazı Bengal liderleriyle eski Kongre liderlerinin arkasındaki ılımlılar. Şu var ki ılımlı liderlerin en önde geleni, hayatını hizmete adanmış oldukça yetenekli ve genç bir adam olan Gopal Krishna Gokhale'ydi. Gokhale de Maharashtra'dan geliyordu. Tilak'la ikisi rakip gruplar üzerinden yüzleşince, 1907'de kaçınılmaz olarak ayrılık yaşandı, Kongre bölünmüştü. ılımlılar Kongre'yi yönetmeye devam ederken radikaller kovulmuştu. ılımlılar kazandı ama bu onlara ülkedeki popülerliklerine mal olacaktı çünkü Tilak'ın partisi halk tarafından uzak ara daha fazla sevilirdi. Kongre zayıfladı ve birkaç yıl boyunca çok küçük bir etki gücüyle var oldu.

Peki, ya bu yıllarda hükümet ne durumdaydı? Hint milliyetçiliğinin büyümesine nasıl tepki verdi? Hükümetlerin, sevmedikleri bir argüman veya taleple karşılaşma durumunda tek yöntemleri vardır: Zora başvurmak. Böylece hükümet baskıya başvurdu, insanları hapse tıktı, gazeteleri basın kanunlarıyla zapt etti; gizli polis ve muhbirleri, sevmedikleri kişileri gölge gibi takip etmeleri için görevlendirdi. Hindistan'da o günlerden itibaren C.I.D.¹ üyeleri, önde gelen Hintli siyasetçilerin değişmez ahbabları olageldiler. Bengal önderlerinin birçoğu hapse mahkûm edildi. En ünlü yargılama ise altı yıl hapse çarptırılan ve Mandalay'daki cezası süresince ünlü bir kitap yazacak olan Lokamanya Tilak'ınkiydi. Lala Lajpat Rai de Burma'ya sürgün edilmişti.

Baskılar Bengal'i ezmeye yetmedi. Bu yüzden yönetim bazındaki reform önlemleri, en azından bazı kişileri yatıştırmak için hızlandırıldı. Plan, daha sonra olacağı ve şimdi olduğu gibi, milliyetçi zümrelerin ayrıştırılmasıydı. ılımlılar "yükseltilecek" ve radikaller ufalanacaktı. 1908'de Morley-Minto reformları olarak bilinen bu reformlar ilan edildi. Onlardan memnun olan "ılım-

1 Cezai Soruşturma Masası.

lıların yükseltilmesi" başarıya ulaştı. Liderleri cezaevinde olan radikallerin morali düşürülmüş milli hareket zayıflatılmıştı. Buna rağmen Bengal'de bölücülüğe karşı yapılan çırpıntı devam etti ve başarıyla sonuçlandı. 1911'de İngiliz Hükümeti, Bengal'in bölünmesi kararını geri çekti. Bu zafer Bengalliler'i yüreklendirdi. Ancak 1907 hareketi kendini harcadı ve Hindistan'daki siyasi hissizlik hali nüksetti. 1911'de Delhi'nin yeni başkent olacağı da duyuruldu; birçok imparatorluğun beşiği ama aynı zamanda birçok imparatorluğun mezarı olan Delhi. 1914'te Avrupa'da patlayan Dünya Savaşı Hindistan'ı ayağa kaldırdı ve yüzyıllık bir periyodu sona erdirdi. Bu savaş ayrıca Hindistan'ı da olağanüstü düzeyde etkiledi ama bununla ilgili daha sonra söylemem gereken şeyler olacak.

Nihayet, 19. yüzyıldaki Hindistan'ı tamamladım. Seni bugünden on sekiz yıl öncesine kadar getirdim. Şimdi Hindistan'dan ayrılıp bir sonraki mektupta Çin'e gitmeli ve farklı bir tür emperyalist sömürüyü incelemeliyiz.

İNGİLTERE ÇİN'İ AFYONA ZORLUYOR

14 Aralık 1932

Hindistan'daki endüstriyel devrim ve mekanik devrimi ile yeni emperyalizmin işleyişini sana ayrıntılarıyla anlatmıştım. Bir Hintli olarak taraf tutuyorum, sanıyorum taraflı bir görüş sahibi olmaktan kurtulamıyorum. Dava'nın bir tarafını kanıtlama amacıyla olan bir milliyetçi gibi değil de olguları adilce inceleyen bir bilimci gibi bu sorunları ele almayı denedim, sen de dene-melisin. Milliyetçilik, yerinde güzel ama aynı zamanda güvenilmez bir arka-daş, güvenilmez bir tarihçi. Olan biten birçok şeyi görmemize engel olup ba-zen de gerçeği çarpıtıyor, özellikle bizi, ülkemizi ilgilendirdiğinde. O nedenle, Hindistan'ın yakın tarihini irdelerken, yaşadığımız tüm aksilikleri İngilizlere yüklememek için temkinli olmalıyız.

19. yüzyılda Hindistan'ın, İngiltere'nin sanayicileri ve kapitalistleri tarafın-dan nasıl sömürüldüğünü gördükten sonra, şimdi de Asya'nın bir başka büyük ülkesi, Hindistan'ın kadim dostu, ulusların en eskilerinden Çin'e bakalım. Bu-rada başka türlü bir Batı sömürüsü görebiliriz. Çin, Hindistan'ın aksine, hiç-bir zaman Batı'nın kolonisi, sömürgesi olamadı. 19. yüzyılın ortalarına kadar ülkeyi bir arada tutacak kadar güçlü bir merkezi yönetime sahip olduğu için bundan kaçınabildi. Hindistan, gördüğümüz gibi, bundan yüzyıl önce Babür İmparatorluğu çöktüğünde parçalara ayrılmıştı. Çin 19. yüzyılda zayıfladı ama yine de sonuna kadar bütünlüğünü korudu; yabancı güçlerin karşılıklı kıs-kançlıkları Çin'in zayıflığından fazlasıyla faydalanabilmelerini önledi.

Çin'le ilgili son mektubumda (94 numaralı mektup) İngilizlerin Çin'le olan ticaretlerini artırmak için yaptıkları denemeleri anlatmıştım. Mançu İmpa-ratoru Chien Lung'un İngiliz Kralı 3. George'a 1792 yılında yazdığı oldukça küçümseyici mektuptan uzun bir alıntı vermiştim. Bu tarih sana Avrupa'nın yaşadığı fırtınalı yılları hatırlatacak, çünkü Fransız Devrimi'ne denk düşüyor. Bunu Napolyon ve Napolyon Savaşları izledi. Bu dönemde elleri dolu İngilizler umutsuzca Napolyon'a karşı savaşıyorlardı. Çin'le olan ticaretin genişlemesi,

Napolyon düşene ve İngiltere ferah bir nefes alana kadar gündeme gelemezdi. Ancak Napolyon Savaşlarının hemen ertesinde, 1816'da, bir başka İngiliz Elçi Çin'e gönderildi. Tören sırasında belli sıkıntılar meydana gelmiş, Çin İmparatoru İngiliz elçi, Lord Amhurst'u görmeyi reddetmiş ve geri dönmesini emretmişti. Kabul törenine "kotow" deniyor, bir tür yere kapanma şeklinde yapıliyordu. "Kowtowing"¹ sözcüğü nübелki duymuşsundur.

Bu sırada yeni bir ticaret büyümekteydi; bu, afyon ticaretiydi. Belki bunu yeni bir ticaret olarak ifade etmek doğru değildir çünkü afyon, ilk kez Hindistan'dan 15. yüzyılın başlarında ithal edilmişti. Ülkenin gönderdiği gerçekten kötü şeylerden biri afyondur. Ancak bu ticaret sınırlıydı. 19. yüzyıldaki büyümesinin nedeni Avrupalılar ve özellikle de İngiliz ticaretinde tekele sahip olan Doğu Hindistan Şirketi'ydı. Hollandalıların Doğu'da, afyonu tütünlü karıştırıp içtikleri, bunu da sıtmaya yakalanmaktan kurtulmak için yaptıkları söylenir. Onlar aracılığıyla afyon içiciliği Çin'e kadar gitti, ama çok daha beter bir biçimde; bu kez Çin'de afyon saf halde içilecekti. Çin Hükümeti, halka yaptığı fena etkilerden dolayı bu alışkanlığa son vermek istedi, tabii bir de afyon ticareti yüklü bir miktarda parayı ülkeden alıp götürüyordu.

1800'de Çin Hükümeti bir ferman yayınlayarak afyonun ne amaçla olursa olsun her türlü ithalini yasakladı. Fakat bunun ticareti yabancılar için çok kârlı bir işti. Ülkeye yasadışı yollarla afyon sokmaya, Çinli yetkilileri de rüşvet yoluyla ayarlamaya devam ettiler. Çin Hükümeti de derhal bir yasa çıkararak devlet yetkililerinin yabancı tüccarlarla bir araya gelmesini engelledi. Aynı şekilde Çince'nin veya Mançu dillerinin herhangi bir yabancıya öğretilmesine de ağır cezalar getirildi. Fakat bütün bunlar amaca hizmet etmedi. Afyon ticareti devam etti, büyük olasılıkla ortada ciddi miktarda rüşvet ve yolsuzluk dönmekteydi. Doğrusu istenirse 1834'ten sonra, İngiliz Hükümeti'nin Çin'le olan ticarete Doğu Hindistan Şirketi tekeline kaldırması ve İngiliz tüccarların önünü açması işleri daha da kötüye götürdü.

Afyon kaçakçılığında yaşanan ani artışın ardından, Çin Hükümeti sert önlemler almaya karar verdi. Bu amaç için iyi bir adam seçtiler. Lin Tsehsi kaçakçılığı bastırmak için özel komiser olarak atandı, o da süratli ve etkili adımlar attı. Güney'deki Kanton² bölgesine, yasadışı ticaretin merkezi olan bölgeye gitti ve yabancı tüccarlara ellerinde ne kadar afyon varsa tümünü vermelerini emretti. İlk başta emre itaat etmeyi reddettiler. Bunu üzerine Lin onları itaat etmeye mahkûm etti. Onları fabrikalardan kopardı, Çinli işçi ve hizmetçilerini onlardan ayırdı, dışarıdan gelen yiyeceklerini kesti. Bu azim ve kararlılık yabancı tüccarları uzlaşmaya, ellerindeki yirmi bin sandık afyonu teslim et-

1 Kowtowing: El pençe divan durmak.

2 Guangzhou.

meye götürdü. Lin, açıkça kaçakçılık amacına alet olan bu büyük miktardaki afyonu yok etti. Lin ayrıca tüccarlara; kaptanı kesinlikle afyon getirmediğini taahhüt edene kadar hiçbir geminin Kanton'a sokulmayacağını söyledi. Bu sözleşme ihlal edilirse Çin Hükümeti gemiye ve yüküne el koyacaktı. Komiser Lin esaslı biriydi. Ona verilen görevi yerin getirdi ancak bunun sonuçlarının Çin'e ne zorluklar getireceğini o da fark etmemişti.

Sonuçları: İngiltere'yle savaş, Çin'in yenilgisi, aşağılayıcı bir antlaşma ve afyon; Çin Hükümeti'nin tam da yasaklamak istediği şey onun gırtlığına kadar sokulacaktı. Afyonun Çin için iyi veya kötü olduğu artık önemsizdi. Çin Hükümeti'nin yapmak istedikleri hiçbir şey ifade etmiyordu, asıl nokta Çin'e afyon sokulmasının İngiliz tüccarlar için çok kârlı bir iş olması ve İngiltere'nin bu gelir kaybını hazmetmeye hazır olmamasıydı. Komiser Lin'in yok ettiği afyonun çok büyük kısmı İngiliz tüccarlara aitti. Dolayısıyla, milli haysiyet adı altında İngiltere, Çin'le 1840'ta savaşa girdi. Savaş doğru bir şekilde Afyon Savaşı olarak anıldı çünkü savaşın yapılmasında ve kazanılmasındaki hedef Çin'i afyona zorlamak için hak elde etmektir.

Çin, Kanton'u ve başka yerleri ablukaya alan İngiliz donanmasına karşı çaresizdi. İki yıl sonra boyun eğdirilmiş, 1842'de de beş adet limanın dış ticarete, özellikle de afyon ticaretine açılmasını salık veren Nanking Antlaşması imzalanmıştı. "Antlaşma limanları" olarak anılan bu beş liman Kanton, Şangay, Amoy, Ningbo ve Foochow limanlarıydı. İngilizler ayrıca Kanton yakınındaki Hong Kong adasının da sahibi oldular, yok edilen afyonlarla savaş harcamalarının tazminatı olarak ciddi bir para toplamını zorla alıp götürdüler.

Böylelikle İngiltere afyon zaferi kazanmış oldu. Çin İmparatoru, Kraliçe Victoria'ya tüm nezaketiyle kişisel bir çağrıda bulunarak Çin'e dayatılan afyon ticaretinin korkunç etkilerini işaret etti. Kraliçe'den herhangi bir yanıt gelmedi. Yalnızca elli yıl önce, selefi Chien Lung İngiltere Kralı'na çok daha "farklı" yazmıştı!

Bu, Çin'in emperyalist Batılı güçlerle yaşadığı sorunların başlangıcıydı. Yalnız bırakılması sona ermişti. Dış ticareti kabul etmek zorundaydı. Dahası, ek olarak Hristiyan misyonerleri de kabul etmek durumundaydı. Bu misyonerler, emperyalizmin bekçiliğini yaparak Çin'de önemli rol oynadılar. Çin'in bunu izleyen sorunlarında çoğu kez bu misyonerlerin parmağı vardı. Davranışları küstahça ve çileden çıkarıcıydı ama Çin mahkemelerince yargılanamıyorlardı. Yeni antlaşmayla beraber Batı'dan gelen yabancılar Çin hukukuna veya adaletine tabi değillerdi. Ancak kendi mahkemelerince yargılanırlardı. Bu "ülke dışılık" olarak, memleket dışı dokunulmazlığı, olarak anılmakta ve rahatsızlıklar yaratsa da hâlâ geçerli. Misyonerlerin dönmeleri de bu "ülke dışılığın" sağladığı özel korumayı talep ettiler. Bu unvanı almalarının imkânı

yoktu; ancak bu da kâr etmedi çünkü güçlü emperyalist ulusun temsilcisi olan misyonerler arkalarındaydı. Bu nedenle bir köy başka köyle birbirine düşüyor ve haddinden fazla çileden çıkarıldıklarındaysa köylü ve diğerleri ayaklanarak misyonerlere saldırıyorlar, bazen onları öldürüyorlar, sonra da emperyalist güç üstlerine çullanıyordu. Bazı olaylar, Çin'deki misyonerlerinin öldürülmesi, Avrupalı Güçler için çok faydalı oluyordu! Her bir vaka, taleplerinin artırmaları ve yeni ayrıcalıklar koparmaları için bir fırsattı.

Çin'deki en korkunç ve vahşi isyanlardan birini başlatan, yine bir Hristiyan dönmeydi. Bu Taiping İsyanı'ydı ve 1850 civarında yarı çılgın biri olan Hung Hsin Chuan tarafından başlatılmıştı. Bu dini manyak "Putperestlere Ölüm" savas naralarıyla olağanüstü bir başarı elde etti; çok sayıda insan öldürüldü. İsyan, Çin'in yarından fazlasını harap etti; ilerleyen birkaç yıl içerisinde en az yirmi milyon kişinin bu isyanın bir sonucu olarak öldüğü tahmin ediliyor. Elbette, bu salgından ve ona eşlik eden katliamlardan Hristiyan misyonerleri veya yabancı güçleri sorumlu tutmak doğru olmaz. Başta misyonerler bunu kutsar gibiydiler ancak daha sonra Hong'u reddettiler. Gelgelelim Çin Hükümeti Hristiyan misyonerlerin bu durumdan sorumlu olduğuna inanmaya devam etti. Bu inanç, bize Çin Hükümeti'nin misyoner etkinliklerden ne denli rahatsız olduğunu gösteriyor. Onlar için misyonerler, din veya iyi niyet elçisi değillerdi. Emperyalizmin ajanlarıydılar. İngiliz bir yazarın da dediği gibi: "Önce misyonerlik, sonra gambotlar³, daha sonra da toprak tecavüzü: Çinlilerin kafasındaki sıra budur." Çin ne zaman sorun yaşasa, misyonerler orada bitiverir.

Çılgın bir fanatiğin önderlik ettiği isyanın daha sonra bastırılrsa bile boylesi büyük bir başarı elde etmesi olağanüstü bir durum. Bunun gerçek nedeni ise Çin'deki eski düzenin yıkılıyor olmasıydı. Çin hakkındaki son mektubumda, sanırım sana vergi yükü, değişen ekonomik koşullar ve halkın artan hoşnutsuzluğundan bahsetmiştim. Mançu Hükümeti'ne karşı her yerde gizli topluluklar doğuyordu ve havada isyan kokusu vardı. Dış ticaret, afyon ticareti ve diğer başlıklar her şeyi daha da fenalaştırdı. Çin daha önce de dış ticarete bulunmuştu tabii ki. Ancak bu kez koşullar farklıydı. Batı'nın büyük makine endüstrisi çok hızlı ürün üretiyordu ve bunların hepsini ülke içinde satamazlardı. Yani başka yerlerde pazarlar bulmalılardı. Bu pazar dürtüsü Çin'de olduğu kadar Hindistan'da da vardı. Bu mallar ve özellikle afyon eski düzenlemeleri alt üst etti, böylelikle ekonomik kargaşa daha da kötüye gitti. Hindistan'da olduğu gibi, Çin'de de çarşıda satılan eşyaların fiyatı dünyadaki fiyatlardan etkilenir oldu. Bütün bunlar halkın hoşnutsuzluğu ve sefaletine de eklenince Taiping İsyanı güçleniverdi.

3 Özgün metinde "gunboat", (silahlı küçük tekne).

Batılı güçlerin kibri ve müdahaleciliğinin arttığı bu günlerdeki Çin'in arka planı böyleydi. Çin'in onların taleplerine karşı koymakta yetersiz kalması şaşırtıcıydı. Avrupa güçleri ve çok daha sonra Japonya, göreceğimiz gibi, Çin'in kargaşasından istifade ederek ondan ayrıcalıklar ve topraklar kopardılar. Aslında Çin, Hindistan'ın yolundan gidebilir, bir sömürge imparatorluk halini alabilirdi ancak Batılı güçler ve Japonya'nın aralarındaki karşılıklı rekabet ve birbirlerine olan kıskançlıkları bunu engelledi.

Çin'in 19. yüzyıldaki genel havasını, ekonomik çöküntüyü, Taiping İsyanı'nı, misyonerleri ve yabancı saldırıları anlatırken ana hikâyemden saptım. Fakat birinin, olay örgüsünü zekice takip edebilmesi için bunlardan biraz bilmesi gerekiyor. Tarihteki olaylar birer mucize gibi gerçekleşmezler. Birçok değişik nedenin varlığından meydana gelirler. Ancak bu nedenler her zaman besbelli değildir; olayların yüzeyinin altında yatarlar. Çin'in Mançu hükümdarları, o zamana kadarki güç ve büyüklükleriyle, feleğin çemberinin böyle ani biçimde değişmesi sonucu afallamış olmalılar. Çöküşlerinin kökünün kendi geçmişlerine uzandığının belki de farkında değillerdi; Batı'nın endüstriyel gelişmesinin ve bunun Çin'in iktisadi sistemi üzerindeki feci sonuçlarından memnun değildiler. "Barbar" yabancıların işgallerinden fazlasıyla yakındılar. Zamanın imparatoru, bu işgalleri kastederek, eski ve güzel bir Çin sözünü kullanmış; yatağının yakınında kimsenin horlamasına izin vermeyeceğini söylemişti! Ancak eski klasiklerin bilgeliği ve mizahı, her ne kadar talihsiz zamanlarda yüce bir güven duygusu ve olağanüstü bir cesaret getirse de yabancıları püskürtmek için yeterli değildi.

Bankacılık Antlaşması Çin'in kapılarını İngiltere'ye açmıştı. Fakat İngiltere bütün iri meyveleri kendisi yemeyecekti. Fransa ve Birleşik Devletler de adımlar atarak, Çin'le ticaret anlaşmaları imzaladılar. Çin çaresizdi, ona uygulanan bu baskı, yabancıları sevmesini veya onları saymasını sağlamıyordu. Bu "barbarların" varlığı bile onu sinirlendiriyordu. Yabancılar gelince onlar sa doymak bilmiyordu. Çin'i sömürmek için duydukları iştah büyüyordu. İngilizler yine başı çekecekti.

Çin Taiping İsyanı'yla meşgulken ve herhangi bir direniş gösteremeyecekken bu yabancılar için çok doğru bir zamandı. Böylece İngilizler savaş için bir bahane aramaya koyuldu. 1856'da Çinli Kanton Valisi, bir geminin Çinli tayfasını korsanlıktan dolayı tutuklamıştı. Gemi Çinlilere aitti ve ortada yabancıları ilgilendirecek bir şey yoktu. Ancak Hong Kong Hükümeti'nin verdiği izinle İngiliz bayrağı taşıyordu. Bu olay gerçekleştiğindeyse iznin süresi çoktan dolmuştu. Yine de kurtla kuzunun derede geçen fablı gibi, İngiliz Hükümeti bunu bir savaş mazereti yapıverdi.

Birlikler İngiltere'den Çin'e gönderildi. Hemen o sırada da 1857 Hindistan Ayaklanması çıkacaktı ve bütün bu birlikler Hindistan'a yönlendirildi. Çin Savaşı ayaklanma ezilene kadar sırasını beklemeliydi. 1858'de bu ikinci Çin Savaşı başladı. Fransızlar da o sırada savaşa katılmak için bir bahane buluverdi; bir Fransız misyoneri Çin'in bir yerinde öldürülmüştü. Böylece İngiliz ve Fransızlar Taiping İsyanı'yla meşgul olan Çin'in üstüne çullandılar. İngiliz ve Fransız Hükümetleri Rusya'yı ve Birleşik Devletleri de onlara katılmaları için ikna etmeye çabaladılar ama onlar buna yanaşmadı. Fakat yağmayı paylaşmak için fazlasıyla hazırdılar. Gerçekte ise bir savaş yoktu; yeni ayrıcalıklar koparan yeni antlaşmalar, Çin'le bu dört güç arasında imzalandı. Dış ticarete daha fazla liman açılacaktı. Ama bu İkinci Çin Savaşı hikâyesi henüz bitmemişti. Trajik bir sonla, oynanacak başka bir sahne daha vardı. Antlaşmalar yapıldığında, bunların hükümetlerce onaylanması veya doğrulanması âdettendir. Bu yeni antlaşmaların onaylanmasının bir yıl içinde Pekin'de yapılacağına karar verilmişti. Zamanı geldiğindeyse Rus elçi karayoluyla doğrudan Pekin'e ulaşmıştı. Diğer üçü deniz yoluyla geliyorlardı ve gemilerini Peiho'dan Pekin'e kadar nehir yoluyla getirmek istediler. Bu şehir tam da o sırada Taiping isyancıları tarafından tehdit edildiği için nehre takviye güç gönderilmişti. Bu yüzden Çin Hükümeti İngiliz, Fransız ve Amerikan elçilere nehir üzerinden gelmemelerini, daha kuzeyden kara yoluyla ulaşmalarını söyledi. Mantıksız bir öneri değildi. Amerikalılar kabul etti. Ama Fransız ve İngilizler kabul etmedi. Şehre yapılan istihkâma rağmen Peiho nehrini zorlamaya uğraştılar. Çinliler de üstlerine ateş açtılar ve ağır kayıplarla geri dönmeye mecbur ettiler.

Kibirli ve fazla mağrur hükümetler, Çin Hükümeti'nden seyahat rotalarını değiştirmeleri için gelen bir öneriyi bile dinlemezken, bunu hoş karşılayacak değillerdi. İntikam almak için daha fazla birlik yollandı. 1860'da tarihi şehir Pekin üzerine yürüdüler ve intikamlarını, şehrin en güzel yapılarını yıkarak, yağmalayarak ve yakarak aldılar. Bu Yazlık İmparatorluk Sarayı'ydı, yani Yuen Ming Yuen ve Chien Lung devrinde tamamlanmıştı. Edebiyat ve sanatın nadide hazineleriyle doluydu, Çin'in ürettiklerinin en iyileriyle. Muhteşem güzellikteki eski bronzlar, inanılmaz güzel porselenler, ender elyazmaları, resimler ve antikalar; yani Çin'in bin yıldır dünyaca tanınan sanat eserleri. İngiliz ve Fransız askerleri, cahil ve vandallardı, bu hazineleri yağmaladılar ve açık havada günlerce yanacak devasa ateşlerde yok ettiler! Çinlilerin arkalarındaki bin yıllık kültürle; bu vandalizme kalplerinde ıstırap duyarak bakmaları ve bunların yalnızca öldürmeyi ve yok etmeyi bilen, yakıp yıkan cahil barbarlar olduklarını düşünmelerinde şaşılacak bir şey var mıdır? Hunların, Moğolların ve birçok başka eski zaman yıkıcı barbarlarının hatıralarını canlandırmış olsalar gerek.

Ancak yabancı "barbarlar", Çinlilerin onlar hakkında ne düşündüğünü çok da önemsemiyorlardı. Gambotlarının içinde, modern savaş silahlarıyla kendilerini güvende hissediyorlardı. Yüzlerce yıldır toplanılmakta olan zengin ve nadide hazinelerin artık var olmayacağı fikri onlar için ne kadar önemli olabilirdi? Çin sanatı ve kültürüyle ilgili neyi umursuyorlardı?

"Ne olursa olsun.

Bizim Maksim tüfeğimiz var.

Onların yok!"

ÇİN ZORLUKLAR İÇERİSİNDE

4 Aralık 1932

Geçen mektubumda Pekin'deki muhteşem Yaz Sarayı'nın 1860 yılında İngiliz ve Fransızlar tarafından yıkılışından bahsettim. Bunun, Çin'in teslim bayrağını ihlal ettiği için bir ceza olarak yapıldığı söylenir. Bazı Çin birliklerinin böylesi bir saldırıdan dolayı suçlu olduğu söylenebilir, fakat yine de İngiliz ve Fransızların keyfi vandalizmi akıl sınırlarını aşmıştır. Bu birkaç bilinçsiz askerin değil yetkililerin işiydi. Peki, böyle şeyler neden ileri gelir? İngilizler ve Fransızlar uygar ve kültürlü insanlar, birçok bakımdan modern uygarlığın önderleri. Fakat hâlâ, özel yaşamlarında makul ve düşünceli olan bu insanlar, konu genel ilişkilere ve diğer halklarla yaşanan anlaşmazlıklara gelince, o uygarlıklarını, nezaketlerini unutuveriyorlar. Öyle görünüyor ki bireylerin birbirleriyle olan davranışları ile ulusların davranışları arasında garip bir tezat var. Çocuklara; oğlanlar ve kızlara bencil olmamaları, diğerlerini de düşünmeleri, düzgün şekilde davranmaları öğretilir. Bütün eğitimimizin varlık nedeni bunu öğretmektir ve bunu kısmi olarak başarırız. Ancak sonrasında savaş çıkagelir, önceki dersi unuturuz, içimizdeki vahşilik yüzünü gösterir. Bu nedenle makul insanlar vahşiler gibi davranmaya başlar.

Bu, iki akraba ulus, Fransızlar ve Almanlar, birbirleriyle savaştıklarında bile böyledir. Ancak bu, iki farklı köken çatıştığında çok daha beterdir; örneğin Avrupalılar, Asya, Afrika halklarıyla, kavimleriyle karşı karşıya geldiğinde... Farklı kökenleri nedeniyle birbirleri hakkında çok az şey bildikleri için her biri diğeri için kapalı kutudur; dahası cehaletin olduğu yerde halden anlama çabası yok olur. İrksal nefret, öfke artar; bu iki köken arasında bir çatışma meydana geldiğinde ortaya çıkan, siyasi bir savaş değil, çok daha kötüsü, ırksal bir savaştır. Bu, Hint ayaklanmasının dehşetlerini, Asya ve Afrika'daki baskın Avrupalı güçlerin zulmüyle vandalizmini bir ölçüde açıklar.

Bütün bunlar çok üzücü, çok saçma görünüyor. Ama nerede bir ulusun diğeri, bir halkın başkasına, bir sınıfın ötekine hâkimiyeti söz konusuysa;

orada huzursuzluk, srtme ve ayaklanmaların yaşanacağı, sömürülen ulus veya halkın veya sınıfın smrcsnden kurtulmak için mücadele vereceği kesindir. Birinin diğerine uyguladığı sömürü, kapitalizm adıyla anılan ve emperyalizmi doğuran günümüz toplumunun temelinde yatar.

19. yüzyılda büyük makineler ve endüstriyel ilerleme, Batı Avrupa uluslarına ve Amerika Birleşik Devletleri'ne refah ve g getirdi. Dünyanın hükümdarı olduklarını, diğer kökenden insanlarınsa onlardan aşağıda olarak onlara yol vermeleri gerektiğini düşünmeye başladılar. Doğa üzerinde bir oranda egemenlik kazanmalarıyla birlikte diğer insanlara karşı zorba ve kstahlatılar. Uygar insanın yalnızca doğağa değil kendine de hâkim olması gerektiğini unuttular. Dolayısıyla 19. yüzyılda diğerlerine göre birçok bakımdan daha ileri bir konuma gelen ırkların, ağdıı bir vahilikle davrandıklarını görürüz. Bu, yalnız son yüzyıl değil, bugün için bile Avrupa kavimlerinin Asya ve Afrika'daki davranışlarını anlamanda sana yardım edebilir.

Avrupa kavimlerini kendimizle, kendi lehimize karılatırdığımı düşünme. Bundan çok uzaktayım. Hepimizin karanlık noktaları var, bazıılarımızinkini ise oldukça fena; yoksa u anki kadar alağa dm olmazdı herhalde.

Şimdi Çin'e geri dönmeliyiz. İngilizler ve Fransızlar, Yaz Sarayı'nı yok ederek bir g gösterisi yaptılar. Bunu, Çinlileri eski antlaşmaları onaylamaya zorlamaları ve onlardan kendileri için taze ayrıcalıklar gasp etmeleri izledi. angay'da Çin gümrük hizmeti, bu antlamalara uygun olarak Çin Hükümeti tarafından yabancı yetkililerin altında örgütlendi. Buna "İmparatorluk Deniz Gümrüğü" adı verildi.

Bu sırada Çin'i güçsüz düşüren ve yabancı kuvvetlere fırsat doğuran Tai-ping İsyanı hâlâ bitmek bilmiyordu. Sonunda 1864'te, daha sonraları Çin'in önde gelen devlet adamlarından olacak bir Çin Valisi, Li Hung Chang tarafından bastırılacaktı.

İngiltere ve Fransa tedhi yoluyla Çin'den ayrıcalıklar, ödünler koparıırken, kuzeyde Rusya daha barışçıl yöntemlerle kayda değer bir başarı elde etmişti. Yalnızca birkaç yıl önce Konstantinopolis'e sahip olma isteğiyle Avrupa'da Türkiye'ye saldırmıtı. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın büyüyen gücünden rkmi, Türklere omuz vererek, 1854-1856 yıllarında, bugün bildiğimiz adıyla Kırım Savaşı'nda Rusya'yı mağlup etmişlerdi. Batıda yenilen Rusya ise bakışlarını doğuya çevirmiş, ciddi bir başarı kaydetmiti. Çin, denize bitişik kuzeydoğudaki bir bölgesini, Vladivostok kentini limanıyla birlikte Ruslara bırakmak konusunda barışçıl yöntemlerle ikna edilmişti. Bu zaferin mimarı genç, parlak Rus subayı Muravieff'ti. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın  yıl süren savaşlar, acımasızca yıkımlarla kazandığından daha fazlasını dostane yöntemlerle elde etmişti.

1860'ta hal böyleydi. 18. yüzyılın sonuna kadar Asya'nın neredeyse yarısını kaplayarak ona hükmeden Mançuların büyük Çin İmparatorluğu, şimdi itibar kaybederek aciz bir duruma düşmüştü. Uzak Avrupa'dan gelen Batılı kuvvetler onu bozguna uğratmış ve aşağılamışlardı; bir iç isyan, imparatorluğu neredeyse alabora etmişti. Bütün bunlar Çin'i tamamıyla silkeledi. Her şeyin iyi olmadığı çok açıktı ve ülkeyi yeni koşullara ve dış tehditlere uygun olarak yeniden organize etmeye çaba gösterildi. Bu nedenle 1860 yılı Çin'in dışarıdan gelen saldırılara karşı koymaya hazırlandığı, yeni bir çağın başlangıcı sayılabilir. Bu sırada Çin'in komşusu Japonya da benzer şekilde işgal altındaydı, bu da bir örnek teşkil etmekteydi. Japonya Çin'den çok daha başarılıydı ancak Çin de yabancı güçleri durdurmayı bir süre için başarabilmişti. Burlingame adında, Çin'in yakın dostu olan Amerikalı bir elçi antlaşmayı oluşturan güçleri ziyaret etmiş, onlardan görece iyi şartlar koparmayı başarmıştı. Yeni Çin-Amerika antlaşması 1868'de imzalandı; ilginç bir biçimde Çin Hükümeti, Birleşik Devletlere bir iyilik ve ödün olarak, Çinli işçilerin Birleşik Devletlere göç etmesine izin vermeyi kabul etti. Birleşik Devletlerse batıdaki Pasifik eyaletlerini kalkındırmakla -özellikle Kaliforniya'yı- meşgullerdi ve burada işgücü sınırlıydı. Böylece Çin'in işgücünü ithal ettiler. Bu ise yeni bir sorun kaynağı olacaktı. Amerikalılar Çin'den gelen ucuz işgücüne karşı çıkınca iki hükümet arasında anlaşmazlık doğdu. Sonrasında Birleşik Devletler Hükümeti Çinli göçünü durdurdu ve bu küçük düşürücü davranışa Çin halkı fazlasıyla öfkелendi, Amerikan mallarını boykot etti. Bütün bunlar bizi 20. yüzyıla kadar getiriverecek uzun bir hikâyeye. Daha fazla üzerinde durmaya gerek yok.

Taiping İsyanı güçlölkle bastırılmaktaydı ki Mançulara karşı başka bir ayaklanma baş gösterdi. Bu tam olarak Çin'de değil, çok daha batıda, Asya'nın orta yerindeki Türkistan'da olmuştu. Burada daha çok Müslümanlar yaşıyordu; Yakup Bey adındaki bir önderin başını çektiği Müslüman aşiretleri 1863'te isyan ederek Çinli otoriteleri defettiler. Bu yerel ayaklanma iki nedenden dolayı ilğimizi çekiyor. Rusya, Çin toprağını ele geçirerek bundan yararlanmaya kalkıştı. Bu, tabii ki iyi kurgulanmış, Çin ne zaman zora düşse yapılan bir Avrupalı manevrasıydı. Ancak Çin, herkesi şaşırtarak buna razı olmayı reddetti ve nihayetinde Rusya'nın geri çekilmesini sağladı. Bu, Çinli General Tso Tsung-tang'ın Orta Asya'da Yakup Bey'e karşı verdiği olağanüstü savaşın sonucuydu. Bu general, olayları acelesiz bir üslupla ele alıyordu. Seneler boyu asilere ulaşana kadar yavaşça yürüdü. İki kez, ordusunun ihtiyacını karşılayacak tahıl ürününü ekip biçmelerini sağlamak için iki uzun mola verdi. Gerekli besini sağlamak bir ordunun en zor problemlerinden biridir ve bu, Gobi çölünün geçilmesi zorunluysa çok daha korkunç olmalı. Yani General Tso sorununu değişik bir yolla çözüvermişti. Daha sonra Yakup Bey'i mağlup ederek bu

isyana bir son verdi. Kaşgar'daki, Turfan'daki, Yarkent'teki vs. harekâtının, askeri bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, göz kamaştırıcı olduğu söylenir.

Rusya'yla Orta Asya'da tatmin edici biçimde uyum sağlandıktan hemen sonra, Çin Hükümeti bu kez, çok geniş bir alana yayılmış olmakla birlikte dağılmakta olan imparatorluğun bir başka bölümünde sorun yaşayacaktı. Burası, Çin'in tabi devleti olan Annam'dı. Fransızların burayla ilgili tasarıları vardı ve Çin'le Fransa arasında savaş çıktı. Çin, herkesi şaşırtarak iyi iş becerdi, Fransa karşısında sinmedi. 1885'te tatmin edici bir antlaşma imzalandı.

Emperyalist güçler, Çin'in gücünü gösteren bu yeni işaretlerden oldukça etkilenmişlerdi. 1860 ve öncesindeki zayıflıklarını üstlerinden atıyor gibiydiler. Reformdan bahsediliyordu ve birçok kişi Çin'in krizi atlattığını düşündü. İşte bu nedenle Burma'yı ilhak eden İngiltere, 1886'da, on yılda bir olmak üzere Çin'e geleneksel olarak vergi göndermeyi taahhüt etti.

Fakat Çin krizi atlatmaktan oldukça uzaktı. Hâlihazırda epey bir aşağılanmayla, eziyetle ve karmaşayla meşguldü. Sorunu yalnızca ordusu veya donanmasının güçsüzlüğü değil, çok daha derinde duran bir şeydi. Bütün bir sosyal ve ekonomik yapısı parçalanmaktaydı. Sana daha önce de söylediğim gibi, Mançulara karşı birçok gizli topluluğun kurulduğu 19. yüzyılın başlarında da zaten kötü bir haldeydiler. Sanayileşmiş ülkelerle yapılan temaslar ve dış ticaret işleri daha da kötüleştirdi. 1860'tan sonra Çin'in kazanmış gibi görüldüğü gücün arkasında çok az bir gerçeklik payı vardı. Çalışkan amirlerin, özellikle Li Hung Chang'in, orada burada yaptıkları bazı reformlar vardı. Ama bunlar ne sorunun köküne inebilirler ne de Çin'i güçsüz bırakan hastalığı iyileştirebilirlerdi.

Çin'in bu yıllarda, dışarıdan bakıldığında güçlü görülmesinin temel nedeni, işlerin başında güçlü bir hükümdarın oluşuydu. İmparatoriçe Dowager Tzu Hsi¹ çarpıcı bir kadındı. Gücü eline geçirdiğinde yalnızca yirmi altınsındaydı, sözde İmparator ise henüz bebek olan oğluydu. Kırk yedi yıl boyunca Çin'i kararlılıkla yönetti. Etkin görevliler atadı, coşkusuyla onları da etkiledi. Çin'in geçmişe göre daha cesurca davranmasının esas nedeni budur.

O sıralarda dar boğazların hemen öteki yanında, Japonya harikalar yaratıyor, tanınma biçimini bambaşka bir şekle taşıyordu. Bu nedenle, şimdi Japonya'ya gitmeliyiz.

1 İmparatoriçe Cixi diye de bilinir. 1861'den ölüm yılı 1908'e kadar olan 47 yıl boyunca Çin'deki Qing Hanedanlığı'nı pratikte (de facto) yönetmiş olan, Mançular'ın Yehe Nara klanının güçlü ve karizmatik üyesidir.

JAPONYA ÖNE FIRLIYOR

27 Aralık 1932

Japonya'nın 17. yüzyılda kendisini garip biçimde dışa kapatmasının öyküsünü anlatmıştım (81 numaralı mektup). Japonya, 1641'den itibaren, 200 yıldan fazla bir süre, dünyanın geri kalanından kopuk yaşadı. Bu 200 yıl içinde Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da hatta Afrika'da büyük değişimler yaşanmış ama bunların haberleri kapılarını kapatmış ulusa ulaşmamıştı. Eski-feodal yapının havasını dağıtacak dışarıdan bir esinti de Japonya'ya ulaşmamıştı. Sanki zamanın akışı 17. yüzyılın ortalarında donmuştu. Toprak sahibi sınıfın iktidarda bulunduğu feodal Japonya orada durup duruyordu. İmparatorun fazla gücü yoktu, gerçek yönetici büyük bir klanın başı olan Shogundu. Hindistan'daki Kshattriyalar gibi, Samuray adı verilen savaşçı bir sınıf vardı. Feodal beyler ve Samuraylar yönetici sınıftı. Farklı beylerle klanlar sık sık aralarında çatışıyorlardı. Ama köylüleri ve öteki garibanları ezmekte, sömürmekte hepsi birleşiyordu.

Her şeye rağmen, Japonya'da barış hüküm sürüyordu. Ülkeyi tüketen uzun bir içsavaşın ardından gelen barış herkesi sevindirmişti. Savaşçı soylulardan bazıları -Daimyolar- tasfiye edilmişti. Japonya içsavaşın yaralarını kısa sürede sardı. Halkın dikkati sanayiye, sanata, edebiyata ve dine yöneldi. Hristiyanlık bastırılmıştı, Budizm canlıydı, ardından tipik bir Japon ibadeti olan Şinto geldi.

Çin'in bilgisi Konfüçyüs toplumsal davranışlarda, ahlak kurallarında yüceltilen ideal oldu. Saray çevrelerinde ve soylular arasında sanat gelişti. Ülkenin genel görüntüsü bir bakıma Orta Çağ Avrupa'sı gibiydi.

Ne var ki değişimin dışında kalmak kolay değildir; dış temaslar durmuş olsa bile, Japonya'nın içinde, daha yavaş olsa da, değişim harekete geçti. Öteki ülkelerde olduğu gibi, feodal düzen ekonomik çöküşe doğru yöneldi. Artan hoşnutsuzluk iş başındaki Shogunu hedef haline getirdi. Şinto tapınmasının artması halkı daha çok Güneş'in ardılı sayılan imparatora yöneltti. Hâkim

hoşnutsuzluk milliyetçilik ruhunu doğurdu, ekonomik çöküntü temellerine oturan bu ruh, kaçınılmaz olarak bir değişime ve Japonya'nın dünyaya açılmasına yönelecekti.

Japonya'yı dışa açmak için yabancılar tarafından birçok girişim sonuçsuz kaldı. 19. yüzyılın ortalarına doğru Batı'ya Kaliforniya'ya kadar yayılan ABD, San Francisco'nun önemli bir liman haline gelişinden sonra, özellikle bu işin üzerine düştü. Yeni açılan Çin ticareti çok çekiciydi ama Pasifik'i boydan boya kat etmek uzun bir yolculuktu. Bu uzun yolculuğu bölmek, arada mola vermek, ikmal yapmak için bir Japon limanını kullanmak istediler. ABD'nin Japonya'yı ısrarla dışa açılmaya zorlamasının nedeni buydu.

Bir Amerikan filosu 1853'de, kaptanın elinde başkanın mektubuyla, Japonya'ya geldi. Filo, Japonya'nın gördüğü ilk buharlı gemilerden oluşuyordu. Bir yıl sonra Shogun iki Japon limanını açmaya razı oldu. Bu durumu öğrenen İngilizler, Ruslar ve Hollandalılar hemen arkasından gelerek Shogunla benzer anlaşmalar imzaladılar. Sözün kısası Japonya 213 yılın ardından bir kez daha dışarı açıldı. Ama sorunlar çıktı. Kendisini Büyük Güçlere imparator diye sunan Shogun eskisi gibi popüler değildi. Onun şahsına ve yabancılarla imzaladığı anlaşmalara karşı büyük bir tepki yükseldi. Bazı yabancıların ölmesi, Büyük Güçlerin donanmalarının saldırısına yol açtı. Durumu giderek güçleşince, 1867'de Shogun görevi bırakmaya zorlandı. Böylece hatırlayamayabilirsin, 1603'de İyeyasu ile başlayan Tokugawa Shogunluğu sonlandı. Sadece o değil, yaklaşık 700 yıllık Shogunluk sistemi de sonlandı.

Yeni imparator kendi başına kaldı. On yedi yaşındaki bir çocuk olarak, imparator Mutsihito sıfatıyla tahta çıkmıştı. 1867'den 1912'ye kadar tam 45 yıl hüküm sürdü. Bu dönem Meiji (ya da aydınlanmış despot) dönemi olarak bilinir. Japonya onun hükümdarlığı sırasında ileri atıldı, batılı ulusları kopya ederek, birçok bakımdan onların eşiti haline geldi. Bu yaklaşık bir kuşakta sağlanan büyük değişim, eşi benzeri olmayan büyük bir değişimdir. Büyük bir sanayici ülke olan Japonya Batılı güçlerin âdetlerini de benimsedikten sonra emperyalist saldırgan bir karakter de kazandı. Gelişimin bütün dikkat çekici işaretlerini üzerinde taşıdı. Sanayide, sanayiye öğrendiklerini bile geride bıraktı. Gemileri yerkürenin her yerine ulaşıyordu. Uluslararası sorunlarda sözü saygı ile dinlenen bir büyük güç oldu. Ne var ki, bu büyük değişiklik ulusun kalbinin derinliklerinde fazla bir yer bulmadı. Değişimi yüzeysel olarak nitelemek yanlış olur çünkü hiç öyle değildi. Ama dış görünümü itibarıyla feodal kalmaya devam eden, köklü reformlarla feodal kabuğu bütünleştirmeye çalışan yöneticiler bunu büyük ölçüde başardılar.

Japonya'daki bu büyük değişimin mimarlar "Tecrübeli devlet adamları" adı verilen bir grup ileri görüşlü soyluydu. Japonya'da yabancı karşıtı göste-

rileri, yabancı gemilerden açılan ateş izleyince, desteksiz kalan Japonlar çok kötü aşağılandıklarını hissettiler.

Kaderlerine lanet okuyup dövünecekleri yerde, bu yenilgiden, horlanmadan bir ders çıkarmaya karar verdiler. Tecrübeli devlet adamlarının hazırladıkları reform programı ulusla bütünleşti. Eski feodal Daimyolar kaldırıldı. İmparatorun başkenti Kyoto'dan Yedo'ya taşındı. Oraya şimdi Tokyo deniyor. İki meclisli bir anayasa ilan edildi. Eğitimden hukuka, sanayiden hemen her şeye kadar yetkili olan Meclislerde alt meclis seçiliyor üst meclis atanıyordu. Fabrikalar büyüdü, modern ordu ve donanma kuruldu. Yabancı ülkelere uzmanlar yollandı, öğrenciler Hindistan'ın yaptığı gibi avukat, hukukçu olmak için değil, bilim insanı, teknik uzmanı olmak üzere ABD'ye ve Avrupa'ya gönderildi.

Tüm bunlar meclis tarafından değil, tecrübeli devlet adamları tarafından imparator adına yapılmıştı. Buna bağlı olarak bu reformları iteledikçe, imparatora tapınma kültürünü de yaydılar. Garip bir bileşimdi. Bir yanda fabrikalar, modern sanayi ve parlamenter hükümetin benzeri öte yanda kutsal imparatora orta çağ tarzında tapınma. Kısa bir süre için de olsa ikisinin birlikte nasıl yapılabileceğini anlamak güçtü. Bununla birlikte yapabildiler işte, günümüzde bile ayrılmadılar. Tecrübeli devlet adamları imparatora bağlılıklarını iki biçimde kullandılar: Reformlara direnebilecek olan, muhafazakâr ve feodal sınıfları reformları benimsemeye zorladılar. Daha hızlı gitmek ve feodalizmi tümüyle tasfiye etmek isteyen ilerici unsurları ise engellediler.

19. yüzyılın ikinci yarısında Çin'le Japonya arasındaki çelişki düşündürücüdür. Japonya kendini hızla Batılılaştırdı. Çin çok büyük güçlüklerin içine sürüklendi. Neden böyle oldu? Çin'in çok geniş oluşu, büyük nüfusu değişimi güçleştirdi. Hindistan da aynı sorunlardan çekiyor -dev alan ve nüfus-. Çin hükümeti yeteri kadar merkezileşmiş de değildi. Ülkenin her kesimi büyük ölçüde kendini yönetiyordu. Bu yüzden merkezi hükümetin müdahalesi kolay değildi, Japonya gibi değişim için gerektiğinde müdahale edemiyordu. Dahası, Çin'in binlerce yılda gelişen parlak uygarlığı günlük yaşamıyla bir yana atılamayacak kadar iç içe geçmişti. Burada bir kez daha Çin ile Hindistan'ı kıyaslayabiliriz. Buna karşılık Japonya ödünç aldığı Çin uygarlığının yerine kolayca bir başkasını koyabilirdi.

Çin'in bir başka güçlüğü Batılı güçlerin sürekli müdahaleleriydi. Çin büyük bir kara ülkesiydi. Japonya'nın yaptığı gibi kapılarını dışarıya kapatamazdı. Rusya, Fransa ve İngiltere önemli imtiyazlar koparmışlar, büyük ticari çıkarlar geliştirmişlerdi. Bu çıkarlar müdahale için bir sürü bahane yaratıyordu.

Japonya öne atıldığında, Çin hâlâ çırpınıp duruyor, pek de başarı kazanamadan, yeni koşullara uyum sağlamaya çalışıyordu. Ama kaydedilmesi

gereken bir başka garip olgu daha vardır. Japonya Batı'nın makinelerini ve sanayisini, yanı sıra orduyu ve donanmayı da alarak sanayileşmiş güçlerin giysilerine bürünmüştü. Ama Avrupa'daki yeni düşünceleri yani bireysel ve toplumsal özgürlüğü, yaşam ve toplum konusundaki bilimsel yaklaşımı pek almamıştı. Kalbi olarak feodal ve otoriter kaldı. Japonların tutkulu ve kendini feda eden yurtseverlikleri imparatora sadakatle bağlılık ile sıkı sıkıya ilintiliydi. Milliyetçilik ve kutsal imparator kültü yan yana yürüdü. Öte yandan Çin büyük makineleri ve sanayisi hemen almaya hazır değildi; ama Çinliler, daha doğrusu modern Çin, Batı düşüncesini ve bilimsel bakış açısını kolayca benimsedi. Tüm Avrupa Japonya'yı yüceltti çünkü zırhının içinde güçlüydü, Avrupalılar onu kardeş saydılar. Ama Çin zayıftı, güçlü silahlarla donatılmamıştı. Bu yüzden Avrupalılar onu aşağıladılar, düşüncelerini önemsemediler.

Japonya sadece Avrupa'nın sanayisel yöntemlerini izlemekle kalmadı, emperyalist saldırgan yöntemlerini de benimsedi. Avrupalı güçlerin sadık bir öğrencisiydi, zaman zaman onların önüne geçti. Onun esas sorunu yeni sanayileşme ile eski feodalizm arasındaki uyumsuzluktu. İkisini birlikte götürmeye çalışırken, ekonomik dengeyi kuramadı. Ağır vergilendirme halkta homurtulara yol açıyordu. İçeride sorunların önüne geçmek için eski bir yöntem başvurdu: Savaş ve yurtdışında emperyalist maceralarla dikkati dağıtmak. Yeni sanayileri zaten onu hammadde kaynakları ve pazarlar bulmak için gözlerini öteki ülkelere çevirmeye zorluyordu. Üretim artmış, nüfus hızla çoğalmıştı. Giderek daha çok hammaddeye ihtiyaç duyuluyordu. Bunları nereden bulacaktı? En yakın komşuları Çin'le Kore'ydi. Çin ticari imkânlar sunuyordu ama o da yoğun nüfuslu bir ülkeydi. Buna karşılık Çin'in kuzeydoğu eyaletlerini oluşturan Mançurya'da kalkınma ve sömürgecilik için rahat hareket imkânları mevcuttu. Bu nedenle Japonya Çin'le Kore'ye ağız sulanarak bakıyordu.

Japonya, Batılı güçlerin her türlü yola başvurarak Çin'de imtiyazlar koparıklarını hatta toprak almaya çalıştıklarını endişe ile izliyor, bundan hiç hoşlanmıyordu. Bu güçler yanı başındaki ülkeye yerleşirlerse güvenliği tehlikeye girebilir, her hâlükârda kıta topraklarındaki büyümesi engellenirdi.

Dış dünyaya açıldıktan sadece yirmi yıl sonra, Japonya Çin'e karşı saldırgan davranışlar içine girdi. Bir gemi kazasına uğrayan ardından katledilen bazı balıkçılar hakkındaki küçük tartışma Japonya'ya Çin'den tazminat isteme fırsatını verdi. Çin önce reddetti ama savaşla tehdit edilince ve aynı sırada Fransa Annam'ı işgal edince Japonya'ya boyun eğdi. 1874'deki zaferden sevince kapılan Japonya vakit geçirmeksizin yeni fetihlere gözünü dikti. Kore davetkâr gibi görünüyordu; ufak tefek nedenleri öne sürerek hır çıkaran Japonya işgal ettiği Kore'yi savaş tazminatı ödemeye ve bazı limanlarını Japon ticaretine açmaya zorladı.

Kore uzun yıllardan beri Çin'in vesayeti altında yaşıyordu. Kore Çin'in desteğini aradı ama ondan umut yoktu. Japonya'nın çok fazla nüfuz elde etmesinden çekinen Çin hükümeti, Kore'ye uzlaşma ve yanı sıra Japonya'yı dengelemek için Batılı güçlerle anlaşmalar yapma telkininde bulundu. Yani Kore 1882'de dünyanın önüne atılmıştı. Ama Japonya bununla yetinmedi. Çin'in avantajlarından yararlanarak, bir kez daha Kore sorununu öne sürdü, Çin'i ortak vesayeti kabul etmesi için zorladı; diğer bir deyişle Kore ikisinin de himayesine girdi. Bu aslında tüm ilgili taraflar açısından en tatsız durumdu. Sorunun çıkması kaçınılmazdı. Gerçekten de bela arayan Japonya 1894'de Çin'i savaşa zorladı.

1894-95 Çin-Japon Savaşı, Japonya için kolay gibi görünüyordu. Ordusu ve donanması günün koşullarına uyarlanmıştı. Hâlâ eski tarzdaki Çinliler ise etkisizdi. Japonlar genel olarak yendikleri Çin'i, bir anlaşma imzalamaya zorladılar. Kore'nin bağımsızlığı ilan edildi ama bu Japonya denetimi için bir örtüden ibaretti. Japonya'ya Port Arthur¹ ile birlikte Mançurya'daki Liaotung yarımadasını, Formosa'yı ve başka bazı adaları vermesi için Çin'e baskı yaptı.

Küçük Japonya karşısında Çin'in uğradığı ağır yenilgi dünyayı şaşırttı. Batılı ülkeler Uzakdoğu'da güçlü bir ülkenin doğuşundan hiç memnun değildi. Daha Çin-Japon Savaşı sürerken, Japonya'nın zaferi henüz kesinleşmemişken, Büyük Güçler Çin topraklarının ilhak edilmesine razı olmayacaklarını Japonya'ya bildirdiler. Bu uyarıya rağmen Japonya önemli bir limanla -Port Arthur- birlikte Liaotung yarımadasını aldılar. Ama onu elinde tutmasına izin verilmedi. Üç büyük güç -Rusya, Almanya, Fransa- vazgeçmesi için onu bunaltacak, öfkeliendirecek kadar ısrarcı oldular. Sonunda Japonya bu ısrara boyun eğmek zorunda kaldı. Üçünü karşısına alacak kadar güçlü değildi. Ama aklından çıkarmadı. Daha büyük bir çatışmaya hazırlık yaptı. Dokuz yıl sonra Rusya ile çatışacaktır.

Bu arada Japonya Çin üzerindeki zaferinden sonra Uzakdoğu'nun en güçlüsü olarak konumunu pekiştirmişti. Çin'in bütün zaafları ortaya çıkınca, Batılı güçler, ölü bir bedenin üzerine çıkar gibi çullandılar, mümkün olan en büyük parçayı koparmaya çalıştılar. Fransa, Rusya, Almanya ve İngiltere Çin kıyısındaki limanlarda imtiyazlar elde etmek için müdahale ettiler.

Ödün koparmak için en iğrenç çatışmalara girdiler. Her küçük şey, ek ayrıcalıklar ve tavizler istemek için bahane olarak kullanıldı. İki misyonerin öldürülmesi üzerine Almanya Shantung'daki Kiauchau'yu zor kullanarak ele geçirdi. Almanya'nın böyle davranması üzerine öteki güçler de ganimetten

1 Port Arthur: Dalian veya Daliën. Bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusunda, Liaoning eyaletinde bulunan liman şehiri. Doğusunda Sardeniz, batı ve güneyinde Bohai Denizi bulunur.

paylarını istediler. Rusya devre dışı bıraktığı Japonya'dan Port Arthur'u aldı. İngiltere, Rusya'nın Port Arthur'a hâkim oluşunu dengelemek üzere Wei- hei- Wei'yi aldı. Fransa Annam'da bir limanı aldı. Rusya, Kuzey Mançurya'ya demiryolu döşeme iznini de kaptı. Burası Trans-Sibirya demiryolunun uzantısı olacaktı.

Bu arsız utanmaz kargaşa olağanüstüydü. Çin donanma ya da bombalama tehditleri ile her tavizi kabule zorlanıyordu. Buna ne ad vereceğiz? Haydutluk mu? Emperyalizm budur işte. Bazen gizli çalışır. Ama 1898'in Çin'inde her şey apaçık ortadaydı. Kral çıplaktı.

JAPONYA RUSYA'YI YENİLGİYE UĞRATIYOR

29 Aralık 1932

Uzakdoğu hakkında yazmaya devam edeceğim. Aklını neden savaşlarla ve geçmişteki çatışmalarla doldurmaya çalıştığımı merak edebilirsin. İştah açıcı konular değiller, çoktan tarih oldular. Onların üzerinde durmak istemiyorum. Ancak Uzakdoğu'da bugün yaşanan pek çok şeyin kökleri o günkü sıkıntılarda yatıyor; onlar hakkında kimi bilgiler edinmek bugünkü sorunları anlamak için şart. Çin de tıpkı Hindistan gibi mevcut en büyük evrensel sorunlardan biri. Bunları yazarken bile Japonya'nın Mançurya istilasıyla ilgili anlaşmazlıklar sürüyordu.

Son mektupta, Batılı güçlerin Çin'de imtiyazlar elde etmek için 1898'de savaş gemileriyle desteklediği çatışmalardan söz etmiştim. Kilit limanları ele geçirerek, limanların çevresindeki kentlerde birçok hakkı (maden açma, demiryolu işletme vs.) güvenceye almışlardı. Ve halen de daha çok imtiyaz talep ediyorlar. Yabancı hükümetler "nüfuz sahalarından" bahsetmeye başladılar. Bu, modern emperyalist devletlerin bir ülkeyi parçalamak için kullandıkları kibar bir yol. Hâkimiyetin ve kontrol altında tutmanın çeşitli dereceleri var. İlhak etme, tabii ki, tam hâkimiyet anlamına geliyor; manda daha az hâkimiyet demek; "nüfuz sahası" ise daha da az. Ancak bütün hepsi aynı yola çıkıyor; atılan her bir adım diğerini getiriyor. Aslında, daha sonra da muhtemelen tartışma imkânı bulacağımız üzere, "ilhak", yanında milliyetçilik sorununu getiren eski, neredeyse ıskartaya çıkmış bir yöntem. Bir ülkenin ekonomisini ele geçirip geri kalan şeyler hakkında kaygılanmamak, çok daha kolay.

Çin'in parçalanması eli kulağında gibi görünüyordu; Japonya baştan ayağa paniklemişti. Çin zaferinin meyveleri Batılı güçlere gidiyordu, Japonya ise öfkeli gözlerini çaresizce Çin'in bölüşülmesine dikmişti. En önemlisi, Arthur Limanı'na hâkim olmasını engelleyen ve sonra da burayı kendi üzerine geçiren Rusya'ya kızgındı.

Çin'den imtiyaz koparma kapışmasına girmeyen, Çin'i paylaşma planlarında yer almayan bir büyük güç vardı: Amerika Birleşik Devletleri. ABD bu kapışmanın, diğerlerinden daha erdemli olduğu için üzerine atlamamış değildi. Paylaşmadan uzak durmuştu, çünkü uçsuz bucaksız topraklarında gelişmekle meşguldü. Batıya doğru, Pasifik Okyanusu'nun gelişmeye ihtiyaç duyan körpe bölgelerine yayılırlarken Amerikalılar tüm enerjilerini, olanaklarını buralara akıttılar. Aslında, çok sayıda Avrupa sermayesi de aynı nedenle Amerika'ya yatırım yapmıştı. Ancak yüzyılın sonuyla beraber Amerikalılar dış pazar arayışına başladılar. Çin'e baktılar ve Avrupalı güçlerin burayı "nüfuz sahalarına" bölme yolunda olduklarını üzülerək gördüler. Amerika, bu olayda dışarıda bırakılıyordu. Böylece Amerika, Çin'de, "açık kapı" politikası için baskı ve propaganda yapmaya başladı. Bu, Çin'de ticaret için herkese eşit olanakların sunulması anlamına geliyordu. Diğer büyük güçler de bu görüşü benimsedi.

Sürüp giden saldırganlık Çin hükümetini ürkütmüş, onları devleti yeniden örgütlemeye ve reformlara gitmeye razı etmişti. Bunu denediler, ancak ardı arkası kesilmeyen imtiyaz taleplerini karşılama konusunda pek başarılı olamadılar. İmparatoriçe Dowager Tzu Hsi birkaç yıldan beri emekliliğini yaşıyordu. Çin Halkı, onu olası kurtarıcı olarak gördü. Dönemin imparatoru bir entrikadan kuşkulananarak onu hapsedmek istediye de yaşlı hanımefendi bir misilleme yaparak onu iktidardan düşürüp hâkimiyeti kendi üstüne aldı. Tzu Hsi, radikal bir değişiklik için adım atmadıysa da, tıpkı Japonya gibi, modern bir ordu kurmaya uğraştı. Savunma için yerel milis birlikleri kurulmasını destekledi. Bu yerel milis birlikleri kendilerine "I Ho Tuan" (Adil Düzen Birlikleri) diyorlardı. Ayrıca bazen kendilerine "I Chuan" (Adil Düzenin Yumrukları) da deniyordu. Bu ikinci ad liman kasabalarındaki kimi Avrupalılara ulaştı ve onlar bu adı dillerine "Boksörler" olarak çevirdiler; bu, zarif bir ifadenin kaba çevirisiydi. "Boksörler" dış saldırılara ve Çin halkına yapılan sayısız aşağılamalara karşı yurtsever bir tepkiydi. Onları şeytanın vücut bulmuş hali olarak gören yabancıları sevmemeleri şaşırtıcı değildi. Özellikle de misyonerlerden hiç hoşlanmazlardı ve Çinli Hristiyanları vatan haini olarak görürlerdi. Kendini yeni düzenden korumaya çalışan eski Çin'i sergiliyorlardı. Bu yolda bir girişimin başarılı olması olanaklı değildi. Misyonerlik ve yabancı karşıtı, yurtsever, muhafazakâr insanlarla Batılılar arasında sürtüşme yaşanması kaçınılmazdı. Karışıklıklar meydana geldi; bir İngiliz misyoner öldürüldü, çok sayıda Avrupalı ve Hristiyan Çinli katledildi. Yabancı hükümetler yurtsever Boksör Hareketi'nin bastırılmasını talep etti. Çin hükümeti cinayetleri işleyenleri cezalandırdı, ancak kendi çocuğunu bu yolla nasıl bastırabilirdi ki? Bu sırada Boksör Hareketi çabucak yayılmış durumdaydı. Yabancı dışişleri

bakanları alarına geçerek savaş gemilerinden askerler topladılar ve bu Çinlilere bir kere daha işgalin başladığını düşündürdü. Kısa zaman sonra çatışmalar başladı. Alman elçi öldürüldü ve Pekin'de yabancı elçilikler kuşatıldı.

Çin'in büyük bölümü Boksör Hareketi'yle dayanışarak ayaklanmıştı. Ancak kimi illerin genel valileri tarafsız kalarak yabancı güçlere yardımcı oldular. İmparatoriçe Dowager kuşkusuz Boksörlere yakınlık duyuyor, ancak onlarla açık açık ilişki kuramıyordu. Yabancılar, Boksörlerin yalnızca bir grup haydut olduğunu göstermeye çalışıyorlardı. Ancak gerçek şu ki, 1900 Ayaklanması, Çin'i yabancı etkilerden kurtarmayı amaçlayan yurtsever bir çabaydı. Çin'deki bir İngiliz yüksek subayı, o sırada gümrüklerin genel müfettişliğiyle görevli Sör Robert Hart, bize yabancıların, özellikle de misyonerlerin, Çinlilerin duygularını zedelemekle suçlandığını ve ayaklanmanın "kökenlerinin yurtsever ve amaçları sorgulanamayacağı için haklı görülebilir" olduğunu söyler. Bu ani döneklik, Batılı güçleri öfkeliendirdi. Pekin'de kuşatma altındaki insanlarını korumak, kurtarmak için birliklerini acele ettirdiler. Bir Alman komutanın kumandasındaki bir uluslararası birlik, elçilikleri kurtarmak için yürüyüşe geçti. Alman Kayzeri, Çin'deki birliklerinden Hunlar gibi davranmalarını istedi. İngilizlerin Almanları Dünya Savaşı boyunca "Hunlar" olarak anmalarının muhtemel kaynağı buydu.

Kayzer'in bu tavsiyesi yalnızca kendi birliklerince değil, bütün yabancı ordularca dikkate alındı. Pekin'e yürürlerken halka öyle bir muamelede bulundular ki, çok sayıda insan onların eline düşmektense intihar etmeyi tercih etti. O yıllarda Çinli kadınlar ayaklarını küçültüyorlardı ve bu da kaçmayı zorlaştırıyordu. Birçoğu kendini öldürdü. Ordular böylece arkalarında ölümlerden, intiharlardan ve yanan köylerden bir iz bırakarak ilerlemeyi sürdürdüler. Müttefik güçlere eşlik eden bir İngiliz savaş muhabiri, şöyle diyor:

"Batı Uygarlığı'nın, bizim vahşetimizi gizleyen bir örtü olduğunu gösteren, yazamayacağım, İngiltere'de yayımlanamayacak şeyler var. Hiçbir savaş hakkında asıl gerçekler, asla yazılmadı ve bu da bir istisna olmayacak."

Pekin'e ulaşan ordular elçilikleri kurtardı. Daha sonra Pekin çuvala dolduruldu: "Pizarro'dan beri en büyük yağma yolculuğu!" yaşandı. Pekin'in sanatsal hazineleri, değerlerini bilmeyen kültürsüz ve kaba insanların ellerine düştü. Bu yağmada misyonerlerin oynadığı belirgin role, üzülererek not düşelim. İnsanlar gruplar halinde ev ev dolaşıyor, onların kendilerine ait olduğunu söylüyorlardı. Evdeki değerli eşyalar satılıyor, daha büyük bir eve taşınılıyordu.

Büyük güçlerin birbirleriyle rekabeti ve ABD hükümetinin de olaya dâhil olması Çin'i bölünmekten kurtardı; ancak Çin ardından en acı zehirleri tat-

maya zorlandı, üzerine insanlığın onursuzlukları bindirildi. Bir askeri birlik kalıcı olarak Pekin'e yerleşerek demiryollarının güvenliğini eline aldı; birçok kale yıkıldı; yabancı karşıtı oluşumların üyeleri ölümle cezalandırıldı; ticari ayrıcalıklar artırıldı, yüksek miktarda para tazminat olarak alındı. En berbatı da Çin hükümeti yurtsever Boksör Hareketi'nin liderlerinin de öldürülmesine zorlandı. Pekin Protokolü adı verilen bu anlaşma, 1901 yılında imzalandı.

Çin'de, özellikle Pekin'de, bütün bunlar olurken, Rus hükümeti Sibiry'a'dan Mançurya'ya asker göndererek kargaşaya hâkim olmada ön aldı. Çin güçsüzleşmişti; tüm yapabildikleri bunu protesto etmek oldu. Ancak diğer büyük güçler de Rusya'nın böyle geniş bir bölgeye egemen olmasından oldukça rahatsız olmuşlardı. Bu gelişmeden dolayı daha telaşlı ve endişeli olansa Japon hükümetiydi. Böylece büyük güçler Rusya'yı geri adım atmaya zorladılar, Rus hükümeti onurlu niyetlerinin kuşkuyla karşılanmasına şaşırılmış görünerek öteki güçleri Çin'in egemenlik haklarına müdahale etmeye kesinlikle niyeti olmadığına ve Mançurya'daki Rus demiryolları onarıldıktan sonra askerlerini çekeceğine ikna etti. Sonuçta herkes tatmin oldu ve büyük güçlerin her biri diğerine özverili tutumu nedeniyle iltifatlarda bulundu. Ancak yine de Rusya Mançurya'dan çekilmedi, giderek Kore'ye doğru yayıldı. Rusların Mançurya'da ve Kore'deki bu ilerlemeleri Japonya'yı oldukça kızdırmıştı. Sessiz ve derinden savaş hazırlığına giriştiler; 1895'te kendilerine karşı birleşen ve Arthur Limanı'ndan vazgeçmeye zorlayan üç büyük gücü unutmamışlardı. Bunun yeniden yaşanmasını engellemek istediler. İngiltere'de Rusya'nın ilerlemesinden korkan, bunu kontrol altına almak isteyen bir hükümet vardı. Böylece 1902'de bir İngiliz-Japon ittifakı kurulmuş oldu. Bu ittifak, her ikisi açısından da öteki güçlerin kendilerine Uzakdoğu'da baskı yapmasını engellemek amacını taşıyordu. Artık kendini daha güvende hisseden Japonya Rusya'ya karşı saldırganlığını artırdı. Rus askerlerinin Mançurya'dan çekilmesini talep etti. Akılsız Çarlık hükümeti Japonya'yı küçümsedi, savaşacağına asla inanmadı.

1904 yılının başlarında iki ülke arasında savaş başladı. Japonya bu savaşa tümüyle hazırды, hükümetlerinin güçlü propagandasıyla kızışan Japon halkının yüreği de yurtsever duygularla tutuşmuştu. Öte taraftan Rusya tamamen hazırlıksızdı; otokratik Rus hükümeti yönetimini ancak halka karşı sürekli bir baskıyla sürdürebiliyordu. Bir buçuk yıl boyunca savaş gitgide şiddetlendi; bütün Avrupa ve Amerika Japonların hem karada hem de denizde zaferine tanık oldu. Arthur Limanı, akıtılan kanların sonunda Japonya'ya geçti. Avrupa, Uzakdoğu'ya Rusya üzerinden büyük bir savaş filosu gönderdi. Bu dev filo yerkürenin bir yarısını aşp binlerce millik yolculuğun ardından Japon Denizi'ne vardı. Filo orada Kore ile Japonya arasındaki boğazlarda amiraliyle

beraber Japonlarca batırıldı. Neredeyse bütün filo bu büyük faciada denizin dibini boyladı. Rusya, Çarlık Rusya, bozgun üstüne bozgunlarla ağır yaralanmıştı. Rusya'nın çok büyük kudret birikimi vardı, 100 yıl önce Napolyon'u aşağılayan o değil miydi? Ancak tam o sırada gerçek Rusya, Rusya'nın sıradan insanları konuştu.

Mektup süresince sürekli Rusya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye, Çin'e ve diğerlerine sanki her biri yaşayan bir varlıkmiş gibi değindim. Bu benim gazetelerden ve kitaplardan edindiğim kötü bir huy. Aslında kastettiğim tabii ki o günlerin Rus hükümeti, İngiliz hükümeti falan. Bu hükümetler belki küçük bir topluluğu ya da bir sınıfı temsil edebilirler ancak halkın tamamını temsil ettiklerini söylemek doğru olmaz. İngiliz hükümetinin parlamentoya ege-men olan tuzu kuru insanları, toprak sahiplerini ve orta üst sınıfları temsil ettiği söylenebilir. Halkın büyük kısmının söz hakkı bulunmuyordu. Bugün Hindistan'da biri, Hindistan'ın bazen Milletler Birliği'ne ya da bir Yuvarlak Masa Toplantısı'na temsilci gönderdiğini duyabilir. Bu tamamen safsatadır. Bu sözde temsilciler, Hindistan halkı tarafından seçilmedikleri sürece Hindistan'ı temsil edemezler. Bu yüzden onlar yalnızca, Britanya hükümetinin bir şubesi olan Hindistan hükümetinin vekilleridir. Rus-Japon Savaşı sırasında Rusya ise bir otokrasiydi. Çar, "bütün Rusların otokrati" idi ve oldukça akılsız bir otokrattı. İşçiler ve köylüler ordu baskısıyla sindirilmişti ve orta sınıfın bile hükümette hiçbir sesi yoktu. Birçok cesur Rus delikanlısı bu tiranlığa karşı başkaldırdı ve özgürlük uğruna yaşamını feda etti. Genç kızlar da aynı yolu izlediler. Yani Japonya'yla savaşan Rusya hakkında konuşurken bütün kastettiğim Çarlık hükümeti, başka bir şey değil.

Rus-Japon Savaşı, getirdiği yıkımla beraber sıradan insanların acısına acı kattı. Fabrikalardaki işçiler hükümet üzerinde baskı oluşturabilmek için sık sık greve gitti. 22 Ocak 1905 günü, bir rahibin önderliğindeki binlerce barışçıl işçi ve köylü acılarına derman dilemek için Çar'ın Kışlık Sarayı'na doğru yürüyüşe geçti. Çar ise, onların ne söylediğini dinlemek yerine askerlerine ateş emri verdi. Berbat bir katliamdı; 200 kişi öldürüldü ve Petersburg kışını kaplayan karlar kan kırmızı oldu. Bir pazar günüydü ve o gün "Kanlı Pazar" adıyla anılmaya başladı. Rusya karışmıştı. İşçi grevleri oldu ve bunlar bir devrim girişimine öncülük ettiler. Bu 1905 Devrimi, Çarlık hükümeti tarafından büyük bir acımasızlıkla bastırıldı. Bu, çeşitli nedenlerle bizim için ilgi çekici. Bu girişim, 12 yıl sonraki büyük devrime, 1917 Devrimi'ne bir çeşit hazırlıktı. Ve devrimci işçilerin daha sonra çok ünlü olacak bir örgütü (Sovyetleri) kurmaları da bu başarısız devrim girişimi sırasında olmuştu.

Sana Rus-Japon Savaşı sırasındaki Çin ve Rusya'dan bahsedeyim derken kendi yolumdan, 1905 Devrimi konusundan saptım. Ancak sana Mançurya

Savaşı esnasında Rusya'nın arka planında olup bitenleri açıklayabilmek için bunlardan bahsetmem şarttı. Çar'ı Japonlarla uzlaşmaya iten büyük ölçüde bu devrim girişimi ve halkın öfkesiydi.

Rus-Japon Savaşı, Eylül 1905'te imzalanan Portsmouth Antlaşması'yla sona erdi. Portsmouth, Birleşik Devletler'dedir. Amerikan Başkanı iki tarafı da buraya davet etmişti ve antlaşma burada imzalanmıştı. Bu antlaşmayla Japonya hatırlayacağın üzere Çin Savaşı'ndan sonra vazgeçmek zorunda kaldığı Arthur Limanı'nı ve Liaotung Yarımadası'nı nihayet aldı. Japonlar ayrıca Rusların Mançurya'da ve Kuzey Japonya'da bulunan Sakhalien Adası'nın yarısında inşa ettikleri demiryolunun büyük kısmını da ele geçirdiler. Daha da önemlisi, Rusya, Kore'deki bütün haklarından vazgeçti.

Böylece Japonlar kazanmıştı ve Japonya Büyük Güçlerin çekim alanına dâhil oldu. Asyalı Japonya'nın, zaferinin tüm bütün Asya ülkeleri üzerinde geniş etkileri oldu. Küçük bir çocukken bu zaferden nasıl heyecanlandığımı daha önce anlatmıştım. Bu heyecan daha birçok Asyalı erkek ve kız çocuk, yetişkinler tarafından paylaşıldı. Avrupalı büyük bir güç yenilmişti; demek Asya hâlâ geçmişte sık sık yaptığı gibi Avrupa'yı yenebilirdi. Milliyetçilik doğu ülkelerinde daha da hızla yayıldı, "Asya Asyalılarındır" çığlığı duyulmaya başladı. Ancak bu milliyetçilik sadece geçmişe dönüş, eski geleneklere ve inançlara saplanma değildi. Japonya'nın zaferi, Japonya'nın Batı'nın yeni endüstriyel yöntemlerine uyum sağlaması ve bu fikirlerin, yöntemlerin bütün Doğu'da yaygınlık kazanmasıyla sonuçlandı.

ÇİN'DE CUMHURİYET KURULUYOR

30 Aralık 1932

Japonya'nın Rusya karşısında elde ettiği zaferin Asyalı ulusları nasıl etkilediğini gördük. Bunun acil sonucu, emperyalist saldırgan güçlere bir yenisinin eklenmesi oldu. Bunu ilk hisseden Kore oldu. Japonya'nın yükselişi Kore'nin düşüşü anlamına geldi.

Japonya, dünyaya yeniden açılışından beri Kore'yi ve kısmen de Mançurya'yı gözüne kestirmişti. Tabii, Çin'in toprak bütünlüğüne ve Kore'nin bağımsızlığına saygı duyduğunu defalarca ilan etmişti. Büyük güçlerin, endselenen tarafa, bir yandan onları soyarken öte yandan iyi niyetleri hakkında bıkırtıcı güvenceler vermek gibi bir yöntemleri vardır, tıpkı öldürürken yaşamın kutsallığından bahsetmeleri gibi. Japonya Kore'ye müdahale etmeyeceğine dair ciddiyetle güvence verirken, öte yandan Kore'nin üzerinde hâkimiyet kurmaya dayanan eski politikasını sürdürdü. Çin'le de Rusya'yla da giriştiği savaşların merkezinde Kore ve Mançurya yer alıyordu. Adım adım ilerlemişti, Çin ve Rusya'nın yaşadığı hezimetlerin ardından artık önü açıktı.

Emperyal politikaların peşindeki Japonya'yı hiçbir vicdan durduramadı. Açık açık gasp yaptı ve tasarılarını bir peçeyle örtüp gizlemeyi bile umursamadı. 1894 gibi eski bir tarihte, yani Çin Savaşı'ndan hemen önce, Japonlar Kore'nin başkenti Seul'daki kraliyet sarayına zorla girerek, isteklerini yapmayan kraliçeyi tahtan indirip hapsetmişlerdi. 1905 yılında, Rus Savaşı'nın sonrasında, Japon hükümeti Kore Kralı'nı kendi ülkesinin bağımsızlığını teslim eden belgeye imza atmaya, Japon egemenliğini kabul etmeye zorladı. Ancak bu da sorunu yeterince çözmedi. Beş yıldan kısa bir süre içinde mutsuz kral tahttan tamamen indirildi, Kore, Japonya tarafından ilhak edildi. Kore, 3000 yılı aşkın uzun bir tarihin ardından ayrı bir devlet olarak yok oldu. Tahtını yitiren kral, 500 yıl önce Moğolları defeden bir hanedana mensuptu. Ne var ki Kore de tıpkı büyük kardeşi Çin gibi fosilleşmiş, tembelleşmişti, cezasını çekmesi gerekiyordu.

Kore yeniden eski adını aldı: Sabah Sakinliği Ülkesi. Japonlar beraberlerinde bazı modern reformlar getirdiler, ancak Kore halkının ruhunu da acımasızca parçaladılar. Bağımsızlık mücadelesi yıllarca devam etti ve birçok isyan çıktı. Bunlardan en önemlisi 1919 yılındaydı. Kore halkı, özellikle de genç erkekler ve kadınlar, çok büyük olanaklara karşı yiğitçe savaştılar. Bir olayda, özgürlük için savaşan Koreli bir örgüt resmen bağımsızlık ilan ederek Japonlara meydan okudu; öykü, hemen polise telefon açıp yaptıklarını itiraf etmeleriyle devam eder. Böylece idealleri uğruna bilerek kendilerini feda ettiler. Korelilerin Japonlar tarafından ezildiği bu dönem tarihin üzücü, karanlık bir sayfasıdır. Çoğu üniversiteli birçok Koreli genç kızın, mücadelede önemli rol oynadığını öğrenmek ilginç çekebilir.

Hadi biraz Çin'e dönelim. Boksör Hareketi ve Pekin Protokolü'nden sonra onu aniden terk ettik. İyice aşağılanan Çin'e yeniden bir reform girişiminde bulunmuştu. Yaşlı İmparatoriçe Dowager Tzu Hsi bile bir şeyler yapmak gerektiğini düşünüyor gibiydi. Rus-Japon Savaşı boyunca Çin, savaşın kendi toprakları olan Mançurya'ya sıçramasına karşın edilgen bir izleyici olarak kalmıştı. Japonya'nın zaferi Çin'deki reformcuların elini güçlendirdi. Eğitim modernize edildi, birçok öğrenci Avrupa'ya, Amerika'ya ve Japonya'ya modern bilimler üzerine çalışmaları için gönderildi. Memurların atandığı eski yazılı sınav sistemi kaldırıldı.

Çin'e özgü bu muhteşem sistem, 2000 yıl sürmüştü; Han Hanedanı zamanından beri vardı. Bu sistem bir süre sonra yarar sağlamamaya başlamıştı; Çin'i geri götürüyordu; kaldırılması iyi oldu. Yine de, kendi yolunda, uzun çağlar boyunca harika bir şeydi. Çinlilerin, hayata ne feodal ne de dinsel olan ama akla dayanan bakışını gösteriyordu. Çinliler daima en az dindar halk oldular, hâlâ kendi etik sistemlerini ve diğer birçok dindar halktan daha sıkı düzenlenmiş yaşam tarzlarını takip ediyorlar. Hep akılcı bir toplum geliştirmeye çalıştılar; ancak bunun antik klasiklerin dört köşesiyle sınırlanması ilerlemeyi ve gerekli değişikliklerin yapılmasını engelleyince durgunluk ve fosilleşme yaşandı. Biz Hindistan'da halen kast sisteminin, feodal fikirlerin ve dogmatik inançların etkisinde olduğumuz için bu Çin akılcılığından daha çok şey öğrenmeliyiz. Büyük Çin bilgisi Konfüçyüs, halkına hatırlanmaya değer bir öğüt vermişti: "Doğüstü şeylerle ilişkiymiş gibi davranan kimseyle asla hiçbir şey yapmamalı. Eğer doğüstüçülüğün ülkenize ayak basmasına izin vererseniz, sonuç korkunç bir felaket olur." Bizim ülkemizde ne yazık ki, doğüstü inançların etkisiyle kafasında bir tutam saç taşıyan, ya da örülmüş veya uzun sakalları olan, ya da alnına karmaşık işaretler bulunan, ya da safran pelerinlerle dolaşan ve toplumu kaplayan çok sayıda adam görebilirsin.

Ancak bütün eski zaman akılcılığı ve kültürüyle Çin, bugünü kavrayamamış, eski kurumları ona bu zor saatlerinde çok az yardımcı olmuşlardı. Olayların ilerleyişi Çin'in birçok çocuğunu canlandırmış ve ışığı başka yerde özenle aramalarını sağlamıştı. Sonunda bir anayasayı ve özyönetimi onaylayacağını söyleyen ve yabancı ülkelere o ülkelerin anayasalarını incelemesi için bir komisyon gönderen Yaşlı İmparatoriçe'yi bile sarsmışlardı.

Yaşlı İmparatoriçe'nin yönetimindeki Çin hükümeti nihayet kıpırdanıyordu. Ancak halk çok daha hızlı hareket ediyordu. 1894'te Dr. Sun Yat-sen, birçok kişinin yabancı güçlerin dayattığı tek taraflı, adaletsiz antlaşmalara (Çinliler "eşitsiz antlaşmalar" diyordu) tepki olarak "Çin Uyanış Topluluğu"nu kurmuştu. Büyüyen topluluk Çin gençliğini cezpt etti. 1911 yılında ismini Kuo-Min-Tang -Milliyetçi Halk Partisi- olarak değiştirdi, Çin Devrimi'nin merkezi oldu. Hareketin ilham kaynağı olan Dr. Sun, model olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni aldı. İngiltere'deki gibi bir anayasal monarşi değil, cumhuriyet kurmak istiyordu. Japonya'daki gibi bir ilahi imparatora ise kesinlikle karşıydı. Çinliler hiçbir zaman imparatorlarını putlaştırmamışlardı; ayrıca hüküm süren hanedan nerdeyse hiç Çinli değildi, Mançu'ydu. Çin'de ciddi bir Mançu karşıtı duygu oluşmuştu. İmparatoriçeyi harekete geçiren halkın içindeki bu heyecan olmuştu. Ancak yaşlı hanımefendi, anayasanın getirileceğine dair beyanlarından kısa süre sonra öldü. Oldukça tuhaf olan şu ki, hem İmparatoriçe Dowager Tzu Hsi hem de tahtan indirdiği yeğeni 1908 Kasım'ında yalnızca 24 saat arayla öldüler. Artık, bir bebek, göstermelik olarak tahtın sahibiydi.

Parlamentonun toplanması için yeniden yüksek sesli talepler dillendirildi, Mançu ve monarşi karşıtı tutum daha da yükseldi. Bir araya gelen devrimciler güçlendi. Onlarla yüz yüze gelebilen bir tek güçlü adam vardı, o da bir genel vali, Yuan Shih-Kai'ydi. Bu ihtiyar kurnaz tilki, Çin'in "model ordu" olarak adlandırılan tek modern ve etkili ordusunu kontrol ediyordu. Ancak Mançu hükümdarları çok aptalca bir şekilde onu rahatsız edip görevinden alarak, kendilerini daha bir süre kurtarabilecek tek kişiyi kaybettiler. Devrim, Ekim 1911'de Yangtze Vadisi'nde patlak verdi ve ayaklanmalar kısa sürede Orta ve Güney Çin'in büyük kısmında baş gösterdi. 1912'nin yılbaşı günü, ayaklanan kentler başkenti Nanking olan bir cumhuriyet ilan ettiler. Dr. Sun Yat-sen ise cumhurbaşkanı olarak seçildi.

Bu arada Yuan Shih-Kai olayları, kendi yararına döneceği zaman araya girmeye hazır şekilde, izlemekteydi. Yuan'ın, bebek imparatorun vekili tarafından görevden alınmasının öyküsü ve sonra geri çağrılışı ilginçtir. Eski Çin'de incelik, terbiye namına her şey kusursuzdu. Yuan görevden alındığında, kötü durumdaki bacağından dolayı acı çektiği duyurulmuştu. Bacağının iyi durumda olduğunu herkes biliyordu. Bu sadece onu görevden uzaklaştırmanın

kitabına uygun yoluydu. Ancak Yuan, intikamını aldı. İki yıl sonra 1911'de hükümete karşı isyan başladığında, imparator vekili Yuan'ı acilen toplantıya çağırdı. Yuan'ın ise şartları karşılanmadığı sürece gitmeye niyeti yoktu. İmparator vekiline üzüntülerini bildirdi, evini terk etmesinin, bacağı henüz yolculuk için yeterince iyileşmediğinden mümkün olmadığını söyledi! Bir ay sonra şartları karşılandığında ise bacağı olağanüstü bir hızla iyileşti.

Ancak artık devrimi durdurmak için çok geçti. Fakat Yuan her iki tarafla da geçinerek kendini tehlikeye atmayacak kadar kurnaz biriydi. Sonunda, Mançuların tarafından çekildiğini duyurdu. Bir cumhuriyetle karşı karşıya kalmaları ve kendi generalleri tarafından yüzüstü bırakılmalarıyla beraber Mançu yöneticilerin pek seçeneği kalmamıştı. 12 Şubat 1912'de bir Tahttan Çekilme Fermanı yayımlandı ve böylece Mançu Hanedanı iki buçuk asırlık bir hükümlarlığın ardından Çin sahnesinden çekildi. Bir Çin deyişine göre "bir kaplan kükremesiyle geldiler, bir yılanın kuyruğu gibi kayboldular".

Aynı gün, yani 12 Şubat'ta, yeni cumhuriyetin başkenti, ayrıca ilk Ming hükümdarının mozolesinin bulunduğu Nanking'de, eski ile yeniyi yalın bir zıtlıkla bir araya getiren tuhaf bir seremoni gerçekleşti. Dr. Sun Yat-sen, bütün kabinesini yanına alıp mozoleye giderek isteklerini eski usulle dillendirdi. Bu vesileyle yaptığı konuşmada şöyle söyledi: "Doğu Asya'ya bir cumhuriyet hükümeti örneği gösteriyoruz; mücadele eden için başarı er ya da geç gelir, iyiler en sonunda kesin olarak ödüllendirilir. Öyleyse bugün neden zaferin geciktiğinden yakınıyoruz ki?"

Dr. Sun, uzun yıllar boyunca sürgünde ve evinde Çin'in özgürlüğü için emek harcamıştı ve görünen o ki başarı en sonunda gelmişti. Ancak özgürlük güvenilmez bir arkadaştır, başarı, gelmeden önce ona her şeyimizi vermemizi ister, kimi zaman boş umutlarla bizi oyalar ve ulaşılır olmadan önce birçok zorlukla test eder. Birkaç yıl boyunca yeni cumhuriyet, yaşamı için savaşmak zorunda kaldı ve bugün bile, 21 yıl sonra hâlâ Çin'in geleceği diken üstünde.

Mançular tahttan çekilmişti, ancak Yuan hâlâ Cumhuriyet'in yolunun üstünde duruyor, kimse ne yapacağını kestiremiyordu. Kuzeyin kontrolü ondaydı, Güneyin kontrolü ise Cumhuriyet'teydi. Barışı sağlamak ve bir içsavaştan kurtulmak için Dr. Sun kendini geri çekti, cumhurbaşkanlığını bırakıp yerine Yuan Shih-Kai'nin seçilmesini sağladı. Ancak Yuan cumhuriyetçi değildi. Aşırı güç kazanıp kendini yüceltti. Yabancı güçlerden aldığı borç paralarla, kendisini cumhurbaşkanı seçilmesini sağlayarak onurlandıran cumhuriyetçileri ezmeye çalıştı. Parlamentoyu azletti, Kuo-Min-Tang'ı dağıttı. Bu bir bölünmeye yol açınca Dr. Sun önderliğinde Güney'de ayrı bir hükümet kuruldu. Dr. Sun'un kaçınmaya çalıştığı bölünme tam anlamıyla gerçekleşmişti. Dünya Savaşı patladığında Çin'de iki ayrı hükümet vardı. Yuan, imparator olmayı denedi ancak başaramadı, kısa süre sonra da öldü.

UZAKTAKİ HİNT DÜNYASI VE DOĞU HİNT ADALARI

31 Aralık 1932

Bir süredir Uzakdoğu'dan söz ediyorduk. Şimdi seni Asya'nın güneydoğu köşesine bir göz atmaya yönelteyim. Malezya, Endonezya ve Uzak ve Doğu Hindistan'dan oluşan bu ülkelere önceki bazı mektuplarımda değinmiştim.

Asya'nın güneydoğusuna doğru Burma ve Siyam'ın bulunduğu, bugün Fransız Çinhindi dediğimiz yarımadayı göreceksin. Ve Burma ile Siyam arasında bir toprak parçası -Malay Yardımadası- ucunda Singapur öne çıkıverir. Malay'dan Avustralya'ya doğru irili ufaklı, tuhaf görünümlü Asya ve Avustralya'yı birbirine bağlayan dev bir köprünün kalıntılarını andıran büyük küçük birçok ada var. Bu adalar, Doğu Hint Adaları'dır, bunların kuzeyinde Filipinler bulunur. Modern bir harita sana Malay ile Burma'nın Britanya, Hindicini'nin Fransa egemenliğinde olduğunu, aralarında bağımsız bir ülke olarak Siyam'ın bulunduğunu gösterecektir. Doğu Hint Adaları (Sumatra, Cava ve Borneo, Celebes ve Moluccalar'ın büyük kısmından oluşan ünlü baharat adaları) ise Hollanda egemenliğinde, Filipinler ise Amerikalıların hâkimiyetindedir.

Sana, Hindistan'ın yaklaşık 2000 yıl önce bu ülkelere gidip onları kolonileştiren çocuklarından; uzun yıllar o topraklarda kök salan büyük imparatorluklardan; görkemli kentlerden, göz alıcı yapılardan; iç ve dış ticaretten, Çin ile Hint kültür ve uygarlıklarının nasıl birbirine karıştığından bahsetmiştim. Bunlarla ilgili son mektubumda (79. mektup) doğuda Portekiz İmparatorluğu'nun çöküşünü, Britanya ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketleri'nin yükselişini anlatmıştım. Filipinlerde İspanyollar egemendi. Hollanda ve Britanya, Portekiz'i yenmek, oradan kovmak için birleşmişlerdi. Başarılı da oldular, ancak bu iki galip arasında husumet vardı, sık sık birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Bir keresinde, 1623 yılında, Moluccalar'daki Amboyna'nın Hollandalı valisi Doğu Hindistan Şirketi'nin bütün İngiliz çalışanlarını tutuklamış, Hollanda hükümetine karşı bir komplo suçlamasıyla idam etmişti. Bu toplu infaz Amboyna Katliamı olarak bilinir.

Bu dönemde (yani 17. yüzyıl sırasında ve sonrasında) Avrupa henüz sanayileşmemişti. İhraç için büyük ölçekli mal üretimi yapmıyordu. Büyük makineler ve Sanayi Devrimi hâlâ çok uzaktı. Asya daha çok üretiyor, ihraç ediyordu. Asya, yolladığı mallar karşılında Avrupa'dan biraz Avrupa malı, biraz da İspanyol Amerikası'ndan gelen hazineleri alıyordu. Asya ve Avrupa arasındaki bu ticaret, kârlı bir alışverişti. Uzun yıllar Portekizlilerin kontrolüne geçen bu ticaret Portekiz'i zenginleştirdi; Britanya ve Hollanda Doğu Şirketleri bu kârı paylaşmak için kuruldu; ancak Portekizliler bu ticareti kendi özel alanı olarak gördüler, kimseyle paylaşmak istemediler. İspanyollar işin ticaret yönünden çok dinsel yönüyle ilgilidiler. Buna karşılık iki yeni ticaret şirketi adına gelen İngilizler ve Hollandalı serüvenciler, din yayma ile ilgilenmiyorlardı. Kısa sürede anlaşmazlıklar doğdu.

Portekizliler Doğu'da neredeyse 125 yıldır hükmediyorlardı; ancak hükmettikleri halk arasında sevilmiyorlardı, ciddi bir hoşnutsuzluk vardı. İngiltere ve Hollanda'nın iki ticaret şirketi bu durumundan yararlandılar, hoşnutsuz halka Portekizlilerden kurtulma konusunda yardım ettiler; ancak ardından kendileri Portekizlilerden boşalan yere kondular. Hindistan'ın ve Doğu Hint Adaları'nın hükümdarları gibi onlar da halktan yüksek vergiler topladılar, başka şekillerde haraç aldılar. Bu, onların Avrupa kıtasına hiç yük bindirmeden dış ticaret yapabilmelerine yardım etti. Avrupa'nın daha önceden deneyimlediği bir zorluk, yani doğu ülkelerinden gelen mallara yaptığı yüksek ödemeler böylece azalmış oluyordu. Buna rağmen İngiltere, Hint mallarının girişini yasaklarla, ağır vergilerle durdurmaya çalıştı. Durum, Sanayi Devrimi'ne dek böyle devam etti.

Hollanda ve Britanya arasındaki Doğu Hint Adaları anlaşmazlığı çok uzun sürmedi, çünkü Britanyalılar geri çekildiler. Hindistan'a yoğunlaştılar. Böylece, Doğu Hint Adaları, İspanyol egemenliğindeki Filipinler hariç tümüyle Hollanda Doğu Şirketi'nin eline geçti. İspanyollar ticareti önemsemediğinden, esas olarak fetihle uğraştığından Hollanda rakipsiz kaldı.

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, 150 yıl boyunca Doğu Hint Adaları'nı yönetti. Bu şirket, halkın refahına hiç ilgi göstermedi. Halka baskı yaptı, zorla haraç topladı. Haraç kolaylığı görülünce, arka plana atılan ticaret durgunlaştı. Şirkete hizmet etmek için giden Hollandalılar da Hindistan'daki Britanya Şirketi adına çalışan vicdansız serüvencilere benzediler. Para kazanmak Hollandalıların öncelikli dertleri oldu. Hindistan'ın kaynakları çok daha büyüktü, çok kötü yönetilse bile, kötü yönetim örtbas edilebiliyordu. Ayrıca Hindistan'daki bazı İngiliz valiler, alttaki halkı ezmelerine karşın yönetimi tepede verimli hale getirdiler.

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi daha da kötüye gidince, 1798'de Hollanda hükümeti Doğu Hint Adaları'nın yönetimini doğrudan üstlendi. Kısa süre sonra, Avrupa'daki Napolyon Savaşları ve Hollanda'nın Napolyon'un imparatorluğuna dâhil olması sayesinde İngiliz Hükümeti adaların egemenliğini ele geçirdi. Beş yıl boyunca bu adalar Britanya Hindistan'ının bir vilâyeti olarak işlem gördüler; bu süreçte dikkate değer reformlar yapıldı. Napolyon'un düşüşüyle beraber Doğu Hint Adaları da Hollanda'ya geri döndü. Cava'nın İngiliz Hindistan Hükümeti'ne bağlı kaldığı beş yıl boyunca, yetenekli bir İngiliz olan Thomas Stamford Raffles Cava'nın Vali Yardımcısı olarak hareket etti. Raffles, Hollanda sömürge yönetiminin tarihini "en sıra dışı ihanet, rüşvet, katliam ve alçaklık ilişkilerinden biri" olarak rapor etti. Hollandalı yöneticiler öteki uygulamaların yanı sıra Cava'da çalıştırmak üzere köle toplamak amacıyla Celebes'te bir insan kaçırma sistemi geliştirdiler. Kaçırmalara, yakıp yakma ve cinayetler eşlik ediyordu.

Hollanda hükümetinin doğrudan yönetimi, Şirket'inkinden daha iyi değildi. Bazı açılardan halk üzerinde çok daha büyük baskı kurmuştu. Sana, Bengal'de çiftçileri sefaletle sürükleyen Çivitotu Ekim Sistemi'ni anlattığımı hatırlayacaksın. Bu sisteme oldukça benzeyen, yalnızca daha kötüsü olan bir sistem Cava'da ve diğer yerlerde uygulanmaya başlamıştı. Halk "ekim sistemi" adı altında, her yıl ekim dikim zamanının üçte birini ya da dörtte birini alacak şekilde çalışmaya zorlanıyorlardı. Uygulamada bu, genelde ekim dikim zamanının neredeyse tümünü alıyordu. Hollanda hükümeti, maddi destek verdiği, vergiden muaf tuttuğu, isteklerini bedelsiz karşıladığı üstlenicilerle çalışıyordu. Bu üstleniciler zorla çalıştırılan işçiler sayesinde toprakları sömürüyordu. Tarlalarda üretilenlerin hükümet, yüklenici ve çiftçiler arasında belli oranlarda paylaşılması gerekiyordu. Kesin olarak ne kadar olduğunu bilmesem de, yoksul çiftçilerin payı hepsinden azdı. Hükümet ayrıca tarlaların kalan kısımlarında Avrupa'da talep alan ürünlerin ekilip dikilmesini şart koşmuştu. Bunlar arasında çay, kahve, şeker, çivitotu vs. bulunuyordu. Tıpkı Bengal'deki çivitotu fidanlıkları konusunda olduğu gibi, bu ürünlerin üretimi, çiftçilere getirdikleri kâr daha az bile olsa zorlanıyordu. Hollanda hükümeti muazzam kârlar elde etti; yükleniciler gelişti, açlığa sürüklenen çiftçiler sefalet içinde yaşadılar. 19. yüzyılın ortalarında yaşanan kıtlıkta birçok insan hayatını kaybetti. İşte o zaman bahtsız çiftçiler için bir şeyler yapma gereği akıl edildi. Çalışma koşulları yavaş yavaş düzeltilti. Ne var ki zorunlu çalışma 1916'da bile sürüyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında eğitim alanında ve diğer alanlarda Hollandalılar tarafından çeşitli reformlar yapıldı. Yeni bir orta sınıf gelişti ve bir milliyetçi hareket özgürlük talep etmeye başladı. Hindistan'da olduğu gibi,

kimi tereddütlü ilerlemeler kaydedildi ve cılız bir güce sahip de olsa meclisler kuruldu. Yaklaşık beş yıl önce Hollanda Doğu Hint Adaları'nda bir devrim gerçekleşmişti; bu devrim gaddarca ezildi; ancak hiçbir baskı ya da vahşet, Cava'da ve diğer adalarda da yükselen özgürlük ruhunu yok edemedi.

Hollanda Doğu Hint Adaları, şimdilerde Hollanda Hindistan'ı olarak biliniyor. Hollanda'dan kalkıp Avrupa'yı ve Asya'yı geçerek Cava'daki Batavia kentine ulaşan bir havayolu hizmeti her iki haftada bir Hollanda'yı bu adalara bağlıyor.

Şimdi Asya'nın anakarasına geçmek istiyorum. Burma hakkında söylenecek biraz daha şey var. Burma, sık sık Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye bölünüyor, iki taraf da birbirine karşı mücadele ediyordu. Bazen güçlü bir kral iki tarafı birleştiriyor, dahası komşu Siyam'ı işgale teşebbüs ediyordu. Sonra, 19. yüzyıla gelindiğinde İngiltere ile çatışmalar başladı. Burma Kralı, aşırı bir özgüvenle Assam'ı işgal ve ilhak etti. Bunu Hindistan'daki İngiliz güçleriyle yaşanan Birinci Burma Savaşı takip etti, Assam İngilizlerin eline geçti. İngiltere Burma hükümetinin ve ordusunun zayıflığını keşfetmişti, ülkeyi tümüyle ilhak etmeye karar verdi. Sudan bahanelerle ikinci, üçüncü savaşlar çıkartıldı, 1885'de tüm krallık ilhak edilip Britanya Hint İmparatorluğu'nun parçası yapıldı. Böylece, Burma'nın kaderi Hindistan'ın kaderine bağlandı.

İngilizler ayrıca Burma'nın güneyine, Malay Yarımadası'nda da yayılmışlardı. 19. yüzyılın ilk yıllarında Singapur Adası'nı da kontrol altına aldılar; bu ada coğrafi bakımdan iyi konumu sayesinde kısa sürede gelişen bir ticaret kentine dönüştü, Uzak Asya'ya giden bütün gemilerin uğradığı bir liman oldu. Malacca yarımadasının öte yakasındaki eski limanı işlevini yitirdi. İngilizler Singapur'dan kuzeye doğru yayılmaya başladı. Malay Yarımadası'nda o sırada Siyam'a tabi olan birçok küçük devlet bulunuyordu. Yüzyılın sonunda tüm bu devletçikler İngiltere mandasına girdi ve "Federatif Malay Devletleri" adında bir federasyona dâhil oldular. Siyam, bu devletler üzerindeki kimi haklarından İngiltere lehine vazgeçmek zorunda kaldı.

Siyam böylece Avrupalı güçler tarafından kuşatılmaya başlandı. Batıdan güneye, Burma'da ve Malay'da, İngiltere üstündü; doğuda ise, saldırganlaşan Fransa, Annam'ı yutuyordu. Annam, Çin'in egemenliğini tanıyordu ancak Çin, kendi sorunları nedeniyle Annam'a çok az yardım edebiliyordu. Hatırlarsın, sana Fransa ile Çin'in Annam üzerindeki egemenlik mücadelesinden bahsetmiştim. Fransa kısmen durdurulabilmişti, ancak bu çok kısa sürmüştü. 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa, Fransa Çin Hindi adıyla anılan, Annam ve Kamboçya'yı da içine alan ihtişamlı bir sömürge -Fransız Hindini adında- inşa etti. Eskiden Harika Angkor İmparatorluğu'nun filizlendiği Kamboçya, Siyam'a tabi olan bir devlettir. Fransa, Siyam'ın bu etkisini, savaşla tehdit

ederek kırdı. Fransızların bu ülkelerde çevirdikleri dolapların, Fransız misyonerlerce gerçekleştirildiğini de belirteyim. Misyonerlerden birinin bir nedenle ölüm cezasına çarptırılması, 1857 yılında ilk Fransız birliklerinin yollanmasının gerekçesini yarattı. Bu birlikler güneydeki Saygon Limanı'na kadar ulaşırlar, Fransız kontrolü buradan kuzeye yayıldı. Bu sefil emperyalist öykülerin Asya topraklarında tekrarlamasından korkuyorum. Yöntemleri her yerde aşağı yukarı aynı ve neredeyse her yerde başarılı oldular. Yalnızca Güneydoğu Asya'daki bir ülke, Siyam, bu kaderden kurtulabildi.

Siyam şanslıydı, Burma'daki İngilizlerle Çin Hindi'ndeki Fransızlar arasında sıkışmıştı. Sağında ve solunda bulunan Avrupalı iki devletin rekabeti sayesinde kurtulmuştu. Şanslı kaderini borçlu olduğu bir başka olguysa, iyi bir hükümete sahip olması ve diğer ülkelerin aksine iç karışıklıklarla uğraşmamasıydı. Ancak tabii ki iyi bir hükümet, yabancı güçlerin işgaline karşı bir garanti değildir. İngilizler Hindistan ve Burma'da, Fransızlar da Çin Hindi'nde Siyam sınırlarına dayandıklarında, yani 19. yüzyıl sonlarında, Siyam'ın istila günleri geride kalmıştı. Doğu'da bir direniş ruhu yükseliyor, sömürgelerde milliyetçi hareketler başlıyordu. Siyam ve Fransa arasında Kamboçya için bir savaş çıkma tehlikesi de vardı, ancak Siyam Fransızlarla sürtüşmek istemedi ve bu durumdan kaçındı. Batı'da ise Siyam'ı Burma'daki Britanyalılarla kapışmaktan kurtaran aşılmaz dağlar uzanıyordu.

Burma krallarının geçmişte en az iki kez Siyam'ı işgal hatta ilhak ettiklerini söylemiştim. Son işgal 1767'de olmuş, Siyam'ın Ayudhia adlı başkenti yıkılmıştı; ancak kısa süre içinde Siyam'dan kovulmuşlardı ve 1782'de Kral 1. Rama ile yeni bir hanedanlık Siyam'da hüküm sürmeye başladı. Bugün bile, 150 yıl sonra, bu hanedan Siyam'a hükmetmekte, kralları "Rama" adıyla anılmaktadır. Bu yeni hanedan Siyam'da, iyi ancak kısmen ataerkil bir yönetim kurdu, son derece akılcıca davranarak yabancı güçlerle iyi geçinmeye çabaladı. Liman yabancılar için ticarete açıldı, belirli yabancı güçlerle ticari antlaşmalar yapıldı. Kimi yönetsel reformlar da gerçekleştirildi. Yeni başkent Bangkok oldu. Ne var ki bunlar emperyalist kurtları uzak tutmaya yetmedi. İngiltere Malay'da yayıldı, buradaki Siyam topraklarını aldı; Fransa ise Kamboçya'yı ve doğudaki diğer Siyam topraklarını ele geçirdi. Fransa ve İngiltere 1896'da Siyam'da neredeyse cephe cepheye geldiler. Ama daha sonra bilinen emperyalist yöntemlerle Siyam topraklarının geriye kalan bölgelerini üç ayrı nüfuz alanına ayırdılar. Doğu tarafı Fransızların etki alanıydı, batısı ise Britanyalıların ve ikisi arasında tarafsız bir alan vardı. Siyam'ın bütünlüğü böylece garanti altına alınırken, birkaç yıl sonra Fransa doğuya doğru biraz daha genişledi, tabii İngiltere de bunun karşılığını güneyde aldı. Bütün bunlara karşın Siyam'ın bir parçası Avrupa egemenliğinden kaçabildi, Asya'nın o

tarafında bunu başarabilen tek ülke oldu. Avrupa saldırganlığının gelgitleri artık kontrol altında ve Avrupa için Asya'da daha fazla toprak edinme şansı oldukça azaldı. Yakında evlerine dönüş günleri gelip çatacak.

Siyam kısa süre öncesine dek hâlâ otokratik bir monarşiydi, çeşitli reformlara karşın feodal unsurlar güçlüydü. Birkaç ay önce barışçıl bir devrim gerçekleşti; orta, üst sınıf öne çıktı. Bir çeşit parlamento kuruldu. 1. Rama'nın hanedanına mensup kral, akıllıca davranarak değişimi kabul edince hanedan varlığını korudu. Siyam artık bir anayasal monarşiyle yönetiliyor.

Güneydoğu Asya'da, üzerinde durmamız gereken bir ülke daha kaldı: Filipinler. Bu, sana bu yıl yazacağım son mektup çünkü 1932 yılı süresini doldurdu.

120.

BİR BAŞKA YENİ YIL GÜNÜ

1 Ocak 1933

Bugün, yeni yılın ilk günü. Yerküre güneşin çevresindeki bir başka turunu daha tamamladı. O, özel bir gün ya da bayram ayırımı yapmadan, uzayda bitip tükenmek bilmez yolculuğunu sürdürüyor. Yerküre çocuklarını tanımıyor ama biz kendimizi tanımazdan gelemeyiz. Yeni yılı ilk gününde çoğumuz biraz dinlenmeye, geriye bakıp bazı şeyleri anımsamaya ardından da ileriye bakıp umut tazelemeye çalışırız. Ben de anılarımı gözümün önünden geçiriyorum.

Bu benim hapiste peş peşe geçirdiğim üçüncü yeni yıl günüm ama arada aylarca dışarıda kalıp dış dünyanın havasını soluduğum oldu. Geriye dönüp baktığımda son on bir yıl içinde beş kez yeni yılı hapiste geçirdiğimi hatırlıyorum. Daha ne kadar hapiste kalacağımı da bilemiyorum.

Ama buraya alıştım, hapis hayatına alıştım. Çalışmalarla, etkinliklerle, büyük toplantılarla, kamu önünde yapılan konuşmalarla, bir yerden bir başka yere koşuşturmakla geçen dışarıdaki hayatımla tam bir tezat teşkil ediyor hapis hayatı. Burada her şey farklı; çok az hareket oluyor, uzun süre bir yerde oturup kalıyor, sessizce oturuyorum. Günler, haftalar, aylar birbirini izliyor, birbirine karışıyor; her birini ötekinden ayırmak mümkün olmuyor.

İnsan her şeye alışıyor, rutine ve hapisanede her şeyin farksızlığına bile. Dinlenmek vücuda, sükûnet zihne iyi gelir, insanı düşündürür. "Le repos est une bonne chose mais l'ennui est son frere!"¹ Şimdi bu mektupların benim için ne anlama geldiğini belki daha iyi anlayacaksın. Okurken bunlar sana anlamsız, sıkıcı, lafı uzatan şeyler gibi görünebilir. Ama benim hapis günlerimi doldurdular, bana büyük bir mutluluk veren bir uğraş kazandırdılar. Kim zaman haftalarca yazmadım kimi zaman her gün yazdım. Havasını yakaladığımda esiri oldum, elimde kâğıt kalem bir başka dünyaya göçtüm; sen orada

1 "Dinlenme iyi bir şeydir ama bıkkınlık onun kardeşidir."

benim sevgili refakatçim idin, içindeki şeylerle hapishane ise uçup gitmişti. Bu mektuplar benim açımdan hapisten kaçıştı.

Mektuplarımda içeriğindeki öyküler çok hoş değil. Tarih çok keyif verici değildir. İnsan, uzun süren, pek övündüğü ilerlemelere rağmen hâlâ pek hoş olmayan, bencil bir hayvandır. Ama belki de gelişmenin ışıltılarını bencilliğin ve çatışmanın uzun süreli, üzücü kayıtlarında aramak gerekir. Bir ölçüde iyimserim, şeylerin umut veren yanlarını görmeye eğilimliyim ama iyimserlik gözlerimizi karartmasın. Aslında dünya şimdiye kadar ve şimdilerde iyimserliğe pek az yer verdi. Bir idealist için zor bir yerdir burası. Bu dünyada neden bu kadar çok çılgınlık ve sefalet olsun? Bizim olan bu ülkede Prens Siddhartha'nın kafasını 2.500 yıl önce kuralayan soruydu bu. Aklına takılan bu soruyu, aydınlanma kendisine ulaşmadan, yani Buda olmadan önce birçok kez kendine sorduğu anlatılır.

"Nasıl olur, Brahm hem dünyayı yapacak hem de yoksulluk içinde bırakacak. Çok kudretli olmasına karşın, her şeyi bu halde bırakırsa, iyi olamaz; kudretli değil ise, Tanrı olamaz!"

Bizim ülkemizde özgürlük mücadelesi sürüp gidiyor, buna karşılık vatan-daşlarımızın birçoğu buna kulak asmıyor, kendi aralarında çatışıp duruyor, tarikat, dinsel grup ya da dar sınıf çıkarları içinde kalarak, daha kapsamlı iyilikleri gözden geçiriyorlar. Bazılar özgürlüğe gözlerini kapıyorlar.

Yasa ve düzen adına gelişen tiranlık, kendisine boyun eğmeyen her şeyi ezip geçiyor. Gariptir, güçsüzün, baskı altındakinin sığınağı olması gereken şeyin kendisi baskı yapanın elinde bir silaha dönüşüyor. Yukarıdaki alıntıya, çok hoşuma giden ve şimdiki duruma çok uyan bir başkasını ekleyeyim. 18. yüzyılda yaşayan Fransız filozofu Montesquieu'den.

"İl n'y a point de plus cruelle tyrannie que celle que l'on exerce a l'ombre des lois et avec les couleurs de la justice, lorsqu'on va pour ainsi dire noyer les malheureux sur la planche meme sur laquelle ils s'etaient sauves"²

Bu mektup bir Yeni Yıl Günü için çok sıkıcı hale geldi. Doğrusu yakışmadı. Ben sıkıntı içinde değilim, neden olayım ki? Büyük bir dava için çalışmanın, mücadele etmenin mutluluğunu yaşıyoruz, büyük bir liderimiz, arkadaşlarımız, güvenilir bir rehberimiz var. Bunlar başarının bizi beklediği güvencesini sağlıyor, er geç başaracağız. Aşmamız gereken engeller ve bunlara karşı vereceğimiz mücadeleler olmasaydı, hayat renksizleşir, boş hale gelirdi.

Ve sen, yaşamın ilk basamaklarındaki güzel kızım, sıkıntıyla, üzüntüyle işin olmamalı. Yaşamla, beraberinde getirdikleriyle yüzleşmeli, önüne çıkan güçlükleri sükûnetle karşılamalı, o güçlükleri aşmanın keyfini yaşamalısın.

2 "Bir garibanın boğulmaktan kurtulmak için tutunduğu bir tahta parçasını elinden almak üzere, yasaların gölgesinde uygulanan ve adalet renklerine boyanmış bir tiranlıktan daha acımasızı yoktur."

FİLİPİNLER VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

3 Ocak 1933

Yılbaşı gününde konuyu biraz dağıttık ama şimdi esas konumuza dönelim. Asya'nın doğusunun tam resmini tamamlamak için Filipin Adaları'na da bir göz atalım. Bu adalara neden özel ilgi göstermeliyiz? Asya'da ve başka yerlerde başka bir sürü ada var. Asya'daki yeni emperyalizmin büyümesini ve bu emperyal büyümenin eski uygarlıklar üzerindeki etkilerini izlemeye çalışıyoruz. Hindistan bu çalışma için model bir imparatorluktur; Çin bu sanayisel emperyalizmin yayılışına başka, farklı ve çok önemli bir yaklaşımı sunuyor. Doğu Hint Adaları, Hindi-Çin'i ve benzerlerinin de bize öğretecek şeyleri var. Aynı şekilde Filipinler de biz ilgilendiriyor. Bu ilgi arttı çünkü biz burada, hareket halindeki yeni bir güçle, Amerika Birleşik Devletleri ile karşılaşıyoruz.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin'de diğer güçler kadar saldırgan olmadığı, hatta bazı durumlarda diğer emperyalist hükümetleri dizginleyerek Çin'e yardım ettiğini gördük. Bu durum emperyalizmden hoşlanmadıklarından ya da Çin'i sevdiklerinden ötürü değil; onları Avrupa ülkelerinden ayıran belirli iç etkenler nedeniyledir. Bu Avrupa ülkeleri, her birinin küçük bir hareket alanı bulunan, yoğun nüfuslu küçük bir kıta içinde iç içe yer alırlar. Her zaman bir sürtüşme ve sorun vardı aralarında. Sanayileşmenin gelişyle Avrupa'nın nüfusu hızla arttı ve evde ihtiyaç duymadıkları malları fazlasıyla üretmeye başladılar. Büyüyen nüfus için yiyeceğe, fabrikalar için hammaddeye, üretilmiş mallar için pazara ihtiyaç duyuluyordu. Bu istekleri gidermek için acil ekonomik gereklilikler onları uzak ülkelere ve imparatorluklar kurmak için kendi aralarında savaşa sürdü.

Bu hususlar Amerika Birleşik Devletleri için geçerli değildi. Neredeyse Avrupa kadar büyük olan ülkede nüfus azdı. Herkes için yeteri kadar yer, geniş ama gelişmemiş topraklarının kalkınmasına kendi enerjilerini harcamak için yeteri kadar fırsatlar vardı. Demiryolları inşa edildiğinde batıya gittiler, Pasi-

fik Okyanusu'na varana kadar daha da uzaklara yayıldılar. Kendi ülkelerindeki tüm bu işler Amerikalıları meşgul etti; onların da sömürge macerası için ne zamanları ne de eğilimleri vardı. Aslında bir keresinde sana söylediğim gibi Kaliforniya sahilindeki işgücü ihtiyacı Çinli işçiler için Çin Hükümetine talepte bulunmalarına neden oldu. Bu talep daha sonra iki ülke arasında sorunlar yarattı. Amerikalıların kendi ülkeleri için duydukları bu kaygı, onları Avrupa ülkelerinin şımarık imparatorluk yarışından uzak tuttu. Sadece mecbur olduklarını hissettiklerinde ve diğer güçlerin Çin'i kendi aralarında pay edebileceklerinden korktuklarında Çin'e müdahale ettiler. Bununla birlikte, Filipinler doğrudan Amerikan egemenliğinin altına girdi. Bize Amerikan emperyalizmini anlatıyorlar ve Hindistan'a yönelik ilgileri var. Amerika Birleşik Devletleri'nin kendisini Filipin Adaları ile sınırlandırdığını sanma. Görünüşte Filipinler ABD'nin sahip olduğu tek imparatorluktu fakat diğer emperyalist güçlerin tecrübelerinden ve sorunlarından faydalanarak eski yöntemleri geliştirdiler. İngiltere'nin Hindistan'ı topraklarına katarken, onlar bir ülkeyi topraklarına katmak için çaba göstermediler. Tek ilgilendikleri şey kâr elde etmekte. Böylece ülkenin zenginliklerini kontrol etmek için adımlar attılar. Zenginliklerin denetim altına alınması ülkenin insanlarını kontrol etmenin de bir yoluymuştu, dahası ülkenin kendisini de. Ve böylece çok fazla sorun yaşamadan ve saldırgan milliyetçilik ile sürtüşmeden ülkeyi denetim altına alıp zenginlikleri paylaştılar. Bu akıllıca yöntem ekonomik emperyalizm olarak adlandırılır. Harita bunu göstermez. Bir ülke özgür ve bağımsız olarak görünebilir eğer bir coğrafya atlasına bakıyorsan. Fakat perdenin arkasına bakarsan o ülkenin başka bir ülkenin ya da onun bankacılarının ve büyük işadamlarının etkisi altında olduğunu görürsün. Amerika Birleşik Devletleri'nin sahip olduğu görünmez imparatorluk bu. Görünmez ama yine de ülkenin insanlarına görünüşte politikanın kontrolünü verdiğinde İngiltere'nin bir yandan siyasal mekanizmayı ülkenin halkına devretmeye çalışırken, Hindistan ve başka yerlerde kendisi için korumaya çalıştığı imparatorluk da bu şekilde gözle görünmez ama etkin imparatorluk. Biz bu tehlikeli şeyin farkında olmak zorundayız.

Bu aşamada, görünmez ekonomik imparatorluğu bir yana bırakıp görünür imparatorluğun bir parçası olan Filipinler üzerinde yoğunlaşalım. Daha ikinci ve oldukça duygusal olmasına rağmen Filipinlere olan ilgimiz için başka bir neden vardır. Bugün Filipinler İspanyol-Amerikan görünümüne sahiptir fakat onların eski kültürünün tüm arka planı Hindistan'dan geldi. Hint kültürü Sumatra ve Cava aracılığıyla oralara erişti, toplumsal, dini ve siyasal yaşamlarının neredeyse tüm yönlerine ulaştı. Eski Hint mitleri, hikâyeleri ve edebiyatımızın bir kısmı onlara erişti. Dilleri birçok Sanskritçe sözcük içeriyor; sanatları Hindistan'dan etkilendi, yasaları ve el sanatları da... Hatta giysileri ve süslemeleri de bu etkiyi taşır. 300 yıllık uzun egemenlik dönemleri

boyunca İspanyollar bu eski Hint kültürünün tüm kanıtlarının yok etmeye çalıştılar; ne yazık ki şimdilerde çok azı korunabildi.

Bu adaların İspanyollar tarafından işgali 1565'e dayanır. Böylece Filipinler Asya'da Avrupa'nın en eski dayanak noktaları arasındadır. Portekizliler, İngilizler ve Hollandalılardan oldukça farklı şekilde yönettiler adaları. Ticareti desteklemediler, din hükümetin arka planıydı, memurlar genelde misyonerler ve din adamlarıydı. Burası "Misyonerlerin İmparatorluğu" olarak adlandırıldı. İnsanların koşullarını iyileştirmek için hiçbir girişimde bulunulmadı. Kötü yönetim, baskı, ağır vergilendirme ve yerli halkı zorla Hristiyanlığa geçirme denemeleri doğal olarak birçok isyana yol açtı. Birçok Çinli ticareti sürdürmek için adalara geldi. Hristiyan olmayı reddettiklerinde insanlar katledildi. İngiliz ve Hollandalı tüccarlara, hem düşman hem de Protestan oldukları için, yani Katolik İspanyollar'ın gözünde kâfir oldukları için, izin verilmedi.

Koşullar daha da kötüleşti. Fakat bir iyi sonuç da doğurdu. Adanın farklı kesimleri bir araya gelince 19. yüzyılda ulusal bilinç yaygınlaşmaya başladı. Yaklaşık bu yüzyılın ortalarında Adanın yabancı tüccarlara açılışı eğitim ve diğer alanlarda reformlara yol açtı, ticaret ile iş hacmi büyüdü. Filipin orta sınıfı gelişti. İspanyollar ve Filipinlilerin arasında evlilikler gerçekleşti, birçok Filipinli İspanyol kanı taşıyor oldu. İspanya bir ev sahibi ülke gibi üstün görülür oldu, İspanyol düşünceleri yayıldı. Buna karşılık büyüyen milliyetçilik ruhu bastırıldığında devrimciliğe dönüştü. İlk başta İspanya'dan ayrılma fikri yoktu sadece özerklik ve bazı konularda İspanya'nın zayıf ve etkin olmayan Meclisi Cortes'te temsil hakkıydı. Her yerde ılımlı bir şekilde başlayan milliyetçi hareketlerin kaçınılmaz olarak aşırılışması ve sonunda ayrılık, bağımsızlık için direnir hale gelmeleri ilginçtir. Bastırılan özgürlük talebi daha sonra ortak çıkarlarla buluşmuş olmalı. Böylece Filipinlerde talep büyüdü, ulusal örgütlenmeler şekillendi, gizli topluluklar da yayıldı. Dr. Jose Rizal'in lideri olduğu "Genç Filipinli Partisi" önemli bir rol oynadı. İspanyol otoriteleri hükümetlerin bildiği tek yöntem gibi görünen şiddetle hareketi bastırmaya çalıştılar. Rizal ve çok sayıdaki öteki lider ölümüne mahkûm edilip, 1896'da idam edildiler.

Bu bardağı taşıran son damla olmuştu. İspanyollara karşı geniş bir isyan patlak verdi ve Filipinler bağımsızlık bildirgesini yayınladılar. İspanyollar, tam bir yıl boyunca süren isyanı durduramadılar. Sonraları, önemli reformların yapılacağı sözü, bağımsızlığın askıya alınmasına yol açtı. Ama İspanyollar sözlerini tutmayınca, 1898'de isyan yeniden başladı.

Aynı sıralarda Amerikan Hükümeti bazı diğer sorunlar hakkında İspanyollar ile çatıştılar, iki ülke arasında savaş patlak verdi. Bir Amerikan filosu Nisan 1898'de Filipinlere saldırdı. Amerika'nın Filipinler'in bağımsızlığını destekleyeceğine tümüyle inanan isyancı Filipin lideri savaşta Amerikalılara yardım etti. Sonra Filipinler bir kez daha bağımsızlıklarını ilan ettiler ve

cumhuriyetçi bir hükümet kurdular. Filipin Kongresi Eylül 1898'de toplanarak anayasayı benimsedi. Fakat bu anayasa Kongre tarafından tartışılırken, İspanyollar Amerikalılar tarafından yenilgiye uğratıldılar. İspanya zayıftı ve yılsonundan önce yenildiklerini ve savaşın bittiğini itiraf ettiler. İspanya, barışa ulaşmak için Filipin Adaları'nı Amerikalılar'a teslim etti. Bu cömert hediye aslında onlara hiçbir şeye mal olmamıştı çünkü Filipin isyanları İspanyol otoritesine çoktan son vermişti.

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Adaların sahibi olmak için yeni önlemler aldı. Bunları protesto eden Filipinliler İspanyollar'ın giderken hiçbir şeyi devretmeye hakları olmadığını belirttiler. Protestolar boşunaydı; Filipinliler yeni kazandıkları özgürlüğü kutlarken, yeni baştan mücadeleye atılmak zorunda kalmışlardı; İspanyollar'dan çok daha güçlü bir hükümete karşı üstelik. Üç buçuk yıl boyunca cesur mücadelelerini, birkaç ay için, organize bir hükümet olarak, ardından gerilla savaşı biçiminde sürdürdüler.

İsyan sonunda bastırıldı, Amerikan egemenliği kuruldu. Dikkate değer reformlar özellikle eğitimde uygulandı fakat bağımsızlık talebi karşılanmadı. 1916'da Amerika Birleşik Devletleri Kongresi "Jones Tasarısı" olarak bilinen tasarıyla seçilmiş yasama organına bazı güçleri aktardı. Fakat Amerikan valisi müdahale hakkına sahipti ve bunu genellikle yaptı.

Adada Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı herhangi bir ayaklanma yoktu fakat Filipinliler Amerikalılar'ın varlığıyla mutlu olmayı reddettiler, bağımsızlık için heyecanlarını ve isteklerini sürdürdüler. Amerikalılar oradaki varlıklarının sadece Filipinlilerin yararına olduğuna, Filipinliler kendilerini yönetebilir hale gelir gelmez de, ülkeden ayrılacaklarına dair onları temin ettiler. 1916'daki Jones Tasarısı'nda bile belirtildi: "Amerikan halkının amacı, her yerde olduğu gibi, Filipin Adaları'ndan ilk fırsatta geri çekilmek, istikrarlı bir hükümet kurulur kurulmaz ülkenin bağımsızlığını kabul etmektir." Buna rağmen Amerika'da Filipinler'in bağımsızlığına karşı çok sayıda insan vardı.

Bu satırları yazarken bile, gazetelerden, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'nin geçirdiği bir kararla Filipinlerin bağımsızlığını on yıl içinde vereceğine dair haberler alıyoruz.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Filipinler'de korumaya çalıştıkları ekonomik çıkarları vardı. Kauçuk Amerikalılar'ın eksikliğini hissettiği en gerekli şeylerden biri olduğundan, kauçuk ekimiyle ilgiliydiler. Fakat onların adayı işgallerindeki asıl sorunun Japonya'dan korkmaları olduğunu sanıyorum. Filipinler'e oldukça yakın olan Japonya sürekli büyüyen nüfusu ile dolup taşıyor. Japon Hükümeti'nin bu adalara aç gözlülükle bakması oldukça güçlü bir olasılıktır. Amerikan ve Japon Hükümetleri arasında fazla bir muhabbet yok, bu nedenle Filipinler'in geleceği sorunu Pasifik Güçleri'nin ve onların ilişkilerinin çizdiği genel tablonun bir parçasıdır.

ÜÇ KİTANIN BİRLEŞTİĞİ YERDE

16 Ocak 1933

Bir süredir 19. yüzyıl hakkında yazıyordum. Hindistan'a, Çin'e, Japonya'ya, son olarak da Uzakdoğu'ya, Hindistan'ın doğusuna bir göz attık. Avrupa 19. yüzyılın yönlendirici gücüydü. Milliyetçilik hâkimdi, sanayileşme yayıldı, dünyanın uzak köşelerine kadar uzandı, çoğu kez emperyalizm biçimine büründü. Avrupa'ya yeniden uzanmadan önce Batı Asya'ya kısa bir ziyaret yapalım. Bu bölgeyi uzun süredir ihmal ettim çünkü bölgenin tarihi hakkında bilgilerim yetersiz.

Batı Asya Doğu Asya'dan ve Hindistan'dan çok farklıdır. Uzak geçmişte birçok halk ve kabile Orta Asya'dan ve Doğu'dan geldi, Asya istilalar yaşadı. Türkler de oradan geldi. Hristiyanlıktan önce Budizm de Küçük Asya'ya kadar yayılmıştı ama oralarda kök salmış gibi görünmüyor. Batı Asya'nın yüzü yüzyıllar boyunca Asya'dan, Doğu'dan çok Avrupa'ya dönük kaldı. İslam'ın Asya'nın değişik kesimlerine yayılması bile Batılı görünümünde fazla bir fark yaratmadı.

Hindistan, Çin ve öteki komşu ülkeler Avrupa'ya hiç öyle bakmadılar, çünkü Asya'ya gömülmüşlerdi. Hindistan ile Çin arasında ırksal, kültürel ve dış görünüş bakımından büyük bir fark vardır. Çin hiçbir zaman dinin kölesi olmadı, hiçbir zaman dinsel hiyerarşi içinde yaşamadı. Hindistan her zaman dini ile övündü, Hint toplumu, Buda'nın ters yöndeki çabasına rağmen, her zaman ruhban yönelimli oldu. Hindistan ile Çin arasında birçok başka fark vardır ama Hindistan ile Doğu ve Güneydoğu Asya arasında garip bir birlik vardır. Bu birlik beraberlik, toplulukları bir araya getiren Buda kültürünce yaratıldı.

İslam bir şeyleri Batı Asya'dan Hindistan'a taşıdı. Farklı bir kültürdü, hayat hakkında farklı bir görünüm sunuyordu. Batı Asya görünümü Hindistan'a do-laysız yollardan girdi. Araplar Hindistan'ı fethetmiş olsalardı daha farklı ola-

bilirdi. İslam uzun süre sonra çıkageldi ve Asya halkları tarafından getirildi. Her hâlükârda İslam Hindistan'la Batı Asya arasında irtibat kurdu, Hindistan bu iki büyük kültürün buluşma yeri oldu. İslam Çin'e de gitti, orada çok kişi tarafından benimsendi ama klasik Çin kültürüne kafa tutamadı. Hindistan'da ise böylesi bir kafa tutma gerçekleşti. Çünkü İslam uzun süre hâkim sınıfın diniydi, Hindistan böylece iki kültürün yüz yüze geldiği ülke oldu. Bu güç sorunun çözümü için senteze ulaşma çabalarını daha önce sana yazdım. Bu çabalar, yeni bir tehlike ve engelleme İngiliz işgali şeklinde ortaya çıkınca, büyük ölçüde başarıya ulaştı. Günümüzde her iki kültür de eski anlamlarını yitirdi. Milliyetçilik ve sanayileşme dünyayı değiştirdi; eski kültürlerin, yeni ekonomik koşullara ayak uydurabildikleri ölçüde yaşayabilecekleri ortaya çıktı. Kutsal kabukları olduğu gibi duruyor ama gerçek içerikleri uçup gitti. Batı Asya'da İslam'ın anayurdunda büyük değişiklikler yaşanıyor. Çin ve Uzakdoğu sürekli endişe kaynağı olmayı sürdürüyor.

Batı Asya hakkında sana yazmayışımın bir nedeni de tehditleri bulup çıkarmanın güçlüğüdür. Bağdat'taki büyük Arap İmparatorluğu'nun Türkler'in -Osmanlı Türkleri değil, Selçuklu Türkleri- eline nasıl düştüğünü ve sonunda Moğollar tarafından nasıl yerle bir edildiğini yazdığımı hatırlıyorum. Moğollar, İran'ı da içine alacak şekilde Orta Asya'ya yayılan Harzemşahlar'ın devletini de bitirmişti. Ardından Aksak Timur geldi, kısa süreli askeri başarıların ve katliamların ardından, geride bir şey kalmadı. Buna karşılık Batı'da, Timur tarafından yenilgiye uğratılmasına rağmen yeni bir imparatorluk doğdu. Bu imparatorluk, İran'ın batısından itibaren Asya'ya, Mısır'a ve Güney Avrupa'nın önemlice bir bölümüne hâkim oldu. Kuşaklar boyunca Avrupa'yı tehdit ettiler, Avrupa'nın dinci ve hurafelere inanan halkı için Orta Çağ'dan fıskırıp gelen bu insanlar, onları cezalandıran Tanrı'nın Kırbacları'ydılar.

Batı Asya, Osmanlı yönetiminde neredeyse tarihten silindi. İnsanoğlunun yaşamının ana akımlarından kopuk bir arka plana dönüştü. Gerçekten de binlerce yıl boyunca Avrupa ile Asya arasındaki anayol olmuş, mal taşıyan binlerce kervan kentleri, çölleri aşarak kıtaları birbirine bağlamıştı.

Türkler ticareti teşvik etmediler, teşvik ettikleri anda ise yeni ortaya çıkan etkenler karşısında etkisiz kaldılar. Deniz yeni anayol haline geldi; gemiler kervanların, develerinin yerini aldı. Bu değişimle birlikte Batı Asya büyük ölçüde anlamını yitirdi. Bir köşede yaşamaya başladı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Süveyş Kanalı'nın açılması, deniz yollarını daha da önemli kıldı. İki dünyayı yaklaştıran bu kanal, Doğu ile Batı arasındaki en büyük anayol oldu.

Ve şimdi, 20. yüzyılda gözlerimizin önünde bir değişiklik daha meydana geliyor. Kara ile deniz arasındaki eski rekabette kara öne çıkıyor, dünyanın başlıca anayolu olarak denizin yerini alıyor. Otomobilin ortaya çıkışı farkı

yarattı, uçak buna büyük ölçüde katkıda bulundu. Bir süredir kaderine terk edilen ticaret yolları, yeniden hareketlendi; ne var ki sallana sallana ilerleyen develerin yerine otomobiller çölleri aşıyor, tepede uçaklar uçuşuyor.

Osmanlı İmparatorluğu üç kıtayı -Asya, Avrupa, Afrika- birleştirmişti ama 19. yüzyıldan çok önce zayıf düşmüş, bu yüzyıl içinde de dağılmıştı. "Tanrı'nın Kırbağı", "Avrupa'nın Hasta Adamı"na dönüşmüştü. 1914-1918 Dünya Savaşı bu duruma son verdi ve onun küllerinden, kendine güvenen, güçlü ve ilerici yeni bir Türkiye ve yeni birçok devlet doğdu. Batı Asya, sana daha önce belirttiğim gibi, Asya'nın Avrupa penceresidir. Asya ile Avrupa'yı sınırlandıran Akdeniz; Asya'yı, Avrupa'yı ve Afrika'yı birbirine bağlar. Bu bağlar geçmişte güçlüydü ve Akdeniz'in kıyısında yaşayan ülkeler ortak birçok şeyi paylaştılar. Avrupa uygarlığı Akdeniz'de başladı.

Antik Yunan, üç kıtanın kıyılarında pek çok koloni kurdu. Roma İmparatorluğu o çevrede yayıldı. Hristiyanlık ilk yerleşimlerini Akdeniz'de kurdu. Araplar kültürlerini Doğu kıyılarından Sicilya'ya kadar, Afrika'nın kuzeyinden Batı'da İspanya'ya kadar taşıdılar, buralarda 700 yıl kaldılar. Asya'daki Akdeniz ülkelerinin Güney Avrupa ve Kuzey Afrika ile iç içeliği, yakınlığı işte böyle karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla Batı Asya'nın geçmişte Asya ile öteki kıta arasındaki kesin temas noktası olduğunu söyleyebiliriz; ama dikkat edilirse, benzer temas noktalarını başka yerlerde de bulmak güç değildir. Milliyetçiliğin dar bakış açısı bizi dünyanın tekliği ve değişik ülkelerin ortak çıkarları yerine ülkeleri ayrı ayrı düşünmeye zorladı.

19 Ocak 1933

Son zamanlarda okuduğum, çok hoşuma giden iki kitaptan söz etmek istiyorum. Her ikisinin de yazarı bir Fransız, Paris'teki Guimet Müzesi'nin müdürü Rene Grousset. Doğu ve özellikle Budist Sanatı Müzesi'ni gördün mü? Bay Grousset Doğu, yani Asya uygarlıklarını dört ciltte yazmış, Hint, Ortadoğu (yani Batı Asya ve İran) Çin ve Japon uygarlıklarını ayrı ayrı ele almış. Sanatla ilgilendiği için, konuları değişik sanatsal faaliyetlerin gelişimi açısından işlemiş, çok sayıda güzel fotoğraf yayımlamış. Savaşlardan, çatışmalardan ve kralların entrikalarındansa, tarihi bu şekilde öğrenmek çok daha iyi ve ilginç oluyor.

Sana Kuzey Batı Hindistan'da İndus Vadisi'ndeki Mohenjo Daro'dan, Harappa'dan 5.000 yıl önce gelişen eski uygarlıkların yıkıntılarından söz etmiştim. İnsanların, Mohenjo Daro'da yaşadıkları, çalıştıkları, oynadıkları o uzak günlerde, birçok başka uygarlık merkezi de vardı. Bilgilerimiz yetersiz, Asya'nın ve Mısır'ın değişik bölgelerinde bulunmuş kalıntılarla sınırlı. Daha çok kazabilsek daha çok bulguya ulaşabiliriz ama o günlerin yüksek uygarlığı hakkında bilgilere sahibiz: Mısır'daki Nil Uygarlığı; Kalde Uygarlığı (Mezopotamya) Susa'nın Elam devletinin başkentliğini yaptığı yer; Doğu İran'da Persepolis; Orta Asya'da Türkistan; Çin'deki Sarı Irmak ya da Hoang-Ho.

Bu, bakırın kullanılmaya başlandığı dönemdi, cilalı taş devri sona ediyordu. Çin'den Mısır'a kadar uzanan bu geniş alanda, yaklaşık aynı gelişme evresine ulaşılmış görülüyor. Ortak uygarlığın Asya'nın dört bir yanına yayılmış olması, farklı merkezlerin birbirinden kopuk olmadığını, tersine birbiriyle irtibatlı olduğunu gösteriyor. Tarım gelişti, yerli hayvanlar elde tutuldu ve bir ölçüde ticaret görüldü. Yazma sanatı ortaya çıktı ama eski, resim biçimindeki yazıların bazıları henüz çözülmedi. Çok yaygın alanlarda benzer aletler bulundu; sanatsal üretimler de dikkat çekici biçimde benzerlikler gösteriyor. Boyalı çömlekler o kadar göz alıyor ki, bütün bir döneme "boyalı çömlekçilik uy-

garlığı" adı veriliyor. Altın ve gümüş kuyumcu işleri, kaymaktaşı ve mermerden kazanlar, hatta pamuk üretimi bile görülüyor. Mısır'dan İndus Vadisi'ne ve Çin'e kadar uzanan bu erken uygarlıkların hepsinde kendine özgü, bağımsız bir şey görülüyor; ama ortak ve irtibatlı bir uygarlık çizgilerine hepsinde rastlanıyor.

Bu, yaklaşık 5000 yıl önceydi. Ama bu uygarlıklar görece gelişkindi, o noktaya gelmeleri binlerce yılı almıştı. Nil Vadisi'nde ve Kalde'de en azından 2000 yıl öncesine kadar gidilebilir; öteki merkezler de o kadar eski olmalı.

Erken Bakır döneminin ortak ve yaygın uygarlıklarından, MÖ 3000'lerde çıkan Mohenjo Daro'dan dört büyük Doğu uygarlığı doğdu, ayrı ayrı gelişti. Bu dört uygarlık Mısır, Mezopotamya, Hint ve Çin uygarlıklarıdır. Bu dönemde Mısır'daki Büyük Piramitler ve Gize'deki Büyük Sfenks inşa edildi. Ardından Mısır'da Tebai dönemi geldi. MÖ 2000'lerde Tebai İmparatorluğu gelişti, olağanüstü heykeller ve freskler üretildi. Bu, sanatın doğduğu büyük bir dönemdi. Dev Luksor Tapınağı bu dönemde inşa edildi. Hakkında başka bir şey bilmeden herkesin adını duymuş olduğu Tutankamon, Tebaili firavunlardan biriydi.

Kalde'de güçlü örgütlü devletler iki bölgede, Sümer ve Akad'da ortaya çıktılar. Kaldeliler'in ünlü Ur kenti Mohenjo Daro günlerinden beri sanatsal yapıtlar üretiyordu. 700 yıllık ağalıktan sonra Ur alaşağı edildi. Suriye'den gelen semitik bir halk olan Babilliler (Yahudiler, Araplar gibi) yeni yöneticiler oldular. Babil kenti İncil'de sık sık göndermelerin yapıldığı yeni imparatorluğun merkezi oldu. O dönemde edebiyat canlandı, epik şiirler yazıldı, söylendi.

Sonra Babil yıkıldı, çok yüzyıllar sonra (MÖ 1000'lerde ve sonrasında) Asurlular sahneye çıktı, Ninova'nın başkenti olduğu bir imparatorluk kurdular. Bu halklar çok sert, acımasızdılar. Hükümet sistemleri teröre dayanıyordu; katliamlarla, yakıp yıkarak Ortadoğu'nun her yanına yayılan büyük bir imparatorluk inşa ettiler. Bu halklar bir şekilde oldukça kültürlü idiler. Ninova'da inşa edilen dev kütüphanede o günün bilgilerinin bütün bölümleri yer alıyordu.

Kütüphanedeki kitaplar tabletler şeklindeydi. Bu tabletlerden binlercesi şimdilerde Londra'daki British Museum'dadır. Bu tabletlerden bazıları oldukça korkunçtur; monarkın düşmanlarına reva gördüğü zulmün canlı betimlemesi ile bundan duyduğu keyfi anlatır.

Aryanlar, Hindistan'a Mohenjo Daro döneminden sonra geldiler. İlk günlerine ilişkin olarak herhangi bir heykel ya da yıkıntı henüz bulunamadı ama onların en büyük anıtları eski kitaplarıdır; *Vedalar* ve ötekiler. Hint ovalarına inen mutlu savaşçıların iç dünyalarını yansıtan bu kitaplar güçlü doğa şiirleri ile doludur. Tanrıları doğa tanrılarıdır. Sanat geliştiğinde doğa aşkının onda

büyük bir payı olması doğaldı. Bhopal yakınlarındaki Sanchi kapıları keşfedilen en eski sanatsal kalıntılardır. Erken Budist dönemden kalma bu kapılara oyulmuş çiçekler, yapraklar ve hayvan şekilleri, bunları yapan sanatçıların Doğa'yı kavrayışlarını ve duydukları aşkları bize anlatır.

Ardından, kuzeybatıdan Yunan etkisi girdi. Hatırlayacaksın İskender'in imparatorluğu Hindistan kapısına dayandı. Buda tasvire tapınılmasına karşıydı. Kendisini bir tanrı olarak adlandırmıyor, tapınılmasını istemiyordu. Toplumu kötülüklerden arındırmak istiyordu. O düşeni, mutsuzu ayağa kaldırmaya çalışan bir reformcu idi. Isipatana'daki ilk vaazında "Cahili bilgelikle memnun etmeye geldim. Kusursuz insanlar kendilerini canlı varlıklara adanmış bir hiçtirler, benim doktrinim merhamet doktrindir; Bu yüzden dünyanın mutluları bunu güç buluyorlar. Selametın yolu herkese açıktır. ... Kötülüğe karşı tek ilaç, mantıklı gerçekliktir" diyordu. Yani Buda, davranışının iyi yolunu ve yaşam biçimini öğretti. Ama takipçileri onun verdiği aklı tutacaklarına, ona tapındılar. Bu dönemde hâlâ Buda'nın bir heykeli dikilmemiş, tasviri yapılmamıştı.

Ardından fikir, güzel heykellerin yapıldığı ve insanların bunlara tapındığı Yunanistan'dan ve Helen ülkesinden geldi. Hindistan'ın kuzeybatısındaki Gandhara'da bu etki doruğa ulaşıyordu. Ve sonunda çocuk Buda heykele girdi.

Tasvire tapınma Budizm'de bu şekilde başladı, Buda heykelleri Budist tapınaklarına girene dek sürdü. İran-Fars etkisi de Hint sanatını etkiledi. Buda söylenceleri ve zengin Hindu mitolojisi Hintli sanatçılara sınırsız malzeme sağladı.

Hint söylenceleri denizler üzerinden Hindistan'ın çok ötesine ulaştı. Java'da Borobudur'da Buda'nın taşlara kazınmış tam bir öyküsü mevcuttur. Angkor yıkıntılarının arasında, kentin Doğu Asya'da "Büyüleyici Angkor" adını taşıdığı yıllarda, 800 yıl öncesinde yapılan birçok güzel heykel bulunuyor. Bu heykellerin yüzleri zariftir, hayat doludur ve çoğunun yüzünde "Angkor tebessümü" olarak bilinen, garip ve kaçamak bir tebessüm asılı durur.

Sanat dönemin yaşantısının ve uygarlığının sadık bir aynasıdır. Hint uygarlığı canlı iken güzel şeyler yarattı, sanat gelişti, yankıları uzak ülkelere kadar uzandı. Ama durgunluk ve çöküş yaşandı, ülke parçalara bölününce sanatlar da yere çakıldı. Canlılıklarını ve hayatîyetlerini yitirdiler, ayrıntıya boğuldular, kimi zaman kabalaştılar. Müslümanların geliş şok etkisi yarattı, aşırı süslemeli Hint sanatının düşük seviyeli biçimlerini tasfiye eden yeni etkiler doğurdu. Eski Hint idealleri arka planda duruyordu ama Arabistan'dan ve İran'dan alınan yeni süslemelerle kapatılmıştı. Geçmişte binlerce Hint ustası Hindistan'dan Orta Asya'ya gitmişti. Artık mimarlar ve ressamırlar Batı Asya'dan Hindistan'a geliyordu. İran'da ve Orta Asya'da sanatsal bir Röne-

sans doğmuştu. Konstantinopolis'de büyük mimarlar büyük binalar yapıyorlardı. Bu dönem İtalya'daki erken Rönesans dönemine denk düşüyordu.

Sinan, o günlerin ünlü Türk mimarıydı. Sinan en sevdiği, gözde çırağını Babür'e yolladı. İran'da Behzad büyük ressamdı, Ekber birçok adamını onun yanına yolladı, Behzad'a sarayının resimlerini yaptırdı. İran etkisi hem mimaride hem de resimde hâkim hale geldi. Hint-Müslüman sanatının en büyük başarısı Tac Mahal'dir. Birçok büyük sanatçı yapımına katkıda bulundu. Başmimarının bir Türk ya da bir İranlı olan Üstat İsa olduğu, Hint mimarların ona yardım ettiği söylenir. Bazı Avrupalı, özellikle İtalyan sanatçıların iç dekorunda çalıştıkları iddia edilir. Pek çok değişik ustanın üzerinde çalışmış olmasına rağmen, bütünde uyumsuz, çelişen bir unsur yoktur. Tac Mahal'de birçok insan çalıştı ama hâkim iki unsur İran ve Hint unsurudur. Bay Grousset şöyle ifade ediyor bu olayı: "İranlı ruh, Hintli vücutta canlanır."

İRAN'IN ESKİ GELENEKLERİNİN İNATÇILIĞI

20 Ocak 1933

Şimdi İran'a gidelim, bu ülkenin ruhunun Hindistan'a geldiği ve burada Taj'da uygun ortamı bulduğu söylenir. İran sanatı dikkat çekici bir geleneğe sahiptir. Bu gelenek, Asurlar'dan beri, yaklaşık 2000 yıldan fazladır sürdürülür. Hükümetlerde, hanedanlarda ve dinde değişiklikler oldu, ülke yabancıların yönetimine ve onların krallarının hâkimiyetine girdi, İslamiyet yayıldı ve birçok şey tümüyle değişti; ama bu gelenek sürdü. Elbette bu gelenek de zamana göre değişti ve gelişti. Bu inadin, İran sanatının İran toprağı ve genel konumu ile kurduğu bağa borçlu olduğu söylenir.

Bir önceki mektubumda sana Ninova'nın Asur İmparatorluğu'ndan bahsettim. İran da buna dâhildi. Hristiyanlıktan yaklaşık 500-600 yıl önce, İranlılar Aryanların elindeki Ninova'yı ele geçirdi ve Asur İmparatorluğu'na son verdi. Sonra İranlı-Aryanlar İndus nehrinin kıyısından Mısır'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk inşa ettiler. Antik dünyaya egemen oldular, yöneticileri Yunan kaynaklarında sık sık adı geçen "Büyük Kral" olarak bilindiler. Kiros, Darius ve Serhas bu "Büyük Kral"lardan bazılarıydı. Hatırlayacaksın, Darius ve Serhas Yunanistan'ı fethetmeyi denediler ama yenildiler. Bu hanedan Achaemenid¹ adıyla anılır. Makedonyalı Büyük İskender çıkıp gelene kadar, tam 220 yıl boyunca, uçsuz bucaksız imparatorluğu bu hanedan yönetti.

Asurlular ve Babillerden sonra Persler çok rahatladılar. Persler uygar ev hoşgörü sahibiydiler; hoşgörü göstererek farklı dinleri ve kültürleri geliştirdiler. Büyük imparatorluk iyi idare edildi, tüm kısımlarla iletişimi kolaylaştırmak için iyi bir yol ağı vardı. Persler, Hindistan'a gelen Hint-Aryanlar'la yakından akrabaydılar. Onların dini olan Zerdüştlük eski Veda diniyle bağlantılıydı. İkisinin de Aryanlar'ın geçmiş döneminde ortak bir kökene sahip oldukları açıkça görülmektedir. Achaemenid kralları mükemmel imarcılardı.

1 Ahameniş Hanedanı (Pers İmparatorluğu, Farsça: Hah'âmanishiyân, MÖ 550-330): MÖ 6. yüzyılda Büyük Kiros tarafından kurulan Pers devleti.

Başkent Persepolis'de çok sayıda sütunla desteklenen büyük salonlu olağanüstü saraylar inşa ettiler (tapınak inşa etmediler). Bazı kalıntılar hâlâ bu devasa yapılar hakkında fikir verebilir. Achaemenid sanatı, Maurya dönemindeki Hint sanatıyla temas kurmuş ve onu etkilemiş gibi görünüyor.

İskender, "Büyük Kral" Darius'u yendi ve Achaemenid hanedanına son verdi. İskender'in generali olan Seleucus ve haleflerinin egemenliği altında Yunan dönemi kısa bir süre takip edildi ve yarı yabancı yöneticiler altındaki Helenik dönemin etkisi uzun yıllar sürdü. Hindistan'ın sınır bölgesinden güneyde Benares'e kadar uzanan alanda yaşayan Kushanlar, çağcılarıydılar, Helenik etkiler altındaydılar. Böylece MÖ 3. yüzyıla kadar Hindistan'ın batısındaki tüm Asya, İskender'den sonra 500 yıldan fazla Yunan etkisi altında kaldı. Büyük ölçüde sanatsal olan bu etki Pers dinine müdahale etmedi, Zerdüştlük İran'ın inancı olmayı sürdürdü.

3. yüzyılda, İran'da milli bir yenilenme yaşandı, yeni bir hanedan iktidara geldi. Bu hanedan saldırgan milliyetçi karakter taşıyan eski Achaemenid krallarının halefi olduklarını iddia eden Sasanilerdi. Saldırgan milliyetçilerde genellikle görüldüğü gibi yetersiz ve hoşgörüsüzdüler. Böyle olmak da zorundaydılar çünkü batıda Roma İmparatorluğu, Konstantin'in Bizans İmparatorluğu ve doğuda ilerleyen Türk kabileleri tarafından sıkıştırılıyorlardı. Yine de İslam'ın gelişine kadar 400 yıldan fazla bir süre hâkimiyetlerini sürdürmeyi başardılar. Sasaniler'in egemenliği altında Zerdüşt rahipler mutlak güce sahipti, kiliseleri devleti denetim altında tutuyor, her türlü muhalefete hoşgörüsüz davranıyordu. Kutsal kitapları Avestha'nın² son versiyonunun bu dönemde hazırlandığı söylenir.

Bu sıralarda Hindistan'da Gupta İmparatorluğu gelişti; bu da Kushan ve Budist dönemlerinden sonra Hindistan'da yaşanan ulusal yenilenmeydi. Bir sanat ve edebiyat Rönesans'ı yaşandı. Kalidas gibi en büyük Sanskrit yazarlarından bazıları o dönemde yaşadı. İranlı Sasanilerle Hindistan'daki Gupta'lar arasında sanatsal bağ olduğuna dair birçok gösterge vardır. Sasaniler döneminden birkaç resim ve heykel günümüze kalmıştır, hayat ve hareket dolu olanlar Ajanta fresklerine çok benzerlerdi. Sasani sanatsal etkisi Çin ve Gobi çölüne kadar yayılmış görünüyor.

Yıllar süren iktidarlarının sonuna doğru Sasaniler zayıfladı, İran çok zor duruma düştü. Bizans İmparatorluğu ile uzun savaşlar her ikisini de iyice yorun düşürmüştü. Yeni inançlarının şevkiyle dolu olan Araplar için İran'ı fethetmek zor olmadı. 7. yüzyılın ortalarında, Muhammed'in ölümünün onuncu yılı içinde İran Halife'nin egemenliği altına girmişti. Arap orduları Orta Asya

2 Avestha (Zend-Avesta): Eski İran inancı olan Zerdüştlüğün kutsal kitabı.

ve Kuzey Afrika'ya yayılırken sadece yeni dinlerini değil genç ve gelişen bir uygarlığı da taşıdılar. Suriye, Mezopotamya ve Mısır'ın tamamı Arap kültürü tarafından yutuldu. Arapça buraların dili haline geldi ve hatta bu insanlar ırkçı bir şekilde asimile edildiler. Bağdat, Şam ve Kahire Arap kültürünün önemli merkezleri oldu ve birçok güzel bina yeni uygarlığın heyecanıyla ortaya çıktı. Bugün bile bu ülkeler Arap ülkeleridir ve birlikte yaşamayı hayal etmelerine rağmen, birbirlerinden ayırırlar.

İran, benzer bir şekilde, Araplar tarafından fethedildi ama Suriye'ye ve Mısır'a yaptıkları gibi İran'ı asimile edemediler. Eski Aryanlardan oluşan İran halkı, Sami Araplarından daha öne çıktı. Onların dili de Aryan diliydi ve böylece Pers ırkı ayrılığını sürdürdü ve dilleri gelişmeye devam etti. İslam hızla yayıldı ve Zerdüştlüğü yerinden etti; onları da sonunda Hindistan'a sığınmak zorunda bıraktı. Ama Persler, İslam inancı içinde bile kendi tavırlarını sürdürdüler. İslam'da bir bölünme oldu, Şii ve Sünni olarak iki dal ortaya çıktı. İran ağırlıklı olarak bir Şii ülkesi olurken, İslam dünyasının geri kalanı çoğunlukla Sünni'ydi.

Asimile olmadıysa da, Arap uygarlığı İran'da güçlü bir etki yarattı. İslam, Hindistan'da olduğu gibi, sanatsal etkinliklere yeni bir soluk verdi. Arap sanat ve kültürü de aynı şekilde, İran sanatlarından etkilendi. İran'ın ihtişamı çölün basit çocuklarının evlerini istila etti; Arap halifesinin sarayı öteki imparator saraylarının ihtişamına, göz kamaştırıcılığına dönüştü. İmparatorluğun Bağdat'ı dönemin en büyük kenti oldu. Halifeler Bağdat'ın kuzeyindeki Samarra'da Dicle nehri üzerinde kendileri için bugün hâlâ kalıntıları bulunan büyük bir cami ve saray inşa ettirdiler. Caminin geniş salonları ve fıskiye avluları vardı. Saray, kenarının uzunluğu bir kilometre olan bir dikdörtgendi.

Çürüyen Bağdat İmparatorluğu 9. yüzyılda devletlere bölündü. İran bağımsız oldu, doğudan gelen Türk boyları birçok devlet kurarak İran'ı fiilen ele geçirdi ve sözde Bağdat'ın Halifesini idareleri altına aldılar. 11. yüzyılın başında Gazneli Mahmut sahneye çıktı ve Hindistan'a akınlar düzenledi. Halife'ye gözdağı verdi ve kendisine bir diğer Türk boyu olan Selçuklular tarafından sonlandırılacak olan kısa ömürlü bir imparatorluk inşa etti. Uzun süre başarıyla Hristiyan Haçlılara karşı koyan Selçukluların imparatorluğu 150 yıl sürdü. 12. yüzyılın sonlarına doğru bir başka Türk kavmi İran'dan Selçukluları dışarı sürerek Harezm veya diğer adıyla Hive Krallığı'nı kurdu. Fakat o da kısa bir süre yaşayabildiler. Harezm Şah'ı Cengiz Han'ın elçisine hakaretler edince, Cengiz Han -Moğollar- gelip o toprakları işgal etti, taş taş üzerinde bırakmadılar.

Sana kısa bir paragrafta birçok değişiklikten, çok sayıda imparatorluktan bahsettim; kafanı yeterince karıştırmış olmalıyım. Bu hanedanların ve etnik grupların inişli çıkışlı serüvenlerini zihnini bunlarla doldurmak için değil, İran sanatsal geleneklerinin ve yaşamının onlara rağmen nasıl devam ettiğini

vurgulamak için anlattım. Doğudan peş peşe gelen Türk boyları, Buhara'dan Irak'a kadar uzanan topraklara egemen olan karma Pers-Arap uygarlığına yenik düştüler. İran'ın uzak köşelerinden Anadolu'ya ulaşmayı başaran Türkler kendi tarzlarını korumayı başardılar, Arap kültürüne teslim olmayı reddettiler. Onlar Anadolu'yu neredeyse biraz doğdukları topraklara yani Türkistan'a benzettiler. Ancak İran ve çevre ülkelerde eski İran kültürünün gücü o kadar güçlü hissediliyordu ki, bu kültürü kabul ederek kendilerini oraya uyarladılar. Farklı Türk hanedanlarının hemen hepsinin egemenliği altında, İran sanatı ve edebiyatı gelişti. Gazneli Mahmut zamanında yaşayan İran şairi Firdevsi'yi zaman zaman düşündüğümü sana yazdım. Firdevsi, Mahmut'un isteği üzerine, İran'ın büyük ulusal destanı *Şahname*'yi yazdı. Bu kitapta İslam öncesi günlerdeki sahneler betimlenir, büyük kahraman Rüstem anlatılır. Bu bize İran sanat ve edebiyatının eski milli ve geleneksel geçmişle ne kadar yakın bir bağ içinde olduğunu gösterir. İran resimlerinin ve güzel minyatürlerinin çoğunluğunun konuları *Şahname*'nin öykülerinden alınmıştır. Firdevsi yüzyılın ve binyılın başında yaşadı, 932'den 1021'e kadar... Çok geçmeden ardından İngilizcede olduğu gibi Farsça da ünlü bir isim çıkageldi, Nişaburlu astronom ve şair Ömer Hayyam. Ömer'i, en büyük İran şairlerinden biri olan Şeyh Sadi Şirazi izledi. Hint okullarındaki çocuklar geçmişte, Sadi'nin *Gülistan-Bustan* şiirlerini ezberlemekle yükümlü tutulmuşlardı.

Ben sadece birkaç büyük isimden söz ettim. Listeyi uzatmanın anlamı yok; ama şunu kavramanı istiyorum, İran sanatının ve kültürünün lambası yüzyıllar boyunca İran'dan Orta Asya'daki Maveräünnehir'e³ kadar uzanan alana ışınlara saçı. Buhara ve Maveräünnehir'deki Belh gibi şehirler sanatsal ve edebi faaliyet merkezleri olan Pers kentlerine rakip oldular. En ünlü Arap filozoflarından biri olan İbn-i Sina 10. yüzyılın sonunda Buhara'da doğdu. Büyük Fars şairi Celaleddin Rumi de⁴ 200 yıl sonra Belh'de doğdu. O büyük bir Sufi olarak kabul edildi, Mevleviliği kurdu. Yani savaş, çatışma ve politik değişikliklere rağmen, Pers-Arap sanat ve kültür geleneği, varlığını sürdürdü; edebiyat, resim ve mimarlıkta birçok başyapıt üretti. Sonra felaket çıkageldi. 13. yüzyılda, (yaklaşık 1220'de) Cengiz Han Harzemliler'e ve İran'a saldırdı, yerle bir etti. Birkaç yıl sonra Hülagü Han Bağdat'ı yakıp yıktı, yüksek kültürün yüzyıllardır yarattığı birikimler yok oldu. Sana daha önceki birkaç mektupta, Moğolların Orta Asya'yı hemen hemen nasıl çöle dönüştürdüğünü ve bölgedeki büyük şehirlerin nasıl terk edildiğini ve bölgenin insansızlaştığını anlattım.

3 Maveräünnehir: Orta Asya'da, Ceyhun (Amu Derya) ve Seyhun (Siri Derya) nehirleri arasında kalan tarihi bölge.

4 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin etnik kökeni tartışmalı olup, Fars, Tacik veya Türk olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Nehru, Mevlana'ya Fars şairi demektedir.

Orta Asya bu felaketten asla tam olarak kurtulmadı, elinden geldiğince yaraları sardı. Hatırlayacaksın, Cengiz'in ölümünden sonra bu dev imparatorluk bölündü. İran'daki bir bölüm yaklaşık olarak Hülagü Han'a düştü; Hülagü yeteri kadar yıkım yaptıktan sonra durdu, oturdu, huzurlu ve hoşgörölü bir yönetici oldu. İlhanlılar hanedanını kurdu. İlhanlılar bir süre Moğolların eski Gök dinine inanmaya devam ettiler; daha sonra onlar da İslam dinine döndüler. Bu değişimin hem öncesinde hem de sonrasında diğler dinlere tamamen hoşgörölüydü. Onların Çin'deki kuzenleri, Büyük Han ve ailesi, Budist'ti ve çok samimi ilişkiler içindeydiler. Hatta Çin'e gelinler yolladılar. Moğolların İran'daki ve Çin'deki iki kolu arasındaki bu bağlar sanat üzerinde büyük etkiler yarattı. İran'da Çin etkisi yavaş yavaş belirdi ve Arap, İran ve Çin etkisinin tuhaf karışımı resimlere yansdı. Ama tüm bu felaketlere rağmen İran unsuru yine zafer kazandı. 14. yüzyılın ortalarında İran, Hindistan'da hâlâ popüler olan diğler bir büyük şair olan Hafız'ı çıkarttı. Moğol-İlhanlıları uzun sürmedi. Onların son kalıntıları Maveräünnehir'deki Semerkant'ın diğler büyük savaşçısı Timur tarafından tahrip edildi. Bu korkunç ve acımasız şahsiyet, sanatın hamisi oldu, eğitilmiş biri olarak kabul edildi. Onun sanat sevgisi esas olarak Delhi, Şiraz, Bağdat ve Şam gibi büyük şehirleri yağmalayıp onları kendi başkenti Semerkant'a taşımak gibi görünür; ama Semerkant'ın en güzel ve heybetli yapısı Timur'un mezarı Gur Emir'dir. Ona uygun bir mozoleydi bu, her şeye hükmeden güçlü varlığı ve yırtıcı ruhu oradaydı.

Timur'un fethettiğı engin topraklar onun ölümünden sonra küçüldü; ancak Maveräünnehir ve İran'ı içeren nispeten küçük bir alan onun haleflerine kaldı. 15. yüzyılın ortalarına doğru, 100 yıl boyunca, Timuroğulları olarak adlandırılanlar ise İran, Buhara ve Herat'da acımasızca davranan bir fatihin torunları olarak, garip bir şekilde, cömertlik, merhamet ve sanatı himaye eden tavırlarıyla ünlendiler. En büyükleri Timur'un oğlu Şah Ruh başkenti Herat'da göz kamaştıran bir kütüphane kurdu ve âlimleri buraya çekti. "Timur Rönesansı" olarak bilinen bu 100 yıllık dönem sanatsal ve edebi akımlar açısından çok dikkat çekicidir. İran edebiyatında zengin bir gelişme oldu, çok sayıda resim yapıldı. Büyük ressam Behzad resim okulunun başkanı oldu. İlginçtir ki, Farsça bir yana Türk edebiyatı da Timur'un edebi çevresinde gelişti. Sana hatırlatmak için yazıyorum, İtalya'da da Rönesans dönemi de bu dönemdi.

Türk Timuroğulları büyük ölçüde İran kültürüne yenildi. Türklerin ve Moğolların fethettiğı İran, fatihlere kendi kültürünü empoze etti. Öte yandan, İran kendi siyasal özgürlüğü için de mücadele etti ve yavaş yavaş Timuroğulları doğuya doğru sürüldü, nüfuz alanları Maveräünnehir'in çevresindeki küçük bir alan haline geldi. 16. yüzyılın başında İran milliyetçiliğı zafer kazandı ve Timurlar İran'dan kesin olarak çıkarıldı. Ulusal bir hanedan olan Safeviler

İran tahtına geldi. Bu hanedanın ikinci kişisi Hindistan'dan Sher Han'dan kaçan Tahmasb'dı.

Safevi dönemi 1502'den 1722'ye kadar 220 yıl sürdü. Bu dönem İran sanatının altın çağı olarak adlandırılır. Başkent İsfahan görkemli binalarla donatıldı, özellikle ünlü resimler için ünlü bir sanat merkezi haline geldi. 1587'den 1629'a kadar hükümdar olan, hanedanın en göze çarpan hükümdarı Şah Abbas İran'ın en büyük hükümdarlarından biri olarak kabul edilir. O bir taraftan Özbekler diğer yandan Osmanlılar tarafından sıkıştırılıyordu. Şah Abbas ikisinden de uzak durdu, güçlü bir devlet inşa etti, Batıdaki uzak ülkelerle etkili ilişkiler kurdu ve kendisini başkentini güzelleştirmeye adanmıştı. Şah Abbas'ın İsfahan'daki şehir planı "klasik saflık ve hazzın şaheseri" olarak anıldı. Yapılan binalar sadece güzel ve inceden inceye dekore edilmiş olmakla kalmıyor, ortamın çekiciliği de etkisini artırıyor. O dönemde İran'ı ziyaret eden Avrupalı gezginler sıcak betimlemeler yaptılar.

Mimari, edebiyat, resim, freskler ve minyatürler, güzel halılar, ince fayans işleri ve mozaikler İran sanatının bu altın çağında gelişti. Fresklerin ve minyatürlerin bazılarında inanılmaz bir sevimlilik vardı. Sanat ulusal sınırları bilmez ya da bilmemeli. 16. ve 17. yüzyılda birçok etki İran sanatını zenginleştirmek için ülkeye girmiş olmalı. İtalyan etkisinin apaçık olduğu söylenir ama hepsinin arkasında 2000 yıldır inatla devam eden İran'ın eski sanat ve geleneği vardır. Ve İran kültürünün alanı İran'la sınırlı değildi. Bu kültür Batı'da Türkiye'den Doğu'da Hindistan'a kadar ulaşan geniş bir alana yayıldı. Fransızca'nın Avrupa'da kullanıldığı gibi Farsça da Hindistan'da Moğol Sarayı'nda ve genellikle Batı Asya'da kültür dili oldu. Pers sanatının eski ruhu Tac Mahal'de, Agra'da ölümsüz bir simge bıraktı. Bu sanatı aynı şekilde birçok kez batıda Konstantinopolis'e kadar Osmanlı mimarisini etkiledi ve birçok ünlü yapı İran etkisinin iziyle orada büyüdü. İran'daki Safeviler Hindistan'daki büyük Moğollarla yaklaşık olarak eşzamanlıydı. Hint Moğolların ilki Babür, Timur'un Semerkant'daki prenslerinden biriydi. Persler, Timuroğulları'nı çıkarınca onlar güçlendiler ve Maverannehir'in belli bölümleri ve Afganistan Timur'un çeşitli prenslerin egemenliği altında kalmıştı. Babür, bu küçük prenslere karşı 12 yaşından itibaren savaştı. Başardı ve kendini Kabil'in hükümdarı yaptı, ardından Hindistan'a geldi. Timuruların bu zamandaki yüksek kültürü Babür'den anlaşılabilir. Önceki mektubumda anılarından bazı alıntıları sana sundum. Safevi hükümdarlarının en büyüğü Şah Abbas Ekber'in ve Cihangir'in çağdaşıydı. Bu iki ülke arasında başından itibaren çok yakın ilişkiler olmuş olmalı. Afganistan Hint-Moğol İmparatorluğu'nun parçası olduğu için, İran'la Hindistan arasında uzun süredir ortak sınır var.

İRAN'DA EMPERYALİZM VE MİLLİYETÇİLİK

21 Ocak 1933

Sana Fars kültürünün eski geleneklerinden, üst düzeydeki başarılarından, Fars sanatının altın döneminden vb. söz etmiştim. İnsan, tıpkı peri masallarındaki gibi, gerçek bir Altın Çağın İran halkına ulaştığı, yoksulluğun yok olduğu izlenimine kapılabilir. Doğal olarak, öyle bir şey olmadı. Kültür, güzel sanatlar o günlerde, bir ölçüde şimdilerde olduğu gibi, birkaç kişinin tekelineydi. Kitlelerin, sıradan insanların kültürle, sanatla bir işi yoktu.

Sıradan insanların yaşamı, gerçekten de, ilk günlerden beri sürekli yiyecek bulmak, yaşamın zorunluluklarını karşılamak arayışı içinde geçmişti. Yani hayvanların yaşamından pek farklı değildi. Başka işler için boş vakitleri yoktu. Sanat ya da kültürden zevk almayı nasıl akıllarına getirebilirlerdi? Sanat İran'da, Hindistan'da, Çin'de, İtalya'da ve Avrupa'nın öteki ülkelerinde Saray'ın, zenginlerin ve emekten kopuk öteki sınıfların hobisi olarak boy verdi. Sadece dinsel sanat, kitlelerin yaşamına bir ölçüde eğildi.

İran'daki bütün toplumsal sistem, dönemin öteki ülkelerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi, az çok feodaldi. Güçlü krallar saygınlık kazanmışlardı, çünkü feodal beylerin aldıkları haraçların önünü kesmişlerdi. Dönem dönem iyi yönetimlere dönem dönem kötü yönetimlere rastlandı.

Moğol yönetimi Hindistan'da son devrelerini yaşarken, Safevi Hanedanı 1725'lerde sonlandı. Feodalite parçalanıyor, ülkede meydana gelen ekonomik değişiklikler eski düzeni kaygılandırıyordu. Ağır vergilendirme işleri daha kötü hale getirdi, halk arasında hoşnutsuzluk yaygınlaştı. O sıralarda Safevi hükümdarlığı altında yaşayan Afganlar ayaklanarak, sadece ülkelerinde başarıya ulaşmakla kalmadılar, İsfahan'a da girerek Şah'ı tahtından indirdiler. Afganlar kısa bir süre sonra kendini tahta çıkaracak olan İranlı lider Nadir Şah tarafından ülkeden sökülüp atıldılar. Köhne Moğolların son günlerinde Hindistan'a akınlar düzenleyen Delhi halkını kılıçtan geçiren, aralarında Cihan Şah'ın tavus kuşu tahtının da olduğu pek çok hazineyi alıp götürən işte

bu Nadir Şah'tı. 18. yüzyıl İran tarihi, iç çatışmaların, sık sık değişen yönetimlerin, kötü yönetimlerin tanığı iç karartan bir tarihtir.

19. yüzyıl yeni sorunlar ekledi. İran, giderek yayılan, saldırganlaşan Avrupa emperyalizmi ile çatışmaya girdi. Kuzeyden Rusya ara vermeksizin bastırıyor, İngilizler ise Basra Körfezi'nden ilerliyorlardı. İran Hindistan'dan uzak değildi. Sınırları birbirine yaklaşıyordu; günümüzde ikisi arasında ortak bir sınır var. İran Hindistan yolu üzerindeydi ve Hindistan'a giden denizyoluna hâkimdi. İngiliz politikasının esası, Hindistan'daki imparatorluklarını ve oraya giden yolları korumaktı. Şahlar tümüyle yeteneksiz, deli dolu kişilerdi, kimi zaman birbirleri ile kimi zaman da yoksul halkla çatışıyorlardı.

20. yüzyılın başında İran bir başka nedenle açgözlülüğün kurbanı oldu. Petrol bulundu ve bu keşif çok değerliydi. Eski Şah 1901'de İran'daki petrol yataklarının işletmesini altmış yıl gibi bir süreliğine İngiliz uyruklu D'Arcy'ye verdi. Birkaç yıl sonra petrol yataklarında çalışmak üzere İngiliz, Anglo-İran Petrol Şirketi kuruldu. Kârın küçük bölümü İran hükûmetine, büyük bölümü ise ülke dışına, hissedarlara gitti. En büyük hissedarlardan biri de İngiliz hükûmetiydi. Mevcut İran hükûmeti çok milliyetçidir, yabancılar tarafından sömürülmeye azimle karşı çıkıyor.¹ Olayın geçmişine dönüyorum. Emperyalizmin İran'ı tehdit etmesi ve Şah'ın giderek oyuncaklaşması, kaçınılmaz olarak milliyetçiliğin güçlenmesine neden oldu. Milliyetçi bir parti kuruldu. Bu parti yabancı müdahaleye olduğu gibi, Şah'ın otoriter yönetimine de karşı çıktı. Demokratik bir anayasa ve çağdaş reformlar talep ediyordu. Gerici Şah, bir ölçüde özgürlük isteyen kendi halkındansa yabancı hükûmetlerle daha iyi anlaşıyordu. Demokratik anayasa talebi orta sınıflardan ve aydınlardan geldi. Japonya'nın 1904'de Rusya'ya karşı zaferi, hem bu zafer Avrupa'ya karşı bir Asya gücüne ait olduğu hem de sorunlar yaratan komşuları Çarlık Rusya'sına karşı kazanıldığı için, İranlı milliyetçileri çok heyecanlandırdı. 1905 Rus Devrimi, sonradan başarısızlığa uğrayıp acımasızca ezilse de, İranlı milliyetçilerin heyecanını katladı. Üzerinde o kadar çok baskı vardı ki, Şah, isteksizce de olsa, 1906'da demokratik bir anayasayı kabul etti. Meclis adı verilen bir Milli Meclis kuruldu, devrim başarıya ulaşmış göründü. Ama Şah'ın bırakıp gitmeye niyeti yoktu. Ruslar ve İngilizler ise demokratik bir İran'a hiç hoş gözle bakmıyorlardı. İran güçlenebilir, sorunlar yaratabilirdi. Meclis ile çatışınca Şah, kendi Meclis'ini bombalattırdı ama halk ve askeri birlikler Meclis'ten ve milliyetçilerden yana tavır aldılar, Şah ancak Rus birliklerince kurtarılabildi. Rusların Kazakları vardı, İngilizler Hint birliklerini, aramızda hiçbir sorunun olmadığı İranlıların üzerine sürdüler. İran büyük güçlüklerle karşı karşıya

1 Makalenin 1933 yılında yazıldığı unutulmamalıdır.

idi. Para yoktu, halkın koşulları kötüydü. Meclis olayları iyileştirmeye çalıştı ama Rusların ve İngilizlerin bazen de ikisinin direnişi ile karşılaştı. İran bir bağımsız devlet olarak yok olmaya yüz tuttu. Ruslar ve İngilizler ülkeyi "nüfuz alanlarına" bölerek, bunun ilk adımını attılar. Askerleri önemli merkezleri işgal etti. Sonra, 1914'te savaş patlak verdi.

İran savaşta tarafsızlığını ilan etti. Ancak savaşta tarafsızlığını açıkladığı bildirgeler, büyükler üzerinde fazla etkili olmuyordu. İngilizler ve Ruslar aynı saftaydı. Irak'a ve Arabistan'a hâkim Türkiye Almanya'nın müttefikiydi. Savaşın 1918'de İngiltere'nin ve Fransa'nın zaferi ile sonuçlanması üzerine İran boydan boya İngilizler tarafından işgal edildi. İngiltere İran'ı protektorası² ilan etmek üzereydi -ilhakın daha yumuşak bir biçimi- bir yandan da Akdeniz'den Belucistan'a ve Hindistan'a kadar uzanan İngiliz Orta Doğu İmparatorluğu'nu düşlüyordu. Ne var ki, düşler gerçekleşmedi. Çarlık yıkılmış yerine Sovyetler Birliği kurulmuştu. Dahası, talihsizlik bir kez daha İngilizlerin planlarını bozdu. Mustafa Kemal Paşa ülkesini Müttefikler'in kopardığı gürültü patırtıdan çekip aldı. Bütün bunlar milliyetçilere yardımcı oldu ve İran kâğıt üzerinde de olsa özgür kaldı. 1921'de bir asker olan Rıza Han bir darbe ile duruma el koydu. 1925'de eski Şah tahttan indirildi ve yeni Şah Kurucu Meclis'in oyuyla başa geçti. Şah Rıza Pehlevi unvanını aldı.

Bu ulusal canlanmanın 2000 yıllık İran geleneğinde mevcut olduğunu not etmek çok ilginçtir. İran'ın, İslam öncesi, eski büyüklüğüne dönme çabasıdır, esin kaynağını oradan çıkartıyor. İran halkı Müslüman'dır -Şii Müslüman- ama ülkeleri söz konusu olduğunda milliyetçilik daha güçlü bir güçtür. Asya'nın dört bir yanında bunlar olup bitiyor. Bunlar Avrupa'da 100 yıl önce, 19. yüzyılda meydana geldi. Ama daha şimdiden milliyetçilik birçok insan tarafından modası geçmiş bir iman olarak görülüyor, mevcut koşullara daha iyi uyan yeni inanışlar ve inançlar aranıyor. İran şimdi Pers ülkesinin resmi adıdır. Rıza Şah, Pers ülkesi adının artık kullanılmaması için bir kararname yayımladı.

2 Daha güçlü başka bir devletçe kontrol edilip korunan devlet, hamilik, himaye altına alma.

126.

GENEL OLARAK DEVRİMLER ÖZEL OLARAK AVRUPA'DAKİ 1848 DEVRİMLERİ HAKKINDA

28 Ocak 1933, İdu'l Fitr¹

Avrupa'ya dönelim ve bu anakaranın 19. yüzyılda sürekli değişim içine giren görünümüne bir bakalım. İki ay önce yazdığım mektuplarda anakarayı incelemiş, önde gelen bazı özelliklerini belirtmiştim. "İzm"lerin hepsini hatırladığınızı sanmıyorum. Sanayileşme ve kapitalizmden, emperyalizmden, sosyalizmden, milliyetçilikten ve evrenselcilikten söz etmişim o mektuplarda. Demokrasiden, bilimden, taşımacılık yöntemlerindeki muazzam devrimlerden, halk eğitimindeki gelişmelerden, onun ürünü gazetelerden söz etmiştim. Bütün bunlar ve bir sürü başka unsur, o dönemin Avrupa Uygarlığını yarattı. Bu uygarlık yeni orta sınıfın kapitalist sistem içinde, sanayi aygıtını kontrol ettiği, burjuva uygarlığıydı. Avrupa'nın burjuva uygarlığı başarıdan başarıya koştu, yükseklerle tırmandıkça tırmandı. Ve yüzyılın sonuna doğru yarattığı olanaklarla kendisini ve tüm dünyayı etkilemişti ki, felaket gelip çattı.

Biz de Asya'da bu uygarlığın eylemlerinin bazı ayrıntılarını gördük. Artan sanayileşmenin etkisi ile Avrupa, elini kolunu uzaklardaki topraklara uzattı, oraları pençesine almaya, denetim altında tutmaya, kendi çıkarları için müdahale etmeye çalıştı. Avrupa derken özellikle sanayileşmede öncülük yapan Batı Avrupa'yı kastediyorum. İngiltere uzun süre tartışmasız liderdi, ötekilerin fersah fersah önündeydi; konumundan çok yararlandı.

İngiltere'de ve Batı'da yaşanan bütün bu kapsamlı değişiklikler, yüzyılın başında yeni doğan güçlerin öneminin farkına varmayan imparatorlar ve kralarca kavranmadı. Napolyon'un uzaklaştırılmasından sonra Avrupa'ya hâkim olanların tek düşüncesi kendi konumlarını korumak, dünyayı otokrasi için

1 Araplar'ın şeker bayramına verdikleri ad.

güvenli bir yer haline getirmekti. Fransız Devrimi'nin ve Napolyon'un yaydığı korkunç korkuyu tam olarak üzerlerinden atamadıkları için, bir kez daha riske girmek istemediler. Halkın başkaldırmasının önüne geçmek, "Kralların ilahi hakları"nı korumak için kutsal ittifaklara giriştiler. Otokrasi ile din el ele verdi. Rus çarı Alexander bu ittifakların itici ruhuydu. Sanayileşmenin soluğunun, ruhunun ulaşmadığı ülkesi ortaçağda, ilkel koşullarda yaşıyordu. Birkaç büyük kent vardı, ticaret az gelişmişti, zanaat bile pek gelişmemişti. Öteki Avrupa ülkelerinde koşullar farklıydı. Batı'ya gittikçe orta sınıflar daha görünür hale geliyordu. İngiltere'de otokrasi yoktu. Kral Parlamento'nun denetimi altındaydı. Parlamantonun kendisi bir avuç zengin tarafından denetim altındaydı. Rusya'nın otokratları ile İngiltere'nin zengin yönetici oligarşisi arasında büyük farklar vardı. Ama her ikisi de ortak bir duyguyu, kitlelerden ve devrimden korkuyu, paylaşıyorlardı.

Avrupa'nın dört bir yanında gericilik zafere ulaştı, liberal görünümlü her şey bastırıldı. 1815 Viyana Kongresi kararları ile birçok milliyet, örneğin İtalya'dakiler ve Doğu Avrupa'dakiler yabancı hâkimiyeti altına sokulup, zorla susturuldu. Ancak bu tür uygulamalar uzun süre başarıyla sürdürülemez, kaçınılmaz olarak sorunlar çıkar. Bir önceki mektupta Avrupa'da ve özellikle Bourbonlar'ın kovulduğu Fransa'da yaşanan birçok değişimin ardından patlak veren 1830 Ayaklanmaları'ndan söz ettim. Bu ayaklanmalar kralları, imparatorları, onların bakanlarını çok korkuttu, halk hareketlerini büyük bir hırsla bastırdılar.

Bu mektuplarda sık sık savaşların ve devrimlerin getirdiği büyük değişimlere değindik. Geçmişte savaşlar kimi zaman dinseldi kim zaman da hanedanlarla ilişkiliydi. Çoğu kez bir milliyetin başka bir milliyeti işgal ettiği siyasal olaylardı. Bütün bunların temelinde ekonomik nedenler de yatıyordu. Orta Asya kavimlerinin Avrupa'yı ve Asya'yı işgalinde ana etken çoğu kez açlıktı. Ekonomik gelişme bir halkı, ulusu güçlendirir, ötekiler üzerinde üstünlük kurmasını sağlar. Avrupa'da, başka yerlerde patlak veren dinsel savaşlarda bile arka planda ekonomik etkenlerin rol oynadığını yazmıştım. Modern zamanlara yaklaştıkça dinsel ve hanedan savaşları kesildi. Savaşlar, doğal olarak, bitmez, ne yazık ki daha sertleşir. Ama giderek nedenleri açıkça siyasal ve ekonomik hale gelir. Siyasal nedenleri milliyetçilikle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bir ülkenin bir başka ülke tarafından baskı altına alınması, ya da iki saldırgan milliyetçilik arasındaki çatışma... Bu çatışma bile büyük ölçüde ekonomik nedenlere bağlıdır. Sonuçta ekonomik nedenlerin savaşlarda giderek önem kazandığını görüyoruz, gerçekten de günümüzde bu savaşların gölgesi her şeyin üzerine düşüyor.

Devrimler de geçmişte aynı değişime uğradı. Erken çağlardaki devrimler daha çok saray devrimleriydi: hükümdar ailelerinin mensupları birbirleriyle

çatışır, birbirlerini öldürürler; ya da umutsuzluğa kapılıp isyan eden halka darbe indirir, ya da ihtiraslı bir asker ordunun yardımıyla tahtı ele geçirirdi. Bu saray devrimlerinin çoğu, bir avuç insanın arasında cereyan eder, halk kitlelerinin haberi bile olmazdı. Yöneticiler değişir ama sistem aynı kalır, insanların yaşamında bir değişiklik görülmezdi; tabii, kötü bir yönetici ezip geçmeye kalkınca dayanılmaz hale gelir; iyi bir yönetici ise daha hoşgörülü olabilir. Ama yönetici iyi de kötü de olsa halkın toplumsal ve ekonomik koşulları siyasal bir değişimden etkilenmezdi. Toplumsal bir devrim olamazdı.

Ulusal devrimler daha büyük bir değişimi içerir. Bir ulus bir başkası tarafından yönetildiğinde yabancı hâkim sınıf hâkimdir. Bu durum birçok bakımdan yaralayıcıdır çünkü tabii ülke bir başka ülkenin yararına yönetilir, ya da yabancı bir hâkim sınıf bu tür bir yönetimden yarar sağlar. Tabii bu durum halkın öz saygısını büyük ölçüde incitir. Yanı sıra yabancı hâkim sınıf tabii ülkenin hâkim sınıflarını iktidardan uzak tutar. Başarıya ulaşan bir ulusal devrim, en azından, yabancı unsurları yerinden edince ülkedeki hâkim unsurlar vakit geçirmeksizin onların yerini alır. Bu nedenle, bu sınıflar hâkim yabancı sınıfın sökülüp atılmasından büyük yararlar sağlarlar. Ülke de genel olarak bu durumdan yararlı çıkar çünkü bu durumda bir başka ülkenin çıkarına göre yönetilmeyecektir. Daha alt katmanlar, bir toplumsal devrim ulusal devrime eşlik etmedikçe, gelişmeden fazla yarar sağlayamaz.

Toplumsal devrim, yüzeysel değişikliklere yol açan öteki bütün devrimlerden çok farklı bir olaydır. Bir siyasal devrimi de içerir ama toplumun yapısını değiştirdiği için ondan çok daha öte bir şeydir. Parlamentoyu yüce kılan İngiliz devrimi sadece bir siyasal devrim değildi, kısmen toplumsal devrimdi çünkü daha zengin burjuvazinin iktidardakilerle bütünleşmesini ifade ediyordu. Burjuvazinin alt katmanları ile kitleler üzerinde etki yaratmamıştı. Fransız Devrimi daha da toplumsal bir devrimdi. Daha önce gördüğümüz gibi, bütün toplumsal düzen bozuldu, bir süre için kitleler de devreye girdi. Sonuçta burada da burjuvazi zafere ulaştı, kitleler, devrimde rol aldıktan sonra, geldikleri yere geri yollandı; ama ayrıcalıklı soylular yerlerinden edilmişlerdi.

Bu tür toplumsal devrimlerin salt siyasal değişimlerin çok ötesine geçtiği, toplumsal koşullarla sıkı sıkıya ilintili olduğu apaçıktır. Geniş kitleleri değişime hazır hale getiren koşullar mevcut olmadıkça, ihtiraslı, aşırı hırslı bir kişinin ya da grubun toplumsal devrimi gerçekleştirmesi mümkün olmaz. Kitlelerin hazır hale gelmesi derken, onların bilinçli bir biçimde o noktaya getirilmesini kastetmiyorum. Toplumsal ve ekonomik koşulların onlar için yaşamı yük hale getirdiği bir değişim olmadıkça rahatlayamayacakları, yeni koşullara uyum sağlayamayacakları durumları kastediyorum. Aslında geçmişte yıllar boyunca, geniş kitleler için yaşam öyle külfetlerle doluydu ki, nasıl katlandık-

larını düşünmek bile insanı şaşırtıyor. Zaman zaman kitleler, özellikle köylüler, ayaklandılar, gözlerini karartan kör öfke ellerine geçeni kırıp dökmelerine neden oldu. Ne var ki bu insanların toplumsal düzeni değiştirmek gibi bir niyetleri yoktu. Bu yetersizliklere karşın, mevcut toplumsal koşulları değiştirmek uğruna geçmişte Roma'da, Orta Çağ'da Avrupa'da, Hindistan'da, Çin'de sık sık ayaklanmalar patlak verdi, birçok imparatorluk bu nedenle yıkıldı.

Geçmişte toplumsal ve ekonomik değişimler yavaş yavaş ortaya çıktı, üretim, dağıtım ve taşıma yöntemleri aynı kaldı. Bu yüzden insanlar değişim sürecinin farkına varmadılar. Din bu düzenin ve ona eşlik eden geleneklerin etrafını bir kutsal hale ile çevirdi. İnsanlar bu duruma o kadar ikna olmuşlardı ki, düzenin değişebileceğini akıllarına bile getirmediler. Sanayi Devrimi ve taşımacılık yöntemlerindeki kapsamlı değişikliklerle birlikte, toplumsal değişimler çok daha hızlı hale geldi. Yeni sınıflar öne çıktı, bunlar zenginleşti. Eski zanaatkârlardan ve tarım emekçilerinden çok daha farklı bir sanayi işçileri sınıfı doğdu. Tüm bunlar yeni ekonomik düzenlemeleri ve siyasal değişimleri gerektiriyordu. Batı Avrupa garip bir uyumsuzluk dönemi içindeydi. İleri görüşlü bir toplum, ihtiyaç kendini hissettirdiği anda gerekli değişiklikleri yapar. Ama toplumlar o kadar uzak görüşlü değildir, olayı bir bütün olarak düşünmezler. İktidardaki bir kişi ya da sınıf, sahip olduklarını korumak ister. Bunu başarmanın en kolay yolu, öteki sınıfları ya da insanları, mevcut toplum düzeninin en iyi olduğuna ikna etmektir. Halkı ikna etmek için din devreye girer; eğitimin de aynı yönde ders vermesi sağlanır.

Değişmez bir toplumsal düzenin varlığına inandırılan insanlara göre çoğu kişinin bu düzende acı çekmesi kimsenin kabahati değildir. Olsa olsa kendilerinin kabahatidir, kısmet böyledir, kader böyledir, geçmiş günahların cezası çekilmektedir. Toplum her zaman için muhafazakârdır, değişimden hoşlanmaz. Mevcut durumu korumak ister. O kadar ki, mevcut koşulları değiştirmeye çalışan kişilerin çoğunu cezalandırır.

Ne var ki toplumsal ve ekonomik koşullar, gelişmeye duyarsız toplumun keyfine göre hareket etmez. İnsanların fikirleri aynı kalsa bile koşullar gelişir. İşte gerçek toplumsal devrimleri bu koşullar yaratır. Koşullar olgunlaşınca devrimler kaçınılmaz olarak gelir kendini dayatır; eski tarz düşünceler olsa olsa bu süreci yavaşlatabilir. Koşullar mevcut değilse, ne kadar çok çabalarsa çabalasınlar, kişiler onları yaratamaz. Bir devrim patlak verdiğinde, mevcut koşulları halktan gizleyen perde kalkınca, rutinin dışına çıkan halkın kavrayışı hızlanır. Devrim dönemlerinde halk muazzam bir enerjiyle ileri atılır. Yani devrim, muhafazakârlığın ve geri çekilmenin kaçınılmaz sonucudur. Eğer toplum, değişmez bir toplumsal düzenin varlığı şeklindeki saçma sapan hataya düşmeyip, değişen koşullara ayak uydurabilseydi, toplumsal devrim olmazdı, o durumda sürekli bir evrim yaşanırdı.

Toplumsal düzenler birçok yerde çatırıyor. Hindistan'da ve yabancı hâkimiyeti altında yaşayan her ülkede milliyetçilik, ülkenin yabancı yönetimden kurtarılması arzusu güçlüdür. Ama bu milliyetçi dayatma varlıklı sınıflarla çevrelenmiştir. Köylüler, işçiler ve ötekiler, doğal olarak, belli belirsiz milliyetçi düşler yerine daha çok boş midelerini doldurmayla ilgilenirler, Onlar için, daha iyi koşullar ve daha çok ekmek getirmedikçe milliyetçilik ya da swaraj bir anlam taşımaz.

Devrimler hakkında sözü bu kadar uzatmamın nedeni, Avrupa'da 19. yüzyılda yaşanan ayaklanmalar ve çalkantılardır. Bu ayaklanmaların birçoğu, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında meydana gelenler, yabancı yönetimlere karşı milliyetçi ayaklanmalardı. Sanayi ülkelerinde, o milliyetçi ayaklanmalarla yan yana biçimde, yeni işçi sınıfının patronlara karşı mücadelesinde toplumsal ayaklanma düşünceleri yayıldı, halk toplumsal devrimi ciddi ciddi düşünmeye başladı.

1848, Avrupa'da devrim yılı olarak adlandırılır. Birçok ülkede patlak veren ayaklanmaların bazıları kısmen başarılı olsa da çoğu başarısızlıkla sonuçlandı. Polonya'da, İtalya'da, Bohemya'da, Macaristan'da patlak veren ayaklanmaların arka planında milliyetçilik yer alıyordu. Polonya ayaklanması Prusya'ya, Bohemya ve Kuzey İtalya'daki ayaklanma Avusturya'ya karşı idi. Hepsi bastırıldı. Avusturya'ya karşı Macar ayaklanması aralarında en büyük olanıydı. Önderi bir yurtsever ve özgürlük savaşçısı olan Kossuth idi. İki yıl süren direnişe rağmen, bu ayaklanma da bastırıldı. Birkaç yıl sonra Macaristan bir başka büyük şahsiyet olan Deak'ın önderliğinde geliştirdiği bir başka mücadele yöntemi ile başarılı oldu. Deak'ın yönteminin pasif direniş olması ilginçtir. 1867'de Avusturya ile Macaristan, Habsburg imparatoru Franz Joseph'in yönetimi altında birleştiler. Hindistan'da 1920'de "İşbirliğine-hayır" hareketi başladığında, kimileri Deak'ın mücadelesini anımsattı ama iki yöntem arasında büyük farklılıklar vardı.

1848'de Almanya'da da ayaklanmalar patlak verdi ama bunlar çok ciddi değildi. Bastırılmalarının ardından iyileştirici reform vaatleri yükseldi. Fransa'da büyük bir değişim yaşandı. 1830'da Bourbonlar'ın krallıktan uzaklaştırılmalarından sonra tahta çıkan Louis Philippe'in krallığında yarı anayasal bir monarşi uygulanmıştı. Halkın hoşnutsuzluğunun arttığı 1848'de Louis Philippe tahttan çekilmeye zorlandı. Bir kez daha cumhuriyet kuruldu. İkinci cumhuriyet bu. Karışıklıktan yararlanan Napolyon'un yeğeni Louis Napolyon Paris'e gelip büyük özgürlük dostu pozlarına büründü ve Cumhurbaşkanı seçildi. Durumunu sağlamlaştırınca ordunun denetimini ele aldı. 1851'de "darbe" adı verilen şey meydana geldi. Askerleriyle Paris'i bastı, birçok kişiyi

vurdu, Meclis'te tedhiş yarattı. Bir sonraki yıl kendisini imparator ilan ederek 3. Napolyon adını aldı. İkinci Cumhuriyet böyle sonuçlandı.

1848'de İngiltere'de ayaklanma patlak vermedi ama büyük karışıklıklar ve huzursuzluklar vardı. İngiltere'nin, gerçek kargaşanın tehdidi altında kaldığına, o tehdidin sonuçlarından kaçınmak için kendine göre bir esneme biçimi vardır. Esnek anayasası, bu ele alış tarzına yardımcı olur; dahası uzun tecrübeler İngiliz insanına gerektiğinde bazı ödünler vermeyi öğretmişti. 1832'de İngiltere'de Reform Yasası konusunda yaşanan büyük hareketliliğin sonucunda seçme hakkı halkın geniş kesimlerine tanınmıştı. Çağdaş standartlar dikkate alındığında çok ılımlı bir yasaydı bu. Sadece orta sınıfın bazı yeni kesimleri kapsam alanına girmişti. İşçiler ve ötekilerin büyük çoğunluğu hâlâ oy hakkından yoksundu. Parlamento o sırada bir avuç zengin kişinin elindeydi; bu kişiler ayrıcalıklarının ve çürük seçim bölgelerini yitirmenin telaşına kapılmışlardı. Bu kişiler ellerindeki tüm olanaklarla Reform Yasası'na karşı çıktılar, eğer tasarı yasalaşırsa dünyanın sonunun geleceğini söylediler. İngiltere içsavaşın eşiğine gelmişti ki, halk hareketinden korkan muhalefet, Yasa'nın geçmesine razı oldu. Tabii, İngiltere ayakta kaldı, Parlamento, eskiden olduğu gibi bir avuç zenginin denetiminde kalmaya devam etti. Varlıklı orta sınıf daha da güçlendi.

1848'lerde bir başka büyük hareketlenme ülkeyi sarstı. Çeşitli reformlar talep eden "Halkın Dilekleri"ni içeren dev bildiriye Parlamento'ya iletmeyi amaçlayan bu hareket "Chartist Hareket"i olarak adlandırıldı. Bu hareket hâkim sınıfların yüreğine korku saldıktan sonra bastırıldı. Fabrikalarda, işçi sınıfı içinde memnuniyetsizlik ve gerginlik yaşanıyordu. Bu sıralarda yürürlüğe konan bazı emek yasaları işçilerin durumunu bir ölçüde düzeltilti. Artan ticareti sayesinde hızla para kazanan İngiltere "dünyanın atölyesi" haline geldi. Bu kârların büyük bölümü fabrikaların patronlarına gidiyordu ama küçük bir bölümü de işçilere aktarılıyordu. Bütün bunlar 1848'de ayaklanmanın büyümesini önledi.

1848'i tam olarak bitirmedim; o yılda Roma'da yaşananların öyküsüne gel-di sıra.

1 Çartizm: 1838'den 1850'ye kadar olan dönemde, İngiltere'de, politik reformlar için işçi sınıfının verdiği mücadeleye ve bu mücadele etrafında şekillenen işçi hareketine verilen isimdir.

İTALYA BİRLEŞİK, ÖZGÜR BİR ULUS OLUYOR

30 Ocak 1933, Vasanta Panchami

1848 yılı için yaptığım dökümde İtalya'yı sona sakladım. 1848'de meydana gelen heyecan verici olaylardan en büyüleyicisi, Roma'daki yiğit mücadeledir.

Napolyon'dan önce İtalya ufak devletlerden, küçük prensliklerden oluşan yamalı bir bohçaydı. Napolyon kısa bir süreliğine bunları birleştirdi. Durum Napolyon'dan sonra eski haline döndü hatta daha kötüsü oldu. 1815 Viyana Kongresi'nin muzaffer müttefikleri ülkeyi aralarında beter biçimde böldüler. Avusturya, Venedik ve çevresindeki toprakların büyük bölümünü aldı. Papa Roma'ya ve çevresindeki devletçiklere geri döndü. Napoli ve güneyi Bourbon Kralı'nın yönetiminde İki Sicilya Krallığı'nı oluşturdu. Kuzeybatıda, Fransa sınırı yakınında Piyemonte ve Sardinya Kralı bulunuyordu. Bütün bu küçük prenslikler ve krallıklar, Piyemonte istisnası ile çok otokratik biçimde yönetiliyor, halk Napolyon'dan ve öncekilerden bile fazla eziliyordu. Ne var ki Napolyon'un gelişi ülkeyi canlandırmış, özgür ve birleşik bir İtalya için gençliğe esin kaynağı olmuştu. Yöneticilerin baskılarına rağmen, belki de bu baskılar nedeniyle, irili ufaklı birçok ayaklanma oluyor, gizli cemiyetler kuruluyordu.

Bir süre sonra özgürlük hareketinin önderi olacak genç adam çıkageldi. Bu kişi, İtalyan milliyetçiliğinin lideri Giuseppe Mazzini idi. 1832'de İtalya'da cumhuriyetin kurulmasını amaçlayan Mazzini "Giovane İtali" -Genç İtalya- topluluğunu kurdu. Bu dava uğruna İtalya'da ve sürgünde çoğu kez ölümü göze alarak mücadele etti. Yazdıklarının çoğu milliyetçilik literatürünün klasikleri arasına girdi. 1848'de Kuzey İtalya'nın dört bir yanında isyanlar patlak verdiğinde Mazzini, fırsatın kapısını çaldığını görerek Roma'ya geldi. Papa uzaklara sürülmüş, üç kişilik bir komitenin -Roma tarihinden gelen bir te-

rimle triumvira¹- yönetiminde cumhuriyet ilan edilmişti. Mazzini üç kişiden biriydi. Genç cumhuriyet dört bir yandan saldırıya uğradı. Avusturyalılar, Napolililer hatta Papalığı ihya etmeye gelen Fransızlar saldırıyorlardı. Roma Cumhuriyeti'nin başlıca savaşı Garibaldi Avusturyalıları durdurdu, Napoli ordularını yenilgiye uğrattı hatta Fransızlara engel oldu. Bütün bunları gönüllülerle başarmıştı. Roma gençliğinin en yiğit, en iyi unsurları Cumhuriyeti savunmak için canlarını verdiler. Sonuçta, yiğitçe mücadeleye rağmen Roma Cumhuriyeti Fransızların eline düştü, onlar da Papa'yı geri getirdiler.

Mücadelenin ilk aşaması bu şekilde sonlandı. Mazzini ile Garibaldi, çalışmalarını propaganda vb. başka yollardan sürdürerek bir sonraki büyük atılım için hazırlık yaptılar.

İkisi birbirine hiç benzemiyordu. Biri bir düşünür ve idealist, öteki gerilla savaşı dehası taşıyan bir savaşıydı. Her ikisi de kendilerini İtalya'nın özgürlüğüne ve birliğine adanmışlardı. Bu büyük oyunun üçüncü tarafı giderek öne çıktı. Bu kişi, Piyemonte Kralı Victor Emmanuel'in başbakanı Cavour'du. Cavour'un esas derdi Victor Emmanuel'i İtalya kralı yapmaktı. Küçük prenslerin tasfiyesi, ortadan kaldırılması demek olan bu eyleme hazır olan Cavour, Mazzini'nin ve Garibaldi'nin eylemlerinden yararlanmak istedi. O sıralarda Fransa'nın hâkimi olan 3. Napolyon ile anlaştı. 1859'da Avusturyalıları karşı savaşı ilan etti. Garibaldi Avusturyalıları'nı Fransızlar tarafından yenilgiye uğratılmasından yararlanarak, Napoli ve Sicilya kralına karşı büyük bir sefer örgütledi. Bu ünlü seferinde Garibaldi, eğitimsiz, yeterli ölçüde donatılmamış 1000 kızıl gömlekli gönüllüsü ile eğitimli bir ordunun üzerine yürüdü. Karşı taraf çok daha kalabalıktı ama 1000 gönüllünün heyecanı ve halkın iyi niyetli yaklaşımı Garibaldi'yi zaferden zafere taşıdı. Garibaldi'nin ünü yayıldı. Adı o kadar sihirli hale gelmişti ki, üzerine giden ordular eriyordu. Aslında Garibaldi'nin üstlendiği görev çetindi, birçok kez Garibaldi ve gönüllüleri yenilginin, felaketin eşiğinden döndüler. Ama bozgun anlarında bile şans yüzlerine güldü, yenilgiyi zafere dönüştürdüler.

Garibaldi ve 1000 gönüllü Sicilya'ya çıktı. Oradan yavaş yavaş İtalya'ya yöneldiler. Güney İtalya'nın köylerinin arasında yürürken gönüllülere çağrı yapıp duruyordu. Vaat ettiği ödül ise bildiklerden farklıydı: "Gelin" diyordu "gelin, evde oturanlar korkaklardır. Size uğraş, çetin görevler ve çatışma vaat ediyorum. Ya başaracağız ya öleceğiz". Hiçbir şey başarı kadar başarıyı getirmez. Garibaldi'nin başlarda kazandığı başarılar İtalyanlar'ın milliyetçilik duygularını kamçılıyordu. Gönüllüler koşa koşa geldiler, Garibaldi'nin marşını söyleye söyleye Kuzey'e doğru yürüdüler.

1 Triumvira: Üçlü yönetim.

Aslında bütün ulusal marşlar birbirine benzer.

Cavour Garibaldi'nin başarılarında yararlandı; sonunda Piyemonteli Victor Emmanuel 1861'de İtalya kralı oldu. Roma hâlâ Fransız birliklerinin, Venedik ise Avusturyalılar'ın denetimindeydi. On yıl içinde Venedik ve Roma İtalya'nın geri kalan bölümleri ile birleşti, Roma başkent oldu. İtalya sonunda tek bir birleşik ulus olmuştu. Ama Mazzini mutlu değildi. Bütün yaşamı boyunca cumhuriyet ideali için mücadele etmişti, şimdi ise İtalya Piyemonteli Victor Emmanuel'in krallığı olmuştu. Evet, hakkını teslim etmeli, yeni krallık bir anayasaya kavuşmuş, Victor Emmanuel kral olur olmaz İtalya Parlamentosu'nu Torino'da toplanmıştı. Yani İtalyan ulusu bir kez daha birleşmiş, yabancı yönetiminden kurtularak özgürleşmişti. Bu başarı üç kişinin -Mazzini, Garibaldi, Cavour- çabasıyla gerçekleşmişti, belki de üçünden biri olmasa, özgürlük daha gerilere itilecekti.

Sana ana hatlarıyla İtalyan'ın özgürlük mücadelesinin öyküsünü anlattım. Ben bu öyküyü uzun yıllar önce küçükken okulda Trevelyan'ın yazdığı üç kitaptan izlemiştim: *Garibaldi ve Roma Cumhuriyeti İçin Mücadele*, *Garibaldi ve Binler*, *Garibaldi ve İtalya'nın Kuruluşu...*

İtalyan mücadelesi yıllarında İngiliz halkı Garibaldi ve kızıl gömleklileriyle dayanıştı, birçok İngiliz şairi coşkulu şiirler yazdı. Ucu kendilerine dokunmadığı sürece İngilizlerin mücadele eden halklara sempati göstermeleri, ilginçtir doğrusu.

ALMANYA'NIN YÜKSELİŞİ

31 Ocak 1933

Son mektubumda büyük Avrupa uluslarından birinin inşasını gördük. Şimdi bir başka büyük modern ulusun, Almanya'nın kuruluşu göz atalım. Ortak dile ve ortak birçok başka özelliğe rağmen, Alman halkının irili ufaklı birçok devlet arasındaki bölünmüşlüğü sürdü. Yüzyıllar boyunca Alman gücünün başını Habsburglar'ın Avusturya'sı çekti. Ardından Prusya öne çıktı, Alman halkına önderlik için iki güç arasında rekabet yaşandı. Napolyon'un ikisini de aşağılaması Alman milliyetçiliğini güçlendirdi. Böylece hem İtalya'da hem de Almanya'da, Napolyon, istemeyerek de olsa, milliyetçilik ruhuna, özgürlük idealine omuz vermiş oldu. Napolyon döneminde Alman milliyetçiliğinin öncülerinden biri, aslında filozof olan ama halkını ayağa kaldırmak için elinden geleni inatla yapan ateşli vatansever Fichte idi.

Napolyon'un ardından yarım yüzyıl boyunca küçük Alman devletçikleri var olmaya devam etti. Federasyon kurmak için birçok girişim yaşandı ama işin başını Avusturya ve Prusya yöneticileri çekmek istedikleri için, girişimler başarıya ulaşamadı. Bu arada bütün liberal unsurlar çok baskı gördü. 1830 ve 1848'de ayaklanmaları patlak verdi. Halkı yatıştırmak için ufak tefek reformlar yapıldı.

Almanya'nın bazı bölgelerinde, İngiltere'de olduğu gibi, kömür ve demir yatakları vardı, bir başka değişle sanayisel kalkınma için koşullar elverişliydi. Almanya, filozofları, bilim insanları ve askerleriyle de ünlüydü. Fabrikalar kurulunca sanayide çalışan işçi sınıfı büyüdü.

Bu aşamada, yaklaşık olarak yüzyılın ortalarında Prusya'da ortaya çıkan bir kişi uzun yıllar boyunca sadece Almanya'ya değil, Avrupa siyaset sahnesine de hâkim olacaktı. Bu kişi Prusyalı bir junker¹ olan Otto von Bismarck'tı.

1 Junker: Büyük toprak sahibi.

Waterloo ile aynı yılda doğan Bismarck yıllarca diplomat olarak görev yaptı. 1862'de Prusya'nın başbakanı olur olmaz etkisini hissettirmeye başladı. Başbakan olduğu hafta içinde yaptığı konuşmada şunları söyledi: "Dönemin büyük sorunları nutuklarla ya da çoğunluk kararlarıyla değil, demir ve kanla sonuca bağlanacaktır."

Kan ve Demir! Çok ünlenen bu sözler, gerçekten de uzak görüşlülükle ve bıkmadan usanmadan izlediği politikayı ifade ediyordu. Demokrasiden nefret ediyor, parlamentoları, halk meclislerini yetersiz görüyordu. Geçmişten kalma biri gibiydi ama o kadar yetenekli ve kararlıydı ki, mevcut durumu iradesine tabi kıldı. Modern Almanya'yı yarattı, 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa haritasını şekillendirdi. Bilim insanlarının ve filozofların Almanya'sı geri plana çekildi kan ve demirden, askeri yetkinlikten oluşan yeni Almanya Avrupa kıtasına egemen olmaya başladı. O günlerin önde gelen bir Almanı şöyle demişti: "Bismarck Almanya'yı büyütüp Almanları küçültüyor." İzlediği, Almanya'yı Avrupa'da ve uluslararası düzlemde büyük bir güç yapma siyaseti Almanların hoşun gidiyordu.

Bismarck icraatları konusunda net fikirlerle, üzerinde çalışılmış planlarla iktidara geldi. Bunlara kararlılıkla bağlı kalarak umulmadık başarılar elde etti. Almanya'yı Avrupa'da hâkim konuma getirmek istiyordu. O sıralarda 2. Napolyon'un Fransa'sı kıta Avrupa'sındaki en güçlü ulus olarak biliniyordu. Avusturya da bir rakipti. Bismarck'ın dışındaki güçlerle adeta oynar gibi hareket etmesi ve onlarla sırasıyla hesaplaşması neredeyse bir uluslararası politika ve diplomasi dersi kadar büyüleyicidir. İlk işi Almanlara önderlik sorunun çözmek oldu. Prusya ile Avusturya arasındaki eski rekabetin sürüp gitmesine izin verilemezdi. Sorun Prusya lehine çözülmeliydi; ardından sıra Fransa'ya gelecekti.

Bismarck sessiz sedasız askeri aygıtını mükemmelleştirdi. Bu arada 3. Napolyon'un Avusturya'yı yenmesi, Garibaldi'nin İtalya'nın özgürlüğü ile noktalanan Güney İtalya seferine yol açtı. Avusturya'nın zayıflaması Bismarck'ın işine geliyordu. Rusya Polonya'sında meydana gelen bir ayaklanmaya karşı Bismarck Çar'a yardım etti. Bu hiç de hoş olmayan teklif Rusya'nın iyi niyetli yaklaşımını kazanmaya yönelik olduğu için, Bismarck'ın amacına hizmet ediyordu. Ardından Avusturya ile ittifak yaparak Danimarka'yı yendi, onun ardından Fransa ile İtalya'nın desteğini almayı ihmal etmeden Avusturya'nın üzerine yürüdü. 1866'da çok kısa süre içinde Avusturya'nın işini bitirdi. Prusya'nın önderliğini dayatarak Almanların liderliği sorununu çözdüğü için yeni acılar yaratmamak üzere Avusturya'ya iyi davrandı, Prusya önderliğindeki Kuzey Alman Federasyonu'nun önü açılmıştı. Bismarck federal Chancel-

lor² oldu. Günümüz koşullarında, bilginler federasyon ve anayasalar konusunda aylarca, yıllarca tartışır, Bismarck ise Kuzey Alman Federasyonu'nun yeni anayasasını 5 saatte kabul ettirdi. Bu anayasa, bazı değişikliklerle Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, tam elli yıl Alman anayasası olmayı sürdürdü.

Bismarck ilk büyük hedefine ulaşmıştı. İkinci adım, Fransa'yı küçük düşürerek Almanya'yı Avrupa'da egemen konuma getirmekti. Sessiz ve derinden giderek Alman birliğini tamamladı, öteki Avrupalı güçlerin kuşkularını üzerine çekmemeye özen gösterdi. Fransa'nın tarihsel rakibi İngiltere, 3. Napolyon'un emellerine kuşku ile bakıyordu. Günü geldiğinde, Bismarck kartlarını o kadar iyi oynadı ki, Prusya'ya savaşı 3. Napolyon açtı. Prusya hükümeti Avrupa'nın gözünde Fransa'nın saldırganlığına kurban gitmiş gibi göründü. Paris'te halk "Berlin'e Berlin'e" diye bağırıyor, 3. Napolyon muzaffer ordusunun başında Berlin'e girmeyi düşünüyordu. Ama hiç de öyle olmadı. Bismarck'ın ordusu Fransa'nın kuzeydoğu sınırında birden karşısına dikilince Fransız ordusu çöktü. Birkaç hafta içinde imparator 3. Napolyon ve ordusu Sedan'da Almanlar'a esir düştü.

Fransa'da İkinci Napolyon dönemi böyle sonlandı. Paris'te hemen bir cumhuriyetçi hükümet kuruldu. 3. Napolyon'un yıkılışının birçok nedeni olmakla birlikte esas nedeni, baskıcı politikaları nedeniyle halk arasında desteğini yitirmiş olmasıydı. Sıkışan kralların ve hükümetlerin yöntemine başvuran 3. Napolyon dışarıda savaşlarla halkın dikkatini dağıtmaya çalıştı. Başarılı olmadı, tutkularına nihai darbeyi bir savaş indirmiş oldu.

Paris'te kurulan Ulusal Savunma Hükümeti Prusya'ya barış çağrısı yaptı ancak Bismarck'ın koşulları o kadar aşağılayıcıydı ki, elde bir ordu olmamasına rağmen, hükümet savaşa devam etmeye karar verdi. Paris uzun süre kuşatma altında yaşadı. Sonunda yeni cumhuriyet yenilgiyi ve Bismarck'ın dayatmalarını kabul etti. Ağır bir savaş tazminatı ödenecek, daha da incitici olanı Alsas-Loren bölgesi Almanlara verilecekti. Daha Paris kuşatması kalkmadan Versay yeni bir imparatorluğun doğuşuna tanık oldu. 1871 Ocak'ında Prusya Kralı'nın kayzer ya da imparator sıfatıyla başına geçtiği yeni Alman Devleti Versay Sarayı'nın görkemli XIV. Louis salonunda ilan edildi. Almanya'nın bütün prensleri ve temsilcileri, yeni imparatorlarına bağlılık anlamında orada toplandılar. Prusya'nın kraliyet ailesi Hohenzollernler yeni imparator ailesi olmuş, birleşik Almanya dünyanın büyük güçlerinden bir haline gelmişti.

Versay'da kutlamalar yaşanırken Paris'te o törenlerin yapıldığı alanların yakınlarda üzüntü, öke ve aşağılanma yaşıyordu. Ulusal Meclis'e seçilen

2 Chancellor: Şansölye, Roma İmparatorluğu mirası üzerinde kurulmuş çeşitli ülkelerde değişik zamanlarda değişik anlamlarda kullanılmış bir görev isimlendirmesidir. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin hükümet başkanıdır.

çok sayıda kralcı, kraliyeti geri getirmek için dolaplar çeviriyordu. Bunlar önlerindeki bir engeli aşmak için, cumhuriyetçi olduğunu inanılan Ulusal Muhafızları silahsızlandırmak istediler. Kentteki bütün demokratlar ve devrimci unsurlar bunun gericilik ve yeni baskılar anlamına geldiğini hissetti. Bir ayaklanma yaşandı, Paris "Komünü" 1871 Mart'ında ilan edildi. Bir tür belediye olan Komün, Fransız Devrimi'ni esin kaynağı olarak görüyordu. Ama içinde, belli belirsiz de olsa, daha fazla bir şeyler vardı; yeni doğan sosyalist düşünceler gibi... Komün bir bakıma Rusya'daki Sovyetler'in önceliydi. Ama 1871'deki Paris Komünü'nün ömrü kısa sürdü. Sıradan halkın ayaklanmasından korkan monarşistler ve burjuvazi, Paris'in Komüncülerin hâkimiyeti altındaki kesimlerini kuşattılar. Alman ordusu hâlâ yakınlarda, Versay'daydı. Almanlar tarafından esir alındıktan sonra serbest bırakılan askerler Paris'e döndüler, kuşatmaya katıldılar, Komüncülere karşı savaştılar. Komüncülerin üzerine yürüdüler. Mayıs sonlarında Komüncüleri yenilgiye uğrattıktan sonra 30.000 kadın ve erkeği Paris sokaklarında kurşuna dizdiler. Komüncülerin birçoğu da daha sonra katledildi. Avrupa'yı çok heyecanlandıran kargaşa bu şekilde sonlandı. Heyecan yaratan sadece ayaklanmanın kanla bastırılması değildi. Komün mevcut sisteme karşı ilk sosyalist ayaklanmaydı. Yoksullar zenginlere karşı sık sık ayaklanmışlar ama kendilerini yoksul kılan sistemi ortadan kaldırmayı akıllarına getirmemişlerdi. Komün hem demokratik ve ekonomik ayaklanmaydı hem de sosyalist düşüncenin Avrupa'daki gelişiminde bir köşe taşıydı. Komünün şiddetle bastırılması Fransa'da sosyalistleri yeraltına itti, yaraların sarılması zaman aldı.

Komünün ezilmesine rağmen, Fransa monarşiye kaymaktan kurtuldu. 1875'de 3. Cumhuriyet ilan edildi. Fransa'da hâlâ kralcılar var olsa da bunların sayısı çok sınırlıydı. Fransa cumhuriyetçiliğe sıkı sıkıya bağlanmış görünüyor. Bir burjuva cumhuriyeti olan Fransız cumhuriyeti hali vakti yerinde orta sınıfların denetimi altındadır.

Fransa 1870-71 Savaşı'nın yaralarını sardı, büyük bir savaş tazminatı ödedi ama halkın kalbi öfke doluydu. Özellikle Alsas-Loren'in kaybını yüreklerinde hissettiler. Bismarck, Avusturya'ya karşı âlicenap davranacak kadar uzak görüşlüydü ama Fransa'ya öyle davranmadı. Gururlu bir düşmanı aşağılamak adına o halkın düşmanlığını kazandı. Sedan Savaşı'nın hemen ardından, savaşın bitiminde ünlü sosyalist Karl Marx bir kehanette bulundu. Alsas-Loren'in ilhakının iki ülke arasında ölümcül bir düşmanlığa yol açacağını, bunun barış değil, bir ateşkes olduğunu yazdı. Başka konularda olduğu gibi bunda da haklı çıktı.

Almanya'da Şansölye Bismarck artık gücünün doruğundaydı. "Kan ve demir" politikası başarı kazanınca, liberal düşünceler gözden düştü. Bismarck demokrasiye inanmadığı için gücü kralın elinde tutmaya çalışıyordu. Alman

sanayisinin ve işçi sınıfının büyümesi yeni sorunlar yarattı; sınıf güçlendikçe köklü taleplerle geldi. Bismarck bu sorunlarla iki yoldan uğraştı: İşçilerin koşullarını iyileştirmek ve sosyalizmi bastırmak. Toplumsal mevzuatı geliştirerek işçileri kazanmaya, her hâlükârda radikalleşmelerinin önüne geçmeye çalıştı. Almanya böylece toplumsal mevzuatı geliştirmede başı çekti.

Yaşlılar ve emeklilerle, işçiler için sigorta ve tıbbi yardımlar ve işçilerin koşullarındaki öteki iyileştirmeler için tasarlanan yasalar İngiltere'den bile önce çıkarıldı. Bu politikalar bir ölçüde başarılı olmakla birlikte işçi örgütleri büyümeye devam etti. İşçilerin becerikli önderleri de oldu. Çok parlak biri olan Ferdinand Lassalle'in 19. yüzyılın en ünlü hatibi olduğu söylenir. Bir düelloda genç yaşta öldü. Yiğit, eski isyancı, savaşçı Wilhelm Liebknecht açılan ateşten zor kurtulduktan sonra uzun yıllar yaşadı. Özgürlük mücadelesini sürdüren oğlu Karl birkaç yıl önce, 1918'de Alman Cumhuriyeti'nin kuruluşunda öldürüldü. Marx hakkında bir başka mektupta uzun uzadıya yazacağım. Marx, yaşının büyük bölümünü sürgünde, Almanya dışında geçirdi.

İşçi örgütleri büyüdü ve 1875'de Sosyalist Demokratik Parti'yi kurmak için bir araya geldiler. Bismarck sosyalizmin büyümesine göz yumamazdı. İmparatora düzenlenen suikastı bahane ederek sosyalizme sert saldırılar yöneltti. Sosyalistler söz konusu olduğunda bir tür sıkıyönetim yasası uygulandı, binlerce kişi ülke dışına sürüldü ya da hapse atıldı. Sürgüne yollanan kişilerin birçoğu Amerika'ya giderek orada sosyalizmin öncülüğünü yaptılar. Sosyalist Demokratik Parti ağır darbeler yemesine rağmen ayakta kaldı, sonraları yeniden güçlendi. Bismarck terörü onu yok edememişti, başarının çok daha zararlı olduğunu zaman gösterecektir. Büyüdükçe, güçlendikçe mal mülk sahibi, binlerce işçinin ödenti ödediği geniş bir örgüt haline geldi. Bir kişi ya da örgüt zenginleşirse, devrimci olmaktan uzaklaşır. Almanya'daki Sosyalist Demokratik Parti'nin başına işte bu geldi.

Bismarck diplomasideki ustalığını sonuna kadar sürdürdü. Avusturya ve İtalya ile girdiği Üçlü İttifak adını alan birlikteliği Fransa'nın intikamından duyduğu korkunun eseri idi.

1888'de genç biri imparator 2. Wilhelm sıfatıyla Alman Kayzeri oldu. Kendini çok beğenen Wilhelm, bir süre sonra Bismarck ile ters düştü. Görevden alınan demir şansölye hayal kırıklığına uğrayarak, köşesine çekildi. Bir arkadaşına şöyle demişti:

"Göreve geldiğimde krala bağlılık, saygı duygularıyla doluydum. Üzülerek görüyorum ki bu bağlılık tükeniyor! Üç kralı çıplak gördüm. Ve gördüklerim her zaman için hoş bir görüntü değildi."

Huysuz ihtiyar uzun yıllar yaşadı, 1898'de 83 yaşında öldü. Gölgesi Kayzerce görevden alındıktan hatta öldükten sonra da Almanya'nın üzerine düştü, ruhu takipçilerine yol gösterdi.

BAZI ÜNLÜ YAZARLAR

1 Şubat 1933

Dün sana Almanya'nın yükselişiyile ilgili mektubu yazarken, birden fark ettim ki 19. yüzyıl başlarının en büyük Alman yazarından hiç söz etmemişim. Bu kişi, ölümünün yüzüncü yılı birkaç ay önce Almanya'nın her yanında anılmış olan ünlü yazar Goethe'dir.

Sonra düşündüm ki, bu dönemin Avrupalı ünlü yazarlarıyla da ilgili bazı şeyler söylersem iyi olacak. Ancak bu benim için tehlikeli bir konu, çünkü konuşursam ancak bilgisizliğimi göstereceğim. Tanınmış isimlerin yalnızca bir listesini vermek de aptalca bir şey olacak, biraz bilgi eklemekte de zorlanacağım. İngiliz edebiyatı hakkındaki bilgim zaten az, diğer Avrupa ülkelerinin edebiyatları hakkında bildiklerim ise yalnızca birkaç çeviriyle sınırlı. Eh, ne yapacaktım o zaman?

Bu konuda bir şeyler söylemek kafamda takıntı haline gelmişti ve bu fikri aklımdan çıkaramıyordum. Bu büyüdü diyara uzun süre seninle birlikte yürüyerek yanımda götürmeyeceksem de, en azından, bu hedefe doğru yönlendirebilirim diye düşündüm. Zira insanı bir milletin ruhunun derinliklerine götüren şey, kitlelerin yüzeysel faaliyetleri değil, o milletin sanat ve edebiyatıdır. Bunlar o anın coşkularından ve önyargılarından etkilenmeden, bizi sakın ve serinkanlı bir düşünce diyarına götürürler. Ancak, bugün, şairlere ve sanatçılara yarının peygamberleri gözüyle bakılmıyor pek ve çok da onurlu bir yer verilmiyor. Eğer onurlu bir yer edinirlerse, bu da çoğunlukla öldükten sonra gerçekleşiyor.

Bu yüzden, sana, bazılarını zaten bildiğini tahmin ettiğim yalnızca birkaç addan söz edeceğim ve sadece yüzyılın başlarına değineceğim. Bu söyleyeceklerim yalnızca iştahını kabartmak içindir. Unutma, 19. yüzyılda, birçok Avrupa ülkesi edebiyat bakımından çok büyük zenginliklere sahiptir. Goethe aslında 18. yüzyıla aittir, çünkü 1749'da doğmuştur, ama 83 yaşına kadar yaşadığı için, bir sonraki yüzyılın da üçte bir kadarını görebilmiştir. Avrupa tari-

hinin en fırtınalı döneminde yaşamış ve ülkesinin Napolyon orduları tarafından işgal edildiğine tanık olmuştur. Yaşamında çok acı çekmiş ama giderek hayatın zorluklarına karşı içsel bir denetim yaratarak ona huzur ve sükûnet getiren, olaylarla arasına mesafe koymayı başarmıştır. Napolyon onu, ilk kez Goethe 60 yaşındayken görmüştü. Kapının önünde dururken, yüzünde ve bedeninde öyle sakin bir ifade, öyle asil bir duruş vardı ki Napolyon "Voila un homme!" diye haykırmıştı. Birçok uğraşı vardı ve neye el attıysa en iyi şekilde yaptı. Filozoftu, şairdi, tiyatro yazarıydı ve pek çok bilim dalıyla ilgilenen bir bilim insanıydı; üstelik bütün bunların yanında, gündelik iş olarak da, sıradan bir prensin sarayında bakanlık görevi yapıyordu! Bugün en iyi bildiğimiz yanı yazarlığıdır ve en ünlü eseri *Faust*'tur. Uzun hayatı süresince ünü yayıldı ve edebiyatın onun eser verdiği dallarında, kendi ülkesinde neredeyse bir yarı tanrı gibi görülmeye başladı.

Goethe'yle aynı dönemde yaşayıp ondan biraz daha genç olan ve yine büyük bir şair olan bir başka isim de Schiller'dir. Onlardan çok daha genç olup çok güzel lirik şiirler yazan bir başka büyük ve hoş Alman şairi de Heinrich Heine idi. Bu üç edebiyatçı -Goethe, Schiller ve Heine- ilkçağ klasik Yunan kültürü ile beslenmişlerdi...

Almanya uzun bir süredir felsefe diyarı olarak bilinmektedir ve seni çok ilgilendirmeyeceğini bilsem de, birkaç isimden söz etsem iyi olur. Onların kitaplarını yalnızca bu alana meraklı olanlar okumalıdır, çünkü kitapları çok derin anlamlar taşır ve zordur. Yine de, bu ve başka filozoflar ilginç ve öğreticidir, çünkü düşünce meşalesini yanık tutarlar ve insan onlar sayesinde fikirlerin gelişimini izleyebilir.

Immanuel Kant 18. yüzyılın en büyük Alman filozofuydu ve 80 yaşındayken, yüzyılın sonunu, yeni gelen yüzyılın da başını gördü. Hegel, felsefe alanında başka bir büyük isimdir. Kant'ı izledi ve komünizmin babası olan Karl Marx'ın üzerinde büyük bir etkisi olduğu kabul edilir. Filozoflar için bu kadar söz yetsin.

19. yüzyılın başlarında, özellikle İngiltere'de çok sayıda şair yetişti. Rusya'nın en ünlü şairi Puşkin de aynı yıllarda yaşadı. Bir düello sonucunda, genç yaşta öldü. Fransa'da da çeşitli şairler yetişti ama sadece iki tanesinin adını sayacağım. Biri 1802'de doğmuş, Goethe gibi 83 yaşına kadar yaşayan ve yine Goethe gibi ülkesinde bir tür edebiyat yarı tanrısı olan Victor Hugo idi.

Hugo hem yazar hem de politikacı idi. Hayata saldırgan bir kralcı ve neredeyse bir otokrasi taraftarı olarak başladı. Yavaş yavaş, adım adım değişti ve 1848'de artık cumhuriyetçi olmuştu. Kısa ömürlü İkinci Cumhuriyet'in

1 "İşte adam dediğin böyle olur!"

Cumhurbaşkanı olduğu sırada Louis Napolyon Hugo'yu cumhuriyetçi fikirleri yüzünden sürgüne yolladı. Hugo, 1871'de Paris Komününü destekledi. Hugo tutuculuğun en sağ saflarından sosyalizmin en soluna yavaş yavaş ama emin adımlarla yürümüştü. Oysa çoğu insan yaşlandıkça daha tutucu ve gerici hale gelir. Hugo ise tam tersi bir gelişim geçirdi. Ama biz burada onun yazar yanıyla ilgililiyiz. Çok büyük bir şair, romancı ve tiyatro yazarıydı.

Sana söz edeceğim ikinci Fransız ad, Honoré de Balzac olacak. O da Victor Hugo'nun çağcılıydı ama ondan çok farklıydı. Çok dinamik bir roman yazarıydı ve oldukça kısa bir zaman içinde çok sayıda roman yazdı. Öyküleri birbiriyle bağlantılıdır; çoğunda aynı karakterler çıkar. Amacı, romanlarında gününün Fransız yaşam tarzının her yönünü yansıtmaktı ve bu dizinin tümüne, La Comedie Humaine -İnsanlık Komedi- adını vermişti. Bu çok iddialı bir girişimdi ve uzun bir süre sıkı çalıştığı halde, giriştiği bu çok etraflı projeyi tamamlayamadı.

19. yüzyılın başlarında, İngiltere'de üç parlak genç şair öne çıkar. Bunların üçü de aynı dönemin şairleridir ve üçü de birbirleriyle üç yıl arayla genç yaşta ölmüşlerdir. İsimleri, Keats, Shelley ve Byron'dur.

Keats yoksulluk ve çeşitli engellerle boğuşmak zorunda kaldı ve 1821 yılında Roma'da 26 yaşında öldüğünde pek tanınmıyordu. Ancak, çok güzel şiirler yazmıştı. Keats orta sınıfa mensuptu ve onun için bile parasızlık bir engel haline gelmişse, yoksulların şair veya yazar olması ne kadar daha zordur. Gerçekten de, Cambridge'de bir İngiliz edebiyatı profesörünün bu konuyla ilgili bir ifadesi var: "Devletimizde var olan bir hata yüzünden, yoksul bir şairin günümüzde de, son iki yüz yıldır da en ufak bir şansı olmamıştır. İnanın ki -son on yılın önemli bir kısmını üç yüz yirmi ilkokulu izleyerek geçirdim- demokrasi dilimizden düşmüyor olabilir ama aslında, büyük eserlerin doğduğu o düşünsel özgürlüğün içine girebilmek için, İngiltere'de yoksul bir çocuğun umutları, Atinalı bir köle çocuğun umudundan pek de fazla değildir."

Bu alıntıyı verdim, çünkü şiirin, edebiyatın ve genel anlamda kültürün zengin sınıfların tekelinde olduğunu unutma eğilimindeyiz. Şiir ve kültür, yoksulun kulübesine pek uğramaz; bunlar boş midelere hitap etmek için yazılmamıştır. Bu yüzden de, günümüz kültürü de hali vakti yerinde burjuva düşüncesinin bir yansıması olmaktadır. İşçilerin kültürle uğraşmaya fırsat ve zaman bulacakları daha farklı bir toplumsal sistem içinde bu büyük ölçüde değişebilecektir.

Bugün Rusya'da böyle bir değişiklik ilgiyle izlenmektedir. Bu aynı zamanda, son birkaç kuşak boyunca Hindistan'da gördüğümüz kültürel yoksulluğun halkımızın çok derin yoksulluğu nedeniyle meydana geldiğini de gözlerimizin önüne sermektedir. Yiyecek hiçbir şeyi olmayan insanlara kültürden

bahsetmek büyük bir hakarettir. Bu yoksulluk hastalığı refah seviyesi oldukça iyi olan az sayıda insanı bile etkilemekte, Hindistan'daki bu sınıflar bile göze çarpar şekilde kültürsüz durumda bulunmaktadır. Yabancıların yönetimi ve toplumsal geriliğin sorumlu olduğu ne kadar çok günah var! Ancak, bu genel yoksulluk ve donukluk durumunda bile Hindistan, Gandhi ve Rabindranath Tagore gibi muhteşem kültür abideleri yetiştirebilmiştir. Konudan uzaklaştım.

Shelley çok sevimli bir insandı; ilk gençliğinden beri şevkle doluydu ve her konuda özgürlük aşığıydı. Dinsizliğin gerekliliği üzerine bir deneme yazdığı için Oxford'dan atılmıştı. O da, Keats gibi, kısa hayatı boyunca bir şairin yaşaması gerektiği gibi, dünyanın güçlüklerine aldırmadan bir hayal dünyası içinde yaşamıştı. Keats'in ölümünden bir yıl sonra, İtalya sahillerinde boğuldu. Onun ünlü şiirlerinden sana söz etmeyeceğim çünkü bunları sen kendin de kolayca bulursun. Ancak, sana onun kısa şiirlerinden birini alıntılıyorum. Bu şiir, Shelley'in en iyi şiirlerinden biri kesinlikle değildir ama günümüz uygarlığında yoksul bir işçinin feci kaderini ortaya dökmektedir. Bu işçi, eski zamanların kölesi kadar kötü koşullar içindedir. Bu şiir yazılalı 100 yıldan fazla oldu ama bugünkü koşullara da tamamen uymaktadır. Şiirin adı: "Halkıma."²

HALKIMA

İngiltere halkı, mirastır sana atalarının şanı,
Yazılmamış tarihin kahramanları,
Aynı güçlü ananın göz bebekleri,
Hem de umudu, birbirlerinin her biri.

Ayaklan, uykudan uyanmış aslan,
Bu kadar çokken, yenilmesi imkânsız olan,
Silkin, boşan zincirlerinden,
Uyurken yağın çığ gibi üstüne düşen.

Özgürlük nedir bilirsin sen,
Aldığın için dersini esaretten,
Senin adınla esir,
Bir ve aynı şeydir.

Çalışmak düşer payına,
Gün be gün var olabilmek adına.

2 Nehru, Shelley'in şiirinin adını "Anarşi Maskesi" olarak yazmış fakat doğrusu "Halkıma"dır. Şiir Türkçede Lale Akalın'ın çevirisiyle yayımlanmıştır.

Hücreye sıkışmış gibi ağırlı bacaklar,
Zorbaların uğruna heba olurlar.

İşte böyle, onların adına,
Elde tezgâh, kılıç, kürek veya sabanla,
Uğraşır durursun istesen de istemesen de
Adanmış onların güvenliği ve beslenmesine.

Çocuklarını görürsün, zayıf ve güçsüz,
Anaları dersin neşesiz ve süzgün,
Kış rüzgârları eserken soğuk ve kasvetli,
Onlar şu anda bile ölmekteler, bir ardından öteki.

Onların yediğini yemez şişman köpekleri bile,
Beylerin, ziyafet sırasında attıklarıyla,
Tıka basa doymuş olduklarından yine,
Nasıl yeni yiyecekler gelir diye.

Emekten, terden, yerden,
Bin kere fazla kâr alacak eskisinden,
Altının ruhu kâğıttan paraya,
Geçmiş şimdi, her şey yüksek pahaya.

Kâğıttan para - bu aldatmaca,
Uğraştığın, yarattığına,
Karşılık gelmez tüm o değerlere,
Yeryüzünün sunduğu, sahibine.

Yüreği köle olmak gerek,
Kendi iradene duymadan gerek,
Varlığını başkalarına adamalı,
Onlar seni sen yapmalı.

Yine de ufaktan şikâyet etsen,
Mırıldansan hafiften,
Bakarsın zorbanın adamları,
Yakmış, yıkmış seni ve karını,
Kana bulamış her yanını.

Şimdi herkes toplanmalı,
Kalpler korkusuz, özgür çarpmalı,
İngiliz topraklarında bir yerde,
Yemyeşil ovada, çimenlerde.

Yukarıdaki masmavi gökyüzü,
Üstünde yürüdüğün yemyeşil yeryüzü,
Hepsi tanık olmalı,
Bu toplantıya görkemli.

Ülkenin dört bir yanından,
İngiltere'nin tüm kıyılarından,
Her bir evden, köyden, şehirden,
Buralarda yaşayıp da acı çeken,
Yüreği ağır, herkesin ve kendi dertlerinden.

Yoksullar evlerinden, hapishanelerden,
Bembeyaz ceset gibi gelenlerden,
Kadın, çocuk, genç, ihtiyar,
Acıyla inliyor, üşümüş, soğuk, kar.

Her meslekten, hayatın her yanından,
Günlük mücadelenin her alanından,
Ortak istekler, ortak endişeler,
İnsanın kalbini lime lime eder.

Acılarınızı kalbinize gömmüş,
Her şeyi bir bir hissetmiş, görmüş,
Yurdunuz üzerine pazarlık yapıldığını,
Altın alınıp kan satıldığını.

Toplanın en geniş birliktelikle,
Açıklayın büyük bir şerefle,
Seçtiğiniz itinalı kelimelerle,
Tanrı özgür yarattı, esir değil kimse!

Basit güçlü sözler söyle,
Varsın keskin kılıç gibi hedefe,
Hem de kalkan gibi savunsun seni,
Siper etsin sana gölgesini.

Ayaklan, uykudan uyanmış aslan,
Bu kadar ÇOKKEN, yenilmesi imkânsız olan!
Silkin, boşan zincirlerinden,
Uyurken yağın yağ gibi üstüne düşen,
UNUTMA - ONLAR AZ, PEK ÇOKSUN SEN!

Byron da özgürlüğü öven güzel şiirler yazmıştır ama söz ettiği, ülkenin özgürlüğüdür, Shelley'in şiirindeki gibi ekonomik özgürlük değil. Byron, sana daha önce söylediğim gibi, Türkiye'ye karşı Yunan bağımsızlık savaşında, Shelley'den iki yıl sonra öldü. Ben kişi olarak Byron'a karşı biraz önyargılıyım ama öte yandan da eğitim hayatımızda ortak noktalarımız var, çünkü o da benim gibi Cambridge Üniversitesi'nin Trinity College'ine, Harrow School'a gitmemiş miydi? Keats ve Shelley'in tersine, gençliğinde üne kavuştu ve Londra halkı tarafından yüceltildi ama sonra gözden düştü.

Bu dönemde yaşamış olan iki ünlü şair daha vardır. İkisi de bu genç üçlülerden çok daha uzun bir ömür yaşadı. 1770'den 1850'ye, 80 yaşına kadar yaşamış olan Wordsworth, en büyük İngiliz şairlerinden biri olarak kabul edilir. Wordsworth, Doğa'ya çok düşkündü ve şiirinin büyük bir kısmı doğa ile ilgilidir. Diğer şairin adı Coleridge'dir. Bu şairin de bazı güzel şiirleri vardır.

19. yüzyıl başında üç ünlü romancı da yaşamıştır. Bunların yaşça en büyüğü Walter Scott'dur ve Waverley romanları halk tarafından çok sevilerek okunmuştur. Sen de herhalde bunların bazılarını okumuşsundur. Ben de çocukken bu romanları çok beğendiğimi hatırlıyorum, ama insan büyüdükçe zevkleri de değişiyor ve eminim bunları şimdi okusam sıkılırdım. Diğer iki romancının adları Thackeray ve Dickens'dır. Bu yazarların her ikisi de Scott'dan çok daha iyidir. Thackeray 1811'de Kalküta'da doğmuş ve beş altı yılını orada geçirmişti. Bazı kitaplarında Hintli "nobob"ları, yani Hindistan'da büyük servetler kazanıp şişman ve aksi adamlar haline gelmiş olan ve sonra İngiltere'ye dönüp keyif süren İngilizleri çok güzel anlatmıştır.

19. yüzyıl başlarında yaşamış olan yazarlar hakkında yazmayı düşündüklerim bunlar. Çok büyük bir konuda komik derecede az bilgi. Konuyu bilen biri çok güzel şeyler yazabilirdi; böyle biri, kuşkusuz, sana dönemin müziği ve sanatı hakkında da birçok şey anlatabilirdi. Bütün bunlar konuyu bilmeyi ve anlatabilmeyi gerektirir ama beni aşılıyor, bu yüzden akılcıca davranıp emin sularda dolaşacağım.

DARWIN VE BİLİMİN ZAFERİ

3 Şubat 1933

Haydi, şairleri bırakıp biraz da bilimden konuşalım. Korkarım, şairler hâlâ oldukça etkisiz varlıklar olarak düşünülüyorlar, fakat bilimadamları bugünün mucize yaratıcılarıdır, hem etkin hem saygındırlar. Durum 19. yüzyıl öncesi böyle değildir. Önceki yüzyıllarda bir bilimadamının yaşamı Avrupa'da risklerle doluydu, bazen kötü bir şekilde sonlanırdı. Sana Giordano Bruno'nun Kilise tarafından Roma'da nasıl yakıldığını anlatmıştım. Birkaç yıl sonra, 17. yüzyılda, Galileo dünyanın güneş etrafında döndüğünü ifade ettiği için ölümün kıyısından döndü. Özür dilediği, önceki ifadelerini geri aldığı için sapkınlık suçlamasıyla yakılmanın eşiğinden döndü. Avrupa'da Kilise bilimle sürekli çatışma içine giriyor, yeni fikirleri bastırıyordu. Örgütlü din, Avrupa'da ya da başka bir yerde, takipçilerinin kuşkulanmadan, sorgulamadan kabul ettikleri türlü dogmalara sahiptir. Bilim ise konulara çok farklı açılardan bakar. Hiçbir oldubitti kabul etmez, dogması yoktur. Açık fikirleri yüreklendirir, yinelenen deneylerle doğruya erişmeyi dener. Bilimin görünümü kesinlikle dinlerin görünümünden çok farklı olduğu için bu ikilinin arasında sıklıkla çatışmaların yaşanması şaşırtıcı değildir.

Çağlar boyunca çok çeşitli deneylerin değişik kişilerce sürdürüldüğünü düşünüyorum. Eski Hindistan'da kimya ve cerrahinin oldukça gelişkin olduğu söylenir; ancak çok fazla sayıda deneyden sonra o noktaya gelinebildi. Eski Yunanlar da bir dereceye kadar deneyler yaptılar. Çinlilere gelince, geçenlerde evrim teorisini, vücut aracılığıyla kan dolaşımının gerçekleştiğini bildiklerini, Çinli cerrahların anestetik kullandığını gösteren, 1500 yıl öncesinin yazarlarından örnekler veren çok şaşırtıcı bir şey okudum. Fakat o zamanlar hakkında herhangi bir vargıyı haklı çıkarabilecek kadar bilgiye sahip değiliz. Eğer eski uygarlıklar bu yöntemleri icat ettilerse, neden bunları daha sonra

unuttular? Ve neden daha büyük ilerlemeler kaydetmediler? Bunun nedeni bu tür ilerlemelere yeteri kadar önem vermemeleri miydi? Birçok ilginç soru akla geliyor, bunlara cevap vermek için elimizde yeterli malzeme yok.

Araplar deney yapmaya çok düşkünlüydü, Orta Çağ'da Avrupa onları takip etti. Fakat Arapların tüm deneyleri gerçek anlamda bilimsel değildi. Sıradan madenleri altına çevirme bilgeliğine sahip olduğu varsayılan "Felsefe Taşı"nı arıyorlardı. İnsanlar, madenlerin dönüşümün sırrını aramak için karmaşık kimyasal deneyler içinde hayatlarını geçirdiler; simya adı veriliyordu bu uğraşa. Ayrıca "hayat iksiri" ya da ölümsüzlüğü verebilen "amrit"i özenle aradılar. Aralarından birinin ölümsüzlüğün kaynağını ya da o ünlü taşı bulduğuna dair masalların dışında elde bir kayıt yok.

Bu uğraş, güç, zenginlik ve uzun bir yaşam elde etme umuduyla çeşitli sihirlerle yüzeysel olarak ilgilenmekten başka bir şey değildi. Bilim; sihir, büyü ve benzeri şeylerle ilgilenmez. Gerçek bilimsel yöntem kademeli olarak Avrupa'da gelişti. Bilimin tarihteki en büyük isimlerinden biri 1642 ile 1727 yılları arasında yaşayan İngiliz Isaac Newton'dur. Newton yer çekimi yasasını açıkladı. Newton bu yasanın ve ötekilerin yardımıyla güneşin, gezegenlerin hareketlerini açıkladı. Büyük küçük pek çok şey teorileriyle açıklanınca, Newton büyük onur elde etti.

Bilimin ruhu, Kilise'nin dogmatik ruhu üzerinde üstünlük sağlıyordu. Bilimin ruhu daha fazla bastırılmaz, ateşli taraftarları ölüme gönderilemezlerdi. Birçok bilimadamı sabırla çalıştı, deneyler yaptı, özellikle İngiltere ile Fransa'da, sonraları da Almanya ile Amerika'da gerçekleri ve bilgileri bir araya getirdiler. Bilimsel bilgi böylece gelişti. Avrupa'da 18. yüzyıl, rasyonelliğin eğitilmiş sınıflar arasında yayıldığı yüzyıl Voltaire, Rousseau gibi çeşitli konularda yazan, insanların zihinlerinde heyecan yaratan birçok başka Fransız'a da aitti. Fransız Devrimi ana rahmine düşmüştü. Bu rasyonel bakış açısıyla, bilimsel bakış açısı birbiriyle uyumluydu, ikisi de kilisenin dogmalarına karşıydı.

19. yüzyıl, diğer şeylerin arasında, bilimin yüzyılıydı. Sanayi Devrimi, Makine Devrimi, taşımacılıktaki şaşırtıcı değişimler hep bilimin sayesinde gerçekleşti. Sayısız fabrikalar üretim yöntemlerini değiştirdi; demiryolları ve buharlı gemiler birden dünyayı küçülttü; elektrikli telgraf bile büyük bir mucizeydi. Zenginlik, en ücra topraklardan İngiltere'ye aktı. Eski fikirler, bilim tarafından sarsıldı, dinin etkisi zayıfladı. Fabrika yaşamı tarıma kıyasla insanları dini dogmalardan ziyade ekonomik ilişkileri düşünür hale getirdi.

1859'da İngiltere'de basılan bir kitap dogmatik ve bilimsel bakış açısı arasındaki çatışmayı zihinlere taşıdı. Bu kitap Charles Darwin tarafından yazılan *Türlerin Kökeni* idi. Darwin büyük bilimadamlarının arasında değildir,

aslında dediklerinde çok da yeni bir şey yoktu. Diğer jeologlarla doğacılar bu konuda Darwin'den önce çalışmışlar, çok fazla materyal toplamışlardı. Yine de Darwin'in kitabı çığır açan bir çalışmaydı; büyük etki yarattı, toplumsal bakış açısının değişiminde diğer tüm bilimsel çalışmalardan daha etkili oldu. Yaşanan zihinsel bir deprem Darwin'i ünlü kıldı.

Bir doğacı olarak Güney Afrika ve Pasifik'te dolaşan, çok miktarda malzeme ve bilgi toplayan Darwin bunları her bir hayvan türünün doğal seçilimle nasıl değiştiğini ve geliştiğini göstermek için kullandı. Birçok insan o zamana kadar bütün türlerin ya da insanı da içine alan hayvan türlerinin Tanrı tarafından birbirlerinden bağımsız olarak yaratıldığını, türlerin o zamana kadar ayrı, değiştirilemez olarak varlığını sürdürdüğünü düşünüyordu. Bu, bir türün başka bir türe dönüşemeyeceği anlamına geliyordu. Bir sürü gerçek örnekle Darwin, türlerin birinden diğerine değiştiğini ve bunun gelişimin normal yöntemi olduğunu gösterdi. Bu değişimler doğal seçilimle gerçekleşiyordu. Bir türdeki küçük bir değişim, ona herhangi bir şekilde faydası dokunuyorsa ya da diğerlerinin hayatta kalmasına yardım ediyorsa, kademeli olarak kalıcı bir değişime neden olabilir, böylece bu farklı türün daha fazlası hayatta kalabilir. Bir süre sonra bu farklı tür çoğunluğa geçebilir ve diğerlerini yenebilir. Bu yolla değişimler diğerlerine sızabilir, bir süre sonra neredeyse yeni bir tür oluşturulmuş olabilir. Zaman içinde, doğal seçilimle en güçlü olanın hayatta kalması süreciyle birçok yeni tür ortaya çıkabilir. Bu durum bitkilere, hayvanlara ve hatta insanlara da uygulanabilir. Bu teoriye göre çeşitli bitki ve hayvanların ortak bir atasının olabileceğini düşünmek mümkündür.

Darwin birkaç yıl sonra teorisini insanlara uyguladığı başka bir kitap olan *İnsanın Türeyişi*'ni yayımladı. Bu evrim ve doğal seçim fikri bugün birçok insan tarafından kabul ediliyor ama tam olarak Darwin'le takipçilerinin ileri sürdüğü şekilde değil. Aslında seçilimin ilkelerinin yapay olarak hayvanların üremesine ve bitkilerin, meyvelerin, çiçeklerin yetiştirilmesine uygulanması, insanların eskiden beri yapageldiği oldukça yaygın bir şeydi. Günümüzde birçok hayvan ve bitki aslında yeni bir türdür, yapay olarak yaratılmıştır. İnsan bu tür değişiklikleri ve göreceli olarak kısa bir zamanda yeni türleri üretebilirse, doğa yüz binlerce hatta milyonlarca yılda neler yapamaz? Bir doğa tarihi müzesini, örneğin Londra'daki South Kensington Müzesi'ni ziyaret, hayvanların ve bitkilerin kendilerini nasıl sürekli doğaya uyarladıklarını bize gösterir.

Bunların hepsi bize apaçık görünüyor. Fakat bu, yetmiş yıl önce bu kadar kesin değildi. Avrupa'daki çoğu kişi dünyanın, İncil'de bahsedildiği gibi, İsa'nın doğumundan 4004 yıl önce yaratıldığına, hayvanlarla insanların ayrı ayrı yaratıldığına inanıyordu. Nuh Tufanı'na ve hayvanların birer çiftinin içine alındığı için hiçbir türün yok olmadığı Nuh'un gemisine inanıyorlardı.

Bunların hiçbirisi Darwin'in teorisiyle uyuşmuyor. Darwin ve jeologlar dünyanın yaşının 6000 yıl gibi küçük bir zaman dilimine değil, milyonlarca yıla uzandığını söylediler. Böylece insanların zihinlerinde muazzam çatışmalar yaşanıyor, birçok iyi insan ne yapacağını bilmiyordu. Eski inançları onlara tek bir şeye inanmalarını söylüyordu, mantıkları ise onlara başka şeyler söylüyordu. Körü körüne dogmalara inandıklarında, dogmalar sarsıldığında insanlar kendilerini çaresiz ve perişan hissederler, üzerine basacakları, duracakları somut bir şey bulamazlar. Fakat bizi gerçeğe ulaştıran sarsıntılar iyidir.

İngiltere ve Avrupa'nın her yerinde din ile bilim arasın büyük tartışmalar, fikir ayrılıkları yaşandı. Kuşkusuz, kazanan bellidir. Sanayi ve mekanik ulaşımın yeni dünyası, bilime bağlı gelişmiştir, bilimin varlığını yok sayamaz. Bu yarışın kazananı bilim oldu, "doğal seçim" ve "güçlü olanın hayatta kalması" terimleri, onları kullanan insanlar ne anlama geldiklerini tam olarak bilmeseler bile, günlük konuşmaların parçası haline geldiler. Darwin *İnsanın Türeyişi* adlı yapıtında insanların ve maymunların ortak bir atası olabileceğini ileri sürmüştü. Bu iddia, gelişim sürecinin çeşitli aşamalarını gösteren örneklerle kanıtlanamadı. Bundan hareketle halk arasında "eksik halka" şakası yapıldı. İşin tuhafı, egemen sınıflar kendi çıkarlarına göre Darwin'in teorisini çarpıttılar, teorinin kendi üstünlüklerinin bir kanıtı olduğuna inandılar. Onlar, yaşam savaşında hayatta kalacak kadar güçlüydüler, böylece "doğal seçim" yoluyla en tepeye çıkmışlar ve egemen sınıf olmuşlardı. Bu düşünce bir sınıfın ya da bir ırkın diğeri üzerinde üstünlük kurmasının veya iktidar yarışının gerekçesi olarak emperyalizmin ve beyaz ırkın üstünlüğünün nihai savunusu haline geldi. Ve Batı'da birçok kişi ne kadar otoriter, acımasız ve güçlü olurlarsa insani değer ölçeğinde daha da yükseleceklerini düşündüler. Kulağa hoş gelen bir felsefe olmasa da, bu görüşler, Batılı emperyalist güçlerin Asya ve Afrika'daki davranışlarını bir ölçüde açıklar.

Darwin'in teorileri, sonraki dönemlerde diğeri bilimadamları tarafından eleştirilse de, genel fikirleri halen ayaktadır. Teorilerinin genel kabul görmesinin sonuçlarından biri, insan ve toplum, bir bütün olarak dünyanın daha iyiye gitme ve mükemmellik yolunda ilerlemesi fikrine insanları inandırmasıdır. Bu ilerleme fikri yalnızca Darwin'in teorisinin bir sonucu değildir. Bütün bilimsel keşifler, Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan değişiklikler ve sonrasında yaşananlar insanları bu fikirlere hazırlamıştı. Darwin'in teorisi bunu doğruladı, insanlar kendilerini ne olursa olsun mükemmellik yolunda gururla zafardan zafere ilerler şekilde etmeye başladı. İlginçtir, ilerleme fikri oldukça yeni bir olgudur, geçmişte Avrupa'da, Asya'da veya herhangi bir eski uygarlıkta böyle bir düşünce yoktur. Avrupa'da Sanayi Devrimi'ne doğru insanlar geçmişe ideal dönemler olarak bakmışlardı. Eski Yunan ve Roma klasik döne-

mi sonraki devirlerden daha zarif, daha gelişmiş ve daha kültürlü olmalıydı. Bu yüzden insanlar akıp giden süreçte artan bir bozulma, geriye gidiş ya da belirgin hiçbir değişikliğin yaşanmadığını düşündüler.

Hindistan'da aynı şekilde geçmişteki altın çağın bozulduğuna ilişkin fikirler, düşünceler vardır. Hint mitolojisi, zamanı jeolojik dönemler gibi muazzam evrelerle ölçer fakat mitolojik öyküler büyük çağ Satya Yuga ile başlayıp, günümüz çağı Kali Yuga ile sonlanır.

Gördüğümüz gibi insanın ilerleyişi fikri oldukça modern bir kavramdır. Tarih hakkındaki bilgimiz bizi bu fikre inandırıyor. Ancak bilgilerimiz halen çok sınırlıdır, fikirlerin gelişimi ile bakış açımız zamanla değişebilir. Bugün bile "ilerleme" için duyulan heyecan tam olarak 19. yüzyılın ikinci yarısıyla aynı değildir. İlerleme Dünya Savaşı'nda olduğu gibi büyük ölçekte birbirimizi yok etmemize neden olacaksa, bir yanlışlık vardır. Hatırlamaya değer başka bir şey de şudur: Darwin'in "güçlü olanın hayatta kalması" esası, mutlaka en iyinin hayatta kalacağı anlamına gelmez.

Bunların hepsi eğitilmiş kişiler için spekülasyondan ibarettir. Unutmamamız gereken şey statik, değişmez ve hatta gittikçe bozulmakta olan eski ve yaygın toplum anlayışının 19. yüzyılda bir kenara atıldığı ve onun yerini dinamik ve sürekli değişen bir toplum anlayışının aldığıdır. Ayrıca ilerleme fikri de aynı dönemde gelişmiştir. Ve gerçekten de toplum bu dönemde tüm kabul edilen tanımların dışına çıkarak değişmiştir.

Darwin'in türlerin kökeni teorisini, Çinli bir filozofun 2500 yıl önce yazdığını bilmek ilgini çekebilir. Tson Tse adındaki bu filozof İsa'dan altı yüzyıl önce Buda'nın döneminde şunları yazmıştı: "Tüm organizmalar tek bir kökenden gelmektedir. Bu 526 adet tekil tür, kademeli ve aralıksız değişimler geçirerek sonrasında farklı şekillerde tüm organizmaların oluşmasına neden olmuşlardır. Bu organizmalar bir anda birbirlerinden farklılaşmamış, nesilden nesle farklılıklarını yaşadıkları kademeli değişimlerle elde etmişlerdir." Eski Çinli bir biyoloğun dünyanın ancak 2500 yıl sonra tekrardan keşfedebileceği Darwin'in teorisine yeterince yakın olan bu sonuca ulaşabilmesi, harika bir şeydir.

19. yüzyıl ilerledikçe değişim giderek hızlandı. Bilim mucize üzerine mucize üretti, keşif ve buluşların bitmek bilmez geçit törenleri insanların gözlerini kamaştırdı. Bu keşiflerin birçoğu; telgraf, telefon, otomobil ve sonrasında uçak gibi insanların yaşamlarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bilim gökkubbenin en uzak noktalarından, görünmez atomlarına ve hatta onun ufak bileşenlerini dahi ölçmeye cesaret etmiştir. Bu durum angarya olan işleri azaltmış ve milyonlarca insanın hayatını kolaylaştırmıştır. Bilim sayesinde sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın nüfusunda muazzam bir artış olmuştur.

Aynı zamanda bilim yıkımın en kusursuz yöntemi olacak şekilde de evrildi fakat bu bilimin suçu değildi. İnsanın doğa üzerindeki denetimi artmıştı ama bütün o güce rağmen insan kendisini nasıl kontrol edebileceğini bilmiyordu. Ve bu yüzden çoğunlukla o bilimin sunduğu armağanlara kötü davrandı. Ama bilimin muzaffer ilerleyişi devam etti ve sadece 150 yılda dünya daha önceki binlerce yıldan daha fazla değişim yaşadı. Nitekim bilim, hayatın her yönünde ve bölümünde devrim yarattı.

Bilimin ilerleyişi devam ediyor; öyle görünüyor ki bu ilerleyiş hiç olmadığı kadar hızlı; durup dinlenme de yok. Bir tren yolu inşa edilip kullanılmaya hazır olduğu anda, çoktan kullanım dışı olmuştur bile. Bir makine satın alınıp kurulduktan bir veya iki yıl sonra benzer fakat çok daha etkili makineler üretilmiştir. Ve bu çılgın yarış bu şekilde devam edip gidiyor. Şimdi bizim zamanımızda elektrik buhar gücünün yerini almış ve bu durum bir buçuk asır önce büyük bir devrimi, Sanayi Devrimi'ni beraberinde getirmiştir. Çok sayıda bilim insanı ve uzman hiç durmadan bilimin sayısız ana ve yan yollarında çalışmalarını sürdürüyorlar. Onların arasında bugüne kadarki en büyük isim, Newton'un ünlü teorisini bir ölçüde değiştirmeyi başaran Albert Einstein'dır. Bilimdeki büyük ilerlemeler ve bilimsel teoriye yapılan büyük eklemeler ve değişiklikler bilimadamlarının kafasını karıştırdı. Çoğu geçmişte ulaştıkları eski sonuçlarının kesinliğinden duydukları gururu, gönül rahatlığını yitirdi, ulaştıkları sonuçlardan ve geleceğe dönük kehanetlerden tereddüt eder hale geldiler. Fakat bu 20. yüzyılın ve günümüzün bir gelişimdir. 19. yüzyılda tam bir kendinden emin olma durumu vardı; bilim sayısız başarılarıyla kendini onurlandırdı, insanları kendisine tapınmaya zorladı.

SOSYALİZMİN DOĞUŞU

13 Şubat 1933

Sana demokrasinin gelişmesinden bahsetmiştim. O gelişmenin mücadelelerin sonucu sağlandığını bilmelisin. Belirli bir gerici düzenin sürmesinden çıkarı olanlar, o düzenin yıkılmasını istemezler ve onu korumak için bütün güçleriyle direnirler. Fakat gelişmenin ve iyileşmenin yolu değişimden geçer. Belirli düzenlerin ya da hükümetlerin, yerlerini daha ileri olan başka düzenlere ve hükümetlere bırakmaları kaçınılmaz bir şeydir. İlerici adamların da eski düzene saldırımları, yine kaçınılmaz bir gelişimin sonucudur. Ne var ki ilericilerin yolları, mevcut düzenden çıkar sağlayanlar ve onun yıkılmasından korkanlar tarafından, tehlikelerle dolu korkulu bir yol haline getirilir. Batı Avrupa'da iktidarda bulunanlar, ileriye doğru atılan her adımın karşısında durdular. Yalnız İngiltere'de durum biraz değişiklik gösterdi. Orada hükümet, sert bir devrimin patlamasından kaçınmak için gelişmeye doğru sınırlı bir adımın atılmasına razı oldu. Ayrıca işverenlerden oluşan yeni sınıf, sınırlı bir demokrasinin kendilerine daha çok maddi çıkar sağlayacağını umuyordu.

Şunu da hatırlatayım: 19. yüzyılın ilk yarısında demokratik düşünceler büyük ölçüde aydınlara özgüydü. Halk tabakası ise sanayinin gelişmesiyle birlikte topraklarını terk ederek sanayi merkezlerine kayıyordu. Böylece kömür madenlerine yakın kir pas içinde kentler ve sanayi merkezleri bunlarla doldu ve bir işçi sınıfı meydana geldi. İşçilerin durumu hızla değişmeye, buna paralel olarak da kafalarında yeni yeni fikirler doğmaya başladı. Bunlar eskiden aklıktan kaçarak sanayi merkezlerine göçmüş olan köylülerden ve zanaatçılardan farklıydılar. İngiltere sanayileşme alanında öbür ülkeleri geçtiği gibi, işçi sınıfının durumunu geliştirmekte de öndeydi. Bu sınıfın işyerlerindeki ve evlerindeki durumu, ıstırap ve sefaletle doluydu, ağlanacak haldeydi. Kadınlar ve çocuklar uzun süre çalışırlardı. İşverenler, yasama yoluyla bile olsa her refor-

ma karşı koyar, bunu kişinin mülkiyet hakkına çirkin bir tecavüz sayarlardı. Sağlık alanında yapılan reforma bile itiraz edecek kadar ileri gidiyorlardı.

Zavallı işçiler aklıktan ve ağır işlerde çalışmaktan kırılıyorlardı. Napolyon savaşları Avrupa ülkelerini perişan etmişti. Bu yüzden her tarafa durgunluk yayıldı ve en çok da işçiler arasında açlık baş gösterdi. Buna karşı haklarını korumak ve durumlarını düzeltmek için örgütler kurmaya başladılar. Eskiden İngiltere'de sanat ve meslek sahiplerinin sendikaları vardı. Ama bunlar işçilerin kurmak istedikleri örgütlerden farklıydı. Ne var ki İngiltere'deki egemen sınıflar, işçilerin sadece toplanıp meselelerini kendi aralarında tartışmalarını bile yasaklayan kanunlar yaptılar. Bütün bunlar, Fransız İhtilali'nin arkasında bıraktığı karartıdan duydukları korku yüzündendi. Bunlara "Yasa ve Düzen" adını verdiler. Böylece İngiltere'de -bugün Hindistan'daki gibi- yasa, kendisinden beklenen amacı gerçekleştirmesi için çıkartıldı. Bu amaç, iktidarı ellerinde tutan sınıfın ceplerine ve çıkarlarına hizmet etmekte.

Fakat bu zalim kanunlar işçilerin yoksulluğunu ve bununla birlikte azmini artırmaktan başka bir şey yapmadı. Bunun üzerine gizli örgütler kurdular. Bu örgütlere girenler ihanet etmeyeceklerine dair ant içerlerdi. Örgüt üyeleri gecenin geç saatlerinde gizli yerlerde toplanırlardı. Çalışmaları hükümet tarafından tespit edildikçe üyeler "komplo hazırlamak" suçlamasıyla mahkemelelere verilir ve ağır cezalara çarptırılırlardı. Çoğu zaman işçiler makineleri tahrip eder, işyerlerini yakar ya da sahiplerini öldürürlerdi. Sonunda 1825 yılında sendika kurma yasağı kısmen kaldırıldı ve sendikalar kurulmaya başlandı. Fakat bu sendikalar uzun zaman yalnız tecrübeli zanaatçıları üyeliğe kabul ettiler. Giderek işçi hareketleri, toplu pazarlık yoluyla işçilerin durumunu düzeltmeye çalışan işçi sendikaları halini aldı. İşçilerin tek silahı grevdi. Bu silah önemli olmakla birlikte işverenler bundan daha güçlü bir silaha sahiptiler. Bu da ücretleri kesmek ve işçileri aç kalma korkusuyla yenilgiye uğratıp işbaşı yapmaya zorlamaktı. Bu yüzden işçiler sürdürdükleri mücadelede pek az başarı elde edebiliyorlardı. İşçilerin parlamento üzerinde etkileri yoktu. Çünkü oy kullanma hakkına sahip değillerdi. Şiddetli bir direnişe rağmen, 1832 yılında çıkan "Reform Kanunu" da, işçileri ve orta sınıftan gelen yoksulları unutarak oy hakkını yalnız zenginlere verdi. Sadece işçiler değil orta sınıflar da oy vermekten yoksun kaldı.

İşverenler arasında Manchester'de Robert Owen adlı iyi kalpli, insancıl bir adam vardı. İşçilerin üzücü durumu ona acı veriyordu. Bunun üzerine işyerinde birçok reform yaptı, işçilerinin durumunu düzeltti. Bununla da yetinmeyerek öbür işverenleri de kendisine uymaları için ikna etmeye çalıştı. Bu davranış, İngiliz Parlamentosunu, işçileri korumak için 1819 yılında "İşyerleri Yasası"nı çıkarmaya iten nedenlerden biriydi. Bu kanun, dokuz yaşında ve

daha küçük olan çocukların günde dokuz saatten fazla çalıştırılmalarını yasakladı. Bu reformun kendisi bile, işçilerin o zamanki kötü durumlarını gösteren bir örnektir.

Sosyalizm sözcüğünü ilk kullananın da, 1930'larda bu Robert Owen olduğu söylenir. Şunu da hatırlatayım ki, yoksulu zengine eşit kılmak ya da geliri eşit olarak bölmek fikri dünyada yeni doğmuş bir fikir değildi. Eskiden de topluluklar elde ettikleri serveti ya da toprağı kendi bireyleri arasında ortalık malı haline getirirlerdi. Eşitlik fikri işte o zamanlar doğmuştu. Bu uygulamaya tabii "ortaklık" denirdi. İlkel topluluklar tarafından bilinen bu kural, Hindistan dahil birçok ülkede uygulanırdı, ne var ki, yeni doğan sosyalizm, sadece genel eşitlik isteyen gözü kapalı eski fikirlerden farklıdır. Çünkü sosyalizm, daha çok sınırlayıcıdır ve ilk amacı, yeni sanayi düzeninde adaleti uygulamaktır. Örneğin Owen'in görüşü, yardımlaşma örgütlerinin kurulmasına ve işçinin işyerinde hisse sahibi olması ilkelerine dayanırdı. Owen İngiltere'de ve Amerika'da işçiler için örnek siteler ve işyerleri kurdu. Fakat öteki işverenleri ve hükümeti, kendisini desteklemeleri için ikna edemedi. Buna rağmen Owen milyonlarca insanın benimsediğı "sosyalizm" sözcüğünü soyut bir kavram olmaktan çıkarak kendi anlayışına göre somut bir içerik kazandırdı.

İngiliz sanayisi bu sırada ilerleme halindeydi, başarı üstüne başarı kazanıyordu. Fakat buna paralel olarak emekçi sınıfın problemleri de gittikçe çoğalıyordu. Kapitalizmin bir sonucu olarak üretim arttı, bu da nüfusun artmasına yol açtı. Büyük sanayi kurumları meydana geldi. Bu kurumlar küçük iş sahiplerine karşı kendi aralarında işbirliği yapmaya başladılar. Bundan da tröstler ve karteller doğdu. İngiltere'de böylece sermaye birikti. Bu sermayenin çoğu da yeni sanayi merkezlerinin kurulmasında, demiryollarının açılmasında ve diğer kurumların yapımında kullanıldı. İşçiler de durumlarını grev yoluyla düzeltmeye çalışıyorlardı, fakat başarısızlığa uğruyorlardı. Bu yüzden 1848 yılında Avrupa'da meydana gelen ayaklanmaları desteklediler.

Kapitalist düzenin başarısı dünyanın gözünü kamaştırıyordu. Fakat İngiltere'de, Fransa'da ve Almanya'da birçok düşünür, ilerici, reformcu ve insancıl kimseler bu düzene karşı çıktılar. Bunlar, servetlerin çoğalmasını sağlamasına rağmen kapitalist düzenin rekabete ve işçilerin yoksullaşmasına yol açtığı görüşünü savunuyorlardı; hepsi de "sosyalizm", "kolektivizm" ve "sosyal demokrasi" sözcüklerinde toplanan birçok çözüm yolu öne sürüyorlardı. Bu sözcüklerin kapsadıkları kavramlar birbirlerine yakındır ve aralarında bir ilişki vardır. Bu reformcular, hastalığın kökünün özel mülkiyette ve endüstriye egemen olma serbestliğinde gizlendiğı görüşünde birleşiyorlardı. Çünkü mülkiyet ya da sanayi (ya da en azından toprak mülkiyeti ve ağır sanayi) devletin elinde olsa, başkasının işçileri sömürmesine fırsat kalmaz. Reformcular,

kapitalist düzenin yerini alacak düzeni aramaya koyuladursunlar; bu düzenin sahipleri de onu güçlendirmeye ve canlandırmaya çalışıyorlardı.

Reformcuların savunduğu sosyal ilkelerin dayanağı aydın kitle ile Robert Owen örneğinde işverenlerdi. İşçi örgütlerinin hareketleri yeni yöntemlerle sürüp gitti. Örgütlerin amacı, ücretlerin artırılmasını ve işçilerin sosyal durumunun düzeltilmesini sağlamaktı. Bu hareketlerle yeni sosyalizm ilkeleri karşılıklı olarak birbirlerinden etkileniyorlardı. Sosyalizm Avrupa'nın büyük devletleri olan Almanya, İngiltere ve Fransa'da, her birindeki emekçi sınıfın gücüne ve durumuna göre farklı temeller üzerinde gelişti. İngiliz sosyalizmi genellikle tutucuydu, evrimci yöntemlere, adım adım gelişmeye inanıyordu. Oysa Kıta Avrupa'sındaki sosyalizm devrimci ve radikaldi. Amerika ise her iki durumda da farklıydı. Çünkü geniş topraklarında Amerika emekçilere muhtaç bir ülkeydi. Bu nedenle, son zamanlara kadar orada önemli bir işçi hareketi olmadı.

İngiliz sanayisi yüzyılın ortalarından itibaren ötesine kadar, yani bir kuşak boyunca dünyaya egemen kaldı. Sanayinin sağladığı kardan, Hindistan'ın ve öteki sömürgelerin sömürülmesinden elde edilen kazançtan İngiltere'ye bir servet akıyordu. Bu kazançların bir kısmı da işçilerin eline sızıyordu, böylece hayat seviyeleri görülmemiş şekilde yükseliyordu. Bir nimet olarak kabul ettikleri bu düzelme, işçilerin kafasını kurcalayan devrim düşüncesini ortadan kaldırdı; İngiliz sosyalizmi bu yüzden öteki sosyalizmlerden daha ılımlı bir hal aldı. Bu sosyalizme, düşmanıyla yüz yüze savaşmayarak gücünü tüketinceye kadar onu oyalayan Romalı komutanla ilgi kurularak "*Fabianizm*" adı verildi. 1867 yılında Seçim Yasasında bir değişiklik daha yapılarak bazı kent işçilerine oy kullanma hakkı verildi. İşçi örgütleri o dönemde o kadar ılımlıydılar ki, oylarını Liberal Parti adaylarına veriyorlardı.

İngiltere böylece bolluk ve sükûnet içindeyken, öteki Avrupa ülkeleri coşkunkluk ve heyecan içinde yeni bir doktrinin çağrısını duydular. Bu da "anarşi"ydi. Bu sözcük, ondan bir şey anlamayanlar için ürkütücü olabilir ama gerçekte bu, merkezi hükümetin otoritesinin kalkacağı bir toplumun oluşmasını ve bireylere büyük özgürlük verilmesini öngören bir kavramı kapsamaktadır. Anarşist ideal çok yüksektir: Feragat, dayanışma ve gönül rızasıyla başkasının haklarına saygı göstermek temeline dayanan bir toplum... Anarşistlere göre devletin kuvvet kullanmaması ve zora başvurmaması gerekir. Amerikalı Thoreau bu konuda şöyle demiştir: "Hükümetlerin en iyisi hiç hüküm etmeyenidir. İnsanlar bu düzeye geldikleri zaman böyle bir hükümet seçeceklerdir."

Bu, herkese özgürlük, karşılıklı saygı, gönüllü yardımlaşma isteyen ve bencilliği reddeden bir doktrindir. Bencillik ve terörle dolu olan dünyamız

böyle bir doktrinden ne kadar uzaktır oysa! Anarşistlerin merkezi hükümetlerin ortadan kalkması ya da hükümet otoritesinin mümkün olan asgari ölçüye indirilmesi hakkındaki istekleri, insanları uzun zaman baskı altında tutan otokratik ve diktatörlüğe dayalı rejimlerin bir sonucu olsa gerektir. Gerçekten de insanlar bu hükümetlerin zulmünden ve despotluğundan çok çekmişler ve bu nedenle o hükümetleri ortadan kaldırmak istemişlerdir. Anarşistler sosyalist rejimde devletin üretim araçlarının hepsine egemen olarak diktaya kayabileceğinden endişe ediyorlardı. Aslında anarşistler de bir tür sosyalistti, ama bireylere büyük özgürlük verilmesini de şart koşuyorlardı. Sosyalistler de son amaç olarak anarşi ilkesini benimsemekle birlikte, işin başında güçlü bir merkezi hükümetin kurulması gereğine inanıyorlardı. Böylece iki doktrin arasında bazı noktalarda ayrılık, bazı noktalarda ise benzerlikler vardı.

Yeni sanayinin kurulması, işçilerden oluşmuş örgütlü bir sınıfın dogmasına yol açtı. Anarşistler ise böyle bir örgütlenmeye gidemediler. Çünkü anarşinin tabiatı, örgütlü işçi birliklerinin kurulduğu sanayi ülkelerinde yayılmaya ve örgütlenmeye elverişli değildi. Böylece Almanya ve İngiltere anarşiden uzak kaldılar. Endüstri alanında geri kalan Güney ve Doğu Avrupa'da ise anarşi yayıldı ve gelişti. Bu ülkelerde de sanayileşme geliştikçe anarşi zayıfladı, sonunda eski bir ideoloji halini aldı. Yalnız sanayide çok geri olan İspanya'da anarşi uzun zaman güçlü kaldı.

Anarşi örnek olarak belki parlak bir ideolojidir. Fakat o, yalnız haksızlığa ve baskıya uğrayanlara değil, aynı zamanda arkasında gizlenerek kazanç sağlamak isteyen bencillere de sığınak oldu. Bu durum da, anarşinin ayrılmaz bir parçası haline gelen tedhişe yol açtı. Anarşistler toplumu diledikleri biçimde değiştiremeyince, yeni propaganda metoduyla halkı, ilkelerini benimsemeye çağırdılar. Bu yöntem zulme karşı koymak ve bu yolda canla başla fedakârlık yapmak gibi somut hareketlerdi. Bu amaçla anarşistler ayaklanmaya başladılar ve bu ayaklanmalarla başarıya ulaşacakları umuduna kapıldılar. Ama ilkeleri uğrunda canlarını tehlikeye atmaları olumlu bir sonuç vermedi, ayaklanmaları bastırıldı. Bundan sonra bu doktrine inananlar bomba atmak, kraları ve yüksek dereceli yöneticileri öldürmek gibi terör eylemlerine başvurdu. Bu da, hareketlerinin umutsuzluğa düştüğünün ve gücünü yitirdiğinin bir göstergesiydi. Hareket 19. yüzyılın sonunda dağıldı.

Sana ünlü anarşistlerden bazılarının adlarını vereyim. Şunu da hatırlatayım ki, onlar hayatlarında son derece nazik, insan sever ve örnek kişilerdi. Hareketin ilk liderleri şunlardı: 1805-1865 yılları arasında yaşayan Proudhon, Rus soylularından Mihail Bakunin ve Peter Kropotkin, Enrico Malatesta.

Bakunin Güney Avrupa'daki işçi hareketlerinin en ünlü liderlerindendi. Marx'la anlaşmazlığa düştüğü için Marx tarafından Birinci Enternasyonal'den

kovuldu. Kropotkin de anarşi ve başka konularda güzel kitaplar yazmıştır. Malatesta 19. yüzyıldaki büyük anarşistlerin sonuncusuydu.

Sana bunun ilginç bir hikâyesini anlatayım: Kendisi ihtilal mahkemesine verilmişti. Savcı tarafından işçiler üzerinde büyük etki yapmakla, hatta suçları durduracak derecede ahlaklarını değiştirmekle suçlandı. Çünkü suçlar durunca mahkemeler ne yapacaklardı? Bu, cezayı gerektiren bir suçtu! Ve bunun için Malatesta'ya altı ay hapis cezası verildi.

Ne yazık ki anarşizm şiddetle çok fazla özdeşleşti. Ne yazık ki insanlar onun birçok eğitimli kişiye çekici gelen bir felsefe ve ideal olduğunu unuttular.

KARL MARX VE İŞÇİ ÖRGÜTLERİNİN GELİŞMESİ

14 Şubat 1933

19. yüzyılın ortalarında Avrupa'nın sosyal dünyasında büyüleyici ve diğerlerinden apayrı bir kişilik görüldü. Bu, önceki mektupta sana adından söz ettiğim Karl Marx'tı. Bir Alman Yahudi'si olan Marx, 1818 yılında doğdu, hukuk, tarih ve felsefe alanında öğrenim yaptı, çıkardığı bir gazete yüzünden Alman yöneticileriyle arası açıldı. Bunun üzerine Paris'e gitti ve orada yeni arkadaşlar edindi. Sosyalist ve anarşist yazarları okuyan Marx, sosyalist doktrini benimsedi. Paris'teyken, İngiltere'ye yerleşmiş ve bir pamuk fabrikasına sahip olmuş Friedrich Engels adlı bir Almanla tanıştı. O sırada mevcut sosyal düzenden memnun olmayan Engels, çevresine yayılmış olan yoksulluk ve sömürüyü ortadan kaldıracak bir yol arıyordu. Robert Owen'in fikirleri ve reformcu çalışmaları hoşuna gitti, Owen'in takipçilerine verilen adla, Owenci olarak anıldı. Paris'e gelip ilk kez Karl Marx'la görüşünce fikirleri gelişmeye başladı. İkisi tek bir görüş sahibi, tek bir amaçta büyük gayretle çalışan iki dost ve arkadaş haline geldiler. Yaşları da birbirlerinininkine yakındı. Fikirleri ve çalışmaları arasında o kadar birlik vardı ki, çıkardıkları kitapların çoğu ikisinin adını birden taşıyordu.

Fransa'da iktidarda bulunan Louis Philippe Hükümeti Karl Marx'ı Paris'ten çıkardı. O da Londra'ya giderek uzun yıllar orada yaşadı. Orada kendini çalışmaya verdi ve vaktini Britanya Müzesi'ndeki kitapları okumakla değerlendirdi, bu arada daha da açıklık kazanan fikirlerini yazdı. Kendisi sadece teorilere sahip bir düşünür değildi; o zamana kadar belirsizlikler taşıyan sosyalizm doktrinini geliştirmeye, yaymaya, kapsamını ve amaçlarını belirgin hale getirmeye çalışan bir düşünürdü. Ayrıca sosyal eylemlere, işçi hareketlerine katılır, onlara önderlik ederdi. Avrupa'da cereyan eden 1848 yılındaki ayaklanmalar sırasındaki olaylar kendisini çok etkiledi. Aynı yıl Marx

ve Engels "Komünist Manifestosu" diye ün salan bildirilerini yayınladılar. Bu bildiride Büyük Fransız İhtilali'ni ve onu izleyen 1830-1848 yılları arasındaki ayaklanmaları harekete geçiren ilkeler açıklanıyor ve bu ilkelerin o zaman mevcut olan şartlarla bağdaşmadıklarına işaret ediliyordu. Bildiride ayrıca, o sıralarda tekrarlanan "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" gibi demokrasi sloganı olarak kullanılan sözcükler eleştiriliyordu. İki arkadaşına göre bu sözcükler yoksul halkı fazla ilgilendirmeyen, burjuva devletin ihtiraslarını örten birer maskeydi. Marx ve Engels sosyal ilkeleri için birtakım esaslar koydular ve bildirilerinin sonunda bütün işçilere şu çağrıda bulundular: "Dünyanın işçileri! Birleşin!"

Bu bir eylem çağrısıydı. Marx bundan sonra gazetelerde sürekli yazılar yazarak propaganda yaptı ve işçi örgütlerinin saflarını sıkılaştırmak için çalıştı. Kendisi, Avrupa'nın büyük bir buhrana sürükleneceğini seziyordu. İşçileri o buhrana hazırlamak ve onun semeresini toplamalarını sağlamak istiyordu. Sosyal teorisinden hareketle bu buhrana mutlaka kapitalist düzenin sürükleneneğine inanıyordu. Bir New York gazetesinde çıkan yazısında şöyle diyordu: "Unutmamalıyız ki, Avrupa'da altıncı bir kuvvet vardır. Belirli zamanlarda bu kuvvet, büyük devletler diye bilinen beş kuvvetin her biri üzerinde güçlü bir egemenliğe sahiptir. Bu kuvvet, geçici bir zaman için dinlenmeye dalmış olan ihtilaldir; şimdi harekete geçmesi için krizlerin ve açlıkların yaptığı çağrılan işitmeye başlamıştır, tek işaretle bu altıncı kuvvet fırlayacak, Olympos Dağı'nın üzerinde Tanrıça Minerva gibi kılıcını çekerek ve silahını şakırtarak savaş meydanında kendini gösterecektir. Beklenen işaret de, patlamak üzere bulunan 'Avrupa Savaşı' olacaktır."

Fakat Karl Marx'ın Avrupa ihtilalinin patlak vereceği hakkındaki tahmini doğru çıkmadı. Avrupa'nın yalnız bir ülkesinde, o da 60 yıl sonra ve bir dünya savaşı sonucunda devrim patlak verdi. Daha önce Paris'te girişilen 1871 Komün Hareketi insafsızca ezildi. Marx, 1864 yılında, Londra'da, kendilerine sosyalist diyen çeşitli toplulukları bir araya getiren bir toplantı yapmayı başardı. Toplantıya birçok Avrupa ülkesinden gelen demokrat ve milliyetçi de katıldı. Onların sosyalizm hakkındaki görüşlerinin sosyalizmin özünü ilgilisi yoktu. Onların esas amaçları, yabancıların nüfuzu altında bulunan ülkelerini kurtarmak ve orada ulusal hükümetler kurmaktır. Öte yandan, acil olarak mücadele başlanmasını isteyen anarşistler de toplantıya katıldılar. Marx'ın yanında, yıldızı parlayan kişilerden biri de anarşist lider Bakunin'di. Uzun süre hapisanede kalan bu adam, üç yıl önce Sibiry'a'dan kaçmıştı. Bakunin'in arkadaşlarından çoğu, İtalya ve İspanya gibi sanayi ve toplumsal alanda geri kalmış Güney Avrupa ülkelerindendi. Bunlar, kurulu sosyal düzende kendilerine yer bulamayan çeşitli ihtilalcı unsurlar ve işsiz aydınlardı. Marx'ın ar-

kadaşlarından çoğu ise, sanayi bölgelerinden, özellikle işçilerin durumunun diğer yerlerdekiine oranla daha iyi olduğu Almanya'dan gelmişlerdi. Böylece Marx sosyal durumu iyi, örgütlenmiş ve gelişmiş işçi sınıflarının temsilcisi oldu. Bakunin ise işçilerden, aydınlardan ve gayrı memnunnardan meydana gelen örgütsüz ve yoksul grupları temsil ediyordu.

Marx, yakın olduğuna inandığı çatışma saati gelinceye kadar, işçilerin örgütlenmesi ve eğitilmesi gerektiği görüşünü savunuyordu. Oysa Bakunin ve arkadaşları hemen eyleme geçilmesinden yanaydılar. Sonunda mücadeleyi Marx kazandı ve "Uluslararası İşçi Derneği"ni kurdu. Bu, kendisine verilen adla işçilerin ilk Enternasyonalı oldu. Marx, bu tarihten üç yıl sonra da, yani 1869 yılında Almanya'da, *Kapital* adlı büyük kitabını yayımladı. Londra'da geçirdiği uzun yılların çalışma ürünü olan bu kitapta Marx, mevcut ekonomik teorilerin eleştirisini ve analizini yaptı, sosyalizm doktrini hakkındaki görüşünü uzun uzun açıkladı. Anlaşılamayacak meselelere yer vermeyen ve büyük idealler kapsamayan bu kitap tamamen bilimseldir ve sırf bilimsel olan bir yöntemle ekonomi tarihinin gelişimini incelemektedir. Özellikle ağır sanayinin ürünü olan uygarlığı eleştirmiş, insan topluluğunun gösterdiği gelişmeler, sınıflar arasındaki çatışmalar hakkında önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Güçlü kanıtlara dayanan ve amaçları belirli olan bu Marksist sosyalizme, "bilimsel sosyalizm" adı verildi. Bu ad ona, daha önce işlenen hayali sosyalizmden ayırmak için verildi. Kitabın okunması ve kavranması kolay değildir. Fakat zorluğuna rağmen insanlığın düşüncesini etkileyen ve düşünce tarihinin akışına yeni bir yön veren, kanallı eden ve bu yüzden büyük insan kitlelerinin düşüncesine kapsadığı ilkelerle damgasını vuran eşi benzeri az bulunur bir kitaptır. Bu nedenle *Kapital*, insanlığın tarihsel gelişmesinde önemli bir etken oldu.

1871 yılında Fransa'da Komün Hareketi meydana gelince (belki de bu, ilk bilinçli sosyalist hareketti), Avrupa hükümetleri tehlikeyi anladılar ve işçi hareketlerine karşı tutumlarını sertleştirdiler. Ertesi yıl Marx'ın kurmuş olduğu Enternasyonal, bir toplantı yaptı. Marx, Enternasyonalin merkezini Londra'dan New York'a taşıdı. Öyle anlaşılıyor ki, Marx'ın yer değiştirmekteki amacı, Bakunin'in anarşist takipçilerinden kurtulmaktı. Bununla birlikte, Amerika'daki havanın, Paris'teki Komün Hareketinden sonraki Avrupa havasından daha elverişli olacağını da düşünmüş olması olasıdır. Ne var ki Enternasyonal, kendisine hayat veren damarlardan uzak kalamazdı. Çünkü kuvvetinin çoğu Avrupa'daydı ve orada işçi hareketleri çok güç durumdaydı. Böylece Birinci Enternasyonal yavaş yavaş ortadan kalktı.

Marksizm Avrupa sosyalistleri arasında ve özellikle Almanya ve Avusturya'da yayıldı, oralarda sosyal demokrasi diye tanındı. İngiltere ise

sosyalizme aldırış etmedi. Çünkü o hiçbir ilerici sosyalist doktrine aldırma-
yacak kadar bolluk içindeydi. İngiltere'de "Fabian" denilen ve çok ılımlı bir
kalkınma programı benimseyen bir sosyalist hareket vardı. Bu hareketin üye-
lerinin işçilerle ilişkileri yoktu. Liberal aydınlardan meydana gelen Fabian
üyelerinin başında Bernard Shaw vardı. Bu topluluğun siyasetinin en iyi açık-
laması, Sidney Webb adlı bir üyenin söylediği bir ifadede gizlidir. Bu adam
Fabian hareketine "tedriciliğin kaçınılmazlığı" adını vermiştir. Fransa'da ise
Komün'ün bastırılmasından sonra sosyalizm bir süre ayağa kalkamadı; an-
cak 12 yıl geçtikten sonra ortaya çıktı ve bilimsel sosyalizmle anarşizm ara-
sında bir orta yol izledi. Bu çeşit sosyalizme "sendikalizm" denir ve daha çok
işçi sendikalarına dayanır.

Sosyalist doktrin bütün toplumu temsil eden devleti; toprağa, endüstriye
ve diğer üretim araçlarına egemen kılmayı öngörüyordu. Ne var ki, sosyaliz-
min ya da devletleştirmenin nereye kadar genişletileceği hakkında anlaşmaz-
lık çıktı. Fakat sosyalistler sonunda, başkasını sömürmek yoluyla bireylere
kazanç sağlaması mümkün olan her şeyin devletleştirilmesi konusunda an-
laşmaya vardılar. Sendikacılar ise devletin egemenliğinden nefret etmekte
anarşistlerle birleştiler. Bunlar, devlet otoritesinin önüne bir sınır konulma-
sını ve her sanayi dalının kendi işçilerinin, yani o endüstri dalının sendika-
sının egemenliği altına girmesini istiyorlardı. Bunlara göre çeşitli sendikalar
temsilcilerini seçip genel kurula göndermeli, bu genel kurul da memleket iş-
lerini yönetmeli, bir parlamento gibi çalışarak endüstri dallarının işçilerine
karışmadan kamu işlerini yürütmeliydi. Sendikalar memlekette hayatı dur-
durmak ve düşüncelerini gerçekleştirip ilkelerini uygulamak amacıyla genel
grevler ilan ettiler. Marx ise, bunların -Marx'ın ölümünden sonra- onun da
kendilerinden olduğunu iddia etmelerine rağmen, sendikacılığını hiçbir za-
man tasvip etmedi.

Marx, 1883 yılında öldü. O zaman İngiltere'de, Almanya'da ve diğer bazı
endüstri ülkelerinde kuvvetli işçi örgütleri kurulmuştu. Alman ve Amerikan
sanayisinin başlayan rekabeti yüzünden İngiliz sanayisi dünya pazarlarında
egemenliğini yitirmeye başlamıştı. Amerikan endüstrisinin hızla gelişmesin-
de, doğal gelir kaynaklarının bolluğu büyük rol oynuyordu. Almanya'da ise
Bismarck iktidarı ve onu izleyen hükümetler çeşitli yollarla endüstrinin ge-
lişmesine yardım ettiler ve buna paralel olarak işçilerin durumunu bir ölçüde
düzelten bazı sosyal reformlar getirerek işçi sınıfını kendilerine bağlamaya
çalıştılar. İngiliz Liberal Partisi de iş saatlerini azaltmak ve işçilerin durumu-
nu biraz düzeltmek gibi bazı sosyal reformlar yaptı. Bu davranış, partinin ba-
şarı kazanmasına yardım etti ve ılımlı işçiler oylarını bu partiye verdiler. Fa-
kat 19. yüzyılın sonlarına doğru diğer ülkelerin rekabeti baş gösterince bolluk

da ortadan kalktı, bir durgunluk yayıldı ve işçilerin ücretinde indirim yapıldı. Bu durgunluk emekçi sınıfın bilinçlenmesinde önemli rol oynadı, ona ihtilalci bir ruh kazandırdı ve birçok İngiliz'i Marksizm'e itti.

1883 yılında yeni bir Enternasyonalin kurulması için bazı teşebbüsler yapıldı. O sırada güçlü ve varlıklı işçi sendikaları ile işçi partileri vardı, bunların bazı üyeleri de dolgun ücret alan kimselerdi. Bunların teşebbüsü sonucunda İkinci Enternasyonal kuruldu ve bu Enternasyonal, Dünya Savaşı'na kadar ayakta kaldı. Bu örgüte yüksek makamlar işgal eden kimseler de girdiler. Örgütün bazı üyeleri art niyetliydi. Bunlar daha sonra devlet ya da hükümet başkanı olunca hareketten çekildiler ve kendilerine bel bağlamış olan, o makamlara geçmelerine yardım eden milyonlarca işçinin davasına hizmet eden bu kuruluşu tanıyormuş gibi davrandılar. Daha önce Marksizm'e ya da Fabian hareketine bağlılık andı içmiş olan birçok işçi liderleri sendikacılığa ya da parlamenter hayata ve yüksek makamlara alışıncı gevşemeye başladılar, önlerine çıkan bu "nimet"i tepemediler, mücadeleyi sürdürmeyi göze alamadılar ve kavuştukları istikrarlı yaşantıya dört elle sarıldılar. Hatta bununla da kalmadılar, işçi kitleleri zulüm ve baskıyı protesto için ayaklandıkça bu dönem liderler karşılarında dikilip ayaklanmalarını bastırmaya bile başladılar. Sosyal Demokrat liderlerden biri Almanya cumhurbaşkanı, biri de başbakanı oldu. Daha önce genel grev yapılması için çalışan sendikacı Briand, Fransa Başbakanı oldu ve eski arkadaşlarının yaptıkları bir grevi bastırdı. Ramsay MacDonald da Başbakan oldu ve kurmuş olduğu İşçi Partisi'ni bıraktı. İsveç'te, Danimarka'da, Belçika'da ve Avusturya'da da buna benzer olaylar oldu. Batı Avrupa bugün, hayatlarının başlangıcında birer sosyalist olan diktatörlerle doludur. Bunların ruhundaki sosyalizm meşalesi zamanla söndü ve bir kısmı eski mücadele arkadaşlarının karşısına çıktılar. Örneğin İtalya Diktatörü Mussolini ve Polonya Diktatörü Pilsudski bunlardandır.

Azimleri kırılan ya da mücadelede başarı kazanamayan lider durumunda ki elemanların ihaneti, ulusal bağımsızlık savaşlarında olduğu gibi, işçi hareketlerinde de başarısızlığa yol açar. Nitekim Avrupa'da birçok işçi hareketleri bu yüzden çözülmüştür. İlkelere inanmayan oportünistler sınırı aşarak karşı tarafa geçiyor, düşmanlarıyla barışveriyorlardı. İnsanlar art niyet ve çıkar hesaplarına dayanan planlarla vicdanlarını kolayca maskeleyebilirler. Ne var ki böyle davranışlar hareketleri can damarlarından vurur. İşçi hareketlerine karşı olanlar bu tür adamları ballandırılmış sözlerle ve çeşitli kandırmacalarla saflarından ayırıp kendi taraflarına çekmeye çalışırlar. Ne var ki bütün bu aldatmacalar ve oyunlar, emekçi sınıfın ya da özgürlük uğrunda savaşan halk ruhlarındaki ateşi söndüremez. Bunlar, gözlerinin önüne diktikleri hedefe ulaşmak için mücadelelerine sonuna kadar devam ederler.

İkinci Enternasyonal'e gelince; 1889'da yola çıkan bu kuruluş büyüdü, güçlendi ve üyeleri hayli çoğaldı. Kurulmasından birkaç yıl sonra Malatesta'nın liderliğindeki anarşistler, parlamento oylarından yararlanamadıkları gerekçesiyle Enternasyonal'den kovuldular. Çünkü Enternasyonal'deki sosyalistler parlamentolarda çalışmayı, arkadaşlarıyla birlikte işçi davaları için mücadele etmeye tercih ettiklerini açıkladılar. Daha önce de, Avrupa'da bir savaşın patlaması halinde sosyalistlerin görevinin ne olacağı konusunda bazı cesurca açıklamalarda bulunmuşlardı. Çıkacak bir savaşa karşı koyacaklarını ilan ettikleri gibi işçi mücadelelerinde milli sınırlara da inanmayacaklarını, çünkü milliyetçi olmadıklarını belirtmişlerdi. Fakat 1914 yılında savaş patlar patlamaz Enternasyonal tamamen çöktü ve bütün ülkelerin sosyalistleri, işçi partileri, hatta anarşistleri bile halkın diğer sınıfları gibi, başka ülkelere karşı kin güden milliyetçiler haline geldiler. Sadece bir azınlıktan başka savaşa karşı koyan olmadı. Ve bu azınlık da savaşa karşı koyduğu için uzun zaman baskı altında tutuldu, çoğu hapishaneleri boyladı.

Savaşın sona ermesinden sonra Lenin Moskova'da yeni bir Enternasyonal topladı. Bu, salt komünist bir kuruluştı ve resmen komünist olanlardan başka kimseyi kabul etmedi. Buna Üçüncü Enternasyonal adı verildi. İkinci Enternasyonal'in kalıntılarını da yeniden toplanmaya başladılar, az bir kısmı da Moskova'ya gidip Üçüncü Enternasyonal'e katıldı. Fakat çoğu Moskova'ya ve onun tutumuna karşı kin bağlamaları nedeniyle Üçüncü Enternasyonal'e katılmayı reddetti ve İkinci Enternasyonal'i diriltmeye çalıştı. Böylece görüyoruz ki bugün iki Enternasyonal birden çalışıyor. Gerçi bunların ikisi de Marksizm'e bağlıdır, ama her birinin Marksizm anlayışı ayrıdır. İkisi, ortak düşman olan kapitalizme karşı besledikleri kinden daha çok birbirine karşı kin besliyorlar. Bu iki kuruluş, dünyanın her tarafındaki işçi sendikalarını ve diğer işçi örgütlerini içine almıyorlar. Birçok işçi örgütü hiçbirine katılmamıştır. Amerikan sendikaları tutucu oldukları için ikisinden de uzak durdu. Hint sendikaları da katılmadılar. Enternasyonal'in marşını herhalde bilirsin. O, bütün dünya işçileri ve sosyalistlerince kabul edilmiş bir marştır.

134.
MARKSİZM

16 Şubat 1933

Geçen mektubumda sana, Avrupa sosyalistlerinin zihnini uğraştıran Marksizm doktrininin bir şeyler anlatmak istedim; fakat mektup uzayınca o işi bu mektuba bıraktım. Marksizm'i anlatmak benim için kolay değildir, çünkü ben bu doktrinin uzmanı değilim; hatta uzmanlar ve bilginler bile bu konuda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Ben de Marksizm'in anlaşılması güç olan yönlerinden kaçınarak, onun özel nitelikleri hakkında sana bilgi vereceğim.

Sosyalizmin çeşitli biçimlerde yorumlandığını yazmıştım. Fakat bu yorumların hepsi toprak, maden ocakları, fabrika gibi üretim kaynaklarını, demiryolları ve benzeri dağıtım araçlarını ve banka gibi kurumları devletleştirmek konusunda anlaşıyorlar. Bunun nedeni, kişiye özel çıkarı için bu araç ve kurumlardan hiçbirinin ya da başkasının emeğini sömürme olanağının verilmemesidir. Bu araç ve kurumların çoğu bugün kişilerin elindedir ve bu kişiler o kurum ve araçları sömürerek büyük servetler biriktiriyorlar; toplumun büyük çoğunluğu ise sefalet içinde, halk kitleleri de amansız yoksulluk içinde bulunmaktadır. Şunu da unutmamalıyız ki, bu kurum ve araçları ellerinde bulunduran kişilerin çabalarının büyük kısmı, birbirleriyle yaptıkları mücadele ve rekabette harcanmaktadır. Oysa üretim ve dağıtım akılcı bir biçimde düzene sokulsa, israfın, boşa harcanan zaman ve emeğin, yıkıcı rekabetin önüne de geçilirdi; ayrıca servet dağılımındaki haksızlıklar ve halk tabakaları arasındaki farklar da ortadan kalkardı. Bu nedenle devletin toplumsallaştırmaya girişmesi ve üretimi, dağıtımı ve öteki önemli faaliyetleri geniş olarak toplumsallaştırması gerekmektedir ya da bunlar devletin yani bir bütün olarak halkın denetimi altına konmalıdır. O zaman üretim ve dağıtım araçları kişilerin elinden çıkıp halkın eline geçer. Sosyalizmin temel ilkesi işte budur.

Bu ilkenin nasıl gerçekleştirilip uygulanacağı konusuna gelince, burada sosyalistler arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Onları şu iki kategoride toplamak mümkündür: Birincisi, parlamenter yolla sosyalizmin gerçekleşeceğine, bunun da zamanla, bir evrim içinde olacağına inanır. İngiliz İşçi Partisi ve Fabian üyeleri bu gruptandır. İkinci grup ise parlamenter yolun başarıya ulaşacağına inanmaz, ihtilale inanır. Bunların çoğu Marksisttir.

Birinci grup zayıflamaya ve azalmaya başlamış bulunmaktadır. İngiltere'de sosyalistler giderek liberallere ve sosyalist olmayan öteki partilere yaklaşıyorlar. Bu nedenle, bugün söz konusu olan sosyalizmin Marksist sosyalizm olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Avrupa'daki Marksistler de yine iki gruba ayrılmışlardır: Bir yanda Rus grubu, öteki yanda da Almanya ve Avusturya'daki sosyal demokratlar grubu... Bu ikinci grup Dünya Savaşı'nda ve ondan sonraki dönemde prensiplerine bağlı kalmadıkları için güçlerini yitirdiler. Bu grubun birçok coşkun liderleri sonunda komünist partilere girdiler, kalanlar ise ancak işçi sendikaları çevrelerinde söz sahibi olabildiler. Komünizm ise Rusya'da başarıya ulaştığı için ilerledi. Bugün Avrupa'da ve bütün dünyada kapitalizmin en amansız düşmanı komünizmdir.

Marksizm nedir?

Marksizm, tarihi, ekonomi politiği, insanlar arasındaki çatışmaları ve hayatı yorumlayan bir bilimdir; bir eylem teorisi ve çağrısıdır; insanlığın eylemini bütün yönleriyle kapsayan bir felsefedir. Marksizm tarihi, geçmişiyile şimdisi ve geleceğiyle içinde zorunlu yasalar taşıyan doğal bir gelişme süreci olarak tanıtmaktadır. Fakat insanlar hayatlarının bu kadar kesin ve doğal kurallara dayandığına belki inanmazlar. Ama Marx, gerçek bir bilgin olarak tarihi inceledi ve ondan belirli bazı sonuçlar çıkardı. Kendisi şöyle düşünüyordu: İnsanoğlu var olduğundan beri yaşamak için doğayla ve insan kardeşleriyle savaşımıştır. Öyleyse insanoğlunun mücadelesi, karnını doyurmak ve hayatının zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak madde ve araçları elde etmek içindir. Zaman ilerledikçe insanın, ihtiyaçlarını karşılama yöntemleri de gelişir. Marx'a göre her zaman ve her yerde insanın ve toplumun aklını meşgul eden etkenlerin en önemlisi, yaşamayı, sağlayan üretim ve onun yollarıdır. Bu üretim yolları tarihin her dönemine egemen olmuş, sosyal ilişkiler ve çalışmalarla birlikte bu egemenliğini sürdürmüştür. Bu yollar geliştikçe tarih ve toplum da gelişmiştir. Biz belli bir ölçüde bu gelişmelerin etki alanını izlemişizdir. Örneğin insan hayatında ilk defa büyük bir değişiklik olmuş ve bunun sonucunda göçebe insanlar yerleşik duruma geçmeye, şehirler ve köyler kurmaya başlamışlardır. Tarım ürünleri çoğaldıkça artı değer oluşmuş, buna bağlı olarak nüfus artmış, servetler birikmiş ve sonunda da zanaatlar ortaya çıkmıştır.

Bir açık örnek de Endüstri Devrimi'dir. Bu devrim üretimi makineleştirmekle hayatta büyük bir değişiklik yapmıştır. Başka örnekler de vardır.

Herhangi bir dönemde, üretim araçlarının gelişme aşaması, insan hayatının tarihin o dönemindeki gelişmesinin ölçüsüdür. İnsanlar arasında borç alma, alışveriş, mal değiştirme gibi üretimin verisi olan ilişkiler vardır. Bütün bu ilişkiler toplumun ekonomik yapısını meydana getirirler. Kanunlar, gelenekler, politik davranışlar, görüşler hep bu temel ekonomik yapı üzerine kurulur. Böylece Marx üretim kaynaklarının ve araçlarının gelişmesinden, ekonomik yapı gelişmesinin doğacağına, bunun da yasalarda ve siyasal görüşlerde gelişme yaratacağına inanıyordu.

Marx tarihe, çeşitli sınıflar arasındaki çatışmaları kaydeden bir defter gözüyle bakıyor, şöyle diyordu: "Bütün insan toplumunun tarihi, geçmiş ve mevcut durumuyla sınıf mücadelelerinden oluşmuştur." Üretim kaynaklarını ve araçlarını elinde tutan, başka sınıfları sömürerek onların sırtından servet biriktiren sınıflar topluma egemen olagelmışlerdir. Emekçi sınıflar ise çabalarının ve emeklerinin karşılığını alamamaktadırlar. Emekçi sınıflara, ancak açlığını giderecek ve asgari ihtiyaçlarını karşılayacak bir ücret verilmektedir. Aslan payı ise sömürücü sınıfın eline geçiyor ve bu sınıf servetini daha da artırıyor. Devlet ve hükümet mekanizması da üretim araçlarına ve kaynaklarına egemen olan bu sınıfın elindedir. Bu durum, devletin görevini, bu sınıfı korumak haline getirir. Yani Marx'ın dediği gibi, "devlet, egemen sınıfın çıkarlarını topluca korumak için kurulmuş bir icra komitesidir." Kanunlar bu amaçla yapılır, halk da öğretim sistemi, din ve benzeri araçlarla, bu sınıfın egemenliğinin adil bir hak ve tabii bir durum olduğuna inandırılır. Sömürülen emekçi sınıfların gerçekleri öğrenmemeleri ve öfkeye kapılmamaları için, sömürücü sınıf tarafından mümkün olan bütün gayretler sarf edilir, böylece halk aldatılır, egemen sınıfın elinde tuttuğu iktidar ve parlamentonun gerçek yüzü örtülür. Bu gerçeği öğrenen bir kişi ise kurulu düzeni eleştirince topluma ve ahlâk kurallarına düşmanlık yapmakla, gelenek ve göreneklere karşı çıkmakla suçlanır, ortadan kaldırılır.

Fakat bu çabalar ne kadar yoğun olursa olsun, bir sınıf sonuna kadar hâkim kalamaz. Çünkü bu sınıfa egemenliği ve sömürme olanağını veren etkenler, kendisini zayıf düşürmeye bizzat çalışıyorlar. Şöyle ki: Egemen sınıf başlangıçta üretim araçlarını ve kaynaklarını ele geçirdiği için sömürme fırsatını bulmuş ve siyasi egemenliği de eline alabilmiştir. Fakat yeni üretim araçları çıkınca onunla birlikte yeni sınıflar da oluşur ve bu sınıflar sömürü altında ezilmeyi reddederler. Yeni fikirler halkı bilinçlendirir ve halkta çürümüş fikirlerin ve inançların zincirlerini parçalayan bir fikir ihtilalini alevlendirir. Bunun sonucu olarak yeni oluşan sınıfla, yönetim mekanizmasının elinden çık-

çağı korkusuna kapılan eski sınıf arasında çatışma başlar. Bu çatışma mutlaka, yeni sınıfın başarıya ulaşmasıyla sonuçlanır. Çünkü yeni üretim araçları ve kaynakları onun elindedir. Tarihteki rolünü oynamış ve devrini tamamlamış olan eski sınıf da mutlaka dağılıp gider.

Yeni sınıfın başarısı hem siyasi hem de ekonomik alanlara uzanır. Bu da yeni üretim araçlarının zaferi demektir. Bunu düşünsel, siyasal, yasal, gele-neksel ve benzeri alanlarda bütün toplum yapısında meydana gelen değişimler izler. Bu yeni sınıf da kendisinin egemenliğinde bulunan sınıfları sömürmeye başlar. Bu kez onun yerine başka bir yeni sınıf geçer. Toplum bir sınıfın diğer bir sınıfı sömürmeyeceği aşamaya ulaşınca dek sınıflar arasındaki müca-dele devam eder. Bu da ancak, bütün sınıflar toplumun içinde eridiği ve tek bir sınıf haline geldiği zaman mümkün olur. O zaman sömürmeye yer kalmaz, çünkü tek sınıf kendi kendini sömürmez. Toplumun huzura kavuşmasının ve halen sürüp gitmekte olan rekabet ve çatışma yerine dayanışmanın kurulma-sının tek çaresi işte budur. Böylece, devlet otoritesinin egemenliğini gerekti-ren nedenler de ortadan kalkmış olur. Çünkü sömürüsünü sürdürecekt korun-maya muhtaç bir sınıf artık yoktur. Bu durumda devletin varlığı gereksiz olur, o da ortadan kalkar. Böylece anarşistlerin hayaline de yaklaşılmış olur.

Görülüyor ki tarih, Marx'a göre, kaçınılmaz bir sınıf çatışmasının zincirin-den ibarettir. Marx bu çatışmanın geçmişte nasıl cereyan ettiğini, makinele-rin çıkmasından ve burjuva sınıfının feodal sınıf yerine geçmesinden sonra feodal düzenin nasıl kapitalist düzene dönüştüğünü, geniş bir örnek hazine-sine dayanarak detaylarıyla birlikte anlatmaktadır. Kendisi, sınıflar arasında-ki çatışmanın şimdi burjuva sınıfıyla işçi sınıfı arasındaki kavga aşamasında bulunduğuna inanmaktaydı. Kapitalizm bizzat işçi sınıfını oluşturmuş ve ge-liştirmiş bulunmaktadır. İşçi sınıfı ise, egemen sınıfla sömürülen sınıf ara-sındaki çelişkiden doğan sınıfların sonuncusudur. Ve bu sınıf, sonunda galip gelecek ve sınıfsız toplumu kuracaktır.

Marx'ın tarih hakkındaki görüşüne "Tarihsel Materyalizm" denilir. "Ma-teryalizm" denilmesinin nedeni, olayları maddi açıdan incelemiş olmasıdır. "Materyalizm" sözcüğü Marx zamanında düşünürler tarafından özel bir an-lamda kullanılmış bir sözcüktür. İnsanlar evrim ilkesini benimsemişlerdi. Daha önce de sana bildirdiğim gibi Darwin, türlerin kökeni ve gelişmesi te-orisini halkın zihnine yerleştirmişti. Fakat o, insanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesi etkenlerini açıklayamadı, bu alanda tamamen kısır kaldı. Bazı dü-şünürler de, insanlığın evrimini, insan aklının gelişmesi konusunda verdik-leri bazı kapalı örneklerle açıklamaya çalıştılar. Marx ise bu tür çalışmalara karşı çıktı ve bunların aptallık olduğunu ispat etti. Marx şuna inanıyordu ki, bu örnekler, halkı bazı hayali şeyleri gerçek diye düşünmeye iteleyeni tehlikeli şeylerdir. Kendisi ise olayları bilimsel bir yöntemle inceledi.

Marx sürekli olarak sömürüden ve sınıf çatışmasından söz eder. Birçoğumuz bizi saran zulme karşı öfkelenir ve kin besleriz. Marx ise bu meselelerin öfkelenmekle ya da boş öğütlerle çözümlenemeyeceğini söylüyordu. Çünkü sömürünün günahı sömürücünün kendisine ait değildir ve çünkü herhangi bir sınıfın egemenliği tarihsel gelişimin sonucudur; bunun yerini günün birinde başka bir sınıfın egemenliği alır. Sömürücü sınıftan olan ve başka insanları sömüren bir kişi, sövülmeye hak kazanmış, bir günah işlemiş sayılmaz. Çünkü o, bozuk bir düzende sadece bir organdır. Fakat çoğu zaman biz kişiyle düzen arasındaki bu ayrımı unuturuz. Örneğin Hindistan bugün İngiliz emperyalizminin kâbusu altındadır. Biz de bütün gücümüzle bu emperyalizme karşı koyuyoruz. Ama koşulların bu düzenin içine sürüklediği İngilizlere bu konuda sitem etmemiz yersizdir. Çünkü onlar, değiştiremeyecekleri ya da harekete geçiremedikleri ağır bir çarkın sadece birer küçük vidasıdır. Ayrıca bir kısımımız Hindistan'daki feodal düzene karşı da şiddetli bir kin beslemekteyiz; çünkü bu düzen halk tabakasının zararına işlemekte ve onu en çirkin biçimde sömürmektedir. Ne var ki bu, günahın bu düzen içinde bulunan toprak ağasında olduğu anlamına gelmemektedir. Kapitalist düzen için de aynı şey söylenebilir. O düzende de günah, "sömürücü" diye adlandırmaya alıştığımız kapitalist kişilerde değil, düzenin kendisindedir.

Marx sınıf mücadelesinin tarih boyunca süregeldiğini açıkladı. *Kapital* adlı kitabında Marx, "yeni toplum hareketi için ekonomik yasayı" ve bununla, toplumun sınıfları arasında mevcut olan sert çatışmayı ortaya koydu. Bu çatışma çoğu zaman açıkça görülmez. Çünkü sömürücü sınıf her zaman gerçek kimliğini gizlemeye çalışır. Fakat kurulu düzen tehlikeyle karşı karşıya gelince bu sınıf maskesini atar ve yüzünü açığa çıkarır. İşte o zaman sınıf özellikleri kendisini gösterir ve sınıf çatışması şiddetlenir; ayrıca demokrasi gösterileri ve normal kanunlar da ortadan kalkar. Bu sınıf çatışması, bazı kimselerin iddia ettiği gibi yanlış anlayıştan ya da kışkırtıcı "uşakların" kışkırtmasından doğmaz. Çünkü bu çatışmanın kökü aslında toplumun yapısındadır, toplumdaki bilinçlenmenin ve çıkar çatışmasının artmasıyla güç kazanır.

Marx'ın bu teorisinin ışığı altında, Hindistan'ın bugünkü durumunu inceleyelim: İngiliz Hükümeti, sürekli olarak, Hindistan'daki yönetiminin hak ve adalet ve Hint halkının çıkarına dayandığını iddia edip durmaktadır. Şüphesiz bazı eski adamlarımız da, bu iddiada bir parça gerçek payı bulunduğuna inanıyorlardı. Fakat bu yönetime karşı ciddi bir halk hareketinin başlaması, onun çirkin yüzünü ve çıplak vücudunu ortaya çıkardı, herkese acı gerçeği gösterdi. Bu acı gerçek şudur ki, Hindistan'daki İngiliz yönetimi süngü uçlarından başka bir şeye dayanmamaktadır. Halk mücadeleye başlayınca, yüzleri örten perdeler düştü, ballandırılmış sözler ortadan kayboldu; söz, toplantı

ve basın özgürlüğü gibi doğal hakları bile kısıtlayan kanunlar çıktı. Devrim şiddetini artırdıkça baskı da arttı. Bir sınıfın diğer sınıfa karşı mücadeleye girişmesi ve başka sınıfların çıkarlarını tehdit etmesi halinde de sınıflar arasında aynı durumlar meydana gelir. Bugün ülkemizde köylülere ve işçilere uygulanan vahşi cezalar bize bunu göstermektedir. Marx'ın tarih teorisi, bu nedenle, toplumu sürekli gelişim ve ilerleme halinde görür. Ona göre, toplumda durağanlık yoktur. Toplumsal bir düzen, yoluna ne kadar engeller çıkarılırsa çıkarılsın, kendisinden önceki düzenin yerine geçecektir. Ne var ki, eski düzen gelişimini tamamlamadıkça ortadan kalkmaz. Toplum kendi gelişim sürecini düzenin gelişim sürecinden önce tamamladığı takdirde ise o düzen çöker. Tıpkı insanın, çürüyen ve hareket etmesine engel olan eski elbiseyi çıkarıp yerine yeni ve geniş bir elbise giymesi gibi.

Marx şuna inanıyordu ki, insan bütün aşamaları kat etmiş, önünde, bugün başlayan son aşama kalmıştır. Bu da burjuva ile işçi sınıfı arasındaki çatışma aşamasıdır. (Şunu da hatırlatalım ki, bu kapitalist düzenin gelişim sürecini tamamladığı sanayi ülkelerine özgüdür; kapitalizmin gelişmediği ülkeler ise hâlâ geridir ve bunlardaki çelişkiler karmaşıktır; gerçi bu ülkelerdeki çatışmalarda bazı ortak görünüşler vardır, ama bu çatışmalar, kapitalist ülkelerdeki çatışmalar daha farklı bir karakterdedir.) Marx şöyle demişti: "Kapitalizmin, toplum yapısında köklü olan çelişkilerin çatışmasıyla buhran üstüne buhranla ve güçlük üstüne güçlüklerle karşılaşması ve sonunda devrilmesi kaçınılmazdır." Marx'ın bu sözleri üzerinden 60 yıl geçtiği halde bu süre içinde kapitalizm birçok buhran geçirdi, ama yıkılmadı; tersine güç üstüne güç kazandı. Yalnız Rusya'da yıkıldı ve kökü kazınıp atıldı. Fakat ben bu satırları yazarken; dünyanın çeşitli ülkelerinde, kapitalist düzenin hastalığının vücuda yayıldığını ve doktorların, hastanın kurtulmasından ümitlerini kesmiş gibi başlarını salladıklarını görüyorum.

Kapitalizmin, Marx'ın dikkatinden kaçan bir etken sayesinde ömrünü uzatmayı başarmış olduğu söyleniyor. Bu etken, sömürge imparatorlukları üzerindeki Batı'nın sanayi ülkelerinin sömürsüdür. Bu Batı'ya yeni bir canlılık ve refah getirdi; ama bu, doğal olarak, aşırı biçimde sömürülen halkların sırtından gerçekleşti.

Zenginlerin yoksulları ve işçileri sömürmelerinin kurulu kapitalist düzen yüzünden meydana gelişini mahkûm edip duruyoruz. Bu bir gerçeklik olmakla birlikte, günahı kapitalist bireyin kendisinde değil, sömürü üzerine kurulan düzendedir. Bu sömürü düzeninin yalnız kapitalizmden doğduğunu sanmamalıyız; sömürülme, her çağda ve bütün düzenlerde işçilerin ve yoksulların alınıyazısı olmuştur. Hatta doğrusunu söylemek gerekirse, kapitalist sömü-

rüye rağmen işçilerin ve yoksulların günümüzde durumunun, geçmiş yıllara göre daha iyi olduğu söylenebilir... Fakat bu, fazla bir anlam ifade etmez.

Marksizm'in günümüzdeki en büyük kuramcısı ve uygulayıcısı Lenin'dir. Lenin, Marksizm'in açıklamasını yapmak ve onu yaymakla yetinmedi, aynı zamanda ona bağlandı ve hayatını, onu gerçekleştirmeye adanmıştı. Lenin ayrıca, bu teorinin değişime elverişli olmayan bir dogma olarak ele alınmaması uyarısında bulundu. Kendisi Marksizm'in özünün doğruluğuna inanıyordu ama ayrıntılarını gelişigüzel kabul etmeye, bilinçsiz olarak rastgele uygulamaya hazır değildi. Lenin şöyle demişti:

"Biz Marksist teoriyi tastamam ve dokunulmaz saymıyoruz. Tersine, teo-
rinin sosyal bilimin ancak bir temel taşı olduğuna inanıyoruz. Sosyalistler
hayatın akışından geri kalmamak için bu bilimi her yöne doğru çevirmekle
ve her yere göre geliştirmekle yükümlüdürler. Biz şuna inanıyoruz ki, özelli-
kle Rus sosyalistlerinin görevi, Marksist teoriyi nesnel bir gözle incelemektir.
Çünkü Marksist teori genel bir teoridir. Örneğin İngiltere'de Fransa'dakinden
farklı, Fransa'da Almanya'dakinden farklı, Almanya'da Rusya'dakinden fark-
lı uygulanması mümkündür."

Bu mektupta sana Marx'ın teorilerinden bir şeyler anlatmaya çalıştım. Bu
kısa parçalar, bilmem sana o teori hakkında bir fikir verecek mi? Bu teorileri
öğrenmelisin. Çünkü Marksist teori şimdi geniş bir kitleye yol gösteriyor. Bu
teoriyi öğrenmenin bize ve ülkemize de yararı dokunabilir. Rus milleti ve Sov-
yetler Birliği'nin öteki ülkeleri Marx'ı peygamberleştirdiler. Ayrıca bu karışık
dünyada birçok ulus, içinde sürüklendikleri büyük kargaşadan çıkış için ça-
reler ararken, esin kaynağını Marx'ta arıyorlar.

Bu mektubu İngiliz şair Tennyson'un dizeleri ile sonlandıracağım:

Eski düzen değişiyor, yenisi geliyor yerine,
Tanrı kendini kanıtlıyor, birçok yönden,
Ya iyi bir âdet yozlaştırırsa dünyayı diye.

İNGİLTERE'DE VICTORIA ÇAĞI

22 Şubat 1933

Sosyalizmin gelişmesiyle ilgili olarak yazdığım mektupta İngiliz tipi sosyalizmin hepsinin içinde en ılımlısı olduğunu belirtmiştim. O sıralarda Avrupa'ya hâkim olan ideolojilerin en az devrimci olanıydı o, koşulları daha iyileştirmek için dikkatini adım adım, tedrici bir değişime çevirmişti. Zaman zaman, ticaret kötüleştiğinde, ekonomide daralma meydana geldiğinde, işsizlik arttığında, ücretler düşüp halk sıkıntıya düştüğünde İngiltere'de bile devrimci dalga yükseliyordu. Ama koşullar düzeldiğinde, durum yumuşuyordu. İngiliz düşüncesinin 19. yüzyıldaki bu ılımlı karakteri İngiltere'nin refahı ile ilintiliydi, çünkü refah ile devrim arasında fazla ortak bir nokta bulunmaz. Devrim büyük değişim demektir, mevcut koşullardan az çok memnun olanlar, riske girmek istemezler, durumlarını iyileştirmek için, uzak bir ihtimali göze alarak maceralara atılmak istemezler.

19. yüzyıl gerçekten de büyük İngiltere yüzyılıydı. 18. yüzyılda Sanayi Devrimi'yle ve öteki ülkelerden önce fabrikalar inşa edip ön alışı, 19. yüzyılda büyük ölçüde korudu. Daha önce belirtmiştim, adeta dünyanın atölyesi gibiydi, dünyanın dört bir yanından refah buraya akıyordu. Hindistan'ı ve öteki sömürgeleri sömürmesi ona zengin, bitmez tükenmez getiriler sağladı, saygınlığını da çok artırdı. Avrupa'nın öteki ülkelerinin hemen hepsinde değişimler yaşanırken, İngiltere taş gibi kalarak, yoluna devrimsiz devam etti. Zaman zaman buhranlar çıkmadı değil ama bunlar daha fazla kişiye oy hakkı tanınarak geçirildi. Bu arada, daha önce görmüş olduğumuz gibi, Fransa'da cumhuriyetler ve imparatorluklar birbirlerini izledi;

İtalya'da büyük bir parçalanmışlıktan sonra yarımadayı birleştiren yeni bir ulus doğdu; Almanya'da yeni bir imparatorluk ortaya çıktı. Belçika, Danimarka, Yunanistan gibi küçük ülkeler de birçok bakımdan değişti. Avrupa'daki en

eski hanedanın, Habsburglar'ın, payitahtı olan Avusturya, Fransa, İtalya ve Rusya tarafından sürekli aşağılanıyordu. Sadece tıpkı Büyük Moğol gibi Çar'ın otokratik yönetimi altında yaşayıp giden doğudaki Rusya, değişime uğramamış görünüyordu. Ama Rusya sanayi alanında çok geri bir köylü ülkesiydi. Yeni düşüncelerin ve yeni sanayinin nefesi ona henüz ulaşmamıştı sanki.

İngiltere'nin zenginliği, imparatorluğu ve deniz gücü onu Avrupa'da ve dünyada hâkim bir konuma getirmişti. Dünyanın dört bir yanında eli kolu olan önder bir ülkeydi o. Amerika Birleşik devletleri hâlâ kendi iç sorunları ile uğraşüyor, dünyadaki sorunlardan çok iç büyümesiyle ilgileniyordu. Taşımacılıkta ortaya çıkan harikulade yöntemler, dünyayı küçültüyor, bütünleştiriyordu. Bu bir kez daha İngiltere'ye uzak mesafelerdeki topraklar üzerindeki hâkimiyetini pekiştirme fırsatı verdi. Bütün bu değişimlere karşın, İngiltere'deki hükümet biçimi aynı kaldı: Meşrutî monarşi. Yani yöneticinin gücü sınırlandırılmış, Parlamento yetkili kılınmıştı. Parlamento başlarda bir avuç toprak sahibi ve zengin tüccarca seçilirken, giderek daha çok insana, bir buhuran patlak verdiği zaman, oy hakkı tanındı.

Yüzyılın büyük bölümünde Victoria İngiltere'nin kraliçesiydi. 18. yüzyılda İngiliz tahtına birçok George armağan eden Alman Hannover Ailesi'ne mensuptu. 1837'de 18 yaşındaki bir genç kız olarak tahta çıktı, yüzyılın sonuna 1900'e kadar tam 63 yıl hükmetti. İngiltere'nin bu uzun dönemine Victoria Çağı adı verilir. Kraliçe Victoria bu yıllarda İngiltere'de ve başka yerlerde büyük değişikliklere tanık oldu, eski köşe taşları yok olurken, yenileri eskilerin yerine geçiyordu. Avrupa'daki devrimlere, Fransa'daki değişime, İtalya krallığının ve Alman İmparatorluğu'nun doğuşuna tanık oldu. Öldüğünde Avrupa'nın, Avrupalı monarkların büyükannesiydi. Ama Avrupa'da, Victoria'nın çağdaşı, benzer geçmişi olan biri daha vardı. Bu kişi Avusturya'daki Habsburg ailesinden Francis Joseph'di. O da devrim yılı 1848'de köhne imparatorluğunun başına geçtiğinde, 18 yaşındaydı. 68 yıl hükmetti, Avusturya ile Macaristan'ı ve öteki bölümleri yönetimi altında bir arada tutmayı başardı. Ama dünya savaşı onun ve imparatorluğunun sonunu getirdi.

Victoria daha şanslı idi. Hükümlerliği sırasında İngiltere'nin gücünün arttığını, imparatorluğunun büyüdüğünü gördü. Tahta çıktığında Kanada'da sorunlar yaşanıyordu. Koloni isyanlardaydı, kolonide yaşayanların büyük çoğunluğu İngiltere'den kopmak, komşu ABD'ye katılmak istiyordu. Ama İngiltere Amerikan Savaşı'ndan ders çıkarmıştı. Kanadalılara geniş özerklik vererek onları yatıştırmayı başardı. Bu, bir süre sonra tam anlamıyla kendi kendini yöneten dominyona dönüştü. Bu imparatorluk bünyesinde yeni bir tecrübeydi çünkü özgürlük ve imparatorluk birbirlerine terstir ama koşullar İngiltere'nin elini zorluyordu çünkü öteki seçenek Kanada'yı yitirmektir. Kanada'nın nüfu-

sunun çoğunluğu İngiliz kökeninden geldiği için, anavatanla aralarında güçlü bir duygusal bağ mevcuttu. Yeni ülke, seyrek nüfuslu, gelişkin olmayan geniş bir belde olduğundan, kalkınmak için büyük ölçüde İngiliz mallarına ve İngiliz parasına bel bağlamak zorundaydı. Bu nedenle iki ülkenin çıkarları arasında çatışma olmayınca, garip yeni ilişki gerginliğe yol açmadı.

Yüzyılın içinde, sonraları, yurtdışındaki İngiliz yerleşimcilere kendi kendini yönetme yöntemi Avusturalya'ya da yaygınlaştırıldı. Yüzyılın sonlarına doğru Avusturalya imparatorluktaki bir özgür dominyonu.

Öte yandan Hindistan'da İngiliz pençesi sertleşmişti. Birbirini izleyen fetih savaşları İngiliz Hindistan İmparatorluğu'nu genişletmişti. Hindistan İngiltere'ye bağımlıydı. Kendi kendini yönetmenin bahsi bile geçmiyordu. 1857 Ayaklanması bastırıldı, İmparatorluğun bütün ağırlığı Hindistan'ın üzerine çöktü. Hindistan, İngiliz İmparatorluğu'nun içindeydi; bu gerçeği dünyaya ilan etmek için Kraliçe Victoria Hindistan İmparatoriçesi sıfatını üstlendi. Yanı sıra, İngiltere, dünyanın geri kalan birçok bölgesinde daha ufak tefek bağımlı unsurlara sahip oldu.

İngiliz İmparatorluğu böylece iki tür ülkeden oluşan garip bir karışıma dönüştü: Kendi kendini yöneten, daha sonraları özgür dominyonlar ile bağımlılar ve himaye altında¹ yaşayanlar. Kendi kendini yöneten dominyonlar İngiliz halkından ya da öteki Avrupalılardan, onların ardıllarından oluşuyordu. Bağımlılar ise İngiliz, Avrupalı değildi.

İngiltere, bütün bu zenginliği ve imparatorluğu içinde az çok tatmin olmuş bir güçtü; tam da böyle denemez çünkü emperyalist içgüdü sınırlardan hoşlanmaz hep genişlemek ister. Ne var ki, İngiltere'nin esas kaygısı daha çok almak değil, elindekini korumaktı. Özellikle Hindistan onun, ne pahasına olursa olsun elinde tutmaya çalıştığı en gözde mülküydü. Dış politikasının bütünü Hindistan'a hâkim olmak ve Doğu'daki denizyollarının güvenliğini sağlamak etrafında dönüyordu. Bu amaçla müdahale ettiği Mısır'ı hâkimiyeti altına aldı; aynı nedenlerle İran'a ve Afganistan'a müdahale etti. Akıllı hamlelerle Süveyş Kanalı şirketinin hisselerini satın alarak Kanal'ın denetimini sağladı.

Avrupa anakarasındaki güçlerin büyük çoğunluğu, 19. yüzyılın büyük bölümünde İngiltere'yi sıkıntıya sokmadı, çünkü her biri kendi sorunlarıyla uğraşıyor bir yandan da diğeriyle çatışıyordu. İngiltere bir ülkeyi ötekine karşı oynayarak ve kıtalararası rekabetten yararlanarak geleneksel oyununu sürdürdü. Fransa'nın 3. Napolyon'u tehlikeli gibi görünüyordu ama çöktü, Fransa'nın yaraları sarması süre aldı. Ciddi rakip kabul edilebilmek için Al-

1 Özgün metinde "protectorate" (güçlü bir devletin koruma ve denetimi altında olan devlet, manda).

manya henüz çok gençti. Ama bir ülke İngiltere'ye kafa tutar gibiydi: Çarlık Rusya'sı. Rusya geriye ama harita üzerinde hâlâ çok büyüktü. İngiltere'nin Hindistan'da ve güney Asya'da yayılışı gibi, kuzeyde ve Orta Asya'da yayılan Rusya'nın sınırları Hindistan'dan fazla uzak değildi. Rusya'nın bu yakınlığı İngiltere için sürekli bir karabasadı. Sana İngiltere'nin Afganistan'ı işgalinden ve Afgan savaşlarından söz etmiştim. Bütün bunlar Çarlık Rusya korkusundandı.

İngiltere ve Rusya Avrupa'da da karşı karşıya geldiler. Rusya bütün bir yıl boyunca faal olabilecek, kışın donmayacak bir liman arayışı içindeydi. Geniş topraklarına rağmen, limanların hepsi arktik bölge² yakınlarındaydı, kışın kısmen donuyorlardı. Rusları Afganistan'da ve Hindistan'da durduran İngilizler, denize ulaşmalarını engellediler; İran'da da öyle... Karadeniz'in ağzı Boğazlara sahip Türkler tarafından kapatılmıştı. Geçmişte Konstantinopolis'i almaya çalışmış ancak Türklerle gücü yetmemişti. Şimdi Türkler zayıftı, göz dikilen ödül çok yakındaydı. Rusya almaya çalıştı ama İngiltere önüne dikildi ve tümüyle çıkarıcı nedenlerle Türkler'in gözdesi oldu. 1854 Kırım Savaşı'yla ve sonraları savaş tehditleri ile Rusya uzakta tutuldu.

1854-1856 Savaşı sırasında Florence Nightingale, yaralıların tedavisine koşan bir kadınlar grubuna önderlik etti. O dönemler için alışılmış bir şey değildi, Victoria döneminin orta sınıf kadınları evde oturan insanlardı. Florence Nightingale onların önüne faal çalışma örnekleri koydu, çoğunu dikiş odalarının dışına çıkardı. Bu nedenle kadın hareketinin gelişimi içinde önemli bir yere sahiptir. İngiltere'deki hükümet biçimine anayasal monarşi ya da "taçlı cumhuriyet" adı veriliyordu. Bu tacı giyen kişinin gerçek bir güce sahip olmadığı, sadece Parlamento'nun arkasında durduğu bakanların sözcülüğünü yaptığı anlamına geliyordu. Siyaseten o bakanların elinde bir kukla olmak durumundaydı. "Siyasetin üzerinde" olduğu söyleniyordu. Aslına bakılırsa, biraz akli ve iradesi olan kimse sadece kukla olmaz, nitekim İngiliz krallarının, kraliçelerinin eline kamusal faaliyetlere müdahale imkânları çıkıyordu. Bunlar genellikle perdenin arkasında yapılıyor, halkın çok sonra haberi oluyordu. Açık herhangi bir müdahale büyük olasılıkla büyük tepki çekecek, monarşi tehlikeye girecekti. Bir anayasal monarkın gerçek erdemi taktik sahibi olmaktır. Eğer bu taktik yeteneğe sahip ise, işini götürür, kendisini birçok alanda hissettirir.

Cumhurbaşkanları (ABD başkanı gibi) anayasal ve yasal olarak parlamenter ülkelerdeki taçlı kişilerden çok daha fazla yetkiye sahiptirler. Ama cumhurbaşkanları sık sık değişirken, daha uzun sürelerle görevde kalan krallar

2 Arktika: Kuzey kutup dairesinin üstünde kalan bölge.

işleri sessiz sedasız biçimde etkileyebilirler. İngiltere'deki mevcut kraliyet ailesinin İngiliz insanının anlayışını şekillendirmede ve toplumun sınıflara bölünmesini kabul ettirmede büyük ölçüde etkili olduğu kuşku götürmez.

Belki de bir sınıfın ötekinin üzerinde olduğunun kabulüdür ki, dünyanın geri kalan bölümlerinin neredeyse hepsinde yok olmuş olsa da, İngiltere'de kraliyet kurumunun ayakta kalabilmesini sağlayabilmiştir. "Her İngiliz bir lorda âşıktır" eski bir İngiliz halk deyişidir; doğrusu bunda bir gerçek payı da vardır. Avrupa'nın ya da Amerika'nın hiçbir yerinde ve Japonya ve Hindistan dışında Asya'nın hiçbir yerinde sınıf ayrılıkları İngiltere kadar keskin olmadı. Geçmişte siyasal demokrasi ve sanayileşme konusunda önderlik ederken, İngiltere'nin toplumsal olarak çok geri ve çok muhafazakâr olması gariptir.

"İngiliz Parlamentosu"na "Parlamentoların Anası" adı verilir. Uzun ve onurlu bir geçmişi oldu, birçok konuda kralın otokrasisine karşı mücadelede öncülük yaptı. Bu otokrasi Parlamento oligarşisine, yani küçük bir toprak sahipleri ve iktidardaki sınıfın yönetimine yer açtı. Demokrasi, birçok çatışmanın ardından, trompet sesleri arasında çıkageldi; Avam Kamarası'nın üyelerini seçme hakkı halkın büyük çoğunluğuna tanındı. Bunun sonucunda demokratik denetim değil, Parlamento'nun zengin sanayicilerce denetimi ortaya çıktı. İngiliz hükümeti yürütme ve yasama işini yapmada garip bir sistem geliştirdi.

Bu iki parti sistemi idi. İki parti arasında fazla bir fark yoktu, karşı çıkan ilkeler yönünde tavır almadılar. Her ikisi de, mevcut sistemi kabul eden zengin adamların partileriydi. Partilerden birinde toprak sahipleri sınıfının çok sayıda mensubu vardı, ötekinde işe zengin fabrika sahipleri bulunuyordu. Bunlara Torylar ve Whigler deniyordu. Sonraları, 19. yüzyılda, muhafazakârlar ve liberaller olarak anıldılar.

Öteki Avrupa ülkelerinde durum çok farklıydı, faklı programlara sahip gerçek partiler parlamentolarda ve onun dışında canla başla birbirleri ile mücadele ettiler. Ama İngiltere'de işler sanki aile içinde dönüyordu, muhalefet bile işbirliğine sürüklendi. Partiler sırayla iktidar ve muhalefet görevini üstlendiler.

Gerçek çatışmalar ve zengin ile yoksul arasındaki sınıf mücadelesi, her iki parti de zenginlerin partisi olduğu için, Parlamento'ya yansımada. Ne halkı sokağa dökecek bir dinsel sorun ne de (Anakarada olduğu gibi) ırksal ve ulusal sorunlar vardı. Gerçekten heyecanlan verici tek unsur, yüzyılın gelişimi içinde İrlanda milliyetçileri tarafından gündeme sokulan İrlanda'nın özgürlüğü sorunu idi.

Bu iki parti Parlamento üyelikleri için seçime girdiklerinde, bağımsız kişiler ya da küçük gruplar için seçilmek çok güç oluyordu. Demokrasiye ve oy hakkına karşın, yoksul seçmenin söyleyeceği fazla bir şey yoktu. Ya parti-

lerden birinin adayına oy verebilir ya da evde oturup oy kullanmayabilirdi. Parlamentodaki partilerini üyelerinin de bağımsızlıkları sınırlanmıştı. Partilerinin şeflerinin talimatlarını yerine getirmek, oylarını kullanmak zorundaydılar, ellerinden fazla bir şey gelmiyordu. Öteki partiyi yenilgiye uğratmak ve iktidara gelmek için parti içinde dayanışmayı geliştirmek, güç yaratmak zorundaydılar. Dayanışma, birliktelik kuşkusuz kendine göre iyidir ama gerçek demokrasinin uzağındadır.

Demokrasinin parlak bir başarı olmadığını sık sık demokratik gelişimin örneği olarak gösterilen İngiltere'de bile gözlüyoruz. Demokrasinin büyük sorunu olan en iyi kişi nasıl seçilmesi sorusu tatmin edici bir çözüme bağlanmış değildir. Mevcut demokrasi büyük ölçüde bağırıp çağırma, nutuk atma demek olunca, yoksul seçmen, hakkında hiçbir şey bilmediği birini sevmeye yönlendirildi. Genel seçimler her türlü vaadin yapıldığı kamusal ihaleler olarak tanımlandı. Ama bütün bu sakıncalara rağmen, bu yanlış ya da sahte demokrasi İngiltere'de sürdü çünkü ülke varlıklıydı; bu varlık sistemini çöküşünü engelliyor, bir ölçüde memnuniyeti sağlıyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz siyasal partilerinin iki büyük lideri Disraeli ile Gladstone idi. Sonraki yıllarda birçok kez başbakanlık yapacak olan Disraeli muhafazakârların lideriydi. Bu, onun için dikkat çekici bir başarıydı, fazla bağlantısı olmamasına rağmen Yahudi'ydi, Yahudiler ise İngilizlerce fazla sevilmiyordu. Ama yetenekleri ve inadı sayesinde önyargıları alt ederek önünü açtı. Büyük bir emperyalistti, Victoria'yı Hindistan imparatoriçesi yapan da oydu. Gladstone eski İngiliz ailelerinden birine mensuptu. Liberal Parti'nin lideri oldu, birçok kez başbakanlık yaptı. Emperyalizm ve dış politika söz konusu olduğunda, Gladstone ile Disraeli arasında fazla bir fark yoktu. Ama Disraeli emperyalizm konusunda açık sözlüydü. Tipik bir İngiliz olan Gladstone ise cümlelerini süslemekte ustaydı; öyle bir hava veriyordu ki sanki yaptığı her şeyde Tanrı'ya danışıyor. Türklerin Balkanlardaki mezalimine karşı büyük bir kampanya yürüttü; tabii tam karşısında yer alan Disraeli de Türklerin tarafını tuttu. Aslına bakılırsa hem Türkler hem de Balkanlarda onlara tabi, değişik milliyetlerden halkların suçlanması gerekiyordu, çok korkunç katliamlar ve mezalimler yapmışlardı.

Gladstone İrlanda'da "Home Rule"³un liderliğini yaptı ama başarılı olmadı; İngiliz muhalefeti o kadar büyüktü ki, Liberal Parti'nin kendisi bölündü; Birlikçiler adı verilen, İrlanda ile birliğin sürmesini isteyen bir bölüm Muhafazakârlara katıldı.

Victoria devrinde yaşanan bazı başka şeyleri gelecek mektupta anlatacağım.

3 Home rule: Yerinden yönetim.

İNGİLTERE DÜNYANIN TEFEÇİSİ HALİNE GELİR

23 Şubat 1932

İngiltere'nin 19. yüzyıldaki zenginliği sanayisinden, sömürgelerini, kendisine bağımlı alanları sömürmesinden kaynaklanıyordu. Artan zenginliği özellikle "temel sanayi" adı verilen dört sanayi üzerinde yükseliyordu: Pamuk, kömür, demir ve gemi yapımı. Ağır olsun hafif olsun ötekiler, belirtilen sanayilerin temelinde yükseldi. Büyük iş, büyük bankacılık binaları inşa edildi. Sadece İngiliz mallarını değil öteki ülkelerin mallarını da taşıyan İngiliz ticaret gemilerine dünyanın hemen her yerinde rastlanıyordu. Londra'daki büyük sigorta merkezi Lloyd dünyadaki gemiciliğin merkezi haline geldi. Bu sanayiler ve iş çevresi Parlamento'ya hâkim oldular.

Servet ülkeye akıyordu, üst ve orta sınıflar zenginleştikçe zenginleştiler. Bu zenginliğin bir bölümü işçi sınıfına da ulaşınca, yaşam standartları yükseldi. Zenginlerin biriktirdiği bütün bu servete ne olacaktı? Onu atıl halde bırakmak delilik olacaktı, herkes sanayiye daha ileri götürmeye daha çok mal üretmeye, daha çok kâr sağlamaya çalışıyordu. Bu servetin büyük bölümü İngiltere'de ve İskoçya'da yeni fabrikaların, demiryollarının ve benzeri girişimlerin yapımına yöneldi. Bir süre sonra birçok fabrika açılınca ve ülke tümüyle sanayileşince, rekabet de artınca, doğal olarak, kâr oranı düştü. Paralı kapitalistler o zaman dikkatlerini dışarıya, daha kârlı alanlara çevirince birçok yeni fırsat keşfettiler.

Dünyanın dört bir yanında demiryolları, fabrikalar yapılıyor, telgraf hatları çekiliyordu. İngiltere'nin fazla parası, Avrupa'daki, Amerika'daki, Afrika'daki ve bağımlı ülkelerdeki birçok girişime akıyordu. Zengin kaynaklara sahip Amerika Birleşik Devletleri hızla büyüyor, demiryolları vb. yapımı için İngiltere'nin parasının büyük bölümünü kendisine çekiyordu. Güney Amerika'da ve özellikle Arjantin'de İngiltere büyük plantasyonlara sahip olmuştu. Kanada, Avusturalya İngiliz sermayesi ile yeniden inşa edilmişti. Çin'deki imtiyazlar savaşından söz etmiştim. İngiltere Hindistan'da duruma

hâkimdi, demiryollarının yapımı ve kendi çalışmalarının dışındaki işler için çarçur edercesine borç para saçıyordu.

İngiltere, böylece, dünyaya borç para veren ülke, Londra dünya para piyasasının merkezi haline geldi. Ama sakın, borç verildi dendiğinde ağzına kadar altın ya da gümüş dolu çuvalların İngiltere'den öteki ülkelere yollandığını sanma. Günümüzde modern iş hayatı böyle yürümüyor çünkü. Sağa sola yollamaya yetecek kadar altın ya da gümüş yok. Akılsız insanlar altına, gümüşe büyük önem atfederler, ama bunlar sadece değişimi ve dolaşımı için kullanılan birer araçtır. Sınırlı bir kullanım alanı olan süsleme dışında, insanlar onları yiyemez, giyemez, herhangi bir şekilde kullanamaz. Gerçek zenginlik, kullanılabilecek mallara sahip olmaktır. İngiltere, daha doğrusu İngiliz kapitalistleri, ödünç para verdiklerinde, bu yabancı sanayiye, demiryollarına para yatırdıkları anlamına geliyordu. Böylece İngilizler nakit yerine İngiliz mallarını yabancı ülkelere yolladılar. Bu, hem İngiliz sanayisine hem de İngiliz yatırımcı sınıfın fazla parasını yüksek kârla yatırıma yöneltmesine yardım etti.

Borç vermek kârlı iştir. İngiltere bu faaliyeti benimsedikçe daha da zenginleşti. Bu işlerden kâr elde eden, tümüyle kâr paylarından beslenen tuzu kuru bir sınıf gelişti, büyüdü. Herhangi bir şey üretmek için çalışmak durumunda değillerdi. Bazı demiryolu şirketlerinin, plantasyonların ya da başka şeylerin hisselerini elde tuttukça, düzenli kâr payı kendilerine ulaştı. Çalışmayan bu insanlardan oluşan İngiliz kolonileri Fransız Rivierası, İtalya, İsviçre gibi birçok gözde yere göçtü; doğal olarak, çoğu İngiltere'de kaldı. Bu şekilde İngiltere'den borç para alan ülkeler borçlarını ya da kâr paylarındaki faizleri nasıl ödediler? Yineleyelim: Altın ya da gümüş olarak gönderemezlerdi. Çünkü her yıl ödeme yapacak kadar altınları gümüşleri yoktu. Bu yüzden mal olarak ödediler. İngiltere en belli başlı sanayi ülkesi olduğu için, borçlarını mamul madde olarak ödeyemezlerdi. Yiyecek maddeleri ve hammadde olarak ödediler. İngiltere'ye bitmek tükenmek bilmeyen bir sel gibi buğday, çay, kahve, et, meyve, şarap, pamuk ve yün akmaya başladı.

İki ülke arasındaki ticaret, malların değişiminden oluşur. Bir ülkenin sürekli olarak satış yapması ötekinin sadece satın alması mümkün değildir. Eğer bu tür bir ticarete başvurulursa, altın ve gümüş kullanmak gerekir. Kısa süre içinde, satın alan ülkenin elinde artık altın ve gümüş kalmayacaktır. Ve böylece tek taraflı ticaret kendiliğinden sona erecektir. Karşılıklı ticarete ise kendi kendini ayarlayan bir alışveriş oluşur. Bu ticaret bazen bir ülkenin bazen bir başka ülkenin yararına olur. İngiltere'nin 19. yüzyıldaki ticaretini inceleyecek olursak, genelde sattığı mallardan fazlasını satın aldığını görürüz. Yani çok büyük miktarlarda mal satmasana rağmen, aslında daha büyük değerde mal ithal etmiştir. Yalnız şöyle bir fark görülüyor: Esas olarak malul madde ihraç

etmiş, yiyecek maddeleri ve hammaddeleri ithal etmiştir. Böylece görünüşe göre sattığından daha fazla satın almıştır. Bu iyi bir ticaret sayılmaz. Ancak ithalattaki fazlalık dışarı ödünç verdiği paraların kârını temsil ediyordu. Bu değer, borçlu ülkelerin ve Hindistan gibi bağlı ülkelerin ödediği haraçtı.

Yatırımların bütün kârları İngiltere'ye gelmedi. Çoğu borçlu ülkede kaldı, orada İngiliz kapitalistler tarafından yeniden yatırıldı. Böylece yurtdışındaki İngiliz yatırımların toplam hacmi İngiltere'den yeniden taze para ya da mal gönderilmeden giderek arttı. Hindistan'da bize demiryollarına, kanallara birçok başka alana yapılan İngiliz yatırımlarından söz edilir, Hindistan'ın İngiltere'ye muazzam borcu olduğu söylenir. Hintliler buna birçok kez yanıt verdiler, burada lafı uzatmayalım. Ama bu büyük yatırımların İngiltere'den gelen taze sermayeyi temsil etmediğini kaydetmek yararlı olur.

Bunlar Hindistan'da sağlayan kârların yeniden yatırıma yöneltilmesinden ibaretti. Plassey ve Clive döneminde büyük miktarda altının ve değerli madenin İngiltere'ye gönderildiğini söylemiştim. Bunun ardından Hindistan'ın sömürüsü daha farklı, o denli açık, kaba olmayan biçimlere büründü, kârın bir bölümü ülke içinde yatırıldı.

İngiltere, ödünç para verme uğraşını dünya çapında sürdürmenin tek yolunun mallara faiz ödemeyi kabul etmek olduğunu kavradı. Yukarda sana anlattım, altın üzerinde ısrar edemezdi. Bu iki önemli sonuç doğurdu: İngiltere nüfusunu besleyecek yiyecek maddelerinin dışarıdan gelmesine ve tarımın zarar görmesine izin verdi. Dışarıya satacağı mamul maddeler üzerinde yoğunlaştı, çiftçilerin yakarışlarını görmezden geldi. Dışarıdan ucuza yiyecek maddesi satın alabiliyorsa, bunları ülkede ekip biçme sıkıntısına neden girsindi ki? Eğer sanayiden daha çok kâr ediyorsa, tarımı neden dert edinsindi? Böylece İngiltere yiyecek maddeleri açısından dışa bağımlı tam bir sanayi ülkesi oldu.

İkinci sonuç, İngiltere'nin serbest ticaret ilkesini benimsemesidir, yani li-manlarına gelen yabancı mallara vergi uygulamadı ya da çok sınırlı bir miktar uyguladı. Sanayide başı çeken ülke, mamul ürünlerin rekabetinden çekinmiyordu. Yabancı malları vergilendirme bu yüzden gelen yabancı gıda maddelerini ve hammaddeyi vergilendirme anlamına geliyordu. Bu, kendi halkının tükettiği yiyeceklerin fiyatlarının ya da mamul madde kalemlerinin fiyatlarının artması demek olacaktır. Dahası, İngiltere ağır vergilendirme yoluyla yabancı malların içeri girmesine engel olsaydı, yabancı borçlu ülkeler borçlarını nasıl ödeyeceklerdi? Ancak malla ödeyebilirlerdi. Bu yüzden, öteki bütün sanayi ülkeleri korumacı politikalar izlerken İngiltere serbest ticareti benimsedi -ABD, Fransa, Almanya... Hepsi korumacılık uyguluyorlardı-.

İngiltere'nin 19. yüzyılda izlediği tarımı ihmal etme, sanayide yoğunlaşma, yiyecek maddelerini dışarıdan ithal etme, dışarıdan haraç alarak rahat

yaşama şeklindeki politika kazançlı ve hoş göründü. Ama şimdilerde açıkça görüldüğü gibi, içinde tehlikeleri barındırıyordu. Bu politika İngiltere'nin sanayideki üstünlüğü ve dev dış ticaret olanakları temelinde yükseliyordu. Ama bu üstünlük yok olursa, buna bağlı olarak dış ticareti bozulup daralır-
sa, o zaman ne olacaktı? Yiyecek maddelerinin fiyatlarını nasıl ödeyecekti? Ödeyecek olsa bile, ikmal yolları güçlü bir düşman tarafından kesilirse, bu yiyecekler nasıl ülkeye ulaşacaktı? Son Dünya Savaşı'nda halk nerdeyse aç-
lıktan kırıldı çünkü yiyecek maddelerinin ikmal yolları kesilmişti. Bundan da tehlikeli olanı, yabancı rekabete bağlı olarak dış ticaretinin tedrici daralma-
sıydı. Rekabet, ABD ile Almanya'nın yabancı piyasalar arayışı içine girdiği 19. yüzyılın "80'lerinde" belirginleşti. Giderek öteki uluslar da sanayileşerek benzer arayışlara yöneldi. Şimdilerde tüm dünya bir ölçüde sanayileşti. Her
ülke ihtiyaç duyduğu malları kendisi yapmaya, yabancı malları ülkeye sok-
mamaya çalışıyor. Hindistan yabancı giysileri içeri sokmamak istiyor. O za-
man Lancashire'le dışa ticarete bağımlı öteki İngiliz sanayileri ne yapacak?

Bunlar İngiltere'nin önündeki zor sorulardır, zor günlerin İngiltere'yi bek-
lediği görülüyor. Artık kendi kabuğuna çekilip, kendi yiyeceklerini ve gereksi-
nimlerini üreterek kendi kendine yeterli biçimde varlığın sürdüremez. Modern
yaşam bu açıdan çok karmaşıktır. Dünyadan kopmaya karar verse de, aşırı
büyümüş nüfusunu beslemeye yetecek kadar yiyecek üreteceği kuşkuludur.
Bu soruların önemi yoktur. Geçmişte İngiltere geleceğini kumar masasına
yatırdı, sürüp gidecek bir üstünlüğe kumar oynadı. Büyük bir kumardı bu,
risk de yüksekti: Dünyanın önder ulusu olmak ya da çökmek; arada bir çözüm
yoktu. Ne var ki Victoria döneminin İngiliz orta sınıfı özgüvenliydi, kibirliydi.
Uzun süreli refah, elde edilen başarılar, sanayide ve iş yaşamında önderli-
ği, bu orta sınıfı, öteki insanlara göre üstün olduğu konusunda ikna etmişti.
Bütün yabancılara tepeden bakıyordu. Geri ve barbar Asya-Afrika halkları,
İngilizlere dehalarını ortay koyacak fırsatlar yaratıyorlardı. Avrupa kıtasın-
daki halklar bile önyargılı, cahil yabancılardı. Uygarlığın doruğundaki seçil-
miş halk İngilizler, dünyanın geri kalan bölümlerine göre öndeki Avrupa'nın
da önünde yürüyorlardı. Yarı kutsal İngiliz İmparatorluğu ırkın büyüklüğüne
nihai damgayı vurmuştu. Otuz yıl önce Hindistan genel valiliği yapmış olan,
dönemin en yetenekli İngiliz siyasetçilerinden Lord Curzon bir kitabını "İngi-
liz imparatorluğunu Tanrı'nın koruduğuna inananlara" ithaf etmişti.

Victoria döneminin İngiliz insanları hakkında yazdıklarım çok alakasız
görünebilir; mizah yaptığımı sanabilirsin. Bireyler, komşularına karşı bu
kadar kaba ve basit tarzda davranmak istemezler ama uluslar bu tür vicdan
azapları çekmezler. Ne yazık ki hepimiz bu şekilde yaratılmışız, kendi ulusal
erdemlerimizi yüceltmeye yöneliriz. Victoria döneminin İngiliz'i, ufak tefek

değişikliklerle, her yerde karşımıza çıkan bir tiptir. Bütün Avrupa uluslarının bu türden ulusal prototipleri oldu, Amerika'nın ve Asya'nın da...

İngiltere ve Batı Avrupa refahını sanayi kapitalizminin gelişimine borç-luydu. Kapitalizm, bitmek tükenmek bilmez kâr arayışında başı çekti. Kapi-talizmin dinle de ahlakla da bir yakınlığı yoktu, sadece başarı ve kâr halkın tapındığı tanrılardı. Victoria döneminin insanları dinsel toleransları ile gu-rur duyuyorlar, ilerlemeye ve bilime inanıyorlardı. İş yaşamlarındaki ve im-paratorluktaki başarıları kavgadan arta kalan seçilmiş insanlar olduklarını kanıtlıyordu. Darwin de böyle söylememiş miydi? Dinsel alandaki hoşgörü-leri gerçekte kayıtsızlıktı. İngiliz yazar R. H. Tawney¹ bu durumu şöyle ifade etmişti: "Yeryüzünde olduğu gibi cennette de sınırlı bir monarşi vardır." Bu, varlıklı burjuvazinin görüşüydü ama kitleler, kiliseye gitme, dinsel inançla-rı vb. hususlarında, onları devrimci düşüncelerden uzak tutacağı umuduyla, teşvik görüyordu. Dinsel alandaki hoşgörü, öteki alanlarda hoşgörü anlamı-na gelmiyordu. Çoğunluğun önem atfettiği konularda hoşgörü yoktu. Hindis-tan'daki İngiliz hükümeti dinsel konularda çok hoşgörülüdür, bunu bir erdem olarak sunar. Aslına bakılırsa dinde olup bitenler umurunda değildir. Ama politikalarına yönelik küçük bir eleştiri, bir yerine iğne batırılmış gibi olur. Gerilim ne kadar büyük olursa, çözülme de o kadar büyük olur. Gerginlik ye-teri kadar büyümüşse, tüm hoşgörü iddialarını bir yana iten hükümet, utan-mayı bir yana bırakıp teröre başlar. Bunu günümüz Hindistan'ında açıkça gö-rüyoruz. Geçenlerde gazetelerde bir gencin kimi İngiliz yetkililere tehditkâr mektuplar yazdığı için sekiz yıl ağırlaştırılmış hapis cezasına çarptırıldığını okudum.

Kapitalist sanayinin gelişmesi birçok şeyi değiştirdi. Kapitalizm daha bü-yük boyutlarda faaliyet gösterdi. Küçük birimlere göre büyük birimlerle çalış-mak, daha kârlı ve daha etkindi. Bütün sanayi dallarını denetim altında tutan büyük kombinalar² ve tekeller büyüüp kendi kendine yeten küçük üreticileri ve fabrikaları yuttu. Bu durumda, küçük girişimlere şans, fırsat kalmadığı için, eski "birakınız yapsınlar düşüncesi" çöktü. Büyük holdingler ve korpo-rasyonlar hükümetlere hâkim oldular.

Kapitalizm emperyalizmi daha azgın bir döneme soktu. 19. yüzyılın ikinci yarısında aralarındaki rekabet kızışan Büyük Güçler yeni pazarlara, yeni ham-madde kaynaklarına ulaşmak için gözlerini uzaklara çevirdiler. Dünyanın dört bir yanında imparatorluklar edinmek için kargaşa yaşandı. Hindistan'da, Çin'de, Çinhindi'nde ve İran'da olup bitenleri daha önce yazmıştım. Avrupa-lı Güçler akbabalar gibi saldırdıkları Afrika'yı aralarında bölüştüler. Bundan

1 Richard Henry Tawney (1880-1962): İngiliz iktisat tarihçisi.

2 Kombina: Birkaç sanayi kuruluşunun tek yönetimde birleşmesi.

İngilizler en büyük payı elde ettiler -kuzeyde Mısır, doğuda, güneyde ve batıda büyük parçalar- Fransa da iyi iş becerdi. İtalya da ganimetten pay almak istedi ama herkesi şaşırtan biçimde, Etiyopya'da şiddetli bir dayak yedi.

Almanya da pay aldı ama mutlu değildi. Ateş eden, tehditler savuran, el koyan emperyalizm her yerde yükselişte idi. İngiliz emperyalizminin popüler şairi Rudyard Kipling "beyaz adamın sorumluluğu"ndan dem vuruyor, Fransızlar Fransa'nın "uygarlaştırıcı görevinden" söz ediyor, Almanlar, doğal olarak, "kültür"lerini yayma gereğini hissediyorlardı. Bu uygarlaştırıcılar, başka halkların sorumluluğunu üzerlerine alanlar, daha çok özveri istemek için kahverengi, sarı, siyah renkli insanların sırtına bindiler. Kimse silahlı adamın sorumluluğunu ağzına almadı.

Oraya buraya saldıran emperyalistler için dünya yeteri kadar büyük değildi. Kapitalizmin yakıcı pazar savaşı her ülkeyi ön almaya itince, ülkeler sık sık birbirleriyle çatıştılar. İngiltere ile Fransa arasındaki dengede savaş sık sık kendini gösterdi. Gerçek çıkar çatışması İngiltere ile Almanya arasında yaşandı.

Sanayide ve gemicilikte İngiltere'yi yakalayan Almanya dünya pazarlarında meydan okudu. Ne var ki dünyanın en güzel bölümlerinin İngiltere'nin işgali altında olduğunu saptadı. Gururlu, morali yüksek, öteki uluslarca engellendiğine inanan Almanya İngiltere'ye karşı büyük bir savaşa hazırlandı. Bütün Avrupa savaş hazırlıklarına girişti, ordular ve donanmalar büyüdü. Ülkeler arasında yapılan ittifakların sonucunda iki silahlı blok karşı karşıya geldi: Almanya, Avusturya ve İtalya'nın üçlü ittifakı ile İngiltere'ye özel olarak bağlanan Fransa ile Rusya'nın ittifakı.

Bu arada, yüzyılın sonunda İngiltere Güney Afrika'da kendi içinde küçük bir savaş yaşadı. Transvaal'daki³ Boer cumhuriyetinde altının keşfi, 1899'daki bu savaşa yol açtı. Boerler⁴ tam üç yıl boyunca Avrupa'nın önde gelen gücüne karşı yiğitçe, inatla savaştılar. Ezilince yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldılar. Kısa süre sonra İngilizler (Liberaller iktidardayken) eski düşmanlarına tam kendi kendine yönetme hakkı⁵ tanıyarak, yüce gönüllü, uzak görüşlü bir adım attılar. Güney Afrika'nın tümü, bir süre sonra, İngiliz İmparatorluğu'nun dominyonuna dönüştü.

3 Transvaal: Güney Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeyinde bulunan bir il.

4 Boerler: Göçtükleri Güney Afrika'yı vatan seçen, benimseyen Hollandalı çiftçiler.

5 Özgün metinde "self government".

137.

AMERİKA'DA İÇSAVAŞ

27 Şubat 1933

Eski dünya, çatışmalarıyla ve entrikalarıyla, krallarıyla ve devrimleriyle, nefretleriyle ve milliyetçilikleriyle çok fazla vaktimizi aldı. Şimdi Atlantik'i geçip yenedünyaya, Amerika'ya gidelim; Avrupa'nın ellerinden kurtulduktan sonra neler yaşadığına bakalım. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri dikkat istiyor. Küçük başlangıçlardan dünyaya hâkim oldukları bugüne kadar büyüdüğü büyüdü. Günümüzde İngiltere artık en yüksek mevkiye sahip değil, borç veren değil diğer bütün Avrupa ülkeleri gibi borç alan durumunda, Birleşik Devletlerin lütfûna ve cömertliğine bağlı. Borç veren ülke olma pelerini Amerika'nın üstünde, zenginlik ona akıyor, şaşırtıcı miktarda milyoneri besliyor. Ancak tıpkı Midas'ın¹ başına geldiği gibi, onun altın dokunuşu da neşe getirmedi, ülkedeki milyonerlere rağmen kitleler yoksulluk çekiyor.

1775'te İngiltere'den ayrılan on üç deniz kıyısı devlet 4 milyonun altında nüfusa sahipti. Bugün New York şehri bunun yaklaşık iki katı nüfusa sahip, Birleşik Devletler'in tamamında ise yüz yirmi beş milyon nüfus var. Şu an Birlikte çok daha fazla devlet bulunuyor, kıtadan Pasifik Okyanusuna kadar genişliyorlar. 19. yüzyıl bu büyük ülkenin gelişimine sahne oldu, sadece boyut ve nüfus olarak değil ama aynı zamanda modern sanayide, ticarete, zenginlikte. Devletlerin Avrupa'yla arasında birçok sorun, sıkıntı, savaş ve karışıklık oldu; ancak dertlerinin en büyüğü Kuzey ve Güney devletleri arasındaki amansız, yıkıcı içsavaştan kaynaklandı.

1 Kral Midas ya da Asur kaynaklarındaki adıyla Muşkili Mita: MÖ 738-696 yılları arasında, Frigya'nın Ankara civarında kurulmuş olan başkenti Gordion'da yaşamış olan efsanevi Frigya kralıdır. Krallığı gibi yaşamı ve ölümü üzerine de mitolojiler yazılmıştır. Yaşamı boyunca acılar çekmiş olan Midas, "eşek kulak"larıyla ya da "dokunduğu her şeyi altına çevirmesiyle" ünlenmiştir.

Amerika özgür olduktan birkaç yıl sonra Fransa'da devrim gerçekleşti ve bunu Napolyon Savaşları takip etti. Hem Napolyon hem de İngiltere birbirlerinin ticaretini tahrip etmeye çalıştı, bu Birleşik Devletlerle çatışmaya neden oldu. Amerikan denizaşırı ticareti felç olmuştu, bu 1812'de İngiltere'yle başka bir savaşa neden oldu. Bu iki yıllık savaşın sonucunda pek bir şey olmadı. Napolyon'dan Elba'da kurtulunca İngiltere'nin elleri boş kaldı ve başkent Washington'u ele geçirmeyi başardı. Kongre'nin toplandığı Capitol ve başkanların yaşadığı Beyaz Saray dâhil bütün önemli kamu binaları yakılıp yıkıldı. Sonradan İngilizler yenildiler.

Bu savaştan bile önce devletler güneyde büyük bir toprak parçasına sahipti. Burası İngilizlere karşı onu savunamayan Napolyon'un sattığı eski Fransız Kolonisi Louisiana'ydı. Birkaç yıl sonra, 1822'de, İspanyollardan Florida'yı satın aldılar ve 1828'de Meksika'yla yapılan başarılı bir savaş sonucunda California dâhil güneybatıdaki birçok devleti beraberinde getirdi. Güneybatıdaki birçok şehrin adı hâlâ İspanyolca ve bir zamanlar buraları İspanyolların, İspanyolca konuşan Meksikalıların yönettiğini hatırlatıyor; Los Angeles'ı ve San Francisco'yu herkes bilir.

Avrupa tekrarlayan devrim ve baskı teşebbüslerini yaşarken, Birleşik Devletler batıya doğru genişlemeye devam etti. Avrupa'daki baskı, geniş topraklarla ilgili duyumlar ve yüksek maaşlar çok fazla insanı Avrupa'dan Amerika'ya çekti. Nüfus batıya doğru yayıldıkça yeni devletler kuruldu ve Birliğe eklendi.

Kuzey ve güney devletleri arasında en başından beri büyük bir fark vardı. Kuzey sanayileşmiş, büyük makine sanayileri hızlıca yayılmıştı; güneyde ise köle işçilerin çalıştığı büyük ekim alanları vardı. Kölelik yasaldı; ancak kuzeyde yaygın değildi, çok az önemi vardı. Güney ise tamamen köle işgücüne dayanıyordu. Bu köleler tabii ki Afrika'dan gelen siyahilerdi. Hiçbir beyaz köle değildi. Bağımsızlık Bildirgesi "Her insan eşit doğar" diyordu, ama bu sadece beyazlara uygulanıyordu, siyahlara değil.

Bu siyahilerin Afrika'dan nasıl getirildiğinin hikâyesi oldukça üzücüdür. Köle ticareti 17. yüzyılda başladı, 1863'e kadar durağan devam etti. Başlangıçta Batı Afrika kıyısından (bir kısmına hâlâ "Köle Sahili" deniliyor) geçen yük gemileri Afrikalıları topluyor ve onları Amerika'ya taşıyordu. Afrikalıların kendi aralarında kölelik çok azdı, sadece savaş tutsakları ve borçlulara böyle davranılıyordu. Afrikalıları Amerika'ya taşımanın ve onları köle olarak satmanın çok kârlı bir iş olduğu ortaya çıktı. Köle ticareti büyüdü ve İngilizler, İspanyollar, Portekizliler tarafından desteklendi. Bunun için özel gemiler inşa edildi. Atlantik boyunca yolculuk haftalarca, bazen aylarca sürüyordu. Bu aylar, haftalar boyunca siyahiler dar koridorlarda zincire vurulmuş halde yatıyorlardı.

Liverpool, köle ticaretinde önemli bir şehir haline geldi. 1713 kadar eski bir tarihte, Utrecht Anlaşması'nda İngiltere İspanya'dan Afrika ve Latin Amerika arasındaki köle ticaretini yapma ayrıcalığını koparmıştı. Bundan önce bile İngiltere Amerika'daki İngiliz topraklarına köle tedarikini sağladı. 18. yüzyıl-da Afrika- Amerika arası köle ticaretini İngiliz tekeli haline getirmek için bir teşebbüste bulunuldu. 1730'da Liverpool'un bu ticareti yapan on beş gemisi vardı. Sayı artmaya devam etti, 1792'ye gelindiğinde yüz otuz iki gemi vardı. Sanayi Devrimi'nin başlangıcı Birleşik Devletler'deki köle talebini arttırdı. 1790'da Birleşik Devletler'de 697.000 köle vardı, bu sayı 1861'de 4.000.000'a ulaştı.

19. yüzyılın başında İngiliz Parlamentosu köleliğe karşı en sert yasayı çıkarttı. Avrupa'daki diğer ülkeler ve Amerika onu takip etti. Ancak köle ticareti yasadışı ilan edildikten sonra bile siyahilerin Afrika'dan Amerika'ya taşınmasına devam edildi, değişen tek şey yolculuk koşullarının çok daha kötüleşmesiydi. Açıkça taşınamadıkları için, gevşek raflara üst üste konuluyorlardı. Bunun ne kadar korkunç olduğunu hayal etmek zor. Koşullar o kadar kötüydü ki köle gemileri 4-5 yolculuktan sonra terk edilmek zorunda kalınıyordu. Ama kârlar olağanüstüydü, 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında ticaretin zirvesi yaşanırken yılda 100.000 köle taşınıyordu. Ve unutmak ki bu sayıda insanın taşınması, çok daha fazlasının baskınlarda öldürüldüğü anlamına geliyordu.

Bütün büyük devletler 19. yüzyılın başında köle ticaretini illegal ilan ettiler. Birleşik Devletler bile öyle yaptı; ama köle ticareti yasaklansa bile kölelik Amerika'da yasal olmaya devam etti, yani eski köleler köle kaldılar. Ve kölelik yasal olduğu için de köle ticareti yasağa rağmen devam etti. İngiltere köleliğe son verdiğinde, New York köle ticaretinin ana limanı haline geldi. New York uzun yıllar boyunca, yüzyılın ortasına kadar ticaretin ana limanı olsa da Kuzey köleliğe karşıydı. Öte yandan Güney'in ekili alanlar için bu kölelere ihtiyacı vardı. Bazı Devletler köleliği kaldırırken, diğerleri muhafaza etti. Siyahiler köleliğin olduğu Devlettten olamayana kaçacak ve bu münakaşalara yol açacaktı.

Kuzey'in ve Güney'in ekonomik çıkarları farklıydı, 1830 kadar eski bir tarihte gümrük vergileri ve kotalarla ilgili anlaşmazlıklar çıktı. Birlikten ayrılma tehditleri yapıldı. Devletler hakları konusunda hassaslardı ve Federal Hükümet'in çok fazla müdahalede bulunmasından hoşlanmıyorlardı. Ülkede iki ayrı parti oluştu, biri devlet egemenliğini diğeri güçlü merkezi hükümeti savunuyordu. Bütün bunlar Kuzey ve Güney arasındaki ayrımı daha da artırdı, ne zaman Birliğe yeni bir devlet katılsa hangi tarafı destekleyeceği sorusu ortaya çıkıyordu. Çoğunluk ne tarafta olacaktı? Kuzey'in nüfusu Avrupa'dan gelen göçle hızlıca artıyordu, bu Güneyli insanlarda Kuzey tarafından sayı-

ca alt edilecekleri ve her sorunda oyçokluğu dolayısıyla kaybedecekleri korkusunu doğurdu. Böylece Kuzey ve Güney arasındaki gerilim arttı. Bu sırada Kuzey'de köleliğin tamamen ortadan kaldırılması için bir galeyan ortaya çıktı. Bunu destekleyen insanlara "Kölelik Karşıtları" deniliyordu, başlıca liderleri William Lloyd Garrison'dı. Garrison 1831'de bu kölelik karşıtı düşüncüyü desteklemek için *Liberator*² adında bir gazete çıkarttı. Gazetede ilk olarak bu konuda taviz vermeyeceğini, makul olmayacağını açıkça belirtti. Kurduğu bazı cümleler ünlü oldu: "Gerçek kadar katı, adalet kadar uzlaşmaz olacağım. Bu konuda ılımlı bir şekilde düşünmek, konuşmak ya da yazmak istemiyorum. Hayır! Hayır! Evi yanan bir adama ılımlı olmasını söyleyin, karısını bir alçağın elinden ılımlıca kurtarmasını söyleyin, bir anneye bebeğini alevlerden yavaş yavaş kurtarmasını söyleyin; ama beni böyle bir konuda ılımlı olmaya çağırmayın. Ben çok ciddiyim, lafı dolandırmayacağım, göz yummayacağım, bir inç bile geri çekilmeyeceğim. Ne yazık ki bu cesur tutum küçük bir azınlıkla sınırlı kaldı. Köleliğe karşı olanların çoğu onun olduğu yerlere karışmak istemiyordu. Kuzey ve Güney arasındaki gerilim artmaya devam etti. Bunun nedeni özellikle gümrük konusunda iki tarafın ekonomik çıkarlarının çatışmasıydı.

1860'ta Abraham Lincoln Birleşik Devletler'in başkanı seçildi, onun seçilmesi Güney'in ayrılacağına bir işaretiydi. Köleliğe karşıydı ancak buna rağmen onun olduğu yerlere karışmayacağını açıkça belirtti. Yeni devletlere yayılmasına, yasallaşmasına hazırlıklı değildi. Güney bu güvenceyle yatışmamıştı, birbiri ardına devletler Birlik'ten ayrıldılar. Birleşik Devletler parçalanıyordu. Yeni başkan için korkunç bir durumdu bu. Güney'i kazanmak ve bu ayrılığı önlemek için yeni bir çabada bulundu. Köleliğe izin verileceğine dair her türlü teminatı verdi, köleliğin olduğu yerlerde onu anayasanın bir parçası haline getirerek kalıcılaştırmaya hazır olduğunu bile söyledi. Aslında barışı korumak için her şeyi yapmaya hazırdı, kabul edemeyeceği tek şey Birlik'in bozulmasıydı. Herhangi bir devletin Birlik'ten çekilme hakkını tamamen reddetti.

Lincoln'un İçsavaş'ı önleme girişimleri başarısız oldu. Güney ayrılmaya karar verdi ve on bir devlet Birlik'ten ayrıldı. Ayrılan devletler kendilerine "Konfedere Devletler" adını verdiler, kendi başkanları olarak Jefferson Davis'i seçtiler. Nisan 1861'de İçsavaş başladı, 4 yıl süren bu savaşta kardeşler ve arkadaşlar birbirlerine karşı savaştılar. Savaş devam ettikçe çok büyük ordular kuruldu. Kuzey'in birçok avantajı vardı; çok daha büyük bir nüfusa ve zenginliğe sahipti. Üretim ve sanayi bölgesi olduğu için kaynakları çok daha fazlaydı, daha fazla demiryolu vardı. Güney'de ise çok daha iyi askerler, generaller

2 *Liberator*: Kurtarıcı.

(özellikle General Lee) vardı, ilk zaferlerin hepsini Güney kazandı; ancak sonunda bitap düşen Güney oldu. Kuzey donanması Güney'in Avrupa'daki Pazar bağlantısını tamamen kesmişti, pamuk ve tütün ihraç edilemiyordu. Bu durum Güney'i zayıflattı ve Lancashire'de de talihsiz sonuçlara neden oldu. Burada fabrikalar pamuk olmadığı için durmak zorunda kaldı, işsiz kalan işçiler büyük sıkıntılar yaşadılar. Savaş hakkındaki İngiliz düşüncesi genellikle Güney'in yanındaydı. Daha zengin sınıflar Güney'i desteklerken radikaller Kuzey'i desteklediler.

İçsavaş'ın ana nedeni kölelik değildi. Gerçek sıkıntı ekonomik çıkarların çatışmasından kaynaklanıyordu. Lincoln savaş başladıktan sonra bile kölelikle ilgili açık bir resmi bildiri yapmadı, Kuzey'de köleliği destekleyen birçok insanı huzursuz etmek istemiyordu. Savaş devam edince daha kararlı hale geldi. İlk önce Kongre'nin sahiplerine tazminat verildikten sonra köleleri özgür bırakması gerektiğini ileri sürdü. Sonradan bu tazminat düşüncesinden vazgeçti ve en sonunda Eylül 1862'de Özgürlük Bildirgesi'ni yayınladı, 1 Ocak 1863 tarihine kadar Birlik kontrolüne dönmeyen Amerika Konfedere Devletleri'nin herhangi bir eyaletinde bulunan tüm kölelerin özgür olacağını ilan etti. Bildirgenin ana amacı büyük ihtimalle Güney'i savaşta zayıflatmaktı. 4.000.000 köle serbest bırakıldı.

İçsavaş Güney tamamen tükendikten sonra 1865'te sona erdi. Bütün savaşlar korkunçtur, ancak içsavaş daha da korkunçtur. Bu 4 yıllık mücadelenin yükü Başkan Lincoln'un üstüne kaldı, bütün hayal kırıklıklarına ve felaketlere rağmen direnmesi bu sonucu doğurdu. Sadece kazanmaya değil aynı zamanda bunu en az kötü niyetle yapmaya çalışıyordu; böylece uğruna savaştığı birlik zorlama değil, kalplerin gerçek birliği olabilirdi. Dolayısıyla savaşı kazanmış olsa bile Güney'e karşı alçakgönüllü olmaya hazırды; ancak birkaç gün içerisinde vurularak öldürüldü.

Abraham Lincoln Amerikan kahramanlarının en büyüklerinden biriydi. Dünya'nın büyük adamları arasında da yerini aldı. Başlangıçları oldukça alçak gönüllüydü, çok az eğitim gördü, aldığı eğitim de kendi çalışması sonucundaydı; buna rağmen bir devlet adamı, büyük bir hatip olarak yetişti, büyük bir krizde ülkesine yol gösterdi.

Lincoln'un ölümünden sonra Kongre Güney'deki beyazlara karşı pek alçakgönüllü olmadı. Bu kişiler farklı şekillerde cezalandırıldılar, birçoğu vatandaşlıktan atıldı, oy verme hakları ellerinden alındı. Öbür taraftan siyahiler bütün vatandaşlık haklarını elde ettiler, bu Amerikan Anayasası'nın da bir parçası haline getirildi. Aynı zamanda hiçbir Devlet'in hiçbir insanı ırkından, renginden, önceki kölelik durumundan dolayı haklarından mahrum bırakamayacağı belirtildi.

Siyasiler şimdi yasal olarak özgür ve oy sahibiydiler; ancak ekonomik durumları aynı kaldığı için bunun bir yararını göremediler. Bütün özgürleşen siyahiler mülksüzdü, ne yapacakları bir problem haline geldi. Bir kısmı kuzeye göç etti; ama birçoğu oldukları yerde kaldılar, eski beyaz efendilerinin avcunda kaldılar. Eski ekim alanlarında ücretli emek işçileri oldular. Güneyli beyazlar siyahileri kontrol altına almak için organize oldular, şiddet kullandılar. Ku Klux Klan³ adında yarı gizli bir organizasyon kuruldu, üyeleri maskeler takarak siyahilere şiddet uyguladılar, onların oy vermelerini bile engellediler.

Son yarım yüzyıldır siyahiler gelişme kaydettiler. Birçoğu mal mülk sahibi, iyi eğitim veren okulları var; ancak hâlâ alt ırktanlar. Birleşik Devletler'de yaklaşık 12.000.000 siyahi var, toplam nüfusun sadece yüzde onu kadarlar. Nerede az sayıda olsalar, Kuzey'de olduğu gibi, tolere ediliyorlar; ancak ne zaman sayıları artsa baskılanıyorlar, eski kölelerden pek farkları olmadığı hissettirilmeye çalışılıyor. Her yerde beyazlardan ayrı tutuluyorlar; otellerde, restoranlarda, kiliselerde, okullarda, parklarda, kumsallarda, tramvaylarda ve hatta dükkânlarda bile! Demiryollarında, "Jim Crow arabaları" denilen özel vagonlarda yolculuk etmek zorundalar. Beyazlar ve siyahiler arasındaki evlilik yasayla yasaklanmış durumda. Bu konuyla ilgili her türlü saçma yasa var. Virginia Devleti'nde 1926'da beyaz ve siyah insanların aynı katta oturmasını yasaklayan bir yasa çıktı!

Bazen beyazlar ve siyahiler arasında korkunç ırk isyanları çıkıyor. Güney'de sık sık linç vakaları oluyor. Amerika'nın her yerinde, özellikle güneyinde birçok siyahi hâlâ oldukça kötü durumdadır. Yasal özgürlüklerin bazen pek de bir işe yaramadığını görebiliyoruz. Harriet Beecher Stowe'un *Tom Amcanın Kulübesi* kitabını okudun mu? Güney devletlerindeki eski siyahi kölelerin üzücü hikâyesini anlatan bir kitaptır. İçsavaştan on yıl önce çıktı, insanların köleliğe karşı ayaklanmasında çok etkili oldu.

3 Ku Klux Klan (KKK): 24 Aralık 1865 ABD'de Tennessee'de kurulan siyahi karşıtı, ırkçı bir gizli örgüt.

AMERİKA'NIN GİZLİ İMPARATORLUĞU

28 Şubat 1933

Amerika'daki içsavaş birçok insanı yok etti, arkasında ağır bir borç yükü bıraktı. Fakat kaynaklarla ve servetlerle dolu olan, sürekli gelişmeye de elverişli bulunan ülkeye henüz el değmemişti. Tabii zenginlik kaynakları özellikle madenler çoktu. Yeni endüstrinin ve uygarlığın temel taşı kömür, demir ve petrol Amerika'da boldu. Niagara Şelaleleri gibi elektrik enerjisi üreten kaynaklar da geliyor akla. Amerika geniş bir ülkeydi, buna karşılık nüfusu çok azdı. Kısacası, herkese elverişli koşullardan yararlanmak, Amerika'yı geliştirmek, büyük bir sanayi ülkesine dönüştürmek için her türlü avantaja sahipti. Amerika hızlı adımlar atarak 19. yüzyılın sonuna doğru, 80'lerde, dış pazarlarda İngiltere ile rekabet edebilecek duruma geldi. Amerika ve Almanya, İngiltere'nin dünya pazarlarında yüz yıl kadar sürdürdüğü egemenliğine son verdiler.

Amerika'ya dünyanın her yanından göçmenler akın etti. Avrupa'dan gelenler arasında Almanlar, İskandinavlar, İrlandalılar, İtalyanlar, Yahudiler ve Polonyalılar vardı. Bunların çoğu, ülkelerindeki siyasal baskıdan, despot yönetimlerden kaçıyor, daha iyi yaşam koşullarına kavuşmanın arayışı içinde oluyordu. İnsanlarla dolup taşan Avrupa, artıklarını Amerika'ya döktü. Bu artıklar çeşitli ırklardan, halklardan, din ve dillerden olağanüstü bir karışım yarattılar. Avrupa'da bunlar birbirlerinin dünyasından uzakken ve birbirlerine karşı düşmanlık ve kinle doluyken, kendilerini yeni bir dünyada buldular. Bu dünyada eski kin ve düşmanlıklara yer yoktu. Zorunlu eğitim sistemi, yeni ve birleşik bir Amerikan ruhunun doğmasını ve eski ulusal geleneklerin bu ruhla dirilmesini sağlıyordu. Anglosakson ırkından gelenler kendilerini aristokrat sayıyorlardı, toplumsal liderler de bunlardandı. Bunları Kuzey Avrupa'dan gidenler izliyordu. Güney Avrupa'dan, özellikle İtalya'dan gidenler ise bun-

lardan aşığı sayılıyorlardı; öbürleri bunlara küçümser gözlerle bakıyorlardı. Siyahiler ise tek başlarındaydı, toplumsal merdivenin en alt basamağında bulunuyorlardı; beyaz ırkla hiçbir zaman kaynaşmadılar. Emekçilere duyulan ihtiyaç arttıkça Batı kıyılarına Çinliler, Japonlar, Hintliler de gittiler. Bu Asyalılar da birbirlerinden pek farklı değillerdi. Demiryolları ve telgraf şebekeleri bu geniş ülkenin bölgelerini birbirlerine bağlamayı başardı. Oysa daha önce kıyından kıyıya gitmek için haftalar ve aylar gerekiyordu. Geçmiş zamanlarda Avrupa ve Asya'da kurulan büyük imparatorluklar, çeşitli bölgeler arasındaki ulaşım güçlüğü nedeniyle bütünlüklerini koruyamıyorlardı ve imparatora bağlılığı olmayanlar ayrılabilirlerdi. İmparatorluklar, aralarında dayanışma bulunmayan parçalardan oluşuyorlardı. Bu parçaları yalnız bir etken bağlıyordu birbirine; o da bir tek adama bağlılıktı. Birleşik Amerika ise demiryolları ve diğer ulaştırma araçlarıyla tek bir eğitim sistemi sayesinde çeşitli ırkları birleştirip kaynaştırmayı başardı ve bu kaynaşmadan yeni bir ulus oluştu. Bundan önce tarih, çeşitli halklar arasında böylesine bir kaynaşmaya ve çeşitli uluslardan bir tek ulusun oluşmasına tanık olmamıştır. Bu birleşme ve kaynaşma henüz tamamlanmamıştır.

Birleşik Devletler Avrupalıların işlerinden ve entrikalarından uzak durdu, onlardan da Amerika kıtasının işlerine karışmamalarını istedi. Amerika Cumhurbaşkanı Monroe'nun koyduğu Monroe Doktrini'nin amacı, Avrupa devletlerinin Amerika Kıtasının işlerine karışmalarını önlemektir. Amerika'nın genç cumhuriyetlerini Avrupa'dan koruyan bu doktrin, az daha İngiltere'yle bir savaşa yol açacaktı. Amerika yüz yıl süreyle bu doktrine bağlı kaldı.

Güney Amerika cumhuriyetleri Kuzey Amerika'dan çok farklıydı, yüz yıllık doktrin de bu farkı ortadan kaldıramadı. Oysa Birleşik Devletlerin kuzeyinde bulunan Kanada günden güne gelişmekte ve Birleşik Devletler'ne benzemekteydi. Kuzey Amerika'da yer alan Meksika Cumhuriyeti de dâhil bütün Güney Amerika cumhuriyetleri Latin cumhuriyetlerdir. Birleşik Devletler'le Meksika arasındaki sınırın iki yanında, ulus ve kültürce birbirinden ayrı iki halk görüyoruz. Orta Amerika'nın güney kesimlerinde de, halkları İspanyolca ve Portekizce konuşan cumhuriyetler vardır, fakat çoğunluk İspanyolca konuşur ve yanılmıyorsa Portekizce yalnızca Brezilya'da konuşulur. Daha çok İspanyol kültürünü alan Latin Amerika'da ırk ayırımı Birleşik Devletler ve Kanada'nınkinden daha azdır. Burada yerleşmiş İspanyollarla yerli Kızılderililer ve bir ölçüde siyahiler arasındaki evlenmelerden yeni bir karışım meydana geldi.

Latin Amerika Cumhuriyetleri, bağımsızlığa kavuşalı yüz yıl olmasına rağmen, siyasi alanda hâlâ istikrara kavuşamadılar. Zaman zaman meydana gelen devrimlerin ve askeri diktatörlüklerin siyasal karakterini ve hükümet değişikliklerini izlemek kolay değildir. Bölgede önde gelen cumhuriyetler Bre-

zilya, Arjantin ve Şili'dir. Kuzey Amerika'daki Meksika da Latin Amerika ülkelerinin önde gelenlerindendir.

Birleşik Devletler, Monroe Doktrini sayesinde, Latin Amerika'yı yüz yıl kadar süreyle Avrupa'nın müdahalesinden korudu. Fakat Birleşik Devletler geliştikçe, yayılmak için yeni alanlar aramaya başladı. Tabii gözüne ilk önce Latin Amerika ilişti. Yalnız Birleşik Devletler, eski emperyalizm yöntemleriyle bir imparatorluk kurma niyetinde değildi. O, ülkelerdeki pazarları, kendi mallarıyla doldurmaya başladı; demiryollarında, maden ve benzeri işlerde sermayesini işletti; hükümetlere ve devrimlerde çatışan taraflara borç para verdi. Gerçi bu işleri yapanlar Amerikalı kapitalistlerle bankacıları, ama Birleşik Devletler hükümeti bunların arkasında durup, onlara dayanak oldu. Banka sahipleri faiz ve sömürü yoluyla Güney ve Orta Amerika'daki birçok küçük cumhuriyeti nüfuzları altına almayı başardılar. Ayrıca çatışan taraflardan birine para vermek, diğerine vermemek suretiyle karışıklık çıkarmayı da beceriyorlardı. Banka sahipleriyle kapitalistlerin arkasında, kudretli Amerika hükümeti duruyordu. Buna karşı Güney'in küçük hükümetleri zayıftılar. Bazen, Amerika hükümeti, "düzeni korumak" bahanesiyle ordularını da gönderiyordu.

Bu yoldan yeni cumhuriyetlere, bankalara, demiryollarına, maden ve benzeri kaynaklara hâkim olmayı başaran kapitalistler, bunları çıkarlarına uygun kullanmaya başladılar. Paralarını kullanmak ve işletmek sayesinde nüfuzları büyük cumhuriyetlere kadar yayıldı. Demek oluyor ki Birleşik Devletler'i, bu ülkeleri askeri işgal altına almaksızın servetlerinin hepsini ya da çoğunu kendi ülkesine çekti. Bu da inceden inceye yapılan bir hesaba dayanıyordu. Ve bu, yeni emperyalizmin uygulama yöntemini gösteriyor. Bu, gözle görülmeyen gizli bir imparatorluğun kurulması demektir. Ekonomiye ve sömürüye dayanan bu gizli imparatorluk, eski çirkin araçlara başvurmadan egemenliğini kurdu. Güney Amerika Cumhuriyetleri siyasi ve uluslararası alanda özgür ve bağımsızdılar; harita üzerinde de dış nüfuzdan kurtulmuş birer büyük ülke gibi görünürler. Fakat gerçekte çoğu Birleşik Devletler'in nüfuzu altında bulunmaktadır.

Tarihe baktığımızda, çeşitli çağlarda kurulmuş birçok imparatorluk görürüz. Bir ulusun diğerine karşı kazandığı zafer, galip ulusun mağlup olanı işgal etmesi ve halkını köleleştirmesiyle sonuçlanırdı. O zaman yürürlükteki âdet buydu. Örneğin Yahudiler, savaşta Babilliler'e yenilince esaret altına girdiler. Bu gelenek sonradan değişti. Artık galip ulus, yenilgiye uğrayan ulusu köleleştirmiyor, sadece ülkesini kendi ülkesine katıyordu. Bu daha kazançlı bir politikaydı ve galip taraf, yenilmiş tarafı sömürerek, yüksek vergi alarak yararlanıyordu. Bu tür imparatorluklar hâlâ vardır. Örneğin Hindistan'daki

İngiliz İmparatorluğu bu türdendir. Şu akla gelebilir: İngiltere siyasi alanda Hindistan'a hâkim olmasaydı Hindistan özgür olurdu. Ne var ki bu tür siyasi emperyalizm yavaş yavaş çekiliyor ve yerini, daha ileri ve daha gelişkin bir emperyalizme bırakıyor. Bu yeni tarz emperyalizm, toprakları işgal etmeye başvurma gereğini duymuyor; sadece ülkedeki servet ve üretim kaynaklarını ele geçirmekle yetiniyor. Böylece, o ülkeyi sonuna kadar sömürmesi, nüfuzu altına alması kolaylaşıyor. Aynı zamanda o ülkeyi silah zoruyla dize getirmek ve yönetmek külfetinden de kurtuluyor. Bunların sonucunda en ufak bir güçlkle karşılaşmadan o ülke ve halkı, yabancı egemenliği altına giriyor.

Böylece, görüyoruz ki, emperyalizmin yöntemleri gelişti, yeni emperyalizm bir çeşit gizli ekonomik işgal halini aldı. İnsanlar gerçek köleliğin kaldırılmasının ve feodal düzenin yıkılmasının insanlığı özgürlüğe kavuşturacağını sanmışlardı. Fakat yanıldıklarını, bu kez de başkalarını köleleştirebilen para babalarının nüfuzu ve baskısı altına girdiklerini de kısa zamanda anladılar. Özgürlük insanlıktan ve dünyanın birçok ülkesinden hâlâ uzaktır. İnsanlar çoğu zaman, bir ülkenin yabancılara siyasi egemenliğinden kurtulmasının özgürlüğe kavuşması için yeterli olduğunu sanırlar. Fakat bu yanlış bir görüştür. Çünkü siyasi bağımsızlığa kavuşmuş birçok ülke, başka ülkelerin ekonomik egemenliği altına girmiştir. Hindistan İmparatorluğu bunun canlı örneğidir. Çünkü Hindistan'ın bir parçası İngilizlerin siyasi egemenliği altındadır, ama ekonomik egemenliği bütün Hindistan'ı kapsamaktadır. Yakında İngiltere'nin siyasi egemenliğinin kalkması kuvvetle muhtemeldir. Fakat ekonomik egemenliği göze görünmeyecek biçimde belki uzun zaman sürüp gidecektir. Bu böyle olunca, İngiltere Hindistan'ı sömürmeye devam edecektir.

Ekonomik emperyalizm, emperyalizm için sömürünün en kolay türüdür. Çünkü bu sömürme halka açıkça görünmediği için emperyaliste karşı şiddetli kin ve öfke yaratmaz. Ama halk emperyalistler tarafından ısırıldığını anlayınca o zaman şahlanır ve ondan intikam almaya başlar. Bu yüzdendir ki, Latin Amerika halklarında Birleşik Devletler'e karşı kin doğdu. Latin Amerika halklarından Kuzey Amerika'nın baskısı karşısında duracak bir ortak cephenin kurulması için çok çaba harcandı. Saray darbelerinden uzaklaşmadıkça, aradaki çatışmalara son vermedikçe ortak cephe kurmaları mümkün olmayacak.

Amerika'nın gözle görünen emperyalizmi ise Filipin Adalarına kadar uzanır. Amerika, İspanya ile yaptığı savaşın sonunda bu adaları ele geçirmişti. Bu savaş 1898'de Atlas Okyanusu'ndaki Küba Adası yüzünden çıkmıştı. Küba sözde bağımsızlığa kavuştu, aslında Amerika'nın nüfuzu altına girdi; hâlâ da Haiti Adası gibi Amerika'nın nüfuzu altında bulunuyor.

Yaklaşık 12 yıl önce Panama Kanalı açıldı. Orta Amerika topraklarının dar kesiminden geçen bu kanal Atlas Okyanusu'nu Büyük Okyanus'a bağlar. Sü-

veyş Kanalı'nı açmış olan Mühendis Ferdinand De Lesseps bundan 50 yıl önce Panama Kanalı'nı da açmaya karar vermişti. Fakat Kanalı'nın projesinde başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine Amerikalılar sıtma sineklerini ve hastalık taşıyan diğer haşereleri imha ederek bölgeyi Kanalı'nın açılmasına elverişli hale getirdiler. Kanal minik Panama Cumhuriyeti'nin topraklarındadır. Fakat Kanal da, Cumhuriyetin kendisi de Amerika'nın nüfuzu altındadır. Kanalı'nın önemi Süveyş Kanalı'ninkine kıyaslanamaz ama Amerika için o da çok önemlidir.

Gelişmeye devam eden Birleşik Devletleri'nin gücü, zenginliği ve üretimi arttı, milyonları çoğaldı; sonunda Avrupa'ya yetişti, onu geçerek dünyanın en büyük sanayi ülkesi oldu. Amerika'daki işçilerin hayat düzeyi de buna paralel olarak gelişti, öbür ülkelerdeki işçilerin hayat düzeylerinden daha üstün bir düzeye çıktı. 19. yüzyıl İngiltere'sinde olduğu gibi, bu tür bolluk sosyalizm ve radikalizm teorilerinin halk tarafından benimsenmesine fırsat vermez. Bu yüzden Amerika'daki işçi hareketleri -bazı istisnalarla birlikte- çok ılımlı ve tutucu bir kimlik kazandı. Bu da doğaldır. Çünkü Amerikalı işçi, henüz görünmeyeni kazanmak uğrunda eldekini bırakma gereğini duymuyordu, çoğu İtalyan olan işçiler oldukça güçsüz, örgütsüz ve küçük görülen kimselerdi. Durumları daha iyi olan işçilerse, kendilerini bunlardan daha üstün görürlerdi.

Amerika'da yalnız iki siyasi parti vardır: Biri Cumhuriyetçi Parti, öbürü de Demokrat Parti... İngiltere'deki iki parti gibi, hatta onlardan da ötede, bu partiler yalnız varlıklı sınıfları temsil ederler, siyasal görüş ve ilkeleri arasında köklü bir fark yoktur. Dünya Savaşı'nın patlak verip ABD'yi de çatışma sahnesine sürüklediği yıllarda, Amerika'nın durumu işte böyleydi.

İRLANDA İLE İNGİLTERE ARASINDA 700 YILLIK ÇATIŞMA

4 Mart 1933

Bir kez daha Atlantik'i geçelim, eski dünyaya dönelim. Denizden ya da havadan gelen bir gezginin karşılaştacağı ilk kara parçası, İrlanda'dır. Biz de önce orada duralım. Yeşil, güzel ada, Avrupa'nın epeyce batısında uzanıp durur. Dünya tarihinin temel akımlarının uzağında kalan küçük bir adadır burası. Küçük olsa da, çok romantiktir, geçmişte yüzyıllar boyunca ulusal özgürlük mücadelesinde alt edilmez cesaret ve özveri ruhunun örneklerini sunmuştur. İrlanda güçlü komşusuna karşı verdiği bu mücadelede inanılmaz bir dayanıklılık gösterdi. 750 yıl önce başlayan çatışma, henüz çözüme bağlanmış değil.

İngiliz emperyalizminin Hindistan'da Çin'de, başka yerlerde nasıl davrandığını biliyoruz. İrlanda bunun yükünü en baştan itibaren taşıdı. Hiçbir zaman teslim olmadı, nerdeyse bütün kuşaklar İngiltere'ye karşı isyan ettiler. Ülkenin en cesur evlatları özgürlük mücadelesinde ya can verdiler ya da İngiliz yetkililer tarafından infaz edildiler. Çok sayıda İrlandalı, tutkuyla bağlı oldukları sevgili vatanlarını terk ederek, başka ülkelere göçtüler. Birçoğu, İngiltere'ye karşı savaşan yabancı ordulara katıldı. İrlanda sürgünleri birçok uzak ülkeye yayıldılar, gittikleri her yere İrlanda'dan bir şeyler götürdüler kalplerinde.

Mutsuz bireyler, baskı altında yaşayan, mücadele veren ülkeler, mevcut durumdan memnun olmayan, keyif almayan herkes, geçmişe bir türlü bakar, orada bir teselli arar. Geçmiş yüceltir, onun büyüklüğünü düşünerek kendilerini rahatlatırlar. Mevcut durum hüznendirici hale gelirse, geçmiş rahatlatan, esinlendiren bir sığınak haline gelir. Geçmiş takılıp kalma, bir ulus için sağlık belirtisi değildir. Sağlıklı düşünen halklarla ülkeler mevcut durumda yaşar, geleceğe bakarlar. Özgür olmayan kişi ya da ulus sağlıklı olamayacağı için bakışını geriye doğru çevirmesi, kısmen geçmişte yaşaması doğaldır. İr-

landa bu şekilde geçmişte yaşıyor, İrlanda halkı özgür yaşadığı eski günlerin anılarını özenle yüreğinde saklıyor, özgürlük için verdiği birçok mücadelenin anılarını güçlü biçimde anımsıyor. Geriye dönüp 1400 öncesine, MÖ 6. yüzyılda İrlanda'nın bir öğrenim merkezi olduğu, Avrupa'dan öğrencileri çektiği yılları düşünüyor. Roma imparatorluğu yıkılmış, Vandallarla Hunlar Roma'yı çökertmişlerdi. O günlerde İrlanda'nın kültürün aydınlatıcı lambasını yanık tutan yerlerden biri olduğu söyleniyordu. Hristiyanlık İrlanda'ya erken geldi. İrlanda'nın baş azizi, St. Patrick'in ülkeye getirdiği sanılan Hristiyanlık İngiltere'nin kuzeyine buradan yayıldı. İrlanda'da birçok manastır kurulmuştu; Bunlar tıpkı Hindistan'daki eski ashramlar ve Budist manastırları gibi eğitimin açık havada yapıldığı öğrenim merkezleri oldular. Bu manastırlardan çıkan misyonerler Hristiyanlığı kâfirlere vaaz etmek üzere Kuzey ve Batı Avrupa'ya doğru yola çıktılar. İrlanda manastırlarındaki bazı rahiplerce çok güzel elyazmaları yazıldı. Yaklaşık 1200 yıl kadar önce yazılan, güzel elyazılarından oluşan *Kells Kitabı*¹ adı verilen kitap Dublin'de saklanıyor.

6. yüzyılı izleyen, Kelt² kültürünün dorukta olduğu 200-300 yıl birçok İrlandalı tarafından İrlanda'nın Altın Çağı kabul edilir. O sıralarda İrlanda, birbirleri ile sürekli çatışan birçok kabile arasında bölünmüştü. İrlanda'nın güçsüzlüğü, Hindistan'daki gibi, kabilelerin karşılıklı çatışmalarından kaynaklanıyordu. Ardından, İngiltere'nin ve Fransa'nın da başına geldiği gibi, çıkagelen Danimarkalılar ve Kuzeyliler İrlandalıların tepesine binerek geniş toprakları ele geçirdiler. 11. yüzyılın başlarında Brian Boruma adındaki İrlanda kralı Danimarkalıları yenilgiye uğratarak İrlanda'yı bir süreliğine birleştirdi ama ölümünden sonra ülke bir kez daha bölündü.

Normanların, 11. yüzyılda, Fatih William önderliğinde İngiltere'yi fethettiğini anımsayacaksınız. Yüzyıl sonra bu kez Anglo-Normanlar İrlanda'yı istila ettiler. 1169'daki bu Anglo-Norman istilasını eski Galya uygarlığına sert darbeler indirdi, İrlanda kabileleri arasındaki sürekli çatışmaların başlangıcı oldu. Yüzlerce yıl süren bu savaşlar barbarlığın ve acımasızlığın uç örneklerine tanıklık etti. Bir İngiliz (şimdilerde bir Anglo-Norman bu şekilde adlandırılıyor) yarı vahşi bir varlık olarak gördüğü İrlandalı'ya hep tepeden baktı. Bir ırkı farklılık da vardı. İngiliz Anglosakson iken, İrlandalı Kelt idi. Ardından bir de dinsel farklılık geldi, İngilizler ve İskoçya Protestanlığı benimserken, İrlanda-

1 *Leabhar Cheanannais* (İrlandaca). Bazen Columba kitabı olarak da bilinir. Yeni Ahit'in içerdiği dört İncil ile önsöz niteliğindeki bazı metinleri ve kanun tablolarını ihtiva eden işlemeli elyazması kitap.

2 Kelt (Latin Celtae, Galli ve Antik Yunanca Keltoi, Galatai): Tarih öncesi ve ilköğretim döneminde yaşayan Avrupa kavimlerinin bir bölümüne verilen ad. Dört bin yıl kadar önce Keltler, anavatanları olan Orta Avrupa'dan göç ederek özellikle Britanya Adaları'na, İspanya'ya ve Galya'ya yerleştiler. Demir Çağında Britanya ve İrlanda'nın sakinlerini Keltler oluşturuyordu.

lılar Roma Katolik Kilisesi'ne sadık kaldılar. Sonuçta, İngiliz-İrlandalı savaşları ırksal ve dinsel savaşların acılarıyla iç içe geçtiler. İngilizler, bilerek isteyerek iki ırkın karışmasına engel oldular. İngilizlerle İrlandalılar arasındaki evlilikleri yasaklayan bir yasa bile (Kilkenny Yasası) çıkardılar. İrlanda'da birbirini izleyen ayaklanmaların hepsi acımasızca bastırıldı. İrlandalılar doğal olarak yabancı yöneticilerinde ve onların baskılarından nefret ediyorlardı; fırsat buldukça hatta ellerine bir fırsat geçmese bile ayaklandılar.

"İngilizlerin güçlükleri İrlandalıların fırsatlarıdır" sözünde ifadesini bulduğu gibi, İrlandalılar, sık sık siyasal ve dinsel nedenlerle Fransa ve İspanya gibi İngiliz düşmanlarıyla birlikte saf tuttular. Bu tutumu İngilizleri deliye çevirdi, arkadan hançerleniyoruz duygusunu uyandırınca, İngilizler, ellerindeki tüm olanaklarla acımasızca karşılık verdiler.

Kraliçe Elizabeth döneminde (16. yüzyıl) isyancı İrlanda kökenlilerin direnişini kırmak amacıyla, onların arasına İngiliz toprak sahiplerinin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Topraklar kamulaştırılınca, eski İrlanda toprak ağaları sınıfı yerini yabancılara terk etmek durumunda kalmıştı. Böylece İrlanda yabancı toprak ağalarının elinde bir köylü ulusa dönüşmüştü. Ve bu toprak ağaları, yüzlerce yıl sonra bile, halka yabancı kaldılar.

Kraliçe Elizabeth'in ardılı I. James İrlandalıların direniş ruhunu kırmak için bir adım daha attı. Yabancı kolonicilerin İrlanda'da düzenli plantasyonlara sahip olmalarına izin verdi. Bu amaçla İrlanda'nın kuzeyindeki Ulster bölgesindeki 6 ilçenin topraklarının tümüne yakınına kamulaştırdı. Hiçbir bedel ödmeden elde edilecek topraklar vardı; bu amaçla İngiltere'den, İskoçya'dan birçok maceracı çıkageldi. İngiliz ve İskoç yerleşimciler toprak edinerek, çiftçilik yapmaya başladılar. "City of London"dan da³ bu yeni "Ulster Yerleşimi"ne destek olması istendi. Kuzeydeki Derry kentine Londonderry adının verilmesi de bu yüzdendir.

Ulster İngiltere ile İrlanda'nın bir karışımına dönüştü; bunun İrlandalıları kızdırdığını tahmin etmek güç olmasa gerek. Buna karşılık yeni Ulsterliler nefret ettikleri İrlandalıları hor gördüler. İrlanda'yı birbirine karşıt iki kampa bölmek için İngiltere'nin düşündüğü kurnazca bir emperyalist adımdı bu. Ulster sorunu, aradan 300 yıl geçmesine rağmen hâlâ çözüme bağlanmadı.

Ulster'in sömürgeleştirilmesinden kısa bir süre sonra, İngiltere'de I. Charles ile Parlamento arasında içsavaş çıktı. Püritenlerle Protestanlar Parlamen-

3 City of London: Londra şehri. Eskiden çevresi surla çevrili, Büyük Londra'nın küçük ama en tarihi olan kısmıdır. İngiliz finans ve ticaretinin kalbi, finans kapitalizminin dünya ölçeğinde Wall Street'den önceki para planlama ve aklama merkezidir. Burası İngiltere'nin bir parçası değil, özerk bir finansal devlettir. Yerel yetkili London City şirkettir. London City şirketi dünyanın en eski ve süren yerel hükümetidir.

tonun yanındaydı; Katolik İrlanda, doğal olarak, Kral'ın tarafında yer aldı. Ulster Parlamento'yu destekledi. Püritenlerin Katolikliği ezmesinden kaygılanan, bunda da çok haksız olmayan İrlandalılar 1641'de büyük bir ayaklanma çıkardılar. Hem ayaklanma hem de bastırılması öncekilerden de gaddarca oldu. İrlandalı Katolikler Protestanları acımasızca katletmişlerdi. Cromwell'in intikamı korkunç oldu. Birçok İrlandalı katliamı yaşandı, özellikle Katolik rahipler yok edildi. Cromwell adı İrlanda'da hâlâ çekilen acıları çağrıştırır.

Bütün bu terör olaylarına ve zulme karşın bir sonraki kuşak da ayaklandı, iki olayın öne çıktığı içsavaş başlattı: Londonderry ve Limerick kuşatmaları. Ulster'deki Protestan Londonderry 1688'de Katolik İrlandalıların tarafından kuşatıldı. Yiyeceksizlikten, açlıktan kırılmanın eşiğine gelmesine karşın halk, kenti yığitçe savundu. Sonunda, aylar süren kuşatmanın, tecridin ardından, İngiliz gemileri yiyecek, yardım malzemeleri getirdi. 1690'da Limerick'de tersi yaşandı. Katolik İrlandalıların İngilizler tarafından kuşatıldı. Bu kuşatmanın kahramanı, büyük eşitsizliklere rağmen Limerick'i kahramanca savunan Patrick Sarsfield'di. Kadınlar da bu savunmada yer aldılar. Sarsfield ve kahraman adamları hakkında bestelenen Keltçe şarkılar İrlanda'nın kırsal kesimlerinde hâlâ söylenir.

Önce İngilizlerle onurlu bir anlaşma imzalandıktan sonra Sarsfield sonunda Limerick'i teslim etti. Limerick Anlaşmasının hükümlerinden biri, İrlandalı Katoliklere bütün medeni ve inanç haklarının tanınması idi.

Limerick Anlaşması İngilizler tarafından daha doğrusu İrlanda'daki İngiliz aileler tarafından bozuldu. Dublin'de bir yerel parlamentoyu denetimleri altında tutan bu Protestan aileler Katoliklere medeni ve dinsel haklarını tanımayı reddettiler. Bunun yerine Katolikleri cezalandıran ve İrlanda yün ticaretini keyfi olarak yıkıma uğratan özel yasaları geçirdiler. Ortakçılar⁴ acımasızca ezildi ve topraklardan atıldı. Dikkatini çekerim, bütün bunlar, nüfusun geniş çoğunluğu Katolik olan ve ortakçılıkla geçinen halk kesimlerine karşı bir avuç yabancı Protestan toprak ağası tarafından reva görülüyordu. Ne var ki bütün güç, taşınmazlarından uzaklarda yaşayan ve ortakçıların acımasız adamlarının ve vergi tahsildarlarının eline teslim eden bu İngiliz toprak ağalarının elindeydi.

Günümüzde bile Limerick'in öyküsü milliyetçi bir İrlandalının bilincinde canlıdır. O sıralarda anlaşmanın bozulması ve dinsel hoşgörüsüzlük ve baskı, toprak ağalarının acımasızlığı çok sayıda İrlandalıyı başka ülkeler göçe zorladı. İrlanda gençliğinin özü dışarıya gitti, İngiltere'ye karşı savaşan herhangi bir ülkenin hizmetine girdi. Birileri İngiltere'ye karşı savaşıyordu, bazı İrlandalıları mutlaka oralarda oluyordu.

4 Ortakçılar: Başkasının tarlasında çalışarak veya sürüsüne bakarak, belli bir anlaşmaya göre ürününe ortak olan kimse, maraba.

Güiver'in Seyahatleri'nin yazarı Jonathan Swift bu dönemde yaşıadı (1667-1745 yılları arasında) İngilizlere duyduğu öfkenin izleri İrlandalı vatandaşlarına verdiği şu öğütte gizlidir: "İngiliz olan her şeyi yakın, kömürleri dışında."

Dublin'de gömülü olduğu St. Patrick Katedrali'ndeki mezar taşı (büyük olasılıkla, mezar taşındaki yazı kendisi tarafından yazılmıştır) daha da acı vericidir.

Burada

Yatmakta naaşı Jonathan Swift'in,

Otuz yıldır başrahibi bu katedralin.

Gözü kara öfkenin

Yüreğini kemiremeyeceği

Bu yerde.

Haydi yolcu sen de

Örnek al, becerabilirsen, böyle birini

Savunan bir erkek gibi

Özgürlüğü.⁵

1774'de Amerikan Bağımsızlık Savaşı patlak verince İngiliz birlikleri Atlantik'in öteki yakasına gönderildi. İrlanda'da ilk kez İngiliz birlikleri yoktu; o kadar ki bir Fransız işgalinden söz ediliyordu çünkü Fransa da İngiltere'ye savaş ilan etmişti. Bu durumda İrlandalı Katolikler de Protestanlar da ülkelelerini savunmak için gönüllü askere kaydoldular. Eski çatışmaları bir süreliğine unutup, işbirliği yapınca öz güçlerinin farkına vardılar. İngiltere bir başka ayaklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, İrlanda'nın da Amerika gibi kopmasından endişe ettiğinden, İrlanda'ya bağımsız parlamento sözü verdi. Yani İrlanda İngiltere'den bağımsız oldu ama aynı krallık altında yaşamaya devam etti. İrlanda Parlamantosunu eski toprak sahiplerinden oluşan, geçmişte Katoliklerin tepesine binmiş Protestanlara tahsisli dar bir meclisti. Aradaki tek fark Protestanlarla Katolikler arasında gelişen iyi duygulardı. Bu parlamentonun lideri, kendisi de bir Protestan olan Henry Grattan, Katoliklerin yetersizliklerine son vermek istedi. Ama kendisi de ancak çok az şeyi başardı.

Bu sırada patlak veren Fransa Devrimi İrlanda'da büyük umutların doğmasına yol açtı. Devrim garip biçimde birbirlerine giderek daha çok yaklaşan Katolikler ve Protestanlarca memnuniyetle karşılandı. Onları bir araya getirmek ve Katolikleri özgürleştirmek için "Birleşik İrlandalılar" adlı bir örgüt kuruldu ama hükümetçe tanınmayan bu örgüt ezildi. Kaçınılmaz dönemsel ayaklan-

5 İngilizce'den çeviren Lale Akahın.

ma 1798'de patlak verdi. Bu, geçmişte olduğu gibi, Ulster'le ülkenin geri kalanı arasındaki bir din savaşı değildi. Bu bir ölçüde iki tarafın da katıldığı bir ulusal ayaklanmaydı. İngilizler tarafından bastırılan ayaklanmanın İrlandalı kahramanı Wolfe Tone hain sıfatıyla idam edildi.

Böylece, İrlanda'ya bağımsız bir parlamento ihsan eylemek, İrlanda halkının durumunda fazla bir değişiklik yaratmadı. O dönemde İngiliz parlamentosu da küçük bir toprak sahipleri sınıfı ve birkaç zengin tüccar tarafından denetlenen dar, yoz bir meclisti. İrlanda parlamentosu bütün bu hastalıkları barındırıyordu, dahası bir Katolik ülkesinde bir avuç Protestan'a teslim edilmişti. Böyle bile olsa İngiliz hükümeti adı geçen İrlanda parlamentosunu sonlandırmaya ve İrlanda'yı Britanya'ya bağlamaya karar verdi. Bu karara İrlanda kararlılıkla direndi. 1800'de geçirilen Birlik Yasası Grattan'ın kısa süreli parlamentosuna son verdi, bazı İrlandalı üyeler Londra'daki İngiltere Parlamentosuna yollandı.

Yoz İrlanda parlamentosunun kaldırılması aslında kayıp değildi. Ama Birlik Yasası büyük bir kötülük yaptı, belki de yasayı kotaranların esas niyeti buydu. Kuzey ile Güney, Protestanlarla Katolikler arasında gelişen birlik hareketine son vermeyi başardı. Protestan Ulster bir kez daha İrlanda'nın geri kalanından ayrı telden çaldı, iki taraf birbirinden uzaklaştı. İkisi arasındaki ayrılığı derinleştiren bir başka fark, ekonomikti. İngiltere gibi Ulster de modern sanayiye yönelirken İrlanda'nın geri kalan bölümleri tarımsal karakterini korudu; dahası toprak sisteminden, sürüp giden göçlerden dolayı tarım da gelişemedi. Kuzey sanayileşirken, güney, doğu, özellikle batı sanayileşmede geri kaldı, ortaçağı yaşamayı sürdürdü.

Birlik Yasası da bir direnişle karşılaştı. Bu erken doğum yapan ayaklanmanın genç ve parlak lideri Robert Emmett'in de yaşamı, kendisinden öncekiler gibi darağacında sonlandı.

İrlandalı üyeler İngiliz Avam Kamarası'na gittiler. Ama Katolikler gitmedi. Katolikler hem İngiltere'de hem de İrlanda'da bu haktan yoksundular. 1829'da bu düzensizlikler giderilince Katolikler İngiliz Parlamentosuna girebildi. İrlandalı lider Daniel O'Connell bu kısıtların kaldırılmasındaki başarılarından dolayı "kurtarıcı" lakabını aldı. Giderek oy hakkı genişledi. İrlanda artık İngiltere'ye katılmış olduğu için, aynı yasalar her iki halka da de uygulandı. 1832'deki Büyük Reform Yasası İngiltere'ye olduğu gibi İrlanda'ya da uygulandı. Giderek değişen Avam Kamarası toprak sahiplerinin temsil edildiği bir yer olmaktan uzaklaşarak Katolik köylülerin seslerini çıkarttığı, İrlanda milliyetçiliğinin dillendirildiği bir yer oldu.

Soyup soğana çevrilen İrlandalı ortakçılar, toprak sahipleri ile mücadelede patatesi temel yiyecek maddesi yapmışlardı. Fiilen patatese dayalı bir

yaşam sürüyorlar, var oluşun kenarında yaşıyorlardı; dirençleri kalmamıştı. 1846'da patates hasadı azalınca açlık baş gösterdi. Açlığa rağmen toprak sahipleri ortakçıların kira ödememe talebini geri çevirdiler. Çok sayıda İrlandalı Amerika'ya ve öteki ülkelere göç etti, İrlanda ıssız bir kara parçasına, birçoğu işlenmeyen tarlalar otlaklara, çayırlara dönüştü.

Tarımsal toprakların otlak-çayırlara dönüşmesi İrlanda'da yüz yıldır süregelen, günümüzde de süren bir süreçtir. Bunun esas nedeni, İngiltere'de yün dokumacılığı yapan dokuma fabrikalarının sayılarındaki artıştır. Makineleşme artıkça üretim de arttı, bu ise yün talebini artırdı. İrlanda'daki toprak sahipleri için otlak ve çayırlarda koyun yetiştirmek tarla tarımından daha cazip hale geldi. Çayır ve otlaklar fazla işgücü gerektirmez, sürülere bakan birkaç kişi yeterli olur. Dolayısıyla fazla gelen tarım işçileri işten çıkartıldı. İrlanda sanayileşmiş İngiltere'ye hammadde sağlayan bir alana dönüştü.

Toprak sorunu, toprak sahiplerinin yokluğunda mutsuz ortakçıların sıkıntıları 19. yüzyıl boyunca İrlanda'yı uğraştırdı. İngiliz hükümeti toprak sahiplerini toprakları satmaya zorlayarak bunları ortakçılara verdi. Toprak sahipleri fazla bir sıkıntı çekmediler. Paralarını hükümetten tahsil ettiler. Ortakçılar topraklara sahip oldular, sırtlarına binen borç yükünü küçük parçalar halinde ödediler.

1798'deki ulusal ayaklanmadan sonra İrlanda'da 100 yıl boyunca büyük bir ayaklanma yaşanmadı. Ama bunu bir memnuniyet ifadesi olarak anlamamak gerekir. Son ayaklanmanın yarattığı tükenmişlik, büyük açlık ve göç nedeniyle nüfustaki azalma, esas nedenlerdi. 19. yüzyılın sonlarına doğru insanların aklı, bir ölçüde İrlandalı üyelerin orada bir şeyler yapabileceği umuduyla, İngiliz Parlamentosu'na doğru çevrilmişti. Yine de bazı İrlandalılar dönemsel ayaklanma geleneğini canlı tutmak istediler. Onlara göre İrlandalı ruhu ancak bu şekilde canlı, saf, lekesiz kalabilirdi. Amerika'daki İrlandalı göçmenler İrlanda'nın bağımsızlığı için bir topluluk kurdular. "Fenian"lar adı verilen bu kişiler İrlanda'da küçük ayaklanmalar örgütlediler. Ama kitlelere ulaşmayan bu hareket bir süre sonra yok oldu.

Mektubu uzattım ama İrlanda'nın öyküsü bitmedi.

140.

YERİNDEN YÖNETİM (HOME RULE) VE İRLANDA'DA SİNN FEİN

9 Mart 1933

Birçok silahlı ayaklanmadan, yaşadığı açlık ve başka felaketlerden sonra, İrlanda, özgürlük mücadelesinin yöntemleri hakkında kuşkular duymaya başladı. 19. yüzyılın ikinci yarısında, İngiliz Parlamentosu'nun kapısı biraz daha aralanınca, birçok İrlandalı milliyetçi Avam Kamarası'na geri döndü. İnsanlar, bu kişilerin, belki İrlanda'nın özgürlüğü için bir şeyler yapabileceğini umdular. Gözlerini eski tarz silahlı ayaklanmalar yerine parlamenter eylemlere çevirdiler.

Kuzeydeki Ulster ile İrlanda'nın geri kalanı arasındaki mesafe açılmıştı. Irksal ve dinsel farklılıklara eklenen ekonomik farklılıklar, daha belirgin hale gelmişti. İngiltere ve İskoçya gibi Ulster de sanayileşmiş, büyük fabrika üretimi gelişmişti.

Ülkenin geri kalanı tarımsal karakterdeydi, ortaçağı yaşıyordu, nüfus yitirmişti, yoksuldu. İngiltere'nin İrlanda'yı ikiye bölme politikası tam anlamıyla başarıya ulaşmıştı. Sonraki yıllarda İngiltere, araya girmeye çalışmasına karşın güçlüğü aşamadı. O kadar ki, Ulster İrlanda'nın özgürlüğünün önündeki en büyük engeli oluşturdu. Özgür İrlanda'da zengin Protestan Ulster yoksul Katolik İrlanda'da batıp çıkamamaktan korkuyordu.

İngiltere Parlamentosu'nda ve İrlanda'da iki yeni sözcük kullanılır oldu: "Home Rule". İrlanda'nın taleplerine "Home Rule" adı verildi. Bu, 700 yıllık bağımsızlık talebinin kapsamından daha dar ve çok farklıydı. Önemli sorunlarla uğraşmaya devam eden İngiliz Parlamentosu'nun yanı sıra, ona tabi yerel sorunlarla uğraşan bir İrlanda Parlamentosu.

Birçok İrlandalı köklü bağımsızlık taleplerinin sulandırılmasına karşıydı ama bir yandan da ülke ayaklanmadan ve kargaşadan bezmişti, başarısızlı-

ğa mahkûm, yeni ayaklanma girişimlerinde bulunmayı reddediyordu. İngiliz Avam Kamarası'nın İrlandalı üyelerinden biri Charles Stewart Parnell'di.

İngiliz siyasal partilerinden hiçbirinin, ne liberallerin ne de muhafazakârların İrlanda'yı umursamadıklarını gören Parnell, bu partilerin oyununu bozmaya karar verdi. Öteki bazı İrlandalı üyelerle birlikte, parlamento çalışmalarını uzun nutuklar atarak ve bazı başka taktiklere başvurarak gecikmelere yol açacak şekilde engelledi. Bu taktikleri parlamentoya, centilmenlere yakışmaz bulan İngiliz halkını çok kızdırdı. Ama Parnell bu eleştirilerden etkilenmedi. İngiliz parlamentosuna İngilizlerin istediği oyunu oynamaya gelmemişti. Parlamento'ya İrlanda'ya hizmet etmek için girmişti, bunu olağan yollardan yerine getiremezse, olağandışı yollar başvurma hakkını kendinde görüyordu. Her hâlükârda dikkati İrlanda'ya çekmekte başarılı oldu.

Parnell İngiliz Avam Kamarası'nda, ikili parti sistemini bozan İrlanda Yerel Yönetim Partisi'nin lideri oldu. Bu iki parti kafa kafaya geldiğinde İrlanda Partisi şu ya da bu şekilde fark yaratıyordu. Bu şekilde İrlanda sorunu hep ön planda tutulabildi. Gladstone sonunda "Home Rule"a onay verdi ve 1886'da Home Rule Yasası'nı Avam Kamarası'na sevk etti. Bu yerinden yönetimin çok ılımlı bir uygulamasıydı ama öyle olsa bile bir fırtınaya yol açtı. Muhafazakârlar, doğal olarak, tümüyle karşı idiler. Gladstone'un Partisi'nin, liberallerin bile, çok hoşuna gitmedi, Parti ikiye bölündü, bir bölümü "Birlikçiler" adını alan İrlanda ile birliği savunan muhafazakârlara katıldı. "Home Rule" Yasası çıkmadı, Gladstone da düştü.

7 yıl sonra 1893'de 84 yaşındaki Gladstone bir kez daha başbakan oldu. Hazırlattığı ikinci Home Rule Yasası, az bir farkla Avam Kamarası'ndan geçti. Ama bütün yasa tasarıları, yasalasmadan önce, Lordlar Kamarası'nın önünden geçmek zorundadır. Lordlar Kamarası muhafazakârlarla ve gericilerle doluydu. Seçimden çıkmamıştı. Birkaç piskoposun eklenmesiyle, babadan oğula geçen büyük toprak sahiplerinin meclisiydi bu. Lordlar Kamarası Avam Kamarası'ndan geçen yasa tasarısını reddetti.

Sonuçta İrlanda'nın istekleri, parlamenter yoldan da karşılanamamıştı. Buna rağmen İrlanda Milliyetçi Partisi (ya da "Home Rule" partisi), bir gün başarılır umuduyla, Parlamento'da faaliyet göstermeye devam etti. Ama pek çok kişi bu yöntemlere ve İngiliz Parlamentosu'na olan güvenini yitirmişti. Birçok İrlandalı, sözcüğün dar anlamı ile siyasetten tiksindi, kendisini kültürel ve ekonomik faaliyetlere verdi. 20. yüzyılın başında İrlanda'da bir kültürel Rönesans yaşandı, özellikle ülkenin eski dili Keltçe'nin canlandırılmasına çalışıldı. Ülkenin batısındaki kırsal yörelerde hâlâ konuşulan bu Kelt dili zengin bir edebiyata sahipti ama yüzyıllardır süren İngiliz hâkimiyetinin

kentlerin, kasabaların dışına ittiği bu dil, yavaş yavaş yok olmanın eşiğine gelmişti. İrlanda milliyetçileri İrlanda'nın ruhunu ve öz kültürünü ancak eski dilin aracılığıyla koruyabileceğini düşündüler. Bu amaçla batıdaki köylerde dilin kalıntılarını bulup çıkarmaya ve yaşatmaya çalıştılar. Her yerde, özellikle tabi ülkelerde bir ulusal hareket ülkenin dili temelinde yükselir. Yabancı dil temelinde yükselen hareket kitlelere ulaşamaz ya da kök salamaz. İrlanda'da İngilizce yabancı dil sayılmazdı, herkes tarafından konuşulurdu. Keltçe'den daha iyi bilindiği ise kesindi. Buna karşın İrlandalı milliyetçiler Keltçe'yi canlandırmayı esas aldılar; aksi takdirde eski kültürleri ile olan teması kaybedeceklerini düşündüler.

İrlanda'da gücün dışardan değil, içerden geldiğine inanan bir duygu vardı. Parlamentodaki salt politik faaliyetler hayal kırıklığı yarattığı için ulusu daha sağlam bir temelde inşa etmek için girişimlerde bulunanlar oluyordu. 20. yüzyılın başındaki yeni İrlanda eskisinden farklıydı, Rönesans kendini her alanda hissettiriyordu; edebiyatta ve kültürde olduğu kadar ekonomide de... Çiftçileri kooperatifler temelinde örgütlemek üzere başarılı bazı girişimler de yapıldı. Ama bütün bunların gerisinde özgürlük için duyulan açlık yatıyordu. İngiliz Parlamentodaki İrlanda Milliyetçi Partisi İrlanda halkının güvenine sahip gibi görünse de, halkın inancı sarsılıyordu. Halk siyasetçileri sadece nutuk atan, elinden bir şey gelmeyen kişiler gibi görmeye başladı. Eski "Fenianciler" ve bağımsızlığa inanan öteki kişiler bu parlamenterlere ve "Home Rule"a hiçbir zaman inanmamışlardı. Şimdilerde yeni, genç İrlanda da Parlamentodan uzaklaşmaya başladı. Kendi göbeğini kendi kesmek, sözleri havada uçuyordu.

Bu anlayışı niye uygulamayacaklardı? Bir kez daha silahlı ayaklanma düşünceleri halkın kafasını işgal etmeye başladı. Ama bu harekete geçme isteğine yeni bir yön verildi. Genç bir İrlandalı Arthur Griffith'in vazettiği yeni politikalar "biz kendimiz" anlamına gelen "Sinn Fein" olarak tanındı. Bu sözcükler arkasındaki siyaset hakkında bir fikir veriyor. "Sinn Fein"çiler İrlanda'nın kendi gücüne güvenmesini, İngiltere'den merhamet dilenmemesini, yardım istememesini istediler. Ulusun gücünü içerden inşa etmek istediler. Keltçi harekete, kültürel canlanmaya destek verdiler. Politikada süren boş parlamenter girişimlerden hoşnut olmadılar, bunlardan bir beklenti içine girmediler. Öte yandan, silahlı ayaklanmayı da gerçekleştirebilir bulmadılar. Parlamenter eylemlerden farklı olarak İngiliz hükümetine karşı bir tür "işbirliğine hayır" tarzında "dolaysız eylem" önerdiler. Arthur Griffith, bir kuşak önce pasif direnişin başarıya ulaştığı Macaristan örneğini verdi, benzer politikaların benimsemesini savundu.

Son 13 yıl içinde Hindistan'da "İşbirliğine Hayır"ın' değişik biçimleri için çok emek harcadık. İrlanda tecrübesi ile bizimkini kıyaslamak ilginç olacak. Bütün dünyanın bildiği gibi bizim hareketimizin temeli şiddet karşıtlığı idi. İrlanda'da buna göre bir temel ya da arka plan yoktu. Ne var ki önerilen "işbirliğine hayır"ın gücü barışçıl pasif direnişte yatıyordu.

Sinn Fein düşüncesi yavaş yavaş İrlanda gençliği arasında yayıldı, ama hemen alev almadı. Özellikle Liberal Parti'nin büyük bir çoğunlukla iktidara geldiği 1906'da Parlamento'ya hâlâ umut bağlayan birçok insan vardı. Avam Kamarası'ndaki bu çoğunluğa rağmen Liberaller Lordlar Kamarası'nda sürekli Birlikçi ve muhafazakâr çoğunlukla mücadele etmek durumunda kaldılar. İki meclis arasında sık sık çıkan çatışmanın sonucunda Lordlar'ın yetkileri kısıldı. Parasal konularda Lordların müdahalesi, Avam Kamarası'nda üç oturum üst üste Lordların muhalefet ettiği bir tase yasalaştırılarak bertaraf edildi.

Bu şekilde 1911 tarihli Parlamento'da kabul edilen yasa ile Liberaller Lordlar Kamarası'nın elini kolunu bağladılar. Yine de Lordların elinde sağa sola müdahale edecek kadar güç kalmıştı.

Lordların kaçınılmaz direnişine karşı hazırlıklı olan Liberaller Üçüncü "Home Rule Yasası"nı Parlamento'ya getirdiler, bu tasarı Avam Kamarası'nda 1913 yılında geçti. Beklenildiği gibi Lordlar yasayı kabul etmeyince Avam Kamarası üç oturum üst üste yasayı kabul etme planını devreye soktu. Bu girişim 1914'te yasalaştı, Ulster dâhil olmak üzere İrlanda'nın bütününde uygulandı.

İrlanda sonunda "Home Rule Yasası"na kavuşmuş görünüyordu ama hâlâ birçok acaba vardı. Parlamento "Home Rule" Yasasını 1912 ve 1913'de müzakere ederken, İrlanda'nın kuzeyinde garip şeyler oluyordu. Ulster'in önderleri yasa tasarısını kabul etmeyeceklerini, yasalaşırsa bile direneceklerini açıkladılar. Ayaklanmadan söz ediyorlar, bu yönde hazırlık yapıyorlardı. "Home Rule"a karşı direnişte, gerekirse yabancı bir gücün, kastedilen Almanya idi, yardımını istemekte tereddüt etmeyeceklerini açıkladılar. Bu açık bir ihanetti. Daha da ilginç, İngiliz Muhafazakâr Partisi'nin liderleri bu isyan hareketini takdis ettiler, birçoğu yardımına koştu. Zengin muhafazakâr sınıfların paraları Ulster'e aktı. "Üst sınıflar" adı da verilen yönetici sınıflar, bu sınıflardan gelen ordudaki birçok subay genellikle Ulster'den yanaydı. Silahlar kaçırıldı, gönüllüler açıktan eğitime tabi tutuldu. Zamanı geldiğinde iktidara el koyacak bir geçici hükümet bile kuruldu. Ulster'de önde gelen "isyancılardan" birinin Parlamento'nun önde gelen muhafazakârlarından F. E. Smith olması ilginçtir. Smith, Lord Birkenhead sıfatıyla Hindistan'dan sorumlu devlet bakanlığı görevini üstlenmişti.

1 İşbirliğine Hayır: Gandhi'nin başını çektiği "non-cooperation" hareketi.

Tarihte ayaklanmalara sık sık rastlanır; İrlanda özellikle bu isyanlardan payını aldı. Yine de Ulster ayaklanmasının hazırlıklarının bizim için özel bir anlamı vardır çünkü arkasında yer alan parti, anayasaya bağlılığı ve muhafazakâr karakteri ile övünen partiydi. Sürekli "yasa ve düzen"den söz eden bu parti yasaları ve düzeni bozanları şiddetle cezalandırmayı öngörüyordu. Buna karşılık önde gelen parti üyeleri açık ihaneti dillendiriyor, silahlı ayaklanmaya hazırlık yapıyordu. Bu tasarlanan ayaklanmanın bir süre önce "Home Rule Yasası"nı ele alan ve ardından geçiren Parlamento'nun otoritesine karşı yapılması da ilginçtir. Yani demokrasinin temelleri demokrasinin saldırısı altındaydı; İngiliz halkının eskiden beri övünç kaynağı olan hukuk hâkimiyeti ve anayasal faaliyetler sıfıra indirgenmişti.

1912-1914 Ulster Ayaklanması o iddiaların ve kulağa hoş gelen cümleciklerin üzerindeki örtüyü kaldırdı, hükümetin ve modern demokrasinin gerçek niteliğini açığa vurdu. "Yasa ve düzen" yöneten sınıfın çıkarları ve ayrıcalıkları koruduğu sürece istenen bir şeydi. Demokrasi bu ayrıcalıkları ve çıkarları ihlal etmediği sürece, hoş görülebilirdi. Ama bu ayrıcalıklara bir saldırı olursa, işte o zaman, sınıf savaşa girişecekti. Böylece yasa ve düzen onlar için kendi çıkarlarını ifade eden güzel bir sözdü. Bu açıkça gösteriyor ki İngiltere hükümeti aslında bir sınıf yönetimiydi, Parlamento'daki çoğunluk bile onları kolayca sarsamazdı. Böylesi bir çoğunluk onların ayrıcalıklarını kısıtlayan sosyalist bir yasa için girişimde bulunursa, demokratik ilkelere rağmen ayaklanacaklardı. Bu gerçek bütün ülkeler için geçerlidir; bizler bazı hoş ifadeler ve güzel sözler arkasına saklanan bu gerçeği sık sık unuttuğumuz için, hatırlatmakta yarar görüyorum. Bu açıdan, sık sık devrimin patlak verdiği bir Güney Amerika Cumhuriyeti ile istikrarlı bir hükümetin var olduğu İngiltere arasında özde bir fark yoktur. İstikrar, yönetici sınıfların kendilerini tahkim etmeleri ve başka herhangi bir sınıfın onları yerinden oynatacak kadar güçlü olmayışına bağlıdır. 1911'de bu sınıfın savunma araçlarından biri olan Lordlar Kamarası zayıfladığı için korktular, Ulster ayaklanmanın bahanesi oldu.

Hindistan'da "yasa ve düzen" gibi sevimli sözcükler günde binlerce kez kullanılır. Onun için bu sözcüklerin ne anlama geldiğini anımsamak önemlidir. Ulster ayaklanmasının liderlerinden birinin, Hindistan'dan sorumlu devlet bakanı ve bize yol gösteren kişi olması anlamlıdır.

Ulster silah biriktirerek ve gönüllü toplayarak ayaklanmaya hazırlanırken hükümet olayı sükûnetle seyretti. Bu hazırlıklar karşı yürürlüğe konan bir kararname yoktu. Bir süre sonra İrlanda'nın geri kalan bölümleri de Ulster'den kopya çekmeye ve "ulusal gönüllüleri" örgütlemeye başladılar; ama bu hazırlık "Home Rule" için ve gerekirse Ulster'e karşı savaşmak içindi. Yani hasım oldular, İrlanda da gelişti. Ulster ayaklanması için gönüllülerin silahlanması-

na göz kırpan İngiliz yetkililerin "Home Rule Yasası"na karşı olmayan Ulusal gönüllüleri baskı altına almada çok daha atak davranmaları gariptir.

Bu iki grup gönüllü arasında çatışma kaçınılmazdı; bu da içsavaş anlamına geliyordu. Tam o sırada daha büyük bir savaş Dünya Savaşı, 1914 Ağustos'unda patlak verince, onun yanında öteki şeyler anlamını yitirdi. "Home Rule" tasarısı gerçekten yasalaştı ama yasanın savaşın bitiminden önce yürürlüğe girmemesi kararlaştırıldı. Sonuçta "Home Rule" hiç olmadığı kadar uzaklaştı; savaşın bitiminden önceki yıllar pek çok şeye gebeydi.

Mektubu bitirmeden bir şey daha ekleyeyim: Ulster ayaklanmasının önderleri, faaliyetlerinden dolayı cezalandırılacakları yerde, ödüllendirildiler, hükümete alındılar ya da üst kademelerdeki görevlere atandılar.

İNGİLTERE EL KOYDUĞU MISIR'A DÖRT ELLE SARILIR

11 Mart 1933

Şimdi, İngiliz emperyalizminin bir başka kurbanından söz etmek için üçüncü kıtaya geçiyorum. Bu kurban Mısır'dır. Mısır, ulusların en eskilerindendir ve tarihi öteki uluslarınkinden daha eski bir geçmişe uzanır. Mısır'ın tarihi yüzyıllarla değil, binlerce yılla ölçülür. Oradaki eski dev eserler hâlâ bize o uzak geçmişini hatırlatıyor. Eski eserler yönünden çok zengin olan Mısır'da öteki ülkelerden daha önce ve daha çok arkeolojik araştırmalar yapıldı. Bu aramalarda yer altından çıkarılan taş heykellerden her biri bize yontulmuş olduğu yüzyıla ait büyüleyici öyküler anlatır. Kazılar ve aramalar hâlâ devam ediyor, eski Mısır tarihine her gün yeni yeni sayfalar ekleniyor. Mısır tarihinin ne zaman ve nasıl başladığını henüz bilmiyoruz. Ancak Nil Vadisi'nin insanlar tarafından 7.000 yıl önce bayındır hale getirildiği biliniyor. Bu vadi, bir uygarlık merkezi olduğu o dönemde, Mısır'da hiyeroglif denilen resim yazısı kullanılırdı; Mısırlılar altından, bakırdan, fildişinden, mermerden zarif çiniler ve kaplar yapıyorlardı.

İskender'in MÖ 4. yüzyılda Mısır'ı fethetmesinden de önce ülkede 31 hanedanın hüküm sürdüğü söyleniyor. 4.000-5.000 yıl kadar süren bu dönemde birçok harika erkek kadın sima yetişmiştir. Hâlâ yaşıyormuş gibi etki yaratan bu şahsiyetler arasında büyük mimarlar, düşünürler, savaşçılar, despot ve diktatör yöneticiler, büyük hükümdarlar ve güzel kadınlar vardı. İnsan Mısır'da her biri binlerce yıllık bir tarihi canlandıran Firavunların kervanını seyrederek gibi oluyor. Mısır'ın o döneminde kadını, özgürdü, aralarından tahta çıkanlar oldu. Ayrıca bir başka tablo da bize kâhinlerin egemenliği altında bir ülke ve öbür dünyanın giysilerini giymiş bir halk gösteriyor. Acımasızca zorla çalıştırılan işçilerin emeği ile kurulan piramitler, Firavunların geleceklerini garanti altına almak için başvurdukları bir çareden başka bir şey değildi. Mumyalar

da birinin vücudunu korumanın bir çaresiydi. Bu can sıkıcı şeylerden gözle-
rimizi çevirdiğimiz zaman bir başka tabloda, iğreti takma saçlarla başlarını
örtmüş erkekler görüyoruz. Bu erkekler asıl saçlarını tıraş ediyorlardı. Çocuk
oyuncaklarına baktığımızda ise küçük ve oynak eklemli hayvanlar ve toplar
görürüz. Bunlar Mısırlıların yaşamını gözler önüne seren birer kesittir.

MÖ 6. yüzyılda, yani Buda'nın çağında, Farslar Mısır'ı aldılar ve geniş im-
paratorluklarının bir eyaleti haline getirdiler. Achaemenid hanedanından,
başkentleri Persepolis olan bu krallar, Yunanistan'ı da almak istediler ama
başarısızlığa uğradılar ve sonunda İskender tarafından yenilgiye uğratıldılar.
Mısırlılar İskender'i, kendilerini Fars zulmünden kurtaran bir kurtarıcı gibi
karşıladılar. İskender'in heykelini bıraktığı İskenderiye ünlü bir bilim ve kül-
tür merkezi haline geldi. İskender'in ölümünden sonra imparatorluğun üç ko-
mutan arasında paylaşıldığını hatırlıyor olmalısın. Mısır Ptolemy'e kaldı. Pto-
lemyler Farsların yapamadıklarını yaptılar, Mısır geleneklerini benimsediler,
ayrıca kendilerini eski Firavunların varisleri ve torunları saydılar. Cleopatra
Ptolemyler'in sonuncusuydu, ölümüyle Mısır, Hristiyanlığın hemen öncesin-
de, bir Roma eyaleti haline geldi.

Hristiyanlık Avrupa'dan önce Mısır'a girdi, bu dini kabul edenler Romalıla-
rın baskılarına uğradılar. Çöle kaçarak gizli tapınaklar kurdular. O günlerin Hı-
ristiyanlık dünyası, papazların mucize dolu gizemli öyküleri ile çalkalanıyordu.
Hristiyanlık, Konstantin tarafından Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak
kabul edilince, bu Mısırlı Hristiyanlar da öçlerini almaya çalıştılar ve "dinsiz"
dedikleri eski Mısır dinine mensup olanları öldürmeye başladılar. İskenderiye de
Hristiyanlığın bir bilim merkezi oldu. Sonra Hristiyanlar birkaç gruba ayrılıp
aralarında çatışmaya başladılar, birbirlerinin üzerinde hâkimiyet kurmaya ça-
lıştılar. Bu çatışmalar o kadar yaygın bir hal aldı ki, halk Hristiyanlıktan da, bu
gruplardan da usandı ve 7. yüzyılda Araplar yeni bir dinle geldiklerinde, onları
sıcak karşıladı. Arapların Mısır'ı ve Kuzey Afrika'yı fethetmelerini kolaylaştıran
nedenlerden biri de işte budur. Hristiyanlar da, başkalarına yaptıkları baskının
cezası olarak, bu defa kendileri baskıya uğradılar.

Böylece Mısır, Arap halifesinin imparatorluğunun bir eyaletine dönüştü.
Arap dili ve kültürü yayıldı, o kadar ki Mısır'ın eski dili ortadan kalktı. Bun-
dan 200 yıl sonra Bağdat'taki halifelik zayıflayınca, Mısır da yarı bağımsız
olarak Türk hükümdarının yönetimine girdi. 300 yıl sonra ise Haçlı Savaş-
larında yıldızı parlayan İslam kahramanı Selahaddin Eyyubi kendisini Mısır
sultanı ilan etti. Onun ölümünden sonra halefi, Kafkasya'dan getirdiği Türk-
lerden bir ordu kurdu. Bunlar "Memlûkler" diye isim yaptılar. Ne var ki, bir-

1 Memlûkler: İslam dünyasındaki hükümdara bağlı köle sınıfı kökenli askerler. Memlûkler bir
nevi profesyonel asker olarak İslam toplumuna girmişler ve zamanla güçlenerek iktidarı ele
geçirebilecek bir konuma dahi gelen oligarşik bir topluluk olmuşlardır.

kaç yıl geçtikten sonra ayaklanan Memlûkler içlerinden bir hükümdar tayin ettiler. Memlûkler Mısır'da beş yüz yıl soyluluğu ve egemen sınıfları temsil ettiler; bu tarihte bir başka benzerine rastlanmayan ilginç bir olaydır. 15. yüzyılın başlarında Osmanlı padişahı Mısır'ı aldı ve Memlûk sultanını idam etti. Böylece Mısır da Osmanlıların bir eyaleti haline geldi. Memlûkler ise soylu bir sınıf olarak kaldılar. Avrupa'da Türklerin nüfuzu zayıflayınca Memlûkler yeniden atlarını koşturmaya başladılar; ama sembolik de olsa Osmanlı padişahının yönetimi altında kalmaya devam ettiler. Napolyon, 18. yüzyılın sonunda Mısır'a girerek Memlûkleri yenilgiye uğrattı.

19. yüzyılın ilk yarısında ise Mısır'ı Mehmet Ali Paşa'nın yönetimi altında görüyoruz. Arnavut Türklerinden olan Mehmet Ali Paşa Mısır'da Hidiv (Türk valilerine bu ad veriliyordu) oldu, modern Mısır'ın kurucusu olarak tanındı. İlk işi, Memlûkleri hileli yollarla öldürerek ortadan kaldırmak oldu. Ayrıca İngilizleri Mısır'da yenilgiye uğratan Mehmet Ali Paşa, ülkenin yönetimini tam olarak ele aldı ve Türk padişahının egemenliğini simgesel olarak tanıdı. Memlûklerden değil, köylülerden yeni bir ordu kuran Mehmet Ali Paşa kanallar açarak Mısır endüstrisinin temeli olan pamuk üretimini geliştirdi. Az daha Konstantinopolis'i de ele geçirip padişahı tahttan indirecekti, fakat bundan vazgeçerek Suriye'yi Mısır'a katmakla yetindi.

1849 yılında 80 yaşında ölen Mehmet Ali Paşa'nın ardılları güçsüz, mürşif ve beceriksiz kimselerdi. Fakat gerçek şu ki, daha iyi de olsalar yabancı kapitalistlerin ve Avrupa emperyalizminin ihtirasları karşısında duramazlardı. Eğlencelerinde harcamak için Fransız ve İngiliz zenginlerinden yüksek faizle borç para alıyorlardı. Bu borçları ve faizleri zamanında ödeyemeyince savaş gemileri ufukta görünüyordu. Bu, emperyalist hükümetlerin ve kapitalistlerin yabancı ülkelere egemenliklerini kabul ettirmek için el ele verip kullandıkları uluslararası aldatmacanın belli bir örneğidir. Hidivlerin birkaçının zayıf kişiler olmasına rağmen, Mısır büyük gelişmeler gösterdi. Bu konuda *Time* dergisi, Ocak 1876 sayısında şunları yazıyordu: "Mısır kalkınmanın parlak bir örneğini verdi. Başka ülkelerin 500 yılda aldıkları mesafeyi 70 yılda aldı."

Fakat yabancı zenginler Mısır'ın iflas uçurumunun kenarına geldiğini iddia ederek yabancıların müdahale etmesini istediler. Emperyalist devletler, özellikle İngiltere ve Fransa, bu çağrışı işgal için bir gerekçe olarak karşıladılar. Zaten onlar, Hindistan yolu üzerinde bulunduğu için özellikle önem kazanan o zengin ülkeye girmek için böyle bir çağrışı ne zamandır bekliyorlardı. Süveyş Kanalı Mısırlı işçilerin alın teriyle, güçlülere katlanmasıyla ve sürekli çalışmasıyla açılmıştı. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Asya, Avrupa, Avustralya arasındaki bütün ticari hareketler bu yola yönelmişti. Bu da Mısır'ın önemini artırmıştı. İngiltere de Hindistan ve Doğu'nun diğer

lkelerindeki ıkarlarının Mısır'a ve Kanal'a hâkim olmasını gerektirdiğini anladı. 1875 yılında İngiltere Başbakanı Disraeli Mısır'ın Kanal Şirketindeki hisselerini ucuz bir fiyatla zğrt Hidivden satın almayı başardı. Bu durum, İngiltere'ye Kanalın gelirlerinden büyük bir pay alma ve Kanal üzerinde daha çok söz sahibi olma olanağı verdi. Öteki hisseler de Fransa'nın eline geçti. Mısır'ın elinde ise Kanalın gelirden başka hiçbir şey kalmadı. Bu alışveriş İngiltere ve Fransa'ya sürekli bir gelirin akmasını sağladı, ayrıca Mısır'ın kaderine egemen olma olanağını sağladı. 1932 yılında İngiltere'nin kendi hisselerinden elde ettiği gelir  buçuk milyon sterline ulaştı. Oysa bütün hisseler İngiltere'ye yalnız dört milyon sterline mal olmuştu.

İngiltere Mısır'daki çıkarlarını çoğaltmak için egemenliğini kökleştirmek niyetindeydi. Bu amaçla 1879 yılından itibaren Mısır'ın içişlerine karışmaya, kapitalistlere ülkenin ekonomisini ele geçirme fırsatını vermeye başladı. Mısırlılar, bu müdahaleye öfkelendiler ve İngilizleri ülkeden atmayı vaat eden bir ulusal parti kurdular. Bu partinin başında işçi sınıfından yoksul bir ana ve babanın çocuğu olan Arabî adında genç bir subay vardı. Basit bir asker olarak hayata atılan Arabî yükseldi ve sonunda Milli Savunma Bakanı oldu. Kendisi İngiliz ve Fransız kontrolörlerinin emirlerine uymayı reddediyordu. Arabî'nin bu kafa tutmasına karşı İngiltere'nin cevabı ise silahlı saldırıya geçmek, İskenderiye'yi yakmak oldu. Sonunda İngilizler Mısır ordusunu yenerek ülkeyi doğrudan yönetmeye ve Batı uygarlığını halka dayatmaya başladılar. Böylece Mısır İngiltere'nin işgaline uğradı. Bu işgal uluslararası ilişkiler yönünden garip bir tablo oluşturur. Çünkü Mısır sözde bir Osmanlı eyaletiydi, İngiltere'nin de Osmanlılarla ilişkileri dostaydı. Buna rağmen İngiltere Osmanlı Devleti'nin bir bölgesine el koydu ve oraya da Hindistan'daki Kral naibi gibi genis yetkili bir naip gönderdi. Hidiv ve bakanları ise güçsüz ve mecalisizdiler. Mısır'a ilk Kral naibi olarak Baring gitti. 25 yıl süreyle Mısır'ı yöneten bu kişi Lord Cromer adını aldı. Zalim bir adam olan Cromer'in en büyük amacı zenginlere ve sanayicilere kâr sağlamak için fırsat vermektir. Sürekli olarak Mısır'dan kazanç elde eden İngiliz kapitalistleri de ülkeyi övüyor, ekonomisinin sağlıklı oluşuyla vnyorlardı. İngilizler, Hindistan'da yaptıkları gibi, Mısır'da da yönetimi düzene soktular. Fakat ülkenin borçları olduğu gibi kaldı.

Fransızlar İngiltere'nin Mısır'ı işgaline tahammül edemediler. Çünkü İngiltere oradaki ganimetlerin hepsine el koymuştu. Fransa gibi diğer Avrupa devletleri de İngilizlerin bu hareketine karşı ıktılar. İngilizler ise bu devletleri yatıştırmaya çalışıyor ve Mısır'da fazla kalmayacaklarını, yakında çıkacaklarını söylüyorlardı. Bu vaatlerini 50 kez tekrar ettiler. Fakat bu vaatlerini ne zaman tutacaklarını ancak Tanrı bilir. Çünkü bugüne kadar Mısır'dan çıkmadılar. 1904 yılında İngilizlerle Fransızlar, aralarında askıda kalmış so-

runları çözmek konusunda anlaşmaya vardılar. Bu anlaşma gereğince İngiltere Fransa'yı Fas'ta serbest bıraktı; buna karşılık Fransızlar da İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmekle haklı olduğunu kabul ettiler. Fakat Mısır'ın sözde sahibi olan Türkiye'nin bu konuda fikri bile alınmadı, öteki Avrupa devletlerine de danışılmadı.

Bu dönemin özelliklerinden biri de, yabancıları yargılama yetkisinin Mısır mahkemelerinden alınmasıydı. Yabancılar, yabancı hâkimlerden kurulu mahkemelerde yargılanma hakkı verildi. Bu hâkimlerden biri şöyle diyor: "Bildiğim kadarıyla Mısır'da ikamet eden yabancılar vergilerin çoğundan muaf tutulmuştu. Vergi ve Mısır mahkemelerine hesap vermeyen bu yabancılar ne kadar mutluydular. Ayrıca bunlar ülkeyi sömürmek için bütün olanaklara da sahip buluyorlardı." İngiltere Mısır'ı işte bu şekilde köleleştirdi. Uşakları ve temsilcileri ise krallar gibi debdebe içinde yaşıyorlardı. Bu koşullar altında ulusal ruhun ve reform için çalışmaların gelişmesi doğaldı. 19. yüzyılda öne çıkan reformculardan biri de Cemaleddin Afgani'ydi. Bu kişi, İslamiyet'i yeni koşullara cevap verecek duruma getirmek isteyen bir dini liderdi; İslamiyet'in yeni ilerlemelerle uzlaştırılabileceğini savunuyordu. Bu girişim Hindu dini için yapılan çalışmalara benziyordu. Bu görüş, dinin esas kurallarına dönüşmesini, bu kurallara yeni bir anlam, yorum ve açıklama getirilmesini öngörüyordu.

Dış ülkelerle kurulan ticari ilişkiler ve buradan doğan hareketlilik, Mısır'da yeni bir orta sınıfın doğmasını sağladı; bu sınıf yeni gelişen ulusçuluğun dayanağı oldu. Mısır'ın en büyük lideri Saad Zaglul² işte bu orta sınıfın safları arasından çıktı. Mısır halkının çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte ülkede hâlâ küçümsenmeyecek sayıda Hristiyan Kiptiler de yaşar. Bunlar Mısır'da en çok Mısır kanı taşıyan kimselerdir. Orta sınıf, tam bir eşitlik içinde Müslümanları ve Kiptileri birlikte kapsıyordu. İngilizler iki topluluk arasında ikilik yaratmaya çalıştılsa da başarılı olamadılar. Fakat İngilizler, Milli Parti'nin safları arasına, Hindistan'da olduğu gibi nifak sokmayı başardılar, bazı ılımlı liderleri kendi taraflarına çekebildiler. Gelecek mektupta bunu anlatacağım.

1914 yılında Dünya Savaşı'nın alevleri çevreyi sardığında, Mısır'ın durumu işte buydu. Bu savaşta Türkiye Almanya'nın yanında, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaştı. Bunun üzerine İngiltere de Mısır'ı topraklarına katmaya karar verdi. Fakat şartlar buna elvermiyordu. Bundan ötürü de İngiltere Mısır'ı himayesi altına aldığını ilan etti. Afrika'nın diğer ülkelerinin başına gelenler de Mısır'ın başına gelenlere benziyordu. Onlar da 19. yüzyılın ikinci yarısı

2 Saad Zaglul (1857-1927): Mısır'lı siyaset ve devlet adamı. İngiltere'yi 1922'de Mısır'a bağımsızlık vermeye zorlayan milliyetçi harekette önemli rol oynamış, 1924'te kısa bir süre başbakanlık yapmıştır.

sında Avrupa emperyalizminin kurbanı oldular. Avrupa devletleri kartalların avlarına saldırması gibi Afrika'ya saldırdılar ve koca kıtayı aralarında paylaştılar. Bu devletlerin önünde hiçbir engel yoktu. Yalnız İtalya 1896 yılında Habeşistan'da³ yenilgiye uğradı. İngiltere ve Fransa ülkelerin bir kısmını Belçika'ya, İtalya'ya ve Portekiz'e bırakarak aslan payını kendilerine ayırdılar. Almanya ise Dünya Savaşı'nda yenilinceye kadar, payına düşen sömürgeleri elinde tuttu. Afrika'da bağımsız olarak yalnız doğuda Habeşistan, batıda da küçük Liberya kaldı. Fas ise Fransa ve İspanya'nın egemenliği altına girdi.

Avrupa'nın bu geniş kıtayı işgal etmesinin öyküsü uzun ve iğrençtir. Hikâye henüz sonlanmış değil. Bundan daha iğrenci, bu devletlerin kıtayı sömürmek ve özellikle kauçuk elde etmek için kullandıkları yöntemlerdir. Birkaç yıldan beri Belçika Kongo'sunda cereyan eden barbarlığın haberleri, tüm medeni insanların vicdanını titretiyor. Dünya Afrika'daki siyah insanın omuzlarına yüklenmiş ağır yükü görmeye başlamıştır.

3 Habeşistan: Etiyopya. Afrika Boynuzu'nda yer alan büyük bir Doğu Afrika ülkesi.

TÜRKİYE "AVRUPA'NIN HASTA ADAMI" OLUR

14 Mart 1933

Mısır'dan Akdeniz'in öteki ucundaki Türkiye'ye kadar oldukça küçük ve doğal bir step yer alır. 19. yüzyıl Avrupa'daki Osmanlı Türklerinin imparatorluğunun ilerici biçimde çatırdamasını görecektir. Adım adım gerileme bir önceki yüzyılda başlamıştı. Bir süre Avrupa Türklerin kılıcının önünde titremişti. Batı'daki dindar Hristiyanlar Türkleri günahkâr Hristiyanları cezalandıran "Allah'ın gazabı" olarak gördüler. Türklerin Viyana kapılarından sonunda uzaklaştırılmaları bir gerilemeye dönüştü ve ondan sonra Avrupa'da savunmaya geçtiler. Avrupa'nın güney batısında baskı altında tuttukları birçok milliyet artık bir yanlarına batan birçok diken gibiydi. Onları asimile etmek için bir girişim olmamıştı, olsaydı bile bu büyük olasılıkla mümkün olmazdı; milliyetçilik ruhu giderek Türklerin baskılı yönetimiyle çatışıyordu. Kuzeyde- doğuda Çarlık Rusya'sı büyüdükçe büyüyor, Türk hâkimiyetini ağır baskı altına alıyordu. Rusya Türklerin geleneksel ve inatçı düşmanı haline geldi, Çar ve Sultan'ın ikisi de yaklaşık aynı zamanlarda yıkılıncaya ve imparatorluklarını kendileriyle birlikte alıp götürünceye kadar, 200 yıl boyunca Türklere karşı aralıklarla savaşlar yürüttü.

Osmanlı İmparatorluğu uzun süre yaşadı; bir imparatorluğun var olabileceği kadar uzun... Küçük Asya'da uzun süre varlığını sürdürdükten sonra 1361'de Avrupa'ya geçti. Konstantinopolis 1453'e kadar Türklerin eline düşmemiş olsa da, çevresindeki topraklar o tarihten çok önce Türklerin eline geçti. Koca kent Timur'un Batı Asya'ya gelip oraları dağıtmasının ve 1402'te Türklere karşı ezici bir zafer kazanmasının ardından bir süre kurtulmuştu. Fakat Türkler kısa sürede toparladılar durumu. 1361'den Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar beş-beş buçuk yüzyıl geçti; bu da az bir zaman değildi.

Buna karşılık Türkler, Ortaçağın sonundan itibaren Avrupa'da gelişen yeni koşullara hiç mi hiç ayak uyduramadılar. Ticaret ve alışveriş artıyor, Avrupa'nın imalatçı kentlerinde büyük boyutlarda üretim örgütleniyordu. Türkler bu tür şeylere hiç ilgi duymadılar. İyi askerlerdi, yaman savaşçılardı ve disiplinli, boş vakitlerinde kafadarlık yapan insanlardı ama damarlarına basıldığında acımasız ve zalim oluyorlardı. Kentlere yerleşiyor olsalar, buraları güzel sanat eserleriyle süslüyor olsalar bile göçmen günlerinden kendilerine sakladıkları bir şeyler vardı, yaşamlarını buna göre şekillendiriyorlardı. Bu, Türklerin anavatanındaki en uygun usul olabilirdi ama Avrupa'nın ve Küçük Asya'nın yeni koşullarına uygun düşmüyordu. Türkler çevrelerini kuşatan yeni ortama ayak uydurmayı reddettiler, bu yüzden iki sistem arasında sürekli çatışmalar yaşandı.

Osmanlı Türkleri üç anakara -Avrupa, Asya, Afrika- arasında bağlantı kurdu; imparatorluk Asya ile Avrupa arasındaki bütün ticaret yollarını kapsadı. Türkler bu yönde eğilim gösterebilirler ve gerekli kapasiteye sahip olsalardı, bu elverişli pozisyonun avantajını kullanır ve büyük bir ticaret milleti olabilirdi. Fakat bu eğilime ve bu kapasiteye sahip değillerdi ve ticareti engelleyecek şekilde kurallarıyla hareket ettiler; büyük olasılıkla başkalarının yararlanmasını istemedikleri için böyle davrandılar. Kısmen eski ticaret yollarının engellenmesine bağlı olarak, Avrupa'nın denizcilikle, ticaretle uğraşan halkları Doğu'ya ulaşacak öteki yolları arama zorunluluğunu hissettiler, bu yeni yolların keşfi sonucunu doğurdu; Kolomb batıya, Diaz ve Vasco de Gama doğuya doğru ilerlediler. Fakat Türkler bütün bunlara kayıtsız kaldılar ve imparatorluklarını katı bir disiplinle ve askeri etkinlikle denetim altında tuttular. Sonuçta, ticari ve zenginlik üreten faaliyetler Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarından uzaklaştı. Kısmen bunun bir nedeni de etnik ve dinsel çatışmalardı. Türkler ve Balkanların Hristiyan halkları eski dinsel kan davalarını Haçlı Seferlerinden ve daha eski zamanlardan miras almışlardı. Yeni milliyetçiliğin büyümesi bu yangına benzin serpti, sürekli çatışmalar yaşandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeki Avrupa kesiminin nasıl gerilediğine bazı örnekler: Ünlü Antik kent Atina Yunanlar geldiğinde 2.000 nüfuslu bir köydü. (Şimdilerde, yani 100 yıl sonra Atina 500.000 kişilik bir nüfusa ulaştı.)

Ticaretin ve zenginlik yaratan öteki etkinliklerin azalması, sonuçta Türk hâkimlerinin kendileri için de kötü oldu. İmparatorluğun kolu kanadı kırıldııkça, yoksullaştıkça İmparatorluğun kalbi de zayıfladı ve acı çekti. Aslında, bütün bu çatışmalara ve güçlülere karşın imparatorluğun o kadar uzun yıllar yaşaması, şaşırtıcıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzlerce yıl süren gücü, "Yeniçerilerde" gizlidir. Bunlar çocukluktan itibaren özenle eğitilen Hristiyan kölelerden oluşan bir Türk askeri birliğiydi. Yeniçeriler Mısır'daki Memlûkluları andırıyordu ama aralarında bir fark vardı. Türk ordusunun çiçekleri olarak kaldılar, Mısır'da olduğu gibi hiçbir zaman yönetici güç olmadılar. Tıpkı Memlûklular gibi, irsi bir kast oluşturmadılar. Köle kökenli olmalarına karşın kendilerine yüksek mevkiler, makamlar tahsis edildi, el üstünde tutuldular. Buna karşılık çocukları özgür Müslümanlar oldular. Devşirmeler her zaman için beyaz köleler içinden yapıldı. Bütün bunlar akıllara durgunluk veriyor, değil mi? Ama unutmama, köle sözcüğü İslam ülkelerinde o günlerde günümüzdeki anlamını taşımıyordu. Teknik ve hukuksal anlamda köleydiler ama en üst mevkilere çıktılar. Hindistan'da, Delhi'deki Kölemen kralları hatırlıyorsun. Mısır'daki Selahattin de aslen bir köleydi.

Bu sistem sultanlara kadar uzatılmıştı. Sultan bildik şekilde evlenmiyordu. Özenle seçilmiş köle kızlar sultanın aile çevresine yollanan kızlar, çocuklarına annelik yapıyorlardı. 18. yüzyılın başına kadar Osmanlı sultanlarının hepsi köle annelerin çocuklarıydı. Onlar da, öteki köleler gibi, aynı katı eğitimden geçmişlerdi. Sultandan başlayıp aşağı doğru gider şekilde, kölelerin seçiminde, disiplin altına alınmalarında ve özel görevler için eğitilmelerinde bilim de kısmen işin içine giriyordu. Bu belli çevrelerde etkinlik önlemini doğurdu, yeni kölelerden taze kan alındı, babadan oğula geçen irsi sistem büyüyemedi. Belki de imparatorluğun başlangıçtaki gücü bu sistemden kaynaklanıyordu. Bu sistem feodal sistemden oldukça farklıydı. Bu sistem altında ve ticaretin yokluğunda gerçek bir orta sınıf gelişemezdi. Sistem 16. yüzyılın ikinci yarısında, babadan oğula geçen unsurlar öne çıktığında ve evin (mülkün) sahibi yerinde kaldığında, baştaki özgün saflığı ile devam edemezdi. Birçok başka bakımdan da sistemin zamanla o gevşemesi söz konusuydu. Ama esası kaldı ve bu Türkiye'yi, yüzyıllar süren yakın temaslara rağmen, Avrupa'ya yabancı kıldı. Türkiye'nin içinde de, yabancı topluluklar, kendi hukukları ve gruplaşmalarıyla tümüyle kıyıda köşede kaldılar. Bu eski, olağanüstü Türk sistemini uzattım çünkü eşi benzeri yok, dahası Osmanlı İmparatorluğu'nun şekillenmesine yardımcı oldu. Tabii, şimdilerde var yok. Artık tarihe mal oldu.

Türkiye'nin son 200 yılının tarihi sürekli olarak ilerleyen Ruslarla ve içindeki milliyetlerin isyanlarına karşı savaşın tarihidir. Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ, Bosna'nın hepsi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçaları olan Balkan ülkeleriydi. Yunanistan 1829'da İngiltere'nin, Fransa'nın ve Rusya'nın yardımıyla ayrıldı. Rusya bir Slav ülkesidir, Sırplar ve Bulgarlar da öyledir. Çarlık Rusya'sı Balkanlarda Slavların hâkimi gibi davranmaya çalıştı. Rusya'nın gözünü diktiği esas hedef Konstantinopolis'i, diplomasi-

sinin başlıca faaliyeti bu imparatorluk başkentini ele geçirmektir; çünkü Çar kendisini Bizans imparatorunun takipçisi görüyordu. 1730'da başlayan Rus-Türk savaşları 1914'e kadar devam etti. Rusya 1774'de Kırım'ı aldı ve böylece Karadeniz'e ulaştı. Konstantinopolis bu denizin ağzında yer alıyordu. Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında Çar durumdan yararlanarak Türklere saldırdı. İngiltere ve Avusturya müdahale etmeseydi Konstantinopolis'i ele geçirebilirdi. İngiltere ve Avusturya Türkleri Ruslardan neden kurtardılar? Türkleri sevdikleri için değil tabii, rekabet nedeniyle dahası Ruslardan korktukları için.

Sana Asya'daki Rus-İngiliz rekabetinden söz etmiştim. Hindistan'a sahip olmak İngiltere'yi Ruslarla sınır komşusu yapmıştı ve İngiltere bu konuda kâbuslar görüyordu. Konstantinopolis'e sahip olmak Ruslara Akdeniz'de güzel bir liman kazandıracak, Hindistan yolunun yakınlarında bir filo beslemelerini sağlayacaktı. Bu çok riskli bir şeydi ve bu yüzden İngiltere Rusya'nın Türkiye'yi ağır bir yenilgiye uğratmasını engelledi. Avusturya da Rusya'yı uzak tutmaya çalışıyordu. Avusturya şimdilerde küçük bir ülke ama birkaç yıl önce Balkanların yanı başındaki büyük bir imparatorluktu, Türkiye parçalandığında Balkanlarda büyük bir parça koparmaya çalışıyordu. O nedenle Rusya'yı uzakta tutmalıydı.

Rus çarı 1853'de İngiliz elçisine şunları söylemişti: "Elimizde hasta bir adam var, çok hasta bir adam. Bir anda elimizde ölebilir." Cümle o zamandan beri dillerdedir: "Avrupa'nın hasta adamı." Ama hasta adamın ölümü uzun sürdü. Tam o yılda Çar bir girişimde daha bulundu. Bunun sonucunda İngiltere'nin ve Fransa'nın Rusya'yı engellediği Kırım Savaşı patlak verdi. 1877'de Çar bir kez daha saldırdı ama yabancı müdahale Türkiye'yi kurtardı; her hâlükârda Konstantinopolis kurtuldu. 1878'de Berlin'de toplanan Konferansa Bismarck'tan Disraeli'ye kadar Avrupa'nın önde gelen birçok siyasetçisi katıldı. Bu güçler yine dolaplar çevirdiler, birbirlerini tehdit ettiler. Berlin Kongresi sonucunda Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlıklarını elde ettiler; Avusturya Bosna-Hersek'i işgal etti (Bosna kâğıt üzerinde Türkiye'ye aitti), İngiltere bir tür komisyon olarak Kıbrıs adasını Türklerden aldı. Bir sonraki Rus Savaşı 36 yıl sonra, 1914'de Büyük Savaş'ın bir parçası olarak patlak verdi.

Bu arada Türkiye'de çok önemli değişiklikler meydana geliyordu. 1774'deki ağır Rus yenilgisi Türkleri çok sarsmıştı, bunun yanı sıra Avrupa'nın geri kalan bölümleri tarafından dışlandıklarının bilincine varmışlardı. Askeri bir ulus oldukları için, ilk adımda orduyu günün koşullarına uydurmak gerektiğini fark ettiler. Bu bir ölçüde gerçekleşti ve Batılı düşünceler yeni subay sınıfı sayesinde Türkiye'ye girdi. Daha önce belirttiğim gibi bir orta sınıfa benzer bir şey yoktu ve örgütlü bir başka sınıf da yoktu. 1853-1856 Kırım

Savaş'ından sonra gerçek bir Batılılaşma girişimi yaşandı. Anayasal hükümet biçimini öngören bir hareket (bu Sultan'ın otokrasisi yerine demokratik bir meclis anlamına geliyordu) gelişti. Mithat Paşa bu hareketin lideriydi. 1876'da Konstantinopolis'de bir anayasal hareket için ayaklanmalar yaşandı, Sultan bunlara güvence verdi. Ama esas amacı, Bulgar isyanı ve Rus Savaşı nedeniyle bunları hemen bir yana itmekti. Bu savaşın ağır yükü ve ekonomik bir dönüşüm olmaksızın tepede yapılan reformların maliyeti Türk hükümetini iflasa sürükledi. Bunun sonucunda hükümet, devlet gelirlerinin bir bölümünün yabancıların denetimine verilmesi karşılığında, Batılı bankerlerden borç almak zorunda kaldı. Sonuçta, Batılılaşma ve reform girişimi başarılı olmadı. Bunu imparatorluğun eski tezgâhının bir yerine oturtmak kolay değildi.

20. yüzyılın başında bir anayasa talebi güçlendi. Önceki gibi, tek örgütlü halk kesimi ordudaki subaylardı ve Genç Türk Partisi adını alan yeni parti hızla yayıldı. Gizli "İttihat ve Terakki Komiteleri" kuruldu. Ordunun büyük bölümünün desteğini alan bu komiteler Sultan'ı 1876 Anayasası'nı tekrar yürürlüğe koymaya zorladılar. Büyük bir sevinç dalgası etrafı kapladı. Sevinç gözyaşları herkesin eşit, tabi etnik grupların (cemaatlerin) tüm haklara sahip olacağı yeni bir dönemin şafağına geldiğini ilan ediyordu. O güne kadar birbirlerini karşılıklı olarak katleden Türkler, Ermeniler ve ötekiler kucaklaşıldılar. Yakışıklı olduğu kadar gösterişçi, gözükara ve maceracı Enver Bey, bu kansız devrimin başlıca kahramanıydı. Daha sonra Türkiye'nin kurtarıcısı olacak Mustafa Kemal de önemli bir Genç Türk lideriydi ama Enver ile kıyaslandığında arka planda kalıyordu; ikili birbirlerinden hoşlanmadılar.

Genç Türklerin işi kolay değildi. Sultan sorunlar çıkardı, kan döküldü, sultan tahttan indirildi ve bir başkası yerine oturtuldu. Yabancı güçlerle ekonomik güçlükler ve sıkıntılar yaşanıyordu. Avusturya süregiden kargaşadan yararlanarak Bosna-Hersek'i ilhak etti (Berlin Anlaşması'ndan sonra 1878'de işgal etmişti), İtalya, Kuzey Afrika'da Trablus'a el koydu ve savaş ilan etti. Donanmaları olmadığı için Türklerin elinden fazla bir şey gelmiyordu, İtalyan taleplerine boyun eğdiler. Tam bunlarla uğraşırken, yeni bir tehdit kapılarını çaldı. Türkleri Avrupa'dan söküp atmaya ve yağmayı bölüşmeye niyetlenen ve vakti saatin gelip çatıldığını düşünen Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ, Balkan Birliği'nde ittifak yaptılar ve 1912 Ekim'inde Türklere saldırdılar. Türkiye tükenmişti, örgütsüzdü, anayasacılarla gericiler arasında bir güç mücadelesi sürüp gidiyordu. Ülke Balkan Birliği karşısında tam anlamıyla çöktü ve büyük kayıplar yaşadı. Birkaç ay süren Birinci Balkan Savaşı'nın sonunda Türkiye neredeyse tümüyle Avrupa'nın dışına sürüldü; elinde sadece Konstantinopolis kaldı. Osmanlı kentlerinin en eskilerinden Edirne bile, iradesi çiğnenerek, zorla elinden alındı. Bununla birlikte, kazananlar yağma üzerin-

de anlaşmazlığa düştüler. Bulgaristan, birden ve haince eski müttefiklerine saldırdı. Karşılıklı katliamlar yaşandı ve o ana kadar uzak duran Romanya da işe karıştı. Sonunda Bulgaristan kazandıklarının hepsini yitirdi; Romanya, Yunanistan ve Sırbistan topraklarını genişlettiler. Türkiye de Edirne'yi geri aldı. Balkan halklarının birbirlerine duydukları nefret şaşırtıcıdır. Balkan ülkeleri küçüktürler ama birçok vesileyle Avrupa'nın fırtına merkezleri oldular.

1909'da Genç Türkler tarafından tahttan indirilen Sultan Abdülhamit ilginç bir kişilikti. 1876'da tahta çıkmıştı. Reformlardan ve yeniliklerden hoşlanmıyordu ama kendine göre becerikliydi, büyük güçleri birbirine karşı oynamakla ünlenmişti. Bütün Osmanlı sultanları aynı zamanda halife yani İslam'ın dinsel liderleriydiler. Abdülhamit bu konumunu, bir Panislamcı hareket yaratmaya çalışarak, mümkün olduğu kadar istismar etmeye çalıştı. Birkaç yıl Avrupa'da ve Asya'da Panislamizm'le ilgili bazı görüşmeler yapıldı ama maddi bir temel oluşmayınca büyük savaş Panislamizm'i tümüyle sonlandırdı. Türkiye'de Panislamizm'e direnen milliyetçiliğin daha büyük bir güç olduğu görüldü. Sultan Abdülhamit Avrupa'da hiç sevilmiyordu çünkü Bulgaristan'daki, Ermenistan'daki ve başka yerlerdeki çatışmalardan, katliamlardan sorumlu görülüyordu. Gladstone onun için "büyük katil" demiş, İngiltere'de onun aleyhinde büyük bir kampanya yürütmüştü. Türklerin kendileri de onun yönetimini tarihlerinin en karanlık dönemi olarak kabul ederler. Balkanlarda ve Ermenistan'da sıkça görülen katliamlara, mezalime iki taraf da göz yumdu. Balkan halkları ve Ermeniler Türklerin katliamından, Türklerin onları katlettiği ölçüde sorumludurlar. Yüzyıllar süren ırkçı ve dinsel husumetler bu halkların içine işledi ve dışa vuruşları korkunç oldu. En kötü acıları Ermenistan çekti. O şimdilerde Kafkasya'da Sovyet cumhuriyetlerinden biridir.

Sonuçta Balkan savaşlarından sonra Türkiye kendini tükenmiş ve ayağını Avrupa'da ancak küçük bir kara parçasına basar bulmuştu. İmparatorluğun geri kalan bölümleri de çöküyordu. Mısır sadece kâğıt üzerinde ona aitti, gerçekten İngiltere'nin işgali ve sömürüsü altındaydı. Ama öteki Arap ülkeleri bile milliyetçi hareketlerin işaretlerini veriyorlardı. Türkiye'nin keyfinin kaçması ve hayal kırıklığına uğraması şaşırtıcı değildir. 1908'in yiğit umutları kül olup gitmişti. Bir tek Almanya ona sempati duyuyor gibiydi. Almanya yüzünü doğuya çevirmişti, Alman etkisini Ortadoğu'nun bütününe yaymaya çalışıyordu. Türkiye de Almanya'ya döndü, temaslar arttı. 1914 Dünya Savaşı gelip çatığında, yani Balkan Savaşı'nın sonlanmasından bir yıl sonra durum buydu. Türkiye huzur bulamayacaktı.

ÇARLIK RUSYA'SI

16 Mart 1933

Rusya bugün Sovyet ülkesidir, hükümeti de işçilerin ve köylülerin temsilcilerinden kuruludur. Bazı yönlerden dünyanın en ileri ülkelerinden biri olan Rusya'da mevcut görüntüler ne olursa olsun, toplumun ve hükümetin kuruluşu sosyal eşitlik temeline dayanmaktadır. 19. yüzyılın Rusya'sı ise Avrupa'nın en geri ülkesiydi, aşırı otokratik ve diktatörlüğe dayalı bir yönetimin etkisi altında bulunuyordu. Gerçi ihtilaller ve değişiklikler Batı Avrupa'yı sarsmıştı, ama Rus çarları "kutsal krallık hakları"nı hâlâ ellerinde tutuyorlardı. Katolik ya da Protestan değil, Ortodoks olan kilise bile çok diktatördü ve çarların elinde bir maşaydı. Kilise Rusya'ya "Kutsal Rusya", çara da "Küçük Baba" unvanını vermişti. Hükümet ve kilise, halkın fikrini çelmek ve onları şartlandırarak dikkatlerini siyasi ve ekonomik meselelerden uzaklaştırmak için bu gibi unvanları istismar aracı olarak kullanıyordu. Zaten tarihin çeşitli çağlarında "kutsallık" sözcüğü uzun zaman istismar için kullanılmıştır.

"Kutsal Rusya"nın sembollerinden biri, ıstırap çeken ve işkence edilerek öldürülen kölelerin, rahiplerin ve özellikle Yahudilerin başlarına vurulan kırbaçlardı. Diğer bir sembol de Sibiry'a'daki çorak çöllerde çarların yaptırdıkları hapishaneler, zindanlar ve mezarlıklardı. Sibiry'a'nın her tarafı, siyasi suçlulardan büyük kitlelerin gönderildiği büyük sürgün kamplarıyla ve bunların çevresindeki, intihar edenlerin mezarlarıyla doluydu. Tutukluların çoğu uzun zaman uzak sürgün diyarlarında yaşamaya tahammül edemedikleri için sınırları bozulur, intihar ederlerdi. Dünyadan, insanın sevinç ve kederlerini paylaşacak halk ve dostlardan uzak yerlerdeki sürgün hayatına dayanabilmek için güçlü bir irade, derin bir iç huzuru ve zorluklara karşı dayanma gücü gerekir. Çarlık rejimi, özgürlüğe kavuşmak için yükselen başları keser, yapılan bütün girişimleri bastırır, dışarıdan içeriye yeni fikirlerin sızmasını önlemek için giriş ve çıkışlara karşı engeller koyardı. Ne var ki, boğdurulmak istenen özgür-

lük daima güç kazanır, patlamak ve ilerlemek için bir yer bulur ve sonunda öyle bir hamleyle ileri fırlar ki, bağlandığı arabayı da devirir.

Moğol İmparatorluğu'nun parçalanmasından, 19. yüzyılın sonlarında Moskova Prensliğinin liderliğindeki Rus prensleri tarafından Moğollar'ın Rusya'dan atılmasından sonra, Moskova prensleri tüm Rusya'yı yönetimleri altına aldılar ve otokratik bir saltanat kurdular, kendilerine "çar" unvanını verdiler. Gelenek ve görenekleri de "barbarlar" dedikleri Batı Avrupa geleneklerinden farklı olup büyük ölçüde Moğollarınki gibiydi. 1689 yılında *Büyük Petro* tahta çıktı ve Rusya'nın yüzünü Batıya çevirmek istedi. Sosyal durumlarını incelemek üzere Avrupa ülkelerine bir gezi yaptı, orada gördüğü geleneklerden çoğunu benimsedi, bunları cahil Rus soylularına kabul ettirmeye çalıştı. Halk kitleleri ise darlık ve geriliğin son haddindeydi; bu yüzden de Büyük Petro'nun ıslahatına sempati beslemiyordu. Kendisine çağdaş olan büyük devletlerin denizlerde egemen durumda olduklarını gören Petro dikkatini deniz gücünün önemine çevirdi. O yıllarda Rusya'nın, büyüklüğüne rağmen, denizcilığe pek elverişli olmayan Kuzey Buz Denizi'nden başka denizle bağlantısı yoktu. Bunun için Petro kuzeybatıdaki Baltık Denizi'ne ve güneydeki Kırım'a göz dikti. Kendisi Kırım'a ulaşamadı, ama torunları bu işi başardılar. Petro İsveç'i yenilgiye uğrattıktan sonra Baltık'a ulaştı, Baltık Denizi'ne açılan Finlandiya Körfezi'nin ağzında Petrograd'ı şehrini kurdu, eski geleneklere bağlı bulunan Moskova'dan ayrılarak bu yeni şehri kendisine başkent yaptı; 1725 yılında öldü.

Petro'nun ölümünden yarım yüzyıl kadar sonra, 1782 yılında II. Katerina adlı bir çariçe, Batı reformlarını Rusya'da uygulamaya çalıştı ve bu yüzden "Büyük Katerina" diye tanındı. Katerina gerçekten de büyük bir kişilikti; güçlü bir iradeye sahip, kudretli ve otoriter bir hükümdardı. Kişisel hayatında ise kötü bir şöhrete sahipti. Kocasını olan çar öldürdükten sonra 14 yıl süreyle Rusya'nın diktatör çariçesi oldu. Görünüşte kültürü koruyordu. Mektuplaşma yoluyla Voltaire'le dostluk kurdu. Büyük Versay Sarayı'nı taklit etmeye çok çalışan Katerina eğitimde de bazı reformlar yaptı. Fakat bu reformlar yüzeyseldi. Çünkü kültür bir defada alınmaz, damarlarının ülkede kökleşmesi gerekir. İleri halkları maymunlar gibi taklit eden geri halklar, gerçekte saf altın yerine değersiz maden alanlara benzerler. Batı Avrupa uygarlığı, oradaki toplumsal

1 Petrograd: St. Petersburg. Moskova'nın 715 km kuzeybatısında bulunan, Rusya'nın 2., Avrupa'nın 4. büyük şehridir. Kültürel merkez oluşunun yanı sıra zarif binalarıyla da bilinir. Baltık Denizi kıyısında Neva Nehri üzerindeki 42 ada üzerine yayılmıştır. Çar I. Petro tarafından 16 Mayıs 1703'te Rus Çarlığı'nın Avrupa'ya açılan kapısı olması amacıyla kurulan şehir, 200 yıl Rus Çarlığı'nın başkentliğini yapmıştır. 1914-1924 yılları arasında, yani çoğunluğunu Birinci Dünya Savaşı ile Rus İçsavaşı'nın kapsadığı dönemde Rusya'nın Almanya ile savaşmasından dolayı Almanca St. Petersburg ismi terk edilerek Petrograd olarak adlandırılmıştır.

koşulların temeli üzerine kurulmuştu. Petro ve Katerina ise temelin konula-
cağı şartları yaratmaya çalışmadan binanın yapısını taklit etmeye uğraştılar
ve bu değişikliklerin yükünü halk kitlelerine yüklediler, kölelik düzenini ve
otokratik çarlık yönetimini böylece daha da güçlendirdiler.

Rusya'da kaydedilen bir gramlık ilerleme bir batmanlık² gerilemeye mal
oluyordu. Rus köylüsü ise kölelerden çok farklı değildi. Köylü özel izin alma-
dan bulunduğu topraklardan ayrılamazdı. Üretim ise toprak sahibi olan feodal
soylularla subaylara aitti. Orta sınıf hemen hemen yoktu. Halk kitleleri tama-
men cahil ve okuma yazma bilmekten yoksun bulunuyordu. Geçmişte köylü-
ler büyük zulüm ve despotluk yüzünden birçok şiddetli ve kanlı ayaklanmaya
girişmişlerdi, fakat bu ayaklanmalar şiddetle bastırılmıştı. Sonraları eğitimin
biraz yayılmasından ötürü, Fransız İhtilali ve Napolyon Batı Avrupa'ya hâkim
olan fikirlerin bir kısmı ülkeye sızdı. Napolyon bütün Avrupa'da etkin dükler-
den kurulun "Kutsal Cephe"yi düşürerek bu etki dalgasına önderlik etti. Onun
halefi ise selefinden daha kötüydü. 1825 yılının Aralık ayında küçük subay-
lardan ve aydınlardan bir grubun giriştiği bir ayaklanma oldu. Fakat ayakla-
nanların hepsi feodal sınıfa mensuptu; bu yüzden halktan ve ordudan destek
bulamadılar ve ayaklanmaları bastırıldı. Fakat bu ayaklanma Rusya'da siyasi
uyanışın başlangıcı oldu. Daha önce de bazı siyasi örgütler kurulmuştu, ama
bunların hepsi gizli çalışıyordu. Çünkü Çarlık Hükümeti bütün genel siyasi
hareketlere karşı sert tedbirler alıyordu. Bu gizli örgütler çalışmalarını sürdür-
düler, ihtilal fikirleri halk arasında, özellikle aydınlarla üniversite öğrencileri
arasında yayılmaya başladı.

Rusya'nın Kırım Savaşı'nda yenilmesinden sonra ülkede bazı reformlar
yapıldı, 1861 yılında da kölelik kaldırıldı. Gerçi bu da köylüler için önemliydi,
ama onlar umduklarını bulamadılar. Azad edilen kölelere, açlıklarını gidere-
cek kadar bile toprak verilmedi. Bu yüzden aydınlar arasında ihtilalci fikirler
yayılmaya devam etti. Çarlık Hükümeti de bir yandan bu fikirleri bastırmak
için çalışmaya devam ediyordu. İlerici aydınların halkla bağlantısı yoktu. Bu-
nun için, gözü kapalı sosyalizmden etkilenen öğrenciler, davalarını köylülere
mal etmeye karar verdiler, bu amaçla binlerce öğrenci köylere yayıldı. Köy-
lüler ise bu öğrencilerin gerçek kimliklerini bilmedikleri için şüphelendiler,
bunun, köleliğin geri getirilmesi için bir oyun olduğunu sandılar. Sonunda
köylüler, kendileri için canlarını tehlikeye atan öğrencilerin çoğunu yakala-
yarak polise teslim ettiler. Bu, halkla bağlantı kurmadan eyleme girişmenin
sonuçsuz kalacağını gösteren açık bir örnektir.

2 Batman: Eski bir ağırlık ölçü birimi, 1 batman 7.7 kg'a eşittir.

Aydın öğrencilerin köylüler yüzünden uğradıkları bu hayal kırıklığı mace-rası, onlara ağır bir darbe oldu, gönüllerinde umutsuzluk ve nefret doğurdu. Bunun üzerine yöneticileri öldürmek, bomba atmak gibi tedhiş eylemlerine başvurdular. Bu suretle Rusya'da tedhiş hareketleri başladı, devrimci ey-lemler yeni bir aşamaya girdi. Gençler tedhiş eylemlerini yöneten örgütleri-ne de "Halk İradesi" adını verdiler. Aslında bu ad, hareketle bağdaşmıyordu, çünkü hareketi yürütenler, halkın ancak bazı küçük topluluklarını temsil edi-yorlardı.

Artık yeni bir dönem açılmıştı. Bu dönemin belli özelliği, ileri atılan bu gençlerle Çarlık Hükümeti arasında meydana gelen çarpışmalardı. İhtilalci güçler Rusya'daki çeşitli ırklara mensup olan halkların ve azınlıkların katılma-sıyla büyüdü. Bu halklar kendi dilleriyle konuşmalarını yasaklayan hüküme-tin kötü tutumundan çok eziyet çekmişlerdi, çeşitli hakaretlere uğramışlardı, hor görülmüşlerdi. Örneğin sanayide Rusya'dan üstün olan Polonya Rusya'ya yenilmiş, Rusya'nın bir eyaleti haline gelmişti; az daha adını da kaybedecekti. Polonya dilinin konuşulması yasaklanmıştı, diğer ırkların ve azınlıkların uğ-radığı baskı ise, Polonya'nın uğradığı baskıdan daha şiddetliydi.

Polonyalılar ayaklandıkları zaman Rusya tarafından şiddetle ve terörle bastırıldılar; 50 bin Polonyalı Sibirya'ya sürüldü. Yahudiler de sürekli olarak kıyımlara uğrarlardı. Bu durum, çoğunun başka ülkelere göç etmesine yol açtı. "İrkdaşlarına" imha politikası uygulayan Çarlık Hükümetine karşı kin ve nefret duygularıyla dolup taşan bu Yahudiler ve diğer halkların Rus tedhişçi-lerine katılmaları garip değildir. Gelişen bu terör hareketi Çarların kanlı bas-kılarıyla karşılaşılıyordu. Çarlık, siyasi suçluları tabur tabur Sibirya'ya sürüyor ve çoğunu öldürüyordu. Çarlık Hükümeti, kendisini tehdit eden bu tehlikenin karşısında durmak için garip bir plana başvurdu: Kendi adamlarından bazı-larını kışkırtıcı olarak ihtilalcilerin ve tedhişçilerin safları arasına sızdırmaya başladı. Bunların görevi suçu başkasına yüklemek için bombalar atmak ya da aralarına girdiği adamları buna kışkırtmaktı. Bu resmi kışkırtıcılardan biri Azeff adlı bir kişiydi. Bu adam bomba atan ihtilalcilerin ön safındaydı, aynı zamanda da Rus Gizli Polisi'nin Şeflerinden biriydi.

Bu yıllarda Rus toprakları doğuya doğru genişliyordu, nihayet Rus sınırla-rı doğuda Büyük Okyanus'a, Orta Asya'da Afganistan sınırlarına, güneyde de Türkiye sınırlarına ulaştı.

19. yüzyılın ikinci yansında meydana gelen büyük gelişmelerden biri de Rusya'da Batı endüstrisinin kurulmasıydı. Yalnız bu endüstri, Moskova ve Petrograd gibi belirli bölgelerde kuruldu. Ülkenin diğer kesimleri ise tama-men tarımsal kaldı. Kurulan bu endüstri merkezleri modern tarzdaydı ve genellikle İngilizlerin yönetimindeydi. Bundan çıkan sonuç şuydu: Rus ka-

pitalizmi bu sınırlı endüstri bölgelerinde hızla geliştirdi, işçi sınıfının gelişmesi de aynı ölçüde hızlı oldu. Fakat bu işçiler iğrenç bir sömürünün kurbanı oluyorlardı. Örneğin geceli gündüzlü çalışmaya zorlanıyorlardı. İngiltere'de de endüstrileşmenin ilk döneminde İngiliz işçileri bu durumdaydılar. Fakat İngiliz işçileri ile Rus işçileri arasında şu fark vardı: Rusya'da işçiler daha önce başka bir fikre bağlı olmadığı için, sosyalizm ve komünizm fikirleri işçilerce benimsendi ve yayıldı. İngiliz işçisi ise geleneklerin büyük bir defteri gibiydi. Bu gelenekler onu eski fikirlere bağlı, tutucu bir duruma getirmişti.

Rusya'da işçiler arasında belirmeye başlayan bu yeni fikirlerin gelişmesi sonucunda, tedhiş hareketlerine karşı olan ve Marksizm felsefesini benimseyen Sosyal Demokrat İşçi Partisi kuruldu. Marksist teori işçileri ayaklandırmanın zorunluluğunu savunur. Çünkü kolektif mücadele, işçileri amaçlarına ulaştıran tek yoldur. Terör yoluyla kişileri öldürmek ise işçileri kolektif mücadeleye sokmaz. Çünkü işçilerin amacı sadece çarı ve bakanlarını öldürmek değil, çarlık rejimini devirmektir.

İhtilalci eyleme katılan öğrenciler arasında, sonradan bütün dünyada tanınacak olan *Lenin* adlı bir öğrenci vardı. Bu öğrenci 1887 yılında 17 yaşındayken sert bir sarsıntı geçirdi: Çok sevdiği ağabeyi Alexander, Çar'ı öldürmeye teşebbüs eden bir tedhiş hareketine katıldığı için asılarak idam edildi. Bu sarsıntıya rağmen Lenin şöyle dedi: "Tedhiş yoluyla özgürlüğü kazanmaya çalışmak doğru değildir. Bu, çoğunlukla halkçı eylem yoluyla olur." Bu genç kinini yenerek derslerine döndü, son sınıf sınavlarına girdi ve pekiyi dereceyle kazandı. 30 yıl sonra patlayacak ihtilali yapacak ve ona liderlik edecek olan Lenin işte bu yaradılıştaydı.

Karl Marx, patlayacağını bildirdiği işçi ihtilalinin, Almanya gibi büyük ve örgütlü bir işçi sınıfının bulunduğu ileri bir endüstri ülkesinde ortaya çıkacağını hesaplamıştı. Rusya'yı ise geriliğinden ve ortaçağ hayatına benzer hayatından dolayı, bu ihtilalin çıkması için en uzak ihtimal verdiği ülke kabul ediyordu. Fakat Rus gençleri arasında Marksizm'in yayılması daha hızlı oldu. Bunlar artık, içinde bulundukları tahammül edilmez duruma son vermek üzere yapılması gereken mücadele yolunu bulmak için aralarında Marksizm'i görüşüp tartışıyorlardı. Onları bu tartışma ve görüşmelere iten etken, serbest çalışma kapılarının ve kanuni yolların yüzlerine kapanmasıydı. Bu gençler kafileler halinde hapisanelere atılır, Sibiry'a ya da ülke dışına sürülürlerdi. Gittikleri yerlerde de Marksizm'i görüşmeye ve mücadele gününe hazırlanmak için çalışmalar yapmaya devam ediyorlardı.

RUSYA'NIN BAŞARISIZ 1905 DEVRİMİ

17 Mart 1933

Rus Marksistler (Sosyal Demokrat Parti) 1903 yılında, belirli ilkelere dayanan her partinin zaman zaman cevabını aramak zorunda oldukları soruyu sormaya başladıkları sırada bir buhranla karşı karşıya kaldılar. Gerçekte bu ideoloji ve ilkeleri benimseyen bütün erkek ve kadınlar hayatlarında bu gibi buhranlarla her zaman karşılaşırılar. Rus Marksistlerinin karşılaştıkları soru şuydu: İlkelerine kayıtsız şartsız bağlı kalıp bir işçi devrimi hazırlamak mı, yoksa beklenen devrime ortam hazırlamakla yetinip mevcut koşullara uygun bir çözüm yolunu kabul etmek mi? Bunlardan birini seçmeleri gerekiyordu. Bu soru Batı Avrupa'nın tüm ülkelerinde ve Avrupa dışındaki ülkelerde de ortaya çıkmıştı. Ayrıca Sosyal Demokrat Parti'de ya da parti niteliğindeki örgütlerde bir ölçüde zaaf ve iç çatışmalar belirmeye başladı. Almanya'da Marksistler devrimci yöntemlere uygun hareket etmeye kararlı olduklarını cesaretle söylediler. Buna rağmen sonradan yumuşadılar, daha ılımlı yolu benimsediler. Fransa'da ise sosyalistlerin çoğu partilerinden ayrılıp bakan oldular. İtalya, Belçika ve diğer ülkelerde de benzer şeyler yaşandı. İngiltere'de ise Marksizm zaten güçsüzdü, herhangi bir buhranla karşılaşmadı. Orada da bir işçi bakan oldu.

Rusya'ya gelince burada durum farklıydı. Çünkü Rusya'da parlamenter çalışmalarına meydan verilmiyordu. Buna rağmen Çarlık rejimine karşı mücadelede yasal olmayan yöntemi bırakmak ve bir süre teorik propagandayı sürdürmek olanağı da vardı. Ne var ki Lenin, bu konuda kesin ve açık seçik görüşü savundu. Fırsatçıların fazla sayıdaki Marksistlerin saflarına sızacakları endişesiyle zaafı ya da yarım çözüm yollarını kabul etmedi. Lenin Batı Avrupa'daki sosyalist partilerini uyguladıkları yöntemleri görmüş, beğenmemişti. Bunu sonradan şu sözleriyle açıkladı: "Batı Avrupa'daki sosyalistlerin uyguladığı parlamenter yöntemler tatminkâr değildir! Çünkü bu metotlar bütün sosyalist

partileri yavaş yavaş Tammany Hall'a çevirmiştir. Üyelerinin de görevlerinde yükselmekten ve görev almaktan başka amaçları kalmamıştır." Lenin'in sözü-nü ettiği "Tammany Hall" New York'tadır ve siyasal yozlaşmanın sembolü ha-line gelmiştir. Lenin takipçilerinin sayılarına önem vermezdi. Hatta bir defa yalnız kalmak tehlikesiyle bile karşılaştı. Fakat kendisi, davaya her şeylerini vermeye hazır olan ve kalabalıkların kuru gürültüsüne pabuç bırakmayanla-rın esas alınmasında ısrarcıydı. Bunun için hareketi ustalıkla yürütebilecek devrimci eylemde tecrübeli kimselerden bir örgüt kurmak istedi. Çünkü onun iyi gün dostlarıyla ve sempatizanlarla kaybedecek vakti yoktu.

Lenin'in bu tutumu katı görünüyordu ve bu yüzden birçok kişi kendisini eleştirmeye başladı. Fakat sonunda zafer kendisine yar oldu. Sosyal Demokrat Parti iki gruba ayrıldı: Bunlardan biri "Bolşevik", diğeri ise "Menşevik"ti. Ger-çi "Bolşevik sözcüğünün insanlar üzerinde kötü bir etkisi vardır, ama sözcük "çoğunluk" anlamından başka bir anlama gelmiyor, "Menşevik" sözcüğünün anlamı ise "azınlık"tır. 1903 yılında bölünen partinin Lenin'den yana olan üyeleri çoğunlukta oldukları için "Bolşevik" adını aldılar. 1917 devriminde Lenin'in yanında yer alacak olan Troçki ise Menşevik grubundaydı. İki taraf arasındaki tartışmalar Rusya'da değil, Londra'da oldu. Çünkü Rus Sosyal De-mokrat Partisi Çarlık Rusya'sında bu alanda bir yere sahip olmadığı için Lond-ra'da toplanmak zorunda kaldı. Bu toplantıya katılan partililerin çoğu ya sür-günde bulunuyorlardı ya da çeşitli hükümlerle mahkûm olan veya Sibiry'a'dan kaçan kimselerdi.

Bu sırada Rusya'da ise devrimin kazanı kaynamaktaydı. Siyasi karışıklık-lar bir buhranın yaklaşmakta olduğunu adeta ihtar ediyordu. İşçilerin siya-si grevleri, ücretlerin artırılması gibi ekonomik düzelmeler sağlayamıyordu. Zaten bu grevler, hükümetin bazı siyasi tutumlarını protesto etmek amacıyla yapılmıyordu. Bu da işçiler arasında siyasi bir bilincin oluşmuş olduğunu gös-teriyordu. Hindistan'da da işçiler Gandi'nin tutuklanmasını ya da hükümetin baskısını protesto etmek amacıyla böylesi siyasi grevler yapmaktaydılar. Fa-kat Batı Avrupa'daki işçi örgütleri güçlü oldukları halde, oralarda bu gibi siya-si direnişlere az girişildiğini görüyoruz. Galiba bunun nedeni, işçi liderlerinin kişisel çıkarları için işçi hareketlerinin keskinliğini hafifletmiş olmalarıdır. Rusya'da ise çarlığın sürekli baskısı, siyaset seçeneğini her türlü hesabın önü-ne geçirmişti. 1903 yılından beri Rusya'nın güney bölgelerinde büyük siyasi karışıklıklar çıktı. Hareket geniş çaptaydı. Fakat tek eksiği, etkisini hafifleten tek etken, liderliğini yapacak güçlü liderlerin bulunmayışydı.

22 Ocak 1905 tarihindeki "Kanlı Pazar"da Çarın askerleri bir papazın ön-derlik ettiği sessiz gösteriye katılanlara ateş açtılar. Oysa bu gösteriyi yapan-lar "Küçük Baba"dan sadece ekmek istiyorlardı. Bunun üzerine ülkeye bir

korku dalgası yayıldı ve birçok siyasi grev yapıldı, sonra da bütün ülkeyi kap-
sayan bir genel grev ilan edildi. Böylece Marksist devrime yeni bir yöntemle
başlanmış oluyordu.

Grev yapan işçiler Petersburg ve Moskova gibi büyük şehirlerde kurdukları
örgütlere "Sovyet" adını verdiler. Bu örgüt, başlangıçta grevleri yöneten bir
komiteden ibaretti. Troçki, Petersburg Sovyetinin lideriydi. Çarlık Hükümeti
bu örgütlenme karşısında beklemediği kadar büyük bir darbe yiyerek geri çe-
kildi: Anayasaya bağlı bir meclis kurmayı ve demokratik seçimler yaptırmayı
vaat etti. Otokratik yapının uçuruma gidercesine çökmeye başladığı görülü-
yordu. Böylece, köylülerin ayaklanmalarla, teröristlerin bombalarla ve ılımlı
liberallerin tutucu isteklerle başaramadıklarını işçiler genel grevle başarmış
oldular. Çarlık yönetimi tarihte ilk defa halk kitlelerinin önünde başını eği-
yordu. Bu başarı da aslında kof bir zaferden başka bir şey değildi, ama anısı
işçilerin yolunu aydınlatan bir meşale oldu.

Çar'ın vaat ettiği anayasaya bağlı parlamento, diğer parlamentolar gibi, sa-
dece konuşma yeri değil, düşünme yeri olacaktı. Bu vaat liberal ılımlıların yü-
reğine su serpti. Zaten ılımlılar her zaman kolaylıkla ikna edilebilirler. Toprak
ağalarına gelince, bunlar korkularından, zengin köylülerin yararlanabilecek-
leri bazı reformlar yapmak zorunda kaldılar. Bundan sonra Çarlık hükümeti
gerçek devrimcilerin karşısına çıktı ve zayıf noktalarını tespit ederek onları
o noktalardan vurmaya çalıştı: "Ekmek ve ücretin artırılması" için bağırان
aç işçiler vardı. Bunları ekmek ve ücret, politikadan daha çok ilgilendirirdi.
Ayrıca kendileri için ekecekleri kadar toprak isteyen yoksul köylüler vardı. Bir
yanda da siyasi devrimler duruyordu. Bunlar sadece Batı parlamentolarına
benzer bir parlamentonun açılmasını istiyorlar, büyük kitlelerin istek ve duy-
gularını pek dikkate almıyorlardı. Siyasi amaçların peşinde olan ve yüksek sı-
nıflara mensup bulunan işçi örgütlerindeki görevlilerin çoğu da devrimci ey-
leme katıldı. Şehir ve köylerdeki büyük kitleleri ise devrime pek sempati bes-
lemiyorlardı. Ve işte bu gruplaşmalar devrimcilerin zayıf noktalarıydı. Bunu
bilen Çarlık hükümeti ve polisi, bütün despotların uydukları yola uydular.
Bu da devrimcileri parçalamak ve kitleleri bazı devrimci topluluklara karşı
kışkırtmaktı. Bu kışkırtma sonucunda Ruslar Yahudilere karşı kıyım yapma-
ya, Tatarlar da Ermenileri boğazlamaya başladılar, öğrencilerle yoksul işçiler
arasında da çarpışmalar başladı ve karışıklık sürüp gitti. Hükümet ülkenin
birçok bölgesinde devrimin belini böylece kırdıktan sonra devrim kasırgası-
nın iki merkezi olan Petrograd ve Moskova'ya döndü ve Petrograd Sovyet'ini
kolaylıkla ezdi. Moskova Sovyet'inin bastırması ise beş gün sürdü. Çünkü
Moskova'da ordu devrimcilerin yanında yer almıştı. Bundan sonra öç alma
işine girişen hükümet, Moskova'da bin kişiyi yargılamadan idam etti. 70.000

kişi de hapishanelere atıldı. Bütün ülkede çeşitli ayaklanmaların kurbanları-
nın sayısı 14.000 kişiyi buldu.

Rusya'nın 1905 devrimi, işte böylece hayal kırıklığıyla sona erdi. Fakat bu, 1917 yılındaki başarılı devrim için bir başlangıç niteliğindeydi. Çünkü bilincin gelişmesi ve geniş ölçüde çalışma olanağının yaratılması için kitlelerin büyük olaylardan ders almaları gerekir. Nitekim öyle de oldu ve kitleler, pahasını fazlasıyla ödedikleri 1905 devriminden büyük dersler aldılar.

Devrimin bastırılmasından bir süre sonra "Duma Meclisi"¹ için seçimler yapıldı ve Meclis 1906 yılının Mayıs ayında toplandı. Bu, gerçi devrimci bir meclis değildi, ama çarın müsaade etmeyeceği kadar da özgürlükten yanaydı. Bunun için Çar, toplandıktan iki buçuk ay sonra meclisi dağıttı. Devrimi bastırmış olan Çar için meclis artık bir değer taşımıyordu.

Dağıtılan Duma Meclisinin orta sınıftan olan liberal meşrutiyetçi üyeleri Finlandiya'ya gittiler. Finlandiya Petersburg şehrine yakındı ve sembolik olarak çarın egemenliği altında bulunmasına rağmen yarı bağımsız bir durumdaydı. Bu mülteciler Rus halkını, Duma Meclisinin dağıtılmasını protesto etmek için vergi vermemeye, Rus ordusunda ya da donanmasında gönüllü asker olmayı reddetmeye çağırdılar. Fakat halk böyle bir çağrıya uyma olanağına sahip değildi. 1907 yılında yeni bir Duma Meclisi kuruldu. Polis birçok yollara ve metotlara, engellemelere ve özellikle tutuklamalara başvurarak, radikal adayların seçimi kazanmalarını önlemeye çalıştı. Buna rağmen yeni meclis Çar'ın hışmına uğradı ve toplandıktan üç ay sonra Çar tarafından dağıtıldı. Çar Hükümeti bundan sonra istemediği kişilerin seçimde başarı kazanmalarını için gerekli tedbirleri aldı ve bu amaçla seçim kanununu değiştirdi. Tedbir etkisini gösterince Üçüncü Duma Meclisi Çarın memnun olduğu tutuculardan kuruldu, bu yüzden de uzun ömürlü oldu.

Çarı, bu zayıf Duma Meclisini açmaya iten nedenin ne olduğunu merak edersin herhalde. Çünkü Çar, 1905 devrimini bastırdıktan sonra dilediği gibi hüküm sürebilirdi. Sanıyorum ki, nedenlerden biri, Çar'ın Rusya'daki toprak ağalarını ve küçük burjuvaları memnun etmeye çalışmasıydı. Çünkü ülkenin durumu çok kötüydü. Gerçi halk yenilmişti, ama öfke ve intikam duygularıyla doluydu. Bunu bilen çar, zenginlerle dostluğu sürdürmenin akıllıca bir iş olduğunu anladı. En önemli neden ise Çar'ın, Batılı ülkeler karşısında özgürlükten yana bir hükümdar olduğunu iddia edebilme olanağına kavuşmasıydı; çünkü Avrupa'da, Çar Hükümeti bozukluğun ve despotluğun bir örneği haline gelmişti. Birinci Duma Meclisi düştükten sonra İngiliz Liberal Partisinin bir lideri Avam Kamarasında şöyle bağırdı: "Duma öldü, yaşasın yeni Duma." Ayrıca Çar'ın, Fransızların

1 Çarlık Rusya'sında 1905-1917 yılları arasında etkin olan yasama meclisine de Duma adı verilirdi.

ödünç olarak kendisine vermekte oldukları paralara da çok ihtiyacı vardı. 1905 devrimini de bu paralarla bastırmıştı. Böylece acayip bir manzarayla karşı karşıya bulunuyoruz: Cumhuriyet Fransa'sı, radikalleri ve devrimcileri bastırmak için Rus otokrasisine yardım ediyordu. Ne var ki bu Cumhuriyet Fransa'sı aslında yalnız zenginlerle bankacılar demekti. Ama ne olursa olsun, Çar'ın dış görünüşe ihtiyacı vardı; işte Duma'yı da bu amacı için kullandı.

Bu sırada Avrupa'da ve tüm dünyada çok hızlı gelişmeler oluyordu. İngiltere, Rusya'nın Japonlara yenilmesinden sonra onlardan eskisi gibi korkmuyordu. İngiltere, korkulacak yeni bir rakiple karşı karşıya bulunuyordu artık. O da, İngiltere'nin kendi mülkü saydığı deniz egemenliğinde rakibi durumuna gelen Almanya'ydı. Gerçekte Fransa'yı Rusya'ya bolca para vermeye iten etken de yine Alman korkusuydu. Alman korkusu iki amansız düşman arasında dostluk yaratmıştı: 1907 yılında İngiltere ile Rusya arasında bir antlaşma yapıldı ve Afganistan'da, İran'da ve diğer yerlerde iki ülke arasında askıda bulunan bütün sorunlar çözümlendi. Daha sonra Rusya, İngiltere ve Fransa arasında üçlü bir ittifak kuruldu. Böylece bu üç devlet Almanya, Avusturya ve İtalya'dan kurulu "Üçlü İttifak"ın karşısına bir başka "Üçlü İtilaf"la çıktılar. Avusturya Balkanlarla Rusya'nın rakibi ve Almanya'nın müttefikiydi. İtalya da kâğıt üzerinde de olsa Avusturya gibiydi. İki blok arasında savaş hazırlıklarına başlandı. Bu sırada dünya halkları, kaderin kendileri için hazırladığı korkunç gelişmelerden habersiz olarak uykuya dalmışlardı.

1905 devrimini izleyen yıllar, tepki yılları oldu. Çünkü Bolşevik ve öteki devrimci unsurlar tamamen bastırıldı. Sürgünde bulunan Lenin gibi bazı düşünürler ise, azim ve sabırla çabalarını sürdürüyorlar; kitap ve yazılar yazıyorlar ve Marksizm'i yeni koşullara elverişli duruma getirmeye çalışıyorlardı. İlmli azınlıkların partisi olan Menşeviklerle Bolşevikler arasındaki anlaşmazlık gittikçe genişliyordu. Bu tepki yılları süresince Bolşevik'in üyeleri çoğaldı. Zaten aslında da bu parti ötekinden daha büyüktü. 1912 yılından beri de devrimci eylemlerle Bolşevik daha da güçlenmeye başladı. 1914 yılı ortasında Petersburg'da devrimci çalışmalar yeniden başladı ve 1905 yılındaki gibi büyük siyasi grevler yapıldı. Fakat devrimler, içine sızan yabancı unsurları ortaya çıkarmakta gecikmez. Nitekim Petersburg'daki Bolşevik Komitesinin yedi üyesinden üçünün çarlığın gizli ajanı oldukları meydana çıktı. Duma Meclisindeki Bolşeviklerin sayısı da azdı. Bunların lideri Malinowsky'di. Bu adamın da aslında polisin kiralık adamı olduğu ortaya çıktı, oysa Lenin kendisine güveniyordu.

1914 yılında alevlenen Dünya Savaşı, gözleri birdenbire savaşıyan iki bloka çevirdi. İşçilerin çoğu askere alındı ve devrim hareketi öldü. Savaşa karşı olan Bolşevikler ise azınlıkta kaldılar ve halkın tepkisine uğradılar.

Burada dikkatini Rus edebiyatıyla sanatına çekerek mektuba son vereceğim: 19. yüzyıl Rusya'sı, ölümsüz bir edebiyat mirası bırakan, roman ve hikâyelerde üstünlük sağlayan birçok edebiyatçı yetiştirdi. Bu yüzyılın başlarında Lord Byron, Schiller ve Keats'ın çağdaşı olan ve Rus şairlerinin en büyüğü olduğu söylenen Puşkin yaşadı. 19. yüzyılın romancılarından da Gogol, Turgenyev, Dostoveyski, Çehov vardı. Bunların en büyüğü herhalde Lev Tolstoy'du. Tolstoy büyük bir romancı, dini ve ruhani bir liderdi ve büyük etki yapan bir edebiyatçıydı. O kadar ki ünü, o sıralarda Güney Afrika'da bulunan Gandhi'ye de ulaştı, ikisi arasında mektuplaşmalar oldu. İkisini birbirine bağlayan ilk plandaki etkenler arasında kuvvet kullanmanın doğru olmadığı yolundaki inançları gelmekteydi. Tolstoy, "Barış, İsa'nın öğretilerinin temelidir" demişti. Gandhi de eski Hindu yazılarına da yanarak aynı sonuca varmıştı. Tolstoy inandığı prensiplere göre hareket ederek ve kitlelerden uzak durarak bir peygamber gibi yaşarken, Gandhi, Güney Afrika'da ve Hindistan'da halk kitleleri arasında bu prensipleri uyguladı. 19. yüzyıldaki ünlü Rus yazarlarından biri de Maksim Gorki'ydi.

145. BİR DÖNEMİN SONU

22 Mart 1933

19. yüzyıl... Ne kadar da uzun sürdü. Çok büyüleyici olduğunu söyleyerek söze başlayayım. Ama bir süre sonra büyüleyici şeyler de usandırır. 1914 köşe taşıydı, o yılda, halk deyişiyle, savaş köpekleri Avrupa'ya, dünyaya salındı. O yıl bir dönemin bitişini, bir başka dönemin başlangıcını işaret etti.

O büyük değişiklikler hakkındaki uyarıyı hemen yapayım. Okulda öğrendiğin coğrafya, benim 1914 yılından önce öğrendiğim coğrafyadan çok farklı. Bugün öğrendiklerini bir süre sonra unutmak zorunda kalabilirsin. Benim başıma geldi doğrusu. Eski sınır taşları, eski ülkeler savaşın dumanları içinde kayboldu, buna karşılık adlarını bile aklımda zar zor tutabildiğim yeni ülkeler onların yerini aldı. Yüzlerce kent bir gecede ad değiştirdi; St. Petersburg önce Petrograd oldu sonra da Leningrad. Konstantinopolis şimdi İstanbul adını almış olmalı... Pekin, Peiping olarak biliniyor, Bohemya'nın Prag'ı Çekoslovakya'nın Praha'sı oldu.

19. yüzyıla ilişkin mektuplarında, kaçınılmaz olarak, anakaraları, ülkeleri ayrı ayrı anlattım. Farklı akımları ve farklı açıları da ayrı ayrı ele aldım. Unutma ki, bütün bunlar hemen hemen eşzamanlı olarak meydana geldi ve tarih binlerce ayağı ile dünyanın üzerinden aynı anda geçti. Bilim ve sanayi, politika ve ekonomi, bolluk ve yoksulluk, kapitalizm ve emperyalizm, demokrasi ve sosyalizm, Darwin ve Marx, özgürlük ve esaret, açlık ve hastalık, savaş ve barış, uygarlık ve barbarlık; bütün bunların hepsi tek bir kumaşa dokundu, her biri ötekini etkiledi. Bu dönem hakkında beynimizde bir resim yaratacak isek, bu resim karmaşık, hareket halinde ve değişken bir resim olmalı; bir kaleydoskop¹ gibi. Ortaya çıkacak resmin birçok bölümünün rahatsız edici olacağını da peşinen kabul edelim.

1 Kaleydoskop veya çiçek dürbünü: İçine bakıldığında renkli desenler görülen bir aygıttır. Bu desenler, ışığın yansımasıyla elde edilir ve dürbün hareket ettirildikçe sürekli değişir.

Bu dönemin hâkim özelliği, büyük çaplı enerji üretime dayalı kapitalist sanayinin büyümesidir. Yani üretim, su, buhar ve elektrik gibi, bazı mekanik güçlerin de yardımıyla arttı. (Bu elektrik üreten fabrikaya santral diyoruz.) Bu, dünyanın farklı köşelerinde, dolaylı dolaysız, farklı sonuçlar doğurdu. Giyim kuşamın Lancashire'de elektrikli dokuma tezgâhında üretilmesi, uzaklarda Hint köylerindeki koşulları bozdu, oralandaki birçok faaliyeti sonlandırdı. Kapitalist sanayi dinamikti, doğası gereği büyüdüğüce büyüdü, iştahı hiç kesilmedi. Ayırt edici özelliği aç gözlülüğü idi. Kazanmak, kazandığını elde tutmak ve yeniden kazanmak için çabalıyordu. Bireyler gibi uluslar da böyle davranıyordu. Bu sistemde gelişen toplum para canlısı toplum olarak adlandırılır. Amaç her zaman için üretmek daha çok üretmek ve bu şekilde üretilen artı refahı yeni fabrikaların, demiryollarının ve benzer girişimlerin inşasına ayırmak ve doğal olarak mal sahiplerini zengin etmekti. Bu amaç uğruna her şey feda edilebilirdi. Sanayi zenginliğini yaratan işçiler, kadınıyla, çocuğuyla bundan en az yararlanan kesim oldular, işler biraz düzeline kadar çok kötü günler geçirmek zorunda kaldılar. Sömürgeler ve merkeze tabi alanlar da kapitalist sanayinin ve ona sahip olan ulusların çıkarına olarak feda edilmişler, sömürülmüşlerdi.

Yani kapitalizm, birçok kurban vererek, körce ve acımasızca ileri atıldı. Yine de ileri yürüyüşü muzaffer bir gelişimdi. Bilimin yardımıyla birçok başarıya imza atması dünyanın gözlerini kamaştırdı, yol açtığı sefaletin büyükçe bölümünün üzerini örttü. Bilinçli bir tasarımın sonucu olmasa da, yaşam için güzel birçok şey üretti. Ama güzel şeylerle kaplı yüzeyin hemen altında pek çok kötü şey yatıyordu. Gerçekten de en dikkat çekici yanı, yarattığı çelişkilerdi; büyüdüğüce çelişkiler arttı. Aşırı yoksulluk aşırı zenginlik. Gecekondu ve gökdelenler, imparatorluklar ve sömürülen bağımlı, sömürgeler. Avrupa hâkim konumdaydı, Asya-Afrika sömürülüyordu. Yüzyılın büyük bölümü boyunca Amerika bu işlerin dışında kaldı ama hızla ilerliyor, zengin kaynaklarını geliştiriyordu. Avrupa'da kapitalizmin, özellikle emperyal görünümüne olanının, zengin, gururlu, kendini beğenmiş lideri İngiltere idi.

Kapitalist sanayinin delice hızlı, gözü doymaz karakterinin ortaya çıkardığı sorunlar, tepkiler doğurdu, karşı duruşu yarattı. İşçileri korumak için bazı denetim yolları geliştirildi. Fabrika sisteminin ilk yılları, özellikle kadınlar ve çocuklar açısından korkunç sömürü anlamına geldi. Kadınlar ve çocuklar öncelikle istihdam ediliyorlardı, çünkü onlar ucuz işgücü idiler dahası kimi zaman en sağlıksız, iğrenç koşullarda on sekiz saat çalışmaya zorlanıyorlardı. Sonunda, devlet müdahale etti, günlük çalışma saatlerini sınırlandıran, koşulların iyileştirilmesini öngören yasalar çıkardı. Kadınlar ve çocuklar bu yasalarca özellikle korundular ama bu, fabrika sahiplerinin şiddetli muhalefeti karşısında uzun süreli, çetin bir mücadeleyi gerektirdi.

Kapitalist sanayileşme sonraları, yeni sanayii benimsemekle birlikte kapitalizmin temellerine meydan okuyan sosyalist ve komünist fikirlerin doğmasına yol açtı. Emekçi insanların örgütleri, sendikalar ve enternasyonallerde gelişti. Kapitalizm emperyalizme yol açtı; Batılı kapitalist sanayinin etkileri, doğu ülkelerinde uzun süre içinde oluşmuş ekonomik koşullar için yıkıcı sonuçlar doğurdu. Giderek kapitalist sanayi Doğulu ülkelerde de kök salarak büyümeye başladı. O ülkelerde, Batı'nın emperyalizmine meydan okumak üzere, milliyetçilik de gelişti.

Kısacası, kapitalizm dünyayı sarstı ve neden olduğu korkunç insani acılara rağmen, genelde, en azından Batı için olumlu bir hareketti. Beraberinde büyük büyük maddi gelişme sağladı, insan refahının ölçütlerini çok yükseltti. Sıradan insan hiç olmadığı kadar önem kazandı. Aslında, göz boyayan oy hakına rağmen, uygulamada herhangi bir konuda söyleyecek fazla bir şeyi yoktu ama teoride devlet nezdinde statüsü yükseldi, buna bağlı olarak da kendine saygısı arttı. Bu tabii, kapitalist sanayinin kurulmuş olduğu batılı ülkeler için geçerlidir. Geniş bir bilgi birikimi vardı, mucizeler yaratan bilimin yaşama binlerce yoldan uygulanması, herkes için yaşamı kolaylaştırdı. Tıp, özellikle korumacı yönüyle ve sıhhi tesisat önlemleriyle insanları felakete sürükleyen birçok hastalığı yok etmeye, kökünü kazımaya başladı. Bir örnek vermek gerekirse, sıtmanın nedeni ve önleme biçimleri bulundu. Ve bugün için, belirli tedbirler alındığı takdirde bu hastalığı bir bölgeden söküp atmanın mümkün olduğu kuşkusuzdur. Aslında sıtma varlığını sürdürüyor; Hindistan'da ve öteki ülkelerde milyonlarca insan sıtmanın kurbanı oluşu bilimin değil, vurdum-duymaz hükümetlerin ve cahil kitlelerin suçudur.

Yüzyılın belki de en çarpıcı özelliği taşımacılık ve iletişim yöntemlerinde sağlanan ilerlemelerdi: Demiryolu ve buharlı gemiler, elektrik. Telgraf ve otomobil dünyayı tümüyle değiştirdi, bütün insani niyetler için eskiye göre çok farklı bir yer haline getirdi. Dünya küçüldü, sakinleri birbirlerine yaklaştılar, karşılıklı bilgi akışı sayesinde cehaletten kaynaklanan birçok engel yıkıldı. Ortak düşüncelerin yayılması, dünyanın dört bir yanında bir ölçüde tekdüzeliği doğurdu. Dönemin sonunda kablosuz telgrafı ve uçmayı tartışmaya başladık.

Artık çok sıradanlaştı bunlar. Senin de birçok kez uçağa bindiğini biliyorum. Gökyüzüne tırmanmayı başaran ilk iki kişi Amerikalı Wright kardeşlerdi. 1903'de 100 metre kadar uçtular; bu kadarı bile daha önce başarılammış bir şeydi. Bu tarihten sonra uçuşta sürekli ilerlemeler yaşandı; 1909'da Fransız Bleriot'nun Manş Kanalı üzerinden Fransa'dan İngiltere'ye uçuşunun yarattığı heyecanı çok iyi hatırlıyorum. Aradan geçen birçok yılın ardından, Mayıs 1927'de Charles Lindbergh'in bir ok gibi Atlantik'i aşarak Paris'in havaalanı Le Bourget'ye inişi sırasında sen ve ben Paris'teydik.

İnsanoğlu bu yüzyıl boyunca hiç kuşkusuz muazzam şeyler başardı. Bunlara bir şeyi daha eklemek lazım, açgözlü, tamahkâr kapitalizm geliştikçe onu desteklemek üzere bir kooperatif hareketi gelişti. Bu malları ortaklaşa alıp satmak, kârı kendi aralarında bölüşmek üzere halkın bir araya gelmesiydi. Bildik kapitalist yöntem, her birinin ötekinin geçtiği kıyasıya rekabet yöntemiymiş. Kooperatifçilik karşılıklı işbirliği temelinde yükseliyordu. Kooperatif hareketi 19. yüzyılda hızla büyüdü. En çok da küçük Danimarka'da başarıya ulaştı.

Siyasal düzleme gelince, demokratik düşünceler gelişti, giderek daha çok insan parlamentolar ve meclisler için oy kullanma hakkını elde etti. Ama oy verme hakkı erkeklerle sınırlandırılmıştı, kadınlar için uygun görülmemişti. Birçok kadın bu duruma tepki gösterdi ve bu yüzyılın ilk yıllarında büyük bir hareket kadınlar tarafından örgütlendi. Buna "Kadınlara Oy Hakkı" hareketi adı verildi, erkekler bu hareketi ciddiye ve dikkate almadıkları için, hareket mensupları kadınlar dikkat çekmek için güç kullanmaya, hatta şiddet yöntemlerine başvurmaya başladılar. Bazı olaylar yaratarak Parlametionun çalışmasını engellediler, İngiliz hükümetinden bazı bakanlara fiziki saldırılar düzenleyerek bu bakanların sürekli polis denetiminde hareket etmesine yol açtılar. Büyük çaplı örgütlü şiddet hareketlerine giriştiler, hapishanelere atılan birçok kadın bu kez oralarda açlık grevine başladı. Bu nedenle serbest bırakılan kadınlar iyileşir iyileşmez yeniden hapse atıldılar. Parlamento'nun bu uygulamaya cevap vermek için çıkardığı özel yasaya halk arasında "kedi fare yasası" adı verildi. Bu yöntemler geniş kesimlerin dikkatini çekmek açısından başarılı oldu. Dünya Savaşı'nın başlamasından birkaç yıl sonra, kadınlara oy hakkı tanındı.

Kadın hareketi, ya da sık sık ifade edildiği gibi feminist hareket oyla sınırlı değildi. Her alanda erkekler ile eşitlik talep ediliyordu. Son zamanlara kadar Batı'da kadının durumu hiç de iyi değildi; hakları sınırlıydı. İngiliz kadınlar mülk bile edinmiyorlardı, erkek, kadının kazancına bile el koyuyordu. Yani Batılı kadınlar günümüzde Hintli kadınların yasalar önünde sahip olduğu haklardan geri durumdaydılar. Batılı kadınlar, bugün Hintli kadınların da birçok bakımdan içinde bulundukları durum gibi, aşağı görülen bir cinsiyetti. Oy verme hareketi başlamadan çok önce, erkeklerle her alanda aynı muameleyi görmeyi talep etmişlerdi. "80'lerde" İngiltere'de mülk edinme konusunda bazı haklar tanındı. Kadınların kısmen başarılı olmalarında fabrika sahiplerinin desteği rol oynadı. Fabrika sahipleri eğer kadınlar kendi kazançlarına sahip çıkabilirlerse, bunun onları fabrikada çalışmaya devam etmeye özendirceğini fark ettiler.

Her alanda büyük değişiklikler yaşandı ama hükümet etme biçimlerinde o kadar değil. Büyük Güçler Floransalı Makyavelli'nin yıllar önce, ondan 1800

yıl önce Hintli bakan Chanakya'nın tavsiye ettiği entrika, aldatma yöntemlerini sürdürdüler. Aralarında bitmek tükenmek bilmez mücadeleler yaşıyor, her bir güç gizli anlaşmalarla ve ittifaklarla ötekine üstünlük sağlamaya çalışıyordu. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, Avrupa aktif Asya pasif bir rol oynadı. Kendi işleriyle uğraşan Amerika'nın dünya siyasetindeki payı görece küçüktü

Milliyetçiliğın gelişimiyle birlikte "doğru ya da yanlış, o benim ülkem" düşüncesi gelişti; uluslar, bireyler söz konusu olduğunda kötü ya da gayri ahlaki kabul edilen şeyleri yücelttiler. Böylece bireylerle ulusların ahlakiliğı arasında garip bir çelişki doğdu. Bireylerin kusurları ulusların erdemlerine dönüştü. Bencillik, açgözlülük, küstahlık ve kabalık erkek ve kadın bireylerin durumunda kesinlikle kötü, hoş görülemez kabul ediliyordu. Bu özellikler geniş gruplar, uluslar söz konusuysa vatanseverlik, ülke sevgisi gibi örtülere sarılarak yüceltiliyor, özendiriliyordu. Bir yazarın haklı olarak belirttiğı gibi, "uygarlık, bireylerin kötü niteliklerini daha geniş topluluklara aktarmanın aracına dönüştü".

146.

DÜNYA SAVAŞI BAŞLIYOR

23 Mart 1933

Geçen mektubumu, saldırgan, ahlak düşkünü ulusların birbirleriyle nasıl uğraştıklarını vurgulayarak bitirmiştım. Becerebildikleri her yerde, başkalarına karşı saldırgan, hoşgörüsüz tavırlar benimsemeyi ya da başkalarını engellemeyi bağımsızlığın kanıtı olarak gördüler. Nasıl davranmaları gerektiğini onlara söyleyecek bir otorite yoktu; bağımsız değiller miydi? Davranışlarını düzene sokan tek unsur, sonuca katlanma korkusuydu. O nedenle, büyüklere bir ölçüye kadar saygı gösterildi, zayıflar ezildi.

Bu ulusal çekişme, kapitalist sanayinin büyümesinin kaçınılmaz sonucuydu. Pazarlar ve hammadde için sürekli büyüyen talebi, kapitalist güçlerin imparatorluklar kurmak için dünyanın çevresinde yarışa girdiklerini gördük. Sömürmek amacıyla en geniş toprakları ele geçirmek üzere Asya'ya ve Afrika'ya çullandıklarını gördük. Dünyanın dört bir yanını ele geçirdikleri için yayılacak alan kalmamıştı, o nedenle diğerinin konumunu kısındıkları için birbirlerine ters ters bakmaya başladılar. Asya'da ve Afrika'da Büyük güçler arasında sık sık çatışmalar yaşandı, öfkeli tutkular alevlendi, savaş Demokles'in kılıcı gibi sallanmaya başladı. Bazı güçler ötekilere göre daha iyi durumdaydılar; İngiltere sanayideki öncülüğü ve geniş imparatorluğu ile en kısmetli konumda görünüyordu. Ama İngiltere bile doyumsuzdu; çünkü biri bir şeye sahip olursa, daha çoğunu ister. İmparatorluğu genişletecek geniş boyutlu şemalar, kuzeyden güneye, Kahire'den Cape Town'a kesintisiz bir Afrika imparatorluğu şemaları "İmparatorluk İnşacıları"nın beyinlerinde doluşup duruyordu. İngiltere sanayide Almanya'nın ve ABD'nin rekabetinden de kaygılanıyordu. Bu ülkeler mamul maddeleri İngiltere'den ucuza mal ediyor, dolayısıyla İngiltere'nin pazarlarını çalıyorlardı.

Talihli İngiltere hayatından memnun değildi dedim; diğerleri daha da memnuniyetsizdi. Özellikle, büyük güçlere sonradan katılan Almanya olgun meyvelerin çoktan dallarından koparılıp yenmiş olduğunu gözliüyordu. Bilim, eğitim ve sanayi alanlarında çok kapsamlı ilerlemeler sağlamış, aynı zamanda göz kamaştıran bir ordu inşa etmişti. İşçiler için toplumsal reformlar alanında bile, İngiltere dâhil, öteki ülkelerin önündeydi. Sahneye çıktığında dünya esas olarak öteki büyük güçler tarafından işgal edilmiş ve sömürü alanı daralmış olsa da, Almanya sadece sıkı çalışması ve özdisiplini ile sanayi kapitalizmi çağında en güçlü ve en etkin güç haline gelmişti.

Kazandığı başarılarından sonra ve gücünün tam anlamıyla bilincinde olan bu yeni emperyal Almanya'nın, daha fazla büyümesinin önüne konan sınırlamalara öfkelenmesi şaşırtıcı değildir. Prusya Alman imparatorluğunun başını çekiyor, iktidarda bulunan büyük toprak sahipleri ve askeri sınıf başkalarına tepeden bakmalarıyla tanınıyorlar, saldırganlıklarıyla övünüyorlardı; Hohenzollernler'den Kayzer II. Wilhelm'ın şahsında iddialı, küstah, kendilerine uygun bir lider buldular. Kayzer Almanya'nın dünyanın lideri olacağını ilan edecek kadar ileri gitti. Bu nedenle güneşin altında bir yer istiyordu; geleceği denizlerdeydi, misyonu kültürünü tüm dünyaya yaymaktı. Bütün bunlar öteki halkların ve ulusların önünde dile getirilmişti. İngiltere'nin "Beyaz adamın sırtındaki "yük" ile Fransa'nın "Uygarlaştırıcı misyonu", Almanya'nın kültürü ile aynı kategoridendi. İngiltere denizlerde üstünlüğünü ilan etmişti; aslına bakılırsa gerçekten de öyleydi. Kayzer'in koca koca sözleri İngilizleri tedirgin etti. Bir başka ülkenin dünyanın öncü ulusu olabileceğini düşünebilmesi, İngilizleri rahatsız ediyordu. Bu, bir tür sapıklık, kendisini öncü ulus olarak gören İngiltere'ye yönelik apaçık saldırıydı. Kaygılandırıcı bu sözler üzerine İngilizler de donanmalarını büyötmeye başladılar. Böylece iki güç arasında bir donanma yarışı başladı; her iki tarafın gazeteleri daha çok savaş gemisi talep ederek ve ulusal öfkeyi artırarak, çığlık çığlığa kışkırtmayı sürdürdüler.

Bu, Avrupa'daki tehlike bölgelerinden biriydi, başkaları da vardı. Fransa ve Almanya eski rakipler, 1870 yenilgisinin acı anıları beyinlerini kemiriyordu; bir intikam özlemi içindeydiler. Balkanlar birçok çıkarın çatıştığı bir barut fıçısıydı. Almanya Türkiye ile dostluğu geliştirerek Batı Asya'daki etkisini artırmaya çalışıyordu. Bağdat'ı Konstantinopolis'e ve Avrupa'ya bağlayan bir demiryolu hattını inşası önerilmişti. Aslında bu, kesinlikle arzu edilir bir şeydi ama istek Almanya'dan geldiği için ulusal kıskançlıklara yol açtı.

Savaş korkusu giderek Avrupa'ya yayılınca, Büyük Güçler özsavunmaya yönelik olarak ittifaklar aradılar. Büyük Güçler Almanya, Avusturya ve İtalya arasındaki Üçlü İttifak ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki Üçlü İtilaf'ta saflaştılar. İtalya Üçlü İttifak'ın en yumuşak halkasıydı, savaşın başında ver-

diği sözleri unutarak öteki safa geçti. Avusturya çatırdayan bir imparatorluktu. Harita üzerinde büyük görünüyordu ama sanat, müzik ve bilim merkezi güzel Viyana'nın başkentliğini yaptığı ülkenin içinde hoşnutsuz unsurlar çoktu. Sonuçta Üçlü İttifak Almanya demekti; ama işin başında Avusturya'nın ve İtalya'nın nasıl şekilleneceğini kimse bilmiyordu. Böylece korku Avrupa'ya yayıldı. Korku kötü bir şeydir. Ülkeler savaş için hazırlık yapmaya ve nihai kapışma için silahlanmaya başladı. Donanım -yani toplar, savaş gemileri, cephane ve öteki savaş araç gereçleri- imal eden büyük firmalar doğal olarak büyük bir hasat kaldırdılar ve semirdiler. Daha da ileri giderek, ülkelerin kendilerinden daha çok silah alımı yapması için savaş psikozunu körüklediler. Bu silah firmaları çok güçlüydü, İngiltere'deki, Fransa'daki ve Almanya'daki birçok üst düzey görevli ve bakan bu firmalarda hisse sahibiydiler. Bu silah firmaları savaş korkusu yayarak ve savaşı kullanarak zenginleşir. Yani birçok hükümetin üst düzey görevlileri ve bakanları mali açıdan da savaşla ilgileniyorlardı. Bu firmalar savaş harcamalarını artırmak için başka yollara da başvurdular. Kamuoyunu etkilemek için gazeteler satın aldılar, hükümet yetkililerine rüşvetler verdiler, halkı kaygılandırmak için yalan haberler yaydılar. Başkalarına ölümü üzerinden yaşayan ve savaşın korkularını yüceltmekte ve halkın önüne getirmekte tereddüt etmeyen bu silahlanma sanayi ne kadar da korkunç bir şeydir. Bu sanayi bir ölçüde 1914 Savaşı'nı hızlandırdı. Bugün de aynı işlevi görüyor.

Bu savaş konuşmalarının ortasında bir garip barış girişiminden söz etmek istiyorum. Rus Çarı II. Nikola evrensel bir barış dönemini birlikte kurmak için bir araya gelmeyi Büyük Güçlere önerdi. Kendi imparatorluğunda her türlü özgürlük hareketini bastıran, kanaatine dayanarak insanları Sibiry'a yollayan kişi, bu Çar'dı. Barış buluşması çağrısı şaka gibiydi; ama galiba samimiydi çünkü barış onun için kendi otokrasisini sürdürme anlamını taşıyordu. Barış davetiyle ilgili olarak Hollanda'da Lahey'de 1900 ve 1907'de iki konferans toplandı. Orada incir çekirdeğini dolduracak bir şey yapılmadı. Barış bir anda cennetten çıkıp gelmez, ancak sorunun temelinde yatan nedenler ortadan kalktığında çıkıp gelebilir.

Büyük Güçlerin rekabeti ve korkuları hakkında epeyce şey anlattım. Küçük yoksul devletler görmezden geliniyordu. Kuzey Avrupa'daki devletler dikkate değerler, çünkü Avrupa'dan çok farklıdılar. İskandinav'daki Norveç ve İsveç ile altlarındaki Danimarka'yı kastediyorum. Bu ülkeler kutup bölgesinden uzak değillerdir. O soğuk ülkelerde yaşamak zordur. Ancak küçük bir nüfusu barındırabilirler; ama Büyük Güçlerin nefret ve kıskançlık çemberinin ve çekişmelerin dışında yer aldıkları için sakın bir yaşam sürerler, enerjilerini uygarcı harcarlar. Buralarda bilim ışıldadı, nitelikli edebiyat gelişti. 1905'e ka-

dar Norveç ve İsveç birlikte tek bir devlet oluşturuyorlardı. O yıl içinde Norveç ayrılmaya ve varlığını ayrı sürdürmeye karar verdi. Yani iki ülke birbirlerini bağlayan ipleri barışçı biçimde çözerek ayrı yaşamaya karar verdiler.

Küçük Danimarka, ordusunu ve donanmasını kalkındırarak büyükler için bir örnek oluşturdu. Danimarka küçük çiftçilerden oluşan, yoksulla zengin arasındaki farkların fazla olmadığı bir ulustur. Bu eşitlenme büyük ölçüde buradaki kooperatif hareketinin büyük gelişimiyle ilgilidir. Fakat Avrupa'nın küçük ülkelerinin hepsi Danimarka gibi fazilet abideleri değildir. Kendi başına küçük olmasına rağmen, Hollanda, Doğu Hint imparatorluğunun (Java, Sumatra) büyük parçalarını etkisi altında tutmaya devam ediyor. Afrika'daki Kongo'yu sömüren Hollanda'nın yanı başındaki Belçika'nın Avrupa siyasetindeki gerçek önemi, konumundan kaynaklanıyor. Fransa ile Almanya arasındaki yol üzerindedir ve bu iki ülke arasındaki savaşta başının belaya gireceği nerdeyse kesindir. Hatırlayacaksınız, Waterloo Brüksel yakınındadır. Bu nedenle Brüksel'e "Avrupa'nın kaptan köşkü" adı verildi. Belli başlı büyük güçler, bir savaş durumunda Belçika'nın tarafsızlığına saygı temelinde anlaşılıyor ama göreceğimiz gibi, savaş gelip çatığında bu anlaşmalar ve vaatler bir yana itildi.

Ama Avrupa'da ya da başka bir yerde, küçük ülkeler arasında en sorunlu olanları Balkanlarda yaşayanlardı. Geçmişlerinde gerginlik ve rekabet yüklü kuşakların yer aldığı halklar ve ırklar aşuresi, karşılıklı nefret ve çatışma duygularıyla doluydu. 1912-1913 Balkan Savaşları özellikle kanlı geçti, kısa süre içinde ve küçük bir alanda çok büyük kayıplar yaşandı. Sığınmacı ve geri çekilen Türkler üzerinde Bulgarların korkunç mezalim yaptığı söylenir. Türklerin de ilk yıllarla ilgili kötü şöhretleri vardır. Sırbistan'ın (şimdilerde Yugoslavya'nın bir parçası) katliamlarla ilgili çok netameli bir ünü vardır. "Siyah eller" adı verilen, aralarında devletin üst düzey yetkililerinin yer aldığı, kendilerine yurtsever adını yakıştıran gizli çeteler özellikle korkunç katliamlardan sorumluydular. Ülkenin kral ve kraliçesi, Kral Aleksandr ve Kraliçe Draga, kraliçenin kardeşleri, başbakan ve öteki kişilerin hepsi çok şaibeli bir biçimde öldürüldüler. Bu bir saray darbesiydi, bir başka kişi kral yapıldı.

Kısacası, 20. yüzyıl Avrupa'nın üzerinde gök gürültüsü ve şimşeklerle başladı ve yıllar birbirini izledikçe fırtına daha da şiddetlendi. Güçlükler ve engeller arttı ve Avrupa'daki yaşam, ancak savaşın kestirip atabileceği şekilde düğümlendi. Bütün güçler savaşın çıkıp gelmesini bekliyorlar canla başla hazırlanıyorlardı, bununla birlikte hiçbirisi ona istekli değildi. Hepsi bir ölçüde korkuyordu, çünkü savaşın sonucunun ne olacağı hakkında bir kehanette bulunmak mümkün değildi. Yine de korku onları savaşa itti. Daha önce belirttiğim gibi, Avrupa'nın iki tarafı birbirlerine karşı saflara dizildiler. "Güç denge-

si" deniyordu buna, öyle hassas bir dengeydi ki, küçük bir darbe her şeyi altüst edebilirdi. Avrupa'dan çok uzak olmasına ve yerel sorunlara fazla ilgi duymamasına rağmen, Japonya Avrupa'daki güçler dengesinin bir müttefikiydi. Japonya İngiltere'nin müttefikiydi. İttifakın esası, Doğu'daki ve özellikle Hindistan'daki İngiliz çıkarlarını koruma altına almaktı. İngiliz-Rus rekabetinin yoğunlaştığı günlerde başlayan bu ilişki, aynen devam ediyordu. Amerika, bu Avrupa tarzı ittifaklar ve dengeler sisteminin dışında kalan tek büyük güçtü.

1914'e gelindi. O tarihte İngiltere'nin İrlanda'nın Yerinden Yönetim yasası ile ilgili olarak birçok sıkıntı yaşadığını hatırlayacaksınız. Ulster ayaklanmıştı, gönüllüler kuzeyde ve güneyde talim yapıyorlardı; İrlanda'da içsavaş yaşanıyordu. Alman hükümetinin İrlanda'daki karışıklığın İngiltere'yi uğraştıracağı ve çıkacak bir Avrupa savaşının dışında tutacağını düşünmüş olması, güçlü olasılıktır. Aslında, İngiliz hükümeti bir savaş durumunda Fransa'nın yanında yer alma taahhüdünü özel olarak üstlenmiş ancak bu kamuoyuna açıklanmamıştı.

28 Haziran 1914, kıvılcımın çakıldığı tarihtir. Arşidük Ferdinand Avusturya tahtının veliahdıydı. Bosna'nın başkenti Saraybosna'yı ziyarete gitmişti. Bu Bosna, sana daha önce yazdığım gibi, Genç Türklerin Sultanı alaşağı etmeye çalıştığı günlerden birkaç yıl önce Avusturya tarafından ilhak edilmişti. Yanında eşi olduğu halde açık bir arabada seyreden Arşidük'e Saraybosna'da ateş açıldı, her ikisi de öldü. Öfkeli Avusturya hükümeti ve halkı Sırbistan'ı suça ortak olmakla suçladı. Sırbistan hükümeti doğal olarak bunu reddetti. Uzun süre sonra yapılan soruşturmalar Sırbistan hükümetinin, cinayetten sorumlu olmasa da, hazırlıklarından tümüyle habersiz de olmadığını ortaya koydu. Cinayetin sorumluluğu büyük ölçüde Sırp "Kara Eller" örgütüne aittir.

Avusturya hükümeti kısmen öfkeden, büyük ölçüde politik nedenlerle Sırbistan'a karşı çok saldırgan bir tavır aldı. Niyeti, Sırbistan'ı bir güzel aşağılamak; bunu savaş büyürse Almanya'nın güçlü desteğine güvenerek yapmıştı. Sırbistan'ın özrü kabul edilmedi ve Avusturya 23 Temmuz 1914'te Sırbistan'a nihai bir ultimatoma verdi. Beş gün sonra, 28 Temmuz'da Avusturya Sırbistan'a savaş ilan etti. Avusturya'nın politikası, büyük ölçüde, savaşa eğilimli bir avuç değersiz, deli dolu bakanın elindeydi. Yaşlı imparator Franz Josef (1948'den beri tahttaydı), biraz da Almanya'nın yardımı ile ikna edilmişti. Aslına bakılırsa o sırada, Avusturya'dan başka savaşa istekli bir başka güç yoktu. Almanya bütün hazırlıklarına ve kararlılığına rağmen çok istekli değildi, hatta Kayzer II. Wilhelm yarım ağızla önlemeye çalıştı. İngiltere ve Fransa da istekli değildi.

Rus hükümeti Çar demekti. Çar, zayıf, deli dolu biriydi, çevresi kendi seçtiği kişilerce kuşatılmıştı. Oysa milyonlarca kişinin kaderi bu adamın elindeydi.

di. Aslında kendisi savaşa çok karşıydı ama danışmanları onu geç kalmanın yaratabileceği sonuçlarla korkuttular ve seferberlik ilanına razı ettiler. "Seferberlik" birlikleri aktif görev için çağrılmasıydı; Rusya gibi büyük bir ülkede bu süreç zaman aldı. Alman korkusu belki de Rus seferberliğini hızlandırdı. 30 Temmuz'da ilan edilen seferberlik haberi, Almanya'yı ürküttü, Rusya'ya sonlandırma çağrısı yaptı; ama o saatten sonra dev savaş cihazını durdurmak mümkün değildi. İki gün sonra, 1 Ağustos'ta Almanya seferberlik ilan etti ve Rusya ile Fransa'ya savaş ilan etti. Ve hiç vakit geçirmeksizin geniş Alman ordusu Fransa'ya ulaşmak için Belçika'yı işgale başladı. Zavallı Belçika'nın Almanya'ya bir zararı dokunmamıştı; ama uluslar ölüm kalım savaşı verirken yükselen homurtuları, verilen sözleri umursamazlar. Alman hükümeti ordusunun geçişi için Belçika'dan izin istemiş, izin talebi, doğal olarak, geri çevrilmişti.

Belçika'nın yansızlığının ihlali konusunda İngiltere'den ve başka yerlerden çağlıklar yükseldi, İngiltere bunu Almanya'ya karşı savaş ilanının temeli yaptı. Aslına bakılırsa, İngiltere buna çok önceden karar vermişti, Belçika sorunu uygun bir mazeret olarak çıkageldi. Şimdi ortaya çıkıyor ki, Fransızlar bile savaştan önce Almanya'ya saldırmak için, gerekli olduğu takdirde, ordularını Belçika üzerinden geçirmeyi planlamışlardı. Her hâlükârda İngiltere kendisini hakkın, gerçeğin ve küçük ulusların savunucusu olarak göstermeye çalıştı. Almanya'nın sözlerini ve anlaşmaları "kâğıt parçası" olarak gördüğünü iddia etti. 4 Ağustos gece yarısı İngiltere Almanya'ya savaş ilan etti, ama herhangi bir aksi olasılığa karşı ordusunu -İngiliz Keşif Gücü- bir gün önce Kanal'dan harekete geçirme tedbirini almayı ihmal etmedi. Yani dünya İngiltere'nin savaşa girip girmemesinin halen belirsiz olduğunu düşünürken, İngiliz birlikleri kıtaya ayak basmışlardı bile.

Avusturya, Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere'nin hepsi artık savaşa girmişlerdi, tabii küçük Sırbistan da... Almanya ile Avusturya'nın müttefiki İtalya'ya gelince... İtalya mesafeli durdu, hangi tarafın avantajlı olduğunu tarttı. Pazarlık etti ve altı ayın sonunda, eski müttefiklerine karşı Fransız-İngiliz-Rus tarafına geçti. Böylece 1914 Ağustos'unun ilk günleri, Avrupa ordularının bir yerlerde toplanmalarına, bir yerlere doğru yürümelerine tanık oldu. Nasıl bir şeydi bu ordular? Eski dönemlerde ordular profesyonel askerlerden oluşan sürekli ordulardı. Ne var ki Fransız Devrimi bir büyük fark yaratmıştı. Devrim yabancı saldırılar karşısında tehlikeye düşünce, sıradan yurttaşlar askere alınmış, bunlar büyük kitleler halinde eğitimden geçirilmişti. O tarihten sonra Avrupa'da güçlenen eğilim, profesyonel orduların yerine zorunlu askerliği geçirmek yani bir ülkedeki eli ayağı tutan insanları silahlattı. Diğer bir deyişle eli ayağı tutan kişilerden oluşan genel ordular,

Fransız Devrimi'nin çocuklarıydı. Her delikanlının bir askeri kampta iki yıl ve daha fazla eğitim aldığı ve sonra da çağrı üzerine yeniden askerlik hizmeti yaptığı bu ordular bütün kıtaya yayıldı. Bu nedenle, aktif hizmetteki ordular, pratikte o ulusun erkek nüfusunun tamamı anlamına geldi. Fransa'da, Almanya'da, Avusturya'da, Rusya'da durum böyleydi; bu ülkelerde seferberlik gençleri evlerinden kopartıp uzaklardaki kasaba ve kentlere taşımak anlamına geliyordu. Savaş başladığında İngiltere'de böyle genel bir hizmet yoktu; güçlü donanmasına dayanan İngiltere görevce daha küçük bir sürekli ordu bulunduruyordu. Buna rağmen savaşta, İngiltere de öteki ülkelerle aynı noktaya geldi, zorunlu askerliği getirdi. Genel askerlik hizmeti bütün ulusun silahtında olması demekti. Seferberlik emirleri her kasabayı, her köyü her aileyi etkiledi. Avrupa'nın büyükçe bir bölümünde, hayat ağustosun o günlerindeki gibi, sürüp gitti; evlerinden ayrılan milyonlarca genç hiç geri dönmedi. Her yerde yürüyüşler, trampet sesleri, askeri birlikler için tezahürat ve yurtseverliğin dev ölçülerde dışa vurumu yaşanıyor. Kalpler bir yandan küt küt atarken, bir yandan da vurdumduymazlık içinde gelecek yılların getirebileceği dehşeti kimse fazla düşünmek bile istemiyordu.

Bu tutkulu yurtseverlik herkesle ilişki içine girdi. Yüksek sesle enternasyonalizmden söz eden sosyalistlerin, dünya işçilerinin ortak düşmanı kapitalizme karşı birleşmeye çağıran Marksistlerin kendilerinin de ayakları yerden kesilmiş, ateşli yurtseverler olarak bu kapitalistlere katılmışlardı. Bazıları tutunabildi ama aşağılandılar, hakarete uğradılar ve çoğunlukla cezalandırıldılar. Birçok kişi düşmandan nefret ederken aklını kaçırdı. İngiliz ve Alman işçileri ve öteki ilgili ülkelerin insanları birbirini öldürürken, her iki ülkenin eğitimli insanları, bilim insanları ve profesörler birbirlerine hakaretler yağdırdılar, birbirleri hakkında uydurulan en korkunç öykülere inandılar.

Savaşın çıkışıyla birlikte, 19. yüzyıl sona erdi. Batı uygarlığının sakin sakin akan görkemli ırmağı, birden savaşın anaforu tarafından yutuldu. Eski dünya ebediyen yok oldu. Dört yıl sonra, anafordan yeni bir şey çıktı.

SAVAŞIN ARİFESİNDE HİNDİSTAN

29 Mart 1933

Uzun süredir Hindistan hakkında yazmadım. Hindistan'ın savaşın arifesinde savaş yıllarına nasıl taşındığını anlatmaya çalışacağım.

Birçok uzun mektupta 19. yüzyıl boyunca Hint yaşamının ve Hindistan'daki İngiliz yönetiminin bazı veçhelerini incelemeye çalıştım. Bu dönemin hâkim özelliği, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmesi ve buna eklenen ülkenin sömürüsü olarak ortaya çıkıyor. Hindistan üçlü bir işgal ordusunun, askeri, sivil ve ticari orduların altında yaşıyordu: İngiliz askeri güçleri ve İngiliz subayların denetimindeki Hintli paralı askerlerin yabancı işgal ordusu oldukları açıktı. Ama belki de daha güçlü bir kısaç, sorumluluk taşımayan oldukça merkezileşmiş bürokrasiden oluşan sivil görevlilerdi. Üçüncü ordu yani ticaret öteki ikisinin desteğindeydi; sömürünün büyük bölümü onun tarafından gerçekleştirildiği ve sömürü biçimleri ötekiler kadar açık seçik olmadığı için, en tehlikeli olanı oydu.

Gerçekten de yıllar boyunca hatta bir ölçüde bugün bile önde gelen Hintliler ilk ikisine çok karşı çıkarken, üçüncüsüne çok önem vermez gibi davrandılar. İngiliz siyasetinin istikrarlı amaçlarından biri, kalıcı çıkar bağlantıları yaratmaktı. Bu bağlantılara güvenebileceklerini, onların hamileri olmayı hesaplıyorlardı. Bu amaçla feodal prensler güçlendirildi ve büyük zamindarlar ve taluqdarlar sınıfı yaratıldı, dinsel âdet adına toplumsal muhafazakârlık da teşvik edildi. Bu kalıcı çıkarların kendileri de ülkenin sömürülmesine kafa yoruyorlardı çünkü ancak o sayede var olabilirlerdi. Hindistan'da yaratılan en büyük kalıcı çıkarlar, İngiliz sermayesinin çıkarlarıydı.

Kabinede Hindistan bakanlığı da yapmış olan İngiliz devlet adamı Lord Salisbury'nin, bu konuya ışık tuttuğu için sık sık alıntılanan sözlerini, buraya alıyorum. 1875'de şöyle demişti:

"Hindistan'ın kanı akıtılacağına göre, neşter, kansız kalıp zayıf düşen yerlere değil, kanın biriktiği ya da en azından yeterli miktarda kanın olduğu yerlere vurulmalıdır."

İngilizler'in Hindistan işgali ve izledikleri politika, kimi İngilizlerin de hoşuna gitmeyen sonuçlar doğurdu. Bireyler bile eylemlerinin sonuçlarını tam olarak kontrol edemez, uluslar nasıl etsin... Emperyalizm milliyetçiliği üretir; kapitalizm fabrikalarda çalışan, birleşerek kapitalistlere karşı mücadele veren insanlara geniş çaplı saldırılar düzenler. Bir hareketi engellemeyi, halkı ezmeyi amaçlayan, aslında çoğu kez hareketinin güçlenmesine, çelikleşmesine vesile olan hükümet baskıları, halkı nihai zafere hazırlar.

İngilizlerin Hindistan'daki sanayi politikalarının kırsallaşmanın artmasına neden olduğunu gördük. Diğer bir deyişle iş bulamayan insanlar kasabalardan kentlerden köylere geri döndüler. Toprağın, yani tarlaların çitliklerin üzerindeki yük arttıkça köylülerin elindeki tarlalar giderek küçüldü. Bu mülkler "ekonomik" olmaktan çıktı yani ekip biçene yaşamın gerektirdiği asgari ölçüde gelir bile sağlayamadı. Ama çiftçinin başka seçeneği yoktu.

Geriye dönemezdi, daha çok borçlanarak işi götürmeye çalıştı. İngiliz hükümetinin toprak politikası özellikle taluqdar ve zamindar bölgelerinde işleri daha kötüye götürdü. Hem bu bölgelerde hem de köylü mülkiyetinin hakim olduğu yerlerde, hükümete vergi ödeyemedikleri ya da zamindara rant ödeyemedikleri için köylüler topraklarından çıkartıldı. Bunun sonucunda ve topraklara sürekli yeni gelenlere bağlı olarak, kırsal alanlarda topraksız emekçiler sınıfı büyüdü, çok kötü açlıklar yaşandı.

Mülsüzler sınıfı işleyecek toprağın açlığını çekiyordu ama gidecek bir yere de yoktu. Zamindar bölgelerinde toprak ağaları kiralari artırarak durumdan yararlandılar. Kimi kiralama yasaları kiracıları koruyordu ama bu yasalar sağından solundan dolaşarak aşıyor, köylülere illegal yollardan yükümlülükler getiriliyordu. Oudh bir talukdarın mülkünde 50'nin üzerinde değişik yükümlülük getirildiğini söylemişlerdi bana. Yoksul kiracı köylüler bu yükümlülükleri nasıl ödeyebilir; olsa olsa köyün baniasına borçlanarak ödeyebilir. Geri ödeme gücü yoksa ödünç para almak bir çılgınlıktır. Ama yoksul köylü ne yapsın? Hiçbir umut ışığı görmüyor. Sonuçta aldığı borçlara rağmen, toprak sahibinin taleplerini karşılayamadığı için mülkünden kovulur, topraksız emekçiler sınıfına katılır.

Topraksız birçok emekçi gibi mülk sahibi köylüler de kiracılarda banianın kurbanı olurlar. Onlara borç ödemekten asla kurtulamazlar. Elleriine geçen üç beş kuruşla ödeme yaparlar ama borç yerinde dururken, faiz ödemeleri parayı anında yutar. Baniadan yakasını kurtaran çok az oldu, köylüler pratikte serfe dönüştüler. Yoksul kiracı zaten iki kat serfti, hem zamindarın hem de banianın serfi...

Açıktır ki, bu tür şeyler çok uzun süremez. Köylüler kendilerinden istenen talepleri karşılayamaz hale gelir, bania avans vermeyi reddeder, işin ucu zamindara da dokunur. Yüzeyinde kokuşmuş, istikrarsız unsurların bulunduğu bir sistemdir bu. Son zamanlarda ülke genelinde yaşanan tarımsal karışıklıklar sistemin çatırdadığını, uzun süre ayakta kalamayacağını akla getiriyor. Evet, lafı uzatıp duruyor, önceleri yazdıklarımı tekrar ediyorum ama bunu bilerek, Hindistan'ın resimlerde karşımıza çıkan bir avuç orta sınıf insanından ibaret olmadığını, milyonlarca tarımcıdan oluştuğunu iyi kavraman için yapıyorum.

Toprak emekçilerinden oluşan büyük bir mülksüzler sınıfının varlığı büyük fabrikaların başlangıcını kolaylaştırdı. Bu türden fabrikalar ancak ücretli çalışmaya hazır yeteri kadar insan olursa çalıştırılabilir. Bir parça toprak sahibi olan, mülkünü bırakıp gitmek istemez. Bu nedenle topraksız işsizler fabrika sistemi için zorunludur; sayıları ne kadar artarsa, fabrika sahiplerinin ücretleri düşürmeleri, onları denetim altında tutmaları kolaylaşır.

Hindistan'da tam bu sıralarda yeni bir orta sınıfın doğduğunu, yatırım için bir miktar sermaye biriktirdiğini, daha önce sana yazdığımı sanıyorum. Paranın ve işgücünün orada oluşunun sonucunda, fabrikalar ortaya çıkıverdi. Ne var ki, yatırılan sermayenin büyük bölümü yabancı (İngiliz) sermayesi idi. Fabrikalar İngiliz hükümetince teşvik edilmemişti. Aslında Hindistan'ı İngiltere'ye hammadde sağlayan, mamul İngiliz ürünlerini tüketen salt bir tarım ülkesi olarak muhafaza politikasına ters düşüyordu. Ama koşullar gelip dayatınca Hindistan'da başlayan makine üretimini İngiltere de kolay durduramazdı. Kısacası Hükümetin onay vermemesine rağmen fabrikalar yaygınlaştı. Hükümetin hoşnutsuzluğunu gösteren bir işaret Hindistan'a giren makinelerin vergilendirilmesi, bir başkası Hintli dokuma tezgâhlarına konan satış vergisiydi.

Erken Hintli sanayicilerin en büyüğü, birçok sanayiye başlatan Jamshedji Nasarwanji Tata'ydı. Sanayilerin en büyüğü Bihar'da Sakchi'deki Tata Demir ve Çelik Şirketi idi. 1907'de başlatılan şirket 1912'de faaliyete geçti. Demir sanayii temel sanayilerden biridir. Günümüzde o kadar çok şey demire bağımlıdır ki, demir sanayii olmayan bir ülke başkalarına büyük ölçüde bağımlı kalır. Tata Demir Fabrikası büyük bir olaydır. Eski Sakchi köyü şimdilerle Jamshedpur kentine döndü, yakınında Tatanagar tren istasyonu var. Demir sanayii özellikle savaş zamanlarında çok değer kazanıyor çünkü mühimmat üretebiliyor. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Tata'nın varlığı İngilizler için büyük bir şanstı.

Hint fabrikalarında çalışma koşulları çok kötüydü. 19. yüzyıl öncesindeki İngiliz fabrikalarının koşulların andırıyordu. Çok sayıda topraksız işsiz oldu-

ğu için ücretler düşüktü. Çalışma saatleri çok uzundu. İlk Hint Fabrika Yasası 1911'de yürürlüğe girdi. Bu yasa erkekler için 12 saatlik, çocuklar için 6 saatlik işgünü öngörüyordu.

Fabrikalar topraksız emekçilerin sayını karşılayamadı. Birçoğu Assam'da-ki çay ya da ülkenin öteki köşelerindeki plantasyonlarına çalışmaya gitti. Serfler gibi çalışıyorlardı oralarda.

Yoksulluğun vurduğu 2.000.000'dan fazla Hintli işçi başka ülkelere göçtü. Çoğu Seylan'daki ve Malay'daki plantasyonlara gittiler. Birçoğu da Mauritius Adası'na (Madagaskar yakını) Trinidad'a (Güney Amerika'nın kuzeyi), Fiji'ye (Avusturalya yakınları) gitti. Bu yerlerin birçoğuna "sözleşmeli işçi" olarak gittiler ama aslında bu serflik demektir. Sözleşmeli sistem hakkında, özellikle Fiji hakkında korkunç söylentiler Hindistan'a ulaşınca, tepkiler yükseldi, sistem kaldırıldı.

Hindistan'ın yoksul, sesi sedası çıkmayan, uzun süredir acı çeken kitleleri olan köylüleri, emekçiler ve göçmenleri burada kesiyorum. Gerçekten sesini yükselten sınıf, yeni orta sınıftı. Aslında bunlar İngilizlerle temasın ürünleriydi ama onlar eleştirmeye başladılar.

Giderek büyüyen bu sınıfla birlikte Ulusal hareket de büyüdü. Bir kitlesel hareket Bengal'i sarsınca Kongre Partisi Aşırılar ve ılımlılar olmak üzere ikiye bölündü. İngilizler bildik ileri grubu ezme ve ılımlı grubu bazı tali reformlarla kazanma politikasını sürdürdüler. Bu tarihte, Müslümanlara bir azınlık gibi ayrı ve özellikli davranılması şeklindeki siyasal talepler gündeme geldi. Hükümetin Hintliler arasında ayrımcılığı körüklemek için bu talepleri teşvik edip milliyetçiliği denetim altında tutmaya çalıştığı çok iyi biliniyor.

İngiliz hükümetinin politikası o sıralar için başarılı oldu, Lokamanya Tilak hapisteydi, partisi bastırılmıştı. ılımlılar, Hintlilere yetki tanımayan idaredeki bazı reformları içtenlikle desteklediler, Bir süre sonra Bengal'in bölünmesinin iptali Bengalliler'i sakinleştirdi. 1907 ve sonraki siyasal hareketler, bir kez daha, koltuk sahibi kimselerin gönül eğlendirme aracı haline geldi. Bu nedenle 1914'te savaş gelip kapıya dayandığında siyasal ortam ülkede hareketli değildi. Sadece ılımlıları temsil eden Ulusal Kongre yılda bir kez toplanıyor, bazı akademik kararlar alıp dağılıyor, başka bir şey de yapmıyordu. Milliyetçilik dibe vurmuştu. Batı ile ilişkilerde, siyasal alanın dışında, başka unsurlar da doğdu.

Gelişmeler yeni orta sınıfın (halkın değil) dinsel düşüncelerini de etkiledi, yeni hareketler doğdu, (Brahma Samaj, Arya Samaj gibi), kast sistemi gevsemeye başladı. Özellikle Bengal'de kültürel uyanış canlandı. Bengalli yazarlar Bengalce'yi Hint modern dillerinin en zengini haline getirdiler. Bengal en büyük yurttaşlarımızdan biri olan, çok şükür hâlâ aramızda bulunan

Rabindra Nath Tagore'u yetiştirdi. Bengal Sör Jagadish Chandra Bose ve Sör Chandra Ray gibi bilim insanlarını da yetiştirdi. Ramanijam ve Sör Chandrashekara Venkata Raman'ın da adlarını vermeliyim. Yani Hindistan bilimde gelişiyordu. Bu Avrupa'nın temelindeki büyüklüğün ta kendisi değıl midir? Bir kişiden daha söz etmeliyim, Urduca ve özellikle Farsça yazan Sör Muhammed İkbâl'den... Milliyetçilik üzerine çok güzel şiirler yazdı. Ne yazık ki son yıllarında şiiri bıraktı, kendini başka çalışmalara adadı.

Hindistan savaş önceki siyasi bakımdan derin bir uykuya yatmış iken, uzak-taki bir ÷lke, Hindistan'ın onuru için yiğıtçe, eşi benzeri olmayan bir mücadeleye sahne oldu. Burası çok sayıda Hintli emekçinin ve tüccarın göç ettiğı Güney Afrika idi. Hintliler, ırkçı küstahlığın hâkim olduğı koşullarda aşağılandılar kötü muamele gördüler. Genç bir hukukçu, bir davaya katılmak üzere Güney Afrika'ya gitti. Soydaşlarının karşılaştığı, gözleriyle görüp tanık olduğı olaylar karşısında kendisini aşağılanmış hissetti. Onlara yardımcı olmak için elinden geleni yapmaya karar verdi. Yıllarca sessiz sedasız çalıştı, mesleğini ve malını mülkünü her şeyini verdi, kendisini üzerine aldığı davaya adadı. Mohandas Karamçand Gandhi idi bu kişi. Günümüzde Hintli her çocuk adını biliyor, onu seviyor ama o sıralarda Güney Afrika'dısında pek tanınmıyordu. Birden adı gökyüzünü aydınlatan bir şimşek gibi Hindistan'ın dört bir yanında parladı, halk ondan, onun yürekli mücadelesinden hayranlıkla, gururla söz etmeye başladı. Güney Afrika hükümeti orada yaşayan Hintli sakinleri daha da aşağılamaya çalıştı ama Hintliler Gandhi'nin önderliğinde boyun eğmeyi reddettiler.

Yoksullardan, kötü muamele gören kişilerden, cahil işçilerden ve bir grup küçük tüccardan oluşan, vatandan uzakta yaşayan bir topluluğun böylesi yiğıtçe bir tavır alması oldukça şaşırtıcıdır. Daha da garip olanı, bir siyasal silah olarak benimsedikleri yöntemdi. Bu yöntem, gerçeğe bağılı kalmak anlamına gelen Gandhi'nin "satyagraha"sıydı. Zaman zaman pasif direniş olarak çevriliyor bu kavram ama doğıru değıldir, çünkü pasif değıl, yeteri kadar aktiftir. "Ahimsa" yani şiddet karşıtlığı kavramın esas parçalarındandır. Gandhi Hindistan'da ve Güney Afrika'da şiddet karşıtı savaşı başlattı. Bizler tabiyetin acılarını, ÷lkemizin iktidarsızlığını yüreklerimizde duyuyorduk, bizim adımıza bu yiğıt meydan okuma, özsaygımızı artırdı. Birden Hindistan siyasal bakımdan canlandı, Güney Afrika'ya para akmaya başladı. Gandhi ile Güney Afrika hükümeti anlaştığında çatışma sona ermişti.

Denizaşırı Hintliler sorunu hâlâ bizimle birliktedir, Hindistan özgürlüğüne ulaşana dek bizimle olmaya devam edecektir. Hintliler, kendi ÷lkelerinde sahip olmadıkları onura, başka ÷lkelerde nasıl sahip olabilir?

İşte savaş öncesinde Hindistan'da işler böyleydi. Türkiye 1911'de İtalya'nın saldırısına uğradığında Hindistan'da Türkiye için çok sempati duyuluyordu.

Asyalı ve Doğulu bir güç olarak görülen Türkiye Hintlilerin iyi niyet duygularını üzerinde topluyordu. Hintli Müslümanlar durumdan özellikle etkilenmişlerdi çünkü Türkiye'nin sultanını halife yani Müslümanların başı olarak görüyorlardı.

O günlerde Abdülhamid'in önyak olmasıyla panislamizm konusunda bazı konuşmalar da yapılmıştı. 1912-1913 Balkan Savaşı Müslümanları da derinden etkileyince, bir Kızılay ekibi Türk yaralılarına yardımcı olmak üzere Hindistan'dan yola çıktı.

Kısa süre sonra Dünya Savaşı başladı. Türkiye İngiltere'nin karşısında bu savaşa girdi. Başka bir konu bu, en iyisi burada keseyim.

31 Mart 1933

Savaş ay be ay, yıl be yıl uzadıkça, giderek daha çok sayıda ülke içine sürüklendi. Her iki taraf da, gizli rüşvetler teklif ederek yansızları yanlarına çekmeye çalıştılar. Bu tekliflerin kamu önünde açıklanması, tepelerden açıklanan yüksek idealleri ve parlak cümleleri ıskartaya çıkartacaktı. İngiliz-Fransız tarafının rüşvet teklif etme gücü Almanya'ya göre daha fazlaydı, sonuçta yansızlardan savaşa katılanlar İngiliz-Fransız-Rusya safına geldiler.

Almanya'nın eski müttefiki İtalya, Küçük Asya'da ve başka yerlerde top-
rak vaat edilerek Müttefikler tarafından bir gizli anlaşma ile kendi saflarına kazanıldı. Bir başka anlaşma Rusya'ya Konstantinopolis'i vaat etti. Dünyayı kendi aralarında paylaşmaları eğlenceli bir iş olmalı. Bu gizli anlaşmalar, Müttefikler'in siyasetçilerinin kamu önünde yaptıkları açıklamalara tümüyle tersti. Rus Bolşevikleri, iktidarı ele geçirdiklerinde bu anlaşmaları açıklamamış olsalardı, büyük olasılıkla kimsenin haberi olmayacaktı.

İtilaf Devletleri'nin safında bir düzine ya da daha fazla ülke vardı (İngiliz-Fransız tarafına kısaca Müttefikler olarak adlandıracağım). İngiltere ve imparatorluğu, Fransa, Rusya, İtalya, ABD, Belçika, Sırbistan, Japonya, Çin, Romanya, Yunanistan ve Portekiz (adını şimdi anımsayamadığım bir-iki ülke daha olabilir) Alman tarafında Almanya, Avusturya, Türkiye ve Bulgaristan vardı. ABD savaşın üçüncü yılında savaşa girdi. Kaygıları bir an için bir yana bırakırsak, Müttefikler'in kaynakları Alman tarafına göre çok daha fazla olduğu açıktır. Daha fazla insan gücüne, daha çok paraya, silah ve cephane üretecek daha fazla fabrikaya ve her şeyden önemlisi, yansız dünyanın kaynaklarına nüfuz etmelerini kolaylaştıran denizlerin hâkimiyetine sahiptiler. Böylece Müttefikler deniz güçleri sayesinde savaş malzemelerini, yiyecekleri ve ABD'den borç almayı başardılar. Almanya ve ittifakları kuşatılmışlar, düşmanlarınca sarıl-

mışlardı. Pratikte, silaha sarılmış dünyaya tek başına karşı koyan Almanya idi. Nereden bakılırsa bakılsın, çok eşitsiz bir yarıştı bu. Buna karşılık Almanya dört yıl boyunca dünya ile kafa kafaya geldi, sık sık zafere yaklaştı.

Bu bir ülkenin olağanüstü bir çabasıyla ve ancak Almanya'nın inşa etmiş olduğu görkemli askeri mekanizma sayesinde mümkün olabilmişti. Sonlara doğru, Almanya ve ittifakları yenilgiye uğratıldıklarında, birliklerinin büyük bölümü yabancı topraklarda bulunan Alman ordusu hâlâ ayaktaydı.

Müttefikler'e gelince, savaşın yükü Fransız ordusunun sırtına bindi; Fransızlar çok sayıda genç insan kayıp verme pahasına Alman askeri mekanizmasına göğüs gerdiler. İngiltere'nin savaştaki büyük katkısı, donanma ve deniz gücü, diplomasi ve propaganda idi. Ordusu ile gururlanan Almanya, yansız ülkelerle diplomatik ilişkilerinde ve propaganda yöntemlerinde yetersiz kalıyordu. Savaş içinde, bütün bu ülkeler arasında, saptırıcı propagandasının etkinliği ve derinliği, çarpıtılan olguların kapsamı bakımından İngiltere'nin en önde olduğuna dair en ufak bir kuşku yoktur. Rusya, İtalya ve öteki ülkeler kıyaslamalı olarak daha ikincil rol oynadılar, çatışmalarda dikkate değer ölçüde yer almadılar. Buna karşılık, Rusya'nın kayıpları, bütün ülkeler içinde en büyük olanıydı. Sonuna doğru savaşa katılan ABD Almanya'nın direncinin kırılmasında belirleyici rolü üstlendi.

Savaşın ilk aylarında İngiltere ile Amerika arasında büyük bir gerilim vardı, hatta iki ülke arasında savaştan bile söz ediliyordu. Bu gerilim, İngiltere'nin Amerikan deniz ticaretine müdahalesi nedeniyle ortaya çıkmıştı. İngiltere ABD'nin Almanya'ya mal taşıdığından kuşkulanıyordu. Ancak bu sıralarda Britanya propaganda mekanizması o kadar hızlandı ki, Amerika'yı kazanma yolunda özel çaba sarf etti. Ele alınan ilk konu, savaşta uygulanan vahşet üzerine idi. Alman ordusunun Belçika'da neler yaptığına dair korkunç öyküler ortalıkta dolaşıyordu. Buna Alman Hun veya Boche'sinin korkunçluğu adı veriliyordu. Aslında, bu öykülerden bazıları, Louvain Üniversitesi ve Kütüphanesinin tahrip edilmesi gibi gerçek bir temele dayanıyordu. Ama çoğu tamamen hayal ürünüydü. Bu akıllara durgunluk veren öykülerden bir tanesi, Almanların yönettiği iddia edilen bir hayalet fabrika ile ilgiliydi. Halkların birbirine nefreti o denli büyüktü ki, her şeye inanıyorlardı.

İngiltere'nin Amerikan Savaş Misyonu'nun 500 resmi görevliden ve 10.000 asistandan oluştuğunu söylersem, İngiltere tarafından yürütülen propagandanın kapsamı hakkında bir fikre sahip olabilirsiniz. Üstelik bu, işin resmi kısmıdır. Yanı sıra, gayriresmi pek çok iş de yapılıyordu. Adil ya da bozuk her türlü yöntem bu propaganda çalışmasında kullanılıyordu. İsveç'in Stockholm kentinde İngilizler İsveçlilerin desteğini kazanmak için, çok çeşitli eğlenceler sunan bir tür müzikholü resmen devreye soktular.

Bu ve sana daha önce sözünü ettiğim Alman denizaltılarının yaptıklarının propagandası, Amerika'yı Müttefikler'in yanında savaşa çekmek için uzun bir yol kat etti. Tabii, belirleyici etken, paraydı.

Savaş pahalı, korkunç pahalı bir iştir. Değerli malzemelerden dağları yutar, sonra yakıp yıktıklarını bir güzel sergiler. Değer yaratan pek çok faaliyeti durdurur, halkın enerjisini yıkım üzerinde yoğunlaştırır. Bu para nerden geliyordu? Başlarda, Müttefikler'in safında sadece İngiltere'nin ve Fransa'nın durumu iyi idi. Sadece kendi paylarına düşeni değil, borç para ve malzeme vererek, Müttefikler'in payına düşeni de ödediler. Bir süre sonra Paris geri çekildi, mali kaynakları tükenmişti. Bunun üzerine Londra müttefiklerini tek başına finanse etti. İkinci yılın sonunda İngiltere de geriye çekildi. Yani 1916'nın sonunda Fransız ve İngiliz kredileri sonuna ulaşmıştı. Bunun üzerine, önde gelen siyasetçilerden oluşan bir İngiliz Özel Heyeti, mali yardım dilenmek için, ABD'ye gitti. ABD borç vermeyi kabul etti ve bundan böyle Müttefiklerin cephesinde savaşı Amerikan parası taşıdı. Müttefikler'in ABD'ye borçları inanılmaz rakamlara ulaştı o kadar ki borç para veren finans kuruluşları ve bankalar Müttefikler'in zaferine daha çok ilgi duymaya başladılar. Müttefikler Almanya tarafından yenilgiye uğratılırsa, Amerika'nın verdiği borç paraları kim tahsil edecekti? Olay Amerikan bankerlerinin cebine dokunmuştu, tepkisi buna göre oldu. Amerika'nın Müttefikler'in yanında savaşa katılması eğilimi gelişti ve sonunda ABD böyle yaptı.

Şimdilerde ABD'nin borç sorunu hakkında pek çok şey okuyoruz gazetelerde. Bir değirmen taşı gibi İngiltere'nin ve Fransa'nın boynuna asılan ve onların ödeme gücünü aşan bu borç, savaş sırasında birikmişti. Eğer bu para zamanında çıkagelmeydi, İngilizler'in-Fransızlar'ın itibarı sonlanacak, belki de ABD onlara katılmayacaktı.

149. SAVAŞIN SEYRİ

1 Nisan 1933

1914 Ağustosunun başında Savaş patlak verdiğiinde, dünya dikkatini Belçika'ya ve Fransa'nın kuzey sınırına çevirdi. Geniş Alman ordusu ilerleyip duruyor, önüne çıkan engelleri ezip geçiyordu. Kısa bir süre için küçük Belçika'da durduruldular; buna içerleyen Almanlar Belçikalılar'ı terör eylemler ile korkutmaya çalıştılar... Paris'e doğru ilerlediler, Fransız ordusu önlerinde oyalanıyordu, küçük İngiliz Ordusu ise devre dışı bırakılmıştı. Savaşın patlamasının bir ay sonrasında Paris ölü bir kente dönüşmüştü, Fransız hükümeti bürolarını ve değerli eşyalarını Bordeaux'ya taşımaya hazırlanıyordu. Bazı Almanlar savaşı fiilen kazandık, havasına kapıldılar.

Bu arada Rus birlikleri Doğu Prusya'yı işgal ediyorlardı. Almanların dikkatini Batı cephesinden başka yöne kaydırmak için girişim başlatıldı. Rusların silindiri adı verilen, Berlin'e doğru ilerleyen birliklerine İngiltere'de ve Fransa'da büyük umutlar bağlanmıştı. Ama Rus askerlerinin silahları kötüydü, subayları tümüyle yetersizdi ve hepsinin gerisinde Çar'ın yoz hükümeti yer alıyordu. Almanlar bir anda Ruslara döndüler, dev bir Rus ordusunu göller ve bataklıklarla kaplı Doğu Prusya'da kapana sıkıştırdılar ve yok ettiler. Bu muazzam Alman zaferine Tannenburg Savaşı adı verilir. Bu zaferi yaratan generallerin önde gelenlerinden Von Hindenburg sonraları Alman cumhurbaşkanı seçildi.

Bu büyük bir zaferdi ama dolaylı olarak Alman ordularına ağır bir yük getirdi. Zafere ulaşabilmek için, Rusların doğuda ilerlemesinden de ürkerek, ordularının bir bölümünü

Fransa tarafından Rus tarafına aktarmışlardı. Gerçekten de bu, Batı cephesi üzerindeki baskıyı bir ölçüde azalttı, Fransız Ordusu 1914 Eylül'ündeki Marne Savaşı'nda Alman ordusunu 80 km kadar geri püskürttü. Paris kurtulmuştu. İngilizlerle Fransızlar biraz soluklandılar.

Almanlar cepheyi yarmak için bir başka girişimde bulundular, başarmak üzereyken durduruldular. İki ordu da bulunduğu yerde kaldı, siper savaşı adı verilen yeni tür bir savaş başladı. Bir tür kilitlenmedi bu, üç yıl boyunca hatta savaşın sonuna kadar Batı cephesinde siper savaşları sürüp gitti; dev ordular tarla fareleri gibi toprağın içine girerek öteki tarafı tedirgin etmeye çalıştılar. Savaşın en başında Alman ve Fransız ordularının mevcudu milyonları buluyordu. Bu cephedeki küçük İngiliz ordusu hızla büyüdü, mevcudu milyona ulaştı.

Doğu ya da Rus cephesi daha da hareketliydi. Rus birlikleri Avusturyalıları yenilgiden yenilgiye uğrattırıyor ama Almanlar önünde yenilgiye uğruyorlardı. Bu cephede kayıplar ve çatışmalar dev boyutlara ulaşıyordu. Batı cephesinde, siper savaşı nedeniyle, kayıpların daha az olduğu sanılmasın. İnsan yaşamı şaşırtıcı bir ilgisizlikle ele alınıyor, yüzbinlerce insan, cephelerde, yinelenen saldırılarda, bir sonuç elde edilmeden, ölüme itiliyordu.

Birçok başka savaş alanı daha vardı. Türkler Süveyş Kanalı'na saldırdılar ama geri püskürtüldüler. Mısır, 1914 Aralık'ında İngiliz protektorası ilan edilmişti, o tarihten itibaren İngilizler yeni Yasama Meclisi'nin faaliyetini durdurdular, hapishaneleri kuşkulandıkları insanlarla doldurdular. Milliyetçi gazeteler yasaklandı, 5 kişiden büyük kalabalıkların bir araya gelmesine izin verilmedi. Başlatılan "sansür" *London Times* tarafından "vahşice, acımasız" olarak nitelendi. Ülke bütün savaş yılları boyunca sıkıyönetim altındaydı.

İngilizler Türkiye'ye, harap imparatorluğun iyice güçsüz olduğu birçok noktadan saldırdılar: Irak'tan, sonradan da Filistin'den, Suriye'den... Arabistan'da Arapların milli duygularından İngilizler yararlandı, Türkiye'ye karşı bir Arap ayaklanması liberal çetelerin paralarıyla ve malzemeleriyle organize edildi. Bu ayaklanmanın başlıca sorumlusu İngiliz ajanı Albay Lawrence, Asya'daki birçok hareketin perde gerisindeki gizemli kişi olarak ün yaptı. Ama Türkiye'nin kalbine dolaysız saldırı, İngiliz donanmasının Çanakale üzerinden Konstantinopolis'e uzanmaya çalıştığı Şubat 1915'de başladı. Eğer bunda başarılı olmuş olsalardı hem Türkiye'yi savaşın dışına itecekler, hem de Batı Asya'daki tüm Alman etkisini kesip atacaklardı. Ama başaramadılar. Türkler kahramanca savaştılar; Mustafa Kemal Paşa'nın bu zaferde büyük payı oldu. İngilizler tam bir yıl boyunca Gelibolu üzerinden girişimlerini sürdürdükten ve büyük kayıplar verdikten sonra geri çekildiler.

Afrika'nın batısındaki ve doğusundaki Alman sömürgeleri de Müttefikler'in saldırısına uğradı. Bu sömürgeler Almanya'dan kopuktular, yardım almaları mümkün değildi. Giderek, Müttefikler'in eline düştüler. Çin'de Alman nüfusu altındaki Kiauchau'ya Japonya el koydu. Japonya'nın işi kolaydı çünkü Uzakdoğu'da yapacak fazla bir şey yoktu.

İtalya, aylar boyunca savaşın seyrini izledi, hangi tarafın kazanacağını bulmaya çalıştı. Sonunda Müttefikler'in kazanacaklarına karar vermiş olacak ki, teklif edilen rüşveti kabul etti, bir gizli anlaşma imzalandı. İtalya ve Avusturya iki yıl boyunca fazla bir şey elde edemedi birbirleri ile çatıştılar. Ardından, Almanlar Avusturyalıların yardımına gelince İtalyanlar dağıldılar. Avusturya-Almanya ordusu Venedik'in kapısına dayandı.

Bulgaristan 1915 Ekim'inde Almanya'ya katıldı. Kısa bir süre sonra, Bulgarlarla işbirliği yapan Avusturya-Macaristan ordusu Sırbistan'ı çökertti. Yöneticiler gemilere binerek kaçtılar, Sırbistan Alman hâkimiyetine girdi.

Romanya Balkan Savaşları'ndaki tutumu ile fırsatçılık konusunda ünlenmişti. Tam iki yıl boyunca savaşın seyrini izledi ve sonunda, 1916 Ağustos'un-da Müttefikler'in safında savaşa katıldı. Hızla cezalandırıldı, Alman ordusu üzerine çullandı, her türlü direnişi ezip geçti. Romanya da Alman-Avusturya hâkimiyeti altına girdi.

Böylece, Merkez Güçleri Almanya ve Avusturya Belçika'yı, Fransa'nın kuzeydoğusundaki bir bölümünü, Polonya'yı, Sırbistan'ı ve Romanya'yı işgal ettiler. Ama mücadelenin kalbi

Batı cephesinde ve denizlerle yatıyordu ve buralarda bir ilerleme kaydedilemiyordu. Bu cephede düşman orduları, ölümle iç içe, çakılıp kalmışlardı. Denizlerle Müttefikler üstündüler. Savaşın başında bazı Alman savaş gemileri Müttefikler'in deniz taşımacılığına müdahale ettiler. Bu olaylardan biri, Bombay'ı bombalamış olan Emden'di. Ama bu, Müttefikler'in deniz yollarını denetim altında tuttukları gerçeğini değiştirmeyen küçük bir sapmaydı. Müttefikler bu denetim sayesinde Merkezi Güçlerin yiyecek ve öteki ikmal hatlarını kestiler. Bu abluka Almanya'yı ve Avusturya'yı sarstı, kıtlık arttı, açlık halkı vurdu.

Öte yandan Almanya, Müttefikler'in gemilerini denizaltılarla batırmaya başladı. Denizaltı savaşı o kadar başarılı oldu ki, yiyecek ikmali azaldı, İngiltere'de açlık tehlikesi baş gösterdi.

1916'da Almanya'nın denizden kuşatması giderek ağırlaştı, açlıktan kırılma başladı. Zamanın aleyhlerine işlediğini gören Merkezi Güçler acele olarak sonuç almak gerektiğini tespit ettiler. Almanya barış için bazı sondajlar da yaptı ama Müttefikler buna kapıyı kapalı tuttular. Müttefikler çok sayıda gizli anlaşma yaparak sonuç almaya çalışmışlardı. Kesin zafer dışında kimseyi tatmin edemeyeceklerdi. ABD başkanı W. Wilson da başarıya ulaşmayan bazı girişimlerde bulunmuştu.

Alman liderler denizaltı savaşı yoluyla ablukayı şiddetlendirerek, İngilizlere teslim olmaları için zorlamaya karar verdiler. Belli yerlerde tarafsız gemileri

bile batıracaklarını ilan ettiler. Tarafsızların İngiltere'ye yiyecek taşımasını engellemeyi amaçlayan bu açıklama Amerika'yı çok kızdırdı. Gemilerinin bu şekilde batırılmasına göz yumamazdı. Bu onun savaşa girmesini kaçınılmaz hale getirdi... ABD 1917 Nisan'ında savaşa girdi. Geniş kaynaklara sahip, öteki ulusların tükenmişliğine karşın taze güçlere sahip ABD'nin savaşa girmesi, Alman güçlerinin yenilgisini kesinleştirdi. Ama ABD'nin savaşa girmesinden de çarpıcı, yaşamsal önemde olaylar meydana geliyordu. Rusya'da Şubat Devrimi Çar'ı çekilmeye zorladı. Sekiz ay sonra ikinci bir devrim geldi.

Alman askeri yetkilileri bu gelişmelere gözlerini kapattılar, 1918 Mart'ında Sovyet yetkilileri gurur kırıcı bir barışı imzalamaya zorladılar. Sovyetler, başka çare olmadığı için kabul ettiler, ne pahasına olursa olsun barışa ihtiyaç duyuyorlardı. Alman orduları 1918 Mart'ında Batı cephesinde de son bir çaba içine girdiler Anglo-Fransız hattını yarıdılar ve yeniden Marn ırmağına ulaştılar. Ancak Alman ordusu da tükenmişti. Müttefik orduları ise oluşturulan üst komutanlığın emrine verilmiş General Foch Başkomutan ilan edilmişti. Üstünlük Müttefikler'e geçti.

11 Kasım 1918'de ateşkes imzalandı ve savaş sonlandı. Ateşkes ABD başkanı Wilson'un formüle ettiği " on dört nokta" temelindeydi.

Savaş sona ermişti ama Almanya'nın İngiliz gemileri tarafından abluka altında tutulması sürüyor, yiyecek maddelerinin açlıktan nefesi kokan Alman kadınlarına ve çocuklarına ulaşmasına izin verilmiyordu. Bu nefret gösterisi ve çocukları bile cezalandırma arzusu saygın İngiliz politikacıları, büyük gazeteler hatta liberal gazeteler tarafından destekleniyordu. İngiltere'nin başında liberal Lloyd George bulunuyordu. Dört buçuk yıl süren savaş acımasızlıklarla ve çılgın vahşetlerle doluydu. Ama belki de hiçbir şey, ateşkesten sonra Almanya'ya yönelik sürdürülen soğukkanlı vahşetin üzerine çıkamaz. Savaş bitmişti ama hâlâ koca bir ulus açlıktan kırılıyor, küçük çocuklar gıdasızlıktan acı çekiyorlardı. Almanya'nın eski Başbakanı Bethmann Hollweg şunları söyledi: "Çocuklarımız ve çocuklarımızın çocukları İngiltere'nin bize dayattığı ablukanın izlerini taşıyacaklar." Silah bırakışmasından sekiz ay sonraya kadar İngiltere Almanya'ya ablukayı sürdürdü.

Uzun savaş yılları savaştan ulusları gaddarlaştırmıştı. Bu yıllar çok sayıda insanın ahlaki değerlerini yıkıma uğrattı, birçok normal insanı yarı yarıya suçluluğa itti. İnsanlar şiddete, olguların keyfi olarak çarpıtılmasına alıştılar, içleri nefretle ve intikam duygusuyla doldu.

Savaşın bilançosu neydi? Hâlâ kimse bilmiyor. Modern savaşların ne anlama geldiğini anlatmak için siz bazı sayılar vereceğim.

Öldüğü bilinen askerler	10.000.000
Öldüğü varsayılan askerler	3.000.000
Ölen siviller1	3.000.000
Yaralananlar	20.000.000
Tutuklananlar	3.000.000
Savaş yetimleri	9.000.000
Savaş dulları	5.000.000
Sığınmacılar	10.000.000

Bu sayıları gören, altında gizli insan acılarını hayal edebilir. Alt alta sıralınca ölü ve yaralı sayısı 46.000.000'a ulaşıyor.

Ya maliyet? Amerikan tahminleri bize Müttefikler'in toplam harcamalarının 40.999.600.000 pound yani yaklaşık 41 milyar pound, Alman tarafının harcamalarının 15.122.300.000 yani 15 milyar poundun üzerinde olduğunu belirtiyor. Yani 56 milyar pound ediyor. Günlük yaşantımızın çok dışında kalan olan bu sayıları bizim aklımız almıyor.

"Savaşa son vermek için savaş", "dünyayı demokrasi için daha güvenli bir yer haline getirelim", "küçük milliyetlerin özgürlüğünü sağlayalım", "self determinizm" bitti. İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya ve onların daha küçük uyduları (Rusya bunun dışına çıktı) zafer kazandı.

150.

RUSYA'DA ÇARLIĞIN ÇÖKÜŞÜ

7 Nisan 1933

Rus Devrimi başlı başına büyük bir olay, dünyadaki ilk ve eşi benzeri olmayan bir devrimdi. Kısa bir süre sonra tek sosyalist devrim niteliğini aştı, diğer ülkeler için örnek oldu, onları harekete geçirdi. Bu nedenle yakından incelemeye değer. Rus Devrimi savaşın doğurduğu en büyük olaydı. Oysa kendi kendilerini savaşın ortasına atan gerici hükümetlerin ve Avrupalı politikacıların çıkmasını en az diledikleri bir olaydı. Bu devrimin Rusya'da o sırada hâkim olan ekonomik ve tarihsel koşulların ürünü olarak meydana geldiğini söylememiz daha doğru olur. O koşulların ve savaşın yol açtığı felaketler, ağır zararlar ülkeyi baştanbaşa kaplamıştı. Devrimci Lenin bu durumdan yararlandı.

Rus Devrimi 1917 yılında patlak verdi. Aslında o yıl iki devrim oldu: Birincisi Şubat'ta,¹ ikincisi ise Ekim'deydi. Fakat diyebiliriz ki, Rusya'da bir tek devrim yaşandı, Mart'tan Ekim'e kadar süren bu devrim iki ayda iki yüksek noktaya ulaştı. Sana, 1905 Devriminden söz ettim. Devrimi şiddetle bastıran Çar Hükümeti özgürlükten yana olanları ortaya çıkarmak, ezmek için ajanlarını dört bir yana salarak otokratik yönetimini sürdürdü. Bolşevik Marksistler ezildi, erkek ve kadın liderleri ya Sibirya'daki hapishanelere ya da dış ülkelere sürüldüler. Ne var ki, sürülenler, daha da coştular, Lenin'in liderliğinde komünizmi incelemeye, yaymaya devam ettiler. Bunların hepsi de Marksizm'e inanmıştı. Fakat Marksizm, Almanya ve İngiltere gibi ileri sanayi ülkeleri için tasarlanmış bir teoriydi. Rusya ise ortaçağdan beri bir tarım ülkesiydi, önemli şehirlerdeki küçük sanayilerden başka sanayi yoktu. Bu yüzden Lenin Mark-

1 Bizde Şubat Devrimi olarak bilinen devrim, Ortodoks takvimi nedeniyle Rusya'da Mart Devrimi diye anılır.

sist teoriiyi Rusya'ya uyarlamaya başladı, bu konuda çok yazdı. Sürgündeki Ruslar arasında devrim teorisi konusunda büyük tartışmalar yaşandı. Lenin devrimi sadece heyecanlı kimselerin değil, eğitilmiş tecrübeli devrimcilerin yönetebileceklerine inanıyordu. O, devrimci eylemin, fiilen başladığı anda yapılması gerekeni yapacak devrimcilerin yetiştirilmesi eylemiyle birlikte yürütülmesini istiyordu. Lenin ve arkadaşları, kendilerini gelecek devrime hazırlamak için, 1905'den sonraki dönemden yararlandılar.

1914 yılının başlarında Rusya'da şehirliiler arasında bilinçlenme artmaya, devrimci fikirler ise yeniden yayılmaya başladı, birçok siyasi grevler oldu. Savaş başladığı zaman ise halkın dikkati oraya çevrildi ve işçilerin çoğu cepheye gönderildi. Lenin ve arkadaşları (bunların çoğu sürgündeydi), başlangıçtan beri savaşa karşıydılar, öteki ülkelerdeki sosyalistler gibi savaşa sürüklenmediler. Lenin bu savaşı, kapitalizmin bir savaşı sayıyordu. Bunda işçi sınıfının bir çıkarı yoktu: Savaş, onlar için, özgürlüğe giden yolda yararlanacakları bir araçtı.

Savaşta Rus ordusu ağır kayıplar verdi. Kayıplar, savaşa katılan tüm orduların verdikleri kayıplardan daha fazlaydı. Rus subayları diğer subaylardan çok daha acizdi. Rus askerleri ise azıksız, koruyucusuz ve bozuk silahlarla donatılmıştı. Yüzbinlerce kayıp verdiler. Buna rağmen sömürücüler Petersburg ve diğer büyük şehirlerde bu sefaletin ticaretini yapıyor, servetlerini artırıyorlardı. Tüccarların çıkarı, savaşın sonsuza kadar sürüp gitmesindeydi. Açlığın pençesinde kıvranmaya başlayan askerlerin mensup olduğu işçi ve köylü sınıfları ise öfke içindeydiler.

Çar Nikola son derece garip biriydi, Çariçenin etkisi altındaydı. Çevrelerini uşaklar ve aptallar sarmıştı. Hiç kimse kendilerini eleştirmeye cesaret edemiyordu. İşler gittikçe bozuluyordu. Nihayet ünlü "Rasputin" Çariçenin sadık bir dostu oldu Bu adam hayata yoksul bir köylü ve at hırsız olarak atılmıştı. Çirkin işlerini dinin kutsal perdesiyle örttü, kazançlı bir meslek olan ruhbanlığa başladı. Ruhbanlık Rusya'da, Hindistan'daki gibi, sahiplerine bol para getiren bir işti. Rasputin saçını uzattı, ünü her tarafa yayıldı, sonunda Çar'ın sarayının kapısına ulaştı. Çar'ın bir tek oğlu vardı ve hastaydı. Rasputin bu fırsattan yararlanarak Çariçeyi, çocuğu iyileştirebileceğine inandırdı. Talih Rasputin'e gülümsedi, önce saraya girdi, daha sonra Çara ve devletin yüksek mevkilerindeki yöneticilere de hâkim oldu. Bir süre nüfuza ve rüşvete dayalı bir hayat yaşadı.

Rusya'da hoşnutsuzluk genelleşti. Ilımlılar ve aristokratlar da bu havaya katıldılar. Halk arasında Çarı değiştirmek için devrim yapılacağı fısıldanmaya başladı. Bu sırada Çar kendi kendini ordunun başkomutanı tayin etti ve devlet işlerine aşırı bir şekilde karışmaya başladı. 1916'nın sonlarında Rasputin, Çar

ailisine mensup biri tarafından öldürüldü. Rasputin akşam yemeğine çağrılmış ve kendi kendine ateş etmesi emredilmişti. Bunu reddedince üzerine ateş açıldı. Halk Rasputin'in ölümünü sevinçle ve kurtuluş müjdesi gibi karşıladı. Ne var ki Çar Hükümeti, bundan sonra terörünü daha da artırdı.

Buhran gittikçe şiddetleniyor, açlık yayılıyordu. Aç kalanlar Petersburg'da gösteri yapmaya başladılar. Mart ayı başlarında, işçileri ezen baskının şiddetine karşı devrim birdenbire patladı ve 8-12 Mart günleri arasında zafere ulaştı. Bu devrim sarayın ya da liderlerin yönettiği sağlam, örgütlü bir hareket değildi. Tersine zulme uğrayan işçilerin en alt tabanından çıkmıştı, amaçsız, örgütsüz, lidersiz olarak yolunda yürüyordu. Devrimci partiler, özellikle mahalli Bolşevikler şaşır kaldılar. Bunlar birdenbire karşı karşıya kaldıkları devrimi nasıl yöneteceklerini bilmiyorlardı. Buna rağmen ihtilali başlatan kitleler duruma hâkim oldular. Petersburg'daki ordu birlikleri de kitlelerin yanında yer aldı ve devrimin kesin zafere ulaşmasına yardım etti. Burada devrimci kitlelerle bundan önceki köylü ayaklanmalarında görülen ve yıkıcılıktan başka amacı olmayan ayak takımını birbirine karıştırmamalıyız. Şubat Devrimi, tarihte ilk defa yönetici liderlerden yoksun olarak patlayan bir devrimdi. Çünkü Lenin ve arkadaşları ya sürgünde ya da hapisshanedeydiler. Fakat devrimcilerin saflarında, Lenin'in adamları tarafından yetiştirilmiş birçok tanınmamış işçi de vardı. Bu işçiler çeşitli fabrikalarda çalışıyorlardı. İşte devrimin bel kemiği olan ve onu belirli bir plana göre yönetmeye başlayanlar, bu işçilerdi.

Rus devriminde ilk defa sanayide çalışan işçi kitlelerini mücadelede görüyoruz. Rusya genel olarak bir tarım ülkesiydi ve tarım ortaçağ koşullarında yapılıyordu. Yeni kurulmuş sanayi de yalnız belirli bazı şehirlerdeydi, bu şehirlerden biri de Petersburg'du. Burada çok sayıda fabrika ve endüstri işçisi vardı. İşte Mart Devrimi bu işçilerin ve şehirde bulunan askerlerin çalışmalarının meyvesiydi.

Devrim borusu 8 Mart'ta çaldı. Dokumada çalışan kadın işçiler ön saflara geçerek sokaklarda gösteri yapmaya başladılar. Ertesi gün karışıklıklar yayıldı, erkekler de meydana atıldılar. "Ekmek istiyoruz" ve "Kahrolsun otokrasi" çığlıkları yükselmeye başladı. Hükümet gösteri yapan işçileri ezmek üzere Çarın birinci dayanağı olan Kafkas birliklerini sevk etti. Fakat Kafkasyalılar, halka kurşun sıkmadan göstericileri dağıttılar. İşçiler askerlerin bu davranışını görünce, onların da kendilerinden yana olduklarını anladılar. Bu da kitlelerin coşkusunu artırdı. Kitleler Kafkasyalılara "Kardeşler" diye bağırıyorlardı. Polis ise kitleler tarafından yuhalandı ve taşlandı. 19 Mart'ta ise halkla Kafkasyalılar arasındaki kardeşlik daha da güçlendi. Halk arasında, Kafkasyalı askerlerin, halka ateş açan polislere ateş ettikleri haberi yayıldı. Sonra polisler sokaklardan çekildiler, kadınlar Kafkasyalı askerlere doğru giderek

onların yurtseverlik ve kahramanlık duygularını tahkik ettiler. Bunun üzerine askerler süngülerini havaya kaldırdılar ve halkı savunmaya başladılar.

11 Mart (Pazar) günü, işçiler şehrin merkezinde toplandılar. Polisler pusu kurdukları yerden işçilere ateş açtılar. Askerler de halka ateş açtılar. Halk Birlik Karargâhına yürüdü, şikâyetlerini ilettiler. Bundan dolayı duyguları kabaran küçük rütbeli subaylar halkı korumak ve polise ateş açmak için karargâhtan çıktılar. Gerçi bunlar yakalandılar, ama artık iş işten geçmişti. Çünkü ertesi gün diğer birlikler tüfekleri ve otomatik silahlarıyla birlikte meydana çıktılar. Sokaklarda ateş şiddetlendi, hamallarla soylular birbirine karıştılar. En sonunda askerlerle işçiler öne atılıp bazı bakanları (diğerleri daha önce kaçmıştı), polisleri, gizli servis adamlarını tutukladılar ve siyasi tutukluları serbest bıraktılar.

Devrim Petersburg'da muzaffer oldu, Moskova da hızla onun izinden yürüdü. Köylüler ise gelişmeyi beklemeye koyuldular. Sonra onlar da oldubittiği kabul ettiler, fakat o kadar coşkulu değillerdi; çünkü onlar için önemli olan siyaset ve rejim değil, toprak ve güvenlikti.

Çara gelince, o sırada Petersburg'dan uzak küçük bir şehirde bulunuyor, orada başkomutan sıfatıyla ordusunun işlerini yönetiyordu. Çar, mutlaka kuruması ve düşmesi gereken bir çürük meyve gibiydi, nitekim heybetinden milyonların titrediği ve "Kutsal Rusya"nın "Küçük Baba"sı olan büyük otokrat Çar düştü.

Düzenlerin, tarihin kendilerine verdiği rolü oynadıktan, tespit ettiği ömrü yaşadktan sonra uçuruma gittikleri yol ne kadar gariptir! Petersburg'daki karışıklıkları ve işçi grevleri duyan Çar sıkıyönetimin ilan edilmesini emretti. Sorumlu komutanı sıkıyönetimi resmen ilan ettiyse de bu emir şehirce ne yayınlanabildi ne de yayıldı. Çünkü halk buna uymayı reddetti ve hükümet mekanizması durdu, sonra da dağıldı. Olup bitenlerin tehlikesini hâlâ anlamayan Çar Petersburg'a dönmeye karar verdi, fakat demiryolu işçileri trenini durdurdular. Petersburg'un bir banliyösünde bulunan Çariçe, Çara bir telgraf gönderdi, fakat telsiz dairesinde üzerine kurşun kalemle "gönderilenin ikametgâhı bilinmiyor" sözleri yazılarak geri çevrildi. Bu gelişmeler kurtarılması mümkün olanı kurtarmak isteyen cephedeki subayları ve Petersburg'daki liberalleri ürküttü. Çara başvurarak tahttan inmesini istediler. Çar bu teklife uydu, bir yakınına kendisine varis tayin etti. Fakat devrim Çarlık rejiminin üzerine bir çizgi çekmekte, tarihte 300 yıl rol oynamış olan Romanov Hanedanı'nın üzerine perde indirmekte kararlıydı.

Aristokratlar, toprak ağaları, zengin orta sınıf mensupları, liberaller ve reformcular bile işçi sınıfının bir yanardağ gibi patladığını, korku ve ürküntü içinde görüyorlardı. Kendileri için en son teminat olan ordunun da devrimci-

lerin yanında yer aldığını görünce elleri böğürlerinde kaldılar. Fakat sonunda kimin kesin zafere ulaşacağını hâlâ bilmiyorlardı. Belki Çar cepheden bir ordu getirip devrimcileri ezme fırsatını yaratır diye umutlanıyorlardı. Buna rağmen kendilerini iki ateş arasında hissediyorlardı. Bir yandan işçilerden, diğer yandan da Çardan korkuyorlardı. Hayatlarının korunması tek düşündükleri şeydi. Toprak ağalarını ve zengin burjuva sınıfını temsil eden ve ihtilalcilerin az da olsa umut bağladıkları Duma Meclisi de aynı korku içindeydi; başkanına da, üyelerine de korku hâkim olmuştu. Bu korku içinde durumu kurtarmak için ileri atılamadılar ve ne yapacaklarını kestiremediler.

Sovyet örgütü de giderek şekilleniyordu. İşçi temsilcilerine askerlerin temsilcileri de katıldılar. Yeni Sovyet, bir kısmını Duma Meclisinin kullandığı Tauride Sarayı'nın bir tarafına yerleşti. Zafer sarhoşluğu işçilerde ve askerlerde heyecan ve coşkunluk yaratmıştı. Fakat onlar bu zaferi nasıl değerlendireceklerini bilmiyorlardı. Evet, yönetimi ele geçirmişlerdi ve yönetimin dizginini eline alacak bir lider bulmaktan başka bir eksikleri kalmamıştı, ama bu adam kim olabilirdi? Sovyet'in kendisi, bu işi üzerine almayı düşünemiyordu. Tersine bu işin burjuva sınıfına özgü olması gerektiğine inandılar. Sovyet'ten bir heyet Duma Meclisine başvurarak Meclisin yönetimi üzerine almasını istedi. Meclisin başkan ve üyeleri gelen heyetin kendilerini tutuklayacağından korkular. Bunlar yönetim işine karışmak istemiyorlar, bu takdirde durumun kötü olacağından korkuyorlardı. Fakat Sovyet heyeti diretince Meclis razı oldu, Duma Meclisinden bir grup tereddüt, korku içinde yönetimi üzerine almayı kabul etti. Halk, devrimi Duma'nın yönettiğini sandı; çünkü durum onu gösteriyordu. Ne kadar garip değil mi? Bir öyküde okusaydık, gerçekliğine inanmazdık. Fakat gerçek çok defa hayalden daha gariptir.

Duma Komisyonunun tayin ettiği geçici hükümet çok tutucuydu, başbakan da bir prensti. Aynı binanın diğer bölümümü, geçici hükümetin işlerini sürekli olarak kontrol eden Sovyet Meclisi işgal ediyordu. Ne var ki, bu Sovyet Meclisi ılımlıydı; içindeki Bolşeviklerin sayısı da azdı. Hükümet aslında bir koalisyon hükümetiydi. İşleri yöneten geçici hükümet ile Sovyet Meclisinin bu koalisyonunun arkasında ise, ihtilali sürdüren ihtilalci kitleler vardı. Aç insanların hükümetten koparabildikleri tek meyve, Almanya yenilinceye kadar savaşın sürdürülmesi kararı oldu! Oysa devrimcilerin güttükleri ve uğruna can devirdikleri amaç bu muydu?

17 Nisan 1917'de Lenin Rusya sahnesine çıktı. Daha önce savaş yıllarında İsviçre'de bulunuyordu. Devrimin patladığı sırada yurduna dönmek için fırsat kolluyordu. Fakat bu fırsatı nasıl ele geçirecekti? İngiltere ve Fransa kendi topraklarından geçmesini yasaklamışlardı. Almanya ve Avusturya da öyleydi. Fakat sonunda Alman Hükümeti, kendine özgü bazı nedenlerle Lenin'in

kapalı bir trenle İsviçre sınırından Rus sınırına kadar geçmesine izin verdi. Tabii Almanya Lenin'in Rusya'ya gitmesinin geçici hükümetin zayıflamasına ve savaşın yavaşlamasına yol açacağını umuyordu. Çünkü Lenin savaşa karşıydı. Böylece Almanya Lenin'den yararlanacağını sanıyordu, bu devrimci liderin yakında Avrupa'yı ve dünyayı titreteceğini biliyordu.

Lenin'de tereddüt diye bir şey yoktu. Onun, kitlelerin özlemlerini kavrayan keskin bir görüşü ve tespit edilmiş ilkelerin mevcut koşullara uygulanmasını sağlayan isabetli fikirleri vardı. Sonuçlardan korkmadan, çizilmiş planları uygulayacak demirden bir iradeye sahipti. Yurt topraklarına ayak basar basmaz Bolşevik Partisi'ni silkeledi, üyelerini içinde bulundukları durgunluktan dolayı eleştirdi, ateşli bir üslupla üzerlerine düşen görevleri hatırlattı. Bu konuda yaptığı konuşma insana hem acı hem de hayat veren elektrik kıvılcımı gibiydi. Konuşmasında şöyle dedi: "Bizler şarlatan değiliz, biz kendimizi yalnızca kitlelerin bilincine oturtmalıyız. Bu, azınlıkta kalmamıza yol açsa bile korkmamalıyız. Çünkü bir zaman için liderlikten vazgeçmek de bazen hayırlı sonuçlar doğurur." Lenin böylece ilkelerine bağlı kaldı, taviz vermedi. Lider-siz, yönetsiz olarak başıboş kalmış olan devrim de nihayet liderini bulmuş oldu. Zaman, beklenen lideri ortaya çıkarmıştı artık.

Bu aşamada Menşevikleri Bolşeviklerden, öteki devrimci gruplardan ayıran görüş ayrılıkları nelerdi? Lenin'in dönmesinden önceki dönemde yerel Bolşeviklerin çalışmalarını felce uğratan nedenler nelerdi? Sovyet, eline geçirdiği yönetimi niçin gerici ve tutucu Duma Meclisine bıraktı? Ben bu soruların cevaplarını derinlemesine verecek durumda değilim. Fakat 1917 yılında özellikle Petersburg'da ve genellikle bütün Rusya'da dolaşan çeşitli söylentileri değerlendirdiğimiz zaman, bu soruların cevaplarını bulmakta fazla güçlük çekmeyiz: Karl Marx'ın insanın gelişmesi ve ilerlemesi konusundaki "Tarihsel Materyalizm" adlı teorisi, yeni toplumsal durumların eskilerinin yerine geçmesi ilkesine dayanıyordu. Sanayi üretiminin yöntemleri geliştikçe yavaş yavaş toplumun ekonomik ve politik düzeni de gelişir. Bu, egemen sınıfla sömürülen sınıflar arasında sürüp giden sınıf çatışmasıyla olur. Bu çatışmanın sonucu olarak Batı Avrupa'da feodal sınıf, yerini burjuva sınıfına bırakmıştı. Bu sınıf şimdi İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da, öteki Batı ülkelerinde toplumun ekonomik ve politik varlığı üzerinde baskı kurmaktadır. Bu sınıf da sonunda yerini işçi sınıfına bırakacaktır. Rusya'da ise o zamana kadar baskı yapan feodal sınıf Batıda olduğu gibi burjuva sınıfı feodal sınıfın yerine geçmemişti. O nedenle Marksistlerin çoğu, işçi cumhuriyetinin kurulacağı son aşamaya ulaşma olanağına kavuşmadan önce, Rusya'nın burjuva ve parlamenter aşamadan geçmesi gerektiğini savunuyorlardı. Onlara göre bu aşamayı atlamak mümkün değildi. Bizzat Lenin bile 1917 Mart Devriminden önce,

burjuva düzeni uğruna Çara ve toprak ağalarına karşı mücadele etmek, köylülerle yardımlaşmak ve "burjuvaya karşı çıkmamak" için bir orta yol çizmişti.

Bunun için Bolşevik, Menşevik ve Marksist teoriye inanların hepsi, İngilizler ve Fransızlar gibi, bir demokratik burjuva cumhuriyetinin kuruluşunun gereğine inanıyorlardı. İşçi liderleri de bunun kaçınılmaz olduğu inandılar. İşte Sovyet örgütünü, yönetimi üzerine almamaya ve Duma Meclisine sunmaya iten neden buydu. Bunlar da, birçoğumuz gibi, ilkelerinin kulu olmuşlardı. Yeni bir durumun varlık safihasına çıkmış olduğunu ve bu durumun farklı bir siyaset ya da en azından eski siyasette uygun bir değişiklik yapılmasını geciktirdiğini anlayamıyorlardı. Ne var ki, kitleler, ihtilalde liderlerinden çok daha uzak görüşlüydüler. O sırada Sovyetlere egemen olan Bolşevikler daha ileri gittiler, işçilerin bu sırada toplumsal sorunları ortaya atmalarının doğru olmayacağını, çünkü amaçlarının siyasal özgürlüğü elde etmek olduğunu açıkça söylediler. Şubat Devrimi Bolşeviklerin ılımlı yaklaşımına, önderlerinin tereddütlerine rağmen başarıya ulaştı.

Lenin'in dönüşü durumu değiştirdi. Durumun ayrıntılarını gören Lenin bir lider dehasıyla Marksizm ilkelerini mevcut şartlara uyarladı. İşçi sınıfının yönetime geçmesini sağlamak için, yoksul köylülerin yardımıyla bizzat kapitalizme karşı savaşılmaya karar verdi. Şu üç slogan Bolşeviklerin parolası haline geldi: "Demokratik bir cumhuriyet", "feodal çiftliklere el konulması" ve "sekiz saatlik iş günü". Bu sloganlar işçi ve köylülerin mücadelesini derhal somut amaçlara yöneltti. Artık mücadeleleri boş ve üstü kapalı soyut bir amaç için değildi. Bu mücadele, daha iyi bir hayat ve daha iyi bir yarının hazırlanması uğruna yapılan bir mücadeleydi. Lenin'in amacı, işçilerin çoğunluğunun Bolşeviklere katılmasını sağlamak ve böylece Bolşevikleri Sovyetlere egemen kılmaktı. Çünkü Sovyet ancak bu şekilde yönetimi geçici hükümetin elinden alabilecekti. Lenin hemen ikinci bir devrimin yapılmasını düşünmüyordu; Geçici Hükümeti düşürme zamanı gelmeden, Sovyetlerdeki işçi çoğunluğunun kazanılması fikrinde ısrar ediyordu. Ayrıca Geçici Hükümetle işbirliği yapılmasını isteyenlere müsamaha göstermiyordu. Çünkü bu devrime ihanet olacaktı. Lenin aynı zamanda, vaktinden önce ileri fırlayıp hükümeti devirmek isteyenlere karşı da hoşgörüsüzdü. Şöyle demişti: "Ciddi çalışma zamanında insanın amaçtan sapmaması gerekir. Bu, bizce en büyük suç ve anarşidir."

İçinde volkanlar gizleyen bu kitle, kaderin önüne geçilmez çarklarının dönüşü gibi, katı bir azimle fakat sükûnetle, belirlenen amaca doğru ilerledi.

151.

BOLŞEVİKLER İKTİDARI ELE ALIYOR

9 Nisan 1933

Devrim döneminde tarih, dev adımlarla ilerler. Yüzeydeki değişiklikler hızlanır, ama kitlelerin bilinçlenmesi daha hızlı olur. Kitleler kitaplardan çok şey öğrenmezler. Çünkü öğrenim yapmak için kendilerine fırsat verilmemiştir. Kaldı ki kitaplar gerçekleri açıklamaktan çok gizlerler. Kitlelerin okulu, en doğruyu öğreten pratik eylem tecrübesinin öğretileridir. Ölüm kalım mücadelesinin hâkim olduğu devrim dönemi, toplulukların gerçek itici güçlerini ortaya çıkarır; toplumun gerçek dayanaklarını gözler önüne serer. Tarihi olaylarla dolu olan 1917 yılında halk, özellikle ihtilalin dalgaları içinde olaylarla eğitilen ve günden güne bilinçlenen sanayi işçileri, öne atıldılar.

Hiçbir yerde istikrar ve güvenlik yoktu. Hayat hızla geliyor, çeşitli sınıflar toplulukları kendilerine doğru çekiyordu. Bazı kimseler komplo hazırlıyor, çarlığın geri gelmesinin hayalini kuruyorlardı ama bunlar önemli bir sınıfa mensup değillerdi. Gerçek çatışma Geçici Hükümetle Sovyetler arasındaki çatışmaydı. Sovyetlerin çoğu hükümetle anlaşmaktan, işbirliğinden yanaydı. Bunlar, kendilerinden yönetimi ele alma ve ülkeyi yönetme istenmesinden korkuyorlardı. Sovyet konuşmacılardan biri şöyle demişti: "Hangimiz hükümetin yerine geçeceğiz? Biz mi? Biz korkudan titriyoruz." Biz bunun benzerini Hindistan'da da çok kimseden duyduk. Korkularından elleri ve ayakları titriyordu bunların. Ne var ki, eylem yoğunlaşınca güçlü bilekler ve yiğit yürekler gizlenmez, ortaya çıkarlar.

Her iki tarafta da ılımlı unsurların bulunmasına rağmen, Sovyetler ile Geçici Hükümet arasında bir çatışmanın baş göstermesi kaçınılmazdı. Hükümet müttefiklerini savaşı sürdürmekle, Rus toprak ağalarını da çıkarlarını korumakla memnun etmeye çalışıyordu. Sovyet ise halka hükümetten daha yakın olduğu için halkın barış özlemini, köylülerin toprak özlemini, işçilerin de

günde sekiz saat çalışma özlemini biliyordu. Bunun için Sovyet, hükümetin hareketini felce uğrattı. Ama kitleler de bir yandan Sovyet'in hareketini balatalıyorlardı. Çünkü kitleler herhangi bir partiden ya da liderden çok daha fazla devrimciydiler.

Hükümeti, Sovyetlerle birlikte yürüyebilecek duruma getirmek için bir girişimde bulunuldu. Kerenski adlı bir avukat ortaya çıkarak, Sovyetlerdeki Menşeviklerin de temsilci soktukları bir koalisyon hükümeti kurmayı başardı. Ayrıca Almanya'ya saldırarak İngiltere ve Fransa'yı da memnun etmeye çalıştı; fakat halk ve ordu savaşa hazır olmadıkları için bu saldırı başarısızlıkla sonuçlandı.

O günlerde Petersburg'da bütün Rusya'yı temsil eden Sovyet Kongreleri yapılıyordu. Her kongre bir öncekinden daha heyecanlı geçiyordu. Kongrelere seçilen Bolşeviklerin sayısı gittikçe artmaya, Menşeviklerin ve Sosyalist İhtilalcilerin (bu, köylülerin partisiydi) sayısı ise düşmeye başladı. Bolşevikler özellikle Petersburg işçileri arasında güçlendiler. Sovyet Meclisleri ülkenin her tarafında kuruldu. Bu meclisler, (Sovyet) Merkezi tarafından onaylanmayan hükümet emirlerini reddetmeye başladılar. Hükümetin zayıf düşmesine yol açan nedenlerden biri de Rusya'da güçlü bir orta sınıfın bulunmamasıydı.

Taşrada ise köylüler, başkentte iktidar için cereyan eden çatışmaları kendi haline bırakmışlar ve yerelde yönetimi ellerine almışlardı. Daha önce de belirtmiştim, köylüler, Şubat Devrimi'ne pek sempati beslemiyorlardı, karşı da değillerdi; sadece seyirci kaldılar. Büyük toprak ağaları ise topraklarına el konulmasından korkuyorlardı. Bunun için bir hile buldular, topraklarını göstermelik bir şekilde bazı kimseler arasında paylaştırdılar; bu kişiler toprak ağalarının çıkarı için bu toprakları korumaya başladılar. Ayrıca mülklerinin çoğunun mülkiyetini de yabancıların üzerine kaydettirmeye kalktılar. Bütün bunlar o toprakları korumak içindi. Köylüler buna karşı çıktılar, hükümetten, toprak satışını durdurmasını istediler, hükümet ise buna yanaşmadı. Çünkü iki tarafı da idare etmek ve hiçbirini kızdırmamak istiyordu. Bunun üzerine köylüler haklarını kendi elleriyle almak zorunda kaldılar: Nisan ayında köylüler bazı toprak ağalarını tutukladılar ve topraklarını ellerinden alıp kendi aralarında paylaştılar. Cepheden dönen askerler (tabii onlar da köylüydü), bu işte büyük rol oynadılar. Sonunda bu hareket yayıldı ve geniş topraklara kadar uzandı. Stepler dahi bundan kurtulmadı. Sibirya'da büyük toprak ağaları olmadığı için köylüler kilisenin ve manastırların topraklarına el koydular. Şunu da hatırlatayım ki, bu büyük çiftliklere, Bolşevik İhtilalinin patlamasından birkaç ay önce bizzat köylüler taralından el kondu. Lenin ise toprak mülkiyetinin anarşi yoluyla değil, düzenli bir yolla köylülere geçmesini istiyordu. Fakat Bolşevik İhtilali başarıya ulaştığı zaman, toprakları köylülerin elindeydi.

Lenin'in Rusya'ya dönmesinden birkaç ay sonra, New York'tan başka bir Rus daha sürgünden döndü. Bu kişi Troçki'ydi. Dönüşünde İngilizler tarafından yolda bir süre tutuklanan Troçki Menşeviklerden yanaydı; ama döner dönmez Lenin'e katıldı, Petersburg Sovyeti'nin başına geçti. Parlak bir konuşmacı, seçkin bir yazar olan Troçki, enerji saçan bir elektrik akımı gibiydi. Lenin'in partisini büyük ölçüde etkiledi. Troçki'nin otobiyografisini yazdığı *Hayatım* adlı kitabının bazı pasajlarını burada sana nakledeyim. Kendisi bu pasajlarda, "Yeni Sirk" binasında toplanan ve ateşli konuşmalarını dinleyen toplulukları niteliyor. Bu pasajlar yalnız güzel edebi parçalar değil, hayat dolu tablolardır.

"Hava, tıpkı gürleyen bir bulut gibiydi. Bu gürültüler yeni Sirk'e özgü duygulu haykırışlar ve çığlıklardı. Çevremde dayanışmış kitlelerin göğüsleri ve başları toplanıyordu. Ben insan vücutlarıyla dolu bir mağarada konuşuyormuş gibi görüyordum kendimi. Elimi uzatsam mutlaka bunlardan birine değerdin. Bunun etkisinde kalan gönlüm güvenle doluyordu. Ve artık konuşmamın uzadığına aldırış etmiyordum. Ne kadar yorulursa yorulsun, hiç bir konuşmacının, öğrenmek, anlamak isteyen ve kurtuluş yolu arayan bu alevlenmiş insan topluluğunun saçtığı elektrikli duyguya karşı koymasına olanak yoktu. Bazen, bir tek kaptan kaynaşan, tek bir kitle haline gelen bu topluluğun içindeki şiddetli öğrenme özlemini içimden duyar gibi oluyordum. O zaman hazırlamış olduğum bütün sözler bu serkeş duygunun dalgaları önünde dağılıp gidiyordu; önceden hazırlamadığım yeni sözler ve hemen aklıma gelen yeni kanıtlar fışkırıyordu. Karşımdaki topluluğun bu yeni sözlere ve kanıtlara çok ihtiyacı vardı. Bu sözler ve kanıtlar aklımın ta derinliğinden zarif bir düzen içinde çıkıp çevreye yayılıyordu. Uyurgezer bir adam nasıl düşünüyor, ben de o sırada yüksek balkondan düşmekten korkuyordum ve fikirlerimi gözden geçirmeye çalışarak devrimci gönlümü dinliyordum gibi bir his duyuyordum. Yeni Sirk, coşkunluğuyla ve gerilimiyle işte böyleydi. Kundaktaki çocuklar, tasvip ya da tenkit için bağrıışan annelerinin göğüslerinden süt emiyorlardı. Tüm topluluk da öyleydi, o da dudaklarını ihtilalin memesine koyan çocuklar gibiydi. Ne var ki, topluluk hızla büyüyüp ergenlik çağına varan bir çocuktuk."

Gerçekten de Petersburg'da ve diğer Rus şehirleri ve köylerinde emzikteki çocuklar yetişti, hızla gelişti. Savaş da ekonomik çöküntüyle sonuçlandı. Fakat fırsatçı tüccarlar savaştan kâr koparmak peşinde koşuyorlardı.

Bolşevikler Sovyet örgütlerinde ve fabrikalarda gittikçe güçleniyorlardı. Korkan Kerenski, onları dize getirmeye çalıştı, şiddetle saldırdı; Lenin'i Rusya'da fesat çıkarmak için Almanlara uşaklık yapmakla suçladı: Lenin İsviçre'den Alman yöneticilerinin yardımıyla Almanya topraklarından geçmemiş miydi? Böylece Lenin'den yüz çeviren orta sınıf onu hain saymaya baş-

ladı. Sonra Kerenski Lenin'in tutuklanması için emir verdi. Fakat kendisine yöneltilen suç ihtilalci davranışları değil, Almanya hesabına ihanet iddiasıydı! Lenin kendisine yöneltilen bu suçlamayı çürütmek için mahkeme huzuruna çıkmak istiyordu; fakat arkadaşları bu görüşe karşı çıktılar, onu gizlenmeye zorladılar. Troçki ise tutuklandı; fakat Sovyet örgütünün baskısıyla yine serbest bırakıldı. Birçok Bolşevik de tutuklandı, gazeteleri kapatıldı. Ayrıca Sovyetlere bağlı olmalarından şüphelenilen işçilerin silahları ellerinden alındı. Bu tedbir, işçilerin geçici hükümete karşı kinlerini artırmaktan başka bir işe yaramadı. Sovyet devrimine karşı bir karşıdevrim başlayınca durum karmaşık bir hal aldı. Çünkü tam bu sırada Kornilov adlı bir general, bir Çar ordusunun başına geçerek, geçici hükümet de dâhil, tüm devrimi ezmek için başkentini üzerine yürüdü. Fakat başkente varır varmaz eriyen ordusu ihtilalcilerin safına geçti. Olaylar bundan sonra hızla birbirini izledi. Petersburg'daki Smolny Sarayı, Sovyet'in ve ihtilalin karargâhı haline geldi. Bu saray daha önce soylu kızların okuluydu. Lenin bu sırada Petersburg banliyölerinde bulunuyordu. Bolşevikler yönetimi geçici hükümetin elinden almanın zamanı geldiğine karar verdiler, ihtilali düzenleme işini de Troçki'ye bıraktılar. Hareketin ayrıntılarında, işgal edilmesi gereken yerlerin tespitinde ve bunun için kararlaştırılan zaman üzerinde görüş birliğine vardılar. İhtilal için 7 Kasım günü tespit edildi. Bu, Rus Sovyet Meclisi'nin Genel Kongresinin toplanacağı tarihti. Lenin'in bu günü seçmesi ilginçtir. Lenin bu konuda şu ünlü sözü söylemiştir: "6 Kasım çok erkendir, çünkü biz ihtilale başlamadan önce genel bir Rus desteğini kazanmak istiyoruz ve üyeler o gün varmış olmayacaklardır. 8 Kasım günü ise çok geçtir, çünkü kongre o gün örgütlenmiş olacak ve bir halk çoğunluğu örgütü olarak kesin ve hızlı adımlar atması güçleşecektir. Öyleyse bizim 7 Kasım günü öne atılmamız gerekir. O gün Sovyet Kongresi toplandığında şu sözle karşısına çıkacağız: İşte sana iktidar!" İhtilalin açık görüşlü liderinin mantığı işte budur.

7 Kasım gelince Sovyet askerleri harekete geçerek hükümet binalarını, özellikle telsiz, telefon, devlet bankası gibi stratejik yerleri işgal ettiler. Karşılarında direnecek hiçbir güç yoktu. Bir İngiliz gazetecisinin dediği gibi: "Geçici hükümet eriyiverdi." Lenin yeni hükümetin başkanı oldu, Troçki de Dışişleri Bakanlığına getirildi. 8 Kasım akşamı Smolny Sarayı'nda toplanan Sovyet Kongresine giden Lenin büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Orada bulunan Amerikalı gazeteci Reed, Lenin'i kürsüye çıkarken seyredip, konuşmasını dinledikten sonra şu notları almıştı:

"Kısa boylu, sağlam yapılı, iri ve çıplak başlı bir adam. Gözleri ufak, burunu iri, ağzı geniş, çenesi büyük... Sakalını tıraş etmiş, fakat eskiden bıraktığı (sonra yine bırakmıştır) sakal yeniden çıkmaya başlamış. Üzerinde eski bir

elbise var, pantolonu kendisinden daha uzun. Garip; fakat sevimli bir lider görünüşünde değil, liderliği aklında. Görünüşü heybetli değil fakat derin fikirleri birkaç kelimedede nedenleriyle birlikte kolayca açıklamak ve sorunları gerçekçi bir görüşle çözümleme kudretine sahip. Zekâsını büyük bir entelektüel cesaretle birleştiriyor."

Böylece 1917 yılının ikinci ihtilali de başarıya ulaştı. Bu ihtilal barışçıydı, çünkü yönetimin bir elden diğer ele geçmesinde kan dökülmedi. Mart İhtilali ise çok kavgalı kanlı olmuştu. Ayrıca Mart İhtilali birdenbire çıkmıştı: Kasım ihtilali ise planlı ve programlıydı. Bu ihtilalle ilk defa yoksul sınıflar, özellikle sanayi işçileri devletin başına geçmiş oldular. Ne var ki, dünya onları rahat bırakmadı; fırtınalar, üzerlerine sınırsız bir gazap dökmek için birikmeye başladı.

Lenin'in ve Bolşevik Hükümetin karşılaştıkları sorunlar nelerdi? Almanya ile savaş sürüp gidiyordu. Oysa Rus ordusunun ikmali kesilmişti, savaşı sürdürmek için bir neden kalmamıştı. Ülke bir tür anarşi içindeydi. Çeteciler, yol kesenler istediklerini yapıyorlardı. Ekonomik hayat sarsılmıştı. Yiyecekler azalmış, açlık yayılmıştı. İhtilali ezeceklerini uman eski düzenin temsilcileri kol geziyordu. Eski hükümet kapitalistti, eski memurlar yeni hükümetle birlikte çalışmayı reddediyorlardı. Bankalar da yeni hükümete para yardımına yanaşmıyorlardı. Telgraf İdaresi bile hükümetin telgraflarını çekmeyi reddetti. Tüm bu koşullar, ne kadar cesur olursa olsun, kişinin gönlüne korku salmaya yeterlidir.

Lenin ve arkadaşları devrimin arabasına omuz vermek için güçlerini topladılar. İlk iş olarak Almanya'yla bir ateşkes imzaladılar. İki ülkenin temsilcileri Brest Litovsk'ta toplandı. Almanlar, Bolşeviklerin savaşıma güçleri kalmadığını bildikleri için, üstlerine vardılar, ağır ve küçük düşürücü şartlar öne sürdüler. Bu durum birçok Bolşevik'i barış özlemi içinde olmalarına rağmen, geri çekilmeye ve bu barışı reddetmeye sevk etti. Lenin ise, ne pahasına olursa olsun, barış yapmakta kararlıydı. Barış görüşmelerinde Rus temsilcilerinden biri olan Troçki, kendisinin bir toplantıya gece kıyafetiyle çağırıldığını, bunun üzerine şaşırdığını, bir işçi temsilcisinin böyle burjuva kıyafetine girmesinin uygun düşüp düşmeyeceğini kestiremediğini, Lenin'e telgraf çekerek aydınlatılmasını istediğini naklediyor. Lenin kendisine hemen şu yanıtı vermişti: "Eğer barış sizin kadın entarisi giymene dahi bağlıysa, giymekte tereddüt etmeyin." Ruslar barış şartlarını tartışırken, Almanlar Petersburg'a doğru yürüyorlardı. Bu da barış koşullarını eskisine göre ağırlaştırdı. En sonunda Sovyetler, Lenin'in öğüdüne uyarak, Brest Litovsk Barış Antlaşmasını 1918 yılının Mart ayında istemeyerek kabul ettiler. Bu barış Rusya'nın batıdaki topraklarının bir kısmına mal oldu. Fakat Lenin'e göre bu zorunluydu. Lenin bu konuda şöyle demiştir: "Ordu, barışı ayaklarıyla onaylamıştır."

Sovyet örgütü, başlangıçta, savaşa katılmış bütün devletlerle barış imzalamaya çalıştı. Yönetimi ele almalarının ertesi gününde bir kararname çıkarak dünya devletleriyle barış istediklerini açıkladılar. Bu kararnamede, Çarlık Hükümetinin imzaladığı gizli antlaşmalardan doğan bütün iddialardan ve isteklerden vazgeçtiklerini de belirttiler. Ayrıca Konstantinopolis'in Türklerin elinde kalmasını ve yeniden Türkiye'den toprak talep edilmemesini istediler. Fakat Sovyet'in bu barış çağrısı, savaşan devletleri etkilemedi. Çünkü savaşan taraflardan her biri zafer kazanmak ve ganimet elde etmek istiyordu. Sovyetlerin barış çağrısında bulunmaktaki amaçlarından biri de, halsiz düşmüş orduları, halkları etkilemek, bu propagandayla diğer ülkelerde de toplumsal devrimler çıkartmaktı. Sovyetler bir dünya devrimine gitmek istiyorlardı. Bu, kendi devrimlerini korumanın en iyi çaresiydi. Rus propagandası, Alman ve Fransız orduları üzerinde büyük etki yaptı.

Lenin Almanya'yla yapılan Brest Litovsk Barış'ını yırtık bir elbise sayıyordu. Nitekim dokuz ay sonra Almanya'nın Batı cephesinde Müttefikler'e yenilmesinden sonra Sovyetler bu antlaşmayı fiilen geçersiz saydılar. Lenin'in bu barışı imzalamaktaki amacı, askeri hizmetlerde güçleri tükenen işçilere ve köylülere, yurt topraklarına dönmek ve ihtilalin yaptıklarını gözleriyle görmek fırsatını ve dinlenme olanağını vermektir. O istiyordu ki, köylüler toprak ağalığından eser kalmadığını, kendilerinin toprak sahibi olduklarını, işçiler de sömürenlerin ortadan kaldırdıklarını görsünler. Bunu gördükleri zaman ihtilalin gerçekleştirdiği kazançların önemini anlayacaklar, kendilerini ihtilali korumaya adayacaklar ve gerçek düşmanlarının kimler olduğunu öğrenecekler. Yakında içsavaşın çıkacağını kesinlikle bilen Lenin işte böyle düşünüyordu. Daha sonra bu görüşen doğruluğunu ispat eden zafer dönemi geldi; köylüler tarlalarına, işçiler de fabrikalarına döndüler. Bunlar Bolşevik değillerdi, ama kendilerine büyük kazançlar sağlayan devrimin güçlü desteği oldular.

Bolşevik liderler bir yandan Almanlarla barış yapmaya uğraşırlarken, bir yandan da iç sorunlarına çözüm yolu bulmaya çalışıyorlardı. Ordudan çıkarılmış birçok maceracı subay, tüfek ve otomatik silahlarla yolları kesiyor, büyük şehirlerin göbeğinde suikast ve yağma işlerine girişiyordu. Bolşeviklerden memnun olmayan ve onlara büyük güçlükler çıkaran anarşist gruplar da vardı; fakat Sovyet hükümeti bütün bu çapulcuları ezmesini bildi.

Kimi kamu görevlileri Bolşeviklerle birlikte ya da onların direktifiyle çalışmayı reddedince, Sovyet hükümeti bir tehlikeyle daha karşı karşıya kaldı. Lenin "Çalışmayana ekmek yok" ilkesini açıkladı. Bundan böyle, hükümetle birlikte çalışmayı reddeden memurlar derhal işten atılacaktı. Bankacılar da demir kasaları açmayı reddedince, bu kasalar dinamit patlatılarak açıldı.

Lenin'in, kendisiyle birlikte çalışmaya yanaşmayan eski dönem adamlarını küçümsemesinin en iyi örneği, birlikte çalışmayı reddeden başkomutanı kovması ve beş dakika içinde yerine küçük rütbeli bir Bolşevik subayını tayin etmesiydi. Bu değişikliklere rağmen eski kurumların büyük kısmı hâlâ ayaktaydı. Çünkü memleketi bir gün içinde sosyalist yapmak kolay değildi. Eğer olaylar hızla gelişmeseydi, eski Rus düzeninde değişiklik yapmak belki uzun yıllar alacaktı. Köylüler toprak ağalarını kovdukları gibi, işçiler de fabrikaları işgal edip kendilerine ağır baskılar yapmış olan patronlarını kovdular. Sovyet ise bu fabrikaları sahiplerine tekrar geri veremezdi. Bunun için işçileri elinde tuttu. Daha sonra içsavaş çıkınca bazı fabrika sahipleri fabrikalarını tahrip etmeye çalıştılar. Bunun üzerine Sovyet hükümeti yeniden işe karıştı ve bu fabrikaları korumak için işgal altına aldı. Böylelikle üretim araçlarının devletleştirilmesi, normal durumlardakinden daha büyük bir hızla tamamlandı.

Rusya'da Sovyet idaresinin kurulmasını izleyen ilk dokuz ay içinde hayatta büyük değişiklikler olmadı. Sovyetler kendilerine yöneltilen eleştirileri hoşgörüyle karşıladılar. Bolşeviklere karşı olan gazeteler çıkmaya devam ediyordu. Halk genellikle açlık içindeydi. Oysa zenginlerin elinde eğlence ve sefahatlerine yetecek kadar para vardı. Gece eğlence yerleri dolup taşıyordu. At yarışları ve diğer oyun yerleri de böyleydi. Şehirlerde oturan zengin burjuva sınıfının yüzünde, Sovyet hükümetinin bekledikleri düşüşünün sevinç belirtileri vardı. Yurtseverlik iddiasında bulunan ve Almanya'yla savaşın sürdürülmesini isteyen, bunu teşvik eden bu adamlar, Alman ordularının Petersburg'a doğru ilerlemesinden sevinç duyuyorlar, dans ediyorlar ve Almanların bu başkenti işgal etmeleri ihtimaline seviniyorlardı. Toplumsal devrime karşı besledikleri kin, düşman tarafından, ülkelerinin işgal edilmesinden duydukları korkuya üstün geliyordu. Hayat oldukça normal akıp gidiyordu. Bu dönemde Bolşeviklerce herhangi bir terör hareketine girişilmedi. Ünlü Moskova Balesi dinleyicilerle dolup taştan salonda günlük konserlerini veriyordu. Petersburg Almanlar tarafından tehdit edilince Sovyet hükümeti Moskova'ya taşındı, Moskova başkent oldu. Müttefik devletlerin elçileri hâlâ Rusya'da bulunuyorlardı. Bunlar Petersburg'un Almanların eline düşmesinden korktular, oradan kaçarak her türlü eylemden uzak küçük, güvenilir bir yer olan Vologda'a taşındılar. Buna rağmen, kendilerine ulaşan garip söylentiler yüzünden burada sürekli gerginlik ve heyecan içindeydiler. Bu söylentilerin doğruluk derecesini öğrenmek için hep Troçki'ye gelip gidiyorlardı. Troçki sonunda diplomatların gösterdiği bu gerginlikten bıktı, Vologda'da oturan elçilerin sinirlerinin teskini için bir "reçete" yazılmasını teklif etti.

Hayat görünüşte normal akışında ilerliyordu. Aslında bu sessizliğin içinde birbirine çarpan akımlar vardı. Bolşevikler de dâhil hiçbir kimse, Sovyet ör-

gütünün bu zamana kadar iş başında kalacağını tahmin etmemişti. Hepsi entrikalar düzenlemeye devam ediyordu. Almanlar Güney Rusya'da, Ukrayna'da kukla bir hükümet kurdular. Almanlarla barış yapılmış olmasına rağmen bunların Sovyet hükümetinin güvenliğini her zaman tehdit ettikleri görülüyordu. Müttefikler ise Almanları sevmiyordu, ama Bolşeviklerden daha çok nefret ediyorlardı. Birleşik Amerika Devletleri Cumhurbaşkanı Wilson, 1918 yılı başlarında yapılan Sovyet Kongresine dostça selamlarını gönderdiyse de sonradan pişman olup fikrini değiştirdi. Sonunda müttefik devletler, özel olarak, devrime karşı olan unsurlara yardım elini uzattılar, hatta bunlarla el altından işbirliği yaptılar. Moskova yabancı ajanlarla doldu. Sovyet hükümetine engeller çıkarmak için İngiliz ajanlarının başı olarak tanınan İngiliz Gizli Servisi'nin birinci şefi de Moskova'ya gönderildi. İmtiyazları ellerinden alınan aristokratlar ve burjuvalar, Müttefikler'in gönderdikleri paralarla devrime karşı yürütülen çalışmaları kışkırtıyorlardı. 1918'in ortalarında durum işte böyleydi; Sovyet hükümeti uçurumun kenarına gelmişti.

SOVYETLER SON RAUNDU DA KAZANIYOR

11 Nisan 1933

1918 yılının Temmuz ayı, Rusya'da birçok gelişmeye tanık oldu. Bolşeviklere boğmayı amaçlayan çevrelerindeki çember daralmaya başlamıştı. Almanlar güneyde Ukrayna'dan tehdit ediyorlardı. Rusya'da çok miktarda Çekoslovakyalı esirin bulunması, Müttefikler'i Moskova'ya saldırmaya kışkırtıyordu. Bu sırada Fransa'da Batı cephesi boyunca savaş devam ediyordu.

O günlerde, müttefik devletlerin de, düşmanları Almanların da, Rusya'ya karşı ortak bir politika izlediklerini ve ortak bir amaca doğru gittiklerini dehşet içinde görüyoruz. Amaç, Bolşevikleri ezmektir. Böylece sınıflar arasındaki çatışma gücünün, uluslararası çatışma gücünden daha üstün geldiğine tanık oluyoruz. Bu devletler Rusya'ya resmen savaş açmamakla birlikte, özellikle ihtilale karşı olan liderlere yardım ederek, onları silahla, parayla destekleyerek Sovyetlere yüklenmenin yollarını bulmuşlardı. Onlardan destek gören birçok eski çarlık komutanı Sovyet'e karşı savaşılmaya başladılar.

Çar o sırada ailesiyle birlikte Doğu Rusya'da Ural Dağları yakınlarında yerel Sovyet'in koruması altında tutuklu bulunuyordu. Çek kuvvetlerinin bu bölgede ilerlemesi yerel Sovyet'i korkuttu. Bu Sovyet'in yöneticileri Çar'ın Çeklerce kurtarılacağından ve devrime karşı bir koz olarak kullanılacağından endişe ediyorlardı. Bu yüzden yöneticiler bütün Çar ailesini idam ettiler. Sovyet Merkez Komitesi bu idamdan sorumlu değildi. Lenin de uluslararası siyasal koşullara bağlı bazı hesaplar dolayısıyla iktidardan düşmüş Çar'ın idamına, dahası bazı insancıl nedenlerden ötürü de Çar'ın ailesinin idamına karşıydı. Ne var ki, kılıç daha çabuk davrandı. Merkezi hükümet de olup biten bu iş için bir gerekçe bulmak zorunda kaldı. İdam, müttefik devletlerin tutuculuğunu ve sataşmalarını daha da artırdı.

Ağustos ayında durum daha da kötüleşti. Bu sırada yaşanan iki olay öfkenin, umutsuzluğun ve ürküntünün artmasına yol açtı. Bu olaylardan biri Lenin'e karşı yapılan suikast, öteki müttefik kuvvetlerinin Kuzey Rusya'daki Archangel'e çıkmalarıydı. Moskova'da heyecan arttı, halk Sovyetlerin sonunun yaklaştığını sanmaya başladı. Çünkü Almanlardan, Çeklerden ve ihtilale karşı olan gruplardan meydana gelen düşman kuvvetleri, Moskova'yı, dört bir yandan sarmışlardı. Moskova'nın çevresindeki bölgeler Sovyet'in elinde değildi. Bu durum, müttefik ordularının Sovyeti ortadan kaldıracaklarını adeta ihtar ediyordu. Sovyet'in önemli bir ordusu yoktu. Çünkü Brest Litovsk Antlaşması üzerinden henüz beş ay geçmişti; eski orduda görevli bulunan askerler terhis edilmiş ve tarlalarına dönmüşlerdi. Moskova komplolarla inliyordu. Burjuvalar da Sovyet'in yakında düşeceğini umuyor ve sevinçlerini açıkça belli ediyorlardı.

Kuruluşunun üzerinden sadece dokuz ay geçmiş olan Sovyet Cumhuriyeti'nin içine düştüğü kritik durum işte buydu. Bolşevikler umutsuzluğa kapılmakla beraber, ölümden kurtulmalarına bir çare kalmadığı için mücadele ederek ölmeye karar verdiler, kısırılan yırtıcı yaratıklar gibi düşmanlarına saldırdılar. Nitekim bundan yüz yıl önce genç Fransız İhtilali de böyle yapmıştı. Artık hoşgörüyü ve merhamete yer kalmamıştı. Rusya'nın her tarafında sıkıyönetim ilan edildi. Sovyet Merkez Komitesi "Kızıl Yıldırma", yani "bütün hainlere ölüm ve yabancı saldırganlara karşı ezici savaş" ilan etti. Karşılarına dünya devletleri ve Rusya'nın tüm gerici güçleri çıktıktan sonra, Sovyetler, son nefeslerine kadar iç ve dış düşmanlarla savaşacaklarına ant içtiler. "Askeri Komünizm" denilen dönem başladı, bütün ülke, ablukaya alınmış bir garnizona dönüştü. Sovyetler, Kızıl Ordu'yu güçlendirmek için mümkün olan her çabayı harcadı, görev Troçki'ye verildi. Bu, Batıda Alman savaş gücünün çökmeye yüz tuttuğu ve ateşkes ihtimali belirdiği zaman, yani Eylül ve Ekim 1918'deydi. Başkan Wilson Müttefikler'in görüşlerini yansıtan 14 maddelik prensiplerini ilan etti. Burada hatırlanması gereken madde, bütün Rus topraklarından yabancıların çekilmesini ve Rusya'ya diğer devletlerin yardımıyla kendini geliştirme fırsatının verilmesini öngören maddeydi. Fakat sonra anlaşıldı ki, bu maddenin amacı, Rusya'nın içişlerine karışmak ve ülkeye asker çıkarıp Sovyetler'e saldırma fırsatını arayan Müttefikler'e bu fırsatın verilmesini sağlamaktı. Bolşevik hükümeti Başkan Wilson'a bir yazı göndererek 14 ilkeyi kınadı. Bu yazıda şöyle deniliyordu: "Siz Polonya'nın, Belçika'nın, Sırbistan'ın bağımsızlığını istiyorsunuz; Avusturya ve Macaristan halklarına özgürlük istiyorsunuz; fakat gariptir ki, İrlanda, Mısır, Hindistan hatta Filipin Adalarının özgürlüğünü bilmezden geliyor bunlar için bir şey söylemiyorsunuz."

Almanya ile Müttefikler arasında 11 Kasım 1918'de ateşkes imzalanarak barış yapıldı. Rusya'da ise içsavaş 1919 ve 1920 yıllarında alevlenmeye devam etti. Bu yıllarda Sovyetler yalnız başlarına büyük düşman ordularıyla savaştılar. Hatta Kızıl Ordu'ya bir defasında 17 cepheden birden saldırıldı. Bunda şaşılacak bir şey yoktu. Çünkü İngiltere, Fransa, Amerika, Japonya, İtalya, Sırbistan, Çekoslovakya, Romanya, Baltık devletleri, Polonya ve Devrim'e karşı olan birçok Rus komutanı Sovyetlere düşmandılar. Savaş alanı Doğu Sibirya'dan Baltık ve Kırım'a kadar yayıldı. Moskova tehdit altındaydı, Petersburg düşmanın eline düşme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Fakat Sovyetler tüm bunlara karşı koyarak sonunda zaferi elde etti.

Devrime karşı olan subaylardan biri de, kendini Rusya'nın hâkimi ilan eden Amiral Kolçak'tı. Müttefikler de kendisini Rusya'nın hâkimi olarak tanıdılar, kendisine büyük yardımlar yaptılar. Onun Sibirya'daki davranışlarını anlamamız için, Müttefikler'nden biri olan Amerikalı General Graves tarafından yazılmış olan şu satırları okumamız yeterlidir:

"Korkunç işlere girişildi. Fakat bu işleri, dünyanın sandığı gibi Bolşevikler yapmadı. Bolşevik düşmanlarının Sibirya'da Bolşeviklerin öldürdükleri bir kişiye karşılık en azından yüz kişi öldürdüklerini söylesem, gerçeğin tarafında olacağım."

Ünlü politikacıların hangi esaslar gereğince büyük ulusların işlerini yönettiklerini ve bunların nasıl savaş ve barış ilan ettiklerini herhalde merak edersin. Örneğin Lloyd George o zaman İngiltere başkanıydı, belki de Avrupa'nın en güçlü adamıydı. Bir gün Avam Kamarası'nda Rusya'yla ilgili bir konuşma yaparken Kolçak ve diğer Rus komutanlarından bahsetti ayrıca "General Kharkov" adını verdiği kişiden de söz etti. Oysa bu gülünç bir şeydi. Çünkü "Kharkov" general, hatta adam bile değildi; Ukrayna'nın başkentiydi. Fakat dünya coğrafyası hakkındaki bu bilgisizlik, bu siyasetçilerin Avrupa'yı ve halklarını çignemelerine engel teşkil etmiyordu.

Müttefikler ayrıca Rusya'yı sıkı bir ablukaya aldılar. Bu yüzden 1919 yılı boyunca Rusya'nın dış dünyayla alışveriş yapması olanaksızlaştı.

Bu çetin koşullara ve çok güçlü düşmanlara rağmen Sovyet Rusya dayandı ve zafere ulaştı. Bu, tarihte eşi görülmemiş büyük bir dönemin başlangıcıydı. Fakat Sovyetler bu zaferi nasıl kazandılar? Şüphesiz eğer Müttefikler arasında Sovyetleri ezmek konusunda birlik ve anlaşma olsaydı, ilk günlerde bu işi başarırlardı. Çünkü Almanya'yı yenmeleri, Rus Savaşı'nda kullanmak için birçok kuvvete sahip olmalarını sağlamıştı; fakat bu kuvvetleri herhangi bir yerde, özellikle Sovyetlere karşı kullanmak, sanıldığı kadar kolay değildi. Çünkü o orduların gücü savaşta adamakıllı zayıflamıştı ve bir daha savaş için yabancı bir ülkeye gönderilmelerine razı olmuyorlardı. İşçi sınıfları arasında

Rusya'ya karşı düşmanlık yoktu, tersine büyük sempati hâkimdi. Bu etkenleri dikkate alan müttefik hükümetler, Rusya'ya karşı doğrudan savaş açtıkları takdirde, kendi halklarının da gazabından korkuyorlardı. Avrupa adeta devrimin eşiğinde görünüyordu. Müttefikler'in Rusya'ya karşı birlikte, açıkça savaş açmamalarının bir nedeni daha vardı. O da aralarındaki rekabetti. Müttefikler Almanya ile barışın yaklaşmakta olduğunu görünce kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. İşte bütün bu nedenler, bu devletlerin Bolşevikleri ortadan kaldırmak için kesin bir tavır takınmalarını önledi. Yalnızca dolaylı yollardan amaçlarına ulaşmaya çalıştılar. Yani, savaş için kendi yerlerine başkasını kullanmaya, onlara para, silah, teknik danışma yardımı yapmaya niyetlendiler. Sovyetlerin savaş alanında diretebilecekleri akıllarından bile geçmiyordu.

Hiç şüphe yok ki, koşullar Sovyetlere yardım etti, kendilerini toparlamaları için fırsat verdi. Fakat insaflı düşünersek, Sovyetlerin bu zaferi yalnız dış etkenler sonucunda elde etmediklerini anlarız. Zafer, aslında, Rus halkında bulunan kendine güvenin, inancın, fedakârlığın ve azmin zaferiydi. Şaşılacak nokta şudur: Rus halkı her yerde tembellikle, bilgisizlikle, aşağılık duygusuyla, aptallıkla tanınmıştı; bunda gerçek payı da vardı. Bana öyle geliyor ki, özgürlük insanın doğal huylarındandır. Bu huy, bir süre için alınsa bile insanın içinden çıkmaz. Rusya'nın cahil köylüsüne ve işçisine, bu huyu göstermesi için daha önce fırsat verilmemişti. Fakat Rus liderleri bu alanda öyle büyüklük gösterdiler ki, bu yoksul insan yığını, misyonuna olan inancın ve kendine güvenin hâkim olduğu düzenli ve güçlü bir halk kitlesine dönüştürdüler. Kolçak ve benzerleri, yalnız Bolşeviklerin güçlerine ve azimlerine değil, aynı zamanda Rus köylülerinin de baskı ve azmine yenildiler. Çünkü onlar eski düzenin geri gelmesini istiyor, köylüyü topraktan ve kanı pahasına elde ettiği haklardan yoksun bırakacaklarını ilan ediyorlardı.

Lenin koca bir dağ gibi yerinde kaldı. Mutlak yetki ve otoritesi hakkında hiç kimse onunla çatışmıyordu. O, Rus halkının adeta taptığı adam, umut ve inancının düğüm noktası haline geldi; çözemeyeceği hiçbir sorunun bulunmadığı, kaslarını hiçbir felaketin gevşetemeyeceği bir filozof-liderdi. Lenin'den sonra ise ateşli konuşmacı, güçlü yazar, içsavaş ve abluka sırasında güçlü bir ordu kurmuş olan Troçki geliyordu. Oysa önceden hiçbir askeri tecrübesi de yoktu. O, cesurdu, yiğitti, çok defa savaş alanında hayatını tehlikeye atmaktan çekinmiyordu. Korkak ya da disiplinsiz olanlar hakkında merhameti yoktu. İçsavaşın çok nazik bir anında şu emri verdi:

"Sizi uyarıyorum: Ordunun herhangi bir birliği emir almadan geri çekilirse kurşuna ilk dizilecek olan komiser, sonra da komutan olacaktır. Bunların yerine de iki yiğit asker getirilecektir. Korkaklar, sefiller ve hainler kurşundan

kurtulamayacaklardır. Size bunu kesin olarak bütün Kızıl Ordu'nun önünde söylüyorum."

Troçki'nin 1919'da çıkardığı ilginç bir emir daha vardır. Bu emir bize Bolşeviklerin, halklarla kapitalist hükümetleri birbirinden ne kadar doğru ayırt ettiklerini ve ırkçı naralara aldırmadıklarını göstermektedir. Emir şöyle diyor:

"Biz gerçi İngiltere'nin kuyruğu Yudenich ile savaşıyoruz. Fakat ben sizden, İngiltere'de iki grup bulunduğunu unutmanızı istiyorum. Orada kazançlar, baskı ve rüşvet üzerine kurulmuş, kan dökmeye susamış bir İngiltere var. Bir de işçilerin, yüksek ilkelerin, dünya dayanışmasını isteyenlerin İngiltere'si vardır. Bizimle savaşan İngiltere iğrenç, şerefsiz ve borsa simsarlarınca temsil edilen İngiltere'dir. İşçilerin ve halkın İngiltere'si ise bizden yanadır."

Savunma Konseyinin kararını incelediğimizde, Yudenich'in eline düşmek üzere olan Petersburg'u savunan Kızıl Ordu'nun fedakârlığının derecesini anlayabiliriz. Kararda şöyle deniliyor: "Kanımızın son damlasına kadar Petersburg'u savunacağız. Tek karış topraktan dahi vazgeçmeyeceğiz ve sokaktan sokağa atlayıp savaşaacağız."

Büyük Rus yazarı Maksim Gorki, Lenin'in Troçki hakkında şöyle dediğini yazıyor:

"Bana başka bir adam gösterin ki, bir yılda, örnek olacak bir ordu kurabilsin ve tecrübeli askerlerin takdirini kazanabilsin. İşte bizde böyle bir adam var, öyleyse bizde her şey var ve biz mucizeler gerçekleştirmeye devam edeceğiz."

Kızıl Ordu hızla gelişti. Aralık 1917'de, yani Bolşeviklerin idareyi ele almalarından az sonra, ordunun mevcudu 55.000'e ulaştı. Brest Litovsk Antlaşmasından sonra askerlerin birçoğu terhis edilmişti. Fakat ordunun yeniden kurulmasından başka çare yoktu. 1919 yılının ortalarına gelindiğinde, ordunun mevcudu bir buçuk milyon askere çıktı. Bir yıl sonra bu sayı daha da baş döndürücü bir yükseliş gösteriyordu; ordunun mevcudu beş milyon üç yüz bin olmuştu. 1919 yılının sonlarında, içsavaşta Sovyetlerin kefeşi düşmanlarına göre adamakıllı ağırlaşmıştı. Buna rağmen savaş bir yıl daha sürdü, bu yıla kritik anlar da karıştı. 1920 yılında Rusya ile Almanya'nın yenilmesinden sonra kurulmuş olan Polonya Devleti arasında anlaşmazlık çıktı, savaş patlak verdi. Bu savaş 1920 yılının sonunda bitti ve barış yeniden ülkeye egemen oldu.

Öte yandan iç güçlükler gelişmeye devam etti. Savaş, abluka, hastalık, açlık ülkede etkisini gösterdi, sefalet ortalığı kasıp kavurdu. Üretim çok düştü. Köylü toprağını işlemeye, işçi de fabrikasında çalışmaya fırsat bulamamıştı. Yabancı ordular sürekli olarak üzerlerine yürüyordu. Gerçi komünizm savaşı ülkeyi kurtarmıştı, ama tüm halkın bütün güçlüklerle dayanarak bu sıkıntılara katlanması gerekirdi. Köylüler büyük üretime önem vermiyorlardı; çünkü

askeri komünizmin, ürettiklerinin fazlasına el koyacağını biliyorlardı. Durum tehlikeli ve kritik bir hal aldı, hatta Petersburg'a yakın Kronstadt'ta askerler arasında ayaklanma oldu ve Petersburg'da grevler başladı.

Bunun üzerine Lenin, temel ilkelerle mevcut durumu bağdaştıran dehasıyla durumu düzeltmeye koştı: Askeri komünizme son verdi ve köylüye istediği gibi üretim yapmakta ve ürünlerini satmakta büyük serbesti tanıyan "Yeni Ekonomi Politikası" sistemine geçti; ayrıca özel ticaret yapılmasına izin verdi. Gerçi bu politikada, komünizm doktrinine karşı bir tutum vardı; ama Lenin, bunları geçici tedbirler olduğu gerekçesiyle haklı gösterdi. Bu politika halka geniş bir soluk aldırdı. Fakat hemen yeni bir engel daha çıktı. Bu da ülkedeki genel seferberlik sonucunda meydana gelen Güneydoğu Asya'daki tarım ürünlerinin eksikliğiydi. Bundan doğan açlık, tarihin gördüğü en büyük açlıklardan biriydi. Milyonlarca insanı öldürdü. Bu felaketin, hükümeti sarsması olasılığı da vardı. Çünkü Dünya Savaşı'ndan ve İçsavaştan hemen sonra meydana gelmişti. Bir de abluka ve ekonomik çöküntü vardı. Sovyet Hükümeti ise hâlâ barış döneminin gerektirdiği çalışmalara bütün olanaklarıyla yüklenme fırsatını bulamamıştı. Ne var ki Sovyetler bundan önceki felaketlerde yaptıkları gibi, bundan da kendilerini kurtarmasını bildiler. Avrupa devletlerinin temsilcileri, açlık kurbanlarına yapılması mümkün olan yardımları görüşmek üzere bir konferans topladılar. Fakat bu konferans, Sovyet hükümetine Çarlık borçlarını ödemeyi taahhüt etmedikçe yardım yapılmamasına karar verdi. Açlığın, çocuklarını ve yavrularını perişan ettiği Rus annelerinin yardım feryatları karşısında, tefecilerin kalpleri yumuşamayacak kadar katıydı. Yalnız Amerika Birleşik Devletleri yardım çağrısına uydu, karşılıksız yardım yaptı. İngiltere ve öteki bazı devletler Rusya'dan insani yardımlarını esirgediler ama Rusya'yla olan ticari ilişkilerini kesmediler. 1921 yılında Rusya'yla İngiltere arasında bir ticaret antlaşması yapıldı. Diğer devletlerin bir kısmı da İngiltere'yi izlediler.

Sovyetler, Türkiye, Çin, İran, Afganistan gibi Doğu devletlerine karşı dostça bir siyaset izlediler. Bu devletler de, Çarlık günlerinde Rusya'nın kazanmış olduğu imtiyazlar meselesini kurcalamaktan vazgeçtiler ve Sovyetlerle dostça ilişkiler kurmaya çalıştılar. Bu, zulüm ve sömürden çok çekmiş olan bütün uluslar için özgürlük isteyen sosyalizmin ilkeleriyle bağdaşan bir durumdu. Aynı zamanda bu, politika Rusya'nın durumunu güçlendirmeye yarıyordu. Bu yumuşak tutum ayrıca, İngiltere ve öteki devletlerin emperyal niyetlerine ışık tutan bir davranıştı. Doğu devletleri, iki blok arasında karşılaştırma yapacak, bundan Batılı emperyalist devletler hakkında kötü bir izlenim çıkaracaklardı.

Dikkatini çekmek istediğim 1919 yılının önemli olaylarından biri de, Üçüncü Enternasyonal'in Moskova'da Komünist Partisi'nin kontrolü altın-

da kurulmasıdır. Sana, Karl Marx'ın topladığı Birinci Enternasyonal'den ve ateşli konuşmalarla açılan, fakat 1914 yılında Dünya Savaşı'nın ilanı üzerine başarısızlığa uğrayan İkinci Enternasyonal'den de bahsetmiştim. Bolşevikler, Avrupa'da İkinci Enternasyonal'i toplayan sosyalist partilerin işçi sınıfına ihanet ettiklerine inanıyorlardı. Bu yüzden devrimci bir amaçla Üçüncü Enternasyonal'i kurdular. Bu amaç da kapitalizmle, emperyalizmle savaşmaktı. Bu Üçüncü Enternasyonal'e "Komintern", yani Uluslararası Komünizm denildi. Bu kurul çeşitli ülkelerde geniş propaganda faaliyetine girişti. Bu kuruluş, adından da anlaşılacağı gibi, çeşitli ülkelerdeki komünist partilerin seçtikleri üyelerden meydana gelen bir uluslararası örgüttü. Komünizm Rusya'da iktidara geldiği için Rus delegeleri Komintern'e hâkimdiler. Tabii Komintern Sovyet hükümetinden ayrıydı. Bununla birlikte bazı kimseler ikisinde de büyük mevkiler işgal ediyorlardı. Komintern, devrimci propagandaları yaymayı amaçlayan bir örgüt olduğu için, kapitalist ülkelerde büyük tepkiyle karşılandı. Oralandaki hükümetler ülkelerinde bulunan Komintern üyelerine baskı yapmaya başladılar.

Rusya'daki içsavaş döneminde "kızıl terör" ile "beyaz terör", terör ve şiddet olayında adeta yarışıyorlardı. Beyaz terör kızıl terörden belki daha şiddetliydi. Kolçak'ın Sibiry'a da giriştiği terör hareketlerinden söz eden Amerikalı Generalin yazısından ve diğer yazılardan da öyle olduğu anlaşılıyor. Kızıl terör şüphesiz katıydı, suçluların yanında birçok suçsuzu da yok etmişti. Çünkü ajanlar ve komplocularla çevrilmiş olan, her yandan saldırıya uğrayan Bolşevikler kontrolü yitirmiş, şüphelendikleri herkesi şiddetle cezalandırmaya başlamışlardı. Bolşeviklerin Siyasi Polis Örgütü "Çeka"nın adı, korkuyla anılır olmuştü.

Mektubu bitirmeden önce sana Lenin'den biraz daha bahsetmek istiyorum: 1918 yılının Ağustos ayında, öldürülmesi için düzenlenen bir suikasta uğramasına rağmen, dinlenmeye çekilmedi. 1922'nin Mayıs'ında baygınlık geçirene kadar sürekli çalıştı. Bu baygınlıktan sonra biraz dinlendiyse de yine çalışmaya başladı. 1923 yılında tutulduğu bir başka hastalıktan kurtulamayarak 21 Ocak 1924 tarihinde hayata gözlerini yumdu. Cesedi mummyalanarak Moskova'da günlerce teşhir edildi. Mevsim kış olmasına rağmen halk Rusya'nın her tarafından Moskova'ya akın etti. Köylü ve işçi temsilcilerinden meydana gelen kadın, erkek, çocuk toplulukları kendilerini zulmün derinliklerinden kurtaran, onlara üstün bir hayatın yollarını aydınlatan sevgili yoldaşlarının cansız vücudunun yanından geçiyorlar, onu ziyaret ediyorlar, onu anıyorlardı. Lenin'in cesedi bir cam sandığın içine yerleştirilerek Moskova'da Kızıl Meydan'da yapılan mezara kondu. Her gün, çok sayıda insan cesedin önünden saygıyla geçmeye devam ediyor. Gerçi Lenin'in ölümünün üzerin-

den uzun zaman geçmedi ama o, masallardaki efsanelerden biri haline geldi. Yalnız Rusya'da değil, bütün dünyada yıllar geçtikçe büyüklüğü artıyor. O, artık ölümsüzlerin arasına katılmıştır. Petersburg'a da Leningrad adı verildi. Rusya'da her evde Lenin'in adına ayrılan bir köşe ya da duvarı süsleyen bir resmi bulunuyor. Lenin dikilen anıtlarda ya da resimlerde yaşamıyor; o bugün yaptığı işten ilham, umut, daha iyi günlere kavuşma inancı alan yüz milyonlarca işçinin gönlünde yaşıyor.

Lenin'in insancıl duygulardan yoksun, çalışmaktan başka düşüncesi olmayan bir makine-adam olduğunu sanma. O, hayatını çalışmaya ve misyonunu yerine getirmeye adamakla birlikte, yalnız kendisi için yaşamadı. Doktorların onun kişiliğinde içten gülümsemesinde adeta canlanmıştı. Sovyetlerin buhranlı günlerinde Moskova'da bulunan İngiliz Temsilcisi Lockhart diyor ki: "Olaylar ne kadar çoğalmış olursa olsun, Lenin ruhunu kaybetmemiştir. O, tanıdıklarımın içinde, yapı ve ahlakça en iyi olanıdır." Konuşmasında sade ve açık olan Lenin, gevezeliklere kızardı. Müziği çok severdi; kendisini müziğe o kadar kaptırmıştı ki, bunun, kendisinde tembellik ve gevşeklik yaratacağından korktuğunu söylüyordu. Lenin'in arkadaşlarından biri olan Eğitim Komiseri Lunacharsky, Lenin'in kapitalistlere yaptığı baskıyla İsa'nın tefecileri tapınaktan kovmasını karşılaştırarak şöyle demişti: "Eğer İsa bugün sağ olsaydı Bolşevik olurdu..." Lenin kadınlar hakkında bir defasında şöyle demişti: "Yarısı mutfakta köle olan bir ulus özgür olamaz." Maksim Gorki, Lenin'in bir gün çocukların başlarını okşarken şöyle dediğini yazıyor: "Bunlar bizimkinden daha üstün bir hayat yaşayacaklardır. Onların hayatı bizim hayatımızı dolduran kasvetle dolu olmayacaktır." Umalım öyle olsun.

Bu mektubu, bütün halkın mırıldanması için yazılmış olan bir marşla bitireceğim. Bu marşı dinleyenler, bestesinin canlılık ve azimle dolu olduğunu, kitlelerin ihtilalci ruhunu yansıttığını söylerler. Marşın adı "Oktobr"dır.¹ Bu ad, 1917 yılında Oktobr (Ekim) ayında yapılan Bolşevik Devrimi'nden gelmektedir. Rus takvimi o zaman Batı takviminden 13 gün gerideydi. Bunun için Mart İhtilali'nin tarihi o takvime göre Şubat'tı; Kasım ayındaki Bolşevik Devrimi'nin tarihi de Ekim'dir. Rusya sonraları Batı takvimini kabul ettiyse de, eski adlar hâlâ kullanılmaktadır. Marş şudur:

Yürüdük biz, iş isteyerek, ekmek isteyerek
Gönlümüz yorgunluk ve ıstırapla dolu
Göklere doğru yükseldi meşaleler
Tıpkı bir şey yapmak gücünde olmayan güçsüz eller gibi

1 Özgün metinde "October" (Ekim ayı).

İşte yırttı evrenin sessizliğini
Üzüntümüzün ve acımızın gürültüsü
Top seslerinden daha gür olan bu sesler.
Lenin! Güçlü ellerin umudu!
Anladık ki yok çaremiz savaştan başka
Savaş... Savaş...

Lenin! Sensin işçileri zafere götüren Hiç kimse alamaz artık bu zaferi biz-
den Ve de geri getiremez bilgisizliği

Hiç kimse, hiç kimse, hiçbir zaman savaşta azimli ve dinç olmalı hepimiz
Zaferimizin adı "Oktobr"dır çünkü Oktobr... Oktobr...

Parlak güneşin müjdecisi Oktobr ihtilalci kuşakların iradesi Oktobr eylem-
dir; sevinçtir, marştır Oktobr . Aklın, fabrikanın güzel doğuşudur Oktobr genç
kuşağın bayrağıdır.

Ve Lenin'in bayrağıdır Oktobr.

JAPONYA ÇİN'İN TEPESİNE BİNİYOR!

14 Nisan 1933

Dünya Savaşı sürüp giderken, Uzakdoğu'da dikkate değer olaylar yaşıyordu. Seni şimdi Çin'e götüreceğim. Çin hakkındaki son mektubumda, Cumhuriyet'in kurulduğunu anlatmış, cumhuriyetin peşinden gelen güçlüklerden söz etmiştim. Yaşanan imparatorluğu yeniden kurma girişimleri, başarısızlığa uğradı. Ne var ki cumhuriyet otoritesini ülkenin dört bir yanına yayamadı, ya da şöyle diyeyim tek bir hükümet bunu başaramadı. Çin'de Güney'de ve Kuzey'de bir süre boyunca iki hükümet bulundu. Güneyde Dr. Sun Yat-sen ve ulusal partisi Kuomintang üstündü. Kuzeyde ipler Yuan Shih Kai'in elindeydi; onu bir dizi general ve askeri kişi izledi. Tuchun¹ adı verilen bu askeri maceraperestler son yıllarda Çin'in başına bela oldular.

Yani Çin insanın yüreğini sıkıan koşullarda sürekli kargaşa içinde yaşıyordu, Sık sık Kuzey ve Güney arasında çatışmalar yaşıyordu. Bu emperyalist çevrelerin dolap çevirmek için, tuchunların bir bölümünü ötekilerine karşı kıskırtmak için arayıp da bulamadıkları bir fırsattı. İngilizlerin Hindistan'da bu şekilde yerleştiklerini anımsayacaksın. Avrupalı Güçler tuchunları birbirlerine karşı kıskırttılar. Ama kısa süre sonra kendi sorunları ve Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle Uzakdoğu'daki faaliyetlerini sona erdirdi.

Japonya'nın durumu farklıydı. Savaşın belli başlı çatışma alanları çok uzaklarda olunca, Japonya Çin'deki bildik uygulamalarını kafasına göre sürdürebilmekle kendisini emniyette hissetti. Gerçekten, başka yerlerde savaşan kendisine, müdahale olasılığına sahip olmayan güçlere göre çok daha iyi konumdaydı. Almanya'ya savaş ilan etmesinin nedeni, Kiauchau'daki Alman imtiyazlarını ele geçirme isteğiydi. Japonların Çin politikası baştan itibaren

1 Çin'de yerel askeri şeflere verilen isim.

dikkate değer bir istikrar gösterdi. Orduyu modernleştirip, sanayileşmeyi geliştirdikten sonra, bunun hemen ardından Çin'de hâkim konuma geçmeye karar verdiler. Genişlemek ve sanayilerini büyütmek için alana ihtiyaç duyorlardı; Kore'nin ve Çin'in ikisi de hem yan yana hem güçsüz idiler, adeta sömürüye ve hâkimiyete davet çıkarıyorlardı. İlk girişimleri, 1894-1895 Çin Savaşı oldu. Başarılı oldular ama bazı Avrupalı güçlerin karşı koyuşu nedeniyle umduklarını tam elde edemediler.

En güç çatışmaya Rusya ile 1904'te girdiler. Bu çatışmayı da kazanarak Kore'ye ve Mançurya'ya iyice yerleştiler. Kısa bir süre sonra ilhak edilen Kore, Japon İmparatorluğu'nun bir parçası oldu.

Öte yandan, Mançurya Çin'in bir parçası olmayı sürdürdü, Çin'in üç doğu eyaletini oluşturdu, bu adla anıldı. Japonlar sadece kendi inşa ettikleri, o zamana kadar Çin Doğu Demiryolu adını taşıyan, demiryollarındaki Rus imtiyazlarını üzerlerine aldılar. Bu demiryolunun adı Güney Mançurya Demiryolu'na dönüştü. Japonya Mançurya'ya güzel bir pençe atmıştı. Demiryolu aşırı nüfus yoğunluklu Çin'den göç aldı, Çinli köylüler buraya aktı.

Soya adı verilen, değerli özellikleri ile dünyada talep bulan bir tür fasulye burada yaygınlaştı. Bu fasulyeden bir tür yağ da çıkartılıyordu. Soya fasulyesi tarımı da göç çekti. Bir başka deyişle, Japonlar Mançurya'nın ekonomik mekanizmalarını tepeden denetim altına almaya çalışırken, Güney'den gelen Çinliler toprağı şenlendirdiler. Çinli köylülerin ve ötekilerinin yaşadığı bu insan yığının içinden çıkan eski Mançu halkı, hem kültürel alanda hem de dış görünüm itibarıyla tümüyle Çinlileşmişti.

Japonya Çin'de cumhuriyetin kuruluşundan hoşlanmadı, Çin'i güçlendirecek her şeye karşı çıktı. Japon diplomasisi esas olarak Çin'in gücünü pekiştirmeyi engellemeye yöneldi. Tuchunları birbirine karşı kışkırtarak iç kargaşayı artırdı.

Genç Çin cumhuriyeti çok büyük sorunlarla karşı karşıya idi. Aslında söz konusu olan, can çekişen bir imparatorlukta siyasal iktidarı ele geçirme sorunu değildi. Ele geçirilecek pek bir siyasal güç kalmamıştı çünkü merkezi iktidar hemen hemen yok olmuştu. Onu yeniden yaratmak gerekiyordu. Eski Çin'in sadece adı kalmıştı. Aslında birbirine gevşek bağlarla bağlı bir dizi özerk bölge söz konusuydu. Eyaletler az çok özerkti, kentlerin ve kasabaların durumu da pek farklı değildi. İmparator ya da merkezi hükümet tanınıyordu ama bu hükümet yerel sorunlara karışmıyordu. Güçle donatılmış, merkezde hükümetin yer aldığı, hükümetin değişik kesimlerinde tekdüzeliğin görüldüğü, adlandırıldığı gibi "birleşik" bir devlet söz konusu değildi. Batı kapitalizminin ve emperyalizminin etkisiyle bölünüp parçalanmış, yerel parçaların gevşek bağlarla birbirine bağlandığı bir devlet söz konusuydu. Çin, ayakta ka-

lacaksa, tek düze hükümet sistemi ile güçlü bir merkezi devlete sahip olmak zorundaydı. Yeni cumhuriyet böylesi bir devlet yaratmak istedi. Yeni bir şeydi bu, dolayısıyla cumhuriyetin karşı karşıya kaldığı güçlüklerden biri oldu. Uygun iletişim olanaklarından, kara ve demiryollarından yoksunluk, siyasal birlik açısından da büyük engeller yaratıyordu.

Geçmişte Çin halkı bu türden bir siyasal güce fazla önem atfetmemişti. Ülkenin bütün uygarlığı kültüre dayalıydı ve bu kültür, bir benzerinin başka bir yerde görülmediği şekilde, yaşama sanatını öğretiyordu. Çinliler kendi eski kültürleri ile o kadar doluydular ki, siyasal ve ekonomik yapıları çöküş geçince kendilerini eski yollara yöntemlere sarılmak zorunda hissettiler. Japonya kendi isteğiyle Batılı sanayiye ve Batılı yöntemleri benimsemişti ama anlayış itibarıyla hâlâ feodaldı. Çin feodal değildi, akli şeylerle ve bilim ruhuyla doluydu, bilimde ve sanayide batılı gelişmelere hevesle bakıyordu. Ama Japonya'nın koşar adımlarla yöneldiği hedefe yürümeyi ağırdan aldı. Hiç kuşkusuz Japonya'nın önünde olmayan birçok güçlkle karşı karşıya idi. Ama geçmiş kültürden tam anlamıyla kopuş tereddüdü de yaşanıyordu. Çin filozofun ruh haletine sahiptir filozoflar acele etmezler. Çin'in ruhunda büyük bir şey mayalanıyordu; çünkü karşı karşıya kaldığı sorunlar sadece siyasal değildi, aynı zamanda ekonomik, toplumsal, düşünsel, eğitsel vb. idi.

Çin ve Hindistan gibi dev ülkelerin bizatihi boyutları da sorunlar yaratır. Kıtasal ülkelerdir bunlar, kıtaların kasveti bunların üzerine çöker. Bir fil yere düşerse, ayağa kalkması vakit alır; bir kedi ya da köpek gibi sıçrayıp kalkamaz.

Dünya Savaşı patlak verdiğinde, Japonya hemen Müttefikler'e katılarak Almanya'ya savaş ilan etti. Kiauchau'yu ele geçirdi ve bu kentin içinde yer aldığı Shantung eyaletinde yayılmaya başladı. Bu, Japonlar Çin'i işgal ediyor, anlamına geliyordu. Almanya'ya karşı harekete geçmek söz konusu değildi çünkü Almanya'nın o topraklarla bir ilgisi yoktu. Çin hükümeti siyasal olarak çekilmelerini istedi. "Bu ne küstahlık!" diye yanıtladı Japon Hükümeti; daha-sı, vakit geçirmeksizin 21 talebi içeren resmi bir notu iletti.

Sonraları ünlenen "21 talebi" burada sıralamayacağım. Özetle, bütün hak ve imtiyazların özellikle Mançurya, Moğolistan, Shantung eyaletinde Japonlara devredilmesi anlamına geliyordu. Bu taleplere olumlu yanıt vermenin sonucu, Çin'in Japonya'nın sömürgesi olması demek olacaktı. Cılız Kuzey Çin hükümeti bu taleplere itiraz etti ama güçlü Japonya karşısında elinden ne gelirdi ki? Dahası, Kuzeydeki Çin hükümeti halk arasında pek saygın değildi. Ama işe yarayan bir şey yaptı. Japonya'nın talepleri yayımlandı. Çin'de, hat-ta öteki Güçler arasında, kısa sürede büyük bir tepki patlak verdi. Özellikle Amerika'dan itiraz geldi. Bunun sonucunda Japonya bazı taleplerini geri çekti

ötekileri gözden geçirdi, ama geri kalanı ile Mayıs 1915'de Çin hükümetinin tepesine binmeyi başardı. Bu, Çin'de Japonya karşıtı çok büyük tepkiler yarattı.

1917 Ağustos'unda, savaşın başlamasından üç yıl sonra, Çin Almanya'ya savaş ilan ederek Müttefikler'e katıldı. Aslında elinden bir şey gelmeyeceği için biraz gülünç bir karardı bu. Bütün amaç Müttefikler'in yanında yer alarak Japonya'nın daha ileri saldırımlarına karşı kendini korumaktı.

1917 Bolşevik Ekim Devrimi bunun hemen arkasından geldi, Kuzey Asya'da büyük bir kargaşayı peşinden sürükledi. Sibirya Sovyetlerle Sovyet karşıtı güçlerin çatışma alanlarındandı. Beyaz Rus General Kolçak Sovyetlere karşı Sibirya'da savaştı. Sovyetlerin başarılarından telaşa kapılan Japonlar Sibirya'ya geniş bir ordu yolladılar. Amerikan, İngiliz birlikleri de oradaydılar. Rus etkisi bir süreliğine Sibirya'dan, Orta Asya'dan yok oldu. İngiliz hükümeti Rusların burada saygınlığını sonlandırmak için elinden geleni yaptı. İngilizler Bolşevik karşıtı propaganda için Orta Asya'nın kalbinde, Kaşgar'da, telsiz istasyonu kurdular.

Moğolistan'da da Sovyetlerle Sovyet karşıtları arasında sert çatışmalar yaşandı. Moğolistan, daha 1915'de Çarlık Rusya'sının yardımı ile Çin hükümetinden geniş özerklik koparmayı başardı. Çin hâlâ egemendi ama Rusya da Moğolistan'ın dış ilişkilerini yönlendirmek için bazı yetkiler edinmişti. Garip bir düzenlemeydi bu. Sovyet Devrimi'nden sonra Moğolistan'da patlak veren içsavaşı, yerel Sovyetler üç küsur yıl çatıştıktan sonra kazanmayı bildiler.

Sana Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan barış konferansından bir başka mektupta söz edeceğim. Bu noktada büyük güçleri, özellikle İngiltere'yi, Fransa'yı ve ABD'yi kastediyorum, bu konferansta Çin eyaleti Shantung'u Japonya'ya ikram ettiklerini belirtmek istiyorum. Müttefikler'i Çin'in toprağının bir bölümünden vazgeçmesini istiyorlardı. Çünkü İngiltere, Fransa, Japonya arasında bir gizli anlaşma imzalanmıştı. Nedeni ne olursa olsun bu iğrenç hile Çin halkının tepkisi ile karşılaştı, hükümeti devrim yapmakla tehdit ettiler. Japon mallarına karış boykot ilan edildi, Japonya karşıtı grevler yapıldı. Çin hükümeti (kuzeydeki Pekin hükümetini kastediyorum, esas hükümet oydu) Barış Anlaşması'nı imzalamayı reddetti.

İki yıl sonra Uzakdoğu sorununa ilgi duyan Büyük Güçler donanmalarının gücünü, büyüklüğünü tartışmak üzere Washington'da bir araya geldiler.

1922 Washington Konferansı'ndan Çin ve Japonya açısından önemli sonuçlar çıktı. Japonya Shantung'u iade etmeyi kabul edince, Çin halkını çok tedirgin eden husus halledilmiş oldu. Bu iki konuda güçler arasında anlaşmaya varıldı.

Bunlardan biri İngiltere, ABD, Fransa ve Japonya arasındaki "Dört Güç Anlaşması" diye bilinen anlaşmadır. Buna göre dört güç Pasifik'te ellerinde

tuttukları alanlara karşılıklı olarak saygı gösterme yükümlülüğünü üstleniyorlardı. Bunun anlamı, birbirlerinin topraklarına el uzatmamaktı. "Dokuz Güç Anlaşması" diye bilinen anlaşma ötekiler arasında yani ABD, Belçika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Hollanda, Portekiz ve Çin arasında imzalandı. Anlaşmanın 1. maddesi şöyle başlar:

"Çin'in egemenliğine, bağımsızlığına, toprak ve yönetsel bütünlüğüne saygı duymak..."

Her iki anlaşma da, açıkça, Çin'i saldırılardan korumayı amaçlıyordu. Güçlerin o zamana kadar oynadıkları eski, taviz-avlama-ilhak oyununa bir son vermek amaçlanıyordu. Savaş sonunda Batılı güçlerin başı sıkıştı, Çin'le ilgilenecek durumda değillerdi. Yıllardır izlediği politika ile çelişmesine rağmen Japonya da bu anlaşmaya bağlı kalacağına söz verdi. Ancak aradan çok geçmeden, anlaşmalara, ters yöndeki sözlerine rağmen, Japonya'nın eski politikasını sürdürdüğü görüldü. Japonya Çin'i işgal etti.

Washington Konferansı sırasında yabancı birliklerin Sibirya'dan nihai çekilişi de gerçekleşti. En son Japonlar terk ettiler. Hemen ardından yerel Sovyetler harekete geçerek Rusya Sovyet Cumhuriyeti'ne katıldılar.

Sovyetler Birliği sürecin başında Çin hükümetine başvurarak Çarlık hükümetinin aldığı bütün imtiyazlardan vazgeçeceklerini bildirdiler. Emperyalizm ve komünizm el ele gidemezdi. Yanı sıra, Sovyetler, Batılı güçler tarafından uzun süredir sömürülen ya da tehdit edilen Doğulu ülkelere yönelik olarak cömert bir politika izlediler. Bu sadece manevi bir şey değildi, sonuç alıcıydı, Doğu'da Sovyetlere dostlar yarattı. Sovyetlerin imtiyazlardan vazgeçme teklifi şarta bağlı değildi, karşılığında bir şey talep etmiyordu. Buna rağmen Çin hükümeti Sovyetlerle iş yapmaktan çekiniyordu, çünkü bu ilişki Batılı güçleri kızdırabilirdi. Sonunda Sovyet ve Çin temsilcileri 1924'te bir araya gelerek belli konularda anlaştılar. Fransız, Amerikan ve İngiliz hükümetleri anlaşmadan haberdar olup Pekin hükümetini protesto etmeye kalkışınca hükümet o kadar panikledi ki, temsilcilerin anlaşmadaki imzalarını bile reddetti. Bunun üzerine Rus temsilcileri tam metni yayımladılar.

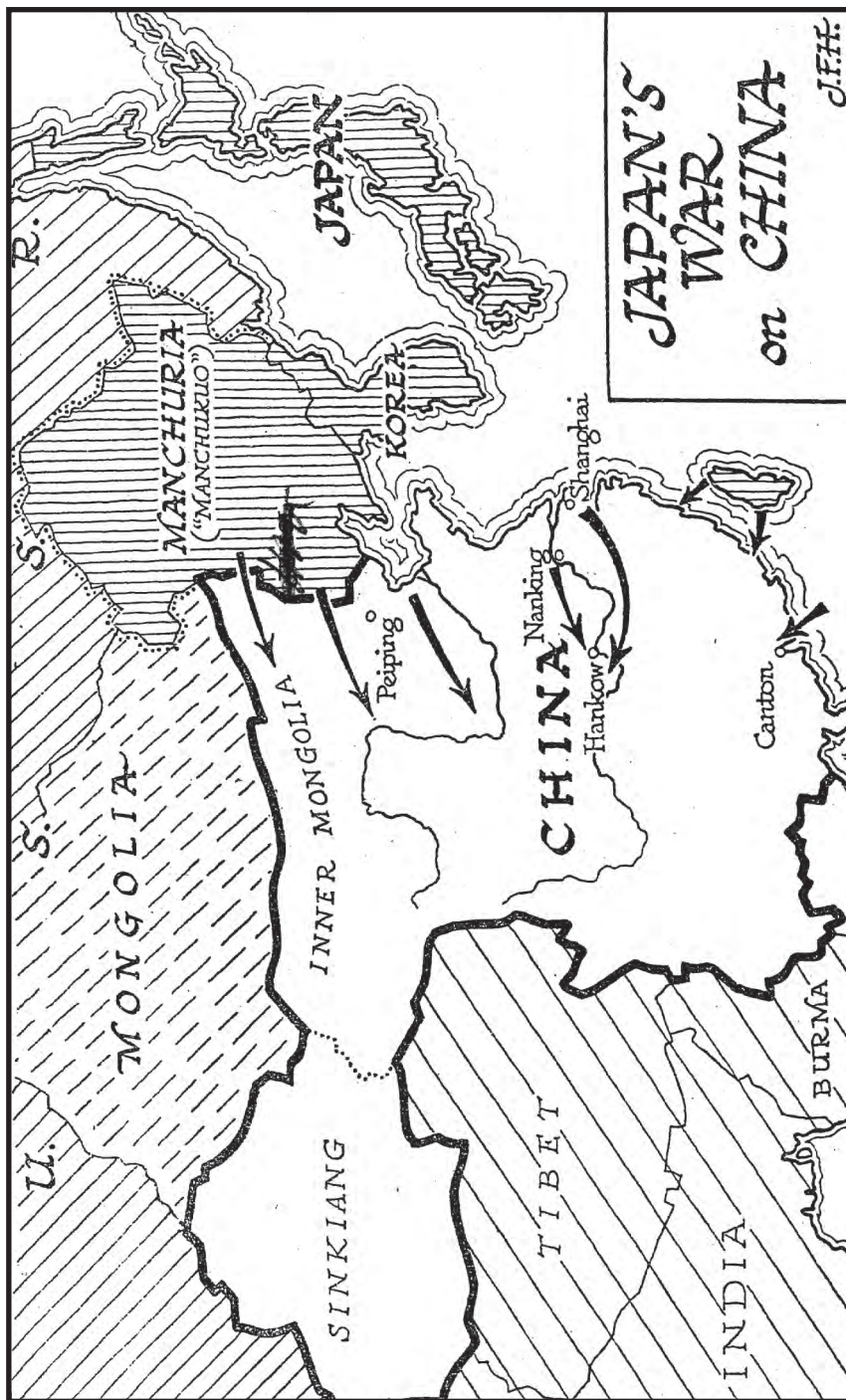
Bu, büyük bir olay oldu. Hakları teslim edilen Çin, Büyük Güçlerle temasında ilk kez, eşitlik temelinde saygın, düzgün bir tavırla karşılaştı. Çin halkı durumdan çok memnun kalınca, iş hükümetin imzalamasına kaldı. Batılı güçlerin anlaşmadan hoşlanmamaları doğaldı çünkü kötü örnek oluyordu.

Sovyetler Dr. Sun Yat-sen'in, merkezi Kanton'da bulunan Güney Çin Hükümeti ile de ilişkiye geçerek bir anlaşmaya vardılar. Bu süre içinde Kuzey ile Güney arasında, Kuzeydeki faklı komutanlar arasında cılız bir içsavaş sürüp gidiyordu. Bu Kuzey tuchunlarının, bazılarının deyişiyle süper tuchunlarının ilkeleri de programları da yoktu. Kişisel kudret sahibi olmak için savaşıyor-

lardı. Birbirleriyle anlaşıyor, ardından karşı tarafa geçerek yeni bir birleşim oluşturmuyorlardı. Bu tuchunlar ya da askeri maceracılar özel ordular kuruyor, vergi salıyor, kendi özel savaşlarını yürütüyorlardı. Tabii bütün bunlar yıllardır acı çeken Çin halkının sırtından yapılıyordu. Bu süper tuchunların arasındayabancı güçlerin özellikle Japonların olduğu söyleniyordu. Onlara yardım, para Şangay'daki büyük işletmelerden de geliyordu.

Canlı, iyi durumdaki tek alan, Dr. Sun Yat-sen hükümetinin görev yaptığı Güneydi. Bu hükümetin idealleri ve politikaları vardı, Kuzey'deki suçunlar gibi bir çete gibi davranmıyorlardı. 1924'de Kuomintang'ın (Milliyetçi Halk Partisi) ilk ulusal kongresi toplandı. Dr. Sun bu kongreye sunduğu manifesto da ulusu yönlendirecek ilkeleri belirledi. O manifesto ve o ilkeler o zamandan beri Kuomintang'ın temelidir, günümüzde bile Ulusal Hükümete yön veren genel politikalar niteliğindedir.

Çin'e adanan bir yaşamın ardından 1925'de ölen Dr. Sun Yat-sen Çin halkı tarafından çok sevildi.

Japonya'nın Çin'e saldırısı

SAVAŞ YILLARINDA HİNDİSTAN

16 Nisan 1933

Britanya İmparatorluğunun bir parçası olan Hindistan, doğal olarak, Dünya Savaşı'na direkt karıştı. Hindistan'ın içinde, yakınında bir çatışma yoktu ama savaş Hindistan'daki gelişmeleri, dolaylı dolaysız bir dizi yoldan etkiledi ve muazzam değişiklikleri beraberinde getirdi. Ülke kaynakları Müttefikler'e yardım için sonuna dek kullanıldı.

Hindistan'ın savaşı değildi bu. Hindistan'ın Alman tarafı ile sorunu yoktu hatta Türkiye'ye bir sempati de vardı. Ama Hindistan'ın seçim yapma hakkı yoktu. Britanya'ya bağımlıydı, emperyalist patronunun peşinden gitmek zorundaydı. Hintli askerler Türklere, Mısırlılara ve ötekilere karşı savaşıyor Hint adının Batı Asya'da tepkiyle anılmasına neden oldular.

Daha önceki mektupta yazdığım gibi, savaşın arifesinde Hindistan'da siyaset alt düzeydeydi. Savaşın gelip çatması, dikkati siyasetten daha da uzaklaştırdı; Britanya hükümeti tarafından alınan birçok önlem gerçek siyasal faaliyeti güçleştirdi. Bir savaş dönemi her zaman için hükümetlere herkese baskı uygulama ve istediği gibi hareket etme mazeretini sağlar. Gerçeği bastırmak için sansür uygulanır, çoğunlukla yanlış haberler yayılır, eleştiri önlenir.

Ulusal etkinliklerin her türlüşünü denetim altına almak için özel yasalar ve düzenlemeler yürürlüğe konur. Savaşın bütün ülkelerde yapılan bu düzenleme, doğal olarak, Hindistan'da da yapıldı, "Hindistan Savunması Yasası" geçirildi. Savaşın kamu önünde eleştirisi ya da bununla ilintili şeyler etkin biçimde denetlendi. Buna karşılık, geri planda halkın arasında Türkiye'ye karşı yaygın bir sempati ve İngiltere'nin Almanya'dan iyi bir şamar yemesi arzusu gözleniyordu. Bu naif duyguyu, O güne dek epeyce şamar yemiş insanlar açısından doğal karşılamak gerekir. Ancak bu duygular açıkta ifade edilemiyordu.

Ortalıkta, İngiltere'ye sadakat çığlıkları uçuşup duruyordu. Bu çığlıkların çoğu yönetici prenslerden bir bölümü de hükümetle temas içindeki üst orta sınıflardan yükseliyordu. Bir ölçüde burjuvazi de Müttefikler'in demokrasi ve ulusların özgürlüğü yönündeki gözü pek açıklamalarından etkilenmişti. Belki de o sırada İngiltere'ye, ihtiyaç duyduğu anda yapılan yardımın, sonraları uygun bir ödüle dönüşeceği umuluyordu.

Hindistan'da dışa vurulan bu sadakat o günlerde İngiltere'nin çok hoşuna gitmişti, birçok kişiden şükran ifadeleri yükseldi. Yetkili kişiler bundan böyle İngiltere'nin Hindistan'a "bir başka açıdan" bakacaklarını ifade ettiler.

Öte yandan, hem içerde hem de dışarda "sadık" tutumu benimsemeyen bazı Hintliler de vardı. Büyük çoğunluktan farklı olarak, seslerin kesip oturmadılar bu kişiler. İngiltere'nin güçlüklerinin ülkeleri için fırsat olduğunu dile getiren eski bir İrlanda özdeyişine uygun hareket ettiler. Özellikle Almanya'daki ve Avrupa'nın öteki ülkelerindeki bazı Hintliler İngiltere'nin düşmanlarına yardımın yollarını bulup çıkarmak için Berlin'de bir araya gelerek bir komite kurdular. Alman hükümeti doğal olarak böyle bir yardım isteğini kabul etmekte çok istekli davrandı. Hintli Komite ile Alman hükümeti arasında yazılı bir anlaşmaya ulaşıldı. Buna göre Hintlilerin savaş sırasında Alman hükümetine yaptığı yardımın karşılığında Alman hükümeti zaferin kazanımının da Hint özgürlüğü konusunda ısrarlı olacaktı

Hint Komitesi savaş boyunca Almanya adına savaştı. Yurtdışına yollanan Hint birlikleri arasında propaganda yaptılar, faaliyetleri Afganistan'a kadar uzandı. Ne var ki, İngiltere'de büyük kaygılar yaratmanın dışında pek bir şey başaramadılar. Hindistan'a deniz yoluyla silah yollama girişimi İngiltere tarafından engellendi. Almanya'nın savaşta yenilgisi Komite'nin ve yaydığı umutların sonunu getirdi.

Hindistan'da da bazı devrimci faaliyetler yaşandı, yıkıcı davaların görülmesi için bazı özel mahkemeler kuruldu. Birçok kişi idam edildi, ağır hapis cezalarına çarptırıldı. Hüküm giyen kişilerden bazıları, aradan on sekiz yıl geçmiş olmasına rağmen, hâlâ hapidedir.

Savaş ilerledikçe bir avuç insan, başka yerlerde olduğu gibi, muazzam kârlar elde etti ama büyük çoğunluk sıkıntıları etinde kemiğinde hissedince, hoşnutsuzluk arttı. Cepheye giderek daha çok insan gönderme talebi arttı, askere almalar çok yoğunlaştı. Askere yazılanlara bin türlü rüşvet ve ödüller sunulurken, zamindarlara ortakçılarından askere almalar için kotalar çıkarıldı. Özellikle Pencap'da baskı yöntemleriyle zorla askere almalar yaşandı. Hindistan'dan çeşitli cephelere hem asker hem de işgücü olarak yollananlar erkeklerini sayısı bir milyonu aştı. Bu yöntemler halk aranda büyük tepkiler neden oldu ve Pencap'da savaş sonrası görülen karışıklıkların temel nedeninin oluşturdu.

Pencap bir başka açıdan da etkilenmişti. Birçok Pencaplı ve özellikle Sihler ABD'de Kaliforniya'ya ve Kanada'da İngiliz Kolombiya'na göçmüşlerdi. Amerikan ve Kanadalı yetkililer müdahale edene kadar göç dalgası sürdü. Kanada hükümeti bu türden göçleri güçleştirmek için, ancak limandan limana doğrudan gelecek olan göçmenleri kabul edeceğini açıkladı. Bu, Çin'de ya da Japonya'da aktarma yapma zorundaki Hintli göçmenlere engel çıkarma anlamına geliyordu. Bunun üzerine bir Sih, Baba Gurdit Singh, Komagata Maru adındaki gemiyi kiralayarak birçok göçmeni Kalküta'dan Kanada'daki Vancouver'e götürdü. Kanada engelini bu şekilde aştığını sandı ama Kanada gelen göçmenleri kabul etmedi. Aynı gemiyle geri yollanan Hintliler çok öfkelendiler. Kalküta'da polisle yaşanan çatışmada birçok kişi yaşamını yitirdi. Komagata Maru olayı tüm ülkede büyük tepki topladı.

O savaş günlerinde olup bitenlerin hepsini bilmek, sansür engeli nedeniyle mümkün değildi ama Singapur'da bir Hint alayında büyük bir isyanın patlak verdiği, başka yerlerde de daha küçük çapta sorunların yaşandığı duyuldu.

Asker vermenin, çeşitli yollardan yardım etmenin yanı sıra Hindistan para sağlamaya da zorlandı. Buna Hindistan'dan bir "armağan" adı verildi. Bir seferinde yüz milyon pound bir başka seferde yine yüklü bir toplam yollandı. Yoksul bir ülkeden zorla sağlanan bu katkıyı "armağan" olarak nitelemek İngiliz hükümetinin bir şakası olmalı.

Savaş koşulları başka büyük değişiklikleri de beraberinde getirdi. Hint dış ticareti, başka ülkelerde olduğu gibi, savaştan çok etkilendi. Hindistan'a gelen çok miktarda mal büyük ölçüde kesildi. Alman denizaltıları Akdeniz'de ve Atlantik'te gemileri batırdığı için o koşullarda ticaret yapılamıyordu. Hindistan kendi ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kaldı. Hükümetin de ihtiyaçlarını karşılamak durumundaydı. Bu durumda Hint sanayisi, hem tekstil ve keten gibi eski sanayiler hem de yeni savaş sanayileri hızla gelişti. O zamana kadar hükümetin mesafeli durduğu Tata'nın demir çelik ürünleri muazzam önem kazandı, çünkü savaş malzemeleri üretiminde kullanılabiliyorlardı. Bu sanayiler yine de az çok hükümetin denetiminde faaliyet gösterdiler.

Savaş yıllarında Hindistan'daki kapitalistler, hem Hintliler hem de İngilizler, yabancı rekabet olmadan alanlarında cirir attılar. Yoksul Hintli emekçilerin düşük maliyetine yaslanıp, çıkan fırsatı tam olarak değerlendirdiler. Malların fiyatları fırladı, inanılmaz kârlar sağlandı. Ama bu kârları yaratan emekçilerin sefil yaşam koşullarında bir değişiklik olmadı. Ücretler biraz arttı ama malların fiyatları daha fazla artınca durumlar fiilen daha kötüleşti.

Kapitalistler çok kazandılar, biriktirdikleri büyük kârları sanayi yatırımlarına yöneltmek istediler. Öte yandan Hintli kapitalistler kendilerini ilk kez hükümete baskı yapacak kadar güçlü hissettiler. Bu baskının yanı sıra olaylar

İngiliz hükümetini savaş sırasında Hint sanayisine yardıma zorlamıştı. Ülkenin daha fazla sanayileşmesi, dışardan makine ithalatını gerektiriyordu. Mamul maddelerin yerine İngiltere'den makineler gelmeye başladı.

Tüm bunlar İngiltere'nin Hindistan siyasetinde köklü bir değişikliğe yol açtı. Değişen koşullara ayak uyduran İngiliz emperyalizmi çehresini tümüyle değiştirdi. İngiltere'nin Hindistan'daki yönetiminin aşamalarını sana yazdığımı hatırlıyorum. İlk aşama, 18. yüzyıldaki yağma aşamasıydı. Bunu Hindistan'ı hammadde kaynağı ve mamul madde pazarı olarak gören ikinci aşama izledi. Büyük sanayinin her yoldan önü kesildi, Hindistan'ın ekonomik kalkınması engellendi. Savaş sırasında gelen üçüncü aşamada. Hindistan'da ağır sanayi, bir ölçüde İngiliz imalatçıların karşı çıkmasına rağmen İngiliz hükümetince desteklendi. Bu neden böyle oldu? Bu değişimin nedenlerine bakalım:

Savaş yıllarındaki talepleri otomatik olarak sorunları su yüzüne çıkarır, Hindistan'ın sanayileşmesini iteler.

1. Hint kapitalist sanayi sınıfının büyüten ve güçlendiren bu uygulamaya bağlı olarak sanayiciler sanayinin büyümesi ve yatırım olanakları için daha büyük kolaylıklar talep ederler. İngiltere artık bu talepleri görmezden gelecek durumda olmadığından, sanayicileri ülkeden giderek güçlenen devrimin kucağına itmemek için kendi yanında tutmaya çalışır.

2. İngiltere'deki kapitalist sınıf da, az gelişmiş ülkelerde kârlar daha yüksek olduğu için, oralarda yatırım olanakları arar. Az gelişmiş ülkelerde emek daha güçsüz olduğundan ücretler düşük, kârlar daha yüksektir. İngiliz sermayesinin Hindistan'a gelişi sanayileşmeyi ilerletir.

3. Savaşın tecrübesi, savaşta ancak ileri derecede sanayileşmiş ülkelere etkin olabileceğini ortaya koydu. İngiltere bir sonraki savaşın Hindistan sınırında Sovyetlerle yaşanmasından korkuyordu. Hindistan kendi büyük sanayisine sahip olamazsa, İngiltere sınırındaki savaşı götüremezdi. Bu da Hindistan'ın sanayileşmesi için bir başka etkidir.

Bu nedenlerle, İngiliz politikası kaçınılmaz olarak değişti. Tabii İngiliz hükümeti bu değişimi, Hindistan'a ve onun refahına duyduğu büyük aşkla açıkladı. Bu politikayı belirledikten sonra İngiltere, yeni sanayinin denetiminin İngiliz kapitalistlerinin elinde kalması için adımlar attı.

1916'da, savaş yıllarında, atanan Hint Sanayi Komisyonu sanayilerin hükümet tarafından teşvik edilmesini ve tarımda yeni yöntemlerin uygulanmasını tavsiye etti. Zorunlu ilköğretimi de tavsiyelere ekledi. İngiltere'de fabrikaların gelişiminin erken aşamasında olduğu gibi nitelikli emek üretmek için kitlesel temel eğitim zorunlu görünmüştü. Hint sanayiinin vergilerle ve gümrük tarifeleriyle korunması da önerildi. Tüm bunlar Hint sanayi açısından bir zaferdi. Bir ölçüye kadar gerçekten de öyleydi ama işin içinde başka şeyler de vardı.

Yabancı sermayenin teşvik edilmesi önerilmesi, pratikte İngiliz sermayesinin Hindistan'a gelmesi demekti. Ve İngiliz sermayesi aktı. Büyük işletmelerin geniş çoğunluğu İngiliz sermayesi tarafından finanse ediliyordu. Sonuçta İngiliz politikasındaki değişiklik İngiliz kapitalistlerine kötü gelmemişti. Sermayeyi işçi ücretlerinin düşük olduğu Mısır'a, Hindistan'a, Çin'e ve benzeri ülkelere yatıran İngiliz kapitalistleri, İngiltere'deki işçileri ücretleri düşürmekle tehdit etti. İngiliz işçiler ücretlerdeki kesintiye itiraz ederlerse, kapitalistler İngiltere'deki fabrikaların kapatıp dışarıya yatırım yapacaklarını söylediler.

Hindistan'daki İngiliz hükümeti ülkedeki sanayi denetim altında tutmak için attığı birçok başka adımın ayrıntılarına girmiyorum. Sadece bankaların modern sanayide çok önemli rol oynadıklarını belirtmeliyim. Çünkü iş dünyası sık sık kredi talep eder. Bu kredileri bankalar verir. Savaşın hemen ardından İngiliz hükümeti ülkedeki bütün banka sistemini denetim altına aldı. Bu yolla ve paranın değeri ile oynayarak hükümet Hint sanayisi ve şirketleri üzerinde büyük bir güç uygulayabiliyordu. Dahası, İngiltere'nin Hindistan ticaretini teşvik etmek için "emperyal tercihler" sistemini devreye soktu. Yabancı mallar vergilendirildiğinde malları daha düşük vergilendirilen vergilendirilmeyen İngiltere avantajlı olacaktı.

Hint sermaye sınıfının ve büyük burjuvazinin savaş sırasında güçlenmesinin siyasal alanda da yankıları oldu. Siyaset savaş öncesi konumundan çıktı, özyönetim yönünde talepler yapıldı.

Lokamanya Tilak uzun süre sonra hapisten çıktı. Ulusal Kongre Partisi yönetimi, etkisiz, halktan kopuk ılımlıların elindeydi. Kongre Partisi dışında kalan daha ileri önderler Yerinden Yönetim Birlikleri örgütlediler. Birisine Lokamanya ötekine Bayan Annie Besant önderlik ediyordu. Bayan Besant birkaç yıl çok etkili oldu.

Bayan Besant'ın propagandasını çok tehlikeli bulan hükümet, onu göz hapsine aldı. 1916'da Kongre'nin iki kanadı arasında, yani aşırıların ılımlılar arasında uzlaşma sağlandı; her ikisi de aralıkta Lucknow Kongresi'ne katıldı. İki yılın ardından bir kopuş daha yaşandı; liberaller adını alan ılımlılar Kongre'den koptular ve bir daha geri dönmediler.

1916 Lucknow Kongresi Ulusal Kongre'nin canlanmasında bir kırılma noktasıdır. Kongre Partisi tarihinde ilk kez güçlendi, önem kazandı; yine tarihinde ilk kez burjuvazinin ve orta sınıfların gerçekten ulusal örgütü olmaya başladı. Gandhi gelene kadar Parti'nin kitlelerle ilişkisi olmamıştı. ılımlılarla Aşırıların hedefleri, idealleri arasında büyük farklar yoktu. Her ikisi de Britanya imparatorluğu içinde öz yönetimden söz ediyorlardı. Aradaki fark Aşırıların daha sert bir üslup kullanmaları ve daha azla şey istemeleriydi. Bir avuç devrimci tam özgürlük istiyordu ama etkileri sınırlıydı.

İlimlilerden Gopal Gokhale çok yetenekli, özverili bir önderdi. Hindistan'a Hizmet Derneği'ni o kurmuştu. Ama ne İlimliler ne de Aşırıları gerçek yoksullarla, çulsuzlarla yani işçilerle ve köylülerle ilişkileri içinde idiler.

Lucknow Kongresi bir başka birliktelik, Hindularla Müslümanlar'ın bir araya gelmesi açısından da dikkat çekiciydi. Kongre Partisi hep ulusal temelle yönelmişti ama ezici çoğunluk Hindulardan oluştuğu için ağırlıklı olarak Hindu örgütü görünümündeydi. Savaştan birkaç yıl önce Müslüman aydınlar ayrı bir örgütlenmeye gittiler, tüm Hindistan İslam Birliği'ni kurdular. Müslümanların Kongreden uzaklaştırmayı amaçlayan bu girişim bir süre sonra Kongre'ye yöneldi, Lucknow Kongresi'nde Hindistan'ın geleceği hakkında bir anlaşma doğdu. Kongre-Birlik şeması adını alan bu birlik, başka şeylerin yanında Müslüman azınlığa ayrılan sandalye oranını da saptadı.

Kongre-Birlik şeması giderek ortak programa dönüştü. Müslümanlar daha siyasal davranarak Kongre ile birleştiler çünkü İngilizlerin Türkiye ile savaşmaları onlar çılgına çevirmişti. Türkiye'ye duyulan sempati ve Maulanas Mohamad Alive, Shaukat Ali adındaki iki Müslüman liderin savaşın başında gözaltına alınmaları tepkileri artırmıştı. Popüler olduğu Arap ülkeleriyle ilişkileri nedeniyle Maulana Abul Kalam Azad da gözaltına alınınca, tedirgin, öfkeli Müslümanlar hükümetten daha fazla uzaklaştılar.

Hindistan'da özyönetim talepleri yükseldikçe İngiliz hükümeti çeşitli vaatlerde bulundu. 1918 yazında Hindistan İşleri Bakanı ile Genel Vali, Hindistan için belli reform önerilerini ve değişiklikleri içeren Montagu-Chelmsford adlı ortak raporu sundular. Bir anda sert tartışmalar patlak verdi. Kongre Partisi, yetersiz bulduğu rapora şiddetle karşı çıktı. Raporu beğenen liberaller ise Kongre ile yollarını ayırdılar.

Savaşın bitiminde işte bunlar yaşandı Hindistan'da. Her yerde canlı bir değişim umudu gözleniyordu. Siyasal barometre yükseliyor, İlimlilerin etkisiz, alttan alan mırıldılarının yerini Aşırıların özgüvenli, saldırgan, dolaysız, kavgacı çılgınlıkları alıyordu. Hem İlimliler hem de Aşırıları siyasal terimlerle düşünüyor, konuşuyorlardı; öte yandan, perdenin gerisinde İngiliz emperyalizmi sessizce ülkenin ekonomik yaşamı üzerindeki hâkimiyetini güçlendiriyordu.

AVRUPA'NIN YENİ HARİTASI

21 Nisan 1933

Dünya Savaşı'nın seyrini, Bolşevik Devrimini, Hindistan'ın savaş yıllarındaki durumunu gördük. Şimdi savaşa son veren mütarekeye dönelim, galiplerin nasıl davrandıklarına bakalım. Almanya yere serilmiş, Kayzer kaçmış, cumhuriyet ilan edilmişti. Buna rağmen, Alman ordusunun iyice güçsüzleşmesi için, Mütarekeye birçok ağırlaştırılmış koşul eklenmişti. Alman ordusu sadece işgal edilen toprakları değil, Alsas-Loren'i, Almanya'nın Ren'e kadar olan bölümünü de terke zorlandı. Müttefikler Köln'ün çevresindeki Rheinland'ı¹ işgal edecekler, Almanya birçok savaş gemisini, denizaltısını, yüzlerce ağır silahı, demiryolu makinelerini ve öteki malzemeleri de teslim edecekti. Mütareke'nin imzalandığı yerde Fransa'nın kuzeyindeki Compiègne'de bulunan bir anıtın üzerinde şunlar yazılıdır:

"Burada 11 Kasım 1918'de, Alman İmparatorluğu'nun bildik kibri, köleleştirmeye çalıştığı özgür halklar tarafından yenilgiye uğratıldı."

Gerçekten de Alman İmparatorluğu yok olmuş, Prusya'nın askeri küstahlığının burnu sürtülmüştü. Hatta ondan önce Rus İmparatorluğu da sona ermiş, Romanov hanedanı da yıkılmıştı. Savaş bir üçüncü imparatorluğun Habsburglar'ın Avusturya-Macaristan imparatorluğunun da mezarını kazdı. Başka imparatorluklar ayakta kaldılar, hâlâ galipler arasında yer alıyorlar ama zafer onların gururunu azaltmadı, köleleştirdikleri ülkelerin haklarına daha anlayışla bakmalarını sağlamadı.

Muzaffer Müttefikler 1919'da Paris'de Barış Konferansı'nı topladılar. Dünyanın geleceği onlar tarafından şekillendirecekti, dünyanın dikkati aylar boyunca bu kentin üzerinde yoğunlaştı. Her türden insan orada bir araya geldi. Kendilerini çok önemli sayan devlet adamları, siyasetçiler, diplomatlar, uzmanlar, askerler, maliyeciler, fırsatçılar... Hepsinin yanında yardımcıları, sekreterleri

1 Rheinland: Renanya-Palatina ya da Rheinland-Pfalz. Almanya'nın batısında yer alan bir eyalettir. Eyaletin başkenti Mainz'dır.

vardı. Doğal olarak, bir gazeteciler ordusu da oradaydı. İrlandalılar gibi, Mısırlılar gibi, Araplar gibi ve o zaman kadar adları bile duyulmamış öteki halklar gibi, özgürlükleri için mücadele eden halkların temsilcileri de geldiler. Kendilerini Avusturya ve Türk imparatorlarının yıkıntıları içinden çekip çıkarıp ayrı devlet kurmaya çalışan Doğu Avrupa halkları da... Bir sürü de maceracı vardı. Dünya yeniden bölünürken, onların ortalıkta olmaması düşünülemezdi. Barış Konferansı'ndan çok şey bekleniyordu. Halk, korkunç savaş tecrübesinin ardından, adil ve kalıcı bir barışın tasarlanacağını umuyordu. Halk arasında büyük gerginlik sürüyordu, emekçi sınıflara hoşnutsuzluk hâkimdi.

Zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının çok artmış olması, halkın acılarını artırıyordu. 1919 Avrupa'sında yaklaşan toplumsal devrimin birçok işareti göze çarpıyordu. Rus örneği anlamlı görünüyordu.

48 yıl önce Alman İmparatorluğu'nun kurulmuşunun ilan edildiği Versay Salonu'nda toplanan Barış Konferansı'nın arka planı işte böyleydi. Böylesi dev bir konferansın her gün toplanması çok güç oluşu için, çalışma birçok komiteye bölündü. Bu komiteler entrikaları ve tartışmaları duvarların arkasına gizlediler. Konferans Müttefikler'in "10'lar Konseyi" tarafından denetleniyordu. Bu komite daha sonra "Beş Büyük"e indirgendi: ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Japonya ayrılınca geriye "Dörtlü Konsey", İtalya da ayrılınca "Üç Büyükler" kaldı: Amerika, İngiltere ve Fransa. Üç ülke başkan Wilson, Lloyd George ve Clemenceau tarafından temsil ediliyordu. Dünyayı yeni baştan düzenleme, korkunç yaraları sarma görevi bu üç adamın omuzuna yıkılmıştı. Ancak olağanüstü, yarı tanrısal varlıkların üstesinden gelebileceği bir görevdi bu, üstelik her üçü de o niteliklerden çok uzaktı. Yetkili kişilerin -krallar, devlet adamları, generaller vb.- basında o kadar çok reklamı yapıldı ki, sıradan insanlar bu kişileri düşüncede ve eylemde dev varlıklar olarak gördüler. Yakından tanındığında, bu kişiler çok sıradan kişilerdi. "Üç Büyükler"in temsilcileri büyük görünümlerine rağmen, sınırlı bakış açılarına sahiptiler, uluslararası olaylar hakkında cahildiler, coğrafyayı bile bilmiyorlardı.

Başkan Wilson Paris'e geldiğinde çok saygın ve popülerdi. Konuşmalarında ve yazılarında o kadar güzel ve idealist cümlecikler kullanmıştı ki, insanlar onu nerdeyse gelmesi beklenen özgürlüğün şafağındaki bir peygamber gibi görmeye başladılar. Lloyd George da dokunaklı, ince cümleciklerden hoşlanıyordu, ne var ki fırsatçı olarak ün yapmıştı. "Kaplan" adı verilen Clemenceau ideallerden ve inançlı cümleciklerden hoşlanmıyordu. Fransa'nın eski düşmanı Almanya'yı ezmek için konferansa gelmişti; başını bir daha kaldırmaması için onu, her fırsatı kullanarak ezmeye, aşağılamaya çalışıyordu.

Bu üçü birbirleriyle mücadele etti, ötekisini kendi yanına çekmeye çalıştı, her biri kendini konferansın içinden ve dışından birileri tarafından bir yerlere

çekiliyor buldu. Ve hepsinin üzerine Sovyet Rusya'nın gölgesi düşüyordu. Konferansta Rusya temsil edilmiyordu, Almanya da... Ama Sovyet Rusya'nın varlığı Paris'te bir araya gelen tüm kapitalist güçler için sürüp giden bir tehditti.

Sonunda, Lloyd George'un yardımı ile Clemenceau kazandı. Çok duyarlı olduğu bir konuda -Milletler Cemiyeti- istediğini elde eden ve ötekilerini bu konuyu benimsemeye iten Wilson, öteki hususların çoğunda ötekilere ayak uydurdu.

Aylarca süren müzakerelerin, tartışmaların ardından, Barış Konferansı'nın Müttefikler'i sonunda bir taslak hazırladılar, kendileri aralarında anlaştıktan sonra emirlerini dinlemesi için Alman temsilcileri çağırdılar. 440 maddeden oluşan dev anlaşma taslağı yüzlerine okunan Almanlar, taslağı imzalamaya davet edildi. Tartışma olanağı yoktu, öneri ya da değişiklik için Almanlara bir fırsat tanınmamıştı. Barışı dayatıyorlardı. Ya imzalayacaklar ya da sonuçlarına katlanacaklardı. Yeni Alman cumhuriyetinin temsilcileri karşı çıktılar ama kendilerine tanınan sürenin sonunda Versay Anlaşması'nı imzaladılar.

Müttefikler; Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile ayrı anlaşmalar imzaladılar. Sultan tarafından imzalanmış olmasına rağmen Türkiye ile imzalanan anlaşma Mustafa Kemal Paşa'nın ve yiğit arkadaşlarının göz kamaştırıcı direnişi sayesinde düştü.

Bu anlaşmalar ne gibi değişiklikler getirdi? Toprak değişikliklerin çoğu Doğu Avrupa'da, Batı Asya'da ve Afrika'da idi. Afrika'daki Alman kolonilerine savaş ganimeti olarak el koyan Müttefikler'de aslan payı İngiltere'ye düştü. Tanganyika'yı, Doğu Afrika'daki öteki toprakları imparatorluğuna ekleyen İngiltere, uzun süredir kurduğu Mısır'dan güneydeki Ümit Burnu'na kadar kesintisiz uzanan kıyıları sahiplenme hayalini gerçekleştirdi.

Avrupa'da değişiklikler çok büyüktü, birçok yeni devlet haritada belirdi. Bunların bazıları Sovyet Devrimi'nin ürünüydü. Rusya'nın sınırında yaşayan, Rus olmayan halkların birçoğu Sovyetlerden koparak bağımsızlık ilan etti. Sovyet Hükümeti kendi kaderini tayin hakkını tanıdı, müdahale etmedi. Bir başka büyük devlet Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yok oldu yerine birçok küçük devlet kuruldu: Avusturya; başkenti Viyana olan bu ülke eskisine göre çok küçüldü. Macaristan da çok küçüldü. Çekoslovakya eski Bohemya'yı içine aldı, Yugoslavya'nın geri kalan bölümleri Romanya ve İtalya'ya gitti.

Daha kuzeyde yeni bir devlet daha vardı, daha doğrusu eski bir devlet yeniden boy gösteriyordu: Toprakları Almanya, Rusya ve Avusturya arasında paylaşılan Polonya. Polonya'ya denize açılım sağlamak için, Almanya daha doğrusu Prusya ikiye bölünmüş, denize açılan bir koridor Polonya'ya verilmişti. Batı'dan Doğu Prusya'ya ulaşmak için Polonya koridorunu aşmak gerekiyordu. Koridorun hemen yakınında serbest kente dönüşen ünlü Danzig yer alıyordu. Danzig, idari bakımdan Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir kentti.

Polonya'nın kuzeyinde Litvanya, Letonya, Estonya ve Finlandiya gibi hepsi Çarlıktan çıkan devletler vardı. Küçük devletlerdi bunlar ama her biri farklı bir dile sahip aynı kültürel bütünlüklerdi. Belki ilgilendirebilir Litvanyalılar Aryan'dır (öteki Avrupalılar gibi), dilleri Sanskritçeye epeyce benzer. Büyük olasılıkla Hindistan'da birçok kişinin hayal dahi etmediği dikkat çekici bir olgudur bu.

Avrupa'daki öteki önemli toprak değişikliği, Alsas-Loren eyaletinin Fransa'ya iadesiydi.

Doğu Avrupa artık Balkanlara benzemişti. Birçok başka sınır ortaya çıkınca küçük devletler arasında sürekli sorunlar yaşanıyordu. Özellikle Tuna boylarında, birbirlerinden ne kadar çok nefret ettiklerini saptamak şaşırtıcıdır. Bunun esas sorumluluğu, Avrupa'yı yalan yanlış bölerek yeni sorunlar yaratan Avrupalılardadır. Birçok ulusal azınlık baskı uygulayan yabancı hükümetlerin yönetimi altındadır. Polonya'nın geniş topraklarından bir bölümü aslında Ukrayna'ya aitti, bu bölgedeki yoksul Ukraynalılar Polonyalılaştırma yönünde her türlü baskıya tabi tutuluyorlardı. Yugoslavya'nın Romanya'nın ve İtalya'nın hepsi, kötü davrandıkları azınlık sorunlarına sahiptiler. Yabancı denetim altında yaşayan bu topraklar, doğal olarak, milliyetçi hareketlerin yükselmesine ve sürekli sorunlar yaşanmasına neden oluyordu.

Daha önce belirttiğim gibi bu devletlerin büyük çoğunluğu Versay Anlaşması ile kurulmamışlardı, aslında Sovyet Devrimi'nin sonucuydular. Öyle de olsa Müttefiklerce çok iyi karşılandılar çünkü Rusya ve Bolşevik karşıtları arasında bir ayrım çizgisi meydan getiriyorlardı. Bolşevik mikrobunun yayılmasını önleyen bir tür "cordon sanitaire".² Baltık devletleri Bolşevik değildir.

Batı Asya'da Türk İmparatorluğu'nun bir bölümü Batılı güçlere çekici geldi. Savaş sırasında İngilizler Arabistan'ı, Filistin'i ve Suriye'yi kapsayan bir birleşik Arap krallığının kurulacağını vaat ederek Türkiye'ye karşı Arap isyanını kışkırttılar. Araplara bu vaatleri yaparken, İngilizler bu toprakları paylaşmak üzere Fransızlarla gizli anlaşma imzalıyorlardı. Savunulacak bir şey değildi bu yaptıkları; İngiliz başbakanı Ramsay MacDonald bunu "ilkel bir kurnazlık" olarak adlandırmıştı ama bu olay on yıl önce ve o daha görevde değilken yaşanmıştı. Bu durumdaki yetkililer bazen doğruyu söyleyebilirler.

Araplara vaatlerini tutmamaları, Fransızlarla gizli anlaşma yapmaları, İngiliz hükümetinin oynadığı garip oyunun devamıdır. Ondan önce, Hindistan'dan Mısır'a ve Afrika'da hâkim olduğu alanlara kadar uzanan büyük Ortadoğu İmparatorluğu hayali doğmuştu. Çekici ve büyük bir hayaldi bu. Ama o sıralarda gerçekleşmesi çok zor değilmiş gibi görülüyordu.

2 Cordon sanitaire: Sağlık zinciri. Buradaki kullanımı "tampon devletler" anlamındadır.

O sıralarda, 1919'da, İngiliz birlikleri İran, Irak, Filistin, Arabistan'ın bir bölümünü ve Mısır'ı kapsayan geniş alanı ellerinde tutuyorlardı. Fransızları Suriye'nin uzağında tutmaya çalışıyorlardı. Konstantinopolis kenti de İngiliz hâkimiyetindeydi. Hayal 1920-1921-1922 yıllarında buharlaştı. Arka planda Sovyetler'in, ön planda Kemal Paşa'nın mücadeleleriyle İngiliz bakanların ihtirash planları yırtılıp atıldı. Yine de İngilizler ellerinde tuttıkları Batı Asya'nın önemli bölümüne -Irak, Filistin- dayanarak, rüşvet ve öteki yollarla Arabistan'daki olayların seyrini etkilemeye çalıştılar. Suriye Fransızların payına düştü.

Versay Anlaşması'na dönelim. Bu anlaşma Almanya'nın savaşa yol açan suçlu taraf olduğu ve bu nedenle Almanlar'ın bu anlaşmayı imzalayarak kendi suçlarını kabul etmeleri varsayımına dayanıyordu. Bu tür zorlayıcı kabullerin fazla değeri olmaz. Örnekte görüldüğü gibi sadece acı bir tat bırakırlar.

Almanya bir yandan da silahsızlanmaya davet ediliyordu. Polis gücü amaçlı küçük bir orduyu korumasına izin veriliyor, deniz filosunu Müttefikler'e terk etmek zorunda bırakılıyordu. Alman filosu teslim zorlandığını gören subaylar, sorumluluğu üstlenerek, İngilizlere terk etmektense gemileri batırmayı kararlaştırdılar. Böylece Haziran 1919'da Scapa Flow'da, Alman filosunun tümü gemileri teslim almaya gelen İngilizlerin gözleri önünde, kendi mürettebatı tarafından batırıldı. Dahası var; Almanya savaş tazminatı ödemek durumundaydı. "tamirat" adı verilen bu sözcük yıllar yılı Avrupa'nın üzerinde bir hayalet gibi dolaştı. Anlaşmayla belli bir miktar saptanmamıştı ancak bazı koşullar öngörülmüştü.

Müttefikler'in savaş kayıplarından fırsatlar yaratma girişimi, şaşırtıcı bir şeydi. O sıralarda Almanya işgal edilmiş, yakılıp yıkılmış, büyük sorunlarla boğuşan bir ülkeydi. Ek olarak Müttefikler'in yüküne omuz vermesi imkânsızdı, Almanya'nın üstesinden gelebileceği bir şey değildi. Ama Müttefikler nefret ve intikam duygularıyla doluydu Almanya'nın bitkin vücudundaki kanın son damlasını "ya para ya da kan" diye talep ediyorlardı. İngiltere'de Lloyd George "Kayzeri asalım" sloganıyla seçimi kazanmıştı. Fransa'da duygular daha da keskindi.

Anlaşmaların bütün hükümleri, mümkün olan her yola başvurarak Almanya'yı kısıkvrak bağlamayı, güçten düşürmeyi, yeniden güç toplamasını engellemeyi amaçlıyordu. Almanya, büyük miktarları haraç olarak ödeyerek, kuşaklar boyunca Müttefikler'in kölesi olarak kalmalıydı. Tarihin apaçık dersini, yani büyük bir halkın uzun bir süre bu şekilde elinin kolunun bağlanamayacağını Versailles'i hazırlayanlar anlamamıştı.

Son olarak sana Versay Anlaşması'nın dünyaya sunduğu, başkan Wilson'un çocuğu Milletler Cemiyeti'nden söz etmeliyim. Cemiyet özgür, kendi kendini

yöneten devletlerin birliği olarak tasarlanmış, amacı "dünya ulusları arasındaki ilişkileri adalet ve onur temelinde geliştirerek, maddi ve fikir ve işbirliğini özendirerek gelecekteki savaşları önlemek" olarak saptanmıştı. Cemiyetin her üyesi, bütün barışçı çözüm yolları tüketene ve dokuz aylık bir süre geçene kadar bir başka kardeş ülkeye karşı savaşa girmeme sözü veriyordu. Eğer bir üye devlet sözün tutmazsa, öteki devletler bu ülkeyle olan ekonomik ve mali ilişkilerini keseceklerdi. Bütün bunlar kâğıt üzerinde çok güzel görünüyordu. Ama pratikte durum çok farklıydı. Cemiyet, teoride bile savaşa son vermeye çalışmak yerine, olsa olsa savaşın önüne güçlükler çıkartıyor, geçecek zaman içinde uzlaştırma çabalarının savaş hırsını defetmesini öngörüyordu.

Milletler Cemiyeti bütün üyelerin temsil edildiği bir Meclis'ten, büyük güçlerin temsil edildiği bir Konsey'den oluşuyordu. Cenevre'de bir genel sekreterlik bulunuyordu. Başka faaliyet alanları da vardı: Emek sorunları ile uğraşan Uluslararası Emek Bürosu, Lahey'de bulunan Sürekli Uluslararası Adalet Divanı ve düşünsel işbirliği için bir komite. Başta bu faaliyetlerin hepsi yoktu, bir bölümü sonradan eklendi.

Cemiyet'in özgün tüzüğü, "Milletler Cemiyeti Anlaşması" adıyla Versay Anlaşma'nın içinde yer aldı. Bu sözleşmede bütün devletlerin silahlanmayı mümkün olan en alt düzeye, ulusal güvenliğin gerektirdiği düzeye indirmeleri öngörülüyordu. Alman silahsızlanması (tabii zorunlu tutulmuştu) bu yöndeki ilk adım olmalı, öteki ülkeler Almanya'yı izlemeliydi. İlerleyen bölümlerde bir devletin saldırıya başvurması halinde alınacak önlemler belirtilmişti. Ama saldırı tüzükte belirtilmemişti. İki halk ya da iki ülke çatıştığında her biri ötekini saldırganlıkla suçlar.

Cemiyet önemli sorunlarda ancak oybirliği ile karar alabiliyordu. Yani tek bir üye bile karşı çıksa, öneri engellemiyordu. Bu çoğunluk oylarıyla baskı kurulmaması ve ulusal egemenliğe müdahale edilmediği anlamına geliyordu. Cemiyet öteki devletler karşısında bir süper devlete dönüşmedi. Bu hüküm Cemiyeti çok zayıflattı, bir danışmanlık kurumuna dönüştürdü. Herhangi bir devlet Cemiyete girebilirdi ama dört ülke kesinlikle dışında tutulmuştu. Yenik ülkeler yani Almanya, Avusturya ve Türkiye ile Bolşevik Rusya. Bu ülkelerin belli koşullarda Cemiyete alınabileceği de belirtilmişti. Hindistan, garip biçimde, ancak kendi kendini yöneten ülkeler üye olur hükmü ile açıkça çelişmesine rağmen, Cemiyet'in ilk üyelerinden biri oldu. Tabii, "Hindistan"dan Hindistan'daki İngiliz Hükümeti kastediliyordu. Öte yandan, bir bakıma Cemiyet'in ebeveyni olan Amerika, Cemiyete katılmayı reddetti. Başkan Wilson'un girişimlerini ve Avrupalıların entrikalarını benimsemeyen Amerikalılar, Cemiyetin dışında kaldılar.

Birçok kişi, günümüz dünyasındaki anlaşmazlıkları sonlandıracağı ya da en azından azaltacağı, bir barış havası yaratacağı umuduyla Milletler

Cemiyeti'ni heyecanla karşıladı. Birçok ülkede Cemiyetin halk içinde saygınlığını artırmak, olaylara uluslararası bakışı yaygınlaştırmak için, Milletler Cemiyeti toplulukları kuruldu. Öte yandan, birçok kişi Cemiyeti büyük güçlerin amaçlarına hizmet eden büyük bir aldatmaca olarak tanımladı. Bazı tecrübe-lerimize dayanarak, Cemiyet'in yararı hakkında bir değerlendirme yapabili-riz. Cemiyet 1920'nin ilk gününde faaliyete geçti. Aslında ömrü kısadır ama onu yerden yere vurmaya yetecek kadar da uzundur. Ulusların daha doğru-su ulusların hükümetlerini uluslararası sorunları tartışmak üzere bir araya getirmesi, eski yöntemlere göre, bir ilerlemeydi. Ama Cemiyet barışın korun-ması, savaş tehlikesinin azaltılması şeklindeki asıl hedefine ulaşmada tam anlamıyla başarısızlığa uğradı.

Başkan Wilson'u baştaki niyetleri ne olursa olsun, Cemiyet'in büyük güç-lerin özellikle İngiltere'nin ve Fransa'nın elinde bir alet olduğu kuşku götür-mez. Uluslararası adaletten ve onurdan söz ediyor ama mevcut ilişkilerin adalet ve onur temelinde yükselip yükselmediğini sorgulamıyor bile. Cemiyet ulusların "iç sorunları"na müdahale etmediğini öne sürüyor. Bir emperyalist güce bağımlı olanlar da onun iç işi sayılıyor. Buna ek olarak, Almanya'dan ve Türkiye'den alınan topraklar "manda" adı altında müttefik güçlere armağan edildi. Manda alanlarının, orada yaşayan halkların rızasına göre başkalarına sunulacağı varsayılıyordu. Mutsuz halkların birçoğu mandacı güçlere isyan etti, boyun eğmeye ve bombalarla boyun eğmeye zorlanıncaya kadar, kanlı mücadelelere giriştiler.

Parlak sözcükler ve cümlecikler kullanıldı. Asıla bakılırsa bu, durumu daha da kötüleştirdi. Büyük Güçler canları çektiği gibi davrandılar, olayları örtülere sararak, haberli olmayan insanları yatıştırdılar. Küçük bir devlet bir tür saldırganlık gösterdiği zaman, Cemiyet hemen tehditlere başladı. Ama bir Büyük Güç saldırıya geçtiği zaman, Cemiyet olayı mümkün olduğu kadar gör-mezden geldi, saldırının etkilerini azımsamaya çalıştı. Yani Büyük Güçler Ce-miyete hâkim oldular, işlerine geldiğinde onu kullandılar, işlerine gelmeyince görmezden geldiler. Belki de hata Cemiyet'te değildi, Cemiyet'in üzerine otur-tulduğu sistemdeydi. Emperyalizmin özü, her birinin dünyayı elinden geldi-ğinin azamisi kadar sömürmeye çalıştığı değişik güçler arasındaki husumet ve rekabet idi. Eğer bir toplumun üyeleri, sürekli olarak ötekilerinin ceplerine el uzatıyorlarsa ve boğazlarını kesmek için bıçaklarını biliyorlarsa, bunların aralarında bir işbirliğinin gelişmesi mümkün değildir. Bu yüzden, etkileyici sponsorlara ve vaftiz babalarına rağmen, Cemiyet'in sönüp gitmesi şaşırtıcı değildir.

Versailles'deki anlaşma tartışmaları sırasında, Japonya Hükümeti temsil-cisinin ırksal eşitlik hükmünün anlaşmaya eklenmesi isteği kabul edilmedi

ama Çin'deki Kiauchau sunularak, Japonya susturuldu. "Üç Büyükler" Çin gibi güçsüz, alttan alan müttefiklerinin sırtından hovardalık yapıyorlardı. Çin bu yüzden anlaşmayı imzalamadı.

"Savaşa son veren" Versay Anlaşması böyle bir şeydi. Sonraları Kont Snowden olan ve İngiliz Hükümetine giren Philip Snowden anlaşmayı söyle yorumladı.

"Anlaşma çeteleri, emperyalistleri, militaristleri tatmin etmiş olmalı. Anlaşma, savaşın sona ermesinin barışı getireceğine inananlar için öldürücü darbedir. Barış anlaşması değildir yeni bir savaşın ilanıdır. Demokrasiye ihanettir. Anlaşma Müttefikler'in gerçek emellerini ortaya koyuyor."

Aslında, Müttefikler, nefretleriyle, kibirleriyle ve açgözlülükleriyle kendilerini kandırdılar. Yarattıkları çılgınlıkların sonuçları kendilerini de tehdit etmeye başlayınca pişman olmaya başladılar. Ama artık çok geçti.

156.

SAVAŞ SONRASI DÜNYA

26 Nisan 1933

Bu mektupta genel bir değerlendirme yapacağım. Savaş sonrası dünyayı, Dünya Savaşı sonrasını ele alıp incelemek zorundayız. Şimdilerde kendi öz zamanımızda yaşıyoruz. Savaş biteli on dört yıldan fazla oldu, bu ele aldığımız tarihin uzun dönemleri içinde küçük bir zaman dilimidir ama çok yoğun bir dilimdir aynı zamanda. Olup bitenler bizi çok heyecanlandırıyor, kimi zaman küçük şeyleri büyütüyoruz gerçekten önemli olayları tam anlamıyla değerlendiremiyoruz. Ağaçları görüp ormanı gözden kaçırabiliyoruz.

Olayların önemini ölçmenin zorluğu bir kez daha karşımıza çıkıyor. Nasıl bir denektaşı kullanabiliriz? Tabii, pek çok şeyin olaylara bakış açımıza bağlı olacağı apaçık. Bir olay bakış açısına göre önem kazanabilir ya da uyduruk görünebilir. Öyle sanıyorum ki, sana yazdığım mektuplarda bakış açısı sorununun üzerinde fazla durmadım. Ama genel bakış açım, yazdıklarım damga vurdu. Bir başkası aynı döneme ve aynı olaylara ilişkin olarak çok farklı şeyler yazabilir. Bu noktada, tarihe bakışımınız ne olması gerektiği hususuna girmeyeceğim. Son yıllarda bakış açım çok değişti. Bu ve başka konularda ben görüşlerimi değiştirdiğime göre, başkaları da değiştirmiş olabilir.

Savaş her şeyi ve herkesi fena halde sarstı. Eski dünyayı çok kaygılandırdı, o zamandan beri bizim zavallı eski dünyamız acılar içinde kıvrınarak, pek başarılı olamasa da, ayağa kalkmaya çalışıyor. Bize öğretilen düşünceler sistemini sarstı, bizi bizatihi modern toplumun ve uygarlığın esas temelleri hakkında derin kuşku beslemeye itti. Genç insanların canlarının korkunç derecede israfını, yalanlarını, şiddeti, gaddarlığı, yıkımı görünce, bunların uygarlığın sonu anlamına gelip gelmediğini kendimize sormaya başladık. Rusya'da ortaya çıkan Sovyetler yeni bir şey, yeni bir toplumsal düzen ve eskiye meydan okumaydı. Başka fikirler de havalarda uçuştı. Bu, bir ayrışma, eski inançla-

rın ve alışkanlıkların parçalanması dönemi; geçiş dönemlerinde ve hızla değişimlerde her zaman ortaya çıkan bir kuşku ve sorgulama dönemi.

Bütün bunlar, savaş sonrası dönemi bir tarihsel dönem olarak ele almamızı biraz güçleştiriyor. Değişik inançları ve düşünceleri tartışıp sorgulayabiliriz ama salt eski oldukları söylendiği için herhangi birini kabul etmek zorunda olmayabiliriz ama bunu, fikirlerle oynamakla birlikte onlar hakkında düşünme zahmetine katlanmamanın bir mazereti olarak göremeyiz.

Dünya tarihindeki böylesi geçiş dönemleri, aklımızı ve bedenimizi harekete geçirme çağrılarıdır. Bunlar yaşamdaki sıkıcı rutinin canlandığı ve maceralara işaret ettiği zamanlardır, bizler hepimiz yeni düzenin inşasında rol alabiliriz. Böylesi dönemlerde gençlik hep başat rol oynadı çünkü onlar, eski inançları sabitlemiş, katılaştırmış yaşlılara göre, değişen düşüncelere ve koşullara kendilerini daha kolay uyarlayabilirler.

Bu savaş sonu dönemi ayrıntılarıyla ele almak gerekebilir ama bu mektup-ta genel bir değerlendirme yapacağım. Napolyon sonrasına ilişkin 19. yüzyıl değerlendirmemizi hatırlıyor olmalısın. İnsanın aklına hemen 1815 Viyana Barışı ve yarattığı sonuçlar geliyor; Viyana'yı 1919 Versay Barışı ile ve yarattığı sonuçlarla karşılaştırmaya yöneliyor. Viyana Barışı mutlu sonuçlar doğurmadı; yeni savaş tohumlarını Avrupa'ya saçtı. Tecrübeden ders çıkarmayan siyaset adamlarımız Versay Barışını da Viyana'nın çok daha kötü bir versiyonu haline çevirmişlerdi. Savaş sonrası yılların üzerine, o sözüm ona barışın kara gölgesi düştü.

Geçen on dört yılın öne çıkan belli başlı olayları nelerdir? Bana öyle geliyor ki, en önemlisi, en çarpıcı olanı Sovyetler Birliği'nin, SSCB'nin, yükselişi ve kendini sağlamlaştırmasıdır. Sovyetler Birliği'nin var olma mücadelesinde karşılaştığı olağanüstü güçlüklerden sana söz etmiştim. Kendilerine rağmen bu mücadelenin kazanılmış olması, bu yüzyılın mucizelerinden biridir. Sovyet sistemi, eski Çarlık imparatorluğunun Asya bölümünün, Sibirya'dan Pasifik'e Orta Asya'ya kadar dört bir yanına yayıldı, Hint sınırına dayandı. Ayrı Sovyet cumhuriyetleri kuruldu ama bir araya gelerek SSCB'yi oluşturdular. Bu birlik Avrupa'nın ve Asya'nın çok büyük bölümünü kaplıyor, dünya yüzölçümünün altıda birine ulaşıyor. Alan çok büyük ama büyüklük tek başına bir şey ifade etmez. Rusya'nın kendisi, ondan daha da fazla olmak üzere Sibirya ve Orta Asya çok geriye. Sovyetlerin gerçekleştirdiği ikinci mucize, kimsenin hakkında bir şey bilmediği bu geniş alanın büyük bölümünü, planlamanın mucizevi şemalarıyla dönüştürmekti. Bir halkın bu kadar hızlı gelişiminin tarihte bir benzeri yoktur. Orta Asya'nın en geri alanları bile, bizi bile kışkırtacak

1 Bu mektubun 1933 yılında yazıldığı unutulmamalı.

bir hızla, ileri atıldılar. En dikkat çekici gelişmeler eğitim ve sanayi alanında yaşandı. Geniş tutulan Beş Yıllık Planlarla Rusya'nın sanayileşmesi büyük bir hıza ulaştı, dev fabrikalar inşa edildi. Bütün bunlar halkın sırtına büyük yük yüklemek demekti; halk bunları hiçbir konfora sahip olmadan hatta temel ihtiyaçları bile karşılanmadan yapacak, yani halkın kazancının büyük bölümü ilk sosyalist ülkenin inşasına gidecekti. Yük özellikle köylülerin sırtına bindi.

İlerici, yüzünü geleceğe dönen Sovyet ülkesi ile Batı Avrupa arasındaki zıtlıklaşma hâlâ çok çarpıcıdır. Bütün güçlüklerin rağmen, Batı Avrupa Rusya'dan çok daha zengindir. Avrupa, uzun süreli refah yıllarında çok yağ biriktirdi, o yağı yakarak bir süre yaşayabilir. Ama her ülkenin sırtındaki borç yükü, Versay uyarınca Almanya'nın ödemek zorunda olduğu Tamirat Borçları, Büyük Güçler arasında sürüp giden rekabet ve irili ufaklı çatışmalar, zavallı Avrupa'yı büyük açmazların içine itti. Güçlükler çare bulmak için düzenlenen bitmez tükenmez toplantılar çözüm olmadı, durum gün be gün kötüleşti. Günümüzde Sovyet Rusya'yı Batı Avrupa ile kıyaslamak, ağır bir yükü sırtlamış olsa da kanlı canlı, güçlü kuvvetli bir genci, fazla bir umut taşımayan, enerjisi tükenmiş, yaşamının sonuna yaklaşan yaşlı biriyle kıyaslamaya benzer.

ABD, savaştan sonra, Avrupa'ya bulaşmaktan uzak duracakmış gibi göründü. Amerika on yıl boyunca çok zenginleşmişti. Savaş İngiltere'yi borç verenlerin patronu olmaktan çıkarmıştı. Artık dünyada borç verenlerin başını ABD çekiyordu, bütün dünya ona borçlu idi. Ekonomik anlamda dünyaya hükmediyordu. Ama iki güçlük vardı: Borçlu ülkeler kötü durumda idiler, borçlarını nakit ödeyecek durumda değillerdi. Onlar için borçlarını ödemenin tek yolu, mal imal etmek ve bunları Amerika'ya göndermekti. Ama Amerika yabancı ürünlerin ülkesine gelmesinden hoşlanmadı. Konan yüksek vergiler, ülkeye pek çok malın girişini engelledi. Peki, o zaman bu zavallı borçlu ülkeler borçlarını nasıl ödeyeceklerdi? Parlak bir çözüm bulundu. Faizini ödeme-leri için, ABD onlara daha çok borç para verecekti. Bu borcun ödenmesinin olağanüstü bir yöntemiydi çünkü kredi açan daha çok ödeyecek, borç uza-yıp gidecekti. Yavaş yavaş ortaya çıktı ki, borçlu ülkeler bu borçlarını hiçbir zaman ödeyemeyecekler; ABD'nin borç vermeyi birden durdurması üzerine, kâğıt sistemi bir anda çöktü. Ve çok garip bir başka şey oldu. Amerika küpleri-ni ağzına kadar altınla doldurdu, işçilerin çoğu işsiz kaldı, sanayinin çarkları durdu, yoksulluk yaygınlaştı.

Zengin Amerika bile bu kadar etkilendiğine göre, Avrupa'nın durumunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Her ülke, yüksek gümrük duvarları ve yerli üretim propagandası ile yabancı malların önünü kesti. Her ülke almaya, mümkün olduğu kadar az almaya çalışırken, satmaya uğraşıyordu. Bu tür şeyler uluslararası ticareti öldürmeden uzun süre yaşayamaz çünkü ticaret ve

alışveriş değişime bağlıdır. Ekonomik milliyetçilik adı verilen bu tür bir politika bütün ülkelere yayıldı, saldırgan milliyetçiliğin öteki türleri de... Ticaret ve sanayi canlılığını yitirdikçe, her ülkenin güçlükleri arttı. Büyük emperyalist güçler her iki sorunu dışarda daha azgın bir sömürü ile içerde ücretlerde kesintiye giderek karşılamaya çalıştılar. Dünyanın değişik bölgelerini sömürme rekabeti içindeki rakip emperyalistler, daha çok çatışma içine girdiler. Milletler Cemiyeti ibadet edercesine silahsızlanmadan söz edip hiçbir şey yapmazken, savaş tehlikesi giderek yaklaştı. Giderek kaçınılmaz hale gelmiş görünen çatışma için büyük güçler yeniden gruplaştılar.

Savaştan sonraki ilk on yılda kapitalizmin bu kez de yaralarını saracağı ve uzunca bir süre için istikrarlı biçimde yaşamını sürdüreceği izlenimi doğmuştu. Ama bu dönemi izleyen üç yıl bunu çok kuşkulu hale getirdi. Sadece kapitalist devletler arasındaki rekabet tehlikeli bir boyuta ulaşmakla kalmadı, aynı zamanda her devlet içindeki sınıf mücadelesi, yani işçilerle hükümeti denetim altında tutan mülk sahipleri sınıfı arasındaki çatışma giderek sertleşti. Koşullar kötüleştikçe, ayaklanan işçileri ezmek üzere mülk sahibi sınıflarca son bir umutsuz girişim yapıldı. Bu, faşizm biçimini aldı.

Faşizm İtalya'da savaştan hemen sonra başladı. Faşistler, Mussolini'nin önderliğinde duruma hâkim oldukça işçilerin durumu kötüleşti. Faşizm çıplak diktatörlük demektir. Faşizm demokratik usulleri açıkça aşağıladı. Faşist yöntemler az çok Avrupa ülkelerinin çoğunda yaygınlaştı; diktatörlük burarlarda sıradan bir olgudur. Faşizm 1933 başında Almanya'da zafer kazandı, 1918'de ilan edilen genç cumhuriyet sonlandı, işçi hareketini yok etmek için en barbar yöntemler kullanıldı. Yani Avrupa'da faşizm hem demokrasi hem de sosyalizmin güçleri ile karşı karşıyadır, öte yandan kapitalist güçler birbirlerine diş bilemekte ve birbirleriyle savaşmak için hazırlık yapmaktadır. Ve kapitalizm büyük bir bolluk ile yoksulluğu yan yana getirmektedir.

Avrupa'nın eski ülkelerinden biri -İspanya- kendisini Habsburg-Bourbon hükümdarlarından kurtardı ve cumhuriyete dönüştü. Yani Avrupa'dan bir kral daha eksildi.

Daha önce de yazdım: Savaş sonrası ortaya çıkan üç yeni olay, Sovyetler Birliği'nin doğuşu, Amerika'nın dünyaya ekonomik olarak hâkim olması ve içine sürüklendiği mevcut kriz² ve Avrupa'daki iç çatışmalardır. Bu dönemin dördüncü büyük olayı Doğu ülkelerinin tam anlamıyla uyanışı ve özgürlüklere kavuşma yolundaki gözü pek girişimleridir. Bu doğu ülkeleri iki grupta ele alınabilir: bağımsız olanlar ve emperyalist güçler tarafından denetim altında tutulan sömürge ülkeler. Asya'nın bütün bu ülkelerinde ve Kuzey Afrika'da milliyetçilik güçlendi, özgürlük isteği ısrarlı hale geldi, mücadele isteği arttı.

2 1929 yılında başlayan ve tüm dünyayı etkileyen Büyük Buhranı kast ediliyor.

Bu ülkelerde Batı emperyalizmine karşı güçlü hareketler ortaya çıktı, kimi yerlerde isyanlar patlak verdi. Bu ülkelerin çoğu dolaysız yardımlarının yanı sıra, mücadelenin kritik aşamasında Sovyetlerden madeni destek aldılar.

Tükenmiş, çökmüş görünen bir ulusun yeniden doğuşuna en çarpıcı örnek, Türkiye'dir. Bunun onuru, büyük ölçüde, her şey kendisine karşı görünürken boyun eğmeyi reddeden kahraman lideri Mustafa Kemal Paşa'dadır. Kemal Paşa sadece ülkesini özgürleştirmekle kalmadı, modernleştirdi, tanınamaz ölçüde değiştirdi. Saltanata ve Hilafete, kadının dışlanmasına ve eski âdetlere son verdi. Sovyetlerin moral ve somut destekleri ona çok yardımcı oldu. Sovyetler Birliği İngiliz etkisinden uzaklaşma çabalarında İran'da da çok yardımcı oldu. Güçlü bir lider, Rıza Han, orada da ortaya çıktı, şimdi ülkeyi o yönetiyor. Afganistan da aynı dönemde tam bağımsızlığını sağlamayı başardı.

Arap ülkeleri, Arabistan'ın kendisi dışında, hâlâ yabancı denetimi altındadır. Arapların birlik talepleri karşılanmadı. Arabistan'ın büyük bölümü Sultan İbn-i Suud'un yönetiminde bağımsız oldu. Irak, kâğıt üzerinde bağımsızdır ama pratikte İngiliz nüfuz bölgesindedir ve denetim altındadır. Küçük Filistin ve Ürdün devletleri İngiliz, Suriye ise Fransız mandasıdır. Suriye'de Fransa'ya karşı olağanüstü heybetli bir ayaklanma patlak verdi ve kısmen başarıya ulaştı. Mısır'da da İngilizlere karşı ayaklanmalar ve uzun süreli mücadeleler patlak verdi. Mısır'a bağımsız denmesine ve orada İngilizlerce desteklenen bir kral olmasına rağmen, bu mücadele hâlâ sürüyor. Afrika'nın kuzeybatısındaki Fas'da Abdülkerim'in önderliğinde büyük bir özgürlük mücadelesi patlak verdi. Bu önder İspanyolları sökü� attı ama ardından Fransızlar tarafından ezildi.

Asya'da ve Afrika'daki bu özgürlük mücadeleleri, birbirinden Uzakdoğu ülkelerinde yaşayan kadınların ve erkeklerin zihnini aynı anda etkileyen yeni anlayışı ortaya koyuyor. İki ülke öne çıkıyor; dünyaca önem taşıyan Çin ve Hindistan. Bu iki ülkeden herhangi birinde meydana gelen köklü bir değişiklik, büyük güçlerin dayattığı dünya sisteminin bütününe etkiliyor.

Çin'de son on yıl içinde pek çok inişler çıkışlar yaşandı, Kuomintang-Çinli komünistler ittifakı bozuldu. O zamandan beri Çin, genellikle yabancı güçler tarafından desteklenen savaş ağalarının ve çetelerin insafına kaldı. Son iki yıl içinde Japonlar Çin'i işgal etti ve birçok eyaletine el koydu. Bu ilan edilmemiş savaş hâlâ sürüyor. Öte yandan Çin'in içlerindeki geniş alanlar komünizme dönüştü, orada bir tür Sovyet hükümeti var.

Hindistan'da savaş sonrası on yıl dolu dolu geçti. Çok mücadeleci ama barışçı bir milliyetçiliğe tanık olduk. Savaş sonrasında büyük reformalar beklerken Pencap'da sıkıyönetim ilan edildi ve Jallianwala Bağ'ında³ korkunç

3 Jallianwala Bağ katliamı: Amritsar Katliamı olarak da bilinir. 1919 yılında İngilizlerin, sömürge-leri altındaki Hintlere karşı yürüttükleri sistematik katliam.

bir katliama yaşıdık. Jallianwala Bağı katliamı ve Müslümanların Türkiye'ye dayatılan anlaşımaya duydukları öfke 1920-1922 arasında Gandhi önderliğinde "işbirliğine hayır" hareketini neden oldu. Gerçekten de 1920 sonrasında Gandhi Hint milliyetçiliğinin tartışmasız lideri haline geldi.

Bu Gandhi'nin çağıydı; onun yenilikçi ve etkili barışçı devrim yöntemi dünyanın dikkatini çekti. Bir süre sessiz ve derinden giden hazırlıklardan sonra, özgürlük mücadelesi, Kongre Partisi'nin kesin bağımsızlık talebi üzerine 1930'da yeniden başladı. O günden beri sivil itaatsizlik eylemleri, hapishanelerin dolup taşması ve öteki şeyler olup duruyor. Bu dönemde İngiliz politikası eğer mümkün olursa, halkın bir bölümünü kazanma ve milliyetçi hareketi ezme unsurlarından oluştu.

Burma'da 1931'de aklıktan kırılan köylülerin patlak veren büyük isyanı acımasızca ezildi. Cava'da ve Hollanda Hindistan'ında da ayaklanmalar oldu. Siam'da yaşanan karışıklıkların ardından Kral'ın gücünü sınırlayan düzenlemeler görüldü. Fransız Çin Hindi'nde de milliyetçilik canlandı.

Sonuçta, Doğu milliyetçiliğinin her yerde verdiği mücadelenin dışı vuruşuna tanık oluyoruz. Bu, bazı yerlerde biraz komünizmle iç içe geçiyor. İkisi arasında ortak fazla bir şey yok; emperyalizme duyulan nefret dışında. Sovyetler Birliği'nin, birlik içinde olduğu kadar birlik dışında da, doğulu ülkelere karşı izlediği olgun ve eli açık politika, ona komünist olmayan ülkelerde birçok dost kazandırdı.

Son yılların bir başka olağanüstü özelliği kadınların toplumsal, yasal, geleneksel birçok yükten kurtulmalarıdır. Savaş Batı'da bunun itici gücü oldu. Doğu'da bile, Türkiye'den Hindistan'a ve Çin'e kadar kadınlar ayağa kalktılar, ulusal ve toplumsal alanlarda büyük roller üstlenmeye başladılar.

İşte böyle bir dönemde yaşıyoruz, tarihin heyecan veren bir dönemi bu. Bu dönemde hayatta olmak ve sorumluluktan pay almak güzel şey...

İRLANDA'NIN CUMHURİYET SAVAŞI

28 Nisan 1933

Dünyanın yeni ve önemli bazı olaylarını ayrıntılarıyla anlatmaya İrlanda'dan başlayacağım. Bu küçük ülke bugün dünya tarihinde ve güç dengesinde önemli bir yer işgal etmiyor ama zulme başkaldıran cesur bir ülke olarak ayakta durmaya devam ediyor. Britanya İmparatorluğu bütün ihtişamına ve acımasızlığına rağmen bu küçük ülkeyi dize getiremedi.

İrlanda'da huzursuzluk Dünya Savaşı'yla birlikte şiddetlendi. Halk İngiltere için savaşa girip kendisini feda etmenin, İrlanda'nın çıkarına uygun olmayacağını biliyordu. İngiltere'de olduğu gibi, İrlanda'da da zorunlu askerlik hizmeti teklifi geldiğinde, her yerden itirazlar yükseldi, başkaldırmalar yayıldı. İrlanda, gerektiğinde İngiliz planına silahla karşı koymaya hazırды. 1916 yılının Noel haftasında Dublin'de bir ayaklanma patladı, İrlanda Cumhuriyeti ilan edildi. Ayaklanma birkaç gün sonra İngiltere tarafından bastırıldı, sıkı yönetim ilan edilerek İrlandalı gençler kurşuna dizildi. "Noel Ayaklanması" diye tanınan bu ayaklanma, İngiltere'yle kozları paylaşmak için girişilen ciddi bir eylem değildi, sadece yiğitçe bir gösteriydi. Amacı da İrlanda'nın hâlâ cumhuriyet istediğini ve İngiltere'nin hegemonyasına kendi isteğiyle boyun eğmeyi reddettiğini dünyaya göstermekti. Bu ayaklanmayı başlatan gençler, başarıya ulaşacaklarını pek ummadıkları halde kendilerini feda ediyorlardı. Onlar bağımsızlık uğruna savaşıyan İrlanda'nın sesini dünyaya duyurmak istiyorlardı, ayaklanmalarının, fedakârlıklarının gelecekte meyve vereceğine, İrlanda'nın özgürlüğe kavuşacağına da inanıyorlardı. Ayaklanma sırasında bir İrlandalı, Almanya'dan İrlanda'ya silah kaçırmaya çalışırken yakalandı. Sör Roger Casement adındaki bu adam, uzun süre İngiliz diplomasisinde görev almıştı. Londra'da mahkeme huzuruna çıkarıldığı ve idamına karar verildiği zaman sanık sandalyesinde, İrlandalıların sahip oldukları içten yurt-

severlik ruhundan kaynaklanan etkili, açık bir konuşma yaptı. Ayaklanma bastırıldı ama bastırılması bile bir zafer sayılırdı. Çünkü bu ayaklanmadan sonra İngilizlerin uyguladıkları baskı ve İrlandalı gençlerin ateşe atılmaları İrlanda halkında güçlü bir öfke doğurdu. İrlanda görünüşte sakin olmakla birlikte küldeki ateş gibi için için kaynıyordu. Nihayet bu ateş, üstün bir hızla yayılmaya başlayan "Sinn Fein" hareketiyle kendisine bir çıkış yolu buldu. Başlangıçta pek başarılı olmayan bu hareket, sonradan parladı, orman yangını gibi hızla yayıldı.

Büyük savaşın sonunda İngiltere'nin her tarafında Parlamento seçimi yapıldı. Sinn Fein hareketinin adamları İrlanda'ya ayrılan koltukları kazandılar, bu sayede İngiltere'yle ölçülü bir işbirliğinin yapılmasından yana olan ulusçuların yerine geçtiler. Bunların seçime katılmaktaki amaçları İngiliz Parlamentosuna girmek değildi. Çünkü İngiltere'yle işbirliği yapılmasına karşıydılar, parlamentoyu boykot etmek istiyorlardı. Bu üyeler Londra'ya gitmeyerek 1919 yılında Dublin'de bir Cumhuriyet Meclisi kurarak İrlanda Cumhuriyetini ilan ettiler, meclislerine de "İrlanda Meclisi" adını verdiler. Bu Meclisin Ulster kesimini de egemenliği altına alması düşünülüyordu. Fakat Ulster halkı Katolik İrlanda'yı sevmediği için bu Meclise katılmadılar. İrlanda Meclisi De Valera'yı cumhurbaşkanlığına, Griffith'i de başkan yardımcılığına seçti. Bunların ikisi de o sırada İngiliz hapishanelerinde bulunuyordu. Bundan sonra taraflar arasında savaş çıktı. Bu savaş İrlanda ile İngiltere arasında cereyan eden savaşların en şaşırtıcısıydı. Çünkü bir avuç İrlandalı genç, coşkun yurtseverlik duygusunun etkisiyle harekete geçerek, kendilerinden kat kat üstün ve düzenli ordulara sahip olan Britanya İmparatorluğuna karşı savaşmaya koştu. Sinn Fein Hareketi, işbirliğinin reddi tutumunu şiddetle iç içe geçiren bir hareketti. Bu hareketin adamları İngiliz kurumlarının boykot edilmesini, kendi milli kurumlarının kurulmasını istiyorlardı. Harekete geçen gençler taşrada gerilla savaşına başladılar ve sapa yerlerdeki polis merkezlerine saldırdılar. Sinn Fein Hareketinin hapishanedeki üyeleri ise açlık grevleriyle hükümeti yıldınlığa uğrıyorlardı. Bu grevlerin en ünlüsü Cork Belediye Başkanı'nın yaptığı ve bütün İrlanda'yı sarsan grevdi. Bu adam hapishaneye girdiği zaman diri ya da ölü olarak mutlaka çıkacağını açıkladı ve yemek yemeyi reddetti, 75 gün sonra da cesedi hapishaneden çıkarılıp mezara götürüldü.

Sinn Fein Devrimi'nin ünlü kişilerinden biri de Michael Collins'di. İngiltere hükümeti direniş kuvvetleri tarafından felce uğratılmıştı, hükümetin kırsal kesimde nüfuzu hemen hemen kalmamıştı. Fakat iki taraf da şiddetin dozunu gittikçe artırıyor. İngiltere, savaşan ordularından çıkardığı maceracı unsurlardan özel bir kuvvet kurarak İrlandalıların üzerine saldırttı. Siyah elbise giydikleri için "Siyahlar" diye tanınan bu askerlere İngiltere Hükümeti dolgun

ücret veriyordu. Kırım ve imha hareketine girişen bu kuvvetler çoğu kez halkı evde, yatakta öldürüyorlardı. Bu davranışlarının, Sinn Fein örgütünün adamlarını teslim olmak zorunda bırakacağını sanıyorlardı. Fakat devrimciler teslim olmayı reddederek gerilla savaşını sürdürdüler. Bunun üzerine "Siyahlar", öç almak için bütün köyleri, kentlerin bazı semtlerini ateşe verdiler. İrlanda korkunç bir savaşa sahne olmuştu. Bu savaşta iki taraf da, öldürme ve yıkıcılıkta birbiriyle adeta yarış ediyordu. Bir tarafın arkasında İmparatorluğun örgütlü gücü vardı, diğer taraf ise sırtını inancın çelikten gücüne dayamıştı.

İngiliz-İrlanda Savaşı 1919 yılından Ekim 1921 yılına kadar iki yıl sürdü. İngiliz Parlamentosu 1920 yılında "Yerinden Yönetim Yasası"nı çıkarmaya karar verdi. Savaştan önce çıkarılan, az daha Ulster'de ayaklanmaya yol açacak olan yasa ise kaldırıldı. Yeni yasa İrlanda'yı ikiye böldü. Birincisi Ulster ve Kuzey İrlanda'yı içeriyor, ikincisi de İrlanda'nın öteki bölgesini kapsıyordu. Her bölgenin ayrı parlamentosu olacaktı. İrlanda küçük bir ada olduğu için, taksim edilmesi demek, pek küçük iki parçanın meydana gelmesi demekti. Kuzeyde Ulster Parlamentosu kuruldu; fakat Güney İrlanda halkı yasaya aldırış etmedi, Sinn Fein yeniden ayaklandı.

Ekim 1921'de İngiltere Başbakanı Lloyd George, Sinn Fein'e savaşın durdurulması ve anlaşmazlık konusunda görüşme yapılmasını teklif etti. Bu teklif İrlandalılarca kabul edildi. Gerçi İngiltere için sonunda Sinn Fein hareketinin mensuplarını yok etmek ve İrlanda'yı bir çöle çevirmek mümkündü; ama İngiltere, İrlanda'daki politikası yüzünden Amerika'nın ve diğer ülkelerin öfkesini çekmişti. Mücadelenin devamı için Amerika'daki İrlandalılardan ve hatta İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinden İrlanda'ya para yağıyordu. Öte yandan Sinn Fein mensupları, giriştikleri korkunç çarpışmalarda büyük kayıplar verdiler. İrlanda ve İngiltere temsilcileri Londra'da iki ay kadar görüşmeler yaptılar. Bu görüşmeler sonunda Aralık 1921'de bir prensip anlaşması imzalandı. Gerçi bu anlaşma İrlanda Cumhuriyetini tanımadı; ama İrlanda'ya kendi ulusal meseleleri konusunda diğer dominyon ülkelerinden daha geniş özgürlük verilmesini kabul ediyordu. İrlandalılar İngiltere'nin ülkelerine karşı savaş tehdidinden korktukları için bu anlaşmayı kabul ettiler. Bu kez İrlanda'nın içinde anlaşma konusunda büyük bir çatışma başladı. Bir kısmı anlaşmayı onaylarken, diğerleri şiddetle buna karşı çıktılar. Bu çatışmalar sonucunda Sinn Fein mensupları ikiye bölündü. Sonunda İrlanda Meclisi anlaşmayı onayladı ve böylece "Özgür İrlanda Devleti" varlık safhasına çıktı. Fakat bu anlaşmanın onaylanması, Sinn Fein Hareketinin mensupları arasında bir içsavaşın patlamasına da yol açtı. İrlanda Meclis Başkanı De Valera İngiltere ile yapılan anlaşmaya karşıyken Griffith Collins ve diğerleri anlaşmayı kabul edenler arasındaydı. İçsavaş ateşi birkaç ay ülkeyi kasıp kavurdu, İngiltere

doğal olarak anlaşılmayı ve "Özgür Devlet"i destekleyenlere yardım ediyor, onlara hasımlarını yenme olanağı tanıyordu. Collins cumhuriyetçiler tarafından öldürüldüğü gibi, cumhuriyetçi liderlerin çoğu da "Özgür Devlet"in taraftarları tarafından öldürüldü. Hapishaneler cumhuriyetçilerle doldu. Bu içsavaş, yiğit İrlanda'nın özgürlük uğrunda mücadelelerinin hazin bir gelişmesiydi. Böylece İngiltere'nin kuvvetinin ve silahının başarı kazanamadığı yerde hileci politikası başarıya ulaşmış oldu. İrlandalılar birbirlerini öldürürlerken, İngiltere bir tarafı diğerine karşı kışkırtıyor ve bu felaketin karşısında yalnız sevinç duyan bir gözlemci olarak kalıyordu.

İçsavaş yavaş yavaş sona ermekle birlikte cumhuriyetçiler "Özgür Devlet"i reddetmekte ısrar ettiler. İrlanda Meclisine, yani "Özgür Devlet" Parlamento-suna seçilen Cumhuriyetçiler, İngiliz Kralına bağlılık andı içmemek için meclis oturumlarına katılmadılar, De Valera ve adamları Meclisten uzak durdular. Bu arada "Özgür Devlet" Partisi, "Özgür Devlet"in Başkanı Cosgrave'in liderliğinde, çeşitli yollarda cumhuriyetçileri ezmeye çalışıyorlardı.

"Özgür İrlanda Devleti"nin kuruluşu, İngiltere'nin imparatorluk politikasında önemli sonuçlar doğuracak nitelikteydi. Çünkü anlaşma İrlanda'ya, diğer dominyon devletlerine verilenden daha üstün bir bağımsızlık tanıyordu. İrlanda bunu elde eder etmez, diğer devletler de aynı hakka sahip olmak istediklerini bildirdiler. Bu da İngiltere'nin karşısına, dominyon devletlerinin yasal durumuyla ilgili birtakım sorunlar çıkardı. Bunu, dominyon devletlerinin durumunda meydana gelen diğer gelişmeler izledi. Sonunda İngiltere ile dominyon devletleri arasında imparatorluk çapında yapılan toplantılardan sonra dominyonların yeni durumları tespit edildi, bu konuda varılan anlaşmalar imzalandı. İrlanda cumhuriyet olduğu için tam bağımsızlığa doğru gidiyordu. Halkının çoğunluğu Bantu ırkından¹ olan Güney Afrika da böyleydi. Böylece dominyonların durumu gelişmekte ve iyileşmekteydi. Nihayet dominyon devletleri, Britanya Milletleri Topluluğu çerçevesinde İngiltere'ye eşit hale geldiler. Bu güzel bir sonuçtu, kuşkusuz siyasi eşitliğe yol açan ileri bir adım sayılıyordu. Fakat bu eşitlik uygulama alanına girmedi, kâğıt üzerinde kaldı. Dominyon devletler ekonomik alanda İngiltere'ye ve onun sermayesine bağlıydılar. Bu durum İngiltere'ye, çeşitli yönlerden bu devletler üzerinde ekonomik baskı yapma olanağını veriyordu. Aynı zamanda ekonomik alanda dominyon devletlerinin gelişmesi, bunların çıkarlarının İngiltere çıkarlarıyla çatışmasına, imparatorluğun gittikçe zayıflamasına yol açıyordu. İşte imparatorluk binasının yıkılması konusu, İngiltere'yi baskıyı azaltmaya ve dominyon devletlerine siyasi eşitlik vermeye iten önemli bir nedendi Bu akıllıca davranışla İngiltere, birçok çıkarının elden gitmesini önledi. Fakat bu, uzun sürmeyecek

1 Bantu ırkı: Doğu ve Güney Afrika'da görülen, diğer siyahilere göre daha açık deri rengi, ortalay aşan boy ve Avrupalıları andıran ince yüz çizgileri gibi özelliklerle sıralanan siyahi ırk.

tir. Çünkü dominyon devletlerini İngiltere'den ayıran etkenler günden güne geliyordu. Bunların çoğu da ekonomikti. Beni Britanya İmparatorluğu'nun çökeceğini yazmaya iten neden işte budur. Dominyon devletlerinin, İngiltere ile aralarındaki gelenek, kültür ve ırk bağlarına rağmen, uzun zaman İngiltere'ye bağlı kalmaları güçse, Hindistan'ın bağlı kalması daha da güçtür! Hindistan'ın çıkarları İngiltere'nin çıkarlarıyla doğrudan doğruya çatışıyor, mutlaka biri diğerini yenecektir. Özgürlük yolunda mücadele eden Hindistan, ekonomisinin ve çıkarlarının İngiltere'ye boyun eğmesini reddeder.

Britanya Milletleri Topluluğu ve İngiltere'ye bağlı zengin Hindistan siyasi alanda birer bağımsız devlet sayılırlar. Fakat bütün bu halklar, aslında Britanya'nın ekonomik imparatorluğuna bağlıdırlar. İngiltere ile İrlanda Antlaşması da, İngiliz kapitalizminin İrlanda'yı sömürmeye devam etmesi amacını öngörüyordu. İşte İrlanda Cumhuriyeti'ni kurmak için sürdürülen çalışmanın nedeni, temel etkeni budur. De Valera ve cumhuriyetçiler, yoksul köylüler, orta sınıfı, yoksul aydınları temsil ederlerken, Cosgrave ve "Özgür Devlet" orta sınıfı, zengin çiftçileri temsil ediyorlardı. Bu iki sınıf da İngiltere ile ticari ilişkideydi. Sonunda De Valera mücadele yöntemini değiştirmeye karar verdi. Partisindeki arkadaşlarıyla birlikte İrlanda Meclisine giderek bağlılık andı içti. Fakat bunu sadece biçimsel olan geleneklere uymak için yaptığını ve Mecliste çoğunluğu elde edince bu andı bozacağını açıkladı. Ondan sonraki seçimde, 1932 yılında De Valera "Özgür Devlet" Parlamentosunda çoğunluğu kazanınca programını derhal uygulamaya başladı. Cumhuriyeti elde etmek için mücadelenin sürdürülmesi gerekirdi. Yalnız mücadele yöntemi değiştirildi. De Valera anayasal andın kaldırılmasını teklif etti, ayrıca İngiltere hükümetine, yıllık toprak vergisi taksitlerini ödemeyeceğini bildirdi. İrlanda'da toprağa el konulup büyük ağaların elinden alındığı zaman, İngiliz olan bu toprak ağalarına büyük tazminat verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu tazminat köylülere dağıtılan topraktan elde edilen üründen yıllık taksitler şeklinde ödeniyordu. Bir kuşak boyunca kesilmeden devam eden bu ödemeye De Valera son verdi.

Bu karar İngiltere'de büyük tepki yarattı ve İngiltere hükümetiyle yeniden çatışmaya yol açtı. İngiliz hükümeti önce anayasal andın kaldırılmasının 1921 antlaşmasını çiğnemek anlamına geldiği iddiasıyla İrlanda'yı protesto etti. De Valera buna şu cevabı verdi: "Eğer İngiltere'nin iddia ettiği gibi dominyon devletleriyle İngiltere gerçekten kardeşeler, anayasalarını değiştirme hakkına sahip bulunuyorlarsa ve İrlanda ile İngiltere de kardeşe, bağlılık andını değiştirmek ya da anayasasından çıkarmak İrlanda'nın hakkı olur. Yok, eğer İrlanda bu haktan yoksun bırakılırsa, bu, İrlanda'nın İngiltere'nin bir sömürgesi olduğu anlamına gelir." İngiltere toprak tazminatı taksitlerinin durdurulması yüzünden İrlanda'yı ikinci kez ve daha şiddetle protesto etti, bunun antlaşmaları ve taahhütleri çirkin bir şekilde çiğnediğini öne sürdü. De Valera ise bu iddiaları

reddetti. Bu yüzden aralarında yeniden kanlı çatışmalar başladı. Burada ayrınıtlarına girmenin gereği yok. Taksitlerin ödeme vadesi gelince ve İrlanda bunları ödemeyi yine reddedince, Britanya İrlanda'ya karşı bu sefer ekonomik savaş açtı ve İrlanda köylüsünü iflasa götürmek, İrlanda hükümetini İngiltere'nin şartlarını kabule zorlamak amacıyla İngiltere'ye ithal edilen İrlanda malları üzerine gümrük koydu. Bu İngiltere'nin âdetidir. O, hasımlarını dize getirmek için daima kuvvet kullanır. Oysa bu usul artık işe yaramaz hale gelmiştir. İrlanda Hükümeti de kendi yönünden İrlanda'ya ithal edilen İngiliz malları üzerine yüksek vergiler koydu. Bu ekonomik savaş iki ülkenin de köylülerine ve sanayicilerine ağır zararlar verdi. Yalnız aşırı milliyetçilik, ikisini de engelledi.

1933 yılında İrlanda'da yeni seçimler yapıldı. De Valera bu seçimlerde eskisine göre daha parlak bir zafer kazandı! Bu zafer İngiltere'ye ağır bir darbe oldu, ekonomik savaş açma politikasının kendisine çıkar sağlamadığını gösterdi. Gariptir, İrlanda'ya saldıran, borçlarını ödememekle suçlayan İngiltere'nin kendisi de, Amerika'ya olan borcunu ödemek istemiyordu.

De Valera bugün İrlanda hükümetin başındadır, ülkesini adım adım cumhuriyete doğru götürmektedir. Bağlılık andı kalktı, yıllık taksitlerin ödenmesi durduruldu, İngiliz genel valisi gitti, De Valera onun yerine kendi adamlarından birini tayin etti. Cumhuriyet uğrunda mücadele ekonomik bir biçim almış olsa da ortadan kalkmış değildir. İrlanda, yolunda büyük bir engelin duruyor olmasına rağmen, belki de pek yakında cumhuriyet düzenine kavuşur. De Valera ve partisi İrlanda'nın birleşmesini, bir İrlanda Cumhuriyetinin doğmasını, Ulster de dâhil bütün adayı içine alacak bir merkezi hükümetin kurulmasını istiyorlar. De Valera'nın büyük sorunu, Ulster'i İrlanda'nın diğer bölgelerine bağlanmaya ikna etmektir. Bu iş kuvvet yoluyla olmaz, İrlanda Devleti kuvvet kullanamaz ya da bu yola başvurmak istemez. De Valera Ulster'i İrlanda birliğiyle birleştirmek için orada dostluk bilincini geçirmeyi ummaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, De Valera gereğinden fazla iyimserdir. Çünkü Ulster'in Protestan halkı, Katolik İrlanda'nın niyetlerinden hâlâ şüphe ediyor.

Not (1938):² 1938 yılında iki hükümet, aralarında yıllarca süren ekonomik savaşa son verme konusunda anlaşmaya vardılar. Toprak tazminatı taksitleri ve diğer mali yükümlülüklerle ilgili sorunları çözen antlaşma, İrlanda'ya büyük yararlar sağladı. De Valera Cumhuriyete doğru birçok adım attı ve İrlanda'yı İngiltere Hükümetine ve İngiliz tahtına bağlayan bağların çoğunu kopardı. İrlanda'nın önündeki yaşamsal sorun, Ulster'i de içine alacak olan birliktir.

Ne var ki Ulster isteksiz davranıyor.

2 Nehru, 1933 yılında yazdığı mektupları, 1938 yılında tekrar gözden geçirmiş ve bazı ekler yapmıştır. Bu ekleri "Not (1938)" şeklinde, özgün metinde yer aldığı gibi aktarıyoruz.

YENİ BİR TÜRKİYE KÜLLERİNDEN DOĞUYOR

7 Mayıs 1933

Son mektubumda sana İrlanda'nın Cumhuriyeti için kahramanca mücadele verdiğini anlattım. Türkiye ile İrlanda arasında özel bir bağ yok; ama benim kafamda bugün sana yeni Türkiye yazmak düşüncesi var. Türkiye'nin İrlanda ile ortak yanı şu: Büyük güçlere karşı şaşırtıcı bir direniş gösterdi. Dünya Savaşı'nın sonunda üç imparatorluğun yok olduğunu görmüştük. (Rusya, Avusturya ve Almanya) Türkiye'de dördüncü büyük imparatorluğun, Osmanlı Devleti'nin, sonunu gördük.

Türkiye, Dünya Savaşı'nın sonunda Almanya'dan birkaç gün önce çöktü, Müttefiklerle ayrı bir ateşkes anlaşması düzenledi. Ülke fiili olarak parçalanmış, imparatorluk yok olmuş, hükümet cihazı çökmüştü. Kopartılan Irak ve Arap ülkeleri büyük ölçüde Müttefikler'in denetimi altındaydı. Konstantinopolis'in kendisi Müttefikler'in işgaline girmişti; İngiliz donanması muzaffer bir edayla Boğaziçi'ne demirlemişti. İngiliz, Fransız ve İtalyan birlikleri hemen her yerdeydi, İngiliz gizli servis ajanları orada burada dolaşıp duruyordu. Türk güçleri etkisizleştiriliyor, ordunun geri kalan bölümleri silah bırakmaya zorlanıyordu. Genç Türk liderler Enver Paşa, Talat Bey ve ötekiler yurtdışına kaçtılar. Sultanın tahtında, ülkenin başına ne gelirse gelsin, kendisini kurtarmaktan başka bir şey düşünmeyen kukla Halife Vahdettin oturuyordu. İngiliz hükümetinin gözdesi bir başka kukla¹ sadrazam yapılmış, Meclis dağıtılmıştı.

1918'in sonunda, 1919'un başında Türkiye'de işler bu merkezdeydi. Türkler ruhen çökmüştü. Dört yıl süren Dünya Savaşı'ndan önce Balkan Savaşı, ondan önce İtalya'ya karşı yaşanan savaş, Sultan Abdülhamit'i tahtından indiren ve Meclis'i açan Genç Türk Devrimi'ni aşındırmıştı. Türkler her zaman

1 Damat Ferit Hükümeti kast ediliyor.

için olağanüstü bir dayanıklılık göstermişler ama sekiz yıl kesintisiz savaş, onlara fazla gelmişti; doğrusu hangi halk söz konusu olsa buna dayanamazdı. Bütün umutlarını yitirdiler, Müttefikler'in kararlarıyla şekillendirecekleri kötü kadere razı oldular.

İşte böyle. Türkler, alçak Sultan'dan başlayarak yukardan aşağıya kadar yıkılmış, dağılmış gibiydiler; Avrupa'nın "hasta adamı" sonunda son nefesini teslim etmişti ya da öyle görünüyordu. Fakat direnişin koşulları ne kadar umutsuz görünürse görünsün, koşullara boyun eğmeyi reddeden bazı Türkler de vardı. Bir süre sessizce çalıştılar, Müttefikler'in kontrolündeki depolardan silah ve malzeme sağlayarak Karadeniz üzerinden Anadolu'nun (Küçük Asya) içlerine yolladılar. Bu gizli faaliyeti yürütenlerin başı, adı daha önceki mektuplarda geçen Mustafa Kemal Paşa'ydı.

İngilizler Mustafa Kemal'den hiç hoşlanmadılar. Ondan kuşkulandılar, tutuklamak istediler. İngilizlerin elinin altındaki Sultan da ondan hoşlanmıyordu. Ama onu iç bölgelere yollayarak uzaklaştırmamanın daha güvenli bir politika olduğunu düşündü. Mustafa Kemal Paşa Doğu Anadolu'ya genel müfettiş olarak atandı. Aslında fiili olarak teftiş edilecek bir ordu yoktu, görevin esası Türk askerlerinin silahlarını toplamaya çalışan Müttefikler'e yardımcı olmaktı. Kemal bu çok uygun fırsatın üzerine atladı, hemen harekete geçti. Böyle davranmakla çok isabet etmişti, çünkü hareketinden birkaç saat sonra Sultan fikrin değiştirmişti. Kemal korkusu onu kısıkvrak yakalamıştı, gece Kemal'i durdurmaları için bir not yolladı; fakat kuş kefesinden uçmuştu.

Kemal Paşa ile bir avuç Türk Anadolu'da direnişi örgütlemeye koyuldular. Başlarda sessiz ve dikkatli gittiler, ilk elde oralarda konaklayan ordunun subayların kazanmaya çalıştılar. Dış görünüş itibarıyla Sultan'ın temsilcileri gibi hareket ettiler ama Konstantinopolis'ten gelen emirleri dikkate almadılar. Olayların akışı onlara yardımcı oldu. İngilizler Kafkasya'da bir Ermenistan Cumhuriyeti kurmuşlar, Türkiye'nin doğu vilayetlerinin bu cumhuriyete katılması sözünü vermişlerdi. (Ermeni Cumhuriyeti günümüzde Sovyetler Birliği'nin bir parçasıdır.) Ermeniler ve Türkler arasında acı bir düşmanlık vardı ve geçmişte karşılıklı katliamlar yaşanmıştı. Şimdilerde Ermenilerin yanına konmak, nerdeyse katledilme anlamına geliyordu. Buna karşı savaşmayı tercih ettiler. Bu nedenle Anadolu'nun Türk vilayetleri Mustafa Kemal'e daha çok kulak kabartmaya başladılar.

Bu arada, bir başka ve daha önemli bir olay Türkleri ayağa kaldırdı. 1919 başında İtalyanlar, İngilizlerle ve Fransızlarla imzaladıkları ama somutlaşmayan gizli anlaşmaya dayanarak Küçük Asya'ya asker çıkarmaya başladılar. İngilizler ve Fransızlar bundan hoşlanmadılar. İtalyanları cesaretlendirmek istemediler. Ne yapabileceklerini kestiremedikleri için, Yunanların İzmir'e asker çıkarmasını onayladılar; İtalyanların önünü bu şekilde kesebileceklerdi.

Bu iş için neden Yunanlar seçildi? İngiliz-Fransız birlikleri savaş yorgunu ve neredeyse isyan havasındaydılar. Terhis olmak ve bir an önce evlerine dönmek istiyorlardı. Yunanlar bu işe yatkındılar; Yunan hükümeti hem Küçük Asya'yı hem de Konstantinopolis'i işgal ederek eski Bizans İmparatorluğunu canlandırmayı hayal ediyordu. Çok becerikli iki Yunan o sıralarda İngiltere'nin başbakanı olan ve Müttefik Konseyi'nde çok etkin konumdaki Lloyd George'un dostu ve yakınıydı. Bunlardan biri Yunanistan başbakanı Venizelos'du. Öteki, Sör Basil Zaharoff olarak bilinen, asıl ismi Basileios Zacharias olan gizemli bir kişilikti. Daha 1877'de, gençlik yıllarında, bir İngiliz silah firmasının Balkan temsilcisi olmuştu. Savaş bittiğinde Avrupa'nın belki de dünyanın en zengin kişisi ve büyük bir siyasetçi olmuştu, hükümetler onu onurlandırmaktan çok mutluluk duyuyorlardı. Kendisine İngiliz ve Fransız üst düzey nişanları verilmişti. Birçok gazetesi vardı. Ve sahnenin arkasından hükümetleri etkilediği anlaşıyordu. Halk onun hakkında çok az şey biliyordu, o da sahne ışıklarının önüne gelmekten uzak duruyordu. O, birçok ülkede kendini evinde hissededen, hükümetleri etkileyen ve bir ölçüde kontrol eden tipik bir modern uluslararası finansçıydı.

Zaharoff nasıl bu kadar zengin oldu, önemli hale geldi? İşi, özellikle Balkanlarda çok getirisi olan, her türlü silahı satmaktı; ama birçok kişi onun, baştan itibaren İngiliz İstihbarat Servisi'nin adamı olduğuna inanıyordu. Bu onun işine de yaradı ve birbirini izleyen savaşlar ona milyonlar kazandırdı ve bugünkü dev haline geldi. Bu efsanevi zengin ile Venizelos Yunan birliklerinin Küçük Asya'ya gönderilmesi konusunda Lloyd George'un onayını almayı becerdiler. Girişimin mali yükünü Zaharoff üstlendi. Karşılığını alamadığı yatırımlardan biriydi bu; söylentiye göre Türkiye savaşı için Yunanlara verdiği para yüz milyon doları buluyordu.

Küçük Asya'ya İngiliz gemileri ile taşınan Yunan birlikleri Mayıs 1919'da İngiliz, Fransız ve Amerikan gemilerinin himayesinde İzmir'e ayakbastılar. Hemen ardından, Müttefikler'in Türklere kazığı bu birlikler katliamlara ve görülmedik tecavüzlere giriştiler. En savaş yanlısı, saldırgan vicdanları bile sarsan bir terör dalgası geldi. Ve bu en güçlü etkiyi Türkiye'nin içinde yarattı. Türkler Müttefikler'in kendileri için hazırladıkları kaderi gördüler: Eski düşmanları ve tebaaları Yunanlar tarafından katledilmek ve böylesi bir muameleye tabi tutulmak! Öfke kalpleri doldurdukça, milliyetçi hareket güçlendi. Önderi Mustafa Kemal Paşa olmakla birlikte, hareketin yaratıcısının İzmir'deki Yunan işgali olduğu söyleniyordu. O ana kadar kararsız kalan Türk subaylarından birçoğu, davranışlarının Sultan'a başkaldırma anlamına geldiğinin bilincinde olarak, Kemal Paşa'ya katıldı. Çünkü Sultan, Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmasını emretmişti.

Seçilmiş temsilcilerden oluşan bir Kongre 1919 Eylül'ünde Anadolu'da, Sivas'ta toplandı. Kongre yeni direnişe damga vurdu, Mustafa Kemal'in başkanlığında bir yürütme kurulu oluşturuldu. Müttefiklerle barış için en alt düzeyde terimleri, tam bağımsızlığı içeren Milli Misak da benimsendi. Konstantinopolis'teki Sultan etkilenmiş, biraz da korkmuştu. Meclis'in yeniden toplanmasını vaat etti, seçimlerin yapılmasını emretti. Bu seçimlerde Sivas Kongresi halkı (yandaşları) büyük çoğunluğu ele geçirdi. Kemal Paşa Konstantinopolis'deki halka güvenmiyordu, yeni seçilmiş temsilcilere oraya gitmemelerini söyledi. Ama onlar bu görüşe katılmadılar, Rauf Bey'in başkanlığında İstanbul'a gittiler. Böyle davranmalarının bir nedeni de, Müttefikler'in Sultan'ın önderliğinde Konstantinopolis'de toplandığı takdirde yeni Meclis'i tanıyacıkları şeklindeki açıklamalarıydı. Temsilci olmasına rağmen, Kemal'in kendisi gitmedi.

Yeni Meclis 1920 Ocak'ında Konstantinopolis'te toplandı ve vakit geçirmeden Sivas Kongresi'nde kaleme alınan "Milli Andı" kabul etti. Konstantinopolis'teki Müttefik temsilcileri bundan olduğu gibi Meclis'in yaptığı başka işlerden de hiç hoşlanmadılar. Bu yüzden, altı hafta sonra, Mısır'da ve başka yerlerde uyguladıkları bildik hoyrat taktiklerini uygulamaya karar verdiler. İngiliz general kentin üzerine yürüdü, komutayı ele aldı, sıkıyönetim ilan etti. Aralarında Rauf Bey'in de bulunduğu milliyetçi temsilcilerden kırkını tutuklattı, onları Malta'ya sürgüne yolladı. İngilizlerin uyguladığı ince yöntem, "Milli And"ın Müttefikler tarafından onaylanmadığını göstermek anlamına geliyordu.

Yeni bir heyecan dalgası Türkiye'yi sardı. Sultan'ın İngilizlerin elinde bir kukla olduğu artık apaçık ortaya çıkmıştı. Birçok temsilci Ankara'ya kaçtı, orada toplanan Meclis kendine Türkiye Büyük Millet Meclisi adını verdi. Toplanan heyet kendisini milletin meclisi ilan etti, İngilizlerin Konstantinopolis'i işgal ettikleri gün Sultan'ın ve hükümetinin işlevini yitirdiğini açıkladı. Sultan buna Kemal Paşa'yı ve ötekileri gayrimeşru ilan ederek, aforoz ederek, onları ölüme mahkûm ederek yanıt verdi. Kemal Paşa'yı öldüren kimsenin kutsal bir görev yerine getirmiş olacağını, hem bu dünyada hem de öteki dünyada ödüllendirileceğini duyurdu. Unutmamalısın ki, Sultan aynı zamanda dinsel önder olan Halifeydi, ondan kaynaklanan bu açık katletme çağrısı, felaket bir şeydi. Kemal Paşa sadece aranan bir isyancı değil, herhangi bir geri kafalının ya da fanatiğin katledebileceği, inançtan sapmış biriydi. Sultan elinden geleni yaparak milliyetçileri ezmeye çalıştı. Cihat ilan etti, onlara karşı mücadele etmek için düzensiz güçlerden "Hilafet Ordusu" örgütlemeye çalıştı. İsyanları organize etmek için din adamları yollandı. Dört bir yanda isyanlar patlak verdi, bir süre için içsavaş Türkiye'nin dört bir yanını kapladı. Acımasız bir savaştı bu, kardeş kardeşe karşı savaştı, her iki tarafta da zulümler yaşandı.

Bu arada İzmir'deki Yunanlar, ülkenin sahipleriymiş gibi davranıyordu. Verimli vadilere yayıldılar, evsiz-barksız kalan binlerce Türkü başka yerlere sürdüler. Çok az bir direnişle karşılaşarak ilerlediler. Milliyetçiler için hoş bir durum değildi; içerde din yaptırımlı bir içsavaşla, arkasında üzerlerine yürüten bir yabancı düşmanla, Sultanla Yunanların arkasındaki büyük güçlerle karşı karşıyaydılar. Fakat Kemal Paşa'nın sloganı "ya hep ya hiç" oldu. Bir Amerikalının milliyetçiler başarısızlığa uğrarlarsa ne yapacağı sorusuna şu yanıtı verdi: "Yaşamı ve bağımsızlığı için her türlü özveriyi göze alan bir ulus yenilmez. Yenilgi ulusun öldüğü anlamına gelir"

Müttefikler tarafından tasarlanan ve Türkiye'nin kaygı içinde beklediği anlaşma 1920 Ağustos'unda yayınlandı. Bu anlaşmanın adı Sevr'di. Türkiye'nin özgürlüğünün sonuydu. Bağımsız bir devlet olarak Türkiye'nin idam cezası yürürlüğe konmuştu. Ülke sadece küçük parçalara bölünmekle kalmıyor, Konstantinopolis'in kendisi bile bir müttefik komisyonun denetimine terk ediliyordu. Ülkenin dört bir yanında hüznün vardı, ulusal yas ve işi durdurma eylemleri gözlendi. Gazeteler siyah başlıklarla çıktı. Her şeye rağmen, Sultan'ın temsilcileri anlaşmayı imzalamışlardı. Milliyetçiler, doğal olarak anlaşmayı reddettiler ve anlaşmanın yayınlanmasının sonucunda milliyetçilerin gücü arttı, giderek artan sayıda Türk ülkenin daha kötüye gidişinin önüne geçmek için onlara yöneldi.

Peki, bu anlaşmayı isyanlardaki Türkiye'ye kim dayatacaktı? Müttefikler bunun için kendi içlerinde hazırlık yapmamışlardı. Ordularını terhis etmişlerdi ve terhis edilen askerlerle işçilerin öfkeleriyle boğuşuyorlardı. Batı Avrupa ülkelerinde hâlâ devrimci bir ruh hüküm sürüyordu. Dahası, Müttefikler birbirlerine düşmüşlerdi ve savaşın ganimetlerini bölüşmek için çatışıyorlardı. Doğu'da İngiltere ve bir ölçüde Fransa tehlikeli durumlarla yüz yüz geldiler.

Suriye, Fransa mandası altında memnuniyetsizlikten kaynaklı, kargaşa vaat ediyordu. Mısır, daha önceden, İngiltere'nin ezdiği kanlı ayaklanmalar yaşamıştı. Hindistan'da, barışçıl olmakla birlikte, 1857'den beri ilk kez büyük isyan hareketleri ete kemiğe bürünüyordu. Gandhi'nin liderliğindeki "işbirliğine hayır" hareketi bundan ibaretti, hareketin başlıca dayanaklarından biri Hilafet sorunu ve Türkiye'ye reva görülen muameleydi.

Yani gördüğümüz gibi Müttefikler anlaşmayı ne Türkiye'ye dayatacak ne de milliyetçilerin açıkça karşı çıkmasına tahammül edecek durumdaydılar. Dostları Venizelos'la Zaharoff'a döndüler; bu ikili görevi Yunanlar adına üstlenmeyle tam anlamıyla hazırды. Kimse, moral olarak çökmüş Türklerin büyük sorunlar yaratacağını sanmıyordu. Çok daha fazla sayıda Yunan birliği geldi ve Türk-Yunan savaşı daha büyük çapta başladı. 1920'nin yazı ve sonbaharı boyunca zaferin yanlarında ilerlediği Yunanlar Türkleri önlerinden sürdüler.

Kemal Paşa ve arkadaşları, kalıntılardan etkin bir ordu kurmak için canla başla çalıştılar. Yardım, hem de en uygun yardım, en çok ihtiyaç duyulan bir anda çıkageldi. Sovyet Rusya silah ve maddi yardım sağladı. Her ikisinin de ortak düşmanı, İngilizlerdi.

Kemal'in gücü arttıkça, Müttefikler mücadele hakkında kuşkularda duymaya başladılar, daha iyi koşullar önerdiler. Ancak bunları yeterli bulmayan Kemalistler, reddettiler. Bundan sonra Müttefikler ellerini Türk-Yunan savaşından çektiler, tarafsızlıklarını ilan ettiler. Yunanistan'ı bir kez işe bulaştırmışlardı, onları müşkül durumda bıraktılar. Gerçekten de, Fransa ve bir ölçüde İtalya, gizlice Türklerle dost olmaya çalıştılar. İngilizler, resmen olmasa da, az çok Yunanların yanında yer almaya devam ettiler.

1921 yazında Yunanlar büyük bir çaba göstererek başkent Ankara'yı ele geçirmeye çalıştılar. Birbiri ardından kentleri düşürerek Ankara'ya çok yaklaştıktan sonra, Sakarya Irmağında durduruldular. Bu ırmağın kıyısında, tam üç hafta boyunca iki ordu birbirini alt etmeye çalıştı; yüzyılların öfkesiyle birbirlerine soluk aldırmadan sürekli çatıştılar. Savaş korkunç bir dayanıklılık testine dönüştü. Türkler, Yunanların dayanamayıp çekildikleri anda ayakta kaldılar. Gelişinde olduğu gibi, dönüşünde de Yunan ordusu yakıp yıkarak geri çekildi, 350 kilometrelik verimli bölgeyi çöle çevirdi.

Sakarya Savaşı zar zor kazanılmıştı. Nihai zafer değildi ama hâlâ yakın tarihin belirleyici zaferlerinden sayılır. Dalganın ters dönüşü anlamına geldi. Yine de 2000 yıldan beri Küçük Asya'nın her karış toprağını insan kanı ile sulayan büyük Doğu-Batı çatışmalarından bir başkasıydı. Her iki ordu da tükenmişti. Geriye çekilerek yaralarını sarmaya ve yeniden organize olmaya çalıştılar; ama Kemal Paşa'nın yıldızı hiç kuşkusuz parlıyordu. Fransız hükümeti Ankara ile bir anlaşma yaptı. Ankara ile Sovyetler arasında da bir anlaşma imzalandı. Fransa tarafından tanınmak Mustafa Kemal için büyük bir moral ve fiziksel kazançtı. Suriye sınırındaki birlikler böylece Yunanistan'a karşı koymak üzere serbest kaldılar. İngiliz hükümeti hâlâ kukla Sultan'ı ve yıpranmış İstanbul Hükümetini destekliyordu; Fransız anlaşması ona da bir darbe indirdi.

1922 Ağustos'unda, çok dikkatli hazırlıkların ardından Türk ordusu bir anda Yunanlara saldırdı ve onları denize süpürdü. 8 gün içinde Yunanlar 250 km geri çekildiler; ama önlerine çıkan her Türk erkeğini, kadınını, çocuğunu öldürerek intikam almayı sürdürdüler. Türkler de acımasızdı, çok az esir alındı. Bununla birlikte esir alınanlar arasında, Yunan ordusunun komutanı ve komuta erkânı vardı. Yunan ordusunun büyük bölümü İzmir üzerinden kaçtı; ama İzmir'in kendisi büyük ölçüde yakılıp yıkıldı. Kemal Paşa birliklerini İstanbul'a doğru yürüterek zaferini sürdürdü. Çanakkale'de İngiliz birliklerini durdurdular ve Eylül 1922'de savaş görüşmeleri yapıldı. İngilizler Türk-

lerin hemen hemen bütün taleplerini benimsediler ve Müttefikler'in bütün Yunan güçlerinin Trakya'yı boşaltacağını vaat ettikleri ateşkes ilan edildi. Yeni Türkiye'nin arkasında Sovyet Rusya'nın gölgesi seçiliyordu; Müttefikler Rusya'nın Türkiye'nin yardımına geleceği bir savaşı kışkırtmak istemediler.

Mustafa Kemal zafer kazanmıştı, 1919'un bir avuç isyancısı şimdilerde büyük güçlerin temsilcileriyle eşit koşullarda görüşmeler yapıyordu. Savaş sonrası tepkiler, Müttefikler arasındaki kavgalar, İngiltere'nin Hindistan ve Mısır'daki sorunlarla uğraşması, Sovyet yardımı, İngilizlerin aşağılamaları vb. gibi birçok etken bu yürekli insanlara yardım etmişti; ama zaferlerini her şeyden önce çelik iradelerine, özgür olma isteklerine, Türk işçi ve köylülerinin tam anlamıyla olağanüstü savaşma yeteneklerine borçluydular.

Lozan'da toplanan barış konferansı aylarca sürdü. İngiltere adına katılan dayatmacı, tepeden bakan Lord Curzon ile Curzon'u çileden çıkartan biçimde gülümseyip duran, işine gelmeyi duymak istemeyen, sağır gibi davranan yumuşak İsmet Paşa arasında garip bir düello sürüp gitti. Curzon cafcacı bir biçimde dayatmacı yollara başvurdu ama sağır ve gülümseyen İsmet Paşa üzerinde hiç etkili olmadı. Bıktırıcı noktada Curzon ayrıldı ve konferans durdu. Sonra tekrar toplandı ama bu kez Curzon'un yerine bir başka İngiliz temsilci geldi. "Misak-ı Milli"de yer alan bütün Türk talepleri, biri dışında, onaylandı ve Lozan anlaşması 1923 Temmuz'unda imzalandı. Bir kez daha belirteyim: Sovyet Rusya'nın desteği ve Müttefik güçlerin arasındaki kıskançlıklar Türkiye'ye yardımcı olmuştu.

Kemal Paşa istediklerinin hemen hepsini almıştı. Fakat büyük vizyon göstererek, başlarda küçük taleplerini öne sürmüş ve zafer anlarında bile bunlara sadık kalmıştı. Arabistan ve Irak, Filistin, Suriye gibi Türk olmayan topraklar üzerindeki her türlü Türk hâkimiyeti fikirlerinden vazgeçmişti. Türkiye'nin, Türklerin yaşadığı toprakların özgür olmasını istiyordu. Türklerin başka halklara müdahale etmesini istemediği gibi, Türkiye'ye herhangi bir yabancı müdahaleyi hoş görmeye hiç eğilimli değildi.

Türkiye böylece kaynaşmış ve bütünlüklü bir ülke haline geldi. Birkaç yıl sonra, Yunanların önerisi üzerine, olağanüstü bir nüfus değişimi yaşandı. Anadolu'da kalan Yunanların Yunanistan'a gönderilmesi karşılığında Yunanistan'daki Türkler ülkeye getirildi. Ailelerden birçoğunun yüzyıllar boyunca ve kuşaklar boyunca Anadolu'da ve Yunanistan'da yaşadığı yaklaşık 1,5 milyon kişi, bu şekilde mübadele edildi. Bu, halkları köklerinden kopartan şaşırtıcı bir olaydı ve Rumlar ticarete büyük bir paya sahip oldukları için Türkiye'nin ekonomik hayatını tümüyle altüst etti. Ama bu Türkiye'ye daha bütünlüklü kıldı. Galiba, şu anda Asya'daki ve Avrupa'daki en bütünlüklü ülkelerden biridir.

Yukarda Türklerin Lozan Antlaşması'yla biri dışında bütün istediklerini aldıklarını söylemiştim. Bu istisna, Irak sınırı yakınındaki Musul vilayeti idi. Taraflar üzerinde anlaşamadıkları için konu Milletler Cemiyeti'ne götürüldü Musul, kısmen petrol nedeniyle ama dahası stratejik konumu nedeniyle önemliydi. Musul dağlarını tutmak, bir bakıma Türkiye'ye ve Irak'a, İran'a ve hatta Kafkasya'daki Rusya'ya hâkim olmak demekti. Bu Türkler açısından, apaçık ki, önemliydi. Bölgeyi ve Hindistan'a giden karayollarını, Sovyetler Birliği'ne karşı savunma ya da saldırı açısından bir hattı korumak, İngiltere için de önemliydi. Haritaya bakarsan, Musul'un ne kadar önemli olduğunu görürsün. Milletler Cemiyeti, bu konuda İngiltere lehine karar verdi. Türkler kabul etmediler ve savaş lafları yeniden ortalıkta dolaşmaya başladı. Yeni bir Sovyet-Türk Anlaşması tam bu sırada, 1925'in Aralık ayında, imzalandı; ama sonunda Ankara yolu açtı ve Musul, Irak devletinde kaldı. Irak'ın bağımsız olacağı varsayılıyordu ama şimdiye kadar pratikte İngiliz mandası olmayı sürdürdüğü ve İngiliz görevlilerle, danışmanlarla iç içe yaşamaya devam ettiği akıllardan çıkarılmamalı.

Mustafa Kemal'in Yunanlara karşı kazandığı büyük mücadeleyi, yaklaşık on bir yıl önce duyduğumuz zaman ne kadar çok sevindiğimizi çok iyi hatırlıyorum. Ağustos 1922'de Afyonkarahisar'da kazandığı ve ardından Yunan ordusunu İzmir'de denize döktüğü savaşı kastediyorum. Birçoğumuz Lucknow Bölge Hapishanesindeydik ve Türklerin zaferi için hapishane barakamızı sağdan soldan bulabildiğimiz şeylerle süslemiş; dahası, o akşamı, cılız biçimde bile olsa, ışıktandırmaya çalışmıştık.

MUSTAFA KEMAL GEÇMİŞTEN KOPUYOR

8 Mayıs 1933

Türklerin serüvenini yenilginin karanlık günlerinden zafer kazandıkları güne kadar dikkatle takip ettik. Şunu gördük: Müttefikler'in ve özellikle İngilizlerin onları baskı altına almak ve zayıflatmak için attıkları her adım garip bir biçimde ters etkiler yarattı, sonuçta milliyetçileri güçlendirdi, daha güçlü direnişe yöneltti. Müttefikler'in Türkiye'yi bölüp parçalamaları, Yunan birliklerini İzmir'e çıkartmaları, milliyetçi liderlerin tutuklandığı ve sürgüne yollandığı 1920 İngiliz darbesi, İngilizlerin milliyetçilere karşı kukla Sultan'ı desteklemeleri, Türkleri öfkeliendirdi, coşturdu. Yiğit bir halkı aşağılama, ezme girişimi kaçınılmaz olarak bu sonucu doğurdu.

Mustafa Kemal ve arkadaşları kazandıkları zaferden sonra ne yaptılar? Mustafa Kemal eski alışkanlıklara yapışıp kalmaya inanmıyordu. Türkiye'yi baştan aşağı değiştirmek istedi. Zaferden sonra muazzam bir itibar kazanmış olmasına rağmen, dikkatli hareket etti; çünkü bir halkı uzun süreden beri gelenekler ve din temelinde yükselen eski alışkanlıklarından çekip almak kolay değildir. Saltanata olduğu kadar Hilafete de son vermek istedi ama birçok yakın arkadaşı onunla görüş birliği içinde değildi, genel olarak Türklerin duyguları da bu tür bir değişime karşıydı. Kimse kukla Vahdettin'in devam etmesini istemiyordu. Yabancılar satmaya kalktığı ülkesine ihanet eden bir hain olarak kendisinden nefret ediliyordu. Ama birçok kişi, gerçek gücün Millet Meclisi'nde bulunacağı bir çeşit anayasal saltanat ve hilafet istiyordu. Kemal Paşa böyle bir uzlaşmadan yana değildi, fırsatın çıkmasını bekledi.

Her zaman olduğu gibi, İngilizler bu fırsatı sundu. Lozan Konferansı'nın hazırlıklarının sürdüğü sırada, İngiliz hükümeti Konstantinopolis'deki Sultan'a bir davet mektubu yollayarak barış koşullarını tartışmak üzere temsilciler göndermesini, dahası bu daveti Ankara'ya iletmesini istedi. Savaş ga-

libi Ankara'daki milliyetçi hükümete karşı böylesine laubali davranış ve kukla Sultan'ı keyfi biçimde öne çıkarma girişimi Türkleri kızdırdı. İngilizlerle entrikacı Sultan arasında daha kapsamlı entrikaların varlığından kuşkulandılar. Mustafa Kemal, bu duygulardan derhal yararlandı ve Kasım 1922'de Millet Meclisi'nin Saltanatı kaldırmasını sağladı. Ama Hilafet duruyordu; onun Osmanlı ailesinde sürdüğü açıklandı. Bunun hemen ardından eski Sultan Vahdettin'e karşı ağır ihanet suçlaması getirildi. Kamu önünde yargılanmak yerine kaçmayı tercih etti; bir İngiliz cankurtaran aracı Vahdettin'i İngiliz savaş gemisine taşıdı. Millet Meclisi kuzeni Abdülmecid'i yeni halife seçti. Siyasal gücü olmayan yeni halife, sadece dinsel törenlere önderlik edecekti.

Bir sonraki yıl, 1923'de, merkezi Ankara olan Türkiye Cumhuriyeti resmen ilan edildi. Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Kemal tüm güçleri kendisinde topladı, böylece diktatör oldu. Meclis emirlerini yerine getirdi. Birçok eski âdete saldırmaya başladı, dine karşı tutumu pek de nazik sayılmazdı. Birçok kişi, özellikle inançlı kişiler bu davranışlardan ve diktatörlükten hoşnutsuz oldu; bu kişiler sakin ve saldırgan bir kişilik olmayan yeni halifenin çevresinde toplandılar. Kemal Paşa bundan hiç hoşlanmadı. Halifeye karşı da içtenlikli davranmadı, ikinci adımı atmak için uygun fırsatın çıkmasını bekledi. Bir kez daha kapısını çalan şans, garip biçimde çıkageldi. Ağa Han ve eski Hint yargıcı Emir Ali tarafından kaleme alınan ortak mektup Londra'dan yollandı. Milyonlarca Müslüman Hintli adına konuştuklarını iddia eden yazarlar, Halife'ye yönelik davranışları protesto ettiklerini belirtiyorlar, onun makamına saygı gösterilmesini ve kendisine daha iyi davranılmasını talep ediyorlardı. Mektubun bir kopyasını İstanbul basınına gönderdiler; mektup, orijinali daha Ankara'ya ulaşmadan basında yer aldı. Bu mektupta saldırgan bir ifade yoktu ama Kemal Paşa fırsat bildi ve büyük bir gürültü kopardı. Sonunda fırsatı ele geçirmişti, ondan azami yararı sağlamaya çalışıyordu. Bunun Türkleri bölmek için yeni bir İngiliz entrikası olduğu ilan edildi. Ağa Han'ın, İngiltere'nin özel bir ajanı olduğu söylendi. İngiltere'de yaşıyor, esas olarak İngiliz at yarışları ile ilgileniyor ve İngiliz politikacılarla düşüp kalkıyordu. Özel bir tarikatın lideriydi, muhafazakâr bir Müslüman bile değildi. İngilizlerin savaş sırasında onu Doğu'da Halife-Sultan'a karşı bir denge unsuru olarak kullandıkları, propaganda ve başka yollardan saygınlığını artırdıkları ve onu Hintli Müslümanların lideri yapmaya çalışarak avuçların içinde tutmak istedikleri Ağa Han Halife'ye bu kadar düşkünse, Halife'yi İngilizlere karşı cihadın ilan edildiği savaş yıllarında neden desteklememişti? O neden İngilizlerin yanında yer alarak Halife'ye karşı durmuştu?

Mustafa Kemal Paşa, bu şekilde Londra'dan gönderilen ortak mektup ve yattığı sonuçlardan habersiz yazarları hakkında epeyce gürültü kopardı ve Ağa

Han'ı hoş olmayan bir şekilde takdim etti. Mektubu basan İstanbul'daki zavallı editörler hain ve İngiliz ajanı ilan edildiler, ağır cezalara çarptırıldılar. Bu yoldan sert duygular ortaya çıkarılınca, Hilafeti kaldıran yasa Millet Meclisi'ne sunuldu, aynı gün 1924 Mart'ında Meclis'ten geçirildi. Tarihte büyük roller oynayan eski bir kurum bu şekilde modern bir elekten geçti. Artık "Müminlerin komutanı" yoktu; en azından Türkiye'de yoktu; o artık laik bir devlet olmuştu.

Kısa bir süre önce, Hilafet konusunda, Hilafet İngilizlerin tehdidi altındayken, Hindistan'da büyük hareketlilik yaşanmıştı. "Hilafet Komiteleri" ülkenin dört bir yanına yayılmış, İngiliz hükümetinin Müslümanları mağdur ettiğine inanan çok sayıda Hindu, bu çalkantıda Müslümanlara destek vermişti. Şimdiyse Türklerin kendileri, bilerek ve isteyerek Hilafete son vermişti. İslam Halifesiz kaldı. Kemal Paşa Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ve Hindistan'la herhangi bir dinsel bağa sahip olmasını kesinlikle istemiyordu. İslam'ın ülkesine ve kendisine önderlik etmesini istemiyordu. Kendisine Hindistan'dan ve Mısır'dan bazı kişilerce teklif edilen Hilafeti reddetmişti. Bakışlarını Batı'ya, Avrupa'ya doğru çevirmişti, Türkiye'nin mümkün olan en kısa sürede Batılılaşmasını istiyordu. Panislamcı fikirlere tümüyle karşıydı. Yeni ideal Pan-Turancılıktı; Turan Türklerin ırkı anlamına geliyordu. Yani, İslam'ın daha geniş ve gevşek uluslararası idealleri yerine, saf milliyetçiliğin daha dar ve daha bütünlüklü sınırlarını tercih etmişti.

Türkiye'nin artık pek az yabancı unsurlu, çok türdeş bir ülke haline geldiğini sana yazmıştım. Ama hâlâ ülkenin doğusunda Irak ve İran sınırında bir İran diliyle konuşan, Türk olmayan, eski bir ırk yaşıyordu. Bu insanların yaşadığı Kürdistan, Türkiye, İran, Irak ve Musul bölgesi arasında bölünmüştü. Toplam 3.000.000 Kürt'ün yaklaşık yarısı Türkiye'de yaşıyordu. Genç Türk devriminin hemen ardından, orada modern milliyetçi bir hareket doğmuştu. Versailles'deki barış görüşmelerinde bile Kürt temsilcileri milli bağımsızlık talep etmişti.

1925'de Türkiye'nin Kürt bölgesinde büyük bir ayaklanma patlak verdi. Ayaklanma tam da Musul anlaşmazlığının Türkiye ile İngiltere arasında sürüşmelere neden olduğu sırada patlak vermişti; Türkiye'nin yakınlarındaki, kendisi Kürt bölgesindeki Musul'da. Türkler, doğal olarak, isyanın arkasında İngiltere'nin bulunduğu ve İngiliz ajanlarının Kemal Paşa'nın reformlarına karşı daha dindar Kürtleri kışkırttıkları sonucunu çıkardılar. İsyanda İngiliz ajanlarının ayaklanmayla ilgili olduğunu söylemek mümkün değildir; ancak Kürtlerin yarattığı sorunun o anda İngiliz hükümetinin çok hoşuna gittiği apaçıktır. Bununla birlikte, dinsel bağnazlığın ayaklanmada çok etken olduğu, aynı şekilde Kürt milliyetçiliğinin de işin içinde yer aldığı açıktır. Milliyetçi motif, büyük olasılıkla daha güçlüydü.

Kemal Paşa derhal Türk ulusunun tehlikede olduğu ve İngilizlerin Kürtlerin arkasında yer aldığını haykırdı. İster sözel ister yazılı olsun, dini halkın duygularını kışkırtıcı şekilde kullanmanın ihanet sayılmasını ve çok ağır şekilde cezalandırılmasını öngören yasayı Millet Meclisi'nden geçirdi. Cumhuriyet'e sadakat duygularını zedeleyecek dinsel doktrinleri camilerde öğretmek de yasaklandı. Ardından Kürtleri acımasızca bastırdı, binlercesini yargılamak üzere İstiklal Mahkemeleri'ni kurdu. Kürt liderlerden Şeyh Sait, Doktor Fuat ve birçokları idam edildiler. Ölmeden önceki son sözleri Kürdistan'ın bağımsızlığı oldu. Yani, bir süre öncesine kadar kendi özgürlükleri için mücadele eden Türkler, kendi özgürlüklerinin arayışı içindeki Kürtleri bastırdılar. Savunmacı bir milliyetçiliğin saldırganlığa dönüşmesi, özgürlük mücadelesinin ötekiler üzerinde hâkimiyet kurmaya dönüşmesi gariptir. 1929'da bir Kürt ayaklanması daha yaşandı ve bir kez daha bastırıldı; ama özgürlüğünde ısrar eden ve bunun bedelini ödemeye hazır bir halk sonsuza dek nasıl bastırılabilir?

Kemal Paşa bunun ardından Meclis'in içinde ve dışında politikalarına karşı çıkanlara yöneldi. Diktatörlük iştahı, kullandıkça artar; asla tam tatmin olmaz, hiçbir muhalefeti kaldıramaz. Mustafa Kemal her türlü muhalefete tepki gösterdi, bazı fanatiklerin onu öldürme girişimi, olayı tekrar gündeme taşıdı. İstiklal Mahkemeleri ülkenin dört bir yanına yayılmış, Gazi Paşa'ya muhalefet edenleri yargılayıp ağır cezalara çarptırıyordu. Meclis'teki en kalabalık grup olan, Kemal'in milliyetçi çalışma arkadaşları bile, muhalefete geçtiklerinde yakalarını kurtaramıyorlardı. İngilizlerin Malta'ya sürgüne yolladığı, sonraları başbakanlık yapan Rauf Bey gıyabında mahkûm olmuştu. İstiklal Savaşında savaşan birçok önemli lider ve general gözden düşmüş, cezalandırılmış hatta bazıları infaz edilmişti. Onlara yöneltilen suçlama, devletin güvenliğine karşı Kürtlerle ve hatta eski düşman İngilizlerle yıkıcı faaliyet yürütmekti.

Mustafa Kemal muhalefeti silip süpürdüktan sonra artık tartışmasız liderdi; İsmet Paşa da sağ koluydu. Artık kafasındaki fikirleri yürürlüğe koymaya başladı. Küçük ama tipik bir şeyle başladı. Türklerin ve bir ölçüde Müslümanların simgesi haline gelmiş olan fese saldırdı. Ölçülü bir şekilde orduda başladı. Ardından halkın şaşkın bakışları arasında şapka ile halkın arasına karıştı. Sonunda fesi yasakladı, giyenleri cezalandırdı. Başlı örten bir şeye bu kadar önem atfetmek gülünç görülebilir. Başın üzerindeki değil, daha önemli olan başın içindekidir. Ancak bazen gülünç şeyler büyük şeylerin simgesi olur; öyle anlaşıyor ki Kemal Paşa fese saldırarak eski alışkanlıklara ve bağınazlığa saldırdı. Bu konu hakkında birçok yerde patlak veren gösteriler bastırıldı, göstericiler ağır cezalara çarptırıldı.

İlk raundu kazanan Mustafa Kemal bir adım daha attı. Tekke ve zaviyele-ri kapattı, mallarını kamulaştırdı. Bu evlerde çalışan dervişlere, yaşamları-

nı kazanmaları için çalışmaları söylendi. Özel dini giysileri bile yasaklandı. Bundan önce Müslüman dinsel okulları (medreseler) kapatılmış ve devletin laik okulları faaliyete geçmişti. Ülkede pek çok yabancı okul ve koleji vardı. Bunlar dinsel eğitimi terk etmeye zorlandı, kabul etmeyenler kapatıldı.

Yasada büyük değişiklikler yapıldı. O güne kadar, yasa birçok konuda Kuran'ın öğretilerine yani Şeriata dayanıyordu. Artık İsviçre Medeni Yasası, İtalyan Ceza Yasası ve Alman Ticaret Yasası bütünüyle benimsendi. Bu, evlilik, miras vb. gibi kişinin hukukunun değiştirilmesi anlamına geliyordu. Eski İslami yasa bu konularda değiştirildi. Çokeşlilik yasaklandı. Eski adetlere karşı çıkan bir başka değişiklik, insan şeklinin çiziminin, resmedilmesinin ve yontulmasının özendirilmesiydi. Mustafa Kemal bu amaçla kızlar ve erkekler için sanat okulları açtı.

Türk kadınları "Genç Türkler" günlerinden beri özgürlük mücadelesinde oldukça önemli bir rol oynamışlardı. Kemal Paşa kadınların her türlü engeli yıkıp atmaları konusunda özellikle istekliydı. Bir "Kadın Haklarını Savunma Derneği" kuruldu, çeşitli meslekler kadınlara açıldı. Öncelikle sert saldırılara hedef olan peçe dikkat çekici bir hızla yok oldu. Kadınlara çarşafı sadece özel yaşamında giyme hakkı tanındı. Avrupa tarzı danslar özendirildi. Bu sadece, Kemal Paşa'yı gururlandırmakla kalmıyor, anlayışı kadının kurtuluşunu ve Batı uygarlığını temsil ediyordu. Şapka ve dans ilerlemenin ve uygarlığın sloganları haline geldiler! Bunlar aslında Batı'nın cılız simgeleriydi ama yüzeyde sonuç veriyordu; Türkiye başlığını, giyim kuşamını ve yaşam tarzını değiştirdi. Kıyıda köşede yetiştirilmiş bir kadınlar kuşağı, içinden hukukçular, öğretmenler, doktorlar ve yargıçlar çıkardı. İstanbul sokaklarında kadın polisler bile rastlanabilir. Bir şeyin bir başkasına nasıl tepki gösterdiğini saptamak ilginçtir. Latin alfabesi daktilo kullanımında büyük bir artışa neden oldu, bu ise çok sayıda sekreter ihtiyacını doğurunca, kadın istihdamı arttı.

Çocuklar da, din okullarındaki eski tarz ezbere dayalı eğitim yerine, özgüvenli ve güçlü yurttaşlar olarak, çeşitli yollardan kendilerini geliştirmeye özendirildiler. Dikkat çekici bir kurum "Çocuk Haftası" idi. Söylenildiğine göre, her yıl bir hafta boyunca her hükümet görevlisinin yerine bir çocuk görev yapıyor, tüm devlet böylece çocuklar tarafından yönetiliyordu. Bunun nasıl işlediğini bilemiyorum ama harika bir fikir olduğunu düşünüyorum; çocukların bazıları ne kadar şaşkın, tecrübesiz olsalar da bizim yetişkinlerin, heybetli görünümlü yöneticilerin ve görevlilerin birçoğundan daha çılgınca davranamazlar.

Küçük ama Türkiye'nin yöneticilerin yeni bakış açısı ile ilgili önemli bir işaret, "Selâmün Aleyküm"ün önüne geçilmesiydi. Yöneticilere göre el sıkışma selamlaşmanın daha uygar bir biçimiydi ve zaman içinde bunun keyfine varılma-

lıydı. Kemal Paşa, o noktada Türk diline daha doğrusu dilin içindeki yabancı unsurlara karşı büyük bir saldırı başlattı. Türkçe Arap alfabesiyle yazılıyordu; Kemal Paşa bunun hem zor hem de yabancı olduğu düşüncesindeydi. Sovyetler de Orta Asya'da benzer bir sorunla karşılaşmışlardı, çünkü Tatar halklarının birçoğu Arapçadan ya da Farsçadan düzenlenmiş alfabeler kullanıyorlardı. Sovyetler Birliği'nin bu sorunu ele almak üzere 1924'de Bakü'de düzenlediği Konferansın ardından, Orta Asya'daki farklı Tatar dilleri için Latin alfabesinin benimsenmesi kararlaştırıldı. Bunun anlamı, dillerin aynı kalması ama Latin ve Roman harfleri ile yazılmalarıydı. Bu dillerin değişik seslerine anlam kazandırmak için özel simgeler geliştirilmişti. Bu sistem Mustafa Kemal'e çekici geldi, hemen öğrendi. Bunları Türk diline uyguladı ve lehine güçlü bir kampanya başlattı. Birkaç yıllık bir propagandanın ve eğitimin ardından Arapça alfabenin kullanımının yasaklanacağı tarih tespit edildi, Latince alfabe zorunlu kılındı. Gazeteler, kitaplar, her şey Latin alfabesi ile yazılacaktı. On altı ile kırk yaşları arasındaki herkes, Latin alfabesini öğrenmek üzere okula gönderildi. Latin alfabesini bilmeyen görevliler işi bırakmaya zorlandı. Cezalarının sonuna kadar yeni alfabeyle okumayazma öğrenemeyen mahkûmlar, serbest kalamayacaklardı. Bir diktatör, özellikle sevilen biriye, çok köklü reformlar yapabilir. Halkın hayatına bu kadar müdahaleyi çok az hükümet göze alabilir.

Latin alfabesi bu şekilde yerleştirildi ama kısa süre sonra yeni bir değişiklik çıkageldi. Arap ve Fars sözcüklerin bu alfabe ile kolayca yazılamayacağı saptandı; özel sesleri ve nüansları ifade edilemiyordu. Saf Türkçe sözcükler o kadar ince değildi; daha kabaydı, daha dolaysız ve sağlamdı; yeni alfabe ile daha kolay yazılabilirlerdi. Arapça ve Farsça sözlüklerin terk edilmeleri ve Türkçe sözlüklerle değiştirilmeleri kararlaştırıldı. Bunun gerisinde, doğal olarak, ulusalcı bir neden bulunuyordu. Daha önce de belirtmiştim, Kemal Paşa Türkiye'yi elinden geldiğince, Arap ve Doğu etkilerinden kopartmak istiyordu. Birçok Arapça ve Farsça sözlüklerle ve cümlelerle dolu eski Türk dilinin süsleri, emperyal Osmanlı Sarayı'na uygun düşebilirdi ama yeni, güçlü cumhuriyetçi Türkiye'ye hiç mi hiç uygun düşmüyordu. Böylece ince sözcükler bırakıldı, eğitimli profesörler ve onlar gibiler, köylülerin dilini öğrenmek ve Türk dilindeki güzel sözcükleri bulup çıkarmak için köylere gittiler. Bu Kuzey Hindistan'daki bizler açısından, süslü Lucknow ya da Delhi Hindustani'sini büyük ölçüde terk etmek ve bunun yerine kendimizi köylülerin kırsal ganvdru sözcüklerini benimsemek anlamına gelecekti. Dildeki sadeleşme kentlerin ve kişilerin isimlerinde değişiklik yapma sonucunu da doğurdu. Bildiğin gibi Konstantinopolis İstanbul oldu. Angora Ankara ve Smirna İzmir'dir. İnsanların isimleri çoğunlukla Arapçadan alınmıştı. Mustafa Kemal de Arapça bir isimdir. Yeni eğilim saf Türkçe isimler vermektir.

Sıkıntı yaratan bir başka değişim ezanın Türkçe okunmasıydı. Ezan Müslümanlar tarafından özgün Arapça ile söylenegelmişti. Hindistan'da bugün bile böyledir. Bu nedenle bazı tarikat ve cami sorumluları bunun uygunsuz bir yenilik olduğunu öne sürerek, ezanı Arapça okumaya devam ettiler. Bazı tepkiler oldu hâlâ da olmaya devam ediyor ama Kemal Paşa'nın önderliğindeki hükümet bunu ve benzeri muhalefetleri bastırdı.

Son on yılda yaşanan bu altüst oluş halkın yaşamını tümüyle değiştirdi. Eski âdetlerden ve dinsel cemaatlerden kopan genç kuşaklar, hızla büyüyorlar. Bununla birlikte, ne kadar önemli olsalar da, bu değişiklikler ülkenin ekonomisini büyük ölçüde değiştirmedir. Tepedeki birkaç tali değişiklikle birlikte, ekonominin temeli eskisi gibi olmaya devam ediyor. Kemal Paşa iktisatçı değil, ne de Sovyetlerde yaşanan köklü değişikliklerden yana. Kısacası, siyasal düzlemde Sovyetlerle ittifak içinde olmakla birlikte, ekonomik düzlemde komünizmden uzak duruyor. Siyasal ve toplumsal düşüncelerinin Büyük Fransız Devrimi'nin incelenmesinden alındığı anlaşılıyor.

Türkiye'de iş sınıfı dışında, henüz güçlü bir orta sınıf yok. Rumların ve öteki yabancı unsurların gönderilmesi, ekonomik yaşamı zayıflattı. Ama Türk hükümeti, ulusal varlığı ve yavaş sanayisel büyümeyi, ekonomik bağımsızlığın feda edilmesine tercih ediyor. Yabancı sermayenin büyük ölçüde Türkiye'ye gelişinin, yabancıların sömürüsü anlamına geleceğini bildiği için, yabancı şirketlere engel çıkartıyor. Yabancı mallara ağır vergiler kondu. Birçok sanayi millileştirildi, hükümet halk adına bunlara sahip çıkıyor, işletiyor. Demiryolu yapımı adım adım ilerliyor. Türk köylüleri milletin ve ordunun iskeletini oluşturdıkları için, Kemal Paşa tarıma daha çok ilgi gösteriyor. Örnek çiftlikler kuruldu, traktörler getirildi, çiftçi kooperatifleri teşvik edildi.

Türkiye, dünyanın geri kalan bölümleri gibi, büyük buhranın içine sürüklendi, her iki amaca ulaşmanın güçlüğünü fark etti; ama ülke, yüce yöneticisi ve diktatörü olmaya devam eden Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde ağır ve istikrarlı ilerleyişini sürdürüyor. Ona, ülkenin atası, Atatürk adı verildi, şimdilerde bu ismiyle biliniyor.

HİNDİSTAN GANDİ'NİN PEŞİNDEN GİDİYOR

11 Mayıs 1933

Yakın geçmişte Hindistan'da cereyan eden olaylar hakkında bir şeyler söylemeliyim. Biz, doğal olarak, dışarıda cereyan eden olaylardan çok ülkemizdeki olaylarla yakından ilgileniriz. Hindistan'ın tarihiyle olan bağlarımız bir yana, görüyoruz ki, Hindistan günümüz dünyasının en büyük sorunlarından biridir. Hindistan, emperyalist işgalin en açık örneğidir. Çünkü Hindistan İngiliz emperyalizminin bir temel taşıdır. İngiltere'nin Hindistan'daki başarısı, öteki devletleri de kazanç ve sömürü peşinde koşturmuştu.

Sana son mektubumda, Dünya Savaşı sırasında ülkede meydana gelen gelişmeleri, Hint sanayisinin kuruluşunu, Hindistan'daki kapitalist sınıfı ve İngiltere'nin Hint sanayisi karşısındaki tutumunu anlatmıştım. İngiltere'nin Hindistan'a siyasal, ticari ve sanayi alanındaki baskısı şiddetini artırıyor. Savaştan sonraki yıllarda Doğuya bir siyasal uyanış dalgası hâkim olduğu gibi, bütün dünyada da karışıklıklar yaygınlaştı. Hindistan'da şiddete dayalı devrimcilik faaliyetleri görüldü. Halkta umutlar yükselmisti. Bu yüzden İngiltere, kendini bir çıkar yol aramak zorunda hissetti. Sonunda İngiliz hükümeti siyasal reform alanında adım atarak bazı kovuşturmalara yaptı. Bunu, siyasi alanda bazı reformlar yapılmasını öneren Montagu-Chelmsford raporu izledi. Hükümet ekonomik alanda da bir adım atarak yeni gelişmeye başlayan burjuva sınıfını küçük kazançlarla oyaladı. Fakat gücü ve sömürü odaklarını elinde tutmaya devam etti.

Savaştan sonra bir bolluk ve ticari zenginlik dönemi yaşandı. Özellikle Bengal kendi sanayisinden büyük kazançlar sağladı. Bu kazanç çoğu zaman yüzde yüz oranına ulaşıyordu. Fiyatlar çok yükseldi ama ücretlerde az bir artış oldu. Toprak kiracılarının feodal sınıfa vermekte oldukları kiralarda yükseltildi. Fakat arkasından ticari durgunluk başladı ve hızla gelişti. İşçi,

sanayici ve çiftçiler daha kötü şartlarla karşı karşıya kaldılar. Hoşnutsuzluk hızla yayıldı. İşçilerin içinde bulundukları kötü yaşama şartları fabrikalarda grevlere yol açtı. Toprak kiracılarının kötüleşen durumu ise köylü hareketinin başlamasına sebep oldu. Orta sınıf aydınları arasında da işsizlik arttı, sıkıntıların artmasına yol açtı.

Savaşın sonra Hindistan'ın içinde bulunduğu ekonomik durum işte buydu. Bunları aklında tutarsan, ülkede cereyan eden gelişmeleri daha iyi anlarsın. Ülkeye çeşitli biçimlere bürünen savaşçı bir ruh hâkim oldu. Sanayi işçileri sendika kurdular, daha sonra Hindistan İşçi Birliklerinin hepsini kapsayan bir kongre topladılar. Küçük toprak sahipleri ve köylüler hükümete güvenmişler ve bazı siyasi adımlar atmayı düşünmeye başlamışlardı. Hatta zavallı kiracılar bile başkaldırmayı düşünüyorlardı. Orta sınıf, özellikle işsiz kalanlar fiilen politik işlere karışmışlar, bir kısmı da devrimci eyleme başlamıştı. Bu ekonomik durum, Hinduları, Sihleri ve Müslümanları aynı ölçüde etkiliyordu. Ekonomik durumlar dinsel farklılık tanımaz. Müslümanlar, bunlara ek olarak, Türkiye'ye karşı yapılan savaştan da kaygı duyuyorlar, Arap yarımadasının, Mekke, Medine, Kudüs gibi kutsal şehirlerinin elden çıkmasından korkuyorlardı.

Savaşın sonra Hindistan işte bu ruh hali içindeydi; saldırgan olmamakla beraber kızgın, çok umutlu olmamakla birlikte beklenti içinde... Ülkedeki İngiliz siyaseti nihayet beklenen ilk meyvelerini verdi: Devrimci eylemlere karşı uygulanacak bir baskı yasası çıktı, özgürlükler artacağına daha da kısıtlandı. Bu tedbirler, "Rowlatt" diye tanınan bir komisyonun hazırladığı rapordan esinlenerek alındı.

Bundan sonra memlekette "Kara Düzen" diye tanınan bir baskı rejimi uygulandı. Bu düzen, ne kadar ılımlı olurlarsa olsunlar, tüm Hintliler tarafından nefretle karşılandı. Bu yasa hükümete ve polise, şüphelendikleri ya da tehlikeli gördükleri herkesi yakalayıp, yargılamadan hapse atma yetkisini veriyordu. Bu uygulama Hint halkı tarafından şöyle formüle edilmişti: "Avukatsız, yargısız, delilsiz mahkûmiyet" (na vekil, na yargı na delil). Buna rağmen, Hint halkı bu yasaya ve uygulamaya karşı protesto seslerini yükseltti. Tam bu sırada Hint siyasetinin ufuklarında yeni bir etken belirdi. Bu etken, başlangıçta küçük olup giderek büyüyen ve bütün gökyüzünü kaplayan bir buluta benziyordu.

Bu yeni etken Mohandas Karamchand Gandhi'ydi. Kendisi savaş sırasında Güney Afrika'dan Hindistan'a gelmişti; Sabarmati'deki "Ashram"da kalıyordu. Kısa bir süre öncesine kadar ülkenin siyasi atmosferinden uzak bulunuyordu. Hatta İngiltere hükümeti ile Müttefikler'in yanında savaşa katılmak için gönüllü bile toplamıştı. Fakat Gandhi Güney Afrika'da "Satyagraha" denilen pasif direniş politikasıyla tanınmıştı. 1917 yılında Bihar eyaletinde Avrupalı çiftçi-

lerin zulmüne uğrayan mağdur toprak kiracılarının mücadelesine başarıyla önderlik etmiş, daha sonra aynı başarıya Gujrat'ta köylüleri savunmuştu. 1919 yılı başlarında hastalandı. Bu hastalıktan henüz kurtulmuştu ki, ülke Rowlatt raporunun getirdiği düzene karşı yapılan protestolarla kaynıyordu. Gandhi'nin halkın sesine kattığı yeni ses öbür seslerden farklıydı. Sakin ve ağırbaşlıydı. Fakat gürültülü sesleri bastırıyordu. Yumuşaktı, ama sert demir gibi güçlüydü. İnce ve çekiciydi, ama ihtarlarla dolu ve korkulacak bir sestti. Konuşmasındaki her sözcükte büyük anlam ve güçlü azim vardı. Barışsever konuşmaları güçlüydü, sahibinin eylem gizilgücünü ortaya koyuyor, haksızlığı yok ediyor ve zulmü küçümsüyordu. 1919'un Şubat ve Mart aylarında birdenbire karşıımıza çıkıp bizi dehşete düşüren ses, işte buydu. Aradan 14 yıl geçtikten sonra bugün artık o sese alışmış bulunuyoruz. Gandhi'nin sesi, lanetlerle dolu eski siyasi yaygaralarımızdan, İngiliz yönetiminin hiçbir değer vermediği protestolarından ve boş kararlarla sonuçlanan her zamanki uzun nutuklarımızdan farklıydı. O, bir eylem politikasıydı, laf salatası değil.

Mahatma Gandhi, İngiltere'nin haksız yasalarına karşı koymaya, hapse atılmaya ve mahkemelere çıkmaya hazır olanların çalışmalarını organize etmek için "Satyagraha Sabha" adı verilen bir hareket düzenledi. Bu hareket o zaman için yeni bir çalışma yöntemi, çoğumuzu heyecanlandırdı; ama kimileri de geri durdu. Bu yöntem günümüzde alışılmış ve yaşamımızın bir parçası haline gelmiştir.

Gandhi'nin Kral Naibine nazik bir dilekçe gönderip, hükümetin zalim yasalarını uygulamakta ısrar etmesi halinde sonucun kötü olacağı konusunda kendisini uyarması doğaldı. Gandhi, hükümetin, Hindistan'ın karşı koymasına aldırış etmeyen tutumunda kararlı olduğunu görünce, halkı bütün ülkeyi kaplayacak şekilde, bir yas günü ilan etmeye, o gün çalışmayı durdurmaya ve toplantılar yapmaya çağırdı. O gün, baskı yasasının uygulanmaya başlanacağı günün ertesindeki pazara rastlıyordu. "Satyagraha" hareketinin açılışı 6 Nisan 1919 tarihinde oldu. O gün Hindistan'ın bütün köylerinde ve şehirlerinde törenler yapıldı. Bu, Hint halkının ilk birlik belirtisiydi ve çeşitli halk kurumlarının katıldığı parlak bir gösteriydi. Hareketin ulaştığı bu başarı, başarıya ulaşmasına çalışan bizleri bile şaşırttı. Gerçi biz bazı şehirlielerin dışında kimseyle temas kuramamıştık; ama ulusal ruh, tıpkı ateşin pamukta yayılması gibi, hızla yayılmış ve çağrı en ücra köylere kadar ulaşmıştı. Şehirli tarihte ilk defa bir halkçı siyasi gösteriye köylülerle birlikte katıldılar.

Delhililer ise tespit edilen zamanı yanlış anladılar, bunun 31 Mart 1919, yani zamanından bir hafta önce olduğunu sandılar. O gün Delhi'ye, Hindu-larla Müslümanlar arasında meydana gelen karşılıklı sevgi gösterilerinden doğan garip bir ruh hâkim oldu. Ünlü Arya lideri "Swami Shraddhanand"

Delhi'deki büyük camide -Cuma Mescidi- toplanan kitlelere hitap etti. Polis ve ordu birlikleri sokaklarda toplananları dağıtmaya çalıştılar, göstericilerin üzerlerine ateş açtılar ve bir kısmını öldürdüler. Lider Swami Shraddhanand polisin süngülerini çıplak göğsüyle karşıladı, ama ölmedi. Bu olay halkın coşkusunu daha da artırdı. Ne çare ki bu lider, sekiz yıl kadar sonra ölüm döşegindeyken bir bağınaz Müslüman tarafından öldürüldü.

6 Nisan'dan sonra olaylar hızla birbirini izledi. 10 Nisan'da polis Amritsar'da iki liderin, Dr. Kitchlew ve Dr. Satyapal'in tutuklanmalarını protesto etmek için toplanan silahsız bir topluluğun üzerine ateş açtı ve bunların bir kısmını öldürdü. Bunun üzerine durum gerginleşti, öfkelenen topluluk da suçsuz İngilizlerden beş-altı kişiyi yazıhanelerine girerek öldürdü ve evlerini yaktı. Bundan sonra Pencap eyaletinin üzerine perde çekildi ve bölge, haberlerin gelmesine tümüyle engel olan sansürle Hindistan'ın öteki bölgelerinden kopartıldı. Halkın da oraya gidip gelmesi çok güçtü. Çünkü eyalette sıkıyönetim ilan edilmişti. Bu ıstırap aylarca sürdü, sonunda perde kalkmaya ve korkunç gerçekler ortaya çıkmaya başladı. Sana burada sıkıyönetim döneminin Pencap'taki korkunçluğunu anlatacak değilim. Bütün dünya Amritsar'daki kıyımı ve binlerce vatandaşımızın öldürüldüğü haberini duymuştu. O tarihte "Amritsar" sözcüğü "kıyım" anlamına geliyordu. Kıyım yalnız Amritsar'da olmadı, Pencap'ın diğer şehirlerinde de oldu.

Üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen bu korkunç, barbarca kıyımı affedemeyiz. Fakat hükümeti buna iten nedenleri anlamak güç değildir. İngilizler Hindistan'da bir yanardağın üzerinde oturduklarını biliyorlardı; ama Hint halkının bilincini ya da duygularını anlamaya çalışmadılar. Hindistan'da güce ve gerici düzenlerine dayanarak kendi dünyalarında yaşadılar. Aslında bu yapay güvenin gerisinde bilinmez korkusu gizleniyordu. Hindistan, bir buçuk yüzyıl süreyle yönetimleri altında kalmasına rağmen İngilizler açısından hâlâ bilinmez bir ülkedir. 1857'nin anısı hâlâ hatırlarındadır ve bu onları, yabancı ve düşman bir ülkede yaşadıklarını, bu ülkenin böyle kalmayacağını, bir gün üzerlerine yürüyüp onları feci şekilde çiğneyeceğini düşünmeye yöneltiyordu. İngilizlerin, ülkede ulusal bir hareketle karşılaştıklarında kafalarında gelişen düşünce, işte budur. Amritsar'daki 10 Nisan kanlı hareketinin haberini alan Pencap'taki yüksek rütbeli memurlar paniğe kapıldılar. Ülkede 1857 Ayaklanmasına benzer şiddetli bir ayaklanma olduğunu, bütün İngilizlerin hayatının tehlikeye düştüğünü sandılar. Bunun üzerine sıkıyönetim ilan edildi, kıyım başladı.

Bundan birkaç ay sonra General Dyer'in, bu barbarca hareketi alaylı bir tarzda haklı göstermeye çalışması ve hükümetin silahsız halka saldırmakla işlediği suçu örtmeye kalkması, Hintlileri daha da ayaklandırdı. Amritsar'da

halka ateş açılmasından sorumlu olan da General Dyer sonraları, "benim bu işle ilgim yoktur" dedi. Hükümette ve İngiltere'de bazı kimseler generali yumuşak bir dille eleştirdiler, fakat Lordlar Kamarası'nda cereyan eden tartışmalar, İngiltere'nin kötü niyetlerini açıkça ortaya koydu. Bu tartışmalar sonunda Lordlar Kamarası generale övgülerini ve teşekkürlerini yolladı. Bütün bu olup bitenler Hindistan'ı öfkeye boğdu. Pencap felaketi halkın gönlünde zaten kin ve nefret doğurmuştu. Hükümet ve Kongre Partisi, Pencap'ta cereyan eden olayların içyüzünü soruşturmak için ayrı ayrı komisyonlar kurdular. Halk bu komisyonların raporlarını sabırla bekledi.

O tarihten beri 13 Nisan günü Hindistan'da ulusal bayram oldu, 6-13 Nisan arasındaki hafta da ulusal hafta ilan edildi. Amritsar'daki "Jallianwala Bağı" ülkenin siyasi kabesi haline geldi, korku perdesi kalktıktan sonra cennet gibi bir bahçeye dönüştürüldü ama korkunun bıraktığı anılar oraya yapışıp kaldı.

Tuhaf bir rastlantı sonucunda, Kongre Partisi'nin toplantısı 1919 yılında yine Amritsar'da yapıldı. Gerçi bu toplantı, Soruşturma Komisyonunun raporunu beklediği için önemli kararlar alamadı; ama açık bir gelişmeye sahne oldu. Bu toplantıda yeni bir örgütlenme ve canlılık belirdi. Bu durum Kongre Partisi'nin eski üyelerini rahatsız etti. Bu toplantıda lider Tilak da hazır bulunuyordu. Tilak gözüpek bir insandı ve hayatında son defa Kongre Partisi'nin toplantılarına katılıyordu. Parti'nin bir sonraki toplantısından önce öldü. Amritsar toplantısında bir de kitlelerin adeta taptığı adam haline gelen Gandhi vardı. Gandhi Kongre Partisi'nde ve Hindistan'ın siyasi hayatında liderliğini kabul ettirmeye başlamıştı. Sıkıyönetim sırasında komplo düzenlemekle suçlanarak uzun zaman hapsedilen, sonra da salıverilen liderlerin çoğu da bu toplantıya katıldılar. Hapishaneden çıkar çıkmaz toplantıya koşmuşlardı. Bunların arasında ünlü Ali kardeşler de vardı.

Kongre Partisi'nin ertesi yılki toplantısında, Gandhi'nin "hükümetle işbirliğini reddeden" programı kabul edildi. Kalküta'da yapılan özel bir oturum bu programı benimsedi, ardından Nagpur'daki yıllık toplantı programı onayladı. Bundan sonraki mücadele kusursuz bir barışçı yönetime dayanıyordu, artık mücadelede terör yoktu. Bu yöntem Hindistan'ı yönetmesinde ve sömürmesinde İngiliz yönetimine yardım edilmemesini öngörüyordu. İlk adımda yabancı hükümet tarafından verilen unvanlar, okullar, Montagu-Chelmsford reformlarının yarattığı yeni meclisler boykot edildi. Avukatlar ve mahkemelere çağırılanlar da mahkemelere gitmemeye karar verdiler. İkinci adım olarak da sivil ve askeri görevler boykot edildi, vergilerin ödenmesi durduruldu. Olumlu adımlar arasında el tezgâhı dokumacılığının teşviki ve resmi mahkemeler yerine halkın hakemliğine başvurulması kararı da vardı. En etkili adım ise, Hindu-İslam birliğinin kurulması ve paryaların içinde bulundukları duruma

son verilmesi oldu. Kongre ayrıca daha hareketli bir eylem içine girebilmek ve kitlelerin parti üyeliğine alınmalarını sağlamak için parti tüzüğünde de değişiklik yaptı.

Bundan sonraki toplantılar, eski toplantılardan farklı oldu. Gerçekte bu, yepyeni bir gelişmeydi. Çünkü Güney Afrika'daki "Satyagraha" hareketi küçük çaptaydı, şimdi ise bu mücadele halka büyük fedakârlık yüklüyordu. Özellikle mesleğe dönmemeleri istenen avukatlar ve hükümetin kontrolü altındaki okullarını ve fakültelerini bırakan öğrenciler, çok mağdur oldular. Bu hareketi değerlendirmek güçtür, çünkü karşılaştırılacak bir benzer hareket yoktur. Kongre Partisi'nin eski liderleri de zaten bu yüzden tereddüte düştüler, Tilak öldükten sonra Gandhi'nin yanında, ona her aşamada destek veren Motilal Nehru'dan başka kimse kalmadı. Kongre Partisi'nin sıradan bir üyesinin ya da sokaktaki adamın ve halktan insanların kafasında ise tereddüt yoktu. Çünkü Gandhi onları, pasif direnişle, adeta büyülemişti, onlar da bu ilkeyi kendileri için amentü haline getirmişlerdi. Müslümanların heyecanı da diğerlerininkinden az değildi. Ali kardeşlerin önderliğindeki "Hilafet Komitesi" Gandhi'nin programını daha önce kabul etmişti. Hareketin hızlı başarısı ve kitlelerin buna karşı duyduğu sempati, eski liderlerin çoğunu da ona katılmak zorunda bıraktı.

Ben bu mektuplarda bu hareketin olumlu ve olumsuz yönlerini ve temelinde yatan felsefeyi inceleyemem. Çünkü bu çetrefilli bir iştir. Yaratıcısı Mahatma Gandhi hariç, hareketi değerlendirmek, herkes için güçtür. Burada o harekete tarafsız bir gözle bakmaya ve hızlı yayılışındaki nedenleri açıklamaya çalışacağım.

Sana kitlelerin yaşadığı ekonomik sıkıntıyı, yabancı sömürüden doğan kötü durumu, orta sınıf arasında işsizlik oranının yükseldiğini anlatmıştım. Bütün bunların çaresi neydi? Milliyetçiliğin yükselmesi halkın dikkatini siyasal özgürlüklerin zorunluluğuna çevirdi. Siyasal özgürlükler nasıl elde edilecektir? Özgürlüğün uslu durarak, yalvarmalarla ve bekleyerek kazanılamayacağı ortadadır. Çünkü artık açıkça anlaşılmıştı ki Kongre Partisi'nin protesto ve yalvarmaları öngören eski yöntemi halkı harekete geçirememekte, kölelikten kurtaramamaktadır. Zaten bu yöntemler, daha önce de özgürlüğü kazanmakta ya da egemen sınıfları iktidarı bırakmaya razı etmekte başarıya ulaşamamıştı. Tarih bize öğretmiştir ki, köleleştirilen uluslar ve sınıflar, şiddete dayalı ayaklanmalardan ve başkaldırılarından başka yollardan özgürlüklerine kavuşmamışlardır.

Silahlı ayaklanma Hindistan'ın durumu için söz konusu olmaz gibi görünüyordu. Çünkü halk silahsızdı, silahın nasıl kullanılacağını bile bilmiyordu. Dahası, İngiltere gibi büyük ve örgütlü bir devletle girişilecek silahlı bir çatış-

ma, Hindistan'a bir şey kazandıramazdı. Silahlı çatışmalar ordulara yaraşır, ama silahla donatılmış kuvvetlerin önünde duran silahsız halka asla yaraşmaz. Erleri ve subayları öldürmek, bombalar atmak ya da tabanca mermilerini boşaltmak ise, iflas eden bir yöntemdir. Bu gibi işlere girişmek, halkın moralini bozacak, küçük düşürücü eylemlerdir. Ayrıca bu işlerin sağlayabileceği tek başarı, sadece bazı kişileri korkutmaktan ibaret kalır; güçlü ve örgütlü bir hükümet üzerinde etki yapamaz. Sana daha önce de belirttiğim gibi, Rus devrimcileri bir süre uyguladıkları bu tür bireysel şiddetten sonraları vazgeçmişlerdi.

O halde Hindistan için yol neydi? Rus devrimi bir işçi cumhuriyetini kurmayı başardı. Yöntemi silahlı mücadele ile desteklenen kitle hareketiydi. Ama orada bile Sovyetler Rus hükümetinin ve ülkenin, savaşın ağır yükü altında ezildiği bir dönemde başarı kazandılar. Onların karşısında büyük bir güç yoktu. Şunu da eklemek gerekir ki, o yıllarda Hindistan'da Rusya ya da Marksizm hakkında bir şeyler bilen hatta işçiler köylüler hakkında kafa yoran pek az kimse vardı. Bu yüzden de, çekilmez hale gelen ezici kölelikten kurtulmanın çaresini bulacak kimse çıkmıyordu. Konuya duyarlı kimseler kendilerini çok çaresiz hissediyorlardı. Gandhi işte bu koşullarda ortaya çıktı ve barışçı programını halka sundu. Bu program bize, İrlanda'nın yaptığı gibi, halkın kendine güvenmesini öğretti. Bu programın hükümet üzerindeki etkisi de açıkça kendisini gösterdi. Çünkü hükümet, Hintlilerin isteyerek ya da istemeyerek yaptıkları işbirliğinden destek alıyordu. İşte bu işbirliği esirgenince ve boykot uygulanınca İngiliz yönetiminin binası sarsılmaya başladı. En azından bu mücadele yöntemi halkın gücünü artırdı. Mücadele pasifti, ama verimsiz değildi. Satyagraha Hareketi, pasif olmakla birlikte, zulmün karşısında kesin bir tavır aldı. Bu hareket aslında pasif bir devrimdi ama savaşların çoğundan daha yenilgiye uğraticıydı, devletin temelini sarsmakta daha etkiliydi. Bu devrim halkı eyleme ve kavgaya sokmak için dinamik bir yöntemdi, Hintlilerin doğasıyla tam bağdaşıyordu. Bu devrim Hint halkının eylem gücünü ortaya çıkardı, düşmanımıza da günahkâr elbisesi giydirdi, bizi içinde bulunduğumuz kordudan kurtardı, sesimizi yükseltmemizi sağladı. Bu hareketin başlamasından sonra bizler artık gönlümüzdeki niyeti gizlemiyorduk. Çünkü pasif devrim, bilincimizin üzerine çekilmiş ağır perdeyi kaldırdı; bize güven duygusu verdi, söz ve eylemle özgürlüğün nasıl kazanılacağını öğretti. Ayrıca pasif devrim bizleri, acı kişisel çekişmelerin ve bunlarla birlikte gelen kin tutucu ırkçılığın şerrinden de korudu, son çözüm yoluna varmamızı kolaylaştırdı.

Bu mücadele sırasında hükümet, Montagu-Chelmsford reform planı gereğince yeni meclisler ve komiteler kurdu. Kendilerine liberal adını veren ılımlılar bu meclislerin üyeliğini kabul ettiler, bakan ve yüksek dereceli memur ola-

rak görev aldılar, halkın desteğini kazanmadan hükümetle işbirliği yaptılar. Kongre Partisi'nin üyeleri ise bu meclisleri boykot ettiler. Halkın çoğu da bu meclislere pek aldırış etmedi. Çünkü halkın gözü bu meclislerin dışında, şehirlerde ve köylerde cereyan eden mücadeleye çevrilmişti. Kongre Partisi'nde çalışanlar, ilk defa köylerde dolaşmaya, komiteler kurmaya ve köylülerdeki bilinci geliştirmeye başladılar.

Bu çalışmalar 1921 yılının Aralık ayına kadar sürdü. Bu tarihte İngiliz ve-
liahdının Hindistan'ı ziyareti sırasında çatışmalar oldu. Kongre Partisi bu ziyareti boykot ettiği için hükümet geniş çapta tutuklamalara girişti. Hapishaneler "siyasilerle" doldu. O tutuklamalar, çoğumuz için hapis hayatında tecrübe sahibi olmanın başlangıcıydı. Kongre Partisi'nin başkanı da tutuklananlar arasında bulunduğu için, başka bir üye Hâkim Ecmel Han onun yerine geçti, Ahmedabad kentindeki toplantıyı yönetti. Fakat Gandhi tutuklanmamıştı. Hareket o kadar yayıldı ki, tutuklanmak için kendilerini önerenlerin sayısı, fiilen tutuklananların sayısını aşmıştı.

Liderlerin ve politika alanında çalışan tanınmış kimselerin tutuklanmaları sonucunda, Kongre Partisi'ne, eylemde az tecrübeli olan ve iyi tanınmayanlar girdi. Bunların bir bölümü gizli polise bağlı ajanlardı. Bu durum da bazı başıboşluklara ve ayaklanmalara yol açtı. 1922 yılının başlarında Gorakhpur'a yakın Chauri Chaura'da bazı köylülerle polis arasında bir çarpışma oldu ve bu çarpışma köylülerin, polis merkezini içindeki bazı askerlerle birlikte yakmalarıyla sonuçlandı. Bu olay ve diğer bazı olaylar, hareketin tedhiş ve anarşinin içine sürüklenmesinden kaygılanan Gandhi Kongre Partisi'nin Yürütme Kurulu'ndan, programın yasalara karşı direnmeyi öngören bölümünü kaldırmasını istedi. Kurul da bu isteği yerine getirdi. 1922 yılının Mart ayında mahkemeye sevk edilen Gandhi, altı yıl hapse mahkûm edildi. Böylece "işbirliğine hayır"ın ilk aşaması sonlandı.

161. 1920'LERDE HİNDİSTAN

14 Mayıs 1933

"İşbirliğine hayır" hareketini ilk evresi 1922'de sivil itaatsizlik askıya alındığında sona ermişti; ne var ki bu karar birçok Kongre üyesini çok rahatsız etti. Büyük bir uyanış yaşanmış, 30.000'i aşkın sivil direnişçi hapse atılmıştı. Bütün bunlar hiçe mi sayılacak, hedefe giden yolun ancak yarısına varan hareket, heyecanlı bazı köylüler yanlış davrandı diye birden askıya mı alınacaktı? Özgürlük hâlâ uzaklardaydı, İngiliz Hükümeti eskisi gibi davranmaya devam ediyordu. Delhi'de ve eyaletlerde yasama konseyleri vardı ama bunların gerçekte gücü yoktu. Kongre (Partisi) bunları boykot etmişti, Gandhi hapisteydi.

Kongre saflarında ve Kongre'nin siyasetlerinde değişimi savunmak için kurulan Swaraj¹ adlı parti hakkında çok tartışma yaşanıyordu. Bu partinin yandaşları temel "işbirliğine hayır" programına sadık kalmakla birlikte, bir noktada değiştirilmesini savunuyorlardı. Yasama Konseyleri boykotu sona erdirilmeliydi. Kongre bünyesinde bir bölünmeye yol açan Swaraj Partisi muradına erdi.

Kongre Partisi üyeleri Konseylere girerek cesur konuşmalar yaptılar. Ne var ki aldıkları kararlar, kullandıkları oylar Hükümetçe görmezden gelindi. Kongre üyelerinin yasamadaki bu etkinlikleri bir süreliğine iyi propaganda malzemesi oldu ama hareketin düzeyini düşürme anlamına geldi. Bu ise kitlelerden kopmaya ve gerici gruplarla kötü kokular saçan uzlaşmalara yol açtı.

Hadi şimdi, 1920'lerde Hindistan'ı heyecanlandıran farklı güçlerden ve hareketlerden bazılarını anlamaya çalışalım.

Hindu-Müslüman sorunu her şeyi bastırır konumdaydı. Sürtüşme artıyordu. Kuzey Hindistan'da cami önünde müzik çalma hakkı gibi küçük sorunlar

1 Swaraj: Türkçe karşılığı özyönetim, kendi kendini yönetme anlamına gelen, Hindistan'da İngiltere hâkimiyetinden kurtulmayı, bağımsızlık mücadelesini ifade eden kavram.

gösterilere yol açıyordu. "İşbirliğine hayır" günlerindeki dikkat çekici birliğin ardından gelen düşündürücü ve garip bir değişiklikti bu. Peki, nasıl oldu?

Ulusal hareketin temeli geniş ölçüde ekonomik sıkıntılar ve işsizlikti. Bu, bütün gruplarda İngiliz hükümetine karşı ortak bir duygu, öte yandan özerklik, özgürlük yolunda belli belirsiz bir istek yarattı. Husumet duygusu, ortak bağı oluşturdu, dolayısıyla ortak eylemler doğdu ama farklı grupların güdülerini farklıydı. Özerklik (Swaraj) her bir grup için farklı anlam ifade ediyordu, işsiz orta sınıf iş peşindeydi, köylü toprak ağalarınca omuzlarına yüklenen yükün biraz hafifletilmesini vb. talep ediyordu. Bu sorunlara dinsel grupların bakış açısıyla bakınca şunlar söylenebilir: Müslümanlar harekete esas olarak Hilafet nedeniyle katılmışlardı. Bu salt Müslümanları ilgilendiren öteki gruplara bir şey ifade etmeyen salt dinsel bir sorundu. Bununla birlikte, Gandhi olayı benimsedi, sıkıntıdaki kardeşlerine yardım etmenin kendisi için bir görev olduğuna inandığı için çevresindekileri de bu yönde teşvik etti. Hindularla Müslümanları bu şekilde bir araya getirebileceğini umuyordu. Bu nedenle Müslümanlara hâkim olan anlayış, gerçek milliyetçilik değil, Müslüman milliyetçiliği ya da Müslüman enternasyonalizmiydi. O sırada ikisi arasındaki çatışma görünür hale gelmemişti.

Öte yandan, Hindu milliyetçi düşüncesi, Hindu milliyetçiliği idi. Bu durumda (tıpkı Müslümanların durumunda olduğu gibi) Hindu milliyetçiliği ile gerçek milliyetçilik arasına kalın bir çizgi çekmek kolay değildi. İki örtüştü çünkü Hindistan ülkede nüfusun çoğunluğunu oluşturan Hinduların tek ülkesiydi. Bu yüzden Hinduların tam kan milliyetçi olarak görünmeleri Müslümanlara göre daha kolaydı. Oysa her ikisi de kendi harmanlanmış milliyetçiliğini sunuyordu.

Üçüncü olarak, gerçek Hint milliyetçiliği olarak adlandırılabilir şey vardı. O her iki dinsel, kesimsel türden farklıydı, net olmak gerekirse kelimenin modern anlamında milliyetçilik olarak adlandırılabilir tek milliyetçilik biçimiydi. Bu üçüncü grup milliyetçilikte, doğal olarak, Hindular, Müslümanlar ve ötekiler yer alıyordu. Milliyetçiliğin bu üç biçimi de 1920'den 1922'ye kadar, işbirliğine hayır hareketinin çatısı altında bir araya gelmeyi bildiler. Üç yol da aslında ayrıydı ama o an için paralel gidiyordu.

İngiliz hükümeti, 1921'deki kitle hareketinden büyük ölçüde şaşkınlığa sürüklenmişti. Uzun süredir gözledikleri olayı nasıl ele alacaklarını kestiremiyorlardı. Bildik yöntemler, gözaltılar ve cezalandırmalar etkili değildi, aslında Kongre tam da bunu istiyordu. Bunun üzerine İngiliz gizli servisleri Kongre'yi içerden zayıflatmak için çeşitli teknikler geliştirdiler. Polis ajanları ve istihbarat servislerini adamları girdikleri Kongre komitelerinde şiddeti kış-

kırtarak kargaşa yarattılar. Bir başka yöntemleri, kesimsel kargaşa yaratmak üzere sadhu ve faqir gibi ajanları yollamaktı.

Benzer yöntemler halkın iradesine karşı hareket eden hükümetlerce her zaman benimsenmiştir. Bu yöntemler emperyal güçlerin stoklarında mevcuttur. Bu yöntemlerin başarıya ulaşmaları ilgili hükümetlerin günahlarından çok halkın güçsüzlüğüne, geriliğine işaret eder. Öteki halkları bölmeye muktedir olmak, onları birbirleriyle çatıştırmak, böylece zayıflatmak ve sömürmek kendi içinde iyi bir örgütlenme anlamına gelir. Bu politika ancak, öteki tarafta çatlaklar ve bölünmeler yaratırsa başarıya ulaşır. Hindu-Müslüman çatışmasını İngiliz hükümetinin yarattığını söylemek, açıkça yanlıştır ama bu çatışmaları canlı tutan çabaları görmezden gelmek de aynı şekilde yanlıştır.

1922'de "işbirliğine hayır" kampanyasının askıya alınmasından sonra, zemin bu tür entrikalar için müsaitti. Yorucu bir kampanyanın, net bir sonuç elde etmeden birdenbire sonuçlanması tepki yaratmıştı. Birbirine paralel ilerleyen üç yol ayrılmaya ayrı yönle yönelmeye başladı. Hilafet sorunu kenarda kalmıştı. "İşbirliğine hayır" günlerinin kitlesel heyecanının geri plana ittiği Hindu ve Müslüman taraflardaki kesimci liderler bir kez daha öne çıktılar, kamusal yaşamda yer almaya başladılar. Orta sınıftan işsiz Müslümanlar Hinduların iş olanaklarını tekellerine aldıklarını, kendi açılarından kullandıklarını düşündüler. Bu yüzden ayrı muamele istediler, her şeyde ayrı pay talep ettiler. Siyasal düzlemde Hindu-Müslüman olayı esas olarak bir orta sınıf sorunuymdu, iş edinme kavgasıydı. Ama etkileri kitlelere yayıldı.

Hindular bir bütün olarak bakıldığında daha iyi durumdaydılar. İngilizce eğitime daha erken geçtikleri için, hükümet işlerinin çoğunu kapmışlardı. Daha varlıklı idiler. Köy faizcileri ya da bankerleri küçük toprak sahiplerini ve ortakçıları sömüren, onları tedrici olarak muhtaçlığa iterek topraklara kendileri sahip çıkan bania idiler. Banialar Hindu ve Müslüman ortakçıları, toprak sahiplerini aynı şekilde sömürdüler ama bu sömürü özellikle tarımın Müslümanların elinde olduğu eyaletlerde cemaatsel sapmaya dönüştü. Makine imalatı malların yaygınlaşması, muhtemelen, Hindulara göre Müslümanları daha çok etkiledi çünkü Hindular arasında zanaatkârlar daha fazlaydı. Bu etkenler Hindistan'daki belli başlı iki kesim arasındaki gerginlikleri artırdı, ülkeden çok cemaati esas alan Müslüman milletçiliğini güçlendirdi.

Müslüman kesiminin liderlerinin talepleri Hindistan'ın gerçek ulusal birliğine ilişkin bütün umutların yerle bir olması anlamına geliyordu. Müslümanlarla mücadelede kendi kesimci çizgilerini öne çıkaran Hindu örgütleri önem kazandı. Kendilerine gerçek milliyetçi demelerine karşın ötekiler kadar sekter ve dardılar.

Kongre gövdesi itibariyle, kesimci örgütlerden uzak durdu ama virüs birçok Kongre üyesine bulamıştı. Gerçek milliyetçiler bu kesimci çılgınlığı dur-

durmak için uğraşıp durdular ama pek başarılı olamadılar; büyük isyanlar patlak verdi. Bu kargaşaya bir de Sih milliyetçiliği eklendi. Geçmişte Sihlerle Hindular arasındaki ayrım çizgisi oldukça silikti. Ulusal uyanış Sihleri de sarstı, onlar da daha ayrı, ayrılmış bir varlık olma arayışı içine girdiler. Aralarından birçoğu eski askerlerdi, bu onlara küçük ama iyi örgütlü bir cemaat/kesim yarattı. Bu kesim, Hindistan'daki grupların çoğundan farklı olarak, laftan çok eyleme yatkındı. Sihlerin Pencap'ta toprak sahibi köylülerden oluşan esas kitlesi, kendisini kent bankerlerinin ve kentlerdeki öteki çıkar sahiplerinin tehdidi altında hissetti. Bu onların ayrı bir grup olarak tanınma isteğinin altında yatan esas güdüydü. Sihler arasında en aktif ve saldırgan grup olan Akali hareketi yola çıkarken dinsel sorunlar üzerinde daha doğrusu, tapınakların mülkiyetine sahip çıkma noktasında yoğunlaştı. Bu noktada hükümet ile çatıştılar, Amritsar yakınlarındaki Guruka bağında büyük bir cesaret ve dayanıklılık gösterdiler. Akali Jathalar polis tarafından acımasızca dövülmelerine karşın geri adım atmadılar, ellerini yukarı kaldırıp polise teslim olmadılar. Sonunda kazanan Akaliler tapınakların mülkiyetini ele geçirdiler. Ardından siyasal alana yöneldiler, aşırı talepler öne sürerek öteki kesimlerle/cemaatlerle rekabete koyuldular.

Farklı kesimlerin dar kesimsel duyguları ya da benim değişimle grup milliyetçilikleri çok talihsiz olmasına talihsizdi ama bir yandan da doğaldı. "İşbirliğine hayır", Hindistan'ı boydan boya sarsmıştı, bu sarsıntıların ilk sonuçları da Hindu, Müslüman ve Sih milliyetçiliklerinin uyanışı oldu. Bilinçlenen başka gruplara da "bunalımlı sınıflar" adı verildi. Uzun süreden beri Hindi üst sınıflarınca sömürülen bu sınıflar esas olarak topraksız köylülerdi.

Her gözü açılan grup milliyetçiliğe ve vatanseverliğe kendi çıkarları açısından baktı. Tıpkı bir ulus gibi bir grup ya da kesim de bencildir ama grubun ya da ulus içindeki bireyler bencil olmayan görüşler benimseyebilirler. Her grubun payına düşenden fazlasını istemesi, kaçınılmaz olarak çatışma doğurdu. Çatışma, özellikle aşırı cemaat liderlerini yüreklendiren hükümetçe birçok yoldan teşvik edildi. Kısacası zehir yayıldı, kısır döngü içine girdik.

Bu bozucu eğilimler Hindistan'da şekillenirken, kendini çok kötü hissedenden Gandhi Yarvada Hapishanesi'nde bir ameliyat geçirdi. 1924 başında haptisten salıverildi. Kesimsel karışıklıklar onu bunaltmıştı. Aylar sonra bir büyük ayaklanmada o kadar sarsıldı ki, 21 günlük açlık grevine gitti. Barışı getirmek için toplanan "birlik" konferansları ne yazık ki, sonuç vermedi.

Kesimsel kavgaların ve grup milliyetçiliğinin etkileri, Kongre Partisi'nin olduğu kadar Konseylerdeki Swaraj Partisi'nin etkilerini zayıflattı. İnsanların çoğu kendi grupları çerçevesinde düşünüp konuştuğça, Swaraj ideali arka plana itildi. Herhangi birinin yanında olmamaya özen gösteren Kongre, iki ta-

raftan kesimcilerinin de saldırısına uğradı. Kongre'nin bu alanlardaki başlıca uğraşı, sessiz örgütlenmeler ve ev sanayii idi. Girişim, Kongre militanlarının köylü kitleleri ile temasa geçmesine yardımcı oldu.

Kesimsel sorunlarımızı uzun uzadıya yazdım; bunlar 1920'lerde siyasal hayatımızda önemli bir rol oynadılar. Ama bunları abartmamalıyız. Onlara hak ettiklerinden çok daha fazla önem atfeden bir eğilim var; Bir Hindu çocuğu ile bir Müslüman çocuğun kavgası kesimsel çatışma olarak görülüyor, ufak bir gürültü patırtının bile büyük gürültüsü kopartılıyor. Hindistan'ın çok büyük bir ülke olduğunu, halkın on binlerce kasaba ve köyde barış içinde yaşadığını, aralarında kesim çatışması yaşanmadığını akıldan çıkarmamalıyız.

Bu tür kargaşa, zaman zaman öteki yerlere sıçramış olsa da, genellikle sınırlı sayıda kentle sınırlı kalmıştır. Şu da akıldan çıkarılmamalıdır: Hindistan'da kesimsel sorun ortasınıf sorunudur, politikalarımız Kongre'de Konseylerde, gazetelerde, hemen her türlü faaliyette, orta sınıfın hâkimiyeti altında olduğu için layık olmadıkları kadar ünenirler. Köylüler kendilerini kolayca dışa vurmazlar. Son yıllarda köy Kongre komitelerinde ve bazı Kisdn Sabhalarda ve benzeri yerlerde kendilerini az da olsa ifade etmeye başladılar. Özellikle büyük fabrikalarda, biraz daha uyanık olan kent işçileri, sendikalarda örgütlenmeye başladılar. Ama bu sanayi işçileri bile, onlardan daha da fazla olmak üzere köylüler, orta sınıflardan çıkan bireylerin önderlik etmesini beklerler. Şimdi kitlelerin, köylülerin ve sanayideki emeğin koşullarını ele alalım.

Savaşın ortaya çıkarmış olduğu Hint sanayiinin hızlı büyümesi, barışın ardından birkaç yıl daha sürdü. İngiliz sermayesi Hindistan'a aktı, birçok yeni şirket yeni fabrika ve sanayi işletmeleri açtı. Büyük sanayi şirketleri ve fabrikaları yabancı sermaye tarafından finanse ediliyordu, yani büyük çaplı sanayi fiilen İngiliz kapitalistlerinin denetimi altındaydı. Birkaç yıl önce yapılan bir tahmine göre Hindistan'da faaliyet gösteren şirketlerini sermayelerinin yüzde 87'si İngiliz'di; aslında bu rakam bile durumu olduğundan küçük gösteriyor olabilir. Böylece İngiltere'nin Hindistan üzerindeki gerçek ekonomik hâkimiyeti arttı. Büyük kentler, köylerin değil, küçük kentlerin aleyhine büyüdü. Özellikle dokuma sanayii büyüdü, madencilik de öyle...

Büyüyen sanayileşmenin ortaya çıkardığı yeni sorunları ele almak üzere Hükümet tarafından yeni komiteler ve komisyonlar kuruldu. Bu komiteler yabancı sermayenin teşvik edilmesini tavsiye ettiler, genel olarak da İngiliz çıkarlarını korudular. Hint sanayilerini korumak üzere bir Tarifler Kurulu görevlendirildi. Ama bu koruma, birçok durumda Hindistan'daki İngiliz sermayesini koruma anlamına geliyordu. Korunan malların fiyatlarının, doğal olarak, pazarlarda artması, bir ölçüde, yaşam maliyetinin artmasına yol açtı. Böylece korumanın yükü kitlelerin ya da o malları alanların sırtına bindi; fabrika sahipleri rekabetin azaltıldığı korunmuş bir piyasaya sahip oldular.

Fabrikaların sayısının artışıyla birlikte, doğal olarak, sanayide ücretlilerin sayısında da artış görüldü. Hükümet tahminlerine göre, 1922'de Hindistan'da bu sınıfa giren 20.000.000 kişi vardı. Kırsal alandaki topraksız işsizler bu sınıfa kaydolmak üzere sanayi kentlerine yöneldiler, utanc verici sömürü koşullarında yaşayanların yanına eklendiler. 100 yıl önce fabrika sisteminin başladığı sırada İngiltere'de var olan koşullar, şimdilerde Hindistan'da karşımıza çıkıyordu: Çok uzun süreli çalışma saatleri, komik ücretler, kötüleşen sağlık ve yaşam koşulları. Fabrika sahipleri sınıfının tek bir amacı vardı: Bu yükseliş döneminde kârları azamiye çıkarmak. Bunu birkaç yıllığına başardılar, büyük kâr payları ödediler ama işçilerin yaşam koşulları sefil durumunu sürdürdü. İşçiler, kendi yarattıkları bu kârlardan bir yarar sağlamadılar ama ekonomik yükseliş dönemini izleyen ani düşüş döneminde, aynı işçilerden daha düşük ücretlere razı olarak ortak talihsizliği paylaşmaları istendi.

İşçi örgütleri, sendikalar büyüdükçe, daha iyi çalışma koşulları, daha kısa çalışma süreleri, daha yüksek ücretler için yapılan ajitasyon arttı. Kısmen bunun kısmen de dünyadan yükselen daha iyi çalışma koşulları talebinin etkisiyle hükümet fabrika işçilerinin durumlarını iyileştiren bir dizi yasa geçirdi. Daha önce sözünü ettiğim Fabrika yasası 12-15 yaşları arasındaki çocukların günde altı saatten fazla çalıştırılmaması hükmünü getirdi. Kadınlar ve çocuklar gece işlerinde çalıştırılmayacaklardı. Yetişkin erkekler, kadınlar günde en fazla on bir saat, haftada altı gün çalıştırılabileceklerdi. Fabrika Yasası, sonradan yapılan bazı eklerle, hâlâ yürürlüktedir.

1923'de geçirilen Hint Maden Yayası, madenlerde özellikle yeraltındaki kömür madenlerinde çalışan talihsiz işçileri koruma altına almaya yöneliyordu. 13 yaşından küçüklerin yeraltında çalıştırılması yasaklanmıştı ama oradaki işçilerin yaklaşık yarısını oluşturan kadınlar yeraltında çalışmaya devam ediyorlardı.

Yetişkinler için çalışma azami haftada altı gün, yerüstünde altmış saat, yeraltında kırk dört saat olarak belirlenmişti. Günümüzde azami çalışma süresi sanıyorum on iki saat. Bu sayıları çalışma koşulları hakkında fikir vermek için yazıyorum. Ayrıntıya burada giremeyiz ama delikanlıların, kızların, kadınların, erkeklerin ancak hayatta kalmalarını sağlayacak cüzi bir ücret için günde on bir saat çalışmalarını göz önünde canlandırmak için yazıyorum.

Fabrikalarda yaptıkları tekdüze iş çok bunaltıcıdır, hiç keyif vermez. Ve iş sonrası döndükleri ev, uygun sağlık koşullarından yoksun bir gecekondudur.

İşçilere yardımcı olan bazı başka yasalar da geçirildi. 1932 tarihli Çalışan İnsana Tazminat Yasası, bir kaza durumunda yaralı işçiye bir miktar tazminat ödenmesini öngörüüyordu. 1926'da geçirilen Sendikalar Yasası sendikaların kuruluşuyla ilgiliydi. Sendikalar Hindistan'da, özellikle Bombay'da o

günlerde hızla büyüdüler. Bütün Hindistan Sendikalar Kongresi kuruldu ama birkaç yıl geçtikten sonra ikiye bölündü. Savaşın ve Rusya'daki devrimden sonra bütün dünyada emek iki farklı yöne doğru çekiliyordu. Eski tarz, ılımlı, 2. Enternasyonale bağlı sendikalar (daha önce bunlar hakkında yazmıştım) ve Sovyet Rusya'nın ve 3. Enternasyonal'in çekiciliği altındaki sendikalar. Hemen yer yerde ılımlı, durumları daha iyi olan sanayi işçileri güvenliğe ve 2. Enternasyonal'a, daha devrimci olanları 3. Enternasyonale yöneliyorlardı. Aynı şey Hindistan'da da görüldü. 1929'da bir bölünme yaşandı. O zamandan beri Hint işçi hareketi güçsüzdür.

Köylüler hakkında eski yazdıklarımı ekleyeceğim bir şey yok. Durumları kötüleşiyor, tefecilere borçlanıyorlardı. Küçük toprak sahipleri, mal sahibi köylüler ve ortakçıların hepsi kollarını tefeciye, bania, sahlukara kaptırmıştı. Giderek borç ödenemeyince, toprak tefeciye geçiyor ortakçı iki kez serfleşiyordu. Genellikle kentlerde oturan bu bania ile toprağı işleyenler arasında bire bir ilişki yoktu. Tefecinin bitmek tükenmek bilmez hırsı, açlıktan ağzı kokan köylüden mümkün olduğu kadar çok para kopartabilmektir. Toprağı işleyenlerle iç içe yaşayan geleneksel zamindar, kimi zaman biraz merhamete geliyordu. Kentlerde yaşayan, parayı tahsil etmek için adamlarını yollayan banker- zamindar bu tür bir zayıflık göstermezdi.

Tarımsal sınıfların borçları hakkında Hükümet komitelerince farklı resmi tahminler yapıldı. 1930'da bu sınıfların Hindistan'ın genelinde (Burma hariç) toplam borçları şaşırtıcı 8.030.000.000 rupiye çıkmıştı. Bu hem toprak sahiplerinin hem de çiftçilerin borçlarını kapsar. Bu sayı, ekonomik buhran yıllarında ve sonrasında arttı.

Yani tarım sınıfları, küçük zamindarlar ve ortakçılar giderek batağa batıyorlar ve çıkış yolu bulamıyorlardı. Tek çıkış yolu mevcut toprak sisteminin radikal biçimde değişmesiydi. Vergilendirme o şekilde ayarlanmıştı ki, yükün en büyüğü en yoksul, ödeme sıkıntısını en çok çeken sınıfın omuzlarına yıkılmıştı. Giderler büyük ölçüde orduya, kamu idaresine, İngilizlerin öngördüğü, kitlelerin bir yararını görmediği, öteki yerlere gidiyordu. Eğitim giderleri çok azdı. İngiliz eğitim giderleri (kişi başına) Hindistan'dakinin 75 katıydı.

Hindistan nüfusu içinde kişi başına düşen milli gelirin hesaplanması için geçmişte sık sık tahminler yapılmıştı. Bu zor bir konudur, tahminler çok değişir. Dadabhai Naoroji bunu 1870 için kişi başına 20 rupi olarak hesaplıyor. Son zamanlarda yapılan tahminler 67 rupiye kadar yükseliyor ama bazı İngilizlerce yapılan en iyimser tahminler bile 116 rupiyi aşmıyor. Bu sayıları başka ülkelerle kıyaslamak ilginç olabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu sayı 1925 rupiye, İngiltere'de ise kişi başına 1.000 rupiye denk düşüyordu.

HİNDİSTAN'DA BARIŞÇI AYAKLANMA

17 Mayıs 1933

Hindistan ve geçmişi hakkında, diğer ülkeler hakkında yazdıklarımın çok daha fazla şey yazdım. Olaylar dizisi, zamanımıza kadar uzandı, geçmişle gelecek iç içe geçmiş bulunuyor. Bu mektupta, işi Hindistan'ın bugünkü durumuna getirebileceğimi sanıyorum. Belleğimizde hâlâ canlılığını koruyan olayları anlatacağım. Aslında bu olayları değerlendirme zamanı henüz gelmiş değil. Çünkü olaylar henüz bitmemiştir, sonuçlarının ne olacağı bilinmemektedir. Zaten, tarihin sonu olmaz, sürüp gider.

1927 yılının sonlarına doğru, İngiltere Hükümeti'nin yapılacak reformlar ve yönetim mekanizmasındaki değişiklikler için Hindistan'a bir soruşturma komitesi göndereceğini ilan etmesi, Hindistan'daki bütün siyasal çevrelerce öfkeyle karşılandı, kınandı. Kongre Partisi de buna karşı çıktı. Parti, Hindistan'ın özerk bir yönetime hazır olup olmadığının tespiti için ikide bir soruşturma yapılmasına karşıydı. Bu İngiltere'nin, Hindistan'da mümkün olduğu kadar uzun süre kalmak için kullandığı bir bahaneydi. Kongre Partisi uzun zamandan beri, Dünya Savaşı sırasında Müttefik devletlerin de istedikleri gibi, Hindistan'a kaderini tayin hakkının verilmesini istiyordu. Kongre Partisi ayrıca İngiliz Parlamentosu'nun isteklerini Hindistan'a dayatmasına karşı çıkıyor, Hindistan'ın kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu da İngiltere'nin kabul etmesinde ısrar ediyordu. Bunun için Kongre Partisi, İngiliz parlamento heyetinin gönderilmesine karşı çıktı. İlmîliler başka nedenlerle karşı çıktılar. Bu nedenlerin en önemlisi, Hintli üyelerin bulunmadığı komitenin yalnız İngilizlerden kurulu olmasıydı. Çeşitli kurumları Komitenin gelmesine karşı çıkmaya iten nedenler farklı olmakla birlikte, önemli olan gerçek şuydu; ılmîliler dâhil bütün Hintliler, gelmesine karşı çıktıkları komitenin boykot edilmesini istediler. Bu sıralarda, 1927 yılının Aralık ayında Madras'da toplanan Kongre Partisi amacının Hindistan'ın bağımsızlığını

gerçekleştirmek olduğunu kararlaştırdı. Bu amaç ilk kez ilan ediliyordu. Bu, iki yıl sonra Lahor'da toplanan Ulusal Kongre'nin en büyük amentüsü haline geldi. Madras'ta toplanan Kongre Partisi, bütün partileri içine alan bir cephe kurdu. Bu, ömrü eylemlerle dolu geçen kısa süreli ama hareketli bir cepheydi.

İngiltere'nin gönderdiği komite 1928 yılında çalışmalara başladı. Fakat her gittiği yerde boykotlarla, gösteri ve protestolarla karşılanıyordu. Komitenin adı, başkanına izafetle "Simon Komitesi"ydi. Halk Komiteyi, "Simon! Evine Dön" sesleriyle karşılıyordu. Polis, çoğu kez göstericileri dağıtmak için müdahale ediyordu. Lala Lajpat Rai Lahor'da polis tarafından dövüldü, birkaç ay sonra da öldü. Doktorlar, Lala'nın polis tarafından dövülmesinin ölümünü hızlandırdığı inancında olduklarını açıkladılar. Bütün bunlar Hint halkının öfkesini artırıyordu. Bu sırada, bütün partileri temsil eden konferans kendine yeni bir tüzük hazırlamaya ve etnik sorunlar için bir çözüm yolu bulmaya çalışıyordu. Tüzük kesimcilik sorunları için bazı öneriler içeren bir rapor hazırladı. Bu rapor, hazırlayan komitenin başkanı Pandit Motilal Nehru'ya izafeten "Nehru Raporu" diye adlandırıldı. O yıl cereyan eden büyük olaylardan biri de, Gujrat'ta Bardoli köylülerinin, sırtlarına yüklenen vergileri protesto etmek için giriştikleri büyük kampanyaydı. Birleşik Eyaletlerde olduğu gibi Gujrat'ta büyük toprak ağları yoktu. Orada sıradan köylüler vardı. Sardar Vallabhbhai Patel'in önderliğindeki köylüler üstün bir cesaret göstererek büyük bir zafer kazandılar.

1928'de Kalküta'da toplanan Kongre Partisi, Motilal Nehru'nun dominyon-İngiliz Uluslar Topluluğu- devletlerinin anayasalarına benzer bir anayasanın benimsenmesini tavsiye eden raporunu ilke olarak kabul etti. Kongre Partisi, İngiliz Hükümetine, bunu kabul etmesi için bir yıl süre verdi. Hükümet bu teklifi reddederse Kongre Partisi Hindistan'ın bağımsızlığını ilan edecekti. Demek oluyordu ki, Kongre Partisi de, ülke de bir krize doğru yöneliyordu.

İşçiler ise ücretlerinin indirilmesi için girişilen bazı teşebbüslerden kaygılanarak harekete geçtiler. Bombay'daki işçiler örgütlüydüler. Orada yüz binden fazla işçinin katıldığı birçok grev yapıldı. Sosyalizm ve bir ölçüde komünizm fikirleri işçiler arasında yayılmaya başlamıştı. Bu devrimci gelişmeler İngiliz yönetimini korkuttu. 1929 yılı başlarında 32 işçi lideri tutuklandı. Bunlar, devletin güvenliğine karşı "komplo" hazırlamakla suçlandılar. Bu tertipli tutuklama ve suçlama dünyanın dört bir yanında "Meerut Davası" olarak ün saldı. Dört yıl süren yargılanma sonunda hemen hemen bütün sanıklar uzun süreli hapis cezasına çarptırıldılar. Bu yargılanmaların garip tarafı şuydu; sanıklar devrimci çalışmalarda bulunmak ya da güveni bozmakla suçlandılar; yalnız belirli fikirleri benimsemek ve yaymaya çalışmakla suçlandılar. Cezaların büyük kısmı, bu yüzden, üst mahkeme tarafından azaltıldı.

Gizlice cereyan eden, bazen de açığa çıkan eylemlerden biri de, devrimin şiddet yöntemlerine başvurmalarının zorunluluğuna inanan kimselerin girişimleriydi. Bu da çoğunlukla Bengal'de, biraz da Pencap'ta ve Birleşik Eyaletlerde oluyordu. İngiliz yönetimi çeşitli yollarla bu eylemi ortadan kaldırmaya çalıştı ve katılanların çoğunu komplo suçlamasıyla mahkemeye verdi. Ayrıca hükümete, istediği kimseyi yargılamadan tutuklama yetkisi veren, "Bengal Kararnamesi" adı verilen yasayı çıkardı. Bu yasa gereğince tutuklanarak hapishane köşelerine atılan birkaç yüz Bengalli gencin ne zamana kadar tutuklu kalacakları da belli değildi. Şunu da belirtmek yerinde olur, kararnameyi, İngiliz İşçi -Partisi- Hükümeti çıkardı.

Devrimciler özellikle Bengal'de bazı tedhiş eylemlerine giriştiler. Bu arada, üç önemli olay meydana geldi: Birincisi, Lahor'da bir İngiliz polis şefinin öldürülmesiydi. Bu kişinin Simon Komisyonu'na karşı yapılan protesto gösterileri sırasında Lala Lajpat Rai'yi dövdüğü sanılıyordu. İkincisi, Delhi'deki Meclis binasına bir bombanın atılmasıydı. Bu bomba büyük zarara yol açmadı. Öyle anlaşıyor ki, bombanın atılmasındaki amaç büyük bir gürültü kopararak ülkenin dikkatini bu noktaya çekmekti. Üçüncüsü de, 1930 yılında Sivil İtaatsizlik Hareketi başladığı zaman Chittagong'da meydana gelen olaydı. Burada halk mühimmat depolarına karşı şiddetli bir saldırıda bulundu, bu saldırı kısmen başarıya da ulaştı. Hükümet bu hareketi bastırmak için mümkün olan her çareye başvurdu. Halkın arasına ajanlar saldı, komplo suçlamasıyla tutuklamalara, yargılamalara girişti. Hatta mahkemenin beraat ettirdiği bazı kimseleri bile özel kararnameler hükümleri gereğince tutukladı. Ayrıca hükümet kuvvetleri Doğu Bengal'in bazı bölgelerini askeri işgal altına aldı. Halkın izinsiz dolaşması, bisiklete binmesi ve istediği elbiseyi giymesi yasaklandı. Polise gerekli bilgiyi vermeyen bütün kentlere ve köylere ağır vergiler salındı.

1929 yılında Lahor'daki bir komplo davasından tutuklanan Jatindranath Das adlı bir genç, hapishanedeki kötü muameleyi protesto etmek amacıyla açlık grevine gitti. Bu gencin 61 gün oruçlu kaldıktan sonra ölmesi bütün Hindistan'ı galeyana getirdi, halkın bilinçlenmesinde etkili oldu. 1931 başlarında Bhagat Sang'ın idamı da buna benzer bir tepki yarattı.

Biz yine Kongre Partisi'nin siyasetine dönelim: Kalküta toplantısından sonra Parti'nin İngiltere hükümetine verdiği bir yıllık süre sona erince, 1929 yılının sonlarına doğru İngiltere Hükümeti, ufukta beliren tehlikeleri önlemeye çalıştı, durumu düzeltmek için üstü kapalı bir açıklama yaptı. Buna rağmen Kongre belirli koşullarda hükümetle işbirliği yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Hükümet bu koşulları reddedince 1929'un Aralık ayında Lahor'da toplanan Ulusal Kongre için bağımsızlık istemekten, bu uğurda mücadele etmeye karar vermekten başka çare kalmamıştı.

Böylece 1930 yılı başlarken, havada yaklaşan olayların karartısı seziliyordu. Sivil itaatsizlik için direnme hazırlıklarına başlandı. Yasama Komiteleri ve Meclisler boykot edildi. Kongre üyeleri istifa etti. 26 Ocak 1930'da ulus, kendi içinde bağımsızlık andını içti. Bu kararların ilan edilmesi için toplantılar yapıldı, 26 Ocak günü bağımsızlık günü oldu. Gandhi Mart ayında Tuz Yasası'nı protesto etmek için kıyıdaki Dandi kentine doğru ünlü yürüyüşüne başladı. Gandhi mücadele kampanyasını açmak için tuz vergisini özellikle seçmişti. Yoksul halkın sırtına yüklenen bu vergi, kötü bir vergiydi.

Sivil itaatsizlik kampanyası 1930 yılının Nisan ayı ortasında doruğa çıktı. Direnme yalnız tuz vergisine karşı gelmekle kalmadı, onu aşırıp öteki yasalara da yöneldi, bütün ülkeye yayıldı. Bunu bastırmak için peş peşe özel yasalar çıkartıldı ama bizzat bu yasalar da direnmeye hedef olmaktan başka işe yaramadı. Bundan sonra geniş çapta tutuklamalar başladı, yargılamalar ve silahlı halka ateş açma olayları çoğaldı. İngiliz yönetimi Kongre Partisi komitelerinin ve basının sesini kısma, şiddetli sansür uygulamaya, tutukluları dövdürmeye, tutuklamaların süresini uzatmaya başladı. Her çıkan özel yasa halkın direnişiyle karşılaşıyordu. Halk İngiliz kumaşlarını ve mallarını boykot etti; bu sırada tutuklananların sayısı 100.000'i geçmişti. Hindistan'daki bu barışçı ama kararlı mücadele dünyanın dikkatini çekti.

Burada vurgulamak istediğim üç nokta var: Birincisi kuzeybatı sınır bölgesindeki büyük siyasi uyanıştır. 1930'un Nisan ayındaki mücadelenin başlangıcında Peşaver'de silahlı halka ateş edildi. Sınır bölgesindeki yurttaşlarımız yıllar boyunca barbarca baskılara karşı yiğitçe göğüs gerdiler. Burada çifte hayranlığa yol açan taraf şudur ki, sınır bölgesinin halkı yapısı gereği barışçı değildir, en ufak nedenlerle ayaklanırlardı. Buna rağmen sınırlarına hâkim oldular, barışı korudular. Bu, çok kısa bir süre önce siyasete atılan bir topluluk için gerçekten takdire değer bir olgunluktur. Bu topluluk, Patanlar gibi, siyasette yeni olmasına rağmen ön saflara geçti, üstün cesaret gösterdi.

Bu yılın dikkat çekici ve hiç kuşkusuz en önemli ikinci noktası da, Hint kadınının bilinçlendiğini göstermesiydi. Yüz binlerce kadının evlerinden çıkıp çarşafalarını atarak erkeklerle omuz omuza mücadele etmek için sokaklara dökülüp çarşıları doldurmaları, insanların gözleriyle görmedikçe kolay kolay inanamayacakları bir şeydi.

Üçüncü nokta da, hareket geliştikçe ekonomik etkenlerin köylülerin hayatına girmesiydi. 1930 dünya ekonomisinin ilk buhran yılıydı. Tarım ürünlerinin fiyatları çok düşünce, köylüler çok sıkıntıya girdiler, çünkü gelirleri ürünlerinin satışına bağlıydı. Bu nedenle, vergi ödememeleri için elverişli bir ortam doğmuştu. Bu yolda direniş göstermek yalnız uzak bir siyasi amaç gözetmek için değildi, aynı zamanda ekonomik bir etkenin sonucuydu. Bu

hareket köylülerin arasında yayıldı, onlara sınıf çatışması rengini, özellikle Birleşik Eyaletlerde ve Batı Hindistan'da toprak sahipleriyle köylüler arasında yürütülen toprak kavgasının rengini verdi.

Hindistan'daki sivil itaatsizlik gelişirken, İngiltere hükümeti, Londra'da yuvarlak masa toplantısı düzenledi, toplantı hakkında bir sürü propaganda yaptı. Hindistan Kongre Partisi'nin bu toplantıyla hiçbir ilgisi yoktu. Çünkü toplantıya katılan Hintliler, İngiltere hükümeti tarafından seçilmiş kimselerdi. Bu kişiler etkili çalışmanın bizzat Hindistan'da yapılmakta olduğunu çok iyi bildikleri halde, Londra sahnesinde de rol oynamaya gittiler. İngiltere hükümeti, kesimler sorununa öncelik vermişti. Bu noktada hem sorunu ortaya çıkartmayı hem de herkese Hintlilerin zayıf olduklarını göstermeye çalışıyordu. Konferansta herhangi bir antlaşmaya varılmasını olanaksız kılmak için, toplantıya en gerici ve en aşırı kesimci Hintlileri çağırılmışlardı.

Mart 1931'de Hindistan Kongre Partisi'yle İngiltere hükümeti arasında müzakerelere hazırlanmak üzere bir tür ateşkes, ilke anlaşması ya da geçici çözüm sağlandı. Ardından direniş durduruldu, binlerce tutuklu salıverildi, özel yasalar yürürlükten kaldırıldı. Gandhi, 1931 yılında Hindistan Kongre Partisi'nin temsilcisi olarak, Londra'da ikinci kez yapılan yuvarlak masa toplantısına katıldı. O sırada Parti'nin ve hükümetin kafasını meşgul eden üç büyük sorun vardı: Birincisi Bengal'deydi. Orada hükümet, terörü yok etmek bahanesiyle politika alanında çalışanlara karşı şiddet yüklü bir atılım başlatmıştı. Bu sırada eskilere göre daha katı bir kararname çıkartılmıştı. Bengal, Delhi'de yapılan düzenlemelere rağmen istikrar yüzü görmedi.

İkinci sorun sınır bölgesindeydi. Orada siyasi bilinçlenme halkı eyleme sokmuştu. Abdulgaffar Han'ın önderliğinde kurulan disiplinli ve barışçı büyük bir örgüt yaygınlaşmıştı. Bunlara bazen "Kızıl Gömlekliler" deniliyordu. Oysa bunların sosyalistler ya da komünistlerle ilgileri yoktu. Kendilerine bu ad, sadece kırmızı giysiler giydikleri için verilmişti. Hükümet bu harekete öfkeleni, sert tedbirler aldı. Hükümet Pathanlar'ın savaştaki değerini biliyordu.

Üçüncü sorun, Birleşik Eyaletlerdeydi. Orada yoksul toprak kiracıları, uluslararası durgunluktan ve fiyatların düşmesinden çok zarar görmüşlerdi. Bu yüzden toprak kiralalarını ödeyemiyorlardı. Gerçi kiralalar da düşmüştü ama bu, krizi ortadan kaldırmıyordu. Kongre Partisi bu konuda aracılık yapmaya çalıştı, fakat pek başarılı olamadı. Kasım 1931 'de toprak kiralalarının toplanma zamanı gelince, durum çıkmaza girdi. Parti Allahabad'tan başlayarak kiracılardan ve toprak sahiplerinden, kiralardaki indirim işi bir sonuca varıncaya kadar, ödemeleri durdurmalarını istedi. Hükümet ise bu duruma karşı üstü kapalı ve sert bir kararnameyle çıktı. Birleşik Eyaletler için çıkan bu kararname, valilere herhangi bir hareketi bastırma yetkisi veriyordu. Bundan sonra sınır

bölgesi için iki garip kararname çıktı. Orada ve Birleşik Eyaletlerde Kongre üyeleri arasında büyük tutuklamalar yapıldı. Gandhi'nin, yılın son haftasında başarısız Londra Konferansından dönüşünde karşılaştığı sorunlar, işte bunlardı.

Gandi üç eyaleti sıkıyönetim altında, birçok arkadaşını da hapiste buldu. Bu yüzden Kongre Partisi bir hafta içinde yeniden direniş ilan etti. Hükümet de kendi açısından harekete geçerek Kongre Partisi komitelerinin ve Parti'den yana olan kurumların üyelerinden binlerce kişiye baskı yapmaya başladı. Bu kez mücadele 1930 yılındakinden daha şiddetli oldu. Hükümet hazırlığını yapmış, eski tecrübelerinden ders çıkarmaya çalışmıştı. İngiliz yönetimi ülkeyi, sivil valilerin kontrolü altında uygulanacak olan bir sıkıyönetimin altına sokarak hukuk maskesini çıkardı, yasal formaliteleri bir yana attı. İngiliz yönetiminin vahşi gücü açıkça ortaya çıktı. Bu doğal bir şeydir. Çünkü ulusal hareket güçlendikçe, işgalci hükümetin varlığını daha çok tehdit eder. Bu durum, yabancı hükümeti "vesayet" ve "iyi niyet" gibi geleneksel sözleri bir yana atmaya ve tek dayanağı olan süngülere ve coplara sarılmaya iter. Yasayı çiğnemek, Hindistan'daki Kralı Naibi ile sınırlı kalmadı, küçük rütbeli bütün subaylar da aynı yola başvurdular. Daha önce Çarlık Rusya'sında olduğu gibi, ülkede gizli polis şebekesi yayıldı, Cinayeti Araştırma Bölümü de her yerde güçlendirildi. Yöneticilerin iktidar hırslarını ve iktidarla elde edilen şöhret ihtiraslarını dizginleyecek bir kuvvet yoktu. Bir hükümet gizli organları aracılığıyla ülkeyi yönetmeye kalktığı ve ülke de bu gizli organların hükmü altına girdiği zaman, o hükümetin sonu yakındır. Çünkü gizli organlar entrikalarını, ajanlığın, yalanların, yıldırma işlerinin, sataşmaların, yalan suçlamaların, tehditlerin ve bunlarla benzer işlerin havasına sokar. Son üç ay içinde küçük memurlara, polise ve istihbarat örgütüne verilen olağanüstü yetkilerin sonucu çok kötü oldu. Bu da o mekanizmanın vahşetini gösterdi ve çökmesine yol açtı. Aslında, amaç yıldırma idi.

Ayrıntılara girmeyeyim. İngiliz yönetiminin o dönemde izlediği politika'nın dikkat çekici noktası, kişilere ve kurumlara ait mülklere, evlere, taşıtlara ve bankalardaki paralara el koymasıydı. Bundan amaç Kongre Partisi'ne mensup orta sınıfa darbe vurmaktı. Ayrıca hükümet, babaları ve vasileri, oğulları vesayetleri altında tutulmaların işledikleri suçlardan dolayı cezalandırmaya başladı. İngiliz propaganda organları bu işlerin yapıldığı dönemde Hindistan'ı parlak bir şekilde gösteriyordu. Hiçbir Hint gazetesi, cezalandırılmak korkusu nedeniyle gerçekleri yayınlamaya cesaret edemiyordu. Tutuklananların sadece adını yayınlamak bile gazetelerin cezalandırılmasına yol açıyordu. Ama İngiltere'nin Hindistan'daki en belirgin niteliği, ülkede bütün gerici unsurlarla işbirliği yapmaya çalışmasıydı. Bugün İngiliz İmparatorluğu ilerici milliyetçiliği yok etme girişiminde, gerici güçlerden ve toprak ağalarından başka

kimseye dayanmamaktadır. Hükümet "köklü çıkarların" sahiplerini kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bunlara, İngilizlerin Hindistan'dan çıkmasıyla sosyal reformların gerçekleşeceği ve haklarının ellerinden alınacağı kuşkusunu aşılanmıştı. İngiliz yönetiminin ilk savunma siperi feodal prenslerdi. Bunları mülk sahipleri izliyordu. Ayrıca bu yönetim, azınlık hakları sorununu Hindistan'ın kurtuluşu yolunda birinci engel haline getirmek amacıyla aşırı ırkçıları en öne itelemeye çalışıyor, bunun için kurnazlıklar yapıyordu. İngiliz hükümeti, son zamanlarda, Hindu dininin gerici liderlerini, tapınaklara girme hususunda tümüyle desteklediğini açıkça söylediğinde, marifeti ortaya çıktı. İngilizler daima gerici, çıkarıcı ve bencilleri tutuyordu.

Kitlesel mücadele büyük bir üstünlüğe sahiptir. O, siyasi bilincin olgunlaşmasını sağlayan en kestirme yol ve en etkili yöntemdir. Halkın büyük olaylardan ders almaya ihtiyacı vardır. Çoğu zaman barış günlerindeki olağan siyasi faaliyetler ve demokratik seçimler, sıradan yurttaşın gerçekleri öğrenmesini engeller. Bu faaliyetleri yöneten liderler nutuklara dalarlar, her adam ölçüsüz vaatlerde bulunur; bu yüzden köylü, işçi, zanaatçı gibi zavallı seçmen ne yapacağını bilemez hale gelir; bir tarafla diğer tarafın siyaseti arasındaki sınırı ayırt edemez. Ulusal mücadele ve ihtilal günlerinde ise siyasi durum ihtilalin şimşegiyle açıkça aydınlanır; bu gibi buhranlı dönemlerde fertlerin, toplulukların ve sınıfların gerçek düşüncelerini gizlemelerine fırsat kalmaz. Devrim halkın yalnız cesaretini, dayanıklılığını, özverisini ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda uzun süre demagojik ve yapmacık nutukların perdelediği çeşitli sınıf ve gruplar arasındaki çatışmanın gerçek yüzünü de ortaya çıkarıp teşhir eder.

Hindistan'daki sivil itaatsizlik asla bir sınıf çatışması değildi, ulusal bir mücadeleydi; bel kemiği orta sınıf, kolları da köylülerdi. Bu mücadelede, bazı sınıflar kısmen gruplaştıysa da, sınıf mücadelesinde olduğu gibi, sınıflar arasında bir fark gözetilmedi. Fakat feodal prensler, yani "taluqdarlar ve büyük zamindarlar" özel çıkarlarını ulusal çıkarların üzerinde tutarak tümüyle İngilizlerin tarafında yer aldılar.

Kongre Partisi önderliğindeki milli hareketin gelişmesi, köylü kitlelerinin Kongre Parti'sine katılmalarını ve ona kendilerini ağır yükün altından kurtaracak unsur gözüyle bakmalarını sağladı. Bu, Parti'yi çok güçlendirdi, ona halkçı bir karakter kazandırdı. Kongre Partisi'nin liderliği orta sınıfın elinde kalmakla birlikte tabandan gelen baskı şiddetlendi. O kadar ki, tarımsal ve toplumsal sorunlar, parti çalışmalarının büyük kısmını kapsadı. 1931 yılında Karachi'de toplanan Parti Kongresi temel haklar ve ekonomik tedbirler konusunda önemli kararlar alınca, sosyalizme doğru bir eğilim görüldü. Bu karar, anayasanın demokratik hakları, özgürlükleri ve azınlık haklarını güvence

altına almasını, ayrıca devletin temel sanayiye hâkim kılınmasını öngörüyordu. Böylece bağımsızlık mücadelesi yalnız siyasi özgürlüğü kazanmak isteğiyle kalmadı, daha ileriye giderek sosyal adalet ve sosyalist bir düzen kurmayı öngören bir mücadele halini aldı. Yoksulluğu, kitlelerin sömürülmesini ortadan kaldırmak Kongre Partisi'nin temel meselesi haline geldi. Bağımsızlık bunu gerçekleştirecek bir yoldu.

Hindistan'daki direniş sırasında ve kitlelerin hapishanelere atılması döneminde İngiltere hükümeti Hindistan'da yapılacak anayasal reformlar hakkındaki teklifini ortaya koydu. Bu arada eyaletlere, hükümete bağlı bir yetki verilmesini ve feodal prenslerin söz sahibi olacakları bir federasyon kurulmasını teklif etti. Hükümet insan aklının erebileceği her aracı kullanıyordu. Bunu yalnız çıkarlarını korumak için değil, aynı zamanda Hindistan'ı üç yanlı işgali altında tutmaya devam etmek için yapıyordu. Bu üç yanlı işgal askeri, ekonomik ve "kazanılmış hakların" korumasını öngören bürokratik işgaldi. İngiltere 350 milyon Hintlinin çıkarından başka her şeyi düşünmüştü. Tabii, bu teklifler şiddetli tepkilerle karşılandı.

Sana biraz da Birmanya'dan bahsedeyim. Birmanyalılar 1930 ve 1932 yıllarındaki direnişe katılmadılar. Fakat Birmanya'nın kuzey kesimlerindeki köylüler, içinde bulundukları ekonomik sıkıntılar nedeniyle büyük bir ayaklanmaya giriştiler. İngiltere Hükümeti bu ayaklanmayı şiddetle, kanla bastırdı. Şimdilerde Birmanya'nın siyasi yönden Hindistan'dan ayrılmasına çalışılıyor. Bunun nedeni şudur: Hindistan bağımsızlığa kavuşunca Birmanya İngiliz emperyalizminin bir sömürgesi kalmakta devam edebilir. Birmanya, petrol, kereste ve madenlerden yana hayli zengindir.

Not (Ekim 1938): Beş buçuk yıl önce bu mektubu hapishanede yazmıştım. Ondan sonra Hindistan'da önemli gelişmeler oldu. O zaman direniş hareketi devam ediyordu. Kongre Partisi'nin birçok üyesi de hapishanelerde bulunuyorlardı. Daha sonra Kongre Partisi ve onun binlerce komitesiyle yan kuruluşları yasadışı ilan edildi. Parti, 1934 yılında direnişi durdurunca, İngiliz yönetimi de üzerindeki yasağı kaldırdı. Bundan sonra Parti yasama meclislerine karşı uygulamakta olduğu boykot politikasını değiştirdi ve Parti üyeleri büyük bir coşkuyla Merkezi Parlamentosu için yapılan seçimlere katıldılar.

1934 yılında İngiliz Parlamentosu, uzun tartışmaların ardından, Hindistan'daki İngiliz yönetimince hazırlanmış olan yeni anayasayı kabul etti. Bu anayasa gereğince bazı sorunlar askıda bırakılarak, yerel özerklik kısmen de olsa tanınıyordu. Hint eyaletleriyle vilayetleri arasında federatif bir sistem kuruluyordu. Ne var ki, bu anayasa halkın sert direnişiyle karşılaştığı gibi, Kongre Partisi tarafından da reddedildi. Parti bazı meselelerin askıda bırakılmasını, valilere ve kral naibine "özel yetkilerin" verilmesini de reddetti.

Çünkü bunlar eyaletlerin özerkliğiyle çelişiyordu. Federal birlik fikri ise daha şiddetle reddedildi. Çünkü o sistem vilayetlerdeki otokratik yönetimi güçlendiriyor, feodal ve otokratik bölgelerle yarı demokratik eyaletler arasında yapmacık ve garip bir birlik yaratmayı öngörüyordu. Yeni anayasa ayrıca ırkçılığa dayanan bir düzen yaratıyor, ülkeyi çeşitli seçim bölgelerine bölüyordu. Gerçi bu adım, ondan yararlanan bazı azınlıklarca sevinçle karşılandı, ama ilerici ve demokratik ilkelere aykırı olduğu için tümüyle başarısızlığa uğradı.

Yasanın eyaletlere özerklik tanıyan bölümü, 1937 başlarında uygulanma alanına kondu ve bundan sonra bütün Hindistan'da seçimler yapıldı. Kongre Partisi bu yasaı reddetmiş olmakla birlikte, seçimlere girmeye karar verdi; ülkenin her tarafında geniş ve yoğun bir seçim kampanyasına girdi; eyaletlerin çoğunda da ezici bir çoğunluk kazandı ve Parti temsilcileri yeni eyalet meclislerinde çoğunluğu teşkil ettiler. Eyalet hükümetlerinde bakanlık görevi kabul etmenin doğru olup olmayacağı konusunda Parti'de sert bir tartışma oldu. Sonra Parti eski siyasetine ve bağımsızlık amacına bağlı kalmakta devam ettiğini, bu uğurdaki eylemini sürdüreceğini açıkladı ve bakanlık görevinin alınabileceğini kararlaştırdı. Görev kabulü, bu siyasetin devamını sağlayacak ve ülkeyi bağımsızlığa götürmek yolundaki mücadeleye destek olacaktı. Parti ayrıca eyalet valilerinin olağanüstü yetkilerini kullanmaya başvurmalarını da istedi.

Bu karar sonucunda yedi eyalette (Bombay, Madras, Birleşik Eyaletler, Bihar, Merkezi Eyaletler, Orissa, kuzeybatı Sınır Eyaletleri) Kongre Partisi üyelerinden kabineler kuruldu. Bir süre sonra Assam'da, Kongre tarafından bir koalisyon bakanlığı kuruldu. Kongre'den olmayan bakanların oluşturduğu belli başlı iki eyalet Bengal ve Pencap'tı.

Bu eyaletlerdeki kabinelerin Kongre Partisi'nin üyelerinden kurulması siyasi liderlerin serbest bırakılmasını ve o bölgelerde sivil özgürlükler üzerine konulmuş kayıtların kalkmasını sağladı. Kitleler bu gelişmeyi sevinçle karşıladılar. Halk durumun artık hızla düzeleceğini ummaya başladı. Bir yandan da halkın siyasi bilinci gittikçe geliyordu. Köylü ve işçi hareketleri güçlerini toparlamaya başladı, grevler çoğaldı. Kabineler, köylülerin omuzlarındaki yükü hafifletmek için tarım alanında mevzuatı elden geçirmeye ve sanayi işçilerinin durumunu düzeltmeye yöneldiler. Bazı reformlar yapıldıysa da, bunları çevreleyen koşullar ve yasaların koyduğu kayıtlar bu sosyal reformların önüne set çekti.

Kongre Partisi'ne mensup bakanlarla eyalet valileri arasında sık sık çatışmalar meydana geliyordu; yinelenen bu çatışmalar iki kez bakanların istifa etmelerine yol açtı. Bu istifaların kabul edilmesi, Kongre Partisi'yle İngiltere hükümeti arasında sert bir çatışmaya yol açabilirdi. İngiltere hükümeti Kong-

re Partisi ile böyle bir çatışmayı göze alamadığı için bakanların görüşünü kabul etmek zorunda kaldı. Fakat durum genellikle istikrarsızlığını korudu, çatışma kaçınılmaz bir hal aldı. Parti bütün bunları, "tam bağımsızlık" amacına ulaşmak yolunda sadece geçici aşama olarak kabul ediyordu. İngiltere hükümetinin kendi isteğine uygun bir işbirliğini zorla kabul ettirmeye çalışması halinde sert bir çatışmanın meydana geleceği muhakkaktı. Fakat şiddetli direniş yüzünden hükümet bunu yapamadı. Çünkü Parti bugün her zamankinden daha güçlüdür, hükümetin onu görmezden gelmesi artık imkânsızdır. Kongre Partisi, böyle bir işbirliğini kabul etmemekte ve Hint halkının oylarıyla seçilecek ve bağımsız Hindistan'ın anayasasını hazırlayacak bir kurucu meclisin kurulmasını ısrarla talep etmektedir.

Hindistan'da kesimcilik sorunu yeniden ortaya çıktı ve yeni çatışmalara yol açtı. Fakat kesimcilikten ve dini ayrımcılıktan çok toplumsal ve ekonomik sorunlara ilgi gösterilmesine ve bunlara önem verilmesine doğru bir yöneliş ve akım vardı. Hindistan'da halkın bilinçlenmesi hemen bütün vilayetlere yayıldı. Özellikle Mysore, Keşmir ve Travancore gibi büyük eyaletlerde sorumlu hükümetlerin kurulması konusundaki istekler güçlendi. Bu hareketler özellikle Travancore'da yerel yönetim tarafından vahşice bastırıldı. Yarı feodal Keşmir gibi bu vilayetlerin çoğunun yönetimi İngilizlerin elindeydi.

Son birkaç yıl içinde Hindistan uluslararası ilişkilere daha büyük ilgi gösterdi, kendi sorunlarını dünya sorunları ile ilişkilendirdi. Etiyopya'da, İspanya'da, Çin'de, Çekoslovakya'da ve Filistin'de meydana gelen olaylar Hint halkını derinden etkiledi; Kongre Partisi şimdilerde bir dış politika geliştirmeye çalışıyor. Bu politika bir barış ve demokrasiyi güçlendirme politikası olacak, emperyalizme ve faşizme aynı ölçüde karşı duracaktır. 1937'de Hindistan'dan ayrılan Birmanya Hindistan'daki eyalet meclislerine benzer bir yasama meclisi ile donatıldı.

163.

MISIR, ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN SAVAŞIYOR

20 Mayıs 1933

Şimdi, Mısır'a uzanalım, yükselen milliyetçilikle emperyalist güç arasındaki bir başka mücadeleye göz atalım. Güçten kasıt, Hindistan'daki gibi, İngiltere'dir. Mısır, birçok bakımdan Hindistan'dan çok farklıdır, İngiltere orada görece daha kısa süre bulundu. Ne var ki iki ülke arasında birçok ortak nokta mevcuttur. Hindistan'la Mısır'daki milliyetçi hareketler farklı yöntemler benimsediler ancak temelde ulusal özgürlük arayışı aynıdır, hedef aynıdır. Ve emperyalizmin bu milliyetçi hareketleri bastırma çabalarının yöntemi de aynıdır.

Bütün Arap ülkeleri içinde (Arabistan, Suriye, Filistin) Mısır en ileri olanıdır. Doğu ile Batı arasındaki başlıca yoldu; Süveyş Kanalı'nın açılışından beri buharlı gemilerin başlıca ticaret yolu Mısır'dan geçti. 19. yüzyılın yeni Avrupası ile Batı Asya'nın öteki bütün ülkelerinden fazla temas içinde oldu. Öteki Arap ülkelerinden çok farklı bir ulusal bütünlük meydana getirir ama onlarla çok yakın ilişki içindedir; aynı dili konuşur, aynı gelenekleri, dini paylaşır. Bütün Arap ülkelerine ulaştırılan Kahire'nin günlük gazeteleri, Arap dünyasında büyük etkiye sahiptir. Bütün bu ülkeler arasında milliyetçi hareket önce Mısır'da şekillendi; Mısır milliyetçiliğinin öteki Arap ülkeleri için bir model oluşturması doğaldı.

Arabi Paşa'nın başını çektiği 1881-1882'deki milliyetçi hareketten ve bunun İngiltere tarafından bastırılışından sana söz etmiştim. Cemaleddin Afgani gibi reformculardan ve Batı'daki yeni fikirlerin Ortodoks İslam üzerinde yarattığı etkilerden de söz etmiştim. Bu reformcular İslam'la modern ilerlemeleri uyumlu hale getirmeye çalıştılar. İlerici insanların bir sonraki adımı dini toplumsal kurumlardan ayırmaktı. Eski dinler günlük yaşamımızın her yönüne müdahale etmeye ve düzenlemeye yönelik bir anlayışa sahiptirler. Dinsel öğretisi açısından oldukça farklı olan Hinduizm ve İslam, evlilik, miras, medeni

ve ceza yasaları, siyasal örgütlenme ve neredeyse hemen her şeyde toplumsal kodlar ve kuralları getirir. Diğer bir deyişle toplum için bütünsel bir yapı ortaya koyarlar, bunu dinsel yaptırımlar getirerek ve dinsel otorite altına koyarak sürdürmeye çalışırlar. Hinduizm katı kast sistemi ile bunu en uç noktaya taşıdı. Toplumsal yapının dinsel kurallarla sürdürülmesi, değişimi güçleştirir. Bu yüzden, başka yerlerde olduğu gibi, Mısır'da ilerici kişiler dini toplumsal yapıdan ve kurumlardan ayırmaya çalıştılar. Belirttikleri nedenler, dinler tarafından halka dayatılan eski kurumların geçmiş dönemlerin koşullarına uygun oldukları ama artık eski kurumların bu koşullara uymadığı şeklindeydi. Zaten sağduyu bize bir kağıt arabası için konmuş olan kuralların bir motorlu taşıt ya da tren için geçerli olamayacağını söyler.

İlerici reformcu kişiler tarafından öne sürülen argümanlar bunlardı. Bu, giderek devletin ve birçok kurumun giderek artan birimde sekülerleştirilmesine, hatta din ve devletin birbirinden ayrılmasına yol açtı. Bu süreç, görebildiğimiz kadarıyla, en hızlı biçimde, Türkiye'de yaşandı. Türkiye Cumhuriyeti'nin başkanı, cumhurbaşkanlığı yemininde Allah adına değil, namusu üzerine yemin ediyor. İşler Mısır'da bu noktaya gelmedi ama yukarıda belirtilen eğilim orada da, başka ülkelerde de gelişmeye devam ediyor. Türkler, Mısırlılar, Suriyeliler, İranlılar vb. dinin eski dili yerine milliyetçiliğin yeni dilini çok daha fazla kullanıyorlar. Galiba Hintli Müslümanlar bu uluslaşma sürecine İslam dünyasındaki öteki büyük gruplardan daha fazla direndi. Bu yüzden öteki İslam ülkelerindeki dindaşlarından çok daha muhafazakâr ve dinsel yönelimlidir. Bu garip, çarpıcı bir şeydir. Yeni milliyetçilik genellikle, kapitalist ekonomik sistem içinde burjuvazinin, orta sınıfın gelişimi ile el ele ilerledi. Hintli Müslümanlar burjuvaziyi geliştirme işinde geri kalmışlardı; başarısızlıkları, milliyetçiliğe doğru ilerlemelerinde engel teşkil edebilirdi. Hindistan'da bir azınlık camiası olma gerçeği onların korkularını derinleştirmiş, onları daha muhafazakâr ve son moda kavram ve ideolojilere karşı daha kuşkulu yapmış olabilir. Aynı psikoloji, yaklaşık 1000 yıl önce ilk İslam fetihleri meydana geldiğinde Hinduları kabuğunun içine çekilmeye zorlamış ve katı bir kast toplumu olmaya itmiş olabilir.

Mısır'da yeni orta sınıf, dış ticaretin artması ile birlikte, 19. yüzyılın son çeyreğinde ve sonrasında büyüdü. Bu sınıfın bir üyesi, fellahlıktan yani köylü ailesinden çıkıp yükselen Saad Zaglul idi. Arabi Paşa 1881-1882'de İngilizlere kafa tuttuğunda genç biriydi hatta onun maiyetinde çalışmıştı. O zamandan itibaren 1927'deki ölümüne kadar yani 45 yıl boyunca Mısır'ın özgürlüğü için çalışmış, Mısır bağımsızlık hareketinin lideri olmuştu. İçinden çıktığı köylüler tarafından sevilen, ait olduğu orta sınıf tarafından yüceltilen bir kişi, ülkenin tartışılmaz lideriydi ama soylular adı verilen kesim, yani eski toprak ağaları ona iyi davranmadılar. Orta sınıfın yükselişinden hoşlanmamışlardı. Aslında bu sınıf Mısırlıdan çok Türk'tü, eski yönetici soyluları temsil ediyor-

du. Mısır'daki İngilizler, emperyalizmin bildik, onaylanmış yöntemleriyle, kendilerini belli toplumsal gruplarla ya da siyasal kesimlerle ilintilendirdiler, bir sınıfı ya da kesimi ötekinin karşısına çıkartarak tek bir milliyetin gelişimini engellediler. Hindistan'da olduğu gibi, azınlıktaki Hristiyan Kiptilere dayanarak bir azınlık sorunu yaratmaya çalıştılar ancak başaramadılar. Bütün yaptıkları, dikkatle ifade ettikleri biçimde, yapıkları her şeyin başkalarının yararına olduğunu yineleyip durmaktı; boş milyonların "vekili" olduklarını söylüyorlar, araya "ajitatörler" ve ülkede işi olmayan kişiler olmasa, her şeyin tıklarında gideceğini öne sürüyorlardı. Aslına bakılırsa, başkalarına çıkar sağlama süreci, halktan çok sayıda kişiye ateş açılması ile sonuçlanıyordu. Belki de onlar bu şekilde bu dünyanın sefaletinden kaçmış ve cennete ulaşmaları hızlanmış oluyordu. Mısır bütün savaş boyunca ve ardından daha uzun bir süre sıkıyönetim altında yaşadı. Savaş yıllarında silahsızlanma ve zorunlu askerlik yasaları çıkartıldı. Ülkede İngiliz birliklerinden geçilmiyordu. Ülke savaşın başında İngiliz protektorası ilan edildi.

1918'de barışın yaklaşması ile birlikte milliyetçiler yeniden aktifleştiler ve Mısır'ın bağımsızlığı sorununu İngiliz hükümetinin önüne koymaya karar verdiler. O sıralarda Mısır'da gerçek bir parti yoktu. Az sayıda üyesi bulunan Watanistler tek ulusal parti idi. Güçlü temsil yaratmak gerekiyordu. Mısır Wafd Partisi bu sırada kuruldu. İngiliz hükümeti Mısır'ın bir heyetle Londra'ya giderek temsil edilmesini reddetti, Saad Zaglul ve ötekiler 1919'da bir kez daha tutuklandı.

Bu kanlı bir ayaklanmaya yol açtı. Kimi İngilizler öldürüldü, Kahire kenti ve bazı merkezler devrimci komitelerin eline geçti. Kamu Selameti Ulusalçı Komiteleri birçok yerde kuruldu. Üniversite öğrencileri bu ayaklanmada büyük pay sahibi oldular. Arada bazı İngiliz görevliler öldürülse de, başlardaki başarılarla rağmen ayaklanma tedrici olarak zayıfladı. Ancak milliyetçi hareket varlığını sürdürdü. Taktik değiştirdi, ikinci bir aşamaya, pasif direniş konumuna geçti. Bu o kadar başarılı oldu ki, İngiliz hükümeti Mısırlılar'ın bazı taleplerini karşılamak zorunda kaldı. Lord Milner başkanlığındaki bir heyet İngiltere'den yollandı. Mısırlı milliyetçiler bu komisyonu boykot ettiler, bunda dikkat çekici bir başarı kazandılar. Bir kez daha öğrenciler, Milner Komisyonu'nun boykotunda önemli bir rol oynadı. Ulusal direnişten çok etkilenen Komisyon, çok ileri tavsiyelerde bulundu. İngiliz hükümeti bunları göz ardı etti ve Mısır'daki mücadele 1919 başından 1922'ye kadar üç yıl sürdü. Mısırlılar "İstiklal-i tam"dan, ulusal bağımsızlıktan başka hiçbir şeyle uzlaşmayacaklardı.

Zaglul Paşa 1919'da tutuklandıktan bir süre sonra serbest bırakıldı, ama 1921 Aralık'ında yeniden tutuklandı, sürgüne yollandı. Fakat bunun kendi açılarından durumu iyileştirmediğini gören İngilizler, Mısırlıları yatıştırmak için bazı girişimlerde bulunma ihtiyacı hissettiler. Zaglul'un uzlaşmaz, aşırı

biri olmamasına rağmen bütün uzlaşma girişimleri sonuçsuz kaldı. Nitekim İngilizlerle uzlaştığı öne sürülerek Zaglul'a suikast girişiminde bulunuldu. Ancak İngiliz hükümetinin Mısırlı milliyetçilerle anlaşamamasının nedeni, esasa ilişkindir ve öyle olmaya devam ediyor. Bunlar Hindistan'da bir uzlaşmaya engel olan nedenlere benzer. Mısırlı milliyetçiler İngilizlerin Mısır'daki çıkarlarını görmezden gelmek istemediler. İngilizlere, imparatorluğun özel çıkarları için tahsisler yapmayı müzakere etmeye hazırıldılar ama bunları ancak tam bağımsızlığın tanınmasından sonra tartışmaya açmayı tasarlıyorlardı. İngiltere'ye gelince, ne kadar özgürlük tanımak gerektiğine karar vermenin kendine düştüğüne ve bu özgürlüklerin her şeyden önce korunması gereken kendi çıkarlarına tabi olması gerektiğine inanıyordu.

Anlaşma için ortak bir zemin yaratılamamıştı. Ancak İngiliz Hükümeti bir şeyler yapma gereğini hissetti, 1922 Şubat'ında, Mısır'ı "bağımsız egemen bir ülke" olarak tanıyacağını açıkladı ancak bazı koşullar öne sürdü:

1. Mısır'da İngiliz İmparatorluğu'nun güvenliğinin sağlanması,
2. Mısır'ın yabancı saldırgan güçlere karşı savunulması,
3. Mısır'da yabancı çıkarların korunması, azınlıkların korunması,
4. Sudan'ın geleceği sorunu.

Bu çekinceler kabul görmedi çünkü basit ve masum görünmelerine karşın, bunlar hem iç hem de dış konularda gerçek bir bağımsızlık olmayacağı anlamına geliyorlardı. 28 Şubat 1922 tarihli Bildirge, İngiliz Hükümeti'nin, Mısır'ın tanımadığı, tek taraflı eylemdi.

Bu "bağımsızlığa" rağmen İngiliz görevlilerin yönetimindeki sıkıyönetim bir buçuk yıl daha sürdü. Sıkıyönetim ancak Mısır hükümetinin sıkıyönetim döneminde görev yapan bütün görevlilere gayrimeşru işlerden dolayı dokunulmazlık güvencesi veren bir yasa çıkartması üzerine sonlandırıldı. Yeni, "bağımsız" Mısır çok gerici bir anayasa ile donatıldı. Kral Fuat yoksul Mısırlılara dayatıldı. Kral Fuat ile İngiliz görevliler gayet güzel anlaşıyorlardı. İkisi de milliyetçilerden hoşlanmıyor, ikisi de halk için özgürlük düşüncesine hatta gerçek bir parlamenter hükümete karşı çıkıyorlardı. Fuat kendisini bir hükümet başkanı olarak gördü, canı istediği şekilde hareket etti, Meclis'i feshetti, İngiliz süngülerine dayanarak diktatör gibi davrandı.

Mısır'ın bağımsızlığını ilan ettikten sonra İngiliz Hükümeti'nin ilk insancıl eylemi, yeni rejimde emekliye ayrılan kamu görevlileri için muazzam rakamlara ulaşan tazminatlar talep etmek oldu. Kral Fuat'ın da Mısır hükümetinin de hemen ödedikleri, toplam 6.500.000 sterline ulaşıyordu. İlginç olan, yüksek tazminatlar alan bu kamu görevlilerinden bazılarının yeni sözleşmelere imza atmalarıydı. Unutma, Mısır büyük bir ülke değil, nüfusu Birleşik Eyaletlerimizin üçte birinden az.

Mısır anayasası "her türlü erk ulustan çıkar" hükmünü açıkça koyuyor. Aslına bakılırsa, yeni anayasanın yürürlüğe girdiği andan beri Mısır Meclisi fazla çalışmadı. Bildiğim kadarıyla hiçbir Meclis dönemin sonunu getiremedi. Kral Fuat Anayasayı askıya aldı, ülkeyi otokrat bir monark olarak yönetti. Yeni meclis için ilk seçimler 1923'de yapıldı. Zaglul Paşa ve artık Wafd Partisi adı ile bilinen partisi seçimlerde ortalığı silip süpürdü. Oyların yüzde 90'ını ve 214 sandalyenin 177'sini aldı. İngiltere ile anlaşmak üzere bir girişimde bulunuldu, Zaglul bu amaçla Londra'ya gitti. İki bakış açısının uzlaştırılması mümkün olmadı, birisi Sudan olmak üzere birçok noktada müzakereler tıkandı, Sudan Mısır'ın güneyindeki bir ülkedir. Mısır'dan çok farklıdır, halkı farklıdır, dili de öyle... Nil'in yukarı kesimleri Sudan'ın içinden geçer. Nil, bilinen tarihte, yani 7000-8000 yıl boyunca Mısır'ın can damarı oldu. Mısır'ın tarımı ve yaşamı Nil'in çevresinde sürüp gitti. Nil'in yukarı kaynakları Sudan'dadır. Bu nedenle Sudan'ın Mısır açısından önemi yaşamsaldır. Geçmişte Sudan İngiltere ile Mısır'ın ortak denetimi altındaydı. Mısır'ı terk etmesi söz konusu olunca, İngilizler Sudan'ı ellerinde tutmak istediler. Oysa Mısırlılar varlıklarının Nil'in Sudan'daki yukarı sularını elde tutmaya bağlı olduğunu hissediyorlardı. (Raporu boykot edilen komisyonun başkanı) Lord Milner Nil hakkında şunları yazmıştı:

"Düzenli su ikmalinin bir büyük ırmaktan yapılması düşüncesi, Mısır örneğinde elverişli olmanın ve refah kaygısının ötesine geçer, hayat memat sorununa dönüşür; bu yüzden Yukarı Nil'in Mısırlılar'ın denetiminde olmaması onlara riskler getirir."

Nil'in yukarı uçları Sudan'dadır. Bu nedenle Sudan Mısır açısından yaşamsal önemdedir. Geçmişte Sudan'ın Mısır'la İngiltere'nin ortak denetiminde olması planlanmıştı. Buna İngiliz-Mısır Sudan'ı adı verilmişti. Mısır'ı İngiltere yönettiği için bir sorun çıkmıyor, Mısır'ın paralarının bir bölümü de Sudan'da harcanıyordu. Gerçekten de Mısır'ın üstlendiği harcamalar olmasa Sudan'ın iflas edeceği Lord Curzon tarafından İngiliz Parlamentosu'nda dile getirilmişti. Mısır'ı terk etme sorunu gündeme gelince İngilizler Sudan'ı elle tutmak istediler. Öte yandan Mısırlılar varlıklarının Sudan'da bulunan Nil'in yukarı sularının denetimine bağlı olduğuna inanıyorlardı. Bu bir çıkar çatışması idi.

1924'te Sudan sorunu Zaglul Paşa ile İngilizler arasında müzakere edilirken, Sudan halkı Mısır'a bağlılığını çeşitli vesilelerle gösterdi. Bu yüzden Mısırlılar'a danışmayı bile gerekli görmeyen İngilizlerce sert biçimde cezalandırıldılar.

Sözde Mısır'a bağımsızlık bildirgesine İngilizler tarafından konan bir başka çekince yabancı çıkarların korunmasıydı. Neydi bu yabancı çıkarlar? Türk imparatorluğu zayıfladığında büyük devletler bu ülkedeki yurttaşlarını çıkarlarını koruyacak özel uygulamalar için Türkiye'ye çeşitli kurallar dayatmışlardı. Avrupalı yabancılar, nasıl bir suç işlerlerse işlesinler, Türk yasalarına tabi

olmayacaklardı. Kendi konsolosluklarınca ya da diplomatik temsilciliklerince ya da yabancılardan oluşan özel mahkemeler tarafından yargılanacaklardı. Başka ayrıcalıkları da vardı, vergi muafiyeti gibi... Bunlara "kapitülasyonlar" deniyordu. Kapitüle etmek, bir ölçüde, teslim olmak anlamına geliyordu. Türkler bu hükümleri kabul ettikleri için, Türklerin hâkimiyetindeki topraklardakiler de buna razı olmuşlardı. Mısır tümüyle İngiliz hâkimiyeti altındaydı, Türklerin şeklen bile hâkimiyeti yoktu; buna rağmen Türk imparatorluğunun bir parçası olarak gösterildi, kapitülasyonlar dayatıldı. Bu çok elverişli koşullarda önemli sayıda yabancı işadamı ve kapitalist kentlerde serpildi. Bu insanların her açıdan kendilerini himaye eden vergi vermeden zenginleştiren bu sistemin kaldırılmasına karşı durmaları doğaldı. Mısır'ın sadece bağımsızlığına uygun düşmemekle kalmayan aynı zamanda kendisi açısından büyük bir gelir kaybına yol açan bu sisteme onay vermesi mümkün değildi. Zenginler vergi vermekten kaçınırlarsa, toplumsal alanda reformlar yapmak mümkün olamaz. Uzun süren İngiliz yönetimi altında ilköğretimin, sağlık sisteminin geliştirilmesi, köylerde yaşam koşullarının iyileştirilmesi için hiç bir şey yapılmadı.

Olaylar farklı gelişmiş, kapitülasyonlara neden olan Türkiye, Kemal Paşa'nın zaferinin ardından kapitülasyonlardan kurtulmuştu. Çin'in de hâlâ kapitülasyonlara benzer bir şeyle uğraştığını ekleyebilirim. Yani yabancı çıkarlar, İngiltere ile Mısır'ın arasındaki sorunların çözümünde bir başka engeldi.

İngiltere bildik yüce gönüllülüğünü ortaya koyarak, azınlıkların çıkarlarını korumaya karar verdi. Bu da 1922 Şubat'ındaki Bağımsızlık Bildirgesi'nin bir hükmüydü. Başlıca azınlık, Kıptilerdi. Bunların, eski Mısırlıların soyundan gelen kişiler oldukları kabul ediliyordu. Diğer bir deyişle ülkedeki en eski etnik grup idiler. Hristiyanlığın ilk günlerinden beri Hristiyan'dılar, Avrupa daha Hristiyanlığı benimsemeden Hristiyan olmuşlardı. Kıptiler, İngiliz hükümetine teşekkür edeceklerine, kendilerine ilişmemesini istediler. Kıptiler Şubat 1922'deki Bağımsızlık Bildirgesi'nden sonra düzenledikleri büyük toplantıda "Ulusal birliğin ve ulusal amaçlara ulaşmanın gereği olarak, azınlığın her türlü temsili ve korunması talebinden" vazgeçmeyi kararlaştırdılar. Kıptilerin bu kararı İngilizlerce çılgınlık olarak değerlendirilmişti. Şöyle ya da böyle, bu karar İngilizler'in Kıptileri himaye iddialarını sonlandırdı, Zaglul Paşa'nın Wafd'daki en güvendiği yardımcılarının bazıları Kipti idi.

Zaglul'un ve çalışma arkadaşlarının temsil ettiği Mısırlılarla İngilizler arasında süren müzakereler 1924'de kesildi. İngiliz hükümeti buna çok içerledi. Mısır'ı istedikleri gibi yönetmeye alışık oldukları için Kahire'deki yeni Meclis'i ve özellikle de Wafd liderlerine çok kızdılar. Wafd'a ve Mısır Meclisi'ne bir güzel ders vermeyi kararlaştırdılar. Ellerine geçen fırsatı bir başka mektupta anlatacağım.

İNGİZLERİN GÖLGESİNDE BAĞIMSIZLIĞIN ANLAMI

22 Mayıs 1933

Son mektubumda 1924'de İngiltere ile Mısır arasındaki müzakerelerin nasıl sonuçsuz kaldığını ve İngilizlerin buna nasıl öfkelenildiğini yazmıştım. Sonraki gelişmeleri anlatmadan önce şunu hatırlatmam gerekir: Mısır, bağımsızlığa rağmen, İngiltere'nin askeri işgali altındaydı. İngilizler Mısır'a kendi orduların götürmekle yetinmediler; Mısır ordusunu da İngiltere'nin egemenliği altına aldılar, komutanlığına da bir İngiliz subayını tayin ederek kendisine "Serdar" (Başkomutan) unvanını verdiler. Yüksek rütbeli polis görevlileri de yine İngilizlerdi. İngiltere hükümeti, ayrıca, Mısır'daki yabancıları korumak bahanesiyle Maliye, İçişleri ve Adliye Bakanlıklarının yönetimini de kendi elinde tutuyordu. Kısacası ülkenin bütün hayati noktaları İngiltere'nin eline geçmişti. Mısırlılar ise bu duruma son verilmesini istiyor, haklarının geri verilmesinde ısrar ediyorlardı.

İngiliz "Serdar"ı Sör Lee Stack, 9 Kasım 1924'te bazı Mısırlılar tarafından öldürüldü. Kendisi Mısır Ordu Komutanlığı görevinden başka Sudan Valiliğini de elinde tutuyordu. Öldürülmesi Mısır'daki ve İngiltere'deki İngilizlere sert bir darbe oldu tabii. Bu olay, belki de, Wafd Partisi liderlerine daha ağır bir darbeydi. Çünkü onlar bu öcün kendilerinden alınacağını biliyorlardı. Nitekim korktukları, sandıklarından daha hızlı bir şekilde başlarına geldi: Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Lord Allenby 22 Kasım'da, yani olaydan sadece üç gün sonra Mısır hükümetine bir ültimatom vererek şunları istedi:

1. Özür dilenmesi,
2. Suçluların cezalandırılması,
3. Bütün siyasi gösterilerin yasaklanması,
4. Tazminat olarak 500.000 Mısır lirası ödenmesi,

5. Sudan'daki bütün Mısır askeri birliklerinin 24 saat içinde çekilmesi,
6. Sudan'ın bazı toprakları üzerine, Mısır'ın çıkan için daha önce konulmuş olan sulama kayıtlarının kaldırılması,
7. İngiltere hükümetinin, Mısır'daki bütün yabancıları koruma hakkına sahip olduğu yolundaki görüşüne itiraz edilmemesi.

Bu son madde İngilizlerin Maliye, Adliye ve İçişleri Bakanlıklarının yönetimini ellerinde tutmak istediklerinin işaretiydi. Bu yedi isteğin öne sürülmesi ilginçti. Çünkü aslında sorun, bazı kimselerin Sör Lee Stack'ı öldürmelerinden çıkmıştı. Oysa İngiltere hükümeti derhal ve soruşturmaya dahi girmeden, Mısır hükümetine ve halkına karşı, bu suikasttan onları sorumlu tutar şekilde davranmaya başladı. Buna ek olarak da bu meseleden bazı maddi kazançlar elde etmek istedi. Ayrıca bu olayı, kendisiyle Mısır hükümeti arasında askıda kalmış olan bütün sorunları zora başvurarak çözmek için bir fırsat olarak kullanmaya çalıştı. İngilizler bununla da yetinmediler, siyasi gösterileri yasakladılar; başka bir deyişle, ülkeyi günlük hayatını sürdürmekten alıkoydular.

Suikastı izleyen gelişmeler gerçekten de garipti, olup biteni tasavvur etmek için geniş ve verimli bir hayal gücüne ihtiyaç vardı. Bu gelişmelerin tuhaflığını artıran bir konu da şuydu: Suçlardan ve karışıklıklardan sorumlu tutulabilecek iki kişi vardı: Kahire Polis Müdürü ile Emniyet Genel Müdürlüğü Avrupa Dairesi. Bunların ikisi de İngiliz'di, fakat Mısır hükümetine bağlıydı. Bu iki kişiyi suikasttan sorumlu tutan olmadı. Ama İngiltere hükümetinin hissiyatı, olaydan hemen sonra üzüntüsünü belirten zavallı Mısır hükümetine, hem de en şiddetli şekilde yöneldi.

Çaresizlik içinde kalan Mısır hükümeti istemeyerek boyun eğdi, Zaglul Paşa, ultimatoma hemen hemen bütün şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. Hatta 24 saat içinde 500.000 liralık tazminatı da ödedi. Fakat Mısır hükümeti Sudan'daki haklarından vazgeçmedi. Lord Allenby, Mısır Hükümetinin bu yenilgisini ve özür dilemesini herhalde yeterli bulmadı ki, sadece Sudan'la ilgili şartın kabul edilmemesinden ötürü, İngiltere hükümeti adına zorla İskenderiye Gümrüğüne ve gelirine el koydu. Bundan sonra, Mısır'ın protestolarına rağmen, Sudan'daki şartlarını tek taraflı olarak uyguladı, Sudan'ı bir İngiliz sömürgesi haline getirdi. Mısır'ın Sudan'daki birlikleri, İngiltere'nin bu tutumuna karşı ayaklandılar; ama İngiltere acımasızca kuvvet kullanarak bu ayaklanmayı bastırdı. Zaglul Paşa bu durumu görünce, bu davranışı protesto etmek için hükümetiyle birlikte istifa etti. Tam bu sırada Kral Fuat da parlamentoyu dağıttı. Böylece İngilizler Zaglul'u ve Wafd Partisi'ni iktidardan uzaklaştırmayı ve geçici bir zaman için de olsa, Meclisi dağıtırmayı başarmış oldular. Daha sonra Sudan'ı istila eden İngilizler, Nil kaynaklarını ele geçirerek Mısır'ın boğazını sıkabilecek duruma geldiler.

Mısır'ın dağıtılmış meclisi "emperyalist emellerin gerçekleştirilmesi için acı bir suikast olayının istismar edilmiş olmasına karşı" Milletler Cemiyeti'nden yardım istedi. Fakat Cemiyet, özellikle şikâyet büyük bir devlete karşı olduğu için, kör ve sağır gibi davrandı. Bundan sonra Mısır'da yeni bir mücadele dönemi başladı. Bu mücadelenin bir tarafında ulusun bütününi temsil eden Wafd Partisi vardı; öbür tarafında da yabancı çıkarların ve iktidar düşkünlerinin desteklediği Kral Fuat, İngiltere Yüksek Komiseri ve başkaları vardı. Kral Fuat çoğu zaman Anayasaya da meydan okuyarak ülkeyi otokratik ve diktatör bir rejimle yönetiyordu. Bir ara Meclis'in toplanmasına izin verdiyse de, hemen bütün ülkenin Wafd Partisi'ni desteklediğini görünce meclisi bir kez daha dağıttı. Tabii Fuat, İngilizler ve onların emrindeki ordu ile polis tarafından desteklenmeseydi, bu işlere girişemezdi. Bu itibarla "bağımsız Mısır", İngiliz valisinin yönettiği Hindistan'ın bir vilayetinden farksızdı.

Meclis 1924 yılında yine feshedildi ve Mart 1925'te yeni meclis toplandı. Meclis'te çoğunluk yine Wafd Partisi'ndeydi. Meclis toplanır toplanmaz Saad Zaglul Paşa'yı başkanlık görevine getirdi. Fakat Meclis'in bu davranışı İngilizlerin hoşuna gitmediği gibi, Kral Fuat'ı da memnun etmedi. Bunun için Fuat, Meclis'i toplandığı gün dağıttı. Aradan tam bir yıl geçtiği halde Meclis toplanmadı. Oysa bu anayasaya aykırıydı. Bu süre içinde Fuat, ülkeyi tam bir diktatörlükle yönetiyor, İngiliz Yüksek Komiseri de perde arkasından kendisini kışkırtıyordu. Bu durum bütün ülkeyi öfkeliyordu. Saad Zaglul, Kral Fuat'ın ve İngilizlerin karşısında bütün partileri birleştirdi. Sonra Meclis üyeleri Kasım 1925'te toplanmaya ve toplantıları yasaklayan hükümet kararına karşı çıkmaya karar verdiler. Bu sırada ordu birlikleri Meclis binasını işgal etti. Bunun üzerine üyeler başka bir yerde toplantılarını yaptılar.

Bu durum karşısında Fuat bir "Krallık Kararnamesi" çıkararak anayasanın tümünü yürürlükten kaldırdı. Fuat, bununla, daha tutucu bir anayasa hazırlamayı öngörüyordu. Bundaki amacı da, bundan sonraki meclislere kolayca hâkim olmak ve buralara Wafdcılar'ın girmesini önlemektir. Ne var ki, Fuat'ın bu davranışı karşısında protestolar iyice şiddetlendi. Yeni anayasaya göre yapılacak seçimlere kimsenin katılmayacağı ve herkesin bu seçimleri boykot edeceği açıktı. Bunun üzerine Fuat, seçimleri eski yasaya göre yapmak zorunda kaldı. Seçim yine Wafd Partisi'nin ezici çoğunluğu almasıyla sonuçlandı. Hâsımlarının 14 koltuğuna karşı Wafd Partisi 200 koltuk kazandı. Bu seçimden sonra Zaglul'un Mısır halkını ve onun iradesini temsil ettiğine artık şüphe kalmadı. Buna rağmen İngiltere Yüksek Komiseri Lord Lloyd, Zaglul Paşa'nın Başkanlığına atanmasına karşı çıktı. Bunun üzerine Kral da onun yerine başkasını tayin etti. İngilizlerin bu işe karışmamalarının nedenini anlamak güç değildir. Çünkü yeni iktidar Wafd çoğunluğundan kuruluydu. Bu iktidarın aşırılığını bırakması ve ılımlı olması için harcanan bütün çabalara ve Lloyd'un bütün ça-

lımlarına, azametine ve Mısır'ı vurmak için savaş gemilerini kullanacağı yolundaki sürekli tehditlerine rağmen, çoğu zaman hükümetle Lloyd arasında çatışma oluyordu. 1927 yılında İngiltere ile anlaşmak için bir teşebbüs daha yapıldı. Fakat yine başarısızlığa uğradı. Aşırı ılımlılığıyla tanınan başbakan bile İngiltere'nin şartlarından dehşete düştü. Çünkü İngiltere, Mısır'ın, Bağımsızlık Antlaşması'nın perdesi altında bir İngiliz kolonisi olmasını istiyordu.

Bu müzakereler sürerken, Mısır'ın büyük lideri Saad Zaglul 23 Ağustos 1927 tarihinde 70 yaşında öldü. Evet, Zaglul öldü, fakat parlak anıları hâlâ Mısır'da yaşıyor, halka esin kaynağı oluyor, ilerleme gücünü artırıyor. Hayatta olan eşi Safiye Zaglul da halk tarafından çok seviliyor. Kendisine "Mısırlılar'ın anası" unvanı verildi, Kahire'deki evi de milliyetçilerin toplandığı "merkez" oldu.

Zaglul Wafd Partisi'nin liderliği için Mustafa Nahas'ı kendisine halef seçti. Nahas, Mart 1928'de Başbakanlığa atandı ve İngilizlerin sıkıyönetim sırasında kısıtlamış oldukları özgürlükleri serbest bırakmaya ve halkın silah taşıma hakkını belirleyen bazı yenilikleri getirmeye çalıştı. Mısır Meclisi bu konuları görüşmeye başlar başlamaz, İngiltere'den böyle bir adımın atılmaması gerektiği yolunda peş peşe ihtarlar gelmeye başladı. İngiltere'nin tamamen Mısır'ın bir iç işi olan bu meseleye karışmasının garip olduğu hemen akla gelebilir. Fakat Lord Lloyd geleneksel usulüyle Mısır hükümetine verdiği notada bu ıslahatın vahim sonuçlara yol açacağını ihtar etti, dahası, İngiliz savaş gemilerine Malta'dan İskenderiye'ye hareket emrini verdi. Bunun üzerine Nahas biraz geriledi, sonra da bu ıslahatla ilgili görüşmelerin Meclis'in bir dahaki dönemine bırakılmasını kabul etti.

Ne var ki, "bir dahaki dönem" toplanmadı. Çünkü gericiliği temsil eden kral ile emperyalizmi temsil eden yüksek komiser işbirliği yaparak Meclis'e "terbiyesini bozacak" fırsatı vermemeyi kararlaştırdılar. Bu oyun eşsiz bir kurnazlıkla uygulandı: Aşırı doğruluğuyla ve yüksek ahlakıyla tanınan Nahas, Wafdcı bir Kıpti liderle birlikte, sonradan uydurma olduğu tespit edilecek olan bir mektuba dayanılarak, suiistimal yapmakla suçlandı. Saray ve İngiliz çevreleri bu yalan suçlama hakkında yalnız Mısır'da değil, haber ajansları ve yabancı gazeteler aracılığıyla dış ülkelerde geniş bir propaganda kampanyasına giriştiler. Bu suçlamaya dayanan Kral Fuat, Nahas'tan istifasını istedi, ama Nahas bu isteği reddetti. Bunun üzerine Fuat kendisini görevinden aldı. Lloyd-Fuat tarafından düzenlenen bu komplodan sonra kral yine Meclis'i dağıttı. Bununla da yetinmeyip anayasada değişiklik yaparak basın özgürlüğü ve diğer özgürlüklerle ilgili maddeleri kaldırdı ve kendi kendini diktatör ilan etti. Fuat'ın bu hareketi İngiliz basınınca alkışlandığı gibi, Mısır'daki Avrupalılarca da sevinçle karşılandı. Bu diktatörce girişimlere rağmen Meclis üyeleri yine toplandılar, yeni hükümetin meşru olmadığını ilan ettiler. Ama ne Lloyd ne de Fuat bu karara aldırış etti. Çünkü onların "kanun ve düzen"den anla-

dıkları, gericilikle ve emperyalizmle savaşmak değil, tersine onların daha güçlenmesini sağlamaktı.

Hükümetin, uydurma mektuba dayanarak Nahas hakkında açtığı dava, kullanılan bütün baskı yöntemlerine rağmen başarısızlığa uğradı, mahkeme, suçlamanın yalan olduğuna karar verdi. Fakat hükümet (Maşallah, ne haysiyetlidir!) bu kararın gazetelerde, yayınlanmamasını emretti. Buna rağmen haber her tarafa yayıldı, onunla birlikte sevinç de yayıldı. Bundan sonra Lloyd'un ve İngiliz kuvvetlerinin desteğine dayanan dikta yönetimi, Wafd Partisi'ni ezmeye çalıştı. Çünkü Wafd, Mısır milli hareketini temsil ediyordu. Diktatörlük, Wafd'ı ezmek için birçok silah kullandı. Terör ve sansür de bu silahlar arasındaydı. Buna rağmen büyük gösteriler yapıldı, kadınlar da bu gösterilere katıldılar. Sonra bir hafta sürecek olan genel grev ilan edildi. Avukatlar ve diğer meslek sahiplerinin de katıldıkları bu grevle ilgili haberler, sansür dolayısıyla basında yayınlanamadı.

Böylece 1928 yılı, Mısır'da karışıklıklar ve gerginlik içinde geçti. Bu yılın sonunda İngiltere'deki siyasi durumda, Mısır'ı da etkileyen bir değişiklik oldu: Bu değişiklik İşçi Partisi'nin iktidara gelmesiydi. Bu iktidarın ilk işlelerinden biri de, kimsenin, hatta bizzat İngiliz Hükümeti'nin bile artık dayanamadığı Lloyd'u geri çağırarak oldu. Lloyd'un Mısır'dan ayrılması Fuat'la İngilizler arasındaki ittifakı zayıflattı. Fuat, İngilizlerden yardım almadan artık entrika sürdürme gücüne sahip değildi. Bunun için Aralık 1928'de yeni Meclis seçimlerinin yapılmasını emretti. Bu seçimlerde Wafd Partisi hemen hemen bütün sandalyeleri kazandı.

İngiliz işçi hükümeti Mısır'la yeniden müzakerelere başladı. Nahas 1929 yılında bu amaçla Londra'ya gitti. İşçi hükümeti, eski hükümetten daha yumuşak davranıyordu. Sonunda, askıya alınmış üç sorun hakkında Nahas'ın görüşünü kabul etti. Dördüncü sorun olan Sudan konusunda ise taraflar bir anlaşmaya varamadılar. Böylece görüşmeler bir defa daha sonuçsuz kaldı. Ne var ki, taraflar birbirlerinin görüşlerini anlayışla karşıladılar ve takdir ettiler, başka bir fırsatta bu meseleyi tekrar görüşmek üzere dostça ayrıldılar. Bu sonuç genellikle Nahas ve Wafd Partisi için bir zafer sayılıyordu. Fakat Mısır'daki İngilizleri ve zengin çevreleri memnun etmedi, Kral Fuat'ın da hoşuna gitmedi. Bu yüzden birkaç ay sonra, Haziran 1930'da kralla Meclis arasında yine anlaşmazlık çıktı, Nahas başbakanlıktan istifa etti.

Bunun üzerine Fuat iktidarı kendi eline aldı ve kendi kendini ikinci defa diktatör ilan etti. Sonra Meclis'i dağıttı, Wafdcı gazeteleri kapattı, şiddet ve baskıyla ülkeyi yönetmeye başladı. Fakat Meclis üyeleri saray hükümetine meydan okudular ve 23 Haziran 1930'da Meclis binasında toplanarak anayasaya bağlı kalacaklarına ve bütün güçleriyle onu savunacaklarına ant içtiler. Sonra ülkenin her tarafında şiddetli gösteriler yapıldı, polis ve ordu birlikleri

tarafından bastırılan bu gösterilerde ölen ve yaralananlar oldu. Nahas bile yaralananlar arasındaydı. Bu suretle İngiliz subaylarının komuta ettikleri polis ve ordu kuvvetleri, bütün halkın karşı olduğu ve kralın çevresindeki bir avuç aristokrattan ve zenginden başka kimsenin desteklemediği diktatörlük yönetimini ayakta tuttular. Halkın bu durumda sert bir adım atacağından korkan ılımlılar ve liberaller bile dikta yönetimine karşı çıktılar. 1930 yılının sonlarına doğru kral yeni bir anayasa ilan eden bir "Saray Kararnamesi" çıkardı. Bu anayasa Meclis'in yetkilerini kısıtlıyor, kralın yetkilerini ise artırıyordu! Fuat ancak kararname çıkararak bu gibi işleri yapabiliyordu; o, gerçekte sırtını emperyalist bir devlete dayamıştı.

Sana, Mısır'da 1921-1930 yılları arasında geçen olayları ayrıntılarıyla anlattım. Çünkü ben bu olayları garip bir hikâye gibi görüyorum. Gerçi bu yıllar, İngiltere'nin Şubat 1922 tarihindeki açıklaması gereğince "bağımsızlık" dönemi idi. Fakat Mısır halkının iradesine önem veren yoktu. Halka, oyunu kullanmak fırsatı verildiği zamanlarda, Müslümanların da Kıptilerin de çoğunluğu Wafdcılar'ı seçiyordu. Halk, yabancıların özellikle İngilizlerin ülkeyi sömürmelerine ve buradaki nüfuzlarına son vermek istediği için, halkın karşındakiler sürekli olarak ve her yola başvurarak (güç kullanarak, teröre başvurarak, aldatmacalarla, entrikalarla) halka karşı savaşıyorlardı. İstedikleri zaman ve istedikleri şekilde harekete geçirebilecekleri bir kralı da bu esas temelinde tayin etmişlerdi. Wafd Hareketi aslında bir milli burjuva hareketiydi. Bağımsızlık uğrunda mücadele eden hareket sosyal sorunlara el atmıyordu. Meclis toplandığı zamanlarda eğitim alanında ve buna benzer alanlarda bir takım olumlu kararlar alıyordu. Gerçek şudur ki, Meclis, bir yandan ulusal savaşla uğraşsa da, kısa zamanda, İngiliz yönetiminin geçen kırk yılda yaptıklarından daha çok iş yaptı. Wafd Partisi'nin halkçılığı seçimlerde ve gösterilerde köylüler arasında sonuçlarını veriyordu. Bununla birlikte, esas olarak orta sınıfı temsil eden Wafd Hareketi, geniş sosyal reformları öngören bir hareketin yapabileceği ölçüde halk kitlelerini heyecanlandıramıyordu.

Bu mektubumu bitirmeden önce, Mısır'daki kadın hareketinden de bahsedeyim: Arap yarımadasından başka diğer bütün Arap ülkelerinde kadın uyanmaya başladı. Mısır bu alanda Irak'ı, Suriye'yi ve Filistin'i geçti. Bu ülkelerin hepsinde örgütlü kadın hareketleri vardır. Örneğin Temmuz 1930'da, Şam'da bir Arap Kadınları Kongresi toplandı. Bu kongre Arapların sosyal ve kültürel sorunlarını ele aldı, siyasal sorunlardan çok bunlarla ilgilendi. Mısır'da ise kadın, siyasi hareketlere katılmaya daha çok eğilimlidir. Mısır kadını siyasi gösterilere katılır, kendisine seçme ve seçilme hakkının verilmesini, evlenme vb. gibi konularda medeni yasada bazı reformların yapılmasını, kamu görevlerinde kendisine de erkeklerle eşit imkânların verilmesini ister. Ayrıca

Mısır'da Müslüman kadınla Hristiyan kadın arasında tam bir işbirliği vardır. Kadının yüzüne peçe örtmesi geleneği her yerde ve özellikle Mısır'da ortadan kalkmaya başlanmıştır. Gerçi Türkiye'deki gibi tümüyle ortadan kalkmış değildir ama o yönde gelişmektedir.

Not (Ekim 1938): 1930 yılından beri Mısır, Saray'ın egemen olduğu otoriter rejim altında yaşadı. Görünüşte "egemen ve bağımsız" bir devlet olan Mısır, aslında bir İngiliz sömürgesinden başka bir şey değildir. Kahire'de, İskenderiye'de, Süveyş Kanalı'nda ve Sudan'da hâlâ İngiliz kuvvetleri bulunmaktadır. Bu yıllar bütün dünyaya yayılan ekonomik buhran yıllarıdır. Mısır da pamuk fiyatlarının düşmesi yüzünden büyük zarara uğradı.

Faşist İtalya 1935 yılında Habeşistan'a saldırınca, Mısır'ın ve Nil Vadisi'ndeki İngiliz çıkarlarının karşısında yeni bir tehlike belirdi. Bu durum Mısır'la İngiltere arasındaki ilişkilerin değiştirilmesini zorunlu kıldı. Çünkü Mısır'ın İngiltere'ye karşı ayaklanma durumunda kalması ve öfkesinin sürmesi İngilizlerin çıkarına değildi. Bu amaçla tekrar yapılan Meclis seçiminde Wafd Partisi bir kez daha zafer kazandı ve Nahas başbakan oldu. İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesinin yol açtığı uluslararası gerginlik dolayısıyla Mısır'la İngiltere arasında anlaşmaya varıldı, Ağustos 1936'da antlaşma imzalandı. Mısır, barışın korunması uğrunda, eskiden ısrarla istediklerinin çoğundan vazgeçti. Örneğin Sudan'daki mevcut durumu, İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı savunma hakkına sahip olduğunu, Mısır dış politikasının İngiltere'ye bağlı kalmasını kabul etti. Bunlara karşılık İngiltere de Kahire ve İskenderiye'deki kuvvetlerini geri çekeceğini, yabancı mahkemelerin ve imtiyazların kaldırılmasında Mısır'a yardım edeceğini, Mısır'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını sağlayacağını vaat etti.

Genel bir sevinç dalgasına yol açan bu düzenlemenin zamansız olduğu kısa sürede anlaşıldı. Fuat'ın ölmesine ve yerine Faruk'un geçmesine rağmen, Saray Wafd Partisi'nden nefret etmeye, aleyhinde komplolar hazırlamaya devam etti. İngiliz emperyalizmi de perde arkasında çalışmalarını sürdürüyordu. Mısır topraklarının çok geniş bir bölümü bir avuç insanın elindedir, Hanedan ailesi de çok büyük paylara sahiptir. Bu toprak sahipleri ile herhangi bir reform yasasına ve herhangi bir halk kuvvetine daima karşı çıkıyorlardı. Bu yüzden gerginlik olduğu gibi kaldı. Kral da, babasının yolundan giderek Nahas'ı başbakanlıktan uzaklaştırdı, Meclis'i dağıttı. Sonra, Sarayın adamlarından bir hükümet kuruldu ve bu hükümet yeni seçimler yaptı. Fakat halk, Wafd Partisi'nin o seçimde ağır bir yenilgiye uğraması gibi bir sürprizle karşılaştı. Sonradan bu seçimlerin sahte olduğu ve hile yapıldığı anlaşıldı. Wafd Partisi'nin ve onun lideri Nahas'ın halkçılığı devam etti. Şimdiki hükümeti Saray yönetiyor, onu da İngiliz emperyalizmi destekliyor.

BATI ASYA YENİDEN DÜNYA SİYASETİNE DÂHİL OLUYOR

25 Mayıs 1933

Sadece küçük bir mavi şerit Mısır'la Afrika'yı Batı Asya'dan ayırır. Batı Asya tarihte önemli bir rol oynadı, sık sık dünya sorunlarının eksenine haline geldi. Ardından gelen, yüzlerce yıl süren dönemde siyasal anlamda arka plana düştü. Şimdilerde Ortadoğu ülkelerini yeniden dünya sorunlarına taşıyan yeni bir değişime tanık oluyoruz. Bir kez daha Batı ile Doğu arasındaki anayol oradan geçiyor. Bu olguya dikkatimizi yoğunlaştırmamız gerekiyor.

Batı Asya'yı zaman düşünsem geçmişin içinde kayboluyorum. Geçmiş günler ait akılda kalan pek çok görüntü büyülüyor beni. Eski Kalde 7000 yıl önce tarih sahnesine çıktı. (Burası modern Irak'a denk düşüyor.) Ardından Babil onun ardında da büyük başkentleri ile zalim Asurlular. Asurlular da İran'dan gelen Hint sınırından Mısır'ı kadar iradesin dayatan yeni bir halk ve handan tarafından sürüldü. Gelenler, Achaemenid Hanedanı'nın Persler'i Persepolis'i başkent yaptılar. Kiros, Darius ve Serhas gibi "büyük krallar" yetiştiren bu halk, küçük Yunanistan için tehdit oluşturdu ama üstünlük sağlamadı. Ardından gelen İskender "iki kıtanın evliliği"nden söz etti. Kendisi Pers kralının kızıyla evlendi, İskender'in yüzlerce, binlerce subayı da Pers kızlarıyla evlilik yaptılar. İskender'in ardından İskender'in generaller onların ardından Sasaniler bölgeye hâkim oldular. Doğu ve Batı diye bölünen Roma'nın birlikleri Batı Asya'da çatıştılar, Bütün bu dönemlerde develerin sırtına yüklenen malları götüren kervanlar, Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya gidip geldiler Burası gerçekten dünyadaki anayollardan biriydi.

Üç büyük din gün ışığına Batı Asya topraklarında çıktı; Musevilik (Musevilerin dini), Zerdüştcülük (Modern perslerin dini) ve Hristiyanlık. Bir dördüncüsü Arabistan çöllerinden çıktı, bu topraklarda üçünün üzerine çıktı. Uzun ve parlak bir serüvenin ardından Arap uygarlığı Selçukluların gelişine giderek söndü, ardından, Cengiz Han'ın takipçileri tarafından ezildi. Daha Moğollar Batı'ya gelmeden, Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasında

sert bir çatışma başlamıştı. Haçlı Seferleri yaklaşık 250 yıl sürdü. O günlerde Avrupa'daki halklar Doğu'ya göre daha geri idiler. Doğu'ya kıyasla o günler Avrupa'nın Karanlık Devirleri idi. Ama Avrupa uyanıyordu. Doğu'nun en ileri ve kültürlü unsurları Avrupalıları adeta mıknatısla kendine çekiyordu. Haçlı Seferler de Doğu ile iletişimin bir biçimiydi

İbn-i Battuta'nın kitabı, ziyaret ettiği ülkelerin halklar hakkında çok hoş gözlemler içerir. O sıralarda Mısır zengindi çünkü Batı ile yapılan Hint ticareti oradan geçiyordu. İbn-i Battuta Bize Hindistan'daki kastları ve gelenekleri de anlatır. "Geniş, büyüleyici, güzellikle gücü bir araya getiren Delhi kentini Hindistan'ın metropolü" olarak tanımlar.

İbn-i Battuta'nın eski günleri anlatan gezi öyküleri beni büyülüyor. İşte, görüldüğü gibi, Ortadoğu ya da Batı Asya, Batı ile Doğu arasındaki esas bağ olduğu için dünya sorunlarında 14. yüzyıla kadar büyük rol oynadı. Onu izleyen yüzyıl değişiklik yaşadı. Osmanlı Türkleri Konstantinopolis'i ele geçirdiler ve Mısır dâhil Ortadoğu coğrafyasına yayıldılar. Osmanlılar kıtalararası ticareti teşvik etmediler; bunun bir nedeni ticaretin Akdeniz'deki rakipleri Venediklilerin ve Cenevizlilerin elinde olmasıydı. Ticaretin kendisi de yeni yollar bulup çıkardı, yeni denizyolları açıldı, bu denizyolları eski kervan yollarının yerini aldı. Böylelikle binlerce yıldır hizmet veren Batı Asya'daki karayolları kullanılmaz hale geldi, bu yolların geçtiği alanlar sapa kalarak önemini yitirdi.

16. yüzyılın başından başlayarak 19. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık 400 yıl boyunca denizyolları çok önem kazandı, karayollarına üstünlük sağladılar; özellikle demiryollarının olmadığı yerlerde, Batı Asya'da demiryolları yoktu. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce, Konstantinopolis'i Bağdat'a bağlayacak bir demiryolu için Alman hükümetince de desteklenen teklifler sunuldu. Öteki Büyük Güçler, Almanya'nın Ortadoğu'daki etkisinin artmasını sağlayacak bu işi çok kışkırdılar. Savaş gelip çattı.

Savaş 1918'de sona erdiğinde, İngiltere Ortadoğu'da üstünlük sağlamıştı ve sana daha önce yazmış olduğum gibi Hindistan'dan Türkiye'ye kadar uzanacak bir Büyük Ortadoğu İmparatorluğu projesi, İngiliz siyasetçilerinin gözlemlerini pırıldatıyordu. Ama olay o şekilde gelişmedi. Bolşevik Rusya, Kemal Paşa ve öteki etkenler bunun gerçekleşmesini engellediler ama İngiltere yine de bu projeye tutunmayı, büyük ölçüde becerdi. Irak ve Filistin İngiliz nüfuzunda ya da denetiminde kalmaya devam etti. Yani İngilizler, geniş kapsamlı ihtiraslarını gerçekleştirmeyi başaramasalar bile, Hindistan yollarını kontrol altında tutma şeklindeki eski siyasetlerini sürdürmeyi becerdiler. İngiliz ordusu savaş boyunca Mezopotamya'da ve Filistin'de bu amaçla savaşmış, Türkiye'ye karşı isyan etmeleri için Arapları kışkırtmış, yardımcı olmuştu. Savaştan sonra İngiltere ile Türkiye arasında Musul konusunda çıkan büyük sürtüşmenin

nedeni de buydu. İngiltere ile Sovyet Rusya arasında dökülen kanın esas nedenlerinden biri de budur. Çünkü İngiltere, Rusya gibi bir büyük gücün Hindistan yollarına bakan bir bahçenin duvarına çıkıp oturmasından hoşlanmaz.

Savaştan önce pek çok tartışmaya yol açan iki demiryolunun, Bağdat Demiryolu ve Hicaz Demiryolu, yapımı bitmişti. Bağdat Demiryolu Bağdat'ı Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlıyordu. Hicaz Demiryolu Arabistan'daki Medine'yi, Halep'te Bağdat Demiryoluna bağlıyordu. (Hicaz, İslam'ın kutsal şehirleri Mekke ve Medine'yi kapsayan, Arabistan'ın en önemli bölgesidir.)

Böylece, bir demiryolu sistemiyle Avrupa'ya ve Mısır'a bağlanan Batı Asya'nın birçok önemli kenti kolayca ulaşılabilir olmuştu. Halep şehri, üç kıtanın demiryolu sisteminin, yani Avrupa'dan gelip Bağdat üzerinden Asya'ya ve Kahire üzerinden Afrika'ya bağlanan demiryollarının kesişme noktası olarak geliyordu. İngiliz siyaseti, uzun süreden beri, Asya'daki ve Afrika'daki bu yolları denetim altına almayı amaçlıyordu. Asya yolu, Bağdat'tan uzatıldığında Hindistan'a ulaşabilirdi. Afrika yolunun, Kahire'den kıtanın güney ucundaki Cape Town'a kadar Afrika kıtasını boydan boya kat etmesi amaçlanıyordu. İngiliz emperyalistlerinin uzun süreden beri hayallerini süsleyen "boydan boya kırmızı" Kahire-Cape Town yolu artık gerçekleşme aşamasına gelmişti. Kırmızı, İngiliz İmparatorluğunu haritada canlandırdığı için "boydan boya kırmızı" demiryolunun bir ucundan öteki ucuna İngiliz toprağından geçeceği anlamına geliyordu.

Ancak gelecekte bu gelişmelerin olup olmayacağı belli değildir. Çünkü demiryoluna hem motorlu karayolu taşıtlarından hem de havayolundan rakipler geldi. Yine de, Batı Asya'daki her iki yeni demiryolunun -Bağdat ve Hicaz- büyük ölçüde İngilizler tarafından kontrol edildiğini ve kendi denetimleri altında Hindistan'a yeni, daha kısa bir yol açmada İngiliz politikasına hizmet ettiğini hatırlatmakta yarar var. Bağdat demiryolunun bir bölümü Fransız denetimi altındaki Suriye'den geçiyor. Fransızlara bu bağımlılıktan hoşlanmayan İngilizler, onun yerini alacak yeni birini Filistin'de inşa etmeye niyetleniyorlar. Bir başka kısa demiryolu, Kızıldeniz'deki Cidde limanı ile Mekke arasında inşa ediliyor. Bu her yıl Mekke'ye hacca giden on binlerce hacıya büyük kolaylık sağlayacak.

Batı Asya ülkelerini dünyaya açan demiryolu sistemi hakkında bu kadarla yetineyim. Bununla birlikte, hayata geçer geçmez bir ölçüde önemini yitirdiğini, karayolu taşımacılığı ve uçak tarafından bir yana itildiğini ekleyelim.

Motorlu taşıtlar çöle girdiler; artık binlerce yıl develerin sabırla taşıdıkları kervanların işini görüyorlar. Demiryolu çok maliyetli ve yapımı uzun zaman alıyor. Motorlu taşıt daha ucuz ve istendiği zaman anında devreye girebiliyor. Ancak motorlu taşıtlar ve kamyonlar genellikle uzun mesafelerde kullanılmıyor. Daha çok 160 km çaplı bir dairede gidip geliyorlar.

Çok uzun mesafeler için, hem demiryolundan daha ucuz hem de daha seri olan uçak var. Havayolu taşımacılığının çok hızla gelişeceği kuşkusuz. Daha şimdiden büyük havayolu şirketleri kıtadan kıtaya düzenli uçuşlar yapıyor.

Bağdat bu uçuşların merkezidir. Londra'dan Avustralya'ya uçan İngiliz İmparatorluk Hava Yolları Bağdat'tan geçiyor; Amsterdam'dan Batavia'ya uçan KLM -Hollanda Hava Yolu- da Paris'ten Çinhindi'ne uçan Fransız Air France da öyle. Moskova ile İran da Bağdat üzerinden havayoluyla birbirine bağlanıyor. Çin'e ve Uzakdoğu'ya giden bir yolcu da Bağdat üzerinden geçiyor. Uçaklar Bağdat üzerinden Kahire'ye gidiyor, Cape Town'u Afrika'ya bağlıyor.

Çoğu paralı olmayan bu hava yolları, hükümetlerince büyük ölçüde destekleniyor çünkü hava gücü günümüz imparatorlukları için büyük önem taşıyor. Hava gücünün gelişmesine koşut olarak, deniz gücü büyük ölçüde azaldı. Donanmasından büyük gurur duyan ve kendini her türlü saldırıya karşı güvenli sayan İngiltere, savunma açısından korunaklı bir ada olmaktan çıktı. Havadan saldırılarına Fransa ya da bir başka ülke kadar açık...

Kısacası, bütün büyük güçler havada güçlenmeye çalışıyorlar; denizdeki rekabet yerini havadaki rekabete bıraktı. Havadan yolcu taşımacılığı teşvik ediliyor, devlet fonlarıyla destekleniyor. Sivil havacılık askeri havacılığın gelişimine yardımcı oluyor. Avrupa'da ve Amerika'da yüzlerce hava hizmetleri şirketi var. Sovyetler Birliği de bu alanda büyük ilerleme kaydetti. Birçok hava hizmeti geniş ülkedeki geliş gidişlere destek oluyor.

Bu hava gücü döneminde Batı Asya yeni bir önem kazanıyor çünkü uzun mesafeli hatların çoğu buradan geçiyor. Batı Asya yeniden dünya siyasetine dâhil oluyor, kıtalararası sorunlarda bir eksen oluyor. Bu, aynı zamanda Büyük Güçler arasında bir sürtüşme alanına dönüşüyor, anlamına da geliyor. Bunu aklımızda tutarsak İngilizleri ve ötekileri Ortadoğu'da yönlendiren siyasetleri anlayabiliriz.

Musul, Hindistan yolunun üzerinde olmanın yanı sıra, petrole sahip ve petrol bu hava gücü çağında eskisine göre daha büyük önem kazandı. Önemli petrol yataklarına sahip Irak'ın, kıtalararası hava sisteminin tam kalbinde yer aldığını gördük. İngilizlerin Irak'ı kontrol altında tutmalarının büyük önemi, bundan kaynaklanıyor. İran da uzun süreden beri, kısmen İngiliz hükümetinin sahibi olduğu Anglo Persian Şirketi tarafından işletilen petrol yataklarına sahip. Önemi giderek artan petrol emperyal politikaları etkiliyor. Gerçekten de modern emperyalizmin "petrol emperyalizmi" diye adlandırıldığı oldu.

Bu mektupta Ortadoğu'ya yeni öncelikler tanıyan kimi etkenleri ele aldık. Ne var ki bütün bunların gerisinde Doğu'nun uyanışı yatıyor.

ARAP ÜLKELERİ-SURİYE

28 Mayıs 1933

Çoğunlukla ortak bir dile ve geleneklere sahip ülkelerde halktan grupları bir araya getirmede ve pekiştirmede milliyetçiliğin ne kadar etkin bir güç olduğunu gördük. Böylece milliyetçilik Fransa'yı güçlü, sağlam, kaynaşmış bir ulusal birlik haline getirdi, dünyanın geri kalan bölgelerinden farklılaştırdı. Aynı şekilde, farklı Germen gruplarını güçlü tek bir Almanya'ya dönüştürdü. Ama Almanya'da ve Fransa'da ayrı ayrı yaşanan bir araya gelme, ikisini birbirinden daha da uzaklaştırdı.

Birçok ayrı ulusal grubun yaşadığı bir ülkede, milliyetçilik, ülkeyi bir araya getireceği, güçlendireceği yerde fiiliyatta zayıflatabilir ve parçalanmaya itebilir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Dünya Savaşı'ndan önce, çok milliyetli böyle bir ülkeydi; bu milliyetlerden ikisi Avusturyalı Almanlar ve Macarlar hâkim unsurlardı, ötekiler onlara tabiydiler. Bu nedenle milliyetçiliğin büyümesi, bu milliyetlere ayrı ayrı taze yaşam esini aşılıyarak Avusturya-Macaristan'ı zayıflattı, bunun ardından özgürlük isteği yükseldi. Savaş işleri daha da kötüleştirdi, savaşın ardından gelen yenilgide ülke küçük parçalara ayrıldı, her ulusal bölge ayrı bir devlet oluşturdu. (Bölünme mutluluk yaratmadı, mantıki de değildi ama bunun ayrıntısına girmeyeyim.) Öte yandan Almanya, birçok yenilgiye karşın, parçalara bölünmedi. Milliyetçiliğin güçlü etkisine bağlı olarak, felaket dönemlerinde bile bir arada kalmayı başardı.

Türk İmparatorluğu, Dünya Savaşı'ndan önce, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi birçok milliyetin toplamasıydı. Balkanlar'daki etnik grupların yanı sıra, Araplar, Ermeniler ve ötekiler vardı. Bu yüzden, milliyetçilik, imparatorluk için de yıkıcı etkiler yarattı. Balkanlar, 19. yüzyıl boyunca bundan öncelikle etkilendiler ve Türkiye, Yunanistan'dan başlayarak birbiri ardı sıra bunlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Büyük güçler ve özellikle Çarlık Rusya'sı

milliyetçiliğin bu uyanışından yararlanmaya, entrikalar çevirmeye çalıştılar. Ermenileri de çekiç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatmanın bir aracı olarak kullandılar. Türk hükümeti ile Ermeniler arasında süregiden çatışmalar, kanlı katliamlarla sonuçlandı. Bu Ermeniler istismar edildiler ve büyük güçlerce propaganda amaçlı kullanıldılar ama savaştan sonra, artık onlara ihtiyaç kalmayınca kaderleriyle baş başa bırakıldılar. Sonraları, Türkiye'nin doğusunda yer alan, Karadeniz'in kıyısındaki Ermenistan bir Sovyet Cumhuriyeti oldu, Rusya Sovyet Cumhuriyeti'ne katıldı.

Türk hâkimiyetindeki Arap bölgelerinin uyanışı daha uzun vakit aldı. Aslında Araplarla Türkler arasındaki sevgi bağlarında pek bir azalma olmamıştı.

Başlarda kültürel bir uyanma, Arap dilinin ve edebiyatının yeniden doğuşu (Rönesans) yaşandı. Bu 19. yüzyılın 60'lı yıllarında Suriye'de başladı, Mısır'a ve öteki Arapça konuşan ülkelere yayıldı. Türkiye'deki 1908 Genç Türkler Devriminden ve Sultan Abdülhamit'in düşüşünden sonra siyasal hareketler gelişti. Milliyetçi fikirler Hristiyan, Müslüman Araplar arasında yaygınlaştı; Arap ülkelerini Türklerin yönetiminden kurtarma ve onları bir ülke halinde birleştirme düşüncesi giderek şekillendi. Arapça konuşan bir ülke olmasına karşın Mısır siyasal olarak bir kenardaydı, önerilen ve Arabistan'ı, Suriye'yi, Filistin'i ve Irak'ı kucaklaması beklenen Arap devleti projesine katılması umulmuyordu. Araplar, hilafetin Osmanlılardan alınıp bir Arap hanedanına verilerek, İslam'ın önderliğini de geri almak istiyorlardı. Bunu, dinselden çok ulusal bir hamle olarak, Araplara onur katacak bir adım olarak tasarlıyorlardı; Suriyeli Hristiyan Araplar bile buna olumlu bakıyorlardı.

İngiltere, Arap milliyetçiliği hareketiyle dolap çevirmeye daha savaştan önce başlamıştı. Savaş sırasında bir büyük Arap krallığı hakkında her türlü vaatte bulunulmuştu. Mekke emiri Şerif Hüseyin büyük bir hükümdar olmak ve önünde sallanan halifelğe ulaşmak umuduyla İngilizlere katıldı, Türklere karşı isyan başlattı. Müslüman-Hristiyan Suriyeli Araplar Hüseyin'in isyanını desteklediler; liderlerinin birçoğu bunu hayatıyla ödedi çünkü Türkler tarafından darağacına yollandılar. Arap liderlerin Şam-Beyrut'ta infaz edildiği 6 Mayıs günü Suriye'de ulusal şehitleri anma günü olarak hâlâ anılır.

İngilizler tarafından finanse edilen, özellikle gizli servis ajanı, gizemli, deha düzeyinde yetenekli Donanma Subayı Albay Lawrence'ın el verdiği Arap isyanı başarılı oldu. Savaşın bitiminde Osmanlı'nın elindeki bütün Arap toprakları İngilizlerin denetimine geçmişti. Türk imparatorluğu parçalanmıştı. Sana daha önce yazmış olduğum gibi, Mustafa Kemal, Türkiye'nin bağımsızlığı için mücadele ederken Türk olmayan unsurlar üzerinde hâkimiyet kurmayı asla amaçlamadı (Kürdistan'ın bir bölümü dışında). Çok uzak görüşlüydü sadece Türklere sarıldı.

Kısacası, savaştan sonra bu Arap ülkelerinin geleceğinin belirlenmesi gerekiyordu. Muzaffer Müttefikler, daha doğrusu İngiliz-Fransız hükümetleri bu ülkelerin halkları hakkında amaçlarının "Türklerce çok ezilen bu halkların tam ve kesin kurtuluşunu sağlamak ve yetkilerini yerli halkların özgür seçiminden alan milli hükümetler ve idareler kurmak" olduğunu sahtekârca ilan ettiler. Adı geçen iki hükümet, belirttikleri bu soylu amacı kullanarak Arap topraklarının büyük bölümünü aralarında paylaşmak üzere harekete geçtiler. Emperyal güçlerin toprak edinmelerinin yeni adı olan ve Milletler Cemiyeti adıyla takdis edilen "Manda"lar İngiltere ve Fransa'ya verildi. Fransa Suriye'yi, İngiltere Filistin ile Irak'ı aldı. Arabistan'ın en önemli parçası olan Hicaz, İngilizlerin himayesindeki Mekke Emiri Hüseyin'e verildi. Böylece tek bir Arap devlet kurma vaatlerine rağmen, bu Arap toprakları bölünerek farklı güçlere teslim edildi. Hicaz bağımsız gibi görünüyordu ama aslında İngilizlerin denetimindeydi. Araplar bu durumdan büyük ölçüde hoşnutsuzdular, sonunda kabul etmeyi reddettiler. Ama daha başka sürprizler ve hayal kırıklıkları sırada bekliyordu. Eski bölücü ve emperyal politikalar, daha kolay yönetebilmek için her ayrı mandanın içinde uygulandı. Bu ülkeleri ayrı ayrı ele almak daha kolay olacaktı.

1920'nin başında, Suriye'de, İngilizlerin yardımı ile Emir Faysal'ın (Hicaz Emiri Hüseyin'in oğlu) yönetiminde bir Arap hükümeti kuruldu. Toplanan Suriye Milli Kongresi, birleşik bir Suriye için demokratik anayasayı kabul etti. Ancak bütün bunlar birkaç aylık bir şovdu. Fransızlar 1920 yazında, ceplerinde Milletler Cemiyeti mandası olduğu halde çıkageldiler, Faysal'ı uzaklaştırdılar ve ülkeye zorla el koydular. Bir bütün olarak alınsa bile Suriye, 3.000.000'lük küçük bir ülkedir. Fakat hem Fransızlar hem de Hristiyan ve Müslüman Suriyeli Araplar için bir yuva haline geldiğine göre, bağımsızlık talebini yükselttiklerinde bir başka gücün hâkimiyetine neden boyun eğeceklerdi? Sürekli sorunlar patlak verip, yerel ayaklanmalar çıkınca, Fransız hâkimiyetini sürdürmek için dev bir Fransız ordusuna ihtiyaç duyuldu. Fransız hükümeti o zaman emperyalizmin bilinen taktiklerine başvurdu, ülkeyi daha küçük parçalara böldü, din ve azınlık farklılıklarını öne çıkardı. Bu neredeyse resmen ilan edilen, kasıtlı bir "böl ve yönet" politikasıydı.

Küçük olmakla birlikte Suriye, artık beş ayrı eyalete bölünmüştü. Batı'da deniz kıyısında ve Lübnan Dağları'nın yakınında Lübnan devleti kuruldu. Buradaki nüfusun çoğunluğu Marunî Hristiyanlardan oluşuyordu; Suriye Araplarına karşı üstünlük sağlamaları için Fransızlar onlara özel bir statü tanıdılar. Lübnan'ın kuzeyinde, aynı şekilde deniz kıyısında, dağların yakınında Aleviler adı verilen kimi Müslümanların yaşadığı bir başka eyalet yaratıldı. Daha kuzeyde, üçüncü bir eyalet İskenderun kuruldu. Türkiye'nin yanı başındaki bu eyalette, çoğunlukla Türkçe konuşan halk yaşıyordu.

Böylece Suriye'nin kendisi, kendisine verilen şekle göre en verimli bölgelerinden yoksun bırakılmıştı; çok daha kötüsü denizden tümüyle koparılmıştı. Suriye, binlerce yıl boyunca, en büyük Akdeniz ülkelerinden biri olmuştu. Şimdilerde artık bu büyük ittifak bozulmuş ve Suriye çöle mahkûm bırakılmıştı. Bu Suriye'den bir küçük parça daha koparıldı, Dürzilerin yaşadığı Cebel el Dürüz eyaleti yaratıldı.

Suriyeliler başından itibaren Fransız mandasına olumlu yaklaşmadılar. Arap kadınlarının içinde yer aldığı, Fransızların bunları acımasızca bastırdığı çatışmalar ve büyük gösteriler yaşandı. Ülkenin bölünmesi, dinsel ve etnik sorunları planlı kışkırtma girişimleri işleri daha da kötüleştirdi, hoşnutsuzluk arttı. Fransızlar, bunları bastırmak için, İngilizlerin Hindistan'da yaptığı gibi kişisel ve siyasal özgürlükleri kaldırdılar, ülkeyi ajanlarıyla ve gizli servis elemanlarıyla doldurdular. Halk içinde hiçbir etkiye sahip olmayan ve yurttaşlarca genellikle döneke olarak görülen, kendilerine "sadık" Suriyelileri resmi görevlere atadılar. Doğal olarak bütün bunlar büyük bir ikiyüzlülükle yapıldı; Fransızlar "Suriyelileri siyasal bakımdan eğitmenin ve bağımsızlığa hazırlamanın" görevleri olduğunu ilan ettiler. Bu cümle biz Hintlilere ne kadar tanıdık geliyor değil mi?

Olaylar hızla gelişti. Fransız vali Dürzilerin liderlerine çirkin bir oyun oynadı. Onları davet ettiği yerde tutukladı, rehin olarak kullanmaya kalkıştı. 1925 yazında meydana gelen bu olay üzerine Cebel el Dürüz'de birdenbire bir isyan patlak verdi. Ülkenin dört bir yanına yayılan bu yerel isyan, Suriye'nin özgürlüğü ve birliği için genel bir ayaklanmaya dönüştü.

Suriye'nin bağımsızlık savaşı dikkat çekici bir olaydı. Hindistan'daki birkaç bölge ölçülerindeki küçük ülke, o dönem için dünyanın en büyük askeri gücü olan Fransa'ya karşı savaşmak üzere ayaklanmıştı. Kuşkusuz Suriyeliler iyi donanımlı, dev Fransız ordusuna karşı göğüs göğse savaşacak durumda değillerdi ama Fransızların kırsal alana yayılmalarını güçleştirdiler. Sadece büyük kentler Fransız hâkimiyeti altındaydı, onlar bile sık sık Suriyelilerin akınlarına uğruyordu. Fransızlar, geniş kitlelere ateş açarak ve sayısız köyü ateşe vererek halkı terörlize etmeye çalıştılar. Ünlü tarihsel kent Şam'ın kendisi de, 1925 Ekim'inde bombalandı, geniş ölçüde yıkıma uğratıldı. Suriye'nin bütünü geniş bir askeri kampa dönüştü. Bütün bunlara rağmen ayaklanma iki yıl boyunca bastırılmadı. Sonunda dev Fransız askeri cihazı tarafından ezildi ama Suriye halkının büyük özverisi boşa gitmemişti. Özgürlük haklarını kabul ettirdiler, dünya da onların ne olduğunu anladı.

Fransızların ayaklanmayı dinsel gibi göstermesine, Hristiyanları Dürzilere karşı kullanmaya kalkışmasına karşılık, Suriyeliler dinsel amaçlar uğruna değil, ulusal özgürlükleri için savaşıklarını apaçık ortaya koydular. Ayaklan-

manın başından itibaren Dürzi bölgesinde oluşturulan geçici hükümet halka "tek ve bölünmez Suriye'nin tam bağımsızlığını sağlamak" için bağımsızlık savaşına katılma çağrıları yayımlıyor, bu amaçla Fransız Devrimi'nin ilkelerini ve insan haklarını hatırlatıyordu. Yani Fransız hükümeti ve Fransız ordusu, Fransız Devrimi'nin ilkeleri uğrunda ve devrimin ilan ettiği haklar uğrunda ayaklanan bir halkı bastırmaya çalışıyordu.

1928 başında Suriye'de sıkıyönetim sonlandırıldı. Basından sansür de kaldırıldı. Birçok siyasal tutuklu serbest bırakıldı. Milliyetçilerin taleplerine uygun olarak, bir anayasa hazırlamak üzere Kurucu Meclis toplandı. Ama Fransızlar ayrı ayrı dinsel seçmen grupları oluşturarak, yeni sorunların tohumlarını ektiler (Hindistan'da olduğu gibi). Müslümanlar için, Rum Katolikler için, Rum Ortodokslar için, Yahudiler için ayrı ayrı bölümler yapılmıştı ve her seçmen kendi dinsel grubuna oy vermeye zorlanıyordu.

Garip ama anlamlı bir durum Şam'da meydana geldi. Milliyetçilerin lideri Protestan Hristiyan'dı. Protestan olduğu için seçmen gruplarının her hangi birine ait olmadığından Şam'ın en popüler kişilerinden biri olmasına rağmen seçilemeyecekti. On sandalyeye sahip Müslümanlar, bir sandalyelerini Protestanlara vermek istediler fakat Fransız hükümeti kabul etmedi.

Bütün bu Fransız girişimlerine rağmen, milliyetçiler Kurucu Meclis'i kontrol ettiler, bağımsız ve egemen bir devletin anayasasını hazırladılar. Suriye yetkisini halktan alan bir cumhuriyet olacaktı. Bu anayasa taslağında, Fransa ya da Fransız mandasına ait her hangi bir gönderme yoktu. Fransızlar protesto ettiler ama Meclis bir santim geri adım atmadı. Sonunda Fransız Yüksek Komiseri anayasa taslağının geçici bir maddenin eklenmesi suretiyle benimsenmesini önerdi. Buna göre mandanın devamı süresince, anayasanın hiçbir maddesi Fransa'nın mandater devlet olarak üstlendiği görevlere karşı uygulanmayacaktı. Bu durum biraz muğlâktı ama Fransızlar için büyük bir gerilemeydi. Bununla birlikte Kurucu Meclis bunu bile onaylamadı. Fransız hükümeti, bunun üzerine Meclis'i feshetti; ama Meclis'çe tasarlanan anayasayı, geçici maddeyi ekleyerek ilan etti.

Böylece Suriye, istediklerinin çoğunu elde etmesine karşın, uzlaşmadı ve taleplerinin hiçbirinden vazgeçmedi. İki şey kaldı geride: Geçici maddeye dayanan manda yönetiminin sona erdirilmesi ve Suriye birliğinin geniş ele alımı. Bunun ötesinde anayasa ilerici bir anayasaydı ve tam anlamıyla özgür bir ülke için tasarlanmıştı. Suriyeliler, büyük ayaklanma sırasında yürekli ve kararlı savaşçılar olduklarını, ardından tam özgürlük isteklerini bir şekilde değiştiren her şeyi reddeden inatçı ve kararlı müzakereciler olduklarını kanıtladılar.

Fransa 1933 Kasım'ında Suriye milletvekilleri Meclisi'ne bir anlaşma metni sundu. Meclis'in çoğunluğu aslında Fransız hükümetine olumlu bakan ılımlılardan oluşuyordu. Buna rağmen, anlaşma metni Meclis tarafından reddedildi. Çünkü Fransa, metinde Suriye'nin beş parçadan oluşan, bölünmüş mevcut halinin sürmesinde ve bu ülkedeki askeri birliklerini ve hava alanlarını elinde tutmakta ısrar ediyordu.

Not (Ekim 1938): Nazilerin Çekoslovakya'yı ele geçirmeleri ve Avrupa üzerinde Alman hâkimiyetinin artması, dünyanın dört bir yanında yeni bir siyasal durum ortaya çıkardı. Fransa, Büyük Güçler arasında arkada kalmıştı, büyük bir denizaşırı imparatorluğu koruyabilecek gücü yitirmişti.

Filistin'deki güç durum Suriye, Filistin ve Ürdün'ün bir Arap federasyonunda birleşmesi fikrinin güçlenmesini beraberinde getirdi.

FİLİSTİN VE DOĞU ÜRDÜN

29 Mayıs 1933

Suriye'nin güneyindeki Filistin, Milletler Cemiyeti'nce "vasi" tayin edilen İngiltere tarafından yönetiliyor. Küçük bir ülke olan Filistin'in nüfusu bir milyon geçmez. Fakat tarihsel durumu ve Hristiyan, Yahudi ve Müslümanlar için kutsal sayılan yerlerin burada olması nedeniyle önemlidir. Halkının çoğunluğunu Müslüman Araplar oluşturur. Bunlar özgürlüğe kavuşup, Suriye ile birleşmek istiyorlar. Fakat İngiliz siyaseti oradaki Yahudi azınlıktan bir sorun yaratmıştır. Yahudiler, Arapların kendilerini yönetecekleri korkusuyla, Arapların isteklerine karşı koydular ve İngiltere'yi desteklediler. Bu yüzden iki taraf arasında gerginlik baş gösterdi. Çatışma kaçınılmaz oldu. Araplar sayıca Yahudilerden üstündür. Buna karşılık Yahudiler uluslararası örgütleri ve büyük sermayeleriyle üstün geliyorlar. İngiltere ise, Yahudilerle Arapları vuruşturuyor ve iki millet arasında barışı korumak için kendisinin ülkede kalması gerektiğini iddia ediyor. Bu, emperyalist boyunduruk altında inleyen bütün ülkelerde gördüğümüz oyunun ta kendisidir. Bu oyunun garip tarafı, sürekli olarak tekrerrür etmesidir.

Yahudiler dikkat çekici bir ulustur. Eskiden Filistin'de yaşayan birkaç küçük kabileden ibaretiler. Tarihleri, eski çağda Tevrat'ta yazılmıştır. O sıralarda "Allah'ın seçkin halkı" olduklarını iddia ediyorlardı. Bu Yahudiler sonra dünyanın her tarafına dağıldılar. Artık ne evleri vardı ne de yurtları. Nereye gittilerse, istenmeyen yabancılar muamelesi gördüler. Bunun üzerine şehirlerde, diğer halkı "kirletmemek" için, öbür semtlerden ayrı, kendilerine özgü yerlerde oturmak zorunda bırakıldılar. Bazen kendilerini başkalarından ayırt edecek özel kıyafet giymeye dahi zorlandıkları olurdu. Her yerde hakarete uğrar, boğazlanırlardı. "Yahudi" adı, cimriliği ve faizciliği ifade eder hale geldi. Bütün bunlara rağmen bu tuhaf millet yaşayabildi, bütün; özelliklerini

korumayı başardı ve dünyanın en büyük adamlarından sayılan insanlar yetiştirdi. Bugün onlardan bilginler, politikacılar, edebiyatçılar, iş ve sermaye adamları vardır. Fakat çoğunluğu zengin sayılmaz. Çoğu Doğu Avrupa kentlerinde toplanıyor ve zaman zaman kıyımlara uğruyor. Evsiz ve vatansız yaşayan bu insanlar, kendilerine gerçekte olduğundan daha muazzam ve güzel görünen Kudüs'ü her zaman kafalarında canlandırıyorlar; Kudüs'e "Siyon" ya da "adanmış toprak" diyorlar. "Kudüs'e dönmek için geçmişin çağrısı" anlamına gelen "Siyonizm" sözcüğü de buradan gelir.

Başlangıçta Yahudilerin Kudüs'e dönmelerini öngören Siyonist Hareketi, 19. yüzyılın sonlarında emperyalist bir kimlik kazandı. Bu dönemde birçok Yahudi göçüp Filistin'e yerleşti ve İbrani dilini diriltmeye başladı. İngiliz orduları Dünya Savaşında Filistin'i işgal edip Kudüs'e girince, İngiltere Hükümeti Kasım 1917'de Balfour Bildirisi'ni yayınladı. Bu bildiri, Filistin'de bir "ulusal Yahudi yurdu" kurulacağını vaat ediyordu. İngiltere hükümetinin amacı, bu vaat sayesinde dünya Yahudilerinin özellikle maddi yönden dostluklarını kazanmaktı. Fakat hiçbirisi, Filistin'in insanların yaşamadığı boş ya da çıplak bir ülke olmadığı, orada ülkenin sahibi olan Arapların yaşadığı gerçeğini hesaba katmıyordu. Görülüyor ki, İngilizlerin bu cömertliği Filistin halkının kesesindendi. Bu yüzden Müslüman, Hristiyan ve Arap olsun olmasın, Yahudi olmayan her şahıs bu vaade karşı durdular. Sorun aslında ekonomikti. Çünkü Filistin halkı bu Yahudilerin hayatlarında kendilerine rekabet edeceklerini ve büyük servetleri sayesinde ülkeye hâkim olacaklarını anladılar. Kısacası halk, Yahudilerin lokmayı ağzından çıkaracağı ve toprağı asıl sahiplerinden gasp edecekleri korkusuna kapıldı.

Filistin, o zamandan beri Araplarla Yahudiler arasında cereyan eden çatışmalara sahne oldu. İngiltere hükümeti ise bazen bu tarafı, bazen de öbür tarafı tutuyor. Fakat genellikle Araplardan çok Yahudileri destekliyor; ülkeyi emperyalist emellerle yönetiyordu. Müslüman ve Hristiyan Araplar kendilerine, kaderlerini tayin imkânının ve tam özgürlüklerinin verilmesini istiyorlar; vesayete ve ülkeye göçmenlerin gelmesine şiddetle karşı çıkıyorlar, ülkenin bunlara yetmeyeceğini söylüyorlar. Göçmenlerin sayısı arttıkça Arapların korkusu da artıyor. Araplar "Siyonizm'in, İngiliz emperyalizminin kardeşi olduğunu, sorumlu Siyonist liderlerin, İngiltere'nin Hindistan yolunu korumak ve Arap milliyetçiliğinin gelişmesini engellemek için dayanacağı güçlü bir milli Yahudi yurdu kurmasının yararlı olacağını söylediklerini" ilan ettiler. Sonra Araplar bir milli kongre toplayarak İngiltere Hükümeti'yle işbirliği yapmama ve İngilizlerin kurmak istedikleri yasama meclisi seçimlerini boykot etmeye karar verdiler. Bu boykot başarıya ulaştı ve meclis kurulamadı. İşbirliği yapmama kararı ise yıllarca uygulandı. Fakat sonra gevşeme başladı, bazı

gruplar az da olsa İngilizlerle işbirliği yapmaya başladılar. Bununla birlikte İngilizler yasama meclisini yine de kurmadılar. Yüksek Komiser mutlak bir idareyle ülkeyi yönetmeye devam etti.

Çeşitli Arap grupları birleşerek 1928 yılında bir Milli Kongre daha topladılar. Parlamenter ve demokratik bir hükümet kurulmasını istediler. Çünkü bu ülke halkının bir hakkıydı. Sonra Kongre "Filistin halkının emperyalist hükümetin kurulu dikta düzenine boyun eğmeyeceğinde" uzlaştı. Şunu da belirtiyim ki, Araplar heyecanlarının dalgaları arasında ekonomik sorunlarla da ilgilenmeye başladılar. Bu da davanın koşullarını anlamaya başladıklarının bir kanıtıdır.

Ağustos 1929'da Araplarla Yahudiler arasında bazı karışıklıklar çıktı. Bunun gerçek nedeni Arapların, Yahudilerin sayı ve servetlerinin artmasından duydukları endişeydi. Çünkü bunlar Arapların özgürlük isteklerine karşı çıkıyordu. Görünüşteki neden ise "Ağlama Duvarı" üzerindeki anlaşmazlıktı. Bu duvar Yahudi Kralı Herod'un heykelinin bir kalıntısıdır. Bu heykel Yahudilere, eski şanlarını hatırlattığı için kutsal bilinir. Sonra orada bir cami yapılarak bu duvar caminin bir kısmı haline getirildi. Yahudiler gider, o duvarın dibinde ibadet eder ve yüksek sesle ağlardı. Müslümanlar ise bu işe itiraz ettiler. Çünkü yakınında en ünlü ve en kutsal camileri bulunuyordu. Bu karışıklıklar bastırıldıktan sonra da taraflar arasında başka konularda çıkan çatışmalar devam ediyordu. Şaşılacak şey şudur ki, bütün Hristiyanlar Müslümanları tam olarak destekliyor, onlarla birlikte karışıklıklara, gösterilere katılıyorlardı. Bu da gösteriyor ki, gerçek problem dinsel değil, asıl oturanlarla yeni gelenler arasında mevcut ekonomik çatışmaydı. Milletler Cemiyeti İngiltere'yi, gerçekleştirilmesi için vasi tayin edildiği görevleri yapmakta başarısızlığa uğradığından ve özellikle 1929 yılında karışıklıkların çıkmasını önleyemediğinden tenkit etti. Böylece İngiltere Filistin'e, bir sömürgesiymiş gibi, hatta daha kötü davranmaya, Araplarla Yahudileri birbirine vurdurmaya devam etti. Ülke bütün yüksek görevleri işgal eden İngiliz memurlarıyla doludur. Sömürdükleri her yerde yaptıklarını Filistin'de de yaptılar. Eğitim alanında önemli bir çalışma yapamadılar. Oysa Arapların eğitimin yayılmasına çok ihtiyaçları ve hevesleri vardı. Yahudiler ise büyük mali kaynakları sayesinde okullar ve fakülteler açtılar. Yahudilerin nüfusu Arapların nüfusunun dörtte biri kadardır. Fakat ekonomik güçleri Araplarınkinden çok daha fazladır. Öyle anlaşılıyor ki, Yahudiler bir gün ülkeyi ele geçireceklerini umuyorlar. Araplar özgürlüklerin alınması ve demokratik bir hükümetin kurulması için mücadele yolunda Yahudilerle işbirliği yapmaya çalıştılsa da, onlar bunu reddederek yabancı egemen devletle işbirliği yapmayı yeğ tuttular ve bununla halkın çoğunluğunun özgürlük uğrunda çabasını kösteklediler. O halde Müslüman ve Hristiyan Arapların Yahudilere karşı savaşmaları asla garipsenemez.

Doğu Ürdün

Doğu Ürdün, Filistin'in doğusuna düşer. Burası İngiltere'nin savaştan sonra yarattığı küçük bir devlettir. Suriye ile Arap Yarımadası arasına düşen bu küçük krallık hemen hemen çölden ibarettir. Nüfusu 300.000'dir. Yani orta büyüklükte bir şehrin nüfusunu geçmez. İngiltere burayı kolaylıkla Filistin'e katabilirdi. Fakat emperyalist politika daima parçalamayı öngörür. Doğu Ürdün, İngiltere'nin Hindistan'la olan hava ve kara bağlantısında önemli bir rol oynar. Ayrıca çölü, denize yakın verimli topraklardan ayıran bir sınır teşkil etmektedir. Bu devlet küçük olmakla birlikte, orada cereyan eden olaylar komşu ve büyük ülkelerdeki olayların tıpkısıdır. Orada da halk demokratik bir parlamento istiyor; fakat sorumlular buna yanaşmıyorlar, buna ek olarak da basın üzerine sansür koyuyor, halk liderlerini sürgün ediyor, gösterileri dağıtıyorlar. İngilizler bu ülkeyi yönetmek için tayin edecekleri adamı buldular ve başına hükümdar olarak Kral Hüseyin'in oğlu ve Faysal'ın kardeşi Prens Abdullah'ı getirdiler. Abdullah İngilizlerin parmaklarında oynayan bir kuklaydı! İngilizler, kendisini çok defa azarladıklarını bile ifade ettiler. Bunun üzerine halkın kendisinden nefreti daha da arttı. Abdullah'ın yönetimi altındaki Doğu Ürdün, bizdeki küçük Hint Prensliklerine benzemektedir.

Doğu Ürdün teorik olarak bağımsız bir devlet sayılır. Fakat Abdullah'ın 1928 yılında imzaladığı antlaşma gereğince İngiltere'ye bağlıdır. Bu antlaşmayla Abdullah İngilizlere bütün askeri ve diğer imtiyazları verdi ve Doğu Ürdün gerçekte Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi. Bu, İngilizlerin gölgesinde meydana gelen bağımsızlık türünün, küçük çapta da olsa yeni bir örneğidir. Halk, ister Müslüman ister Hristiyan olsun, bu antlaşmaya karşı çıktı ve ülkede cereyan eden olaylardan huzursuzlardı. Ne var ki, halkın bu karşı koyuşu bastırıldı, gazeteler -hatta hükümeti destekleyenler bile- kapatıldılar. Fakat bu davranış, muhalefetin daha da şiddetlenmesinden başka bir sonuç yaratmadı. Sonra bir milli kongre toplandı ve bu kongre, İngilizlerle yapılmış olan antlaşmayı kınayan bir ulusal ant kabul etti. Hükümet seçim kütüklerini hazırlamaya başladığı zaman halkın çoğunluğu seçimlere karşı boykot ilan etti. Bütün bunlara rağmen Abdullah İngilizlerin yardımıyla bazı taraftarlar toplamayı başardı ve kendilerini antlaşmayı kabul etmeye ikna etti. 1929 yılında Doğu Ürdün'de İngilizleri ve Balfour Bildirgesi'ni protesto için gösteriler oldu.

Sana çeşitli ülkelerde meydana gelen olaylardan bahsediyorum. Görülüyor ki, herhangi bir ülkede cereyan eden olaylar, diğer ülkelerde de meydana gelir. Bu olayları şunun için anlatıyorum: Biz, emperyalizme karşı savaştığımız zaman tek başımıza savaşıyoruz; problemimiz de kendi benzerleri arasın-

da tek bir sorun değildir. Doğu ülkelerinde yükselen milliyetçilik her yerde aynı yöntemleri kullandığı gibi, emperyalizm de bu milliyetçilik akımına karşı koymakta her yerde aynı yöntemi kullanmaktadır. Milliyetçilik gittikçe gelişmekle birlikte, emperyalizmin metotları fazla değişmemektedir. Bugün emperyalizm halkları yatıştırıp kendilerine bazı yüzeysel haklar vermeye çalışmaktadır. Ayrıca çeşitli ülkelerde emperyalizmle çatışmanın şiddetlendiği bu sıralarda aynı ülkelerde ayrı sınıflar arasında da başka bir çatışma türü geliyor. Bu ülkelerdeki toprak ağaları ve diğer sömürücüler de emperyalist devletlerin tarafını tutuyorlar.

Not (Ekim 1938): Filistin'de bir yandan Arap milliyetçiliği, diğer yandan da Yahudi Siyonizm'i ve İngiliz emperyalizmi arasındaki üçlü çatışma gelişti ve kritik bir durum aldı. Nazilerin Almanya'daki başarısı, birçok Yahudi'yi Orta Avrupa'dan göçüp Filistin'e gitmek zorunda bıraktı. Bu da Arapların, Yahudilerin ülkeyi kaplayacakları ve sonunda ele geçirecekleri hakkındaki korkularını artırdı. Bunun üzerine Araplar kendilerini savunmak için öne atıldılar ve tedhiş hareketlerine başladılar. Siyonistler de benzer hareketlerle onlara karşılık verdiler.

Nisan 1936'da Filistinli Araplar bir genel grev ilan ettiler. Grev İngiliz yöneticilerinin askeri kuvvet kullanarak harcadıkları bütün çabalara rağmen altı ay sürdü. Bu iş için Nazi kamplarına benzer geniş kamplar kuruldu; hükümet bunda da başarısızlığa uğrayınca kovuşturma için bir komite kurdu. Bu komite, Filistin üzerindeki vesayetin başarısızlığa uğradığını belirterek bu vesayetin sona erdirilmesi ve ülkenin şu üç bölgeye ayrılması gerektiğini tavsiye etti: Geniş bir bölge Arap yönetimi altında, denize yakın küçük bir bölge de Yahudilerin yönetiminde, Kudüs de İngilizlerin direkt yönetiminde olmalıydı. Bu taksime Araplar da, Yahudiler de karşı çıktılar. Fakat bazı Yahudiler bunu kabul etmeye hazırlandılar, Araplar ise kesin olarak reddettiler ve karşı koymalarını sürdürdüler. Bu karşı koyma hareketi birkaç ay içinde, İngilizlere karşı güçlü, genel ve ulusal bir kimlik aldı. Milliyetçiler ülkenin bazı kesimlerini fiilen ele geçirmeyi ve yönetmeyi başardılar, İngiliz Hükümeti buraları geri almak için yeni ordular göndermek zorunda kaldı. Bunun üzerine çatışma gelişti ve karışıklıklar yayıldı.

İngilizler, kıyım ve öldürme politikası uyguladılar ve bununla milli mücadelede ezmeye çalıştılar, İrlanda Devrimi'ni bastırmak için kullandıkları yöntemlerden daha şiddetli yöntemler kullandılar, bunun dış dünyada duyulmaması için de haberlerin ve gazetelerin çevresini sansürle sardılar. Buna rağmen bize kadar ulaşan haberler, az da olsa, orada olup bitenler hakkında hüküm vermemize yeter. Kısa bir süre önce İngiliz askeri kuvvetlerinin bazı "şüpheli" kimseleri tutukladıklarını, her 50-400 kişiyi ayrı bir kampa ka-

pattıklarını, yakınlarını kendilerine yemek vermeye zorladıklarını ve onlara karşı kafeslerdeki hayvanlar gibi davrandıklarını okudum. Özgürlüğü ve bağımsızlığı uğrunda savaşan bir halkı ortadan kaldırmak için başvuru bu barbarca işler karşısında, Araplar da doğulu Müslüman ve gayri Müslimler de çok öfkeleniler. Gerçi Arapların bazı tedhiş işlerine giriştikleri doğrudur; fakat onların, özgürlükleri uğrunda zalim emperyalisti güçlerle savaştıklarını da hatamızdan çıkarmamalıyız.

Baskı altında bulunan iki halkın, yani Araplarla Yahudilerin çatışması bir felakettir. Avrupa'da uğradıkları korkunç muameleden ötürü herkesin Yahudilere acıması gerekir. Hem çoğu da yuvasız kalmış, dünyanın her ülkesinde "istenmeyen adam" ilan edilmişlerdir. Filistin'e göç eden Yahudilerin ülkeyi güzelleştirdikleri, oraya sanayi getirdikleri, hayat düzeyini yükselttikleri konusundaki görüşlerini kabul edebiliriz. Fakat aynı zamanda, Filistin'in bir Arap ülkesi olduğunu, öyle kalması ve oradaki Arapların ortadan kaldırılmaması gerektiğini de hatırlamak zorundayız. Kaldı ki, iki halkın, ilerici bir devlet kurmak yolunda birbirinin çıkarlarına zarar vermeden işbirliği yapmaları da mümkündür. Kötü bir talihtir ki, Filistin Hindistan'da ve öteki Doğu ülkelerine giden deniz ve hava yolu üzerindedir ve bunun için emperyalizm açısından önemlidir. İngilizler, çıkarlarını korumak ve emellerini gerçekleştirmek yolunda Arapları da, Yahudileri de kullandılar. Biz gelecek hakkında bir kehanette bulunamayız. Eski taksim planı da başarıya ulaşamayacağı benzetmektedir. Güçlü bir olasılıkla komşu Arap devletleri Filistin'le birleşir ve Yahudilere de ülkeleri için özel bir statü verirler. Fakat şurası kesindir ki, Filistin'de Arap milliyetçiliğinin ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ayrıca Araplarla Yahudiler arasında işbirliği yapılmadan, emperyalizm ülkeden tamamen sökülüp atılmadan ve sağlam bir temel kurulmadan ülkenin kalkınmasına da imkân yoktur.

ARABİSTAN: ORTAÇAĞIN İÇİNDEN SIÇRAMAK

3 Haziran 1933

Arap ülkeleri hakkında yazdığım şeyler oldu ama Arap kültürünün, dilinin ve İslam'ın doğduğu yer, Arabistan, hakkında fazla bir şey yazmadım. Arap uygarlığının kaynağı olan Arabistan Mısır, Suriye, Filistin, Irak gibi komşu Arap ülkelere göre çok geride, ortaçağda kaldı. Arabistan dev bir ülkedir. Büyüklüğü Hindistan'ın üçte ikisi kadardır; ancak toplam nüfusun dört beş milyon kadar olduğu tahmin ediliyor yani Hindistan'ın on yedide, on sekizde biri kadar. Nüfus çok seyrek. Aslında büyük bölümü çöldür. Bu yüzden Arabistan geçmişte maceracıların ilgisinin dışında kaldı. Demiryolsuz, telgrafsız, telefonsuz bir biçimde, değişen dünyanın ortasında ortaçağı yaşamaya devam etti. Kum çölleriyle kaplı uçsuz bucaksız topraklarda yaşayan göçer kabileler -Bedeviler adı veriliyordu bunlara- "çöl gemileri" adı verilen develerin üzerinde ve dünyaca ünlü Arap atlarının sırtında bir oraya bir buraya hareket ediyorlardı. Bin yıldan beri pek değişmeyen bir yaşam biçimini sürdürüyorlardı. Dünya Savaşı başka birçok şeyi olduğu gibi bunları da değiştirdi.

Haritada Büyük Arabistan Yarımadası'nın Kızıldeniz ile İran Körfezi arasında yer aldığı görülür. Güneyinde Arap Denizi, kuzeyinde Filistin, Doğu Ürdün ve Suriye çölü, kuzeybatısında yeşil ve bitek Irak vadisi yer alır. Batı kıyısında, Kızıldeniz'in kıyısında kutsal Mekke ve Medine kentlerinin ve her yıl binlerce hacının karaya ayak bastığı Cidde Limanı'nın yer aldığı, İslam'ın doğduğu Hicaz toprakları uzanır. Arabistan'ın merkezinde ve Doğu'ya İran Körfezi'ne doğru Necd Çölü bulunur.

Hicaz ve Necd Arabistan'ın belli başlı iki bölümüdür. Güneybatıda Eski Roma döneminde Felix Arabistan'ı, yani şanslı, mutlu Arabistan olarak adlandırılan Yemen yer alır; çünkü büyük ölçüde çöl olan bölümlerin tersine verimlidir. Tahmin edilebileceği gibi bu bölüm yoğun nüfusludur. Arabistan'ın

neredeyse güneybatı ucunda İngiliz denetimindeki, Doğu ile Batı arasında çalışan gemilerin transit limanı Aden yer alır.

Dünya Savaşı'ndan önce bütün ülke Türklerin denetimi ya da kabul edilmiş himayesi altındaydı. Ne var ki Necd Emiri İbn-i Suud'un bağımsız bir hükümdar olarak yıldızı giderek parlıyor, İran körfezinden fetihler yapan Suud yayı-lıyordu. 18. yüzyılda Abdülvahhab tarafından kurulan ve Vahhabiler olarak bilinen özel cemaatin başı İbn-i Suud'du. Aslında bu da tıpkı Hıristiyanlıktaki Püriten akım gibi, İslam'daki bir reform hareketiydi. Vahhabiler Müslüman kit-leler arasında mezar ziyaretleri gibi çok yaygınlaşan dinsel törenlere ve kutsal ibadetlere karşıydılar. Vahhabiler, bunlara tıpkı azizlerin resimlerine ve hey-kellerine tapınan Katoliklere, Püritenlerin baktığı gözle, puta tapınma gözüyle baktılar. Böylece, siyasal rekabetin yanı sıra, Vahhabiler ile Arabistan'daki öteki Müslüman tarikatlar arasında dinsel bir kavga da sürüp gidiyordu.

Savaş sırasında Arabistan İngiliz entrikalarının yatağı haline geldi. İngiliz ve Hint parası çeşitli Arap kabile liderlerini madden desteklemek, onlara rüş-vet olarak sunulmak üzere avuç avuç dağıtıldı. Türklere karşı ayaklanmaları için bu kabileler teşvik edildi, vaatlerde bulunuldu. Kimi zaman birbiriyle çatışan iki rakip kabile lideri İngilizlerden maddi yardım görüyordu. İngilizler bir Arap isyanı çıkartmayı başardılar. Mekke Emiri Hüseyin'in önemi Peygam-ber Muhammet'in soyundan geliyor olmasıydı, bu nedenle saygı görüyordu.

İbn-i Suud kurnazdı, kendisini bağımsız bir hükümdar olarak İngilizlere kabul ettirmesinin ardından tarafsız kalacağına söz verdi; buna karşılık aylık bir miktar para da alıyordu. Böylece, ötekiler birbirleriyle çatışırken, esas ola-rak İngiliz altınları sayesinde konumunu pekiştiren Şerif Hüseyin, bir yandan da halifelik yapan Türk sultanına karşı ayaklandığı için Hindistan dâhil İslam ülkelerinde itibarını yitiriyordu. İbn-i Suud, tarafsız tutumuyla, sessiz sedasız hareket ederek değişen koşullardan yararlandı, kendisi hakkında "İslam'ın güçlü lideri" imajını yarattı.

Güneyde Yemen'in hâkimi imam, sonuna kadar Türklere sadık kaldı ama ülkesi çatışma alanlarından kopuktu, elinden fazla bir şey gelmiyordu. Türkiye'nin yenilgisinden sonra bağımsızlığına kavuştu. Yemen hâlâ bağım-sız bir ülkedir.

Savaşın sonunda, Arabistan'a hâkim olan İngilizler hem Hüseyin'i hem de Suud'u araç olarak kullanıyorlardı. İbn-i Suud daha kurnazdı, istismarı gör-mezden geldi. Buna karşılık Şerif Hüseyin'in ailesi İngilizlerin desteğinde böl-genin dört bir yanında çiçekler gibi açtı. Hüseyin'in kendisi Hicaz Emiri, oğul-larından Faysal Suriye hâkimi oldu, öteki oğlu Abdullah İngilizler tarafından yeni kurulan Ürdün hâkimi yapıldı. Bu zafer kısa sürdü. Çünkü daha önce görmüş olduğumuz gibi Faysal Fransızlar tarafından sürüldü. Hüseyin'in krallığı da ilerleyen İbn-i Suud güçleri tarafından silip süpürüldü. Ortalıkta

kalan Faysal İngilizler tarafından Irak'a hükümdar yapıldı, patronlarının izniyle ülkeye hükmetti.

Hüseyin'in Hicaz Krallığını üstlendiği kısa dönemde Ankara'daki Türk Meclisi 1924'te hilafeti kaldırdı. Artık ortada halifelik kalmamıştı. Hüseyin boşalan hilafet koltuğunun üzerine atladı ve kendisini İslam'ın halifesi ilan etti. Hüseyin'in zamanının sonuna geldiğini gören Suudlar, Hüseyin'e karşı hem Arap milliyetçiliğine hem de İslam enternasyonalizmine hitap ettiler. Kendilerini hırslı bir istismarcıya karşı İslam'ın savunucusu olarak takdim ettiler. Yürüttükleri dikkatli bir propagandanın sonucunda, öteki ülkelerin Müslümanlarının desteğini kazanmayı başardılar. Hindistan'daki Hilafet Komitesi onlara iyi niyetini sundu. Rüzgârın estiği yönü dikkate alan ve şimdiye kadar oynadıkları atın kaybedeceğini hisseden İngilizler, Hüseyin'den desteği yavaş yavaş çektiler.

Kolu kanadı kırılan, desteklerini yitiren, eşsiz, dastsuz, yardımsız kalan zavallı Hüseyin, ilerleyen güçlü düşmanın önünde ortada bırakıldı. Birkaç ay içinde Mekke'ye giren Vahhabiler Püriten tarzı inançları gereği bazı mezarları yıktılar. Bu yıkım Müslüman ülkelerde büyük bir şaşkınlık ve öfke yarattı. Hindistan'da bile benzer duygular yaşandı. Bir sonraki yıl Medine ve Cidde İbn-i Suud'un eline geçti. Hüseyin'in ailesi Hicaz'dan sürüldü. 1926'nın başında İbn-i Suud kendini Hicaz Kralı ilan etti. Yeni konumunu sağlamlaştırmak ve dışarıdaki Müslümanların iyi niyetli yaklaşımlarını korumak için 1926 Haziran'ında Mekke'de öteki ülkelerde yaşayan Müslümanların temsilcilerini davet ettiği bir Dünya İslam Kongresi topladı. Öyle anlaşılıyorki halife olmayı aklından geçiriyordu ama Vahhabi inancı geniş çevrelerin bunu kabul etmesine engeldi. Mısır Kralı Fuat da halife olmayı hayal ediyordu ama kimse onu istemedi, kendi halkı bile... Hüseyin ise yenildikten sonra üzerine aldığı hilafetten çekilmişti.

İbn-i Suud kısa süre içinde, bağımsız olmaya devam eden Yemen dışında bütün ülkeye hâkim oldu. Yabancı güçler onun hâkimiyetini tanıdı. İbn-i Suud bir asker, bir savaşı olarak başarıya ulaştı. Ardından sıra, devleti modern koşullara uygun hale getirmeye gelmişti. Geleneksel bir konumdan modern dünyaya geçmeye çalışıyordu. Aslında bunda da bazı başarılar kaydetti.

İlk başarısı, iç karışıklığa son vermek oldu. Çok kısa sürede kervan yollarının ve hac yolunun emniyetini sağladı. Bu gerçekten büyük bir başarıydı. Yollarda soyulan çok sayıda hacı tarafından memnuniyetle karşılandı.

Daha büyük başarısı göçer Bedevileri yerleşik yaşama geçirmek oldu. Bu yerleşime Hicaz fethinden bile önce başladı ve böylece modern bir Hicaz'ın temelleri atıldı. Sağda solda gezinip duran, özgürlüğüne bağlı Bedevileri yerleştirmek kolay olmadı ama İbn-i Suud bunu büyük ölçüde başardı. Devletin yönetimi birçok açıdan geliştirildi. Uçaklar, motorlu taşıtlar, telefonlar ve modern uygarlığın birçok başka simgesi çekici hale getirildi. Hicaz yavaş yavaş ama emin adımlarla

modernleşiyor. Kuşkusuz ortaçağdan bir anda günümüze sıçramak kolay değildir; en büyük güçlük de halkın düşünce dünyasında yaşananlardır.

Bu yeni gelişme ve değişim, birçok Arap'ın hoşuna gitmedi. Batı'nın motorlarla, uçaklarla gelen yeni katı oynak mekanizması, bu Arapların bunları "şeytan işi" olduğu düşüncesine götürdü. Bu yeniliklere karşı çıktılar hatta 1929'da İbn-i Suud'a karşı ayaklandılar. Suudiler bazı taktikler ve argümanlar geliştirerek birçoğunu ikna ettiler. İsyanı sürdüren bazıları ise İbn-i Suud tarafından yenilgiye uğratıldı.

Suudilerin yüz yüze geldiği bir başka güçlük, bütün dünyanın karşısına çıkan sorundu. 1930'dan itibaren dünyanın her yerinde ticarete büyük bir düşüş yaşandı. Batı'nın büyük sanayici ülkeleri bunu en fazla hissedendenler oldu. Aslında Arabistan'ın dünya ticaretiyle ilişkisi sınırlıydı; ama güçlük kendini başka bir şekilde hissettirdi. İbn-i Suud'un başlıca gelir kaynağı, her yıl Mekke'yi ziyaret eden yıllık hac dalgasıydı. Her yıl 100.000 kadar hacı Mekke'yi ziyarete geliyordu. Bu sayı 1930'da 40.000'e düştü ve düşüş takip eden yıllarda devam etti. Bu devletin ekonomik yapısını temelden sarstı ve Arabistan'ın birçok bölgesinde büyük sefaletler yaşandı. Para darlığı İbn-i Suud'u sıkıntıya soktu, reformları aksattı. Yabancılar imtiyaz vermek istemiyordu; çünkü ülkenin kaynaklarının yabancılar tarafından işletilmesinin yabancı etkilerin artmasına yol açmasından endişeleniyordu. Bu yabancı müdahalenin artması ve bağımsızlığın azalması anlamına gelecekti. Korkularında haklı çıktı çünkü sömürge ülkelerde yaşanan birçok hastalık, yabancı sömürüden kaynaklanmıştı. İbn-i Suud bir ölçüde ilerlemeden ve özgürlükten yoksun bir zenginliktense yoksulluğu ve özgürlüğü tercih etti.

Bununla birlikte ticari sınırlamalar nedeniyle karşılaştığı baskılar, İbn-i Suud'u politikasını bir ölçüde gözden geçirmeye ve yabancılar bazı ödümler vermeye itti. Böyle olsa da bağımsızlığını korumakta dikkatliydi, koşullar da buna elverişliydi. Şimdilerde verilen ilk ödümler, Hintli Müslüman gruplara verildi. İlk imtiyazlardan biri Cidde Limanı ile Mekke arasındaki demiryolunun inşası için Hintli bir grup Müslüman kapitaliste verildi. Demiryolu Arabistan'da muazzam bir şeydir, hac olayında devrim yarattı. Sadece hacılara hizmet vermekle kalmıyor, Arabistan'ın dış görüntüsünü de büyük ölçüde modernleştiriyor.

Önceki mektuplarımda Arabistan'da var olan Medine'yi Suriye'deki Halep üzerinden Bağdat Demiryolu'na bağlayan Hicaz Demiryolu'ndan söz etmiştim. Güneybatıdaki Yemen'in Arabistan'ın cennet köşesi olarak bilindiğini söylemiştim. Aslında bu bölge Güney Arabistan'ın İran Körfezi'ne kadar uzanan büyük bölümünü kapsar. Ancak bölgeye verilen isim çok uygun değildir; çünkü oraları insanların yaşamadığı bölgelerdir. Belki de, tam olarak bilinmediği, tanınmadığı için bölgeye bu ad verilmişti.

IRAK: HAVA BOMBARDIMANLARININ ETKİLERİ

7 Haziran 1933

Ele almadık tek Arap ülkesi kaldı: Irak ya da diğer bir deyişle Fırat ve Dicle ırmakları arasında kalan zengin, bitek topraklardan oluşan, eski masalların, Bağdat'ın, Harun Reşit'in ve Arap gecelerin ülkesi Mezopotamya. İran ile Arap Çölü arasında kalan bu bölgenin güneyindeki başlıca limanı Basra, Basra Körfezi'nin biraz yukarısındadır. Kuzeyinde Türkiye yer alır. Irak ve Türkiye Kürdistan'da yani Kürtlerin yaşadığı alanda kesişir. Çoğu Türkiye'de yaşayan bu Kürtlerin Türklere karşı verdikleri özgürlük mücadelesini sana anlattım.

Birçok Kürt de Irak'ta yaşar, orada önemli bir azınlık oluşturur. Türkiye ile İngiltere arasında uzun süredir anlaşmazlık konusu olan Musul, şimdilerde Irak'ın Kürdistan bölgesi içindedir yani İngiliz denetimi altındadır. Musul yakınlarında Asurlulardan kalma eski Ninova harabeleri bulunur.

Irak, İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'nden "manda" aldığı ülkelerden biridir. "Manda" Cemiyet'in her yöne çekilebilen dilinde Milletler Cemiyeti adına uygarlığın "kutsal emanet"i olarak anlaşılabilir. Mandanın ana fikri, manda ya terk edilen topraklarda yaşayan insanların kendi çıkarlarını kollamaktan yoksun oldukları ve bu nedenle Büyük Güçlerin yardımına ihtiyaç duydukları tespitine dayanır. Bu mandaların ilgili halkın isteği üzerine bahşedildiği varsayılıyordu. Batı Asya'da Türk yönetiminden ayrılan manda ülkeler İngiltere ile Fransa'nın payına düşmüştü. Bu iki ülkenin hükümetleri, kendilerinin tek amacının "halkların tam ve kesin kurtuluşu... Yerli halkların özgür seçimlerine ve inisiyatiflerine dayanan yetkilerden kaynaklanan ulusal hükümetlerin ve yönetimlerin kurulması" olduğunu ilan ettiler. Son yıllarda bu soylu amacın gerçekleştirilmesi için atılan adımları, kısaca, yinelenen kargaşalıkların ve boykotların yaşandığı Suriye, Filistin ve Ürdün bölümlerinde görmüştük. "Halkın inisiyatifi ve özgür seçimi" halka ateş açmalarla, sürgünlerle, liderlerin sürgüne gönderilmesiyle, gazetelerin ortadan kaldırılmasıyla, kentlerin, köylerin tahrip edilmesiyle, sık sık ilan edilen sıkıyönetimlerle yüreklendiriliyordu. Bu olup bitenlerde yeni bir şey yok.

Emperyalist güçler tarihin ilk günlerinden beri şiddete başvurmaktan, yakıp yıkmaktan ve terörden adeta keyif aldılar. Modern tip emperyalizmin yeni özelliği, yarattığı terörü ve sömürüyü "mütevellilik", "kitlelerin iyiliği", "yönetim tecrübesi kazanmaları için geri halkları eğitmek" gibi, sağa sola çekelebilen cümlelerin arkasına gizlemektir. Ateş açtıkları halkın iyiliği için ateş açtırırlar, öldürürler, yakıp yıkarlar...

Şimdi, Irak'ta yaşayanların isteklerine nasıl kulak verildiğine, ülkenin İngiliz mandası altında özgürlüğe doğru nasıl ilerlediğine bir bakalım. Dünya Savaşı'nda İngilizler Irak'ı Türkiye'ye karşı yürüttükleri operasyonun üssü yapmışlardı. İngiliz ve Hint birliklerini ülkeye yığdılar. Tek büyük yenilgiye 1916'da General Townshend Kut'ül Ammare'de Türk birliklerine teslim olduğu zaman uğradılar. Mezopotamya operasyonunda korkunç kayıplar ve kötü yönetim yaşandı. Olup bitenlerden büyük ölçüde Hint hükümeti sorumlu olduğu için aptallıklara ve beceriksizliklere yoğun eleştiriler yükseldi. Bununla birlikte İngilizlerin zengin kaynakları uzun vadede harekete geçti. Tükler kuzeye sürüldü, İngilizler Bağdat'a girdi, ardından neredeyse Musul'a ulaştı. Savaşın sonunda Irak'ın bütünü İngilizlerce işgal edilmişti.

Irak'ın mandasının İngilizlere teslim edilmesine ilk tepkiye 1920'nin başında tanık olundu. Buna karşı ortaya çıkan güçlü protestolar giderek kargaşaya, kargaşa da bir ayaklanmaya dönüştü. 1920'nin ilk yarısında benzer karışıklıkların Türkiye'de, Mısır'da, Suriye'de, Filistin'de, Irak'ta ve İran'da yaşanması ilginç ve ilgi çekici bir olgudur. "İşbirliğine Hayır" günlerinde Hindistan da aynı havadaydı. Irak'taki ayaklanma, büyük ölçüde Hint birliklerinin yardımıyla, sonuçta ezildi. İngiliz emperyalistlerin kirli işlerini görmek bir süredir Hint ordusuna düşüyordu; ülke, Ortadoğu'da, başka yerlerde itibar yitirdi.

Irak ayaklanması İngilizler tarafından kısmen güce başvurarak kısmen de bağımsızlık vaadiyle bastırıldı. Arap bakanlardan oluşan geçici bir bakanlar kurulu kuruldu, ama gerçek güç, her bakanın arkasındaki İngiliz danışmandaydı. İngiliz planları Irak'ın körü körüne itaatine dayanıyordu, oysa bazı bakanlar bunun parçası olmak istemiyorlardı. İngilizler Nisan 1921'de önde gelen bakanlardan Seyit Talip Şah'ı tutuklayıp sürgüne yolladılar. 1921 yazında Hicaz Emiri Hüseyin'in oğlu Faysal İngilizler tarafından Irak'a getirildi, müstakbel kral olarak Iraklılara sunuldu. Ancak bu, soruna bir çözüm getirmiyordu çünkü Irak halkı İngiliz mandasına çok karşıydı. Tam bağımsızlık ve öteki Arap ülkeleriyle birleşmek istiyordu. Karışıklıklar ve gösteriler sürdü, olay bir yıl sonra, 1922 Ağustos'unda sonuçlandı. İngiliz yetkililer Iraklılara verdikleri bağımsızlık dersini derinleştirdiler. İngiliz Yüksek komiseri Sör Percy Cox, Kral'ın (zaten hastaydı) ve bakanlar kurulunun yetkilerine son verdi, hükümetin bütün sorumluluğunu üstlendi. Sonuçta o da mutlak otoriter

bir diktatör oldu, iradesini dayattı, karışıklıkları İngiliz güçlerinin özellikle İngiliz Hava Kuvvetleri'nin yardımıyla bastırdı. Bildik eski öykü bir kez daha karşımıza çıktı. Milliyetçi gazeteler kapatıldı, partiler dağıtıldı, liderler sürgüne yollandı, İngiliz uçakları bombalarıyla İngiliz İmparatorluğunun iktidarını tesis ettiler.

Bir kez daha bu sorunun çözümü olmadı. Sör Percy Cox birkaç ay sonra Kral'a ve bakanlara açıkça faaliyet gösterme izni verdi, onlardan da İngiltere ile bir anlaşma imzalama sözü aldı. İngiltere'nin bağımsızlık yolunda Irak'a yardım edeceği hatta Milletler Cemiyeti'ne üye alınmasını sağlayacağı güvenceleri verildi. Bu güzel, rahatlatıcı vaatlerin arkasında Irak hükümetinin İdare'yi İngiliz ya da onlarca onaylanan görevlilerinin yardımı ile çekip çevireceğini kabul etmesi çıplak gerçeği yatıyordu. 1922 Ekim Anlaşması insanların sırtından yapılmış, onlarca mahkûm edilmişti. Arap hükümetlerinin görüntüde iktidar olduğu, gerçek iktidarın İngiliz yetkililerinin elinde bulunduğu belirtilmişti. Önderler Ulusal Kurucu Meclis seçimlerini boykot etmeyi kararlaştırdılar. Bu işbirliğine hayır başarılı oldu, meclis toplanamadı. Karışıklıklar ve vergilerin toplanmasında güçlükler yaşanıyor.

Bir yıldan fazla süreyle ve 1923 boyunca bu karışıklıklar sürdü. Anlaşmada Irak lehine bazı değişiklikler yapıldı ve böylece Kurucu Meclis için 1924 başında seçimlere gidilebildi. Bu Meclis de İngiltere Anlaşması'na karşı çıktı, İngilizler çok baskı yaptı, sonunda Anlaşma ancak üyelerin üçte birinin oylarıyla kabul edildi. Üyelerin çoğu oturuma katılmamıştı.

Kurucu Meclis Irak için yeni bir Anayasa taslağı hazırladı. Kâğıt üzerinde makul gibi görünüyordu bu taslak. Irak bağımsız, egemen, özgür bir devlet olmuştu. Ülke Anayasal, irsi bir monarşiyle ve parlamenter bir hükümet biçimiyle yönetilecekti. Ama parlamentonun iki meclisinden biri olan senato, kral tarafından atanacaktı. Yani kral geniş yetkilere sahip oluyordu, onun gerisinde de kilit mevkileri işgal eden İngiliz yetkililer vardı. Bu Anayasa 1925'te yürürlüğe girdi, yeni parlamento bir süre faaliyet gösterdi ama manda yönetimine karşı protestolar devam ediyordu. Dikkatler büyük ölçüde İngiltere ile Türkiye arasındaki Musul anlaşmazlığına çevrilmişti. Anlaşmazlık, 1926 Haziran'ında Türkiye, İngiltere ve Irak tarafından imzalanan anlaşmayla sonuçlandırıldı. Musul Irak'a gitti. Irak İngiliz emperyalizminin gölgesinde var olduğuna göre, İngiliz çıkarları güven altına alınmıştı.

1930'da İngiltere ile Irak arasında yeni bir ittifak anlaşması imzalandı. Irak'ın tam bağımsızlığı bir kez daha tanınıyordu. Fakat öyle istisnalar tanınmıştı ki bağımsızlık örtülü bir protektora dönüşüyordu. Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak için anlaşma İngiltere'ye hava üsleri veriyordu. İngiltere Musul'da ve öteki yerlerde askeri birlikler bulunduracaktı. Irak sadece İngi-

liz askeri danışmanları bulunduracak, İngiliz subayları Irak Kuvvetleri içinde danışman sıfatıyla görev yapacaktı. Silah, cephane ve uçaklar İngiltere'den alınacaktı. Bir savaş durumunda İngiltere düşmana karşı yürütülecek mücadelede ülkedeki bütün olanaklardan yararlanacaktı. Böylece İngiltere, Musul'un çevresindeki stratejik alandan Türkiye'yi, İran'ı ya da Azerbaycan'daki Sovyetleri kolaylıkla vurabilecekti...

Yeni Anayasa'nın 1925'te kabul edilmesinin ardından yeni Meclis çalışmaya başlasa da halk memnun olmaktan uzaktı. Merkezden uzak bölgelerde zaman zaman karışıklıklar çıkıyordu. Bu durum özellikle Kürt bölgelerinde görülüyor, birbirini izleyen karışıklıklar İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin¹ bombalarıyla ve köylerin tahrip edilmesiyle bastırılıyordu. 1930 Anlaşması'ndan sonra Irak'ın İngiltere'nin gözetiminde Milletler Cemiyeti'ne üyeliği gündeme geldi. Ama ülkede barış tesis edilmemişti, karışıklıklar sürüyordu. İngiliz Hava Kuvvetleri bu amaç için kullanılıyordu. Seçkin bir İngiliz subayı Yarbay Sör Arnold Wilson, Kraliyet Asya Derneği'ndeki konuşmasında şunları söylemişti:

"İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri son on yıldır, özellikle son altı aydır Kürt nüfusu bombalıyor, *The Times*'ın özel muhabirinin sözcükleriyle terk edilmiş köyler, telef olmuş davarlar, sakat kalmış kadınlar ve çocuklar olaya tanıklık ediyor."

Uçaklar yaklaştığında köylülerin köylerden kaçtıklarını, saklandıklarını fark eden İngilizler yeni bir bomba, geç patlayan bomba geliştirdiler. Bu bombalar yere düştükleri anda değil, bir süre sonra patlıyordu. Bu şeytani hile köylüleri şaşırtmak için tasarlanmıştı. Aslında ölenler daha şanslı olanlardı, sakat kalanlar, kolları bacakları kopanlar ya da benzer ağır yaralar alanlar daha az şanslıydılar. Çünkü o uzak köylerde tıbbi yardım olanağı yoktu.

Barış, düzen sağlandığında Irak hükümeti İngiltere'nin gözetimi altında Milletler Cemiyeti'ne başvurdu, üye olarak kabul edildi. Haklı olarak, Irak'ın Cemiyet'e "bombalandığı" söylendi.

Irak Milletler Cemiyeti'ne üye olunca İngiliz mandası sona erdi. Bunun yerine imzalanan 1930 Anlaşması İngiltere'nin etkin denetimini sağlıyordu. Halk arasındaki memnuniyetsizlik sürdü çünkü halk tam özgürlüğü ve Arap uluslarının birliğini istiyordu. Milletler Cemiyeti'ne üyelik onları çok fazla ilgilendirmiyordu. Çünkü Doğu'daki öteki mazlum milletlerin büyük çoğunluğu gibi Cemiyet'i Büyük Güçlerin elindeki bir araç olarak görüyorlardı. (Kral Faysal 1933'te öldü. Yerine geçen oğlu Gazi 1939'da bir kazada ölünce, çocuk yaştaki oğlu geçti.)

1 RAF: Royal Air Force.

Arap ulusları hakkındaki incelemeyi burada bitiriyorum. Fark etmiş olmalısın: Tüm bu ülkeler ve öteki Doğu ülkeleri, tıpkı Hindistan gibi, milliyetçilik dalgalarıyla güçlü biçimde sarsılmışlardı. Sanki bir elektrik akımı hepsini titretip geçiyordu. Dikkat çekici bir başka özellik, benimsenen yöntemlerdeki benzerlikti. Bu yöntemler, bu ülkelerin birçoğunda ayaklanmalarla, şiddetli başkaldırılarla başladı ama giderek daha çok işbirliği-karşıtı ve boykot unsurlu siyasal karakter kazandı,

İngiliz ve Fransız emperyal denetim yöntemleri hakkındaki ilginç bir çelişkiye de dikkat çekmek istiyorum. İngiltere bütün sömürgelerinde feodal, toprak sahibi sınıflarla, en muhafazakâr ve geri unsurlarla ittifak kurmaya çalıştı. Bunları Hindistan'da Mısır'da ve başka yerlerde gördük. Sömürge ülkelerde sahte tahtlar yaratıyor gerici yöneticileri buraya bir güzel oturtuyor. Mısır'da Fuat'ı, Irak'ta Faysal'ı, Ürdün'de Abdullah'ı tahta oturttu, Hicaz'da Hüseyin'i oturtmaya çalıştı. Öte yandan kendisi tipik bir burjuva ülkesi olan Fransa, sömürge ülkedeki burjuvazinin bazı bölümlerinin desteğini almaya çalışıyor. Örneğin Suriye'de yükselen Hıristiyan orta sınıfın desteğini aradı. Ama her ikisi de kendilerine karşı çıkan milliyetçiliği zayıflatmak, azınlıklar, ırksal ve dinsel sorunlar yaratmakta birleşiyorlar.

İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Irak'taki faaliyetlerini anlatmıştım. Son on yıl içinde, yarı sömürge ülkelerde uçakları "polis gücü" olarak kullanmak İngiliz hükümetlerinin kesin politikası haline geldi. Bu özellikle yönetimin yerli unsurlara bırakıldığı yerlerde uygulandı. Bu ülkelerde işgal orduları artık elde tutulmuyor ya da büyük ölçüde ufaltıldı. Bunun, doğal olarak birçok avantajı var. Büyük tasarruf sağladı ve ülkenin askeri işgali daha az görünür hale geldi. Aynı zamanda uçaklar ve -havadan- bombalar durumun tam anlamıyla denetim altında tutulmasını sağlıyor. Bu şekilde uçaktan bombalama çok arttı ve galiba bunu en çok İngilizler kullanıyor. Sana Irak'ı anlattım. Aynı tür bombalamalar, Hindistan'ın kuzeybatı sınırında düzenli, olağan olaylar haline geldi.

Bu yöntem daha ucuz ve daha çabuk sonuç alıcı olabilir ama korkunç derecede zalim ve ölümcüldür. Gerçekten de köylerin tepesinden bomba yağdırmak ve suçlularla birlikte masumları da katletmekten daha barbar bir şey hayal edilebilir mi? Bu yöntem ülkeleri fethetmeyi de çok kolaylaştırdı. Milletler Cemiyeti'nin Cenova toplantısında sesler yükseldi, bu barbarca saldırılara karşı tepki dolu konuşmalar yapıldı. ABD dâhil bütün ülkeler havadan bombalamanın tümüyle yasaklanmasından yanalar. Ancak İngilizler sömürgelerde uçakları "polis amaçlı" kullanma haklarını korumada ısrar etti. Bu tutum ise Milletler Cemiyeti'nde ve 1933'te toplanan Silahsızlanma Konferansı'nda bir anlaşmaya varılmasını engelledi.

AFGANİSTAN VE ASYA'DAKİ BAZI BAŞKA ÜLKELER

8 Haziran 1933

Irak'ın doğusunda İran, İran'ın doğusunda Afganistan yer alır. Hem İran hem de Afganistan Hindistan'ın komşularıdır. İran'ın sınırları yüzlerce km boyunca Hindistan'la (Belucistan) temas eder ve Afganistan ile Hindistan yaklaşık 1.500 km boyunca, Hindistan'ın Asya'nın kalbinde yükselen karlı başını taşıyan ve Sovyet topraklarına tepeden bakan Hindukuş Dağları'nın kuzey yamaçlarında yan yana yaşarlar. Bu üç ülke komşu olmakla kalmaz, eski Ari gövde hepsine hâkim olduğu için ırki olarak da akrabadırlar. Kültürel düzlemde, daha önce gördüğümüz gibi geçmişte pek çok noktada ortaklıkları oldu. Farsça, son zamanlara kadar Kuzey Hindistan'daki eğitimli kesimin diliydi; şimdilerde bile popülerdir, özellikle Müslümanlar arasında. Afganistan'da Farsça hâlâ sarayın dili olmakla birlikte, halk arasında Pashtu konuşulur.

İran hakkında yazdıklarımaya eklenecek bir şey yok. Ama son zamanlarda Afganistan'da yaşananlar, kendinden kısaca söz edilmeyi gerektiriyor. Afgan tarihi, nerdeyse Hint tarihinin bir parçasıdır; gerçekten de Afganistan uzun yıllar Hindistan'ın parçasıydı. Ayrılışından sonra, özellikle son 100 yılda, İngiltere ve Rusya gibi iki büyük imparatorluk arasında bir tampon devlet olarak yaşadı. Yıkılan Rusya devleti yerini Sovyetler Birliği'ne bıraktı ama İngilizler ile Rusların entrikalar çevirdiği ve hâkim olmaya çalıştığı Afganistan tampon bölge olma özelliğini koruyor. Bu entrikalar 19. yüzyılda İngiltere ile Afganistan arasında savaflara dönüştü. Bu savaflarda birçok faciaya neden olmalarına rağmen, İngilizler üstünlüklerini korudular. Birçok Afgan tutuklu, Afgan kraliyet ailesinin üyeleri hâlâ Kuzey Hindistan'da bir yerlerde yaşıyor, bize İngiliz müdahalelerini anımsatıyor. İngilizlere dost emirler, iktidara geldi, Afgan dış politikası kesinlikle İngiliz denetimine girdi. Ama bu emirler İngilizlere ne kadar dost olsalar da İngilizler tam olarak güvenemiyor, onlara her

yıl büyük miktarlarda ödemeler yapıyorlardı. Uzun yıllar yönettikten sonra 1901'de süresi dolan Emir Abdurrahman bunlardan biriydi. Yerine geçen Emir Habibullah da İngilizlere eğilimliydi.

Afganistan'ın Hindistan'daki İngilizlere bağımlılığının bir nedeni, ülkenin konumuydu. Haritaya bakıldığında Belucistan'ın ülkeyi denizden kopardığı görülür. Yani, konumu itibarıyla bir türlü yola çıkışı olmayan bir evi andırıyordu ve bu da sorun yaratıyordu. Dış dünya ile ilişki kurmanın en kolay yolu Hindistan üzerindendi. O günlerde Afganistan'ın kuzeyinde kalan Rus bölgesi uygun iletişim olanaklarına sahip değildi. Son zamanlarda Sovyet hükümetinin hem demiryolları inşa ederek hem de havayolu ve karayolu ulaşımını teşvik ederek bu iletişimi sağladığını sanıyorum. Yani Hindistan, Afganistan'ın dünyaya açılan penceresi olduğundan, İngiliz hükümeti birçok açıdan baskı yapmak için bu durumdan yararlanıyordu. Afganistan'ın denize ulaşmadaki güçlüğü, ülkenin hâlâ karşı karşıya bulunduğu sorunların başında gelir.

1919'ların başında Afgan Sarayı'ndaki entrikalar ve husumetler su yüzüne çıktı. Birbirini izleyen iki saray devrimi gerçekleşti. Perdenin gerisinde neler olduğunu, bu değişimde kimlerin rol oynadığını tam olarak bilmiyorum.

Habibullah katledildi, kardeşi Nasrullah yerine geçti. Ama çok kısa bir süre sonra Nasrullah da indirildi, Habibullah'ın küçük oğullarından Amanullah emir oldu. Amanullah 1919'da Hindistan'a küçük bir müdahalede bulundu. Bu provokasyonun nedenini bilmiyorum ama Amanullah İngilizlere olan bağımlılığa tepki göstermiş, ülkesinin tam bağımsızlığını sağlamak istemiş olabilir. Öyle anlaşıyor ki koşulların elverişli olduğunu da düşündü. O günler, hatırlayacaksın, Hindistan'da genel hoşnutsuzluğun arttığı, Müslümanlar arasında hilafet sorunu nedeniyle tepkilerin büyüdüğü, Pencap'da sıkıyönetim ilan edildiği günlerdi. Nedenleri ve yol açtıkları ne olursa olsun, İngilizler ile Afganlılar arasında bir savaş patlak verdi. Askeri açıdan, Hindistan'daki İngilizler Amanullah'tan çok daha güçlüydüler ama savaş havasında değillerdi. Ufak tefek birkaç olay bile Afganlarla uzlaşma arayışı içine girmeleri için yetti. Sonuçta Afganistan, dış ilişkilerine tam hâkim, bağımsız bir ülke olarak tanındı. Böylece Afganistan amacına ulaşmış oldu. Prestiji Avrupa'ya ve Asya'ya yayıldı. Doğal olarak İngilizlerle arası iyi değildi.

Amanullah izlediği dış politika sayesinde daha çok dikkat çekmeye başladı. "Afganistan'ın Batılaşması" adı verilen, Batı tarzında, birkaç küçük reform yaptı. Bu çalışmada eşi Kraliçe Süreyya, çok yardımcı oldu. Kısmen Avrupa'da eğitim gören Kraliçe'yi, kadının peçenin arkasına itilmesi çıldırtıyordu. Böylece, çok geri bir ülkeyi kısa sürede değiştirme şeklindeki garip süreç başladı. Hiç kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa Amanullah'ın idealindeki kişiydi. Afganlara ceket pantolon ve şapka giydirmek, sakallarını tıraş ettirmek gibi birçok

konuda ondan kopya çekmeye çalıştı. Ama Amanullah, Mustafa Kemal'in cesaretine ve becerisine sahip değildi. Mustafa Kemal Paşa kapsamlı reformlarına başlamadan önce kendini ulusal ve uluslararası düzlemde tam anlamıyla güvenlik altına almıştı. Arkasında etkin, çelikleşmiş bir ordu bulunuyordu, halk içinde çok yüksek itibarı vardı. Amanullah bu önlemleri almadan ileri atıldı. Görevi çok daha çetindi çünkü Afganlar Türklerden çok daha geriydi.

İşler olup bittikten sonra akıl vermek kolaydır. Yönetiminin ilk yıllarında Amanullah her şeyi iyi götürüyorsa benziyordu. Birçok Afgan kızını ve delikanlıyı eğitim için Avrupa'ya yolladı. İdarede birçok reform başlattı. Komşularıyla, Türkiye'yle anlaşmalar imzalayarak uluslararası konumunu güçlendirdi. Sovyetler, Çin'den Türkiye'ye kadar bütün Doğu ülkelerine karşı cömert ve dostça bir politika izliyorlardı. Sovyetler'in bu dostluğu ve yardımları Türkiye'nin ve İran'ın yabancı denetimden uzaklaşmalarını sağlayan büyük bir etken oldu. Bu, 1919'da İngiltere'ye karşı kısa süreli savaşında Amanullah'ı rahatlatan önemli bir etkendi. İzleyen yıllarda Sovyet Rusya, Türkiye, İran ve Afganistan arasında bir dizi anlaşma ve ittifak imzalandı. Bu anlaşmaların her biri ayrı ve birbirine benzeyen anlaşmalardı. Böylece Ortadoğu'da bütün bu ülkeleri güçlendiren anlaşmalar ağı ortaya çıktı:

Türk-Afgan Anlaşması (19 Şubat 1921)

Türk-Sovyet Anlaşması (17 Aralık 1921)

Türk-İran Anlaşması (22 Nisan 1922)

Sovyet-Afgan Anlaşması (31 Ağustos 1922)

Sovyet-İran Anlaşması (1 Ekim 1927)

İran-Afgan Anlaşması (28 Kasım 1927)

Sovyet diplomasisinin zaferinin ürünü olan bu anlaşmalar bölgedeki İngiliz etkisine büyük darbe indirdi. Şunu eklemek gerek: İngilizler bu anlaşmalara çok tepki duydular, özellikle Amanullah'ın Sovyetler Birliği'ne eğilim göstermesinden, dostluğundan hiç hoşlanmadılar.

Amanullah ve Kraliçe Süreyya 1928'in başında Avrupa'da büyük bir geziye çıktılar. Birçok Avrupa başkentine gittiler (Roma, Paris, Londra, Berlin, Moskova). Her yerde çok iyi karşılandılar. Bütün bu ülkeler, ticaret olanakları ve siyasal amaçlar konusunda Amanullah'ın rızasını elde etmeye çalışıyorlardı. Kendisine değerli armağanlar da sunuldu ama Amanullah diplomatça davranmış, herhangi bir angajmana girişmedi. Dönüşte, Türkiye'ye ve İran'a uğradı.

Bu uzun gezi çok dikkat çekti. Amanullah'ın saygınlığını artırdı. Afganistan'ın dünyadaki önemini katladı. Ama Afganistan'da bazı şeyler iyiye gitmiyordu. Afganistan eski yaşam biçimini kaygılandıran değişimlerin tam ortasındaiken, ülkeyi bırakıp gitmekle büyük risk almıştı. Mustafa Kemal hiç risk almamıştı. Amanullah'ın uzun süreli yokluğunda gerici güçler giderek

karşısında saf tuttular. Her tür entrika ve onu itibarsızlaştıracak söylenti yayı-lıyordu. Amanullah karşıtı propaganda için su gibi para akıtılıyordu ve kimse bunun nerden geldiğini bilmiyordu. Birçok mollaya bu iş için para ödendiği söyleniyordu ve Amanullah'ı "kâfir" ilan eden birçoğu ülkenin dört bir yanına yayılmıştı. Kraliçe Süreyya'nın Avrupalı gece giysileri içinde çekilmiş resim-leri, Kraliçe'nin ne kadar uygunsuz giyindiğini göstermek için köylerde dola-şıyordu. Bu yaygın ve pahalı propagandanın sorumlusu kimdi? Bu işin arka-sında İngiliz İstihbarat Servisi'nin olduğu Ortadoğu'da ve Avrupa'da yaygın biçimde konuşuluyordu. Böyle şeyler kolay kanıtlanamaz. Ama İngiltere'nin Afganistan'da Amanullah'ın zayıflamasına ilgi duyduğu apaçıktı.

Bütün bunlar olup biterken Amanullah Avrupa başkentlerinde göz ka-maştırıcı ülkelerin keyfini çıkartıyordu. Yeni reformlar yapmak için yepyeni heveslerle, yeni düşüncelerle ülkesine döndü. Ankara'da karşılaştığı Kemal Paşa'dan çok etkilenmişti. Vakit geçirmeden reformlara girişti. Asalet unvan-larını kaldırdı, dinsel liderlerin gücünü kırmaya çalıştı. Kadının özgürleşmesi de yavaş yavaş gündeme girdi.

Küllenmiş ateş birden alevlendi, 1928'in sonunda bir ayaklanma patlak verdi. Sıradan bir sakanın önderliğindeki yayılan ayaklanma 1929'da başa-rıya ulaştı. Amanullah'la eşi kaçtı, saka Emir oldu. Beş ay sonra saka çekil-di, Amanullah'ın generallerinden ve bakanlarından Nadir Han yerine geçti. Ülke içinde karışıklıklar sürdü ama Nadir Şah hükmünü sürdürdü. Çünkü İngiltere'yle iyi ilişkiler içindeydi ve yardım görüyordu. İngiliz hükümeti ge-niş bir kredi açtı, tüfekler ve cephane yolladı.

Nadir Şah 1933 Kasım'ında katledildi. Yerine geçen oğlu Zahir Şah adını aldı. Batı Asya'yı ve Afganistan'ı ele aldıktan sonra, şimdi kısaca, Asya'nın güneydoğu köşesinde olup bitenlere değineceğim.

Burma'nın doğusunda, dünyanın o köşesinde o güne kadar bağımsız kal-mayı becerebilmiş tek ülke olan Siyam bulunur. Siyam İngiliz Burma ile Fran-sız Çinhindi arasında sıkışmıştır. Hint kalıntıları ile dolu olan ülkede gelenek-ler, kültür ve ritüeller hâlâ eski Hint izlerini taşır. Kısa bir süre öncesine kadar Siyam otokratik monarşi ile yönetilen, feodal bir ülkeydi, küçük, gelişen bir orta sınıfı da vardı. Kralın unvanlı Rama idi; 1. Rama, 2. Rama vb. öyle gidi-yordu; bunun da bir Hint kültürü işareti olduğunu sanıyorum. Dünya Savaşı sırasında Siyam, zaferin aşağı yukarı kesinleştiği sırada Müttefikler'e katıla-rak savaş sonrasında Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.

1932 Haziran'ında Siyam'ın başkenti Bangkok'da bir darbe yapıldı, otokra-tik hükümet biçimi yerini Siyam Halk Partisi'nin denetimindeki bir demokra-siye bıraktı. Bir grup genç subay, hukukçu Luang Pradit'in önderliğinde kra-liyet ailesinin üyelerini, belli başlı bakanları tutukladı, Kral Prajadhipok'u anayasayı kabule zorladı. Kral'ın yetkileri sınırlandırıldı, bir Halk Meclisi ku-

ruldu. Değişim destek buldu ama bu değişim halk desteği şeklinde olmamıştı, Genç Türklerin Abdülhamit despotizmine son veren askeri darbesini andırıyordu. Kral'ın çabuk boyu eğmesi krizi sonlandırdı ama Kral'ın değişime ayak uydurmaya hazır olmadığı görüldü. 1933 Nisan'ında birden Meclis'i dağıtarak Luang Pradit'i uzaklaştırdı. İki ay sonra bir darbe daha yaşandı, Meclis yeniden açıldı. Ekim 1933'te yaşanan sağcı ayaklanma engellendi, Luang Pradit hükümeti iktidarı koruyor. İngiltere ile yakın ilişki geliştirmeyen Siyam'daki yeni hükümet Japonya'ya eğilim gösteriyor.

Milliyetçilik giderek artan boyutlarda Siyam'ın doğusundaki Fransız Çin-Hindi'ne de yayıldı. Fransız hükümeti milliyetçi hareketi bastırmak için pek çok komplo teorisi üretti, çok sayıda insanı uzun sürelerle hapsedti. Düşündürücü bir açıklama 1933'de Cenevre'de toplanan Silahsızlanma Konferansı'nda Fransız temsilcisi Bay M. Sarraut tarafından yapıldı. "Gelişen milliyetçiliğin sömürge yönetimleri altındaki alanların yönetimini çok güçleştirdiğine" işaret etti. Fransız Çin-Hindi'nden örnek verdi, kendisi orada sömürge valisi olarak 1.500 kişiyi yönetirken şimdi 10.000 kişiye ihtiyaç duyulduğunu vurguladı.

Son olarak, şekeri ve kauçuğu ile aynı zamanda plantasyonlarda çalışan halkın tepkisel patlamaları ile ünlü Hollanda Doğu Hint Adaları'ndaki Java üzerinde durayım. Milliyetçiliğin yükselişi ile birlikte, Hindistan'da olduğu gibi, bir ölçüde reform daha çok da baskı gözlendi. Büyük çoğunluğu Müslüman olan Javalılar, Dünya Savaşı'nda ve sonrasında Batı Asya'da meydana gelen olaylardan etkilenmişlerdi. Kanton'da büyülen Çin devrimci hareketi de onları etkiledi, yanı sıra Hindistan'daki "işbirliğine hayır" hareketine de ilgi duydular. Hollanda hükümeti 1916'da Javalılara anayasal bir reform vaat etti. Bu çerçevede Batavia'da bir Halk Konseyi kuruldu. Ama bu kâğıt üzerinde kalınca hareketlilik sürdü, 1925'de halka verilen Anayasa fazla bir şey değiştirmede, halk tatmin etmedi. 1927'de Hollanda hükümetine karşı yapılan ayaklanma acımasızca bastırıldı. Bununla birlikte süren milliyetçi hareket, yapıcı adımlar atarak birçok ulusal okul kurdu, Hindistan'da olduğu gibi ev sanayiini ve zanaatı teşvik etti. Özgürlük için mücadele sürdü. Java'daki şeker sanayii hem büyük ekonomik bunalımdan hem de konan ağır koruyucu vergilerden çok etkilendi.

1933 başında Java'nın doğusundaki denizlerde ilginç bir olay yaşandı. Hollanda savaş gemilerinden birinin düşük ücretleri protesto eden mürettebatı gemiye el koyarak açık denizlere yöneldi. Kimseye zarar vermediler, sadece ücret mücadelesi yaptıklarını ilan ettiler. Bir tür saldırgan grevdi bu. Hollanda uçakları gemiyi bombaladı, mürettebattan birçok kişiyi öldürdükten sonra gemiye el kondu.

Şimdi, milliyetçilik ile emperyalizm arasında sürekli çatışmalara sahne olan Asya'ya bakalım, çünkü orada da önemli olaylar yaşanıyor.

GERÇEKLEŞMEYEN DEVRİM

13 Haziran 1933

Ünlü İngiliz yazar G. K. Chesterton, bir yerde, İngiltere'de 19. yüzyılda yaşanan en önemli olayın gerçekleşmeyen devrim olduğunu söylemişti. Hatırlayacaksın, İngiltere 19. yüzyıldaki birçok olay vesilesiyle devrimin eşiğine gelmişti. Küçük burjuvazi ile işçilerin birlikte geliştirdikleri bir toplumsal devrimi kastediyorum. Oy hakkını genişletip parlamenter yapıyı bir ölçüde dışa açan, yurtdışındaki emperyalist sömürünün karlarından küçük paylar dağıtan hâkim sınıflar, bir ölçüde esneyerek, son anda yaklaşan devrimi engellediler. Geniş imparatorlukları ve burada yarattıkları paralar sayesinde bu yapmaya güçleri yetiyordu. Devrim İngiltere'de gerçekleşmedi ama gölgesi sık sık ülkenin üzerine düştü, devrimden duyulan korku olayları şekillendirdi. Bu yüzden, pratikte meydana gelmeyen şeyin geçen yüzyılın en önemli olayı olduğu söylenir.

Aynı şekilde, Batı Avrupa'da savaş sonrası dönemde yaşanan en büyük olayın gerçekleşmeyen devrim olduğu söylenebilir. Rusya'da Bolşevik Devrimi'ni yaratan koşullar, daha az ölçüde olmakla birlikte, Orta ve Batı Avrupa ülkelerinde de vardı. Rusya ile Batı'nın önde gelen sanayileşmiş ülkeleri -İngiltere, Almanya Fransa vb.- arasındaki başlıca fark, Rusya'da güçlü bir burjuvazinin mevcut olmaması idi. Aslında, Marksist teoriye göre işçi devrimi, öncelikle geri Rusya'da değil gelişmiş sanayi ülkelerinde patlak verecekti. Dünya Savaşı Çarlığın çürümüş yapısını yerle bir etti; Batı tipi Parlamento yolu ile hükümeti denetim altına alabilecek güçlü bir orta sınıf olmadığı için, İşçi Sovyetleri iktidarı ele geçirdi. Garip bir biçimde, Rusya'nın güçsüzlüğünün esas nedeni olan geriliği, daha ileri ülkelere göre daha büyük bir adımı atmanın nedeni haline geldi. Lenin'in yönetimindeki Bolşevikler bu adımı atarken, tozpembe hayaller içinde değıldiler. Rusya'nın geriliğinin, daha gelişmiş ülkeleri yakalamasının zaman alacağını bilincinde idiler. Kurdukları işçi cumhuriyeti örneğinin öteki Avrupa ülkelerinin işçilerini mevcut rejimlere karşı ateşleyeceğini

umuyorlardı. Ayakta kalmalarının tek umudu, Avrupa'daki genel toplumsal devrimde yatıyordu, aksi takdirde Rusya'nın genç Sovyet hükümeti kapitalist dünyanın geri kalan bölümlerince ortadan kaldırılacaktı.

Devrimin ilk günlerinde bu umutlarla dünya işçilerine çağrılar yaptılar. Toprak ilhakı için her türlü emperyalist girişimi kınadılar, Rusya ile Fransa-İngiltere arasında yapılan gizli anlaşmalara dayalı hiçbir talepte bulunmayacaklarını söylediler. Konstantinopolis'in Türklerin elinde bulunması gerektiğini açıkladılar. Doğu ülkelerine, Çarlık İmparatorluğu'nu baskı altındaki birçok halka en cömert tekliflerle bulundular. Ve her şeyden önce, dünyanın dört bir yanındaki işçileri kendi tecrübelerini izlemeye sosyalist cumhuriyetler kurmaya çağırarak, uluslararası işçi sınıfının önderleri gibi davrandılar. Milliyetçilik ve ulus olarak Rusya, Bolşeviklere bu ülkede tarihte ilk kez bir işçi hükümetinin kurulmuş olmasının dışında, bir şey ifade etmiyordu.

Bolşeviklerin çekiciliği Alman ve müttefik hükümetlerince bastırıldı ama onlar ufak ufak da olsa çeşitli cephele ve fabrika alanlarına sızdılar. Etkileri her yerde hissediliyordu. Fransız Ordusu'ndaki çatlama gözle görülür hale gelmişti. Alman ordusu ve işçileri daha bile fazla etkilenmişlerdi. Almanya'da, Avusturya'da, Macaristan'da -yenik ülkeler- ayaklanmalar, başkaldırılar yaşıyordu; birçok ay, hatta bir iki yıl boyunca Avrupa olası bir toplumsal devrimin eşliğindeymiş gibi göründü. Muzaffer müttefik ülkeler, yeniklere göre biraz daha iyi durumdaydılar çünkü başarı morallerini biraz düzeltmişti ilerde ne kadar boş olduğu kanıtlanacak olan umutlarını yeşertmişti; kendi kayıplarını yenik güçlerden sağlayacakları avantajlarla kapatacaklarını umuyorlardı. Ama müttefik ülkelerde bile devrimin heyecanı görülüyordu. Gerçekten de bütün Avrupa'da, Asya'da hoşnutsuzluk havası kurşun gibi ağırlaşmıştı, devrimin ateşi alttan alta yanıyor, sık sık patlamanın işaretlerini veriyordu. Bununla birlikte Avrupa'da ve Asya'da yaşanan hoşnutsuzlukların niteliğinde ve devrime yönelen sınıflar arasında farklar vardı. Asya'da, Batılı emperyalizme karşı milli ayaklanmaların önderliğini orta sınıf yapıyordu; Avrupa'da işçi sınıfı mevcut burjuva kapitalist toplumsal düzeni kaygılandırmakla, iktidarı orta sınıfın elinden almakla tehdit ediyordu.

Bütün bu kargaşaya, gürültüye rağmen Orta ve Batı Avrupa'da Rusya Devrimi'ne benzer bir şey patlak vermedi. Eski yapı, kendisine yöneltilen saldırılara karşı koyacak kadar dirençli çıktı ama saldırılar yapıyı zayıflattı, Sovyetler Birliği'ni koruyacak kadar ürküttü. Geri hatlardaki bu güçlü destek olmasaydı, Sovyetlerin emperyalist güçler karşısında 1919'da ya da 1920'de çöküşü güçlü bir olasılık haline gelirdi.

Zaman içinde, Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar birbirini izledi, olaylar bir ölçüde yatıştı. Devrimci unsurlar, bir yanda gerici muhafazakârlıktan, kral-

cılardan, feodal toprak ağalarından, öte yanda ılımlı sosyalistlerden, sosyal demokratlardan oluşan garip ittifak tarafından bastırıldı. Bu gerçekten garip bir ittifaktı çünkü sosyal demokratlar Marksizm'e ve işçi hükümetine duydukları inancı dile getiriyorlardı ama idealleri yüzeydeydi, tıpkı Sovyetlere ve komünistlere karşı duyguları gibi... Sosyal demokratlar komünistlerden kapitalistlerden fazla korkuyorlardı, komünistleri ezmek için kapitalistlerle birleştiler. Belki de kapitalistlerden o kadar çok korkuyorlardı ki, onlara karşı çıkmaya cesaret edemiyorlardı. Konumlarını barışçı ve parlamenter yollardan sağlamlaştırmayı, böylece sosyalizme nerdeyse çaktırmadan geçmeyi umuyorlardı. Amaçları ne olursa olsun, sosyal demokratlar devrimci ruhun ezilmesinde gerici unsurlara yardımcı oldular, karşıdevrimi bir şekilde Avrupa ülkelerinin çoğuna taşıdılar. Karşıdevrim vakit zamanı gelince bu çok sosyal demokrat partileri ezdi; yeni, saldırgan antisosyalist güçler iktidar geldiler. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda olaylar Avrupa'da böyle şekillendi.

Ama çatışma sona ermedi. İki rakip güç, kapitalizm ve sosyalizm arasında ki mücadele sürüyor. İki arsında kalıcı, uzun süreli bir uzlaşma olamaz ama geçici anlaşmalar, düzenlemeler oldu, bundan sonra da olacaktır. Rusya ve komünizm bir kutupta yer alırken, Batı Avrupa'nın, Amerika'nın büyük kapitalist ülkeleri öteki kutupta yer alıyor. İki arasında kalan liberaller, ılımlılar ve merkez partileri her yerde yok oluyor. Çatışmanın ve hoşnutsuzluğun gerçek nedenleri ekonomik kaygılar ve dünyanın dört bir yanında artan sefalettir. Belli bir denge sağlanana kadar bu kapışma sürüp gidecektir.

Savaştan bu yana ortaya çıkan birçok başarısız devrimden en düşündürücü, en ilginç, Almanya'da yaşandığı için, onun hakkında bir şeyler söyleyeceğim. Savaş patlak verdiğinde ideallerinden ve vaatlerinden vazgeçen Avrupa ülkelerindeki sosyalistlerin başarısızlıklarından daha önce söz etmiştim. Her ülkedeki şiddetli milliyetçilik dalgaları tarafından silip süpürülen bu kişiler sosyalizmin enternasyonalci düşüncelerini, özlemlerini delice kana susamış savaşta yitirdiler. 30 Temmuz 1914'te, savaşın en başında Alman Sosyal Demokrat Parti'nin liderleri Habsburglar'ın emperyalist planları için "Alman askerinin kanının tek damlasının bile feda edilmesine" karşı olduklarını açıkladılar. (O sırada çatışma Avusturya veliahtı Ferdinand'ın katli hakkın-da Avusturya ile Sırbistan arasında yaşanıyordu.) Beş gün sonra Sosyal Demokrat Parti savaşı destekledi, öteki ülkelerin benzer partileri de ardından aynı yönde davrandılar. Gerçekten de Avusturyalı sosyalist lider Polonya'yla Sırbistan'ı Avusturya İmparatorluğu'na katmaktan söz etti, bunun ilhak sayılmayacağını sözlerine ekledi.

1918'in başında Bolşeviklerin Avrupa işçilerine yaptıkları çağrı Alman işçileri üzerinde sarsıcı etkiler yarattı, cephane fabrikalarında büyük grevler

ortaya çıktı. Bu Alman emperyal hükümeti nezdinde çok ciddi sorunlar yarattı, bir felaketle bile sonuçlanabilirdi. Sosyalist liderler grev komitelerine katılarak ve grevi içerden kıırarak durumu kurtardılar.

4 Kasım 1918'de Kuzey Almanya'daki Kiel'de donanmada bir isyan patlak verdi. Alman Donanmasının büyük savaş gemilerine denize açılmaları emredildi ama denizciler ve ateşçiler bu emre uymadı. Ezmek amacıyla üzerlerine yollanan birlikler, onlarla dayanıştılar. Subaylar ya görevden alındı ya da tutulandı, işçi ve asker konseyleri -Sovyetleri- kuruldu. Olaylar aynen Rusya'daki Sovyet Devrimi'nin başında yaşananlar gibiydi, dahası Almanya'nın bütününe yayılıyor gibiydi. Sosyal demokrat liderler vakit geçirmeksizin Kiel'de boy gösterdiler, denizcilerin, askerlerin dikkatini başka kanallara yönlendirmeyi başardılar. Bununla birlikte, denizciler Kiel'i terk ederek, ayaklanmanın tohumlarını ülkenin dört bir yanına saçmak üzere, ellerinde silahlar, harekete geçtiler.

Devrimci hareket yayılıyordu. Bavyera'da (Güney Almanya) bir cumhuriyet kurulmuştu. Ne var ki Kayzer asılıp duruyordu. 9 Kasım'da Berlin'de bir genel grev başladı. Bütün çalışmalar durdurulmuştu, kentin garnizonu tümüyle devrimin safına geçtiği için herhangi bir şiddet olayına da rastlanmıyordu. Eski düzen açıkça çökmüştü, sorun yerine nasıl bir şeyin konacağı idi. Bazı komünist liderler bir sovyet ya da cumhuriyet ilanına kadar uzanacak noktaya yönelirken, soysa demokrat liderler bir parlamenter cumhuriyet ilan ederek onların önünü kesmeye çalıştılar.

Alman Cumhuriyeti böyle vücut buldu. Aslında bir gölge cumhuriyetti, çünkü fazla bir şey değişmemişti. Dümendeki sosyal demokratlar üst kademede birkaç mevkiye, bakanlığa vb. el koymanın dışında, hemen her şeyi olduğu gibi bıraktılar: Ordu, sivil hizmetler, yargı hizmetleri ve bürokrasi Kayzerli günlerdeki gibi devam ediyordu. Son zamanlarda yayımlanan bir kitabın başlığı gibi: "Kayzer Gitti, Generaller Kaldı." Devrimler bu şekilde yapılmaz ya da güçlendirilmez. Gerçek bir devrim siyasal, toplumsal, ekonomik yapıyı değiştirmelidir. Güç düşmanın elinde bırakıldığı takdirde devrimin ayakta kalabileceğini düşünmek anlamsızdır. Ama Alman sosyal demokratları tam da bunu yaptılar, yıkılışını hazırlamak, örgütlemek üzere tüm olanakları devrimin karşıtlarına sundular. Eski militaristler hâlâ Almanya'nın patronu idiler.

Yeni sosyal demokrat hükümet Kiel denizcilerinin devrimci fikirleri yaymak üzere ülkede sağa sola gitmelerinden hoşlanmadı. Denizcileri Berlin'de sıkıştırdılar, 1919 Ocak'ında şiddetli çatışmalar patlak verdi. Alman komünistleri o anda bir Sovyet hükümeti kurmaya çalıştılar, kentteki kitleleri yardıma çağırdılar. Halktan bir ölçüle yardım alınca hükümet binalarını işgal ettiler, Ocak ayında bir hafta boyunca -Berlin'de "Kızıl Hafta" diye bilinir- kentte iktidara sahipmiş gibi göründüler. Ama kitlelerin desteği yeterli değildi, birçok

insanın kafası karıştıktı, ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Berlin'deki sıradan askerlerin de kafası karıştıktı, yansız kaldılar. Hükümet bu askerlere güven duymayınca, bu amaçla askere aldığı bazı özel gönüllülerin yardımı ile komünist ayaklanmayı bastırdı. Acımasız geçen çatışmaların bitiminden birkaç gün sonra komünist liderler Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg gizlendikleri yerlerle yakalanarak soğukkanlı biçimde katledildiler. Bu cinayet ve ardından cinayetten sorumlu kişilerin aklanması, komünistlerle sosyal demokratlar arasındaki ilişkileri gerdi. Karl Liebknecht 19. yüzyılın ünlü sosyalisti Wilhelm Liebknecht'in oğluydu. Rosa Luxemburg Lenin'in yakın arkadaşı eski bir işçiydi. Hem Liebknecht hem de Luxemburg ölümlerine yol açan komünist ayaklanmaya karşı çıkmışlardı.

Komünistlerin sosyal demokratlar tarafından ezilmesinden kısa bir süre sonra Cumhuriyet'in Anayasası Weimar'da da şekillendirildi. Bu nedenle Weimar Anayasası adını aldı. Üç ay içinde, Cumhuriyet'e yeni bir tehdit bu kez öteki taraftan geldi. Gericiler eski generallerin boy gösterdiği şekilde Cumhuriyet'e karşı devrim düzenlediler. Bu ayaklanma "Kapp Darbesi" olarak bilinir. Sosyal demokrat hükümet Berlin'i terk etti ama Berlinli işçiler tüm faaliyetleri bir anda durdurup büyük bir kentin yaşamına sekte vuran ani bir genel greve giderek darbeyi sonlandırdılar. Bu kez Kapp ve arkadaşları Berlin'deki örgütlü işçilerin önünden kaçınca, sosyal demokrat liderler hükümeti devrilmek üzere yeniden kente dördüler. Komünistlere davrandığından farklı olarak, Hükümet Kappçı isyancılara oldukça nazik davrandı. Çoğu emekli bu kişilerin emekli aylıklarına bile dokunulmadı.

Benzer bir karşıdevrimci darbe ya da ayaklanma Bavyera'da örgütlenmişti. Başarısız oldu ama ilginç olanı, darbeye Avusturyalı küçük rütbeli bir subayın girişmiş olmasıydı. O kişi yani Hitler şimdilerde Almanya'nın diktatörüdür.

Tüm bunların sonucunda, Alman cumhuriyeti adını sürdürdü ama giderek iyice zayıfladı. Sosyal demokratlarla sosyalist arasındaki bölünme her ikisini de zayıflattı, Cumhuriyet'i açıkça kınayan gericiler giderek büyüdüler, daha örgütlü, daha saldırgan hale geldiler. Büyük toprak sahipleri -Almanya'da bunlara "Junkerler" adı verilir- ve büyük sanayiciler hükümette kalan birkaç sosyalist unsuru da zaman içinde tasfiye ettiler. Alman halkını çok sarsan Versay Anlaşması gericiler tarafından istismar edildi. Bu anlaşmayla Almanya silahsızlanıyor, dev ordusundan vazgeçiyordu. Sadece 100.000 kişilik bir ordu bulundurmasına izin verilmişti. Sonuçta dış görünüşe göre silahsızlanma yaşıyordu, gerçekte büyük miktarlarda silah gizlendi. Çeşitli partilere bağlı gönüllülerden oluşan dev "özel ordular" oluştu. Muhafazakâr milliyetçi gönüllüler ordusuna "Çelik Miğferliler", komünist işçi gönüllülere "Kızıl Cephe" ve Hitler'in takipçilerine "Nazi" birlikleri adı verildi.

Almanya'daki savaş sonrası yıllar hakkında sana epeyce çok şey yazdım. Devrimin o ortamda nasıl bocaladığını, karşıdevrimle nasıl mücadele ettiğini çok daha ayrıntılı anlatabilirdim. Almanya'nın birçok farkı bölgesinde, Bavyera'da, Saksonya'da, birçok ayaklanma patlak verdi. Barmış anlaşmasının eskisine göre küçük bir parça haline getirdiği Avusturya da aynı koşulların benzerleri hüküm sürüyordu. Dev Viyana'nın başkentliğini yaptığı bu küçük ülke hem dilde hem kültürde tümüyle Almandı. Ateşkesten bir gün sonra 12 Kasım 1918'de cumhuriyet oldu. Almanya'nın bir paçası olmak istedi ama müttefik ülkeler bu çok doğal isteği kesinlikle yasakladılar. Avusturya ile Almanya'nın önerilen bu birliği bir Almanca sözcükle "anschluss"¹ olarak adlandırılır. (Anschluss 1938 Mart'ında gerçekleşti.)

Avusturya'da ve Almanya'da sosyal demokratlar başlarda iktidarda idiler ancak ürkek davrandıkları ve özgüvenle hareket etmedikleri için burjuva partileriyle uzlaşma politikası izlediler. Sonuçta sosyal demokratlar çok güç yitirdi, iktidar başka ellere geçti. Almanya'da olduğu gibi özel ordular gelişti, ardından gerici bir diktatörlük kuruldu. Sosyalistlerin kenti Viyana ile kırsal alandaki muhafazakâr çiftçiler arasındaki çatışmalar uzun yıllar sürdü. Sosyalist Viyana Belediyesi emekçi sınıflar için geliştirdiği konut projeleriyle, önceki şemalarla ün kazandı.

Macaristan'da, 3 Ekim 1918 gibi erken bir tarihte, yani savaşın bitiminden 5 hafta önce devrim patlak verdi. Kasım'da cumhuriyet ilan edildi. Dört ay sonra, 1919 Mart'ında ikinci bir devrim patlak verdi. Bu geçmişte Lenin'le işbirliği yapmış Bela Kun adındaki komünistin önderliğindeki bir Sovyet Devrimi idi.

Kurulan Sovyet hükümeti birkaç aydır iktidarda idi. Bu sırada ülkedeki muhafazakâr ve gerici güçler, yardıma gelmesi için bir Romanya ordusuna davet çıkardılar. Koşa koşa gelen Romenler Bela Kun hükümetinin ezilmesine yardımcı oldular, ardından yerleşerek ülkeyi yağmaladılar. Ancak müttefik kuvvetler onlara karşı hareket geçecekleri tehdidini öne sürünce ayrıldılar. Romanyalılar çekilince, Macar muhafazakârları, herhangi bir devrim girişiminin önüne geçmek için ülkedeki bütün liberalleri ve ileri unsurları terörize etmek üzere özel bir ordu daha doğrusu gönüllülerden oluşan bir çete oluşturular. Böylece 1919'da Macaristan'da, "savaş sonrası tarihin en kanlı sayfalarından biri" kabul edilen "Beyaz terör" başladı.

Macaristan hâlâ kısmen feodaldır; bu feodal toprak ağaları, sadece komünistleri değil, genel olarak işçileri, sosyal demokratları, liberalleri, barış yanlılarını ve Yahudileri katletmek, terörize etmek üzere, savaş sırasında muazzam servetler edinen büyük sanayicilerle el ele verdiler. O zamandan beri

1 Anschluss: Almanca, ilhak anlamına gelen kavram; Buradaki anlamı, Avusturya'nın ilhaki. 12 Mart 1938'de Hitler'in Almanya'yı genişletme çabalarının ilk adımı olmuştur.

Macaristan gerici bir diktatörlük altındadır. Görünürde bir parlamento vardır ama oylar açıkta yani polisin askerin gözü önünde kullanılır ve sadece diktatörün onayladığı adaylar seçilir. Kamusal alanlarda, siyasal tartışmalara izin verilmez.

Bu mektupta savaş sonrasında Orta Avrupa'da meydana gelen olayları, savaşa tepkileri, yenilgiyi, Sovyet Devrimi'ni ele aldım. Savaşın ekonomik etkilerini bu etkilerin kapitalizmi günümüzdeki talihsiz noktalara nasıl getirdiğini ayrıca ele almak gerekecek. Savaşın, bu mektupta ele aldığım apaçık sonucu, sosyal devrimin o savaş sonrası günlerde Avrupa'da çok yakın görülmesidir. Bu olgu Sovyet Rusya'ya yaradı çünkü büyük emperyalist güçlerden hiçbiri kendi işçi sınıfları üzerinde kötü etki yaratacağı kaygısıyla Sovyetlere saldırmaya cesaret edemedi. Bununla birlikte, ezilip geçilen küçük parçalar istisna tutulursa, devrim çıkıp gelmedi. Teorileri böylesi bir toplumsal devrim temelinde yükseliyor olsa da, sosyal demokratlar, devrimleri bastırma da, toplumsal devrimden uzaklaşmada, önde gelen bir rol oynadılar. Sosyal demokratların kapitalizmin kendiliğinden öleceğini umdukları ya da buna inandıkları geliyor akla. Bu yüzden, cepheden saldıracaklarına şimdilik onu korumaya karar verdiler. Ya da, zenginlik içinde yaşayan koca, varlıklı parti cihazlarının toplumsal bir ayaklanmanın riskini alamayacak kadar mevcut düzenle iç içe geçmiş olduğu söylenebilir. Sosyal demokratlar orta yolu tutturmaya çalıştılar ama sonunda her şeyi yüzlerine gözlerine bulaştırdı, ellerindekini bile yitirdiler. Almanya'da son zamanlarda yaşananlar bunu apaçık ortaya koyuyor.

Savaş sonrası döneme hâkim olan bir başka etken, şiddet anlayışının yaygınlaşmasıdır. İlginçtir, Hindistan'da şiddet karşıtı anlayışlar telkin edilirken, nerdeyse dünyanın dört bir yanında çıplak, arsız şiddet yüceltiliyordu. Bu gelişmeden ve savaş sonrası farklı sınıflar arasında yaşanan çatışmalardan büyük ölçüde savaş sorumluydu. Çatışmalar daha açık hale gelip yoğunlaştıkça, şiddet arttı. Liberalizm neredeyse tümüyle yok oldu, 19. yüzyıldaki demokrasi gözden düştü. Diktatörler sahneye çıktı.

Bu mektupta yenilgiye uğrayan ülkelerde yaşananlardan söz ettim. Savaştan zaferle çıkan güçler de benzer sıkıntılar yaşadılar ancak İngiltere ve Fransa Orta Avrupa'da yaşananlara benzer ayaklanmalardan, karışıklıklardan kaçınabildiler. İtalya'nın yaşadığı büyük karışıklığı ayrıca ele almaya değer.

ESKİ BORÇLARI ÖDEMENİN YENİ YOLLARI

15 Haziran 1933

Avrupa'nın ve bir ölçüde dünyanın, Dünya Savaşı'ndan sonra gerçek bir kaynayan kazana döndüğünü tespit ediyoruz. Versay Anlaşması ve ötekiler durumu iyileştirmedi. Yeni Avrupa haritası bazı eski ulusal sorunları Polonyalıları, Çekleri ve Baltık ülkelerini özgürleştirerek düzene soktu. Ama Avusturya Tirol'ü İtalya'ya, Ukrayna'nın bir bölümünü Polonya'ya vererek ve Doğu Avrupa'da bazı tatsız toprak düzenlemeleri yaparak yeni ulusal sorunlar yarattı. En garip ve rahatsız edici düzenleme Polonya'daki Danzig Koridoru idi. Yeni devletlerin yaratılmasıyla Orta ve Doğu Avrupa "Balkanlaştırılmıştı", yeni sınırlar, yeni gümrük engelleri yaratılmış, nefretler derinleşmişti.

1919'da imzalanan anlaşmaların yanı sıra Romanya, Rusya'nın güneybatısının parçası olan Bessarabia'yı almayı becerdi. Dinyeper'in "Alsas-Loren'i" olarak adlandırılan bu bölge iki ülke arasında sorun olmaya devam ediyor.

Bu bölgesel değişimden çok daha büyük olan sorun, "tamirat" sorunuydu, yani yenik Almanya'nın savaş tazminatı olarak muzaffer Müttefikler'e ödemek zorunda olduğu miktar. Versay Anlaşması'nda belli bir miktar belirlenmemişti ama ardından gelen konferanslar tamirat borcunu 6.000.000.000 pound gibi muazzam bir miktara çıkardı. Bu dev miktarı herhangi bir ülkenin ödemesi mümkün değildi; aslında çok daha az bir miktar Almanya'nın sırtını yerine getirebilir, onu tüketebilirdi. Almanya protesto etti ama sonuç alamayıp çaresiz kalınca, ABD'den ödünç alarak iki üç taksiti ödedi. Böyle yaparak vakit kazanmayı, sorunun bir bütün olarak yeniden ele alınmasını sağlamayı umuyordu. Onun ve birçoklarını açısından bu dev miktarın kuşaklar boyunca ödenemeyeceği açıktı.

Almanya'nın mali sistemi kısa bir süre sonra çöktü, hükümet, bırakalım tamirat borçları gibi dış ödemeleri bir yana, iç yükümlülükleri bile karşılayamaz

hale geldi. Öteki ülkelere ödemeler altınla yapılmak zorunda kaldı. Ödemeler belirlenmiş tarihlerde yapılamaz ise, gecikme faizi işletiliyordu. Bununla birlikte Almanya'ya nakit ödeme yapabilme olanağı tanınınca, hükümet giderek daha çok miktarda kâğıt para basma yolunu tuttu. Kâğıt para basarak, para yaratılamaz. Yaratılan, kredidir. Halk bu kâğıt paraları, istediği zaman, altın ve gümüş almada kullanabileceğini bilir. Bu nedenle kâğıt para, çok miktarda altın ve gümüşü günlük kullanımın dışında tutarak yararlı bir iş görür, kredi olanakların artırır. Ama bir hükümet kâğıt para basmayı sürdürür, bu alanda hiçbir sınır tanımaz, bankalardaki altın ve gümüş miktarlarını dikkate almaz ise, paranın değer yitirmesi kaçınılmaz olur. Para basma artıkça değer düşer, paranın değeri düştükçe kredi işlevini daha az yerine getirir. Buna enflasyon denir. Almanya'da 1922 ile 1923 yılları arasında tam da bu oldu. Harcamaları için para arayan Alman hükümeti daha çok kâğıt para bastı. Her şeyin fiyatının yükselmesine buna karşılık Alman markının kendisinin fiyatının, pound, dolar, frank gibi yabancı paralara kıyasla düşmesine neden oldu. Hükümet daha çok mark basmak zorunda kalınca, mark yeniden düştü. Bu süreç, akıl almaz bir noktaya sürüklenerek, bir dolar ya da poundun bir milyon Alman markı ile değiştirildiği düzeye kadar düştü. Sonuçta kâğıt Alman markının değeri sıfırlandı. Bir mektup pulu bir milyon mark ediyordu. Bütün fiyatlar da buna göre sürekli değişiyordu.

Alman enflasyonu ve markın akıl almaz değer yitirmesi bir anlaşmanın sonucu meydana gelmedi. Alman hükümeti, mali güçlüklerin üstesinden gelebilmek için bilerek isteyerek bu yola girmiş, büyük ölçüde başarılı da olmuştu. Hükümet, belediyeler ve öteki borçlu kurumlar içindeki borçlarını değersiz markla kolayca ödediler. Kuşkusuz, kimse Alman kâğıt parasını kabul etmeyeceği için, yabancı ülkelere borçlarını bu yolla ödeyemezlerdi. Almanya'da yasa zoruyla kabul ettiriyorlar ama bu uygulama büyük acılara yol açıyordu. Bütün halk enflasyondan acı çekti ama en çok sabit ücretler alan orta sınıfın canı yandı. Tabii mark düştükçe ücretler arttı ama bu artış paranın değer yitirisi oranında olmadı. Orta sınıfın enflasyonla beli kırıldı. Bu nedenle hoşnutsuz *declassé*¹ orta sınıflar, etkilenenlerden, devrimci potansiyelli güçlü ordular kurdular. Siyasal partilerin çevresinde oluşan özel ordulara doğru savruldular çoğu da Hitler'in yeni partisinin, Nasyonal Sosyalistlerin ya da Nazilerin yolunu tuttu.

Hiçbir işe yaramayan eski mark kaldırıldı yerine yeni bir para, "renten-mark" getirildi. Bununla enflasyon olmadı, değeri altın değerinde sabitlendi. Sonuçta, Almanya, aşağı, orta sınıfını silip süpürdükten sonunda yeniden istikrarlı bir paraya döndü.

1 *Declassé*: Giderek güç yitiren, çöküşe uğrayan.

Almanya'nın mali sorunları uluslararası planda yeni sonuçlar doğurdu. Müttefikler'e tamirat borçlarının ödenmesinde sorunla yaşıyordu. Müttefik güçler arasında bölüşülen tamirat borçları içinde en büyük pay Fransa'ya gidiyordu. Rusya bir pay almıyordu. Her türlü talepten baştan vazgeçmiştir. Alman ödemesi gecikince, Fransa ve Belçika Almanya'nın Ruhr havzasına el koydu. Ren Havzası, Versay Anlaşması'na göre zaten Müttefikler'in elindeydi. Ren bölgesinin yanı başındaki Ruhr bölgesi zengin kömür yataklarına ve birçok fabrikaya sahiptir. Fransızlar kömür madenlerine ve öteki olanaklara el koyarak kendilerine ödemenin buralardan yapılmasını istediler.

Alman hükümeti, pasif direnişle yani maden işçilerini ve Ruhr'daki işçileri işi durdurmaya ve Fransızlara hiçbir şekilde yardımcı olmamaya çağırarak Fransız işgaline karşı koymayı kararlaştırdı. El altından maden işçilerine ve öteki işçilere yardım ettiler. Hem Fransa hem de Almanya'ya çok pahalıya mal olan dokuz ayın sonunda Alman hükümeti pasif direnişi durdurdu, bu bölgedeki madenlerde ve fabrikalarda Fransızlarla yardımlaşmaya başladı. Fransızlarla Belçikalılar 1925'de Ruhr'u terk ettiler.

Alman pasif direnişi Ruhr'da çökmüştü ama tamirat borçların sorununun yeniden ele alınması, daha makul sayılarla ifade edilen bir ödeme planı hazırlanması gerektiğini gösterdi. Konferanslar komisyonlar birbirini izledi, yeni planlar yapıldı. 1924'deki Dawes Planı'nı, 1929'da Young Planı izledi ve 1932'de ilgili tarafların hepsi artık tamirat borçları için ödeme yapılamayacağını kavradı.

Almanya 1924'den sonra üç yıl daha tamirat borcunu düzenli ödedi. Peki ama elinde para ya da başka bir şey olmadığı koşullarda bu ödemeyi nasıl yaptı? ABD'den borç alarak yaptı. Müttefikler (İngiltere, Fransa, İtalya vb.) Amerika'ya borçlu idiler. Savaş döneminden kalma borçları vardı. Amerika Almanya'ya borç para verdi ve Almanya bu para ile Müttefikler'i borçlarını ödeyecek, Müttefikler de tahsil ettikleri para ile ABD'ye borç ödemeye devam edeceklerdi. Hoş bir düzenlemeydi, herkes hayatından memnun görüyordu. Doğrusu borçları tahsil etmenin başka imkânı da kalmamıştı. Eğer Amerika Almanya'ya borç vermemiş olsaydı, mekanizma dursaydı bütün düzenleme çökebilirdi.

Ödünç vermeler ve ödünç almalar nakit ödeme ile yapılmıyordu. Hepsi kâğıt üzerindeki banka işlemleriydi. Amerika Almanya'ya kredi olarak verdiği belli bir miktarı Almanya Müttefikler'e aktarıyor, Müttefikler de bu miktarı yeniden Amerika'ya yolluyorlardı. Aslında para hareket etmiyor, bir dizi giriş çıkış yapıyorlardı. Amerika bunu neden yaptı? İflasları önlemek için yaptı çünkü Avrupa'nın iflası, öteki sonuçlar bir yana, bu, Amerika'ya olan borçların ödenememesi demek olacaktı.

Sonuçta Amerika ihtiyatlı bir borç veren olarak bütün borçluların hayatta kalmalarını, iş yapmalarını istiyordu. Ama bir süre sonra Amerika borç ver-

mekten sıkıldı, bu işe bir son verdi. Bunun üzerine bütün tamirat ve borç ödemeleri büyük bir gürültü ile çöktü, borçlar ödenemedi, bütün Avrupa ülkeleri ile Amerika bir bataklığa gömüldüler.

Tamirat borçları savaştan sonra on iki küsur yıl Avrupa'yı uğraştırdı. Bir de savaş borçları vardı, yani Almanya'nın dışında kalan ülkelerin borçları. Daha önce yazmıştım, savaşın ilk yıllarında daha küçük müttefiklere İngiltere ile Fransa ödünç verdiler. Fransa'nın kaynakları tükendi, borç veremez hale geldi ama İngiltere sürdürdü. Ardından İngiltere de mali bakımdan çöktü, borç veremez duruma geldi.

Sadece ABD verebiliyordu. Savaşın sonunda bazı ülkeler Fransa'ya bazıları İngiltere'ye borçlu kaldılar. Müttefik ülkeler de toplam olarak Amerika'ya borçlandılar. Baz sayılar durumu daha iyi anlatacak. Amerika savaştan önce öteki ülkelere 3 milyar dolar borçlu idi. Savaşın bitiminde borç silinip süpürülmüş onun yerine Amerika çok geniş miktarlarda borç vermişti. 1926'da Amerika öteki ülkelere 25 milyar dolar borç vermiş durumda idi.

Savaş borçları İngiltere, Fransa, İtalya vb. borçlu ülkelerin sırtında muazzam bir yükü. Borçların hepsi hükümetlerin sorumluluk taşıdığı resmi borçlardı. Amerika'dan daha elverişli koşullar talep ettiler; bazı ödünler de sağladılar ama yük devam ediyordu. Amerika borçlarını ödemediği sürece işler yürüyordu ama tamirat borçlarının ödemesi düzensiz hale gelince ya da kesilince, borçları ödemek çok zorlaştı. Amerika ise borçların ödenmesini istiyordu, Almanya sorunu ayırıyordu. Amerikalılar savaş sonu çekişmelerden, entrikalardan bıkmışlardı. Fransa'nın, İngiltere'nin, İtalya'nın ordularına ve donanmalarına bol miktarda harcama yapmaya devam ettiklerini hatta silahlanmaları için bazı küçük ülkelere para verdiklerini görüyorlardı. Avrupa'nın bu ülkelerinin silahlanma için o kadar çok paraları var idiye, Amerikalılar bunların borçlarını ödememelerine neden göz yumacaklardı? O kadar çok paraları varsa, bu paralar da büyük olasılıkla silahlanmaya harcanacaktı. Bu savları öne süren Amerika borçlar konusundaki talebinde ısrarcı oldu.

Tamirat borçlarına gelince, savaş borçlarını ödemek bile çok güçleşmişti. Uluslararası borçlar ya altınla ya da mal ve hizmetlerle (taşımacılık, gemicilik ya da öteki hizmetler) ödenebilir. Muazzam miktarlar ulaşan büyük miktarları altında ödemek mümkün değildi. Bu kadar altın yoktu elde. Tamirat ve savaş borçlarını mal ve hizmetlerle ödeme imkânı da kalmamıştı çünkü hem Amerika hem de Avrupa ülkeleri gümrük tarifelerini çok yükseltmişlerdi. Bu içinden çıkılmaz bir durum yarattı.

ABD'ye borçlu tek kıta Avrupa değildi. Amerikalı bankerler ve işadamları Kanada'ya ve Latin Amerika'ya muazzam miktarlara ulaşan yatırımlar yapmışlardı. Latin Amerika ülkeleri Dünya Savaşı sırasında modern sanayinin ve makinelerin gücünden çok etkilenmişlerdi. Sanayide kalkınmaya yoğunlaş-

tılar, Kuzeyde bol olan para oralara aktı. O kadar çok borçlandılar ki, faizleri bile ödeyemez hale geldiler. Her yerde diktatörler ortaya çıktı.

Amerikan yatırımlarının Latin Amerika'da nasıl hızla büyüdüğünü anlatmak için iki sayı vereceğim. 1926'da bu yatırımlar dört küsur milyar dolara çıktı. Üç yıl sonra 1929'da yatırımlar beş buçuk milyar doları aştı.

Bir başka deyişle ABD o savaş sonrası yıllarda dünyanın bankerliğini yapıyordu; zengindi, varlıklıydı, refah patlaması yaşıyordu. Dünyaya hâkimdi, insanların gözü Avrupa'ya ve daha çok Asya'ya çevriliydi. 1920'lerde doruk yaptığı günlerde Amerika'nın zenginliğini hayal etmeye çalış. 1912'den 1927'ye uzanan yıllarda Amerika'nın toplam ulusal varlığı 187 milyar dolardan 400 milyar dolara çıktı. 1927'de nüfus 117 milyondur ve kişi başına varlık 3.420 dolardı. Gelişme o kadar hızlı ki, bu sayılar her geçen gün değişiyor. 1927 sayıları ABD başkanı Coolidge'in verdiği sayılardır.

Başka bazı sayılar da ilgini çekebilir. ABD'deki aile sayısı 27.000.000 idi. Bu ailelerin 15.923'ü evlerinde elektrik kullanıyor, 17.780.700'ü evlerinde telefon bulunduruyorlardı. Mevcut 19.237.171 otomobil dünyadaki toplam otomobil varlığının yüzde 81'ine denk düşüyordu. Amerika dünyadaki otomobil üretiminin yüzde 87'sini, dünya petrolünün yüzde 71'ini, dünyadaki kömürün yüzde 43'ünü üretiyordu.

Buna karşılık Amerikan nüfusu dünya nüfusunun sadece yüzde 6'sıydı. Genel standartlar çok yüksekti, aslında olması gerektiği kadar yüksek değildi çünkü zenginlik birkaç bin milyonerin, milyarderin elinde birikmişti. Ülkeyi "büyük işadamları" yönetiyordu; başkan seçiyor, yasaları yapıyor, yaptıkları yasaları sık sık ihlal ediyorlardı. "Büyük iş âleminde" büyük bir yozlaşma yaşıyordu ama halk genel refah sürdükçe bu duruma aldırış etmiyordu.

Amerika'nın 1920'lerdeki refahını gösteren bu sayıları sana üst düzeydeki modern sanayi uygarlığını Hindistan ve Çin gibi sanayileşmemiş geri ülkelerle kıyaslamam için bir bakıma da bu varlıkla daha sonra ele alacağım krizi ve çöküşü kıyaslamak için veriyorum.

Kriz daha sonra gelecekti. Amerika 1929'a kadar sıkıntıdaki Avrupa'nın, Asya'nın hastalıklarından uzak durmuş gibi göründü. Yenik güçler çok kötü durumdaydılar. Almanya'daki sefalet sana biraz anlatmıştım. Orta Avrupa ülkelerinin çoğu ve özellikle Avusturya daha da kötü durumdaydı. Avusturya enfasyondan çok çekiyordu, Polonya da öyle. Her ikisi de paralarını değiştirdiler.

Ama bu sıkıntılar yenik ülkelerle sınırlı kalmadı. Muzaffer ülkeler de zaman içinde bu durumun içine çekildiler. Borçlu olmanın iyi bir şey olmadığı hep bilinir. Şimdilerde yeni, garip bir şey daha ortaya çıktı. Borç vermek de iyi bir şey değildi. Almanya'nın borç ödediği muzaffer güçler bu nedenle büyük güçlükler içine sürüklendiler, borç tahsil etmek onları daha da büyük sıkıntıların içine itti.

PARANIN GARİP DAVRANIŞI

16 Haziran 1933

Savaş sonrası dönemin en dikkat çekici özelliklerinden biri, paranın garip davranışdır. Savaştan önce para, her ülkede, az çok sabit bir değer taşıyordu. Her ülkenin kendi parası vardı. Örneğin Hindistan'ın rupisi, İngiltere'nin poundu, Amerika'nın doları, Fransa'nın frangı, Almanya'nın markı, Rusya'nın rublesi, İtalya'nın lirası gibi... Bu paraların her biri sağlam bağlarla diğerleri ile hepsi de "dünya altın standardı" adı verilen şeyle ilintilendirilmişti. Her para ait olduğu ülkenin sınırları içinde geçerliydi, dışarda değil. İki para arasındaki bağlantı aracı altındı ve uluslararası ödemeler ya da düzenlemeler altın ile yapılıyordu. Paralar sabit altın cinsinden değerlere sahip oldukları sürece, çok değişimleri mümkün değildi çünkü altın, değerini koruyan bir madendir.

Savaş döneminin gerekleri savaşan hükümetlerin altın esasından vazgeçmelerini gerektirdi, böylece paraların değeri düştü. Bir ölçüde enflasyon yaşandı. Enflasyon işlerin canlanmasına yardımcı oldu ama uluslararası para ilişkilerini kaygılandırdı. Savaş sırasında dünya Müttefik ve Alman İttifakı olmak üzere iki büyük kampa bölünmüştü. Her iki kampta da örgütlenmeler ve yardımlaşmalar vardı, öte yandan her şey savaşa tabiydi. Savaştan sonra birçok güçlkle karşılaşıldı. Değişen ekonomik koşullar ve uluslar arasındaki karşılıklı güvensizlik, değişik paraların olağanüstü davranışlar göstermesine neden oldu. Günümüzde para sisteminin tümü ikraza bağlıdır, ikraz da güvene dayanır.

Güven kalmadığı takdirde ikraz da kalmaz. Savaş sonrası yıllarda paranın garip bir seyir izlemeye başlamasına neden olan etkenlerden biri budur. Çünkü Avrupa'daki karışık durum bütün güveni sarsmıştı. Modern dünya karşılıklı bağımlılık ilişkileri içindedir her parça bir diğerine bağlıdır. Bu demektir ki herhangi bir ülkede meydana gelen karışıklıklar öteki ülkeleri hemen etkiler. Örneğin Alman markı düştüğü ya da bir Alman bankası iflas ettiği zaman, Londra'da, Paris'te, New York'ta yaşayan halklar da birçok bakımdan zarar görürler.

Bu ve benzeri başka nedenlerle hemen hemen bütün ülkelerde nakit ya da para güçlükleri ortaya çıktı; ülke sanayi alanında ne kadar çok ilerlemişse, çoğunlukla güçlükler daha büyüdü. Tibet gibi geri, soyutlanmış bir yer, markın ya da poundun hareketlenmesinden etkilenmeyecek, fakat doların değerindeki düşüş Japonya'yı hemen kaygılandıracaktı.

Öte yandan, sanayileşmiş her ülkede değişik grupların çıkarları farklıydı. Bu yüzden bazıları ucuz para ve enflasyon isterken (tabii, Almanya'da yaşanıldığı gibi sınırsız enflasyon değil) ötekiler tam tersini, deflasyonu yani paranın yüksek altın değerini istiyorlardı. Örneğin kredi açanlar, bankerler ve benzerleri para sahibi oldukları için, yüksek değerli paradan yana idiler; borçlular doğal olarak ucuz paradan yana idiler. Sanayiciler ve imalatçılar, genellikle bankalara borçlu oldukları için, ucuz paradan yana idiler; daha da önemlisi, bu durum mallarının dış pazarlarda satışını kolaylaştırıyordu. Ucuz İngiliz parası İngiliz mallarının fiyatlarının Alman, Amerikan mallarına göre daha düşük olması demekti, bu ise İngiliz sanayicilerinin çıkarıydı.

Hem Fransa'da hem de İtalya'da enflasyon vardı, Frank ve lîre değer yitirdiler. Savaşın sonra Amerika İngiltere'ye yardım etmeyi durdurduğunda, poundun değeri de biraz düştü.

İngiltere Hükümeti 1926'da poundun değerini yükseltti. Sanayicilerine karşı bankerleri tutmuş oldu. Ama İngiliz hükümetin önündeki gerçek sorun daha da önemliydi çünkü bu durum imparatorluğun sürmesini derinden etkiliyordu. Eğer Londra dünyanın finansal liderliğini yitirirse, imparatorluğun değişik kesimleri ondan önderlik ya da yardım aramayacak, imparatorluk giderek yok olacaktı. Sorun emperyal politikanın parçası haline geldi, geniş imparatorluk düşüncesi sanayicilere ve kısa erimli iç çıkarlara rağmen ağır bastı.

Yani liderliği ve imparatorluğu korumak adına cesurca bir girişim yapılmıştı ama bu girişimin çok maliyetli ve başarısızlığa mahkûm olduğu ortaya çıktı. İngiliz Hükümeti'nin ya da herhangi bir başka hükümetin ekonominin kaderinin kaçınılmaz gelişimini denetim altına alması mümkün değildi. Pound bir süreliğine eski saygınlığını sanayinin felç oluşu sayesinde yeniden kazanmıştı. İşsizlik arttı kömür sanayii özellikle darbe yedi. Poundun değerinin düşürülmesi bu durumun başlıca sorumlusu idi. Başka nedenler de vardı. Tamirat borçlarının ödenmesi bağlamında bir miktar Alman kömürü gelmişti. İngiliz kömürüne talebin azalması anlamına gelen bu olay kömür madenlerinde daha büyük bir işsizliğe yol açtı. Öte yandan İngiliz kömür sanayii çok kötü örgütlenmişti. Yüzlerce küçük şirkete bölünmüş bu kesimin Kıta'nın ya da ABD'nin daha iyi örgütlenmiş daha geniş grupları ile rahatça rekabet etmesi mümkün değildi.

Kömür sanayii kötüye gittikçe maden sahipleri işçilerin ücretlerini düşürmeye karar verdiler. Bu, öteki kesimlerde çalışan işçilerin desteğini alan ma-

den işçilerinin büyük tepkisine yol açtı. İngiltere'deki bütün emek hareketi madenciler için savaşıma hazır hale geldi, bir "Eylem Komitesi" kuruldu. Bundan önce iyi örgütlenmiş, eğitilmiş milyonlarca işçiye kapsayan üç büyük sendikanın, madencilerin, demiryolu işçilerinin, taşımacılık işçilerinin sendikaları arasında güçlü bir "üçlü ittifak" kurulmuştu. İşçi sınıfının bu oldukça atak tutumu hükümeti korkuttu, maden sahiplerine ücretleri eski seviyede ödeyebilmeleri için dışardan para yardımı yaparak krizi bir yıl erteledi. Bir soruşturma komisyonu da görevlendirildi. Ama bundan bir şey çıkmadı. Bir sonraki yılda, 1926'da maden sahipleri ücretleri indirmeye kalkıştıklarında kriz yeniden patlak verdi. Bu kez hükümet emekçilerle çatışmaya hazırды. Geri kalan aylarda her türlü hazırlığı yapmıştı.

Maden sahipleri, düşük ücretleri kabul etmeyen madencileri madene sokmamaya karar verdiler. Bu İngiltere'de Sendikalar Birliği'nin çağrısını yaptığı genel grevi hızlandırdı. Çağrı dikkate değer bir karşılık buldu, ülkedeki örgütlü işçilerin hemen hepsi çalışmayı durdurdu. Ülkede hayat neredeyse tümüyle durdu, trenler çalışmadı, gazeteler basılmadı, öteki faaliyetler yapılmadı. Hükümet temel hizmetleri gönüllüler aracılığı ile yürütmeye çalıştı.

Genel grev 3-4 Mayıs 1926 gece yarısı başladı. 10 gün sonra Sendikalar Birliği'nin bu tür devrimci grevlere sempati duymayan ılımlı liderleri, belli belirsiz ücretlerde iyileştirme vaadini öne sürerek grevi durdurma çağrısı yaptılar. Ortalıkta bırakılan madenciler uzayıp giden, bıktırıcı aylar boyunca grevi sürdürdüler. Açlıktan kırıldılar, sonunda dayak da yediler.

Bu sadece madenciler için değil, genel olarak İngiliz işçileri için de bir yenilgi işaretiydi. Birçok durumda ücretler düştü, bazı sanayi dallarında çalışma saatleri artırıldı, işçi sınıfının çalışma standartları düştü. Hükümet fırsattan yararlanarak emekçileri zayıflatmak için yeni yasalar çıkardı, özellikle yeni bir genel grevi önlemeye çalıştı. 1926 Genel Grevi'nin başarısızlığı uğramasının nedeni, işçi liderlerinin kararsızlığı, güçsüzlüğü ve hazırlıkların yetersizliği idi. Gerçekten de liderlerin başlıca amacı eylemden kaçınmak olmuştu, bunu başaramayınca eylemi ilk fırsatta sonlandırdılar. Öte yandan, orta sınıfın desteğini de arkasına alan hükümet tam anlamıyla hazırlıklı idi.

İngiltere'de genel grev ve uzun süren lokavt Sovyetler Birliği'ne ilgiyi artırdı, Rusya sendikaları, madencilere ulaştırılmak üzere Rus işçilerden toplanan büyük miktarlardaki paraları İngiltere'ye yolladılar

İşçi hareketi İngiltere'de o yıllar için ezilmişti. Ama bu, gerileyen sanayi ve işsizliğin artışına bir çare getirmiyordu. İşsizlik işçiler arasında yaygın acı çekmek demektir. Hükümet için de büyük yükü çünkü işsizlik sigortası birçok ülkede yaygınlaşmıştı. İşsiz işçiye devletin destek olması anlayışı kabul görüyordu. Kayıtlı işsizlere verilen bir miktar işsizlik yardımı ise büyük yekûn tutuyordu.

Bütün bunlar neden oluyordu? Sadece İngiltere'de değil, neredeyse bütün ülkelerde sanayi geriliyor, ticaret yavaşlıyor, koşullar kötüleşiyordu. Toplantı üzerine toplantı düzenleniyor, siyasiler koşulları düzeltmeye çalışıyor ama bir başarı elde edilemiyordu. Sanki doğal bir afet yaşanıyordu. Aslında eskiye göre daha fazla yiyecek, daha fazla fabrika, gerekli olan her şey vardı, buna rağmen insanın sefaleti artıyordu. Çok köklü bir yanlışlık olduğu açıktı. Bir yerlerde çok kötü bir yönetim vardı. Sosyalistler ve komünistler bütün bunların kapitalizm yüzünden meydana geldiğini söylüyorlardı. Rusya'yı gösteriyorlardı, birçok sıkıntının ve güçlüğün yaşandığı ama hiç olmazsa işsizliğin olmadığı Rusya'yı...

Günümüzde dünya tek bir birim olmaya doğru gidiyor hatta büyük ölçüde öyle oldu bile. Bu, yaşamın, etkinliklerin, üretimin, dağıtımın, tüketimin vb. uluslararasılaşması ve dünya çapında yaşanması anlamına geliyor. Ve bu eğilim büyüyor. Ticaret, sanayi, para sistemi de büyük ölçüde uluslararasılaştı. Değişik ülkeler arasında çok yakın temaslar ve karşılıklı bağımlılıklar var, birbirlerine tepki duyanlar arasında bile. Bütün bu uluslararasılığa rağmen hükümetler ve izlediği siyasetler dar milliyetçi kalıplarda sürmeye devam ediyor. Gerçekten de bu dar milliyetçilik savaş sonrası yıllarda daha kötüleşti, daha saldırganlaştı; günümüzde başat unsur haline geldi. Sonuçta, dünya-daki güncel uluslararası olaylarla, hükümetlerin izlediği milliyetçi politikalar arasında çatışmalar sürüp gidiyor. Uluslararası olayları denize akan bir ırmak, ulusal politikaları da bakışın önüne dikilen bir set olarak görebilirsin. İrmağın geri akmayacağı ya da durdurulamayacağı açıktır. Ama bazen bir yerlere yönlendirilebilir ya da setler sellere neden olabilir. Günümüzdeki bu milliyetçilik ırmağın akışına müdahale ediyor, sellere ya da su birikintilerine yol açıyor. Ama ırmağın akışının önüne geçilemez.

Ticarette ve ekonomi düzleminde "ekonomik milliyetçilik" adını verdiğimiz şeyle karşılaşırız. Bu bir ülkenin satın aldığından fazlasını satması, tükettiğinden fazlasını üretmesi anlamına gelir. Her ülke ürünlerini satmak istiyor, iyi güzel de bunlar kim alacak? Her satış için bir satıcı bir de satın alan gerekir. Sadece satıcıların olması anlamsızdır. Ne var ki bu, ekonomik milliyetçiliğin temelidir. Her ülke gümrük duvarları kuruyor, yabancı mallara engeller koyuyor, öte yandan ticaretini geliştirmeye çalışıyor. Bu gümrük duvarları modern dünyanın üzerinde yükseldiği uluslararası ticarete müdahale ediyor, onu yok ediyor.

Ticaret azalınca sanayi sıkıntıya giriyor, işsizlik artıyor. Bu ise yabancı malları dışarda tutma eğilimini güçlendiriyor. Uluslararası ticaret daralıyor ve bu kısır döngü sürüp gidiyor. Modern sanayi dünyası milliyetçi aşamanın ötesine geçti. Malların üretiminin ve dağıtımının bütün mekanizmaları hükü-

metlerin, ülkelerin milliyetçi yapılarına uygun düşmüyor. Büyüyen gövdeye dar gelen kabuk, çatırdıyor.

Bu tarifeler ve ticarete getirilen engeller her ülkede sadece bazı sınıflara yarıyor ama bu sınıflar başat oldukları için, ülkenin politikasını şekillendiriyorlar. Tarifelerden ve ekonomik milliyetçiliği özendiren öteki yöntemlerden yararlanan bu sınıflar, içpazarın korunmasından yararlanan imalatçı sınıflardır. Korunma ile gümrük tarifeleri ile kazanılan çıkarlar herhangi bir değişime var güçleriyle direniyor. Kazanılmış hakları sonlandırmak kolay değildir. Bütün ülkeler birlikte hareket etmekte anlaşıp gümrük tarifelerini kaldırmaya ya da büyük ölçüde indirmeye karar verseler, bu belki gerçekleşebilir. Ama öylesi bir durumda bile güçlükler çıkaraktır çünkü sanayisi az gelişmiş ülkeler sıkıntıya girecek, ileri ülkelerle eşit koşullarda yarışamayacaklardır. Yeni sanayiler çoğunlukla korumacılığın şemsiyesi altında kurulur.

Ekonomik milliyetçilik uluslararasıdaki ticareti özendirmez hatta önler. Pazarlar sıkıntı içine girer. Her ulus korunan piyasası ile bir tekel alanına dönüşür. Serbest piyasa yok olur. Her ulusun içinde de tekeller artar ve açık ve serbest piyasa yok olmaya yüz tutar. Büyük tekeller, büyük fabrikalar, büyük dükkânlar küçük üreticileri, küçük dükkân sahiplerini yutar, böylece rekabet ortadan kalkar. Ulusal tekeller, ABD'de, İngiltere'de, Almanya'da, Japonya'da ve öteki sanayileşmiş ülkelerde muazzam bir hızla geliştiler; güç birkaç kişinin elinde yoğunlaştı. Petrol, temizlik malzemeleri, silahlar, çelik, bankacılık ve birçok başka şey tekelleşmişti. Bunların garip bir sonucu oldu. Olup bitenler bilimin yükselişinin ve kapitalizmin gelişiminin kaçınılmaz sonuçlarıydı ama bizihi kapitalizmin köklerini kemiriyordu. Kapitalizm dünya piyasası ile serbest piyasa ile başlamıştı. Rekabet kapitalizmin nefes alışığıydı. Eğer dünya piyasası ve ulusal sınırlar içindeki serbest piyasa ve rekabet yok olursa, toplumun eski kapitalist yapısı yere çakılır. Yerini neyin alacağı başka bir konudur ama çelişkili eğilimlerle eski düzenin fazla ayakta kalamayacağı anlaşılıyor.

Bilim ve sanayideki gelişme mevcut toplumsal sistemin çok ötesine geçti. Bilim ve sanayinin muazzam miktarlarda ürettiği yiyecekleri ve güzel şeyleri kapitalizm ne yapacağını bilemiyor. Çoğu zaman onları yok ediyor ya da üretimi sınırlandırıyor. Bu nedenle, bollukla yokluğun yan yana var olduğu olağanüstü bir görünümle karşı karşıya kalıyoruz. Eğer kapitalizm modern bilim ve teknolojiye göre yeteri kadar ilerleme kaydedemez ise, bilimle uyumlu bir başka sisteme evrilmelidir. Öteki seçenek bilimi boğmak ve öne geçmesine engel olmaktır. Tabii böyle bir şey saçmalıktır, hayal dahi edilemez.

Ekonomik milliyetçilik ile tekellerin ve ulusal rekabetlerin artışı ile çürüyen kapitalizm ile dünyanın dört bir yanında sorunların çıkması beklenme-

lidir. Modern emperyalizmin kendisi kapitalizmin bir biçimidir, çünkü her emperyalist güç kendi ulusal sorunlarını öteki halkları sömürerek çözmeye çalışıyor. Bu da bir kez daha emperyalist güçler arasında rekabete ve çatışmalara yol açıyor. Günümüz dünyasında her şey çatışmaya doğru ilerliyor.

Bu mektuba, savaş sonrası dönemde paranın garip davranışlar gösterdiğini anlatarak başlamıştım. Her şey olağanüstü biçimde davranırken, parayı kınamak mümkün müdür?

HAMLE VE KARŞI HAMLE

18 Haziran 1933

Son iki mektubum ekonomi ve parasal sorunlarla ilgiliydi. Bu konuların gizemli ve kavranması güç olduğu varsayılr. Kolay olmadığı ve derinlemesine düşünceleri gerektirdiği açıktır. Ama sonuç itibariyle o kadar da korkunç değildir. Bu gizemli havadan iktisatçılar ve uzmanlar kısmen sorumludur.

Günümüzde siyasete ve başka her şeye hükmeder görünen ekonomik sorunlar hakkında hepimiz bir şeyler anlamak zorundayız. Geçmişte din adamları gizemin tekeliğini ellerinde tutuyorlardı, her türlü ritüele ve törensel yola başvurarak, sık sık kimsenin anlamadığı eski bir dille, iradelerini cahil halka dayattılar, görünmez güçlerle iletişim içinde olduklarını öne sürdüler. Din adamlarının gücü günümüzde çok azaldı, sanayileşmiş ülkelerde nerdeyse yok oldu. Din adamlarının yerini, konuya hâkim olmayanın anlamakta güçlük çektiği gizemli bir dil konuşan, uzman iktisatçılar, bankerler ve benzerleri aldı. Bu nedenle sıradan insanlar o konulardaki kararları uzmanlara bırakmak zorunda kalıyorlar. Ne var ki uzmanlar bilinçli ya da bilinçsiz olarak, hâkim sınıflara bağlanırlar, onların çıkarlarına hizmet ederler.

Şimdi sana savaş sonrası Avrupa'nın siyasal görünümü hakkında bir şeyler söyleyeceğim. İnsanı sarsan ilk şey, Kıta'nın üçe bölünmüş oluşudur: Savaşın galipleri, yenilenler ve Sovyet Rusya. Norveç, İsveç, Hollanda ve İsviçre gibi bölünmenin tarafı olmayan bazı küçük ülkeler olsa da, bu ülkeler genel siyasal tabloda önem taşıyorlardı. Başındaki işçi hükümetiyle kendi başına hareket eden Sovyet Rusya galip güçler açısından sürekli bir öfke ve gerginlik kaynağıydı. Öfkenin nedeni, sadece, öteki ülkelerdeki işçileri devrime çağıran Sovyet yönetim biçimi değil, Muzaffer güçlerin Doğu'daki tertiplerinin önüne dikilmeleri idi. Galiplerin birçoğunun 1919 ve 1920'deki müdahale savaşları ile Sovyetleri çöktirmeye çalıştığını belirtmişim. Ama Sovyet Rusya ayakta

kaldı, Avrupalı güçler onun varlığını tartışmaya son verdiler ama bunu mümkün olan en az iyi niyetle yaptılar. Çarlık döneminden kalan İngiltere-Rusya rekabeti sürdü. Sovyetler İngiltere'nin sürekli entrikalar çevirdiğine inanıyorlar, Avrupa'da Sovyet karşıtı bir güç bloku oluşturmaya çalışıyorlardı.

Batı ve Orta Avrupa'da galiplerle yenikler arasındaki ayrım çok belirgindi; zafer ruhunu özellikle Fransa temsil ediyordu. Yenik ülkeler, barış anlaşmalarının birçok hükmünden hoşnut değillerdi, ellerinden bir şey gelmiyordu, ancak gelecekteki değişiklikleri hayal ediyorlardı. Avusturya ve Macaristan çok hasta ülkelerdi, koşulları giderek kötüleşiyordu. Şişirilmiş Sırbistan olan Yugoslavya uyumsuz unsurların ve milliyetlerin toplamı gibiydi.

Farklı kesimlerin birbirinden bıkmaları ve bölünme eğilimi geliştirmeleri için uzun yılların geçmesi gerekmedi. Hırvatistan'da (Yugoslavya'nın bir eyaleti olmuştu) güçlü bir bağımsızlıkçı hareket vardır ve bu hareket Sırp hükümetince sert biçimde bastırılmaktadır. Polonya haritada yeteri kadar büyük bir yer kaplıyor ama güneyde Karadeniz'e kadar uzanan ve 1772'deki Polonya sınırlarını canlandırmaya yönelik olağanüstü hayalleri ile emperyal emellerini canlı tutuyor. Bu arada Polonya Rusya Ukrayna'sının bir bölümünü terörle, işkenceyle, ölüm cezalarıyla ve benzer birçok barbarca cezayla içinde tutuyor.

Siyasal olarak, askeri düzlemde de, Fransa savaş sonrası Avrupa'nın başat gücüydü. Toprak olarak istediklerinin büyük bölümünü ve tamiratın en azından vaatlerini elde etmişti ama mutlu olmaktan uzaktı. Almanya korkusu büyüyordu. Bu korkunun başlıca nedeni Almanya'nın büyük nüfusu idi. Fransa aslında Almanya'dan büyüktür, toprakları daha bitedir. Ne var ki Fransa'nın 41.000.000'un biraz altındaki nüfusu istikrar kazanmıştı. Buna karşılık Almanya'nın 62.000.000'a ulaşan nüfusu giderek artıyordu. Almanlar saldırgan, savaş sever bir ulus olma ününe de sahiptiler, kısa süre içinde Fransa'yı iki kez işgal etmişlerdi.

Almanya'nın intikamı saplantılı bir korkuya dönüşmüş, siyasetinin temelini "güvenlik" oluşturmaya başlamıştı. Fransız askeri üstünlüğünün ana fikri Versay Barışı'ndan ödün vermemektir. Fransa Versay Anlaşması'nı korumakta çıkarı olan Belçika, Polonya, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya gibi ülkelerle bir blok oluşturdu.

Aslında Fransa ile müttefik İngiltere arasındaki sevgi ve dostluk ilişkileri de zayıflamıştı. Fransa İngiliz basınında bencil, katı kalpli olmakla eleştiriliyor, buna karşılık eski düşman Almanya'ya dostça referanslar yapıyordu. İngiliz halkı, unutmalı, bağışlamalıyız, savaş günleri anılarının bizi yönetmesine izin vermemeliyiz, diyordu.

1922 başından itibaren Anglosakson sürtüşmesi Avrupa siyasetinin kronik bir özelliği haline geldi. Yüzeyde gülücükler ve nazik sözler gözleniyor, siya-

set adamları sık sık bir araya gelip resimler çektiriyorlar ama iki hükümet ayrı yöne yöneliyordu. İngiltere 1922'de Ruhr Vadisi'nin işgaline katılmadı.

Fransa ile bir başka eski müttefik olan İtalya arasında da sürekli sürtüşme yaşanıyordu. Bunun nedeni, 1922'de iktidarı ele geçiren Mussolini'nin emperyalist tutkularıydı.

Savaş sonrası yıllar İngiliz imparatorluğunun bazı başka yıkıcı eğilimlerini de açığa çıkarmıştı. Giderek daha çok Amerika'nın ekonomik ve kültürel etkisi altına giren Kanada ve Avusturalya ile ABD, Japonya nefretinde birleşiyorlar, özellikle Japonların göçünden rahatsız oluyorlardı. Avusturalya kimsenin ikamet etmediği geniş alanları ile burnunun dibindeki Japonya tehlikesini yakından hissediyordu. Bu iki dominyon da ABD de, İngiltere'nin Japonya ile ittifakından hoşnut değillerdi.

1922 Washington Konferansı İngiltere'nin doğu siyasetinde bir değişimi gösterdi. O güne kadar İngiltere Uzakdoğu'da, yardımlaşmak için Japonya'ya dayanmıştı. Ama Uzakdoğu dünya sorunlarında çok önemli bir etken haline geldikçe, değişik güçler arasında çıkar çatışmaları çıkmaya başlamıştı. Çin yükseliyor ya da öyle görünüyor, Japonya ile Amerika arasındaki husumet artıyordu. Birçok kişi Pasifik'in bir sonraki büyük savaşın merkezi olacağını düşünüyordu. İngiltere Amerika'nın tarafına geçti daha doğrusu Japonya'nın tarafını terk etti. İzlediği siyaset, herhangi bir yükümlülük altına girmeden, güçlü, zengin Amerika ile dostluğu sürdürmektir. İngiltere olası bir Uzakdoğu savaşı için hazırlıklara başladı. Singapur'da inşa ettiği dev tersaneyi deniz üssüne çevirdi. Hint Okyanusu ile Pasifik arasında kalan alan buradan denetim altında tutuyordu. Bir yandan Hindistan ile Burma'ya öte yandan Fransız ve Hollanda sömürgelerine hâkim olabiliyordu. Hepsinden önemlisi, Pasifik'teki çatışmalarda etkili bir rol oynayabilecekti.

İngiliz-Japonya ittifakının Washington'da 1922'de bozulması, Japonya'yı soyutladı. Dikkatlerini Rusya'ya doğru çevirmeye itilen Japonlar Sovyetlerle ilişkilerini geliştirdiler. 1925'te Japonya ile Sovyetler Birliği arasında bir anlaşma imzalandı.

Savaş sonrasının ilk yıllarında muzaffer güçler Almanya'ya dışlanmış bir ülke gibi davranıyorlardı. Bu güçlerden pek fazla yüz bulamayan, bir yandan da onları bir ölçüde korkutmak isteyen Almanya yüzünü Sovyetlere döndü, Nisan 1922'de Rapallo Anlaşması'nı imzaladı. Gizli yürütülen müzakereler açıklandıkça Müttefik güçler şoka girdi. Anlaşma yönetici sınıfları Sovyet Rusya'dan hiç hoşlanmayan İngiliz hükümeti için dışlayıcı oldu. Anlaşma, eğer kendisine iyi davranılmaz ve uzlaşılmaz ise Almanya'nın Rusya'ya kayacağı mesajını veriyordu. Bunlar Almanya'nın güçlüklerini anlaşılır kıldı, resmi olmayan birçok girişimde bulunan İngiltere Ruhr macerasının dışında

kaldı. Bu Sovyet aşkından değil, Almanları Sovyetlerden uzak tutma çabasından dolayı idi. Birkaç yıl boyunca İngiliz politikasının kilit taşı olan bu yöneliş başarılı ürünlerin 1925 Locarno Anlaşması ile verdi. 1925'te toplanan Locarno Konferansı'nda savaştan sonra ilk kez muzaffer güçler ile Almanya arasında belli konularda gerçek bir anlaşma sağlandı. Tam bir anlaşma değil-di bu, dev tamirat sorunu ve öteki sorunları var olmaya devam ediyordu. Ama iyi bir başlangıç yapılmış birçok güvence verilmişti. Locarno İngiliz siyaseti için bir zaferdi. İngiltere'yi bir bakıma Fransa ile Almanya arasındaki çatışmanın hakemi yaptı, Almanya'yı Rusya'dan kopardı. Locarno'nun esas önemi, Batı Avrupalı ulusları bir Sovyet karşıtı blokta toplamasıydı. Duruma kızan Rusya, birkaç ay içinde Türkiye ile ittifaka gitti. Rus-Türk Anlaşması 1925 Aralık'ında, Milletler Cemiyeti'nin Musul kararından iki gün sonra imzalandı. Kararın Türkiye aleyhine çıktığını hatırlıyor olabilirsin. Almanya 1926'da Milletler Cemiyeti'ne girince kucaklaşmalar, el sıkışmalar bir kez daha yaşandı, Milletler Cemiyeti'ndeki herkes birbirine gülücükler yolladı.

Böylece Avrupa ülkeleri arasında, çoğu kez içpolitikaların etkilediği hamleler, karşı hamleler yaşandı. İngiltere'de 1923 Aralık'ında yapılan genel seçimler muhafazakârların yenilgisi ile sonuçlandı, İşçi Partisi, çoğunluğu sağlayamamasına karşın, ilk kez hükümeti kurdu. Ramsay MacDonald başbakan oldu. Bu hükümetin dokuz buçuk aylık kısa bir ömrü oldu. Bununla birlikte Sovyet Hükümeti ile anlaşmaya vardı, iki ülke arasında diplomatik ve ticari ilişkiler kuruldu.

Muhafazakâr Parti Sovyetlerin ne biçimde olursa olsun, tanınmasına karşı olduğu için bir sonraki seçimde Rusya boy gösterdi. Muhafazakârlar "Zinoviev Mektubu" adı verilen bir mektubu açıkladılar. Buna göre İngiltere'deki komünistler devrim için gizli çalışmaya yönlendiriliyordu. Sovyet hükümetinin önde gelenlerinden olan Zinoviev, mektubu kesinlikle reddetti, uydurma olduğunu söyledi. Ama mektubun istismarını sürdüren muhafazakârlar, biraz da mektubun etkisi ile seçimi kazandılar. Stanley Baldwin'ın başkanlığında kurulan hükümet, "Zinoviev Mektubu"nun doğruluğu yanlışlığı hakkında soruşturma açılması yolundaki ısrarlı talepleri geri çevirdi. Sonraları Berlin'den yapılan açıklamalar bunun Bolşevik karşıtı göçmen bir "Beyaz Rus" tarafından yapıldığını gösterdi ama iş işt en geçmiş, mektup İngiltere'de hükümet değiştirecek üzerine düşeni yerine getirmişti.

Aynı yıl bu kez Uzakdoğu'da yaşanan olay İngiliz Hükümeti'ni çok rahatsız etti. Çin'de birden güçlü bir ulusal birlik hükümeti doğru, bunun Sovyetlerle samimi ilişkiler içinde olduğu ortaya çıktı. Çin hükümeti kazandığı kısa süreli başarılarından sonra bölündü, parçalara ayrıldı. Generaller hareketin içindeki radikal unsurları katlettiler, dışarı attılar, Şangay'daki yabancı bankerlere

bağımlılığı sürdürdüler. Rusya için büyük bir yenilgi olan bu olay, Çin'de ve uluslararası alanda Rusya'nın saygınlığına büyük darbe indirdi. İngiltere için ise bir zaferdi. Rusya'yı kuşatmak için Sovyet karşıtı blokun inşasını sürdürdü.

1927'nin ortalarına doğru Sovyetlere karşı dünyanın değişik yerlerinde saldırılar oldu. 1927 Nisan'ında aynı gün içinde Pekin'deki Sovyet elçiliği ile Şangay'daki Sovyet konsolosluğu saldırıya uğradı. Bir ay sonra, Mayıs 1927'de bu kez Londra'daki Rus Ticaret Büroları saldırıya uğradı. İki ülke arasındaki diplomatik ve ticari ilişkiler anında kesildi. Bir sonraki ay Sovyet bakan Varşova'da katledildi. (Dört yıl önce de bir başka Sovyet bakan Lozan'da katledilmişti.) Birbiri ardısıra gelen bu saldırılar Sovyetleri ürküttü. Batılı güçlerden kombine büyük bir saldırı beklemeye başladılar. Rusya büyük bir savaş korkusu içine girdi, birçok Batı Avrupa ülkesindeki işçiler barış gösterileri düzenlediler. Sonunda savaş patlak vermedi.

O 1927 yılında Sovyetler Bolşevik Devrimi'nin 10. yıldönümünü büyük çaplı törenlerle kutladılar. İngiltere ile Fransa o sıralarda Rusya'ya çok karşıydılar ama Sovyet Rusya'nın doğu ülkeleri ile dostluğu, Türkiye'den, İran'dan, Afganistan'dan ve Moğolistan'dan gelen resmi heyetlerle somutlaştı.

Savaş hazırlıkları Avrupa'da ve başka yerlerde sürüp giderken geniş çaplı silahsızlanma görüşmeleri de sürüyordu. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi ulusal silahlanmanın en alt düzeye indirilmesini öngörüyordu. Milletler Cemiyeti bu ilkeyi yinelemenin dışında bir şey yapmadı. Almanya ve öteki yenik güçler, barış anlaşmaları ile silahsızlandırılmışlardı. Muzaffer güçler girişimlerde bulundular ama birbirini izleyen konferanslar elle tutulur bir sonuç getirmeydi. Fransızlar silahsızlanmadan önce güvenlik taleplerinde ısrar ettiler.

Büyük güçlerden ne ABD ne de Sovyetler Birliği Milletler Cemiyeti'ne üye idiler. Sovyetler, Cemiyeti kapitalist ülkelerin Sovyetler Birliği'ne karşı bir girişimi olarak görüyorlardı. Doğu ülkeleri de Cemiyete kuşku ile bakıyor, Cemiyeti emperyalistlerin elindeki bir alet olarak görüyorlardı. Buna karşın Amerika, Sovyetler Birliği ve hemen hemen bütün ülkeler Cemiyet'in silahsızlanmayı ele aldığı bütün konferanslara katıldılar. Cemiyet 1925'te Büyük Dünya Silahsızlanma Konferansının zeminini hazırlamak üzere bir Hazırlık Komitesi'ni görevlendirdi. Bu komisyon tam 7 yıl boyunca bir sonuç elde edemedi planları inceleyip durdu. Dünya Konferansı'nın kendisi 1932'de toplandı ama aylarca sonuçsuz toplantılardan sonra giderek sönümlendi.

Amerika silahsızlanma tartışmalarında rol almakla kalmadı, Avrupa sorunlarına ilgisi arttı; dünyadaki başat ekonomik konumu nedeniyle doğaldı bu durum. Tüm Avrupa kendisine borçluymuştu, bu nedenle de Avrupalı ülkelerin birbirinin gırtlığını kesmenin önüne geçmek, ABD'nin çıkarınaydı. Silahsızlanma tartışmaları sonuç vermeyince, barışın korunmasına yardımcı

olacak bir başka öneri 1928'de ABD ile Fransız hükümetleri arasındaki konuşmaların sonucunda ortaya atıldı. 1928'in Ağustos'unda Briand-Kellogg Paktı imzalandı. Kellogg ABD, Briand Fransız dışişleri bakanı idi. Kısa bir metin olan Pakt, uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde savaşa başvurmayı ve ulusal politikalarda savaşı bir araç olarak kullanmayı mahkûm ediyordu. Kulağa hoş gelen bu sözlerin samimiyetsizliği kısa sürede ortaya çıktı. Hem Fransızlar hem de özellikle İngilizler metni imzalamadan önce birçok çekince getirdiler, aslında bunlar Paktın işlevini sıfırlıyordu.

Savaş bu şekilde kamu önünde "hukuk dışı" kılınırken, gizli bir İngiliz-Fransız Deniz Uzlaşması 1928'de ortaya çıktı. Bu uzlaşmanın haberleri Amerika'yı ve Avrupa'yı sarstı. Sovyetler Birliği Kellogg Paktı'nı kabul ederek imzaladı. Böyle davranmasındaki esas amaç, en azından bir ölçüde, bir Sovyet karşıtı blokun oluşumunu engellemekti.

Rusya savaştan kaçınmakta o kadar istekliydi ki, komşularıyla -Polonya, Romanya, Estonya, Litvanya Türkiye, İran- özel barış anlaşmaları imzaladı. Litvinov Paktı olarak bilinen Pakt, Kellogg Paktı uluslararası hukukun bir parçası olmadan altı ay önce, 1929'da imzalanmıştı.

Sözün kısası, bu paktlar ittifaklar ve anlaşmalar, çatışmalı ve çöküşe giden bir dünyayı istikrara kavuşturmak için umutsuzca yapılan girişimler olmayı sürdürdü. Sanki bu paktlar ya da yüzeydeki çabalar derinlerdeki hastalığı giderebilirmiş gibi... 1920'li yıllar sosyalistlerin ve sosyal demokratların Avrupa ülkelerinde çoğunlukla görevde oldukları yıllardı. Daha çok görev üstlendikçe ve gücün tadını aldıkça kendilerini kapitalist sistemin yapısı ile bütünleşmiş buldular. Gerçekten de kapitalizmin en iyi savunucuları haline geldiler, sık sık muhafazakârlar ve öteki gericiler kadar emperyalistleri savunur duruma düştüler. Avrupa dünyası savaş sonrası yılların devrimci mayalanmasının ardından sakinleşmişti.

Kapitalizm koşullara kendini uydurmuş görünüyor, kısa erimde herhangi bir yerde devrimci bir değişimin işaretlerine rastlanmıyordu.

İTALYA'DA FAŞİZM VE MUSSOLİNİ

21 Haziran 1933

Bu mektup, Savaş sonrası İtalya'da meydana gelen olaylar hakkındadır. Olayların İtalya'da olup bitmesinden çok, dünyada yeni bir döneme işaret etmeleri, önem taşıyor. Dönemin önde gelen şahsiyetlerinden Mussolini'den ve İtalya'da faşizmin yükselişinden söz edeceğim.

İtalya, Dünya Savaşı'ndan önce köklü ekonomik sıkıntılar içindeydi. Gerçi Türkiye'ye karşı giriştiği savaşı kazanmış, Libya'yı ele geçirerek emperyal emellerini tatmin etmişti. Ne var ki bu küçük savaş sorunları çözemedi, tersine durum daha da gerginleşti; o kadar ki, 1914 yılı başında İtalya devrimin eşiğine geldi. Fabrikalarda büyük grevler patlak verdi. Ancak ılımlı sosyalist liderler işçileri yatıştırdılar. Sonra savaş patladı, İtalya savaştan iki taraftan da bir takım tavizler koparmak amacıyla başlangıçta tarafsız kaldı, müttefiki Almanya'yı desteklemeyi reddetti. Yalnız savaştan iki tarafla da yapılan pazarlık sonucunda alınan bu kararın onurlu sayılmasına kuşkusuz imkân yoktur. Fakat uluslar kişilerin bağlı oldukları ahlâk kurallarından uzak durmayı âdet edinmişlerdir. İngiltere-Fransa, Almanya'nın teklif ettiğinden daha büyük miktarda rüşvet vermeyi vaat edince, İtalya tarafsızlığını bozdu, 1915 Mayıs'ında onların safına katıldı, eski müttefiki Almanya'ya karşı savaşa girdi. İtalya'ya, hem para hem de bazı sömürgelerin rüşvet olarak verileceği vaat edilmişti. Bu antlaşma gereğince İzmir ve Küçük Asya'nın biri kısmı İtalya'ya verilecekti. Ne var ki, bu antlaşma gerçekleşmeden Rusya'da Bolşevik Devrimi yaşanınca pazarlık da suya düştü. İtalyanları kızdıran nedenlerden biri de buydu. Kendilerini daha çok öfkeliendiren neden ise, Barış Konferansı'nda aldatıldıklarını ve "haklarının çiğnendiğini" anlamalarıydı. Oysa İtalyan emperyalistleri ve burjuvaları, savaştan sonra yeni sömürgeler elde edeceklerini, böylece ülkedeki ekonomik buhranın sıkıntılarını hafifleteceklerini ummuşlardı.

Savaşın sonra İtalya'nın durumu, müttefik devletlerin çoğununkinden daha kötüleşti. Ekonomik düzen çözülmeye başladı, sosyalizm ve komünizmden yana olanların sayısı, özellikle Rus Devrimi'nin etkisiyle, sürekli artıyordu. Bir yanda bu hayatın darbelerini yiyen fabrika işçileri, öbür yanda ordudan terhis edilince işsiz kalmış askerler vardı. Kargaşa arttı, orta sınıf liderleri, gelişmekte olan işçi güçlerine karşı koymakta kullanılmak üzere işsiz askerleri örgütlemeye çalıştılar. 1920 yılının yazında ise buhran daha da büyüdü. Yarım milyon işçinin üyesi olduğu Maden İşçileri Birliği, ücretlerinin artırılmasını istedi. Bu istek reddedilince greve gitmeye karar verdi, yeni bir grev türü uyguladı. Buna göre işçiler fabrikalara gidiyor, fakat orada bir iş yapmadan bekliyor, işi engelliyorlardı. Bu bir süre önce Fransız işçilerinin geliştirdikleri bir grev türüydü. Fabrika sahipleri ise buna fabrikalarını kapatarak karşılık verdiler. Bunun üzerine işçiler fabrikalara el koydular.

Bu hareket tümüyle devrimci bir adımdı. Sürseydi ya geniş bir toplumsal devrime yol açar ya da bir başarısızlıkla sonuçlanırdı. Ortada bir çözümün imkânı kalmamıştı. O sırada İtalya'da Sosyalist Parti çok güçlüydü. İşçi sendikalarına egemen olmanın yanı sıra, 300 belediye denetliyordu; Parlamento 150 üyesi vardı. Yani mevcut üyelerin üçte biri sosyalistti. Ne var ki, bir parti güçlü ve örgütlü ise, büyük bir varlığa sahipse, üyeleri devlette önemli mevkiiler işgal ediyorsa, devrimci olması çok güç olur. Buna rağmen bu parti, içindeki ılımlılar da dâhil olmak üzere, işçilerin fabrikalara el koymalarını destekledi. Ama bundan öte fazla bir şey de yapmadı. Parti gerçi geri adım atmak istemiyordu, ama aynı zamanda ileriye doğru gitmeye de cesaret edemiyordu; ortada bir yol seçti. Gerektiği zamanlarda kesin karar almakta tereddüt eden, ne yapacağını kestiremeyen kişilerin uğrayacağı başarısızlık İtalyan işçilerinin de başına geldi ve işçilerin fabrika işgalleri başarısızlığa uğradı.

Bu başarısızlık mülk sahibi sınıfı yüreklendirdi. İşçilerin gerçek gücünü ve liderlerinin çapını gördüler, işçi gücünün sanıldığından daha az olduğunu fark ettiler. Sonra da öç almak üzere, Sosyalist Parti'yi ve işçi hareketini parçalamak için bir plan tasarlamaya başladılar. Yardıma çağırmayı ilk düşündükleri güç, bir maceracı topluluktu. Ordudan atılmış askerlerden meydana gelen bu topluluk, 1919 yılında Benito Mussolini'nin liderliğinde "Faşist Birlikler" adı altında kurulan örgütte toplanmıştı. Bu birliklerin amacı, her fırsattan yararlanıp sosyalistlere ve sosyalist kurumlara saldırmak, örneğin bir sosyalist gazetenin matbaasını tahrip etmek ya da sosyalistlerin elinde bulunan bir belediyeye ya da yardımlaşma kurumuna baskın yapmaktı. Büyük kapitalistler ve genellikle burjuvazi bu faşist birlikleri beslemeye ve sosyalizme karşı koymakta kullanmaya çalıştılar. Bizzat hükümet bile, Sosyalist Partinin gücünü parçalamak için, ona karşı bu birlikleri kışkırtıyordu.

Kimdi bu Benito Mussolini? Kimdi faşist birlikleri kuran bu adam? O sıralarda maceracı bir delikanlı olan Mussolini, 1883 yılında bir demircinin oğlu olarak doğmuştu. Babası sosyalizm ilkelerine inanıyordu. Bundan ötürü Mussolini de gençliğinde sosyalist bir geçmişe sahipti. Çocukluğundan beri sert ve heyecanlıydı. Devrim propagandası yaptığı için birçok İsviçre kantonundan kovulmuştu. İlmli sosyalist liderlere şiddetle karşıydı, devlete karşı bomba ve çeşitli tedhiş araçlarının kullanılmasını onaylıyordu. İtalya'nın Türkiye'ye karşı savaşında sosyalist liderlerden çoğu savaşı desteklediği halde, Mussolini savaşa karşı çıktı. Ve bu konuda şiddete başvurduğu için birkaç kez tutuklandı. Ayrıca, bu savaşı destekleyen sosyalist liderlere daha sert saldırılarda bulundu; sonunda onları partinin saflarından attırmayı başardı. Kendisi, Milano'da çıkan büyük sosyalist günlük *Avanti* gazetesinin¹ başyazarı oldu, bu gazetede yazdığı yazılarda işçileri şiddete şiddetle karşı çıkmaya çağırdı. Bu çağrı ilımlı Marksist liderlerin şiddetli muhalefetiyle karşılaştı.

Dünya Savaşı çıktığında da, Mussolini başlarda İtalya'nın savaşa katılmasına karşıydı, tarafsızlığı savundu. Fakat sonra birden bire fikirlerini değiştirdi. Müttefiklerin safında savaşa katılmayı savunmaya başladı. Ayrıca sosyalist *Avanti* gazetesinden ayrıldı, yeni bir gazete çıkararak yeni politikasının propagandasını yapmaya koyuldu. Bunun üzerine Sosyalist Parti'den atıldı. Ardından, gönüllü er olarak, savaşa katıldı, cephede yaralandı.

Savaş sona erdikten sonra Mussolini bir daha kendine sosyalist demedi, belirli bir ilkeye bağlı olmayan ne olduğu belirsiz bir kişilik haline geldi. Sosyalistlerce sevilmediği gibi işçiler üzerinde de etkisi yoktu. Sosyalizme, hatta burjuva devletine bile saldırmaya başladı, devletin bütün şekillerine çattı. Kendini "bireyci" olarak niteledi, anarşiyi savunmaya başladı, bu konuda yazılar yazdı. Daha sonra da Mart 1919'da, ordudan atılmış askerlerden fascismo "Faşist Birlikler"i kurduğunu ilan etti, bunları savaşı birlikler olarak örgütledi. Bu birliklerin amentüsü şiddet, çalışma yöntemi sindirmeydi. Sadece hükümete karşı herhangi bir davranışta bulunmuyorlardı; bu yüzden hükümetten anlayış görüyor, buna dayanarak saldırılarını, cüretlerini artırıyorlardı. Çoğu zaman kentlerde işçiler bunlarla sert çatışmalara giriştiler, işçilerce geriletildiler. Fakat sosyalist liderler, işçilerin kavgacı ruhuna karşı çıktılar, işçileri, faşist tedhişi sükûnetle karşılamaya çağırdılar. Faşizmin günün birinde yorularak halkı rahat bırakacağını sanıyorlardı. Tersine faşist birlikler, zenginlerin paraları ve hükümetin göz yumması sayesinde güçlerini daha da artırdılar. Kamuoyu da, bu birliklere karşı taşıdığı direnç ruhunu yitirdi. Örneğin bu faşist tedhişi protesto için herhangi bir greve bile teşebbüs edilmedi.

1 *İleri* gazetesi.

Faşistler Mussolini'nin liderliğinde, birbiriyle çelişen iki fikri uzlaştırmayı başardılar. Birincisi sosyalizm ve komünizm düşmanlığıydı; bu, kendilerine zengin sınıfların desteğini kazandırdı. İkincisi de, Mussolini'nin, eskiden sosyalist, coşkun bir devrimci, kapitalizme düşman biri olarak tanınmış olmasıydı; bu da yoksul sınıfları kendilerine hayran kıldı. Mussolini, halkı coşturup ayaklandırmakla ilgili komünistlerin birçok yöntemini öğrenmişti. Böylece faşizm bir iki çelişkili yaklaşımı birleştirmeyi becerdi. Faşizmin belkemiğini orta sınıf meydana getiriyordu. Bu hareket ayrıca, sendikalarca bunca zamandır örgütlendirilmemiş olan işsizleri ve mesleksiz kimseleri de saflarına çekti. Faşistler bundan başka tüccarları fiyatları indirmeye zorladılar, bununla da yoksul sınıfların sempatisini kazandılar; bu sayede maceracıları hareketlerine katmayı bildiler. Ama bütün bunlara rağmen faşizm, yalnız halkın içinde bir azınlık hareketi olmaktan ileri gidemedi.

Sosyalist liderler çekingen davranırlarken, tereddüt ederlerken, aralarında çatışırken ve partilerinde hizipleşmeler olurken, faşist güç gelişti, saflarına orduyu ve komutanları da çekmesini bildi. Mussolini'nin bütün bu çelişen grupları partisinde toplayabilmesi ve her grubu, faşist hareketin yalnız kendisi için yaratılmış olduğuna ikna etmeyi başarması, gerçekten dehşet vericidir. Zenginler bu partinin servetlerini savunacağına inanıyorlar, kullandığı antikapitalist slogan ve sözleri, kitlelerin aldatılması için sarf edilen boş sözler olarak kabul ediyorlardı. Yoksullar da faşizmin kapitalizme karşı bir hareket olduğunu sanıyorlardı. Bu ikiye bölünmüş oyunu sürdüren Mussolini, böylece bir gün yoksullara, başka bir gün de zenginlere sesleniyordu. Gerçekte ise o, mülk sahibi sınıfların sözcüsüydü. Ve bu sınıflar onu, uzun zamandan beri çıkarlarını tehdit eden sosyalizmin ve işçilerin gücünü parçalamakta kullanmak istiyorlardı.

Sonunda, Ekim 1922'de ordudan bazı generallerin komuta ettiği faşist birlikler Roma üzerine yürüdüler. O zamana kadar faşistlerin davranışlarına karşı sabırlı davranan başbakan sıkıyönetim ilan etti ama çok geç kalmıştı. Bizat kral da Mussolini'nin safına geçmişti. Kral sıkıyönetimin ilanı kararını imzalamayı reddedince başbakan istifa etmek zorunda kaldı. Kral Mussolini'yi yeni kabineyi kurmaya çağırdı. Faşist ordu 30 Ekim 1922'de Roma'ya girdi, aynı gün Mussolini de başbakan olmak üzere trenle Milano'dan geldi.

Böylece faşizm zafere ulaştı, Mussolini iktidarı ele geçirdi. Peki ama Mussolini'nin, daha doğrusu faşizmin amacı neydi, programı, politikası neydi? Büyük bir hareketin değişmez, belirli, açık ilkeler üzerine kurulması ve bir programla saptanan amaçlara yönelmesi gerekir. Fakat faşizmde bu yoktur. Çünkü faşizm, uyacağı belirli bir doktrine, dayanacağı belli bir ilkeye ya da esinleneceği bir felsefeye sahip değildir. Sosyalizme ve özgürlüklere karşı

koymak felsefe olarak kabul edilirse, o başka! Mussolini, faşist örgütünü kurduktan bir yıl sonra, 1920 yılında şunu söyledi:

"Faşistler, belirli ilkelere bağlı değillerse de, tek bir amaca doğru koşarlar; bu da İtalyan halkının bolluk içinde yaşaması ve mutluluğa kavuşmasıdır."

Bu amacın belli bir politikayı ifade etmediği açıktır. Halkın refaha kavuşmasını ve bolluk içinde yaşamasını herkes isteyebilir. Mussolini 1922 yılında Roma üzerine yürümesinden bir ay önce, gerçek niyetlerini ortaya koydu. "Bizim programımız pek basittir: Biz İtalya'yı yönetmek istiyoruz."

Mussolini, bir İtalyan ansiklopedisine faşizmin kökeni hakkında yazdığı yazıda bu gerçeği bir kez daha ortaya koydu. Bu yazıda, Roma üzerine yürümeye karar verdiği zaman gelecek hakkında belirli bir planı olmadığını, fakat sosyalist olduğu günlerde öğrendiklerinin etkisi altında kalarak maceralarını gerçekleştirmek için siyasi buhran fırsatından yararlanma kararı verdiğini belirtti.

Faşizmin herhangi bir ilkeye ya da inanca sahip olmadığını söyledik. Ama terör ve şiddete başvurmada sağlam bir yöntemle sahiptir. Geçmişte sahip olduğu dış görünüm onu tanımamıza yardımcı olmaz. Faşizmin arması, eski Romalı hâkimlerin ve soyluların taşıdıkları bir armadadan alınmıştır. Bu arma, içinde bir balta bulunan bir değnek demetinden ibarettir. Bu demetin Latince adı "fasces"tir, "faşist" sözcüğü de bu addan gelmiştir. Faşistlerin örgütlenme biçimi de yine eski Roma'nın savaş düzeninden alınmıştır. Hatta adlar da eskiden kullanılmış adların aynısıdır. Kolun öne doğru kaldırılmasından ibaret olan faşizmin selamı da, eski Roma'da kullanılan selamdı. Böylece görüyoruz ki faşistler, eski Roma İmparatorluğu'ndan esinlendiler, emperyal bir görünüme büründüler. Faşistlerin parolası şuydu: "Tartışma yok, yalnız itaat var." Bu parola ordulara yakışabilir ama demokrasilere asla yakışmaz. Liderleri Mussolini'nin unvanı da, İtalyanca diktatör demek olan "Duce" idi. Faşistlerin üniformaları ise siyah gömlekti. Bu nedenle "Kara gömlekliler" diye tanınıyorlardı.

Faşistlerin tek programı vardı, o da iktidarı ele geçirmektir. Bu program da, sadece Mussolini'nin başbakanlığa atanmasıyla uygulanmış oldu; Mussolini bundan sonra yerini sağlamlaştırmak için muhalefeti ezme yolunu tuttu. Tarihte şiddete çokça rastlanır, ama şiddete her zaman birtakım mazeretler ve gerçekler öne sürülerek başvurulmuş, elem verici bir zorunluluk olduğu iddia edilmiştir. Faşizm ise giriştiği terörü mazur göstermeye gerek görmez. Tersine faşistler terörü savunurlar, açıkça yapılmasını isterler, karşılarında hiçbir direnme olmadığı durumlarda bile teröre başvururlar. Mussolini, Parlamento üyelerini dövdürerek, saldırılar düzenleyerek yıldırıma başladı; bu yöntemle anayasanın kaldırılması anlamına gelen yeni seçim yasasını kabul etmek zorunda bıraktı. Büyük çoğunluğa ulaştı.

Faşistlerin iktidara geçtikten, polis ve diğer devlet kuvvetlerine hâkim olduktan sonra da yasadışı hareketleri sürdürmeleri gerçekten gariptir. Devletin polisi kendilerine karşı değildi, kimse kendilerine karşı çıkamazdı. Adam öldürmek, işkence yapmak, hasımlarını dövmek, mülkleri tahrip etmek gibi suçları çekinmeden işliyorlardı. Bir yöntemleri daha vardı, o da muhaliflerini büyük miktarda hintyağı içmeye zorlamaktı.

1924 yılında, İtalyan Parlamentosu üyesi ve önde gelen sosyalistlerden Giacomo Matteoti'nin öldürülmesi olayı, bütün Avrupa'yı sarstı. Bu lider parlamentoda, kısa süre önce yapılan seçimlerde kullanılan faşist yöntemleri eleştirmişti. Bu konuşmasından birkaç gün sonra da bir suikastta öldürüldü. Katilleri, görünüşte yargılandılar, ama hiçbir cezaya çarptırılmadan serbest bırakıldılar. Liberallerin Amendola adlı liderleri de yediği dayak sonucunda öldü. Eski başbakanlardan Nitti ise ancak İtalya'dan kaçarak canını kurtarabildi, fakat evi faşistler tarafından yıkıldı. Bunlar, dünyanın dikkatini çeken olayların yalnızca bir bölümüydü. Başvurulan şiddet, meşru yöntemlerle kullanılanların bir devamıydı. Yani şiddet, kitlelerin günlük heyecanlarla yarattığı şiddet değil, hükümet tarafından yürütülen düzenli bir şiddetli; yalnızca sosyalistlere ya da komünistlere karşı uygulanmıyor, ılımlı liderlere de yöneltiliyordu. Mussolini'nin adamlarına verdiği direktif, muhaliflerinin yaşamasını "imkânsız" ya da en azından güç bir hale getirmektir. Adamları da bu direktiflere itirazsız uyuyorlardı. Ülkede faşist partiden başka parti, faşist kurumlardan başka kurum kalmamalıydı. Her şey faşist olmalı, bütün görevler faşistlere verilmeliydi.

Böylece Mussolini İtalya'nın kudretli diktatörü haline geldi. Kendisi yalnız Başbakan değildi; aynı zamanda Dışişleri, İçişleri, Sömürgeler, Harbiye, Bahriye, Havacılık ve Çalışma Bakanıydı da! Hatta gerçekte kendisi bizzatihi Bakanlar Kuruluydu. Kral perdenin arkasına çekilmiş, sesini kesmişti. Parlamantonun da yetkileri teker teker alındı, nihayet parlamento bir hayalet haline geldi. Devleti yöneten, Yüksek Faşist Konseyi idi. Bu konseyi de Mussolini yönetiyordu.

Mussolini'nin dış politika konusunda yaptığı ilk konuşmalar, Avrupa'da şaşkınlık yarattı, kaygı ile karşılandı. Öteki politikacıların, diplomatların ve devlet başkanlarının konuşmalarına benzer bir yanı olmayan bu konuşmalar meydan okuyor, kavga istiyor, İtalya'nın kuracağı imparatorluktan ve İtalya'nın gökyüzünü kaplayacak uçaklardan söz ediyordu. Çoğu zaman hiç yoktan komşusu Fransa'ya tehditler savuruyordu. Tabii Fransa İtalya'dan çok güçlüydü, fakat Fransa'da kimse savaş istemiyordu. Bunun için Mussolini'nin konuşmalarına aldırmadılar, bunları görmezden geldiler. Milletler Cemiyeti de Mussolini'nin eleştiri ve hakaretlerinin başlıca hedeflerinden biriydi. Oysa, İtalya da onun üyesiydi. Cemiyet de, Cemiyet'e üye olan devletler de sustular.

Bu süre içinde İtalya'da çok değişiklikler oldu. Oraya giden turistler, her şeyde gördükleri düzenliliğe hayran kalıyorlardı. Roma, yapılan binalarla en güzel şehirlerden biri haline geldi ve Roma İmparatorluğu hayali, Mussolini'nin gözleri önünde canlanmaya başladı.

1929 yılında, Papa ile İtalya hükümeti arasındaki anlaşmazlık, tarafların anlaşmayla sona erdi. Papa, 1871 yılından beri Roma'yı İtalya hükümetinin başkenti olarak tanımıyordu. Bunun için, seçim yapılırken, Papalar San Peter Kilisesi'nin bulunduğu Vatikan'daki saraylarına çekilmeyi ve ayaklarının İtalyan topraklarına basmaması için oradan dışarı çıkmamayı gelenek haline getirmişlerdi. Böylece kendi arzularıyla kendilerini hapsediyorlardı. 1929 yılındaki anlaşma gereğince Roma'daki Vatikan kesimi bağımsız devlet olarak tanındı; Papa da, nüfusu 500'ü geçmeyen bu devletin mutlak hâkimi oldu. Bu devletin mahkemeleri, parası, pulları, kamu hizmetleri bulunduğu gibi, dünyadaki en pahalı demiryolu da buradadır. Bu anlaşma Katolikler arasında Mussolini'nin itibarını yükseltti.

Faşistlerin yasadışı tedhişi 1929 yılına kadar sürdü. O yıl Mussolini "olağanüstü" yasalar çıkardı. Bu yasalar muhalefeti ortadan kaldırmak için devlete geniş yetkiler veriyordu. Artık böylece yasadışı şiddetin gereği kalmadı. Bu yasalar Hindistan'da da çokça çıkarılan kararnamelere benzerler. Mussolini'nin çıkardığı bu olağanüstü yasaların gölgesinde halk kitleler halinde tutuklanır, cezalandırılır, ülkeden çıkarılırdı. Resmi istatistikler, 1926-1932 yılları arasındaki dönemde, bu yasalar gereğince yargılananların sayısının 10.044'e ulaştığını bildiriyor. İtalya'ya yakın Ponza, Ventolene ve Tremite adaları, istenmeyen kişilerin sürgün yeri oldu. Bu üç adada yaşam koşulları son derece kötüydü.

Baskı ve tutuklamalar geniş çapta sürüp gitti. Bu İtalya'da devrimci ve gizli direnişin, bastırılması için harcanan bütün çabalara rağmen, devam ettiğini gösteriyordu. Devletin omuzundaki mali yük arttı, ekonomik durum kötüleşmeye devam etti.

176.

DEMOKRASİ VE DİKTATÖRLÜK

22 Haziran 1932

Benito Mussolini'nin İtalya'da kendisini diktatör olarak ilan etmesi, sanki Avrupa'da yayılıyor gibi... Mussolini bir keresinde "Avrupa'daki her ülkede kendisine uygun muktedir adamı bekleyen sahipsiz bir taht vardır" demişti. Birçok ülkede diktatörlükler güçlendi, parlamentolar da ya feshedildi ya da diktatörlerin keyfine terk edildi. İspanya, bu açıdan, dikkate değer bir örnektir.

İspanya, dünya savaşına dâhil olmamış, savaşın dışında kalıp savaşan ülkelere malzeme satarak para kazanmıştı. İspanya'nın kendi sorunları vardı, sanayisel anlamda geri kalmış bir ülkeydi. İspanya'nın Avrupa'daki şaşaalı günleri, yani Amerika'nın ve Doğu'nun zenginliklerinin limanlarına aktığı günler çok gerilerde kalmıştı; artık Avrupa'da önemli bir güç kabul edilmiyordu. Cortes adı verilen bir parlamentosu vardı, Roma Kilisesi güçlüydü. Avrupa'da sanayisel anlamda geri kalmış öteki ülkelerindeki gibi katı Marksizmden ve İngiltere ile Almanya'daki ılımlı sosyalizminden çok sendikacılık ve anarşizm yaygındı ülkede. 1917'de Rusya'daki Bolşevikler iktidar mücadelesi verirken, İspanya'nın işçileri ve radikalleri genel bir grev yaparak demokratik bir cumhuriyet kurmayı denediler. Bu grev ve hareketin tümü kralın hükümeti ile ordu tarafından ezildi, sonuç olarak ordu ülkede en güçlü unsur konumuna geldi. Orduya güvenen kral ise daha bağımsızlaştı, despot olup çıktı.

Fas, Fransa ve İspanya tarafından aşağı yukarı iki nüfus alanına ayrılmıştı. 1921'de güçlü bir lider olan Abdül Kerim, Fas'ın Riff bölgesinde İspanya yönetimine karşı ayaklandı. Büyük bir beceri ve kahramanlık göstererek İspanya birliklerini defalarca yenilgiye uğrattı. Bu durum İspanya'da bir iç krize neden oldu. Kral ve ordu birlikte, anayasaya ve parlamentoya bir son vererek diktatörlüğü getirmek istediler. Bunda anlaşmaya vardılar fakat kimin diktatör olacağına anlaşamadılar. Çünkü kral diktatör ya da mutlak hükümdar

olmak isterken ordu komutanları da askeri diktatörlük peşindeydiler. Eylül 1923'de askeri isyan patlak verdi, Bu, durumun ordunun lehine sonuçlanması-
nı sağlayınca, General Primo de Rivera diktatör oldu. General, Meclis'in (Cor-
tes) faaliyetini askıya aldı, açıkça zora yani Ordu'ya dayanarak hükmetmeye
başladı. Riffler'e karşı girişilen Fas seferberliği başarılı değildi; Abdül Kerim
güçlü biçimde İspanya'ya meydan okumaya devam etti. İspanya hükümeti-
nin teklif ettiği makul koşulları da reddeden Abdül Kerim tam bağımsızlıkta
ısrarcıydı. Tutumu, muhtemelen İspanya'nın onu tek başına bastıramayacak
güçte olmasından kaynaklanıyordu. Fas'la ilgili planları olan Fransa 1925'te
müdahale kararı aldı, kaynaklarının geniş bir bölümünü Abdül Kerim'e kar-
şı kullanmak üzere Fas'a sevk etti. Abdül Kerim 1926'nın ortalarında yenildi;
uzun süren kahramanca mücadelesi Fransa'ya teslim olmasıyla sona erdi.

İspanya'da bütün bu yıllar boyunca Primo de Rivera'nın diktatörlüğü
askeri gücün, sansürün, baskının ve bazen de sıkıyönetimin eşliğinde de-
vam etti. Şu akıldan çıkarılmamalıdır: Salt orduya dayanan bu diktatörlük,
Mussolini'nin İtalya'daki toplumun bazı sınıflarının üzerinde yükselen dikta-
törlüğünden farklıydı. Ordunun Primo de Rivera'dan usanması üzerine, dik-
tatörlüğün başka destekçisi kalmadı. 1930'un başında kral Primo görevinden
alındı. Aynı yıl gerçekleşen devrim bastırıldı ancak cumhuriyetçi ve devrim-
ci duygular bastırılmayacak kadar yaygınlaşmıştı. 1931'de cumhuriyetçiler,
belediye seçimlerinde güçlerini gösterdiler; kısa bir süre sonra Kral Alfonso
tahtı bıraktı, ülkeden kaçtı. Geçici bir hükümet kuruldu, otokratik monarşi ile
Avrupa'daki kilise egemenliğinin eski simgesi İspanya, eski kral Alfonso'yu
yasaklayarak ve Kilise'nin etkilerine karşı savaşıarak Avrupa'daki cumhuri-
yetlerin en genci oldu.

Sana diktatörleri anlatıyordum: İtalya ve İspanya'nın dışında diğer ülkelerin
arasından demokratik hükümet şekillerinden vazgeçerek diktatörlük kuranlar
Polonya, Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan Portekiz, Macaristan ve Avus-
turya idi. Polonya'da Çarlık günlerinin eski sosyalisti Pilsudski orduyu denetim
altına alarak diktatör oldu ve Polonya Meclisi'nin yasama kanadına karşı aşırı,
saldırgan bir dil kullanmaya başladı. Hatta bu dil nedeniyle Meclis'teki unsur-
lar kimi zaman tutuklandılar ya da kovuldular. Yugoslavya'da kral Alexander'ın
kendisi diktatördü. Ülkenin bazı bölümlerindeki koşullar daha kötüye gidiyor-
du, Türkler'in zamanındakinden bile daha fazla baskı vardı.

Yukarıda bahsettiğim ülkelerin hiçbirisi, sürekli açık bir diktatörlük altın-
da yaşamadılar. Bazen parlamentoları bir süreliğine silkinerek ayağa kalk-
tı, görevlerini yerine getirdiler; bazen de, en son Bulgaristan'da olduğu gibi,
iktidardaki hükümet komünistler gibi hoşlanmadığı milletvekili gruplarını
tutuklayıp Meclisten çıkarırken diğerlerine dokunmadı. Bu tür kişiler her za-

man diktatörlük yönetiminde ya da onun kıyısında yaşadılar; bu tür bireyler veya küçük gruplardan oluşan zora dayalı hükümetler baskıya, cinayetlere ve muhalifleri bastırmaya devam edebilmek için destek aramak zorundaydılar.

Diktatörlükler Avrupa'nın dışına da sıçramıştı. Sana daha önce Kemal Paşa ve Türkiye'den söz etmiştim. Güney Amerika'da bir sürü diktatör vardı fakat diktatörlük orada eski bir kurum olduğundan, Güney Amerika'daki cumhuriyetler için demokrasi süreci hiç de kolay gelişmedi.

Sovyetler Birliği'ni yukarıdaki diktatörler listesine dâhil etmedim çünkü diğerleri kadar acımasız olmasına rağmen oradaki diktatörlük başka türdendi. Bu, bir bireyin ya da küçük bir grubun diktatörlüğü değil, işçileri temel alan, iyi organize olmuş siyasi bir partinin diktatörlüğüydü. Bunu "proletarya diktatörlüğü" olarak adlandırıyorlardı. Bu nedenle, komünist, faşist ve askeri olmak üzere üç tür diktatörlükten bahsedebiliriz. Askeri olan diktatörlükte tuhaf olan bir şey yoktur; eskiden beri mevcuttu. Komünist ve faşist olanlar ise tarihte yenidirler, zamanımızın özel ürünüdürler.

Göze çarpan ilk şey tüm bu diktatörlük çeşitlerinin demokrasi ile parlamenter hükümet biçimlerine cepheden karşı olmalarıdır. 19. yüzyıl, demokrasinin yüzyılıydı, Fransız Devrimi'nin, insan haklarının ileri demokrasiye yöneldiği, bireysel özgürlükleri amaçladığı bir yüzyıldı. Bundan parlamenter hükümet biçimleri gelişti. Bu, ekonomik alanda "bırakınız yapsınlar" teorisine yol verdi. 20. yüzyıl ya da tercihen savaş öncesi yıllar 19. yüzyılın muhteşem geleneğini sona erdirdi; insanlar yavaş yavaş resmi demokrasi fikrine kapılmaya başladı. Demokrasinin gerileyişi ile liberal adı verilen gruplar her yerde aynı acılı kaderi paylaştılar, etkili birer güç olmaktan çıktılar.

Komünizm ve faşizmin ikisi de demokrasiye, tümüyle farklı zeminlerde muhalefet ettiler, onu eleştirdiler. Hatta ne komünist ne de faşist olan ülkeler bile, eskisi kadar, demokrasinin yandaşı gibi davranmadılar. Meclis önceki yıllardaki gibi değildi, yönelişleri eskisi gibi saygı uyandırmıyordu. Bu kısım, hızla harekete geçmenin gerekli olduğu günlerde, Temsilciler Meclisi hızlı hareket edemediğinden böyle oldu. Almanya, son zamanlarda Meclisini tümüyle bir kenara itti; şimdilerde faşist bir yönetimin kötü bir örneğini sergiliyor. Amerika Birleşik Devletleri, başkanına her zaman büyük bir güç vermiştir ve bu durum son zamanlarda daha da artmıştır. İngiltere ve Fransa, şimdilerde Meclisin görünürde eskisi gibi işlev gördüğü iki ülkedir; onların faşizmi sömürge ve kolonilerinde gerçekleştiriyordu. Hindistan'da İngiliz faşizmi işbaşındaydı; Çinhindi'nde ülkeyi pasifize eden Fransa faşizmi vardı. Fakat Londra ve Paris'te bile Meclisler içi boş kabuklar olmaya başlamışlardı. Sadece bir ay önce, önde gelen bir İngiliz liberal şöyle demişti:

"Parlamentodaki temsilcilerimiz hızla, kusurlu ve kötü çalışan bir seçim mekanizmasının seçtiği yönetici bir komitenin buyruklarının kaydedildiği bir işleyiş haline geliyor."

19. yüzyılda demokrasi ve parlamentolar her yerde güç yitirdiler. Bazı ülkelerde açıkça, kaba bir şekilde bir köşeye itildiler; diğer ülkelerde ise gerçek önemini yitirdiler; göz alıcı ama işlevsiz bir geçit alayı olmaya itildiler. Bir tarihçi, 19. yüzyılda parlamentonun yozlaşmasını krallığın yozlaşmasıyla kıyaslamıştı. Her yerdeki krallar, tıpkı İngiltere'deki gibi, gerçek güçlerini yitirdiler; bir tarihçiye göre bu yüzden de büyük ve önemli gözükten, aslında fazla bir şey ifade etmeyen, içi boş ama göz alan simgelere dönüştüler.

Neden böyle oldu? Bir yüzyıldır sayısız insana ideal ve esin kaynağı olan, şehitleri binlerle ifade edilen demokrasi neden gözden düştü? Anlamlı nedenler olmadan bu tarz değişiklikler gerçekleşmez. Bu nedenler, sadece kararsız halkın fantezileri ve hevesi yüzünden meydana gelemezler. Hayatın çağdaş koşullarında, 19. yüzyılın resmi demokrasisine uymayan bir şeyler meydana gelmiş olmalı. Bu konu ilginç ve karmaşıktır. Daha fazla derinleştirmeyeceğim ama sana bir iki düşüncemi aktaracağım.

Bir önceki paragrafta demokrasiyi "resmi" olarak nitelemiştim. Komünistler bunun gerçek demokrasi olmadığını, bir sınıfın diğerleri üzerindeki yönetimini gizleyen demokratik bir kabuk olduğunu söylediler. Onlara göre, demokrasi kapitalist sınıfın diktatörlüğünü örtüyordu. Bu plütokrasiydi yani zenginlerin idaresiydi. Kitlelere tanınan oy hakkı, dört ya da beş yılda bir, kitlelere, onları X ya da Y şahsının yönetmesi ve sömürmesini işaret etme hakkını tanıyordu. Her iki durumda da kitleler yöneten sınıf tarafından sömürülüyorlardı. Gerçek demokrasi, yöneten sınıf ile birlikte sömürü sona erdiğinde ve tek bir sınıf olarak var olduğunda görülebilirdi. Bununla birlikte, bu sosyalist devleti kurmak için, nüfusun içindeki tüm burjuva ve kapitalist unsurları baskı altında tutmak, işçi devletine karşı entrikalar çevirmesine engel olmak için bir proletarya diktatörlüğü dönemi kurmak gerekliydi. Rusya'da bu diktatörlük işçilerin köylülerin ve öteki "faal" unsurların temsil edildiği Sovyetler tarafından uygulandı.

Böylece yüzde 5'in yüzde 10'un üzerinde, yüzde 90'ın yüzde 95'in üzerinde diktatörlüğü oluştu. Bu, teoride böyleydi. Pratikte ise Komünist Parti Sovyetleri, Parti'nin yönetici kligi ise Partiyi kontrolü altında tuttu. Diktatörlük düşüncesinin ya da eylemin özgürlüğünde ve sansüründe tıpkı diğerleri kadar katıydı. Ancak işçilerin iyi niyetini temel aldığı için, onları kendiyile birlikte taşımak zorundaydı. Sonunda işçilerin sömürüsü ya da başkasının faydası için bir sınıf yoktu. Eğer bir sömürü söz konusuysa, bu herkesin çıkarı için, devlet tarafından yapılıyordu. Rusya'nın hiçbir zaman demokratik hükümet biçimine sahip olmadığını hatırlatmaya değer. Çünkü 1917'de otokrasiden komünizme geçmişti.

Faşist tutum tümüyle farklıdır. Sana son mektubumda söylediğim gibi, faşizm hiçbir belirli ilkeye sahip değilmiş gibi gözüktürken, ilkelerinin neler olduğunu ortaya çıkarmak kolay değildir. Fakat demokrasiye tümüyle karşı olduğundan kuşku duyulamaz. Onların muhalefeti komünist temelde de değildir. Demokrasi onlar için gerçek bir şey değildir, bir yalandır. Faşistler demokratik düşünceye vurgu yapan tüm ilkelere karşı çıktılar, onları var gücüyle lanetlediler. Mussolini demokrasiyi "kokuşmuş ceset" olarak nitelemişti. Bireysel özgürlük fikri, aynı şekilde, faşistler tarafından benimsenmedi; onlar için devlet her şeydi, birey önemli değildi. (Komünistler de bireysel özgürlüğe çok fazla önem vermezler). 19. yüzyılın demokratik liberalizminin peygamberi sayılan zavallı Mazzini taşralı hemşerisi Mussolini'ye acaba ne derdi? Sadece komünistler ve faşistler değil, içinde bulunulan çağın sorunları üzerine kafa yoran ötekiler de demokrasinin oy vermeye indirgendığı o fikirden hoşnutsuz hale gelmişlerdi. Demokrasi eşitlik demektir ve sadece eşit toplumlarda güzelleşebilir. Şu ya da bu kişiye oy vermenin eşit toplum yaratma ile sonuçlanmadığı yeteri kadar açıktır. Yetişkinlerin oy verme haklarına ve benzeri şeylere rağmen bugün çok büyük eşitsizlikler vardır. Bu nedenle demokrasiye bir şans vermek için eşit bir toplumun yaratılması zorunludur. Mantıklı düşünme onları çeşitli diğer ideallere ve metotlara yönlendirecektir. Günümüzde herkes parlamentoların çok yetersiz kaldığı konusunda görüş birliği içindedir.

Faşizmi biraz daha derinlemesine ele alarak onun ne olduğunu ortaya çıkarmaya çalışalım. Faşizm şiddeti yüceltir, barışseverlikten nefret eder. Mussolini *İtalyan Ansiklopedisi*'nde şöyle demişti:

"Faşizm kalıcı barışın faydalarına ve gerekliliğine inanmaz. Bu yüzden mücadeleyi içermeyen barışseverliği reddeder, Savaş ve sadece savaş insan enerjisini en üst düzeye çıkartır, onu kabul etme yürekliliğini gösteren kişileri soyluluğu ile kucaklar."

Komünizm enternasyonalist iken faşizm milliyetçidir. Faşizm aslında enternasyonalizme karşı çıkar. Devleti, bireysel hak ve özgürlüklerin kurban edildiği bir tanrı haline getirir: Öteki tüm ülkeler yabancısıdır ve neredeyse düşman gibidir. Yabancı unsurlar olarak kabul edilen Yahudilere kötü davranır. Kullandığı belirli antikapitalist sloganlara ve devrimci tekniklere rağmen, faşizm mülk sahipleri ve gerici unsurlarla müttefiktir.

Faşizmin bazı garip görünüşleri de vardır. Eğer varsa tabii, altında yatan felsefeyi anlamak çok güçtür. Bu, basit bir güç arzusu ile başlamıştır. Başarı geldiğinde onu çevreleyen bir felsefe inşa etme girişiminde bulunuldu. Bunun ne kadar ilişkili olduğuna dair sana bir fikir vermek ve kafanı karıştırmamak için ünlü bir faşist filozofun yazısından bir özet vereceğim. Adı Giovane Gentile olan bu kişi, faşizmin resmi filozofu olarak kabul edilir. Dahası, hükümette

faşist bir bakandı. Gentile kişilerin, demokraside olduğu gibi, kendilerini kişilikleri ve bireysel özlari aracılığıyla kanıtlamaya çalışmamalarını gerektiğini fakat faşizmdeki gibi kendi benliğini dünya bilincinin içinde eriten eylemlerle gerçekleştirmeler gerektiğini söyler. Bu çerçevede, bireysel özgürlüklere ve kişiliklere yer yoktur, çünkü birey gerçek özgürlüğü, kendisini devlet gibi bir şeyin içinde kaybolarak kazanabilir.

"Benim kişiliğim bastırılmadı fakat birleştirilerek iyileştirildi, güçlendirildi, genişletildi; ailenin, devletin, ruhun arasında yer alarak yenilendi."

Yine Gentile şunları söyler:

"Bütün güçler, ister öğüt ister sopa ile hangi argümana başvurursa başvurunsunlar, iradeyi etkileme yeteneğine sahip olduğu sürece ahlakidir."

Bunlar olup biten şeyleri haklı çıkarmak ya da açıklamak için sonradan yapılan girişimlerdir. Faşizmin, herkesin ortak fayda için el ele verdiğini varsaydığı bir "Kurumsal Devlet"i amaçladığı da söylenir. Fakat böylesi bir devlet ne İtalya'da ne de başka bir yerde görüldü. Kapitalizm bazı kısıtlamalar getirilmesine rağmen, İtalya'da da öteki ülkelerdeki işlemiştir.

Faşizm diğer ülkelerde boy gösterdiğinde, İtalya'ya özgü bir olgu olmadığı, bir ülkede belirli sosyal ve ekonomik koşullar hüküm sürdüğünde görüldüğü anlaşıldı. Ne zaman işçiler güçlenip kapitalist devleti tehdit eder hale gelince, kapitalist sınıf, doğal olarak, kendini kurtarmaya çalışır. İşçilerin bu türden tehditleri şiddetli ekonomik kriz zamanlarında kendini gösterir. Mülk sahipleri ve yönetici sınıf, işçileri polisi ve orduyu kullanarak hizaya getiremeyeceğini anlarsa, faşist yöntemleri benimser. Bunun esas, kitlelere de çekici gelen ve kapitalist sınıfı korumayı amaçlayan bazı sloganlarla kitlesel bir halk hareketi yaratmaktır. Bu hareketin esas gövdesi, çoğu işsizlik yüzünden acı çeken alt, orta sınıfların mensuplarından oluşur. Siyasal bakımdan geri kalmış, örgütsüz işçilerin çoğu ile köylüler de mevcut durumlarını iyileştirme umudu içinde bu harekete eğilim gösterirler. Bu tür hareketler finansal olarak ondan faydalanmayı umut eden büyük burjuvalar tarafından desteklenir. Günlük olaylarda şiddet uygulamasına rağmen, ülkenin kapitalist hükümeti bu hareketlere geniş tolerans gösterir çünkü o ortak düşman olan sosyalist işçi sınıfı ile savaşı. Bir parti olarak ya da iktidarı hükümet olarak ele geçirirse, işçi örgütlerini, kuruluşlarını yok eder ve bütün muhalefeti korkutur.

Gelişmiş bir sosyalizm ile yerleşik bir kapitalizm arasındaki sınıf çatışmaları daha şiddetli ve kritik olur. Bu sosyal savaş yanlış anlama yüzünden değil doğal çatışmaların daha iyi takdirinden ve günümüz toplumundaki çıkarların farklılığından kaynaklanır. Görmezden gelerek bu çatışmalar çözülemez. Günümüz sistemi içinde acı çeken çoğu insan bu çıkarların farklılığını anlamakta, daha fazlası ise kendileri için düşündükleri paydan mahrum oldukları

için içermektedir. Mülk sahibi sınıfın sahip olduğu şeyden vazgeçme adına hiçbir niyeti yoktur, çatışma bu yüzden şiddetlenir. Kapitalizm gücü elinde tutmak ve işçi sınıfını bastırmak için demokratik kurumlar mekanizmasını kullanabildiği sürece demokrasinin güzelleşmesi mümkündür. Bu mümkün olmadığında ise kapitalizm demokrasiyi bir kenara bırakıp şiddetin ve terörün açık faşist yöntemlerini benimser.

Faşizm, bana kalırsa Rusya hariç, bütün Avrupa devletlerinde değişik derecelerde ortaya çıktı. Son zaferini Almanya'da kazanmıştı. İngiltere'de bile faşist düşünceler yönetici sınıflar arasında yayılıyor; onların uygulamalarını Hindistan'da da görüyoruz. Kapitalizmin son sığınağı olan faşizm dünya çapında komünizm ile yüz yüze geliyor. Fakat faşizm, öteki görünümünden farklı olarak, dünyayı sarsan ekonomik sıkıntıları çözmeyi aklından bile geçiremez. Katı ve saldırgan milliyetçiliği ile faşizm dünyadaki hâkim eğilimle yani karşılıklı bağımlılıkla cephe cepheye geliyor, gerileyen kapitalizmin yarattığı sorunları şiddetlendiriyor ve genellikle savaşa yol açan ulusal sürtüşmeleri artırıyor.

ÇİN'DE DEVRİM VE KARŞIDEVRİM

26 Haziran 1933

Şimdi de Avrupa'yı ve sorunlarını bırakalım, daha sorunlu ülkelere bakalım. Örneğin Uzakdoğu'daki Çin ve Japonya'ya... Mektuplardan birinde Çin'den, dünyanın en derin kültürlü ülkesi olan bu ülkede kurulan genç cumhuriyetin karşılaştığı güçlüklerden söz etmiştim. Çin o sıralarda ikiye bölünmüştü. Çin'in dağınık ve zayıf olmasından başka bir beklentileri olmayan emperyalist devletlerin kışkırtmaları ve desteği ile ülkenin dört bir yanında bazı askeri liderler ortaya çıktı. Bunlar ilkesiz, her biri kendi sözünü geçirmeye çalışan kişilerdi. Süren içsavaşlarda bu subaylar çoğu kez bir taraftan karşı tarafa geçiyorlar, sefalet içinde yaşayan köylülerin sırtından geçiniyorlardı. Sana Güneyde, Kanton'da, bütün hayatını Çin'i özgürlüğe kavuşturmaya adanmış büyük lider Dr. Sun Yat-sen'in başkanlığında kurulan ulusal hükümetten de bahsetmiştim.

Ülke, emperyalist devletlerin ekonomik boyunduruğu altındaydı. Bu devletler Şanghay, Hong Kong gibi büyük limanları sömürücüleri için merkez yapmışlar, Çin'in bütün dış ticaretini ellerine geçirmişlerdi. Dr. Sun Yat-sen bu konuda şöyle diyordu: "Çin bu devletlerin ekonomik bir sömürgesidir. Ülkede bir tek yabancı efendinin bile bulunması bir talihsizliktir; Ya bu efendiler çoğalırsa ne olacak?" Dr. Sen, ülkesinin ekonomisini geliştirmek, düzene sokmak için yabancılardan, özellikle Amerika ile İngiltere'den yardım istedi. Fakat onlar da diğer emperyalist devletler gibi doktora hiç ilgi göstermediler. Bütün devletler Çin'in güçlenmesi ve mutluluğa kavuşmasıyla değil, yalnızca onu sömürmekle ilgileniyorlardı; tek amaçları buydu. Bunun üzerine Dr. Sun 1924'te Rusya'ya döndü. O sırada komünizm Çinli öğrenciler ve aydınlar arasında gizliden gizliye geliyordu. 1920 yılında Komünist Partisi de kurulmuştu. Fakat hükümet açıkça çalışmasına izin vermediği için o da öteki gizli cemiyetler gibi çalışmalarını yeraltında yürütüyordu. Dr. Sun Yat-sen komünizmden çok uzaktı. İlan ettiği "Halkın Üç İlkesi"nden de anlaşılacağı gibi sadece ılımlı bir sosyalistti. Bununla birlikte, Sovyetler'in Çin'e ve öbür Doğu

lkelerine karşı açık yürekli, dostça tavrı, Dr. Sun'da iyi izlenimler bırakmıştı. Sovyetlerle ilişkilerini geliştirmeye çalıştı, bazı Sovyet uzmanlarını Çin'e çağırdı. Bunların en önemlisi, çok yetkin bir Bolşevik olan Borodin'di.

Borodin Kanton'daki Kuomintang rgtnde büyük bir nüfuza sahip oldu, halk kitlelerinin desteğine dayanan güçlü bir parti rgt meydana getirmek için geceli gündüzlü çalıştı. Fakat bu rgt komünist temeller üzerine kurmayı hiç düşünmedi, onu milli temeller üzerine kurdu. Bununla birlikte, komünistlerin de Kuomintang'a ye olmalarına izin verdi. Böylece Kuomintang Partisi ile Komünist Partisi gayriresmi bir şekilde birleşmiş oldular. Tabii bu birleşme Kuomintang'daki tutucuların ve zenginlerin, özellikle toprak ağaları- nın hoşuna gitmedi. Öte yandan bazı komünistler de bu birleşmeden memnun kalmadılar. Çünkü bu birleşme kendilerinin programlarının bir bölümünden vazgeçmelerini gerektiriyor ve istediklerini yapmalarına engel oluyordu. Bu nedenle birleşme, sağlam bir temel üzerinde kurulmuş değildi. İleride göreceğimiz gibi ilk krizin meydana gelmesiyle, birleşme çökecek ve bu çöküş Çin'in başına büyük felaketler getirecekti. Zaten çıkarları arasında çatışma olan iki topluluğun bir örgütte toplanmaları çok gttr. Fakat Kuomintang'ın ve Kanton hükümetinin gücü birleşme süresi boyunca artmıştı. Ayrıca köylü örgütleri ve işçi sendikaları da bu birleşme sayesinde güçlendiler. Aslında Kanton'da Kuomintang'ı güçlendiren ve feodal liderleri korkutan da işçi ve köylü rgtleriydi. Bu durum, daha sonra o liderleri, partiyi parçalamak için çalışmaya itecektir.

Çin'deki durum, aralarında bazı farklılıklar olmakla birlikte, Hindistan'daki duruma çok benzemektedir. Çin genellikle bir tarım ülkesidir. 6-7 kentte yoğunlaşan kapitalist sanayi ise yabancılardan elinde ve yönetimindeydi. Milyonlarca köylü, ağır borç yükü altında perişandı. Hindistan'da olduğu gibi toprak kiralardan aşırı derecede yüksekti. Köylüler, tarlalarda işleri olmadığı sıralarda zamanlarının çoğunu işsiz geçirmek zorunda kalıyorlardı. Boş vakitlerinde birkaç kuruş kazanabilmek için yerel küçük zanaatlara muhtaçtırlar. Küçük zanaatlar çok yayılmış, küçük çiftlikler de hayli azalmıştı. Bu iftlikler, sahiplerinin ölümünde küçük parçalar halinde varislerine dağıtılıyordu. Köylülerin yarısı bu parçaları ele geçirmişlerdi, diğer yarısı da ağaların topraklarında ücretle çalışıyorlardı. Çin'de birçok küçük tarla vardı. Çinliler, yüzyıllardan beri geniş miktarda toprak ürünleri elde etmekle n salmışlardır. Buna, ellerinde bulunan toprakların darlığı dolayısıyla mecbur kalmışlardı; var güçleriyle çalışıyorlardı. Ellerinde yeni tarım araçları da olmadığından iyi sonuçlar elde etmek için durmadan çaba harcamak zorunda kalıyorlardı.

Çin köylülerinin yarısından çoğu, tüm çabalara rağmen, yiyecek ve giyeceğini gerektiği gibi sağlayamıyordu. Çin köylüsü de, Hint köylüsü gibi sefalet dolu kısa ömrünü yarı a yarı tok geçiriyordu, sürekli olarak yoksulluk içinde

yaşıyor, açlık, seller ve hastalık felaketleri milyonların hayatına mal oluyordu. Borodin'in teklifi üzerine Doktor Sun hükümeti, köylülerin ve işçilerin durumunu düzeltmek için, toprak kiralalarını yüzde 25 oranında indirmeyi öngören bir yasa çıkardı. Ayrıca günlük iş saatlerini de sekize indirdi, asgari ücret miktarını tespit etti, köy kooperatifleri kurdu. Bu reformların, halk kitleleri tarafından sevinçle ve coşkuyla karşılanması doğaldı. Bu kanunun çıkmasından sonra halk, sendikalara girmek ve Kanton hükümetini desteklemek için adeta akın etmeye başladı. Böylece Kanton hükümeti kendi kendini toparlayabildi ve askeri liderlerle hesaplaşmak için hazırlık yapmaya başladı. Bu amaçla bir ordu ve bir de askeri yüksekokul kurdu. Ayrıca, yalnız Kanton'da değil, bütün Çin'de, hatta bütün Doğu'da etkisi görülen önemli bir gelişme oldu. Dini otoritelerin yerini bilimsel otoriteler aldı. Aslında Çin hiçbir zaman dinlerin egemenliği altına giren bir ülke olmamıştı, ama yine de bilime daha çok önem verildi. Bunun en belli kanıtlarından biri, birçok eski tapınakların polis merkezi ve sebze pazarları haline gelmesiydi.

Dr. Sun Yat-sen Mart 1925'te öldü. Kanton hükümeti, Borodin'in danışmanlığında güçlenmeye devam etti. Sonra Çinlilerin emperyalist devletlere, özellikle İngilizlere öfkelerini kabartan bazı olaylar çıktı: Mayıs 1925'te Şanghay'daki pamuk fabrikalarında bir grev yapıldı ve bir işçi grev sırasında öldürüldü. Öğrenciler ve işçiler bu işçinin cenaze törenini fırsat bilerek düzenledikleri gösteride emperyalizme karşı konuşmalar yaptılar. Orada hazır bulunan bir İngiliz subayı, komutası altındaki Sihlerden kurulu polis birliğine, "öldürmek" için kitlelere ateş emrini verdi. Polisin sıktığı kurşunlarla birkaç öğrencinin daha ölmesi üzerine bütün Çin'de İngilizlere karşı bir öfke dalgası yayıldı. Ardından durum daha da kötüleşti. Yabancıların oturduğu Kanton'un bir semtinde cereyan eden olayda yine öğrencilere ateş açıldı, 52 kişi öldürüldü. Olayın cereyan ettiği semtin adı "Shameen " olduğundan bu olaya da "Shameen Kırımı" adı verildi, kıyımdan İngilizler sorumlu tutuldu. Bunun üzerine Kanton'da İngiliz mallarına karşı boykot ilan edildi. Hong Kong ticareti aylarca durduruldu. Bu ise İngiltere hükümetinin ve şirketlerinin büyük zarara girmelerine yol açtı. Bildiğin gibi, Çin'in güney kesimin ve Kanton'a yakın bulunan Hong Kong, İngilizler tarafından istila edilmiş ve büyük bir ticaret merkezi haline getirilmişti.

Dr. Sen'in ölümünden sonra Kanton hükümetindeki tutucu sağ kanatla ilerici solcu kanat arasında sürekli bir mücadele ve çatışma başladı. Bazen bunlar, bazen de onlar duruma hâkim oluyordu. 1926 yılı ortalarında, sağ kanattan Çan Kay Şek başkomutan oldu ve komünistlere karşı mücadeleye başladı. Yine de aralarında zaman zaman işbirliği yapılıyordu, ama birbirlerine de güvenemiyorlardı. Kanton ordusu, askeri liderlere karşı savaşmak, onları tasfiye edip tüm ülkeye egemen bir ulusal hükümet kurmak için kuzeye doğru

ilerlemeye başladı. Dünyanın ilgisini çeken ve müthiş bir hareket olarak kabul edilen bu ilerlemede ordu önemli bir direnmeyle karşılaşmadan zaferden zafere koştu. Özellikle kuzey bölgeleri arasındaki anlaşmazlık, bu zaferlerin kazanılmasını kolaylaştırıyordu. Fakat bundan daha önemli etken, güneyin halka dayanması ve köylülerle işçilerin desteğini kapmış olmasıydı. Öne çıkan küçük bir propaganda grubu bir yandan işçi ve köylü birliklerini örgütlemeye çalışıyor, bir yandan da halka Kanton hükümetinin saflarına katıldığı takdirde elde edeceği faydaları anlatıyordu. Böylece ordu girdiği her kent ve köyde sevgiyle karşılanıyor ve mümkün olan yardımı görüyordu. Kanton Ordusu'na karşı savaşmaya gönderilen askeri birlikler ise savaşmıyorlar ve sırtlarını dönerek bu orduya katılıyorlardı. 1926 yılının sonlarına doğru milliyetçiler Çin'in yarısına egemen oldular, Yang-Çe Irmağı¹ kıyısındaki büyük Hankow kentini ele geçirdiler. Ardından başkentlerini Kanton'dan Wuhan adını verdikleri Hankow'a taşıdılar. Kuzeydeki askeri liderler ise yenilgiye uğrayarak nüfuzları altındaki bölgelerden kovuldular. İşte o zaman emperyalist devletler kendileriyle eşit olmak isteyen cesur, güçlü, yeni bir Çin'le birlikte karşılarına çıkacak olan tehlikeyi fark ettiler.

1927 yılı başlarında milliyetçiler, İngilizler'in Hankow'da imtiyazlarına el koymak isteyince Çinlilerle İngilizler arasında çatışma başladı. Eskiden olsaydı Çinlilerin böyle girişimleri mutlaka savaşa yol açacaktı. Ve İngiltere Hükümeti onları adamakıllı ezecek, kendilerine tazminat yükleyecek ve üstelik eski imtiyazlarına ek olarak yeni imtiyazlar da elde edecekti. Nitekim 1840 yılındaki Afyon Savaşı'ndan bu yana, yüz yıl boyunca İngiltere'nin Çin'de güttüğü ve gelenek haline getirdiği politika buydu. Ne var ki, artık zaman değişmişti, şimdi karşılarında yeni bir Çin vardı. İngilizler hayatlarında ilk kez politika değiştirerek çözüm yolları aramaya başladılar; Hankow'daki imtiyazlar sorununun basit olduğunu, kolaylıkla çözümlenebileceğini söylediler.

Şimdi milliyetçilerin önünde, Çin'deki yabancı nüfusun en zengin ve en büyük bölgesi Şanghay şehri yer alıyordu. Yabancı çıkarların alabildiğine fazla olduğu bu şehir, daha doğrusu imtiyazlar bölgesi, Çin topraklarının dışında bir yermiş gibi tamamen yabancıların boyunduruğu altındaydı. Şanghay'daki bu yabancılar da hükümetleri de, milliyetçi orduların şehre yaklaşmasından dolayı endişeye düştüler. Bu endişeyle harekete geçen emperyalist hükümetler çabucak Şanghay limanına savaş gemileri ve ordular gönderdiler. İngiltere hükümeti de Ocak 1927'de Şanghay'a, çoğu Hintli askerlerden kurulu büyük bir birlik gönderdi. Bu durum karşısında Hankow (ya da Wuhan) Ulusal Hükümeti, güç bir sorunla karşı karşıya kaldı: İlerlemeye devam etsin mi, dursun mu?

1 Yang-Çe (Gök İrmak): Karanlık Dağlar'dan çıkarak güneye akan derelerin birleşmesiyle meydana gelir. Bu dereler birleştikten sonra kuzeydoğuya doğru akmaya başlarlar. Yang-Çe Çin Ovası'nın güney kesimini sulayarak Doğu Çin Denizi'ne dökülür.

Şanghay'ı işgal etmeli mi, etmemeli mi? Şimdiye kadar elde ettiği başarıdan dolayı kendine güveni vardı ve Şanghay'ı, ağzını sulandıran olgun bir meyve gibi karşısında görüyordu; ama bir yandan da 800 km mesafede bir bölge işgal etmiş ve buralarda otoritesini henüz tam olarak yerleştirememişti. Şanghay'a saldırdığı takdirde güçlüklerle karşılaşabilir, yabancı devletlerle çarpışmak zorunda kalabilirdi. Bu da şimdiye kadar kazandıklarının elinden gitmesine yol açabilirdi. Bu güç durumda Borodin, dikkatli ve ihtiyatlı davranılmasını ve her şeyden önce hükümet otoritesinin sağlamlaştırılmasını tavsiye etti. Onun görüşü, milliyetçilerin Şanghay'dan uzak kalmaları, önce işgal ettikleri güney Çin bölgelerinde yönetimlerini sağlamlaştırmaları ve kuzey bölgelerinde propaganda yoluyla kamuoyunu hazırlamaları merkezindeydi. Borodin'e göre bu yol izlenirse bütün Çin, bir yıla kadar milliyetçileri sevgiyle karşılamaya hazır duruma gelecekti. İşte o zaman Şanghay'ı işgal edecekler, Pekin'e doğru yürüyecekler ve emperyalist devletlerin karşısında durabileceklerdi. Devrimci Borodin, tecrübesi sayesinde genel durumu kavramıştı. Fakat Kuomintang Partisi'nin sağ kanat liderleri, özellikle Çan Kay Şek, Şanghay'a doğru ilerlemekte ısrar ettiler. Kuomintang ileride iki gruba ayrılacağı zaman, bunları Şanghay'ı işgale iten gerçek neden ortaya çıkacaktır. Şöyle ki, işçi ve köylü örgütleri güçlenmeye ve gelişmeye başlamıştı; bu da, kendileri bizzat toprak ağası olan sağcı kanadın hoşuna gitmiyordu. Bunun için partinin iki hizbe bölünmesi ve milli davanın zayıflaması pahasına da olsa, bu örgütleri ortadan kaldırmaya karar verdiler. Şanghay da Çin burjuvasının önemli bir merkeziydi. Bunun için sağcı liderler, partinin ilerici unsurlarına ve özellikle komünistlere karşı mücadelelerinde Şanghay'daki burjuva sınıfından maddi yardım ve başka alanlarda destek bekliyordular. Ayrıca Şanghay'daki yabancı bankalardan ve çıkarıcılardan destek göreceklarını umuyorlardı. İşte bu hesaplarla hareket eden sağcı liderler, amaçlarına ulaşmak için Şanghay'ın üzerine yürüyerek, 22 Mart 1927'de kentin Çinli kesimini işgal ettiler, ama yabancıların elindeki imtiyazlı bölgeye saldırmadılar. Kentin Çin kesimini işgal ederken hiçbir direnişle karşılaşmadılar, onlara muhalefetin ordusu da katıldı. Şehirdeki işçiler de milliyetçileri desteklediklerini belirtmek için şehirde genel grev ilan ettiler. Böylece hükümetin Şanghay'daki son kalesini de ele geçirmiş oldular, iki gün sonra da Nanking şehrini işgal ettiler. İşte Kuomintang'daki ayrışma bu sırada ortaya çıktı, parti sağ ve sol kanatlar olmak üzere ikiye bölündü. Milliyetçilerin zaferlerinin önüne set çeken bölünme başlarına felaket getirdi. Artık devrim bitmiş ve karşıdevrim başlamıştı.

Çan Kay Şek, Hankow Hükümeti üyelerinin onayını almadan Şanghay'ın üzerine yürümüştü. Her bir grup diğerine karşı çalışıyordu. Hankow halkı ise Çan Kay Şek'in ordudaki nüfuzunu azaltmak, sonra da kendisinden kurtulmak istiyordu. Çan Kay Şek de Nanking'de yeni bir hükümet kurarak buna

karşılık verdi. Bütün bunlar, Şanghay'ın işgalinden sonraki birkaç gün içinde oldu. Çan Kay Şek Hankow hükümetine karşı ayaklanmasını sürdürdü, solculara, komünistlere, sendikalı işçilere karşı amansız bir savaş açtı. Oysa bu işçiler kendisini, Şanghay'a girdiği zaman sevgiyle karşılamış, zafere ulaşmasına yardım etmişlerdi. Şimdi ise çoğunun üzerine ateş açılıyordu, birçoklarının başı kesilmiş, binlercesi tutuklanıp hapse atılmıştı. Böylece milliyetçilerin, Şanghay'da dalgalandırmaları beklenen özgürlük, yerini kanlı bir teröre bıraktı. Tam bu sırada, Nisan 1927'de Sovyetlerin Pekin'deki Sovyet elçiliğine ve Şanghay'daki konsolosluğuna bazı saldırılar oldu; Çan Kay Şek'in kuzeydeki askeri lider Chang Tso Lin'le ittifak halinde bulunduğu artık apaçık ortadaydı. Oysa kendisine karşı savaşması gerekirdi. Çan Kay Şek daha sonra Pekin ve Şanghay'da komünistlere ve ilerici işçilere karşı "temizlik" hareketine girişti. Emperyalist devletler de bu gelişmeye tabii seviniyorlardı. Çünkü bu, milliyetçi Çinlilerin saflarının zayıflamasına yol açıyordu. Çan Kay Şek, yabancı devletlerin Şanghay'daki temsilcileriyle işbirliği olanaklarını araştırmaya başladı. Tam bu sırada, Mayıs 1927'de İngiltere Hükümeti Londra'daki Sovyet kurumlarına saldırılar düzenledi, sonra da Rusya'yla ilişkilerini kesti.

Böylece, aradan bir iki ay geçmeden Çin'de durum tamamen tersine döndü. Daha önce Çin halkını temsil eden ve bu yüzden yabancılara karşı direnebilen güçlü, muzafer Kuomintang Partisi parçalanmış, bölünmüştü. Bu partinin yükselmesinde ve başarılarında katkısı bulunan işçilerle köylüler toplu olarak öldürülmüşler ve işkenceye maruz kalmışlardı. Bu parçalanma Şanghay'daki yabancı çıkarıcıların yüreklerine de su serpti. Bunlar, milliyetçilerin bütün güçlerini tüketmek için bir grubu diğerine karşı desteklenerek ateşi daha da körüklemeye başladılar. Şanghay'daki, daha doğrusu bütün Çin'deki fabrika işçileri, patronlar tarafından sömürülüyorlardı, hayat seviyeleri pek düşüktü. Kurulan sendikalar, işçilerin yaşam koşullarını düzeltmeye, ücretlerini yükseltmeye başlamıştı. Bu yüzden Avrupalı, Japon ve Çinli fabrikatörler bu sendikalardan hoşlanmıyorlardı.

Borodin ise Çin'de olayların bu yönde gelişmesinden ötürü Moskova'da sert eleştirilere uğradı ve Temmuz 1927'de Rusya'ya çağırıldı. Borodin'in ayrılmasıyla Hankow'daki Kuomintang'ın sol kanadı en son dayanağını da yitirdi. Bundan sonra Kuomintang Partisi'ne tamamen hâkim olan Nanking hükümeti komünistlere, solculara, işçi liderlerine karşı savaşını sürdürdü. Bu sırada Çin'den çıkarılanlar arasında, büyük lider Dr. Sun Yat-sen'in dul karısı Bayan Sun de vardı. Bayan Sun, kocasının Çin'in özgürlüğü uğrunda yaptıklarının askerler ve onlarla birlik olanlar tarafından yıkıldığını açıkça söyledi. Bununla birlikte bu askerler, "milliyetçilik, demokrasi ve sosyal adalet" diye ün salan üç ilkeye bağlı kalacaklarına hâlâ ant içiyorlardı. Çin bir defa daha askeri liderlerin savaş alanı haline geldi. Kanton Nanking'den ayrılarak

bir hükümet kurdu. Pekin 1928'de Nankin hükümetinin eline düştü, adı "Peiping" olarak değiştirildi. Bu ad, "kuzeyin barışı" anlamına geliyordu. "Pekin" adı ise "kuzeyin başkenti" anlamına geliyor. Adı Peiping olarak değiştirilmişti ama artık başkent değildi.

Pekin'in ya da Peiping'in düşmesine rağmen ülkenin çeşitli bölgelerinde savaş devam etti. Kanton ve komünist bir hükümetin kurulduğu iç kesimler dışındaki bütün bölgelere Nankin hükümetinin egemen olduğu teorik olarak kabul ediyordu; ama kuzeyde askeri şefler arasında savaş hâlâ sürüyordu. Nankin hükümeti mali açıdan esas olarak Şanghay'daki sermayedarlara dayanıyordu, birçok generalin ordusunun yükü tümüyle köylülerin omzuna binmişti. Ordudan çıkarılan askerlerin büyük kısmı, iş aramak için ülkeyi dolaşmaya başladılar. Bunlar iş bulamayınca da hırsızlığı ve soygunculuğu kendilerine meslek edindiler.

Aralık 1927'de Nankin hükümetiyle Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler kesildi. Nankin Hükümeti emperyalist devletlerin kışkırtmasıyla Sovyetlere karşı düşmanca bir politika izlemeye başladı. Bu sataşma 1927 yılında iki ülkeyi, az daha savaşa sürükleyecekti. Fakat Rusya, ne pahasına olursa olsun, savaştan sakınmakta ısrar etti. Çin hükümetinin saldırıları ise birbirini izliyordu. Bu defa da Mançurya'daki Sovyet Konsolosluğu'na 1929 yılında saldırıldı ve Doğu Çin Demiryolu'nda çalışan Rus görevlileri kovuldular; oysa bu demiryolu Sovyet hükümetinin malıydı. Bu nedenle Sovyet hükümeti Çin'e karşı sert tedbirler aldı. Durum birkaç ay gerginliğini korudu, sonunda Çin hükümeti, eski duruma dönülmesi konusundaki Sovyet teklifini kabul etti. Mançurya ve oradan geçen demiryolu, uluslararası birçok soruna yol açtı. Çünkü orada birçok çıkar çatışıyordu. Çinlilerin de, Rusların da, Japonların da çıkarları vardı. Kısa bir süre önce Japonya, bütün dünyanın muhalefetine rağmen Çin'in bu kuzeydoğu bölgelerini işgal etti. Sana bu konuyu gelecek mektupta anlatacağım.

Çin'in iç kesimlerinde bir komünist hükümetin kurulduğuna işaret etmiştim. Çin'deki ilk komünist hükümetin, Kasım 1927'de Güneydeki Haifeng bölgesinin Kwantung kesiminde kurulduğu anlaşıyor. Birçok köylü birliğinin içinden çıkan bu hükümete "Haifeng Sovyet Cumhuriyeti" adı verildi. Gittikçe gelişip güçlenen bu hükümet, 1932 yılı ortalarına kadar bütün Çin'in altıda birini teşkil eden 400.000 kilometrekare toprağa ve 50 milyon nüfusa egemen oldu, 400.000 kişilik de bir Kızıl Ordu kurdu. Genç kızlar ve delikanlılar bu orduya yardım ediyorlardı. Gerek Nankin gerek Kanton Hükümetleri bu Çinli Sovyetleri ortadan kaldırmak için çok çaba harcadılar. Çan Kay Şek bu amaçla komünistlere çok kez saldırdı, ama hiçbir başarı elde edemedi. Sovyetler zaman zaman geri çekiliyorlar, ama içeride varlıklarını pekiştiriyorlardı.

JAPONYA DÜNYAYA MEYDAN OKUYOR

29 Haziran 1933

Çin'in hazin bölünme öyküsünü izledik, zafere kesin ulaşacağı herkesçe kabul edilen devrimin nasıl birdenbire çöktüğünü, Karşıdevrim tarafından yutulduğunu gördük. Ne var ki, bu öykü henüz bitmiş değil; çünkü devrim aslında sınıflar arasındaki çatışmaların, milliyetçiliğin birleştirici gücünü aşması yüzünden başarısızlığa uğradı. Sınıflar arasındaki çatışma o kadar sert, güçlüydü ki toprak ağaları ve öteki çıkarıcılar, ulusal hareketin parçalanmasını, köylü ve işçi kitlelerinin iktidara gelmelerine tercih ettiler. Çin, içinde bulunduğu iç güçlüklerden başka, yabancı bir düşmanın peş peşe yaptığı saldırılara da karşı durmak zorundaydı. Bu düşman Japonya'ydı. Japonya Çin'in zayıflığından yararlanıp, öteki devletlerin dikkatlerini başka yöne çevirdiği sırada saldırıya geçmenin fırsatını kolluyordu.

Japonya ilginç bir ülkedir. Orada yeni sanayi ile ortaçağ feodalitesinde benzer bir toprak ağalığı, parlamenter düzenle otokratik askeri yönetim yan yana bulunmaktadır. Toprak ağaları askeri şeflerle birlikte, devleti kabile esaslarına göre yönetmek için uğraşıp durdular. Kendileri aşiret şefleriydi, imparator da en büyük şefi. Bu yönetimi sürdürmek uğruna din eğitimi dâhil her şeyi kullandılar. Dini devletin dolaysız egemenliğine teslim etmişlerdi. Tapınaklar, görevli rahiplerle birlikte devletin yönetimi altındaydı. Okullar ve tapınaklar geniş bir propaganda kampanyası sürdürüyorlardı. Kampanyanın amacı, halka yalnız yurt sevgisini değil, yarı tanrı sayılan imparatora da tam itaat etmeyi öğretmektir. Aslında imparator bir simgedir, onun adına toprak ağaları ve askeri şefler hüküm sürerler. Japonya'nın sanayileşmesi sonucunda ülkede bir burjuva sınıfı oluştu ama tüm sanayiciler feodal ailelerden geldiği için burjuva sınıfı iktidarı ele alamadı. Bunun anlamı şudur: Japonya'da o

kadar yaygın tekeller vardır ki, birkaç güçlü aile ülkenin sanayisini ve politikasına hâkimdir.

Japonların dini Budizm'dir. Fakat "Şintoizm"i ulusal din sayarlar. Bu dinin en önemli kurallarından biri atalara tapmaktır. Tabii bunlara en eski soylular ve kahramanlar, özellikle savaşta öldürülenler de dâhildir. Bu din, yurt sevgisi ve imparatora itaati aşulamakta aktif ve güçlü bir araç olarak kullanıldı. Japonlar müthiş milliyetçilikleri ve ülkeleri uğrunda göze aldıkları büyük fedakârlıklarla ün salmışlardır. Fakat Japon milliyetçiliğinde, çoğu kişiye bilinmeyen bir gerçek vardır: Bu milliyetçiliğe saldırgan emeller, dünya imparatorluğunun kurulması hayalleri hâkimdir. 1915 yılında yeni bir mezhep kuruldu ve hızla ülkenin her yanına yayıldı. "Omotokyo" adını alan bu mezhep Japonya'nın bütün dünyaya egemen olması, imparatorun onun başında bağdaş kurup oturması gerektiğini iddia ediyor ve savunuyordu. Bu mezhebin bir propagandacısı şöyle diyordu: "Bizim amacımız, imparatoru bütün dünya-ya hâkim kılmaktır. Çünkü bütün dünyada, tanrılar âleminde en eski atalardan miras aldığı ruhani misyonu koruyan tek hükümdar odur."

Dünya Savaşı sırasında Japonya Çin'i ele geçirmek istedi, bu amaçla "Yirmi Bir İstek"te bulundu; ama Avrupa ve Amerika'da koparılan gürültü yüzünden isteklerini elde edemedi. Yine de çok şey kazandı. Savaş biter bitmez, Çarlığın da çöktüğünü gören Japonya, Asya'da yayılmak için beklediği altın fırsatın artık eline geçtiğini düşündü. Ordularını Sibiryaya gönderdi, ajanları Orta Asya'daki Semerkant ve Buhara'ya kadar gittiler. Fakat bu macera, Sovyet Rusya'nın uyanıklığı ve Amerika'nın karşı çıkması dolayısıyla başarısızlıkla sona erdi. Amerika'nın hiçbir zaman Japonya'dan hoşlanmadığını hatırlımızdan çıkarmamalıyız. Japonya da Amerika'yı sevmiyordu, ikisi de birbirine Büyük Okyanus boyunca yan bakıyordu. 1922 yılında toplanan Washington Konferansı, Japonya'nın ihtiraslarına indirilen öldürücü bir darbe ve Amerikan politikasının zaferi oldu. Japonya da dâhil, dokuz devletten oluşan bu konferans, Çin'in bağımsızlığına saygı gösterilmesine karar verdi. Bu, Japonya'nın Çin topraklarında genişleme hayalinin suya düşmesi demektir. Ayrıca bu konferansta İngiltere ile Japonya arasındaki antlaşmaya da son verilince Japonya Uzakdoğu'da yapayalnız kaldı. Ardından İngiltere hükümeti Singapur'da büyük bir deniz üssü kurdu ki bu da, Japonya'ya karşı kesin bir tehdit anlamına geliyordu. 1924 yılında Birleşik Amerika, bir yasa çıkararak Japon işçilerinin Amerika'ya göç etmelerini yasakladı. Japonya'yla birlikte Doğu ülkelerinin birçoğu bu ırkçı ayrıma kızdılar, ama Amerika'ya karşı elden bir şey gelmiyordu. Yalnız kaldığını, dört bir yandan düşmanlarla çevrildiğini anlayan Japonya, bu kez de Rusya tarafına geçti, 1925 yılında Rusya'yla bir antlaşma yaptı.

Sana, o sıralarda Japonya'nın başına gelen ve onu adamakıllı zayıflatan büyük bir felaketten de bahsetmek istiyorum: 1 Eylül 1925'te deprem oldu, ar-

dından da tsunami geldi. Bunları başkent Tokyo'da çıkan büyük yangın izledi. Bu yangın Tokyo'yu da liman kenti Yokohama'yı da harabeye çevirdi, yüz bine yakın insan öldü, ülke büyük zara gördü. Japonlar bu felaketi metanet ve sabırla karşıladılar. Tokyo'nun yıkıntıları üzerinde yeni bir şehir kurdular.

Japonya uğradığı güçlüklerin zorlamasıyla Rusya'yla barışmak zorunda kaldı ama bu, onun komünizmi onayladığı anlamına gelmiyordu. Çünkü komünizm, imparatora tapmanın önüne bir çizgi koyacak, feodal ve egemen sınıfların yoksul sınıfları sömürmelerine son verecekti. Kısacası komünizm, Japonya'daki kurulu düzeni ve onun savunduğu her şeyi ortadan kaldıracaktı. Japonya'da halkın çektiği sürekli acılar ve fabrikatörlerce sömürülmesi nedeniyle komünizm sürekli gelişme halindeydi. Bir yandan da nüfus gittikçe artıyordu. Halk Amerika'ya, Kanada'ya, hatta Avustralya kırlarına dahi göç edemiyordu. Buraların kapıları yüzlerine kapanmıştı. Onlara en yakın olan ülke Çin'di; fakat Çin de insanlarla dolup taşmış, halkının bir kısmı Kore'ye ve Mançurya'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Bu güçlüklerin yanı sıra, Japonya'nın sanayileşmede dünya ekonomik buhranı yüzünden daha birçok güçlüklerle karşılaşması da kaçınılmazdı. İç durum kötüleştikçe, hükümetin komünist ve diğer özgür radikal düşünceler üzerindeki baskısı artıyordu. 1925 yılında hükümet "Güvenliği Koruma Yasası"nı çıkardı. Bu yasanın ilginçliğini gösteren birinci maddesini burada kaydedeceğim: "Anayasanın değiştirilmesini ya da özel mülkiyet düzeninin kaldırılmasını öngören herhangi bir örgütü kuranlar, böyle bir örgüte girenler, beş yıldan başlayarak idama kadar giden cezalara çarptırılırlar."

Yalnız komünizmin değil, aynı zamanda her türlü toplumsal reformu ve anayasa reformu yasaklayan bu yasanın şiddeti, Japon hükümetinin, komünizmin yükselişinden duyduğu korkunun derecesini göstermektedir. Ama buna rağmen, sosyal durumun kötülüğü ve halkın ıstırabının artması yüzünden ülkede komünizm yayıldı. Bu durumlar düzeltilmedikçe komünizme karşı koymak bir sonuç vermeyecektir. Japonya'da şimdilerde şiddetli bir yoksulluk hüküm sürüyor. Orada da Hindistan ve Çin'de olduğu gibi, köylüler ağır borçların yükü altında inliyorlar. Silahlanma ve savaş malzemesi elde etmek için vergiler artırılmıştır. Bize gelen bazı raporlardan anlaşıldığına göre, bazı köylüler çektikleri açlığa dayanamayarak ot ve ağaç kökleri yemek zorunda kalmışlar, bazıları da çocuklarını satmıştır. İşsizliğin yayılması yüzünden orta sınıf da sıkıntıdan kurtulmadı, intiharlar çoğaldı. 1928 yılı başlarında komünizme karşı geniş bir kampanya açıldı ve bir gecede bin kişiden fazla insan tutuklandı. Bir aydan fazla bir zaman geçinceye kadar hiçbir gazetenin bu haberi yayınlamasına da izin verilmedi. Polis saldırıları ve tutuklamaları sürüp gitti, yıldan yıla arttı. Bu saldırıların en şiddetlisi, 1932 yılında olanıdır.

Bir hamlede 2.250 kişi tutuklandı, oysa çoğu da işçi değildi, öğretmen ve öğrenciydi, aralarında yüzlerce üniversite mezunu ve kadınlar da vardı. Gariptir ki, bazı zengin ailelerin çocukları da komünistlerin saflarına katılmışlardı. Hindistan'da olduğu gibi, Japonya'da da özgürlüğü savunanlar, suçlulardan daha çok tehlikeli sayılırlardı. Japonya'da komünistlerin yargılanmaları yıllarca sürdü. Japonya'da olup bitenleri sana anlattım ki, şimdi anlatacağım Mançurya'daki macerasını daha kolayca kavrayabilesin.

Japonya Asya'da ayaklarını basacak bir yer bulabilmek için işe Kore'den başladı, sonra Mançurya'ya geçti, 1894'te Çin'e savaş açtı, 10 yıl sonra da aynı amaçla Rusya'ya saldırdı. Bütün bu savaşlarda başarı kazanan Japonya, adım adım ilerliyordu. Topraklarına kattığı Kore'yi Japon İmparatorluğu'nun bir parçası haline getirdi. Doğu Çin'de üç kesimden ibaret olan Mançurya'da, Japonya Rusya'nın Port Arthur'daki imtiyazlarını ele geçirdi. Rusya tarafından açılan ve Mançurya'dan geçen Doğu Çin Demiryolunun bir kısmı Japonya'nın eline geçince adı Güney Mançurya Demiryolu olarak değiştirildi. Bütün bu değişikliklere rağmen Mançurya Çin'e bağlı kaldı, demiryolunun bulunması dolayısıyla Çin göçmenlerinin oraya akın etmeleri devam etti. Kuzeydoğu kesimine yapılan bu göçler dünya tarihinin en büyük göçlerinden sayılır. Çünkü 1923-1929 yılları arasında, Mançurya'ya iki buçuk milyona yakın Çinli göçmen gitti. Mançurya'nın günümüzde 30 milyon kadar olan nüfusunun yüzde 95'ini Çinliler oluşturmaktadır. Bu yüzden bu üç kesim Çin topraklarının bir parçası sayılır. Nüfusun kalan yüzde 5'i ise Ruslardan, Moğol göçmenlerinden, Koreli ve Japonlardan meydana gelir. Mançurya'nın asıl yerlileri olan Mançular ise Çinlilerle kaynaştılar, adanillerini bile unuttular.

1922 yılında Washington Konferansında imzalanan Dokuz Güç anlaşması hakkında sana yazdıklarımı herhalde hatırlarsın. Batılı devletlerin bu antlaşmadan güttükleri amaç, Japonya'nın Çin'deki genişlemesini ve ihtiraslarını durdurmaktı. Antlaşma bu devletlerin (antlaşmayı imzalayan devletlerden biri de Japonya'ydı), Çin'in egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerini açıkça belirtiyordu. Japonya birkaç yıl sözünü tuttu. Öte yandan, Çin'de aralarında çatışan askeri şeflere de para ve öteki yardım malzemeleri yolluyor, Çin'i böylece zayıflatmaya çalışıyordu. Bu askeri şeflerin en önemlisi, Güneyli milliyetçilerin zaferinden önce Mançurya ve Pekin'e egemen olan Chang Tso Lin'di. 1931 yılında Japon hükümeti Mançurya'da saldırgan bir politika uygulamaya başladı. Bunun nedeni, kendisini dışarıda macera aramaya zorlayan keskin ekonomik buhrandı. Çünkü hükümet, halkın dikkatini iç buhrandan dışarıya çevirmek ve böylece onu oyalamak istiyordu. Askerlerin iktidara egemen olmaları da ayrı bir neden olarak gösterilebilir. Bu sırada Japon hükümeti, diğer devletlerin kendi sorunlarıyla ve ekonomik

buhranlarıyla meşgul olduklarını ve kendisine karşı çıkamayacaklarını biliyordu. Japonya'nın bu saldırısı, 1922 yılında toplanan Washington Konferansında varılan antlaşmayı açıkça çiğnediği gibi Milletler Cemiyeti Anayasasına da bir saldııydı. Çin de Japonya da Cemiyete üyelerdi. Dahası Japon saldırısı, 1928'de yapılan ve savaşı yasaklayan Paris (Kellogg) Antlaşması'na aykırıydı. Sonuçta Japonya bütün bu antlaşmaları çiğnemiş, sözünü tutmamış, Çin'e savaş açarak dünyaya meydan okumuş oldu.

Tabii Japonlar bunu böyle söylemediler, bazı cılız mazeretler öne sürdüler. Mançurya'da bazı çeteler tarafından işletmelerinin tehdit edildiğini, bu yüzden güvenliği ve düzeni sağlamak, işletmelerini korumak için bölgeye askeri güç sevk etmek zorunda kaldıklarını iddia ettiler. Japonya resmen savaş açmamakla birlikte, kuvvetleri Mançurya'yı işgal etmeye başladı. Çin halkı buna çok kızdı. Çin hükümeti de durumu, Milletler Cemiyeti ve diğer devletlere bildirerek protesto etti; ama kimse aldırış etmedi. Çünkü her devletin kendi sorunları vardı, hiçbirisi bunlara Japonya'nın düşmanlığını eklemek istemiyordu. Hatta bazı devletlerin, özellikle İngiltere'nin, bu işte Japonya'yla ittifak halinde olması da güçlü bir ihtimaldi. Çinliler Mançurya'da sert bir direnç gösterdiler. Çin'de Japon mallarına karşı boykot ilan edildi. Zaten Çinlilerin elindeki en büyük silah da buydu.

Ocak 1932'te büyük bir Japon ordusu Çin'in Şanghay şehrine çıktı ve yeniçağda cereyan eden olayların en iğrençlerin birinin kırımına girişti. Bu ordu, Batılı devletleri karşıya almamak için, yabancıların oturduğu semtlerden uzak durdu, saldırılarını yalnız Çinlilerin oturduğu semtlere yöneltti. Ayrıca Şanghay'a yakın geniş bir bölge (adı galiba Chapei'dir) bombalanarak tamamen tahrip edildi, halktan binlerce kişi öldürüldü, sağ kalanlar da yuvasız bırakıldılar. Bu saldırıların bir orduya karşı değil, silahsız halka karşı yapıldığına dikkatini çekmek isterim. Bu kahramanca hareketin komutanı olan Japon Amirali, kendisine bu konuda yöneltilen bir soruya karşılık şunu söyledi: "Japonya, şefkat ve merhamet duyguları içinde, sivil halk ayrımı yapmadan bombalamaya yalnız iki gün daha devam edecektir!" Bu katliam o kadar dehşet vericiydi ki, Londra'da çıkan *Times* gazetesinin Şanghay'daki Japon taraftarı muhabiri bile bu bombalamayı "tüyler ürpertici bir kitle kıyımı" olarak nitelendirdi. Artık Çinlilerin bu kıyım karşısında neler duyduklarını var sen düşün. Çin'in her tarafına korku ve öfke dalgası yayıldı. Ülkedeki savaş ağaları bile bu barbarca saldırı karşısında hükümetle olan anlaşmazlıkları unuttular ya da en azından unutmuş göründüler ve Japonya'ya karşı bir ortak cepheden söz etmeye başladılar. Hatta Çin'in iç kesimlerindeki Komünist hükümet de dış düşmana karşı işbirliği yapılması için Nankin hükümetine teklifte bulundu. Fakat hayret vericidir ki, Nankin hükümeti, daha doğrusu onun başında

bulunan Çan Kay Şek, ilerleyen Japon ordularına karşı Şanghay'ı savunmak için harekete geçmeyi reddetti. Nankin hükümetinin bütün yaptığı, durumu Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etmekten ibaret kaldı ve Japonlara karşı koymak için ortak cephenin kurulmasına asla yanaşmadı. Nankin hükümetinin, halkın duyduğu hınç ve gösterdiği tepkiye rağmen, Japon saldırısına karşı koymak istemediği anlaşıyordu.

Bu sırada güneyde kurulan bir ordu Şanghay yönünde ilerlemeye başlamıştı. "On Dokuzuncu Yol Ordusu" diye adlandırılan, Kanton halkından kurulan ordu ne Nankin ne de Kanton Hükümeti'nin emrindeydi. Yoksul bir orduydı, donanımı çok yetersizdi. Elinde ağır toplar bulunmuyordu, erlerinin kıyafeti çeşitliydi, kendilerini Çin'in dondurucu soğğundan koruyacak kadar giysileri de yoktu, askerlerinin çoğunun yaşları 14-16 arasındaydı, bazılarının 12'yi bile geçmiyordu. İşte böylesine elverişsiz şartlar içinde bulunan bu ordu, Çan Kay Şek'in emrine kafa tutarak Japonlara karşı koymaya, onları durdurmaya karar vermişti. Ocak ve Şubat 1932'de, Nanking hükümetinden hiçbir yardım görmeden iki hafta çarpışan bu ordu, büyük yiğitlikler göstererek Japonlar'ın ilerlemesini durdurmaya muvaffak oldu. Gerek Japonlar gerek başkaları, hatta bizzat Çinliler bile bu zafere şaşıp kaldılar. İki hafta gibi kısa bir zaman içinde, en modern silahlarla donatılmış olan Japon ordusuna karşı bu ordunun kazandığı zafer, gerçekten de şaşırtıcıydı. Çünkü hiçbir yerde destek görme-mişti, gördüğü tek destek övgüden ibaretti. Daha sonra bu ordunun başarısını gören Çan Kay Şek lütfederek bazı birliklerini Japonların üzerine gönderdi! On Dokuzuncu Yol Ordusu böylece Çin tarihine, kanıyla yazdığı bir sayfa ekledi ve bütün dünyaya ün saldı; Japonların tüm planlarını altüst etti. Daha sonra Japonya, Batılı devletlerin Çin'deki çıkarlarını korumaya kararlı olduklarını da görünce, kuvvetlerini Şanghay'dan çekmek zorunda kaldı. Burada şunu da kaydetmek yerinde olur ki, devletler için binlerce insanın can verdiği Cha-peı Kıyımı gibi korkunç katliamlar, Japonya'nın sözlerini, antlaşmalarını ve vaatlerini bozması önemli değildi; onlar için önemli olan tek şey, mali çıkar-lardı. Milletler Cemiyeti ise meselenin görüşülmesini geciktirmek için daima mazeretler öne sürüyordu. Çünkü Cemiyet için gerçek bir savaşın bulunması ve binlerce insanın öldürölmesi, önem ve öncelik verilmesi gereken bir mesele değildi. Dediler ki: "Çin'de hiçbir savaş yoktur, çünkü savaş resmen ilan edilmemiştir." Cemiyetin izlediğı bu politika, tabii ki onun çok zayıflamasına yol açıyordu. Bunun sorumluluğı da büyük devletlere, özellikle Cemiyet koridorlarında Japonya'yı destekleyen İngiltere'ye aittir. Daha sonra Cemiyet, Mançurya Sorununu incelemek için bir uluslararası komisyon kurdu. Devletlerin bu komisyonun kurulmasını kabul etmelerinin nedeni, herhangi bir karar alınmasını birkaç ay daha geciktirme olasılığı idi. Uzak Mançurya'ya

gitmek zaman alacaktı bu süre içinde sorun belki çözülecek, onlar da rahat nefes alacaktı.

Şanghay'dan çekilmek zorunda kalan Japonlar dikkatlerini Mançurya'da yoğunlaştırdılar. Orada kukla bir hükümet kurarak Mançurya'nın kendi kaderini tayin hakkını kullandığını ilan ettiler. "Mançuko" adını verdikleri bu hükümetin başına, eskiden Çin'i yöneten Mançu Hanedanından birisini kral atadılar. Aslında tüm bunlar, göz boyamak amacıyla yapıyordu. Gerçek yöneticilerden Japon ordusunun çekilmesi halinde, Mançuko hükümetinin ertesi günü düşeceğini herkes biliyordu. Şunu da belirtiyim ki, Japonlar Mançurya'da yollarına güller, çiçekler döşenmiş bulmadılar. Çinli gönüllüler kendilerine karşı savaşılmaya devam ediyorlardı. Japonlar bu mücahitlere "çete" diyorlardı. Japonlar Mançuko hükümeti için Çinlilerden kurdukları orduyu eğitmeye başladılar. Bu ordudaki askerlerin eğitimi ve silahlanması tamamlanınca "çeteler"le savaşılmaya götürülüyorlardı. Fakat hepsi sırtlarını dönüp bütün yeni silahlarıyla birlikte "çeteler"e katılıyorlardı. Sürekli yapılan savaşlar yüzünden Mançurya çok yakıldı, yıkıldı, oradaki "soya fasulyesi tüccarları" çok zarar gördüler.

Komisyonla gelince; soruşturmayla birkaç ay oyalandıktan sonra Milletler Cemiyeti'ne raporunu sundu. Büyük bir dikkatle hazırlanan bu raporda Komisyon Japonya'yı yüzde yüz suçlu gösteriyordu. İngiltere hükümeti buna çok kızdı. Japonya'nın kayırılmasını istiyordu. Sorunun görüşülmesi birkaç ay daha ileri atıldı. Nihayet Cemiyetin önündeki konuyu görüşmemek için kaçacak biri yer kalmayınca görüşmeler başladı. Görüşmelerde Japonya'ya karşı olan Amerika İngiltere'den farklı bir tutum takındı; Japonya'nın Mançurya'da ya da başka bir yerde zorla kabul ettirdiği bir durumu tanımayacağını ilan etti. Amerika'nın bu tutumuna rağmen, İngiltere Japonya'yı destekledi. Fransa, İtalya ve Almanya da onu tuttular.

Milletler Cemiyeti bütün gayretiyle bir karar almaya çalışırken, Japonya yeni bir işe girişti: 1933 yılının ilk günü bir Japon ordusu ansızın Çin topraklarına girdi, Büyük Çin Seddi'nin karşısına düşen Shanhaik-wan şehrine saldırdı. Ağır top ateşi ve uçakların desteğiyle yapılan bu saldırı sonunda Shanhaik-wan şehri bir duman kütlesi haline geldi, şehirdeki sivil halk öldürüldü. Buradan Japon ordusu Jehol kesiminde ilerledi ve Pekin'e yaklaştı. Bu saldırıya gösterdikleri gerekçe ise, çetelerin Jehol'u Mançuko kuvvetlerine saldırmakta bir üs olarak kullandıkları iddiasıydı. Ne olursa olsun, Jehol'u Mançurya'nın bir parçası saymak da mümkündü! Bu yeni saldırı, Milletler Cemiyeti'ni uyukdan uyandırdı. Cemiyet, küçük devletlerin ısrarı üzerine komisyon raporunu kabul etmeye ve Japonya'yı suçlamaya karar verdi. Ne var ki, Japonya buna pek aldırış etmedi. Çünkü bu arada İngiltere'ce el altından desteklendiğini biliyordu. Japonya bu karar üzerine Cemiyetten çekildi ve Pekin'e doğru iler-

lemesini sürdürdü. Nihayet önemli bir direnişle karşılaşmayan Japon orduları, Mayıs 1933'te Pekin kapılarına dayanınca, Çin'le Japonya arasında ateşkes ilan edildi. Bu, Japonya için bir zaferdi. Nankin hükümetinin ve Kuomintang Partisi'nin Japon saldırılarına karşı direniş göstermemeleri, halkın bu hükümete karşı nefretini artırdı.

Mançurya sorunundan çok bahsettim. Çünkü bu sorun, Çin'in geleceği üzerinde büyük etki yapacak kadar önemlidir. Bundan daha önemlisi, bu sorunun, Milletler Cemiyeti'nin büyük devletlerin işledikleri suçlar karşısında gösterdiği pasifliği ortaya koymasıdır. Bu sorun ayrıca, büyük Avrupa devletlerinin ikiyüzlülüğünü ve entrikalarını da göstermektedir. Gerçi Amerika (kendisi Cemiyete üye değildi), Japonya'ya karşı sert bir tutum takındı ve az daha savaşa girecekti; fakat İngiltere'nin ve öteki büyük devletlerin Japonya'yı gizlice desteklemeleri, Amerikan tutumunun önemini azalttı. Amerika da diğer devletler tarafından yalnız bırakılacağını anlayınca, eskisinden daha ihtiyatlı davranmaya başladı. Japonya'yı suçlayan Cemiyet ise bu konuda başka bir adım atmadı. Üye devletlere Mançuko hükümetini tanınamalarını ihtar etmesi de bu konuda etkili olamadı.

Milletler Cemiyeti'nin Japonya'yı suçlamasına rağmen, İngiliz elçileri ve bakanları Japonya'nın davranışını haklı göstermekte ısrar ediyorlardı. Bu, Japonya'ya karşı takındıkları tavırla, Rusya'ya karşı takındıkları arasında ne kadar fark olduğunu göstermektedir. Nisan 1933'te bazı İngiliz mühendisleri Rusya'da casusluk suçlamasıyla yargılandılar. Bir kısmı beraat etti, ikisine de hafif hapis cezası verildi. Bunun üzerine İngiltere adeta ayağa kalktı, dünyayı ayağa kaldırdı, Rus mallarının İngiltere'ye girmesini yasakladı. Rusya da, İngiliz mallarının ülkesine girmesini yasaklayarak buna karşılık verdi.

Çin, böylece Mançurya'yı ve birçok bölgelerini kaybetti. Japonya işgal ettiği yerlerle kalmıyor, ülkenin diğer bölgelerini de tehdit ediyordu. Tibet bu sırada bağımsızdı, Moğolistan ise sosyalist bir ülkedeydi, Sovyetler Birliği'nin müttefikiydi. Çin ayrıca, Sibirya'yla Tibet arasındaki Çin Türkistan'ında da birtakım güçlüklerle karşılaştı. Burası Dünya Savaşı'ndan bu yana, uluslararası entrikalara sahne oluyordu. İngiltere, Rusya, Japonya bu bölgede birbirlerini, hepsi birden de Çin hükümetini kolluyorlar; yerel önderlere birbirleriyle olan çatışmalarında yardım ediyorlardı. 1933 yılı başlarında bu bölgede bir Türk ayaklanması patlak verdi. Yarkent ve Kaşgar düştü, bağımsız cumhuriyet ilan edildi. İngiltere, Sovyetleri bu ayaklanmayı kışkırtmakla suçladı. Sovyetler ise, bu ayaklanmayı çıkaranların Çin'i Rusya'dan ayırarak Mançuko Devleti'ni güçlendirmeye çalışan İngilizler olduğunu söylediler, Ayaklanmayı düzenleyen Sinkiang'daki İngiliz subayının adını da açıkladılar. Çin Hükümeti, Sovyetlerin resmi olmayan yardımıyla bu ayaklanmayı bastırabildi. Orta Asya'da İngilizlerin prestiji azaldı, Sovyetlerinki arttı.

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ

7 Temmuz 1933

Şimdi de Sovyet ülkesi olan Rusya'ya dönelim, öykümüze bıraktığımız yerden devam edelim: Devrimin esin kaynağı, önderi Lenin'in öldüğü Ocak 1924 yılına gelmiştik. Sana, öteki ülkeler hakkında yazdığım mektupların çoğunda da Rusya'dan bahsetmiştim. Çünkü Avrupa sorunlarını, Hindistan sınırlarını, Türkiye'yi, Ortadoğu ülkelerini ya da Uzakdoğu'yu, Çin ve Japonya'yı gözden geçirirken Rusya'dan da söz etmek zorunda kalıyoruz. Artık anlamış olmalı-sın; bir ülkenin politikasını ekonomisinden ayrı olarak ele almak mümkün değildir. Ülkelerin çıkarları son yıllarda o kadar birbirine bağlandı ki dünya adeta tek ülke haline geldi, tarih de böylece uluslararası, dünya tarihi halini aldı. Artık dünya tarihi açısından bakmadan, herhangi bir ulusu bile anlamamız mümkün değildir.

Sovyetler Birliği, Avrupa ve Asya'da uzanan geniş bir plana yayılmıştır. Kapitalist dünyadan ayrı olmakla birlikte, bu dünyayla sürekli olarak iyi ya da kötü ilişkiler içindedir. Önceki mektuplarımda sana, Sovyetler Birliği'nin yardımsever Doğu politikasından, Türkiye'ye, İran'a, Afganistan'a yaptığı yardımlardan, Çin'le dostça ilişkilerinden (bu ilişkiler daha sonra kesildi) bahsetmiştim. Şimdi de ilk sosyalizm deneyinin nasıl geliştiğini ve bu deneyin yapıldığı Sovyet ülkesini anlatmak istiyorum.

Devrimi izleyen ilk dört yıl, yani 1917-1921 yılları arasındaki dönem, devrimi düşmanlarının şerrinden korumak için yapılan sürekli savaşlarla geçti. Bu yıllar savaşla, açlıkla ve ölümle doluydu. Bunların içinden, kitlelerin inandığı amaçları savunmak uğrunda gösterdikleri yiğitlik ve coşku belirliyordu. Kitleler bu savaştan doğrudan yarar sağlayamadılar ama o kadar büyük umutlarla doluydular ki, bu umutlar onlara, çektikleri açlığı ve acıları unutturuyordu. Bu döneme "Savaş Komünizmi" adı verildi. Sonra, 1921 yılında Lenin yeni bir ekonomik politika uygulamaya başlayınca kısa süreli bir bolluk dönemi geldi. Bu politika komünizmin gerilemesinden, daha doğrusu ülkedeki burjuva sını-

fını memnun etmek yolunda orta yolu bulmasından ibaretti. Fakat bu, Bolşevik liderlerinin amaçlarından saptıkları anlamına gelmiyordu. Onlar sadece, biraz dinlenip soluklanmak ardından birkaç adım ilerlemek için geri adım attılar. Daha sonra Sovyet liderleri, büyük kısmı yıkılıp harabeye dönmüş olan memleketlerini yeniden kurmaya karar verdiler. Fakat bu iş için mad-di olanaklara ve makinelere, örneğin demiryolu vagonlarına, lokomotiflere, kamyonlara, traktörlere, makinelere ihtiyaç vardı; bunları da dışarıdan satın almaları gerekiyordu. Fakat ellerinde para yoktu. Bunun için, bu gereçleri krediyle, taksitle almaya çalıştılar. Ama borç alan devletin borç veren devletle iyi ilişki kurması zorunludur. Bu nedenle Sovyetler bütün gayretlerini, büyük devletler tarafından tanınmak, onlarla ticari ilişkiler kurmak yolunda yoğunlaştırdılar. Aslında, bu da kolayca sağlanamıyordu, çünkü büyük emperyalist devletler, Bolşeviklerden ve onların yaptığı işlerden nefret ediyorlardı. Bunlar komünizme, yok edilmesi gereken bir "veba" gözüyle bakıyorlardı. Daha önce, İçsavaşta, Sovyetleri ortadan kaldırmak için fiilen müdahale etmişler, çaba harcamışlar; ama başarısızlığa uğramışlardı. Şimdi de Sovyetler Birliği ile hiçbir şekilde ilişki kurmaya yanaşmıyorlardı. Ne var ki, dünya yüzölçümünün altına birini işgal eden bir hükümeti tanımazlıktan gelmek mümkün değildi. Hele büyük miktarda pahalı makinelerini satın almaya hazır olan seçkin bir müşteriye tanımazlıktan gelmelerine hiç imkân yoktu. Rusya gibi bir tarım ülkesiyle Almanya, İngiltere ve Amerika gibi sanayi ülkeleri arasında kurulacak olan ticari ilişkiler iki taraf için de yararlı olacaktı. Çünkü Rusya onlardan alacağı makinelere karşılık olarak besin maddeleri ve hammadde verecekti. Öyle anlaşıyor ki, paranın büyüleyici niteliği, devletlerin kalplerinde komünizm nefretinden daha güçlü olduğu için devletlerin çoğu Sovyetler Birliği'ni tanıdı. Yalnız Amerika, aralarında ticari ilişki bulunmasına rağmen tanımayı reddetti.

Böylelikle kapitalist ve emperyalist devletlerin çoğuyla ilişki kuran Sovyetler Birliği, 1922 yılında savaşta yenik düşen Almanya'yla Rapallo Antlaşmasını imzalarken yaptığı gibi devletlerarasındaki rekabetten yararlanmasını bildi; ama ilişkiler yine kopuktu. Çünkü kapitalist düzenle komünist düzen arasındaki anlaşmazlıklar köklüydü. Bolşevikler, ister sömürgelerde ister fabrikalarda olsun, mazlum ve sömürülen halkları, zalimlere ve sömürücülere karşı daima kışkırtıyorlardı. Bu kışkırtmayı resmi olarak değil, Komintern ya da enternasyonal komünizm aracılığıyla yapıyorlardı. Öte yandan emperyalist devletler ve özellikle İngiltere, Sovyetler'in varlığına karşı komplolar ve entrikalar düzenlemeye devam ediyorlardı. Bu nedenle iki taraf arasında sürekli olarak sorunların, çatışmaların çıkması kaçınılmazdı. Nitekim öyle de oldu; çoğu zaman, tarafların birbirleriyle olan diplomatik ilişkilerini bile

kesmeye yol açan olaylar çıkıyordu. 1927 yılında "Arcos"a yapılan saldırıdan dolayı, İngiltere ile Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerin kesildiğini herhalde bilirsin. İngiltere'nin en büyük emperyalist devlet olduğunu ve Sovyetler Birliği'nin de bizzat emperyalizmi ortadan kaldırmaya yönelik düşünceyi temsil ettiğini düşündüğümüz zaman, bu çatışmanın sırrını kolayca anlarız. İki devlet arasında başka anlaşmazlıklar da var olabilir. Çünkü Çarlık Rusya'sından ve eski İngiltere'den geleneksel düşmanlığı miras almışlardı.

İngiltere'yi ve öteki kapitalist devletleri titreten, Sovyet ordularından duydukları korku değildi. Elle tutulmayan, fakat ordulardan daha güçlü ve etkili bir şeyden duyulan korkunun nedeni, Sovyetlerin görüşleri ve komünistlerin propagandasıydı. Bunlara karşı mücadele etmek için kapitalist devletler Rusya'ya karşı propagandaya giriştiler, Rusya hakkında akıl almaz öyküler anlattılar, İngiliz politikacıları Sovyet liderlerini, ancak savaş sırasında düşmanların birbirlerine yöneltebilecekleri niteliklerle suçladılar. Örneğin Lord Birkenhead Sovyet politikacılarını "bir katiller çetesi" ve "iri kurbağalardan oluşan bir çete" diye niteliyordu. Bu, iki devlet arasında iyi diplomatik ilişkilerin devam ettiği bir sırada yaşandı. Bu koşullarda Sovyetlerle emperyalist devletler arasında iyi ilişkilerin sürmesi mümkün değildi. Çünkü aralarındaki çelişki ve anlaşmazlık temeldeydi. Örneğin bir savaşta galiplerle yenilenlerin anlaşması mümkündür, fakat kapitalistlerle komünistler arasında böyle bir anlaşma imkânsızdır. Olsa olsa bir ateşkes söz konusu olur.

Sovyet Rusya'yla kapitalist devletlerarasındaki anlaşmazlık nedenlerinden biri de, Rusya'nın yabancı devletlere olan eski borçlarını ödemeyi reddetmesiydi. Böylesi bir davranış günümüzde pek önemli değildir, çünkü hemen her borçlu devlet borçlarını ödemekten kaçınıyor. Fakat bu konu zaman zaman ele alınır. Bolşevikler iktidara gelince, Çarlık Rusya'sının dışarıdan aldığı borçları kaldırdılar. Sovyetler, 1905 yılındaki ilk başarısız devrimden bu yana bu politikayı ilan etmişlerdi. Bu siyasete göre Rusya diğer devletlerdeki alacaklarından da vazgeçiyordu, Çin gibi Doğu ülkelerindeki eski iddialarını da bırakıyordu. Nitekim savaştan sonra galip devletlerin aldıkları tazminat da hiçbir pay istemediler. Müttefikler 1932 yılında alacakları konusunda Rusya'ya bir nota verdiler. Rusya bu notaya verdiği cevapta, bizzat birçok kapitalist devletin de eskiden borçlarını ödemediklerini ve taahhütlerini yerine getirmediklerini, yabancı mallara el koyduklarını Müttefikler'e hatırlattı. Rusya'nın cevabi notasında şunlar da vardı: "Devrimler sonucunda kurulan yeni düzen ve hükümetler, eski hükümetlerin taahhütlerine bağlı olamazlar." Sovyet hükümeti Müttefikler'e, kendilerinden biri olan Fransa'nın Büyük İhtilal sırasında yaptıklarını şu şekilde hatırlattı: Kendini Fransa hükümetinin meşru varisi sayan Fransız Meclisi, 22 Aralık 1792'de şu kararı aldı: "Zalim

despotların imzaladıkları antlaşmaların, halkın yönetimini bağlaması mümkün değildir." Bu karar gereğince devrim Fransa'sı, eski hükümetlerin yabancı devletlerle yaptıkları siyasi antlaşmaları çiğnemekle yetinmemiş, onların halktan aldıkları borçları da kaldırmıştır. Sovyet hükümetinin tutumunu haklı gösteren bütün bu kanıtlara rağmen, Sovyetler yine de bütün devletlerle anlaşmaya kararlıydılar. O kadar ki, borç konusunu bile görüşmeye hazır dılar. Fakat borç sorununun, diğer devletlerin kendilerini tanımalarından sonra görüşülmesi gerektiğinde ısrar ettiler. Gerçekte de Amerika'ya, Fransa'ya ve İngiltere'ye borçlarını ödeyeceklerine söz verdiler. Buna rağmen emperyalistler, Rusya'yla anlaşmaya yanaşmadılar.

Sovyetler, İngiltere'nin kendilerinden istediğine karşılık bazı isteklerde bulundular. İngiltere'nin Rusya'dan istediği savaş borçlarının, demiryolu masraflarının ve bonoların tutarı 840 milyon sterlindi. Sovyetler ise, İngiltere'nin ve ordularının içsavaşta Sovyet düşmanlarına yardım ettiklerini, bunun da 4.067. 000.000 sterlin tutarında zarara yol açtığını, bundan İngiltere'nin payına düşen miktarın iki milyar sterlin olduğunu iddia ettiler. Böylece karşı istek, asıl istekten iki buçuk misli fazlaydı. Bu konuda Sovyetlerin elinde delil de yok değildi. Alabama Hücumbotunu örnek gösteriyorlardı. Bu bot, Amerikan İçsavaşı sırasında İngiltere tarafından Güney Eyaletleri için yapılmıştı. İçsavaşın başlamasından sonra bu bot Liverpool Limanından hareket etmiş, kuzey eyaletlerinin ticaretine ve gemilerine büyük zarar vermişti. Bu yüzden İngiltere ile Amerika neredeyse savaşa dahi tutuşacaklardı. Birleşik Devletler Hükümeti, İngiltere'nin İçsavaş sırasında bu botu güney eyaletlerine teslim etmek hakkına sahip olmadığını iddia ediyordu. Sonunda hakeme havale edilen sorunda İngiltere haksız çıkarak Birleşik Devletler hükümetine 2.229. 000 sterlin tazminat ödemek zorunda kalmıştı. Rus İçsavaşı'nda İngiltere'nin Sovyet düşmanlarına yaptığı yardımı, bu botun güney eyaletlerine sunduğu yardımla karşılaştırdığımız zaman göreceğiz ki, bu botun meydana getirdiği ve yukarıdaki miktarla takdir edilen zarar, İngiltere'nin Rusya'da yol açtığı zararın yanında devede kulak kalır. Rusya'da içsavaşta öldürülen insanların sayısının tespiti için yapılan sayıma göre 1.350.000 kişi öldürülmüştür.

Rusya'nın eski borçları sorunu kısmen halledildi, gerginlik zamanla yatışmaya başladı. Aynı zamanda, İtalya, Almanya, İngiltere, Fransa gibi kapitalist ve emperyalist devletler de Rusya tarafından yapılan, kendilerini dehşete düşüren işlerin aynısını birbirlerine karşı uyguladılar. Mevcut borçları affetmediler, kapitalist düzene son vermediler ama borç ödemeyi durdurdular.

Sovyetlerin diğer devletlere karşı güttüğü politika, ne pahasına olursa olsun barışı gerçekleştirme temeline dayanıyordu. Soluk alabilmek, büyük atılımlar yapabilmek için biraz zamana ihtiyaçları vardı. Bu büyük atılımlar, tüm

dikkatlerini topladıkları ülkelerinde toplumsal düzenin kurulmasıydı. Diğer ülkelerde sosyalist devrimlerin işaretleri ufukta belirmeyince "Dünya Devrimi" fikri ortaya çıkmaya başladı. Bunun için Rusya, kapitalist düzenle yönetilmelerine rağmen Doğu devletleriyle dostluk ve yardımlaşma ilişkileri kurdu. Rusya'nın Türkiye, İran ve Afganistan'la yaptığı antlaşmalar zincirinden sana söz etmiştim. Bütün bu devletleri, emperyalist devletlerden duydukları nefretten başka birbirine bağlayan bir şey yoktu. 1921 yılında Lenin, Yeni Ekonomik Politikasını uygulamaya başladığı zaman, bununla orta köylü sınıfını sosyalizme kazandırmayı öngörüyordu. Bunun için zengin köylüleri ve toprak ağaları olan kulakları sosyalistlerin saflarına çekmeyi düşünmüyordu. Çünkü onlar sosyalizme karşı koyuyorlardı. Sonra Lenin taşıyıcı elektrikleştirmek için büyük bir proje hazırlattı ve büyük elektrik santralleri kurdurdu. Amaç köylülere yardım etmek ve onları ülkenin endüstrileşmesine hazırlamaktı; daha önemlisi, köylülere sanayileşme fikrini aşılacak, böylece onlarla şehir işçileri arasındaki farkı ortadan kaldırmaktı. Çünkü evini elektrikle ışıklandıran köylü, kendisinden tembellik ve hurafelerin tozunu silkelemeye ve daha aydınlık düşünmeye başlayacaktı. O zamana kadar şehirle köy ve şehirliyle köylü arasında sürekli bir çelişki vardı. Şehir halkı bir yandan yiyecek, diğer yandan da mamulleri için hem ucuz hammadde hem de yüksek fiyat istiyordu. Köylü ise makineleri ve sanayi ürünlerini ucuza almak, hammadde ve yiyecek maddelerini de pahalıya satmak istiyordu. Rusya'da dört yıl süren "Savaş Komünizmi" döneminde bu çelişki gergin bir hal almıştı. Lenin bu çelişkinin keskinliğini azaltmak için "Yeni Ekonomik Politika"yı uygulamaya başladı ve köylülere, özel ticaret yapabilmeleri için gereken olanakları verdi. Lenin ülkenin elektrikleştirilmesine o kadar önem veriyordu ki, şu formülü hayli ün salmıştır: "Elektrik + Sovyetler = Sosyalizm." Bu elektrikleştirme projesi dev adımlarla ilerlemeye devam etti, Lenin'in ölümünden sonra da hızını korudu, köylüleri etkileyen ve tarım yöntemlerini değiştiren ikinci bir yöntem de, çift sürmekte kullanılmak üzere traktörlerin ithal edilmesi ve kullanılmaya başlanmasıydı. Sovyetler Birliği bunları Amerika'daki Ford firmasından satın aldı. Sonra bu firmayla, Rusya'da yılda yüz bin traktör yapacak büyük bir fabrikanın kurulması için anlaştılar.

Sovyetlerle emperyalistler arasındaki gerginliği artıran bir etken de petrol üretimi ve satışıydı. Kafkasya'daki Azerbaycan ve Gürcistan'da büyük zengin petrol kaynakları vardır. Belki de bunlar, İran ve Irak'taki büyük petrol kuyularının devamıdır. Güney Rusya'da petrol sanayiinin başlıca merkezi, Hazar Denizi kıyısındaki Bakü kentidir. Sovyetler ürettikleri petrolü dış pazarlarda, yabancı şirketlerin fiyatlarından daha ucuz fiyatla satmaya başladılar. Standart Oil Of America, Anglo-Iranian, Shell gibi şirketler gerçekten

de güçlüydüler ve dünya petrol endüstrisini ellerinde bulunduruyorlardı. Bu şirketler, Sovyetlerin, petrollerini kendi fiyatlarından daha ucuza sattıklarını görünce küplere bindiler. Sovyet petrolüne karşı büyük bir kampanya açarak ona "çalınmış petrol" dediler. Çünkü Sovyetler Kafkasya'daki petrol kuyularını sahiplerinden alıp devletleştirmişti. Bununla birlikte kısa bir süre sonra "çalınmış petrol" sahipleriyle bir anlaşma yaptılar.

Yazımda bazen "Sovyet", bazen de "Rusya" sözcüklerini, aynı anlamda ve birbirinden ayırt etmeden kullanıyorum. Aslında bu iki sözcüğün anlamları ayrıdır. Sovyet Cumhuriyeti, bildiğin gibi, Kasım 1917'de, Bolşevik İhtilalinden sonra Petersburg'da ilan edildi. Ondan önceki Çarlık İmparatorluğu güçlü ve homojen bir devlet değildi. Avrupa ve Asya'da yayılan Rusya, Sovyet Devleti'nin büyük bölümünü teşkil etmektedir. Bütün ülkede Ruslardan başka birbirinden farklı iki yüze yakın ulus vardır. Bu uluslar çarlık yönetimi sırasında yarı sömürge sayılırlardı. Çünkü kültürlerini ve dillerini kullanmaktan yoksun bırakılıyor ve bu yüzden baskı altında bulunuyorlardı. Orta Asya'daki geri halkların durumlarını düzeltmek için Çarlık döneminde gerçekten de bir şey yapılmamıştı. Yahudiler ise en çok baskı altında tutulan topluluktuk, çok defa da kıyıma uğramışlardı. İşte bu baskı ve kısımlar, bu mazlum ulusların Rus İhtilalini geniş ölçüde desteklemelerine yol açtı. Ne var ki, onların amacı sosyal bir ihtilal değil de, ulusal bir ihtilaldi. Mart 1917 ihtilali sonucunda kurulan geçici hükümet, bu uluslara birçok vaatte bulundu, ama bu vaatlerinin hiçbirini gerçekleştirmedi. Lenin ise daha Bolşevik Partisi'nin ilk günlerinde ve ihtilalden önce, bu uluslara, kaderlerini tayin hakkının verilmesi konusunda ısrar ediyordu. Hatta bu hakkın, tamamen ayrılmalarına ve bağımsız olmalarına yol açsa bile verilmesini istiyordu. Bu ilke, Bolşeviklerin eski programlarında da yer almıştı. İhtilalden sonra Bolşevikler iktidara gelmez, bu ulusların kaderlerini tayin konusundaki ilkelerine bağlı kalacaklarını tekrarladılar.

İçsavaş sırasında Çarlık paramparça oldu. Sovyet Cumhuriyeti, Moskova ve Petersburg'un çevresindeki alandan başka bir yere hâkim değildi. Batılı devletlerin kışkırtmasıyla Baltık Denizi kıyısındaki uluslar bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bunlar Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya ve Polonya'ydı. İçsavaş Sovyetlerin zaferiyle sonuçlanıp yabancı ordular çekilince Sibirya ve Orta Asya'da da bağımsız Sovyet hükümetleri kuruldu. Bu hükümetlerin amaçları ortak olduğu için, tabiatıyla birbirlerine çok sağlam bağlarla bağlıydılar. Bu hükümetlerin hepsi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni kurmak için 1923 yılında birleştiler. O tarihten bu yana bu cumhuriyetlerin sayısında bazı değişiklikler oldu. Çünkü bunların bir kısmı iki cumhuriyete ayrıldı. Günümüzde ülke şu yedi federal cumhuriyetten kuruludur:

1. Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
2. Beyaz Rusya Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
3. Ukrayna Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
4. Kafkas-ötesi¹ Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
5. Türkmenistan Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
6. Özbekistan Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
7. Tacikistan Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

Ayrıca Moğolistan da Sovyetler Birliği'nin müttefikidir. Görüyorsun ki Sovyetler Birliği, birçok cumhuriyetten kurulu federal bir devlettir. Bu cumhuriyetlerin bir kısmı da, küçük cumhuriyetler arasında kurulmuş federal bir birlikten meydana gelmiştir. Örneğın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 12 cumhuriyetin birleşmesinden meydana gelmiştir. Kafkas-ötesi Cumhuriyeti de Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'dan kurulmuştur. Bu cumhuriyetlerden başka, cumhuriyetler içinde de "milli bölgeler" vardır. Bu mahalli bağımsızlıktan maksat, her milletin kültürünü ve dilini geliştirme ve özgürlük içinde yaşama imkânına kavuşmasını sağlamaktır. Bir milliyetin diğerini ortadan kaldırmaması için sürekli olarak çaba harcanmaktadır. Sovyetler Birliği'nde azınlıkların probleminin çözümlendiğı yöntem, bizim için de önem taşır. Çünkü biz de benzer problemlerle karşılaşacağız.

Sovyetler'in karşılaştıkları sorunlar, beklediklerinden daha çetindi. Ülke de 182 ulus vardı. Her ulusa tam özgürlük vermek ve onu, konuştuğı dille eğitim yapmaya teşvik etmek alanında ileri adımlar attılar. Bu deneme gerçekten başarılı oldu. Bu adım, kendi hallerine terk edilmiş halkların gönüllerini almak, onları sevindirmek için değildi; gerçek güvenin, ulusların kendi dillerini kullanmalarına izin verilmeden kitlelere yayılmayacağına ve etkili olamayacağına inandıkları için böyle davrandılar. Elde ettikleri sonuç da gerçekten başarılıydı. Bu mahalli bağımsızlıklara rağmen, birlik içindeki çeşitli bölgeler, çarlık ve merkezi hükümet zamanındakinden daha çok birbirlerine yaklaştılar. Bunun nedeni, artık yüksek bir amaca sahip bulunmalarıydı. Her bir federal cumhuriyetin, istediğı zaman birlikten ayrılmaya teorik olarak hakkı vardır. Fakat bu cumhuriyetlerin birlik içinde kalmaktan elde ettikleri çıkarlar ve kapitalist dünyanın düşmanlığına karşı kazandığı güç nedeniyle ayrılık beklenmez. Birlik içinde en önemli cumhuriyet, Leningrad'dan Sibirya'ya kadar uzanan Rusya Cumhuriyeti'dir. Beyaz Rusya da Polonya'ya bitişiktir. Çok tahlıl

1 Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti. 1922 ile 1936 yılları arasında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin birleşmesiyle oluşan Sovyetler Birliği Cumhuriyeti. Başkenti günümüzde Gürcistan'ın başkenti olan Tiflis'ti.

üretmekle ün salan Ukrayna Cumhuriyeti ise güneyde Karadeniz'e yakındır. Kafkas-ötesi Cumhuriyeti de, adından da anlaşılacağı gibi Kafkas Dağları arkasındadır ve Karadeniz'le Hazar Denizi arasında uzanır. Türklerle Ermeniler arasında korkunç boğuşmalara sahne olan Ermenistan Cumhuriyeti buraya dâhildir. Burası bir Sovyet Cumhuriyeti olduktan sonra düzene, sükûnete kavuştu. Hazar Denizi'nin öbür tarafında da Orta Asya'nın üç cumhuriyeti vardır. Bunlar Türkmenistan, Buhara ve Semerkant şehirlerini içeren Özbekistan ve Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Tacikistan Cumhuriyetleridir. Tacikistan, Hindistan'a en yakın olan Sovyet Cumhuriyeti'dir. Bizim için Orta Asya Cumhuriyetlerinin özel bir önemi vardır. Onlarla sürekli ilişki içindeyiz. Daha önemlisi, geçen kısa sürede bu cumhuriyetlerin şaşılacak derecede kalkınmış olmalarıdır. Buralar Çarlık döneminde geriydi, cahildi, hurafeler zincirleriyle bağlıydı, kadınları perde arkasında gizleniyorlardı. Şimdilerde ilerlediler, her bakımdan Hindistan'ı geçtiler.

RUSYA'DA BEŞ YILLIK PLAN -PİATİLETKA-

9 Temmuz 1933

Lenin sağlığında Rusya'nın rakipsiz lideriydi. Kararlarına herkes uyardı. Onun sözü, Komünist Partisi içinde birbiriyle çelişen grupları bir araya getiren yasa niteliğindeydi. Ama Lenin'in ölümünden sonra birkaç grup çatıştı. Her biri partiye hâkim olmak istiyordu. Lenin'den sonra Rusya'nın içinde ve dışında en çok tanınan kişi, Troçki'ydi. Ekim Devrimi'nde önemli rol oynayan, karşılaştığı bütün güçlülere rağmen içsavaştan ve yabancı müdahaleye karşı savaştan muzaffer çıkan Kızıl Ordu'nun kurucusu, bu Troçki'ydi. Bütün bunlara rağmen parti saflarına yeni katılmış olan Troçki, Lenin dışındaki eski Bolşeviklerce sevilmiyor, kendisine güvenilmiyordu. Bunlardan biri de Stalin'di. Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Stalin, Rusya'nın en güçlü örgütüne hâkim duruma gelmişti. Troçki ile Stalin arasında rekabetin başlaması kaçınılmazdı. Birbirlerinden nefret ediyorlardı, birbirinden çok farklı iki insandılar. Parlak bir yazar ve konuşmacı olan Troçki, aynı zamanda örgütlemeye ve eylemde de büyük kudrete sahip olduğunu ispat etmişti, ayrıca olağanüstü bir zekâsı da vardı. Bu zekâsı sayesinde ihtilalci teorileri geliştirebiliyor ve hasımları hakkında kırbaç ve akrep ısırması kadar etkili sözler söyleyebiliyordu. Stalin ise Troçki'ye nazaran normal, sakin ve sessiz görünüyordu. Fakat örgütlemeye de büyük bir kudrete sahipti, ayrıca büyük bir savaşçıydı, birçok kahramanlıklar göstermişti ve çelikten bir iradeye sahipti. Zaten kendisine verilen "Stalin" adı da "çelikten adam" demekti. Troçki hayranlık uyandırıyorsa, Stalin de güveni telkin ediyordu. Aslen Gürcistan'ın bir köyünden olan Stalin, kitlelerin içinden çıkmıştı. Sonuç olarak Komünist Partisi'nde Troçki ile Stalin'in birlikte lider olmalarına imkân yoktu. Birinin çekilip meydanı öbürüne bırakması zorunluydu.

Stalin'le Troçki arasındaki çatışma kişisel gibi görünse de kişisel mücadelenin ötesinde bir şeydi. Her biri devrimin gelişmesi için ayrı bir politikayı ve yöntemi temsil ediyordu. Troçki devrimden bir kaç yıl önce bile "sürekli devrim" görüşünü savunuyordu ve hâlâ aynı görüşteydi. Ona göre hiçbir ülkenin, koşullar ne kadar elverişli olursa olsun, tam bir sosyalist düzen kurması mümkün değildi, gerçek sosyalizm ancak bir dünya devriminden sonra kurulabilirdi. Ekonomik gelişmede sosyalizmin kapitalizmin yerine geçmesi kaçınılmaz olduğundan, kapitalizm ne kadar yayılsa ve uluslararası bir nite-lik kazansa, düzen de o kadar çökmeye doğru gider. Nitekim buna birçok ülkede tanık olunuyor. O halde evrensel varlığı korumaya muktedir olacak olan tek düzen, sosyalizmdir. Sosyalizmin kurulması kaçınılmazdır, Marksist teori de işte budur. Fakat bütün dünyayı kapsamayan, tek bir ülkede sosyalizmin kurulmasını amaçlayan çabalar, ekonomik düzende geriye dönüş sonucunu doğurur. Bu nedenle sosyalizmin bütün dünyaya yayılması, sosyal gelişim de dâhil, her gelişimin temeli olarak kabul edilmelidir. Bundan sapmak ne bir fayda getirir, ne de işe yarar. Troçki teorisini açıklamaya şöyle devam ediyor: "O halde, ne kadar büyük olursa olsun bir ülke, hatta bizzat Sovyetler Birliği dahi, ekonomik alanda tek başına sosyalizmi kuramaz. Sovyetler Birliği, ekonomik gelişmesini sağlamak için, birçok alanda sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine dayanmak zorundadır. Burada sorun, şehirle köyün işbirliği yapmasına benzer. Sanayileşmiş Batı ülkeleri şehri, tarımsal Rusya ise köyü temsil ediyor."

Troçki siyasal açıdan da, tek bir sosyalist ülkenin, kapitalist devletler arasında yaşamasının imkânsız olduğuna inanıyordu. Çünkü birbirine zıt iki düzen yan yana yaşayamazdı. Nitekim bunun, fiilen böyle olduğunu da gördük. Ya kapitalist devletler tarafından bu sosyalist devlet ezilecek, ya da kapitalist ülkelerde sosyalist devrimler patlayacak ve sosyalizm her yerde kurulacaktır. Ama bununla birlikte iki düzenin birkaç yıllık bir süre için yan yana yaşaması da tabii ki imkânsız değildir. Fakat bu süre de karışık ve gergin bir hava içinde geçecektir. Bu fikirler aslında Troçki'ye özgü değildi; devrimden önce de, sonra da Sovyet liderlerinin görüşlerini temsil eden fikirlerdi. Onlar, kordan fıskıran ısı gibi, bazı Avrupa devletlerinde devrimlerin patlak vermesini bekliyorlardı. Avrupa semalarında fiilen bulutlar toplandı toplanmasına ama yağmur bırakmadan dağıldılar. Rusya ise Yeni Ekonomik Politika'yı -NEP- uygulamaya başladı, tüm çabalarını kendi gelişmesi yönünde yoğunlaştırdı. Troçki tehlike çanını çaldı, dünyada devrimler çıkarılması için cesur bir politika izlenmediği takdirde Sovyet devriminin tehlikeye düşeceğini söyledi. Bu görüş Stalin'e meydan okumak anlamına geliyordu. İki lider arasındaki çatışma birkaç yıl Komünist Partisi'nin sarsılmasına yol açtıktan sonra Stalin'in kesin

zaferiyle sona erdi. Bu, Stalin'in parti örgütüne hâkim olması sayesinde oldu. Troçki ve taraftarları devrim düşmanı ilan edilerek partiden atıldılar. Troçki partiden atıldıktan sonra Sibirya'ya sürüldü, daha sonra da ülkeden çıkarıldı.

Stalin'le Troçki arasındaki çatışma, Stalin'in, köylüleri Parti saflarına katmak için cesur bir tarım politikasının izlenmesi gerektiği konusundaki önerisi üzerine patladı. Bu öneri, sosyalizmin Rusya içinde güçlenmesine çalışılmasını ve dışarıda olup bitenlere göz yumulmasını öngörüyordu. Troçki bu teklife karşı çıktı ve "sürekli devrim" teorisine bağlı kalarak bu gerçekleştirmeden köylüleri parti saflarına kazanmanın mümkün olmayacağını söyledi. Gerçekte Stalin Troçki'nin birçok görüşlerini benimsedi ve onlara kendi damgasını vurdu. Troçki kendi özgeçmişini anlatan kitabında bu konuda şöyle diyor: "Politikada sadece neye karar verildiği önemli değil, nasıl ve kimin karar verdiği de çok önemlidir." Böylece bu iki dev arasındaki çatışma, Troçki'nin, üzerinde parlak ve kahramanca bir rol oynadığı sahneden çıkarılıp uzaklaştırılmasıyla sona erdi. Troçki, kurucularından biri olduğu Sovyetler Birliği'ni terk etmek zorunda bırakıldı. Sahip olduğu güçlü kişilikten korkan kapitalist devletlerin çoğu kendisini barındırmak istemediler. İngiltere ve birçok Avrupa devleti, Troçki'nin kendi ülkelerine girmesini yasakladı. Sonunda Türkiye'de İstanbul'a yakın Prinkipo Adasında¹ geçici bir sığınak buldu; orada kendini yazmaya verdi ve "Rus İhtilali Tarihi" adlı kitabını yazdı. Stalin'den duyduğu nefret, bütün benliğini kaplamıştı. Saldırılarından, eleştirilerden kendini alamadı. Dünyanın bazı yerlerinde kurulan Troçkist partiler Sovyet hükûmetiyle Komintern'in temsil ettiği resmi komünizme karşı hücumla geçmeye başladılar.

Stalin Troçki'den kurtulur kurtulmaz, büyük bir cesaretle tarım politikasını uygulamaya yöneldi. Karşılaştığı sorunlar basit değildi. Okumuşlar arasında işsizlik ve yoksulluk yayılmıştı. İşçiler birkaç defa grev yaptılar. Stalin'in ilk yaptığı iş, kulaklara² yüksek vergi yüklemek oldu. Buradan elde edilen paraları kolektif çiftliklerin (kolhoz) yapımına ayırdı. Bu çiftliklerde birçok köylü ortaklaşa çalışır, elde ettikleri kârı da aralarında paylaşırlardı. Tabii kulaklar bu politikaya karşı çıktılar. Hayvanlarına ve tarım araçlarına da el konacağından, yoksul köylülerin kendilerinin hayvanlarına ve tarım araçlarına sahip çıkıp ortak olacaklarından korktular, bu yüzden hayvanlarını öldürmeye başladılar. O kadar çok hayvan öldürüldü ki, ertesi yıl Rusya hayvansal besin maddelerinde, özellikle et ve sütte çok sıkıntı çekildi. Kulakların bu davranışı, Stalin'in beklemediği bir darbeydi. Buna rağmen azim ve sebatla programını uygulamaya devam etti, onu geliştirerek tarımla endüstriyi birlikte kapsayacak duruma getirdi, ülkenin her yanında uyguladı. Stalin büyük

1 Prinkipo: Büyükada'nın Bizans dönemindeki adıdır.

2 Kulak: Rusya'da toprak ağalarına verilen addır.

ve örnek kolektif çiftlikler kurarak köylüyü sanayiye yaklaştırmaya çalışıyordu. Ayrıca büyük fabrikalar, elektrik santralleri kurmak, maden ocaklarını açmak ve benzer işlerle ülkeyi sanayileştirmek istiyordu. Bütün bunların yanı sıra eğitim, bilim, ticaret, yardımlaşma, milyonlarca işçi için konut yapılması, kısacası halkın yaşam standardını yükseltme alanında da çeşitli çalışmalara girişilmesini istiyordu. Rusya'da hazırlanan "Beş Yıllık Plan" işte bu amaçları gerçekleştirmeyi öngörüyordu. Bu o kadar geniş kapsamlı bir plandı ki, maddi varlığı, olanakları bol bir ülkede bile gerçekleştirilmesi güçtü; nerede kaldı ki Rusya gibi geri kalmış bir ülkede gerçekleştirilebilsin... Buna girişmek bir çeşit delilik olarak kabul ediliyordu. Beş Yıllık Plan geniş bir araştırma sonucunda hazırlandı. Ülkenin bütün olanakları tespit edildi. Bilim insanları, mühendisler, uzmanlar planın çeşitli bölümleri arasında eşgüdüm sağlanması sorunlarını görüştüler. Bu, işin en güç yanını oluştuyordu. Örneğin hammadde bulunmadığı takdirde büyük bir fabrikanın hiçbir değeri kalmayacaktı. Hammadde bulunsa bile onu fabrikaya taşımak gerekecek, bu ise taşıma, demiryolu ihtiyacını ortaya çıkartacak, bu ise kömür ihtiyacını doğuracaktı. O halde önce kömür ocakları açılmalıydı. Öte yandan fabrikaların çalışması elektrik enerjisine bağlıydı; bunu elde etmek için nehirler üzerinde barajlar kurmak gerekiyordu. Bu ise mühendislere, teknik elemanlara, kalifiye işçilere ihtiyaç gösteriyordu. Binlercesine ihtiyaç duyulan nitelikli kadın-erkek elemanların kısa sürede yetişmeleri, kolay iş değildi. Evet, çiftliklere binlerce traktör göndermek mümkündü, ama asıl sorun, bunları kimlerin kullanacağı ve arızalanınca kimlerin onaracağıydı.

Beş Yıllık Planın, bünyesindeki sorunların birbirine ne kadar bağlı olduğunu anlamak için birkaç örnek verdim. Bu sorunlar öylesine birbirlerine bağlıydı ki, bir tek yanlışlık birçok kötü sonuçlar doğurabilirdi. Zincirin bir halkası koptuğu takdirde, programın o bölümünün, tümüyle durdurulması bile geciktireceği muhakkaktı. Ne var ki, Rusya bir büyük farkla kapitalist devletlerden ayrılıyordu. Kapitalist düzenlerde çeşitli iş kolları kişilere bırakılmıştır; bu yüzden de işgücünün ve imkânların büyük kısmı, aradaki rekabet nedeniyle tükenip heder olur. Kapitalist düzenlerde çeşitli imalatçılar ya da işçi grupları arasında koordinasyon bulunmaz. Kısacası kapitalist düzende geniş çapta planlama yoktur. O düzende herkes kendine özgü bir plan yapar ve bunun amacı da, diğer kişilerle rekabet etmek, onları yolunun üstünden uzaklaştırmaktır. Bütün ulus böyle bireylerden meydana gelirse hiçbir örgütlenme gerçekleşemez, yoksullarla zenginleri birbirlerinden ayıran uçurumun derinliği daha da artar. Sovyet hükümeti ise, ülkenin her tarafındaki çeşitli sanayi ve iş kollarına hâkim olmak gücüne sahipti. Bu nedenle, bütün işkol- larını içinde toplayacak bir tek plan çizebiliyordu. Ve bir yanlışlık olmadığı

takdirde bu yolda harcanacak çabalar boşa gitmeyecekti. Hatta bütün çalışmalar bir tek organ tarafından kontrol edildiği için, çıkacak bir aksaklığın ya da yanlışlığın da hızla düzeltilmesi mümkün oluyordu.

Planın amacı, Sovyetler Birliği'ni sanayileştirmek için sağlam temeller kurmaktır. Sovyet yöneticileri kumaş ve benzeri tüketim maddelerini üretecek bazı fabrikalar kurmayı düşünmüyorlardı. Bu pek kolay bir şeydir. Çünkü bunun için bizim Hindistan'da yaptığımız gibi, dışardan birtakım makineler alıp bunları monte etmekten başka bir şey yapmak gerekmez. Tüketim maddeleri üreten bu gibi sanayi dallarına "hafif sanayi" denir. Bu hafif sanayi de demire, çeliğe, hafif sanayi için motor ve benzeri gerekli makine ve gereçleri imal eden "ağır sanayi"ye dayanır. İşte Sovyet hükümeti de Beş Yıllık Planda, çabalarını bu ağır sanayiye gerçekleştirmekte yoğunlaştırmaya karar verdi. Böylece, endüstrinin temelini sağlamlaştıracak, sonra hafif sanayiye kolayca geçebilecekti. Ayrıca ağır sanayi Rusya'yı, savaş araçları ve makineleri elde etmek için yabancı devletlere boyun eğme ihtiyacından da kurtaracaktı. Ağır sanayi hafif sanayiye tercih etmek, kolay gibi görünür. Fakat aslında bu, Sovyet halkına büyük güçlükler ve acılar yükledi. Çünkü ağır sanayi hafifinden çok pahalıya mal olur ve çabucak kazanç da getirmez. Örneğin Kumaş fabrikası yalnız monte edilmekle kumaş üretebilir ve hemen halka satabilir. Tüketim maddeleri üreten diğer hafif sanayi kollarında da durum böyledir. Demir ve çelik fabrikaları ise demir çubuklar ve lokomotifler üretir. Bunların da demiryolu yapılmadıkça tüketimi, hatta kullanılması imkânsızdır. Demiryolunun yapılması ise zaman ister. Böylece ağır sanayi alanında yapılan yatırımlar bir süre donup kalır. Oysa Rusya gibi bir ülkenin paraya çok ihtiyacı vardı. Görülüyor ki, Rusya'da geniş çaplı bir ağır sanayinin kurulması büyük fedakârlıkları gerektiriyordu. Yapılan her fabrikanın, dışarıdan aldıkları her makinenin ve aracın karşılığını nakit altınla ödüyorlardı. Peki, Rus halkı bunu nasıl yapabildi? Onlar kemerlerini sıktılar, aç kaldılar, zorunlu ihtiyaçlardan bile kendilerini yoksun bıraktılar. Bütün bunlara, dışarıdan aldıklarının karşılığını ödeyebilmek için katlandılar. Gıda maddelerini ihraç edip karşılığında makine satın alıyorlardı. Dış piyasalarda alıcısı bulunan her şeyi satıyorlardı: Buğday, arpa, sebze, meyve, yumurta, kaymak, et, kümes hayvanları, bal, balık, havyar, şeker, yağ... Bu maddelerin dışarıya ihracı halkın bunlardan yoksun kalmasını getiriyordu. Rus halkının elinde yiyecek maddesi kalmamıştı, çünkü elde ne var ne yoksa hepsi dışarıya ihraç ediliyordu. 1929'da Beş Yıllık Plan'ın uygulanması için seferber edilen, kitleleri harekete geçiren, bu yeni mücadele yolunda çaba göstermeye iten etken, devrim ruhu ve uğrunda savaştıkları idealin amaçlarıydı. Bu mücadele yabancılara, düşmana karşı değil, Rusya'daki geriliğe, gericiliğe, halkın yoksulluğuna, kapitalizmin kalıntılarına karşıydı.

Bu fedakârlıklara büyük bir coşkuyla katlandılar, sıkıntıları kabul ettiler. Onlar, ufukta beliren, gerçekleştirilmesinin onurunu paylaşacakları büyük geleceğe uğruna mevcut durumu feda ettiler.

Milletler, geçmişte, bütün çabalarını, bir tek büyük amaç için sarf ediyorlardı, ama bu sadece savaş sırasında gerçekleşiyordu. Örneğin Dünya Savaşında Almanya, İngiltere ve Fransa, tek bir amaç için çalıştılar, o amaç savaş kazanmaktı; o uğurda her şey önemsiz sayılırdı. Tarihte ilk defa Rusya'da bir devlet görüyoruz ki yıkmak için değil, yapmak ve geri kalmış bir ülkeyi sosyalist düzen içinde endüstrileşmiş devletlerin düzeyine çıkarmak için bütün olanaklarını seferber etmiştir. Fakat orta sınıfların, özellikle yoksulların uğradıkları sıkıntı da büyüktü. Çok defa, plan pek ağır olduğundan, çökebileceğini ve Sovyet hükümetini de birlikte götürebileceğini gösteren belirtiler de göründü. Bu yüzden, işleri yürütmek için büyük bir cesaret gerekiyordu. Birçok Bolşevik lider bile tarım programının yol açtığı darlığın çekilmez hale geldiğini ve hafifletilmesi gerektiğini düşündü. Fakat Stalin bunu kabul etmedi; gemiyi sükûnetle, sessizce ve azimle yürüttü. O, konuşmaktan hoşlanmazdı ve kamu önünde pek nadir konuşurdu; çizilmiş yolunda yürüyen, değişmez kaderin bir demir heykeli gibi görünüyordu. Bu cesaretinin ve azminin bir kısmı, partinin öbür üyelerine ve Rusya'daki diğer işçilere de geçmişti. Bu sırada Beş Yıllık Planı tanıtan propaganda kampanyası da geniş ölçüde yürütülüyor, halkı coşturup ileri doğru itiyordu. Nehirler üzerinde elektrik santrallerinin, barajların, köprülerin kurulmasında ve fabrikalarla kolektif çiftliklerin kurulmasında kitlelerin büyük gayreti vardı. Yapı mühendisliği halkın ilgi gösterdiği bir meslek haline geldi. Gazeteler, mühendislerin gerçekleştirdiği büyük işler hakkında yayın yapıyorlardı. Halk çöllere ve ovalara dağılıp oraları bayındır hale getirmeye başladı, endüstri merkezleri çevresinde yeni ve büyük şehirler kurdu. Yeni yollar yaptılar, nehirler arasında kanallar açtılar, çoğu elektrikle işleyen demiryolları döşediler, havaalanları yaptılar; kimyasal maddeler, savaş araçları ve makine imal eden fabrikalar kurdular. Böylece Sovyetler Birliği sonunda traktör, lokomotif, otomobil, motor, elektrik santrali, uçak gibi makineler üreten bir sanayi ülkesi haline geldi. Geniş bölgelere elektrikle birlikte radyo da yayıldı. İşsizlik tamamen ortadan kalktı. Çünkü bayındırlık ve diğer işler, her çeşit iş olanağı sunuyordu. Çalışmak için dışarıdan da birçok mühendis geldi ve büyük sevgiyle karşılandılar. Şunu da belirtmeliyim ki, bu sırada Batı Avrupa'da ve Amerika'da ekonomik buhran hüküm sürüyordu ve işsizlik korkunç bir şekilde yaygındı.

Beş Yıllık Plan tabii ki, kolayca uygulanmadı. Sovyetlerin bu alanda karşılaştığı bazı güçlükler, eksiklikler de bazı aksaklıklara yol açtı. Buna rağmen planın uygulamasıyla ilgili çalışmalar, gücünden ve coşkunluğundan bir şey

kaybetmeden devam etti. Aslında onların yaptıklarından daha çok çalışmaya ihtiyaçları vardı. Bunun için "Dört Yılda Beş Yıllık Plan" sloganını ortaya attılar. Sanki beş yıl, bu şaşırtıcı programın uygulanması için fazla geliyormuş gibi, planı 31 Aralık 1932'de, yani başlamasından dört yıl sonra sona erdirdiler; bundan sonra, 1 Ocak 1933'te de yeni bir Beş Yıllık Plan uygulamaya başladılar.

Birçok kişi Beş Yıllık Planı tartışıyor. Kimisi onun parlak bir başarı olduğunu, kimisi de başarısızlığa uğradığını savunuyor. Plan'ın nerede başarısızlığa uğradığını söylemek kolaydır. Çünkü ele aldığı konuların hepsini fiilen gerçekleştirmedi. Rusya'daki imkânlar birbirleriyle orantılı değildi. En çok kalifiye işçilerin ve uzmanların eksikliğinden yakınıyorlardı. O kadar ki, Rusya'da kurulan fabrikaların sayısı, bunları işletmek için gereksinim duyulan mühendislerin sayısından fazlaydı. Yani lokantaların aşçılarından daha çok olması gibi bir durum söz konusuydu. Tabii bu orantısız durumun hızla ya da hiç değilse giderek ortadan kalkması da kaçınılmazdı. Ortada tek bir şey vardır; o da Beş Yıllık Planın, Rusya'nın çehresini değiştirdiği gerçeğidir. Çünkü Rusya bu Plan sayesinde, geri kalmış bir feodal devletten, direkt olarak bir sanayi devletine dönüştü. Ayrıca eğitim, sosyal hizmetler, sağlık sigortası, kazalara karşı sigorta işleri de diğer devletlerinkinden çok daha ilerledi. İşsizlerin boyunları üzerinde kılıç gibi duran işsizlik ve açlık korkusu, eksiklik ve ihtiyaçlara rağmen birden ortadan kayboldu; halk ekonomik güveni içinde hisseder hale geldi.

Beş Yıllık Plan başarılı mı, başarısız mı tartışması aslında anlamsızdır. Sovyetler Birliği'nin şimdiki durumuna bakarak bu sorunun yanıtı elde edilebilir. Dikkate değer olan nokta şudur: Bu plan, tüm dünyanın dikkatini üzerine çekti. Şimdi herkes "planlama" dan ve beş yıllık, on yıllık planlardan bahsediyor. Sovyetler bu sözcüğe sihir kattılar.

181.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN GÜÇLÜKLERİ; BAŞARILAR, BAŞARISIZLIKLAR!

11 Temmuz 1933

Beş Yıllık Plan gerçekten dev bir hamleydi. Tarım alanında eski köhne yöntemleri yeni yöntemlerle ve araçlarla değiştirdi. Sanayi alanında, Rusya'yı baş döndürücü bir hızla kalkındırdı. Fakat bütün bunlardan daha önemlisi bu planın arkasında yer alan devrimci ruhtu. Siyaset ve sanayi alanında yeni olan bu ruh, bilimsel yöntemleri toplum yapısına uygulamaya çalışan bilimin ruhuydu. Böylesi bir ilerleme, başka ülkelerde, hatta ileri sanayi ülkelerinde bile gerçekleşmemişti. İnsanlıkla ilgili meselelerde ve sosyal alanlarla bilimsel yöntemleri uygulamak, Sovyet Planlamasında en önemli konudur. Bunun içindir ki, bütün dünyanın artık planlamadan bahsettiğini görüyoruz. Fakat kapitalizm gibi bir toplumsal düzene bu planın uygulanması, çetin bir iştir. Çünkü kapitalist düzen rekabete, bireylerin çıkarlarının ve servetlerinin korunmasına dayanır.

Önceden de dediğim gibi, sefalet ve güçlükler de Beş Yıllık Planla yan yana yürüdü, Sovyet vatandaşları Planın gerçekleştirilmesi uğrunda çok şey feda ettiler. Ama çoğu bu bedeli severek ödedi, gelecekte durumunun düzeleceği umuduyla, birkaç yıl için fedakârlık yapmayı ve zorluklara katlanmayı kabul etti. Bazı kimseler de bu bedeli istemeyerek ödediler. En çok güçlüklerle karşılaşan sınıf kulaklardı. Çünkü onlar servet ve nüfuzları yüzünden plana ayak uyduramıyorlardı. Bunun nedeni kapitalist olmalarıydı. Toplumsal temeller üzerine kolektif çiftliklerin kurulmasını ve geliştirilmesini engellemek istedikler. Bazen bu çiftliklerin kurulmasına karşı çıkıyor, bazen de onları içerden çöktürmek ve kâr sağlamalarına engel olmak için o çiftliklere giriyorlardı. Fakat Sovyet hükümeti sürekli olarak onların karşısındaydı. Hükümet, kulaklar ve

ülkenin düşmanlarıyla birlikte entrikalar çevirdiğinden, ajanlık yaptığından şüphe edilen orta sınıf üzerinde baskısını artırıyordu. Bu yüzden hapse atılanlar arasında birçok mühendis de vardı. Ülkenin mühendislere çok ihtiyacı olduğundan, bu durum, planı da geniş ölçüde aksatıyordu. Çoğu zaman planın çeşitli bölümleri arasında eşgüdüm sağlanamıyordu. Ulaştırma sisteminin geriliği yüzünden fabrikaların ürettiği mallar uzun zaman beklemek zorunda kalıyor, doğal olarak diğer alanlardaki çalışmalar da aksıyordu. Karşılaşılan güçlüklerin en büyüğü, uzmanların ve mühendislerin yetersizliği idi.

Beş Yıllık Plan sırasında dış dünya, daha doğrusu kapitalist dünya, başından geçen ekonomik buhranların en şiddetlisinin içinde bulunuyordu. Ticaret durgundu, fabrikalar kilitlenmişti, işçiler boş kalmışlardı. Dünyanın her tarafında gıda maddelerinin ve hammaddelerin fiyatlarının düşmesi yüzünden köylüler ağır darbe yediler. Bu durumları Sovyetler Birliği'nin o zamanki durumuyla karşılaştırdığımızda görüyoruz ki Sovyetler Birliği sürekli hareket halindedir ve ülkede bir tek işsiz işçi yoktur. Sovyetler Birliği dünya ekonomik buhranından etkilenmedi, çünkü ekonomisinin temeli farklıydı. Fakat buhranın dolaylı etkilerinden kurtulamadı, bu ise güçlüklerini daha da artırdı. Sovyetler, makineleri dışarıdan alıyor ve yabancı ülkelere sattıkları tarım ürünlerinin parasıyla bunların karşılığını ödüyorlardı. Dünya pazarlarında gıda maddelerinin fiyatları düşünce, Sovyetlerin sattığı tarım ürünlerinin fiyatları da düştü. Bunun üzerine bu ürünlerin ihracatını artırmak ve makinelerin parasını ödemek için büyük miktarda altın da ihraç etmek zorunda kaldılar. Böylece fiyatların düşmesi Sovyetlerin büyük zarara girmesine yol açtı ve hesapları altüst etti. Ayrıca, diğer güçlüklerle ek olarak ülkede zorunlu ihtiyaç maddelerinin eksilmesine sebep oldu. Bu güçlükleri artıran etkenlerden biri de, gıda maddeleri azalırken, Sovyetler Birliği'nin her tarafında nüfusun da artmasıydı. Tarım ürünlerindeki artışla orantılı olmayan bu artış, Sovyetlerin karşılaştığı en büyük sorundu. Sovyetler Birliği'nin nüfusu devrimden önce 130 milyondur. Bu sayı, devrimden sonraki yıllarda, içsavaşta büyük kayıplara rağmen şu artışı gösterdi:

1917 yılında 130 milyon
1926 yılında 149 milyon
1929 yılında 154 milyon
1930 yılında 158 milyon
1933 yılında 165 milyon

Yani nüfus 15 yıldan az bir zaman içinde 35 milyon yani yüzde 26 oranında artmış bulunuyordu. Bu da gerçekten yüksek bir orandır. Sovyetler Birliği'nde yalnız nüfusun toplamı değil, aynı zamanda kent nüfusu da arttı. Eski şehir-

ler geliştiler, büyüdükçe büyüdüler. Ayrıca çöllerde ve ovalarda bile yeni yeni sanayi şehirleri kuruldu. Birçok köylü köylerden şehirlere göç ettiler. Beş Yıllık Plan gereğince yapılan büyük projelerdeki çalışma imkânları onları çekiyordu. Sovyetler Birliği'nde 1917 yılında, nüfusu yüz binden fazla olan 24 şehir vardı. Bu sayı 1926'da 31 oldu, 1933 yılında ise 50'yi geçti. 15 yıl içinde Sovyetler 100'den fazla sanayi şehri kurdular. 1913-1933 yılları arasındaki dönemde Moskova'nın nüfusu 1.600.000'den 3.200.000'e yükseldi. Leningrad'ın nüfusu ise bir milyon daha artarak üç milyona yaklaştı. Kafkas-ötesindeki Bakü şehrinin nüfusu ise 334.000'den 660.000'e çıkarak iki misli arttı. Toplam olarak şehirlerin nüfusu 1913 yılında 20 milyon iken 1932 yılında 35 milyona yükseldi. Köyden şehre yapılan bu akın da bazı problemlerin doğmasına yol açtı: Köyden şehre gidip orada işçi olarak çalışan köylüler artık köydeki gibi besin maddesi üretmiyor, makine ve araç üretir, besin maddelerinin tüketicisi oluyordu. Bu da besin maddelerinin azalmasına yol açtı. Besin maddelerinin önemli ölçüde azalmasına yol açan bir etken daha vardı: Gelişen sanayi giderek fazla hammadde ister. Örneğin kumaş fabrikaları pamuğa ihtiyaç duyar. Sovyet köylüleri eskiden gıda maddeleri ettikleri toprakların çoğuna artık pamuk ekmek zorunda kalıyorlardı. Bu da gıda maddelerinin arzını azalttı.

Sovyetler Birliği'nde nüfusun artışı, başlı başına bolluk kanıtlarından biri sayılır. Çünkü bu artış, Amerika'daki gibi dışarıdan yapılan göçler sonucu meydana gelmiş değildi, içerideki artıştı. Bunun da anlamı şuydu: Karşılaştığı bütün güçlülere rağmen halk herhangi bir açlık yaşamadı. Katı biçimde uygulanan karne usulü sayesinde herkese, yaşam için gerekli maddeleri elde etme imkânı veriliyordu. Yetkili tarafsız gözlemciler, nüfus artışının, halkın duyduğu ekonomik güven duygusu sayesinde olduğu görüşündedirler. Çünkü artık çocuklar aile için yük olmazlar; devlet onlarla ilgilenir, onları besleyip eğitir. Artışın bir diğer nedeni de temizliğin ve çocuk ölüm oranını binde 27'den binde 13'e indiren sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasıydı. Örneğin Moskova'da 1913 yılında çocuk ölüm oranı binde 23'ten fazlaydı, 1931'de binde 13'ten aşağıya düştü.

Yiyecek maddelerinin eksikliği sorununun daha da katmerlenen etkenlerinden biri de, 1931 yılında ülkede meydana gelen kuraklıktı. Ayrıca 1931 ve 1932 yıllarında Uzakdoğu'da savaş karartısı belirdi ve Sovyetler, Japonların diğer kapitalist devletlerle birlik olup üzerlerine savaş açacaklarından korktular. Bunun için, gerektiği zaman ordularını besleyebilmek için tahıllarını stoklamaya başladılar. Bir Rus atasözü "Korkunun geniş gözleri vardır" der. Bu söz gerçekten doğrudur. Kapitalizmin, komünizmi barış ve güven içinde bırakmasının mümkün olmadığı, onu ortadan kaldırmaya çalıştığı ve bu amaç uğrunda manevra üstüne manevra yaptığı için görüyoruz ki Bolşeviklerin sınırları sürekli olarak gergindir, gözleri en ufak bir kıpırdanmada dört

açılıyordu. Bu korkuda haksız da değiller. Çünkü onlar çok defa, hatta ülkelerinde bile fabrikalarını yıkmak, planlarını bozmak amacını güden çabalarla karşılaştılar. 1932, Sovyetler Birliği tarihinde gerçekten kritik bir yıldır. Bu sırada hükümet kolektif çiftliklerde olduğu gibi, toplumun mallarını çalan hırsızlara ve yıkıcılara karşı sert tedbirler almak zorunda kaldı. Gelenek olarak Rusya'da idam hükmü yoktur. Fakat ihtilale karşı zararlı davranışlarda bulunanları cezalandırmak için bu da çıkarıldı. Sonra Sovyet hükümeti, toplumun mallarını çalmanın devrime karşı zararlı çalışma anlamına geleceğini, bu nedenle onun cezasının da idam olacağını ilan etti. Bunu yorumlamak konusunda Stalin şunları söyledi: "Kapitalistler, düzenlerini güçlendirmek için özel mülkiyeti, dokunulmaz ve kutsal bir şey sayarlar. Biz komünistlerin de sosyalist düzenimizi güçlendirebilmek için, kamu mülkünü, dokunulmaz ve kutsal varlık saymamız gerekir."

Sovyet hükümeti daha sonra sert tedbirleri hafifletmek için yeni adımlar attı. Bu tedbirlerin önemlisi, özel ve kolektif çiftliklerde çalışanlara üretimlerinin fazlasını şehir ve pazarlarında satma izninin verilmesiydi. Bu bize, 1921 yılında Savaş Komünizmi döneminden sonra hükümetin aldığı Yeni Ekonomik Politikayı hatırlatmaktadır. Fakat Sovyetler Birliği artık eski durumundan çok farklıydı. Sosyalizm, sanayileşme yolunda büyük adımlar atmış, tarımının çoğunu kolektifleştirmişti. 1929 ve 1933 yılları arasında yaklaşık 200.000 kolektif, 5.000 devlet çiftliği kuruldu. Bu devlet çiftliklerinin bir kısmı örnek olarak kurulmuştu, diğerleri ise dev boyutlardaydı. Yine bu dönemde 120.000 traktör ithal edildi, köylülerin üçte biri kolektif çiftliklere üye oldu. Hızla ilerleyen örgütlenmelerden biri de kooperatifçilikti. Tüketim kooperatiflerinin 1928 yılında 26 milyon 500 üyesi varken bu sayı 1932 yılında 75 milyona yükseltildi. Bu kooperatiflerin, ülkenin yakın ve uzak bütün kesimlerinde faaliyet gösteren toptan ve perakende satış mağazaları şebekeleri vardır.

1 Ocak 1933'te İkinci Beş Yıllık planın uygulanmasına başlandı. Bu bölüm hayat standardını yükseltmek için hafif sanayinin kurulmasını öngörüüyordu. Hükümet halka, Birinci Beş Yıllık Plan'da harcadığı çabaya karşılık şimdi ödül vermek umudundaydı. Artık dışarıdan makine almaya ihtiyaçları kalmamıştı. Çünkü Sovyet ağır sanayisi ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelmişti. Tabii bu da onları, satın aldıklarının karşılığına ödemek için gıda maddelerini büyük ölçüde dışarıya satma külfetinden kurtarmıştı. Stalin 1933 yılında Kolektif Çiftliklerde Çalışan Köylüler Kongresinde yaptığı konuşmada şöyle dedi:

"İlk amacımız, kolektif çalışan köylülerin refaha kavuşmalarıdır. Evet, yoldaşlar! Onlara refah istiyoruz. Bazı kimseler diyorlar ki, 'sosyalizme ulaştıktan sonra artık niçin çalışıyoruz? Eskiden çalıştık, şimdi de çalışıyoruz, çalışmayı bırakmanın zamanı gelmedi mi?' Ben bu soruya cevap vereyim: Hayır! Çünkü çalışma, sosyalizmin temelidir. Sosyalizm herkesin güven içinde

çalışmasını ister. Sosyalist düzende çalışanlar başkası için değil, zenginler için değil, sömürücüler için değil, yalnız kendileri ve toplum için çalışırlar."

Rusya'da çalışmalar sürüyor; eski yıllardaki durumundan daha hafif ve sade de olsa sürüyor; sürmesi de gerekir. Sovyetlerin "çalışmaya ekmek yok" ilkesi yerindedir. Bolşevikler çalışmak için bu ilkeye yeni bir itici güç eklediler: Toplumu kaldırmak ve güzelleştirmek. Eskiden bu itici güç bazı kişilerin ve örnek adamların gayretini harekete geçirirdi. Fakat Sovyet Rusya'daki gibi, halkı hepten harekete geçirici uygulamalar daha önce görülmemiştir. Kapitalist düzenin, üzerinde kurulduğu temel ilke, bireysel rekabet ve kazançtır. Bu da daima başkalarının sırtından elde edilir. Bu kazancı harekete geçiren güç, Sovyetler Birliği'nde artık ortadan kayboluş, yerini kolektif bir itici güce bırakıyor. Bir Amerikalı yazar, Rusya'daki işçiler hakkında şunları yazıyor: "Rusya'daki işçiler, karşılıklı güvenin kendilerini yoksulluktan ve korkudan kurtaracağını öğreniyorlar." Yoksulluktan ve güvensizlikten duyulan korkunun kökünü kazımak -ki bu korku her yerde insanların göğsüne kâbus gibi çöker- başlı başına büyük bir iştir. Söylendiğine göre, Sovyetler Birliği'nde bu korkunun ortadan kalkması, ruh hastalıklarını nerdeyse sonlandırmıştır.

Sovyetler Birliği'ndeki eğitim, bilim ve kültür konusunda da yazmak isterim. Fakat bu arzumu dizginleyerek bazı konuları kısaca anlatacağım. Gözlemcilerin çoğu, Rusya'daki eğitim sisteminin, dünyadaki mevcut sistemlerin en gelişkini ve en iyisi olduğunu kabul ediyorlar. Cehalet tamamen ortadan kalkmıştır. Şaşılabilecek taraf, Orta Asya'da Özbekistan, Türkmenistan gibi geri bölgelerde kaydedilen büyük ilerlemelerdir. Bu bölgelerde 1913 yılında, 6.200 öğrenci alan 126 okul vardı. 1932 yılında ise aynı bölgede 700.000 öğrenci alan 6.975 okul vardı. Bu öğrencilerin üçte birden fazlası kız öğrencilerdi. Ayrıca zorunlu eğitim usulü de kabul edilmiştir. Bu müthiş ilerlemeyi takdir edebilmek için şunu hatırlamak gerekir ki kızlar yakın zamana kadar toplum hayatının tamamen dışındaydılar, evden dışarı çıkmalarına izin verilmiyordu. Bu hızlı ilerlemenin Latin harflerinin kabul edilmesinden dolayı kaydedildiği söylenmektedir. Çünkü bu harfler ilköğrenimi, eskiden kullanılan harflerden daha çok kolaylaştırıyor. Mustafa Kemal'in bu alanda attığı adımlar, Sovyetler deneyinden sonradır. Kafkas Cumhuriyetleri, 1924 yılında Arap harflerini bırakarak Latin harflerini kullanmaya başlamışlardı. Bu, cehaleti ortadan kaldırmak için girişilen kampanyanın başarıya ulaşmasına çok yardımcı oldu. Çinliler, Türkler, Tatarlar, Tacikler gibi birçok ulus da Latin harflerini kullanmaya başladılar. Kullanılan yerel diller olduğu gibi kaldı. Sadece bu dillerin yazımı değişti. Sovyetler Birliği'nde bütün öğrencilerin üçte ikisi, sıcak öğle yemeklerini ücretsiz okullarında yerler; öğrenim parasızdır. Zaten işçi devletinde bunun böyle olması gerekir.

Eğitimin yayılması ve ilerlemesi, büyük bir okuyucu kitlesinin oluşmasını sağladı. Sovyetler Birliği'nde basılan kitap ve gazetelerin, diğer ülkelerdeki-

lerden daha fazla olduğunu sanıyorum. Bu kitapların çoğu, diğer ülkelerde eğlenmek ve vakit geçirmek için çıkarılan hafif kitaplardan değil, ciddi ve kaliteli kitaplardır. Rus işçisi teknik ve elektrik işleriyle o kadar ilgilenir ki, bu işlerle ilgili kitapları okumayı, hikâye kitaplarını okumaya tercih eder. Çocuklar içinse en güzel kurmaca kitaplar çıkarılmaktadır. Bununla birlikte, katı Bolşeviklerin bu kurmaca kitapları tasvip etmediklerini sanıyorum. Bilimsel alanda ise gerek teorik bilimlerde, gerekse uygulamada Rusya birinci dereceye gelmiştir, çeşitli bilim dalları için birçok enstitü ve deneme merkezleri yapmışlardır. Örneğin Leningrad'da bitki sanayisi alanında araştırma yapan büyük bir sanayi vardır, burada 28.000 çeşit buğday bulunur. Bu enstitü şimdi çeltik tohumunu havadan uçaklar aracılığıyla ekmeyi denemektedir.

Çarların ve eski soyluların sarayları, halkın kullanması için müze, dinlenme ve iyileştirme yerleri haline getirildiler. Leningrad yakınlarında "Çar köyü" denilen küçük bir kasaba bulunur. Orada iki krallık sarayı vardı ve Çar yazı burada geçirirdi. Şimdi buranın adı "Çocuk köyü" olarak değiştirildi. Artık o sarayları kullananlar çocuklardır. Çocuklara ve yeni kuşağa Sovyet ülkesinde çok iyi davranılır, her şeyin en güzeli, eline geçmese bile çocuklar içindir. Şimdiki kuşak bu çocuklar için çalışmaktadır. Çünkü bunlar, büyüdüikleri zaman gerçekleştirecek olan bilimsel sosyalist devleti teslim alacaklar. Moskova'da büyük "Kadınları ve Çocukları Koruma Merkezi Enstitüsü" vardır. Kadınlara gelince, Rusya'da kadınlar, diğer devletlerde kadınların sahip olmadıkları özgürlüğe sahip bulunuyorlar. Aynı zamanda devletin özel korumalarından yararlanıyorlar. Artık istedikleri alanda çalışabilirler. Çoğu mühendisliğe ilgi gösterdi. Atanan ilk kadın büyükelçi, eski Bolşeviklerden Madam Kollontai'dır. Lenin'in dul eşi Krupskaya Sovyet Eğitim Dairesi'nin dairelerinden birinin başkanıdır.

Sovyetler Birliği her gün ve her saat yapılan değişikliklerle artık hayret uyandıran bir ülkedir. Bu ülkenin en önemli bölgelerinden ikisi, Sibirya ovaları ve Orta Asya'dır, ikisinin de geçmiş kuşaklar boyunca dünyayla ve uygarlıkla ilişkileri kesilmişti. Ama şimdi ilerleme alanında büyük adımlar atıyorlar. Bu ilerleme hakkında sana bir fikir vermek için Sovyetler Birliği'nde en çok geri kalmış bölgelerden biri sayılan Tacikistan hakkında kısaca bilgi vereyim: Tacikistan eskiden Rus çarlarının emrindeki Buhara prensleri tarafından yönetilirdi. 1920 yılında Buhara'da bir ihtilal oldu, Prens devrildi ve bir Sovyet Halk Cumhuriyeti kuruldu. Bu ihtilali de bir içsavaş izledi. Bu savaşta öldürülenlerden biri de Türkiye'nin eski liderlerinden biri olan Enver Paşa'ydı. Buhara Cumhuriyetinin adı, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oldu ve Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerine katıldı. 1926 yılında ise Özbekistan Cumhuriyeti içinde Tacikistan Cumhuriyeti kuruldu, 1929 yılında bağımsız oldu ve o da Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerine katıldı. Fakat Tacikistan geri ve küçük

bir ülkeydi, nüfusu bir milyonu geçmiyordu. Orada deve kervanları yollarından başka hemen hiçbir ulaşım olanağı yoktu. Yeni düzen kurulunca yolların, endüstrinin, sulamanın, tarımın, eğitim ve sağlık hizmetlerinin düzene bağlanması için hızlı tedbirler alındı. Yollar yapıldı, yeni sulama tesisleri sayesinde pamuk ekimi gelişti. 1931 yılında pamuk çiftliklerinin yüzde 60'tan fazlası ve tahıl çiftliklerinin de çoğu artık kolektif düzene göre yönetiliyordu. Ayrıca, elektrik santralleri, sekiz pamuklu dokuma fabrikası, üç pamuk yağı fabrikası kurulmuştu. Ülkeyi Özbekistan üzerinden Sovyetler Birliği'ne bağlayan bir demiryolu yapıldı, bir de havaalanı ve uçak şirketi kuruldu. 1926 yılında Tacikistan'da bir tek revir vardı. 1932 yılına kadar 61 hastane, 37 de diş tabipliği açıldı. Bunlarda 2.215 yatak ve her birinde 20 doktor bulunuyordu. Eğitim alanındaki ilerleme hakkında ise şu rakamları inceleyerek karar verebilirsiniz:

1925 yılında yalnız altı yeni okul vardı.

1926 yılı sonunda 2.300 öğrenci alan 113 okul mevcuttu

1929 yılında okul sayısı 500'e çıktı.

1931 yılında ise okul sayısı 2.000'i öğrenci sayısı da. 120.000'i geçti.

Tabii bu durumda eğitim bütçesi de hızla büyüyordu. 1929-1930 ders yılında okulların bütçesi sekiz milyon rubleydi. 1930-1932 yıllarında bu bütçe 28 milyon ruble oldu. Normal okullardan başka çocuk bahçeleri, kurslar, kütüphaneler, okuma odaları da yapıldı. Halk eğitime büyük ihtiyaç duyuyordu. Koşullar bu kadar değişince kadın da perdesinin arkasından çıktı ve perde hızla ortadan kalkmaya başladı. Bütün bunlara inanılması güç gibi görünüyor. Ben bu bilgileri ve rakamları, 1932 yılı başlarında Tacikistan'ı ziyaret eden güvenilir bir Amerikalı gözlemcinin yayınladığı rapordan aldım. O zamandan bu yana kuşkusuz birçok ilerleme daha olmuştur. Öyle anlaşıyor ki, Sovyetler Birliği, genç Tacikistan Cumhuriyetine eğitimin ve bilimin yayılması ve diğeri amaçların gerçekleşmesi için yardımda bulunmuştur. Çünkü Sovyetler Birliği'nin politikası geri kalmış bölgelere yardım esasına dayanmaktadır. Ülkenin madenlerden yana zengin olduğu da tespit edilmiştir. Orada altın, petrol, kömür bulundu. Altın rezervlerinin de zengin olduğu sanılıyor. Bu altın madenleri eskiden Cengiz Han zamanına kadar işletiliyordu. O zamandan beri işletilmemişti. 1931'de Tacikistan'da bir karşıdevrim yaşandı. Daha önce Afganistan'a kaçmış olan zengin sınıflar dönüp bu harekete katıldılar. Fakat başarı elde edemediler, çünkü köylüler tarafından desteklenmiyorlardı.

Bu mektup uzamaya ve karışık bir durum almaya başladı. Mektubu bitirmeden önce sana Sovyetler Birliği'nin uluslararası çalışmalarından biraz bahsetmek istiyorum: Bildiğin gibi Sovyetler, savaşın yasaklanmasını isteyen "Kellogg Barış Anlaşması"nı imzaladılar. 1929'da komşularıyla "Litvinov

Anlaşması"nı yaptılar. Sovyetler barışı korumak ve saldırmazlığı esas alan politikalarını uygulamak için, antlaşmalar yaparak diğer devletlerle ilişkilerini güçlendiriyorlardı. Japonya, Sovyetlerle herhangi bir antlaşma imzalamayı reddeden komşulardan biriydi. 1932'de da Rusya ile Fransa'nın imzalandıkları saldırmazlık antlaşması gerçekten önemliydi, çünkü Rusya'yı Avrupa siyasetinde söz sahibi kılıyordu. Çin ise diplomatik ilişki kurmadan ve sessiz düşmanlıkla dolu bir süre bekledikten sonra Japon tehlikesinin Mançurya'yı tehdit ettiğini anlayınca Sovyet hükümetini yeniden tanıdı. Sonra Rusya Japonya'yla da diplomatik ilişkiler kurdu. Fakat iki ülkenin ilişkileri hep kötü kaldı. Sovyetler, Japonların Asya'daki ihtirasları yolunda bir engeldirler. Çok defa sınır üzerinde aralarında çarpışmalar da oldu. Japon hükümeti her zaman Sovyetleri kışkırtmaya çalışıyor, savaşa tehdit ediyor. Fakat Rusya susarak hakarete uğramayı, savaşa girmeye tercih ediyor.

Rusya ile İngiltere arasındaki çatışma ise uluslararası politikanın bir "alametifarika"sıydı. İngiliz mühendislerinin Nisan 1933'te Moskova'da yargılanmaları, karşılıklı öç almalara yol açtı. Fırtına durunca normal ilişkiler eski durumuna döndü. Fakat İngiltere'deki muhafazakâr hükümet Sovyetlerden nefret ettiği için iki devlet arasındaki gerginlik sürüp gidecektir. Birleşik Amerika Devletleri'nde ise Rusya'ya karşı dostluk duygusu artmaya başladı. Şimdi Başkan Roosevelt Sovyetlerle normal diplomatik ilişkiler kurmaya çalışıyor. Çünkü dünyanın herhangi bir yerinde Rusya ile Amerika'nın çıkarları arasında çatışma yoktur. Almanya'da Nazi hükümetinin kurulmasıyla birlikte, Rusya'nın karşısına yeni ve tehlikeli bir düşman çıktı. Şimdilik Almanya'nın Rusya'ya bir zarar verebilecek güce sahip olmamasına rağmen, gelecek için büyük tehlike teşkil etmektedir. Çünkü Avrupa'daki faşist akımlar sürekli olarak güçlenmektedirler.

Rusya uluslararası ilişkilerde her türlü güçlükten sakınan, ne pahasına olursa olsun barışı korumaya çalışan halinden hoşnut bir devlettir. Tabii bu, diğer ülkelerde devrimleri teşvik etmeyi öngören ihtilalci politikayla tamamen çelişmektedir. Rusya dışarıdan gelebilecek bütün güçlüklerden ve düğümlerden sakınmak için kendi ülkesinde sosyalizmi kurma alanında milli bir politika güdüyor. Bu ise dolayısıyla küçük çözüm yollarının, kapitalist ve emperyalist devletlerle anlaşmanın kabulünü gerektirmektedir. Sovyetlerin sosyalist ekonominin temellerini sağlamlaştırma konusundaki çalışmaları sürüp gitmektedir. Temmuz 1933'te Sovyet Rusya'nın durumu işte budur. Londra'da bir uluslararası ekonomi konferansı toplandı. Konferansa katılan Rusya bu fırsattan yararlanarak komşuları Afganistan, Estonya, Litvanya, İran, Polonya, Romanya, Türkiye ve Letonya ile saldırmazlık paktları imzaladı. Japonya ise, daha önce olduğu gibi, olayın dışında kaldı.

13 Temmuz 1933

Politik olaylar ve savaş sonrası yıllarda tüm dünyada gerçekleşen ekonomik değişiklikler hakkında uzun uzadıya yazmıştım. Bu mektubumda diğer sorunlar; özellikle bilim ve onun etkileri hakkında yazmak istiyorum. Fakat devam etmeden önce Dünya Savaşı'ndan beri kadının konumundaki büyük değişimi sana tekrar hatırlatmak istiyorum. Kadının, sözüm ona, resmi, sosyal ve geleneksel bağlardan kurtarılması, kadın işçileri istihdam eden büyük sanayinin gelişimiyle 19. yüzyılda başladı. Bu durum yavaş bir ilerleme sağladı ve sonrasında savaş koşulları süreci hızlandırdı. Son mektubumda hakkımda yazdığım Tacikistan bile bugün birkaç yıl öncesine kadar gözden uzakta yaşayan kadın doktor, öğretmen ve mühendislere sahip. Senin ve senin kuşağın bunun muhtemelen her zaman bu kadar kolay olacağını umacaksınız. Bu hâlâ sadece Asya'da değil Avrupa'da da bir roman konusudur. Yüz yıldan önce yani 1840'da ilk Dünya Anti-Kölelik Kongresi gerçekleşti. Kadınlar, zenci köleliğinin varoluşunun birçok insanı heyecanlandığı Amerika'dan delege olarak Kongreye geldiler. Buna karşılık Kongre, kadınların herhangi bir şekilde kamusal alanda yer almalarının cinsleri için uygunsuz ve aşağılayıcı olduğunu öne sürerek, kadın temsilcileri kabul etmeyi reddetti.

Şimdi bilime doğru gidelim. Sovyet Rusya'daki Beş Yıllık Plan'la ilgili olarak sana anlattığım şey, bilimin ruhunun toplumsal sorunlara uygulanmasıydı. Bu ruh, bir ölçüde Batı medeniyetinin son 150 yılında kaydettiği mesafenin gerisindeydi. Bu ruhun etkisi büyüdüğünde mantıksızlık, sihir ve hurafeleri temel alan düşünceler bir kenara itildi; bu tarz bilime doğru olan yöntem ve işlemlere karşı çıkıldı. Bu bilimin ruhunun mantıksızlık, sihir ve hurafeye karşı kesin bir zafer kazandığı anlamına gelmez. O kadar da değil. Şüphesiz bilimin ruhu uzunca bir yol aldı ve 19. yüzyıl onun bir sürü zaferine tanık oldu.

19. yüzyılda bilimin endüstriye ve hayata uygulanmasının getirdiği muazzam değişiklikleri daha önce yazmıştım. Dünya, başta Batı Avrupa ve Kuzey

Amerika olmak üzere, tanınmayacak ölçüde değişmişti; binlerce yıldan beri gerçekleşen bir değişimin ötesindeydi bu. 19. yüzyıl boyunca Avrupa'nın nüfusundaki büyük artış şaşırtıcıydı. 1800'de tüm Avrupa'nın nüfusu 180 milyondur. Nüfus, yüzyıllara yayılan bir süreçte yavaşça bu rakama yükselmişti. Daha sonra bu rakam fırladı ve 1914 yılında 460 milyon oldu. Bu süreç içerisinde milyonlarca Avrupalı özellikle Amerika olmak üzere başka kıtalara göç etti ve bu göç edenlerin sayısının 40 milyon civarında olduğunu varsayabiliriz. Böylece yüz yıldan biraz fazla bir süreçte Avrupa'nın nüfusu yaklaşık 500 milyona yükseldi. Bu artış özellikle Avrupa'nın sanayici ülkelerinde görüldü. 18. yüzyılın başında İngiltere sadece 5 milyonluk bir nüfusa sahipti ve Batı Avrupa'nın en fakir ülkesiydi. Sonrasında 40 milyonluk nüfusuyla dünyanın en zengin ülkesi oldu.

Bu büyüme ve zenginlik bilimsel bilginin mümkün kıldığı doğa süreçlerinin üzerindeki iyi kontrolden ya da daha doğrusu kavramadan kaynaklandı. Bilgide büyük bir artış vardı fakat bunun bilgelikte bir artış anlamına geldiğini düşünmeyin. İnsanlar, hayattaki amaçlarının ne olduğu ya da ne olması gerektiği ile ilgili herhangi bir net fikre sahip olmadan doğanın güçlerini denetim altına almaya ve sömürmeye başladılar. Güçlü bir otomobil kullanışlı ve çekici bir şeydi fakat insan onun içinde nereye gidileceğini bilmek zorundaydı. Eğer bu otomobil uygun şekilde yönlendirilmezse bir uçurumun üzerinden atlayabilir. İngiliz Bilim Derneği Başkanı son zamanlarda "Doğanın denetimi daha kendisini bile nasıl denetleyeceğini bilmeyen insanoğlunun ellerine bırakıldı" demişti.

Çoğumuz nasıl var olduğunu düşünmeden demiryolları, uçaklar, elektrik, telsiz vb. bilimin sayısız ürünlerini kullanıyoruz. Sanki onlar üzerinde haklı olarak yetkilendirilmiş gibi onları kolayca elde ediyoruz. Gelişmiş bir çağda yaşadığımız için ve kendimizin çok gelişmiş olmasından gurur duyuyoruz. Şimdi hiç şüphe yok ki, çağımızın bir öncekine göre çok değişik ve bence çok fazla gelişmiş olduğunu söylemek tümüyle doğru. Fakat bu durum bireyler ve gruplar olarak biz çok gelişmişiz demekten daha farklı bir şey. Bir motor sürücüsü motoru çalıştırıyor ve Platon ile Sokrates bunu yapamıyor; bu yüzden motor sürücüsü Platon ile Sokrates'ten daha gelişmiştir ya da üstündür demek mantıksızlığın zirvesi olabilir. Fakat motorun kendisinin Platon'un iki tekerlekli arabasından daha gelişmiş olduğunu söylemek tümüyle doğru olabilir.

Bugünlerde bir sürü kitap okuyoruz fakat ne yazık ki bunların çoğu saçma kitaplar. Eskiden insanlar daha az ama iyi kitaplar okurlardı ve onları daha iyi bilirlerdi. Bilgi ve akıl dolu bir adam olan Spinoza, Avrupa filozoflarının en büyüklerinden biriydi. 17. yüzyılda Amsterdam'da yaşadı. Kütüphanesinin altmış ciltten daha az kitaptan oluştuğu söyleniyordu.

Bilgideki büyük artışın gerektiği şekilde bizi daha iyi ya da daha bilge yapmadığının farkında olmamız gayet iyi. Bu bilgiden tamamiyle faydalanmadan önce onun nasıl kullanılması gerektiğini bilmek zorundayız. Güçlü arabamızın içinde sağa sola ilerlemeden önce nereye gideceğimizi yani yaşamın amacının ve hedefinin ne olması gerektiğini bilmek zorundayız. İnsanların büyük kısmı böyle kavramlardan habersiz ve bunun için hiç endişelenmiyorlar. Bilim çağında yaşıyorlar fakat onları yöneten düşünceler ve eylemler, yüzyıllar öncesine ait. Zorlukların ve karmaşanın artıyor olması gayet doğaldır. Akıllı bir maymun araba kullanmasını öğrenebilir ama güvenilir bir şoför olması gayet zordur.

Modern bilgi, son derece karmaşık ve yaygındır. Kendi alanlarında deneyler yapan ve kendi bilimsel yollarını açan on binlerce araştırmacı çalışmalara devam ediyor, bilgi dağlarına bölük pörçük de olsa eklemeler yapıyor. Bilginin alanı çok geniştir ve bu yüzden tüm araştırmacıların kendi çizgilerinde uzman olmaları gerekmektedir. Genellikle araştırmacılar bilginin diğer disiplinlerinin farkında değildir, bu yüzden bilimin bazı disiplinlerine çok hâkimler fakat birçok alanda yeterli bilgiye sahip değiller. İnsan davranışlarının tamamını geniş bir bakış açısıyla ele almak araştırmacılar için zordur. Onlar kelimenin bildik anlamıyla eğitilmiş sayılmazlar tabii ki bu dar uzmanlaşmanın içinde yetişen bireyler de vardır ve kendileri uzmanlaştırırken daha geniş bir bakış açısına sahip olabilirler. Bu insanlar, savaş ve insanlığın sıkıntılarına rağmen, bilimsel araştırmalara devam ettiler ve son on beş yıl boyunca bilime gözle görülür katkılar yaptılar. Günümüzün en büyük bilimadamı Hitler hükümeti tarafından Almanya'nın dışına gönderilen Einstein'dır çünkü Naziler Yahudilere izin vermiyorlardı. Einstein, matematikteki karışık hesaplamalar aracılığıyla tüm evreni etkileyen bazı yeni temel fizik yasalarını keşfetti ve böylece 200 yıldır sorgusuz sualsiz kabul edilen Newton Fizik'ini değiştirdi. Einstein'ın teorisi çok ilginç bir şekilde doğrulandı. Bu teoriye göre ışık belirli bir biçimde hareket eder ve bu güneş tutulması esnasında test edilebilir. Böyle bir tutulma oluştuğunda ışık dalgalarının bu şekilde hareket ettiği anlaşıldı ve böylece matematiksel kanıtlar ile erişilen sonuçlar kesin deneyler ile onaylanmış oldu. Bu teori çok derin olduğundan dolayı sana anlatmayı denemeyeceğim. Bu teori "İzafiyet Teorisi" olarak adlandırılır. Einstein, evren ile ilgili olarak, zaman ve mekân düşüncesinin ayrı ayrı uygulanamayacağını buldu. Bu yüzden ikisini de kaldırıp ikisinin ilişkili olduğu yeni bir fikir ortaya koydu. Bu fikir, uzay-zaman algısıydı.

Einstein evren konusuna odaklanmıştı. Bu arada diğer bilimadamları da ona kıyasla son derece küçük araştırmalar yaptılar. Çıplak gözün zar sor seçeceği bir iğne ucunu ele alalım. Bu iğne ucunun kendi içinde bir evreni andırdı-

ğı bilimsel yöntemlerle kanıtlanmıştır. Birbiri etrafında dönen moleküllere sahiptir ve her molekül birbirine dokunmadan daire şeklinde dönen atomlardan oluşur; ayrıca her atom da sabit ve hızlı hareket eden çok sayıdaki elektron, nötron ve protondan oluşur.

Bir pozitif elektronun ortalama ömrü yaklaşık olarak bir saniyenin binlerce milyonda biri olarak tahmin edilir. Tüm bunlar oldukça küçük ölçekte uzay yörüngesinde dolanan gezegenler ve yıldızlara benzerler. Moleküllerin en kuvvetli mikroskopla bile görünemeyecek kadar küçük olduklarını unutmama. Atom, proton ve elektrona geldiğimizde ise onları hayal etmek bile zordur. Buna rağmen bilimsel teknik çok gelişti, bu protonlar ve elektronlar hakkında birçok bilgi toplandı ve yakın zamanda atom parçalandı.

Bilimin en yeni teorileri göz önüne alındığında, insanın başını döndürüyor; bu teorileri değerlendirmek çok zordur. Şimdi sana çok daha ilginç şeyler anlatacağım. Bize çok büyük görünen dünyamız aslında kendisi bile önemsiz bir yıldız olan güneşin küçük bir gezegenidir. Bütün güneş sistemi ise uzay denizinde bir damla kadardır. Evrende mesafeler çok büyüktür hatta ışığın bize ulaşması binlerce, milyonlarca yıl alabilir. Gece bir yıldız baktığımızda gördüğümüz şey aslında başka bir şeydir. Bizim gördüğümüz şey yüzlerce binlerce yıl süren yolculuğundan sonra bize ulaşan ışığın ışınlarıdır. Bunların hepsi kişinin zaman ve mekân algısına göre çok karışıktır ve bu yüzden Einstein'ın mekân-zamanı bu gibi konuları değerlendirmemizde çok daha faydalıdır. Eğer biz mekânı atlar ve sadece zamanı göz önünde bulundurursak, geçmiş ve gelecek birbirine karışır. Yıldızlar için konuşursak bizim gördüğümüz şimdiki zamandır fakat bizim aslında gördüğümüz geçmiştir. Bizim gördüğümüz şeyin ışığın ışınlarının yolculuğa başladıktan sonra var oluşu durmuş olabilir.

Bizim güneşimizin önemsiz bir yıldız olduğunu söylemiştim. Yaklaşık 100.000 yıldız daha vardır ve bunlar birlikte galaksi dediğimiz şeyi oluşturur. Geceleri gördüğümüz yıldızların çoğu işte bu galaksiyi oluşturur. Fakat biz çıplak gözümüzle bu yıldızların çok az kısmını görüyoruz. Güçlü teleskoplar daha fazlasını görmemize yardım ederler. Bilimadamlarının hesaplamalarına göre 100.000'den daha fazla yıldız galaksisi evrende mevcuttur.

Sana başka bir şaşırtıcı gerçek! Evren genişliyor. Bir matematikçi olan Sör James Jeans evreni giderek büyüyen bir sabun köpüğüyle kıyaslar, sabun köpüğünün yüzeyini evrene benzetir. Köpüğe benzeyen evren çok büyüktür, bir ışığın içinde yolculuğu milyonlarca yıl sürebilir.

Eğer şaşıрма kapasiten henüz dolmadıysa bu tamamen şaşırtıcı evren hakkında sana anlatacak daha çok şeyim var. Cambridge'in ünlü astrologlarından Sör Arthur Eddington bize evrenimizin bozulan bir saat gibi gitgide parçalara

ayrıldığını, bir şekilde düzelmezse tamamen parçalanacağını söyler. Tabii ki bu milyonlarca yıl içerisinde olur. Bu yüzden kaygılanmamıza gerek yok.

Fizik ve kimya 19. yüzyılın önde gelen bilim dallarıydılar. İnsanın doğayı ve dış dünyayı denetim altına almasına yardım ettiler. Daha sonra bilim dalları içeriye bakmaya ve kendini incelemeye başladılar. İnsanda, hayvanda ve bitkide hayatı inceleyen biyoloji, önem kazanmaya başladı. Biyoloji gerçekten olağanüstü ilerlemeler gerçekleştirdi ve bilimadamları yakında enjeksiyon ve diğer araçlar ile insanın karakterinde ve mizacında değişiklikler yapmanın mümkün olabileceğini düşünüyorlardı. Böylece, belki bir korkağın bir cesur adama dönüştürülmesi, ya da bir hükümetin, kendisini eleştirenlerin ve muhaliflerinin direnme güçlerini düşürerek başa çıkması mümkün olabilir.

Biyolojiden sonra gelen adım ise insanoğlunun zihniyle, düşünceleriyle, güdüleriyle, korkularıyla, istekleriyle ilgili olan psikolojydi. Bilim yeni alanları istila ediyor, kendimiz hakkında daha fazlasını bize anlatıyor, belki de kendimizi yönetmemize bile yardımcı oluyor.

Soy gelişiminin bilimi olan genetik de biyolojiden sonraki bir adımdır. Belli hayvanlar üzerinde yapılan çalışmaların bilimin gelişimine nasıl yardım ettiğini fark etmek, ilginçtir. Zavallı kurbağa, sinirlerin ve kasların nasıl çalıştığının anlaşılması için kesilmişti. Genelde aşırı olgun muzların üstünde oturan ve bu yüzden de muz sineği olarak tanınan minik, önemsiz sineğin kalıtım hakkında bilgi edinmemize sağladığı katkı, çok önemlidir. Bu sineğin dikkatli gözlemlenmesiyle bir kuşağın özelliklerinin miras olarak gelecek kuşaklara nasıl geçtiği bulundu. Bu, bir yere kadar, insanoğlundaki kalıtım işini anlamada bize yardım eder.

BİLİMİN İYİ VE KÖTÜ UYGULAMALARI

14 Temmuz 1933

Son mektubumda bilimdeki son gelişmelerinin yarattığı harikalar diyarına ilişkin olarak bazı gözlemleri iletmıştim. Bu kesit seni ilgilendirir, düşünce ve başarı âlemine çeker mi bilmiyorum. Bu konularda daha fazla öğrenmeye istekli isen, bir sürü kitaba kolaylıkla ulaşabilirsin. Fakat insan düşüncesi-nin hep ilerlediğini, doğanın ve evrenin sorunları ile uğraştığını, anlamaya çalıştığını akıldan çıkarma. Bugün söylediklerim yarın tümüyle yetersiz kalabilir, anlamını yitirebilir. Bana kalırsa insan zekâsının bu meydana okuyuşunda muazzam bir çekicilik var; evrenin en uzak köşelerine kadar ulaşmak, gizemlerini keşfetmek, sonsuz derecede büyük, aynı derecede ufak görünen varlıkları kavramak ve ölçmeye çalışmak...

Doğrudan ve yakından hayata etkisi olmayan bunların hepsine "salt" bilim adı verilir. Şurası kesin ki İzafe Teorisinin ya da zaman-mekân fikrinin veya evrenin boyutunun bizim günlük hayatımızla bir ilgisi yoktur. Bu teorilerin çoğu yüksek matematiğe dayalıdır; matematiğin bu karmaşık, üst düzey hali bu anlamda salt bilimdir. İnsanların büyük bölümü bu tür bilim ile çok fazla ilgili değildirler, daha çok bilimin günlük hayata olan uygulamaları ile ilgilenerler. Gerçekten de günümüzde yaşam, tümüyle bilimin yan unsurları tarafından yönetilir ve koşullandırılır; onlarsız var olmayı hayal etmek bizim için çok zordur. İnsanlar genellikle geçmişin güzel eski günlerinden, geçip gitmiş olan altın çağdan bahsederler. Tarihin bazı dönemleri bazı yönlerden çekicidir, bazı açılardan zamanımıza göre daha üstün olabilirler. Fakat bu çekicilik bile muhtemelen her şeyden uzak, kesin bir bilinmezlik yüzündendir; bizler de o çekici dönemi süsleyen, ona hâkim olan bazı büyük adamlar yüzünden bir çağı muhteşem olarak düşünmeye eğilimliyizdir. Ortalama insanın kaderi

tarikh boyunca hep sefalet içinde geçti. İnsanları asırlık yüklerinden kurtaran Bilim, biraz rahatlık getirmişti.

Etrafına bir bak; gördüğün şeylerin çoğunun bir şekilde bilimle bağlantılı olduğunu fark edeceksin. Uygulamalı bilimlerin yöntemleriyle seyahat edebiliriz, aynı şekilde birbirimizle iletişim kurarız, besinlerimiz aynı şekilde üretilir, bir yerden bir yere taşınır. Ne okuduğumuz gazete, ne kitaplarımız, ne üzerine yazdığımız kâğıtlar, birlikte yazdığımız kalemler bilimden başka bir yöntemle üretilemezdi. Temizlik işlerinde, sağlık ve bazı hastalıklarla ilgili alanlarda kazanılan zaferler bilime dayanır. Diğer nedenleri bir yana koyarsak, içlerinden biri son ve belirleyici olandır: bilim olmadan dünya nüfusu için yeteri kadar yiyecek sağlanamazdı, insanların yarısı hatta çoğu açlıktan ölürdü. Sana son yüzyıl boyunca nüfusun nasıl bir sıçrama ile arttığını anlatmıştım. Bu şişkin nüfus ancak gıdaların üretiminde, taşınmasında bilimden yardım alındığı takdirde yaşamını sürdürebilir.

Bilim, büyük makineleri insan hayatına soktuğu günden beri gelişme süreci içindedir. Makineleri daha verimli ve insan gücünden daha bağımsız yapan sayısız küçük değişiklikler yıldan yıla hatta aydan aya yapılıyor. Teknikteki bu gelişmeler, teknolojideki bu ilerlemeler, söylendiği gibi, özellikle 20. yüzyılın yılın son 30 yılında hızlandı. Son yıllardaki değişim hızı ki bu hız hâlâ devam ediyor, çok büyüktür. 18. yüzyılın ikinci yarısındaki sanayi devriminde olduğu gibi sanayi ve üretim yöntemlerinde köklü değişiklikler yaşanıyor, anlamına geliyor. Bu yeni devrim genellikle üretimde elektrik kullanımının artışı sayesinde olmaktadır. Bu yüzden, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde olmak üzere büyük bir elektrik devrimi yaşadık, bu bizi tümüyle yeni hayat koşullarına yönlendiriyor. 18. yüzyılın sanayi devrimi nasıl makine çağına yönlendirdi ise, elektrik devrimi de şimdilerde Güç Çağı'na yönlendiriyor. Sanayiler, demiryolları ve sayısız öteki amaçlara yönelen elektrik gücü her şeye hükmediyor. Bu yüzdendir ki, ileri görüşlü Lenin, Sovyetler Birliği'nin dört bir yanına büyük hidroelektrik santralleri inşa etmeye karar vermişti.

Diğer gelişmelerle birlikte elektrik gücünün sanayiye yönelik uygulamaları çok pahalıya mal olmadan büyük değişiklikleri beraberinde getirdi. Bu nedenle, elektrikle çalışan makinelerdeki ufak tefek düzenlemeler üretimi ikiye katlayabilir. Bu genellikle yavaş ve hata yapmaya eğimli olan insan faktörünün kademeli olarak devre dışı bırakılması sayesinde. Bu sayede makineler ilerlemeye devam ederken, daha az işçi istihdam edilir oldu. Büyük makineler şimdi bir elle tutulan bazı manivelalar ve tuşlar ile kontrol ediliyorlar. Mamul malların üretiminde artış, aynı zamanda ihtiyaç duyulmadıkları için çok sayıda insanın fabrikalardan kovulmasıyla sonuçlanıyor. Teknolojideki ilerlemeler de aynı zamanda çok hızlı yaşanıyor ki, bazen yeni bir makine fabri-

kaya yerleştirilirken, en yeni ilerlemeler yüzünden o makinanın kendisi bile modası geçmiş olabiliyor.

İşçilerin yerlerini makinelerin alması süreci, makineleşmenin ilk günlerinden itibaren ortaya çıktı; sana daha önce söylediğim gibi, o günlerde çok fazla isyan vardı, öfkeli işçiler bu yeni makineleri kırıyorlardı. Fakat eninde sonunda makinelerin daha fazla iş olanağı yarattığı da görüldü. Bir işçi makinelerin yardımıyla daha fazla malı üretebildiğinde, maaşı arttı, malın fiyatı azaldı. İşçiler ve normal insanlar bu malların daha fazlasını satın alabiliyorlardı. Yaşam standartları yükseldi ve mamul mallara talep arttı. Tüm bunlar daha fazla fabrikanın inşa edilmesiyle ve daha fazla işçinin istihdam edilmesiyle sonuçlandı. Bu nedenle, makinenin işçileri tüm fabrikalarda yerinden etmesine rağmen daha fazla işçi daha fazla fabrika inşa edildiği için istihdam edildi. Bu süreç uzun bir süreye yayılırken, geri kalmış ölkelerdeki uzak pazarların sanayi ölkeleri tarafından sömürölmesine de yardım etti. Son birkaç yıl boyunca bu süreç durma noktasına geldi. Belki de daha fazla yayılma mevcut kapitalist sistemde mümkün değıldir ve sistemde bazı değışiklikler gerekli olabilir. Modern sanayi kitle üretimi için yarışmaktadır, ancak üretilen mallar kitleler tarafından satın alınırsa bu durum devam edebilir. Kitleler çok fakir ve işsizseler, tabii ki bu malları satın alamazlar.

Bunlara rağmen, teknik ilerlemeler durmaksızın devam edince makineler insanın yerini alıyor ve onları işsiz bırakıyor. 1929'dan beri tüm dünyada ticarette büyük bir buhran yaşandı fakat bu buhran bile teknolojiyi ilerlemekten alıkoyamadı. 1929'dan beri ABD'de o kadar büyük ilerlemeler oldu ki, bir daha istihdam edilebilmesi imkânsız olan milyonlarca insanın işten çıkarılmış olması bile, üretimin 1929'daki seviyesini etkilemedi.

Bu tüm dünyada büyük işsizlik sorununu yaratan nedenlerden biridir; aslında daha başka nedenler de vardır, özellikle gelişmiş sanayi ölkelerinde. Bu durum mevcut makine araçlarıyla büyük üretim için tuhaf, ters bir sorun yaratır; aslında şu anlama gelmelidir: Ulus için büyük zenginlik ve her bir birey için yüksek yaşam standartları. Ne var ki bu süreç, yoksullukla, korkunç acılarla sonuçlandı. İnsanın aklına, sorunun bilimsel çözümünün çok da güç olmayacağı geliyor. Belki değıldir. Fakat asıl zorluk sorunu bilimsel ve mantıklı olarak çözmeyi denerken karşımıza çıkar. Bunu yaparken, birçok kazanılmış hak durumdan etkilenir, hak sahipleri hükümetlerini denetim altına alacak kadar güçlü hale gelirler. Sonra sorun yeniden uluslararası hale gelir. Günümüzde ulusal rekabetler uluslararası bir çözüme engel olurlar. Sovyet Rusya benzer sorunlara bilimin yöntemlerini uyguluyor çünkü milletçe ilerlemek zorundalar. Dünyanın geri kalanı kapitalistleşip ona düşmanca yaklaşırken, Sovyet Rusya çok daha fazla zorlukla karşı karşıyadır. Dünya günümüzde esas olarak uluslararası karakterdedir ama politik yapısı geriden gelir ve dar anlamda ulusaldır. Sonunda başarılı olmak için, sosyalizm, uluslararası

sosyalizm var olmak zorundadır. Ne saatın belirteçleri geri çevrilebilir ne de bugünün uluslararası yapısı, eksik olsa bile, ulusal soyutlanma lehinde bastırılabilir. Faşistlerin çeşitli ülkelerde denedikleri gibi milliyetçiliği kuvvetlendirme girişimleri başarısız olmak zorundadır çünkü bu girişimler bugünkü dünya ekonomisinin temel uluslararası karakterine ters düşüyor.

Böyle bir felaket tehlikesi kesinlikle uzak, ihtimal dışı görülmemelidir. Gördüğümüz kadarıyla bilim birçok iyi şeyi getirdi fakat savaş korkularına da çok şey kattı. Ülkeler ve hükümetler salt uygulamalı bilimin birçok alanını genelde ihmal ettiler. Fakat bilimin savaşçı yaklaşımlarını ihmal etmediler, kendilerini silahlandırmak ve güçlendirmek için en son bilimsel tekniklerin tümünden faydalandılar. Devletlerin çoğu, son tahlilde, güce dayanmakta, bilimsel teknik gelişmelerin sonuçlarından hiç çekinmeden yararlanmakta, çok güçlü hale gelen hükümetler, hiçbir kural tanımadan insanlara zulmedebilmektedirler. Halkın eskiden olduğu gibi, zalim hükümetlere, barikatlara, hükümet binalarına saldırması ve Büyük Fransız Devrimi'nde yaşanan sokak kavgaları geçmişte kaldı. Organize ve iyi donanımlı bir devlet gücü ile savaşmak silahsız hatta silahlı kalabalıklar için bile imkânsızdır. Devlet ordusu, Rus Devrimi'nde olduğu gibi, kendisi hükümete karşı gelebilir fakat bu olmadığı takdirde, silah zoruyla yenilmesi nerdeyse imkânsızdır. Bundan dolayı gereklilik kitle hareketinin başka ve daha barışçıl yöntemlerini aramak için özgürlük mücadelesi veren insanlar için ortaya çıktı.

Bu yüzden bilim, ülkeleri kontrol eden gruplar ve oligarşileri bireysel özgürlükleri ve 19. yüzyılın eski demokrasi anlayışını imhaya yönlendirir. Bu gibi oligarşiler, bazen demokrasinin ilkelerine görünüşte saygı göstererek bazen de ilkeleri ı açıkça kınayarak, farklı ülkelerde yükselirler. Bu farklı ülke oligarşileri birbirleriyle çatışırlar, sonuçta uluslar savaşırırlar. Bugün ya da gelecekte böyle büyük bir savaş sadece diğer oligarşileri değil uygarlığın kendisini de yok edebilir. Ya da Marksist felsefe tarafından umulduğu gibi uluslararası bir sosyalist düzen yükselir.

Savaş, bütün korkunç gerçekliği içinde keyifle seyredilecek bir konu değildir ve bu yüzden gerçeklik, süslü ifadelerin, yüreklendirici müziğin ve parlak üniformaların arkasında saklanır. Fakat savaşın bugünlerde ne anlama geldiğini bilmek bir gerekliliktir. Son savaş, yani Dünya Savaşı, savaşın birçok korkunç yanını eve taşıdı. Yine de bir sonraki olası savaş ile kıyaslandığında son savaşın hiçbir şey olduğu söyleniyor. Eğer sanayi teknikleri son birkaç yıldır on kat ilerlemişse, savaş teknikleri yüz kat ilerlemiştir. Savaş artık piyadelerin sırtına yüklenen bir yük ya da süvarilerin atakları sorunu değildir; Eski tür savaşçı asker ve süvari şu günün savaşında neredeyse yay ve ok kadar kullanışsızdır. Günümüzde savaş mekanize tank birlikleri, uçaklar ve bombalarla ilgilidir (özelikle son ikisi). Uçaklar günden güne hızlarını ve verimliliklerini artırıyorlar.

Eğer savaş patlak verirse, çatışan ulusların düşman uçakları tarafından anında bombalanacağı tahmin ediliyor. Bu uçaklar savaş ilan edilir edilmez çıkagelecekler hatta ön almak için savaş ilan edilmeden önce bile gelebilir, yüksek patlama güçlü bombalarını kentlerin ve sanayi merkezlerinin üzerine atabilirler. Düşman uçaklarının bazıları tahrip edilebilir ama geri kalanlar kenti bombalamaya yetecek kadar çok sayıda olurlar. Zehirli gazlar uçaklardan atılan bombalardan yayılacak ve bunlar ulaşabildikleri yerlerdeki her canlı varlığı boğacak, yok edecektir. Bu sivil nüfusun en acımasız ve sancılı biçimde geniş çaplı kırımını demek olacak, bağışlanmaz acılara ve akıl hastalıklarına yola açacaktır. Bu tür bir şey savaşta rakip güçlerin büyük kentlerinde karşılıklı olarak yapılabilecektir. Bir Avrupa savaşında Londra, Paris ve Berlin birkaç gün ya da hafta içinde yakılmış yıkılmış yığınlara dönüşebilir. Daha da kötüsü geliyor. Uçaklardan fırlatılan bombalar çeşitli korkunç hastalıkların mikrop ve bakterilerini taşıyabilir, böylece hastalıklar bütün bir kente bulaşabilir. Bu tür "bakteriyolojik savaş" başka yollarla da sürdürülebilir: Besin ve içme sularına mikropların bulaşmasıyla ve hayvan taşıyıcılarıyla (örneğin veba mikrobi taşıyan bir fare). Tüm bunlar korkunç, akıl almaz gibi geliyor; gerçekten öyle de... Bir canavar bile bunu yapmak istemez. Fakat akıl almaz şeyler, insanlar çok korkunca ve ölüm kalım savaşına girişince görülür. Düşman ülkenin insafsız ve zalimce yöntemleri benimseyebileceği düşünceyle oluşan büyük korku, ilk kullanan olma yolunda ülkeleri cesaretlendirir. Silahlar o kadar korkunçtur ki, ilk kullanan ülke büyük bir avantaja sahip olur. Korkunun kocaman gözleri vardır!

Aslında, zehirli gazlar son savaş boyunca yaygın şekilde kullanıldı; bütün büyük güçlerin savaş hedefler için günümüzde bu tür gazları üretecek çok daha büyük fabrikalara sahip oldukları iyi biliniyor. Sonraki büyük savaştaki gerçek kavganın orduların siper kazıp yüz yüze gelebileceği cephelelerde değil de cephe gerisinde, kentlerde, sivil halkın evlerinde gerçekleşecek olması, tüm bu gelişmelerin ilginç bir sonucudur. Hatta cephele en güvenli yerler olabilirler çünkü birlikler hava saldırılarına, zehirli gazlara ve mikrobik hastalıklara karşı tümüyle korunmuş olacaktırlar. Oysa geride kalan erkekler, kadınlar ve çocuklar bu tür bir korunmadan yoksundurlar.

Bunların sonucu ne olacak? Topluca yok oluş mu? Kültürün ince yapısının, yüzlerce yıllık çaba ile inşa edilen uygarlığın sonu mu? Ne olacağını kimse bilmiyor. Perdeyi açıp geleceği göremeyiz. Dünyada bugün devam eden iki süreci, iki rakip, çelişkili süreci yaşıyoruz. Biri, işbirliğinin ve aklın ilerlemesi ile uygarlığın yapılarının inşa edilmesi iken öteki her şeyi paramparça eden, insanlığın intihar denemesi sayabileceğimiz yıkıcı bir süreçtir. İkisi de hızlı ilerliyor, silahlarla ve bilimin teknikleri ile kendilerini donatıyorlar. Hangisi kazanacak?

184.

DÜNYA EKONOMİK BUHRANI

19 Temmuz 1933

Bilim ve bilimin insanın hizmetine soktuğu güçlerle insanın bunları kötüye kullanması insanı hayrete düşürüyor. Kapitalist dünyanın içine düştüğü feci durum insanı şaşırtıyor. Bilim, radyo dalgaları aracılığıyla sesimizi uzak ülkelere kadar taşıyor, telsiz telefon aracılığıyla dünyanın en uzak köşesindeki bir kişiyle konuşuyoruz. Yakında televizyon aracılığıyla o kişiyi görmemiz de mümkün olacak. İnsanoğlu bilim sayesinde muhtaç olduğu her şeyi icat edip insanlığı yüzyıllardır içinde debelendiği yoksulluktan kurtarabilir. İnsanlar, en eski çağlardan beri, acı gerçeklerden, kahredici günlük sorunlardan uzaklaşmak için, içinde sütlerin aktığı, balıkların kaynaştığı, sevincin, mutluluğun ve ihtiyaç duyulan her şeyin mevcut bulunduğu bir bolluk diyarını hayal etmeye çalıştılar. Sonra bilim geldi ve her şeyi üretmelerine yardımcı olacak bütün araçları ellerine verdi. Ne var ki, bütün bu olanaklara rağmen, insanların çoğu yoksulluk ve sefalet içinde yaşıyor. Bu garip bir çelişki, değil midir?

Günümüz toplumu bilim ve onun bol nimetleri tarafından sarsıldı. Her ikisi bir uyum içine giremedi. Günümüzde kapitalist düzenle bilimin uygulanışı ve üretim yöntemleri arasında çelişki var. Toplumumuz nasıl üretim yapacağını öğrendi fakat ürettiğini nasıl dağıtacağını şimdiye kadar öğrenemedi.

Bu kısa girişten sonra bir kez daha Avrupa'ya, Amerika'ya dönelim: Dünya Savaşından sonraki 10 yıl içinde Avrupa ve Amerika'nın yoluna çıkan engellerden söz etmiştim. Almanya ve Orta Avrupa'nın bazı devletleri gibi yenik devletlerin durumu çok kötüleşti, paralarının değeri düştü, orta sınıfların durumu sarsıldı. Avrupa'nın galip devletlerinin de durumu yeniklerinkinden pekiyi değildi. Bu devletler, Almanya'nın ödemesi gereken tazminatlarla dış borçlarını kapatmayı umuyorlardı. Ne var ki, Almanya da bir şey ödeyebilecek durumda değildi. Amerika'dan başka kimse durumu kurtaramazdı. Ame-

rika Almanya'ya ödünç para verdi. Almanya da bu paraları tazminat olarak İngiltere'ye, Fransa'ya ve öteki galip ülkelere verdi. Sonra bunlar da aldıkları paraları yine Amerika'ya verdiler.

Amerika Birleşik Devletleri, ekonomisi gelişen tek devletti. Adeta topraktan para fıskırıyordu; bu durum da birçok kimseyi hisse senetleri ve bonolar üzerinde kumar oynamaya, maceralara atılmaya kıışkırtıyordu. Kapitalist dünyada hâkim olan görüş, bu ekonomik buhranın da, kendisinden önceki buhranlar gibi gelip geçeceği, dünyanın yine yavaş yavaş bolluğa kavuşacağı yolundaydı. Gerçekten de kapitalist düzen daima bolluk ve buhranlar arasında bocalıyor. Bu da kapitalizmin doğası, bilimsel olmayan yöntemler uygulaması, barışçı planlamaya uymaması yüzündendir. Sanayinin gelişmesiyle birlikte geniş ölçüde üretim yapılır. Her fabrikatör mümkün olduğu kadar fazla mal üretmeye çalışır. Sonunda üretilen mallar satılabilecek miktarı aşar. Sanayi geliştiği zaman işletmelerin hisselerinin değeri de artar. Üretim azaldığında ise bu hisselerinin değeri de düşer ve bunalım ortaya çıkar. Bir durgunluk döneminden sonra elde kalmış artık mallar satılır, fabrikalar yeniden üretime geçer, yeni bir bolluk dönemi başlar. Böylece insanlar daima sıkıntıdan sonra bolluk döneminin geri geleceğini umarlar.

Bununla birlikte, 1929 yılında durum çok kötüleşti. Amerika, Almanya'ya ve Güney Amerika ülkelerine ödünç para vermeyi durdurdu; bu da hisse senetlerinden ve çeklerden meydana gelen bolluğun yıkılmasına yol açtı. Amerikalı kapitalistlerin sonsuzluğa kadar borç vermeye devam etmelerinin mümkün olmadığı açıldı. Çünkü onlar sürekli borç vermekle, borçluların borçlarını kapatmaktaki aczini daha da artırıyorlardı. Ayrıca, eskiden, ellerinde ihtiyaçlarından fazla para bulunduğu için borç verebiliyorlardı. Para bolluğu onları delice borsa muamelesi yapmaya itti. Bunun üzerine bahis hastalığı yayıldı, herkes en kısa zamanda zengin olma hevesine kapıldı.

Almanya'ya borç verilmesinin durdurulması, birçok Alman bankasının iflasına yol açan büyük bir kriz doğurdu. Doğal olarak, Almanya da tazminatlarını ödemeyi, borçlarını kapamayı durdurdu. Güney Amerika devletleri de bu darbe altında inlemeye başladılar. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Hoover borçlar düzeni yapısının yıkıldığını görünce, Temmuz 1931 'de borçların kapatılmasını bir yıl süreyle erteledi. Bu, bütün iç borçların ve tazminat ödemelerinin durması demekti. Bununla borçlulara, toparlanma fırsatı veriliyordu.

Bu arada, Ekim 1929'da Amerika'da önemli bir olay yaşandı. Borsada oynanan kumarlar fiyatların delice yükselmesine, sonra da birden düşmesine yol açtı. Bu bunalımda, New York mali çevreleri adamakıllı sarsıldılar. İşte, Amerika'daki bolluk dönemi de o zaman sona erdi, ABD'de ekonomik bunalımın kışkacına giren devletlerin oluşturduğu kervana katıldı. Ticaretin, sanayinin çöküşü, dünyanın her tarafında yaygın bir hal aldı, buna "dünya ekonomi bu-

nalımı" adı verildi. Bunalımı doğuran etkenin New York Borsasında oynanan bahislerden ibaret olduğunu sanma. Bunlar bardağı taşıran son damlalardı. Gerçek etkenler çok daha derindeydi.

Dünyanın her tarafında ticaret durmaya, fiyatlar ve özellikle tarım ürünlerinin fiyatları düşmeye başladı. O zaman, her çeşit malda fazla üretim olduğu için bu buhranın meydana geldiği iddia edildi. Bu, halkta bu malları satın alacak kadar para bulunmadığı anlamına geliyordu. Çünkü halk, tüketmeye alıştığı maddeleri tüketmek imkânından yoksun kalmıştı. Fabrikaların ürettikleri mallar satılmadı ve birikmeye başladı. Bu durum da, fabrika sahiplerini, fabrikalarının kapısına kilit asmak zorunda bıraktı. Bu yüzden Amerika'da, Avrupa'da, her yerde işsizlik aldı yürüdü. Bütün sanayi ülkeleri ve dünya pazarlarını gıda maddeleri ve hammaddeyle besleyen tarım ülkeleri acı bir darbeye karşılaştılar. Bu arada Hint sanayisi de bir ölçüde etkilendi. Fakat fiyatların düşmesi nedeniyle en çok etkilenen sınıf, köylüler oldu. Aslında gıda maddelerindeki fiyat düşüşü halka yararlı olur, böylece ihtiyaçlarını daha ucuza karşılayabilirler. Fakat bu dünyada ve kapitalist düzen içinde her şey tersinedir. Nimet olması gereken şey külfete dönüştü. Çünkü köylülerin toprak ücretini nakit olarak toprak sahiplerine ya da hükümetlere ödemeleri gerekir. Oysa köylüler, ürünlerini satmadan bunu ödeyemezler. Ürün fiyatları da o kadar düşmüştü ki, köylüler bütün ürünlerini de satsalardı, yine toprak bedelini ödeyemezdi. Bu yüzden çoğu zaman köylüler, ev eşyaları -eğer varsa- açık artırmayla satıldıktan sonra topraklarından ve kümeslerinden kovuldular. Böylece yiyecek maddeleri, ucuzlamasına rağmen, onları üretenler aç, barınsız kaldılar.

Dünya ticareti ve dünya ülkelerinin çıkarları birbirine; bağlı olduğundan, bu bunalım bütün dünyaya yayıldı. Bu krizin etkisinden, Tibet gibi dünyadan tecrit edilmiş bir ülkeden başkası kurtulamadı. Bu bunalım toplum yapısına hâkim olan bir felç gibiydi. Bunalım şiddetini anlamak için, Milletler Cemiyeti'nce dünya ticareti hakkında yayınlanan rakamlara bakmak yeter. Bu rakamlar milyon dolarları gösterir ve her yılın ilk üç ayına aittir:

Yılı	İthalat tutarı	İhracat tutarı	Toplam
1929	7.972	7.317	15.289
1930	7.367	6.520	13.884
1931	5.154	4.531	9.685
1932	3.43	3.027	6.461
1933	2.829	2.552	5.381

Bu rakamlar bize şunu gösteriyor:Dünya ticareti çökmüş ve 1933 yılının ilk dört ayında dört yıl öncekinin yüzde 35'ine düşmüştür.

Bu rakamlar bize neyi gösterir? İnsanların çoğunun, ürettiklerini satın alamayacak kadar yoksullaştıklarını; birçok işçinin işsiz kaldığını ve iş bulamayacağını. Avrupa ve Amerika'daki işsiz işçilerin sayısı 30 milyona ulaştı. İngiltere'deki işsizlerin sayısı 3 milyon, Amerika'dakilerin ise 13 milyonu buldu. Hindistan ve diğer Asya ülkelerinde işsiz kalanların sayısını gösterecek herhangi bir istatistik yapılmadı. Belki Hindistan'da işsiz kalanların sayısı Avrupa ve Amerika'dakilerden daha da fazladır. Dünyanın her yanında işsiz kalanları, bunların eline bakan aileleri, ticaretteki gerilemenin yol açtığı yoksullukla sefaleti düşün bir kez. Bazı Avrupa ülkeleri işsiz kalan sigortalı işçilere pek az miktarda tazminat ödedi. Amerika'da da, işçilere buna benzer sadakalar verilirdi ama bunlar işsiz işçilerin derdine derman olmaktan ve onları sıkıntıdan kurtarmaktan uzaktı. Orta ve Doğu Avrupa'da ise durum korkunç bir hal aldı.

Amerika, ekonomik bunalımın kapısını çaldığı son devlet olmasına rağmen, bunalımın oradaki etkisi öteki devletlerden de büyük oldu. Çünkü Amerikan halkı ticaretin çöküşüne, bu çöküşün uzun sürmesine alışık değildi. Bu darbe zenginliğiyle övünen Amerika'yı şaşırttı. İşsiz kalan işsizlerin sayısı kabbardıkça ve rakamlar milyonlar basamağına yükseldikçe açlık da dayanılmaz bir hal aldı. Bu da halkın kendi kendisine olan güvenini sarstı. Bankalara güven kalmadı, halk paralarını çekmeye ve istiflemeye başladı. Bankaların varlıklarının temeli güvendir. Güven kalmadı mı bankalar da ayakta duramaz. Güven bunalımı Amerika'da binlerce bankanın iflası sonucunu doğurdu. İflas eden bankaların sayısı arttıkça, durum kötüden betere gitti.

Kadınli erkekli işsiz işçiler, iş aramak için ülkeleri dolaşmaya başladılar. Bunların çoğu yaya yürür, şoförlerden, kendilerini bindirmek lütfunda bulunmalarını isterlerdi. Bazıları da ağır giden trenlerin merdivenlerine asılırdı. Fakat yürekleri en fazla sızlatan görünüş, ülkeleri enine ve boyuna dolaşan kızların ve delikanlıların, hatta çocukların içine düştükleri ıstıraptı. O zaman da bu işsizlik fırsatından yararlanarak kız ve erkek çocukları fabrikalarında ağır, uzun ve yıpratıcı işlerde çalışmaya zorladılar. Böylece bu bunalım çocukları çalıştırma geleneğini geri getirdi, kanunları ve bu arada iş ve işçi kanunlarını bu fabrikatörler açıkça çiğnemekten çekinmediler.

Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, Amerika'da ya da dünyada gıda ya da diğer üretim maddelerinde herhangi bir eksiklik yoktu. Tersine problem, üretimin artmasından kaynaklanmıştı Ünlü İngiliz iktisatçılarından birisi, Temmuz 1931'de, yani bunalımın ikinci yılında dedi ki: "Dünyada mevcut bulunan eşya ve maddeler iki yıl üç ay daha, hatta insanlar bu süre içinde hiç çalış-

masalar bile, dünya nüfusunun ihtiyacını karşılamaya yeter." Bununla birlikte açlık ve yoksulluk bu dönemde, yeni sanayi dünyamızda misli görülmemiş bir şekilde yaygındı. İş bununla da kalmadı, yoksulluk ve açlığın yayıldığı bu sırada bazı kimseler, gıda maddelerini yakıp imha etmeye giriştiler. Bundan da öteye çoğu kimse ürünlerini biçemediler, tarlalarda çürümeye bıraktılar, ağaçlardaki meyveleri de toplamadılar. Bazen bunları da tahrip ettiler. Örneğin Brezilya'da Haziran 1931 ile Şubat 1933 arasında 14 milyon torba kahve yakıldı. Her torbada 132 kilo bulunduğuna göre bu miktar, 1.848.000.000 kilo demektir. Kahveden başka buğday, pamuk ve daha başka ürünler de imha edildi. Ayrıca pamuk, kauçuk, çay gibi maddelerin azaltılmasını sağlamak için ekim de bazı kayıtlara bağlandı. Bu imha ve kayda bağlamakta amaç, tarım ürünlerinin fiyatlarını yükseltmekti. Bu şekilde miktarları düşecek, bununla da talep çoğalacak, fiyatlar yükselecekti. Bu tedbir, ürününü pazarda satan köylü için kâr getirecekti. Ama tüketicinin durumu neydi? Gerçekten de bu dünyamız acayıptır. Çünkü üretimde düşüş olursa fiyatlar da yükselir ve çok kimse istediklerini satın alamayacak duruma gelir ve o mallardan yoksun kalır. Üretimde artış olunca da fiyatlar düşer ve fabrikalar çalışamayacak hale gelir, o zaman da işsizlik yayılır. O halde işsiz kalan işçi parasız kalırsa, ihtiyaç maddelerini satın alma imkânını nereden bulur! Her iki durumda da, ister üretimde düşüş ister artış olsun, kitlelerin nasibi yoksulluktur.

Önce dediğim gibi, bunalım süresince ne Amerika'da ne de başka bir ülkede üretim maddeleri eksik değildi. Tersine çiftçilerin elinde boşa harcayamayacakları kadar tarım ürünü bulunuyordu. Ve çiftçiler de şehirli de birbirlerinin mallarına muhtaçtılar. Bu malların alışverişi, para sıkıntısı yüzünden durmuştu. Bu yüzden halk, ileri kapitalist sanayi ülkesi olan Amerika'da eski, yani para usulünün bulunmasından önce kullanılan takas düzenine dönmek zorunda kaldı; Amerika'da takas işlerini düzenlemek için yüzlerce dernek kuruldu. Çünkü kapitalizmin alışveriş düzeni para azlığından başarısızlığa uğramıştı. Bunun için halk para kullanmadan işlerini çevirmeye ve mal hizmet alışverişine başladı. Takas dernekleri mal alışverişini kolaylaştırmak için vesika usulünü çıkardılar. Bunun sonucunda birçok ilginç olay yaşandı. Örneğin bir köylü çocuklarının okutulmasına karşılık olarak üniversiteye kaymak, süt, yumurta verirdi. Takas usulü öteki ülkelerde de yayıldı, devletlerarasındaki para alışveriş sisteminin yerini aldı. Örneğin İngiltere kereste karşılığında İskandinav ülkelerine kömür verdi; Kanada yağ karşılığında Sovyetler Birliği'nden alüminyum aldı; Birleşik Devletler de Brezilya'yla kahve buğday takası yaptı.

Amerika'da köylüler görülmemiş bir yoksulluğun içine düştüler. Çiftlikler için bankalardan aldıkları idari borçları kapatmaktan aciz kaldılar. Bu-

nun üzerine bankalar çiftçileri, çiftliklerini satmaya zorlayarak alacaklarını kurtarmaya uğraştılar. Fakat çiftçiler bunun önüne geçmek ve satışı önlemek için bazı komiteler kurdular. Sonunda kimse açık artırmalarda çiftçilerin mülklerini satan almaya cesaret edemedi, bankalar şartlarını kabul etmek zorunda kaldılar. Benzer direnişler Orta Amerika'nın tarımsal eyaletlerinde de oldu. Bu direniş çok önemliydi, son derece büyük anlam taşıyordu. Çünkü o, bunalım, ülkenin belkemiğini teşkil eden tutucu çiftçileri nasıl bir günde devrimci yaptığını, görüşlerine ve eylemlerine de devrimci bir renk verdiğini gösteriyordu. Tabii bu hareket, onların çıkarlarının sonucuydu, sosyalizm ya da komünizmle hiçbir ilgisi yoktu. Bu ekonomik bunalım onları toprak ve halk sahibi çiftçiler olmaktan çıkarıp toprağı ekmekten ve ağaç dikmekten başka hakkı olmayan köylüler haline getirdi. Bunlar bu sırada şöyle bir slogan ortaya attılar: "İnsan hakları, mülk edinme hakkından önce gelir." Ve "kadınlar ve çocuklar, borçların kapatılmasından önce düşünülürler."

Amerika'daki duruma çok yer verdim. Çünkü orası özel bir nitelik taşır. Amerika en ileri kapitalist ülkedir, orada Asya ve Avrupa'daki gibi feodal düzenin kökeni yoktur. Bunun için oradaki değişimin daha hızlı olması gerekir. Ayrıca diğer ülkelerde kitlelerin yoksul olması alışkanlık halini almıştı, ama Amerika'da bu bilinmiyordu. Bu bunalım, genellikle tarımsal ve geri ülkeleri, ileri sanayi ülkeleri kadar etkilemedi. Yani, geri kalmışlıkları, bir ölçüde onları korudu. Ne var ki, bu ülkelerin en büyük sorunu, tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen düşüştü. Bu da köylüleri güç durumunda bıraktı. Örneğin bir tarım ülkesi sayılan Avustralya, İngiliz bankalarına olan borçlarını ödeyemedi ve tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüş yüzünden iflasın eşiğine geldi; kendini kurtarmak için, İngiliz bankalarının dikte ettikleri ağır şartları kabul etmek zorunda kaldı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney Amerika devletlerine ödünç vermeyi durdurması sonucunda bir ekonomik kriz daha çıktı ve bu kriz oradaki hükümetlerin, daha doğrusu diktatörlerin devrilmesine yol açtı. Arjantin'de, Brezilya'da, Şili'de ve her yerde darbeler oldu. Bu darbeler de Güney Amerika'da olagelen diğer bütün darbeler gibi, saray darbeleriydi. Yalnız diktatör ya da egemen zümre değişirdi. Orduyu ya da polisi ele geçiren ülkeyi de ele geçirirdi. Güney Amerika devletleri, gırtlığına kadar borca battıkları için, borçlarını kapatmayı reddettiler.

185.

KRİZİN NEDENLERİ

21 Temmuz 1933

Büyük buhran, dünyayı dar bir geçitte alıkoyarak neredeyse bütün faaliyetleri aksattı. Birçok yerde sanayinin çarkları durdu. Besin maddeleri üretilen, tarlalar ve diğer yerler nadasa bırakıldı, işlenmedi; kauçuk ağaçlarından sızan kauçuk maddesi akıp gidiyordu ama toplayacak kimse yoktu; bakımlı çay bahçeleriyle kaplı yamaçlar, bakımsızlıktan çoraklaştı. Bu işleri yapmaya alışkın olanlar ise büyük işsizler ordusuna katıldılar, hiç gelmeyecek olan işleri bekleyip durdular; çaresizlik içinde, umutsuzca açlık ve yoklukla yüz yüze geldiler... Birçok ülkede intiharların sayısı büyük ölçüde arttı.

Bütün sanayiler buhranın gölgesi altına girdi. Farklı ulusal ordulara, deniz ve hava kuvvetlerine silah ile savaş malzemesi tedarik eden silah sanayisi bunun dışında kalmıştı. Bu iş gayet başarılıydı, hissedarlarına büyük karlar getiriyordu. Buhrandan hiç etkilenmedi, ulusal rekabeti ve çatışmaları körüklediği için durumu içinden çıkılmaz hale soktu. Sovyetler Birliği buhranın doğrudan etkilerinden kaçınabilmişti. Orada hiç işsizlik yoktu, işler Beş Yıllık Plan döneminden bile daha iyi gidiyordu. Sovyetler kapitalizmin denetlediği alanın dışındaydı, ekonomisi farklıydı. Fakat daha önce söylediğim gibi, ihraç ettikleri tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüş nedeniyle buhrandan dolaylı olarak etkilendiler.

Bu büyük buhran, neredeyse dünya savaşının kendisi kadar korkunç olan dünya buhranı, neden patlak verdi? Buna kapitalizmin krizi deniyor çünkü kocaman, karmaşık kapitalist çark, krizin etkisiyle fena halde çatırdadı. Kapitalizmde neden böyle oluyor? Ve bu, kapitalizmin sonunda hayatta kalabileceği geçici bir kriz mi yoksa uzun zamandır dünyaya hâkim olan büyük sistemin ölmeden önceki can çekişmesi miydi? Bir sürü soru ortaya çıktı, bunların cevapları insanların yani bizim geleceğimize bağlıydı. Britanya hükümeti Ara-

lık 1932'de savaş borçlarının ödenmesine ara verilmesini talep eden bir notu Amerikan hükümetine gönderdi. Denenen çarelerin durumu daha da kötüye götürdüğü, notta belirtildi. İngilizler "vergilendirmenin her yerde acımasızca artırıldığını, harcamaların sert biçimde kısıtlandığını, ne var ki sorunu denetim altına almak için getirilen sınırlamalarının her şeyi daha da kötüye götürmüş olabileceğini" belirttiler. Ayrıca "bu kayıp ve acıların Doğa'nın cimriliğinden kaynaklanmadığını, fizik bilimlerinin başarılarının arttığını ve gerçek zenginliği yaratmanın geniş olanaklarının bozulmamış kaldığını" ifade ettiler. Hata doğadan değil insandan ve onun yarattığı sistemden kaynaklanıyordu.

Kapitalizmin bu felaketine doğru bir tanı getirmek ya da ona çare olacak bir reçete yazmak hiç kolay değil. Bu felaket hakkında her şeyi bilmesi gereken ekonomistler kendi aralarında çatışıyor, bir sürü farklı çözümler, çareler öneriyorlar. Bu durum hakkında kafası karışık olmayanlar, kendi fikirlerine ve kapitalizmin çöküşü teorilerine mantıklı bir neden bulan komünistler ve sosyalistlerdir. Kapitalist uzmanlar açıkçası şaşkın haldedir. Britanyalı maliyecilerin en iyilerinden ve yeteneklilerinden biri olan, aynı zamanda İngiltere Bankası'nı yöneten Montagu Norman, halka açık bir toplantıda "ekonomik sorunlar beni aşıyor. Güçlükler o kadar büyük, o kadar bilinmedik, örnekler o kadar az ki, konuya tam anlamıyla bir yetersizlik ve aşağılanmışlık duygusu içinde yaklaşıyorum. Benim boyumu aşıyor sorunlar. Geleceğe gelince, umarım ki, bazılarının bize gösterdiği tünelin sonundaki ışığı görebiliriz" demişti. Fakat seraba benzeyen bu ışık, bizdeki umudu sırf hayal kırıklığına uğratan yanıltıcı bir hayaldir. Tanınmış bir Britanyalı politikacı olan Sör Auckland Geddes "düşünen insanlar toplumun dağılmasının başladığına inanıyorlar. Biz Avrupa'da bir çağın öldüğünü biliyoruz" demişti.

Almanlar, savaş tazminatlarının krizin gerçek nedeni olduğunu kavramışlardı; diğerlerine göre buhran, ulusların içinde olduğu kadar uluslararası nitelik taşıyan, taşınamayacak bir hale gelen savaş borçları yüzünden ortaya çıkmıştı; borçlar bütün sanayileri mahvediyordu. Böylece savaş ilk kez dünyanın sorunlarından sorumlu tutuldu. Bazı iktisatçılar asıl sıkıntının paranın anlaşılmasız davranışında ve fiyatlardaki büyük düşüşte saklı olduğunu öne sürüyorlardı. Buna altının kıtlığı yol açmıştı. Altın kıtlaşmıştı çünkü dünyanın ihtiyacını karşılayacak kadar çıkartılmıyordu, dahası çeşitli hükümetler ellerinde altın tutuyorlardı. Buna karşılık bazı başkaları bütün sıkıntıların ekonomik milliyetçilikten, uluslararası ticareti engelleyen ağır vergilerden ve gümrüklerden kaynaklandığını söylüyorlardı. Akla gelen bir başka neden ise teknolojideki ilerleme ya da ihtiyaç duyulan işçi sayısını düşüren dolayısıyla işsizliği arttıran bilimsel tekniklerdi.

Tüm bunlar ve öteki öneriler için daha fazlası söylenebilir; belki de bunların hepsi dünyada karışıklığın artmasına neden olmuş olabilir. Bunlardan birini ya da hepsini kriz için suçlamak tümüyle doğru, isabetli görünmüyor. Aslında bahsi geçenler, krizin daha da kötüye gitmesine yol açmakla birlikte, onun sonuçlarıydılar. Temel sorun daha derinlerde olmalı. Bu sorun savaştaki yenilgi yüzünden değildi çünkü savaşın galipleri de krize dâhildi; sorun ulusal yoksulluk yüzünden de çıkmamıştı çünkü en zengin ülke olan ABD de bundan en çok zarar görenlerden biriydi. Hiç şüphe yok ki dünya savaşı, borç yükünü artırdığı, borç dağılımını bozduğu için, krizi hızlandıran en güçlü etken olmuştu. Çünkü savaş boyunca ve savaştan sonra mal fiyatlarının yüksek düzeyde seyretmesi, yapaydı; çökmeye mahkûmdu. Buna daha derinlemesine bakalım.

Sorun, daha önce belirtildi, fazla üretim idi. Milyonlarca insan temel gereksinimlerini bile karşılayacak şeylerden mahrumken fazla üretim sözü yanıltıcıdır. Hindistan'da yüz milyonlarca insanın giyecek elbisesi yoktu ama Hint kumaş fabrikalarında, Khadi mağazalarında geniş stoklar olduğu söyleniyor, fazla üretim lafları kulağa geliyordu. Bu durumun gerçek açıklaması ise Hintlilerin gerçekten çok fakir olmalarıydı, ihtiyaçları olmadığı değil. Bunun nedeni kitlelerin cebinde para olmamasıydı. Ama bu parasızlık dünyada paranın yok olduğu anlamına gelmiyordu. Bu durum, insanlar arasındaki para dağılımı değişti, hâlâ değişiyor, dahası zenginliğin dağılımında eşitsizlik söz konusudur, anlamına gelir. Bir tarafta servet fazlalığı vardı, servet sahipleri ondan nasıl faydalanacaklarını bilmiyorlardı. Sadece para biriktirdiler, banka hesaplarını arttırdılar. Bu para pazarda mal alımı için kullanılmadı. Diğer tarafta ise büyük bir yoksulluk vardı, ihtiyaç duyulan mallar satın alınamıyordu.

Bu, zengin ve fakirin varlığını ifadenin dolambaçlı bir yoludur, tartışma kabul etmeyen apaçık bir gerçektir. Zenginler ve fakirler tarihin başlangıcından beri var olmuştur. Onlar neden şimdi mevcut olan krizden sorumlu tutulsunlar? Kapitalist sistemin tüm yöneliminin zenginliğin dağılımındaki eşitsizliği hızlandırmak olduğunu sanırım birkaç mektup öncesinde söylemiştim. Feodal dönemde durum neredeyse durağandı ya da yavaş değişiyordu; büyük makine ve dünya pazarlarıyla kapitalizm dinamikti, zenginlik bireyler gruplar tarafından biriktirilirken hızlı değişimler meydana geldi. Zenginliğin dağılımındaki eşitsizlik diğer etkenlerin de eklenmesiyle sanayi ülkelerinde işçi ve sermaye arasında yeni bir mücadeleye yol açtı. Bu ülkelerdeki kapitalistler sömürge ve geri kalmış bölgelerde sömürüyü artırmak pahasına yüksek ücret, daha iyi yaşam koşulları vb. gibi çeşitli ödümleri tavizleri işçi sınıfına vererek gerginliği azalttılar. Böylece Asya, Afrika, Güney Amerika ve Doğu Avrupa'nın sömürülmesi, zenginliklerini arttırmada, bir bölümünü işçilerine aktarmalarında Batı Avrupa'nın kapitalist devletlerine ve Kuzey Amerika'ya

yardım etti. Yeni pazarlar keşfedildiğinde, yeni sanayiler geliştirildi ya da var olan sanayiler büyütüldü. Emperyalizm, pazarlara ve hammaddelere yönelirken, saldırgan bir tarzı benimsedi, değişik sanayici güçlerin rakipleri onları karmaşanın içine çekti. Tüm dünya nerdeyse kapitalist sömürünün altındayken, yayılma süreci bir sınıra gelince güçlerin çatışması savaşa yol açtı.

Bunların hepsini sana zaten anlatmıştım fakat dünya krizini anlamana yardımcı olsun diye tekrar ediyorum. Kapitalizmin geliştiği ve emperyalizmin büyüdüğü bu dönemde, bir yanda çok fazla tasarruf yapılması öte yanda pek çok para harcanması nedeniyle Batı'da birçok kriz yaşandı. Fakat bu krizler aşıldı çünkü kapitalistlerin yedekte tuttuğu para geri kalmış bölgelerin gelişmesine ve sömürülmesine harcandı, böylece malların tüketimini arttıran yeni pazarlar yaratıldı. Emperyalizme kapitalizmin son aşaması dendi. Bu sömürü süreci kendi seyrine bırakılsa, bütün dünya sanayileşene kadar devam edebilirdi. Fakat zorluklar ve denetimler ortaya çıktı. Başlıca zorluk, hepsi de kendisi için en büyük payı isteyen emperyalist güçlerin arasındaki çetin rekabetti. Bir başka zorluk ise sömürge ülkelerde yeni bir milliyetçilik cereyanının ve bu sömürge ülkelere kendi pazarlarını oluşturacak sanayilerin ortaya çıkmasıydı. Gördüğümüz gibi, bütün bu süreçler savaşa yol açtı. Fakat savaş kapitalizmin zorluklarına çözüm bulamadı, bulamazdı da. Büyük bir bölge olan Sovyetler Birliği kapitalist dünyanın tamamen dışında kaldı, sömürülebilir bir pazar olmaktan çıktı. Doğuda milliyetçilik daha da saldırganlaştı, sanayileşme yayıldı. Savaş boyunca ve sonrasında bilimsel tekniklerdeki muazzam ilerleme ve zenginliğin eşitsiz dağılımı işsizliği yarattı. Savaş borçları da güçlü bir etkendi.

Savaş borçları dev miktarlara ulaşıyordu; şunu da hatırlamak gerekir ki, bu borçlar karşılığında elle tutulur herhangi bir şey ortaya çıkarılmamıştı. Eğer bir ülke demir yolu yapımı, sulama çalışmaları ya da ülkeye faydası olacak başka bir şey için borç alıyorsa, ödünç aldığı ve harcadığı para karşılığında elle tutulur bir şeyler elde eder. Gerçekten de elde edilen bu şeyler belki de harcanan paradan daha büyük zenginlik üretebilir; bu nedenle de bunlara "verimli işler" denir. Savaş zamanında borç alınan para böyle bir amaç için harcanmadı. Bu paralar sadece verimsiz olmakla kalmayıp aynı zamanda yıkıcı da oldular. Büyük miktarlar harcandı ve arkalarında yıkımın izlerini bıraktı. Bu nedenle savaş borçları katıksız ve ortadan yok olmayan bir yükü. Üç çeşit savaş borcu vardı: Yenilen ülkelerin ödemeye mecbur bırakıldıkları onarım tazminatları; özellikle Amerika'ya olmak kaydıyla müttefik hükümetlerin birbirlerine verdikleri borçlar ve her ülkenin kendi vatandaşından aldığı borçlar.

Bu üç çeşit farklı borcun hepsi de çok fazlaydı fakat hepsinin içinden en fazla olan milli borçlardı. Bu nedenle savaştan sonra Britanya'nın milli borcu

6.500.000.000 sterlin gibi olağanüstü bir rakam olarak hesap edilmişti. Böyle bir borcun faizi bile çok büyük bir yükü, çok ağır vergilendirme anlamına geliyordu. Almanya, eski markın sonunu getiren bir enflasyon ile kendi iç borcunu tüketti ama bunu kendisine borç veren halkını yoksullaştırmak pahasına yaptı. Tam olarak aynı boyutta olmasa da benzer bir enflasyon yöntemini benimseyen Fransa kendi para birimi olan frangın değerini beşte birine düşürdü, böylece bir darbede iç borcunu beşte bire indirdi. Diğer ülkelere ödenmesi gereken borçları yani savaş tazminatlarını, yukardaki yöntemler yerine külçe altın olarak ödemek mümkün olmazdı.

Bir ülkeden bir başka ülkeye yapılan hükümetler arası ödemeler, ödeyen ülkenin çok fazla para kaybetmesi ve fakirleşmesi anlamına geliyordu. Fakat iç borçların ödenmesinde para ülkede kaldığından ülke açısından bu tür bir sakınca ortaya çıkmıyordu. Ama yine de büyük bir fark yaratıyordu. Bu tür borçlar zengin olsun fakir olsun tüm vergi mükelleflerinden alınıyordu. Devlete borç vermiş olanlar hisse senetleri sahibi zenginlerdi. Böylece sonuçta hem zenginler hem de fakirler zenginlere borç ödemek için seferber edilmiş oluyordu. Zenginler, Devlete verdikleri parayı geri almakla kalmıyor, daha da fazlasını kazanıyorlardı; yoksullar ise para ödüyorlar ama geriye hiçbir şey almıyorlardı. Zenginler daha zengin, fakirler daha fakir oldu.

Avrupalı borçlu ülkeler Amerika'ya olan borçlarının birazını ödedilerse de, bu paraların tümü oradaki bankacılara ve yatırımcılara gitti. Böylece savaş borçları zaten çok kötü olan durumu daha kötüye götürmeyle ve fakirlik pahasına parayla zengin insanlara çok sorumluluk vermeyle sonuçlandı. Zenginler buna yatırım yapmak istediler; hiçbir işadamı parasının kullanılmadığını görmek istemez. Onlar bu paraları yeni fabrikalara, makinalara ve genel olarak fakir insanların durumu ile haklı çıkarılamayan diğer sermaye giderlerine fazlasıyla yatırdılar. Ayrıca borsadaki spekülasyonlar için yarışa koyuldular. Çok büyük ölçekte malı üretmek için hazırlık yaptılar fakat insanlarda satın alacak para yok iken, bunun neresi iyiydi? Bu yüzden üretim fazlası oldu, üretilen mallar satılamadı; sanayiler para kaybetmeye başladı, çoğu kepenk indirdi. Kayıpları nedeniyle korkuya kapılan iş adamları yatırımı kestiler, bankada yatan paralarını beklettiler. İşsizlik yaygınlaştı ve buhran dünya çapında yayıldı.

Krizin farklı nedenlerini ayrı ayrı inceledim; tabii ki hepsi birbirini tetikledi, böylece ticaretteki buhran görülmemiş derecede büyüdü. Esasen bu durum kapitalizmin ortaya çıkardığı artı gelirin dağıtımındaki eşitsizlikten kaynaklanıyordu. Bir başka deyişle kitleler, çalışarak ürettikleri malları satın almak için yeterli parayı ücret olarak almıyorlardı. Malların değeri toplam gelirlerinden fazlaydı. Kitleler sahip olsaydı, bu malları satın almaya gidecek olan

para, elindeki parayı nereye harcayacağını bilmeyen nispeten az sayıdaki çok zenginin elinde toplandı. Bu da Amerika'dan Almanya'ya Orta Avrupa'ya ve Güney Amerika'ya akan gereksiz bir paraydı. Avrupa'yı savaş yorgunu tutan bu yabancı krediydi ve kapitalist makine birkaç yıl daha çalışır vaziyetteydi. Bu da zaten krizin nedenlerinden biriydi. En sonunda, bu yabancı kredinin durması, felaketi getiren unsur oldu.

Kapitalizmin krizinin bu tanısı doğruysa, o zaman çare gelirleri eşitleyen en azından o yöne yönelen bir şey olabilir. Bunu tam anlamıyla yerine getirmek, sosyalizmi benimsemek olabilirdi fakat kapitalistler koşullar zorlayana kadar bunu yapacağına benzemiyorlar. İnsanlar planlanmış bir kapitalizmden, sömürülmüş geri kalmış bölgelere yönelik uluslararası uzlaşmadan bahsediyorlardı fakat bu konuşmanın arkasında ulusal rakipler ve dünya pazarları için emperyalist güçlerin mücadelesi şiddetle büyüyordu. Ne için planlıyorlardı? Ötekinin aleyhine çıkar sağlamak için... Kapitalizmin güdüsü bireysel çıkardır, rekabet onun parolasıdır. Rekabet ile planlama birlikte kötü sonuçlar doğurur.

Sosyalist ve komünistlerin dışında birçok kişi mevcut koşullar altında kapitalizmin etkinliğini sorgulamaya başladı. Acı reçeteler önerildi. Bunlardan burada bahsetmek işi karıştırılabilir, dahası bazıları da oldukça fantastiktir. İnsanların nasıl gözlerini açtıklarını ve devrimci önerilerin aslında devrimle ilgisi olmayan insanlar tarafından yapıldığını anlamak için bunlara değiniyorum.

Uluslararası Çalışma Örgütü, haftalık çalışma saatlerini 40 saat ile sınırlandırarak işsizliği hızlıca azaltacak bir öneride bulundu. Bu öneri milyonlarca ilave işçinin iş sahibi olmasıyla ve böylece işsizliğin bir ölçüde azalmasıyla sonuçlanacaktı. Bütün işçi temsilcileri öneriyi olumlu karşıladı fakat Britanya hükümeti karşı çıktı, Almanya ile Japonya'nın yardımıyla önerinin rafa kaldırılmasını sağladı. Uluslararası Çalışma Örgütü'ndeki Britanya kayıtları savaş sonrası dönem boyunca sürekli gerici nitelikteydi.

Ekonomik kriz ve buhran dünya çapındaydı, çarenin uluslararası boyutta olması gerektiği hayal edilebilirdi. Bazı işbirliği yollarını bulmak için değişik ülkelerde girişimler yapıldı fakat hepsi şimdiye dek başarısız oldu. Ve böylece dünya çapındaki çözümden umudunu kesen ülkeler, ekonomik milliyetçilikle milli çözümler aradı. Dünya ticareti küçülüyorsa dediler, en azından kendi ülkelerimizin iç ticaretini koruyalım, gelen yabancı mallara önlem alalım. İhracat şüpheli ve değişken oldu, bütün ülkeler kendi pazarlarında yoğunlaşmayı denediler. Gümrükler yabancı maddeleri dışarıda tutmak için artırıldı, bunda da başarılı oldular. Uluslararası ticarete de zarar vermeyi başardılar. Çünkü bütün ülkelerin gümrükleri dünya ticaretine engel oluşturmuştu. Avrupa,

Amerika ve bir dereceye kadar Asya bu yüksek gümrük duvarlarıyla doluydu. Bu gümrüklerin başka bir sonucu ise besin maddeleri fiyatları dâhil olmak üzere yaşam maliyetlerindeki artış ve gümrüklerce korunan her şeyin fiyatının yükselmesiydi. Gümrük milli bir tekel yaratır ve dışarıdan gelen rekabeti engeller ya da zorlaştırır. Tekel altında olan fiyatlar, yükselmek eğilimindedir. Gümrükler tarafından korunan belli sanayiler ya da sahipleri, bu korumadan faydalanabilir fakat bu genellikle malları satın alan insanların aleyhine olur çünkü daha fazla ödemek zorunda kalırlar. Bir başka deyişle gümrükler belirli sınıfları biraz rahatlatır ve faizleri düşürürler. Hindistan'da dokuma sanayii bu şekilde Japonya'ya karşı korundu. Bu durum Japonya ile normalde yarışmayan, böylece yüksek fiyat talep eden Hintli dokuma fabrikaları sahiplerine çok yaradı. Şeker sanayii de koruma altındaydı; sonuç olarak çok sayıdaki şeker fabrikası tüm Hindistan'da, özellikle Birleşik Eyaletler'deki Bihar'da yaygınlaştı. Bir kazanılmış hak böylece yaratıldı; eğer vergiler kaldırılmasaydı, hak zarar görür ve bir sürü şeker fabrikası çökebilirdi.

İki çeşit tekel yükseldi: Gümrükler tarafından korunan ülkeler arasındaki dış tekeller ve büyük olanın küçük olanı yuttuğu iç tekeller. Tabii ki tekellerin büyümesi yeni bir süreç değildi; yıllar öncesinden beri hatta dünya savaşından önce gerçekleşiyordu. Şimdi süreç daha da hızlanmıştı. Gümrükler de birçok ülkede işliyordu. İngiltere uzun süredir serbest ticarete güvenen büyük bir ülkeydi, bunu gümrüksüz başarmıştı. Fakat artık eski geleneklerini bir yana bırakarak, gümrük vergilerini uygulamaya koyarak diğer ülkeler ile aynı hiza gelmek zorundaydı. Bu önlemler İngiltere'nin bazı sanayi dallarına kısa erimli rahatlamalar getirdi.

Bunlar kısmi, geçici rahatlamalar getirmelerine rağmen, genel olarak dünyada işleri daha da kötüye götürdü. Sadece uluslararası ticareti azaltmakla kalmayıp, zenginliğin dağılımındaki eşitsizliği de hem sürdürdü hem de artırdı. Bu da rakiplerine karşı gümrükleri arttıran ve buna gümrük savaşları diyen rakip ülkeler arasında devamlı bir sürtüşmeye yol açtı. Dünya pazarları daha da daralır ve koruma altına girerken, mücadele sertleşti, işverenler de diğer ülkeler ile rekabet etmek isterken, işçilerin maaşlarında kesinti yapmaya başladılar. Bu yüzden buhran büyüdü, işsizlik rakamları kabardı. Her ücret kesintisi işçilerin alım gücünü düşürdü.

AMERİKA İLE İNGİLTERE ARASINDAKİ LİDERLİK MÜCADELESİ

25 Temmuz 1933

Dünya ticaretinin durgunlaştığını, üçte bir oranında düşüş gösterdiğini anlattım. Onu, satın alma gücünün zayıflaması yüzünden yerel ticarete meydana gelen durgunluk izledi. İşsizlik yayıldı, işsiz kalan milyonların doyurulması sorunu, hükümetlerin yükünü hayli ağırlaştırdı; bu yüzden hükümetler ağır vergiler koymak zorunda kaldılar ama yine de sorunun üstesinden gelemediler. Gelirler düştü, aylıkların azaltılmasına, öteki alanlarda tutumlu davranılmasına rağmen harcamalar finanse edilemedi. Çünkü bu harcamaların büyük bölümü ordulara, deniz, hava filolarına, dış ve iç borçların ödenmesine ayrılıyordu. Ulusal bütçeler bu yüzden sürekli açık veriyor, bu açıklar da ülkelerin ekonomik gücünü zayıflatıyordu. Tek çare daha fazla borçlanmak ya da ihtiyat fonları kullanmaktır. Ayrıca birçok üretim maddesi elde kalıyor, halkın elinde az para bulunması nedeniyle bunları kimse satın alamıyordu. Artan bu maddeler ve yiyecekler, halkın çoğunun ihtiyaçlarına rağmen yakılıp imha ediliyordu. Bu bunalım, Sovyetler Birliği hariç, dünyanın bütün ülkelerini etkiledi. Buna rağmen devletler, aralarında yardımlaşmak için bir anlaşmaya varamadılar. Her devlet diğerinin bahtsızlığından yararlanarak kazanç elde etmeye çalışıyordu. Bu durumu daha da kötüleştirdi. Bu arada belirtilmesi gereken iki sorun ekonomik bunalımla ilgili olmamakla birlikte, bunalım üzerinde çok etkili oldu. Biri kapitalisti dünya ile Sovyetler Birliği arasındaki, diğeri de Amerika ile İngiltere arasındaki rekabetti.

Bu bunalım kapitalist devletleri zayıflattı, ekonomik güçlerini sarstı ve savaş ihtimalini bir ölçüde azalttı. Çünkü her devlet öncelikle iç işlerini düzeltmeye uğraşıyordu, savaş maceralarına harcayacak para yoktu; ama bu bunalım savaş tehlikesini artırdı da. Çünkü devletleri umutsuzluğa itiyordu. Umutsuz devlet ise iç sorunlarını başkalarına savaş açarak çözümlemeye ça-

lıdır. Devlet eğer bir diktatörün hâkimiyeti altındaysa bu daha da böyledir. Diktatör koltuğundan alaşağı edilmeden önce ülkeyi yıkıcı savaflara sokar, böylece halkın dikkatini iç sorunlardan başka yerlere çevirir. Bunun için kapitalist devletlerin, birbirlerine yaklaşmak umuduyla Sovyetler Birliği'ne ya da komünizme karşı Haçlı Savaşlarına benzer savaflara girişmeleri her zaman beklenir. Daha önce de belirttim; kapitalist ekonomik bunalım Sovyetler Birliği'ni direkt olarak etkilemedi. Sovyetler Birliği şimdi bütün gücüyle, ne pahasına olursa olsun, savaştan kaçınmaya çalışarak Beş Yıllık Planı uygulamaya devam ediyor.

Savaştan sonra Amerika ile İngiltere arasında liderlik yarışının başlaması kaçınılmazdı. Çünkü her iki devlet de dünyanın en büyük devletlerindendir; ikisi de dünya işlerine hükmetmek istiyor. Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere dünyanın efendisiydi. Fakat savaştan sonra Birleşik Devletler en zengin ve en güçlü devlet haline geldi. Bu nedenle de, doğal hakkı saydığı dünya liderliğini eline almak istedi. Bundan sonra İngiltere'nin her meselede karar vermesine müsaade etmeyecekti. İngiltere ise zamanın değiştiğini ve Amerika'ya dost görünüp dostluğunu kazanmanın kendisi için daha yararlı olacağını anladı, ABD'yi memnun etmek için Japonya ile olan antlaşmasından bile vazgeçti. Ne var ki, dünyada kapladığı konumdan, özel çıkarlarından, özellikle dünya liderliğinden vazgeçmeye hazır değildi. Büyüklüğü ve imparatorluğu bu liderliğin temelleri üzerine kurulmuştu, devamı da ona bağlıydı. Oysa Amerika'nın iştahını kabartan şey mali liderliğin kendisiydi. Bu nedenle, aralarında bir çatışma baş göstermesi kaçınılmazdı. İki ülkedeki bankerler, hükümetlerinin desteğiyle bu mali ve sınai liderlik üzerinde çatışmaya başladılar. Bu çatışmayı açığaurmuyor, süslü ve parlak sözcüklerin arkasına gizliyorlardı. Bu yarış mutlaka Amerika'nın kazanacağı anlaşıyordu. Kozların çoğu onun elindeydi. Ne var ki, İngiltere de tecrübesini, oyundaki ustalığını kullanıyordu.

Savaş borçları iki devlet arasındaki geçimsizliği daha da artırdı. Doğruyu söylemek gerekirse, Amerika'nın İngiltere üzerindeki alacakları savaş sırasında Amerika'nın özel bankalarınca ödünç olarak verilmişti. Amerikan Hükümetinin bütün yaptığı, bu borçlar için kefil olmaktı. Bu nedenle Amerikan Hükümeti'nin İngiltere Hükümeti'ne bu borçları bağışlaması söz konusu olamazdı. Çünkü İngiltere bu borçları ödemediği takdirde, bunları Amerikan Hükümeti ödemek zorunda kalacaktı. Oysa Amerikan Kongresi, özellikle böyle bir buhran zamanında bu ağır külfeti yüklenmek için herhangi bir neden bulamadı. Böylece İngiltere'nin çıkarları Amerika'nın çıkarlarıyla çatıştı, her biri kendi gücünü artırmaya başladı. Asıl sorun ekonomik olduğu için öbür meselelerin önemi kalmamıştı artık. İki devletin halklarının birçok bağlarla birbirlerine bağlı olmalarına rağmen, aralarında çatışma kaçınılmaz bir hal

aldı. Birleşik Devletler İngiltere'ninkine üstün gelen güce ve gelir kaynaklara sahipti. İki devlet arasındaki bu çatışma, belki gelişip başka bir biçim alır ya da özel imtiyazlarda üstünlük giderek İngiltere'den Amerika'ya geçer. İngilizler çevrelerine baktıkça birçok şeyden vazgeçeceklerini, eski güçlerini ve sömürgelerden elde ettikleri kazancı yitireceklerini, gerileyip dünyada ikinci plana düşeceklerini anladılar. Bu yüzden sıkıldılar, sert bir mücadele yapmadan bütün bunlardan vazgeçmemeye karar verdiler. İngiltere'nin başına gelen hazin durum işte budur. Eski güçlerinin bütün öğeleri yok oluyor, bunların geleceği şüphesiz çöktür. İngilizler kuşaklar boyunca egemen millet olmayı, başka milletleri sömürmeyi kendilerine gelenek haline getirdikleri için, kaçınılmaz sonuçlara boyun eğmeyecekler, sonucu hiç değilse geciktirmek için var güçleriyle savaşıyorlardı.

Mektubumun başında, günümüzde dünyada iki büyük rekabetin mevcut olduğuna işaret etmiştim. O rekabetlerini ışığı altında, cereyan eden olayları yorumlayabiliriz. Tabii, başka rekabetler de vardır. Çünkü kapitalist-emperyalist düzeni yarışma ve rekabet temeli üzerinde kurulmuştur.

Şimdi ekonomik buhran ışığında cereyan eden olayları izlemeye dönelim: Fransızlar'ın Haziran 1930'da Ren bölgesini boşaltmaları Almanları çok sevindirdi. Ne var ki, bu boşaltma geç kalmıştı, iki devlet arasındaki ilişkilerin düzelmesine yardımcı olmadı. Ticari durgunluğun gölgesi havayı daha da karartıyordu. Ticari durum kötüleştiğe, borçluların elinde paralar azalıyor ve tazminat ödemeleri ya da borçların kapatılması, imkânsız olmasa bile, güçleşiyordu. Bu güçlükleri telafi için Amerika Başkanı Hoover, borçlulara, durumlarını düzeltmeleri için bir yıl süre vereceğini ilan etti. Savaş borçları sorununun yeni baştan görüşülmesi için çaba harcandıysa da, Amerikan Kongresi konunun görüşülmesini reddetti. Fransa da Almanya'dan tazminat talebinde katı tutumunu sürdürüyordu. Aynı zamanda hem borçlu, hem de alacaklı olan İngiltere ise, borçlarını istememeyi ve kendisinden istenenleri de vermemeyi arzu ediyordu. İngiltere mali ilişkilerinde yeni, temiz bir sayfa açmak niyetindeydi. Her devlet, başkasının aleyhine kendi özel çıkarlarını düşünüyordu. Bunun için ilgili devletler hiçbir anlaşmaya varmadılar. 1931 yılı ortalarında Almanya'da meydana gelen buhranda birçok banka iflas etti. Bu İngiltere'de de bir bunalıma yol açtı. Çünkü İngiltere artık taahhütlerini yerine getiremiyordu, iflasın eşiğine gelmişti. İngiliz İşçi Hükümeti Başkanı MacDonald bu durumu görünce üyelerinin çoğu Muhafazakâr Parti'den olan yeni bir "milli hükümet" kurdu. Fakat bu hükümet de sterlini kurtaramadı. Bu sırada İngiltere'nin Atlas Filosundaki denizcileri, maaşlarından indirim yapıldığı için ayaklandılar. Aslında bu barışçı bir ayaklanmaydı, ama İngiltere'de ve Avrupa'da anıların tazelenmesine yol açtı: Eylemi Rus Devrimi'ndeki deniz-

cilerin ayaklanmasıyla karşılaştırdılar, bu ayaklanmanın İngiltere'de komünizmin gelmesiyle sonuçlanacağından korktular. Bu korkuya kapılan İngiliz kapitalistleri, herhangi bir felakete uğramadan sermayelerini kurtarmaya karar vererek yabancı ülkelere gönderdiler. Öyle anlaşıyor ki, zenginlerin yurt-severliği, paralarını ya da çıkarlarını yitirmek tehlikesine tahammül edemez!

İngiliz sermayesi dışarıya kaçırılınca, sterlinin değeri düştü. İngiltere 23 Eylül 1931 'de altın esasından vaz geçmek zorunda kaldı, elindekini kurtarmak için sterlini altından ayırdı. Bu durumda sterlinlere sahip bir kimse, artık eskisi gibi, sterlinlerinin karşılığında altın isteyemezdi. Sterlin değerinin indirilmesi Britanya İmparatorluğu ve İngiltere'nin dünyadaki nüfuzu üzerinde büyük etki yaptı. Bunun anlamı, İngiltere'nin, geçici de olsa, Londra'yı dünyanın mali merkezi ve başkenti haline getiren mali liderlikten vazgeçmesi demektir. İngiltere bu liderliği yeniden elde etmek için 1925'de bir kez daha altın esasına döndü. Oysa bu, sanayinin zarara uğramasına yol açmış, işsizliğin yayılmasını artırmıştı. Bundan sonra alınan bütün tedbirler boşa gidince İngiltere bir kez daha sterlini altın esasından ayırmak zorunda kaldı. Bu olay dünyanın her tarafında Britanya İmparatorluğu'nun sonunun başlangıcı sayıldı. 23 Eylül 1931 günü tarihe büyük bir gün olarak geçecektir. İngiltere yine de kolay kolay teslim olmadı, çevresine baktı, hâkimiyeti altındaki ülkelere yardım istedi. Mısır'dan ve Hindistan'dan aldığı altın sayesinde kendini biraz canlandırabildi. Sterlinin değeri düşünce İngiltere'nin sanayii de canlandı. Çünkü yabancı ülkeler, bu sanayi ürünlerini eskisinden daha ucuz fiyatlarla satın alabiliyorlardı artık.

Savaş borçlarıyla tazminat sorunu hâlâ sürüyordu. Almanya'nın bu tazminatı ödeyemeyeceği ortadaydı, zaten bunu açıkça bildirdi. En sonunda 1932'de Lozan'da bir konferans toplandı. Bu konferansta tazminatlar sembolik miktarlara kadar indirildi, Birleşik Devletler'in de bu yola uyup alacaklarını indirmesi umudu belirtildi. Fakat Birleşik Devletler tazminat meselesiyle borçlar meselesinin birbirine karıştırılmasını ve alacaklarından vaz geçmeyi reddetti. Bu karar Avrupa'da geniş tepkilere neden oldu. Amerika'ya öfke yağdı. Amerika'ya taksitlerin ödenmesinin vadesi Aralık 1932'de geldi. İngiltere, Fransa ve başkalarının gösterdikleri mazeretlere ve yaptıkları protestolara rağmen, Amerika bu taksitlerini almakta ısrar etti. Fakat vade gelince İngiltere taksitini ödedi, bunun son taksit olacağını söyledi. Fransa ve diğer devletler ise bir şey vermediler. Haziran 1933'te ikinci taksitin ödenmesi lazımdı. Fransa yine ödemedi. Amerika İngiltere'den sembolik bir miktar kabul etti, sorunu ilerde çözüm kavuşturmak üzere bir yana koydu.

İngiltere ve Fransa gibi büyük ve zengin kapitalist güçlerin, açık taahhütlerine rağmen borçlarından kurtulmaya çalıştığını gördüğümüzde,

Sovyetler Birliği'nin borçlarını inkâr ederken nasıl protestolarla karşılaştığını şimdi hatırlamamız yerinde olur. Hindistan'da Kongre Partisi İngiltere'nin Hindistan'daki alacakları konusuna tarafsız bir hakemin bakmasını önerdiği zaman da İngiltere Hükümetinin çevresinden hemen sesler yükselmeye başlıyor. Benzer bir borç ödeme sorunu İngiltere ile İrlanda arasında ciddi sürtüşmelere ve bir ticaret savaşına yol açtı. İngiltere'nin mali liderliğini Amerika'nın eline almaya çalıştığını, bankaların ve bazı devletlerin iflasını anlattım. Bütün bunlar ne demektir? Bu soruyu sorman yerinde olur. Çünkü senin bu konuyu anlayıp anlayamayacağı konusunda tereddüt ediyorum. Konu hoşuna gitmeyebilir. Fakat ben bütün söylemek istediklerimi söyledikten sonra, sana bunları biraz açıklamak ve yorumlamak gerekliliğini duyuyorum. Konu ister zevkli ister yorucu olsun, şüphesiz birey ve toplum olarak bizi etkiler, mevcut duruma ve geleceğe. İnsanların çoğu kapitalist dünyadaki mali düzene kutsal ve saygıdeğer bir gözle bakıyorlar. Çünkü bu düzen o kadar karmaşıktır, öyle sorunlar içerir ki, onu anlamaya çalışmazlar; bu işi uzmanlara, kapitalistlerle ve benzerlerine bırakırlar. Bu düzen şüphesiz karmaşıktır, bu karmaşıklık aslında güzel bir şey de değildir. Fakat içinde yaşadığımız dünyayı anlamak istediğimiz zaman o karmaşıklıklar hakkında bir fikir edinmemiz gerekir. Ben bu mektupta bütün düzenin açıklamasını ve yorumunu yapmaya çalışmıyorum. Çünkü bu benim gücümün dışındadır; ben bu işin uzmanı değilim, bu konuda sadece çömezim. Bu yüzden sana yalnız bazı gerçekleri anlatmakla yetineceğim; umarım ki, bunların ışığında gazetelerde okuduğun haberleri değerlendirebilirsin. Söyleyeceklerimin bir bölümü tekrar olabilir, bunları hoş görmelisin; tekrarlar sorunu daha iyi kavramana yardım edecektir. Unutma ki, bu düzen, özel ortaklıklarıyla, hisse senetleriyle, bankalarıyla bonoların alınıp satıldığı borsalarıyla kapitalist düzendir. Sovyetler Birliği'nde ise mali ve sanayi sistemleri tümüyle birbirinden ayrıdır; orada özel ortaklıklar, özel bankalar ya da borsalar yoktur, hemen hemen her şey devletin elindedir, devletçe yönetilir, dış ticaret de mübadele yoluyla olur.

Bütün ülkelerde ticari işlerin çoğu çekler ve kâğıt paralarla olur, altın ve gümüş pek az kullanılır (zaten altın elde etmek de güçtür). Kâğıt paralar, halkın bankalara ya da bu paraları çıkaran hükümetlere güveni sürdükçe, elinde bulunduğu kimseler için altın ve gümüş değerini temsil eder ve madeni paranın yerine kullanılır. Ama bu kâğıtlar bir başka devlet için ne fayda verebilir, ne de herhangi bir ödemede kabul edilir; çünkü her devletin kendine özgü parası vardır. Bunun için altın, devletlerarasındaki alışverişte esas tutulmuştur. Fakat altının devletlerarasındaki her alış-veriş işleminde kullanılması mümkün değildir. Böyle bir usul, ticareti felce uğratar ve gelişmesini önler. Ayrıca dünyadaki altın miktarı sınırlıdır. Alışverişin her işleminin altınla yapılması,

devletlerarasındaki ticaretin mevcut altın miktarıyla değeri sabit olur. 19. yüzyılda ticaret canlandı ve Dünya Savaşı'na kadar öyle kaldı. Fakat sistem şimdi bozuldu. Bunun sonucunda paralar acayip bir seyir izledi, çoğu istikrarsız duruma düştü. Bir ülkenin ihracatı yaklaşık olarak ithalatına eşit olmalıdır. Başka bir deyimle satın alınan malların bedeli satılmış mallarla ödenmelidir. Fakat bu tam olarak denk gelmez, bir taraf diğerinden daima fazla olur. İthalat ihracattan fazla olduğu zaman kalan parayı, hazineден ödemek gerekir ve tabii bu durum ülkenin zararınadır.

İngiltere Bankası üretilen altını belli fiyattan alıyordu.

Ülkeler arasındaki ticaret düzenli bir biçimde yürümez, yükselir ve iner. Onun değişmesiyle mali havalelerde de arz talep değişir. O zaman birçok kez bir ülkenin elinde, ihtiyaç duymadığı birçok havale birikir, ama ihtiyacı olan bir tek havale de bulunmaz. Örneğin Fransa'nın elinde ihtiyacından fazla Alman markı bulunur, fakat Amerika'daki hesaplarını kapatması için yeterli miktarda dolar bulunmaz. Bunun için Fransa, elindeki Alman havalelerini satıp, karşılığında Amerikan doları için havale almak üzere fırsat kollar. Bunu yapabilmek için çeşitli mali havaleleri alıp satan bir merkez bankasının bulunması gerekir. Bir ülkede aşağıdaki üç şart bulunmadıkça böyle bir banka kurulamaz:

1. Eline büyük miktarda çeşitli mali havaleler geçmesi için, çeşitli maddeleri kapsayacak geniş bir dış ticaretinin bulunması gerekir.

2. O ülkede her çeşit havale ve bonoların bolca bulunması, yani bir mali pazarın bulunması gerekir.

3. Mali havaleler ve bonolar eksildiği zaman altının kolay bulunması için, altının en büyük pazarının bulunması gerekir.

İngiltere, 19. yüzyıl boyunca bütün bu koşulları bulunduğu tek ülkeydi. Devlet sanayide ilk olduğu ve mallarını süreceği büyük bir imparatorluğa sahip bulunduğu için, ticareti de dünyanın en büyük ticareti haline gelmişti. İngiltere, sanayisi uğruna tarımını feda etmişti, gemileri her limandan çeşitli mallar ve mali havaleler taşıyordu. Ayrıca ülke, sanayi alanında büyük ilerleme sağladığı için, en büyük mali pazar haline gelmişti ve elinde çeşitli bonolar vardı. Bir diğer etken dünya altınının üçte ikisinin Güney Afrika, Avustralya, Kanada, Hindistan gibi Britanya İmparatorluğu'nun ülkelerinde bulunmasıydı. Bu ülkelerdeki altın madenleri Londra'da hazır para bulmuştu. Bu ülkelerdeki altın madenleri Böylece Londra mali tahviller, bonolar ve altın için merkezi bir pazar haline gelmiş, dünyanın adeta başkenti olmuştu. Dışarıda hesaplarını kapatmak isteyen, fakat kendi ülkelerinde bu imkânlara sahip olmayan kapitalistler ve hükümetler, her çeşit kâğıt para, mali tahvil ve altın bulunan Londra'ya akın ediyorlardı. Böylece sterlin ticaretin değişmez

simgesi haline gelmişti. Örneğin Danimarka ya da İsveç bir Güney Amerika ülkesinden mal satın almak istediği zaman anlaşmanın fiyatını sterlin olarak tespit ediyordu. Oysa bu mallar Londra'dan ne geçiyordu ne de geçecekti. Bu işlemler servetlerin İngiltere'ye akmasını sağladı, yaptığı bu hizmetler dolayısıyla, herkesin gözünde değerini yükseltti. Londra bu işlemlerden sürekli kâr sağlıyor, yani başkalarının yaptığı alışverişin meyvesini Londra topluyordu. Yabancı şirketlerin ve hükümetlerin, gelecekte borçlarını ödemek için İngiliz bankalarına yatırdıkları paralar da ayırıydı. Bankalar bu mevduatı kullanır ve kısa vadeler için diğer bankalara ve işadamlarına vererek kâr sağlardı. Bu işlemler sayesinde İngilizler yabancı sanayicilerin bütün sırlarını öğrenebildiler. Bunlar, ellerinden geçen mali tahvillerden, Alman ve öteki iş damlarının mallarına biçtikleri fiyatları ve yabancı ülkelerde işçilerinin adlarını dahi öğrenebiliyorlardı. Bu bilgiler İngiliz sanayicilerine çok yarıyordu. Çünkü dışarıdaki rakiplerini bu sayede alt edebilme imkânını elde ediyorlardı.

İngiliz bankaları bu işlemleri artırıp güçlendirmek için dünyanın her tarafında şubeler ve ajanslar açtılar. Bu bankalar yabancı devletleri İngiliz sanayicilerinin egemenliği altına almayı da böylece başardılar. Buna ek olarak, büyük hizmetler de yapıyorlardı. Örneğin her ülkede işadamlarını ve şirketleri gözler, her biri için detaylı bir dosya açarlardı. Bir şirket mali bir tahvil çıkardığı zaman, İngiliz Bankası bu tahvilin değerini ve taahhüdüne güvenilip yenilemeyeceğini, o şirketin dosyasından anında öğrenebildi. Mali işlemlerde buna "kabul" denir. Çünkü banka havalenin üzerine "kabul edilir" sözünü yazar. Sadece bankanın onu kabul etmesiyle tahvile elverişli hale gelir, artık ondan sorumlu olan, onu kabul eden bankadır. Bu "kabul" olmadan kimse, tanınmayan yabancı bir şirketin Londra ya da başka bir pazarda çıkardığı tahvillerin hiçbirini almazdı. Bunun için havaleyi kabul eden banka, tehlikeli bir işe girişmiş olurdu. Fakat o da bölgedeki şubeleri aracılığıyla şirketin durumunu öğrenmeden kabule yanaşamazdı. Böylece "Kabul" sistemi mali havalelerin transferini kolaylaştırmaya ve genel olarak işlerin çabuk görülmmesine yardım ediyordu. Bu sistem ayrıca Londra'yı dünya ticaretine hâkim duruma getirmişti. Başka bir devlet böyle bir şey yapamazdı. Çünkü bu iş, dışarıda birçok şubenin açılmasını gerektiriyordu.

Böylece Londra, dünyadaki mali ve ekonomik işlerde liderliği yüzyıl süreyle işgal etti. Dünya ticaretinin bütün ipleri fonun elindeydi. Bunun için orada paralar çoğaldı ve para kazanmak kolaylaştı. Bu da her taraftan işadamlarının Londra'ya akın etmesine yol açtı. İngiltere Bankasının Müdürü, dünyanın her tarafından mali işler hakkında bilgiler alırdı. Sicillerine sadece bir göz atmakla herhangi bir devletin ekonomik durumunu öğrenebilirdi. Hatta bazı zamanlarda ülke hakkında o ülkenin hükümetinden bile çok fazla bil-

gi sahibiydi. Yabancı bir hükümetin yararına olan bonoyu almayı ya da satmayı reddetmek ya da kısa vadeli borçlar vermek suretiyle politik açıdan da o hükümete baskı yapmak mümkün olurdu. Bu mali olanaklar, emperyalist devletlerin diğer devletlere karşı baskıda pullandıkları silahların en güçlüsü olagelmıştır.

Dünya Savaşından önce durum böyleydi. Londra Britanya İmparatorluğu'nun merkeziydi, gücünün, refahının simgesiydi. Ne var ki, savaş birçok değişiklik yarattı, statükoyu altüst etti. İngiltere gerçi savaşı kazanmıştı ama zafer Londra'nın mali liderliğine mal oldu.

27 Temmuz 2015

Dünya Savaşı dünyayı üçe böldü: Savaşıyan iki taraf ve yansız ülkeler. Bir-birleriyle çatışan ülkeler arasında, kaçakçılık, casusluk dışında ne doğru dürüst ticaret ne de başka türlü temaslar yapıyordu. Doğal olarak, uluslararası ticaret, bu durumdan kaygılıydı. Denizlere hâkim olan Müttefikler yansız ülkelerle ve sömürgelerle ticareti bir ölçüde yürütebiliyordu ama bu bile Alman denizaltılarınca büyük ölçüde engelleniyordu.

Savaşıyan ülkelerin tüm kaynakları savaşa yöneldi, büyük meblağlar harlandı. Yaklaşık bir buçuk yıl boyunca İngilizler ve Fransızlar hem kendi halklarında ödünç para alarak hem de Amerika'ya tahvil satarak imkânları kısıt müttefiklerini finanse ettiler. Sonunda Fransa tükendi, başkalarına yardım edemez hale geldi. İngiltere sırtındaki yükü bir buçuk yıl daha taşıdıktan sonra ABD'ye ödemesi gereken 50.000.000 poundu ödeyemeyince 1917 Mart'ında pes etti. Ne var ki İngiltere'nin, Fransa'nın ve müttefiklerinin şansı yaver gitti; ABD o kritik günlerde, herkesin mali kaynakları tükettiği günlerde, o saflarda savaşa girdi. O günlerden sonra savaşın bittiği ana kadar ABD bütün müttefikleri için savaş fonları sağladı. ABD kendi halkından "Özgürlük" ve "Zafer" için topladığı muazzam miktarlardaki paraları oraya buraya saçtı ve müttefiklerine borç verdi. Sonuçta, savaş sona erdiğinde ABD dünyaya borç para veren, bütün ülkelerin kendisine borçlu olduğu ülke durumundaydı. Savaş başladığında Amerikan hükümetinin Avrupa'ya 5 milyon dolar borcu vardı, savaş bittiğinde Avrupa Amerika'ya beş milyar dolar borçlanmıştı.

Amerika'nın savaşta tek mali kazancı değildi bu. Amerika'nın dış ticareti İngiltere'nin ve Almanya'nın ticaretinin aleyhinde genişlemiş, İngiltere ile eşitlenmişti. ABD dünya altınlarının üçte ikisini ve yabancı hükümetlerin stokların ve bonolarının büyük miktarını da üzerine almıştı. Dolayısıyla

ABD'nin mali açıdan ezici bir üstünlük elde etmişti. Bu nedenle, Londra'nın mali dünyadaki eski konumunu kendisi için istemesi doğaldı. Dünyanın en zengin kenti New York'un Londra'nın yerini almasını istediler. Londra'nın ve New York'un hükümetlerince desteklenen bankacıları, finans çevreleri arasında kıyasıya bir mücadele başladı.

ABD'den gelen baskılar İngiliz poundunu sarstı. İngiltere Bankası kendi parası karşılığında altın ödeme gücüne sahip olmadığı için, değişmeye, düşmeye başladı. Fransız frangı da düştü. İstikrarsız bir dünyada sadece Amerikan doları kaya gibi sağlam duruyordu.

Bu durumda iş sermayesinin, altının Londra'dan New York'a yöneleceği düşünülebilirdi. Gariptir, öyle olmadı. Yabancı senetler ve madenlerden gelen altınlar Londra'ya yönelmeye devam etti. Bunun nedeni halkın dolar yerine poundu tercih etmesi değil, doların kolayca bulunamamasıydı.

İngiliz bankalarının şubeleri ve temsilcilikleri üzerinden dünyanın dört bir yanında faaliyet gösterdiklerini sana yazmıştım. Amerikan bankalarının bu tür şubeleri ve temsilcilikleri olmadığı için senetler İngiliz bankaları üzerinden Londra'ya akıyordu. Amerikan bankaları yabancı ülkelerde banka şubeleri ve temsilcilikleri açmak için hemen hareket geçtiler, birçok yerde şık binalar yükseldi. Ancak eğitimli personeli bulmak kolay değildi. İngilizler 100 yıl uğraşmışlardı bu konuda.

Bunun üzerine Amerikalılar Londra'ya karşı Fransız, İsviçre, Danimarka bankaları ile birleştiler ama bunda fazla başarı kazanamadılar. Dışarıya çok miktarda sermaye ihraç etmesine rağmen, Fransa, senetlerin hareketini organize etmek konusuna hiç dikkat etmemişti. New York lehinde yeni bir etken 1924'de ortaya çıktı. Almanya'da büyük enflasyonun sonlanmasının ardından Alman markı istikrara kavuşunca, İsviçre'ye, Hollanda'ya kaçan Alman sermayesi (sermaye riskli ve tehlikeli dönemlerde hep dışarı kaçır) Alman bankalarına geri dönmüştü. Almanya'nın da Amerikan mali blokuna katılması Londra'ya karşı büyük bir fark yaratmıştı.

Londra kentinin mali çevreleri için alarm zilleri çalıyordu. Uluslararası değişim alanındaki tüm iyi işlerin New York'a, onun müttefiklerine gittiğini, Londra'ya sadece kırıntıların kaldığını gözlüyorlardı. Yapılması gereken ilk iş, poundun değerini altına göre yeniden saptamak, yani sabitlemektir. Bu, karlı alışverişi yeniden çekici hale getirecekti. Poundun 1925'de sabitlenmesi İngiliz bankerleri ve borç verenleri için büyük bir başarıydı çünkü daha değerli bir pound onlar için daha çok kazanç demektir. Ama bu İngiliz sanayii için iyi olmadı, çünkü İngiliz mallarının fiyatlarını dışarda yükseltince, sanayiciler yabancı piyasalarda Amerikalılarla Almanlarla ve öteki sanayi ülkeleri ile rekabet etmekte güçlüklerle karşılaştılar. Ama İngiltere bir ölçüde sanayi-

ini bankacılık sistemine, daha doğrusu dünya kambiyo senetleri piyasasının mali üstünlüğüne feda etti. Poundun saygınlığı arttı ama kısmen sanayideki daralmaya bağlı olarak iç sorunlar derinleşti. İşsizlik arttı, kömür grevleri ve genel grevler başladı. Poundun istikrar kazanması yeterli olmadı. İngiliz hükümetinin Amerika'ya çok borcu vardı, üstelik ABD bunları her an talep edebilirdi. Amerika böyle yaparak İngiltere'yi çok güç durumda bırakabilirdi. Bu nedenle önde gelen İngiliz siyasetçileri savaş borçlarının ödenmesi konusunda Amerika ile anlaşmalar yapmak üzere New York'a koştular. Aslında bütün Avrupa ülkeleri Amerika'ya borçluydular; onlar için en uygun yol, kendi aralarında danışmalar yürütüp en iyi koşulları saptadıktan sonra Amerika'nın kapısını çalmaktı. Ama İngiliz hükümeti poundu kurtarmak ve Londra'nın mali önderliğini korumak için öylesine acele ediyordu ki, Fransa ve İtalya'ya danışmak için vakit bulamadılar ve Amerika ile her ne bahasına olursa olsun biran önce anlaşma yapmak için harekete geçtiler. Düzenlemeyi sağladılar ama bunun kendilerine maliyeti ağır oldu. Ardından Fransa ve İtalya borç ödemeleri için ABD'den çok daha elverişli koşullar elde ettiler.

Bu azimli çabalar, özverili girişimler poundu, Londra kentini kurtardı ama New York kenti ile mücadele dünya pazarlarının tümünde sürdü. Elindeki para bolluğuna dayanan New York düşük faizli, uzun vadeli krediler açınca, o güne kadar Londra para piyasasından ödünç alan birçok ülke (Kanada, Güney Afrika ve Avusturalya dâhil) yüzlerini New York'a döndüler. Londra uzun vadeli kredilerde New York ile rekabet edemeyince, Orta Avrupa bankalarına kısa vadeli krediler açtılar. Kısa vadede bankerlerin tecrübeleri ve saygınlıkları daha değerlidir; bu ise Londra'nın çıkarınyaydı. Londra bankaları Viyana bankaları onların üzerinden Orta Avrupa ve Güneydoğu Avrupa (Tuna ve Balkan bölgesi) bankaları ile yakın ilişkiler kurdular. New York da buralarda bir ölçüde işi yapıyordu.

Orta ve Doğu Avrupa'daki İngiliz-Amerikan rekabetinin bir iyiliği oldu. Yatırılan paralar, 1929'da buhran başlayana kadar. Avrupa'nın canlanmasına katkıda bulundu.

Bu arada Fransa'da 1926 ve 1927'de yaşanan enflasyonlarda frank değerini çok yitirmişti. Paralı Fransızlar -her Fransız küçük burjuvasının bir miktar tasarrufu vardır- frank değer yitirdikçe para yitirme korkusu ile paralarını yurtdışına yolladılar. Frank 1927'de yeniden istikrar kazandı, altına göre eski değerinin beşte birine olsa da sabitlendi.

Fransızlar tedbirli insanlardır; hükümetleri de öyle. Kaybetme riski büyük kazançlardansa güvenli küçük kazançları tercih ederler. Bu arada ticaret krizi ve depresyon büyüyor, tarımsal fiyatlar düşüyordu. Buğday fiyatı 1930 sonbaharında o kadar düştü ki, Doğu Avrupa'daki bankalar borçlulardan alacakla-

rını tahsil edemedikleri için Viyana'dan pound ve dolar olarak borç aldıkları paraları ödeyemediler. Bu Viyana'da bir banka krizine yol açtı, en büyük Viyana Bankası Credit-Anstalt'ın işleri kötüleşti, sonunda çöktü. Bu bir kez daha Alman bankalarını sarstı, markın çöküşünü yakın göründü. Bu Almanya'daki İngiliz ve Amerikan sermayesi açısından tehlike anlamına geliyordu. Başkan Hoover önünü almak için borç erteleme ilan etti. O sırada savaş tazminatı üzerinde ısrar etmek Almanya'nın mali açıdan tam anlamıyla çökmesi demek olacaktı. Bunun da ötesine geçildi, Almanya diğer ülkelere olan özel borçlarını bile ödeyemez hale geldi; Almanya'nın borç erteleme verilmesi gerekti.

Bu Almanya'ya verilmiş olan kısa vadeli çok miktardaki İngiliz parasının orada kilitlendiği - buzdolabına kondu da denmişti - anlamına geliyordu. Zarar ziyarı karşılaşamaya çalışan Londra bankerlerinin konumu giderek güçleşti, parayı Almanya'dan tahsil etmeyi hesapladılar. Fransa ve Amerika 130.000.000 pound borç vererek yardımlarına koştular ama yardım çok geç kalmıştı. Panik Londra mali çevrelerine yayıldı; işin kötüsü böyle bir panik çıkınca, herkes paradan kaçır. 130.000.000 pound kısa sürede yok oldu. Şunu hatırlatayım; pound altına endeksliydi, elinde poundu olan altın talep edebilirdi.

O sıralarda İşçi -Partisi- hükümetinin elinde olan İngiliz hükümeti, daha çok borç para almak istedi, heyecanla New York ve Paris bankerlerine başvurdu. Belli koşullara bağlı olarak yardım etmeyi kabul ettiler; bu koşullardan biri İngiliz hükümetinin emek alanında, sosyal hizmetlerde vb. tasarrufa gitmesi idi; ücretlerde kesintiye gidilmesi de isteniyordu. Bu yabancı bankaların İngilizlerin işlerine müdahalesi idi. Durum İşçi Hükümetine karşı istismar edilince, başbakan Ramsay MacDonald partisine ihanet ederek, muhafazakârların desteği ile yeni bir hükümet kurdu. Buna krizle baş edecek "Milli Hükümet" adı verildi. Ramsay MacDonald'ınki Avrupa emek hareketi tarihindeki en büyük kaçıştır.

Milli Hükümet poundu kurtarmak için başa geçmişti. Fransa'dan ve Amerika'dan borç vaadi almış olsa da, poundu kurtaramadı. Hükümet 23 Eylül 1931'de altın karşılığını terk etmek zorunda kaldı, pound bir kez daha istikrarsız bir para haline geldi. Pound hızla değer yitirdi.

Bu dünyada büyük yankılar yaratan bir tarih ve olaydı. İngiliz imparatorluğunun dağılışın yaklaşmasının bir işareti olarak görüldü, çünkü bu olay Londra'nın dünya para piyasasına hâkimiyetinin sonu anlamına geliyordu. Bu beklentiler ya da isteklerin (İngiliz imparatorluğu Avrupa'da ve Amerika'da fazla sevilmez, Asya'nın sözünü bile etmiyorum) henüz olgunlaşmamış olduğu görüldü.

Poundun düşüşü birçok ülkenin parasını sarstı. Poundun altına bağının kopartıldığı, yüzde 30 değer yitirdiği koşullarda birçok ülkenin parası da

değer yitirdi. Artık Fransa güçlü konumdaydı. Temkinli siyaseti ürünlerini vermişti. Amerika ve daha da fazla olmak üzere İngiltere'nin açtığı kredilerin Almanya'da donduğu, bu ülkelerin paraya ihtiyaç duyduğu ortamda, Fransa'nın çok parası vardı. Hem İngiltere hem de Amerika Fransa'ya aşk ilan ettiler, onu kendi yanlarına çekmeye çalıştılar. Ama aşırı temkinli Fransa buna yanaşmadı, pazarlıklar sürdü.

İngiltere 1931'in sonunda yapılan Parlamento Genel Seçimleri "Milli Hükümet"in, yani aslına bakılırsa Muhafazakâr Parti'nin ezici üstünlüğüyle sonuçlandı. İşçi Partisi nerdeyse silindi. İşçilerin sermayelerine el koyabileceği yönündeki söylentilerden, belki de Atlantik Filosundaki denizcilerin ücret indirimine karşı kısa süreli de olsa isyanından korkan İngiliz burjuvazisi muhafazakâr Milli Hükümete yöneldi.

Poundun düşüşünden sonra krize ve tehlikeye rağmen, Amerika, İngiltere ve Fransa ya da onların bankerleri işbirliğine gidemediler. Her biri ötekilerinin aleyhinde kendi elini güçlendirmeye çalıştı. Mali liderliği oynayacaklarına, ortak bir uluslararası değişim piyasası kurmak için bir araya gelebilirlerdi. Ama her biri kendi yolunda ilerlemeyi tercih etti. İngiltere Bankası, Londra'nın yitirdiği konumunun yarattığı sorunlarının yaralarını sarmak için yeni düzenlemelere gitti ve pound hâlâ altından kopuk iken, büyük ölçüde başarılı olup dünyayı şaşırttı.

İngiltere altın temelinden uzaklaşınca, öteki ülkelerin resmi bankaları (bu bankalara merkez bankaları deniyordu) ellerindeki poundları satarak yerine altın satın aldılar. Her an altına dönüştürebileceği için, o zamana kadar pound senetlerini ellerinde tutmuşlardı, çünkü altın gibi hesaplanabilirdi bunlar. Büyük miktarda pound senetleri satılınca, pound hızla yüzde 30 değer yitirdi. Değerdeki bu düşüş borçluları (bazı hükümetler ve işadamlarının da aralarında bulunduğu) pound üzerinden borçlarını altınla ödemeye yöneltti; bu durumda yüzde 30 daha az ödeyeceklerdi. Böylece büyük miktarlarda altın İngiltere'ye geri döndü. İngiltere'ye esas altın akışı Hindistan'dan ve Mısır'dan geldi. Bu yoksul ve bağımlı ülkeler zengin İngiltere'ye yardıma gelmeye zorlandılar, onların gizli kaynakları İngiltere'nin mali konumunu güçlendirmek için kullanıldı. Onların bu konuda söyleyecek fazla bir şeyleri yoktu; istekleri ya da çıkarları İngiltere'nin ihtiyaçları karşısında fazla bir şey ifade etmiyordu.

Hindistan'da garibim rupinin öyküsü, Hintliler açısından uzundur, hazindir. Çünkü sürekli olarak İngiltere hükümetinin, kapitalistlerin çıkarları doğrultusunda değerini değiştirmeye zorlandı. Sana, İngiltere Hükümeti'nin savaş sonrası yıllarda Hindistan'ı büyük zarara uğrattığını belirtmenin dışında para konusundan fazla söz etmeyeceğim. 1927 yılında, rupinin değerini sterlin ve altın esasına göre ayarlamak konusunda Hindistan'da büyük bir tartışma

patlak verdi. (O zaman sterlin altın esasına bağlıydı.) Bu tartışmanın nedeni şuydu: Hükümet rupinin değerini bir şilin-altı peni olarak tespit etmek istiyordu. Hint kamuoyu ise görüş birliği içinde, bunun bir şilin-dört peni olmasını istiyordu. Aslında soru şundan ibaretti: Rupi yüksek bir fiyatla değerlendirildiği zaman banka ve sermaye sahipleriyle alacaklılar yararlanıyor, dışarıdan da ithalat teşvik ediliyordu. Oysa değeri düşük olarak tespit edilirse borçluların yükü hafifler, yerel sanayiler ve ihracat canlanırdı. Tabii hükümet, Hint halkının karşı çıkmasına rağmen, kendi görüşünü uyguladı, rupinin değerini bir şilin altı pens olarak ayarladı. Birçok kimse bu işi revalüasyon saydı. Çünkü bu ayarlama aslında rupiye değerinden fazla fiyat biçiyordu. Hiç bir devlet parasında revalüasyon yapmamıştı. Yalnız İngiltere 1925 yılında da sterlini altın standardına bağladığında bunu yapmıştı. Ama İngiltere böyle yaparak dünyadaki mali liderliğini korumak istiyordu, bunun için de pek çok şeyden fedakarlık yapmaya hazırdı! Fransa, Almanya ve diğer ülkeler ise ekonomik çemberi gevşetmek için enflasyonu revalüasyona tercih ediyorlardı.

Rupinin değerini yükseltmek İngilizlerin Hindistan'daki sermaye varlığının artması demekti. Bu önlem Hint sanayiini yeni yüklerin altına soktu. Çünkü sanayi maddelerinin fiyatları yükseldi. Ayrıca bütün köylülerin ve borçlu toprak sahiplerinin omuzlarına ağır yükler bindi. Zira rupinin değerinin, yükselmesiyle birlikte borçlanmanın değeri de artıyordu.

Tabii borçların miktarı açıkça artmadı, yalnız değeri arttı. Paraların gerçek değeri, satın alınabilen tahıl, elbise ve benzeri maddelerle ölçülür. Bu değer sabit bırakıldığı takdirde dengesini koruyabilir; ama paraların satın alma gücü düştüğü zaman paranın değeri de düşer. Paranın değeri, olduğundan daha yüksek bir seviyeye çıkarılırsa, bu ona, gücünün dışında bir satın alma gücünün verilmesi demektir. Böylece köylü, borçlarını ve bunların faizini ödeyebilmek için gelirinin çoğunu ödemek zorunda kaldı. Rupinin değerinin yeniden ayarlanması ve sterlinin altıda biri olarak tespit edilmesi, ekonomik bunalımın Hindistan'da daha da ağırlaşmasına büyük ölçüde yol açtı.

Eylül 1931'de sterlin altın esasından ayrılırken rupi de ayrıldı. Fakat rupi sterline bağlı kaldı, sterlinin altıda biri olan değerini korudu. Bunun nedeni de Hindistan'da bulunan İngiliz sermayesinin etkilenmesinin önlenmesiydi. Çünkü rupi sterlinden ayrılrsa, değeri düşerdi; bu da İngilizlerin Hindistan'daki sterline dayalı sermayesi için büyük bir zarara yol açabilirdi. İngiltere rupiyi sterline bağlı tutmakla ikinci bir kazanç daha koparmış oluyordu. O da, İngiliz sanayiine İngiliz parasıyla hammadde satın alma olanağını vermesiydi. Çünkü sterlinin egemenlik bölgesi büyüyüp genişledikçe gücü de artıyordu.

Öte yandan rupinin sterline bağlı olarak değerinin düşmesi, doğal olarak, altının fiyatını artırdı. Çünkü aynı miktar altınla birkaç rupi fazla alınabili-

yordu. Bu yüzden, ekonomik sıkıntı çeken kimseler daha çok rupi alıp borçları kapatmak için ellerindeki bütün altınları sattılar. Böylece altın ülkenin her tarafından bankalara, oradan da Londra'ya akmaya başladı. Hindistan altınının büyük bölümü hâlâ bu yolla İngiltere'ye akıyor. İngiltere Bankası'nı ve onun mali konumunu kurtaran, ona Eylül 1931'de Amerika ve Fransa'dan aldığı borçları kapatma olanağı veren, Mısır'dan gelen altınla birlikte işte bu altındı.

Garip ve düşündürücü; zengin fakir bütün dünya ülkeleri, ellerindeki altını korumaya çalışırken, Hindistan bunun tam tersini yapıyor. Amerika ve Fransa Hükümetleri büyük miktarda altın stok ettiler. Birçok ülke, bu arada İngiltere, altının dışarı çıkarılmasını yasakladı. İngiltere sterlini altın esassından ayırmakla elindeki altını korumayı öngörüyor. Oysa Hindistan bunun tam tersini yapıyor. Çünkü Hint ekonomi politikası İngiltere'nin çıkarlarına göre ayarlanmıştır.

Halk, çoğu kez Hindistan'da istiflenmiş altından, gümüşten söz eder. Bu, zenginler için doğrudur, halkın çoğunluğu bunlara sahip değildir. Durumları biraz iyi olan bazı toprak sahiplerinin elinde servetlerinin çoğunu teşkil eden bir miktar mücevher bulunuyordu. Fakat ekonomik bunalım kapıya dayanıp altın fiyatları yükselince bu küçük mücevherler de ortadan kalktı. Oysa Hindistan'da ulusal bir hükümet olsaydı, altının ülkeden çıkmasını önlerdi.

Poundun dolarla mücadelesine dönelim. Burada ayrıntılarına girmeyeceğim yöntemlerle, kurnazca planlarla İngiltere (Merkez) Bankası (Bank Of England olarak adlandırılan İngiltere Bankası öteki merkez bankalarından farklı olarak, bir devlet bankası değil, özel bankadır) konumunu çok güçlendirdi. 1932'nin başında şansı bir ölçüde yaver gitti çünkü Amerikan parasının Almanya'da dondurulmuş olması nedeniyle ABD'de bir banka krizi patlak vermişti. Bu kriz sırasında birçok Amerikalı dolarlarını satarak sterlin senetlerini satın aldı. Böylelikle İngiltere hükümetinin elinde dolar bazında birçok kambiyo senedi birikmiş oldu. Bunları hükümet New York'ta Amerikan Merkez Bankası'na verip karşılığında altın aldı. Dolar altına endeksli olduğu için her isteyen dolar karşılığında altın talep edebilirdi. Bu şekilde İngiliz altın rezervi, poundun başına herhangi bir talihsizlik gelmeden ya da değer yitirmeden daha da arttı. Pound ise istikrarsızlığını, altına bağlı olmama özelliğini sürdürdü. Çok sayıda kambiyo senedi ve değerli kâğıtlara sahip olan Londra kenti, yeniden uluslararası menkul değerler ticaretinin merkezi haline geldi. New York, o günün koşullarında yenik çıkmıştı, çünkü ABD'nin içine sürüklendiği büyük banka krizi nedeniyle binlerce küçük banka yok oldu.

1 Özgün metinde "Amerikan Merkez Bankası". Amerikan literatüründeki karşılığı, günlük dilde "Federal Reserve" diye anılan "Federal Reserve Bank"dır.

188.

KAPİTALİST DÜNYANIN BİRLEŞMEDEKİ BAŞARISIZLIĞI

28 Temmuz 1933

Sana anlattığım rekabet ve dolap çevirme öyküsü ne kadar uzadı, değil mi? Bu mektup için bana teşekkür etmeyeceğini sanıyorum. Bu öykü, uluslararası manevralardan ve entrikalardan oluşan, parçaları birbirine düğümlü bir ağdan ibarettir; dahası içinden çıkmak, içine girmekten daha güçtür. Bununla birlikte sana hızlı ve yüzeysel bir eleştirisini yapmaya çalıştım. Çünkü bu alanda olup bitenlerin çoğu, içyüzü gizli kalır ve gün ışığına çıkmaz.

Modern dünyada kapitalistler ve bankerler çok büyük bir rol oynarlar. Hatta sanayicilerin bile günü geçti. Artık sanayiye, tarımı, demiryollarını, taşıtları ve hatta bizzat hükümetleri denetim altında tutanlar, büyük bankerlerdir. Çünkü sanayi ve ticaret, ilerlemesine ve parlamasına rağmen fazla paraya ihtiyaç duyar. Bu paranın kaynağı da bankalardır. Bu dünyada şimdi işlerin çoğu borç para ile yürür. Borçlanmayı genişleten ya da azaltan ve kredi piyasasına hükmeden, artık bankalardır. Fabrika ve çiftlik sahipleri borç para alıp işlerini sürdürebilmek için bankalara başvurmak zorunda kalıyorlar. Bu borç verme işi bankerleri yalnız zenginleştirmekle kalmadı, aynı zamanda sanayi ve tarım üzerindeki egemenliklerini de artırdı. Bankalar kritik bir anda kredi vermeyi reddederek ya da borçlarını kapatmalarını isteyerek işadamlarını istedikleri koşulları kabul etmek zorunda bırakabilirler. Bu tür baskıyı her ülkenin iç hayatında da, uluslararası ilişkilerde de görüyoruz. Çünkü büyük merkez bankaları, çeşitli hükümetlere para verir ve bununla onlara baskı yapma imkânını elde ederler. Nitekim görüyoruz ki, New York bankaları Orta Avrupa ve Güney Amerika hükümetlerinin çoğuna bu yolla egemen oluyorlar.

Bu büyük bankaların en belirgin özelliklerinden biri, piyasanın canlılığı ve durgunluğu sırasında aynı derecede kâr sağlamalarıdır. Çünkü canlılık zamanında genel bolluğa katlanırlar, üzerlerine paralar akar ve bu paraları karlı

faizlerle ödünç verirler. Durgunluk ve bunalım zamanlarında ise paralarını ellerinde tutarlar, bununla bunalımın keskinliğini daha da artırırılar; çünkü işlerin istikrarsız olarak sürdürülmesi mümkün değildir. Ama bu davranışlarıyla yine büyük kazanç elde ederler; çünkü toprakların, fabrikaların, her şeyin fiyatı iner, birçok sanayi dalı iflas eder. İşte bu sırada banka gelir, her şeyi en ucuz fiyatla satın alır! Bunun için bankaların çıkarı, bolluk ve darlık dönemlerinin birbirini izlemelerini gerektirir. Şimdiki dünya ekonomik bunalımı sırasında da büyük bankalar başarıları ve güzelim karları aralarında paylaşmaya devam ettiler. Evet, gerçi Birleşik Devletler'de binlerce banka, Almanya ve Avusturya'da da bazı büyük bankalar iflas ettiler. Fakat Amerika'da iflas eden bankaların çoğu küçük bankalardı. Anlaşıldığına göre Amerika'da bankacılık sisteminde bir hata vardı. Buna rağmen New-York'taki büyük bankalar, istenilen şekilde işlerini sürdürdüler. İngiltere'de de durum böyleydi; orada bir tek banka dahi iflas etmedi.

O halde bugünkü kapitalist dünyanın gerçek efendileri, bankerlerdir. Bu nedenle, insanların çoğu bu yüzyılı, ondan önceki sanayi yüzyılından ayırmak için "Mali Çağ" diye adlandırdılar. Batı devletlerinde, özellikle Amerika'da milyonerlerin çokluğu dikkati çeker ve halk bunlara çok hayranlık duyar. Fakat artık açıkça anlaşılmıştır ki, bu "aşırı zenginlik" aldatıcı bir seraptan başka bir şey değildir ve hırsızlıktan, dolandırıcılıktan farksızdır. Yalnız bu, daha geniş kapsamlı bir hırsızlık ve dolandırıcılıktır. Büyük tekeller bütün küçük kurumları ezer; büyük mali işletmeler, paralarını kullanmaya çalışan yoksulların derisini yüzerler. Avrupa ve Amerika'da yakın zamanda bazı büyük para babalarının iğrenç skandalları ortaya çıkmıştır.

Amerika'yla İngiltere arasında mali liderlik üzerindeki çatışmanın şimdiye kadar nasıl Londra'nın zaferiyle sonuçlandığını gördük. Fakat bu zaferin meyvesi neydi? Uğrunda çalışmanın on yıldan fazla sürdüğü bu zaferin meyvesi azar azar ortadan kaybolmaya başladı. Dünya ticareti durdu, bu durgunlukla birlikte özel ve genel borçlar üzerindeki faizler eski halinde kaldı ve borçlu devletlerin bunları ödemesi imkânsızlaştı. Uluslararası taahhütlerini yerine getirmekten kaçınmak mümkün olmadığı için altına talep çoğaldı. Fakat altın yoksul ülkelere, istikrarlı paraya sahip olan zengin ülkelere gitmeye başladı. Yalnız bu altınları ve servetleri toplamak (buna sanayideki gelişmeyi de eklemek gerekir), bunalımın basıncı şiddetlendiği zaman Amerika'ya fazla yarar getirmedi. Böylece her yerden erkekleri ve kadınları kendine çeken o altın fırsatlar ülkesi, umutsuzluğun ülkesi oldu. Ülkeyi yöneten büyük işadamlarının bozgunculukları ortaya çıktı, sermaye ve sanayi liderlerine karşı güven sarsıldı. Büyük iş çevrelerinin dostu olan Başkan Hoover halkın nefretini kazandı, 1932 yılında yapılan başkanlık seçimlerini kaybetti, yerine Franklin Roosevelt seçildi.

Amerika Mart 1933'te yeni bir mali krizle karşılaştı. Bu yüzden de altın esasını bırakıp doların değerini düşürmek zorunda kaldı. Oysa Amerika dünyanın bütün devletlerinden daha çok altına sahipti. Bu değer düşürmedeki amaç, sanayinin ve tarımın yükünü hafifletmek, borçluların durumunu alacaklılar ve bankalar zararına düzeltmekti. Bu, İngiltere'nin Hindistan'da, bütün Hint halkının karşı çıkmasına rağmen uyguladığı mali politikanın tam tersiydi.

Kapitalist devletler, problemlerini ortaklaşa çözümlemek için bazı çabalar harcadılar. Haziran 1933'te Londra'da bir Dünya Ekonomi Konferansı toplandı. Delegeler "korkunun egemen olduğu dünya"dan söz ettiler ve "konferans başarısızlığa uğradığı takdirde bunun, tüm kapitalist binanın yıkılmasına yol açabileceği" ne dikkati çektiler. Ne var ki, tüm bu ihtarlara, uyarılara rağmen, büyük devletler, aralarında yardımlaşmaktan, işbirliğine gitmekten uzak kaldılar. Her biri kendi yolunu kendisi açmaya çalışıyordu. Böylece konferans başarısızlığa uğradı, her devlet, kendine özgü "milli ekonomi" politikasını izlemeye devam etti.

Örneğin İngiltere için kendi kendine yeterli olmak imkânsızdı. Çünkü İngiltere, ihtiyacını karşılayacak kadar yiyecek maddesi üretemiyordu; sanayisi için gereken hammadde de dışarıdan geliyordu. Bunun için İngiltere, bütün İmparatorluğu kapsayacak bir milli politika izlemeye başladı. Amaç, Britanya İmparatorluğunu bir tek ekonomik birlik ya da sterline bağlı bir tek grup haline getirmekti. Bunun için İngiltere 1932 yılında Ottawa'da bir ekonomik konferans topladı. Fakat konferans çok büyük güçlüklerle karşılaştı. Çünkü ne Kanada ne Avustralya ne de Güney Afrika İngiltere uğruna çıkarlarını feda etmeye hazır değillerdi. İngiltere'nin bu devletlerin bazı isteklerine boyun eğmesi gerekiyordu. Hindistan ise, İngiltere tarafından, Hint halkının geniş muhalefetine rağmen, İngiliz mallarını diğerlerine tercih ettiğini resmen kabul eder duruma getirilmişti. Sonraki olaylar gösterdi ki, Ottawa Anlaşması başarı kazanamadı. Bir yandan İngiltere ile Britanya Milletler Topluluğu, diğer yandan da Hindistan'la İngiltere arasında anlaşmazlık mevcuttu.

Bu sırada Britanya İmparatorluğunun sanayi ve pazarlarını tehdit eden başka tehlikeler belirdi. Japonya'nın ucuz malları her tarafa akmaya başladı. Bu mallar o kadar ucuzdu ki, hiçbir gümrük duvarı girmelerini önleyemezdi. Bu ucuzluğun nedeni, "yen" in değerinin düşmesi, Japon fabrikalarında çalışan kızlara ödenen ücretlerin azlığı, hükümetin sanayiye yaptığı mali yardımlar ve Japon deniz nakliyat şirketlerinin düşük taşıma ücreti almalarıydı. Ayrıca inkârı mümkün olmayan bir gerçek daha vardı. O da, Japon sanayisinin, İngilizlerinkinden farklı olarak, çok verimli çalışmasıydı.

Japon mallarının girmelerini önlemekte gümrük duvarları başarısızlığa uğrayınca, İngiltere bazı pazarlarını bu malların yüzüne sağlamca kapattı,

bazılarında ise pek sınırlı bir miktarın girmesine izin verdi. Ama Japon mallarının diğer ülkelere girmesi yasak olunca, Japonya'nın büyük sanayisi ne yapacaktı? Ya ekonomik varlığı tamamen çökecek ya da kendine yeni pazarlar açacaktır. Bu da savaşa bile yol açabilecek sert bir ticari rekabet doğuracaktır. Kapitalist dünyada kaçınılmaz olan aşamalar işte bunlardır.

Aynı şey İngiltere ile öbür Avrupa devletleri için de söz konusudur. İngiliz pazarlarının öteki Avrupa ülkelerinin yüzüne kapanması, o ülkelerin yıkılması demektir. Bunun için biz şuna inanıyoruz ki, herhangi bir ülkenin özel çıkarı yolunda attığı bir adım, diğer ülkelere ve uluslararası ticarete zarar verir; karışıklıklara ve çatışmalara yol açar.

189.

İSPANYA'DA DEVRİM

29 Temmuz 1933

Şimdi seni, Dünya Ekonomik Bunalımı ve ticaretin durgunluğu gibi uzun ve sıkıntılı konulardan uzaklaştırıp, son zamanlarda meydana gelen dikkat çekici iki olaya götüreceğim. Bunlar, İspanya'daki devrim ve Almanya'da Nazilerin kazandığı başarıdır. İspanya ile Portekiz Avrupa'nın güneybatı köşesine düşüyor. İkisi de Avrupa ve dünya tarihinde önemli rol oynadılar, imparatorluklar kurmak için giriştikleri maceralarda güçlerini tükettiler, Batı Avrupa 19. yüzyılda sanayide ilerlerken bunlar geri kaldılar, ikisine de gericilik ve kilise egemen oldu. İspanya Napolyon'a karşı zafer kazandı, ama Fransız Devrimi'nin yaydığı fikirlerden yararlanamadı. Fransa kendini feodalizmden kurtarıp toprak mülkiyeti düzenini değiştirirken, İspanya yarı feodal bir düzeni sürdürdü. Orada soylular geniş topraklara ve her çeşit özel imtiyazlara sahiptiler. Roma Katolik Kilisesi dine, toprağa ve ticarete tam egemen bulunuyordu. Kilise en büyük toprak sahibiydi ve kendi hesabına geniş çapta ticaret yapıyordu; bunun yanı sıra eğitim sisteminin egemenliği de tümüyle Kilise'nin elindeydi.

Ordu subayları, özel imtiyazlara sahip özel bir sınıftı. Subaylar askerlere göre çok üstün sayılıyorlardı. Aydınlar ise ilerici ve liberal düşünceliydiler. Yeni gelişmekte olan işçi hareketi sendikacılar, sosyalistler ve anarşistler arasında bölünmüştü. Fakat gerçek otorite Kilise'nin, Ordu'nun ve soyluların elinde bulunuyordu. Ülkenin kuzeyinde, Katalonya'da ve Bask'ta özerklik talep eden ayrılıkçı hareketler ortaya çıktı. İspanya ve Portekiz otokratik krallıklarla yönetiliyorlardı, parlamentoları ise güçsüzdü. İspanya'da parlamentoya "Cortes" derler. 19. yüzyılın son çeyreğinde İspanya'da kısa bir süre için bir cumhuriyet yönetimi kuruldu. Bunun sonunda kral sahip olduğu bütün otokrasisi ile birlikte geri döndü. İspanya 1898'de İspanya ile Birleşik Amerika

Devletleri arasındaki savaşın sonucunda sömürgelerin çoğunu kaybetti ve Fas'ın bir kısmından başka elinde sömürge kalmadı.

Portekiz'in ise, Hindistan'daki Goa gibi sömürgelerinden başka Afrika'da da bazı sömürgeleri vardı. 1910 yılında Portekiz Kralı tahtından indirildi, ülkede cumhuriyet ilan edildi. O zamandan bu yana birkaç ayaklanma oldu. Ayaklananların kimisi kralı geri getirmeye çalışan kralcılar, kimisi de diktatörlerden ve gerici hükümetlerden kurtulmaya çalışan solculardı. Cumhuriyet yönetimi, çoğu zaman askeri biçimde de olsa devam etti. Dünya Savaşında Portekiz de Müttefikler'in yanında yer aldı ve savaştan, kendisini iflasın eşiğine getiren ağır bir borç yüküyle çıktı. Şimdiki hükümet ise son derece gerici-dir, faşist eğilimlidir ve bu politikayı hem içerideki hem de dışarıdaki sömürgelerinde uygulamaktadır. Örneğin Goa'da bütün politik eylemleri ortadan kaldırdı ve halkı her çeşit özgürlerden yoksun bıraktı.

İspanya ise Dünya Savaşında tarafsız kaldı ve bundan çok faydalandı. Çünkü savaşın her iki tarafa da mal ve araç sattı. Bu yüzden ülkede sanayi canlanıp yayıldı. Fakat savaş biter bitmez ekonomik bunalım geldi, işsizlik yayıldı, onunla birlikte kargaşa da yayıldı. 1921 yılında Fas'ta çıkan savaşta Prens Abdül Kerim İspanya ordusuna karşı parlak bir zafer kazandı. Ancak Fransız ordusundan birlikler İspanya ordusunun yardımına koşarak Prensi yenilgiye uğrattılar ve İspanya Fas'ını kurtardılar. Fas Savaşı sırasında yükselen Primo de Rivera 1923 yılında diktatör oldu, anayasayı ortadan kaldırdı. İktidarda altı yıl kalan Rivera sonunda ordunun güvenini tedrici olarak yitirdi ve 1929 yılında, ekonomik bunalım sonunda istifa etmek zorunda kaldı. Bu sırada ülkede bulunan Kral Alfonso gerici unsurları destekliyor, nüfuzunu pekiştirmeye çalışıyordu.

İspanya halkı liberal eğilimleriyle tanınmıştır. Bu nedenle çeşitli grupların sürekli olarak çatıştıklarını görüyoruz. Bakunin'den bu yana anarşist felsefe halk kesimlerine çekici gelmiş, o sıralarda İngiltere ve Almanya anlayışının hâkim olduğu işçi sendikaları halk içinde fazla saygınlık kazanmamıştı. Bu anarşist-sendikalistler özellikle Katalonya'da güçlü bir grup kurdular. Orada ayrıca demokratlar, liberaller, yükselmeye başlayan sosyalistler ve komünistler gibi ilerici örgütler de vardı. Bütün bu örgütler cumhuriyet yönetimi fikrini desteklediler. Bunların diktatör Primo de Rivera'nın elinden çıktıkları, acı tecrübeler, gönülleri birleştiren, kendilerini cumhuriyetçi bir parti çerçevesi içinde birbirleriyle işbirliği yapmaya iten nedenler arasındaydı. Cumhuriyetçiler ilk ezici başarıyı 1931'de yapılan belediye seçimlerinde elde ettiler. Yalnız bu başarı bile Bourbon ve Habsburg Hanedanlarına mensup olan kralı korkutmaya yetti, kral derhal ülkeden kaçtı. Bunun üzerine cumhuriyet ilan edildi. 14 Nisan 1931'de geçici bir hükümet kuruldu. Böylece devrim, kan dökülmeden başarıya ulaştı.

İspanyol Devrimi Mart 1917'de patlayan Rus Devrimi'ne çok benzer. Çünkü İspanya'da krallık düzeni, Çarlık Rusya'sındaki gibi, çürümüştü. Bu yüzden hasımlarının hiçbir çaba harcamasına gerek kalmadan çöktü. İki ülkede devrim toprak statüsünü değiştirmek için feodalizmi ortamdan kaldırmaya çalışıyordu. İkisinde de baskının büyük kısmı yoksul köylülerden gelmişti. Tıpkı Rusya'daki gibi, Kilise geniş bir yetkiye sahipti. Her iki devrim de istikrarsız durumlar doğurdu ve her sınıf kendi açısından olaya baktı. Bazen sağın, bazen solun çıkarttığı karışıklıklar oldu. İstikrarsızlık Rusya'da Kasım Devrimi'ni doğurdu, İspanya'da ise sürüp gidiyor.

Yeni İspanyol Anayasasında ilginç şeyler var. Anayasa, Cortes denilen tek meclisi öngörüyor, herkese seçme hakkını tanıyor. Başkan Milletler Cemiyeti'nin yaptırımı olmadan savaş ilan edemez. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nden çıkan ve İspanya tarafından kabul edilen bütün uluslararası antlaşmalar doğrudan İspanya'nın iç hukukunun parçası sayılır. Yeni Cumhuriyet hükümeti demokratik, solcu, ılımlı ve sosyalist renkli, diye nitelendi. Başkan ve fiili yönetici Manuel Azana'ydı. Hükümetin güç sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdı: Toprak, Kilise, Ordu... Cortes'den birçok yasa geçti ama bunlar pratikte uygulanamadı. Örneğin yeni yasa hiçbir kişinin 25 hektardan fazla sulu toprağa sahip olamayacağını ve bu miktarın da toprak sahibinden başka kimse tarafından işlenemeyeceğini emrediyordu. Fakat buna rağmen yalnız kralın ve bazı soyluların topraklarına el kondu. Diğer topraklar ise eski sahiplerinin yani toprak ağalarının elinde kaldı.

Cortes Kilise mallarını devletleştirdi ama bu yasa da uygulanamadı. Eğitimle ilgili yasalarda, Kilise'ye getirilen bazı sınırlanmalar dışında, Kilise'nin özgürlüğüne dokunulmadı. Ordu subaylarının imtiyazları ise kaldırıldı, birçok büyük ikramiyeler ödenerek emekliye ayrıldı. 1932'de Katalonya'da sendikacı anarşistlerin düzenledikleri bir ayaklanma hükümet tarafından bastırıldı. Sağcılar da yılbaşında bazı karışıklıklar çıkardılarsa da, başarıya ulaşamadılar. Hükümet ilk yıllarında özellikle eğitim alanında bazı küçük başarılar elde etti. Ayrıca toprak sorununu çözmeye, işçilerin durumlarını düzeltmeye çalıştı. Fakat toprak reformu alanındaki çalışmaların ağır yürümesi köylülerin tepkisine yol açıyordu. Bu sırada gerici güçler ve çıkarıcı çevreler, hükümeti devirmek için fırsat kolluyorlardı.

Not (Kasım 1938): 1933 yılı, İspanya'da gerici unsurlarının güçlerini pekiştirmelerine sahne oldu. Sağcı partiler, o yıl yapılan seçimlerde sandalyelerin çoğunluğunu aldılar ve gerici bir hükümet kurdular. Bu hükümet daha önce girişilmiş olan toprak reformunu durdurdu, Kilise'nin gücünü artırdı ve eski hükümetin giriştiği birçok işi bir yana bıraktı. Bu durum solcu partileri, geciciliğe karşı koymak için örgütlenmeye ve birleşmeye yöneltti. Ekim 1934'te

İspanya'nın her tarafında eylemler patlak verdi ama bunlar hükümet tarafından bastırıldı. Solcu güçler ise örgütlenmeye devam ettiler. Sonunda ılımlılardan, sosyalistlerden, anarşistlerden ve komünistlerden bir "Halk Cephesi" kuruldu. Bu cephe Şubat 1936'da Cortes Meclisi seçimlerini kazanarak yeni bir hükümet kurdu. Bu hükümetin toprak sorununu çözümlmek, Kilise yetkilerini sınırlamak için cesur tedbirler alacağı ve önceki hükümet gibi çıkarıcılara ödün vermeyeceği anlaşıldığından çatışmalar başladı ve gerici güçler darbe-lerini indirmeye karar verdiler. Bunlar Mussolini'den ve Nazi Almanya'sının desteğini sağladılar.

Temmuz 1936'da, İspanyol Fas'ında General Franko'nun komutasında, Fas Ordusunun da yardımıyla bir ayaklanma oldu. Fas Ordusu'na, bu yardımına karşılık, Fas için bağımsızlık vaat edilmişti. Ordu subaylarının ve erlerinin çoğu Franko'nun safındaydılar. Hükümet savunmasız kalmıştı. Hükümet halkı mücadeleye çağırdı, hiçbir şey bulamazsa eliyle dahi yardım etmesini istedi. Halk özellikle Madrid ve Barselona'da hükümetin çağrısına uydu. Böylece hükümet ve cumhuriyet kurtarıldı. Ama Franko İspanya'nın geniş alanlarına hâkim oldu. O zamandan beri taraflar arasındaki çatışmalar sürüyor. Franko İtalya'dan ve Almanya'dan büyük yardımlar aldı. Bunlar kendisini ordularla, uçaklarla, pilotlarla, yiyecek maddeleri yardımlarıyla desteklediler. Dışarıdan bazı gönüllüler de Hükümetin yardımına gitti. Aynı zamanda hükümet güçlü bir ordu da kurabildi, İngiliz ve Fransız hükümetleri ise "karışmama" politikası izlediler. Oysa bu, Franko'yu desteklemek anlamına geliyordu.

İspanya içsavaşı felaketlerle doludur. Bu savaşta Franko'nun emrindeki Alman ve İtalyan uçaklarının bombardımanları sonucunda çok insan öldü. Madrid savunması çok ünlendi. Tarih bunları, İspanya'ya övünç mürekkebiyle yazacaktır. Franko şu anda İspanya'nın dörtte üçüne egemen bulunmaktadır. Fakat Cumhuriyet hükümetinin cesaret ve gücü sayesinde durdurulmuştur. Hükümetin en büyük sorunu, yiyecektir. İspanya içsavaşı, yerel bir iç çatışmadan çok başka bir şeydir. O, demokrasiyle faşizm arasındaki savaşın simgesi oldu bu nedenle yaygın ilgi gördü, sempati topladı.

190.

ALMANYA'DA NAZİLERİN ZAFERİ¹

31 Temmuz 1933

İspanya Devrimi bazı kişileri şaşırttı, oysa şaşılacak bir şey yoktu. Olaylar doğal akışı içinde sonuca ulaştı. Yakın gözlemciler bunun kaçınılmaz olduğunu biliyorlardı. Çünkü Kral-feodalite-Kilise üçgeni, zamanın içinde çürümüş, güçsüz, dermansız kalmıştı. Bu düzen artık yeni şartlara hiçbir şekilde ayak uyduramıyordu. Bu nedenle de, sadece dokunmakla düşüverecek çürük bir meyveye benziyordu. Hindistan'daki feodal beylerin düzeni de böyledir. "Nuh Nebi" den kalma bu beyler, dayandıkları yabancı devletin desteğini yitirdikleri anda ortadan yok olacaktı.

Almanya'da son zamanlarda meydana gelen değişiklikler İspanya Devrimi'nden tümüyle farklıdır. Gelişmeler çok sayıda kişiyi şaşırttı, Avrupa'yı titretti. Almanlar gibi aydın, oldukça ileri bir ulusun vahşice, barbarca davranışlar içine girmesi şaşırtıcı bir tecrübeydi.

Almanya'da Hitler başarıya ulaştı, kendisiyle birlikte Naziler de zafer kazandı. Nazilere "faşist" adı verilmişti. Bunların başarısı Almanya'nın 1918 Devrimi'nin ve onun ardından yaşananlara karşı, karşıdevrimin zaferiydi. Evet, Nazizm faşizmin bütün öğeleri görülür: Tedhişçi gericilik, tüm liberaller ve özellikle işçilere karşı amansız bir düşmanlık... Bununla birlikte Nazilik, gerici bir hareket olmaktan çok başka şeydir. Çünkü Nazilik İtalyan faşizmindeki kitle duygularından daha farklıdır. Bu duygunun sahipleri ise işçiler değil, mülklerini yitiren ve devrimci bir havaya bürünen orta sınıf mensuplarıdır.

Bundan önceki mektuplarımdan birinde sana İtalyan faşizmini ve onun, kapitalist bir devletin ekonomik bunalım tarafından sosyal bir devrime sürüklenmek üzere olduğu sırada çıktığını anlatmıştım. Bu bunalımdan kendilerini korumak isteyen kapitalist sınıflar, bu amaçla, çekirdeğini aşağı-orta

1 Bu mektubun 1933 yılının koşullarında yazıldığı unutulmamalıdır.

sınıfın oluşturduğu bir halk hareketi yarattılar; bilinçsiz işçilerin ve köylülerin dikkatlerini üzerlerine çekmek için de kapitalizme karşı şaşırtıcı sloganlar kullandılar. Kapitalistler devlet mekanizmasını ele geçirince bütün demokratik kurumları dağıtıp, hasımlarını ezer, özellikle tüm işçi örgütlerini ortadan kaldırırlar. Böylece iktidarları, esas olarak şiddete dayanır. Orta sınıfa mensup taraftarlarına yeni devlet düzeninde bazı görevler verirler. Ve sanayiye bir ölçüde denetim altına alan önlemleri devreye sokarlar. İşin şaşırtıcı yanı, bu işlerin gördüğü büyük destek ve büyük halk kitlelerinin Hitler'in safına katılarak onun peşinden yürümeleridir.

Nazi karşıdevrimi Mart 1933'te zafere ulaştı. Fakat ben biraz daha uzaklara gideceğim, hareketin tarihini, nasıl başladığını anlatacağım. 1918 Alman Devrimi gerçek bir devrim olmaktan çok uzaktı. Gerçi Kayzer gitmiş, cumhuriyet ilan edilmişti, ama eskiden beri kurulu bulunan siyasal, ekonomik ve toplumsal düzen değişmemişti. Sosyal Demokratlar bir süre hükümeti ellerinde tuttular, fakat kurt gericilerle çıkarıcılardan korktukları için onlarla her zaman uzlaşmaya çalıştılar. Sosyal Demokrat Parti'nin yönetimi ve örgütü gerçekten güçlüydü. İşçi sendikalarından başka milyonlarca üyesi vardı. Fakat politikası, gerici unsurlara karşı daima savunma ve partinin aşırı kanadıyla komünistlere saldırı esasına dayanıyordu. Sosyal Demokratların tutumu o kadar olumsuzlaştı ki, sonunda birçok taraftarları Parti'yi bıraktı, birçok işçi Partiden uzaklaşıp Komünist Partisi'ne katıldı. Böylece Komünistler milyonlarca üyesi bulunan güçlü bir örgüt oldular. Orta sınıfa mensup taraftarlar ise gerici partilere kaydılar. Komünist Partisi ile Sosyal Demokrat Parti arasında sürüp giden çatışma ikisini de zayıflattı.

Almanya'da savaştan sonraki yıllarda yükselen enflasyondan, büyük toprak sahipleri ve fabrika patronları yakınmadılar, Mülklerini rehine veren ve bu yüzden borca batmış olan toprak sahipleri bol, fakat aslında değeri pek düşük olan paralarla borçlarını kapattılar, mülklerini geri aldılar. Fabrikatörler ise fabrikalarını geliştirdiler, "tekeller"ini kurdular. Alman malları çok ucuzladı, her yerde pazar buldu. İşsizlik kayboldu. İşçi sınıfı işçi sendikalarında örgütlenmişti; markın değerinin düşmesine rağmen ücretlerin seviyesini yüksek tutmayı becerdiler. Enflasyondan en çok zarar gören ise, adamakıllı yoksullaşan orta sınıftı. 1923-1924 yıllarında Hitler'i bu sınıf destekledi. Bankaların iflası ve işsizliğin yayılması sonucunda ekonomik bunalım şiddetini artırınca halkın çoğu Hitler'in safına katıldı. Hitler böylece gayri-memnunların umudu haline geldi. Sonunda eski subaylar da kendisine katıldılar. Çünkü Versay Antlaşması'ndan sonra Ordu terhis edilmiş ve binlerce subay işsiz kalmıştı. Bunlar, o sırada gelişmekte olan özel ordular kervanına katıldılar. Bu ordular,

Nazilerin "Yıldırım Birlikleri" denilen birliklerinden ve kayzerin tahta dönmesini isteyen milliyetçi "Çelik Miğferliler" topluluklarıydı.

Adolf Hitler kimdi? Söyleyeceklerim ilk bakışta garip gelebilir. Hitler, iktidarı eline geçirmeden bir-iki yıl öncesine kadar Alman yurttaşı bile değildi; Avusturya-Macaristanlıydı; Orduda küçük bir rütbeyle çalışmıştı, rütbesi onbaşıydı Alman Cumhuriyeti'ne. Karşı düzenlenen başarısız bir ayaklanmaya katıldığı için hapse mahkûm edildi, sonra cezası indirildi. Daha sonra Sosyal Demokratlara karşı "Nasyonal Sosyalist Parti" adlı bir parti kurdu. "Nazi" sözcüğü "Nasyonal Sosyalist" demek olan iki Almanca sözcüğün ilk harflerinden meydana gelmiştir. Bu partiye sosyalist adı verilmişti, ama sosyalizmle ilgisi yoktu. Hitler eskiden beri sosyalizmin azılı düşmanı olarak tanınmıştı. Parti "gamalı haç" ı kendine amblem olarak kabul etti. Eski çağlardan beri dünyanın her tarafında bilinen, Hindistan'da da çok popüler olan bu simge cesareti-atılğanlığı Naziler "Yıldırım Birlikleri" adlı bir vurucu güç kurdular. Bu birliklere girenler kahverengi gömlek giydikleri için "Kahverengi Gömlekçiler" diye tanınıyorlardı, tıpkı İtalyan faşistlerinin "Kara Gömlekçiler" diye tanınmış oldukları gibi...

Nazilerin programı açık seçik ve olumlu değildi. Güçlü bir biçimde milliyetçilik kokan program, Almanya'nın ve Almanların büyüklüğüne vurgu yapıyor, geri kalanında ise, kin ve öç alma duygusundan oluşuyordu. Naziler, Almanya için küçük düşürücü nitelikte kabul ettikleri Versay Antlaşması'na karşı idiler. Bu tutumları, birçok kimseyi saflarına çekti. Marksistlere, komünistlere ve sosyalistlere, işçi sendikalarına ve benzeri kurumlara da karşı olan Naziler, ayrıca Yahudileri de istemiyorlar. Çünkü Yahudileri "Ari" Alman ırkını bozan, seviyeyi düşüren yabancı bir ırk sayıyorlardı. Naziler, ayrıca, üstü kapalı bir şekilde kapitalizme de karşı idiler ama kapitalizme karşı olmaları, sömürücülere ve zenginlere sövmekten ibaretti.

Bütün bunların arkasında olağanüstü bir şiddet felsefesi yatıyor. Naziler terörü övmek ve kışkırtmakla yetinmediler, onu insan görevlerinin en kutsalı saydılar. Bu felsefeyi açıklayan ünlü Alman düşünürü Oswald Spengler'dir. İnsanı "canavar, cesur ve gaddar bir avcı" olarak niteleyen bu zatın sözleri şunlardır: "Yüksek amaçlar, ancak korkaklıktır." ve "av hayvanı, hareketli yaşamın en üst biçimidir." "İnsanın merhametli oluşu ve sakinliği sevmesini de "dişsiz bir duygu" diye niteleyen yazara göre, nefret duygusu ise "avlanan canavarlardaki en sadık duygu" ydu. Ona göre insan aslan gibi olmalı, ininde başka canavarların bulunmasına tahammül etmemeli, büyük bir sürü içinde çobanın keyfine göre sürüyle gidip gelen sıska sığır gibi olmamalıdır. Bu gibi bir kişi için savaş, doğal olarak, en yüce uğraş ve eğlencedir.

Oswald Spengler, çağımızın en eğitimli insanlarından biriydi. Kitapları, insanın yararlanacağı konularla doludur. Bu özelliğine, bilgisinin genişliğine

rağmen bu korkunç, şaşırtıcı sonuçları çıkaracak kadar ileri gitti. Yukardaki sözleri, Nazizm anlaşılmasını kolaylaştırdığı ve Nazi düzeninde gizli katılık ve vahşeti açıkladığı için alıntılardım... Ama bütün Nazilerin böyle düşündüğünü sanmamalıyız. Fakat liderleri ve aşırı unsurları aynen böyle düşünüyorlar, halkı da kendilerine bağlamak için bu sözleri atasözü haline getirdiler. Aslında sıradan bir Nazi'nin hiçbir şey düşünmediğini söylersek, daha doğru olacak. Sıradan Nazi, içinde bulunduğu kişisel sefalet ve Fransa'nın Ruhr bölgesini işgali sırasında ülkesinin uğradığı hakaret dolayısıyla öfke duyuyordu. Güçlü bir konuşmacı olan Adolf Hitler, bütün kötülüğü Marksist Yahudilere yükledi. Fransa ve öteki devletlerin Almanya'ya karşı kötü davranmaları birçok kişiyi Nazi Partisi'ne katmaya itiyor. Çünkü onlara göre ancak bu parti Almanya'nın onurunu koruyacaktır. Ayrıca, ekonomik durumdan yakınanlar da partinin saflarına katılıyor.

Sosyal Demokrat Parti, iktidardaki egemenliğini çabuk yitirdi. İlimli Katolik Partisi adlı bir başka parti çıktı, iktidarı ele aldı. Çünkü öteki partiler kendi aralarında çekişiyorlardı. Reichstag'da (Alman Parlamentosu) tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğa sahip bir parti bulunmuyordu. Bunun için seçim üstüne seçim yapılıyor, partinin entrika ve manevraları gittikçe artıyordu. Sosyal Demokrat Parti, Nazilerin güçlenmesinden çok korktuğu için kapitalist Merkez Partisi'ni cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mareşal Hindenburg'u desteklemek zorunda kaldı. Nazilerin güçlenmesine rağmen işçilerin iki partisi Sosyal Demokrat Parti ile Komünist Partisi yine de güçlüydüler ve her birinin milyonlarca üyesi vardı. Ama Nazi tehlikesine karşı güçlerini birleştiremediler. Komünistler, Sosyal Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1918 yılında ve daha sonra nasıl kendilerini baskı altında tuttuğunu ve bunalımlarda nasıl gerici güçleri desteklediğini hâlâ acı acı hatırlıyorlardı. Öte yandan, İkinci Enternasyonal'de birlikte çalıştığı İngiliz İşçi Partisi karakterindeki Sosyal Demokrat Parti büyük bir nüfuza ve yaygın bir yönetime sahip bulunduğu için durumunu tehlikeye düşürmek istemediği için sorumluluk, risk almayı göze alamadı. Eylemlerinin çoğunu komünistlere karşı mücadelede kullandı.

Böylece Almanya savaşçı güçlerin karargâhı ve silahlı kampı haline geldi. Karışıklıklar hiç eksik olmuyordu, Naziler komünist işçileri öldürmek gibi cinayet bile işliyorlardı, bazen işçiler de intikam alıyorlardı. Hitler, bütün bu akımlar aralarındaki çelişmelere rağmen büyük bir ustalıkla elinde tutmayı başardı; yoksul orta sınıfın fabrikatörlerle ve büyük toprak ağalarıyla uzlaşmasını sağlamayı bildi. Bunun sırrı, fabrikatörlerin Hitler'i desteklemeleri ve kendisine para yardımı yapmalarıydı. Çünkü o, sosyalizme sövüyor, Marksizm ve komünizmin yolunda en büyük engeli oluşturuyordu. Yoksul orta sınıf ve toprak sahipleri ise, Hitler'in kapitalizme karşı ortaya attığı sloganlara kanarak onu destekliyorlardı.

30 Ocak 1933'te Başkan Hindenburg (86 yaşındaydı), Hitler'i Şansölye (başbakan) atadı. Milliyetçilerle Naziler bir süre işbirliği yaptılar. Fakat sonra, Nazilerin tek başlarına iktidarda bulundukları anlaşıldı. Sonra Reichstag için genel seçimler yapıldı, Nazilerle Milliyetçiler ancak basit bir çoğunluk elde edebildiler. Ne var ki, bu iki parti basit bir çoğunlukla seçimi kazanmasalardı bile durum yine değişmeyecekti. Çünkü Naziler parlamentodaki muhaliflerini yakalayıp hapisanelere atıyordu. Yerlerinden edilenler arasında komünist üyeler ve Sosyal Demokrat Parti üyelerinin çoğu da vardı. O sırada Reichstag binasında büyük bir yangın çıktı ve binayı harabeye çevirdi. Naziler bu yangının komünistler tarafından düzenlendiğini iddia ettiler. Ama komünistler bu suçlamayı şiddetle reddettiler, Nazi liderlerini, kendilerine saldırmaya bahane bulmak için yangını düzenlemekle suçladılar.

İşte o zaman Almanya'nın her tarafında "kahverengi terör" denilen Nazi terörü başladı. Naziler ilk iş olarak parlamentoyu dağıttılar (oysa çoğunluk onlardaydı), Hitler ve bakanları bütün yetkileri ellerine geçirdiler. Artık istedikleri yasaı çıkarabiliyorlar, istediklerini yapabiliyorlardı. Anayasayı ortadan kaldırdılar, bütün demokratik kurumları tasfiye ettiler. Almanya Cumhuriyet Anayasası engellendi. Almanya bir tür federasyondur. Naziler bu federal sisteme son verdiler, bütün yetkileri Berlin'de topladılar, her yerde kendi adamların diktatör olarak iş başına getirdiler. Bu yerel diktatörlerin her biri bir üst diktatöre karşı sorumluydu. Tabii baş diktatör de Hitler'di.

Bu sırada Nazi Yıldırım Birlikleri bütün Almanya'da büyük bir terör ve yıldırma hareketini yürütüyordu. Bu hamlenin bir benzeri görülmemiştir. Önce de gerçi "kıızıl terör", "beyaz terör" gibi birçok hamleler yapılmıştı, fakat bu hamleler kendilerini savunan ya da iç savaş içinde bulunan bölgelerde ya da ülkelerde olmuştu. Nazilerin karşısında ise hiçbir tehlike yoktu. Çünkü iktidara egemendiler, önlerinde hiçbir silahlı direniş mevcut değildi. Bu nedenle giriştikleri Kahverengi terör, heyecandan ya da korkudan doğmadı, soğukkanlılıkla alınan kararın uygulamasıydı. Güttükleri amaç, Nazi Partisi'ni desteklemeyen bütün unsurları aklın tasavvur edemeyeceği bir vahşetle ortadan kaldırmaktı.

Nazilerin iktidara gelesi işledikleri ve işlemekte oldukları cinayetleri burada saymakta yarar görmüyorum: Dövmeler, işkenceler, adam öldürmeler almış yürümüşü. Naziler kurbanlarını erkek ve kadın diye ayırt etmiyorlardı. Saldırıların en şiddetlisi ve en merhametsizi ise komünistlere karşı yapılanıydı. Bundan biraz daha hafifi Sosyal Demokratlara yöneltileniydi. Ayrıca saldırılarını Yahudilerin üzerinde de yoğunlaştırdılar. Ne barışseverler, ne ılımlılar, ne sendikacılar, ne de enternasyonalistler kendilerini kurtulabildi. Naziler Marksizm'in, Marksistlerin ve "sol" unsurların kökünü kazımak için geniş bir

saldırı yürüttüler. Ayrıca bütün Yahudilerin her çeşit görevden temizlenmeleri gerektiğini ilan ettiler. Yahudilerden binlerce bilgin, profesör, besteci, avukat, hâkim, doktor ve hemşireyi işlerinden çıkardılar; Yahudi esnafı boykot ettiler; Yahudi işçileri fabrikalardan attılar. Sonra hoşlarına gitmeyen kitapları yakmaya başladılar. En ufak eleştiride bulunan muhalif gazeteleri kapattılar, terör hamlesine ait haberlerin yayınlanmasına da izin vermediler; bu konuda bir şeyler yazmaya cesaret edenleri de şiddetle cezalandırdılar.

Doğal olarak, Nazi Partisi dışındaki bütün partiler ve kurumlar ortadan kaldırıldı. İlk ortadan kaldırılan parti Komünist Partisi oldu, onu Sosyal Demokrat Parti izledi; sonra Katolik Partisi, en sonra da Nazi Partisi'nin müttefiki olan Milliyetçi Parti kapatıldı. Bundan sonra sıra, büyük işçi sendikalarına geldi, bunların hepsi kapatıldı, mallarına ve mülklerine el kondu. Tek bir parti, tek bir örgüt kalmalıydı açıkta: Nazi partisi.

Bütün bunlardan sonra Nazi Partisi tek güç olarak ortada kaldı ve halk Nazilerin acayip felsefesini kabule zorlandı, bir protesto için bile başını kaldırmaya cesaret edemedi. Eğitime, sahneye, sanata, bilime ve her şeye Nazizm'in rengi verildi. Alman liderlerinden biri olan Hermann Goering "Gerçek Alman, kaniyle düşünür" diyordu. Başka bir lider de şöyle

Diyordu: "Salt akıl ve soyut bilim dönemi artık geride kalmıştır." Çocuklara, Hitler'in ikinci İsa olduğu, fakat birincisine den daha büyük olduğu öğretiliyordu. Nazi hükümeti, eğitimin halk ve özellikle kadınlar arasında yaygınlaştırmayı özendirmiyordu. Nazizm, kadının yerinin ev ve mutfak olduğunu, ödevinin de savaşta ve devlet uğruna ölmek için çocuk doğurup yetiştirmekten ibaret olduğunu savunuyordu. Nazi liderlerinden Propaganda ve Milli Yönetim Bakanı Joseph Goebbels şöyle diyor: "Kadının yeri evdir, asıl görevi de ülkesine ve halkına çocuk yetiştirmektir. Kadını özgürlüğe kavuşturmak devlet için tehlikelidir. Kadın, erkeklerin yapacağı işleri erkeklere bırakmalıdır." Yine Dr. Goebbels yöntemini şöyle nitelemişti: "Ben piyanoyu nasıl çalışırsam, aynı şekilde gazetelere de yön vermek isterim."

Bu barbarlığın, vahşetin ve terörün arkasında, özellikle orta sınıf arasında yaygın olan korkunç bir yoksulluk ve sefalet yatıyordu. Bu, aslında iş ve ekmek bulmak için ilan edilmiş bir savaştı. Yahudi olan doktorlar, avukatlar, profesörler, hastabakıcılar işlerinden atılmışlardı. Çünkü "Ari" ırka mensup Almanlar gerçekte onlarla rekabet edemiyorlar, yerlerine geçmek istiyorlardı. Yahudilere ait ticarethaneler kapatıldı; çünkü başarı kazanıyorlardı, Almanların onlarla rekabet etmeleri güçtü. Yahudilerinkinden başka bazı ticarethaneler de kapatıldı, "yüksek fiyatlarla satış yapıyorlar" bahanesiyle sahipleri tevkif edildiler. Nazileri destekleyen köylüler ise, Doğu Prusya'daki büyük çiftliklere göz diktikleri ve bunları aralarında paylaşmak istedikleri için böyle davranıyorlardı.

Nazizm'in programının esas özelliklerinden biri de bütün aylıkları yılda 12.000 Alman markını (800 sterlin) geçmeyecek şekilde ayarlamaktı. Bunun uygulanıp uygulanmadığını bilmiyorum. Yalnız şunu biliyorum ki, Hitler'in şimdiki yıllık ödeneği 62.000 marktır. Hükümete yardım eden işletme müdürlerinin maaşlarının yılda 11.000 marktan aşağı olmaması teklif edildi. Fakat çoğu zaman maaşlar bu rakamları çok geçiyordu. Bu rakamları, yoksul Hindistan'ın memurlarına ödediği maaşlarla karşılaştırmalısın. Kongre Partisi Karachi'de yaptığı toplantıda, maaşların aylık 500 rupi (50 sterlin) olmasını önerdi.

Nazi Hareketinin yalnız terör ve vahşete dayandığını sanmamalısın. Gerçi bunlar iki kuvvetli dayanaktı, ama Almanlar arasında işçilerin büyük bölümü dışında, Hitler'e karşı gerçek bir sempati vardı. Son seçimlerin ışığında durumu ele aldığımızda halkın yüzde 52'sinin Hitler'i desteklediğini görürüz, demek oluyor ki yüzde 52, kalan yüzde 48'i korkutup yıldırıyor.

Hitler, bu yüzde 52'lik kitle içinde, şimdi artmış olabilir, büyük bir desteğe sahiptir. . Almanya'ya giden herkes, Almanları çevreleyen garip psikolojik ve moral atmosferden söz ediyor, bunu bir tür dinsel coşkuya benzetiyor. Almanlar Versay Antlaşması'yla alınlarına sürülen lekenin artık temizlendiğini, özgürlüğü yeniden soluyabileceklerini düşünüyorlar.

Ne var ki Almanların öbür yansı bunun tersini düşünüyor. İşçi sınıfı arasında öfke ve memnuniyetsizlik hâkimdir. Bu öfke duygusunu, Nazilerin merhametsizce öç alacaklarından duydukları korkuyu gizlemiyorlar. Bütün işçiler bu korkuyla zorbalığa ve teröre boyun eğdiler, umutsuzluk ve üzüntüye kapıldılar. Onlar bu umutsuzluk ve üzüntü içinde, çalışmaları ve fedakârlıklarıyla gerçekleştirmiş oldukları işlerin birer birer yıkıldığına tanık oluyorlar. Almanya'da olup bitenlerin en garibi Sosyal Demokrat Parti'nin hiçbir direniş göstermeden tamamen çökmesidir. Oysa o, Avrupa'da işçi sınıfının en eski, en büyük ve en örgütlü partisiydi; ayrıca Enternasyonal'in de bel kemiği idi. Protestonun hiçbir yaran olmamakla birlikte, bu parti bir protestoda bile bulunmadan boyun eğdi ve çöküp gitti. Sosyal Demokrat Parti liderleri yavaş yavaş aşağılanma ve hakareti kabul ederek Nazilerin emirlerine boyun eğdiler. Onlar böyle davranarak bazı şeyler elde edeceklerini umuyorlardı. Fakat bu şekilde boyun eğmeleri Nazilerin elinde koz oldu. Onlar da bu kozu işçilere karşı kullandılar ve işçilere, liderlerinin tehlike karşısında nasıl kendilerine sırt çevirdiklerinin alabildiğine propagandasını yaptılar. Avrupa'daki işçi sınıfının uzun mücadelesinin tarihi birçok başarı ve yenilgilerle doludur; fakat daha önce, Almanya'da Sosyal Demokratlar'ın yaptığı gibi, en ufak bir direnme gösterilmeden işçilerin aldatılıp bırakıldıkları görülmemişti. Komünist Partisi Nazilere karşı direnmek istedi ve işçileri genel greve çağırdıysa da, Sosyal Demokratlarca desteklenmediği için başarıya ulaşamadı. İşçi hareketi,

ortadan kaldırılmış olmasına rağmen -anlaşıldığına göre- gizli çalışmaya başlamış ve gizlice örgütlenmiştir. Almanya'da işçiler tarafından gizlice çıkarılan gazeteler bunu göstermektedir. Nazilerin gizli ajan şebekesine rağmen bu gazeteler yüzbinlerle dağıtılmaktadır. Ayrıca Almanya dışına kaçabilen Sosyal Demokratların bazı liderleri de gizli yöntemlerle propaganda kampanyasına girmişlerdir. Nazi teröründen en çok çeken, işçi sınıfıdır.

Kahverengi terörden en çok işçi sınıfı çekti. Ama dünya kamuoyunu esas kızdıran Yahudilere karşı baskıcı davranışlardı. Avrupa bir sınıfın diğer sınıflara baskısına alıştı. Herkes mensup olduğu sınıf hakkında merhamet duygusu besliyordu. Yahudilerin kıyımı ise sınıf farkından değil, ırk ayırımı esası üzerinde yürütülüyordu. Bu kıyım, ortaçağda ya da Çarlık Rusya'sı gibi geri ülkelerde cereyan eden olayları andırıyordu. Bu kıyım Avrupa ve Amerika'yı sarstı. . Zulme uğrayan Yahudiler arasında dünyanın her tarafında ün salan bilginlerin, avukatların, doktorların, müzisyenlerin, yazarların da bulunması, öfkeyi iyice artırıyordu. Bunların başında Albert Einstein geliyordu. Bu kişilerin hepsi Almanya'yı kendi öz vatani kabul ediyor, başkaları tarafından Alman yurttaşı olarak biliniyorlar. Bütün dünya ülkeleri bunları kabul etmeye seve seve hazırdır. Fakat Naziler onlara dışarı çıkma fırsatını bile vermediler ve çılgınlık içinde onları avlamaya başladılar. Bunun üzerine dünya kamuoyu daha da öfkelenildi. İşin daha garip yanı, Nazilerin Yahudi ticarethanelerine izin vermemeleriydi. Bu politikanın tek sonucu Yahudileri açlığa mahkûm etmektir.

Dünyanın her tarafına yayılmış olan Yahudiler, doğal olarak, ırkdaşlarına karşı girişilen bu baskılar karşısında, susmadılar. Özellikle mali ve ekonomik çevrelerde, güçlü bir nüfuza sahip olan dünya Yahudileri Alman mallarını boykot ettiler. Dünya Yahudileri Mayıs 1933'te New York'ta yaptıkları toplantıda, "Almanya'da üretilen ya da geliştirilen malların ve her türlü maddenin, bütün Alman taşıma araçlarının, Almanlara ait yazlık ve kışlık dinlenme yerlerinin, hastanelerin boykot edilmesine, kısaca Almanya'daki rejime yardımcı olabilecek herhangi bir girişimden sakınılmasına" karar verdiler.

Bu karar Hitler rejimine karşı yurtdışındaki tepkilerden biriydi. Fakat iş bununla da kalmadı. Almanya'ya karşı bir başka tepki daha doğdu. Şöyle ki: Naziler Versay Antlaşması'na çıktılar ve özellikle Alman topraklarındaki Danzig koridorunun Polonya'ya verilmesini kabul eden maddenin değiştirilmesini, ayrıca silahlanmada da tam eşitlik istediler. Çünkü Barış Antlaşması gereğince Almanların silahlanmaları yasaklanmıştı. Hitler'in ateşli konuşmaları ve Almanya'yı yeniden silahlandıracağı yolundaki tehditleri Avrupa'yı ve özellikle, her şeyden çok Almanya'nın gücünün artmasından endişelenen Fransa'yı korkuttu. İşte bu korkunun bir tepkisi olarak Avrupa devletleri Almanya'ya karşı kendi aralarında işbirliği yapmaya başladılar. Fransa Rusya'ya dostça

yaklaşmaya başladı; Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya gibi Versay Antlaşmasından yararlanan ülkeler de birbirlerine yaklaşmaya ve hepsi de Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini olumlu yönde geliştirmeye başladılar. Avusturya'da ise garip bir durum ortaya çıktı: Dolfuss adlı faşist başbakan oldu ve iktidarı ele geçirdi. Fakat onun faşizmi Hitler'inkinden farklıydı. Avusturya'daki Nazi unsurlar güçlü olmalarına rağmen, Dolfuss onlara karşı koydu. İtalya ise Hitler'in başarı kazanmasına seviniyor, fakat ihtiraslarından hoşlanmıyordu. İngiltere'ye gelince, orada halk daha önce Almanlara karşı merhamet duygusu beslerken, şimdi aleyhlerine döndü ve onları "Hunlar"a benzetmeye başladı. Böylelikle Almanya Avrupa'da yapayalnız kaldı. Silahlı Fransa'nın silahsız Almanya'yı kolayca ortadan kaldıracabileceği açıktı. Bunu düşünen Hitler, yöntemini değiştirerek barıştan söz etmeye başladı. Mussolini de Hitler'i kurtarmaya koşarak Fransa'yı, İngiltere'yi, Almanya'yı ve İtalya'yı içeren bir dördümlü paktın kurulmasını teklif etti.

Bu pakt, Fransa'nın biraz tereddüt etmesinin ardından Haziran 1933'te imzalandı. Paktın maddelerinde can sıkıcı bir şey yoktu. Çünkü bu maddelerin esası, dört devletin bazı uluslararası meselelerde, özellikle Versay Antlaşması'nın değiştirilmesiyle ilgili konularda aralarında görüşmeler yapmalarından ibaretti. Birçok kimseye göre, bu antlaşmanın amacı, Sovyetler Birliği karşısında bir tek cephenin kurulmasıydı. Sovyetler Birliği de buna karşı 1 Temmuz 1933'te Londra'da komşularıyla bir saldırmazlık paktı imzalayarak yanıt verdi. Fransa bu Sovyet paktına onay verdi, sempatisini ifade etti.

Hitler'in ana programı (bu Alman kapitalizminin programıdır), Avrupa'da Sovyetler Birliği'ne karşı büyük bir güç haline gelmekti. Çünkü Almanya yayılmak istediği zaman ancak Sovyetler Birliği'nin aleyhine yayılabilecekti. Bunu gerçekleştirebilmek için de yeniden silahlanması gerekiyordu. Bu da, en azından bu konudaki Versay Antlaşması'nın değiştirilmesini gerektiriyordu. Çünkü o zaman artık Almanlar, kimsenin işlerine karışamayacağını kesinlikle bileceklerdi. Hitler, İtalya'nın desteğine güveniyordu. İngiltere'yi de bu konuda ikna edince, Fransa'yı yalnız bırakmanın ve dört gücün onayını almanın kolay olacağını biliyordu.

Hitler İngiltere'nin desteğini kazanmak için, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki denetimini gevşetmesinin büyük bir felakete yol açacağını kamuya açıkladı. Esasen onun, salt Sovyet düşmanlığı bile, İngiliz hükümetini kendi yanına çekmeye yetiyordu. Çünkü İngiliz emperyalizmi, sana önceden de dediğim gibi, Sovyetler Birliği'nden nefret ettiği kadar hiçbir şeyden nefret etmez. Fakat İngiliz halkı Nazi teröründen ürkmüştü. Bu nedenle, Hitlerciligi onaylamasını gerektiren herhangi bir teklifi benimsemesi için bir süre gerekiyordu.

Böylece Almanya bütün dünyanın acılarını çoğaltan bir fırtına merkezi haline geldi. Peki, bizzat Almanya'nın kendisine ne olacak? Nazi rejimi yaşayacak mı? Almanya'da Naziler aslında istenmeyen kimselerdir. Ama buna rağmen karşılarındaki bütün örgütlü direniş güçlerini ezibildiler, kendi partilerinden başka hiçbir parti ya da kurum bırakmadılar. Anlaşıldığına göre, bizatihi Nazi Partisi de iki kanada ayrılmıştı. Biri kapitalistlerden ve büyük işadamlarından kurulu sağcı kanattır; diğeri de sıradan parti üyelerinden oluşan ve son zamanlarda çok sayıda işçinin aralarına katıldığı solcu kanattır. Harekete devrimci bir renk vermek isteyen unsurlar ise kapitalizmin düşmanlarından, özellikle partiye kabul edilen sosyalistlerden ve Marksistlerden oluşuyordu. Sağ kanatla "sol kanat" arasında hiçbir ortak nokta yoktu. Hitler'in bu iki kanada hâkim olması, birini diğeriye karşı oynaması sayesinde mümkün oldu. Ortak tehlike sürerken bu mümkündü. Fakat ortak düşman ezildikten, hiçbir direnme gücü kalmadıktan sonra aralarında çatışmanın başlaması kaçınılmazdı. Şimdiden bile fısıltıları duymaya başladık. "Sol kanat", birinci devrim başarıya ulaştığına, tamamlandığına göre, "ikinci devrim" artık başlamalıdır; bu da kapitalizmi ve feodalizmi tasfiye edecek devrimdir diyordu. Fakat Hitler bu "ikinci devrimi" isteyenleri acımasızca ortadan kaldırmakla tehdit ederek, sağcı kapitalist kanadın safına geçti. Yardımcılarının çoğu yüksek mevkileri işgal ettikleri için, hiçbirini bir değişikliğe istekli değildi.

Hitlercilik hakkında söylediklerim uzadı. Nazi taraftarlarının Avrupa'da ve dünyada geniş çapta yaygınlık kazandıkları ve bu durumun çok derin sonuçlar doğuracağı konusunda, herhalde sen de benimle aynı kanıdasın. Şüphesiz Nazizm de bir çeşit faşizmdir ve Hitler, faşizmi tam anlamıyla temsil etmektedir. Fakat Nazi Hareketi İtalyan faşizminden daha kapsamlıdır. Çünkü İtalyan faşizminden daha radikal unsurları saflarına alıyor. Bu radikal unsurlar Parti üzerinde etkili olabilecekler mi? Yoksa onlar da diğerkleri gibi ezilecekler mi? Bunu göreceğiz.

Ortodoks Marksist teori, Nazi Hareketi'nin büyümesi karşısında, bir ölçüde, bir meydan okumayla karşılaştı. Katı Marksistler gerçek devrimci sınıfın işçi sınıfı olduğuna ve ekonomik koşullar kötüleştikçe bu sınıfın, orta sınıfı hoşnutsuz unsurlarını yanına çekerek bir işçi devrimini gerçekleştireceğine inanıyorlardı. Doğrusu, Almanya'da çok farklı bir şey meydana geldi. Kriz patlak verdiğinde işçiler devrimci olmanın uzağındaydılar ve yeni devrimci sınıf hayal kırıklığına uğrayan orta sınıf unsurlarından ve öteki unsurlardan meydana geliyordu. Bu katı Marksizm'e uymuyor. Ama öteki Marksistler, Marksizm'in bir dogma ya da din ve inanç olarak görülmemesi gerektiğini söylüyorlar. Marksizm bir tarih felsefesi, sosyalizmi ya da toplumsal eşitliği sağlamaya yönelik bir eylem yöntemidir. Temel ilkeleri, değişik ülkelerde farklı

zamanlarda değişen koşulların ihtiyaçlarını karşılayacak çeşitli biçimlerde uygulanmalıdır.

Not (Kasım 1938): Yukarıdaki mektubu yazdığım 5 yıldan beri dünyada, Nazi Almanya'sının Hitler'in yönetimi altında güçlenmesinden daha dikkat çekici bir şey olmadı. Hitler bugün Avrupa'ya hâkimdir. Büyük devletler, bugün Hitler'e boyun eğmekte ve tehditlerinden ödleri kopmaktadır. Hitler bugün, yirmi yıl önce yenik, perişan düşen Almanya'yı, hiçbir askeri zafer külfetine ya da savaş zorluklarına sokmaksızın muzaffer ve güçlü bir devlete dönüştürmüştür. Versay Antlaşması ise öldü ve gömüldü. Hitler iktidarı devralınca, kafasını meşgul eden en önemli konu, Almanya'daki rakiplerini ezmek ve Nazi Partisi'ni güçlendirmekti. Almanya'ya Nazilerin damgasını vurduktan sonra, "ikinci devrimi"i yaparak kapitalizmi tasfiye ümidi taşıyan Nazi Partisi'nin sol kanadını tasfiye etmeye karar verdi. 30 Haziran 1934'te "kahverengi gömlekliler" örgütünü dağıttı, liderlerini ve başka birçok kimseyi öldürttü. Eski şansöyelerden General von Schleicher de öldürülenler arasındaydı.

Başkan Hindenburg Ağustos 1934'te ölünce Hitler onun görevini de üzerine üstlenerek Başkanlıkla şansöyeliği elinde topladı. Artık bütün güç onun elindeydi. Kendisine "Alman halkının şefi" demek olan "Führer" unvanı verildi. Halk arasında yoksulluk yayılınca bu sefaleti azaltmak için geniş çapta ve zorla sadaka toplanmaya başlandı. Ayrıca mecburi çalışma için kamplar kuruldu ve oraya işsiz işçiler gönderildiler. İşlerini terk etmek zorunda bırakılan Yahudilerin yerine ise Almanlar geçtiler. Fakat bütün bunlara rağmen Almanya'da ekonomik durum düzelmedi, tersine daha da kötüleşti. Bu sırada Almanya gizliden gizliye silahlanmaya başlamıştı. Bu da diğer devletleri korkuttu.

1935 yılında Saar Havzası'nda yapılan referandumda halk, Almanya'ya katılmayı ittifakla kabul etti. Aynı yılın Mayıs ayında Hitler, Versay Antlaşması'nın silahsızlanmayla ilgili maddelerini tek taraflı feshettiğini açıkladı ve zorunlu askerlik hizmetini yürürlüğe koydu. Sonra da silahlanmak için en büyük projeyi uygulamaya başladı. Milletler Cemiyeti ise bu davranışlara karşı ses çıkarmadı. Çünkü üyelerine, özellikle Fransa'ya, Alman korkusu hâkimdi. Bu korkunun etkisiyle Fransa, aralarında bir pakt kurulması için Sovyetler Birliği ile görüşmelere başladı. İngiliz Hükümeti ise, Nazi Almanya'sının tarafını tutmayı tercih etti ve Haziran 1935'te bir deniz antlaşması imzaladı.

Bu antlaşmanın bazı garip sonuçları oldu: Fransa, İngiltere'nin kendisini bıraktığını görünce, İtalya'ya yaklaşmaya başladı. Bunun üzerine Mussolini, beklediği fırsatını geldiğini düşünerek Habeşistan'a saldırdı.

191. SİLAHSIZLANMA

2 Ağustos 1933

Londra'da toplanan Dünya Ekonomi Kongresi'nin başarısızlığa uğramasından söz etmiştim. Konferans üyeleri, daha elverişli koşullarda bir araya gelmek umudunu dile getirerek evlerine döndüler.

Dünya çapındaki işbirliği çabalarında bir başka büyük başarısızlık Silahsızlanma Konferansında yaşandı. Bu konferans aslında Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin bir sonucuydu. Versay Antlaşması Almanya'nın (Avusturya, Macaristan gibi öteki yenik ülkelerin de) silahsızlandırılmasını kararlaştırmıştı. Almanya Deniz Kuvvetlerine, Hava Kuvvetlerine, büyük bir kara gücüne sahip olamayacaktı. Daha ileri gidildi; öteki ülkelerin de silahsızlandırılması, böylece silahlanmanın her yerde, ulusal güvenlikle ilgili en düşük seviyeye düşürülmesi önerildi. Programın ilk bölümü -Almanya'nın silahsızlandırılması- vakit geçirmeksizin yürürlüğe kondu; ikinci bölümü -genel silahsızlanma- bir inanç, bir umutlu beklenti olarak kaldı, hâlâ öyle olmaya devam ediyor.

Tam da programın ikinci bölümünü yerine getirmek üzere, Versay Kongresi'nden yaklaşık 13 yıl sonra Silahsızlanma Konferansı toplantıya çağrıldı. Ama Konferansın toplanmasından önce hazırlık komisyonları konuyu bütün yönleriyle yıllarca araştırdılar. Sonunda, Dünya Silahsızlanma Konferansı 1932 başında toplandı. Aylarca, yıllarca süren toplantılarda birçok öneri ele alınıp reddedildi, sayısız rapor okundu, bitmek tükenmek bilmez argümanlar dinlendi. Neredeyse, bir silahsızlanma konferansından çıkarak silahlanma konferansına dönüştü. Hiçbir anlaşmaya varılamadı çünkü hiçbir ülke sorunu geniş bir uluslararası açıdan ele almaya hazır değildi; her ülke, kendi öz gücünü korurken, silahsızlanmadan ötekinin silahsızlandırılmasını ya da silahlarını azaltmasını anlıyordu. Hemen hemen bütün ülkeler bencil

bir tavır takındılar ama herhangi bir anlaşmanın önünü kesmek için büyük güçlükler çıkartan Japonya ve İngiltere bu açıdan ön alıyorlardı. Konferans sürerken, Japonya Mançurya'da kanlı, saldırgan bir savaş yürüterek Milletler Cemiyeti'ne bir meydan okuyor, iki Güney Amerika cumhuriyeti birbiriyle savaşıyor, İngiltere Hindistan'ın kuzeybatısındaki kabileleri bombalamaya devam ediyordu. Amerika'nın Çin'deki Japon saldırganlığına muhalefeti, sürekli olarak İngiltere'nin Japonya'ya dostça tutumu tarafından dengeleniyordu.

Birçok öneri arasında en önemli üçü Sovyetler Birliği'nden, ABD'den, Fransa'dan geldi. Rusya dünyanın dört bir yanında silahların yarı yarıya azaltılmasını, ABD üçte bir oranında genel bir indirime gidilmesini önerdi. İngiltere bu önerilerin her ikisine de karşı koydu, Kuvvetlerinde, özellikle Donanma'da indirime gitmeyeceğini çünkü bunların sadece polis gücü görevi yaptıklarını söyledi.

Alman saldırganlığının geçmiş anılarıyla yaşayan Fransa, sürekli "güvenlik" vurgusu yaptı; yani saldırganlığı ortadan kaldıramasa bile güçleştiren bazı düzenlemeler yapılmasını istiyordu. Milletler Cemiyeti'nin altında, saldırıya karşı kullanılabilecek bir uluslararası gücün yaratılmasını önerdi; bu durumda her ülke sadece küçük ve hafif silahlı bir ordu bulundurabilecek, bütün hava kuvvetleri Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde olacaktı. Ama bu öneri reddedildi çünkü bu durumda bütün güç Milletler Cemiyeti'ni kontrol eden Büyük Güçler'in eline geçecek, pratikte Fransa Avrupa'ya hâkim olacaktı.

Saldırgan kimdi? Bu zor bir soruydu çünkü her saldırgan ülke, savunma amaçlı hareket ettiğini söylemeyi adet edinmişti. Japonya Mançurya'da, İtalya Habeşistan'da saldırgan olduklarını kabul etmediler. Büyük Savaş'ta her ulus düşmanı saldırgan olarak niteledi. Bu yüzden, saldırıya karşı bir eyleme girişilecekse, açık ve kesin tanımlar gerekliydi. Sovyet Rusya şöyle bir tanım önerdi: Eğer bir ulus başka bir ülkenin sınırlarına silahlı güç yollarsa, ya da bir başka ülkenin kıyılarını abluka altına alırsa, saldırgan bir ulus olur. Başkan Roosevelt ve Milletler Cemiyeti Komitesi de "saldırganı" benzer terimlerle tanımladılar. Sovyet tanımı Rusya ile komşuları arasında imzalanan saldırı-mazlık paktlarında benimsendi. İrili ufaklı önde gelen güçlerin büyük bölümü, Fransa dâhil, bu tanımda anlaştılar. Japonya, doğallıkla, büyük sıkıntı içine girmişti, İngiltere ise benimsemeyi reddetti, olayı şekilsiz bırakmayı tercih etti. İtalya onu destekledi.

İngilizler'in silahsızlanma önerisi, İngiltere'nin silahlanmayı sınırlandırmasının gerekmediği temelinde yükseliyordu. Silahsızlanmak öteki ulusların işiydi. Havadan bombardımana gelince, herkes tümüyle ortadan kaldırılmasını onaylıyordu ama İngiltere bir çekince koydu: "Uzak bölgelerdeki polisiye amaçlar dışında." Bu İngiliz İmparatorluğu içinde elinin serbest kalması

demekti. Çekince ötekiler için kabul edilebilir değildi; sonuçta yasaklanması için yapılan teklif tümüyle gürültüye gitti.

Almanya, doğal olarak, öteki büyük güçlerle eşit düzeyde ilişki talep etti; ya ötekilere tanınan sınırlarda silahlanmasına izin verilmeli ya da ötekiler onun sınırları içinde silahsızlanmalıydı. Bu yanıtı olmayan bir argümandı. Milletler Cemiyeti Anlaşması Almanya'nın silahsızlandırılmasının ötekiler için bir başlangıç müziği olduğunu belirtmemiş miydi? Bu tartışmalar sürüp giderken Naziler Almanya'da iktidara geldiler. Saldırgan, tehditkâr tutumları Fransa'yı ürkütünce, Fransa ve öteki güçler tutumlarını serleştirdiler.

Silahsızlanmanın güçlüklerini, sahne arkasında özellikle silah firmalarının ca yüksek ücretlerle çalıştırılan ajanların çevirdiği binlerce dolap iyice artırıyordu. Modern kapitalist dünyada silah ve kitle imha araçlarının imalatı, en çok kazanç sağlayan sanayilerden biridir. Bu silahlar çeşitli ülkelerin hükümetleri için yapılır; kurala göre savaşı sadece hükümetler başlatabilir; buna karşılık garip bir biçimde özel şirketler bu silahları imal eder. Bu şirketlerin çok zenginleşen belli başlı sahipleri genellikle hükümetlerle yakın temas içindedir. Bunlardan birisi, Sör Basil Zaharoff hakkında önceki mektuplarımdan birinde sana söz etmiştim. Silahlanma uğraşının hisseleri, yüksek kâr payı getirdiği için, çok aranan kâğıtlardandır; Kamu yaşamının ünlü kişilerinden birçoğu bu şirketlerin hisselerine sahiptirler.

Savaş, savaş hazırlıkları bu silahlanma şirketleri için kazanç anlamına gelir. Ölümün toptan ticaretini yaparlar yıkım makinalarını, yan tutmadan, parayı bastırana satarlar. Milletler Cemiyeti Çin'e saldırdığı için Japonya'yı mahkûm ederken, Fransız, İngiliz ve öteki silah şirketleri hem Japonya'ya hem de Çin'e silah sağlıyordu. Gerçek bir silahsızlanmanın bu şirketleri yok edeceği açıktır. Ticaretleri yok olacak. Bu nedenle, kendi açılarından bir felakete yol açacak bu durumun önüne geçmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Daha da ileri gidiyorlar. Özel şirketlerin silah imalatını soruşturmak üzere özel olarak görevlendirilen bir Milletler Cemiyeti Komisyonu, bu şirketlerin savaş korkularını kışkırtmada ve kendi ülkelerini savaş politikalarını benimsemeleri için ikna etmede faal oldukları sonucuna ulaştı. Şirketlerin çeşitli ülkelerin kara ve denizdeki askeri harcamaları hakkında, öteki ülkelerin silahlanma harcamalarını artırmalarını sağlamak için yanlış raporlar yaydıkları bulgusuna da ulaşıldı. Bir ülkeyi ötekine karşı oynamaya, aralarındaki silahlanma yarışını kışkırtmaya çalıştılar. Hükümet yetkililerine rüşvetler verdiler, kamuoyunu etkilemek için gazeteleri satın aldılar. Ardından, silahların fiyatlarını artırmak için uluslararası tekeller, tröstler kurdular. Cemiyet Komisyonu özel sektörün silah imalatının durdurulmasını önerdi. Silahsızlanma Konferansı tarafından da önerilen bu hususa İngiliz hükümeti bir kez daha inatla karşı çıktı.

Farklı ülkelerin silah şirketleri birbirleri ile sıkı sıkıya iç içedirler. Yurtseverliği istismar ederek ölümle oynarlar öte yandan kendileri operasyonlarında uluslararası niteliktedirler -buna gizli Enternasyonal adı verilir-. Bu insanların silahsızlanmaya şiddetle karşı çıkmaları doğaldır; nitekim bir anlaşmanın önüne geçmek için ellerinden geleni yaptılar. Ajanları en üst diplomatik, siyasal çevrelere kadar tırmanan bu netameli kişiler Cenevre'de boy gösterdiler. Farklı hükümetlerin Gizli Servisleri çoğunlukla bu "Gizli Enternasyonal"le yakın ittifak ilişkileri içindedirler. Bazen yakalanan casuslara kendi hükümetleri bile sahip çıkmaz. Bu gizli servislere gönderme yapan Arthur Ponsonby (birkaç yıl öncesi kadar İngiliz dışişleri bakanlığında sekreter yardımcısı olan bu kişi şimdilerde Lord Ponsonby'dir) Mayıs 1927'de Avam Kamarası'nda şunları söyledi: "Olgularla gerçekten yüzleşmek zorundayız; sahtecilik, hırsızlık, yalan konuşmalar, rüşvet ve yozlaşma dünyanın her Dışişleri Bakanlığı'nda, her başbakanlığında görülür... Yurtdışındaki temsilcilerimiz, üzerinde anlaşılmış ahlaki kodlara uygun olarak, sırları, o ülkelerdeki arşivlerde bulup çıkaramazlarsa, görevlerini iyi yapamamışlar demektir" Gizli çalışan bu gizli servisleri denetim altında tutmak zordur. Kendi ülkelerinin dış politikalarını büyük ölçüde etkilerler. Yaygın, güçlü örgütlerdir bunlar."

Günümüzde İngiliz İstihbarat Servisi, çok geniş bir alanda dal budak salmış yapısıyla, en güçlü olanıdır. Ünlü İngiliz casusunun Rusya'da üst düzey Sovyet görevlisi olduğu ünlü olay bilinir. Savaş sırasında Rusya'daki İngiliz Haberalma-Gizli Servisi'nin başındaki kişi olan İngiliz devlet bakanı Sör Samuel Hoare Rasputin'in katilini herkesten önce öğrenecek kadar iyi bir haberalma sistemine sahip olduğunu kısa süre önce kamunun önünde gururla açıkladı.

Silahsızlanma Konferansı'nın önündeki gerçek güçlük iki grup ülkenin bulunmasıdır: Hoşnut ülkeler ve hoşnut olmayan ülkeler, hâkim güçler ve baskı altındaki güçler, mevcut durumun sürmesini isteyenlerle değiştirmek isteyenler. Hâkim sınıfla baskı altındaki sınıf arasında nasıl gerçek bir istikrar kurulamıyorsa, yukardaki ikili ilişkiler arasında da istikrarlı bir denge kurulamaz.

Milletler Cemiyeti, bir bütün olarak hâkim güçleri temsil ettiği için, statükoyu korumak ister. Güvenlik paktları ve "saldırgan" milleti tanımlama çabalarının hepsi mevcut koşulları koruma anlamını taşır. Büyük olasılıkla, Milletler Cemiyeti, onu denetim altında tutan güçlerden birini "saldırgan" olarak nitelemeyecektir. Hep öteki tarafı "saldırgan" olarak nitelemek üzere manevra yapacaktır.

Savaşın önüne geçmek isteyen barışçılar ve ötekiler bu güvenlik paktlarını selamlar, böylece haksız bir statükonun sürmesine yardımcı olurlar. Eğer durum Avrupa'da böyle ise, emperyalist güçlerin büyük toprak parçalarını il-

hak ettikleri Asya'da, Afrika'da durum çok daha kötüdür. Statüko Asya'da ve Afrika'da emperyalist sömürünün sürmesi demektir.

Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'da statükonun korunması açısından, şimdiye kadar herhangi bir ittifaktan, yükümlülükten uzak durdu. Günümüzde hiçbir şey, günümüzde uluslararası siyasetin gerçek dışılığını ve anlamsızlığını, silahsızlanma yolundaki bütün girişmelerin başarısızlığı kadar ortaya koyamaz. Herkes barıştan konuşuyor ama savaşa hazırlanıyor. Briand-Kellogg Paktı savaşı yasaklıyor ama onu kim hatırlıyor ya da umursuyor?

Not: Silahsızlanma Konferansı'na sunduğu teklifler reddedilince, Almanya Ekim 1933'de Konferans'tan ve Milletler Cemiyeti'nden çekildi. Japonya da Mançurya sorunu nedeniyle İtalya ise Etiyopya'yı işgali nedeniyle Milletler Cemiyeti'nden ayrıldı. Yani üç büyük güç Milletler Cemiyeti'nin dışına çıktığı için, Cemiyet'in gözetiminde silahsızlanma konusunda herhangi bir uluslararası karar almak, nerdeyse imkânsız hale gelmişti. Gerçekten de Silahsızlanma Konferansı'nın ardından bütün ülkelerde yoğun bir silahlanma başladı. Almanya dev bir ordu ve Hava Gücü inşasına koyuldu, İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve öteki ülkeler ek silahlanma harcamaları için dev bütçeleri oyladılar.

192.

BAŞKAN ROOSEVELT YARDIMA GELİYOR

4 Ağustos 1933

Amerika Birleşik Devletleri'ne bir kez daha göz atalım: Amerika'da şimdi-lerde bütün dünyanın dikkatle gözlediği müthiş bir deney yapılıyor. Bizatihi kapitalizmin kaderi bu deneyin sonucuna bağlıdır. Amerika, açık arayla, dünyanın en zengin, en ileri ve sanayide en gelişmiş ülkesidir. Amerikan hükümeti kendi yurttaşlarından başka kimseye borçlu değildir. Ayrıca ihracatı sürekli artıyor. Buna rağmen ihracatı iç ticaretin yalnız yüzde 15'idir. Ülkenin yüzölçümü hemen hemen tüm Avrupa kıtasının yüzölçümü kadardır. Yalnız büyük bir farkla Avrupa'dan ayrılır: Avrupa çeşitli ülkelere bölünmüş, her birinin ayrı sınırları ve gümrükleri oluşmuştur. Birleşik Devletler ise tek bir devlettir, ülkede hiçbir ticari engel yoktur. Bu nedenle iç ticaretin gelişmesi, Avrupa'nın iç ticaretini geçmesi pek kolay oldu. Amerika, fakirleşen, borç yükü altında ezilen Avrupa ülkelerine göre pek çok avantaja sahiptir. Bu özelliğe, Amerika'daki altın, para ve mal bolluğunu da eklemek gerekir.

Bu avantajlı durumuna rağmen, kapitalizmin bunalımı Amerika'nın da gırtlığına yapıştı. Canlı ve harekette sınır tanımayan insanlar kaza ve kade-re inanır oldular. Ülkenin yoksullaştığını sanma. Hayır, ülke yine zengindi, ama servet bir azınlığın elinde toplanmıştı. Yüz milyonlarca dolar tutarındaki servetler hâlâ New-York gibi kentlerde, apaçık gözler önündedir. Büyük banker Morgan, altı milyon sterline mal olduğu söylenen büyük yatı ile geziler yapıyor. Ne var ki, New-York bir süredir "açlık kenti" diye niteleniyor. Chicago Belediyesi iflas etti, edecek; binlerce memurunun aylığını dahi ödeyemez hale geldi. Buna rağmen Chicago'da açılan büyük dünya fuarına "Gelişme Yüzyılı" adı verildi.

Bu çelişkiler salt Amerika'ya özgü değil. Örneğin Londra da servetler iç içe yaşıyor, yoksul halkın yaşadığı gecekonduların dışında her yerde

İngiltere'nin varlıklı sınıfları israf içinde yüzüyor. Bir gün Lancashire ya da Kuzey İngiltere'yi ya da İskoçya'nın bazı yerlerini ziyaret edersen, işsiz kalan işçilerin meydana getirdiği uzun kuyrukları, yoksulluktan sararan yüzleri, insanların hangi sefalet koşullarında yaşadıklarını görürsün.

Son yıllarda Amerika'daki bunalımın sonuçlarından biri de, özellikle "çetelerin" işlediği suçlarda görülen artıştır. Bu çetelerdeki gangsterler ortaklaşa çalışır, yollarına çıkan herkesi öldürürler. İçki satışını yasaklayan yasanın çıkmasından bu yana suçların arttığı söyleniyor. Bu yasa Dünya Savaşından sonra bazı nedenlerle çıkarılmıştı. Bu nedenlerden biri, büyük fabrikatörlerin, daha verimli çalışmalarını sağlamak amacıyla, işçileri içki içmekten alkoymak istemeleriydi. Zenginler ise yasağı bilmezlikten geldiler, gizli yollarla dışarıdan içki getirtmeye devam ettiler. Bu ticaret gittikçe gelişti. Bu ticaret, içkiyi ve keyif verici maddeleri dışarıdan kaçak olarak getirip gizlice içeride imal etmekten ibarettir. Gizli yapılan bir şey, normal olarak ithal edilenden çok daha kötü olur ve sağlığa daha çok zarar verir. İçkilerin satıldığı yerlerin adları "yavaş - konuş" olmuştu. Büyük kentlerde bunların binlercesi faaliyet gösteriyordu. İsteyen, istediğini yüksek fiyatla alabiliyordu. Tabii bu da, yasadışı bir şekilde oluyordu. İçki ve keyif verici maddeleri satanlar, işlerini sürdürebilmek için polise ve politikacılara rüşvet veriyorlardı. Bu rüşvetler, isteklerinin yerine getirilmesine yetmediği takdirde tehdide başvurusuyorlardı. "Çeteler" böylece meydana geldi. Görülüyor ki, "yasak" bir yandan işçilere ve köylülere yararlı olurken, diğer yandan da yasak ticaretin yayılması gibi büyük zararlara yol açtı. Ülke iki gruba ayrıldı: Biri, içkinin yasaklanmasını istiyordu, bu gruba "yasakçılar" denildi; ikinci grup ise içkinin serbest bırakılmasını istiyordu; bunlara "serbestçiler" ad veriliyordu.

Çetelerin yaptığı en korkunç işlerden biri, zengin ailelerin çocuklarını kaçırmak, rehine olarak ellerinde tutmaktı. Kısa bir süre önce kaçırılan Lindbergh'in çocuğu ölü olarak bulundu. Bütün bu işlere, bir de ekonomik bunalım ve büyük memurlarla işadamlarının bilinen ahlaksızlıkları ve kötülükleri de eklendi. Bu etkenler Amerika halkının huzurunu kaçırdı.

Halkın çoğunluğu Kasım 1932 seçimlerinde acılarını dindireceğini umduğu, geçmişte ender başkan çıkartan Demokrat Parti'den Roosevelt'e oy verdi.

İki ülkeyi, her birinin taşıdığı farklı nitelikleri hesaba katarak karşılaştırmamız herhalde yerinde olur. Ben de Birleşik Devletlerdeki yeni gelişmeleri İngiltere ile Almanya'da meydana gelen gelişmelerle karşılaştırmaya çalışacağım. Belki de Almanya'yla karşılaştırmak daha doğru olur. Çünkü iki ülkede de, sanayisel gelişime rağmen büyük bir köylü kitlesi vardır. Almanya'da köylüler nüfusun yüzde 25'ini teşkil ederler. Bu oran Birleşik Devletler'de yüzde 40'tır. Devlet politikasının tespitinde köylülerin yeri önem taşır. Bu

durum, köylülerin az olduğu İngiltere için söz konusu değildir. Orada kendi hallerine terkedilmiş olan köylülerin durumlarının düzeltilmesi için şimdilerde bazı çabalar harcanıyor. Almanya'da Nazi Hareketinin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri de, yoksul orta sınıfın sayıca çoğalması ve enflasyon yüzünden bu çoğalmanın hızla artmasıydı. Almanya'da devrimci olan sınıf, işte buydu. Amerika'da da gelişmeye başlayan bu sınıfa, proletaryadan ayırt etmek için "beyaz yakalılar" adı verilir.

Amerika ile Almanya'yı ve İngiltere'yi birbiriyle karşılaştırmak için başka nedenler de vardır: para bunalımları, markın ve sterlinle doların altın standardından ayrılmaları, enflasyon ve bankaların iflası gibi. Yalnız İngiltere'de bankalar iflas etmedi. Orada küçük bankalar yoktur, bazı büyük bankalar bütün bankacılık işlerini ellerinde toplamışlardır. Bankaların iflası hariç, üç ülkede cereyan eden olaylar birbirlerine benzerler. Çünkü bunalım önce Almanya'yı, sonra İngiltere'yi, daha sonra da Amerika'yı sarstı. Bu ülkelerden Almanya'da Nazileri, İngiltere'de 1931 seçimlerinde Milli Hükümeti, Amerika'da da Kasım 1932 seçimlerinde Başkan Roosevelt'i destekleyen sınıf hemen hemen aynıydı. Bunlar, bireylerin çoğunun çeşitli partilerde üye olduğu yoksul orta sınıftı. Bu karşılaştırmada fazla ileri gitmemek de gereklidir. Çünkü İngiltere ve Amerika'daki durum, Almanya'daki gibi gelişmedi. Burada önemli olan konu, ileri sanayi ülkelerindeki ekonomik etkenlerin birbirlerine benzemesidir. Karşılaştırma Fransa'ya (ve öteki ülkeleri) bu ölçüde uygun düşmüyor, çünkü Fransa hâlâ bu üç ülkeye göre sanayinin daha az geliştiği bir tarım ülkesi sayılır.

Roosevelt 1933 yılı başlarında göreve başlar başlamaz, büyük bir mali buhran ve ticari durgunlukla karşılaştı. Görevini devraldıktan birkaç hafta sonra ülkenin durumunu " ülke yavaş yavaş ölüyor" sözleri ile niteledi. Hızlı, kesin önlemler almaya başladı, Kongreden bankerler, fabrikatörler ve çiftlik sahipleriyle mücadele edebilmek için geniş yetkiler istedi. Buhrandan tedirgin olan Kongre de Roosevelt'in halk tarafından desteklendiğini görünce, istediği yetkileri verdi. Böylece Roosevelt fiilen diktatör yetkilerine kavuştu(demokratik bir diktatör). Halk, kendisini mutlak bir felaketten kurtaracak tedbirleri almasını istiyordu. O da kendisine karşı beslenen iyi duygulara layık olduğunu ispat etmek için olağanüstü bir hızla çalıştı, giriştiği çeşitli tedbirlerle birkaç hafta içinde Birleşik Devletleri silkeledi. Roosevelt'in aldığı kararlardan bazıları şunlardı:

1. Altın standardından vazgeçti. Doların değeri düştü, borçluların yükü hafifledi. Bu na enflasyona karşı alınan bir önlemdi.
2. Köylülere mali yardımda bulunmak için 2 milyar dolarlık kredi açtı.

3. Ağaçlandırma faaliyetinden su baskınlarıyla savaşmaya kadar birçok yeni iş kolu açtı. Yeni açılan bu iş alanlarında 250.000 işçi çalıştı ve işsizliğin meydana getirdiği gerginlik azaldı.

4. İşsiz kalan işçilere mali yardım yapılması için Kongre'den 800.000.000 dolarlık bir ödenek istedi ve bu istek Kongrece kabul edildi.

5. İşçileri çalıştırmak için genel hizmet bütçesine üç milyar dolar ayırdı.

6. İçki üretimini ve ithalini engelleyen "yasak yasası"nı yürürlükten kaldırdı.

Bütün bu ödenekler, doğal olarak, büyük zenginlerden ödünç olarak alınacaktı. Roosevelt'in politikası halkın satın alma gücünü artırma esasına dayanıyordu. Halkta para bolluğu varsa mal alabilecek ve ticari durgunluk bununla azalacaktı. Bu amaçla işçileri çalıştırmak ve para kazanmalarını sağlamak için büyük yapı projelerine girişti. Yine bu amaçla işçilerin ücretini artırmaya ve iş saatlerini azaltmaya çalıştı. Çünkü bu azaltma, yeni işçiler için iş bulmak demekti. Ne var ki, bu politika, işverenlerin bunalım ve durgunluk dönemlerindeki politikalarıyla tam bir çelişme halindeydi. İşverenler malların maliyetini ucuzlatmak için işçilerin ücretlerini indirmeye, iş saatlerini artırmaya çalışıyorlardı. Fakat Roosevelt, "yeniden toptan mal imal etmek istiyorsak, kitlelere bu malları satın alacak gücü de vermemiz, onlara yüksek ücret ödememiz gerekir" diyenlerin görüşünü paylaşıyordu. Roosevelt, ardından, Sovyetler Birliği'ne, Amerikan pamuğu satın alması için kredi açtı. İki hükümet şimdi, aralarında ticari ilişkileri geliştirme imkânlarını görüşüyorlar.

Amerika şimdiye kadar kapitalist, sınırsız rekabet düzenine sahip bir devletti. "Bireyci" devlet adına layık görülüyordu. Şimdi ise Roosevelt bu düzenin karşısına çıkıyor, çeşitli yollardan iş hayatına müdahale ediyor. Bu, devletin sanayiye mümkün olduğu kadar denetim altına alması demektir. Roosevelt bunu açıkça söylemiyor, ama tutumu bunu akla getiriyor. Bu politika aslında, iş saatlerini ve şartlarını sınırlayan, sanayiye denetim altına alan, keskin rekabeti yasaklayan bir çeşit devlet sosyalizmidir. Bu politikayı Roosevelt "planlamanın uygulanmasını güvence altına alan ortaklık" olarak niteledi.

Amerikalıların bilinen canlılıkları ve hareketlilikleriyle, bu politika gereğince girilen çalışmalar yan yana yürüyor. Çocukların çalıştırılması yasaklandı. Çıkartılan yasa, 16 yaşından küçük olan çocukların çalışmasına izin veriyor. Amerika'da bugün kullanılan slogan şudur: "Daha yüksek ücret, daha az iş saatleri." Bu kampanyaya "bolluk yolunda" adı verildi. Bu kampanyayı başarıya ulaştırmak için bütün ülkenin büyük bir reklam kampanyasına tabi tutulduğu söyleniyor. Uçaklardan bildiriler atılarak, işverenler, işçilerin ücretlerini artırma konusunda teşvik edildi. Kampanya işverenleri ikna etmeye yetmeyince hükümet, yumuşak bir tehditle bu işi kendisinin üstleneceğini

bildirdi; işverenlerden, işçi ücretlerini artırmak ve iş saatlerini indirmek konusunda imzalı taahhüde girişmelerini istedi. Ayrıca bu alanda çabuk davranan işverenleri, şeref madalyalarıyla ve adlarını her yerde posta bürolarında yayınlamak suretiyle ödüllendirmeye başladı. Geride kalanlara ise hiçbir şey verilmiyordu. Bütün bu tedbirler ticareti biraz geliştirdi, fiyatlarda bazı düzeltilmeler meydana getirdi. Gerçek düzeltme işçilerin ve işverenlerin moralinde meydana geldi, kafalarındaki yenilgi kompleksi silindi. Özellikle orta sınıfın, genellikle de herkesin Başkan Roosevelt'e güveni arttı. Artık halk Roosevelt'in adını, Amerika'nın büyük kahramanı Başkan Lincoln'la bir tutuyor. Bildiğin gibi, Lincoln de büyük bir bunalımda, içsavaş sırasında başkanlık yapmıştı.

Roosevelt'in Amerika'daki durumu düzeltmeye yönelik politikası, kuşkusuz, ekonomik milliyetçiliktir. Bazı Avrupa hükümetleri ve banka sahipleri, özellikle İngiltere, Roosevelt'in ilerici eğilimlerinden hoşlanmadılar. Çünkü bunlar büyük iş sahiplerinin güçlenmesini her şeyden üstün tutuyorlar.

Roosevelt, şimdi uluslararası meselelerde selefinden daha etkin bir rol üstlendi. Silahsızlanma ve diğer uluslararası sorunlarda İngiltere'den daha radikal bir tutum takındı. Uyarıları Hitler'in ağzını yumuşatmakta etkili oldu. Sovyetler Birliği ile de dostça ilişkiler kurmaya başladı.

Bugün Amerika'daki, hatta bütün dünyadaki soru şudur: Roosevelt başarıya ulaşacak mıdır? Roosevelt kapitalist düzeni ayakta tutabilmek için cesaretle ve cüretle çalışıyor. Ama başarısı, büyük işadamlarının saltanatının sonu demektir. Bunlar, başarıya ulaşması için kendisine fırsat verecekler mi? Kapitalist dünyada en büyük çıkarlara sahip olan bu insanlar güçlerini, ayrıcalıklarını Başkan Roosevelt emretti diye teslim etmezler. Onlar bugün sessiz görünüyorsa, bunun nedeni, halkoyunun ve başkanın popüler niteliğinin ağır basmasıdır. Elverişli fırsatı da kolluyorlar. Önümüzdeki birkaç ay içinde durum iyice düzelmezse kamuoyunun Roosevelt'in aleyhine dönmesi beklenebilir. İşte o zaman bu büyük işadamları, karışıklık çıkarmak için başlarını kaldıracaklardır. Birçok gözlemcinin kanısı şudur: Başkan Roosevelt son derece güç sorunlarla karşı karşıyadır, başarı kazanması imkânsız gibidir. Başarısızlığa uğradığı takdirde, büyük iş sahipleri, nüfuzlarını tekrar elde edecekler, hatta eskisinden daha çok güçlü olacaklardır. O zaman, Roosevelt'in kurduğu devletin toplumsal organlarını kendi özel çıkarları uğruna kullanacaklar, sonra da Amerika'daki işçi hareketlerini ortadan kaldıracaklardır. İşçi hareketi güçlü olmadığı için çökertilmesi zor olmayacaktır.

Not: Başkan Roosevelt'in krizin üstesinden gelebilmek ve kapitalizmi yeni koşullara uyarlamak için başlattığı büyük girişim, köklü değişikliklere yol açmasa da, kısmi başarılar kazandı. Durumda iyileşme sağlandı. Girişim, aslında, bir ölçüye kadar işverenleri daha yüksek ücret ödemeye ve daha kısa

sürelerde çalıştırmaya ikna ederek sanayinin karlarını işçilere aktarmaya dayanıyordu. İşverenler, özellikle Ford, bunun özgürlüklerine bir saldırı olduğunu öne sürerek direndiler. Sanayideki ve tarımdaki kotalar başarısızlığa uğradı ve birçok grev ortaya çıktı. Ama Amerikan İşçi Hareketi güçlendi, daha sınıf bilinçli yeni bir ruh yaygınlaştı. Sendikalar işçi sayılarını büyük ölçüde artırdılar. Ekonomik yaraları sarma olayı başarıldı. Büyük iş çevreleri daha saldırganlaştı, Roosevelt'e direndi. Anayasa Mahkemesi Roosevelt'in bazı yasalarını Anayasaya aykırı bularak iptal etti. Roosevelt'in "New Deal"i' dinamitlendi. Roosevelt 1936'da büyük bir çoğunluk tarafından yeniden başkan seçildi. Büyük iş çevreleri ile mücadelesi sürüyor. Ne var ki, artık Kongre'ye hâkim değil, Kongre birçok noktada kendisine karşı çıkıyor.

193.

PARLAMENTOLARIN BAŞARISIZLIĞI

6 Ağustos 1933

Yakın zamanda yaşanan olayları ayrıntılarıyla inceledik, günümüz dünyasını şekillendiren güçleri, eğilimleri gözden geçirdik. İki unsur öne çıkıyor, bunların üzerinde daha çok düşünmemiz gerekir: Savaş sonrası yıllarda eski tip sosyalizmin ve işçi sınıfının başarısızlığı; parlamentoların başarısızlığı ya da gerileyişi. 1914'te Dünya Savaşı başlayınca örgütlenmiş işgücünün başarısızlıklarını ve İkinci Enternasyonal'in nasıl dağıldığını anlatmıştım. Bu durum, savaşın ani şokunun etkisiyle ateşli bir milli öfke dalgasının yayılmasıyla ve geçici çılgınlık halinin insanları teslim alması ile açıklanmıştı. Geçtiğimiz dört yıl içinde farklı, daha açıklayıcı bir şey daha oldu. Kapitalist dünyanın tarihindeki en büyük ekonomik bunalım yaşandı, işçilerin sefaletini giderek arttıran bu durum dünya genelinde, özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, işçi kitleleri arasında bir devrim düşüncesi yaratmadı.

Eski tip kapitalizm açıkça yok oluyor. Nesnel olarak bakıldığında, koşulların sosyalist ekonomiye geçiş için olgunlaştığı görülüyor; ancak bunu en çok isteyecek insanların, yani işçilerin, büyük çoğunluğunda devrim isteği görülüyor. Devrim düşüncesi, Amerika'nın muhafazakâr çiftçilerinde ve daha önce birçok kez belirttiğim gibi çoğu ülkenin alt orta sınıfında çok daha yaygın. Bu en açık olarak Almanya'da; daha düşük düzeylerde İngiltere'de, Amerika'da ve diğer yerlerde görülüyor. Düzeyler arasındaki bu farklar ulusal özelliklerden ve krizin gelişiminin farklı evrelerde olmasından kaynaklanıyor.

Savaş sonrası ilk yıllarda çok saldırgan ve devrimci olan işçi sınıfı neden bu kadar pasifleşti, kaderine razı oldu? Alman Sosyal Demokrat Partisi neden mücadele etmeden dağıldı, Nazilere teslim oldu? İngiliz, Amerikan işçiler neden bu kadar ılımlı, bu kadar tutucu? İşçi liderleri sıklıkla yetersizlikle, işçi sınıfının çıkarlarına ihanetle suçlanıyor. Kuşkusuz birçoğu bu suçlamaları

hak ediyor; ama onların hainliklerini, işçi hareketini kişisel hırslarını tatmin etmek için bir sıçrama tahtası olarak kullandıklarını görmek beni üzüyor. Fırsatçılık ne yazık ki insan hayatının her alanında; ancak umutları ve idealleri sömüren, mağdur milyonları kişisel çıkarı için kurban eden fırsatçılık insanlık trajedilerinin en büyüklerinden biridir.

Liderler suçlanabilir; ama liderler de var olan koşulların ürünüdür. Bir ülke genelde hak ettiği lidere sahip olur, liderin hareketleri ülkenin gerçek isteklerini gösterir. Bu emperyalist ülkelerde, işçi sınıfının ne liderleri ne de takipçileri sosyalizmi yaşayan bir öğreti, o an arzu edilmesi gereken bir şey olarak gördü. Onların sosyalizmi kapitalizme çok fazla bağlıydı. Diğer devletlerin sömürülmesi onlara da küçük bir kâr getirmişti, daha iyi bir yaşam şekline ulaşmak için umutlarını kapitalizme bağladılar. Sosyalizm uzak bir ideal, hayal edilecek bir cennet haline geldi ve eski cennet hayalleri gibi kapitalizmin hizmetkârı oldu. Böylece İşçi Partileri, Sendikalar, Sosyal Demokratlar, İkinci Enternasyonal ve benzer örgütlenmeler sistemi değiştirmeyi amaçlamayan, zavallı reform teşebbüsleriyle oyalandılar. İdealistlikleri onları terk etti, ruhsuz ve güçsüz büyük bürokratik örgütlenmeler haline geldiler.

Yeni Komünist Parti daha farklı bir konumdaydı. Arkasında dikkat çeken Sovyetler Birliği desteği vardı, işçilere önemli bir mesaj veriyordu; buna rağmen tek başına çok az etkili oldu Avrupa ve Amerika'daki işçi kitlelerini harekete geçirmekte başarısız kaldı. İngiltere'de ve ABD'de inanılmaz ölçüde zayıftı. Almanya'da ve Fransa'da biraz gücü vardı; ama bunun çok az yararını gördü. Uluslararası alanda en büyük iki yenilgisi 1927'de Çin'de, 1933'te Almanya'da oldu. Komünist Parti bu ticari durgunluk, yinelenen krizler, düşük maaşlar ve işsizlik döneminde neden başarılı olamadı? Buna cevap vermek zor. Bazıları kötü taktiklerden, yanlış çalışma yöntemlerinden kaynaklandığını söyler. Diğerleri Sovyet hükümetine çok fazla bağlı kaldığını, onun politikalarının uluslararası değil milli karakterler taşıdığını söyler. Bu doğru olabilir, ama yine de tatmin edici bir açıklama değil.

Komünist Parti işçilerin arasından oluşmadı, ama komünist düşünceler geniş bir şekilde, özellikle aydın sınıflar arasında yayıldı. Her yerde, kapitalizmin destekçilerinin arasında bile, krizin kaçınılmaz olarak bir çeşit komünizme yol açacağı beklentisi, korkusu vardı. Eski tip kapitalizmin günlerini tamamladığı kabul edilmişti. Bu plansız, açgözlü ekonomi, kapanın elinde kalır politikasıyla, israfiyla, tekrarlanan krizleriyle devam edemezdi. Onun yerine bir çeşit planlanmış sosyalist ekonomi, kooperatif ekonomi kurulmalıydı. Bu işçilerin zaferi anlamına gelmiyordu, devlet yarı sosyalist çizgilerde burjuvanın çıkarı doğrultusunda organize olabilirdi. Devlet sosyalizmi ve devlet kapitalizmi birbirine çok benzer şeylerdir; asıl soru devlette kimin

kontrol sahibi olduğu, bütün toplumun mu yoksa belli bir sınıfın mı bundan çıkar sağladıdır.

Entelektüeller tartışırken, sanayileşmiş Batı ülkelerinde alt orta sınıf ve küçük burjuvazi harekete geçti. Bu sınıflar kapitalizmin ve kapitalistlerin onları sömürdüklerini belli belirsiz hissettiler, bu durum zorlarına gitti; ancak işçi sınıfından ve komünizmin gelmesinden daha çok korkuyorlardı. Kapitalistler komünizmi durdurmanın başka bir yolu olmadığını hissettikleri için bu faşist dalgayla uzlaştılar. Komünizmden korkan herkes gitgide bu faşizmle birlik oldu. Bu şekilde, nerede kapitalizm tehlikeye düşse, komünizmle ya da onun olasılığıyla yüzleşmesi gerekse orada faşizm yayıldı. Bu ikisinin arasında, parlamenter hükümet işlevini kaybetti.

Ve böylece mektubun başında bahsettiğim ikinci unsur karşımıza çıkıyor, parlamentoların başarısızlığı. Daha önceki mektuplarımda diktatörlükler ve eski usul demokrasilerin başarısızlığı hakkında birçok şey anlattım. Bu durum Rusya'da, İtalya'da, Orta Avrupa'da ve şimdi de Almanya'da açıkça görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Kongre'nin Başkan Roosevelt'e nasıl tam yetki verdiğini gördük. Bu süreç Avrupa'nın en uzun ve en istikrarlı demokrasi geleneğine sahip Fransa'da ve İngiltere'de bile apaçık ortada. Haydi, İngiltere'nin durumunu ele alalım.

İngilizlerin bir şey yaparken kullandıkları yöntem Kıta Avrupalıları'ndan çok farklıdır. Her zaman eski görünüşü korumaya çalışırlar, bu yüzden değişiklikler çok bariz değildir. Sıradan bir gözlemciye göre İngiliz parlamentosu aynen devam eder, ancak aslında çok değişti. Eski günlerde Avam Kamarası gücünü doğrudan kullanıyordu, normal bir üye söz sahibiydi. Şimdi büyük sorulara Kabine ya da Hükümet karar veriyor, Avam Kamarası sadece bu karara evet ya da hayır diyebiliyor. Hükümete tabi ki hayır diyebilirler; ama bu nadiren gerçekleşen etkili bir adımdır ki büyük sorunları ve genel seçimi beraberinde getirir. Dolayısıyla, bir hükümet Avam Kamarası'nda çoğunluğa sahipse istediği neredeyse her şeyi yapabilir, Kamara'nın onaylamasını sağlayabilir ve yasalaştırabilir. Böylece güç yasamadan yürütmeye geçiyor.

Günümüzde parlamento tarafından yapılması gereken çok iş var; yüzleşmek gereken karmaşık sorular var. Parlamentonun sadece yasalarla ilgili genel esaslar hakkında kararlar alması, geri kalanının ayrıntılandırılmasını hükümete bırakması şeklindeki anlayış ortaya çıktı. Bu şekilde yürütme çok güç kazandı; artık acil durumlarda ne isterse yapabiliyor. Böylece parlamento önemli devlet meselelerinden gittikçe uzaklaşıyor. Ana işlevleri, hükümeti eleştirmeye, genel hükümet politikalarını onaylamaya indirgendi. Harold J. Laski'nin de söylediği gibi: "Hükümetimiz, parlamento isyanından korktuğu için yumuşatılan bir diktatörlük uygulayıcısı haline geldi."

İşçi Partisi Hükümeti'nin Ağustos 1931'deki ani düşüşü ilginç bir şekilde gerçekleşti, parlamentonun çok az şey yapması gerekti. Normalde İngiltere'deki bir hükümet Avam Kamarası'nda yenildiği için düşer. 1931'de ise kimse, Kabin üyeleri bile ne olduğunu bilmiyordu. Başbakan Ramsay MacDonald diğer partilerin liderleriyle bazı gizli konuşmalar yaptı, Kralla görüştüler ve eski kabine bir anda yok oldu, yenisi gazetelerde açıklandı. Kabinenin bazı üyeleri bütün bunları ilk kez gazeteden öğrendi. Bu durum olağandışıydı ve prosedürün en demokratik olmayan uygulamasıydı, nihayetinde Avam Kamarasının bunu onaylaması, bu gerçeği değiştirmez. Bu bir diktatörlük uygulamasıydı.

Böylece İşçi Hükümeti bir gecede yerini muhafazakârların baskın olduğu, birkaç liberalin ve İşçi Partisi destekçisinin milli bir renk katmaya çalıştığı "Milli Hükümete" bıraktı. Ramsay MacDonald İşçi Partisi tarafından reddedilip kovulsa da başbakan olmaya devam etti. Böyle "milli" hükümetler genellikle geniş kapsamlı bir sosyalist değişimin geleceği, hâkim sınıfın konumunu sarsacağı korkusu yaşandığında kurulur. Böylesi bir durum altın-pound ilişkisini bozan ekonomik krizle birlikte Ağustos 1931'de İngiltere'de yaşandı. Buna tepki kapitalizmin bütün güçlerinin sosyalizme karşı birleşmesi şeklinde oldu. Milli hükümet küçük burjuvaziye, orta sınıfı İşçi -Partisi- kazanırsa bütün birikimlerinizi kaybedersiniz diye korkutarak büyük bir çoğunluk elde etti. MacDonald ve destekçileri Milli Hükümete tek alternatifin komünizm olduğunu söyledi.

Böylece İngiltere'de de eski usul demokrasi parçalandı, parlamento düşüşe geçti. İnsanların tutkularını harekete geçiren dini çatışmalar, milli ya da ekonomik çelişkiler gibi önemli meseleler olduğunda demokrasi sekteye uğrar. 1914'te İrlanda'da Ulster ve diğerleri arasında böyle milli-dini bir mesele çıktığında İngiliz Muhafazakâr Partisi'nin parlamentonun kararını kabul etmeyi reddettiğini ve hatta içsavaşı desteklediğini hatırlarsın. Yani, görünüşte demokratik olan prosedür hakim sınıfların amaçlarına hizmet ettiği sürece onu kendi çıkarları için kullanmaya devam ettiler. Karşılarına çıktığında, çıkarlarını ve ayrıcalıklarını tehlikeye attığında ise demokrasiyi bir kenara attılar, diktatörlük yöntemlerini kullandılar.

Hâkim sınıfın, demokrasi ve parlamentoyu var olan koşulları korudukları sürece cazip bulunduğunu görüyoruz. Bu, tabi ki, gerçek demokrasi değildir, demokrasi düşüncesinin demokratik olmayan amaçlar için sömürülmesidir. Kapitalist düzen ile demokrasi arasında temel bir çelişki olduğu için gerçek demokrasinin şimdiye kadar var olma şansı olmadı. Demokrasi bir anlama geliyorsa o eşitliktir; sadece oy sahibi olma eşitliği değil, ekonomik ve sosyal eşitlik. Kapitalizm bunun tam tersine karşılık gelir: az sayıda insanın ekonomik gücü elinde tutması ve bunu kendi çıkarları için kullanması. Ken-

di ayrıcalıklı konumlarını korumak için yasalar çıkarırlar, bu yasaları bozan herhangi biri düzene karşı çıkmış olur ve toplum tarafından cezalandırılması gerekir. Yani bu sistemde eşitlik yoktur, özgürlük kapitalizmi koruması amaçlanan kapitalist yasalarla sınırlandırılmıştır.

Kapitalizm ve demokrasi arasındaki çelişki doğuştan ve devamlıdır. Sıklıkla aldatıcı propagandalarla ve demokrasinin parlamento gibi görünürdeki araçlarıyla saklanır, hâkim sınıfın diğer sınıflara verdiği rüşvetler onları memnun tutar. Ancak bir zaman gelir ki daha fazla verilecek rüşvet kalmaz, iki grup arasındaki çatışma ortaya çıkar, devletteki ekonomik güç için mücadele olur. O dönem geldiğinde kapitalizmin bu zamana kadar farklı partilerde bulunan bütün destekçileri bir araya gelirler. Liberaller ve benzeri gruplar ortadan kaybolur, şekli demokrasisi de bir kenara bırakılır. Bu dönem şimdi Avrupa'ya, Amerika'ya ulaştı ve ülkelerin çoğunda o ya da bu şekilde baskın olan faşizm bu dönemi temsil ediyor. Emek her yerde savunma durumunda, kapitalist kuvvetlerin birleşik bu yeni ve güçlü halini karşısına alacak kadar güçlü değil. Ve yine de, gariptir ki, kapitalist düzenin kendisi yalpalıyor ve kendini yenedünyaya uyarlayamıyor. Ayakta kalmayı başarsa bile büyük ölçüde değişeceği ve daha sert bir form alacağı kesin görünüyor.

Bazı insanlar bütün bu sorunların, çatışmaların ve sefaletin birkaç aklı başında insan hükümetlerin başlarında olsaydı önlenebileceğini düşünürler; her sorunun temelinde devlet adamlarının ve siyasetçilerin ahmaklığının, hilekârlığının yattığını kafalarında kurarlar. Bu çok yanıltıcı bir düşüncedir; çünkü hata bireylerde değil sistemin kendisindedir. Bu sistem devam ettiği sürece insanlar bu şekilde hareket etmek zorundadırlar. Bir başka ulusu yöneten yabancı bir grup ya da bir milletin içinden çıkan bir ekonomik grup, baskın ve ayrıcalıklı konuma geldiklerinde, özel ayrıcalıklarının aslında bir ödül olduğunu aldanma ya da ikiye bölme davranma pahasına kendi kendilerine telkin ederler. Bunlara karşı çıkanlar onlara hilebaz, alçak kişiler gibi görünür. Baskın bir grubu ayrıcalıklarının adaletli olmadığına, onlardan vazgeçmesi gerektiğine ikna etmek imkânsızdır. Bireyler belki ikna edilebilir ama gruplar asla. Ve böylece çatışmalar, mücadeleler, devrimler, sonsuz dertler, acılar, kaçınılmaz olarak ortaya çıkar.

194.

DÜNYAYA SON BİR BAKIŞ

7 Ağustos 1933

Dünya'nın durumu hakkında yazmanın sonu gelmez. Çünkü olaylar bitmez. Dünyamız sürekli olarak ilerleyip durur. Dünyadaki erkekler, kadınlar, çocuklar sürekli olarak gülerler, ağlarlar, severler, nefret ederler ve dövüşüp dururlar. Bu, sonu olmayan bir öyküdür. Bugünlerde hayat eskisine göre daha hızlı akıyor, değişiklikler birbirini izliyor. Benim bugün yazdıklarım yarın eskimiş, uzakta kalmış, yersiz olabilir. Hayat ırmağı durmadan akıyor. Bazen merhametsiz bir hızla ve baş döndürücü bir güçle öne atılıyor, özlemlerimize aldırış etmeden, yüzümüze kahkahayla gülüyor, bizleri küçücük çöpler gibi, bol, dalgalı suların içinde sürükleyip götürüyor. Ama nereye? Suları her yöne saçılan derin bir uçuruma mı, sürekli değişime uğrayan geniş ve karanlık bir denize mi? Sana, yazmak istediğimden daha çok şey yazdım. Kalemim aldı başını gitti. Dünya çevresindeki turumuzu tamamladık, yarının eşiğine geldik. Şimdi kafamıza takılan soru şu: Eşiğine vardığımız "yarın", "bugün" olunca nasıl bir tablo oluşturacak? Biraz duralım, dünyaya bir daha göz atalım. Ve dünyanın bugünkü, yani Ağustos 1933'deki durumuna bir bakalım.

Hindistan'da Gandhi ikinci defa tutuklandı ve hapishaneye atıldı. Dar kapsamlı da olsa "sivil itaatsizlik" yeniden başladı, bu yüzden de birçok arkadaşımız yine hapishanelere yollandı. Bu arada çok sevdiğim bir arkadaşım da tutuklandı ve hapishanede öldü, bizi yalnız bıraktı. Hayat da aslında ölümün arkadaşısıdır. Fakat Hint halkı, insanca bir hayata kavuşmak için giriştiği büyük eylem yolunda ilerlemeye devam etmektedir. Şimdi hapishanelerde binlerce Hintli genç erkek ve kız yatmaktadır. Yurtseverlik ve heyecan duygularıyla dolu bu gençlerimiz, Hindistan'ı köleleştiren bu düzene karşı verdikleri savaşta gençliklerini ve canlarını feda etmekten çekinmiyorlar. Oysa bu gençliğin ve bu enerjinin ülkenin kalkınmasında harcanması mümkündü.

Bu dünyada yapılması gereken birçok iş var. Binanın yapımına başlanmadan önce eskisinin yıkılıp yerle bir edilmesi gerekir, ancak ondan sonra üzerine yeni bina kurulabilir. Güzel bir ev, toprak bir kümesin temelleri üzerine kurulamaz.

Bazı bölgelerde, örneğin Bengal'de halkın hükümetin emrine uygun şekilde giyinmeye zorlandığını, aykırı davranan herkesin tutuklandığını düşünüyoruz zaman, bu sıralarda Hindistan'ın ne durumda olduğunu anlayabiliriz. Chittagong'da yaşı 12 ve daha yukarı olan çocukların (kızların bile) git-tikleri yerlerde kimlik kartı taşımaları zorunlu kılınmıştır. Bilmem bu acayip düzen başka bir yerde, örneğin Nazi Almanya'sında ya da düşman ordularının işgalindeki ülkelerde ya da savaş bölgelerinde de uygulanıyor mu? Biz bugün İngiltere'nin yönetimi altında yaşayan bir ulusuz ve kuzeybatı sınırımızın öte-sinde, komşularımız İngiliz uçakları tarafından bombalanıyor.

Hindistan'ın dışında yaşayan Hintliler ise az saygı görürler, pekiyi karşı-lanmazlar. Bu aslında garip değildir. Kendi ülkelerinde haklarına saygı gös-terilmez iken, dışarıda nasıl gösterilsin? Hintliler şimdi, doğup büyüdükları Güney Afrika gibi bazı bölgelerden, alın teriyle imar ettikleri Nepal gibi ülke-lerden kovuluyorlar. Kendileriyle diğerleri arasındaki ayrım renkten geliyor. Tabii buna ırkçılık duygusu ve ekonomik çatışmalar da ekleniyor. Sanki bu etkenlerin hepsi, Güney Afrika'daki Hintlileri evsiz-barksız kılmak için bir araya geldi. Güney Afrika Birliği hükümeti, bunların İngiliz Guyanası ya da Hindistan gibi bir başka ülkeye gönderilmeleri gerektiğinde ısrar ediyor. Bu, mutlaka onları açlıktan ölmeye terk etmek demektir; Güney Afrika hükümeti, onların göç etmesinden başka bir şeyi umursamıyor.

Doğu Afrika'da Hintliler, Kenya ve çevresindeki ülkelerin kalkınmasında büyük rol oynadılar. Buna rağmen istenmeyen kişiler ilan edildiler. Aslında Afrikalılar Hintlilerin kalmalarını istemiyor değiller; bunu istemeyen, bir avuç Avrupalıdır. En verimli bölgeleri ellerine geçirmiş olan bu Avrupalılar Hintlilerle Afrikalıların buralarda toprak edinmelerine izin vermediler. Af-rikalıların durumu ise son derece acıklıdır. Bu toprakların asıl sahipleri on-lardır. Fakat hükümet geniş topraklara el koydu ve Avrupalı emperyalistlere bedava verdi. Büyük toprak ağası olan bu emperyalist Avrupalılardan gelir vergisi ya da başka bir vergi istenmemektedir. Bu vergilerin yükü, bütün ağır-lığıyla zavallı Afrikalıların omuzlarına yüklendi. Afrikalıdan vergi almak hiç de kolay değildi; çünkü hiçbir şeyleri yoktu. Bunun için hükümet, elbise ve un gibi zorunlu ihtiyaç maddelerine dolaylı vergiler koydu. Fakat Afrikalıya yüklenen en garip vergi, 16 yaşından büyük olan erkeklerden ve kadınlar da dâhil, bütün aile fertlerinden alınan kelle vergisiydi. Halka vergi salmanın temeli, kişilerin kazandıkları ya da sahip oldukları servete dayanır. Afrikalı

ise hiçbir şeye sahip olmadığı için onun tek varlığına, yani vücuduna vergi yüklendi. Fakat hiçbir şeye sahip olmayan Afrikalı, yılda 12 şilin tutan bu vergiyi nasıl ödeyecek? İşte yasanın kirli, hileci yanı burada gizlidir. Yasa Afrika'lıyı, Avrupalıların çiftliklerinde çalışarak vergi parasını kazanmaya zorladı. Bu yol, yalnız para kazanmak için değil, aynı zamanda düşük ücretlerle işçi çalıştırmak için de uygulandı. Böylece zavallı Afrikalılar kendi bölgelerinden, çiftliklerin bulunduğu kıyı bölgelerine gitmek için 1100-1200 km gibi uzun mesafeler kat etmek zorunda kalıyorlar. Çünkü iç bölgelerde demiryolu yok, yalnızca kıyı bölgelerinde var. Afrikalılar bu zorluğa para kazanıp kendilerinin ve ailelerinin vergisini ödemek için katlanıyorlar.

İnsafsızca sömürülen, dış dünyaya seslerini nasıl duyuracaklarını bile bilmeyen bu bahtlı kara Afrikalılar hakkında söylenecek daha çok şey var. Yoksulluklarının öyküsü uzundur. Bütün hayatları ıstırap ve sessizlik içinde geçmektedir. En güzel topraklar ellerinden alınmış, buralardan kovulmuşlardır. Şimdi ise topraklarını bedava olarak ellerine geçiren Avrupalıların yanında uşak olarak çalışmak için toprağa dönüyorlar. Bu Avrupalılar yarı-feodal bir sınıf teşkil ederler, istemedikleri her hareketi bastırırlar. Afrikalıların, niyeti yapıcı da olsa, bir dernek kurmaya hakları yoktur. Kendi aralarında para da toplayamazlar. O kadar gülünç bir duruma düştüler ki, Afrikalıların dans etmelerini bile yasaklayan yasa çıkardılar. Afrikalılar, bazen Avrupalıları danslarını alayla ve maskaralıkla taklit ediyorlardı. Afrika'da köylüler son derece yoksuldurlar. Kahve ya da çay ekme hakları yoktur. Çünkü bu durumda Avrupalı ekicilerle rekabet edeceklerinden korkuluyor.

İngiltere hükümeti üç yıl önce, İngilizlerin Afrikalıların toprakları üzerinde "vasi" olduklarını, ileride bu toprakları onlara bırakacaklarını resmen ilan etti. Fakat Afrikalıların bahtsızlığından olmalı, geçen yıl Kenya'da altın bulundu. İngilizler de bunun üzerine sözlerini unuttular, koşa koşa altın bulunan topraklara el koydular. Afrikalı sahiplerini kovarak altını çıkarmaya başladılar. İşte İngiliz sözünün ne olduğunu görüyorsun! İngilizler diyorlar ki: Yaptıklarımız Afrikalıların çıkarınadır, onlar topraklarını kaybettikleri için çok mutludurlar! Altından yana zengin bir bölgeyi sömürmekte kullanılan bu kapitalist yöntem olağanüstüdür. Buna göre her yerden insanlar o bölgeye koşarlar, yaşamaya başlarlar, altını kim bulursa onun nasibi olur. Bu kural aslında kapitalizmin tipik bir örneğidir. Oysa altın bulunan topraklardan yararlanmanın en akılcı yolu, hükümetin o topraklara el koyması ve çıkarı için altını bütün halkın çıkarına da kullanmasıdır. Sovyetler Birliği'nin şimdi Tacikistan'da ve diğer yerlerdeki altın madenlerinde izlediği yol işte budur.

Daha önce Afrika'yı ihmal ettiğimiz için bu mektupta Kenya'dan söz ettim. Orası geniştir, Afrika ırklarıyla doludur. Yabancılar yüzlerce yıldan beri ve

hâlâ bu Afrikalıları en şiddetli ve en feci yöntemlerle sömürüyorlar. Afrikalılar gerçekten geride kalmış insanlardır; fakat uzun süre esaret altında kaldılar, kendilerine gelişme fırsatı verilmedi. Onlara bu fırsat tanındığında gözle görülür şekilde ilerliyorlar. Kısa bir süre önce Batı kıyısında bir üniversite açıldıktan sonra bu görüşün doğru olduğu anlaşıldı.

Batı Asya ülkeleri hakkında sana yeteri kadar bilgi vermiştim. Mısır'da özgürlük uğruna yürütülen savaş, çeşitli biçimlerde, düzeylerde sürüp gidiyor. Güneydoğu Asya'da, Hindistan'da, Endonezya'da, Siyam'da, Çinhindi'nde ve Filipinler'de de durum böyledir. Bağımsız Siyam'dan başka öbürlerinde savaş iki türlü gelişmektedir: Birincisi yabancı işgale karşı yurdun kurtuluşu için, ikincisi de, yoksul sınıfların toplumsal eşitlik uğruna ya da hiç değilse ekonomik durumlarını düzeltmek uğruna yaptıkları savaşlardır.

Çin'de ise çeşitli akımlar arasında çarpışmalar sürüp gitmektedir. Bu akımlardan biri komünizme doğru gidiyor, bir diğeri de ona karşıdır. Bu sırada Japonya da hemen hemen hiçbir direnmeyle karşılaşmadan ilerlemeye devam ediyor ve Çin toprakları içinde büyük alanlara hâkim bulunuyor. Tarihi boyunca birçok saldırıları püskürten, tehlikeleri alt etmesini bilen Çin halkının, bu kez de Japon saldırısını yeneceğine hiç şüphe yoktur. Askerler tarafından yönetilen, ileri bir sanayi ülkesi olan, yarı feodal bir düzen içinde yaşayan emperyalist Japonya ise geçmişin ve şimdiki çağın acayip bir karışımıdır ve dünya imparatorluğunu kurmak hayalindedir. Fakat bu hayallerin arkasında, ekonomik çöküntü ve sürekli olarak artan nüfusun içinde bulunduğu sefalet gizlenmektedir. Japonlar artık Amerika'ya ve Avustralya'daki geniş boş topraklara da göç edemiyorlar. En güçlü devlet olan Amerika'nın Japonya'ya düşmanlığı da, hayallerinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Asya'da Sovyetler Birliği, Japonya'nın genişlemesinin önünde bir taş gibi durmaktadır. Mançurya'daki ve Büyük Okyanus'taki gözlemciler büyük bir savaş karartısının yaklaşmakta olduğuna inanıyorlar.

Sovyetler Birliği'ne gelince, o şimdi yeni bir dünya ve yeni bir toplumsal düzen kurmakla uğraşıyor. Feodalizmin egemenliği altında medeniyet kervanından uzun zaman geri kalan bu ülkenin atılım yapması, ileri Batı devletleriyle boy ölçüşecek duruma gelmesi şaşılacak bir şeydir. Sovyetler Birliği, Asya ve Avrupa'da, Batı dünyasının çökmekte olan kapitalist düzenine karşı meydan okuyor. Ticari durgunluğun, ekonomik bunalımların ve işsizliğin, her defasında boğulmadan solumaya çabalayan kapitalizmi felce uğratmak üzere olduğunu gördüğümüz şu sıralarda, Sovyetler Birliği, sosyal düzenini kurmak için umutla, heyecanla çalışıyor. Sovyetlerin başarısı, kaydettikleri gelişme ve içinde bulundukları dinamik çalışma temposu bütün dünyanın dikkatini çekiyor.

Geniş, büyük bir ülke olan Amerika Birleşik Devletleri, kapitalizmin başarsızlığına tipik bir örnektir. Bütün güçlüklerle, bunalımlara, benzeri görülmemiş işçi grevlerine ve işsizliğe rağmen Amerika kapitalist düzeni kurtarmaya ve korumaya çalışıyor. Ama bu denemenin ne sonuç vereceğini bilmiyoruz. Ne olursa olsun, hiç kimse Amerika'nın zengin, geniş ülkesinde, insanın muhtaç olduğu hemen her şeye sahip olması avantajını, diğerlerine üstün gelen zengin gelir kaynaklarını, halkının tecrübe birikimini elinden alamaz. Sovyetler Birliği'nin, Amerika Birleşik Devletleri'nin, dünyanın geleceği üzerinde önemli rol oynayacakları muhakkaktır.

Üzerinde Latin ulusların yaşadığı koca Güney Amerika, kuzeyden çok farklıdır. Kuzeyden farklı olarak, ırkçı önyargıların az olduğu bu bölge güney Avrupalıların, İspanyolların, Portekizlilerin, İtalyanların, zencilerin ve Kızılderili adı verilen Amerikan yerlilerinin iç içe geçtiği tam bir eriyik potadır. Bu Kızılderililer Amerika'da ve Kanada'da hem hemen yok oldular ama burada özellikle Güneyde Venezuela'da hâlâ çok sayıda varlar. Çoğunlukla büyük kentlerin uzağında yaşarlar. Güney Amerika'nın Buenos Aires, Rio De Janeiro gibi bazı kentlerinin sadece büyük değil, çok da güzel olduklarını söylesem, şaşırır mısın? Arjantin'in başkenti Buenos Aires'in nüfusu 2,5 milyona çıkıyor, Brezilya'nın başkenti Rio de Janeiro'da yaklaşık 2 milyon insan yaşıyor.

1932 yazından beri Güney Amerika, kendi içinde iki küçük savaş yaşadı ama tıpkı Japonya'nın Mançurya'daki savaşı, gibi bunlara resmen savaş adı verilmedi. Milletler Cemiyeti Anlaşması'ndan ve Briand-Kellogg Pakti'nden ve benzeri anlaşmalardan beri, savaşlar ender olarak çıkıyor. Bir ulus ötekini işgal ettiğinde buna "çatışma" deniyor, çatışma anlaşmalarla yasaklanmış olmadığı için herkes mutlu oluyor. Bu küçük savaşlar, tıpkı Mançurya'daki gibi, dünya çapında önem taşımıyor ama Milletler Cemiyeti'nden öteki paktlara kadar dünyadaki barış cihazının ne kadar güçsüz olduğunu kanıtlamaya katkıda bulunuyor. Cemiyetin (Milletler) bir üyesi bir başka üyeyi işgal ediyor ve Milletler Cemiyeti çaresizce yerinde oturup duruyor ya da gerginliği çözüme bağlamak için cılız ve sonuçta yararsız çabalar içine giriyor. Güney Amerika'daki bu savaşlardan ya da "çatışmalardan" biri Chaco adı verilen bir bataklık alan üzerinde Paraguay ile Bolivya arasında çıktı. Şakacı bir Fransız "Bolivya ile Paraguay'ın Chaco bataklığı hakkında birbirleri ile mücadele etmeleri, bana iki dazlak kafalının bir tarak için kavga etmelerin hatırlatıyor" demişti. Bu mücadele saçmadır ama görüldüğü kadar ahmakça da değildir. Bu geniş bataklıkta petrol çıkarları söz konusudur; dahası bu toprakların içinden geçen Paraguay ırmağı Bolivya'yı Atlantik Okyanusu'na bağlıyor. İki ülke uzlaşmayı reddedince binlerce kişi yaşamını feda etti.

Kolombiya ile Peru arasındaki öteki çatışma, Peru'nun uygunsuz biçimde ele geçirdiği Laticia adındaki küçük bir köy üzerinde yaşandı. Öyle sanıyorum ki Peru Milletler Cemiyeti tarafından şiddetle kınanmıştı. Latin Amerika (Meksika dâhil) dinsel bakımdan Katolik'tir. Meksika'da devlet ile Katolik rahipler arasında sert çatışmalar meydana geldi. İspanya'da olduğu gibi, Meksika hükümeti Roma Katolik Kilisesi'nin eğitim ve öteki alanlardaki büyük gücünü kırmaya çalıştı. Güney Amerika'nın dili, Portekizcenin resmi dil olduğu Brezilya dışında, İspanyolcadır. İçinde serpildiği bu dev alandan dolayı İspanyolca dünyanın en büyük dillerinden biridir. Gelişkin modern edebiyatı olan güzel, cıvıl cıvıl bir dildir ve Güney Amerika nedeniyle büyük önem taşır.

195.
SAVAŞIN GÖLGESİ

8 Ağustos 1933

Son mektubumda Asya'ya, Afrika'ya ve Amerika'ya hızla göz gezdirdim. Sorunlu ve çatışmalı olsa da, Avrupa hâlâ birçok erdemi bağrında taşıyor.

Uzun yıllar dünyanın önde gelen gücü olan İngiltere eski üstünlüğünü yitirdi, şimdilerde olduğu yere tutunmaya çalışıyor. Ona güvenliği ve ötekiler üzerinde hâkimiyeti sağlayan ve imparatorluğunu inşa etmesini mümkün kılan deniz gücü, artık eski konumunda değil. Bir zamanlar, aradan çok uzun süre geçmedi, donanması öteki Güçlerin her birininkinden daha büyük, daha güçlüydü. Günümüzde ancak ABD'ninki ile eşitlik iddiasını öne sürüyor. ABD gerekirse, İngiltere'yi yeniden inşa edecek kaynaklara sahip. Artık hava gücü deniz gücünden daha önemli hale geldi. İngiltere bu açıdan daha da zayıf konumda İngiltere'nin sahip olduğundan daha fazla savaş uçağına sahip birçok güç var.

Ticaret üstünlüğünü, yeniden kazanma umudu kalmadan, yitirdi, büyük ihracat giderek geriliyor. Yüksek fiyatlar ve tercihler yoluyla malları için pazarını korumaya çalışıyor. Bu, kendi başına, imparatorluğun dışında dünya ticareti iddialarından vazgeçmek demektir. Bu sınırlı çevrede gelebilecek başarı bile, eski üstünlüğünü iade edemez. Eski üstünlük yok olup gitti. İmparatorluk içindeki başarıların kapsam ve süre olarak sınırları bile su götürür.

İngiltere, Amerika'yla girdiğı sert düelloya rağmen, dünya ticaretinin finans merkezidir, Londra kenti de o ticaretin merkezidir. Ama dünya ticareti daraldıkça, bu unvan bütün yıldızlarını ve değerini yitiriyor. İngiltere ve öteki ülkeler, ekonomik milliyetçi politikalarıyla, gümrük tarifeleriyle vb. dünya ticaretinin daralmasına kendileri yardımcı oluyorlar. Dünya ticareti büyük ölçüde devam etse ve mevcut kapitalist sistem sürse bile, bunun mali önderliğinin Londra'dan New York'a geçeceği konusunda kuşku yoktur. Ama

bu olana dek, kapitalist sistemde kapsamlı değişikliklerin yaşanması olasıdır. İngiltere'nin değişen koşullara ayak uydurma gibi bir ünü vardır. Bu özellik, toplumsal temeli darbe olarak sarsılmadığı, ülkeye hükmeden sınıflar ayrıcalıkları sürdürdükleri sürece geçerliğini koruyabilir. Uyum kapasitesinin ülkeyi köklü toplumsal değişimlerin ötesine taşıyıp taşıyamayacağı zamanla görülecektir. Bu türden bir değişimin sakin, barışçı bir biçimde yaşanması pek mümkün değildir.

Güce, ayrıcalıklara sahip olanlar, üstünlüklerinden kendi rızaları ile vazgeçmezler. İngiltere büyük dünyadan kendi imparatorluğına doğru büzölüp, imparatorluğu korumaya çalışırken, kendi içinde büyük yapısal değişiklikleri benimsedi. İngiliz mali sistemine birçok bağla bağlı olsalar bile, Dominyonlar biraz bağımsızlaştı,

İngiltere Dominyonları mutlu etmek için birçok fedakârlıkla bulundu, ama çatışmaların çıkmasını engelleyemedi. Avusturalya dışından tırnağına kadar İngiltere Bankası'na bağlıdır, dahası Japon işgali korkusu onu İngiltere'ye daha da bağımlı kılıyor; Kanada'nın giderek büyüyen sanayii bazı İngiliz sektörlerine boyun eğmiyor, canlı başla rekabet ediyor. Kanada'nın büyük komşusu ABD ile birlikte birçok ortak kuruluşu vardır. Güney Afrika'da, eski öfkenin yok olmasına rağmen, imparatorluk için fazla bir heyecan yoktur. İrlanda kendi başına yaşıyor, İngiltere-İrlanda ticaret savaşı sürüp gidiyor. İrlanda'yı ürkütme ve yıkıma sürükleme amacı güden, bu ülkenin mallarına konan İngiliz vergileri, ters tepti: Önlemler sanayiye ve tarıma büyük itici güç sağlayınca, İrlanda büyük ölçüde özgüvenli, kendine yeterli bir ulus olmayı başardı. Yeni fabrikalar kuruldu, otlaklar yeniden mısır tarlalarına dönüştü. İngiltere'ye ihraç edilmek için yetiştirilen yiyecek maddeleri, halk tarafından tüketilince, yaşam standardı yükseldi. De Valera siyasetini başarıya ulaştırdı. İrlanda günümüzde İngiliz emperyal siyasetinin saldırgan, kafa tutan, aradaki uzlaşmalara uymayan dikenli bahçesidir.

Bu nedenle İngiltere Dominyonları ile ticari alış-verişlerden kazançlı çıkacak gibi durmuyor. İngiltere hâlâ geniş bir pazar sunan Hindistan'dan çok daha fazla kazanabilirdi ama Hindistan'daki siyasal koşullar ve ekonomik sıkıntılar buna elvermiyor. İnsanlar hapse gönderilerek İngiliz malları almaya zorlanamaz.

Bay Stanley Baldwin geçenlerde Manchester'de şunları söyledi:

"Ne zaman ve ne kadar miktarda mal alacağını Hindistan'a dayattığımız günler geçti, Ticaretin güvencesi o zamanlar iyi niyet idi. Hindistan'a pamuklu kumaşları süngünün ucunda satmaya asla kalkışmamalıyız."

İç koşulların yanı sıra, İngiltere Hindistan'da, Doğu'daki bazı başka yerlerde ve bazı dominyonlarda çetin Japonya rekabetine göğüs germek zorundadır.

İngiltere imparatorluğunu bir ekonomik bütünlük yapmak için yaptıklarını korumak için uğraşıp duruyor, bu bütünlüğe Danimarka ve İskandinav ülkeleri gibi kendisiyle iyi geçinen ülkeleri ekliyor. Olaylar bunu zorluyor, başka çare de yok zaten. Savaş zamanında kendini korumak için bile kendine yeterli olmalıdır. O nedenle tarımını da geliştiriyor şimdi. Bu ekonomik milliyetçi emperyal politika nereye kadar gider? Kimse kestiremiyor. Başarısız olursa bütün imparatorluk yapısı çöker, İngiliz halkı, sosyalist bir ekonomiye geçemez ise, çok daha düşük yaşam standartlarını göze almak zorunda kalır. Bu durumda bile politikanın başarısı tehlikelerle doludur, çünkü birçok Avrupa ülkesinin yıkımı ile sonuçlanabilir. Japonya ve ABD ile ekonomik çatışmaların patlak vermesi de kaçınılmazdır.

ABD ile arada birçok alanda rekabet vardır ve ABD bugünden bakarsak, geniş kaynakları ile gerileyen İngiltere'nin önüne geçecektir. İngiltere açısından süreç, yenilginin sessiz sedasız kabul edilmesi ya da bir savaş riskinin göze alınması şeklini aldı. İngiltere rakiplerine kafa tutacak kadar güçlü değildir. İngiltere'nin bir başka rakibi Sovyetler Birliği'dir. Her ikisi taban tabana zıt politikalar izliyorlar, birbirlerine öfke ile yaklaşıyor, Avrupa'da ve Asya'da birbirlerinin kuyusunu kazıyorlar. İki güç bir süreliğine barış içinde bir arada yaşayabilirler ama tümüyle farklı düşünceleri savundukları için, ikisini uzlaştırmak imkânsızdır.

İngiltere doyuma ulaşmış bir güçtür çünkü istediklerinin hemen hepsini elde etti. Bugünkü korkusu kazandıklarını kaybetmektir, bunda da haklıdır. Statükoyu korumak için elinden gelini yapıyor. Milletler Cemiyeti'ni bu amaç için kullanıyordu. Ama olaylar gelip kapısına dayanıyordu. Kuşku yok ki güçlüydü öte yandan kuşku götürmez biçimde güç yitiriyor, emperyalist bir güç olarak geriliyordu. O imparatorlukta güneşin batışına tanık oluyorduk.

Avrupa kıtasındaki Fransa da emperyalist bir güçtü, Afrika ve Asya'da büyük bir imparatorluğa sahipti. Askeri açıdan Avrupa'nın en güçlü ulusuydu. (Almanya'nın silahlanmasından sonra durum değişti.1938 Münih Anlaşmasından sonra Fransa ikinci sınıf güç konumuna düştü.) Büyük bir ordusu vardı ve Çekoslovakya, Polonya, Belçika, Romanya ve Yugoslavya gibi bir grup ulusun önderliğini yapıyordu. Bununla birlikte özellikle Hitler'in iktidarından sonra Almanya'nın militan ruhundan çekiniyordu. Gerçekten de Hitler, kapitalist Fransa ile Sovyet Rusya arasındaki duygularda dikkate değer bir değişiklik yapmayı başarmıştı. Ortak düşman ikisini birbirine yakınlaştırmıştı.

Almanya'da Nazi terörü sürüyor yeni mezalim haberleri gelmeye devam ediyordu. Aylardır süren bu gaddarlığın ne kadar süreceğini kestirmek mümkün değildi. Baskılar istikrarlı bir hükümetin işareti olamaz. Sanıyorum, Almanya askeri açıdan yeteri kadar güçlü olsaydı, Avrupa'da savaş çoktan

çıkmiş olurdu. Bu savaş hâlâ çıkabilir. Hitler komünizmden son sığınma noktasının ülkesi olduğunu gururla söylüyor. Bu doğru da olabilir çünkü Almanya'daki Hitlerciliğin tek alternatifi artık komünizmdir.

Mussolini yönetimindeki İtalya uluslararası politikada kendi çıkarlarına uygun davranıyor, politikası barış, iyi niyet konusunda öteki ülkelerinkine benziyor. Cıcaflı laflar etmiyor. Savaşın eninde sonunda gelip kapıya dayanaçağından emin olduğı için, bir yandan politik dolaplar çevirirken, bir yandan da savaşa hazırlanıyor. Faşist olduğundan Hitler'le iyi geçiniyor ama Hitler'in politikasının büyük hedefine, Avusturya ile birliğe, karşı çıkıyor. Almanya'yı İtalya ile sınır komşusu yapacak böylesi bir birlikten hoşlanmadığı belli oluyor. (Avusturya 1938'in Mart'ında Almanya tarafından yutuldu. Koşullar gereğı Mussolini ses çıkartamadı ama bu değışikliği hiç onaylamadı.)

Orta Avrupa'daki küçük uluslar, savaş sonrası dönemin sorunları ile boğuşurken, şimdilerde Hitler ve Nazizm korkusu içine sürüklenmişlerdi.

Bütün Orta Avrupa ülkelerinde ve özellikle Alman nüfusun yaşadığı Avusturya gibi ülkelerde Nazi partileri büyüyordu. Öte yandan Nazi karşıtı duygular da artıyordu; bunun kaçınılmaz sonucu içe çatışmaydı. Avusturya şimdilerde bu çatışmanın başlıca alanıydı.

1932'de Fransa yanlısı üç Orta Avrupa ve Tuna ülkesi -Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya- bir birlik ya da ittifak oluşturdular. Bu üç devlet de Dünya Savaşı sonrası yararlandıkları düzenlemeleri korumak istiyordu. Bu amaçla aslında savaş için ittifak olan bir birlikteliğı oluşturdular. Buna "Küçük Antant" dendi. Üç devleti bir araya getiren bu girişim Fransız yanlısı, Alman karşıtı ve İtalyan politikalarına mesafeli yeni bir güçtü.

Nazilerin Almanya'da zafer kazanmaları "Küçük Antant" ve Polonya için bir tehlike işaretiydi. Çünkü Naziler sadece Versay Anlaşması'nın gözden geçirilmesini istemekle kalmıyorlar (bütün Almanlar bunu istiyordu) savaş ağızıyla konuşuyorlardı. Nazi söylemi, taktikleri o kadar şiddet dolu, o kadar saldırgandı ki, Versailles'ın gözden geçirilmesini isteyen Avusturya, Macaristan gibi devletler de ürkmüşlerdi. Hitlerizm'in sonucu olarak ve ondan duyulan korku nedeniyle o güne kadar birbirlerinden nefret eden Orta ve Doğu Avrupa devletleri birbirlerine yakınlaştılar. Aralarında ekonomik birlik konusunda görüşmeler yapıldı. Bu ülkeler, özellikle Polonya ve Çekoslovakya Sovyet Rusya'ya karşı daha dostça davranmaya başladılar. Ardından bu ülkelerle Sovyet Rusya arasında 1933 yazında genel saldırmazlık anlaşması imzalandı.

İspanya bir süre önce bir devrim yaşamıştı. Olaylar yatışmamıştı, kargaşa yeni değışimleri beraberinde getirebilirdi.

Çatışmaları ile birbirlerinden nefret eden unsurları ile ötekine ters ters bakan ulus grupları ile Avrupa'nın ne kadar garip bir dama tahtasına döndüğü-

nü görüyorsun. Bitmek tükenmek bilmez silahsızlanma konuşmaları yapılıyor ama her yerde silahlanma almış başını gidiyor. Yeni, korkunç kitle imha silahları icat ediliyor. Birçok uluslararası işbirliği toplantıları, konferansları düzenleniyor. Milletler Cemiyeti acınası bir başarısızlıkla sonuçlandı, son Dünya Ekonomik Konferansı da başarılı olamadı. Avrupa'nın değişik ülkelelerinden, bir araya gelerek, Rusya'sız, bir tür Avrupa Birleşik Devletleri'ni kurma önerisi yükseldi. "Birleşik Avrupa" adını alan hareketin bir amacı küçük ülkelerin yarattığı bitmek tükenmek bilmez sorunların üstesinden gelmek ise öteki amacı da Sovyet karşıtı bir blok oluşturmaktı. Fakat ulusal nefret duyguları o kadar güçlü idi ki, bu öneri dikkati çekmedi.

Aslında her ülke ötekilerden giderek uzaklaşıyor. Sert düşüş ve ekonomik kriz, bütün ülkeleri ekonomik milliyetçilik çizgisine iterek, süreci hızlandırdı. Her biri yüksek gümrük tarifelerinin arkasında konumlanıyor, yabancı mallardan mümkün olduğu kadar uzak duruyor. Doğal olarak, hiçbir ülke bütün yabancı malları tümüyle dışlayamaz çünkü hiçbir ülke kendi kendine yeterli değildir. Ama eğilim, ihtiyaç duyulan her şeyi ekip biçmek ve imal etmek yönündedir. İklimsel koşullar nedeniyle bazı temel kalemleri yetiştiremeyebilir. Örneğin İngiltere, sıcak iklim koşullarını gerektiren pamuk, keten, çay ya da kahve yetiştiremez. Bu gelecekte dış ticaretin farklı iklimlere sahip olan, dolayısıyla farklı ürünler üreten ülkelerin arasında yapılacağı anlamına gelir. Aynı ürünleri üreten ülkeler birbirlerinin mallarına pek ihtiyaç duymayacaklardır. Dış ticaret doğu batı yönünde değil, kuzey güney yönünde gelişecektir. Kuşkusuz, maden kaynakları gibi başka kaygılar olabilir. Ama esas olarak uluslararası ticarete kuzey güney eksenini damgasını vuracaktır. Öteki ticaretlerin önü, gümrük tarifelerince kesilecektir.

Bu, günümüzde kaçınılmaz bir eğilim olarak belirliyor gibi görünüyor. Her ülkenin yeteri kadar sanayileştiği koşullarda sanayi devriminin son evresi olarak adlandırılıyor. Asya ile Afrika'nın henüz sanayileşmenin uzağında olduğu doğrudur. Afrika mamul ürünleri özümseyemeyecek kadar yoksul ve geridir. Yabancı ürünleri özümsemeyi sürdürebilecek üç geniş alan Hindistan, Çin ve Sibirya'dır. Yabancı sanayileşmiş ülkeler bu üç dev potansiyel pazara ağızları sulanarak bakıyorlar. Ama Asya'yı sömürmek, kısmen Asya'da sanayinin gelişmiş oluşu nedeniyle, kısmen de uluslararası rekabetten dolayış artık o kadar kolay değildir. İngiltere Hindistan'ı kendi malları için bir piyasa olarak muhafaza etmek istiyor ama Japonya, ABD ve Almanya da olaya dâhil olmak istiyor. Çin için de aynı şey. Sovyet Rusya, kendisine kredi açılırsa ve hemen ödeme yapması istenmez ise, birçok yabancı mamul malı almaya hazır görünüyor. Ama kısa sürede Sovyet Rusya istediği pek çok şeyi yapacaktır.

Tüm geçmiş eğilim, uluslararası daha büyük karşılıklı bağımlılık, daha büyük enternasyonalizm yönündeydi. Ayrı bağımsız devletler varlıkla-

rını sürdürseler de, uluslararası ilişkilerin dev karmaşık yapısı ve ticaret büyüdü. Bu süreç ulusal devletlerle ve milliyetçilikle çatışma noktasına kadar ilerledi. Bir sonraki doğal adım, sosyalistleşmiş uluslararası yapıydı. İyi günlerini yaşayan kapitalizm, zamanı gelip çatığında sosyalizmin lehine geri çekilmeliydi. Ne yazık ki, bu tür gönüllü geri çekilmeler asla yaşanmaz. Krizler- çöküş kendisini tehdit ettiği için, kapitalizm kabuğuna çekilerek geçmiş eğilimi karşılıklı bağımlılığa doğru yöneltmeye çalıştı. Ekonomik milliyetçilik bunun sonucunda doğdu: Bunda, başarılı olabilir mi? olursa bu ne kadar sürer? Sorusu ortaya atıldı.

Bütün dünya garip bir karışıma, çatışmalar ve kıskançlıklar düğümüne dönüştü, yeni eğilimler bu çatışmaları artırıyor. Her anakarada, her ülkede zayıf olanlar, baskı altında yaşayanlar, kendilerinin üretimine katıldıkları güzel şeyleri paylaşmaya çalışıyorlar. Vadesi çoktan geçmiş alacaklarının ödenmesini istiyorlar. Bunu, kimi yerlerde gürültü kopararak, saldırgan biçimde, bazı başka yerlerde daha sakin yapıyorlar. Uzun süredir karşılaştıkları acı, kötü muamele sömürüye, hoşumuza gitmeyen şekilde karşılık verilerse, onları kınayabilir miyiz? Onlar görmezden gelindiler, aşağılandılar. Kimse onlara salonda davranış biçimlerini öğretme sıkıntısına girmede.

Güçsüzün, baskı altında yaşayanın başkaldırısı, mülk sahibi sınıfları her yerde korkutuyor, bir araya gelerek bastırmaya çalışıyorlar. Faşizm böyle büyüyor, emperyalizm her türlü muhalefeti ezip geçiyor. Demokrasi ve halkın iyiliği hakkında söylenen güzel sözler geriye itiliyor, mülk sahibi sınıfların ve çıkarların dayattığı çıplak kurallar açık seçik görülüyor, birçok yerde de başarıya ulaşmış görünüyor. Haşin bir dönem geliyor, demirden ve saldırgan şiddetten oluşan, yaşamla ölüm, eski düzenle yeni düzen arasındaki mücadelenin ortaya çıkardığı bir çağ... Her yerde, Amerika'da, Avrupa'da, Hindistan'da riskler artıyor, şimdilik sağlam duruyor gibi görünse de, eski rejimin kaderi sallanıp duruyor. Emperyal sistemin temellerinin sarsıldığı koşullarda, kısmi reformlar günün ihtiyaçlarına yanıt veremiyor, yükümlülüklerini bile karşılayamıyor.

Sayırsız siyasal, ekonomik, ırksal çatışmalar günümüz dünyasını karartıyor, savaşın gölgesi dünyanın üzerine düşüyor. Bu çatışmaların en büyüğünün, en temel olanının bir yanda emperyalizm ve faşizm ile öte yanda komünizm arasında yaşandığı söyleniyor. Taraflar dünyanın dört bir yanında karşı karşıya geliyorlar ve arada bir uzlaşma olanağı bulunmuyor.

Feodalizm, kapitalizm, sosyalizm, sendikalizm, anarşizm, komünizm... birçok izm! Hepsinin arkasında oportünizm seziliyor. Sahip olmak isteyenler için idealizm de göze çarpıyor: Boş fanteziler, hayali isyanlar değil, gerçekleştirmeye çalıştığımız büyük insani dava uğruna çalışma ideali... Bernard Show bir yerde şöyle demişti:

"İnsanın yüce bir amaç olduğunu bildiği bir hedef uğrunda kullanılması hayattaki en büyük mutluluktur. Çöpe atılmadan önce tümüyle bitmiş tükenmiş olmak; dünyanın hâlâ sizi mutlu etmek için kendini adamamış olduğundan şikâyet ederek, hastalıklardan, kederlerden bahseden, kendinden geçmiş, bencil bir yaratık olmak yerine doğanın içinde bir güç olmak..."

Tarih içindeki gezintimiz dünyanın nasıl bütünleşerek büyüdüğünü, farklı parçaların nasıl bir araya geldiğini ve karşılıklı bağımlılık yarattığını bize gösterdi. Gerçekten de dünya her parçanın öteni etkilediği ve öteki tarafından etkilenen ayrılmaz tek bir bütün haline geldi. Ulusların ayrı bir tarihinin olması, artık imkânsızdır. Bu aşamayı geride bıraktık; bu saatten sonra ancak bütün uluslardan çizgileri bir araya getiren, onları harekete geçiren gerçek güçleri araştıran tek bir dünya tarihi, yararlı bir amaç için kaleme alınabilir.

Ulusların fiziksel ve öteki engellerle birbirinden kopartıldığı geçmiş yıllarda bile ortak uluslararası, kıtalararası güçlerin tarihi şekillendirdiğini gördük. Büyük bireyler hep tarihe mal oldular çünkü insan faktörü kadersel krizlerde önem kazanır. Fakat her kim olursa olsun herhangi bir bireyden daha önemlisi, devreye giren büyük güçlerdir. Bu güçler, körü körüne, zaman zaman da acımasızca, bizi oraya buraya iterek ileri atılırlar.

Günümüzde de bunlar oluyor. Büyük güçler devreye girdi, kimi zaman bir deprem ya da benzeri bir Doğa olayının başkaldırışı gibi, yüz milyonlarca insanı harekete geçirdiler. Ne kadar uğraşırsak uğraşalım, onlara engel olamayız; olsa olsa dünyanın bir yanındaki küçük köşemizden olayların hızı, yönü hakkında bazı ufak tefek değişiklikler sağlayabiliriz. Olayları değişen ruh halimize göre göğüsleriz; bazıları korkar, bazıının hoşuna gider, bazıları bunlarla mücadele ederken, bazıları ise kadere razı olarak boyun eğer. Bazı başkaları ise tehlikeleri göze alıp fırtınalı denizler açılarak gemisini bir yerlere yönlendirmeye çalışır.

Her şeyin altüst olduğu, üçte birinin savaşıla, devrimle geçtiği yirminci yüzyılda bizim için barış yoktur. "Bütün dünya devrim içindedir" diyor büyük faşist Mussolini. Ve büyük komünist Troçki de bu yüzyılda barış ve rahat umdu hususunda bizi uyarıyor. "Şurası açık" diyor Troçki, " 20. yüzyıl insanlığın belleğindeki en dengesiz yüzyıldır. Her şeyden önce barış ve rahatı arayan çağcılarımız, dünyaya gelirken yanlış bir yüzyılı seçmişler".

Tüm dünya yeni olaylara gebe, savaşın ve devrimin gölgesi her şeyin üzerine düştü. Kaçınılmaz gibi görünen kaderimizden kaçamaz isek, onunla nasıl baş edeceğiz? Kafamızı kuma mı gömeceğiz? Yoksa gerektiğinde risk alarak ve tehlikelere göğüs gererek büyük, soylu bir maceranın içine girerek, "adımlarımızın tarihle aynı yönde ilerlediğini hissederek, olayların şekillenmesinde yığıtçe roller mi üstleneceğiz?

Bazıları olan bitenleri umutla bazıları ise korkuyla karşılıyor. Güzel şeylerin sadece bir avuç insana ayrılmadığı, geniş kitlelerin özgürce uzanabileceği daha adil ve daha mutlu bir dünya olacak mı? Yoksa günümüz uygarlığının sağladığı günlük kolaylıklardan birçoğunun yıkıcı savaşların ardından yok olup gittiği daha da kötü bir dünyaya doğru mu gidiyoruz? Bunlar iki uç örnek. Hangisinin gerçekleşeceğini bugünden kestirmek mümkün değil.

Olayların gelişimini bekleyip gözlerken, sahip olmak istediğimiz dünyaya ulaşmak için çalışıyoruz. İnsan ilkel aşamadan ilerlemeye Doğa'ya çaresizce boyun eğerek değil, ona meydan okuyarak ona hâkim olma isteğiyle hareket ederek ulaşabildi.

Günümüzde durum bu... Yarını yaratmak senin, sizin kuşağın, dünyanın dört bir yanında yarınların yaratılmasında rol almak üzere yetişen, kendini eğiten milyonlarca genç kızın-erkeğin elinde.

196.

SON MEKTUP

9 Ağustos 1933

İşte sevgili kızım, öykünün sonuna geldik. Artık sana yazacak bir şey kalmadı. Ne var ki mektupları güzel bir şeyle sonlandırma isteği, beni bir "Son Mektup" yazmaya itiyor.

Bu mektupları uygun zamanda bitiriyorum. Bana verilen iki yıllık hapis cezası sona ermek üzere. 33 gün sonra salıverileceğim. Daha önce bile çıkabilirim. Gardiyan bazen beni süremi doldurmadan salıvermekle tehdit ediyor! Aslında bana verilen iki yıllık hapis süresi henüz bitmiş değil. Hapishanede iyi hal gösteren mahkûmlara uyguladıkları usule uygun olarak benim de cezamdan üç ay indirdiler. Hapishane yöneticileri beni iyi halli tutuklulardan sayıyor. Oysa ben bu nitelemeyi kazanmak için bir şey yapmış değilim. Bu şekilde altıncı tutukluluğum bitmiş olacak, sonunda büyük dünyaya ayak basacağım. *A quoi bon?* -Bu ne işe yarar?- Dostlarımin, arkadaşlarımin çoğu hapishanelerde yatıyor ve bütün memleket büyük bir hapishaneye dönüşmüş iken...

Yazdığım mektupların sayısı ne kadar da çoğaldı. Ne kadar da mürekkep ve kâğıt (Hint sanayiince imal edilmiş olan kâğıt ve mürekkep) tüketmişim. Bilmiyorum, acaba değdi mi? Bu kâğıtların ve mürekkebin sana ilettiklerinden işine yarayacak bir şeyler buldun mu? Kuşkusuz, "evet" diyeceksin. Başka türlü bir yanıtın beni üzeceğini biliyorsun. Oysa beni sevdiğin için böylesine tehlikeli bir işi göze alamazsın! Fakat sana yazdıklarımı ister beğen ister beğenme, iki uzun yıl boyunca sana her gün bu mektupları yazarken duyduğum mutluluğu ben bilirim. Buraya kışın geldim. Sonra kış yerini bizim kısa ömürlü ilkbaharlardan birine bıraktı, ilkbahar da çabucak yazın sıcağında boğuldu. Sonra yerler kuruyup çatladı, insanlar ve hayvanlar, bir solukluk hava almak için birlikte dillerini çıkarır hale geldiler. Ondan sonra yağmur mevsimi,

serinlik ve canlılık getiren sularıyla birlikte geldi. Bunu da sonbahar izledi, gökyüzü sade ve mavi bir renk aldı, geceler de güzelleşti, serinledi. Böylece yılın devresi yeniden başlamak için tamamlandı. Yine kış, ilkbahar, sonra yaz, daha sonra yağmurlar mevsimi... Bütün bunlar peş peşe gelip geçiyor ve ben burada oturup sana yazıyorum, seni düşünüyorum, mevsimlerin geçip gidişini gözlüyorum, oturduğum koğuşun damını döven yağmur damlalarını dinliyorum.

"Ne güzeldir yağmurun sesi,
Yerde ve damların tepesinde!
Ne güzeldir yağmurun türkü söylemesi
Üzgün ve dertli gönüllere!"

19. yüzyılda ünlü İngiliz politikacısı Benjamin Disraeli şunları yazmıştı: "Sıradan bir kişi hapse ya da sürgüne mahkûm edildiği zaman çılgına döner. Edebiyatçı ise hapishane günlerini hayatının en mutlu günleri sayar." Disraeli bu sözleri 17. yüzyılda yaşayan Hollandalı düşünür, yargıç Hugo de Grotius için sarf etmişti. Bu kişi müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı ama iki yıl yatıktan sonra hapishaneden kaçtı. İki yılın anısını ebedileştiren edebi ve felsefi kitaplar yazmakla geçirdi. Tarih bize, hapishanelerin parmaklıkları arkasından öten birçok bülbül olduğunu hatırlatıyor. Bunların en ünlüleri *Don Kişot*'u yazan İspanyol Cervantes ile *Haç Yolunda*'nın yazarı İngiliz John Bunyan'dır.

Ben edebiyatçı değilim, hapishanede geçirdiğim bunca yılın, hayatımın en mutlu günleri olduğunu iddia edecek değilim. Şunu itiraf etmeliyim ki, okumak ve yazmak, bu yılları geçirmekte bana çok yardım etti. Evet, ben ne edebiyatçıyım, ne de tarihçi... Öyleyse ben neciyim? Bu soruyu cevaplandırmak güç! Çok şey denedim. Fakültede önce bilime el attım sonra hukuk okudum. Hayatta birçok şeyi denedikten sonra, Hindistan'da geniş ölçüde yaygın olan halk mesleğine girdim. Bu nedir biliyor musun? Hapse girmek!

Sana bu mektuplarımda anlattıklarımı, sakın kesin bir kural, ya da tecrübeli birinin kesin sözleri olarak kabul etme. Politikacı, normal olarak her konuda görüş açıklamayı sever, bildiğinden çok daha bilgili görünür. Bunun için onun söylediklerini dikkatle gözden geçirmek gerekir. Sana gönderdiğim bu mektuplar, bir ana çizgiyle birbirlerine bağlanan birtakım geniş çizgilerden başka bir şey değildir. Çünkü ben dünya tarihini gözden geçirdiğimde, bazen yüzyılların ve çok önemli olayların üzerinden atlardım. İlgimi çeken bir olayın önüne geldiğim vakit orada çadırımı kurar, uzun zaman kalırdım. Bu mektuplar sevdiklerimi de, hoşlanmadıklarımı da, hapishanedeki psikolojik durumumu da açıkça yansıtıyor. Bu mektuplarda sana anlattıklarımı mutlak

doğru olarak kabul etmeni istemiyorum. Çünkü söylediklerimin bir kısmında yanlış olabiliyorum. Bu da hapishane hayatından ileri geliyor. Burada kütüphane ya da başvurulacak bir kaynak bulunmamaktadır. Bu yüzden hapishane, tarihsel konuları yazmaya elverişli bir yer değildir. Onun için 12 yıldan, yani hapishaneye girip çıkmaya başladığımdan beri, tuttuğum notları esas aldım. Burada çok kitap okudum. Fakat bu kitaplar gelip gidiyordu, burada bir kütüphane kurmak benim için imkânsızdı. Okuduğum kitaplardan birçok bilgiler ve fikirler edindim. Bunun için yazdıklarım arasında benim bir buluşum yoktur. Bazen mektuplarımı anlamakta zorluk çekebilirsin. Onları bir yana bırak, üzerinde durma. Bazen aramızdaki yaş farkını unutuyorum, yaşıtıma hitap ediyormuş gibi yazıyorum.

Sana bu mektuplarda tarihi değil, uzun geçmişimizden gelen bazı kalın çizgiler ve bölümler verdim. Tarihi incelemek istersen istediğin konuyu, eski çağları kapsayan birçok tarih kitaplarında bulabilirsin. Ne var ki yalnız kitap okumak yeterli olmuyor. Geçmiş anlamak için ona bilinçle ve duyguyla bakmak gerekir. Geçmişte yaşamış bir kimseyi anlamak ve değerlendirmek için içinde bulunduğu koşulları ve yaşadığı dönemi, kafasını dolduran fikirleri anlamak gerekir. Bizden önce yaşamış olanlar hakkında da, kendi zamanımızda yaşamışlar ve düşündüklerimizin aynısını düşünmüşler gibi yargıya varmamız gülünç olur. Örneğin, çağımızda köleliği savunan bir tek kişiye rastlamıyoruz. Ama Platon gibi büyük bir düşünür, köleliğin varlığını doğal bir şey saymıştır. Hatta yakın geçmişte Amerika Birleşik Devletleri'nde, kölelik düzenini korumak uğruna binlerce insan öldürüldü. Geçmiş hakkında şimdiki ölçülerle hüküm vermenin imkânsız olduğunu belki herkes kabul eder, ama şimdiki zaman hakkında eski ölçülerle hüküm vermenin gülünç olduğunu kabul etmeyenlere de rastlıyoruz. Çeşitli dinler, eski inançların ve geleneklerin yerleşmesine yardım etmişlerdir. Bu inançlar ve gelenekler kendi çağlarında ve yerlerinde fiilen yararlıydı. Fakat artık çağımızın gelişimiyle bağdaşmaz hale gelmişlerdir.

Geçmişle ilgiyle baktığın zaman kemiklerin ete ve kana büründüğünü, erkekli, kadınlı, çocuklu her yaştan ve her havadan ama bizden farklı fakat erdem ve kötülüklerde, güçlülükte ve zaaflarda, insani bütün özellikleri ile bize benzeyen dirilerden oluşan büyük bir kervan görürsün. Tarih, sihirli bir sergi değildir. Fakat görebilenler için onda çok sihir vardır.

Tarihin galerisine asılı pek çok tablo başımıza üşüşüyor. Mısır, Babil, Ninova, eski Hint Uygarlığı, Aryalar'ın Hindistan'a gelişi, Avrupa ve Asya'da yayılmaları, parlak Çin kültürü, Grekler, Roma ve Bizans İmparatorlukları, Araplar'ın iki kıtadaki muazzaf savaşları, Hint kültürünün gelişmesi ve sonra çöküşü, Amerika'da tarih öncesi Maya uygarlıkları, Moğollar'ın geniş kap-

samlı fetihleri, Avrupa'da ortaçağ ve muazzam gotik katedraller, İslam dininin Hindistan'a girişi, Batı Avrupa'da Rönesans, sanatın gelişmesi, Amerika'nın ve Doğu deniz yollarının keşfi, Batı'nın Doğu ülkelerine saldırısı, büyük makinelerin icadı, kapitalizmin gelişmesi, Avrupa sanayiinin ve egemenliğinin yayılması, emperyalizm ve bilimin çağımızdaki bütün harikaları...

Birçok imparatorluklar kurulmuş, yıkılmış ve insanlar tarafından binlerce yıldır unutulmuş. Bir arkeolog toprak altında gömülü olarak buluncaya kadar, onlar öylece unutulmuşlukları içinde yalnız kalırlar. Bu imparatorluklarda birçok ilkeler ve hayaller yaşamış, bazıları diğerlerinden daha güçlü olduklarını göstermiştir. Gerçekten de geçmiş zaman bize çok şey verir. Şimdi toplumlarımızda var olan kültür, uygarlık, bilim, ne varsa hepsi uzak ya da yakın geçmişin armağanıdır. Öyleyse bu geçmişe borçlu olduğumuzu itiraf etmemiz yerinde olur. Fakat geçmiş bütün kültürümüzü kaplamamalıdır. Çünkü geleceğe karşı omuzumuzda, geçmişe olan borcumuzdan az olmayan ve hatta fazla olan görevler vardır. Ölen artık ölmüştür ve biz onu diriltemeyiz. Gelecek ise henüz gelmemiştir, onu hazırlamakta bizim de katkımız olabilir. Geçmiş bize gerçeğin bir yanını vermişse, gelecek de bu gerçeğin diğer yanlarını gizliyor ve bizi onları almaya çağırıyor. Geçmiş daima geleceği kıskanır ve bizleri her zaman güçlü pençesinin içinde tutar. O halde bizim de, onu karşılamak ve ona doğru ilerlemek için geçmişten özgürleşmemiz gerekir.

Tarih bize çok şey öğretti denir. Bir başka özdeyiş, tarih hiçbir zaman tekerür etmez, der. Bu sözlerin ikisi de doğrudur. Çünkü biz tarihi taklide çalışmakla ya da geri gelmesini ya da olduğu yerde kalmasını beklemekle bir şey öğrenemeyiz. Fakat ondan ışık alarak, onu harekete geçiren güçleri öğrenmeye çalışarak çok şey öğrenebiliriz. Bu yolla bile tarihten doğrudan bir şey öğrenemeyiz. Karl Marx diyor ki: "Tarihin eski soruları cevaplandırmasının tek çaresi, yeni sorular ortaya koymasıdır."

Eski çağlar gözü kapalı bir güvenmenin ve inancın çağlarıydı. O zamanlarda soru sormak ve şüpheye düşmek yoktu. Eskiden mühendisler, mimarlar ve hatta halk çok güçlü inançlar taşımasaydı, o tapınakların, camilerin, katedrallerin yapımı imkânsız olurdu. Bunların üst üste koydukları taşlar ya da bunlar üzerine kazıdıkları güzel resimler bize bu inancı gösteriyor. Şimdi gördüğümüz tapınakların burçları, katedrallerin kuleleri, camilerin minareleri, göklere doğru yükselişleriyle sanki sessiz bir tapınmada yakarış içinde sızlıyorlar. Bunları kuran ve yükselten inanç gerçi bizde yoktur, ama bu yapıtlar hâlâ bizi etkiliyorlar. Her gün binlerce yeni tapınak ve katedral yapılıyor ama bunlar o ruhu taşıyor. Fakat o inançların günleri artık geçmiştir, o günlerle birlikte bu taşların büyüleyici niteliği de ortadan kaybolmuştur.

Şimdiki çağ kuşku çağıdır, tereddüt, kuşkulanma ve soru sormak çağıdır. Bu çağın çocukları olan bizler, gerek Asya'da, gerekse Avrupa ve Amerika'da

artık eski inançların ve geleneklerin çoğunu kabul etmiyoruz, onlara inanmıyoruz. Bunun için yeni yollar ve çevremizdeki koşullara daha çok elverişli olan gerçeğin öteki yanlarını arıyoruz. Bizler her gün sorular sormaktan, tartışmalar yapmaktan, birçok görüşlere, ilkelere ve felsefelere başvurmaktan çekinmiyoruz. Şimdi Sokrates'in çağına benzeyen bir çağda yaşıyoruz. Bu, sürekli soru sorma çağıdır. Ne var ki, soru sormalar Atina gibi bir tek şehirle sınırlı kalmıyor, bütün dünyaya yayılıyor.

Dünyada gördüğümüz zulmün, sefaletin ve vahşetin canımızı sıktığı çok olur. Böyle zamanlarda dünya gözümüzde, kararır, kurtuluş için bir yol bulamayız ve dünyadan umudumuzu keseriz. "Hayallerle dolu bir yer gibi görünür bu dünya... Çeşitli, güzel ve yeni hayaller..."

Bir yerde bulunmuyorsa eğer sevinç, sevmek ve de ışık

Adalet, barış ve güven de bulunmaz.

Burada karanlık bir odadayız biz

Savaşın ve kavganın titrettiği bir ovada

Buna rağmen bu karanlık görünüşüne teslim olmak, tarihin ve hayatın bize öğrettiği dersi doğru olarak anlamadığımızı gösterir. Tarih bize ilerlemeyi, gelişmeyi ve insanın kalkınma alanındaki olanaklarını öğretiyor. Hayat katı ve birçok bataklıkla, bulanık sularla, birikintilerle doludur. Fakat hayatta büyük denizler, dağlar, kar; gece karanlığında -özellikle hapisane içinde-parlak yıldızların ışıkları da vardır. Sevgi de vardır; ailenin, dostların, aynı amaç uğrunda çalışanların arkadaşlık sevgisi de... Hayatta müzik de, kitaplar da ve tüm olarak düşünceler dünyası da vardır. Bunlar her birimizi şairle şu dizeleri mırıldanmaya itiyor bizleri:

Tanrım, ben yeryüzünde yaratıldım.

Ve üzerinde yaşıyorum yeryüzünün.

Fakat yıldızların parıldadığı gökte de var olduğumu hissediyorum.

İnsanın bu evrendeki güzelliklere hayranlık duyması, düşünce ve düşler âleminde yaşaması kolaydır. Fakat insanların bu yolla başkalarının mutsuzluğundan uzak durmaya çalışmaları, onları acı çekmeye iten sorunlarla ilgilenmemeleri, mertçe bir davranış olmaz. Fikrin kendini doğrulaması için, eyleme sokulması gerekir. Romain Rolland dostumuzun dediği gibi "Eylem düşüncenin sonucudur, eyleme götürmeyen her düşünce bir başarısızlık hatta hıyanet sayılır; bunun için bizler eğer düşüncenin hizmetinde isek, eyleme de hizmet etmek zorundayız."

İnsanlar, doğurduğu sonuçlardan korktukları için eyleme girmekten kaçınırlar. Eyleme girmek, tehlikeye atılmak demektir. Tehlike ise uzaktan bakıldığında, gerçekten korkunç görünür; fakat ona yakından baktığımız zaman, o kadar ürkütücü olmadığını görürüz, hatta çoğu zaman iyi bir arkadaş bile olur

ve hayatın zevkini artırır. Normal ve düzenli hayat çoğu zaman usanç verici olur. Biz bu hayatta birçok şeyi, sevinmeyi gerektirmeyen tabii şeyler sayarız. Fakat bu varlıklardan biraz uzak düştüğümüz zaman onları ne kadar takdir ederiz! Birçok kimse hayatlarını tehlikelere atarak dağlara tırmanır ve bu tırmanmadan aldıkları zevki, güçlükleri yenme ve tehlikelere göğüs germe gücüne dönüştürürler. Çevrelerinde dolaşıp duran tehlikeler nedeniyle algıları genişir ve hayata bağlılıkları pekişir.

Hepimiz derin vadilerde oturmakla yüksek dağlara çıkmak arasında tercih yapmakta serbestiz. Vadileri sadece bize güvenlik sağladıkları için tercih ederiz. Oysa orada sağlığa elverişli olmayan dumanlar, sisler de vardır. Riskler ve çevremizdekiler için tehlikeler içerse de dağlarda temiz havayı soluruz, güzel manzaraları, güneşin doğuşunu seyrederiz.

Bu mektupta birçok şairin şiirlerinden parçaları ve alıntıları aktardım. Bu mektubu, Rabindranath Tagore'nin Gitanjali adlı eserinden aldığım, duaya benzeyen şiirinin şu dizeleriyle bitirmek istiyorum.

Aklın korkmadığı, başın dik tutulduğu yerde
Bilginin özgürce dolaştığı yerde,
Taassubun dünyayı bölümlere ayırmadığı yerde.
Sözlerin, gerçeğin derinliklerinden fışkırdığı yerde,
Sürekli mücadelenin erdemleşmeye doğru kollarını uzattığı yerde
Aklın, insanı fikir ve eylemin daha geniş saatlerine itelediği yerde,
Tanrım, işte o özgürlüğün gökleri altında, yurdumu uyar.

Sevgili kızım, bu son mektubun sonuyla biz de hikâyemizin sonuna gelmiş bulunuyoruz. Gerçekten de bu son mektup mu olacak? Hayır! hayır! Sana daha çok yazacağım. Ama bu dizi burada sonlanıyor.

Tamam.

SON NOTLAR

Arap Denizi
14 Kasım 1938

Son mektubumu beş buçuk yıl önce Dehra Dun Bölge Hapishanesinden yazmıştım. Savaş ve acılarla dolu beş buçuk yıl daha geçti. İçinde yaşadığımız dünya ile hayallerimizin dünyası arasındaki zıtlaşma artıyor. Şu anda yazarken bir rüya gibi sessiz, ay ışığının altında parıldayan Arap Denizi bütün azameti ve güzelliğiyle önümde uzanıyor.

Bu ek notlarda bu beş yıl öyküsünü anlatacağım. Metni güncellememi istedi editörüm benden. Zor bir görev bu. Olayları ana hatlarıyla ele alacağım.

Beş küsur yıl savaşın yükleri ve acılarıyla geçti; yaşadığımız dünya ile hayallerimizdeki dünya arasındaki uçurum daha da derinleşti.

Bir düş kadar sessiz Arap Denizi, bütün gücü ve güzelliğiyle gözlerimin önünde uzayıp gidiyor, ay ışığının yakamozları sulara parıldıyor.

Son mektuplarımda modern dünyanın muazzam çelişkilerine ve gerginliklerine, faşizmin ve nazizmin yükselişine ve savaşın düşen gölgesine dikkatini çekmiştim. Son beş yıl gerginlikleri, çatışmaları artırdı. Şimdiye kadar dünya savaşından kaçınılmış olsa da Afrika'da, Avrupa'da ve Uzakdoğu'da korkunç savaşlar yaşandı. Her yıl hatta her ay taze saldırı ve dehşet öyküleri geliyor önümüze. Dünya daha çok dağınıklıyor, uluslararası ilişkiler anarşikleşiyor. Milletler Cemiyeti ve benzeri uluslararası işbirliği çabaları iç karartıcı başarısızlıklarla sonuçlandı. Silahsızlanma geride kaldı, her ulus var gücüyle gece gündüz demeden silahlanıyor. Korku dünyayı sarıyor, nazizmin ve faşizmin yükselen saldırganlığının elini kolunu bağladığı Avrupa hızla gerileyerek barbarlığın yolunu tutuyor.

Önceki mektuplarda 1914-1918 Dünya Savaşı'nı, Versay Anlaşması'nı ve Milletler Cemiyeti Misakı'nı uzun uzadıya inceledik. Çözülmeyen eski sorunlara yenileri eklendi; tamirat borçları, silahsızlanma, ortak güvenlik, ekonomik

buhran ve geniş çaplı işsizlik... Sovyetler Birliği'nde zafer kazanan yeni güçler, dev güçlülere ve dünyadaki muhalefete karşın yeni bir dünya inşa etmeye çalışıyorlar. Başka yerlerde de yaşanan köklü toplumsal değişimler ortaya çıkmadı, var olan siyasal ve ekonomik yapı tarafından geriye çekildi. Dünyaya bolluk geldi, üretimde yaşanan patlama düşlerin gerçekleştiğini akla getirdi. Ama kölenin özgürlüğe alışamaması gibi, çılgın insanlık da kıtlığa o kadar alışmıştı ki, ne yapacağını bilemedi.

Birbirini izleyen konferanslar toplandı, dünya ulusları inanılmaz çelişkileri çözmek ve barışı sağlamak için bir araya geldiler. Anlaşmalar, ittifaklar yapıldı ama sorunlar çözülmedi. Versay Anlaşması öldü, Avrupa haritası yeniden değişti, dünya yeniden bölündü.

Dünya Savaş patlak verdiğinde, 1914'te başlayan ve her geçen yıl çatışmaların acılarıyla süren bir Devrimler Çağında yaşıyoruz. Fransız Devrimi de 150 yıl önce siyasal eşitlik çağında yol göstermişti ama o da günümüzde yeterli olmaktan çıkmıştı. Demokrasinin sınırları ekonomik eşitliği içine alacak şekilde genişletilmişti.

Bu eşitlik, ulusların ve sınıfların eşitsizliği ve sömürüsü temelinde yükselen emperyalizmle ve kapitalizmle uyum içinde olamaz.

Son beş yıl içinde faşizmin yükselişi, her demokratik ilkeye, özgürlük kavramına ve uygarlığa saldırması, günümüzde demokrasinin savunulmasını yamsal bir sorun haline getirdi. Günümüzdeki mevcut çelişkiler bir yanda komünizm ve sosyalizm öte yanda faşizm arasında değildir, demokrasi ile faşizm arasındadır.

Demokrasinin gerisinde kaçınılmaz olarak demokrasinin genişletilmesi düşüncesi yer alır. Gericiler, bu korkuyla demokrasiye sözde bağlılık nutukları atsalar da faşizme destek olurlar. Faşist güçlerin rolleri açık seçiktir. Amaçları, siyasetleri hakkında bir tereddüt yoktur. Ama bu durumun yönetici faktörü, demokratik güçler adı verilen güçlerin, özellikle İngiltere'nin rolüdür.

İngiliz hükümeti Asya'da, Afrika'da ve Avrupa'da tümüyle gerici bir rol oynadı, faşizmi ve nazizmi her alanda yüreklendirdi. Gerçek bir demokrasinin gelişiminden o denli korkuyor, faşizmin liderlerine o denli sınıf sempatisi gösteriyordu ki, gerici rolünü İngiliz İmparatorluğu'nun güvenliğini tehlikeye atmak pahasına yerine getirdi. Faşizm bu kadar büyüyüp dünyaya hâkim olmaya başladıysa bunun sorumluluğu İngiliz hükümetinin omuzlarındadır.

Demokrasiye daha duyarlı ABD, faşist saldırganlığı durdurmak için öteki güçlere birden fazla işbirliği çağrısı yaptı ama İngiltere teklifleri geri çevirdi. Fransa da City of London'a (Londra Borsası anlamında [Y.N.]) ve İngiliz politikalarına o denli bağımlı hale gelmişti ki, bağımsız politika izlemeyi göze alamadı. İngiltere, Uluslararası Çalışma Konferanslarında emek sorunlarında da is-

tikrarlı biçimde gericiliği temsil etti. 1937'de İLO (Uluslararası Çalışma Örgütü) tekstil sanayii için haftada 40 saat çalışmayı öngören sözleşmeyi İngiltere'nin muhalefetine rağmen benimsedi. İngiliz dominyonları bile İngiltere'yi tek başına bırakarak ABD'yi desteklediler.

Milletler Cemiyeti, tüm güçsüzlüğüne karşın, hâlâ uluslararası düşünceyi şahsında cisimleştiriyor, kurucu sözleşmesi saldırı için cezalar öngörüyor.

Japonya Mançurya'yı işgal ettiğinde eyleme geçmekte başarılı olamadı. İngiliz hükümeti Japonya'yı özendirdi, doğru yöndeki birkaç ufak tefek itiraza rağmen, Cemiyeti görmezden gelme ve güçsüzleştirme politikası izledi. Açık saldırgan politikalar izlemesine karşın Nazilerin iktidara gelişi Cemiyet'e meydan okumaydı ama İngiltere ve bir ölçüde Fransa meydan okumaya boyunu eğdiler, Cemiyet'in giderek sönümlenmesine göz yumdular. Faşist Güçlerin Cemiyet'i terk edişinin ilk adımını Ekim 1933'de Almanya attı; onu Japonya ve İtalya izledi. 1934'de örgüte katılan Sovyetler Birliği Cemiyet'e taze kan kattı.

Almanya korkusu Fransa'yı Sovyetlerle ittifaka itti ama İngiltere Nazi Almanya'sıyla bir düzenlemeye gitmeyi tercih etti. Başarı kazanan her saldırı faşist güçleri daha da yüreklendirdi. Hiçbir bedel ödemedi Cemiyet'e kafa tutacaklarına onları inandırdı çünkü İngiliz hükümetinin karşı çıkmayacağını tespit etmişlerdi.

Japonya'nın Mançurya'da Cemiyet'e meydan okuyarak orada Mançuko adında bir kukla devlet kurmuş olduğunu gördük. Askeri müdahale vardı ama savaş ilan edilmemişti. Çıkartılan iç karışıklıklar müdahale için bahane gösterilmişti. Bu yeni teknik İtalya ve Almanya tarafından geliştirildi. Artık savaş ilan edilmiyor, o işler geçmişte kaldı. Hitler 1937'de Nurnberg'de şunları söylemişti: "Bir hasmıma saldırmak istersem, pazarlık edip aylarca hazırlık yapmam. Her zaman yaptığım gibi yaparım. Karanlığın içinden fırlar, kendimi hasmın üzerine bırakırım."

1935 Ocak'ında Almanya bir referandum sonucunda Saar Havzası'nı işgal etti. Aynı yılın Mayıs ayında Hitler Versay Anlaşması'nın silahsızlanma hükmünü inkar ederek zorunlu askerli hizmetini geri getirdi. Veray'ın bu açık ihlali Fransa'yı ürküttü ama İngiltere üstü kapalı biçimde kabul etti ve bir ay sonra Almanya ile gizli bir deniz anlaşması imzaladı.

Etiyopya: Mussolini yıllarca Etiyopya'nın işgali planlamıştı. Bu konuda adım atmakta bocalamasının nedeni, İngiltere'nin ve Fransa'nın tutumlarından emin olamayıydı. Mussolini Etiyopya'nın işgaline iki ülkenin de etkili bir biçimde karşı çıkamayacağını hissedince, 1935 Ekim'inde müdahale etti. Milletler Cemiyeti'ne üye Etiyopya'ya müdahale herkeste şaşkınlık yarattı. Cemiyet İtalya'yı saldırgan ilan etti, bazı ekonomik yaptırımlar getirdi. Ama petrol, demir, çelik ve kömür ekonomik ambargo maddeleri listesine dahil edilmedi.

Anglo-İran petrol şirketi İtalya'ya petrol sağlamaya devam ediyordu. Yaptırımlar bazı sıkıntılara yol açsa da İtalya için büyük güçlükler yaratmadı. ABD'nin önerdiği petrol ambargosuna İngiltere yanaşmadı. Etiyopya kahramanca direniyordu ama alçaktan uçan uçakların attığı bombalar karşısında güçsüz, çaresiz kaldı. Yangın bombaları ve gaz bombaları siviller, kadınlar, çocuklar üzerinde kullanıldı İtalyan ordusu 1936'da başkent Adis Ababa'ya girdi, ardından ülkenin geniş alanlarını işgale koyuldu. Etiyopya'da direniş hâlâ devam ediyor ama İngiltere ve Fransa işgali tanıdılar bile.

Etiyopya'nın Cemiyet güçleri tarafından yalnız bırakılması Cemiyet'in güçsüzlüğünü bir kez daha ortaya koydu. Hitler artık çekinmeden hareket edebilirdi. 1936 Mart'ında birliklerini Raynland'daki askerden arındırılmış topraklara soktu. Versay bir kez daha ihlal edilmiş oldu.

İspanya: 1936 yılı Avrupa'ya hâkim olma yolundaki bir başka adıma tanık oldu. Rakip gülerin İspanya'ya hâkim olmak için nasıl mücadele ettiklerini, genç Cumhuriyet'in dinsel ve yarı-feodal gericiliğe karşı nasıl savaştığını görmüştük.

Sonunda ilerici partiler bir araya gelerek 1936 Şubat'ında bir Halk Cephesi oluşturdular. Bundan önce Cumhuriyet'i açıkça tehdit eden faşist güçlere karşı Fransa'da bir halk cephesi kurulmuştu. Halk arasında büyük bir heyecan yaratan Halk Cephesi seçimlerde başarı kazanınca işçileri rahatlatan birçok yasası geçiren bir hükümeti oluşturdu.

İspanya'da Halk Cephesi Cortes (İspanyol Meclisi [Y.N.]) seçimlerinde başarılı olarak hükümeti oluşturdu. Uzun süredir bekletilen ve Kilise'nin gücünü azaltan bazı reformları yapmaya girişti. Bu reformlardan korkan gerici unsurlar harekete geçtiler. İtalya ve Almanya'dan istedikleri yardımı alan general Franco, 18 Temmuz 1938'de Fas'daki birliklerin yardımı ile ayaklanma başlattı. Franco, çaresiz kalan Cumhuriyet'e karşı kolayca zafere ulaşmayı düşünüyordu ama halk direndi.

Dışardan gelen gönüllüler de İspanya'da savaştılar. Uluslararası tugaylar, yardıma en çok ihtiyaç duyduğu anda Cumhuriyet'e çok değerli hizmetler sağladılar. İsyancılar, Kasım 1936'da Madrid'in kapısına dayandılar ama Cumhuriyetçi halkın olağanüstü çabaları isyancıları durdurdu. Ne var ki gönüllüler Cumhuriyet'e yardıma koşarken, İtalyan ordusu Franco'ya yardıma geliyor, İtalya ve Almanya'dan uçaklar, pilotlar, teknisyenler ve silahlar İspanya'ya akıyordu. Franco'nun arkasında büyük iki devlet, Cumhuriyet'in safında halkın heyecanı, cesareti ve özverisi yer alıyordu. İsyancılar 1936 Kasım'ında Madrid'in kapısına dayandılar ama Cumhuriyetçi halkın canını dişine takarak gösterdiği direniş onları Madrid'in kapısının önünde durdurdu. Madrid ağır topçu ateşiyile ve havadan bombalanırken, Halk "No pasaran" (Geçemeyecekler) diye hay-

kırıyordu. Madrid'i fethedemediler. Madrid'i kuşatan birlikler iki yıldır kapının önünde durup duruyorlar.

İspanya'nın verdiği mücadeleyi iyi anlayalım. Yerel, ulusal bir şeyin çok ötesindedir o. Komünistler orada ve din elden gidiyor çılgınlıkları atılıyordu ama Halk Cephesi'nin içinde tek tük komünist vardı, büyük çoğunluk sosyalist ve cumhuriyetçi idi. Din konusuna gelince, en cesur savaşçılar Bask ülkesindeki Katoliklerdi. Cumhuriyet onların inanç özgürlüğünü güvence altına almıştı; Hitler'den ve Almanya'dan farklı olarak.

Geçen iki yıl içinde Cumhuriyet esaslı bir ordu kurdu, son olarak da tüm yabancı gönüllüleri geri gönderdiler. Günümüzde Cumhuriyetçilerin en büyük sıkıntısı, özellikle kış aylarında, yiyecek sıkıntısıdır, sadece askerler için değil hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan sıradan yurttaşlar ve orada barınmaya gelen milyonlarca sığınmacı için de...

Çin: Mançurya'daki Japon saldırganlığı sürüyordu, İngiltere'nin olumlu yaklaşımını almıştı Japonya. İngiltere Amerika'nın Japon saldırganlığına karşı işbirliği teklifini reddetti. Japonya 20. yüzyılın başından beri İngiliz himayesi altında güç oldu. Bu ilişki başta Çarlık Rusya'sına yönelikti. İngiltere'nin başlıca rakipleri ABD ve Sovyet Rusya olunca, Japonya'ya destek veren eski İngiliz politikası sürdü. Amerika'nın 1933'de Sovyetler Birliği'ni tanımasının bir nedeni Japonya ile olan rekabetiydi.

1933'ten sonra Çin'de birçok hükümet görüldü: Çan Kay Şek'in büyük güçlerce tanınan milliyetçi hükümeti vardı, güneyde Kanton hükümeti vardı.

İçerde ise yarı bağımsız savaş ağalarının yanı sıra geniş bir Sovyet alanı vardı.

Çan Kay Şek cephesini Japon saldırganlığına döneceğine, büyük enerjisini Sovyet alanını çökertmeye yöneldi. 8. Yol Ordusu'nun Çu Deh önderliğinde 10.000 kilometrelik akıllara durgunluk veren yolculuğu askeri yıllıkların klasiği haline geldi. Süren çatışmada Sovyetler Birliği Japonlara karşı direnişte Çan Kay Şek'e işbirliği teklif etti. 1937'de Japonya büyük bir saldırı başlattı. Sovyetlere yaklaşan Çin, 1937 Kasım'ında bu ülke ile bir saldırmazlık paktı imzaladı.

Japonya karşılaştığı çetin direnişi, havadan korkunç katliamlar yaparak, inanılmaz boyutlara varan barbar yöntemler kullanarak kırmaya çalıştı. Bu çok zorlu sınavda Çin'de yeni bir ulus şekillendi, Çin halkının eski uyuşukluğu yok olup gitti. Büyük kentler yakılıp kül oldu, çok sayıda insan katledildi. Bunun Japonya üzerindeki ağır yükü, ülkenin ekonomik sistemi sarsmaya başladı.

Hint halkının sempatisi doğal olarak, tıpkı İspanya'da olduğu gibi Çin halkının yanındaydı. Hindistan'da Amerika'da ve başka yerlerde Japon mallarını boykot hareketleri yayıldı.

Japon askeri cihazı Çin'de ilerlemeye devam edince, Çin halkı gerilla taktikleri benimsedi. Japonya Şanghay'la Nanking'i işgal etti, Kanton ile Hankov'a yaklaştırmaya başlayınca Çinlilerin kendileri ateşe verdiler.

Rusya: İlginçtir, bütün bu entrikalarla dolu, büyük güçlerin sözlerini tutmadıkları yıllarda ve aylarda Sovyet Rusya uluslararası yükümlülüklerini düzenli yerine getirdi, barış için çalıştı, saldırıya karşı durdu. Ancak İngiltere ve Fransa'nın Sovyetleri görmezden gelmeleri, İngiliz-Fransız ihanetine uğrayan ve bu nedenle Nazi yörüngesine itilen ve Rusya ile ittifakına son veren Çekoslovakya'nın durumu, Sovyetlerin dışpolitikada ağır darbeler almasına neden oldu. Buna karşın Sovyetler hâlâ faşizme ve demokrasi karşıtı güçlere karşı Avrupa ve Asya'daki en büyük ve etkin engeldi. Rusya, günümüzde İngiltere ve Fransa tarafından görmezden gelinmesine karşın büyük bir güçtür.

Beş Yıllık Plan kalite ve bazı malların üretimi gibi bazı parçalarında başarısızlığa uğramasına karşın, büyük bir başarı kazandı. Ağır sanayide yoğunlaşması tüketim mallarında kıtlıklara ve standartların düşmesine neden oldu. Ama plan Rusya'nın gelecekteki hızlı sanayileşmesinin ve tarımın kolektivasyonunun temellerini attı. İkinci Beş Yıllık Plan (1933-1937) vurguyu ağır sanayiden hafif sanayiye kaydırды, tüketim mallarının üretim açıklarını kapatmaya yöneldi. Büyük ilerlemeler kaydedildi, yaşam standartları yükseldi. Kültürel ve eğitsel planda ve birçok başka alanda kaydedilen ilerlemeler dikkat çekici düzeydeydi. İlerlemeyi sürdürebilmek ve sosyalist ekonomisini sağlama alabilmek için Rusya uluslararası alanda sürekli barış politikası izledi. Milletler Cemiyeti'nde silahsızlanma, kolektif güvenlik ve saldırganlara karşı ortak hareket için çaba gösterdi. Kendisini kapitalist Büyük Güçlere uyarlamaya çalıştı, bunun sonucunda komünist partiler öteki ilerici partilerle "halk cepheleeri" arayışı içine girdiler.

Bu genel ilerlemeye ve kalkınmaya karşın, aynı dönemde Sovyetler Birliği içinde ciddi iç krizlerle karşılaştı. Stalin-Troçki çatışmasından sana söz etmiştim. Mevcut rejimden hoşnutsuz kişiler hızla çoğaldı, bunlardan kimilerinin faşist güçlerle birlikte yıkıcı faaliyetler yürüttüğü öne sürüldü.

Sovyet İstihbarat Şefi (GPU) Yagoda'nın bile bu kişilerle ilişkili olduğu söylendi. 1934 Aralık'ında Sovyet hükümetinin önde gelen üyelerinden Kirov öldürüldü. Hükümet muhaliflerine karşı sert önlemler aldı ve 1937'den itibaren bütün dünyada büyük tartışmalara yol açan bir dizi yargılamaya gitti.

Yargılanan ve cezaya çarptırılanlar arasında Troçkist ve sağcı olduğu söylenen liderler (Rykov, Tomsy, Buharin) ve üst düzeydeki komutanlar da vardı (Mareşal Tukaçevsky).

Bu yargılamalar ya da olaylar hakkında kesin bir düşünce ifade etmem güç, çünkü olgular karmaşık, net değil. Ne var ki bu yargılamalar aralarında Rusya'nın birçok dostunun da bulunduğu geniş kitleleri rahatsız etti, Sovyetler hakkındaki önyargılara bir yenisi ekledi.

Ekonomik toparlanma: 1930'da başlayan ve kapitalist dünyayı yıllarca felç eden büyük ticari düşüş, sonunda toparlanma işaretleri verdi. Muazzam olmasına rağmen, uluslararası ticaretin pahasına sağlanan bu toparlanmanın geleceği uluslararası ticaretin toparlanmasına bağlıdır. Şu da unutulmamalıdır: İngiltere Amerika'ya olan borcunu ödemedi, ödemeye niyetli de görünmüyor.

Kısmen çeşitli ülkelerin yoğun silahlanma programlarının ürünü olan ekonomik toparlanma istikrarsızdır, güven vermiyor. Kitlel işsizlik sürüyor.

İngiliz İmparatorluğu: Ekonomik krizi şimdilik toparlamış olmasına karşın İngiltere çok hastadır, onun parçalanmasına yönelik siyasal ve ekonomik güçler giderek büyüyor. Yöneticiler bile inançlarını yitirdiler; iç sorunlarını çözemiyorlar. Bağımsızlığa yönelik Hindistan giderek güçleniyor, küçük Filistin sarsıyor. İngiltere'nin kapitalist dünyadaki başlıca rakibi Amerika, İngiliz hâkimiyetine meydan okuyor, faşist güçlere eğilim gösterdikçe İngiltere'den uzaklaşıyor. Her türlü emperyalizme karşı duran Sovyet Rusya başarı ile sosyalizmi inşa ediyor. İtalya ve Almanya aç gözlerle İngiliz İmparatorluğunun zengin varlığını süzüyor. Münih'te tehditlerine boyun eğmesi İngiltere'ye ikinci sınıf bir güç gibi ve küstahça davranmalarına yol açtı. İngiltere demokrasiye yaygınlaştırarak ve kolektif güvenliğe geçerek konumunu sağlamlaştırabilirdi. Onun yerine Hitler'e destek olmayı seçti. Şimdilerde gırtlığına kadar çelişkilerin içinde debelenen İngiliz emperyalizmi açmazlar içindedir.

Sömürgeler: Almanya, hammaddeleri başka türlü elde edemeyeceği için sömürgeleri istemiyor; aslında serbest piyasadan her şeyi temin edebilir: İstemesinin nedeni bu sömürgelerin halkların kendi avantajına sömürmek.

Onlara kendi parasıyla ödeme yapmak ve onların Alman mallarını satın almasını sağlamak istiyor.

Modern dünyanın gururlu lideri Avrupa, barbarlığa geri dönüyor. Eski yönetici sınıfları iktidarsızlaştılar, ekonomik güçlülere çözümler üretemiyorlar.

Amerika: Başkan Roosevelt'in içpolitikası birçok güçlülle karşılaştı, Yüce Mahkeme ve öteki gerici unsurlar önüne dikildiler. Ne var ki Roosevelt'in kişisel saygınlığı ve Amerikan kamuoyu üzerindeki hâkimiyeti sürüyor.

Roosevelt Güney Amerika ülkeleri ile dostça ilişkiler geliştirme politikası da izledi. Meksika'da hükümet ile Amerikan ve İngiliz petrol çıkarları arasında çatışma çıktı. Meksika'da yaşanan ileri devrim halkın toprağına sahip olma hakkını getirdi. Kilise, petrole ve toprağı yatırım yapanlar ayrıcalıklarının ve haklarının birçoğunu yitirdikleri için, bu değişimlere karşı çıktı.

Türkiye: Gırtlığına kadar çatışmalara batmış bir dünyada, Türkiye günümüzde dış düşmanı olmayan, kendi başına barış içinde yaşayan bir ülkedir. Yunanistan'la ve Balkan ülkeleriyle on yıllar süren kan davası benzeri sorunlar çözüme kavuşturuldu. Sovyetler Birliği ve İngiltere ile ilişkileri iyidir. Fransa

hükümetinin Suriye'deki manda alanlarını böldüğü beş eyaletten biri olan İskenderun üzerinde Fransa ile yaşanan çatışma, Fransa Türkiye'nin tezini kabul edince çözümlendi. İskenderun'un çoğunluk nüfusu Türktür. Böylece, basiretli önderliğiyle Türkiye'yi ırksal ve öteki sorunlarından çekip çıkaran Kemal Atatürk kendini içerde kalkınmaya adadı. Atatürk halkına iyi hizmet etmişti, 10 Kasım 1938'de öldüğünde çalışmalarının dikkate değer bir başarıyla başladığını görme şansına sahip oldu. Yerine eski çalışma arkadaşı general İsmet İnönü geçti.

İslam: Kemal Atatürk İslam'ın Ortadoğu'daki yaşamsal hareketine yeni bir yön sağladı. Ona yeni, modern giysiler giydirdi, ortaçağ adetlerini tasfiye ederek onu günümüz dünyasının yanına taşıdı. Atatürk örneği Ortadoğu'nun bütün ülkelerinde güçlü etkiler yarattı, kendilerini din temelinde değil milliyetçilik temeline oturtan modern ulus devletler gelişti. Bu etki, Müslüman nüfusun ötekilerle birlikte yaşadığı ama emperyalist hâkimiyetinde olduğu Hindistan gibi ülkelerde aynı ağırlıkta hissedilmedi.

Çatışmalı dünya: Avrupa ve Pasifik günümüzdeki iki büyük çatışma alanıdır; her iki büyük alanda da faşizm, demokrasi ve özgürlüğü yıkararak dünyaya hakim olmanın yolunu arıyor. Savaş ve şiddet açıkça yüceltiliyor, yalan propaganda görülmemiş boyutlara ulaşıyor. Uluslararası komünizm hiçbir yerde saldırganlık göstermemesine, yıllardan beri dünya barışının ve demokrasinin yanında olmasına karşın, Antikomünizm sloganı kisvesi altında yeni emperyal projeler yapılıyor. ABD'de saptanan Nazi yıkıcılığı yargılandı. Fransa'da 1937 Aralık'ında bir yıkıcılık ortaya çıkarıldı. Almanya ve İtalya'dan yollanan silahlarla desteklenen bu eylemlerde insanlar öldü.

Uluslararası faşizm sadece en uç biçimlere savrulan emperyalizm değildir; Ortaçağ'da olduğu gibi dinsel ve ırksal çatışmaları körüklüyor. Almanya'da hem Katolik Kilisesi hem de Protestanlar baskı altına alındı. Almanya'da ve İtalya'da ırk düşüncesi yüceltiliyor, Yahudiler hatta Yahudi soyundan kişiler soğukkanlılıkla, tarihte eşi benzeri olmayan bir biçimde tasfiye ediliyor. 1938 Kasım'ının başında, ırkının acımasızca infaz edilmesine öfkelenen genç bir Polonya Yahudisi Paris'te bir Alman diplomatı öldürdü. Bu kişisel bir eylemdi ama peşinden Almanya'da bütün Yahudilere karşı örgütlü, büyük bir terör dalgası geldi. Ülkedeki bütün sinagoglar yakıldı, Yahudi dükkânları yakıldı, yıkıldı, yağmalandı. Sokaklarda ve evlerde kadınlara ve erkeklere karşı sayısız saldırı düzenlendi. Bütün bunlar Nazi yetkililerce savunuldu, dahası Alman Yahudilerine 80.000.000 paundluk para cezası getirildi.

Dünya günümüzde sığınmacılarla dolup taşıyor. Yahudiler, Alman sosyal-demokratları, Franco teröründen kaçan İspanyol köylüler, Çinliler , Etiyopyalılar... Hepsi faşizmin, nazizmin acı meyveleridir. İngiltere ve Fransa Nazi

Almanya'sı ve faşist İtalya ile dostluk politikası izliyor, böylece faşist terörü ve uygarlığın tahrip edilmesini destekliyor. Gandici'nin dediği gibi "Almanya ile ittifak olamaz."

İki büyük ülke, modern dünyanın kendi kendine yeten iki güçlü ulusu, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri dik duruyor. Çeşitli nedenlerle faşizme ve nazizme karşı duruyorlar. Avrupa'da Sovyetler Birliği faşizmin karşılarındaki tek engel olmayı sürdürüyor. Eğer ona bir zarar gelirse Avrupa'da, İngiltere ve Fransa dâhil demokrasinin sonu gelir. Uzaktaki ABD'nin, Avrupa'nın içişlerine karışması hem kolay değildir hem de öyle bir isteği görülüyor.

Ama Avrupa'da ve Pasifik'te bir müdahale söz konusu olursa, Amerika'nın muazzam gücü etkin biçimde kendini hissettirecektir.

Özgürlük cephesinde Hindistan'ın ve Doğu'nun yükselen demokrasileri de yer alıyor. İngiliz Dominyonların bir bölümü İngiliz hükümetinden çok daha ileridir.

1935'de Etiyopya işgal edildi, 1936'da İspanya'ya saldırıldı. 1937'de Çin yeniden işgal edildi. 1938'de ilhak edilen Avusturya haritadan silindi.

Bakalım, 1939 bize ve dünyaya neler getirecek?